VAS ZOLTÁN

Horthy

VAS ZOLTÁN

HORTHY

VAS ZOLTÁN

HORTHY

SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ
BUDAPEST

MÁSODIK, ÁTDOLGOZOTT ÉS BŐVÍTETT KIADÁS

ISBN 963 15 0399 2

© VAS ZOLTÁN, 1975

AZ OLVASÓHOZ

Horthy Miklós társadalmában kommunista forradalmár tevékenységemért két ízben álltam rögtönítélő bíróság előtt. Mindkét esetben a magyar és a nemzetközi munkásosztály testvéri együttérző harca mentett meg a kivégzéstől: a Szovjetunió szabadított ki a rabságból. Tizenhat évet és egy hónapot töltöttem Horthy börtöneiben. Érthető, ha elfogult vagyok személyével szemben, de nem annyira, hogy róla és társadalmáról ne az igazat, csakis az igazat írjam. Minek túloznék, amikor a történelmi igazság ereje az, ami leginkább leleplezheti.

Könyvem olvasmányossága érdekében mellőzöm az utalást a korszak hatalmas, itt fel nem sorolható irodalmára, a felhasznált számos munkára, folyóiratra, újságra.

ELSŐ RÉSZ

ŐFELSÉGE SZÁRNYSEGÉDE

I

Horthy Miklós, Magyarország egykori kormányzója, a portugáliai virágos, szép Estorilban egy villában, amelyet – úgymond – barátai bocsátottak rendelkezésére, 1952-ben átnézi, és Buenos Airesben *Emlékirataim* címmel kiadatja 1944–45-ben írt emlékeit. Általános az a nézet, hogy a közéleti férfiak visszaemlékezéseit nemcsak a történeti igazság pontossága alapján ítélik meg. Aszerint is, milyennek akarják önmagukat bemutatni. Tulajdonítsuk bár a volt kormányzó közel nyolcvan évének, aggkori feledékenységének, már az *Emlékirataim* első mondataival annak akar látszani, ami nem volt: ősi, történelmi múltú nagybirtokon család méltó leszármazottjának. Legenda ez, amit végül maga is elhisz.

1868. június 18-án, a Nagyalföld szívében született – írja –, a családi jószágukon, a Szolnok megyei Kenderesen. Kertjük hatalmas, öreg fái védték árnyékukkal ősi házukat. Ebben laktak elődei a török hódoltság megszűnte óta. Azelőtt századokon át Erdély volt az otthonuk.

A Horthyak, nagybányai előnévvel, valóban régi nemesi család. Neves kiválóságokat azonban nem adtak a történelemnek. Annyi ismeretes, hogy Erdélyben akadt Horthy nevű református püspök. Horthy lány volt Rákóczi György erdélyi fejedelem feleségének nagyanyja. II. Rákóczi Ferenc fejedelem egyik titkára szintén Horthy névre hallgatott.

A család ama ága azonban, amelynek Horthy Miklós a sarja, nem erdélyi. Még kevésbé a török hódoltság megszűnte óta kenderesi. Horthy nagyapja szabolcsi. Az itteni Ramocsaházán született. Innen szakad el fia, az 1830-ban született Horthy István – Horthy Miklós édesapja –, és telepszik meg a Nagyalföld szívében, Kenderesen. Apai öröksége eladásából az 1850-es esztendők idején vásárol itt kicsinyke birtokot; azon egyszerű, „U" alakú úriházat. Ahogyan akkoriban nevezik: kúriát.

Előtte nemhogy évszázadok óta, sohasem laktak Horthyak Kenderesen. Így az ősi kenderesi házból csak az ősi fák árnyéka az igaz.

1857-ben Horthy István ebben a régi kenderesi nemesi kúriában veszi feleségül a szomszédos birtokos család leányát: dévaványai Halassy Paulát, akire reá száll a szüleitől maradó birtok. Együttesen a kettő sem nagybirtok. Nem több kétszáz holdnál. Az akkori fogalmak szerint kisebb középbirtok.

A Szabolcsból Kenderesre szakadt Horthy István nagyon jó gazda. Két évtizedes szorgalmas munkával mintabirtokot teremt. Lótenyészetet tart, ami szépen jövedelmez. Megbecsüli a pénzt. Ahogyan nő a család, bővíti, szépíti a kenderesi úri házat. Még így sem palota az ősi ház. A kastélyt majd csak Horthy, a kormányzó építteti.

Egykori bizalmasa, újságírója, a későbbi nyilasvezér, Milotay István írja a kenderesi kormányzói lakról: könnyed barokk stílusban készült épület. Több, mint vidéki nemesi kúria. Főúri kastélynak is impozáns épület. Homlokzatán a Horthyak hatalmas családi címere. Mögötte a lombos park . . .

Kár, hogy ellentét gyanánt nincs mellette a régi Horthy-kúria képe! Öreg, megviselt, igénytelen földszintes sárga ház az elesett, porban-sárban szegénykedő kis falu végén. Alacsony, zöld zsalugáteres ablakaival, szemére húzott zsindelyes tetejével, háta mögött sivár kis akácos erdővel, terebélyes, öreg szilváskerttel. Az új Horthy-kastély mögött Kenderes, a falu, a régi maradt. Egyetlen sivár utcasorából, ezekből a szegény, ijedt kis parasztházakból proletár szegénység, reménytelenség ásít. A régi, szerény Horthy-kúria nem rítt úgy ki ebből a sötét háttérből. Nem éreztette a megdöbbentő ellentétet a nagyúri fény és a mögötte uralkodó árnyék, a hivalkodó kulisszák és a mögöttük szégyenkező valóság között . . .

Horthy István, még amikor megvagyonosodik, akkor is annyira nem nagybirtokos, hogy kétszáz hold után tiszttartót sem tarthat. Maga intéz mindent a birtokon. A rend és a fegyelem a mindene. Híresen szigorú a környezetéhez. Még a heverő szalmaszálakért is megbünteti embereit. Hajnaltól alkonyatig mindig a sarkukban jár, hogy szorgalmasan dolgozzanak. Apja ilyen volt a családjához is – írja majd fia, Horthy Miklós.

Édesanyja rendkívül szorgalmas. Parasztlány cselédei segítségével ő pénzel a tehenekből, baromfiakból, intézi a háztartást.

Horthy István nem vesz részt az 1848–49-es forradalomban, bár más tizennyolc évesek önként mennek el honvédnek.

Amikor 1857-ben, huszonhét éves korában megvásárolja kenderesi birtokát, még javában tart Ferenc József császárnak a forrada-

lom leverésével elkezdődött önkényuralma. Mint ezekben az években Magyarország vezető ereje, a birtokos nemesség többsége passzív politikai ellenállást tanúsít. Közben amennyire csak tudja, kihasználja az osztrák birodalomhoz tartozás gazdasági előnyeit.

Az 1860-as esztendők kezdetén egymás után ínséges esztendők következnek. Horthy István, akárcsak a nehéz gazdasági viszonyoktól sújtott birtokos nemesség többsége, belefárad a passzív ellenállásba. A magyar alkotmány részleges helyreállítása ellenében kész felejteni Ferenc József véres önkényuralmát.

Ausztria súlyos vereséget szenved 1859-ben a francia–olasz és 1866-ban az olasz–porosz egyesült hadak elleni háborújában. A császár mindkét háborúban tartott és azóta is tart a magyar nemzet felkelésétől. A kettős vereség lényegesen meggyengíti Ausztriát. Ennek uralkodó körei, élükön az osztrák nagybirtokos arisztokrácia és a nagytőke, emiatt válik halaszthatatlannak a kiegyezést a magyar nagybirtokos arisztokráciával, illetve a középbirtokos nemességgel.

Az olaszországi emigrációból Kossuth Lajos a felkelés reményében harcba hívja a nemzetet, függetlenségéért. Kiáltványában kijelenti: – A magyarok nem tartoznak hűséggel az osztráknak. E hitszegő fajt a szabad magyar nemzet 1849-ben törvény által örökre kizárta a magyar királyi székből, és törvénnyel mondta ki, hogy a honárulás bűnébe esik minden magyar ember, aki osztrák zászló alatt marad. Az osztrák seregben amúgy is harcolniok kell a magyar katonáknak. Harcoljanak hát a hazáért, nem a haza elnyomójáért.

Mindkét háborúban azonban a vártnál hamarabb bekövetkezett az ellenfelek kibékülése. A magyar nép felkelése elmaradt. Deák Ferenc és pártja vezetésével győz a kiegyezési irányzat.

Az 1865 decemberében választott, akkor még igen kevés joggal rendelkező országgyűlésben Deák Ferenc pártja jut többségre. Ellenzéke Tisza Kálmán, Kossuth egykori illegális mozgalmától eltávolodott híveinek mintegy nyolcvanfős, úgynevezett balközép csoportja. Továbbá a Kossuth mellett kitartó mintegy húszfős szélsőbaloldal.

Kossuth a legélesebben elítéli Deák politikáját: a kiegyezést a császárral. Erről még az országgyűlés döntése előtt, 1867 elején levelet ír Deákhoz: – Isten, a haza és az utókor nevében esdekelve felszólítalak, ne vidd azon pontra a nemzetet, amelyről többé a jövőnek nem lehet mestere . . .

1867 februárjában 209 szavazattal 89 ellenében, győz Deák po-

litikája. Elősegítette, hogy – Kossuthtól tartva – Ausztria nagyobb engedményeket tett, mint a kiegyezési tárgyalás elindultával.

A kiegyezéssel megszűnik az osztrák önkényuralom eddigi magyarországi elnyomó szerve: a Helytartótanács. Átadja helyét a magyar kormánynak, gróf Andrássy Gyula miniszterelnöknek.

Létrejön ezzel a tíz nyelven beszélő, közel negyvenmillió lakosú osztrák–magyar birodalom. A megegyezés szerint a két ország egymástól független, parlamentáris rendszerű ország. A birodalom két központja Bécs és Budapest. Annyiban is kettős államrendű (dualista) birodalom, hogy a két államot, Ausztriát és Magyarországot nemcsak az uralkodó személye köti össze. Belügyeiben mindkét ország önálló, de ezentúl közös a birodalom külügye, a hadügyminisztérium, a hadsereg és az ezekkel kapcsolatos, költségvetést intéző pénzügyminisztérium.

Ellenőrzésükre a két parlament egyenlő számú bizottságot, delegációt választ. A közös vámterületet egyelőre tíz esztendőre tartják fenn. Közös marad a két ország pénzneme is.

Minthogy a közös minisztériumok és intézmények székhelye Bécs, és czeknek osztrák a vezetése, az osztrák–magyar birodalom dualista rendszere olyan államszövetség, amelyben a vezető szerep politikailag és gazdaságilag Ausztriáé.

A kiegyezéssel a magyar uralkodó osztályok lemondanak Magyarország teljes függetlenségéről és az 1848–49-ben félbemaradt polgári forradalom befejezéséről, hogy biztosítsák politikai uralmukat a kizsákmányolt magyar és nemzetiségi néptömegek felett.

Horthy István is híve az 1867-es kiegyezésnek, de ebben nem Deák, hanem Tisza Kálmán és Szabadelvű Pártjának ellenzéki politikáját követi. Ezt az is befolyásolja, hogy Tisza és ő gyerekkori pajtások. Tisza szavakban és inkább csak formai okokból tiltakozik a kiegyezés ellen, de valójában megszavazza.

A kiegyezés megvalósításának vezető pártja ezután is a Deák-párt. A polgárság egy része a kiegyezést támogatja. Másik része a nagyobb engedményeket követelő ellenzék, a Tisza-párt mellé áll.

1875-ben Tisza Kálmán és pártja feladja az ellenzékiséget 1867-tel szemben. Egyesül az ekkor már halálos beteg Deák beleegyezésével ennek pártjával. Felveszi a Szabadelvű Párt nevet. Vezéreként Tisza Kálmán az ország miniszterelnöke.

Ennek ellenzéke most már a Kossuthhoz legközelebb álló szélsőbaloldalból kialakuló, a bécsi kormányzati túlsúly miatt elégedetlen agráriusok, dzsentrik, liberális burzsoák vegyes összetételű

pártja, a Függetlenségi Párt. Nagy a befolyása a városi kispolgári és a nagybirtokos parasztság között is.

A Függetlenségi Párt kapcsolatot tart az emigrációban élő Kossuthtal. Mégsem ismeri el a maga pártjának, mert Kossuth változatlanul kitart a Habsburgoktól való teljes elszakadás mellett. A Függetlenségi Párt viszont az úgynevezett perszonáluniós Ausztria–Magyarország megteremtését kívánja. A két ország királya legyen csak közös.

A Függetlenségi Párt elismeri ezzel a Habsburg-ház jogát a magyar trónra.

A Szabadelvű Párt Jász–Nagykun–Szolnok vármegyei szervezetének – Tisza Kálmán barátsága által is kiemelt – egyik középbirtokos előkelősége a heves–nagykunsági református egyházmegye gondnoka: Horthy István. Érdemes közéleti működéséért, Tisza Kálmán javaslatára, a király élethossziglan a főrendiház tagjává nevezi ki.

Nagy rang ez! I. Ferenc József csakis politikailag gondosan megválogatott, rendszerint magas rangú kiválóságoknak adományozza. Köznemest, mint Horthy Istvánt, a legkivételesebb esetben emel főrendi méltóságos tagságra.

A magyar országgyűlés kétkamarás. Főrendiházból és képviselőházból áll. A főrendiház elutasíthatja a képvisleőház által megszavazott törvényeket, vagy módosíthatja. A király elé kerülnek döntésre.

A főrendiház tagsága nagy többségében öröklődési jogú. Tagjai a magyar hercegek, grófok, bárók. Hivatali alapon a legfőbb egyházi méltóságok. Legfeljebb ötven főt a király nevez ki élethosszan főrendiházi tagnak.

Ily módon a főrendiház útján biztosítja, hogy a választással létrejött képviselőház ne mondjon ellent, élve törvényhozói hatalmával. Éppen most, a Függetlenségi Párt egyre erélyesebben követeli az 1867-es kiegyezéssel létesített dualista Ausztria–Magyarország megszüntetését. Helyébe perszonáluniós Magyarország megteremtését követeli.

Megtörténhet, hogy a képviselőház elfogad ilyen törvényt. Ezután kerülne jóváhagyásra a főrendiház elé. A képviselőház politikájának feltétlen megakadályozása érdekében nevezi ki I. Ferenc József új főrendeket. Feltétlen hűséget követel tőlük az Osztrák–Magyar Monarchia és a Habsburg-uralom 1867-es szellemű fenntartására. Erre esküszik fel Horthy István, az új főrendiházi tag.

Nagybányai Horthy István és Halassy Paula házasságából kilenc gyermek származik. Hét fiú, két lány. Az 1868. június 18-án született Horthy Miklós az ötödik.

Születésének dátuma kevés különbséggel egyesztendős évfordulója a napnak, amikor Pesten a Deák-párti Andrássy Gyula gróf, a „megbékült magyar nemzet" nevében, ragyogó ünnepség és pompa közepette a zsarnok Ferenc József fejére teszi Szent István koronáját.

Horthy István a két lányát is szigorúan neveli, de még inkább fiait. Úgy tartja, maga is sokra vitte, ugyanazt tőlük is megköveteli.

Kilenc gyermeket azonban, ha felnőnek, gazdagon még a legjövedelmezőbb középbirtok sem tud eltartani. Horthy István, a főrendiház tagja, ezért mind a hat fiát – a hetedik fiatalon meghal – olyan állásokra neveltetí: tábornoknak, főispánnak, tengernagynak, amely tisztségek csak a kiváltságos osztályok fiait illetik meg. S csak ha kormánypártiak. Ez esetben akkor is megilleti őket a tisztség, ha nem tehetségesek.

Horthy megemlékezik könyvében a gyermekkoráról. Nem volt jó gyermek. Vidámság és pajkosság élénkíti gyermekéveit, mialatt szülei szeretetének melegében sütkérezik. Édesanyját rajongásig szereti. Atyját, aki teljesen birtokai kezelésének él – ezzel ismét apja nagybirtokosságára utal, ami a valóságban nem volt –, csak csodálja és tiszteli.

Horthy Miklós Kenderesen, magánúton végzi az elemi iskola első két osztályát. Nyolcéves korában, 1876-ban, Debrecenbe kerül két bátyjával közös szállásra. Francia nevelő felügyelete alatt végzik tanulmányaikat a debreceni református kollégiumban, illetve Miklós ennek gyakorlati iskolájában.

Elhanyagolja leckéit. Bátyja, a nála tíz évvel idősebb István, ezen úgy segít, hogy felteszi a szekrény tetejére, feladja neki a tankönyvet, és csak akkor engedi le, ha felmondja leckéjét.

Debrecenben elvégzi a harmadik és negyedik elemit. Vásottsága miatt édesapja nem taníttatja tovább. Katonának szánja, hogy megtanítsák a rendre. Addig is, hogy jól megtanuljon németül, a gimnázium első négy évére a soproni Lähne-féle német nyelvű magániskolába adja. Elégséges rendűen végez, ami rossz bizonyítvány, hiszen a magániskolákban, ahol a diákok a szülők drága pénzén tanulnak, senki nem bukhat meg.

Tizennégy esztendős, amikor édesapja, aki mindenáron embert akar Miklósból faragni, szigorú elhatározással katonának adja. Fia felvételét kéri a fiumei császári és királyi Tengerészeti Akadémiára. Ide még a kiváltságosak közül is csak kevesen jutnak be. A felvételi vizsga nagyon szigorú. Horthy Miklós jelentkezése évében, 1882-ben, a hatszáz kérelmező közül negyvenkettőt vesznek fel. A felvételi vizsgán Horthy alkalmatlannak bizonyul. Apai összeköttetéssel felvételének ügye magához I. Ferenc Józsefhez kerül felülvizsgálatra.

Horthy István kérését a császár két okból teljesíti. A szülőket akarja kárpótolni Béla fiuk elvesztéséért, aki két évvel előbb, ugyanebben az intézetben, fegyver okozta szerencsétlenség következtében belehalt sérüléseibe. A másik ok az, hogy a Függetlenségi Párt éppen ez idő tájt kezd a képviselőházban nagy harcot az önálló magyar hadsereg megteremtéséért. Politikai engedményként a császár súlyt helyez arra, hogy az osztrák–magyar haditengerészethez, ahol egyáltalán nincsenek magyar tisztek, néhányan bekerüljenek.

Ez Horthy Miklós tengerészeti karrierjének kezdeti és minden további lépcsőfokának kedvező titka. Őt és néhány magyar társát díszmagyarnak tekintik a császári-királyi tengerészetnél, ahol a tisztek mostanig csakis németek; a legénység nagyobbrészt a dalmát partvidék fia.

Az Akadémián, mint a monarchia minden tisztnevelő intézetében, vasfegyelem uralkodik. A legkisebb mulasztást könyörtelenül megbüntetik. Magánzárka, sötétzárka, behajózáskor a nehezebb munkák elvégzése a fegyelmező eszköz. A felsőbb osztályok tanulói, mint rangidősebbek, korlátlan urak a kisebbek felett. Így nevelik beléjük a felsőbbség iránti vak fegyelmet, amit majd maguk is megkövetelnek.

Horthy e tekintetben kitűnő tanítvány. Otthon érzi magát e légkörben. Hazulról, édesapjától hozta magával ugyanezt a szellemet. A kegyetlen taposást lefelé, alkalmazkodást felfelé. Mindenben képviselni a saját érdekét.

A tanulásban már kevésbé érzi magát otthon az intézetben. Az Akadémia négyévfolyamos; Horthy évről évre nehezebben teszi le vizsgáit. – Mi tagadás, nem tartoztam a szorgalmas tanulók közé, inkább a gyakorlatias dolgokat kedveltem . . . – olvashatjuk visszaemlékezéseiben.

A sportban osztályelső. Kitűnően vív, célba lő. A tengerészetnél

nem veszi ugyan hasznát, de pompás lovas is, hiszen édesapja lótenyészetet tart. A sportolás külsején is meglátszik. Izmos, jó megjelenésű, jó arcú fiatalember.

Sporteredményeire és izmaira nagyon büszke. Szeret erejével dicsekedni.

Ha nem is jó bizonyítvánnyal, elvégzi az Akadémiát. Tizennyolc éves korában, 1886-ban felesketik második osztályú tengerész hadapródnak. Nem az országra esküszik, hanem a vörös-fehér-vörös hadizászló alatt I. Ferenc Józsefre, a legfelsőbb Hadúrra: – Szárazon és vízen... minden ellenség ellen, bárki legyen is az...

A második osztályú tengerész hadapród még nem valódi tiszt. Háromévi hajószolgálattal, tiszti vizsgával kell kiérdemelnie.

Horthyt a Radetzky fregattra hajózzák be szolgálatra. Ekkor a páncéloshajók még vitorlások. Használnak gőzgépeket, de ritkán indítják be.

A Radetzky után Horthy nyolc különböző hajón teljesít szolgálatot. Ide-oda dobálják a hadapródokat, hogy megtanulják a tengerészet minden ágazatát, megszokják a tengerésztnél megkövetelt nagy szigorúságot. Horthy megteszi első nagyobb külföldi utazását a Földközi-tengeren. Eljut spanyol kikötőkbe, városokba. Partra szállva elég zajos az élete. Emiatt a hajóra visszatérve olykor a fogdát sem kerüli el. Amikor a Barcelonában tartózkodó osztrák hadihajók tisztjeit egy holland hadihajó parancsnoka meghívja estélyre, több más vendég tiszttel együtt Horthyt is az asztal alá itatják. Holtrészegen a vendég tisztekre várakozó egyik csónakba teszik, de tévedésből idegen hajóra viszik. Másnap, amikor felébred, csengetésére tengerész jelenik meg. Egyetlen szavát sem érti. Orosz hadihajónak köszönhette a szíves éjjeli elszállásolást. Nem kerülheti el a büntetést: három hét hajófogságot.

Második spanyolországi útján is büntetést szenved. Barcelonában a lakosság megtekintheti az odaérkező osztrák–magyar hajókat. A hadapródok elhozzák frissen szerzett ismerőseiket. Horthy Miklós is végigvezeti társaságát a hajón. Az egyik lány akkora érdeklődést tanúsít, hogy még akkor is a fedélzeten marad, amikor parancs szerint idegen már nem tartózkodhat ott. Rájönnek: a hajó parancsnoka tizennégy napi hajófogsággal jutalmazza Horthy idegenvezetését.

Ez még nagyon is könnyű büntetés. Tizennégy kikötői napon nem szállhat partra. A baj inkább az, hogy büntetése miatt foly-

tonosan bosszús, izgága. Emiatt nálánál is jobban szenvednek beosztottjai. Már a hadapród is nagy úr a hajón, és ilyenkor mindenkl, alantas vagy egyenrangú, lehetőleg elkerüli.

1889 novemberében leteszi a tiszti vizsgát. A vizsgáztató bizottság megállapítja Horthyról: a gyakorlati feladatok nem okoznak neki gondot, annál többet az elmélet, amit mintha sohasem tanult volna . . .

A vizsga letétele után első osztályú tengerész hadapródként, később sorhajózászlósként, ami a hadseregben főhadnagyi rangnak felel meg, külföldi beosztásba kerül. Egy esztendőre a Konstantinápolyban állomásozó osztrák–magyar hadihajóra, a Taurusra vezénylik. Az akkor félgyarmati Törökországban a Taurus tisztjei és legénysége adják a különleges jogokkal felruházott osztrák–magyar nagykövetség őrségét. Úri foglalkozás ez. A tiszteknek semmi gondjuk. Teniszeznek, lovagolnak, báloznak, diplomata estélyekre járnak.

Horthy könnyen tanul nyelveket. Itt tanul meg angolul. Jól beszéli, de a helyesírást sohasem sajátítja el. Ugyanígy van a sok nemzetiségű tengerészlegénységtől jól-rosszul eltanult olasz és horvát nyelvvel.

1891 őszétől különböző hajókon szolgál. Több kisebb tengeri út után 1892 augusztusában, éppen angol nyelvtudása miatt, behajózzák a Saida korvettre, amely közel két évig tartó világútra indul.

A Saida útjának hivatalos célja tengerészeti tapasztalatok szerzése; osztrák–magyar jóbaráti látogatás a nagyobb kikötőkben. Titkos célja: körültekinteni a 19. század utolsó évtizedében egyre gyorsulóan kialakuló gyarmati világrendszerben, amelyben a monarchiának eddig egyáltalán nem jutott hely. Ausztria–Magyarország a Saida útjával szeretné előkészíteni a részesedés megszerzését.

A Saida nagy vitorláshajó, amelyen segédgép is működik. A hajó parancsnoka hellanaui Sachs Móric sorhajókapitány. Éveken át volt I. Ferenc József szárnysegéde. Tíz tiszt szolgál mellette a hajón, rangban Horthy a legfiatalabb.

A világjáró úton kikötőről kikötőre haladva, a hatóságok Szuezben, Adenben, Bombayben, Colombóban, Kalkuttában, Singapúrban, Bangkokban, Melborune-ben és általában a nagyobb he-

lyeken ünnepélyesen fogadják Ferenc József császár-király hadihajóját. A hivatalos ünnepségek rendszerint reggelig tartó mulatozásokkal, bordélyház-látogatásokkal folytatódnak.

Viszonzásként Saida tisztikara is ad fogadást a helyi előkelőségek tiszteletére. Horthy az egyik főrendező. Elegáns, nagyon jól mutató tisztként a bálok első nyitótáncosa.

A Saida tisztikara földi paradicsomban véli magát. A fiatal, huszonnégy éves Horthy testtel-lélekkel élvezi mindazt, ami eléje tárul. Ez pedig sokba kerül. Ha úton vannak, nagy összegekben játsszák a tarokkot. Általában nem megy Horthynak a lap. Hónapokra előre elveszti a fizetését, eladósodik.

Útja „legmaradandóbb" emléke, hogy az egyik átdorbézolt éjszaka után, még mindig ittasan, az egyik indiai kikötőben tetováltatja magát. Ez csak a matrózoknál szokás. Tisztektől ezt az előljáróik, mint a primitívség jelét, rossz néven veszik. Horthy mégsem tud ellenállni a kísértésnek. Kígyót tetováltat a bal karjára. Társasági mutatványa ezután, hogy izmainak ügyes mozgatásával a kígyó szinte kúszni látszik. Mulattatja nézőit.

A világjáró utat követően Horthy három hónap szabadságot tölt Kenderesen, a szülői házban. Átutaztában elmegy a fővárosi Nemzeti Színházba. Itt nagy meglepetés éri. Alig érti az előadást. Az elmúlt három évben Konstantinápolyban, majd a Saidán kivételesen hallott csak magyar szót; időbe telik, amíg újból hozzászokik a magyar nyelvhez, amelyet máris idegen kicjtéssel beszél.

3

A 19. század utolsó évtizedében Ausztria–Magyarország megkezdi hajóhadának gyors és nagyon költséges fejlesztését. Ehhez kevés a tengerésztiszt. Pályájukon az előrejutáshoz eddig több évtizedes tengerészszolgálat és tapasztalat volt szükséges. Mostantól a különböző rangok szerinti tiszti vizsgákon kisebbek a követelmények. Nagy előnyt jelent ez az elméletet csak nehezen elsajátító fiatal Horthynak.

1894 őszétől 1896-ig a haditengerészeti fejlesztés műszaki bizottságánál szolgál. Angliába és Németországba küldik, hogy az itt rendelt torpedóvadász hajókat másodparancsnokként Polába szállítsa.

1896-ban, a magyar honfoglalás ezredik évének nagy ünnepségei alkalmából rendezett hadsereg sportversenyeken Horthy első helyet nyer a vívásban, harmadikat a kerékpározásban, bajnokságot Polában a tengerészeti teniszversenyen.

Élete nagy eseményének tekinti e győzelmeket. Eredményeiért főparancsnoki elismerésben részesül.

1897 májusától 1898 márciusáig, második osztályú sorhajóhadnagyi kinevezéssel, az Artemisia iskolahajó parancsnoka. Régimódi, kétszáz tonnás vitorlás brigg ez, amely matrózaltiszt-növendékekkel cirkál a dalmát part mentén. Horthy feladata a leendő altisztekbe belenevelni a katonás gondolkodást, a haditengerészet szellemét.

– Zord és kemény élet ez, sok nélkülözéssel és küzdelemmel – mondja Horthy, aki most, hogy parancsnoksághoz jut, a rend és fegyelem tekintetében pontosan az édesapja. A legkisebb rendetlenséget is keményen megtorolja. A legenyhébb fegyelmi büntetés a hajófogság. A kikötőben az altisztjelölt meghatározott ideig nem léphet szárazföldre. Szigorúbb büntetés a magán- és sötétzárka. Vagy az árbocmászás: pihenő nélkül, többször egymás után feljutni a főárboc csúcsáig. Kötélen állás: amikor az altisztjelölt mezítláb, több órán át áll a vékony összekötő árboc kötelén.

Beosztottjai gyülölik Horthyt. Nem mintha rossz ember lenne vagy kegyetlen. Törődik beosztottjaival, hogy amit a szabályzat előír, mindent megkapjanak. Mégis rossz mint parancsnok, mert nem veszi észre, hogy emberek szolgálnak alatta. Lenézi őket, nem látja arcukat. Ez a személytelen magatartása teszi elviselhetetlenné körülötte az életet minden hajón, ahol tisztként vagy parancsnokként szolgál.

Ugyanakkor érdekes módon Horthy, ha partra száll, nagyon szereti a kávéházi életet. Minden sarkon akad kávéház – jól megfér mindenkivel. Hajnalig tud beszélgetni, adomázni, tengerésztörténeteket kiszínezni, italozás közben nagyokat mondani. Megértő sporttárs, tiszttárs, ivótárs, még sincs egyetlen igaz barátja. S ha a kávéházban a legjobb, legőszintébb kapcsolatba kerül is valakivel, a hajón már mindent elfelejt. A szolgálatban nem ismer tréfát.

Fut a nők után, minden szoknya jó neki, de tartós viszonya nincs. Különösen nem a jobb körökből, tiszttársaival ellentétben. Megfizeti őket, és mehetnek.

1899 őszén néhány hétre berendelik Bécsbe, az osztrák–magyar közös külügyminisztérium tengerészeti főosztályára. Sachs sorhajókapitány ajánlására kerül gróf Montecuccoli Rudolf tengernagy, a közös haditengerészet főparancsnoka mellé, magyar–német tolmácsnak. Feladata, hogy az osztrák–magyar közös haditengerészet 1900. évi költségvetését magyarra fordítsa, és az évről évre összeülő osztrák–magyar parlamenti delegációk évi együttes költségvetési tárgyalásán tolmácsként működjék.

Új beosztásában Horthy nehéz helyzetbe kerül. Már húsz esztendeje elkerült otthonról, Kenderesről. Magyarországon csak nyaranta tartózkodik. A haditengerészetnél kizárólag németül beszél, és ha anyanyelvére fordítja a szót, németes a hanglejtése, mondatfűzése. Nem találja a megfelelő magyar kifejezéseket. Elakad, zavarba jön, dadog, amiből még inkább kitűnik, hogy anyanyelvét részben elfelejtette. Elosztrákosodnak számára a hazai fogalmak is.

A másik hátránya, hogy a delegációk ülései politikai tárgyalások. A politika alig érdekli. Újságot ritkán olvas és csakis osztrák lapokat. Könnyen betartja így azt a rendelkezést, hogy a császári-királyi hadsereg tisztjei nem politizálhatnak. Valójában ez azt jelenti, hogy nem vallhatnak más politikai elvet, mint a császár-király. Esetében is érvényesül a sok évszázados császári politika: a soknyelvű birodalomban Habsburg-császárivá tenni a soknemzetiségű hadsereget. Csakis a császár érdekeit képviselje.

A húsz év alatt császár-királyivá vált Horthy a császár politikáját képviseli az osztrák–magyar delegációk ülésein. A birodalmi osztrák politika már a hivatalos magyar kormánypolitikával is egyre kevésbé összeegyeztethető.

A birodalom érdekei érvényesülnek a külpolitikában is. A magyar uralkodó osztályok a Balkánt tekintik terjeszkedési irányuknak, így nem igényelnek jelentős tengeri haderőt. Ausztria külpolitikailag számos tengeren érdekelt, és jelentős hadiflotta-építést tervez. A beruházások súlyosan terhelik a közös hadsereg költségvetését.

Montecuccoli tengernagynak kell érvényesítenie a császári birodalom politikáját: Magyarországgal megszavaztatni az osztrák–magyar haditengerészet sokmilliós fejlesztési programját, ami elsősorban a Habsburg-ház nagyhatalmi, imperialista politikájának és Ausztriának az érdeke.

Magyarország kormánypárti küldöttei némi alkudozás után megszavazzák a közös tengerészet költségvetését. Horthy császár-

párti tolmácskodása azonban a tárgyalásokon nem válik előnyére az ellenzéki küldöttek előtt. Alkalmazkodó igyekvésével elnézést szeretne kérni tőlük hátrányos szerepéért.

Az ellenzéki képviselők megvetését Horthy bőségesen kiegyenlítve látja azáltal, hogy császárpárti hűségével kiérdemli Montecuccoli tengernagy bizalmát. Részt vehet az ünnepi estebéden is, amelyen Montecuccoli melletti tolmácsi minőségében a neves szabadelvű párti politikus, gróf Tisza István mellé kerül.

Tisza érdekes egyéniség. Magyarországon ekkor már ő az uralkodó körök egyik legjelentékenyebb és legjellegzetesebb képviselője. Atyja, Tisza Kálmán miniszterelnöki érdemei elismeréseként emeli a császár-király grófi rangra a fiatal Tiszát. Huszonöt éves korában országgyűlési képviselő. Negyvenéves korában az atyja által irányított Szabadelvű Párt egyik legfőbb vezetője.

A két Tisza, apa és fia, egyaránt megváltoztathatatlan politikai alapelvének vallja az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést.

Mindketten az öreg Tisza idejében kibontakozó nagymérvű magyarországi iparosodással előtérbe került új politikai tényezőt, a kialakuló magyar nagytőke kormányzati befolyását képviselték, amely összefonódott az arisztokrácia vezető csoportjainak érdekeivel, amit kölcsönösen érvényesítettek.

A nagybirtokosok egy másik része ellenzéki, hogy megvédjék mezőgazdasági különleges érdekeiket a nagytőkével szemben.

Montecuccoli tengernagy asztalánál fesztelenül folyik a beszélgetés, mert Tisza kitűnően beszél németül.

Horthy lenyűgözőnek találja a nála hét évvel idősebb Tisza Istvánt és azt, ahogyan asztaltársasága előtt kifejti nézeteit. S mivel Tisza István szava máris súlyosan esik latba a politikában, Horthy úgy véli, nagy hasznára lehet pályafutásának, ha igyekszik rá jó benyomást tenni. A véletlen úgy hozza, hogy beszélgetésük a Magyarország által elnyomott Horvátországra terelődik. Horthy jól ismeri az országot, hiszen tengerészeinek egy része oda való, és többször átutazott Zágrábon. Megjegyzéseket tesz a horvátokkal folytatott politikára, amire Tisza felfigyel. Horthynak alkalma adódik közben megemlíteni, hogy családját régi kapcsolat fűzi Tisza édesapjához, Tisza Kálmánhoz. Tisza emiatt azzal búcsúzik tőle: örül, hogy ők mint fiúk megújították apáik régi kapcsolatát, és politikailag is egyformán apáik nézeteit vallják.

Bécsből Polába visszatérve Horthy szárazföldi beosztásokban

működik. 1900. január 1-én első osztályú sorhajóhadnaggyá (századossá) lép elő.

Az eseményt Horthy legénylakásán ünneplik meg: nővel, itallal, dallal, kártyával. A mulatságot Horthy kedvelt helyén, az egyik közeli kávéházban folytatják. A jó hangú Horthy szereti a zenét, zongorán önmagát kísérve énekel.

A kártya és a nő elég drága szórakozás. S bár időnként nagyobb összeget kap apjától, neki is, mint a legtöbb tisztnek, nagy az uzsoraadóssága.

Harminckét éves. Nyomasztó adóssága miatt házasodni szeretne, mégpedig gazdagon. Legényéletének változatos nőkapcsolatai erre nem alkalmasak. Szerelmi házasságra nem gondolhat. A császári hadsereg szolgálati szabályzata szerint a saját vagyonnal nem rendelkező tisztek házassághoz akkor kaphatnak engedélyt, ha a menyasszony értékpapírokba fektetett, az államnál letétbe helyezett vagyonának kamatai biztosítják a tiszt megfelelő társadalmi életét.

Horthynak vagyona nincs. Ha nem is lennének a nyomasztó adósságai, ha házasodni akar, mindenképp gazdag lányt kell feleségül találnia. Huszártisztként szolgáló István bátyja is ezt tette. Gazdag birtokoslányt vett el. István bátyja és legfiatalabb húguk, Erzsébet, akit megfelelő hozománnyal péchújfalusi Péchy György huszártiszt vett feleségül, segítik Horthy házasodási terveit. Összehozzák jószáshelyi Purgly János országgyűlési képviselő, Arad környéki földbirtokos lányával, Magdolnával. A lány szép, gazdag, és ha Miklós ügyes – írja neki húga –, a többi már csak rajta múlik.

Az ismerkedés előre megrendezetten, Purgly Magda nővérének (férjezett Melczerné) hejőbábai birtokán történik. Gyönyörű négyesfogat várja Horthyt: viszi Melczerék nagyon szép úri házába, hogy itt Erzsébet húga és huszártiszt férje társaságában három napig vendégeskedjék.

Véletlen vagy a sors keze – írja Emlékirataiban Horthy –, de ez a látogatás nagy fordulat az életében. Farsangkor részt vesz a miskolci bálon, melynek védnöknője Melczerné, Hejőbába szeretetre méltó háziasszonya. Nálánál is ragyogóbb jelenség elbájolóan szép húga: Purgly Magdolna, aki azonfelül a legjobb táncosnő, akivel valaha is találkozott.

A következő lépés a házassághoz, hogy húga kitervezi: kísérje el őt, Melczernét és Magdát Velencébe mint útikalauz. Kap az alkalmon, és így történik, hogy húgának tettetett álmélkodására, valamint Melczerné és Magda nagy csodálkozására Horthy sorhajóhad-

nagy várja őket Fiumében az állomáson. Felajánlja: elkíséri őket a kikötőbe a hajóhoz, amelyen Velencébe mennek. Felmegy velük a fedélzetre, és nem hagyja el a hajót, amikor felhangzik az indulást jelző csengő. Nevetve vallja be, hogy két hét szabadságot kért, ő is átmegy a Lidóra. A jól kitervezett út Horthy és Purgly Magda eljegyzésével végződik.

1901 júniusában Aradon, a Purgly házban nagy pompával tartják esküvőjüket. A vőlegény harminchárom éves, a menyasszony húsz. Szép pár. A lakodalmi menet csupa négyesfogat. A hintókban a rokonok, barátok, a magyar birtokos nemesség megannyi képviselője. Mind díszmagyarban. A hölgyek kincset érő díszöltözékben.

Horthy édesanyja már hatodik éve halott, édesapja vesz részt a lakodalmon. Három év múlva, 1904-ben ő is meghal.

Öröksége révén Horthy „földbirtokos" Fontos, hogy ezt mindenütt feltüntesse, mert a földbirtokos cím különleges belépőjegy minden karrierhez. Mélyen hallgat azonban arról, hogy – lévén heten testvérek – az apai kétszáz holdas birtok egy hetedének, mindössze harminc holdnak a tulajdonosa. Ez után nem illetné meg a földbirtokos cím. Legfeljebb a „zsírosparaszt". Mint nemesember mint dzsentri azonban a korszak sajátos magyar úri társadalmának zárt és egymást urambátyám alapon támogató rendszerében harminc holddal is megőrzi társadalmi rangját. Sőt messze előrelép azzal, hogy gazdagon házasodott. A hozományból két testvére örökségrészét megvásárolja, és ezzel az apai birtok három hetedének, kilencven holdnak a tulajdonosa. A birtokkal azonban személyesen sem ő, sem testvérei nem foglalkozhatnak. Együttes intézőre bízzák a kezelését. A jövedelmen megosztoznak. Horthy minden terve azonban az, hogy vásárlás útján a birtokot testvéreitől teljes egészében megszerezze.

A semmeringi nászút után a fiatal pár Polában, a tengerésztisztek villanegyedében, San Policarpóban telepszik meg. Horthy itt a Purgly lány nagy összegű hozományából tengerre nyíló villát építtet. Nagy kert tartozik a házhoz.

Horthy ekkoriban különböző torpedónaszádok parancsnoka. Ezek a kicsinyke, mintegy száztonnás, nagyon gyors járatú hadihajók új fegyvernemként kerülnek használatba. Páncélzatuk nincs, szűkek, kényelmetlenek, még parancsnoki hídjuk sincs. A torpedónaszádok feladata, hogy csata közben beférkőzzenek az ellenség harci egységei közé, és a csatahajókra kilőjék a veszélyes új találmányt, a torpedót.

A fennálló osztrák–magyar dualista társadalom tekintetében a politikai élet és harc új és jelentős eleme a mindkét országban előretörő szociáldemokrata munkásmozgalom. A nemzetközi munkásmozgalom 1864 óta tartó hatalmas fellendülésével Magyarországon is jelentősen fellendül a munkások szervezkedése. A belügyminiszter nem engedi használni a szociáldemokrata elnevezést. A Nemválasztók Pártja, majd a Magyarországi Általános Munkáspárt nevet használja.

1890-ben, tizenöt évig tartó küzdelmes út és az elvek tisztázása után jön létre a Magyarországi Szociáldemokrata Párt. Politikai színre lép ezzel az ország legmodernebb politikai pártja, az első tömegpárt. Sikeresen vezeti a közel nyolcszázezerre szaporodott magyarországi munkásság politikai szervezkedését és sztrájkharcait a gazdasági élet feltételeinek megjavításáért.

Hallatja szavát a dualista birodalom, ezen belül Magyarország politikai és gazdasági életének kérdéseiben is. A legfontosabb a Függetlenségi Párt által vezetett nemzeti függetlenségi mozgalom. Történelmileg napirenden levő feladat az 1848–49-ben félbemaradt demokratikus forradalom befejezése.

A 19. század utolsó évtizedének ez már olyan történelmi szakasza, amikor a Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején kibontakozó magyarországi iparosodással és a kapitalizmus egyre gyorsuló fejlődésével kialakul a banki és az ipari nagytőke. Urai szorosan összefonódnak a kormányhatalmat gyakorló nagybirtokos arisztokráciával.

A nyílt színen azonban továbbra is az ország politikai vezetői, társadalmi hangadói az arisztokrata nagybirtokosok, a nagyobb középbirtokosok és leszármazottaik. Ez a réteg adja a főrendiház és a parlament többségét, az állami vezető tisztségek túlnyomó részét. Az e réteghez tartozás a miniszteri bársonyszékbe jutásnak szinte elengedhetetlen feltétele.

Eddig mindez az 1867 óta uralmon levő Szabadelvű Párt politikájában jutott kifejezésre. Máig is ez a párt az, amelynek a legszorosabb a kapcsolata az uralkodó körökkel és az udvarral. Az általa képviselt magyar nagybirtok és nagytőke – egyre növekvő ellentétben ugyan az osztrák nagytőkével – élvezi az Ausztriával közös állami kapcsolat számos politikai és gazdasági előnyét.

A Függetlenségi Párt viszont azokat az elégedetlen középbirtokoso-

kat, burzsoá liberális és nagykereskedelmi rétegeket, az osztrák és magyar nagyipar és nagykereskedelem által szorongatott kisiparosokat és kiskereskedőket, haladó polgári értelmiségieket, módos gazdákat és érdekeiket képviseli, amelyek mindinkább érzik az Ausztriával közös társadalom politikai és gazdasági hátrányait. Addig is, amíg megvalósulhat a perszonáluniós Magyarország, a Függetlenségi Párt követeli az 1867-es kiegyezés jelentős módosítását. A közös monarchián belül nagyobb politikai és gazdasági függetlenséget, önálló magyar vámterületet, magyar pénzt kibocsátó Magyar Nemzeti Bankot, mint a magyar iparosodás és egyáltalán a magyar nemzeti kapitalizmus kifejlődésének egyik emeltyűjét. Lényegesen nagyobb befolyást kíván elérni a monarchia hadügyeiben és a külpolitikában.

Liberalizmust hirdet a reakciós Tisza Kálmán rendszerével szemben. Követeli a még mindig félfeudális Magyarország modern államá átalakítását. A kormánypártnak kedvező eddigi nyílt szavazásos, csakis a rendkívül szűk kiváltságos rétegeknek választójogot biztosító törvény eltörlését. A politikai szabadságjogokat azonban csak mérsékelten kívánja kivzélesíteni, mert tart a folytonosan előretörő Szociáldemokrata Párttól és a körötte csoportosuló munkásság további erősödésétől. Fél a szegényparasztság mozgalmaitól, ellenzi a nemzetiségek önálló törekvéseit.

A Függetlenségi Párt politikája ily módon szűk és megalkuvó. Mégis, a fiatal Szociáldemokrata Pártot kivéve, programja a legmesszebbmenő, amellyel Ferenc József császárnak csakúgy, mint a Szabadelvű Pártnak és Tiszának, számolnia kell.

Lényeges eredményt a Függetlenségi Párt nem tud elérni, a választásokon erőszakkal és korrupcióval mindig többségre jutó Szabadelvű Párttal szemben.

1896-ban, közel tizenöt év után, Tisza Kálmán lemond a miniszterelnökségről. Személyi uralma véget ér, de a hatalom továbbra is a Szabadelvű Párt kezében marad. Annyi azonban ekkor már a pártban a belső ellentét – Tisza Kálmán emiatt mondott le –, hogy közel egy évtizedig nem tud többé szilárd szabadelvű párti kormányzat kialakulni. Folytonosan változnak a kormányok. Ez annak következménye, hogy az 1867-es kiegyezés ekkor már, negyedszázad múltán, teljességgel gátjává válik a magyar társadalmi fejlődésnek. Magyarország, korlátozva függetlenségében Ausztriától, nem tudja megoldani az ország alapvető problémáit. Ezek pedig

egyre éleződnek. Forradalmi kirobbanásra vezethetnek magyarországi, de magyar–osztrák viszonylatban is.

A monarchiát ekkor már legfőbb vezetői is úgy ítélik meg, mint amelyet az első komoly megrendülés szétvethet. Minden politikai céljuk arra irányul, hogy ezt megakadályozzák. A soknemzetiségű birodalom népeit pedig sem alapvető gazdasági érdekeik, sem politikai törekvéseik nem kapcsolják szervesen egymáshoz. A monarchia vezetői mégis mereven ragaszkodnak a birodalom eddigi dualista rendjéhez. Pedig a tizennyolcmillió lakosúvá felnőtt Magyarországon óriási az ellenzéke.

Egyre erősödik a Függetlenségi Párt. Csakis a magyarországi nyílt szavazásos, erőszakon és korrupción alapuló választási törvény, amely a lakosság 6%-ának juttat választójogot, teszi lehetővé, hogy az uralkodó osztály vékony szabadelvű párti rétege kisajátítja az ország vezetését. Továbbra is létrejönnek szabadelvű párti kormányok, amelyek nem felelnek meg a nép akaratának. Kiszolgáltatják az országot a császári politika és az osztrák–magyar nagybirtokosok, nagytőkések közös érdekének. Még inkább vonatkozik ez a kiszolgáltatottság Magyarország lakosainak a felére, a nemzetiségekre, amelyek úgyszólván jogtalanok.

Ausztria–Magyarország az 1900-as évek elejétől eljut a monopolkapitalizmushoz, az imperializmushoz, a világháború szakaszához. Különösen vonatkozik ez az erősen iparosított Ausztriára.

Magyarország gazdasági, szociális, kulturális viszonyait ugyanakkor súlyos elmaradottság jellemzi. Ez az erős feudális maradványok továbbéléséből és az osztrák, illetve a külföldi tőkétől való függésből következik. Súlyos ellentmondásokat teremt, bár az imperializmus és a finánctőke kialakulásával Magyarországon is az ipar fejlődése, egyenlőtlenül és az 1900-as gazdasági válságtól megszakítva és mindinkább a világháborús készülődés jegyében, viszonylag gyors ütemben tovább halad.

Az a tüneményes gazdagságforrás azonban, amit a kapitalizmus gyors fejlődése még mindig jelent, különösen az osztrák, de velük a magyar uralkodó osztálynak, a kapitalizmus sajátos törvényeinek megfelelően a huszadik század első éveitől egyre gyorsulóan szétfeszíti a birodalmat.

Ausztriában a nemzetiségek: a csehek, lengyelek, szerbek, dalmátok, olaszok, Magyarországon a lakosságnak közel a felét kitevő szlovákok, románok, horvátok, szerbek, kárpátukránok. Többékevésbé már maguk is megerősödötten a kapitalizmusban, nem

hajlandók tovább tűrni az osztrák és a magyar uralkodó osztályok kiváltságos és kizsákmányoló helyzetét. A dualista birodalom mindkét része burzsoá vezetés alatt álló nemzetiségi mozgalmak küzdőterévé válik.

A monarchia szomszédságában kialakuló nemzeti államok, Szerbia, Románia, de sajátos külön pánszláv és imperialista érdekből a cári Oroszország is, támogatja az elnyomott szláv nemzetiségek törekvését, hogy önálló nemzeti életet éljenek.

Hozzájárul a válsághoz, hogy mind élesebbé válik az osztályellentét a tőkések és munkások között. Kiéleződik a kapitalista monopóliumok urai, a fináncoligarchia és a kizsákmányoló osztályok és ezek különböző csoportjainak egymás közti harca is. A birodalom mindkét részében jelentős politikai erővé fejlődik a munkásosztály, amely társadalmi és politikai jogokat követel.

Az 1890-ben megalakuló magyarországi Szociáldemokrata Párttal színre lép az ország legmodernebb politikai pártja, az első tömegpárt. Sikeresen vezeti a közel nyolcszázezerre szaporodott munkásság szervezkedését és sztrájkharcait.

5

Felettesei feljegyzik Horthy személyi lapjára, hogy parancsnoki szolgálatát a torpedónaszádon kitűnően látja el. Előléptetésre azonban nem javasolhatják, mert nem tette még le a törzstiszti vizsgát.

A kicsinyke, szénfűtéses torpedónaszádok, üzemanyag-tárolótér hiányában nem távozhatnak messzire polai hadibázisuktól. Mint ezek egyikének parancsnoka, Horthy esténként rendszerint otthon tartózkodik. A férje pályáját mindenben egyengetni akaró, magasra törő Horthynénak bőven adódik így alkalma, hogy hozománya révén gazdag házat vigyen. Náluk mindig történik valami. Mulatságokat, kirándulásokat, piknikeket rendeznek. Kenderesről hintót, lovakat hozatnak. Vívnak, lovaspólóznak, teniszeznek, Horthy szenvedélyes vitorlázó. A lussinpiccolói Picinich műveknél jachtot építtet magának, amelyet a híres magyar versenyló után Kincsemnek nevez el. Nagyban űzik az akkor még csak a nagyon előkelő körökben játszott bridzs kártyajátékot is, és Horthyék tudnak is, ha kell, veszíteni.

Széles társadalmi életük révén közeli kapcsolatba kerülnek a

haditengerészet legfőbb parancsnokaival, akik szívesen részt vesznek a szép és szellemes háziasszony rendezvényein. A fiatalon is ennyire céltudatos Horthyné eléri célját: befolyáshoz jut, ami elősegíti törekvését, férje karrierjének egyengetését.

István bátyja is ezt teszi öccse érdekében Bécsben, ahol a Katonai Lovagló Tanárok Császári Képzőintézete tanára. Itt azzal csinál karriert, hogy Ottó főherceg reá bízza legidősebb fiának, Károly főhercegnek a tanítását.

Ez ad alkalmat Horthy Istvánnak arra, hogy meghívja holicsi birtokára Ottó főherceget, a szenvedélyes falkavadászt. Cserébe ezért Ottó főherceg a házigazdát „Master of Hounds" (falkamester) rangban bejuttatja az udvarba. Horthy István a falkavadászatokra meghívja Miklós öccsét és feleségét is. Bemutatja őket a főhercegnek és feleségének, Mária Jozefa főhercegnőnek. Fiuknak is, a tizennégy éves Károly főhercegnek, akiről ekkor még senki sem sejti, hogy tragikus sorsfordulóval ő lesz a birodalom császára-királya.

Horthy Miklósék jól mutatnak lóháton a falkavadász előkelőségek ruhájában. E vadászkörnyezetben jóval fesztelenebb és vidámabb az élet, mint az udvari szertartásos Bécsben, és könnyed magatartásával a Horthy házaspár nagy sikert arat.

A fiatal Károly főherceg úgyszólván rajongó apródja Horthynénak, akit Mária Jozefa főhercegnő is megszeret. Horthyék ezután Bécsben jártukkor mindig tiszteletüket tehetik a főhercegi családnál. Abbáziai nyaralásaik alkalmával is meghívják őket. Számukra ez nagy társadalmi emelkedés a kiváltságosok világában, ahol mindent a ranggal járó összeköttetés dönt el. Ez uralja a magyar úri társadalom egymást urambátyám alapon támogató rendszerét. Horthyék és a hozzájuk hasonló törekvésű magyar nemesurak Bécsben külön is élvezik annak előnyeit, hogy otthon kormánypártiak, a dualizmus hívei, ami teljes befogadásukat jelenti az osztrák uralkodó körökbe.

Horthy Miklósék a főhercegi pár évente kétszer adott nagy estélyeire Bécsbe érkeznek. Itt gróf Tisza Istvánnal találkoznak, aki Horthyt már mint régi ismerősét üdvözli. Tisza már évekkel ezelőtt, első találkozásukon lenyűgöző benyomást tett Horthyra. Ez most még inkább megerősödik benne. S bár Horthy mindig állítja, hogy mint közös hadseregbeli tiszt nem politizál, Tisza politikájához életre szólóan elkötelezi magát.

Tisza az elmúlt esztendőben jó barátságba került a legidősebb

Horthy fiával, Istvánnal. Katonai előrehaladásában is támogatja. Kinevezik az egyik magyar huszárezred parancsnokává. Tisza viszi majd előre a legfiatalabb Horthy fiút is, a még csak huszonhét éves Szabolcsot. Jász–Nagykun–Szolnok megyébe kerül szolgabírónak, hogy utána az alispánság, főispánság következzék.

Nagyon is érthető, hogy a még alacsony rangú Horthy Miklós és az előkelő összeköttetéseket nálánál is inkább hajszoló felesége, most, hogy találkoznak Tiszával, a családhoz jól viszonyuló pártvezérhez, leendő miniszterelnökhöz fűzik előrehaladásuk reményét.

Az öreg Tisza 1902-ben meghal. Fia a Szabadelvű Párt tényleges vezetője. Miként eddig apjának és pártjának, most neki a legszorosabb a kapcsolata az osztrák uralkodó körökkel és a bécsi udvarral.

Nyíltan hirdeti: a magyar uralkodó osztályok hatalmuk és Magyarország területi egységének a nemzetiségekkel szembeni megőrzése érdekében, jobban mint valaha, rászorulnak a dualista monarchia rendszerének mindenáron fenntartására: a Németország és Ausztria–Magyarország között megkötött szoros katonai szövetségre.

Elvei miatt Tisza István rendkívüli tekintély az udvarban. Mindenki tudja róla: Ferenc József bizalmi embereként a közeljövőben ő lesz a huzamosabb ideig tartó magyarországi politikai válság keménykezű megoldásának miniszterelnöke.

1890 óta, amikor véget ér Tisza Kálmán tizenöt éves miniszterelnöksége, a Függetlenségi Párt megalkuvó politikája ellenére Magyarországon nem tud szilárd kormányzat kialakulni. Harcban a szabadelvű kormányokkal, a Függetlenségi Párt az elmúlt évtizedben elér némi eredményt Magyarország nagyobb gazdasági önállósága tekintetében, hiszen ezt részben a szabadelvű párti nagytőke és nagybirtok is kívánta.

A Függetlenségi Párt legszélesebb jellegű politikai harca a Szabadelvű Párttal 1902 végén a katonai kérdésben robban ki. Szerinte tarthatatlan helyzet az, hogy Magyarország a hadsereg tekintetében teljesen Ausztriától és a Habsburg-háztól függő állam. A birodalmi közös hadsereg csak névlegesen közös. A vezénylés és a szolgálati nyelv német, a tisztikar túlnyomóan osztrák. A közös hadseregbe behívott magyar katonatömegeket az egyébként sem gyönyörűséges katonai életben valósággal megkínozzák a né-

met nyelvvel. A tömegek gyűlölik a közös hadsereget. Maga a katonatiszti pálya azonban olyan előkelő, amelyre szívesen lépnek a magyar kiváltságosok gyermekei. A tisztképző iskolák német nyelve miatt azonban már a felvételi vizsgán hátrányos helyzetbe kerülnek. Ha mégis bejutnak a közös hadseregbe, ennek légköre olyan, hogy a magyar származású tiszt felejtse el nyelvét és hazáját. Olyanokká nevelik őket, mint Horthy Miklóst.

Ez hozza létre a Függetlenségi Párt katonai követelését: a közös hadsereg kiegészítő részét képező, csakis Magyarország területén elhelyezkedő magyar hadsereget. Érvényesüljön vezetésében a magyar kormány befolyása. Német helyett magyar legyen a vezényszó, a zászló. A közös hadseregben, a tisztképzésben és a magyar származású tisztek előrejutásában messzemenően érvényesítsék a magyar érdekeket.

E kérdésben a nép érdeke kivételesen annyira találkozik az uralkodó osztályokéval, hogy a Szociáldemokrata Párt is a Függetlenségi Párt mellé áll. Még a Szabadelvű Pártban is többen egyetértenek a Függetlenségi Párt katonai programjával.

Ekkor már kölcsönösen kibontakoznak Németország és a vele szövetséges Ausztria–Magyarország, velük szemben a többi európai nagyhatalom háborús tervei, amelyek egy évtized múlva világháborúra vezetnek. A közös hadsereg legfelső vezető körei, élükön Ferenc Ferdinánd trónörökössel a birodalom létkérdésének tekintik Magyarország teljes politikai kézbentartását, katonai, gazdasági erejének lehető legteljesebb mozgósítását. A birodalom mindkét parlamentjében sürgetik a bécsi vezetésű osztrák–magyar közös hadsereg felkészítését a világháborúra: létszámának, költségvetésének huszonöt százalékos felemelését.

A monarchia hadseregének létszáma ebben az időben kb. 420 ezer fő. Ebből mindössze 32 ezer fő a magyar honvédség létszáma. A bécsi udvar a hadsereg békelétszámát 500 ezerre, a kiképzett tartalékosok számát – mely ekkor közel 900 ezer fő – kétszeresére akarja növelni. Ennél még nagyobb méretekben kívánja emelni a fegyverkezésre fordított összegeket.

A Szabadelvű Párt hajlandó megszavazni a hadsereg igényét. Ennek indokaként a cári Oroszország fenyegető háborús szándékaira hivatkozik, hogy ez Szerbiával szövetségben akarja megszerezni a birodalom szláv lakta területeit.

A Függetlenségi Párt nagyon tart a Németország és Ausztria–Magyarország között megkötött szoros katonai szövetség esetleges

következményétől, a háborútól a cári Oroszországgal. Felveti a megbékélés lehetőségét. Ebben azonban nem nagyon reménykedik, és megszavazza a hadsereg és a költségvetés emelését. Teljesítését azonban egybeköti a Függetlenségi Párt katonai programjának követelésével. S hogy ezt elérjék, és nehogy a képviselőház szabadelvű párti többsége megszavazza a közös hadsereg fejlesztéséhez szükséges törvényt, a Függetlenségi Párt képviselői egymás után jelentkeznek felszólalásra. Se vége, se hossza, sok órás beszédekkel – ahogyan akkoriban ezt a politikai taktikát nevezik – obstruálnak. Lehetetlenné teszik a törvényjavaslat tárgyalását.

Két szabadelvű párti miniszter bukik bele a vitába.

Megakadályozni ezt az obstrukciót csakis úgy lehetséges, ha a Szabadelvű Párt, mint a képviselőház többsége, nyílt politikai erőszakkal, az eddigi parlamenti házszabályok megsértésével véget vet a Függetlenségi Párt obstruálásának, és megszavazza a közös hadsereg létszámemelését rögzítő törvényt.

Őfelsége Tiszát kérdezi meg: vállalkozna-e a feladatra? Tisza azt válaszolja: az obstrukció leverését a nemzetre nézve létkérdésnek tartja, ezért erejének végső megfeszítésével áll az ügy mellé, ott és úgy, ahol és ahogy a dualizmusnak a legfőbb szolgálatot teheti. 1903 októberében vállalkozik a miniszterelnökségre.

Az ellenzék hadüzenetnek tartja Tisza kinevezését. Már miniszterelnöksége első napjaiban oly kirívóan önkényes intézkedéseket hoz, amelyek még saját pártjában, a Szabadelvű Pártban is felháborodást keltenek.

Gróf Apponyi Albert és huszonhat híve, főként a nagybirtok mezőgazdasági érdekeinek képviselői, kilépnek a Szabadelvű Pártból. Megalakítják a Nemzeti Pártot, amely lehetőnek tartja a szoros együttműködést a Függetlenségi Párttal, sőt részben egyesülnek.

Apponyiék kiválása taktikai visszavonulásra kényszeríti Tiszát. Megpróbál alkudozni, ami átmenetileg némi sikerrel jár. Később újból elkezdődik a Függetlenségi Párt obstrukciója, mire 1904. november 18-án Tisza, Béccsel előre megbeszélve, képviselőházi puccsot szervez. A szabadelvű párti többség, az ellenzék viharos tiltakozását semmibe véve, határozatot fogad el a közös hadsereg létszám- és költségvetési igényeinek kielégítéséről.

Az ellenzék a puccs miatti haragjában fizikai erővel támad Tiszára. Tömegverekedés kezdődött. A mindenre felkészült Tisza

felolvastatja Ferenc József király kéziratát a képviselőház 1904. december 13-ig tartó elnapolásáról.

Tisza puccsa és erőszakos kormányzási módszere olyan országos vihart kelt, hogy saját pártjának, a Szabadelvű Pártnak egy része, döntően ismét a nagybirtokos érdekek képviselői, elítélik. Ifjabb Andrássy Gyula gróf vezetésével tizenkilencen kilépnek a pártból, és később Alkotmánypárt néven új pártot alapítanak. Ez, akárcsak Apponyi Albert Nemzeti Pártja, lényegében azonos 67-es elveket vall a Szabadelvű Párttal, de Tisza nélkül és döntően a nagybirtok érdekeit védve.

A király 1904. december 13-ára ismét összehívja a képviselőházat. Az ülés kezdetével az ellenzék kiveri a Tisza által szervezett parlamenti őrséget, amelynek rendeltetése a rendet megbolygató ellenzéki képviselők erőszakos eltávolítása. Tiszát ugyanakkor olyan fülsiketítő hangorkánnal, Kossuth-nótával fogadják, hogy lehetetlen az ülés megtartása. Tisza nem hajlandó semmilyen kompromisszumra, a király őt támogatja.

A következő napokon két újabb sikertelen kísérlet történik az ülés megtartására. 1905. január 3-án elkerülhetetlen a képviselőház királyi kézirattal való feloszlatása. Egyidejűleg a parlamenti képviselettel rendelkező négy ellenzéki párt, a Függetlenségi Párt, Apponyi Nemzeti Pártja, Andrássyék Alkotmánypártja és a kicsinyke liberális Néppárt koalícióra, „nemzeti ellenállás" pártszövetségre lép Tisza megbuktatása érdekében.

Harcuk vezetésére a koalíciós pártok közös vezérlő bizottságot választanak. Kossuth Ferencet, Kossuth Lajos fiát teszik meg elnöknek. A koalíció ezzel akarja biztosítani a tömegek bizalmát és mutatni: ők az örökösei Kossuth zászlajának. De tényleges vezérük gróf Apponyi Albert. Gróf Andrássy Gyulának is fontos szerep jut.

Még inkább Apponyi válik a koalíció vezérévé, amikor pártja legtöbb tagjával, köztük a fiatal gróf Károlyi Mihállyal, belép a Függetlenségi Pártba. Ez nemcsak Apponyi közeledését jelenti a Függetlenségi Párthoz, hanem ennek távolodását 48-tól és mindenekelőtt Kossuth Lajos 49-es teljes függetlenséget követelő elvétől és harcától.

Kossuth, 1894-ben bekövetkezett haláláig, a Függetlenségi Pártot sem tekintette saját pártjának. Most végleg megtagadná a koalícióra lépő pártot. A liberális földbirtokos Justh Gyula vezetésével létezik ugyan Kossuth-szellemű demokratikus szárnya a pártnak, de az Apponyiékkal egyesült Függetlenségi Pártban vezető sze-

rephez jut az 1867-es nagybirtokos arisztokráciának a dualizmussal elégedetlen része. Közöttük a leendő Horthy-korszak neves politikai tényezője, az ekkor még fiatalember erdélyi nagybirtokos, gróf Bethlen István. Behatolnak a pártba egyes nagytőkés elemek is, amelyek a magyar ipar fejlődését előtérbe helyezik az osztrákkal szemben. Rajtuk keresztül válik a Kossuth által liberális nemzetinek kialakítani kívánt Függetlenségi Párt egyre inkább konzervatív jellegűvé.

Támogatja a koalíciót a parlamenti képviselettel nem bíró Szociáldemokrata Párt is. Cserébe a néptömegek általános és titkos választói jogának biztosítását kérik. A Függetlenségi Párt programjában szerepel a választói jog reformja, de amit ígér, nem az általános és titkos választójog bevezetése, hanem csak a jelenleginek részleges kiterjesztése.

A koalíció többi pártja még erre sem hajlandó. Ez a koalícióval való együttműködésben már a harc elején ingadozóvá teszi a Szociáldemokrata Pártot. S nemcsak taktikai okokból. Programja nemzetközi viszonylatban is egyike a legjobb marxista programoknak, ami lehetővé teszi a marxizmus eszméinek helyes terjesztését Magyarországon. A program hibája, hogy a munkásosztály felszabadulásának legfőbb célja mellett nem foglal helyesen és világosan állást a sajátos magyar nemzeti célok mellett, amelyeket jól-rosszul eddig is a Függetlenségi Párt képviselt. Lekicsinyli a tömegektől lelkesen képviselt 1848–49-es hagyományokat, a Kossuth iránti rajongást és függetlenségi érzelmet Ausztriával szemben.

Mellékes kérdésnek tekinti a magyar társadalmi élet másik két égető kérdését is. Az elmúlt évtizedben nagyarányúvá fejlődött forradalmi agrárproletariátus küzdelmét és a Magyarországon már a lakosság közel ötvenszázalékos számaránya miatt is döntő nemzetiségi kérdést. E népi mozgalmak pedig az 1848-ban félbemaradt és 67-ben meg nem oldott polgári forradalom követeléseiben alapulnak.

A Szociáldemokrata Párt elismert vezetője ekkor már az 1876-ban született Garami Ernő, Műszerésztanoncként lépett a pártba. Huszonkét éves korában a *Népszava* munkatársa, a pártvezetőség tagja. A századfordulótól a párt politikájának irányítója, a *Népszava* felelős szerkesztője. Ő forditja a pártot a reformizmus irányába. Legfőbb célkitűzésének az általános és titkos választójog kivívását tekinti.

A Szociáldemokrata Párt emiatt nem ismeri fel a fő forradalmi

feladatokat, amelyeket a dualista rendszer kibontakozó válsága egyre sürgetőbben állít a magyar munkásosztály elé. A nagybirtokrendszer felszámolását, a független demokratikus magyar állam megteremtését, a magyarországi nemzetiségi kisebbségek követeléséért folyó harc erőteljes támogatását. A párt osztályharcos irányzatával szemben előtérbe nyomul a kispolgári opportunista irányzat. Garami Ernő és Weltner Jakab vezetésével a Magyarországon is kialakuló munkásarisztokráciára támaszkodva, mint általában a II. Internacionálé pártjaiban, a reformista irányzat kerekedik felül. Azt hirdeti: a magyar munkásosztály napirenden levő fő feladata a nagybirtokos osztállyal szemben a polgárság hatalomra segítése, a kapitalizmus pedig tisztára parlamenti küzdelemmel, békés úton nő a szocializmusba. A gyakorlatban azonban a reformista vezetők a polgári demokratikus forradalom előkészítéséről és megvívásáról is lemondanak, és az általános, titkos választójog elnyerésére korlátozzák a munkásosztály politikai harcát. A Szociáldemokrata Párt 1903. évi kongresszusa is az általános választójog követelését állítja programja első helyére.

Erről a súlyosan hibás nézetről írja a párt baloldali csoportjának lapja, a *Testvériség:* – Meddő, céltalan és szörnyen káros a reformista vezetők azon törekvése, hogy szocialista parlamenti többséggel szavazzák meg a szocialista társadalmat. Elismerjük, hogy ez a társadalmi forradalom kényelmes megoldása lenne, csak kissé utópisztikus . . .

Hasonlóan dogmatikus megfontolásból alig törődik a Szociáldemokrata Párt a koalíciós tábor 1905-ös, nemzeti jellegű programjával. Továbbra is a választójog megszerzését tekinti legfőbb feladatának, s mivel ezt a Függetlenségi Párton keresztül és segítségével véli elérni, csakis ennyiben támogatja a koalíciót.

A Szociáldemokrata Párt kiállása így is nagy előnye a koalíció választási hadjáratának Tisza ellen.

6

Az ellenzéki közvélemény és az ország népe annyira gyűlöli Tiszát, hogy az 1905 januári választásokon teljesen váratlanul a koalíció elsöprő győzelmet arat. A Szabadelvű Párt mandátumainak száma százhússzal csökken. A Függetlenségi Párt megkétsze-

rezi képviselőinek számát, százhatvan mandátumot szerez. Megnövekednek a többi pártok is. Az abszolút többség az ellenzéké.

Jellemző, hogy a munkásosztály pártja, a Szociáldemokrata Párt, bár több helyen állít jelöltet, nem jut képviselethez a parlamentben.

Tisza lemond, de a király nem az abszolút többséget nyert koalíciós pártok vezetőit, hanem újból a választásokon teljes vereséget szenvedett miniszterelnököt bízza meg kormányalakítással. A koalícióban tömörült ellenzék törvénytelennek nyilvánítja Tisza és kormánya kinevezését. Megsemmisíti a Tisza képviselőházi puccsa alkalmával hozott határozatokat. Felszólítja a városi és megyei törvényhatóságokat, ne hajtsák végre a Tisza-kormány intézkedéseit. A megyék többsége megtagadja az adók behajtását, az újoncok behívását.

A kormány valóságos hatalma minimálisra csökken. A tényleges hatalom jórészt a koalíció vezérlő bizottsága kezébe összpontosul.

Tisza közel négy hónapon át taktikázik, hogy mint miniszterelnök valamilyen egységre jusson a koalícióval, de ez nem sikerül. Nem tudja összehívni az országgyűlést sem. Tarthatatlan a helyzete, lemond. Levonja bukásának következményeit, és időlegesen visszavonul geszti birtokára. Az udvarban azonban továbbra is persona grata: az uralkodó által nagyon kedvelt személy marad.

A király még Tisza lemondása után sem a koalíciót kéri fel kormányalakításra, 1905 júniusában bizalmas emberét, testőrsége (a darabontok) parancsnokát, báró Fejérváry Géza táborszernagyot nevezi ki miniszterelnöknek. Kormányát az ellenzéki köznyelv ezért nevezi el „darabontkormánynak".

Fejérváry 1905. június 21-én megkísérli a képviselőház összehívását, ami botrányba fullad. A király bizonytalan időre elnapolja üléseit.

Olyan politikai helyzetben történik ez, amikor Oroszországban elkezdődött a polgári forradalom.

Az 1905-ös esztendő az újabbkori világ és a szocializmus történelmének egyik legviharosabb időszaka. A Távol-Keleten dúló orosz–japán háborúban Oroszország csatát csata után veszít. Lelepleződik a cári uralom gyengesége.

1905. január 9-én az akkori Oroszország fővárosában, Pétervárott, a Téli Palota előtt II. Miklós cár vérpatakba fojtja a lakosság békés tüntetését. Szerte a hatalmas birodalomban tüntetések, sztrájkok kezdődnek. Megindul a néptömegek harca a cárizmus ellen.

A polgári forradalom hónapról hónapra sikeresen előrehalad. Az 1905-ös oroszországi forradalomnak szerte a világon óriási a hatása. A szocialista mozgalmak a bolsevikok példájára új lendülettel támadják a kapitalizmust. Magyarországon, a koalíciós küzdelmektől kiélezett helyzetben, az orosz forradalom példájában a tömegek saját jövendő céljukat látják. Gyakoriak a sztrájkok, tömegtüntetések.

A *Népszava* írja: – Valósággal megmozdult alapjaiban az egész ország. Egyik szakma a másik után, műhelyek, gyárak, épületek munkásai teszik le a szerszámot... Nincsen talán egyetlen ország sem, Oroszországon kívül, ahol annyira megindult volna a föld, mint Magyarországon.

Az orosz forradalom magyarországi hatásának példája a magyarországi szocialista diákság kiáltványa is. A budapesti munkásság 1905. február 5-én tartott nagygyűlésén olvasták fel:

– A titkos forradalmi propaganda hőse, a forradalmár orosz diákság, megtalálta helyét a forradalomban. Példájuk követendőként áll a magyar szocialista és demokratikus gondolkodású diákok előtt. ... Mi, magyar diákok százszorosan tanulhatunk tőletek. Magyarországon az európai köntösű, de ázsiai barbárságú uralkodó osztály a félszabadság és félszolgaság demoralizáló bilincseiben tartja az ország uralkodó népét. Hogy élünk – kevés, hogy érte haljunk – sok a szabadság. Mi, magyar szocialista diákok, csak fogcsikorgatva nézzük, miként ölik ki tervszerűen a szabad gondolkodás utolsó csíráit, miként terjeszkedik egyetemeinken, mint egész közéletünkben, a klerikalizmus gyilkos mérge... A ti végleges győzelmetek a mi szabadságunk riadója lesz. Győzzetek, testvérek, hogy mi is győzhessünk. A budapesti főiskolák szocialista hallgatói...

Oroszországban, miként nyugaton is akkoriban, a szociáldemokraták két fő irányzatot képviselnek: a reformistákat és a baloldaliakat.

A lexikális nyelvezet szerint a reformizmus a munkásmozgalomban ama nézetek összessége, amelyek elutasítják a szocialista forradalmat. Szerintük a kapitalista társadalomban a munkásosztály gazdasági, politikai, társadalmi helyzetének megjavítását reformokkal kell elérni. Változásokért kell harcolni, amelyek szabályozzák, illetve enyhítik a dolgozók kizsákmányolását, de nem érintik a kizsákmányolás és az osztályuralom alapját.

A reformisták politikai céljaik eléréséhez együttműködnek az

uralkodó osztályok ama csoportjaival. amelyek reformok útján hajlandók elősegíteni a tőkés társadalom megoldható ellentmondásainak kiküszöbölését. A reformista irányzat éppen emiatt a munkásosztály viszonylag kedvező helyzetben levő, jól fizetett felső rétegeiben és a kispolgárságnak a munkásmozgalomhoz közeledő csoportjaiban talál hívekre.

A marxista baloldal sem veti el a munkásosztály helyzetének javítását szolgáló reformokat. Ezeket mindössze a kizsákmányolás végleges megszüntetéséért folyó forradalmi harc velejáróinak, melléktermékeinek tekinti és mint ilyeneket állítja további céljai szolgálatába.

Oroszországban a reformisták orosz elnevezése: mensevikek. A marxista baloldal: a bolsevikok. Az 1905-ös forradalomban a mensevikek a párt kisebbsége, utóbbi a cárizmus megdöntésének célkitűzése helyett megelégszik a társadalom demokratikus megreformálása követeléssel.

A párt többsége, a bolsevikok, Lenin vezetésével azt hirdetik: a proletariátusnak végig kell harcolnia a demokratikus forradalmat. E feladat megoldásával azonban a munkásosztály, ekkor már maga mellé állítva a parasztságot, a szocialista forradalom megvalósításáért harcol.

1905 decemberében, a helyi szovjet felhívására, a moszkvai munkásság ez alapon kezd általános politikai sztrájkot és felkelést. Példájukat számos város követi. A mensevikek ellenzése miatt azonban a moszkvai felkelést nem sikerül országossá tenni.

A cári tábornokok kihasználják a forradalom megtorpanását: csapatokat mozgósítanak Moszkva munkásosztálya ellen. Kilencnapos utcai harcban leverik a felkelést.

A mensevikek ekkor szemrehányást tesznek a bolsevikoknak:

– Nem kellett volna fegyvert fogni!

– Ellenkezőleg! – válaszolja Lenin. – Határozottabban, erélyesebben és támadóbban kellett volna a fegyvert megragadni. Meg kellett volna magyarázni a tömegeknek, hogy a békés általános sztrájk egymagában lehetetlen. Rettenthetetlen és kíméletlen fegyveres küzdelemre van szükség. Ami eredményt a cári önkényuralomtól megszereztek, kizárólag a tömegek harca vívta ki, és vívja ki a jövőben is. Az 1905-ös forradalmi felkelés felejthetetlen hőstett: utat mutat a jövőbe.

Választói jogot követelve, a Szociáldemokrata Párt 1905. szeptember 15-ére felvonulást hirdet az Országháza elé. Vörös Pénteken – ahogyan elnevezték – szinte a forradalom jegyében százezer munkás vonul fel.

Az orosz forradalom hatásának következményeként a monarchia más részeiben is tovább mélyül a néptömegek politikai harca. 1905. szeptember 24-én a prágai nép rendez nagy tüntetést. November 5-én Bécsben és Prágában hatalmas, utcai harcokba átcsapó tüntetéseken követelik az általános, titkos választójogot. Ugyanezen a napon nagy munkásmegmozdulás zajlik Brünnben, Innsbruckban, Linzben, Zágrábban, Triesztben. Ezek is ösztönzőleg hatnak a magyarországi munkásság harcaira.

A Függetlenségi Párt a cári zsarnokság megbuktatása példájával fenyegetőzve igyekszik érvényesíteni politikai követeléseit a koalíció többi pártja felé, és a darabontkormánnyal szemben is. Közben ez ugyanolyan munkaképtelen, mint Tisza István kormánya. E válságos helyzetben a darabontkormány legerősebb embere, Kristóffy belügyminiszter azt tekinti fő céljának, hogy elszakítsa a koalíciótól a Szociáldemokrata Pártot és vele a választójoggal nem rendelkező munkásosztályt és a paraszti tömegeket. Az uralkodó felhatalmazásával Kristóffy megteszi, amit a koalíció nem mer megtenni: a Szociáldemokrata Párt küldötteinek megígéri, hogy a kormány kész az általános és titkos választói jog bevezetésére. Betartani ezt azonban csak végső szükség esetén akarja. Ha nem sikerülne megegyezésre kényszeríteni a koalíciót, hogy feladja az udvar által el nem fogadható nemzeti függetlenségi követeléseket.

A Függetlenségi Párt kisebbsége hajlandónak mutatkozna megegyezni a Szociáldemokrata Párttal, nehogy Kristóffy a választói jog ígéretével elszakítsa a munkásosztály pártját a koalíciótól. A Függetlenségi Párt többsége azonban, és még kevésbé a koalíció többi pártja, nem mer a tömegekre támaszkodni. Harcát nem kapcsolja össze a demokratikus szabadságjogok kiterjesztésével. De nem is mer szakítani Ausztriával. Fenn akarja tartani a dualizmus rendszerét. Ezen belül mindössze nagyobb mozgási szabadságot, több önállóságot szeretne biztosítani a magyar uralkodó osztályoknak.

A darabontkormány kedvező ajánlata a választói jogról és ugyane tekintetben a koalíció kedvezőtlen magatartása nehéz helyzetbe hozza a Szociáldemokrata Pártot. Dogmatikus programja miatt nem látja a Magyarországon történelmileg napirenden

levő demokratikus átalakulás forradalmi feladatait. A magyarországi proletárpártnak az adott helyzetben az lenne a feladata, hogy az ellenzéki pártszövetség, a koalíció nemzeti ellenállási programjának elégtelenségét leleplezve, a munkásosztályt emelje át az 1849-ben vereséget szenvedett polgári demokratikus és nemzeti forradalom vezetőjévé. Harcoljon a nemzeti függetlenség kivívásáért, a feudális maradványok megszüntetéséért, az ország demokratikus átalakításáért. Lépjen mindezek érdekében szövetségre a földet követelő parasztsággal és az országban élő nem magyar népekkel. A Szociáldemokrata Párt ehelyett a munkásosztálynak, a szegényparasztságnak és a nemzetiségeknek az 1905-ös forradalom hatására rendkívül megnövekedett politikai harckészségét továbbra is a választói jogra korlátozza.

Azzal indokolják, hogy a koalíció nem a tényleges függetlenség kivívására törekszik. Csupán a saját osztályuralmát kívánja megerősíteni Ausztriával és a támogatására alakult darabontkormánnyal szemben. Ez is, az is, minthogy el akarja nyomni a magyarországi néptömegeket, a Szociáldemokrata Párt az uralkodó osztályok egymással szemben álló csoportjainak, tehát a darabontkormánynak és a koalíciónak egymás közti harcát igyekszik felhasználni az általános választójog elnyerésére. – Hadd jöjjön az abszolutizmus, de a szuronyok hegyén jöjjön az általános választói jog – mondja Garami Ernő, a párt vezetője.

A pártvezetőség nagy reményeket ébreszt a tömegekben a darabontkormány választójogi ígérete iránt, pedig amint ez rövidesen kiderül, mindössze annyiból áll, hogy a szavazati joggal rendelkezők arányát a lakosság mintegy 4,5 százalékáról 15-re emelné. A titkos szavazást csak a városokban akarja bevezetni a kormány. Ígéretével mégis eléri, hogy a Szociáldemokrata Párt a koalíció ellen fordul.

Ausztria munkássága ugyanekkor kivívja az általános, titkos választójogot, és már a következő évben eléri, hogy az osztrák birodalmi ülés második legnagyobb pártja. A magyarországi munkásság ezt nem tudja elérni. Erői kisebbek, emellett a pártvezetőség hibás politikája is téves útra viszi a választójogi harcot.

A Szociáldemokrata Párt azzal, hogy a választói jog megszerzéséért a darabontkormánnyal tart, politikailag utat téveszt. Lehetetlenné teszi a nemzeti ellenállás pártjainak és a demokratikus erőknek az összefogását. Szembeállítja egymással a nemzeti függet-

lenségi és a demokratikus törekvéseket. Elősegíti a függetlenségi harcra felsorakozott tömegek leszerelését.

A párt súlyos következményű tévedése ez annyiban is, hogy a századfordulóval a dualista monarchia már minden szempontból akadályozza a fejlődést. Szétzúzása a haladó erők továbbjutásának előfeltétele. A Szociáldemokrata Párt számára a monarchia válságának elmélyítése lenne az egyetlen többé-kevésbé forradalminak nevezhető út. A koalíció nemzeti programja ilyen értelemben képviseli a reális nemzeti érdekeket. Az önálló magyar vámterület, az önálló Nemzeti Bank, a közös hadsereg nagymérvű magyarosítása követelésének megvalósítása elősegítené a Habsburg-birodalom bomlását és ennek romjain az Ausztriától és a Habsburgoktól független Magyarország megteremtését.

A darabontkormány támogatásával a Szociáldemokrata Párt a monarchiát összetartó erők legreakciósabb szárnya mellé áll, amelyet Ferenc Ferdinánd trónörökös képvisel. Központosított birodalmat akar létrehozni, nem pedig függetlenséget adni Ausztria–Magyarország népeinek. A Szociáldemokrata Párt a darabontkormány által mindössze csak megígért választói jog ellenében azokat támogatja, akik Ausztriában a legélesebben harcolnak az ausztriai Szocialista Párt által ugyancsak követelt választójogi törvény megvalósítása ellen. Világos tehát a szándék: Ferenc Ferdinándék Magyarországon a munkásosztály pártjának segítségével, a választójog megadásának ígéretével akarják megtörni a koalíciót.

A Magyarországi Szociáldemokrata Párt tehát, ahelyett hogy kihasználná az 1905-ös orosz forradalom hatására Magyarországon is kialakuló forradalmi erjedést, és frontot változtatna a forradalmi harc irányába, megmarad az általa egyedül üdvözítőnek tartott választójog követelése mellett. Téves útra viszi ezzel a magyarországi munkásosztály, a paraszti és a nemzetiségi tömegek forradalmi energiáját.

A koalíció és a kormány között pedig annyira kiéleződött már a helyzet, hogy 1906. február 17-én a király teljhatalmú katonai képviselőt küld Pestre. Fegyveres erővel megszállja a képviselőházat. Feloszlatja a koalíció vezérlő bizottságát. Királyi biztosokat nevez ki a megyék élére. Felfüggeszti a sajtó- és gyülekezési szabadságot. A koalíciónak most a harcot kellene választania, de megretten a még mindig növekvő nemzetközi és magyarországi forradalom hullámaitól. Biztosítani akarja az új választójog megadásától rettegő földbirtokos osztályok uralmának további fennmaradá-

sát, és ennek érdekében nemzeti követeléseinek nagy részét feladva, lépésről lépésre visszavonul.

A Szociáldemokrata Párt támogatása nélkül a darabontkormány nem tudta volna messzemenő visszavonulásra kényszeríteni a koalíciót. Őfelsége részéről a köszönet mindezért az, hogy végül nem hagyja jóvá a darabontkormány által a Szociáldemokrata Pártnak megígért választójogi programot.

Helytelen politikájával a Szociáldemokrata Párt így vált az uralkodó osztályok közötti hatalmi versengés és alkudozás labdájává. Mihelyt erre az udvarnak nincs többé szüksége, el lehet dobni. Ez történik.

A párt visszavonulni kényszerül a harctól, mert a koalíció vezérlő bizottsága bosszút hirdet a szerinte a nemzet ügyét elárulló Szociáldemokrata Párt ellen. Kijelenti: ellenez minden forradalmi megmozdulást! A politikai válságból a kibontakozásnak az országgyűlés falain és keretein belül kell megtörténnie . . .

Mind az udvar, mind a koalíció továbbra is tart azonban a magyar és a nemzetiségi néptömegek forradalmától, szövetségétől, amely eddigi követeléseiben már amúgy sem egységes. Inkább megegyezésre hajlik az udvarral. Alapja ennek az, hogy mindkét fél elismeri: nem egymástól kell félniük. Az igazi ellenségük a demokrácia tábora, a munkások és szegényparasztok forradalmat kívánó százezrei.

7

Horthy Miklós Tisza Istvánt tartja politikai ideáljának, bukását őt is ért csapásnak.

Általában is csalódott. Nem a protekció hiányán, saját magán múlik, hogy tengerész pályáján harmincnyolc éves kora ellenére sem halad előre. Még mindig első osztályú sorhajóhadnagy. 1900. január 1-én nevezik ki e nagyon szerény rangra, és ebben megragad. Évfolyamtársai között pedig már törzstisztek is akadnak. A birodalom háborús felkészülése igényli a hajóhad feszített ütemű fejlesztését, sorra bocsátják vízre az új páncélos cirkálókat; gyors a tisztek előléptetése. Horthy attól remél rangbeli változást, hogy részben letette az előléptetéshez szükséges vizsgáit, a most épült Habsburg páncélos cirkálóra kerül. Egy év múlva áthelyezik

az új páncélos csatahajóra, a St. Georgra, a cirkálók és torpedóflottilla vezérhajójára. Parancsnoka Ripper ellentengernagy.

A St. Georgon Horthy manővertiszt. A legénységet képezi ki evezésben, irányítja a horgonyzást, a raktározást. Felügyelete alá tartoznak a mentőcsónakok és a nem harci feladat jellegű munkák, amelyek nagy létszámban igénybe veszik a legénységet: a rakodás és különösen a szénhordás.

A szénrakodás a leggyűlöltebb munka. Piszkos is. A súlyos terhű szénkosárral a vállukon gyötrelem a tengerészek számára a végtelen körforgás az egy szál ide-oda lengő deszkán, a partról a hajóra és vissza. A St. Georg nemcsak óriási mennyiségben falja a szenet, de Horthy Miklós egyetlen percre sem mozdítja szemét a szénrakodó tengerészekről, hogy gyorsan, még gyorsabban.

A St. Georgon jut el Horthy az 1905-ös, Törökország-ellenes nagyhatalmi nemzetközi akcióba. A nemzetközi hajóegységek vezérhajója a St. Georg.

Hajóhadaik tüntető felvonultatásával a nagyhatalmak az ekkor már félgyarmati sorba süllyedt Törökország még súlyosabb kizsákmányolását akarják elérni. Ausztria–Magyarország részéről az akció a Balkánon különösen érdekelt és vetélytársnak tekintett, a Japántól elszenvedett vereség nyomán katonailag megrendült Oroszország ellen is irányul.

A Törökország ellen felvonuló nemzetközi hajóhad egyetlen haditette, hogy megszállja a különböző kölcsönök fejében már eddig is zálogként tartott két török szigetet, Mütilenét és Lemnoszt. A partra szálló osztrák–magyar sereg szakasznyi egységének parancsnoka Horthy Miklós. Ellenállásra nem talál. A törökök úgy viselkednek, mintha a partra szálló katonák a világon sem lennének.

Hajóhadaik felvonultatásával a nagyhatalmak haditettek nélkül is elérik követeléseik teljesítését. Horthyval a fedélzetén a St. Georg az 1905 karácsony előtti napokban visszaérkezik Polába.

Szolgálata a St. Georgon kitűnő alkalom Horthy számára, hogy a vezérhajó parancsnoka, Ripper ellentengernagy megismerje nem annyira tengerészeti képességeit – hiszen mindössze manővertiszt –, hanem azt, hogy kitűnően alkalmazkodik parancsnokaihoz, akik az akció folyamán – mint Horthy írja – a legénység legkisebb hibáját sem tűrik el. Tőlük vesz ebben példát úgy, hogy továbbra is amennyire szigorú lefelé, annyira szolgálatkész felfelé. Elnyeri ezzel Ripper ellentengernagy bizalmát, segítőre talál benne további pályáján. Emlékiratában Horthy részletesen beszámol a St. Georg

útjáról, céljáról, a törökországi viszonyokról. Egyetlen szóval sem emlékszik meg a közben lejátszódó hazai, nagy jelentőségű politikai harcokról, eseményekről. Egyáltalán nem létezik számára a haza és annak sorsa. Pedig a mostani és az elkövetkező legközelebbi esztendők az osztrák–magyar birodalom szétesésének bevezető korszaka. Most dől el, merre visz Magyarország történelmének további útja.

1906. április 14-e az a politikai sorsforduló nap, amikor a már egy éve törvénytelenül kormányzó darabontkormány miniszterelnöke, Fejérváry és a koalíció vezetői titkos egyezséget kötnek a nemzeti követelések programjának csaknem teljes feladásáról és a kevésnyi kormányígéretről, amelyet Bécs engedélyezett. Egyebek között arról, hogy a koalíciónak nem kell tartania többé az eddigi darabontkormány által beígért választói jog kiterjesztésétől. A koalíció viszont, hogy a demokratikus átalakulást meghiúsítsa, inkább lemond csaknem minden nemzeti követeléséről.

Az, hogy ily módon sem a nemzeti követelések, sem az általános titkos választójog nem valósul meg, az udvar tervének teljes győzelme. Pedig az orosz polgári forradalom hatására forradalmi volt a helyzet a monarchiában és ennek keretében Magyarországon. Az 1905–6-os esztendő a magyar függetlenség kivívásának elszalasztott alkalma.

Mindezt a nagy áldozatot – úgymond – a koalíció az alkotmány helyreállításááért hozta, hogy a törvénytelen darabontkormány helyett magyar törvényes kormánya legyen az országnak.

A koalíció politikája mindezzel lelepleződik: az uralkodó osztályok érdekcsoportjainak belső ellentéte és vetélkedése szabja meg, és most megtörtént a teljes kibékülésük. A koalíció kormányt alakíthat, Wekerle Sándor, az egykori szabadelvű párti miniszterelnök vezetésével. A kormányon belül többséget alkotó Függetlenségi Párt átengedi ily módon a vezetést Wekerle és Andrássy hatvanhetes csoportjának.

Az 1906 májusi képviselőházi választásokon a Függetlenségi Párt kétszázötvenhárom, az Alkotmánypárt nyolcvankilenc, a Néppárt harminchárom kerületben szerez mandátumot. A koalíció mindent tehetne e túlnyomó többséggel. Különösen hogy a Szabadelvű Párt – Tisza javaslatára – feloszlott. A választásokon így a koalíció lényegében ellenzék nélkül indul és győz. Tisza tettének indítója: hogy követői a koalíción belül támogassák a 67-eseket. Ezt annál inkább javasolhatja, mert a függetlenség és demokrácia

kérdésében Wekerle és Andrássyék hatalomra jutásával a koalíciós pártok és a volt Szabadelvű Párt politikája között eltűnt a határvonal.

A koalíciós kormány eltitkolja a nemzet előtt a titkos egyezmény szövegét. Függetlenségi szólamokat hangoztat, de végrehajtja az udvarral kötött megállapodást.

Ezt a politikát folytatja az új választásokkal létrejött képviselőház is. Mind nyilvánvalóbb, hogy a koalíció feladta függetlenségi programját, nemzeti követeléseit. Bécs kívánsága szerint szavazza meg a katonai törvényeket. Nem valósítja meg az önálló Magyar Nemzeti Bankot. Rosszabb feltétel mellett hosszabbítja meg az Ausztriával 1867-ben kötött, tízévenként újratárgyalandó gazdasági kiegyezést, mint előtte bármelyik szabadelvű kormány. A megújított vámegyezményben nem biztosítja a magyar ipar megfelelő fejlődését, mezőgazdasági kivitelének fejlesztését.

Az 1879-ben született fiatal tanárember, Kunffy Zsigmond, később a Szociáldemokrata Párt vezetője, írta a Wekerle-kormány behódolásáról: A kormány ezt olyan gazdasági helyzetben tette, amikor voltak falvak, amelyekben a lakosság évente legfeljebb kétszer eszik húst, ahol hónapokon át még sóra sem telik. Vidéken igen nagy az analfabéták száma. A társadalmi bajok orvoslására a koalícióba tömörült, nemzeti demagógiától hangos pártok sem tesznek semmit. Kunffy a polgári demokratikus viszonyok kivívásában látja a haladó erők legfontosabb időszerű feladatát. A Szociáldemokrata Párttól azt várja, hogy élére áll e küzdelemnek, amelynek időrendben meg kell előznie az ország, a társadalom szocialista átalakulását.

– A koalíciós miniszterek – állapítja meg már 1907-ben a Szociáldemokrata Párt – becsapták saját híveiket, akiknek független hazát, önálló vámterületet és magyar katonát ígértek. A választójog kiterjesztésére tett ígéretet sem teljesítették. A kormány gyűlölheti az általános, titkos választójogot, a király megszegheti ígéretét, de a nép akarata fölötte áll a kormány és a király akaratának. Ausztriát sohasem szolgálták hívebben, mint a koalíció. A képviselőház százmilliókat szavazott meg a hadseregnek. Milliókkal emelte a személyi természetű kiadásokat, hogy a koalíció híveinek jól dotált állásokat adjanak. Az élelmiszerek és lakbérek ára folytonosan emelkedett. Az agrárius „ellenzéki" nagybirtokosok gróf Andrássyval az élen, koldussá, a gróf Apponyi-féle klerikálisok tudatlanná akarják tenni a népet. Az ipari kizsákmányolók rávé-

tették magukat a munkásosztályra. A koalíciós törvényhozás által a munkásosztály ellen hoztak új törvényeket. A rendőrkapitányok, polgármesterek, szolgabírók valóságos hajtóvadászatot indítottak a szervezett munkások ellen.

Üldözésével a koalíciós kormánynak csak részben sikerül eredményt elérnie. A munkásosztályt, amely a legnagyobb elkeseredésére vereséget szenvedett a választójog kérdésében, nem tudja megtörni. Ellenkezőleg, a koalíció által ígért és nem teljesített követelésekért harcolva a Szociáldemokrata Párt jelentősen növeli tekintélyét, erejét.

Ezt nagy részben annak köszönheti, hogy a Szociáldemokrata Pártot erősen bírálja a Szabó Ervin irányításával működő ellenzéki csoport, majd az 1907-es kongresszuson az Alpári Gyula, László Jenő, Vágó Béla vezetésével megalakult baloldali szárny. A baloldal erősödését mutatja, hogy a párt megalkuvó vezetőit, Garami Ernőt, Buchinger Manót, Weltner Jakabot átmenetileg nem választják be a vezetőségbe.

1908-ban az ellenzék harca tovább erősödik, a párt régi osztályharcos elvi vonalának felújításáért. Az 1882-ben született Alpári Gyula vezetésével baloldali csoport alakul. Ellenzi a párt folytonos engedékenységét és alkudozását a választójogért nemcsak a polgári pártokkal, de magával a Habsburg uralkodóházzal. Kijelenti: megalkuvással az állampolgári jogaitól megfosztott munkásosztály, de a parasztság sokmilliós tömege továbbra sem jut választójoghoz. A pártvezetéstől következetesen osztályharcos politikát, radikális módszereket követel azzal, hogy a tömegek éles harca és mozgósítása nélkül a választójogi küzdelemben nem lehet eredményt elérni.

Alpári és csoportjának ellenzéki bírálata nem párosul helyes politikai és taktikai elgondolással. Mereven elutasítják még a polgári baloldallal is a politikai együttműködést. Nem ismerik fel annak jelentőségét, hogy a munkásosztály a politikai harcban szövetségeseket szerezzen, és velük – akárcsak részleges célok eléréséért – közös harci frontot teremtsen. Nem értik meg a parasztsággal való szövetség jelentőségét sem.

A Szociáldemokrata Párt kongresszusa 1910 márciusában baloldali ellenzéki magatartásáért Alpári Gyulát, a kiválóan képzett szocialistát 101 szavazattal 56. ellenében kizárta a pártból. Ügye fellebbezéssel még ez évben az Internacionálé koppenhágai kongresszusa elé került. A hivatalos magyar pártküldöttség kérte Alpári

ellenzéki megbízólevelének elutasítását. A kongresszusi küldöttek sorában a forradalmi szellemű kisebbség élén a későbbi nagynevű Lenin és a német szociáldemokrata baloldal képviselői támogatták Alpári részvételét a kongresszuson. A többség ezt mégis elutasította.

Alpári Gyula 1911 tavaszán új Szociáldemokrata Pártot próbált alakítani. E célból 25 tagú előkészítő bizottságot hozott létre. Megindította a Szociáldemokrata lapot. Kísérlete eredménytelen maradt. Oka mindenekelőtt abban rejlett, hogy Alpáriék ellenzéki mozgalma továbbra sem tudott helyes választ adni a forradalmi munkásmozgalom előtt álló nagy harci kérdésekre. Nem dolgozott ki helyes forradalmi irányvonalat, új harci programot.

Mégis további működésükkel Alpáriék elősegítik a párt baloldalának osztályharcos irányú tevékenységét.

A koalíció áruló politikája kiábrándítja a Függetlenségi Pártot támogató tömegeket is. Az 1905–7. évi parasztsztrájkok, mozgalmak véres elnyomása nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a Függetlenségi Párt jórészt elveszti paraszti bázisát.

Harcos szellemű parasztpárt alakul: a Magyarországi Független Szocialista Parasztpárt. Vezetője Áchim András, a békéscsabai népvezér. Nagyatádi Szabó István rövidesen megalakítja az Országos Függetlenségi és 48-as Kisgazdapártot.

Gyengíti a parasztmozgalmakat, hogy a falu népének elképesztő nyomora évente sok tízezrével kényszeríti kivándorolni Amerikába a falvak legjobb és legharcosabb elemeit.

8

1906 telén Horthy elvégzi a tengerészeti tüzérségi tanfolyamot, majd a szárazföldön teljesít irodai szolgálatot. Időnként kisegítő tiszti szolgálatra kerül a főparancsnok rendelkezésére bocsátott vitorlás és motoros jachtra, a Lacromára. Állandó tiszti személyzete nincs, mert főként nyaranta használja a főparancsnok és a vendégei.

A tisztek rettegnek, nehogy a Lacromára kerüljenek beosztásra. Gróf Montecuccoli tengernagy rideg egyéniség. Az önmagával szemben is tanúsított szigorúsága miatt „Vasgróf"-nak nevezik. Magas rangú bécsi vendégei is, gyakran főhercegek, olyan igényekkel lépnek fel, ami a hajón nem mindig teljesíthető. Emiatt

a tiszti beosztás a Lacromán afféle udvaronci állás, amire nem minden tiszt felel meg. A jó megjelenésű, több nyelven beszélő és a polai előkelő társaságban is jól ismert Horthy szinte erre a szolgálatra termett. Többszöri kisegítés után kerül 1907 nyarán, az őt már Bécsből ismerő Montecuccoli mellé, első tisztnek a Lacromára.

A szigorúságban semmiben sem marad el a Vasgróftól. Munkájával is elnyeri az ő és a vendégei tetszését. Ha nővendégek tartózkodnak a jachton, Horthyné is részt vehet a nagyobb adriai kirándulásokon. Háziasszonykodik, és nem rosszul. Montecuccoli hálás, hogy vendégei jól érzik magukat.

Horthyné külön nagy személyi sikere, hogy Mária Jozefa főhercegnő a férje halála után is tartja vele a holicsi falkavadászaton elkezdődött barátságot. A főhercegnő minden évben Abbáziában nyaral, és a közeli Polából meghívja Horthyékat. A fiatal Károly főherceg is megújulóan nagy hódolója Horthyné játékos, flörtös szépasszonyi kedvességének.

1908 elején Horthy nekivág a törzstiszti vizsgának, amihez a legjobb ajánlólevél Montecuccoli főparancsnok melletti szolgálata. A sikeres vizsga végre szabad utat nyit neki a felesége által is egyengetett további előrehaladáshoz.

1908 tavaszán Montecuccoli személyi barátsága jeleként kinevezi Horthyt a konstantinápolyi állomáshajó, a Taurus parancsnokává. Ez már jelentős parancsnoki tisztség, amivel a negyvenéves Horthy egyszeribe behozza a saját hibája miatti eddigi lemaradását. Előléptetésére még így is a jövő év elejéig kell várnia.

Fiatal tengerésztisztként már szolgált a Tauruson. Személyes tapasztalataiból tudja, hogy ez az állás minden osztrák–magyar tengerésztiszt álma. Pallavicini őrgróf osztrák–magyar nagykövet mellett szinte diplomata.

Pallavicini bemutatja őt II. Abdul Hamid szultánnak. Horthynak a szultán mélységesen gyanakodó és megcsontosodott autokratának tűnik, aki semmiképpen sem hajlandó tudomásul venni, hogy a tényleges hatalom már kicsúszott a kezéből. Annál görcsösebben ragaszkodik a hatalom külső megnyilvánulásaihoz. Különös irtózást érez mindattól, ami a villamosság körébe tartozik, akár világításról, közúti vasútról, vagy bármi másról essék szó. Mondják, hogy ellenszenve a „dinamó" ellen irányul. A szó a dinamitra emlékezteti, és azt sehogy sem szenvedheti.

A Tauruson Horthynak nincs sok dolga. Olyan hajó ez, amelyről már megérkezése után azt jelenti Bécsbe: a jó öreg Taurus, ez

az özönvíz előtti kereskedelmi gőzös, harcászatilag teljesen elértéktelenedett. Ki kell selejtezni, helyette újat beszerezni. Bécs hozzájárul javaslatához.

Horthy nem lakik a Tauruson. Konstantinápolyban villát bérel a tengerparton; ide hozatja családját. Az épülethez tartozó hatalmas kert pompás játszóhely a négy gyermek – két kislány és két kisfiú – számára. Magdolna 1902-ben, Paula 1903-ban, István 1904-ben, Miklós 1906-ban született. Horthynénak nem sok velük a gondja. Német nevelőnőt tart mellettük.

Konstantinápolyi tartózkodásuk kezdeti idejére esik az ifjútörökök pártjának 1908 júliusi forradalma. A hatalomra jutott burzsoázia és a liberális földesurak akarják megifjítani az európai nagyhatalmaktól szétmarcangolt oszmán birodalmat.

Külpolitikailag a forradalom elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia ellen irányul. Az váltja ki, hogy az ifjútörök forradalommal kapcsolatos eseményeket Ausztria–Magyarország felhasználja, hogy az általa három évtizede megszállva tartott Boszniát és Hercegovinát bekebelezze a birodalomba. Ausztria–Magyarország részéről ez Németország által támogatott provokáció, amely csaknem háborúba sodorja Európát és a világot.

Évtizedek fenyeget ekkor már a háborús veszély Európában és a világon. Sorra törnek ki a háborúk, a háborús válságok. 1898-ban a spanyol–amerikai háború, 1899-ben a búr háború Anglia és Transvaal között. 1900-ban a nagyhatalmak háborúja Kína ellen. 1904–1905-ben az orosz–japán háború. 1905–1906-ban a háborús válság Franciaország és Németország között, Marokkó miatt. 1908-ban újabb európai háborús veszély következik be, mert a forradalmi Törökország, de különösen Szerbia, amely igényt tart a két szláv lakosságú tartományra, Boszniára és Hercegovinára, nem akarja elismerni Ausztria–Magyarország hódító lépését. Csaknem a háborúig éleződik emiatt Németország és az egyre jobban hozzákacsolódó monarchia viszonya Angliával, Franciaországgal, Olaszországgal.

Ferenc Ferdinánd, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse és vele az osztrák–magyar hadsereg vezérkari főnöke, Conrad von Hötzendorf báró mégis így indokolja Ferenc József császárnál, hogy indítsanak háborút Szerbia ellen:

– Ha csapataink bevonulnak Belgrádba, és ott mi leszünk az urak, akkor biztosítjuk befolyásunkat az északnyugati Balkánon és általában a Balkánon. Most kell leszámolnia Szerbiával, mert ha el-

halasztjuk, a monarchia rövidesen egyidejűleg keveredik háborúba Oroszországgal, a balkáni államokkal és az egyelőre még a háborúra fel nem készült Angliával és Franciaországgal. Velük tart majd Olaszország is, amely igényli az Adriai-tenger olasz lakosságú osztrák területeit, és emiatt máris kétes értékű a szövetsége Németországgal és Ausztria–Magyarországgal.

Gróf Forgács belgrádi osztrák–magyar követ is sürgeti a háborút azzal, hogy Szerbia az Osztrák–Magyar Monarchia engesztelhetetlen ellensége. Wekerle, a koalíció miniszterelnöke, arra hivatkozva, hogy a szláv nemzetiségek részéről veszély fenyegeti Magyarország területi épségét, egyetért a háborúval.

Ferenc József kész a Szerbia elleni fellépésre. Elrendeli a mozgósítást, mert a háborúnak szerinte múlhatatlanul be kell következnie, amihez most kedvező az alkalom. Az osztrák–magyar diplomácia már csak a kedvező okot és ürügyet keresi a hadüzenetre.

– Az annexiót – írja Horthy – a monarchia diplomáciailag roszszul készítette elő. Anglia az 1878-as berlini szerződésre hivatkozva tiltakozik, Szerbia és Montenegro háborúval fenyegetőzik. Törökországban a monarchia ellen általános bojkottot indítanak. Ebből komoly nehézségek származnak, mert Ausztria-Magyarország Törökországnak nemcsak legnagyobb szállítója, hanem egyúttal legnagyobb vásárlója.

A bojkott miatt nem rakják ki az osztrák–magyar tengeri hajókat. Szenet sem vehetnek fel. Horthy, a tengerész „diplomata" ezt a helyzetet, mint a Taurus állomáshajó parancsnoka, a monarchiára nézve lealacsonyítónak találja. Pallavicini őrgróf nagykövet beleegyezését kéri, hogy kikényszeríthesse a hajórakományok kirakását.

– És ha a törökök lőni találnak? – veti fel Pallavicini aggodalmasan.

– Akkor visszalövünk!

– Ez háborúhoz vezethet, amiben csak Bécs dönthet. Utasítás nélkül a fegyveres összetűzést feltétlenül el kell kerülni – feleli az óvatos Pallavicini. Csakis ahhoz járul hozzá, hogy Horthy a legnagyobb óvatossággal segítse a hajók kirakodását.

Pallavicini őrgróf nagykövetnek általában sem jó a véleménye Horthyról. Nemcsak egyéni tulajdonságai miatt, amilyennek megismeri. Nem is személyét kifogásolja. Pallavicini, mint általában az arisztokrácia, nem becsüli sokra a K. u. K. – Kaiserliche und Königliche (császári és királyi) – hadsereg tisztjeit. Mint őrgróf,

a saját családi tapasztalataiból is jól tudja: hagyományosan az arisztokrata családok kiválóbb és műveltebb sarjai foglalják el a diplomáciai, udvari, állami hivatalok és az egyház magasabb állásait. Az arisztokrácia „maradéka" megy katonának. Ezek már a sajátos tiszti neveltetési módszerük miatt is korlátoltak, politikai látókör nélkül. Az ágyban is parancsra forognak. A K. u. K. tiszt Horthyról is ez a véleménye az őrgrófnak.

Arról, hogy Horthy milyen a társaságban és tiszttársai között, a hajón, a család egyik szegről-végről atyafia, Prónay Pál birtokos emlékezik meg később a naplójában. Horthy két öccsével, Jenővel és Szabolccsal együtt végzi a soproni Lähne-féle középiskolát, általuk ismeri meg bátyjukat.

Prónay írja: – A hajón a tisztek egymással összezárva, kívülről ismerik egymás történetét. Horthy Miklós ha nekikezd, nincs megállás, mesél, mesél. Alantas tiszt közbe sem szólhat. Ha viszont Horthy új társaságba kerül, ahol még nem ismerik világkörüli érdekes tengeri történeteit, sikert arat.

A Taurus állomáshajó parancsnokának, Horthynak, a konstantinápolyi osztrák–magyar nagykövetségtől függetlenül kell jelentéseket küldenie a tengerészet főparancsnokának, Montecuccolinak az általános politikai helyzetről és az ifjútörök forradalom eseményeiről. Jelentéseiben lényegében a konstantinápolyi idegen nyelven megjelenő napilapokat kivonatolja. A kialakult nemzetközi háborús politikai helyzetet jóformán nem értékeli. Ebben teljes politikai érdektelensége is megmutatkozik.

Tartalmilag jelentései mégis nagy változást mutatnak fiatalabb korából megmaradt írásaihoz képest. Ezeket láthatóan nagyon nehezen fogalmazza. Számos a húzás, betoldás, kiegészítés. Írása iskolásszerű, mint aki ritkán használja a tollat.

Jelentései tartalmilag amiatt változnak meg előnyösen, mert bár Horthy nem dicsekszik vele, magukon viselik felesége keze nyomát, aki férjénél jóval kitűnőbb megfigyelő és stiliszta. Horthyné nem mindig szerény, nem is mindig húzódik meg a háttérben. Általában a férje fölé nő, aki megszokja, hogy mindenben meghallgassa, megfogadja felesége tanácsát. Afféle papucs ember otthon. Ennek is ama fajtája, aki családjának és cselédségének éppen emiatt zsarnoka. Pontosan olyan, mint az édesapja volt. Gyermekei ugyanúgy félnek tőle, mint ő egykor az édesapjától.

A Taurus tisztjei és legénysége is tud Horthyné otthoni szerepéről. Minden tiszt mellett, Horthyéknál is, tiszti legény szolgál inasként. Nem fukarkodik terjeszteni gazdája életének belső titkait. Azt sem, hogy felesége miként kényszeríti Horthyt a törzstiszti vizsga letételére. Együtt tanul vele, míg leteszi. Nagy az örömük, amikor 1909. január 1-én, pontosan kilencesztendei lemaradás után, végre kinevezik korvettkapitánynak (őrnagyi rang).

9

Bosznia–Hercegovina kérdésében hogy háború mégsem következik be, és a nagyhatalmak nagy nehezen megegyezésre jutnak, Németországon múlik. Nyomatékosan a világ tudomására hozza, hogy háború esetén Ausztria–Magyarország mellé áll. Az 1904-ben létrejött angol–francia egyezményről elnevezett antanthatalmak katonailag nem készültek fel a háborúra, ehhez néhány esztendőre van szükségük; az időnyerés érdekében visszavonulnak. Ezt kénytelen tenni Törökország is. Szerbia ugyancsak enged a német–osztrák–magyar nyomásnak, és elismeri Bosznia–Hercegovina bekebelezését.

A háború ezzel csak kitolódik.

1909 elejével már mindenki tapasztalja Magyarországon, hogy rövid idő alatt oly csúfosan nem járatta még le magát kormány, mint az 1906-ban uralomra került koalíció. Választójogi javaslata is megbukik, mert annyira reakciós szemléletű és oly kevés jogot biztosít a népnek, hogy ezt a szociáldemokraták, de még a Függetlenségi Párt balszárnya is, Justh Gyula vezetésével, hevesen ellenzi.

A koalíció szélsőjobboldala viszont még a megígért szűk választójogot is sokallja. Még inkább ellenzi Tisza, aki úgyszólván semmilyen további jogot nem akar adni a népnek. Szava pedig súlyosan esik ismét latba. 1906-os csúfos bukása után két évig látszólag visszavonul a politikától. Most már azonban a háttérből, Béccsel egyetértésben ő szervezi a koalíció megbuktatását.

A Függetlenségi Párt 1909 novemberében kettészakad. Kisebbsége, kilencvennégy képviselő, Apponyi Albert gróffal az élen, megalakítja a Kossuth-pártot, amely elvtelenül tovább hátrál 67 felé. Justh Gyulával a párt többsége, százhúsz képviselő, felújítja a párt

régi nemzeti és liberális harcos hagyományait. Küzd 48 és a demokrácia eszméiért, a koalíció által elárult program megvalósításáért.

Justh Gyula kiragadja a koalíciós nagybirtok vezetése alól a párttal tartó közép- és kispolgárságot, a vidéki haladó értelmiséget, a módosabb parasztságot. Kapcsolatot talál a Szociáldemokrata Párthoz, a parasztpártokhoz, a nemzetiségekhez.

10

A Bosznia–Hercegovina miatti háborús nemzetközi válság átmeneti elcsendesedésével felélénkül a konstantinápolyi diplomáciai élet. Kölcsönös meghívások, sportesemények teszik kellemessé, változatossá a napokat. Horthy elhozatja Polából vitorlását, részt vesz a versenyeken. Hetenként kétszer lovaspólóznak. Kitűnő arab ménteket vásárol, s győzelmet arat. Kendereséről hozatott lovával tizenkettes mezőnyben, kemény küzdelem után megnyeri a Grand Prix de Bosphore futamát. Élete nagy diadalának tekinti sporteredményeit.

Horthyné ugyancsak tevékenykedik, és nem eredménytelenül. A társadalmi élet egyik központi személyisége. Ilyeneket írnak róla: – Szépsége, műveltsége, kedvessége minden szívet meghódít. A svéd követségen rendezett estélyen Axel dán herceggel ő nyitja meg a táncot. Az angol követ segítségét kéri egy nagy jótékonysági ünnep rendezéséhez... Kedvence Pallavicini őrgróféknak is, akiknek nagy a befolyása az udvarban.

Két és fél évi szolgálat után (a Tauruson) 1909 augusztusában Horthy, a felesége által is gondosan szövögetett és ápolt összeköttetései révén, mégis döntően a magyar származása miatt, ugrásszerűen előrejut pályáján.

Horthy István értesíti öccsét arról, hogy őfelsége, a császár és király mellé bejuthat szárnysegédnek. Megmagyarázza: őfelsége mellett állandóan négy szárnysegéd tartózkodik, mégpedig egy-egy tiszt a haderő négy fő fegyverneméből. Megüresedett a tengerésztiszti szárnysegédi állás. Eddig ezek mind osztrákok voltak, most őfelsége mellé, az érzékeny Magyarországra tekintettel, magyar származású tengerésztisztet keresnek. Elengedhetetlen feltétel, hogy a jelölt tökéletesen tudjon németül. Tudjon lovagolni, jártas le-

gyen a vadászatban, mert Ferenc József, hetvenkilenc éves kora ellenére, szenvedélyes vadász.

Horthy mindeme feltételeknek megfelel. Felesége, amint megtudja karrierjük nagyszerű lehetőségét, hogy az udvarba kerülhetnek, igénybe veszi ehhez minden lehető személyi összeköttetését. Ebben semmi különös nincs. A korszak szokása, hogy az előkelőségek feleségei, különösen a szépasszonyok, férjük ügyének kegyeket osztó kijárói.

Horthyné mindenekelőtt férje aláírásával levelet fogalmaz az atyai pártfogó, Tisza Kálmán fiához, gróf Tisza Istvánhoz. Okosan fogalmaz, mert tudja: Tisza támogató szava mindent jelenthet, hiszen miniszterelnöki bukása ellenére Ferenc József bizalmi embere. Az udvar különösen most, amikor a Függetlenségi Párt kettészakadása maga után vonja a koalíció válságát, még inkább Tiszát tekinti Magyarország jövő emberének. Horthyné a levelet maga viszi Budapestre Tiszához. Támogatását kérve különösen azt hangsúlyozza, hogy férje, akárcsak Tisza, protestáns vallású, és az ő nagy személyi befolyása szükséges Ferenc Józsefnél, nehogy a katolikus udvar a szárnysegéd kinevezésénél elháríthatatlan akadálynak tekintse férje protestáns vallását.

Tisza megígéri és megteszi, hogy az udvarnál, név szerint gróf Paarnál, a császár-király főhadsegédénél és Montecuccoli tengernagynál, melegen támogatja Horthyné kérését.

Horthyné ezután Bécsben terem, hogy személyesen kérje Mária Jozefa főhercegnő pártfogását. Nála azt hangsúlyozza: bár férje protestáns, ő katolikus és nagyon vallásos. A főhercegnő úgyszólván biztosra ígéri kérése teljesítését.

Horthyné személyesen kéri a fiatal, 21 éves Károly főherceg támogatását is. A főherceg nagy örömmel fogadja kedves látogatóját, és valóban latba veti minden tekintélyét, hogy Horthyné ezentúl ne a polai, hanem a bécsi előkelő társaságot ékesítse szépségével.

Horthyné személyesen keresi fel Montecuccolit, aki immár Mária Jozefa, Károly főherceg, valamint Tisza egyidejű meleg ajánlását is figyelembe véve, megígéri a teljes támogatását. Ferenc József mellé valóban egyetlen jelöltként javasolja Horthy szárnysegédi kinevezését Paar grófnak. Ő dönt a kérdésben, akit Károly főherceg ajánló soraival Horthyné ugyancsak személyesen felkeres. S a gróf örömmel tudatja szépasszony látogatójával: reméli, hogy elő-

terjesztésére őfelsége kegyesen hozzájárul Horthy szárnysegédi kinevezéséhez.

1909. november 1-én Horthy búcsút vesz a tengertől, hogy ennek levegőjét az udvar és a nagyváros légkörével cserélje fel. Polában nem adják fel lakásukat. Tudják: Ferenc József mellett elegendő egyetlen nagyobb hiba, és máris vége a beosztásnak. Emlékiratában Horthy is hoz fel erre példát.

Az egyik szárnysegéd első ízben kocsizott ki őfelsége oldalán. Túlhaladtak a Hofburg kapuján, s a szárnysegéd elragadtatásában rámutatott Mária Terézia szobrára: – Az emberi alkotóerő csodálatos mesterműve! – Őfelsége, megérkezve Schönbrunnba, nyomban hívatta Paar grófot. Utasította: a „fecsegőt" azonnal váltsák le. Hasonló sors érte azt, aki őfelsége előtt, jelentkezéskor, a hadseregnél előírt hangos-katonásan összeverte bokáját. Ez nem volt szokás az udvarban.

Bécsben Horthy mindenekelőtt gróf Paarnál, őfelsége főhadsegédénél, mostantól legfőbb elöljárójánál jelentkezik. Paar gróf őfelsége legközvetlenebb munkatársa. A nagyúr szeretetreméltóságával, bajtársi hangon néhány jó tanácsot, útmutatást ad Horthynak. Egyebekben arra utasítja: a rangban első szárnysegédhez, Bronn báró dragonyos ezredeshez tartsa magát.

Jelentkezik a második főhadsegédnél, báró Bolfras Arthur gyalogsági tábornoknál is, aki őfelsége irodáját vezeti. További harminc napig tart, amíg sorra teszi a kötelező tisztelgő bemutatkozásokat az udvari előkelőségeknél.

Élete nagy élménye a pillanat, amikor a hetvenkilenc éves, hatvannegyedik éve uralkodó, Ferenc Józsefnél jelentkezik szolgálattételre. Elfogódottá válik, amikor meglátja a tábornoki ruhát viselő császár-király hajlott alakját, amelyre a monarchia tíz nyelven beszélő, ötvenmilliós népének kormányzati gondjai és családi tragédiáinak súlya nehezedik.

Megesik a szíve őfelségén, mert nincs olyan csapása az életnek, amelytől a sors megkímélte volna. Fivérét, Miksa császárt a mexikói forradalom vészbírósága lövette agyon. Egyetlen fia és reménysége, a rendkívül intelligens Rudolf trónörökös, tragikus véget ért. Feleségét, a hálás magyarok körében annyira szeretett Erzsébet királynét, Genfben olasz anarchista gyilkos tőre ölte meg.

Sajnálja és mentegeti őfelségét ama tragikus sorsa miatt is, mert sohasem tud megszabadulni attól a nyomasztó hatástól, amelylyel a szabadságharc végén, Aradon kivégzett tizenhárom magyar

tábornok emléke ránehezedik. Pedig – írja Horthy – az akkor csak tizennyolc éves ifjú aligha tehető jogosan felelőssé a kamarilla önkényes hatalmaskodásáért. A königgrätzi vereség is maradandó nyomot hagy lelkében. Azóta leghőbb vágya, hogy soha többé ne kelljen háborút viselnie, de ettől sem kíméli meg a sors.

Horthy mindezt arról megfeledkezve írja emlékiratában, hogy őfelsége nemcsak tizennyolc éves korában bizonyult a nemzet zsarnokának. Utóbb, a nagy hatalmú miniszteréről, Bachról elnevezett korszakban is számosan szenvedtek mártírhalált, börtönt, számüzetést a magyar függetlenségért vívott küzdelmekben!

Horthy, ha csak kevéssé is körülnézne őfelsége pompázó kastélyainak, Schönbrunn-nak és a Hofburgnak termeiben, a falakon ott láthatná a szabadságharcot leverő osztrák hadsereg hőseiről készült festményeket.

Ferenc József 1867-ben kényszerből egyezett ki a magyarokkal. Maga körül tartja a magyar uralkodó osztály legnevesebb képviselőit, egyik belső ember Tisza István, kastélyaiból azonban sohasem távolítaná el azokat a festményeket, amelyek őt ifjúságának dicsőségére, a magyar nemzet szabadságküzdelmének véres leverésére emlékeztetik.

Horthy lelkét mégis, ahogy ott áll az uralkodó előtt, a meghatottság és a szeretet érzése tölti el. Még évtizedek múlva is úgy tűnik neki, mintha látná kék szemének jóságos tekintetét, hallaná hangja csengését.

Őfelsége hozzá intézett rövid, katonás kérdéseiből megtudja: származása és eddigi pályafutása felől teljesen tájékozott. Mintegy tíz percig tart a kihallgatás. Miután őfelsége elbocsátotta, és ő hátrálva kijutott a teremből, az átéltek utáni lelkesedésében megfogadja, hogy őfelségét híven szolgálja. Ha úgy adódnék, életét is boldogan adná érte. Horthy e fogadalmát a Habsburg-házra érti. Ezt most életre szólóan megfogadja, hogy azután hűtlenül megszegje.

II

Ferenc József még az erősen jobbratolódott koalíciótól is szabadulni akar. 1910. január 17-én Khuen-Héderváry Károly gróf miniszterelnökségével kisebbségi kormányt nevez ki. Mögötte Tisza István áll már, aki 1905-ös csúfos bukását végleg feledve, a

háttérből irányítja a koalíció megbuktatását. Nemzeti Munkapárt néven feltámasztja az egykori Szabadelvű Pártot. Az új elnevezésű párt mögött ismét a nagybirtok és a finánctőke vezető csoportjai állnak. Ezek ekkor már úgy látják: a koalíció segítségével átvészelték az 1905–1909-es évek súlyos politikai válságát. Nincs már szükségük a koalícióra. Tisza István újjászervezett pártja átveheti a kormányzást.

Khuen-Héderváry kormányát a képviselőházban az ellenzék részéről botrány fogadja. A kormány számított erre, és a királlyal feloszlatja az országgyűlést. Az új választást terrorválasztásként szervezik meg. Győznie kell Tisza új pártjának: a Nemzeti Munkapártnak.

Kétszázötvenkilenc kerületet hódít meg, ami abszolút többséget jelent a képviselőházban. Győzelmet arat ezzel a legreakciósabb magyarországi politikai irányzat, amely Magyarország érdekeit nyíltan a 67-es politikához és a dualista monarchia fennmaradásához fűzi. Támogatja a monarchia imperialista külpolitikáját, erősíteni kívánja az osztrák–magyar hadsereget, biztosítani a világháborús előkészületeket. Tisza és a Nemzeti Munkapárt a legmerevebben elzárkózik a polgári forradalom megoldatlanul hagyott problémái elől. Minden eszközzel szembeszáll a polgári demokratikus, majd a szocialista átalakulás útját kereső társadalmi és politikai erőkkel.

Őfelsége állandó tartózkodási helye a schönbrunni kastély. A négy szárnysegéd közül felváltva ketten teljesítenek mellette szolgálatot. Naponként váltják egymást. A harmadik ezalatt egy hónap szabadságot élvez. A negyedik különös megbízatásokra, például őfelsége vendégeinek díszkíséretére áll készenlétben.

A császári udvarban, de közismerten minden európai udvarban, számos tisztség, még ha neves arisztokraták töltik is be, tulajdonképpen inasi állás. Horthyé is az. Ezt a megállapítást azzal mentik, hogy Ferenc József az uralkodói hivatást Istentől származó feladatnak tekinti, amelynek minden személyes szempontot alá kell rendelni. Azt is, hogy Horthyt maga mellett úgyszólván észre sem veszi.

Horthy kötelessége: bárhová megy a császár, mögötte haladjon. Bárhová hajtat, kocsijában ül. Mögötte áll az estélyeken. Nem szólhat hozzá, nem kérdezhet tőle semmit. Ha a császár kérvényt

vagy iratot fogad el valakitől, átveszi. A nagyobb ebédeken, vacsorákon szemközt ül vele az asztalnál, hogy elleshesse esetleges intését, de csakis hallgass a kötelessége.

Ferenc József amúgy sem beszédes. Éveken át szárnysegédeivel nem vált több szót, mint: – Jó reggelt! Jó estét! – Utasításait parancsként adja, amit szótlanul kell tudomásul venni. Bármit kérdezni tőle a legnagyobb sértés lenne.

Horthy emiatt a legnehezebb helyzetekbe kerül. Első útján, amikor az udvari hintóban először ül őfelsége mellett, útközben szörnyű gondot okoz neki a prémtakaró, amelyet induláskor a hideg miatt az inasok kettejük térdére borítottak. Elsőként kell kiugrania a kocsiból. De mi történjék a prémtakaróval? Nem szólhat őfelségéhez, és nem kérhet engedelmet a prémtakaró eltávolítására. Őfelsége – sóhajt fel megkönnyebbülten Horthy –, mintha csak megsejtette volna töprengését, közvetlenül megérkezésük előtt maga csúsztatja le a takarót.

Emlékiratában Horthy nem vallja be: az, hogy mindenképpen hallgatnia kell, milyen megerőltetést, önfékezést jelent számára, aki könnyed, fecsegő természetű. Ez az, ami elijeszti minden próbálkozástól, hogy őfelsége jelenlétében megszólaljon.

Horthy „nehéz helyzetét" jellemzi egy történet. Őfelségével, nyitott kocsin, olyan úton hajtanak, amelyen azelőtt még nem jártak. A császár szeme megakad egy tőlük meglehetősen távolra eső, szokatlanul nagyméretű épületen, amelynek építése befejezéshez közeledik.

– Hát ez micsoda? – kérdezi őfelsége.

– Az új városi ipariskola! – jelenti Horthy.

– Ezt meg honnan tudja?

– A középső erkélyen függő tábláról olvasom.

Őfelsége nem tudja kibetűzni, és közelebb hajtat, amíg sikerül elolvasnia. Ismét az eredeti irányba fordíttatja a kocsit, majd megjegyzi:

– Magának aztán jó a szeme!

Sajnálkoztam magamban – írja Horthy –, hogy alkalmat adtam látásunk összehasonlítására.

Őfelsége hajnali négykor kel. Szárnysegéde ekkor már teljes katonai díszben, a számára fenntartott szolgálati szobában tartózkodik. Az uralkodó dolgozószobáját a szárnysegédi helyiséggel régimódi kötélcsengő köti össze. Fél nyolckor becsengeti őfelsége a szárnysegédet. Kopogtatás nélkül lép be a dolgozószobába. Közelé-

ben szótlanul megáll. Ferenc József átnyújtja neki az ekkor már általa feldolgozott aktákkal teli, kulccsal lezárt irattáskát. Továbbítsa a szárnysegédi hivatalhoz.

Reggelente elsőként a császárnál a két legbenső bizalmasa, gróf Paar, a főszárnysegéd, majd báró Bolfras tábornok főhadsegéd jelentkezik. Utánuk a főszárnysegéd útján kihallgatásra jelentkező vagy őfelsége rendeletére megjelenő főhercegek, miniszterek, a vezérkar főnöke, a kabinetiroda főnöke és más vezető személyiségek jönnek jelentéseikkel, előterjesztéseikkel. A kihallgatások kitöltik a délelőttöt a villásreggeliig.

Az általános kihallgatásokat őfelsége kétszer egy héten, a Hofburgban tartja. Kocsin hajtat ide. Mellette szótlanul Horthy. A kihallgatások tíz órakor kezdődnek. Rendszerint ötvenen kerülnek sorra. A főszárnysegédi hivatal már előzetesen jóváhagyja a névsort. A megjelentek nagy száma miatt a kihallgatások rövid ideig tartanak. Többnyire köszönetmondásról esik szó valamilyen kinevezésért, kitüntetésért. Néha írásban átnyújtott kérelmet terjesztenek elő. A szolgálattevő szárnysegéd feladata, hogy a meghívottakat, nagyon szigorúan a rangsoruk és címük szerint – hercegek, egyházi méltóságok, szolgálatban levő és volt miniszterek, külföldi előkelőségek, főtisztek és főhivatalnokok – egymás után bejelentse az uralkodónak. Ez is előkelő inasi feladat, még ha Horthy úgy érzi is, hogy a ranglétra ismerete magasabb szellemi tudást igényel. Különösen, hogy szinte minden szabály alól akad kivétel. Például az a herceg – töpreng Horthy –, aki egyúttal titkos tanácsos vagy kamarás, mindenkit megelőz. De például a Schwarzenberg hercegek, akik mellőzték a kamarási méltóság megszerzését, rangnélkülieknek számítanak. Az utolsók között kerülnek sorra.

A legnagyobb gondba akkor kerülne – fontoskodik Horthy –, ha Ferenc Ferdinánd felesége jelentkezne általános kihallgatásra. Ez nem fordulhat elő, de mérlegeli a kérdést, mert a trónörökös, amikor Chotek grófnőt feleségül vette, rangján alul nősült. Ferenc Ferdinánd szeretné, ha feleségének megadnák a trónörökös nejét megillető udvari rangot és tiszteletet. Montenuovo herceg főudvarmester makacsul kitart amellett, hogy Chotek grófnőnek őfelsége a trónörököspár házasságkötésekor a Hohenberg hercegnő rangot adományozta. Rangban emiatt csak a főhercegnők hosszú sora után következhet. Montenuovo keresztülviszi álláspontját Ferenc Józsefnél is. A trónörököspár így minden nyilvános ünnepségen egymástól feltűnő távolságban helyezkedhet el. Ferenc Fer-

dinánd a főhercegek élén, felesége a főhercegnők sora legvégén. A díszebédeken is ez az ültetési sorrend.

Végtelen intrikák forrása ez az udvarban. Kialakul a Montenuovo- és a trónörökös-pártiak tábora. Horthyék, akik csak a maguk karrierjének élnek, tudva, hogy rövidesen Ferenc Ferdinánd az uralkodó, a trónörököspár oldalán állnak. Amennyire ezt egyáltalán mutatni merik! Mert a szárnysegéd nagyon kicsinyke pont az udvarban, semhogy nyíltan nyilvánithatná véleményét.

12

Az általános kihallgatásra érkező urakat Horthy egymás után kíséri a kihallgatási terembe. Ajtaja két oldalánál a magyar és az osztrák testőrség egy-egy tisztje áll kivont karddal. A cím és rang pontos sorolása és bejelentése Horthy által amiatt is fontos, mert a császár a kihallgatásra jelentkezettek legtöbbjét nem ismeri. Az előtte fekvő jegyzékből tekinti meg, miért jönnek kihallgatásra. Valamennyien szinte betanult, rövid szöveget mondanak, majd a császár gépszerűen megtudakolja tőlük: milyennek találják Bécset? Vagy aszerint, hogy meleg, hűvös, esős az idő, megkérdezi, mit szólnak az időjáráshoz. És udvarias kézlegyintéssel elbocsátja őket. A kihallgatások ome jellege közismert. Senki sem veszi zokon az ekkor már nyolcvanéves, agg uralkodótól.

Horthy azonban még az emlékiratait írva is annyira rajong őfelségéért, hogy kétségbe vonja, amit Sforza gróf, Olaszország volt külügyminisztere *A mai Európa alakjai és alakitói* könyvében közöl őfelségéről, hogy egyre csak az elcsépelt kérdést ismételgette: Hogyan tetszik önnek Bécs? Sforza gróf 18. századbeli megkövesedett autokratának nevezi őfelségét. Rideg, gőgös, hozzáférhetetlen modoráról beszél.

Ha az uralkodó Schönbrunnban tartózkodik, villásreggeli után, tizenegy óra tájt, a mögötte szótlanul haladó szárnysegéd kíséretében, sétát tesz a kastély kertjének elzárt részében. Ezután ismét íróasztalához ül. Rendszerint hat óra tájban, egyedül vagy legszűkebb környezete körében ebédel. Ünnepi fogadás esetén őfelsége este tízig fennmarad. Általában nyolc órakor pihenni tér.

Az estebéd jelenti a szárnysegédi szolgálat végét. Őfelsége elmegy ekkor a szolgálati szobába, hogy elbocsássa. Előfordul, hogy

elfelejti. Ilyenkor másnap reggelig tart a szolgálat. A szárnysegéd bosszúságát mindössze az enyhíti, hogy legközelebbi szolgálatára jelentkezve a császár elnézést kér mulasztásáért.

Horthy részt vesz az uralkodó agg kora ellenére nagyon kedvelt vadászatain. Őfelsége példáját követve mindenki kurta zergebőr nadrágba, zöld színű vadászkabátba, osztrák népviseletbe öltözik. Horthy panaszkodik. Nehezen szokja meg az öltözetet, mert az ebéden a főhercegnők szeme előtt meztelen térddel kell mutatkoznia.

Őfelsége kinevező okirata szerint Horthy az udvarnál megtartja tengerésztiszti járandóságát. Ehhez havi négyszáz korona udvari pótdíj és a schönbrunni kastélyban szolgálati lakás jár. Egy összegben négyezer koronát kiutalnak berendezkedésükre. Bár Horthy a felesége hozománya révén jómódú, számára is nagy összeg ez. Fokozza örömét, hogy Bécsbe került.

Bécs a monarchia központja. Aki bejut az udvarba, megismerkedhet a monarchia nagy befolyású vezető főuraival. Személyiségekkel, akikkel különben sohasem találkozna. Segítségükkel némi tehetséggel, ügyességgel az udvarba kerülők előtt nyitva a karrier, a pályafutás.

Horthyné ennek érdekében is Bécsben úgy rendezkedik be, hogy társadalmilag megszerezhessék továbbjutásukhoz a szükséges összeköttetéseket. Könnyen megy, mert az uralkodó gyakran bízza meg szárnysegédeit szerencsekívánatok, részvétnyilatkozatok, köszönetnyilvánítások közvetítésével, kitüntetések átadásával, ami az uralkodói kegy különös jele. Horthyné számon tart minden fontos névnapot, születésnapot, kitüntetést, előléptetést, és Horthy szorgalmasan írja a köszöntő leveleket. Levelpapírjain dombornyomással használja a Horthy család címerét. Pajzsban három domb, kimagasló lépcsőjén könyöklő, három búzakalászt tartó páncélos kar.

Négy gyermekük neveltetését is új rangjuknak megfelelően intézik. Horthy úgy emlékezik vissza erre, hogy tengerésztiszt számára egészen kivételes az olyan állapot, ha huzamosan és ennyire kellemes körülmények között élvezheti családi életét. Nevelőnőt tartanak a gyermekek mellett: magyar tanterv szerint Bécsben élő magyar papok tanítják őket.

Horthyné, hogy bejusson az előkelő társasági életbe, férje kíséretében megjelenik minden nagyobb nyilvános társadalmi eseményen: színházi premiereken, lóversenyeken, bálokon. A szárnyse-

gédi szolgálat Ferenc József mellett oly kevéssé veszi igénybe Horthy idejét, hogy sokat tartózkodhat otthon: unatkozik. Könyvet alig olvas, általános műveltsége pedig alacsony.

Unalmában arra gondol, lévén jó hangja, énekben képezteti magát, és fellép az előkelő körök műkedvelő estélyein. Rájön, hogy ehhez idős. Mégis, hogy valamivel foglalkozzék, ecsethez, palettához nyúl, ami akkoriban nagy divat az előkelő női körökben.

Állására tekintettel nyilvános akadémiára nem mehet. Követi tehát Annunziata főhercegnő főudvarmestere leányának tanácsát és belép Mayerhof festőművész iskolájába, ahova főként arisztokrata hölgyek járnak. Ő az egyetlen férfitanítvány.

Amikor a képek másolásával már nagy gyakorlatot szerez, merész dologba vág. Őfelsége tudta nélkül arcképet fest róla. A császár nyári szabadságideje alatt nyílik erre alkalma, amikor ischli vadászkastélyában tartózkodik. A vadászatok idején Horthy az estebéd alatt szemközt ül vele az asztalnál, alaposan megfigyelheti arcának egy-egy részletét. Emlékezetébe vési; szobájában vászonra festi, Bécsbe visszaérkezve befejezi.

A festményt megmutatja őfelsége legszűkebb környezetének, a két főhadsegédnek, a személyes szolgálatot teljesítő inasoknak. Ők ismerik a legjobban a császár arcvonásait. Úgy találják: hasonlóságban ennyire jó képet még nem láttak róla. Horthy ezt annak tulajdonítja, hogy neki heteken át módjában állt nyugodtan tanulmányozni őfelsége arcát, míg a hivatásos festőművészeknek a császár csak egy-egy alkalommal és akkor is csak rövid ideig ül.

Ketteler, a nagy befolyású első komornyik Horthyné kezdeményezésére megemlíti a császár előtt a szárnysegéd értékes alkotását. Engedélyével bemutatják a képet őfelségének, aki Horthy legközelebbi szolgálatakor elismerő dicséretét fejezi ki, ami nem maradhat titokban az udvarban.

A hajóhadnál Horthy kilenc esztendeig várakozott előléptetésre, most jutalomként soron kívül előrelép a ranglétrán. Két esztendeje sem szolgál még őfelsége mellett, amikor 1911. november elején kinevezi fregattkapitánynak (alezredesi rang). Festményéért amatőr aligha kapott ilyen szép tiszteletdíjat.

Horthy büszkén akasztja őfelsége arcképét lakása díszhelyére. Horthyné ügyeskedésével ez arra is alkalom, hogy az udvari legfelső körök látogatásukkal tiszteljék meg a viszonylag alacsony beosztású Horthyékat; megcsodálják az őfelsége által megdicsért ké-

pet. Az, hogy a felső körök viszonzásként őket is meghívják, ez Horthyék Bécsben elért legnagyobb társadalmi sikere.

Előléptetésekor Horthy negyvenhárom éves, Horthyné harminc. A felső udvari körök fogadásain a kellemesen társalgó, anekdotázó Horthy szívesen látott vendég. De csakis, amíg először meséli világkörüli útjának tengerészeti élményeit, és nem esik sűrűn ismétlődő hibájába, hogy legközelebb feledékenyen ismétli történeteit az unalomig. Felesége ilyenkor közbeszól, s ő riadtan abbahagyja.

Horthyné szépasszony az, aki csillog a társaságban. Jellemzően, baráti körben sem úgy említik Horthyékat, hogy „Miklósék", hanem „Magdáék". Pletykálnak is Horthynéról a nála hat évvel fiatalabb Károly főherceggel kapcsolatban. A főherceg még a rangján aluli társaságokban is megjelenik, ahol Horthyné ott van. Közfeltűnést keltő módon együtt táncolnak az udvari bálon.

Horthy mindenfajta nőügyéről is pletykálnak. Udvari körökben azonban az ilyesmit nem tartják számon. Különösen, hogy akiket vele kapcsolatban emlegetnek, még szobalányokat is, rangbéliként nem jönnek számba.

Utóbb már a pletyka Horthy viszonyáról szól Auguszta főhercegnővel, a Habsburg-ház magyarországi feje, József főherceg feleségével. Gúnnyal emlegetik, mert a főhercegnő híresen csúnya asszony. Magatartása kellemetlen. Étkezésében falánk, nagyon elhízott. A fess Horthy és a csúnya Auguszta viszonyát rosszabbnak mondják minden érdekházasságnál.

Horthyék otthon így is jól megvannak. Olykor Horthy nem a múzeumokban másolja a festményeket. Horthyné azokon a napokon jár szabónőjéhez, amelyeken férje szolgálatot tart Schönbrunnban.

Így tart ez 1911 őszéig, amikor meghívást kapnak Károly főherceg és Zita pármai hercegnő esküvőjére. Horthy ezen egyedül vesz részt. Hiába kéri feleségét, aki erős fejfájásra panaszkodik. Otthon marad.

13

Tisza és Khuen-Héderváry miniszterelnök politikájának kedvezett, hogy az 1910-es választásokat követően megszűnt az előző évek súlyos gazdasági válsága. Magyarország is élvezi az imperialista világháborús előkészületek fegyverkezési konjunktúráját. A me-

zőgazdaság, de különösen az ipar kedvezően fejlődik. Meggyorsul az 1890 óta tartó fejlődés, amely a huszonegymillió főre szaporodott agrárjellegű Magyarországot agrár-ipari állammá változtatja.

A kedvező gazdasági fejlődés következtében átmenetileg megcsappan a munkásosztály küzdelme. Ez szinte elősegíti, hogy Khuen-Héderváry 1911 tavaszáig érvényesítheti az osztrák-magyar finánctőke reakciós célkitűzéseinek megvalósítását, külpolitikájában a német–osztrák imperialista háborús külpolitika következetes támogatását, a fegyverkezés fokozását.

1911 tavaszán már élesen megkezdődik a munkásosztály harca. A Szociáldemokrata Párt – ellentétben a koalíciós idők hibás politikájával – már nem a Habsburg-dinasztiával és a mögéje tömörülő erőkkel, hanem a magyar parlamenti baloldallal, a Just-féle Függetlenségi Párttal szövetségben harcol a modern Magyarországért, az általános választójogért.

Khuen-Héderváry viszonylag nyugodt miniszterelnökségének gyakorlatilag az a politika vet véget, hogy a monarchia háborús készülődése egyre több pénzt, több katonát és teljes katonai és gazdasági mozgósítást, új véderőtörvényt igényel.

A monarchia hadseregének létszáma ebben az időben 420 ezer fő. Ebből mindössze 32 ezer a magyar honvédség létszáma. A bécsi udvar a hadsereg létszámát 500 ezerre, a kiképzett 900 ezer fős tartalékosok számát közel a kétszeresére akarja növelni. Ennél is nagyobb mértékben kívánja emelni a fegyverkezésre fordított összegeket.

Khuen-Héderváry ezt már nem tudja simán keresztülvinni a képviselőházban. Justh Gyula vezetésével a Függetlenségi Párt a képviselőház legközelebbi feladataként nem a véderőtörvény, hanem az általános választójog törvénybe iktatását követeli. Amikor a Nemzeti Munkapárt mégis a véderőtörvény megtárgyalását tűzi napirendre, a Függetlenségi Párt obstrukcióba kezd. Vele tart a Kossuth-párt több képviselője.

Az obstrukcióval kapcsolatban a Nemzeti Munkapártban két irányzat küzd egymással. Khuen-Héderváry attól tart: ha erőszakos eszközökkel letöri az obstrukciót, kiélezi a belső társadalmi ellentéteket. Inkább megegyezést keres az ellenzékkel. Tisza az obstrukció teljes és végleges letörését kívánja.

A Nemzeti Munkapártban ennek ellenére egy ideig erős marad Khuen-Héderváry irányzata. 1911 nyarától 1912 tavaszáig több kísérletet tesz, hogy békés úton, a Kossuth-párttal való megegye-

zéssel szüntesse meg az obstrukciót, iktassa törvénybe a véderőjavaslatot. Ebben Khuen-Héderváry különösen a Kossuth-párti grófi nagybirtokos szárnyra, Apponyi és Bethlen István gróf támogatására számít.

A tárgyalások olyan elvi alapon folynak, hogy az ellenzék a közös hadsereg fejlesztését nem elvileg ellenzi. Nem is amiatt, hogy a közeljövő várható háborújában ne ömöljék magyar vér.

A Kossuth-párt a magyar nyelvű, magyar vezényletű hadseregnek a közös hadsereg rovására történő fejlesztését döntően amiatt követeli, hogy erősítse a magyar uralkodó osztályok helyzetét a bécsi udvarral való alkudozásokban. A Függetlenségi Párt álláspontjában azonban már megmutatkozik a német szövetséggel szembeni aggodalom, hogy a német barátság katasztrófába sodorja Magyarországot.

E politika legfőbb szószólója a Függetlenségi Pártban Károlyi Mihály gróf 48-as csoportja. Károlyi 1875-ben született, régi gazdag nagybirtokos grófi család sarja. Politikai élete elején a Szabadelvű Párt tagja. Még most is, ekkor már ellenzékiként, a nagybirtokos érdekvédelmi szervezet elnöke. Tart már azonban a világháború bekövetkeztétől, és szembefordul a magyar uralkodó osztályok Tisza István által képviselt háborús politikájával. Fellép Ausztria–Magyarországnak a németekkel kötött szövetsége ellen. Szorgalmazza a szomszéd népekhez és az antanthoz közeledését. A belpolitikában szociális reformokat sürget.

A Szociáldemokrata Párt is széles körű tiltakozó akciót indít az új véderőjavaslat ellen. Összehangolja az általános, titkos választójog követelésével. 1912. március 4-én országos, félnapos, általános sztrájkkal követeli a nép és az ország függetlenségi jogait. Budapesten a munkásság kétharmada sztrájkol. Az e napon országosan megtartott tömegtüntetés a munkásosztály legnagyobb megmozdulása 1907 óta. Százezres munkástömeg özönli el a főváros utcáit. A budapesti nagygyűlésen képviselteti magát a Függetlenségi Párt, a parasztság több pártja, a nemzetiségi munkásság, a Galilei-kör diáksága, a radikális értelmiség.

A nagygyűlés határozatot fogad el a munkásosztály követeléseiről, az általános, egyenlő és titkos választói jogról. Állást foglal a kormány imperialista háborút előkészítő politikája ellen. Kimondja: a Just-féle Függetlenségi Párt parlamenti küzdelmét a nép érdekében valónak tartja; minden erejével támogatja. Elvárja, hogy

kitartson eddigi céljai mellett, minden kormányellenzékkel szemben. Amennyiben a kormány az erőszak fegyveréhez nyúlna, szembe találja magát a tömegek forradalmi erőszakával.

14

Emlékiratában Horthy mindössze néhány oldalon itt-ott egy-egy mellékesen odavetett, politikai tájékozatlanságra mutató mondattal foglalkozik az osztrák–magyar birodalom akkori nemzetközi és belpolitikai helyzetével. Szárnysegédi szolgálatának ideje alatt pedig közvetlen tanúja a monarchia legválságosabb bel- és külpolitikai eseményeinek, amelyek az 1914–18-as világháborúhoz, a birodalom bukásához vezetnek.

A korszak eseményeihez Horthy nyilvánvalóan amiatt mellőzi a részletes hozzászólást, mert felfogása egybecsik a Habsburg-birodalom hivatalos politikájával. A magyar politikai életről Horthynak, az udvari embernek, a magyarul németesen beszélő közös hadseregbeli tisztnek változatlanul az a nézete: csodálja a Habsburgok magyarországi bizalmasának, Tiszának személyét és politikáját.

Tőle magától is hall erről azáltal, hogy a kihallgatásokat megelőzően szárnysegédi szobája igen mozgalmas. Megfordulnak itt a birodalom vezető politikusai, a főhercegek, a legmagasabb rangú katonák, külföldi diplomaták, Tisza István egyaránt.

A kihallgatásra érkező urakat Horthy udvariasan székkel kínálja. Mindig jóval előbb érkeznek, és amíg kihallgatásukra várakoznak, de utóbb is, amikor őfelségétől jövet elköszönni visszatérnek, elidőznek szobájában. Megbeszélik a kihallgatáson történteket, és Horthy érdekes és kényes politikai párbeszédek tanúja.

Közülök három fő témát említ. A nemzetiségi kérdést, a szocializmus előretörését és harmadikként őfelsége és Ferenc Ferdinánd egyre súlyosbodó ellentétét. Az urak beszélgetéséből a nemzetiségi kérdést új oldaláról ismeri meg. A vitatkozók szavaiból kiviláglik a külföld – Olaszország, Szerbia, Románia, Oroszország – hatása. Egyre erőteljesebbek a birodalomtól elszakadásra irányuló nemzetiségi mozgalmak.

Katonatisztnek, még ha szárnysegéd is, nem illik politikai megjegyzéseket megkockáztatni vagy éppen tanácsokat osztogatni

írja Horthy. – Csak baráti körben vetheti fel a kérdést: nem lenne-e kívánatos, ha Ausztria–Magyarország jóval erélyesebben lépne fel Oroszország pánszláv propagandájával, a nagyszerb mozgalommal és az olasz irredentizmussal szemben? Utólag is az a véleménye, ha Ausztria–Magyarország akkor, amíg nem volt késő, nem tartott volna erélyes rendszabályok alkalmazásától, talán a történelmi események más fordulatot vettek volna.

A szárnysegédi szobában megvitatják a szocialista nézeteket is. – Azok, akik ebbe az irányba fordulnak – jegyzi meg Horthy –, aligha lehetnek tudatában annak, hogy tulajdonképpen jól megy soruk. Arra törekszenek, hogy az ország kormányzását elvont elméletek szerint alakítsák át. Közben megfeledkeznek arról, hogy a természet törvényeit az ember nem változtathatja meg. Szemhatáruk csak a fennálló állapotok lerombolásáig ér el. Az új helyzet kialakulását csak homályosan képzelik el...

Az őfelsége környezetéhez tartozókban bizonyos aggodalom él, mert a nemzetközi események szemük elé tárják a monarchiát fenyegető veszedelmeket. Természetesen távol áll tőlük a hanyatlás hangulata... Arról is beszélnek, hogy őfelsége és unokaöccse, Ferenc Ferdinánd között az ellentétek súlyosabbak azoknál, mint amelyek a nemzedékek közti különbségből rendszerint adódnak.

A főherceg 1898 óta helyettesíti őfelségét a legfőbb parancsnokságban. Tanácsadója Conrad von Hötzendorf vezérkari főnök. A trónörökös katonai kérdésekben egyre nagyobb hatást gyakorol, politikai téren akarata nemigen érvényesül. Őfelsége még magas korában sem tűri, hogy mások irányítsák, és ebben legközelebbi rokonával sem tesz kivételt. Véleményét meghallgatja, de érthetően húzódik attól, hogy a hat évtizedes uralkodás alatt kialakult és beváltnak tartott állami és kormányzati berendezkedés lényegén változtasson. Köztudomású, hogy a trónörökös ellentétes álláspontot képvisel. Előtte a trialisztikus államszövetség gondolata lebeg.

Ferenc Ferdinánd oly módon akarja egyesíteni a monarchia délszláv jellegű országait és tartományait, hogy azokból Ausztria és Magyarország mellett harmadik, egyenjogú szövetségi államot alkosson. Terve kiterjed a horvát–szlavon–dalmát országrészekre, amelyek a magyar Szentkoronához tartoznak, továbbá a szlovének lakta osztrák tartományokra, végül Bosznia–Hercegovinára, amelyet a két állam közösen igazgat.

A szerb nacionalisták attól tartanak: a Ferenc Ferdinánd elgondolása szerinti „Jugoszlávia", a politikai és gazdasági előnyeivel

nagy vonzóerőt gyakorolna Szerbia lakosságára. Ők viszont a tengerig terjedő délszláv birodalmat Belgrád fennhatósága alatt képzelik el. Ezért a főherceg törekvéseinek engesztelhetetlen ellenségei. Délszláv elképzelése miatt a főherceg trónörökös Magyarországgal is ellentétbe kerül. E kedvezőtlen viszony állandóan rosszabbodik.

Horthy szolgálati ügyben ritkán kerül érintkezésbe Ferenc Ferdinánddal. Udvari ünnepélyeken és társadalmi összejöveteleken gyakran látja a főhercegi párt. Alkalmi beszélgetése a trónörökössel elegendő tárgyat nyújt közösen táplált nagy vonzalmuk, a tengerészet iránt. Politikai kérdéseket sohasem érintenek.

Horthy semleges módon ír Ferenc Ferdinándról, de ténylegesen az ő híve. Imperialista politikájával függ össze a hajóhad gyors fejlesztése, amit Horthy lelkesen üdvözöl. Szerinte a trónörökös az uralkodóház első olyan tagja, aki tetterősen támogatja a haditengerészetet. Felismerte a fegyvernem fontosságát. Kimondta a megváltó szót: a flottának nemcsak partvédelemre: támadásra is elég erősnek kell lennie.

Híve Ferenc Ferdinándnak amiatt is, mert a trónörökös legszűkebb környezetéhez tartozik Károly főherceg, Horthyék pártfogója.

Horthyra jellemző, hogy nem utasítja el a trónörökös ellenszenvét, sőt gyűlöletét a magyarokkal és Tiszával szemben. Horthy elfelejti, hogy sokat köszönhet Tiszának, akit Ferenc Ferdinánd gyűlöl.

Ferenc Ferdinánd gyűlöli Tiszában azt a magyar arisztokratát, aki az 1867-es kiegyezést, a birodalom dualista osztrák–magyar államrendjét védelmezi a trónörökös trialista osztrák–magyar–délszláv birodalmi törekvéseivel szemben. A magyar arisztokrácia a dualizmus védelmével a magyar nép és a nemzetiségek feletti saját hatalmát félti. Ez esetben kivételesen a magyar arisztokrácia érdeke egybeesik a magyar nép függetlenségi érdekeivel, Ferenc Ferdinánd gyűlöletével szemben.

Nem amiatt, mert a magyar nép ellene lenne a szlávság érdekeinek. Köztudomású, hogy a főherceg a magyar uralkodó körök háttérbe szorításával nagyobb részt juttatna a trialisztikus birodalomban a monarchia szláv vezető köreinek. A főherceg egyébként csak átmeneti megoldásnak tartja a trialista birodalmat az egységes és teljesen központosított német nyelvű Ausztria megvalósításáig. Ebben az udvar és a köréje csoportosuló Habsburg arisztokrácia és a katolikus főpapság jutna uralomra. Meggátolná az elnyomott és

nyomorúságban élő néptömegek – szlávok, magyarok, osztrákok – haladó követeléseinek megvalósítását.

Ferenc Ferdinánd Ausztriájának döntő pillére éppen emiatt a közös hadsereg. Az a fegyveres erő, amelynek élén a Horthy-féle közös hadseregbeli tisztek az osztatlanul központosított Habsburg-házat szolgálják. Ahogyan minden este kilenc órakor a birodalomban, Csikszeredától Bregenzig, Rzesztowtól Cattaróig, a legtávolabbi határmenti helyőrségben ugyanaz a takarodó kürtjel zeng végig mindenütt, ugyanilyen egy nyelvű, német nyelvű Ausztriát akar Ferenc Ferdinánd.

Nagynak és erősnek akarja ezt a központosított, német nyelvű osztrák birodalmat. Miután elérte Bosznia–Hercegovina bekebelezését, terjeszkedni akar a világban, elsősorban a Balkánon, Szerbia rovására. Trialista birodalmi törekvéseivel Ferenc Ferdinánd így válik a rövidesen bekövetkező világháború egyik legfőbb okozójává.

Ferenc Ferdinánd trialista törekvéseit a németek sem látják szívesen. Nem érdekük Ausztria–Magyarország hatalmának növekedése. Ferenc Ferdinánd pedig nem akarja, hogy a monarchia túlságosan elkötelezettje legyen Németországnak. Tudja: ha megvalósulnának a Hohenzollern-ház Német Birodalmának céljai, a Habsburg császár-király csak a Hohenzollern-császár helytartója lenne.

15

Khuen-Héderváry tovább tárgyal az egyezségről. Tervezetét Tisza elbuktatja azzal, hogy őfelsége nem járul hozzá a véderőtörvény semmilyen, az ellenzék javára váló módosításához. A nemzetközi feszültség erősödése miatt követeli a törvény változatlan szövegű elfogadását.

Khuen-Héderváry lemond. Az udvar legesélyesebb jelöltje a miniszterelnökségre: Tisza István. Neve és személye azonban oly gyűlölt az országban, hogy nem vállalhatja a miniszterelnökséget. 1912. április 22-én ezért belső emberét, Lukács Lászlót nevezteti ki e tisztségre. Tisza tehát egyelőre még nem miniszterelnök, de pártvezérként az ő pártjából kikerült kormány irányítója.

Bécs felhatalmazza az új kormányt, hogy a véderőjavaslatot az erőszak bárminemű alkalmazásával feltétlenül vigye keresztül. En-

nek érdekében 1912. május 22-én a Nemzeti Munkapárt képviselőházi többsége a házszabályok súlyos megsértésével megválasztja Tiszát a képviselőház elnökének.

A tömegek felismerik Tisza megválasztásának célját: az ország népét egyáltalán nem képviselő Nemzeti Munkapárt parlamenti diktatúrájának bevezetését. Készek harcolni, hogy megakadályozzák Tisza diktatúrás terveit: az ellenzék letörését, a véderőtörvények erőszakos keresztülvitelét a képviselőházban. A tömegek hatalmas nyomására a Szociáldemokrata Párt a Függetlenségi Párttal egyetértésben már Tisza megválasztásának másnapján, 1912. május 23-ára, általános sztrájkot és tömegfelvonulást hirdet.

Vérvörös csütörtök! – nevezte el a napot a magyar történelem. Izzó, forradalmi napja a választójogától megfosztott magyar munkásosztály harcának. A Budapesten hatalmas tömegben felvonuló munkásság nemcsak a maga, hanem a magyar dolgozó nép és a parasztság összessége nevében követeli az általános és titkos, a nőkre is kiterjedő választójogot. Harcol az Osztrák–Magyar Monarchiától való elszakadásért, Magyarország teljes függetlenségéért.

A kormány forradalomtól tart. A rendőrség megerősítésére mozgósítja a csendőrséget, a budapesti és környékbeli katonai erőket. Megszállják a fővárost. Mégis a munkások tízezrei teszik le a munkát. A csepeli, óbudai, újpesti, angyalföldi munkások valóságos szervezett ezredei harsány énekszóval, jelszavaik és vezetőik éltetésével vonulnak a nemrég épült új országház, a Parlament elé. Tüntetnek gróf Tisza István elnyomó és háborús politikája ellen. Az Országház előtti utcákban a tömegek útját nagy létszámú rendőrség, csendőrség és katonaság zárja el. Budapest munkássága meg nem torpanó bátorsággal tovább menetel.

Éneklik a tüntetők az akkor legnépszerűbb szociáldemokrata indulót:

Általános titkos
Választói jogot adjatok,
Hazafiak leszünk,
Nem hazátlan bitangok.

Budapest a továbbiakban soha nem látott események színhelye. A rendőrök, csendőrök, katonák több helyen sortűzzel, majd szuronyt szegezve támadnak a tömegre. Ömlik a vér. Harc kezdődött. A munkások a feldöntött villamosok fedezéke mögött felsze-

dett utcakövekből barikádokat emelnek. Fegyverük nincs. A rendőrök és katonák kezéből csavarják ki, hogy legyen.

Mellékutcákon át huszárszázadok kerülnek a barikádok mögé. Kardlappal verik, vágják, rohamozzák, szétoszlatják a torlaszokat védő tömeget. De újból és újból, más helyeken gyülekeznek. Budapest munkássága emberi létéért küzd, ontja vérét e harcban. Élteti a forradalmat. Négy munkás és egy rendőr elesik. Több százan megsebesülnek. Kétezer tüntetőt letartóztatnak.

A Szociáldemokrata Párt megretten a forradalom lehetőségétől. Lefújja az általános sztrájk folytatását, a harcot. Ebben a Függetlenségi Párt is hibás. Hasznosítani igyekszik saját politikája számára a munkásosztály támogatását, kinyilvánítja rokonszenvét a tüntetők választójogi követelései iránt, de óvakodik attól, hogy a munkásosztály hatalmas forradalmi megmozdulását ténylegesen támogassa. Pedig a munkásság megmozdulása nagy visszhangot kelt országosan, különösen a falusi szegénység körében.

A Vérvörös csütörtök eseményei nyomán a kormány megkezdi a munkásmozgalom elnyomását, de a tömegek megvédik szervezeteiket.

E helyzetben, belső ellenzékének nyomására, a Függetlenségi Párt, ahelyett hogy a kialakulóban levő forradalmi helyzet kihasználására törekedne, megint csak békülni akar a kormánnyal. Megegyezik a Kossuth-párttal, hogy olyan engedményeket tesznek a kormány felé a választójogi reform és véderőtörvény kérdésében, amelyet az elfogadhat. Ha e kívánságukat az udvar teljesíti, elállnak az obstrukciótól. Így jön létre az ellenzék választójogi törvényjavaslata, amely a tizennyolc éven felüli lakosság egynegyed részének adna csak választójogot. A nők nem szavazhatnak. A titkos szavazást csak a városokban és nagyobb ipartelepüléseken vezetnék be.

A Szociáldemokrata Párt vezetősége Justh Gyula személyes kívánságára a követelések minimumaként elfogadja a Függetlenségi Párt és a Kossuth-párt rendkívül mérsékelt választójogi javaslatát. Ezzel a Szociáldemokrata Párt alárendeli politikáját a Függetlenségi Pártnak.

Súlyos engedékenységük hiábavalónak bizonyul. Tiszáék még e csökkentett jellegű ellenzéki választójogi törvényjavaslatot is túlzottnak tartják. Nem tesznek engedményt a véderőjavaslatban sem. Elkezdődik újból az ellenzéki obstrukció.

Eljött ezzel Tisza várva várt ideje. Bécs felhatalmazásával 1912.

június 4-én a képviselőház a Nemzeti Munkapárt többségével, az ellenzék tiltakozása ellenére, megszavazza a véderőtörvényt. Ezt csak úgy tudja elérni, hogy a parlamenti őrség segítségével harmincegy képviselőt kihurcoltat az ülésteremből. Erre az ellenzék teljes számban kivonul a parlamentből. Feleletként Tisza erőszakos intézkedésére, 1912. június 7-én Kovács Gyula függetlenségi párti képviselő drámai jelenetek között – Van itt még ellenzéki képviselő! kiáltással – háromszor rálő az elnöklő Tiszára, majd fejbe lövi magát. Tisza sértetlen marad, Kovács nem hal meg.

Tisza a merényletre a parlamentarizmus teljes felrúgásával válaszol. Erőszakos intézkedésekkel megakadályozza az ellenzék működését.

1912 Vérvörös csütörtöke és Kovács képviselő merénylete hatásáról, e parlamentről írja majd Károlyi Mihály gróf: a parlamentarizmus magyarországi régi formájában megbukott, teljesen leleplezödött. A parlamentarizmust csak az egész nép bevonása menthette meg. A nemzeti ügyet egybe kellett kapcsolni a demokrácia követelésével. Mindkettőnek útjában állt Tisza István...

16

A német imperializmus továbbra is messzemenően támogatja a Habsburg-monarchia balkáni törekvését, hogy megvetve lábát Törökországban, kijusson a Közel-Kelet országaiba. Ennek első állomása lenne az akkor mindössze négymillió lakosú Szerbia meghódítása.

E közös háborús politika szorosabbra fűzésére II. Vilmos német császár Bécsbe érkezik. Paar gróf Horthyt is beosztja melléje. Őfelsége minden uralkodó vendégének császári és királyi díszszolgálatot bocsát rendelkezésére.

Emlékirataiban Horthy nem ír a császári látogatás politikai jelentőségéről, a közeli világháború előkészítéséről. Egyetlen epizódot említ. Amikor a császár Bécsbe érkezve kitekint a vonat ablakán, hangosan felkiált: – Ezt a látványt sohasem felejtem el!... – Az állomás épülete előtt, a vonattal szemben tizenkét udvari fogat áll egymás mellett. Amikor a vonat befut, a pompás fehér lipicaiak nemes fejtartással követik a Balra nézz! vezényszót.

A balkáni háborús válság egyik fő intrikusa, Nikita monteneg-

rói király mellett is teljesít Horthy díszszolgálatot. Politikáról ez alkalommal sem ír. Mindössze arról, hogy a király elé küldött előkelőségekkel együtt a fogadására ő is elébe utazott Triesztig. Nikitát Bécsbe érkeztével Ferenc József kinevezi az egyik gyalogezred élére. Az ügyes bécsi szabók egy nap alatt elkészítik egyenruháját. Ez annyira megnyeri tetszését, hogy mindaddig viseli, amíg Trieszthen újra hajóra száll.

Péter szerb király tervezett látogatásával kapcsolatban Horthy már észreveszi a politikát. Ferenc József meghívja látogatóba, de az utolsó pillanatban, gyengélkedésre hivatkozva lemondja fogadását. Horthy ezt igen sajnálatosnak tartja, mert a látogatás megjavíthatta volna a monarchia és Szerbia viszonyát. A lemondás növelte a feszültséget.

A sértő jellegű lemondás Ferenc Ferdinánd trónörökös műve, aki a monarchia balkáni befolyásának megerősítése érdekében Szerbia elszigetelésére törekszik. S jellemzően a magyar uralkodó osztályra, a trializmus kérdésében Ferenc Ferdinánd-ellenes, imperialista politikáját hűségesen támogatja a Balkánon.

A bosznia–hercegovinai válság óta ez a politika az egyik legfőbb oka az egyre mélyülő világháborús krízisnek, amelyet az antant hatalmak imperialista törekvései elmélyítenek.

Jele ennek az 1911–12-es olasz–török, majd az első balkáni háború. Utóbbiban a Balkán Szövetség – Szerbia, Montenegró, Bulgária, Görögország – néhány hét alatt felszabadítja a balkáni szláv- és göröglakta törökországi területek túlnyomó részét. A Balkán Szövetség részéről ez igazságos háború. A monarchia az elnyomó háborút folytató Törökország megsegítésére 1912 novemberében részleges mozgósítást rendel el. Felvonultatja hadseregét a szerb határra. A monarchia célja: katonai erővel is megakadályozni Szerbia kijutását az Adriai-tengerhez.

Mozgósítja az osztrák–magyar haditengerészetet is, hogy – Horthy kifejezésével – készenlétben legyen, ha a partvidékek mögött lappangó villongások vészt hozó módon fellobbannának. Udvari szolgálatából őt is szabadságolják, hogy bevonulhasson és átvehesse őfelsége Budapest nevű, partvédő páncélos hajójának parancsnokságát.

Jólesik neki megint tengeri levegőt szívni, hajópallón járni, régi bajtársak között tartózkodni. Minden úgy megy – írja Horthy –, mint a karikacsapás. A tengerészeti verkli, mint mindig, most is kifogástalanul működik. Hadműveletre nem kerül sor, a flotta

mozgósítását megszüntetik. Annak a nyugodt tudatával tér vissza Bécsbe az udvarhoz, hogy nem maradt le azoktól, akik a „Hazáért és a Királyért" készek életüket és vérüket áldozni . . .

A haza és a király ez esetben Ferenc József és a monarchia. Célja Szerbia teljes megalázása.

A békeszerződés értelmében Törökország európai területei kevés kivétellel a Balkán Szövetség államainak birtokába mennek át, de Szerbia nem jut tengerhez.

1913. június végén elkezdődik a második balkáni háború, amelyet Szerbia és Görögország folytat Bulgária ellen. Ausztria–Magyarország a saját balkáni imperialista céljait szolgálóan támogatja Bulgáriát. A nagyhatalmak kedvezőtlen állásfoglalása miatt és mert Románia is hadba száll Bulgária ellen, Ausztria–Magyarországnak el kell tűrnie Bulgária vereségét. Háborúja Szerbiával még így is bekövetkezne. Oroszország azonban, amely nincs katonailag még teljesen felkészülve, hogy időt nyerjen Szerbia támogatására, azt tanácsolja ennek, fogadja el Ausztria–Magyarország ultimátumszerű különböző követeléseit.

A balkáni háborús válság és ennek nemzetközi kihatása még inkább arra mutat: az emberiség eljutott a világháború küszöbéhez.

Így értékeli a nemzetközi politikai helyzetet a különösen a nyugati országokban az elmúlt évtizedben hatalmasan megerősödött szociáldemokrata munkásmozgalom. Legfőbb szerve: az 1898-ban megalakult Nemzetközi Munkásszövetség, rövidített nevén a II. Internacionálé, a szociáldemokrata tömegek millióinak nevében harcot hirdetett a békéért és a világháború kitörésének megakadályozásáért. 1912 novemberében a svájci Baselben összehívott IX. rendkívüli kongresszusán a küldöttek többsége szavazatával háborúellenes kiáltványt fogad el. Háború kitörése esetén a szociáldemokrata pártok kötelessége, hogy annak azonnali befejezése érdekében lépjenek fel minden erejükkel. A háború előidézte gazdasági és politikai válságot használják fel a tömegek mozgósítására és a kapitalista osztályuralom bukásának meggyorsítására.

Világszerte népszerű a nemzetközi szociáldemokrácia eme harca miatt is, mert az imperialista országok hatalmas arányú fegyverkezési versenyének költségei elsősorban a néptömegeket terhelik. Magyarországon is a munkásosztály és a parasztság tiltakozik a háború céljait szolgáló kiadások és a növekvő drágaság ellen.

Tisza, miután a Nemzeti Munkapárt törvénytelen és erőszakos szavazásával elérte az 1912. évi véderőtörvény elfogadását és a

kormány háborús veszély esetére szinte teljhatalmat kapott, 1913. március 4-én a képviselőház napirendjére tűzi a kormány választójogi tervezetét. Ez továbbra is az eddigi vagyoni és iskolázási előfeltételeken alapul. A tízmillió felnőtt lakosságból a választójogosultak számát egymillió-kétszázezerről mindössze alig kétmillióra emeli. Budapest és a törvényhatósági jogú vidéki városok kivételével meghagyja a nyílt szavazást.

A reakciós törvényjavaslat felháborodást vált ki a demokratikus jogokért küzdők táborában. A Szociáldemokrata Párt, követelve az általános, titkos és egyenlő választójogot, politikai tömegsztrájkot szervez, hogy megakadályozza a Tisza-féle választási törvény elfogadását. A Függetlenségi Párt azonban nem egységes a kérdésben. A nagybirtokos grófi szárny nyomására az ellenzék tiltakozása a javaslat ellen mindössze abban merül ki, hogy megtagadja a részvételt a törvényjavaslat tárgyalásában; kivonul az ülésteremből. A Függetlenségi Párt ugyanez okból nem támogatja a Szociáldemokrata Párt által hirdetett általános sztrájkot, mire ez a tömegek harci vágya ellenére bejelenti: egyelőre eláll a tömegsztrájk fegyverének alkalmazásától.

A reformista vezetők ezután még inkább előtérbe helyezik az általános választójogért folytatott harcot. A Szociáldemokrata Párton belül fellépő baloldali ellenzék viszont az 1913-as pártkongresszuson is kárhoztatja az elvtelen együttműködést a parlamenti polgári ellenzékkel. Alpári Gyula, Rudas László, Szántó Béla önálló proletár osztálypolitikát követel.

Velük tart az ekkor huszonhat éves Kun Béla. Több mint tíz éve tagja a pártnak. Budapesten joghallgató korában, 1903-ban csatlakozott a Szocialista Diákok Szabadszervezetéhez, amely kapcsolatot tartott a Szabó Ervin körül tömörülő pártellenzékkel. 1904-ben abbahagyja egyetemi tanulmányait, újságíró Kolozsvárott. 1908-tól az erdélyi szociáldemokrata mozgalom egyik vezetője. Kolozsvár küldötteként vesz részt a párt 1913-as kongresszusán. Elítéli a párt szövetkezését a parlamenti polgári ellenzékkel. Kijelenti: a párt vezetői azzal, hogy a munkásmozgalmat kizárólag választójogi küzdelmek békés keretei között igyekeznek tartani, megakadályozzák a forradalmi munkásmozgalom teljes kibontakozását. Eszmei és szervezeti gyengesége következtében a pártellenzék nem tudja megváltoztatni a párt politikáját, de jelentős befolyást szerez a munkásság körében.

A Tisza-ellenes merényletet elkövető Kovács képviselőt esküdtbíróság elé állítják. Nyilvános tárgyaláson felmentik, ami a kormány hatalmas veresége. Egyidejűleg másik per is zajlik a bíróságok előtt, amelyet ugyancsak az ország figyelme kísér. Désy Zoltán függetlenségi párti képviselő nyilvánosan Európa legnagyobb panamistájának nevezi Lukács László miniszterelnököt. A miniszterelnök becsületsértésért bíróság elé állítja Désyt, aki bebizonyítja igazát.

Lukács László kénytelen lemondani. A magyarországi elnyomó rendszer fenntartására a király most már nem lát más kiutat: 1913. június 7-én Tiszát bízza meg kormányalakítással. Programja az ellenzék politikai életének további megbénítása, a háborús készülődések teljes erővel történő fokozása.

Válaszként Tisza miniszterelnökségére, az 1909-ben szétszakadt Függetlenségi Párt egyesül. Díszelnöke Kossuth Ferenc és az ekkor már súlyosan beteg Justh Gyula. A párt ügyvezető elnöke gróf Károlyi Mihály. Tüntetően Kossuth Lajos régi kerületében, Cegléden hirdetik meg az új Függetlenségi Párt programját: jogot a népnek, kenyeret a népnek, földet a népnek.

Károlyi sokkal szorosabb kapcsolatba lép a polgári radikalizmussal és a szociáldemokráciával, mint Justh Gyula. Megerősödik vele a Függetlenségi Pártban az az irányzat, amely ellenzi Ausztria–Magyarország szövetségét a német imperializmussal. Károlyi hatására nemcsak a sajtóban, tömeggyűléseken is megkezdik a monarchia német orientációjú politikájának bírálatát. Megerősödik Károlyi Mihály későbbi antantbarát politikai tevékenységével.

Az Apponyi–Bethlen-szárny továbbra sem vesz irányt az önálló, független magyar politikára. Hátráltatja ezzel Károlyi és Justh Gyula törekvését, hogy a Függetlenségi Párt nemzeti és demokratikus alapon működjék. Megakadályozzák egy olyan demokratikus tömörülés létrejöttét, amelyhez a Függetlenségi Párt, a Szociáldemokrata Párt, a parasztpártok, a polgári radikálisok és az egyetemi radikális ifjúság kapcsolódna.

1913 novemberében Horthy sorhajókapitánnyá lép elő. Ez ezredesi rangnak felel meg. Abban a társadalmi körben, amelyben ő mozog, és a tengerészetnél, ahol a tengerésztisztek számon tartják az előléptetéseket, nagy meglepetés ez, hiszen őfelsége mindössze két esztendeje nevezte ki fregattkapitánynak.

Az udvari pletyka szerint mindez nem érthetetlen, nem is meglepetés. Horthy ugrásszerű előléptetésének még akkor is a felesége a kijárója, ha már nem találkozik Károly főherceggel.

Horthy mostani kinevezésekor a háttérben áll Auguszta főhercegnő is. Tisza szívesen támogatja a reformátusokat, köztük a régi baráti családot, a Horthyakat az előmenetelben. Nélküle Horthy bátyja, István nem lehetne a székesfehérvári huszárezred parancsnoka. Öccse, Szabolcs, Szolnok megye főispánja. A Tisza-rendszer oszlopos tagja Horthy Jenő is, aki felesége Bethlen Rózsa grófnő révén nagybirtokos.

1913 novemberében lejár Horthy négyéves szolgálati ideje az udvarban. Vissza kell térnie a tengerészethez. Paar gróf főhadsegéd javaslatára – ismét messzemenő pártfogásra – Ferenc József fél évvel meghosszabbítja szárnysegédi szolgálatát.

1914. május 1-vel megszűnik emc beosztása.

Mielőtt visszatérne a tengerészethez, két hónap szabadságra megy. Elköltözik a kastély szolgálati lakásából. Megszokta azonban Bécset. Itt remél tengerészeti karriert, amit ő is, de még inkább a felesége készít elő. Ezért, bár saját villájuk van Polában, nem költöznek vissza. A Bécs melletti előkelő Badenben bérelnek villát.

A nagyhatalmak imperialista politikája következményeként a már régen érlelődő világháború kitörése 1914 nyarán jut el a kirobbanásig. Anglia–Franciaország a két nagy ipari vezető és egyben imperialista nagyhatalom uralta a világ nagy részét. Ipari fejlődésében Németország az elmúlt fél évszázadban utolérte Angliát és Franciaországot. Velük versenyben Németország új piacokat és nyersanyagforrásokat igényel. Ezekhez a világ újrafelosztásával juthat.

Németország a rohamos ipari fejlődése következtében ekkor már a legerősebb szárazföldi katonai hatalom. Céljául tűzi ki, hogy Angliát az európai kontinenstől elszigeteli, majd szárazföldi úton

előrenyomul India felé. Fenyegetve ezzel az angolok e legnagyobb és legértékesebb gyarmatát, a német imperializmus szövetségese Ausztria–Magyarország.

Az angol imperializmus célja az, hogy megvédje világuralmi vezető szerepét és óriási gyarmatbirodalmát. Szövetségese ebben Franciaország, amely a második legnagyobb gyarmatbirodalom. Vissza akarja szerezni az 1870–71-es porosz–francia háború idején elvesztett Elzász-Lotharingiát és részesedni akar a német gyarmatokból. Az angolok által vezetett nagyhatalmi szövetség harmadik résztvevője a cári Oroszország.

1914 nyarán a két világhatalmi imperialista rendszer között a Balkán-félsziget és mindenekelőtt Szerbia miatt alakul ki háborús nemzetközi válság. Németország és Ausztria–Magyarország a Balkán-félszigeten és Törökországon át kíván eljutni a Közel-Kelet olajtermelő országaiba. Útjuk első állomásaként tervezik az ekkor mindössze négymillió lakosú Szerbia meghódítását.

Ausztria–Magyarország annyiban is érdekelt e hódító tervekben, mert továbbra is rabságban akarja tartani a területén élő, függetlenségre törő mintegy harmincmillió szláv és egyéb nemzetiségű elnyomott lakosságot. Magyarország közel 20 millió fős lakosságának mintegy a fele nem magyar nemzetiségű. A cári Oroszország sajátos külön pánszláv és imperialista érdekből támogatja a monarchia szomszédságában kialakult nemzeti államokat, mindenekelőtt Szerbiát. Elősegíti az elnyomott nemzetiségek ama törekvését is, hogy kiválva a monarchiából, önálló nemzeti életet éljenek. Oroszország e jelszóval akar előrenyomulni a Balkánon.

Oroszország az Osztrák–Magyar birodalomhoz tartozó szláv lakosságú Galícia és Bukovina meghódítására is törekedett. Törökország ellen is fellépett annyiban, hogy az orosz hadiflotta a Fekete-tengerről a Boszporusz tengerszoros elzárt vizein át kijuthasson a Földközi-tengerre.

Ausztria–Magyarország, hogy megakadályozza az orosz hódító terveket és saját hódító célját elérje a Balkánon, sorsát a császári Németországhoz kötötte.

Anglia–Franciaország–Oroszország – együttes nevükön az antant hatalmak – ellenzik Németország és Ausztria – együttes nevükön a központi hatalmak – hódító politikáját a Balkánon és bárhol a világon. Célkitűzésük, hogy megtörjék Németország szárazföldi és tengeri hatalmát és a vele szövetséges Ausztria–Magyarországot.

Az egyébként egymással szembenálló országok uralkodó körei

egyformán célkitűzésüknek tekintik felhasználni a háborút belső politikai helyzetük megszilárdítására. Le akarnak számolni a forradalommal fenyegető szociáldemokrata munkásmozgalmakkal és a világszerte szélesen terjedő nemzeti függetlenségi törekvésekkel.

Az imperialista nagyhatalmak mindemc ellentéte vezet ahhoz, hogy a világháború kirobbanása számos okból megtörténhet. Ferenc Ferdinánd, az Osztrák–Magyar Monarchia trónörököse, és Conrad von Hötzendorf báró, az osztrák–magyar hadsereg vezérkari főnöke, azzal indokolja Ferenc József császárnál, hogy inditsanak háborút Szerbia ellen:

– Hă csapataink bevonulnak Belgrádba és ott mi leszünk az urak, biztosítjuk ezzel befolyásunkat az északnyugati Balkánon és általában a Balkánon. Most kell leszámolni Szerbiával, mert ha elhalasztják, a monarchia rövidesen egyidejűleg keveredik háborúba Oroszországgal, a balkáni államokkal és az egyelőre még a háborúra fel nem készült Angliával és Franciaországgal. Velük tart majd Olaszország is, amely igényli az Adria menti olasz lakosságú osztrák területeket és emiatt máris kétes értékű a szövetsége Németországgal és Ausztria–Magyarországgal.

Horthy mint részben közvetlen szemtanú számol be a világháború kitörésének eseményeiről. Őfelsége egykori szárnysegéde még ötven esztendő múltán is mentegeti könyvében azt a Habsburg-rendszert, amely évszázadokon át megakadályozta Magyarország függetlenségének elnyerését, és az első világháború nagy áldozatokat követelő vérözönébe taszította a birodalmat és vele a magyar népet.

Horthy 1914. június 28-án, vasárnap, kéthónapos szabadságát befejezve, Bécsből gépkocsin Székesfehérvárra érkezik látogatásra bátyjához, Horthy Istvánhoz, az ott állomásozó 13. huszárezred parancsnokához. Fivére aggodalmat sejtető arccal fogadja. Elmondja: éppen most érkezett a megdöbbentő hír: meggyilkolták a Bosznia–Hercegovinába látogató Ferenc Ferdinánd trónörökös és feleségét.

Horthy szerint e látogatás nem a kellő időben történt. Ferenc Ferdinánd éppen a szerbek nemzeti ünnepén tartotta bevonulását Szarajevóba. E napon a szerb nép az 1389. rigómezői ütközetre emlékezik, és nemzeti érzésének szenvedélyes módon ad kifejezést. A városháza felé tartó ünnepi bevonulás alkalmával történt az első

merénylet. A gépkocsik sorába bombát vetettek. Ekkor csak a trónörökös szárnysegéde sérült meg.

A főherceg gépkocsija a városházáról visszatérőben befordult egy mellékútra. Csak lassan haladhat az előtte szétváló, sűrű tömegben. Ezt az alkalmat használja fel Gavrilo Princip szerb diák. A gépkocsi közvetlen közelébe férközik, és pisztolyából két lövést ad le a főhercegi párra. Hohenberg hercegnő haldokolva hanyatlik férje vállára, aki maga is halálos sebet kap.

Maugrin budapesti francia főkonzul két nappal a szarajevói merénylet után azt jelenti Viviani külügyminiszternek: a trónörökös és felesége meggyilkolásának híre Budapesten nem okozott olyan megdöbbenést, melyet mély szomorúságnak lehetne nevezni. A közönség falja az újságokat, de bajos volna nála mélyebb érzelmeket felfedezni. Csupán néhány, a középületekre kitűzött fekete lobogó jelzi a gyászt, és hogy a vendéglőkben és kávéházakban nem szól zene, ami nélkül pedig Pesten nincs élet.

Horthy emlékezésein sem érződik, hogy különösebben gyászolná Ferenc Ferdinánd váratlan halálát. Nem kell tovább alakoskodnia. Újból ideáljának és családja nagy barátjának mondhatja Tiszát. Egyébként is csak előnyt jelenthet számára a trónörökös meggyilkolása. A rangján aluli házasság miatt nem Ferenc Ferdinánd gyermekei közül kerül ki a trónörökös. Ezen, ha megérte volna uralmát, bizonyára változtatott volna. Ez most már nem történhet meg. – Utóda Károly főherceg.

Szerte a birodalomban találgatják, mit várhatnak az új trónörököstől, a fiatal Károly főhercegtől? Tulajdonképpen semmit sem tudnak róla. Eddig keveset szerepelt a nyilvánosság előtt.

Horthyéknak nincs mit találgatniok. Károly főherceg iránt érzett meleg barátsága, s most ehhez még a váratlan trónöröklése, gyors karrierjük biztosan remélt záloga.

A nemzetiségek szabadságát elnyomó és Szerbia ellen régóta háborúra készülő Ausztria–Magyarországnak a merénylet alkalmat ad a katonai leszámolás diplomáciai előkészítésére.

Ferenc József császár-király kikéri Vilmos császár véleményét. Válaszként tudtul adja, hogy Németország feltétlenül támogatja a monarchiát katonai akciója esetén, amelyet meg is követel szövetségesétől.

1914. július 23-án Ausztria–Magyarország provokáló hangú jegyzéket juttat el Szerbiához. Ennek feltételeit még elküldői is elfogadhatatlannak tartják. A szerb kormányt vádolják a trónörökös

elleni merénylet megszervezéséért. Háborús fenyegetéssel követelik a merénylet – állítólag Belgrádban tartózkodó – szervezőinek megbüntetését. A vizsgálatot Ausztria–Magyarország küldöttei akarják elvégezni. Számos egyéb megalázó politikai feltételt is szabnak, amellyel beavatkoznak Szerbia belügyeibe. E feltételek elfogadása Szerbia függetlenségének feladását jelentené. Ausztria–Magyarország részéről ez a politika egyenes folytatása az osztrák–magyar háborús körök eredeti céljának, Szerbia meghódításának, aminek Ferenc Ferdinánd volt a legfőbb hirdetője.

Szerbia 1914. július 15-én oly módon válaszol Ausztria–Magyarország követeléseire, hogy engedményekkel lehetővé tegye a tárgyalásokat, és megakadályozza a háborút. Ennek érdekében a monarchia több súlyos követelését elfogadja. Azt azonban, hogy a vizsgálatot Belgrádban az osztrák–magyar hatóságok kiküldöttei folytassák a merénylet ügyében, mint az ország függetlenségét durván sértő követelést visszautasítja. Erre a monarchia megszakítja diplomáciai kapcsolatait Szerbiával. Már csak a hadüzenet formai bejelentése marad hátra.

Diplomáciailag az antant hatalmak sem tétlenkednek. Oroszország és Franciaország kijelenti: kész segítséget nyújtani Szerbiának Ausztria-Magyarország háborús fenyegetésével szemben. Az viszont, hogy Németország kiáll Ausztria–Magyarország mellett, bizonyossá teszi: Anglia támogatja Szerbiát.

Ausztria–Magyarországnak emiatt kell még most, az utolsó pillanatban is mérlegelnie a kialakult világhatalmi helyzetet, hogy háborúban a kicsinyke Szerbia miatt szembekerülhet az ország erejét meghaladó angol, francia, orosz világblokkal. Ferenc József császár, hogy ezt elkerülje, hajlandó lenne elfogadni Szerbia békülékeny válaszát. Németország azonban minden befolyását latba veti, hogy rábírja Ferenc Józsefet a hadüzenetre. A német nagyvezérkar ezt az időszakot, 1914 nyarát tartja a legalkalmasabbnak a világháború kirobbantására. Fegyverkezésével ekkor már előbbre jutott, mint Anglia és Franciaország. Úgy véli, ha ezek időhöz jutnak, a legközelebbi három-négy évben utolérik a felkészülésben. Akkor nem valósulhat meg a Nagy-Németország terv, hogy az elfoglalt területeken egyedül a németek fognak uralkodni, ők gyakorolják a politikai jogokat, földet szerezhetnek. Érezni fogják, hogy a felsőbbrendű fajhoz tartoznak: megengedik, hogy az alantas munkát az uralmuknak alávetett külföldiek végezzék el.

II. Vilmos német császár emiatt nem akarja, hogy Ausztria–Magyarország elfogadja Szerbia békülékeny válaszát.

A népek, ahogy telnek a napok, remélik: legalább annyiban elsimul Ausztria–Magyarország és Szerbia ellentéte, hogy ebből nem keletkezik világháború.

II. Vilmos császár azonban nem akar békét. Most már Ferenc József sem. Még nem érkezik meg a német császár hivatalos válasza, hogy háború esetén teljes erővel támogatja a birodalmat, amikor Ferenc József behívatja Conrad von Hötzendorfot, a vezérkar főnökét, hogy meghallgassa tervét a Szerbia elleni támadásra. Az uralkodó mindenben egyetért vele, csak azt kérdezi meg tőle:

– Biztos-e ön Németország támogatásában?

A vezérkar főnöke azt feleli: minden órában várják Vilmos császár igenlő válaszát. Megkérdezi őfelségét: – Ha Vilmos császár válasza az, hogy Németország mellettünk áll, akkor háborúba megyünk Szerbia ellen?

– Akkor igen...

A válasz megérkezik. Őfelsége Vilmos császár a Balkánon fennálló nehézségek legradikálisabb és legjobb megoldását a Szerbia ellen irányuló rögtöni beavatkozástól várja. A nemzetközi viszonyok szerint is a mostani időpontot kedvezőbbnek tartja egy későbbinél.

Az osztrák és a magyar kormány július 7-i közös minisztertanácsán Berchtold gróf, a monarchia külügyminisztere hivatalosan bejelenti: Németország azonnali akciót kíván. Ellenkező esetben a katonai szövetség felbontását helyezi kilátásba.

Ausztria–Magyarország részéről a hadüzenet egyelőre mégis elmarad.

Tisza István akkori magyar miniszterelnökről ekkor terjed el az a legenda, hogy ellenezte a hadüzenetet. A későbbi Horthy-korszak történelme is így tanítja. A valóság az, hogy Tisza akarta a háborút. Csak nem most, Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása alkalmából.

Amikor Ferenc József megkérdezi Tisza véleményét a Szerbia elleni háború megkezdéséről, írásban válaszol. A nemzetközi helyzetet, a katonai erőviszonyokat – úgymond – nem tartja alkalmasnak a háborús leszámolásra. Aggasztja Románia magatartása is, hogy esetleg háborút indít Erdélyért. Ha a trónörökös meggyilkolása valóban kedvező okot ad is a háború megindítására, ezt mégis el kell halasztani. Nem az ok a fontos. Ha eljön a rajtaütés mostaninál megfelelőbb időpontja, a legkülönbözőbb kérdé-

sekből lehet háborús okot kitalálni. Egyelőre a legsürgetőbb feladat olyan helyzetet termeteni a Balkánon, amikor az erőviszonyok Ausztria–Magyarországra nézve háború esetére kedvezőbbek lesznek, mint a jelenlegi.

Berlinben várják közben a monarchia Szerbia elleni akcióját. Amikor ez Tisza ellenzése miatt nem történik meg, Vilmos császár közli Ferenc Józseffel: Németországban nem értenék meg, ha az adott alkalmat elszalasztanák, anélkül hogy csapást mérnének Szerbiára.

Tisza még ekkor is megmarad amellett, hogy a háborúval várni kell. Attól tart – indokolja –, hogy Románia csatlakozik az antanthoz, és hadseregével bevonul Erdélybe. A románlakta vidéken felkelés tör ki, és oldalba támadják a Szerbia ellen harcoló osztrák–magyar hadsereget. Ez vereségére vezetne. Út nyílna az ellenség előtt Budapest és Bécs felé, ami máris eldöntené a háború kedvezőtlen kimenetelét.

Július 14-én Tisza Bécsbe utazik. Berchtold gróf közös külügyminisztertől megtudja, hogy Románia biztosan semleges marad. Ezek után Berchtold még aznap megelégedéssel jelenti az uralkodónak: a Szerbiának adandó háborús ultimátum tekintetében Tiszával teljes megegyezés jött létre . . . A Belgrádhoz intézendő jegyzék Tiszával megbeszélt szövege olyan, hogy a háborús döntés valószínűségével kell számolni.

Ugyanaznap Tisza felkeresi Németország bécsi nagykövetét, és magát mentegetve, amiért eddig feltartóztatta az eseményeket, kijelenti: – Nehezen határoztam el magam arra, hogy a háborút ajánljam, de most szilárdan, minden erővel helyt fogok állni a monarchia nagyságáért . . .

Tschischky német nagykövet ezt szó szerint jelenti Vilmos császárnak, aki annál a mondatnál, miszerint Tisza most már szilárdan kiállt a háború mellett, a jelentés szélére odaírja: – Végre egy férfi!

18

A képviselőházban ugyanakkor Tisza, aki néhány nappal ezelőtt még a háború elhalasztását javasolta, kijelenti: a monarchia hidegen mérlegelte a Szerbiának küldött ultimátum minden lehető következményét, és minden eshetőségre készen áll.

Utána Andrássy Gyula gróf jelentkezik szólásra azzal, hogy a parlamenti pártok között meg kell teremteni a teljes egységet. Az ellenzék a kormány mellé áll, amikor „a haza becsületét védelmezi".

Július 23-án Giesl báró, osztrák–magyar nagykövet, átnyújtja Belgrádban a háborút jelentő ultimátumot. Pasics szerb miniszterelnök két nap múlva adja meg kormánya válaszát. A monarchia döntő tényezői nem találják kielégítőnek. Ez a diplomáciai kapcsolat azonnali megszakítását jelenti a monarchia és Szerbia között.

Amikor Giesl báró Zimonyból, a Belgráddal szemben fekvő, akkoriban még magyar határszéli városból telefonon felhívja Tisza grófot Budapesten, és jelenti, hogy elhagyta a szerb fővárost, Horthy szerint ekkor történt, hogy Tisza felkiáltott: – Hát így kellett történnie?

Ausztria–Magyarország 1914. július 27-én, a magyar miniszterelnök gróf Tisza István egyetértésével rendeli el az általános katonai mozgósítást!

Oroszország Szerbia fegyveres támogatására készen hasonlóan cselekszik. Németország ugyanaznap utimátumban követeli: Oroszország szüntesse meg hadserege mozgósítását, amit az elutasít.

Ausztria–Magyarország és különösen Németország háborút sürgető, provokációs politikáját védelmezve a mozgósításért Horthy Oroszországot teszi felelőssé. Arról ír: a diplomáciai kapcsolat megszakítása után, amint Oroszország mozgósított, ez elkerülhetetlenül maga után vonta Németország részéről ugyanezt az intézkedést.

Horthy még Magyarországon tölti a szabadságát, amikor július 27-én eléri a behívóparancs. Mint sorhajókapitányt azonnali szolgálatra visszarendeli a hajóhadhoz.

Másnap érkezik Bécsbe. Első dolga jelentkezni az új trónörökös Károly főhercegnél. Pártfogását kéri, aki ezt megígéri. Beszélgetnek a világháború esélyeiről. Horthy biztosra veszi Németország és Ausztria–Magyarország győzelmét.

A kialakuló világháború eseményei gyorsan követik egymást. Ferenc József július 28-án aláírja a birodalom népeihez intézett kiáltványát:

„Mindent meggondoltam és mindent megfontoltam. A monarchia hadat üzent Szerbiának."

Még ugyanaznap Horthy, mint távozó szárnysegéd, Paar gróf főhadsegéd engedelmével búcsúkihallgatáson jelentkezik Ferenc

Józsefnél. Kihallgatása csak formális. Horthy egyetlen rövid, katonás mondatot mond, amit őfelsége megköszön.

A távozó szárnysegédnek őfelsége rendszerint hátaslovat ad ajándékba. Horthyt őfelsége egy pár pompás lipicaival ajándékozza meg.

Ezzel – írja Horthy – véget ért szárnysegédi szolgálatának közel öt évig tartó, szép, érdekes és boldog időszaka. Ez az öt év volt élete legszebb, leggondtalanabb időszaka. Hálás a gondviselésnek, hogy ezt az időt I. Ferenc József király és császár őfelsége – a „legnemesebb", „leglovagiasabb", „legjobb" férfiúnak – közvetlen környezetében tölthette. Amit ott tanult és tapasztalt, annak köszönheti, hogy Magyarország államfői méltóságába kerülve felismerte magatartásának helyes útját. Mindazt, ami Bécsben helyesnek bizonyult, hazaviheti magával Magyarországra.

Július 31-én a francia háborúspártiak Párizsban megölik Jean Jaurèst, a francia szociáldemokraták népszerű vezérét, nehogy harcba vigye a munkásokat a francia–német háború ellen.

Augusztus 1-én II. Vilmos német császár megüzeni a háborút Oroszországnak. Ezt teszi Ausztria–Magyarország is. Franciaország elrendeli hadserege általános mozgósítását.

Augusztus 3-án a német hadsereg hadüzenet nélkül betör Franciaországba. Lerohanja a nemzetközi szerződésekkel semlegesített Belgiumot. Anglia hadat üzen Németországnak. Ugyanezt teszi a csendes-óceáni német területek megszerzésére törekvő Japán.

A többi német gyarmatot, bár ezeknek nem nagy a jelentőségük, az angolok, illetve a franciák hódítják meg.

Az olasz és a román kormány egyelőre a semlegesség álláspontjára helyezkedik, de már ekkor is nyilvánvaló, hogy előbb-utóbb belépnek a háborúba, a központi hatalmak ellen.

Európa és csaknem az egész világ lángba borul. Mindez nemcsak a központi hatalmak, hanem az antant imperialista szándékából is történik.

1914 nyarának e válságos napjaiban szerte a világon a dolgozó tömegek szinte csodára várnak a világháború kitörése utolsó pillanatáig. Azt hiszik: a nyugati országokban nagy politikai erővel, tömegekkel rendelkező szociáldemokrata pártok és ezek legfőbb szervezete, a II. Internacionálé nemzetközi összefogása, a baseli

kongresszus határozata alapján megakadályozza az imperialista világháborút.

E tekintetben a II. Internacionálé vezető erejére, Németország Szociáldemokrata Pártjára hárulna a legnagyobb feladat, amely a legutolsó választáson négymillió német választó szavazatával, száztíz képviselővel vonult be a birodalmi gyűlésbe.

A csoda nem következik be.

A Németországi Szociáldemokrata Párt birodalmi gyűlési képviselői valamennyi polgári párttal együtt megszavazzák a háborút támogató törvényeket, hadihiteleket. Ezt teszi valamennyi háborús ország szociáldemokrata pártja.

1914 nyara mindenképp fájdalmas csalódás, borzalmas csapás az osztályöntudatos szocialista munkástömegekre. Amiért harcoltak, amiben hittek: pártjuk és a szocialista internacionálé nem létezett többé. Németországban mindössze tizennégy szociáldemokrata képviselő, élükön Karl Liebknecht, szavazott a birodalmi gyűlésben a háborút szolgáló haditörvények ellen. Mellettük még a szerb és a bolgár párt, továbbá az orosz párt bolsevik frakciója maradt hűséges a szociáldemokrata elvekhez, a két évvel előbb, a baseli kongresszuson hozott határozathoz.

A magyarországi Szociáldemokrata Párt 1914. július végén még tiltakozott a háború ellen. A hadüzenet után azonban háborús helytállásra hívja fel a magyar munkásosztályt. A központi hatalmak kormányai által is terjesztett hivatalos propagandával indokolja ezt. A *Népszava,* akárcsak a német és az osztrák pártlapok, arról ír: a háborúban a központi hatalmak az egész európai demokrácia régi, évtizedes politikai végrendeletét, az orosz cárizmus megtörését és széttiprását szolgálják. Azaz a cári Oroszország elnyomó rendszerére hivatkozva, a demokráciáért folyó küzdelemnek tünteti fel a központi hatalmak imperialista háborúját, és ezzel igazolja a háború támogatását.

– Jobb ügyért, nagyobb történelmi eszméért – írja a *Népszava* – nem folyt nemes és drága vér, mint amilyen most ömlik a lengyel és galíciai harcmezőkön. Az osztályharc megszűnt, senki sem gondol sztrájkra.

Hasonlóan ír a párt által kiadott *Ujjmunkás* is: – Az egyik oldalon a reakció, a szolgaság, a barbárság, a másik oldalon az európai kultúra és haladás hadserege áll. Ez a háború a kultúra és barbárság nagy mérkőzése.

Az antantállamok szociáldemokrata pártjai háborús szólamaik-

ban ugyancsak kitűnnek soviniszta, álhazafias indokaikkal. De már egymaga az is gyalázat, hogy itt is, ott is a szociáldemokrata pártok, miként a magyar párt is, reményeket fűznek akár a központi hatalmak, akár az antant győzelméhez.

A Függetlenségi és 48-as párt nevében az országgyűlésben gróf Károlyi Mihály kijelenti: – A háborúra vonatkozólag mi csak egyet látunk most, és ez az, hogy ez a háború sikeresen végződjék. Mi nemcsak minden anyagi, hanem minden erkölcsi erőt is össze akarunk fogni és fel akarunk kínálni az országnak, hogy úgy anyagilag, mint erkölcsileg teljesen felvértezve küzdhessen az ellenség ellen. A Függetlenségi és 48-as párt a háború idejére felfüggeszti a belpolitikai küzdelmeket, és minden törekvését oda irányítja, hogy a nemzet összes erői a győzelem kivívására tömörüljenek . . .

A Polgári Radikális Párt, amely nem bír képviselettel az országgyűlésben, a sajtóban hozza nyilvánosságra: – Háborút nem kell csinálni és nem szabad előidézni. De ha már itt a háború, jól, diadalmasan kell megcsinálni. – A hazátlanok százezrei nevében jelenti ki, hogy testvéreinek tekintik az összes pártokat, politikusokat, akik közösen védik a hazát, mit mindenki a maga módján szeret.

Gróf Tisza István miniszterelnök ezután így jellemzi a polgári ellenzéket és a Szociáldemokrata Pártot: – Mély tisztelettel emeljünk kalapot a magyar ellenzéki pártok hazafisága és bölcsessége előtt. És meghatottan hajlunk meg a munkásság előtt, amely a válságos órában egy nemes és férfias mozdulattal a magyarság karjaiba sietett . . .

A TENGER HŐSÉNEK LEGENDÁJA

I

A világháború kitörésekor Vilmos császár azzal dicsekedett: – Mire ősszel a falevelek lehullanak, vége a háborúnak! – A német hadsereg, hadüzenet nélküli orvtámadással, valóban néhány nap alatt lerohanja Belgiumot. Egyidejüleg csaknem Párizsig száguld előre, hogy ott a terveinek megfelelően bekerítse a francia hadsereget.

Negyvennapos villámháborús szándékához képest a német hadsereg mégis kezdettől lemarad. A függetlenségét védő kicsiny belga hadsereg hősi módon tovább áll ellen, mint ahogyan a német hadvezetőség számításba vette. A francia hadsereg ezzel időhöz jut, hogy átcsoportosítsa erőit. Támogatására Angliából is több hadtest érkezik a csatornán át.

Lelassulni kényszerül a német hadsereg villámháborús támadása amiatt is, mert feltétlenül helyre kell állítani a gyors előrenyomulása folytán a mögöttes területeken megszakadt fegyver-, lőszer-, élelmiszer-utánpótlási vonalat. A német hadvezetés még így is erőlteti a döntést, hogy végső csapást mérjen a francia hadseregre. Ez azonban a Marne folyónál összegyűjti minden előteremthető tartalékát, és 1914. szeptember 5-én ellentámadásba indul. Mindkét fél részéről a hatalmas ütközetben másfél millió katona vesz részt. Együttes veszteségük meghaladja a félmilliót. Az utolsó pillanatig kétes az ütközet kimenetele. Végül a franciák az egy hétig tartó csatában győzelmet aratnak. A németek visszavonulnak a nem messze levő Aisne folyóig, ahol újból megvetik a lábukat. Újabb, nagyarányú támadásra azonban egyelőre nem gondolnak.

Még így is a Franciaország és Belgium nagy részét megszálló Németország hatalmas győztesként ünnepli hadseregét. Pedig valójában már nem az. Nem érte el célját, hogy villámháborúval elfoglalja a már messzehordó ágyúival lőtt Párizst, innen eljusson a tengerig, a La Manche-csatornáig, Angliával szemközt.

Megzavarja a német haditerveket az is, hogy a német és az osztrák–magyar hadsereg a háborút keleten, az akkor Németor-

ság, Oroszország, Ausztria–Magyarország között háromfelé felosztott Lengyelország orosz területén tervezte végrehajtani. Az orosz hadsereg azonban sikeresen betört Kelet-Poroszországba és előrenyomult Szilézia és Berlin irányában. A németek ezt részben nyugatról hozott csapatokkal tudták megállítani. A Mazuri tavaknál az orosz hadsereg súlyos vereséget szenvedett. Visszavonult az orosz határon túlra.

Az osztrák–magyar hadsereg sem tudja megvalósítani előzetes haditerveit. A háború első napjaiban 200 ezer főt vetett be Szerbiában, hogy azt meghódítsa. Nem így történt. Az osztrák–magyar hadsereg átkelt a Száván és a Drinán, de itt tíznapos csatában súlyos vereséget szenvedett. Visszavonult a szerb területekről amiatt is, mert innen az orosz frontra kellett átirányítani erőit. Az osztrák–magyar hadsereg eleinte itt is előrenyomult, de már szeptemberben súlyos vereséget szenvedett a keleti fronton.

Veresége következtében az osztrák–magyar hadsereg hatalmas területeket kényszerül feladni. Az orosz hadsereg elfoglalja Bukovinát, Kelet-Galíciát. Eljut az akkor Magyarországhoz tartozó Kárpátaljára. A lakosok tömegével menekülnek az ország belsejébe, főként Budapestre. Hozzájárul a vereséghez, hogy már a világháború első napjaitól kezdve a szláv nemzetiségű katonák – délszlávok, csehek, szlovákok – szervezett katonai egységekben megadják magukat a fronton.

Amint a Kárpátokban a monarchiának sikerül megállítania az orosz előnyomulást, újabb támadás kezdődik Szerbiában is. A szerb hadsereg 1914. december 2-án feladja a fővárost, Belgrádot. Utána 1914. december 19-én ismét vereséget mér az osztrák–magyar hadseregre, kiszorítja azt Szerbiából. Az itteni két hadjáratban a monarchia vesztesége halottakban, sebesültekben, betegekben kétszázezer fő. Hadifogságba kerül hetvenezer katonája.

2

A háború átmenetileg véget vet Horthy magas bécsi beosztása reményének. Keserűen veszi tudomásul ezt, mert mint sorhajókapitány a hajóhadnál nem juthat magasabb vezénylethez. Beosztott tiszt lehet csatahajón, legfeljebb cirkálóparancsnok. Legalább a legjobb cirkálók egyikének parancsnokságát szeretné megszerez-

ni. Polába visszaérkezve mégis mindössze a Habsburg cirkáló parancsnokságát veheti át. Nem nagy az öröme benne. Lassú és öreg hajó. Fegyverzete gyenge.

Megvigasztalódik, amikor felesége leveléből megtudja, hogy legkésőbb az év végével megkapja a Novara páncélos cirkáló parancsnokságát. A Novara az osztrák–magyar hadiflotta leggyorsabb egysége Fiumében épül, befejezés előtt áll.

Addig is Horthy csupa panasz: – Semmi sem okoz az ember idegzetében akkora feszültséget, mint a rákényszerített tétlenség. Folytonosan tüzeli a vágy, hogy cselekedjék. Polában mégis hosszú időn át arra ítéli sorsa, hogy beérje pusztán kikötői szolgálattal. Helyzete egyelőre nem is változhat, mert a tengereken kudarcok érik a központi hatalmakat. Az angol flotta súlyos csapást mér a német hajóhadra.

Olaszország semlegességével az osztrák–magyar hadiflotta beszorul az Adriai-tengerbe. Hatvan–száz mérföld széles, zárt katlan ez. Hosszúsága a legdélibb osztrák–magyar hadikikötőtől, Cattarótól számítva százharminc tengeri mérföld. Kijutni innen a Földközi-tengerre csak az Otrantói-szoroson át lehetne, amelyet elzár az antant hajóhad.

Ily módon Horthynak egyelőre unalmat jelent a világháború. Az antant hadiflotta bármikor betörhet az Adriai-tengerre. Az állandó hadikészültség miatt az osztrák–magyar hadihajókról még a parancsnokok is alig távozhatnak a partra. Horthy családja sem tartózkodik Polában; sok a ráérő ideje a Habsburg cirkáló parancsnokának. Még a szokottnál is nagyobb rendet tart, és kicsinyes módon, ha nem is büntetne szigorúan minden hibát, már állandó jelenlétével elviselhetetlenné teszi kétszáznyolcvan főnyi legénységének, tisztjeinek életét. Folytonosan lőgyakorlatokat tartat, amivel nagyon igénybe veszi a legénységet. Előfordul, hogy egyetlen éjjel kétszer riasztat. Órával a kezében les: késésért kit büntethet.

Unalmában többet ad a külsejére. Különösen arca legfőbb díszével, a hegyesre pödört, tömött fekete bajusszal törődik. Reggelenkénti szertartása, hogy az akkoriban minden újságban reklámozott, két fülre akasztható, szabadalmazott gumi bajuszkötő és pomádé segítségével rendbe hozza bajuszát. A bajuszkötőt reggelente legalább fél órán át viseli. Bajuszát napközben is folytonosan arcához simítja, pödörgeti. Hiúságát még a matrózok is kifigurázzák. Kandúrnak hívják a háta mögött. Ha meglátják

messziről, jöttét halk macskanyávogással jelzik. Jaj annak, akit Horthy ezen rajtakap.

Egyenrangú tiszttársai megengedhetik azonban maguknak, hogy tréfa tárgyává tegyék rátarti hiúságát. Különösen, hogy pödrött bajuszával kitűnik a többnyire angolosan borotvált tengerésztisztek közül.

Semmilyen összegért nem vágatná le bajuszát – mondja gyakran. Végül mégis pénzért vágatja le. Őfelsége legfőbb védnökségével birodalomszerte gyűjtés folyik a háború sebesültjei és hadiárvái javára. Az egyik cirkáló parancsnoka, aki rangban is magasabb Horthynál, azzal bosszantja: kész külön ezer koronát gyűjteni, ha leborotváltatja a bajuszát. A tréfáról tudomást szerez a flottaparancsnok, és Horthy „az emberiség szenvedéseinek enyhítésére" feláldozza bajuszát. A történet érdekessége, hogy Horthyról ismeretes, mennyire fukar. Szereti a pénzt. Most sem ad semmit a gyűjtéshez, csak a bajuszát.

Feltűnően megváltozik az arca. A bajusz kölcsönözte, erőteljes férfias arckifejezés eltűnik. Orra és álla előreugrik, arca ráncosan megnyúlik. Koránál idősebbnek tűnik.

A hajógyár 1914 decemberében befejezi a Novarát. Az új hadihajó elnevezése provokáció az olaszok ellen. Az osztrák zsarnokság 1849 márciusában Novaránál döntő győzelmet aratott az Olaszország felszabadításáért és egyesítéséért küzdő seregek felett. Novara az olaszok számára az, mint a magyaroknak Világos.

Ausztria–Magyarország elnyomott olasz kisebbsége nem fejezi Novarát. Horthy összefüggésbe hozza ezt azzal, hogy az új hajónak rosszak a gépei, próbajáratai nem sikerülnek: szerinte a hajógyárban dolgozó olasz munkások szabotázsa miatt.

Mindenkit börtönnel, golyóval fenyeget, mégis közel három hónapig tart a gépek javítása. Átvéve végre a Novarát, Horthy a legmodernebb osztrák–magyar cirkáló parancsnoka. Ég a vágytól, hogy harcban kipróbálja. Tervet készít. Benyújtja a hadiflotta főparancsnokának. Azon alapul, hogy Törökország a németekkel kötött titkos szerződés alapján hadat üzent Oroszországnak, lezárta a fekete-tengeri kijáratot, a Dardanellákat. Anglia és Franciaország hadat üzen Törökországnak. Az angol hadiflotta bombázza a Dardanellák erődeit, és 1915 tavaszára a lőszerhiány aggasztóvá teszi Konstantinápoly védelmét. A központi hatalmak

sem a tengeren, sem a Dunán nem tudják Törökországot segíteni. Horthy szerint a Novarára mintegy háromszáz tonna muníciót lehetne berakodni, anélkül hogy a hajó harcképessége kárt szenvedne. A Novarával áthatolna az Otrantói-szoroson; kikötne Szmirnában, ahol kirakná a hadianyagot.

Haus admirális, a haditengerészet főparancsnoka, mint megvalósíthatatlant, elutasítja a tervet. Azzal indokolja: Törökországnak a két-háromszáz tonna lőszer a semmivel egyenértékű segítség lenne. A súlyosan megrakott és emiatt csökkentett sebességű Novara viszont esetleg már az Otrantói-szorosban vagy a Földközi-tengeren biztosan elpusztulna.

A németek mégis segíteni akarnak Törökországon. Polában összeszerelt két német tengeralattjárót akarnak eljuttatni, amit a törökök felhasználhatnak az angol hadiflotta ellen. A tengeralattjárók azonban akkoriban még nagyon korlátozott mértékben rakodhatnak üzemanyagot. Polából emiatt Görögország legdélibb pontjáig kell ezeket elvontatni, hogy innen már önerejükből eljuthassanak Konstantinápolyig.

Horthy parancsot kap: a Novarával vontassa az U 8. jelzésű tengeralattjárót Görögországba. A terv egyszerű. A Novara a legnagyobb titokban vegyen fel mindenféle vitorlavászonból készült díszletszerűséget a fedélzetére. Fusson ki Polából, és a nyílt tengeren a díszleteket felöltve alakuljon át békés tehergőzössé, amelyről feltételezni sem lehet harci szándékot.

1915. május 2-án holdmentes, sötét az éjszaka. A tehergőzösnek álcázott Novara simán áthalad az Otrantói-szoroson. Napkeltével a nyilvánvalóan Olaszország felől jövő teherhajó a Földközi-tengeren már nem kelt feltűnést. Elvész a többi tehergőzös és halászhajó között.

A Novarának a szorostól mindössze százkilencven mérföldnyi utat kell megtennie Görögország legdélibb részéig. Kilencven mérföld után azonban feltűnik három francia torpedónaszád. Vagy észrevették a Novara megtévesztő külsejét, vagy a biztonság kedvéért át akarják vizsgálni a hajót. Egyenesen a Novarának tartanak.

Felsőbb parancs szerint Horthy nem kockáztathatja a hajót. Még fele útján sincs, amikor elvágatja a vontatókötelet, és a gyorsan víz alá merülő tengeralattjárót a sorsára hagyja. Reméli: az U. 8. egyedül is megteszi most már a török vizekig hátralevő négyszázhetvenöt mérföldet.

A francia torpedónaszádok egyre közelednek. A Novaráról lebontják a vitorlavászon kereskedelmi díszleteket. Magasba szökik a vörös–fehér–vörös hadilobogó, előtűnnek a hajóágyúk. Megrettentve az ellenséget, Horthy teljes gőzzel irányt vesz hazafelé.

Érzi, helyesebben cselekedne, ha menekülés helyett harcot kezdene. A vett parancs ellenére a hadszolgálati szabályzat megengedi az önálló elhatározású haditettet. Messzehordó ágyúival ez esetben meglepetésszerű gyorsasággal elsüllyeszthetné a francia torpedórombolókat, amiben az U. 8. is segíthetné. De ő a biztonságosabb lehetőséget választja. Eltűnik az Otrantói-szoros irányába.

A hajóút odáig három és fél óra. A francia torpedórombolók rádión jelzik az antant hajóhad főparancsnokságának, hogy felfedték a Novarát. Horthy is veszi a jelzéseket, és bár eredetileg az éj sötétjében kellene átjutnia a szoroson, nincs más lehetősége, nappal kell átvágnia.

Eljut az Adriai-tengerre. Az U. 8. is eléri a török vizeket. A világháború kitörése óta a Novara és az U. 8. közös útja a német és az osztrák–magyar haditengerészet első és egyetlen hadi együttműködése. Német részről Horthynak a német vaskereszt második osztálya kitüntetést adományozzák. Az osztrák–magyar hadvezetőség is kitünteti a harmadik osztályú hadiékítményes érdemkereszttel.

Horthy boldog. Amikor sorsára hagyta a maga után vontatott tengeralattjárót, nem ezt várta.

Az osztrák–magyar hadsereg 1915 januárjában-februárjában elveszti a több hetes kárpáti csatát is. Összesen nyolcszázezer főt veszít, Przmysl várában százhúszezer katonája megadja magát. Veszélybe jut Kelet- és Észak-Magyarország.

– Veszélyben a haza! – fokozódik most már Magyarországon a háborús párti féktelen izgatás. Lényegében annak érdekében, hogy továbbra is megtartsanak területeket, ahol túlnyomóan elszakadni akaró nemzetiségek laknak.

A háború kezdettől felfedi az Osztrák–Magyar Monarchia teljes korhadtságát, hadseregének hallatlan áldozatokba kerülő, tehetségtelen katonai vezetését. Mindez nagyban hozzájárul ahhoz, hogy a milliós erőket megmozgató hatalmas csatákban Német-

ország és a vele szövetséges Ausztria–Magyarország 1914 végéig sem nyugaton, sem keleten nem éri el világháborús céljait. Az eddigi mozgóháború lövészárok-háborúvá alakul át. Nyugaton és keleten mindkét oldalon több millió katona ássa be magát a földbe. Száz és száz kilométer hosszon primitív földerődrendszert építenek. A központi hatalmak katonai vezetői pedig éppen a villámháború révén akarták elkerülni az állóháborút, ami, íme bekövetkezett.

A háborús technika ekkor még csak másodlagos az erőviszonyokban. Mostantól és az elkövetkező hadiévekben tűnnek fel a kezdetleges repülőgépek, tankok, mérges gázok. A motorral hajtott 42 cm átmérőjű ágyúlövegek. Az antant anyagi és embertartaléka viszont máris nagyobb, mint a központi hatalmaké. A háború elhúzódása így az antantnak kedvez.

Ennek hatása már 1914 végén megmutatkozik. Az antant közel hatmillió katonát sorakoztat fel a világháborúban, a központi hatalmak három és fél milliót. Ebből a monarchia másfél milliót. Hadserege azonban a rossz hadvezetés, a folytonos vesztett csaták következtében halottakban, sebesültekben, hadifoglyokban máris közel egymillió embervesztességet szenved. 1915 elejétől úgy tudja fenntartani, sőt némileg pótolni haderőlétszámát, hogy a sebesültek nagy részét rövidesen visszaküldik a frontra. Az általános mozgósítást kiterjesztik tizennyolc évtől ötvenéves korig. Németországban hasonlóan intézkednek.

Új haditerveket dolgoznak ki. Nyugaton egyelőre maradjon változatlan a hadihelyzet. Keleten kívánják szétzúzni és a háborúból kilépésre kényszeríteni Oroszországot. Ezt arra is alapozzák, hogy Törökország, amely tavaly októberben a központi hatalmak oldalán belépett a háborúba, jelentős orosz haderőt köt le a Kaukázusban.

Az új haditerv végrehajtásaként 1915. május 2-án a német és az osztrák–magyar hadsereg megkezdi a gorlicei csatát. Ebben kölcsönösen több száz ezres hadseregek vesznek részt. A német és osztrák–magyar hadsereg a jól előkészített támadásával áttöri az orosz frontot. A közel három hónapig, 1915. június végéig tartó hatalmas küzdelemben több száz kilométer mélységben hátralöki az oroszok harcvonalát. Visszafoglalja az oroszok által a háború óta megszállt magyarországi és az Ausztria fennhatósága alá tartozó lengyel területeket. Szétzúzzák a Visztula folyó menti orosz erődrendszert, meghódítják a cári Oroszország lengyel részeit, benne Varsót és Breszt-Litovszkot.

A gorlicei támadás mégsem érte el célját: Oroszország katonai

megsemmisítését. Továbbra is friss tartalékokat tud bevetni Oroszország, amire a központi hatalmak már képtelenek. Az antant a nyugati fronton támadást indít az orosz front tehermentesítésére. Ezt a németek az orosz frontról gyorsan átcsoportosított haderőikkel tudják csak megállítani.

Csapatelvonásra kényszerül az osztrák–magyar hadsereg is. Olaszország, amelynek az antant megígéri az Ausztriához tartozó Adriai-tenger menti olasz nemzetiségi területek megszerzését, 1915. május 23-án hadat üzen Ausztria–Magyarországnak. Új front nyílik ezzel az Adriai-tengertől a svájci határig. Az olasz hadsereg sikeresen nyomul előre, az osztrák–magyar haderő jelentékeny részét leköti. Mindez lehetővé teszi, hogy az orosz hadsereg, magához térve a gorlicei vereségből, megszilárdítja – bár az eddigi határtól hátrább – a frontvonalát.

Az olasz hadüzenet nem éri váratlanul a központi hatalmakat. Az osztrák–magyar hadiflotta főparancsnokánál, Haus admirálisnál kész a flotta haditerve erre az eshetőségre: Velencétől Brindisiig a nyugat-adriai olasz tengerpart katonailag nagyon fontos vasútvonalának és hídjainak bombázására. Késleltetni akarják ezzel az olasz szárazföldi haderő mozgósítását és felvonulását Ausztria–Magyarország ellen.

Már a hadüzenet napjának éjjelén kifut a hadiflotta Polából, hogy megtámadja az olasz partokat. A Novara feladata, hogy a mellé beosztott négy torpedóegység kíséretében pontosan hajnali négy órakor megérkezzék a Velencétől negyven mérföldnyire levő Porto Corsinihoz. Bombázással elpusztítsa a kikötőkben tartózkodó tengeralattjárókat, a parton a kaszárnyákat, ütegeket.

Porto Corsini Ravenna kikötője. Itt végződik a hajózható csatorna, amely a Ravenna folyót az Adriával összeköti. Horthy az éj sötétjében, amennyire lehet, megközelíti a kikötőt. Nem talál egyetlen tengeralattjárót sem. Mindössze két halászhajót, amelyet elsüllyeszt. Nehéz ágyúival a hadikikötőt is löveti. A kölcsönöz tűzben a Novarát találat éri. Egy tiszt, öt matróz elesik, többen megsebesülnek.

Ez a Novara tűzkeresztsége. Megsérül Horthy egyik kísérőhajója is. Pontosan fél ötkor abbahagyják a tüzelést. A Novara, kísérőhajóival együtt, teljes gőzzel irányt vesz hazafelé. Parancsa szerint Horthynak abból a feltevésből kell kiindulnia, hogy Velencéből kifuthat az olasz hajóhad, és megtámadhatja a feladata elvégzésére gyülekező osztrák–magyar hajóhadat. Horthy feladata jelezni és

feltartóztatni az olaszokat, amíg az osztrák–magyar hajóhad megérkezik.

Hazafelé vezető útján a Novara nem találkozik ellenséges erővel. Csatlakozik a Polába visszatérő hajóhadhoz. Horthyt az ellenség előtt tanúsított vitéz és eredményes magatartásáért, és az alája rendelt egységek kiváló vezetéséért a hadiékítményes harmadik osztályú vaskorona renddel tüntetik ki.

A továbbiakban azonban már az osztrák–magyar hadiflotta annyira tart az olasz és a segítségére érkező antant hadiflottától, hogy csak kisebb támadásokat intéz az olasz partvidék és az ott húzódó vasútvonal ellen. Két ízben a Novara is részt vesz ezekben. Másodízben Horthy három halászhajót elsüllyeszt, néhányat megrongál. Ellenséges hajókkal most sem kerül szembe.

3

1915 szeptemberében új feladathoz jut az osztrák–magyar hajóhad. A központi hatalmak nyomására Törökország a bolgár nemzetiségű területeit átengedi Bulgáriának, amely ennek ellenében csatlakozik a háborúhoz. Támogatásával az osztrák–magyar hadsereg megszállja Szerbiát, Montenegrót és Albánia nagy részét. A monarchia eléri ezzel balkáni hadicélját. Ára ennek azonban máris az, hogy az antant részéről két hadsereg száll partra. Dél-Albániában az olasz, Görögországban az angol–francia expedíciós hadsereg. E frontok védelme is igénybe veszi most már az osztrák–magyar és a bolgár haderőt. Sikeres támadásban elvágja a szerb hadsereg összeköttetését Szalonikihez a Földközi-tenger felé. Ellenfelei utánpótlást csak az Adriai-tenger felől kaphatnak. Ezt kell az osztrák–magyar hadiflottának megakadályoznia. A Novarát ennek érdekében áthelyezik Polából Cattaróba.

Első feladataként a Novarának, négy romboló és három torpedónaszád kíséretében, 1915. december 4-én San Giovanni di Medua kikötőt kell megtámadnia. Nehogy az antant-tengeralattjárók észrevegyék, éjjel jut el a kikötőhöz, és bombázza. Horthy hajóegysége három gőzöst és öt vitorlást elsüllyeszt. Egy gőzöst és tíz nagy vitorlást megrongál. „Merész tettének jutalma" a hadidíszítményes és kardokkal ékesített Lipót-rend lovagi keresztje.

Horthy dicsekszik, hogy milyen szerencsés. Amerre viszi fel-

adata, szabad előtte a tenger. Ezt babonás voltának is tulajdonítja. Indiai útjáról hozott magával egy rózsafüzérhez hasonló, szent amulettet, amit, ha nagyon óhajt valamit, a kezében marokra fog, morzsolgat. Más babonákban is hisz. Sohasem kel bal lábbal az ágyból. Lesöpörné a hajóról, aki szeme láttára beköp a tengerbe. Szerencsés napja a péntek. Fél a tizenharmadikától és a tizenhármas számtól. Tizenharmadikán nem kezdeményez újat.

Legközelebbi útját már nem kíséri szerencse. A babona sem segít. Eddig nem került szembe ellenséges hadihajóval. Most, amikor erős torpedóromboló kísérettel az albán kikötők felé tart, hogy azokat bombázza, egy angol csatahajóval és egy cirkálóval találkozik. Habozik: mit tegyen. Kockázatos felvenni velük a harcot, mert a Novara ágyúinak lőtávolsága rövidebb. Nagy gyorsasággal kellene manőverezniе, s közel jutni az angol hadihajókhoz, hogy azokat biztonsággal lőhesse. Nem ezt teszi: megfutamodik.

Az angol cirkáló követi és lövi a Novarát, de Horthy utat nyer. Polában azzal menti magát: nem éppen felemelő érzés nyúl módjára futásban keresni menekülést, de harc közben a legkisebb hiba a Novara pusztulását okozhatta volna. Megrovást kap a megfutamodásért.

Gyors hőstettel szeretné felejtetni megfutamodását. Ezzel nemcsak csúfos kudarcot vall, de köznevetség tárgya lesz, amit hiszékenységének köszönhet.

A központi hatalmak egyesített serege 1916 elején elfoglalja Szerbia nagy részét, Montenegrót és Albánia északi részét. A bolgár hadsereg az antanthoz csatlakozó Görögországba szorítja vissza a szerb hadsereg segítségére érkező angol–francia katonaságot. A Balkán félsziget a központi hatalmak kezére kerül, de az olaszok Dél-Albániában, az angol–francia expedíciós hadsereg Görögországban megveti a lábát.

A szerb hadsereg maradványai, mintegy százötvenezer fő, eljut az Adriai-tengerhez, ahonnan az antantszövetségesek hajói a Görögországhoz tartozó Korfu szigetére akarják szállítani őket.

Egyik délután a rádióstiszt izgalmában fulladozva jelenti Horthynak: közlést fogott el, Péter szerb király aznap este Durazzóban olasz rombolóra száll, és Brindisibe készül menekülni.

Horthy azonnal engedélyt kér a főparancsnoktól, hogy a Novarával elfoghassa vagy elsüllyeszthesse az olasz rombolót. Rögtön indul, de már menet közben kiderül: a rádióközlés szerinti időpontig nem juthat el Durazzóig. Megkíséreli az olasz romboló útját

elvágni. Viharos, szeles az éj, de az ég felhőtlen, és a holdtölte lehetővé teszi a látást. Több órán át cirkál Horthy a Durazzo–Brindisi útvonalon, de hiába látcsövez, ő is, tisztjei is, egyetlen hajót sem látnak. Különösen nem azt a hajót, amely Péter szerb királyt szállítja, mert ekkor már az olasz király vendége. A Novara által felfogott rádiótávirat olasz beugratási kísérlet, hogy tőrbe csalják az osztrák–magyar hadiflotta valamelyik egységét. Még szerencséje Horthynak, hogy bántódás nélkül visszatérhet. Rajta ragad ellenben a híres vadászmondás: ígéri a nyulat a mezőn, ha majd lelövi. Horthy „ígérte Péter király elfogását": a szaladó nyulat a mezőn . . .

Legnagyobb balsikere az, amikor azt a parancsot kapja, hogy a Novarával és a mellé adott kísérő egységekkel rajtaütésszerűen zavarja meg a megvert szerb sereg maradványainak elszállítását Durazzóból Korfuba.

Horthy elindul, majd visszafordul. Rádión jelenti, a Novara gépeinek üzemzavara miatt nem vállalkozhat harcra olyan hajóval, amelynek sebessége négy-öt tengeri mérfölddel csökkent. Visszatér Polába a hibát kijavítani, de reméli, idejében kifuthat a parancs végrehajtására.

Mire újból útnak indul, nem találja a szerb hadsereget szállító hajókaravánt. Mentegetőzését, hogy javítani kellett a gépeket, nem fogadják el teljesen helytállónak. Parancsa szerint a Novarának és kíséretében a torpedórombolóknak az éj sötétjében kellett volna nagyszámú ellenséges hajó közé vegyülniük, mintha közéjük tartoznának. Utána valamennyi torpedójának kilövése után még mindig az éj sötétjében észrevétlenül eltűnniük. Ha mégis felfedeznék, akkor sem fenyegeti veszély, mert a hajókaravánt kísérő antant hajóhad az éj sötétjében aligha szánhatná el magát tüzelésre, hiszen főként a saját erőit veszélyeztetné.

Horthy tehát elvégezhette volna feladatát, és a Novarával csökkentett sebességgel is biztonságban eljutott volna Polába.

Emlékiratában elismeri: ő is hibás abban, hogy a megvert szerb sereg maradványait Durazzóból zavartalanul elszállíthatták.

Az 1915-ös esztendő hatalmas küzdelmei sem hoznak döntést. Már nemcsak az idő cáfolja meg a német villámháborús haditerveket. A német hadvezetés is, amely ekkor már – mint Vilmos császár dicsekedett vele, hogy ősszel véget ér a háború – 1916-ra ígéri a biztos győzelmet katonáinak. Az antant továbbra is hosszú háborúra készül.

Németország e helyzeten akar változtatni, amikor 1916 tavaszától most már ismét nyugaton akarja kicsikarni a győzelmet, hogy utána lehengerelje Oroszországot. Az osztrák–magyar hadvezetés ugyancsak a keleti frontról elvitt hadosztályok segítségével véli Tirolban döntően megverni az olasz hadsereget, hogy újból Oroszország ellen forduljon.

E terveknek megfelelően a német hadsereg a nyugati fronton 1916 februárjában minden lehető katonai erejét összpontosítva megkezdi Franciaország legmodernebb, betonból, acélból megépített, ágyúk ezreivel megerősített hatalmas várhálózatának, Verdunnek az ostromát. Elfoglalásával összeomlana Franciaország védelmi rendszere.

A német hadvezetés, amikor 1916 februárjában a nyugati fronton megkezdi Verdun ostromát, azt reméli: gyorsan eljut Párizsba, s ezzel 1916 vége előtt eldönti nyugaton a háborút.

E tervét arra is alapozza, hogy az orosz hadsereg a tavalyi gorlicei vereséget követően esetleg még hosszú ideig alkalmatlan nagyobb szabású támadásra. Egyelőre tehát nem kell azzal számolni, hogy az oroszok újabb hadjáratot kezdenek a német, illetve az osztrák–magyar hadsereg ellen. Emiatt a németek az orosz fronton állóháborúra rendezkednek be. Erőik jelentős részét elviszik innen nyugatra.

Az osztrák–magyar hadvezetés is minden lehető katonai erejét átcsoportosítja az olasz frontra.

A Verdunnél elkezdődött támadás a világháború egyik legelkeseredettebb ütközete. Négy nap alatt a két fél mintegy kilencszázezer embert veszít.

A német hadsereg azonban nem éri el célját. Hibának bizonyul a német és az osztrák–magyar hadvezetés ama számítása is, hogy az orosz hadsereg az elmúlt év vereségei nyomán képtelen nagyszabású támadásra. 1916. június 4-én négyszáz kilométer szélességben megindul az osztrák–magyar hadsereg ellen. Áttöri ennek

frontját. Itt és a hetekig tartó visszavonuló védelmi harcokban az osztrák–magyar hadsereg rendkívül súlyos veréseget szenved: kétszázezer katonája elesik vagy megsebesül. Háromszázezren kerülnek orosz fogságba.

Az orosz hadsereg ismét eljut a Kárpátokig. Megállítására az osztrák–magyar hadvezetés idősebb korosztályokból felállított új erőket vet be. Jelentős erőket kényszerül elvonni az olasz frontról is. Ez sem elég. Nehogy bekövetkezzék a monarchia katonai összeomlása, a német hadvezetésnek nyugatról kell csapatokat küldenie a keleti frontra.

Ezt kihasználva, 1916. július 24-én francia és angol főerők indulnak támadásra a Somme folyónál a németek ellen. Erős támadásukkal csökkenteni kívánják a Verdun miatt Franciaországra nehezedő félelmetes nyomást. Ugyanakkor keleten az orosz hadsereg további előrenyomulását akarják elősegíteni. A somme-i csata, amelyben visszanyomják a németek frontját, még Verdun ostrománál is véresebben alakul. A hónapokig tartó küzdelem folyamán mindkét oldalon százezrek esnek el, sebesülnek meg.

A súlyos vereség, hogy az orosz hadsereg ismét benyomulhatott az országba, felrázta a népet. Jelentős többségében már csakis Magyarország megmentéséért hajlandó harcolni. E válságos helyzetben, amikor egyre hatalmasabban kialakul a nép békevágya, egyetlen párt sem akad, amely a béke és Magyarország függetlensége jelszavával vezetné a tömegek háborúellenes harcát.

– Ha a hagyomány kötelez, ha a forradalmi eredet nem puszta szólam, akkor a Szociáldemokrata Párt mellett a Függetlenségi Pártnak lett volna kötelessége már ebben a stádiumban is foggalkörömmel harcolni a magyar nép békéjéért... Nem tették! – ismerte be később Károlyi Mihály gróf. Majd arról ír: úgy véltük, ekkor már elérkezett a perc, amikor németellenes politikánkkal demonstrálnunk kell és megmutatnunk a külföldnek, hogy van Magyarországon egy párt, amely kész a németekkel szakítani, különbékét kötni és az antant felé tájékozódni.

1916 júniusában Károlyi a képviselőházban felhívta Tisza miniszterelnököt, nyilatkozzék a hadicélokról. Ezek érdekében állnak-e a magyar népnek? Sürgeti a békét, de Magyarország szempontjából még mindig a megegyezéses imperialista békét.

Károlyi ezt most már politikailag akkor veti fel, amikor vége

szakadt a háború kezdetekor kialakult helyzetnek, hogy a monarchia két vezető nemzetének mind az osztrák, mind a magyar uralkodó osztályai összefogtak, és szinte teljes egyetértésben támogatták a háborút és ennek céljait. E politikát akkor még a magyar képviselőház legerősebb ellenzéki pártja, a Függetlenségi Párt is támogatta. A központi hatalmak teljes győzelmének ábrándja azóta szétfoszlott. A kompromisszumos béke lehetősége foglalkoztatja most már a polgári politikusok mind szélesebb köreit.

A háborús válság mélyülése kiélezte az ellentéteket az osztrák és magyar uralkodó osztályok között annyiban is, hogy a magyar burzsoázia köreiben mind erőteljesebb az a törekvés – és ennek főként Károlyi ad kifejezést –, hogy a háborúban való részvétel fejében tűzzék napirendre a magyar kormányzat önállóbbá tételét. Felújítja az önálló vámterület követelését. Igényli Magyarország egyenjogúságát a monarchia közös ügyeinek intézésében.

A Függetlenségi Párt többsége ellenezte a szerintük túlzó, Károlyi Mihály vezette liberális szárny fellépését. A párt e kérdésben 1916 júliusában kettészakadt. Kilencvenöt parlamenti képviselő, gróf Apponyi Albert vezetésével, kitart a németbarát Tisza-kormányt támogató háborús politika mellett. Károlyi lemond a Függetlenségi Párt elnökségéről, kilép a pártból. Huszonegy hívc követi. Külön pártot alapítanak: az Egyesült Függetlenségi és 48-as Pártot.

Galántai írja: – Károlyi Mihály szinte egyedülálló politikai pályájának egyik legfontosabb lépését tette meg az önálló párt megalakításával. Látta, hogy a hivatalos politika a biztos bukás felé vezet. Meg akarta menteni Magyarország integritását, a nemzetiségek feletti hegemóniát, és demokratizált formában a vagyonos osztályok hatalmát. Ennek érdekében követelte: változtatni kell a politikai orientáción, de legfőképpen minél előbb ki kell jutni a semmi jót nem ígérő háborúból. Változtatni kívánt a belső viszonyokon is. Harcolni kívánt a Függetlenségi Párt korábbi, az 1906–10-es évi koalíciós kormány idején cserbenhagyott követeléseiért, elsősorban a perszonáluniós független Magyarország megvalósításáért. Hogy Ausztriával csak a két uralkodó személye legyen közös.

További programjának vallja a sajtó-, egyesülési és gyülekezési jog szabadsága kivívását, a földbirtok egészségtelen elosztásának megszüntetését. Az általános választójog, a titkos szavazás megvalósítását. Harcol a mielőbbi hódítás nélküli békéért. Ezt azon-

ban Károlyi pártja még mindig összeköti Magyarország területi sérthetetlenségével. A nemzetiségi kérdésben éppen emiatt nem ad határozott programot.

A képviselőház többsége, a Nemzeti Munkapárt nevében Tisza miniszterelnök elutasítja az antantbarátnak nevezett új párt programját. Csakis a németekkel együtt hajlandó a békéről tárgyalni. Továbbra sem akar a népnek titkos és általános választójogot adni. Kitart amellett, hogy ő az általános szavazati jog bevezetését Magyarországon nemzeti szerencsétlenségnek tartja. A hazai nemzetiségek jogait sem hajlandó lényegesen kiterjeszteni. E politikájával éri el Tisza, hogy akárcsak békében, most a háború idején is egyaránt ő az ország leggyűlöltebb embere.

A nemzetiségi kérdésben adandó engedményektől függ pedig, hogy Románia csatlakozik-e az antanthoz. Tisza e makacs sovinizmusával a legfőbb hibás abban, hogy 1916. augusztus 15-én Románia megüzente a háborút a monarchiának és Németországnak.

A határ védtelen. A monarchia nem rendelkezik katonai tartalékkal. A román hadsereg benyomul Erdélybe.

Támadásba lendül az olasz hadsereg is. Megnyeri az Isonzó folyónál dúló, immár hatodik csatát. Behatol a monarchia területére. Az osztrák-magyar hadvezetés az olasz támadás feltartóztatására túlnyomóan Magyarországon sorozott legénységű ezredeket vet be. E véres harcokban az átlagosnál jóval nagyobb a magyar csapatok vesztesége. Ismét érvényesül a magyar népet mindig elkeserítő, több évszázados hagyomány, hogy az osztrák származású hadvezérek mindig a legvéresebb harcokba vetették be az úgymond: amúgy is mindig lázongó magyarokat. Hadd vérezzenek! Kevesebb velük legalább a baj! Emiatt most is több százezer magyar katona temetője a görzi hídfő, az Isonzó folyó, a Doberdó-fennsík.

Egyre erősödött közben a Somme folyó menti antant támadás. A német hadvezetés mégis, ha el akarta kerülni szövetségesének, Ausztria-Magyarországnak a katonai összeroppanását, és nehogy különbékét kérjen az antanttól, a monarchia megsegítésére kénytelen volt nyugatról elvont német hadosztályokat küldeni. Megállították az olasz támadást. A románokat visszaverték a határon túlra. Az év végéig elfoglalták Bukarestet és Románia nagy részét.

A német segítségért cserébe a monarchiának le kellett mondania a katonai vezetés önállóságáról. Keleten Hindenburg német tábornok vette át a német-osztrák-magyar haderők parancsnok-

ságát. Rövidesen nyugaton is ő lett a legfőbb hadvezér. Reá hárult a feladat, hogy megszüntesse az eddig oly sok áldozatba került Verdun hiábavalónak bizonyult ostromát. Franciaország fellélegezhetett.

Magyarországon ez az időpont most már az a fordulópont, amikor a világháború kitörésével elkezdődött és még 1916 első negyedében is magát erősen tartó soviniszta láz, amelynek hatására a KUÖL is elindult a frontra, egyre mélyülő elégedetlenségbe csapott át.

Az Adriai-tengeren 1916 folyamán az osztrák–magyar hadiflottának tulajdonképpen nincs feladata. Úgyszólván békebeli szolgálatot tart, de a legénység sokkal rosszabb körülmények között él. Kevés az élelem, kevés a szabadság, alig szállhatnak partra. Elkeseredettek.

Utóbbi a Novara parancsnokára is vonatkozik annyiban, hogy a három egymás utáni nagy kudarcát követően, és miután elmulasztotta megzavarni a szerb hadsereg maradványainak elszállítását, Horthyra a hajóhad parancsnoka nem bíz újabb önálló feladatot. A többi cirkáló olykor mégis kifut adriai portyára, neki egyedüli gondja a szolgálat. A rend, a fegyelem, a tisztaság fenntartása a hajón, amivel megőrjíti tisztjeit és a legénységet. Felszabadulnak, ha távozik a hajóról.

Ez elég gyakran megtörténik. Felesége azzal, hogy a gyerekek fejezzék be Bécsben tanulásukat, nem költözik Polába. Unalmában Horthy nőkhöz jár, kártyázik.

Tekintélye mégis váratlanul magasra nő. Nyolcvanhat éves korában meghal Ferenc József. Károly főherceg lép a trónra. Horthyról ismeretes, mennyire közel áll az új császár-királyhoz. Pletyka kering az új király és Horthyné állítólagos egykori kapcsolatáról.

Horthy engedélyt kér a flottaparancsnoktól, hogy részt vehessen a gyászünnepségen. Az engedélyt megkapja. Jelen lehet a bécsi stephanskirchei temetési szertartáson.

1916 végén, Ferenc József halálakor, közel két és fél esztendeje tart már a világháború. A népek egyaránt súlyosnak érzik a háború végtelen terheit és embertelenül súlyos áldozatait. Erősödik a békevágy, a háborúellenes tömegmozgalom.

A háború kitörésekor kétségtelenül erős volt a soviniszta hangulat, amely átmenetileg birodalomszerte elmosott számos régi

ellentétet: részben a Habsburg-ház és a németek elleni gyűlöletet is. 1916 végén azonban a huszonkilenc hónapja tartó háború, a milliós emberáldozat, a nélkülözés teljesen megváltoztatja a kedélyeket. A nép megismerte a háborút. Alig akad család, amelynek nincs elesettje, sebesültje, hadirokkantja. A munkaképes férfilakosságnak több mint egyharmadát vitték el katonának.

Ausztria–Magyarország szempontjából a hadihelyzet ekkor már oly súlyos, hogy Ferenc József élete utolsó napjaiban kénytelen Vilmos császárnál felvetni a kompromisszumos megegyezésen alapuló békekötés kérdését. Károly király még határozottabban kívánja a kompromisszumra vezető béketárgyalásokat. Szerinte a monarchia sokáig már nem képes folytatni a háborút. Ha nem sikerülne békét kötni, összeomlástól, forradalomtól tart. Azzal akarja megóvni a Habsburg-dinasztiát, a monarchiát, hogy sürgősen megegyezéses békét kötne az antanttal.

A német császár és környezete sem titkolhatja: bár Németország jelentős ellenséges területeket tart meghódítva, katonai helyzete aggasztó. Ez készteti Vilmos császárt, hogy a közeledő karácsonyi ünnepek ürügyén, 1916. december 12-én közzétegyék és a semleges országok útján eljuttassák az antanthoz Németország, Ausztria–Magyarország, Bulgária és Törökország közös békejegyzékét.

A béke azonban, amelyet a központi hatalmak javasolnak, különösen Németország részéről, még ha több tekintetben fel is adja eredeti háborús céljait, rablóbéke lenne, amellyel legalább részben biztosítani akarja imperialista céljait.

Békejegyzékük olyan, mintha diktálhatnák az antantnak a békét. Feltételeikről mit sem közölnek, ellenben kijelentik, ha a békének és engesztelődésnek ezen ajánlata ellenére tovább folynék a küzdelem, a felelősséget az emberiség és a történelem előtt ünnepélyesen áthárítják az antantra. A központi hatalmak a háborút a győzelmes befejezésig folytatják.

A magyar képviselőházban Károlyi Mihály bírálja a békejavaslatot. Kijelenti: békefeltételek nélkül nem lehet tárgyalni. Jelentsék ki a központi hatalmak, nincsenek hódító szándékaik.

Az antant 1917. január 10-én elutasítja a központi hatalmak békejavaslatát. Közlik békefeltételeiket: a központi hatalmaknak ki kell üríteniük a háború alatt elfoglalt területeiket. Németországnak vissza kell adnia Franciaországnak az 1871-es háborúban elragadott Elzász-Lotaringiát. Az Osztrák–Magyar Monarchiát és a török birodalmat nemzeti elv alapján kell átrendezni.

Az antanthatalmak, amikor visszautasítják a békejegyzéket, akárcsak Vilmos császár, ők is békéről beszélnek, hogy ezzel megtévesszék a békevágyó tömegeket. Valójában folytatni kívánják a háborút. Remélik a központi hatalmak és különösen Ausztria–Magyarország gyors összeomlását, ezzel az antant teljes háborús győzelmét, imperialista céljaik maximális megvalósítását.

A német vezető körök is számítanak a háború elhúzódására. Abból indulnak ki, hogy Európában övék a legerősebb hadsereg. Szilárdabbnak látják a mögöttes hadszínteret és benne a monarchiát, mint amilyen valójában. Arra gondolnak: az antant nagyobb erővel és anyagi tartalékokkal rendelkezik, mégis különösen Oroszország és Franciaország előbb roppannak össze, mint a központi hatalmak. Így alakul ki a német „Durchhalten" politika. Kitartani mindenáron a kompromisszumos békéig, esetleg a teljes győzelemig. Ehhez „csodafegyvert" készítenek elő, a korlátlan tengeralattjáró-háborút.

Tisza egyetért a németekkel. Csakis az ő erejükben bízva látja elérhetőnek az imperialista érdekeket kielégítő békét. Szerinte a béke lehet megegyezés, de lehet a német győzelmek eredménye is, s ehhez a „Durchhalten", a háborúban való kitartás és határozottság vezethet.

5

Ferenc József temetése alkalmából Horthy a családjánál tölt néhány napot Badenben. A tél idején máskor csendes fürdőhely most a nyárinál is zajosabb. Baden a monarchia hadseregének főhadiszállása. Itt lakik Károly király is. Boldog házasságban él Zita főhercegnővel, immár császárnéval. Két gyermekük van, a négyéves Ottó főherceg, trónörökös, és Adelheid hercegnő.

Horthy, hogy Badenben tartózkodik, kötelességének tartja látogatáson jelentkezni őfelségénél. Alkalom lehetne Horthynénak is, hogy mint annyiszor régen, a férjével tartson. Károly főherceggel házassága óta nem találkozott. Helyesebbnek tartja, ha férje szigorúan a szolgálati úton jelentkezik. S Horthy, mint rendszerint, megfogadja felesége tanácsát.

Károly szívesen fogadja. Megengedi, hogy feleségével együtt részt vehessen az 1916. december 30-ára tervezett magyarországi koronázási ünnepségeken. Nagy kegy ez részéről, jele annak, hogy tervei lehetnek Horthyval.

Budapesten 1916. december 30-án, a legnagyobb fénnyel és pompával koronázzák Károlyt magyar királlyá. Az urak ragyogó díszviseletet hordanak. „Amikor a koronázó Mátyás-templomban a napsugár rávetődik a hölgyek karzatára, mint csodálatos ékszeres bolt szekrényeinek kincsei csillognak."

A koronázási lakomán udvari asztalnokok szolgálják fel a fogásokat. A főpohárnokmester megtölti a király poharát, Tisza nádorhelyettes felköszönti őfelségét.

– Ebben az ünnepélyes és magasztos pillanatban – írja Horthy –, az uralkodó megnyerte mindenki szívét...

Csakis az uralkodó osztályét. A fény és a pompa, amellyel a magyar arisztokrácia és a főpapság megkoronázza az új királyt, Magyarország 1916. évi nyomorúságos életkörülményei közepette kihívás az ország népével szemben.

E háborús esztendők már teljesen más idők, mint a világháború előttiek, amikor az ország népének jelentős része még úgy érezte: a királyság fénye neki is csillog.

Az uralkodó osztályok a koronázási ünnepséggel tüntetnek amellett, hogy az uralkodóváltozás és a háborús vereségek ellenére a hatalom az övék. Tüntetésük azonban teljesen félresikerül. Horthy panaszolja: az ünnepi hangulat nagyon hamar elszállt, helyébe aggodalom költözött. Ő is nyugtalan érzéssel tér vissza állomáshelyére, Cattaróba. Nyugtalan érzését azzal magyarázza: a központi hatalmak a koronázás után is aratnak a szárazföldön és a vízen győzelmet, de már nem tudják a forradalmat és összeomlást feltartóztatni.

Bécsből Horthy köztudottan az osztrák–magyar haditengerészet jövő embereként tér vissza a flottához. Ezt nagyon is érezteti mindenkivel. A flotta főparancsnokával is, akinek el kell felejtenie a Novara egymás utáni három súlyos sikertelenségét.

Bezártan az Adriai-tengerbe, tovább tart azonban az osztrák–magyar hadiflotta tétlensége, és Horthy bármennyire szeretné feledtetni kudarcait, egyelőre nem kaphat nagyobb feladatot. Ez pedig létkérdés további karrierjéhez.

1917 elejével, miután az antant visszautasítja a központi hatalmak kompromisszumos békejavaslatát, a német hadvezetés azzal tartja megnyerhetőnek a háborút, ha felszámolva az antant tengeri utánpótlási vonalait, éhséggel és anyaghiánnyal térdre kényszeríti Angliát és vele Franciaországot. Németország e feladatra jelentős számú, nagy távolságsugarú tengeralattjáró hadiflottát épít. 1917. február 1-én meghirdeti „csodafegyverét": a könyörtelen és korlátlan tengeralattjáró-háborút. Eddig csakis antantzászló alatt hajózó kereskedelmi hajókat süllyesztettek el – ezután minden antantnak szállító semleges hajót is.

Válaszként az antant haditerve: még 1917 tavaszán, nyugaton és keleten, minden fronton egyidőben elkezdett támadással csapást mér a központi hatalmakra. Tervüket halomra dönti, hogy 1917. március 12-én az orosz nép forradalommal megdönti a cárizmust, kikiáltja a polgári köztársaságot. A hír a frontokon és mindenütt óriási lelkesedést kelt. A népek az orosz forradalomtól remélik a békét. A cárizmus bukása megmutatja: a háborús kormányok megdöntésének útja a népforradalom.

Az oroszországi polgári demokratikus forradalom nagy visszhangot vált ki a monarchia elnyomott népeiben és osztályaiban. A zsarnokság megdöntésének példáját látják a forradalomban.

Csalódást kelt azonban, hogy az antant gazdasági és politikai nyomására az új orosz kormány a néptömegek követelése ellenére sem köt békét, folytatja a háborút.

Tisza számára is csalódás ez. Remélte: ha Oroszország kiesik a háborúból, a háborút be lehet fejezni nyugaton, győzelmesen vagy megegyezéses békével.

Az antant csak ezután, hogy megbizonyosodik orosz részről a háború folytatásában, indítja meg 1917. évi tavaszi támadását. A hatalmas csatában a francia hadsereg több mint százezer embert veszít, de nem éri el célját. A németek visszaszorítják. Franciaország egyelőre képtelenné válik újabb támadásra. Óriási veszteségeinek és az orosz forradalomnak a hatására a francia hadseregben forradalmi mozgalom kezdődik. A francia hadvezetőség csak a legkegyetlenebb eszközökkel, a katonák tömeges kivégzésével tudja ezt leverni.

Az orosz polgári forradalom hatása alatt a központi hatalmak országaiban balra tolódik a politika, erősödik a békeharc, csendesí-

tésére 1917 áprilisában Vilmos császár felhívja kormányát: készítsen javaslatot a választójog kiterjesztésére.

Megmutatkozik a balratolódás Magyarországon is. Az éhínség növekedése országszerte heves tömegfellépéseket vált ki a városokban, a falvakban. Szaporodnak a szökések a hadseregből. Mind gyakoribb a bevonulási parancs megtagadása. A lakosság bújtatja, védelmezi a szökevényeket.

A tömegek veszik kezükbe a kezdeményezést. A Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek vezetői a munkásság nyomására gyűléseket rendeznek. A párt baloldalának hatására a békésnek szánt gyűlések harci jelleget öltenek. Követelik a békét, az általános és titkos választójogot, a néptömegek életkörülményeinek megjavítását.

A szakszervezetek létszáma az 1914. évinek négyszeresére emelkedik. Csatlakozik a harchoz az értelmiség jelentős része. Az általános elégedetlenség folytán olyan értelmiségi rétegek is szervezkednek az osztályharc alapján, amelyek azelőtt a polgári társadalom támaszai voltak.

A németek a két hónapja tartó korlátlan tengeralattjáró-háborúban, hatalmas kezdeti sikerrel elsüllyesztenek több száz Anglia és Franciaország felé tartó, vagy onnan induló szállítóhajót, amivel mérhetetlen károkat okoznak. Személyszállító hajókat is elsüllyesztenek; a nyílt tengeren magukra hagyják a mentőcsónakokon menekülő utasokat, személyzetet. A semleges országok hajói elleni támadással okot szolgáltatnak az antantot eddig is teljes mértékben támogató Egyesült Államoknak, hogy 1916. április 6-án hadat üzenjen Németországnak.

Az amerikai hadsereget hadihajókkal biztosított hajókaravánok szállítják az európai hadszíntérre. Németországnak most már létkérdése a korlátlan tengeri háború fenntartása, sőt kiterjesztése. E harcban Ausztria–Magyarország támogatása azért rendkívül jelentős, mert a Földközi-tengeren a tengeralattjáró-háború csak úgy érhet el sikert, ha az osztrák–magyar hadiflotta felszámolja az Otrantói-szoros tengeri zárlatát, és a németek haditengerészeti kiinduló bázisként használják Polát, Cattarót.

A magyar képviselőházban Tisza jelenti be a német csodafegyvert, a korlátlan tengeralattjáró-háborút, amit a Károlyi-párt kivételével valamennyi párt helyeslőleg üdvözöl.

Horthy parancsot kap az Otrantói-szoros záróövezete elleni tá-

madásra. A Novarán kívül parancsnoksága alá rendelik a Helgoland és a Saida modern cirkálókat, két torpedórombolót, két osztrák–magyar és egy német búvárhajót.

A fővezérség parancsa szerint Horthy hajóhad csoportjának 1917. május 14-én este kell elhagynia Cattarót, és másnap éjjel eljutnia az otrantói záróvonalig. Ott, még az éj sötétjében, egymástól nyolctíz kilométernyire kell a hajóknak felsorakozniok, hogy pirkadatkor megtámadják és megsemmisítsék a záróövezetet. Utána Valona magasságában kell egyesülniök, és teljes sebességgel visszatérniök Cattaróba.

Horthynak óriási a kezdeti szerencséje. Az angol–francia–olasz torpedórombolók rendszeres őrjáratait végzik, de nem veszik észre Horthy hajóegységeinek útját az Adrián. Az éj sötétjében nyugodtan felsorakoznak az otrantói záróövezet közvetlen közelében. Várják a pirkadatot, amikor a záróhajók látható célpontokká válnak.

Amint a látási viszonyok megengedik, a Novara, majd a hajóhad csoport többi egysége tüzet nyit a záróhajókra. Menekülnek, de elsüllyed közülük tizenkét hajó, tíz megrongálódik. Horthy egyik oldalvédegysége találkozik három szállítógőzössel, amelyet olasz torpedóromboló kísér. A torpedórombolót és az egyik gőzöst elsüllyesztik, a másik lángra lobban, a harmadik elmenekül.

Horthynak rövidesen abba kell hagynia a támadást. Az ágyúzásra felfigyel négy antant torpedóromboló, s sietve közeledik. A hajóhad csoport az előre megadott helyen egyesül, és teljes sebességgel irányt vesz hazafelé. Az ellenséges torpedórombolók követik. Úgy manővereznek, hogy a rádión segítségül hívott antant cirkálóegységek beérkeztéig feltartóztathassák Horthyékat és kilőjék rájuk torpedóikat.

A hajóhad csoport élé a Saida halad. A három cirkáló közül ez a leglassúbb. Óránként huszonöt mérföld a sebessége. A többi hozzá igazodik. Kerek ötórai hajóút áll előttük, amíg biztonságba juthatnak.

Kilenc órakor füstfellegek tűnnek fel. Két angol és egy olasz cirkáló, hat olasz és négy francia torpedóromboló közeledik. Tűzerejük háromszorosa Horthyénak. Ágyúik messzebb hordanak, sebességük gyorsabb. Horthy segítséget kér Polától, Cattarótól, és folytatja útját.

Csakhamar megjön a válasz: a Budapest és a St. Georg gyors-

cirkálók teljes gőzzel sietnek a harc színhelyére, ahol Horthy egyik egysége közben elsüllyeszt egy újabb olasz torpedórombolót

Kilenc óra huszonöt perckor az ellenség tizenkét kilométer távolságból megnyitja a tüzet. A Novara és a másik két cirkáló ágyúi mindössze tíz kilométerre hordanak, Horthy emiatt nem bocsátkozhat közvetlen harcba, folytonos védekező tüzeléssel menekül. Az antanthajókat, amint közelebb jönnek, három találat éri, tüzük a Novarára összpontosul, amelyet egymás után öt találat ér. Elesik Horthy helyettese, Szuborits sorhajóhadnagy.

A páncélozott toronyból Horthy ekkor a parancsnoki hídra lép, hogy jobban áttekinthesse a helyzetet. Gránát csap le előtte. A szilánkok öt helyen megsebesítik mindkét lábát. Hordágyra fektetik, elsősegélyben részesítik. Mindaddig ő ad utasításokat, amíg egy újabb közeli találat lőporgázának hatása alatt elájul. Amikor magához tér, a parancsnokságot átadja Witkowsky Szaniszló sorhajóhadnagynak. Hordágyon fekve ő is a páncélozott parancsnoki toronyban tartózkodik.

Ekkor már csak kétórányi a távolság, ahol a Novara és kísérő hajói teljes biztonságba juthatnak. Addig is nagyon várják, hogy a segítségükre érkező osztrák–magyar hadihajók füstfelhői feltűnjenek a láthatáron.

A Novarát közben újabb gránáttalálat éri. Átüti a kazánház vízvezeték-berendezését. A sebességét csökkenteni kell. Tíz óra ötvenöt perckor a Novara leáll, ellenfelei kényének kiszolgáltatva.

A Saida igyekszik vontatókötélre venni a Novarát. Ez az a pillanat, amikor feltűnnek a teljes sebességgel segítségre sietó osztrák–magyar hadihajók füstoszlopai. Legalább még egy óra, amíg beavatkozhatnak a küzdelembe.

A tenger kissé viharos; a hullámzás megnehezíti, hogy a Saida vontatókötélre vegye a Novarát. A két hajó úgyszólván mozdulatlanul vesztegel egymás közelében. Két ellenséges romboló támadásra indul ellenük, a Helgoland jól irányított tüzeléssel visszaveri őket. A távoli füstfelhők egyre közelednek; az idő kínos lassúsággal múlik. Még fél óra, amikor a segítségül érkező hadihajók lőtávolnyira kerülnek az ellenséggel szemben.

Tizenegy óra ötven perckor az ellenséges hajóhad széles vonalban még közelebb jut Horthy hajóihoz. Kilenc-tízezer méterről kölcsönös az ágyútűz.

Horthy, tekintettel a túlerőre és a Novara bénultságára, reménytelennek látja már a helyzetet. De a Budapest és a St. Georg meg-

érkezése eldönti a csatát Horthy javára. A Saida vontatókötélre veheti a tehetetlen és mozgásképtelen Novarát.

Cattaróban Horthyt kórházba viszik. Itt várja a felesége, aki éppen egy nappal a Novara kifutása előtt érkezett látogatóba.

Sebesülése könnyű. Orvosilag mégis indokolt néhány hétig várni, amíg a szilánkokat kioperálhatják. A kellemetlen az, hogy a mellette történt robbanástól súlyosan megromlik a hallása.

Az otrantói tengeri ütközetről és a Novara hősi harcáról beszámolnak a lapok. Horthy nyilatkozik.

Az ellenség előtt tanúsított vitéz és különösen eredményes magatartásáért jutalma a hadidíszítményes és kardokkal ékesített II. osztályú katonai érdemkereszt. Viszonylag alacsony kitüntetés, amit a nem különösebb hőstettekért adományoznak. A hajóhad új parancsnoka, Njegovan tengernagy, aki a Otrantói-szoros záróövezete elleni támadást kidolgozta, mindössze a Vaskorona érdemrend hadidíszítményes és kardokkal ékesített I. osztályú kitüntetésben részesül.

Nem adnak nagyobb kitüntetést, mert az otrantói záróövezet felszakítása csak részben sikerült. Egyébként is a kezdeti nagy sikerek után már 1917 második felében kiderül, a tengeralattjáró-háborúval a németek nem tudják kierőszakolni a világháború győzelmes befejezését, hogy ínséget és nyersanyaghiányt okozzanak Angliában és Franciaországban. Az antant az Egyesült Államok hadiflottájának bevonulásával tengeri védelmi rendszert épít ki, amelylyel nagy veszteséget okoz a német tengeralattjáróknak. Ezek harci létszámát nem lehet fenntartani.

Emlékirataiban Horthy mégis arról ír: a korlátlan tengeralattjáró-háborút a tengerészeti stratégiai szempontok mindenképp indokolták. Ő ehhez azzal járult hozzá, hogy az Otrantói-szorost szabaddá tette a német és az osztrák–magyar tengeralattjárók számára.

Rövidesen ő is kénytelen elismerni: az Adria déli kapuját, az Otrantói-szorost, amelyet ő májusban feltört, az antant ismét elreteszelte. Sőt éppen e tényhez kapcsolódik majd Horthy végzetes tette, amellyel az osztrák–magyar hajóhad legnagyobb katasztrófáját okozza.

Az 1917. májusi otrantói ütközetért mégis a háború után, 1921-ben, Horthy megkapja a legnagyobb hőstettekért járó Mária Terézia-lovagrendet. Ezt a rend káptalanja már akkor ítéli oda és nyújtja át neki, amikor Ausztria–Magyarország nem létezik, Horthy ellenben már kormányzó, és kialakul a Novara hőse legenda.

A nagykáptalan indokolása szerint Otrantó olyan nagy stratégiai horderejű vállalkozás volt, amelyet a háború alatt a hadvezetés alacsonyabban értékelt. Az utólagos kitüntetés így segít nagyra növelni a legendát, míg végül az iskolás könyvekben úgy tanítják: – A csaták csatája az otrantói csata! Ez tetézte be Horthy Miklós tengeri diadalmait. Borzalmas ütközet volt, melyben az ész és az ügyesség nagyszerűsége győzött. A csatában Horthy Miklós is megsebesült. Ennek ellenére a karfa mellé kötöztette magát, hogy személyes jelenlétével az emberekben a hitet élessze a további küzdelmekre. Győzött a fegyelem és a kötelességteljesítés rendkívüli hite. Ez a tény emeli Horthy Miklóst a legnagyobb erkölcsi magaslatra. Az otrantói csata sohasem fog elhomályosulni az utókor előtt.

Verset is közöl az iskoláskönyv:

Nemzeti hadseregünk Nagyurát koszorúzva köszöntjük:
Bölcse a béke ölén, hőse a harcok alatt . . .
Minden időkre ragyog Novarás diadalnak a fénye;
Tengerek Istene védd Horthy apánk' s a magyart!

Polából Horthy a feleségével együtt utazik üdülésre a családjához Badenbe, majd Bécsbe. Itt egy neves orvosprofesszor mindkét lábából eltávolítja a szilánkokat.

Egészséges már, de kissé húzza a lábát, bottal jár.

Fülgyógyász tanár is megvizsgálja. Nem tud segíteni. Biztatja: a természet gyógyító hatására hallása rövidesen megjavul. Valóban, néhány hét múlva javul a hallása. Csak ha többen beszélnek egyszerre, vagy egyéb zaj zavarja, akkor nem hall jól. Tenyerét füléhez kapja. Életén át ez a szokása megmarad.

Mire túlesik az operáción és a fölülvizsgálaton, elkövetkezik a nyár. A gyerekek nem járnak iskolába, Horthy a családjával Kenderesre utazik.

A birtok ekkor már négyötödében a sajátja. 1917. május 24-én Horthy magára íratja a telekkönyvben Szabolcs öccse után maradt örökség reá jutó részét. Testvéreitől is megvette az őket illető örökségrészeket.

Három évtized múltán először tartózkodik huzamosan a szülői házban. Nem honvágyból teszi. Badenben és Polában is megtartja lakását, hiszen tengerésztiszti pályája miatt továbbra is Ausztria

az otthona. Itt elviselhetetlen azonban a háborús élelmiszerhiány. Magyarországon is rendkívül súlyos az élelmezési helyzet, de Kenderesen minden megterem.

7

Katasztrofális a monarchia hadihelyzete. Magyarországon az ellenállási nehézségek növekedése országszerte heves tömegfellépésre vezet a városokban. Sűrűsödik a bevonulási parancs megtagadása. A keleti fronton tömegessé válik a barátkozás az orosz hadsereg és az osztrák–magyar hadsereg katonái között.

Az erőviszonyok megváltozására mutat az is, hogy a világháború eddigi éveiben a Szociáldemokrata Párt „hadiérdekből" lemondott a munkásság nemzetközi napjának megünnepléséről. A munkásosztály jó része ezt osztályárulásnak nyilvánította. A nagy gyárak most, 1917-ben, a szociáldemokrata vezetők ellenére munkabeszüntetéssel megünnepelték május elsejét. A párt baloldalának hatására e gyűlések harci jelleget öltöttek. Követelik a békét, az általános és titkos választójogot, az ország demokratizálását, a néptömegek életkörülményeinek megjavítását, a Tisza-kormány azonnali távozását. Csatlakozik e harchoz az értelmiség jelentős része. A szakszervezetek létszáma az 1914. évinek négyszeresére emelkedik.

Az általános elégedetlenség folytán olyan értelmiségi rétegek is szervezkednek már az osztályharc alapján, amelyek az előtt a polgári társadalom támaszai.

A fővárosi munkásság május elsejei nagy megmozdulásai nyomán erőteljesebbé válnak a vidéki mozgalmak is. Különösen a tatabányai és a dorogi bányászok május 11–15-i sztrájkja heves. Őt szervezőjét a rögtönítélő bíróság halálra ítélte, kivégezni azonban nem merik őket, mert a kormányzat a munkásfelháborodás még nagyobb arányú kirobbanásától tart. Rövidesen a Pécs vidéki bányászok lépnek sztrájkba. A diósgyőri, az ózdi a salgótarjáni és a resicai iparvidék munkásai követik őket. Az államvasutak munkásai május végén az összes vasúti műhelyekben leteszik a szerszámot, a pályafenntartó munkások csatlakoznak hozzájuk. A sztrájkolók követeléseit részben teljesítik. 26 sztrájkvezetőt azonban katonai rögtönítélő bíróság elé állítanak.

Károly király az Egyesült Államok hadba lépésével, de az orosz-

országi forradalom politikai hatására is, Ausztria–Magyarország katasztrófa előtt álló hadihelyzetében, hogy megmentse a bukástól a Habsburg-házat és a monarchiát, sürgős békekötésre kéri Vilmos császárt.

– Annak az államférfinak, aki nem vak vagy süket, észre kell vennie, hallania kell a néptömegek morajá t . . . – Majd a forradalomtól való félelmében azzal hangsúlyozza a békekötés fontosságát: – Új ellenség ellen küzdünk, mely veszélyesebb, mint az antant: a nemzetközi forradalom ellen . . . A háborúnak esetleg súlyos áldozatok árán való gyors befejezése megadja a lehetőséget, hogy a készülő forradalmi mozgalmaknak sikerrel ellenszegüljünk . . .

Károlyi békekezdeményezése ismét kudarcot vall. Vilmos császár és a német vezető körök még mindik remélik a győztes békekötést. Tisza István is erre tesz fel mindent. Igyekszik megakadályozni a béketörekvéseket. Pedig erősödik a tömegek nyugtalansága. Békét, politikai jogokat, társadalmi reformokat követelnek. Az uralkodó, hogy e mozgalmakat levezesse, felkéri Tiszát: terjesszen elő javaslatot népjóléti reformokra, valamint a választójog kiterjesztésére. – Feleljenek meg ezek – írja – a magyar állam érdekeinek, a jelen időknek, a nép által hozott háborús áldozatoknak.

Tisza mégis lényegében mindent elutasított. Országosan kiváltotta ez, különösen a munkástömegekben, a felháborodást.

Az oroszországi februári forradalom nyomán a magyar uralkodó osztályokon belüli ellentétek is mind nyíltabbak. A polgári politikusok körében – már nemcsak a liberális ellenzék soraiban, hanem a konzervatívok, a kormánypártiak között is, növekszik az aggodalom, mert a Tisza-kormány makacsul kitart az Osztrák–Magyar Monarchia hódító céljai és a német szövetség mellett, holott a háború győzelmes befejezésére már nem látnak reményt. Támadják a Tisza-kormányt azért is, mert mereven elzárkózik attól, hogy a népfelháborodás csillapítására megígérje a választójog régóta követelt kiterjesztését.

A munkásság május 1-i nagyszabású megmozdulása után a Károlyi-párt a választójogi reform követelését a Tisza-kormány elleni támadás egyik fő jelszavává teszi. Fellépésének közvetlen célja azonban az, hogy sürgesse a szakítást Németországgal és a különbéke megkötését. Tiszáék viszont továbbra is ragaszkodnak a német szövetséghez, szembenállnak a különbékére irányuló törekvé-

sekkel. A Tisza-kormány a bécsi udvar béketárgyalásait is fékezi, ezért az uralkodó számára is terhessé válik. Megkönnyíti ez, hogy a parlamenti ellenzék heves politikai hadjáratban támadja a most már az uralkodó által is eltávolítani kívánt Tiszát. A Szociáldemokrata Párt tömegtüntetéseken követeli Tisza lemondását.

Május 22-én Károly király az általa tervezett reformok keresztülvitele érdekében kihasználja az országos nemzeti elégedetlenséget, felszólítja Tiszát: mondjon le miniszterelnökségéről. Tisza saját pártja, a Nemzeti Munkapárt egy része is követeli az engedményeket. Tisza István lehetetlenné vált ezzel a miniszterelnöki posztján. Május 23-án lemond. Ezután sem adja fel harcát, mindenekelőtt a választójog kiterjesztése ellen. Három hétig nem alakul emiatt új kormány. Tartani kell Tisza újbóli hatalomra jutásától.

E harcban Tisza ellen Károlyi Mihály felszólalására a Szociáldemokrata párt közli a nyilvánossággal: hajlandó együttműködni a polgári ellenzék pártjaival. Ennek előfeltétele: küzdjenek együtt az általános és titkos választójogi törvény meghozataláért. Megalakul a Károlyi-párt, a Szociáldemokrata Párt, a Radikális Párt, a Demokrata Párt részvételével a Választójogi Blokk. Elnöke gróf Károlyi Mihály.

A Választójogi Blokk állást foglal az általános, titkos választójog, valamint a hódítások és hadisarc nélküli béke mellett. Célja ezzel, hogy lecsillapítsa a fenyegető népfelháborodást. Különbékével megmentse az összeomlástól az Osztrák–Magyar Monarchiát, megtartva ennek egész területét.

Az uralkodó osztályok egyre növekvő része is támogatja a Választási Blokk élén a nagybirtokos Károlyit. Remélik, hogy az uralkodó osztályok érdekeinek védelmezője marad. Nem törekszik megváltoztatni az ország kapitalista rendjét. Megőrzi a burzsoázia elnyomó és kizsákmányoló hatalmát a magyar és a nemzetiségi dolgozók felett.

Károlyinak ugyanakkor egyre nő a népszerűsége a világháborús szenvedésektől meggyötört és forradalmasodó dolgozók körében. Bíznak benne. Helyeslik németellenességét, békepolitikáját, demokratikus reformpolitikáját, együttműködését a Szociáldemokrata Párttal. Károlyiban látják azt egy egyéniséget, aki az ország demokratikus megújhodásának vezetője lehet.

A Választójogi Blokk 1917. június 8-ra tömeggyűlést hirdet. E nap délutánján a főváros munkásai leteszik a szerszámot, s tüntető

menetben a Városháza elé vonulnak, amelynek udvarán a nagygyűlést megtartják. Forradalmi jelszavakat kiáltanak. Mindenekelőtt a békét követelik, és üdvözlik a cári monarchiát megdöntő orosz népet. Hasonló megmozdulások zajlanak le a nagyobb vidéki városokban: Győrben, Miskolcon, Debrecenben. E nagy politikai megmozdulás túllépi ezzel a választójogi akció kereteit, és az általános háborúellenes küzdelem fontos eseménye.

Tisza utódjaként 1917. június 15-én Károly király a mérsékelt ellenzékhez tartozó nagybirtokos gróf Esterházy Móriczot nevezi ki miniszterelnöknek. Tisza és a Nemzeti Munkapárt ellenére kisebbségi koalíciós kormány alakul. Ebben az uralkodó osztályok legkülönbözőbb rétegei egyesülnek. Miniszterséget vállal a Választójogi Blokk két képviselője. Károlyi Mihály grófot is felkérik miniszternek, de nem vállal tárcát. Támogatja az új kormányt a Szociáldemokrata Párt is.

Tisza politikájával egyetértően írja később Horthy: – Őfelsége sürgette az országgyűlési választójog messzemenő kiterjesztését. Az ellentétek, melyek ebből a kívánságból keletkeztek, áthidalhatatlanoknak bizonyultak, és Tisza 1917 májusában megvált hivatalától. Ezzel – írja sajnálkozóan – megszűnik Magyarországon a szilárd kormányzás időszaka, és rövid életű kormányok következnek.

8

Károly király különös kegyeként a tengerészet főparancsnoka, Njegovan tengernagy kinevezi Horthyt a monarchia három teljesen korszerű csatahajója egyike, a Prinz Eugen parancsnokává. Kivételes sorhajókapitány ilyen magas beosztása.

Horthy boldog, de kinevezésének árnyoldalát is látja. Az antant hajóhad által bezártan az Adriai-tengerbe, Njegovan tengernagy, főparancsnok annyira félti az ellenséges tengeralattjáróktól a csatahajókat, hogy nem engedi kimozdulni őket Polából és Cattaróból. Horthy, ha már amúgy sem tehet a tengeren semmit, a lábára és fülére hivatkozással, inkább elhúzza a Prinz Eugen parancsnokságának átvételét. Kenderesen marad.

Ha ezt egyszerű tengerész tenné, Horthy feltétlenül szökésnek minősítené, amit a haditörvény börtönnel, golyóval büntet. Ő a távolmaradását előkelően lábadozásnak nevezi. Havonta egyszer kell

a Szolnok megyei hadkiegészítőnél katonai orvosi felülvizsgálatra jelentkeznie. Amikor az orvosi bizottság előtt lábára és fülére panaszkodik, maga a ragyogó élet. De merne-e az urambátyám rendszerű megyei hadkiegészítőnél bárki is kételkedni az ezredesi rangú sorhajókapitány szavában?

Megszereti Kenderest, a birtokot. A gazdatiszt, aki eddig kezelte, bevonult katonának. Horthy, hogy otthon tartózkodik, akárcsak az apja, egyedül gazdálkodik. Bécsi barátait – főként akiktől remél valamit – ellátja élelmiszerrel. Nem üzérkedik, csak éppen kijátssza a hadigazdálkodási rendeleteket, amit egyetlen birtokos sem tekint bűnnek. S ha csak a bécsi szabadpiaci árat kapja ellenértékként, már ebből meggazdagszik. Soha ilyen jól nem jövedelmezett a kenderesi birtok, mint a háború alatt. Horthy építtet és átépíttet mindent. Orosz hadifoglyokat hozat a birtokára. Csak koszt a bérük. Ezt tisztességesen megadja nekik. A fegyelem azonban szigorúan katonás, munkaidejük látástól vakulásig. Mint annak idején az édesapja, ő is az emberek nyomában jár, hogy egy szalmaszál se vesszen kárba. Lóháton hol itt, hol ott tűnik fel. A majorokban, magányos asszonyoknál is, akiknek férjük a messzi harctereket járja.

Horthyné sohasem volt féltékeny a férjére. Most nagy jeleneteket rendez. Panaszkodik amiatt is, hogy Kenderesen úgyszólván nincsen társasága. Unatkozik. Visszavágyik Bécsbe, Badenbe, ahol barátnői élnek.

9

Az Esterházy-kormány kinevezésével átmenetileg elcsendesül a május 1-e óta tartó közvetlen forradalmi veszély. A tömegek várják, hogy az új kormány rövidesen sikereket mutasson fel. Tehetetlennek mutatkozik olyan képviselőházzal szemben, amelyben Tisza pártjáé az abszolút többség. Augusztus 20-án Esterházy kormánya megbukik. Így járna minden új kormány, amelyet Tisza nem hagy jóvá, bárkit nevezzen ki Károly király.

Wekerle, az új miniszterelnök, közel áll Tiszához, a Nemzeti Munkapárt háborús politikájához. A nagytőke bizalmát bírja. Egyetlen külpolitikát tud elképzelni: a németekre épít mindent. Megígéri a választójogi reformot, de minden szándéka, hogy a lehető legkisebb mértékben valósítsa meg. Addig is időt akar

nyerni, mert átmenetileg megjavul a központi hatalmak hadihelyzete, a német győzelem lehetősége. A franciák áprilisi nagy támadásának sikertelensége után, 1917 júniusában az orosz hadsereg támadást indít a nyugati front tehermentesítésére. Elér kezdeti sikert, de a támadás végül összeomlik. Meggyorsul az orosz hadsereg bomlása. A központi hatalmak ezt gyors támadásra használják fel. Áttörik az orosz frontot, gyorsan előrenyomulnak, Riga elfoglalásával 1917 szeptemberében megnyílik az út az orosz birodalom fővárosa, Pétervár felé.

Az antant azzal menti meg az orosz hadsereget a teljes vereségtől, hogy a nyugati fronton hónapokon át tartó támadást indít. Négyszázezer fő a veszteségük. Nem érnek el döntő eredményt, de elvéreznek a csatában a németek is.

A németekre nehezedő nyugati támadás enyhítésére megindul a monarchia sok áldozatba kerülő, immár tizenkettedik támadása az Isonzo menti olasz front áttörésére. Céljuk sikerül. A Piave folyóig lökik vissza az olasz sereget, amelyet csak a gyorsan odaérkező francia, angol és amerikai segítség ment meg az összeomlástól.

Magyarországon köztudomású, hogy az olasz fronton a magyar ezredek sora vérzik el. A vonatok tömegével hozzák a sebesülteket, a hadikórházak zsúfolásig telnek, ami országos elkeseredést kelt.

Az antant a Balkánon és a Közel-Keleten arat győzelmet. A hadvezetés számítása szerint a háború befejezése ezzel áttolódik az 1918–19-es évekre.

Az orosz kormány nem okul a vereségből. A tömegek követelik a békét, de Kerenszkij, az orosz kormány feje kijelenti: kész a végsőkig folytatni a háborút. E háborús terveket húzza keresztül az orosz proletariátus 1917. november 7-én: – Minden hatalmat a munkások, a parasztok és a katonák tanácsának! jelszóval magához ragadja a hatalmat. Győz a szocialista forradalom.

Másnap Lenin aláírásával megjelenik a rendelet a békéről. Oroszország azonnali hatállyal kilép az imperialista háborúból. Javasolja minden hadviselő félnek az azonnali fegyverszünet kimondását. Területi hódítás és hadisarc nélkül, a népek önrendelkezése alapján, a demokratikus béke megkötését.

Elsősorban a háborús országok dolgozói azok, akik a szocialista forradalom győzelmének fényében rádöbbennek, milyen katasztrófát zúdított az imperialista háború az emberiségre. Egyre súlyosodó gazdasági és politikai elnyomatásukon csakis forradalmi erő, a saját forradalmi erejük változtathat. Még azok is, akik nem ismerik fel

a szocialista forradalom jelentőségét, ujjongva üdvözlik Leninnek az orosz nép nevében kinyilvánított, mindenki számára érthető, hatalmas erejű békeszózatát.

Magyarországon különösen termékeny talajra találnak a szocialista forradalom eszméi. A társadalmi helyzet sok tekintetben hasonló a cári Oroszországéhoz. Az úri nagybirtok nyomasztó volta, a kapitalizmus korlátozott fejlettsége, éles nemzeti ellentétek eredményezik, hogy az Októberi Forradalom eszméi Magyarországon lelkes fogadtatásra találnak. Ebben fontos a szerepe annak, hogy a magyarországi munkásság tömegeibe ekkor már behatoltak a szocializmus eszméi. Népszerűségük növekszik a szegényparasztság és az értelmiség körében is.

Egyre nagyobb szerephez jut a Szociáldemokrata Párt baloldala, a szocializmusért vívott új harc vezető gárdája: Alpári Gyula, Rudas László, Varga Jenő, Nyisztor György, Landler Jenő, Hevesi Gyula.

Megkezdi illegális működését a forradalmi szocialisták illegális szervezete: Mosolygó Antal, Korvin Ottó, Sallai Imre, Kelen József. Kiadják első háborúellenes röpiratukat. A békét sem az imperialista kormányok, sem a szociáldemokrata vezetők nem tudják meghozni; a proletariátusnak kell cselekednie.

A szovjet békeajánlatot a magyarországi lapok is közlik.

Az oroszországi szocialista forradalom hatásaként erősen balra tolódnak a polgárság pártjai: a Jászi Oszkár által vezetett polgári radikálisok és a békét, Magyarország függetlenségét hirdető Károlyi Mihály pártja. Befolyásuk országszerte jelentősen megnövekszik.

Az antant elutasítja a szovjet kormány világtörténelmi jelentőségű javaslatát a világháború általános megszüntetéséről. Szovjet-Oroszország ugyanakkor 1917. november elején fegyverszünetet köt a központi hatalmakkal. Kéri a béketárgyalások megkezdését.

A központi hatalmak uralkodó osztályai úgy vélik, hasznot húzhatnak abból, hogy Oroszország szakít az antanthatalmakkal. Remélik, ha a keleti fronton megszűnnek a hadműveletek, a hadvezetőség nagy erőket csoportosíthat át a nyugati és az olasz hadszíntérre. Győzelmükkel kikényszeríthetnek az antanthatalmaktól olyan kompromisszumos békét, hogy a központi hatalmak megtarthassák az általuk megszállt oroszországi területeket.

A szovjet kormánynak valóban első dolga a béke ügye. A fegyverszünet megkötése óta az orosz katonák végig a fronton barátkoznak a szembenálló csapatokkal. A magyarokkal is, akik joggal

gondoltak a hazamenetelre. Minek maradnának tovább a fronton, ha az orosz katonák ily barátságosak?

A központi hatalmak 1917. december 12-én Breszt-Litovszkban megkezdik a tárgyalást az oroszokkal a békéről. A német és osztrák–magyar megbízottak csaknem teljesíthetetlen követelésekkel lépnek fel a népek békéjét sürgető szovjet kormánnyal szemben. Kezén-lábán akarják gúzsba kötni a számukra mindennél nagyobb veszélynek tartott szocialista forradalmat, hogy nyugati győzelmük után megsemmisítsék.

A központi hatalmak kormányai ekkor már tudják: nem sokáig folytathatják a háborút. Titkos kormányjelentés számol be arról, hogy az osztrák–magyar hadsereg megbízhatósága és anyagi ellátottsága terén feltartóztathatatlan a hanyatlás. A monarchia ipara alig tudja ellátni ruhával és hadianyaggal a fronton harcoló hadsereget. A központi hatalmak katonai és politikai vezetői a további haditerv tekintetében emiatt úgyszólván mindent egy lapra feltéve, amellett döntenek: a németek minden tartalékukat bevetve a nyugati fronton, az osztrák–magyar hadsereg az olasz fronton megindítja a világháború döntő támadását. Hogy ezt megtehessék, az orosz frontról el kell szállítaniuk csapataikat nyugatra, illetve Olaszországba. Ehhez szükséges számukra Oroszországgal a béke és az a hatalmas nyersanyagbázis, amit az elfoglalt oroszországi területek jelentenek.

A breszt-litovszki béketárgyalásokon a központi hatalmak képviselői ilyen értelemben lépnek fel hódító követeléscikkel. Megtagadják a csapataik által megszállt hatalmas területek kiürítését. Ezek nagyobb részét Németországhoz és Ausztria–Magyarországhoz akarják csatolni. Óriási összegű hadisarcot követelnek aranyban.

Lelepleződik ezzel a központi hatalmak területhódító törekvése. Felháborodást vált ki nemcsak a szovjet népben és kormányában, de a központi hatalmak demokratikus békét követelő tömegeiben is.

Fokozódik e mozgalom azzal, hogy 1918. január 8-án Wilson, az Egyesült Államok elnöke, tizennégy pontba foglalt üzenetet intézett a kongresszushoz. Ezt úgynevezett demokratikus békeprogramként az antant is elfogadta. Ennek feltételei:

– A központi hatalmak által elfoglalt területek kiürítése. A határok nemzeti elv alapján történő megállapítása. Törökország és Ausztria–Magyarország elnyomott népei számára az önrendel-

kezési elv biztosítása. Népszövetség felállítása a világ vitás ügyeinek békés rendezésére. A titkos diplomácia megszüntetése. A tengeri hajózás szabadsága. A nemzetközi kereskedelem egyenlősége. A gazdasági korlátozások megszüntetése. A gyarmattartó kormányok jogainak korlátozása.

Wilson tizennégy pontjának liberális elvei, bár ezekben érvényesülnek az amerikai imperializmus sajátos vonásai, világszerte kedvezően befolyásolják a háború ellen harcoló haladó közvéleményt.

1918 januárja első napjától tömegmozgalmak rázkódtatták meg a monarchiát. Ausztriában január 14-én tömegsztrájk robban ki. 700 ezer munkás vesz ebben részt. Az egy hétig tartó nagy politikai megmozdulás átterjed Ausztria ipari körzeteire. Az osztrák párt vezetői január 16-án felhívást bocsátanak ki. Kijelentik: a nép nem hajlandó folytatni a háborút Oroszország ellen azért, hogy az osztrák császár legyen a lengyel király. Sem azért, hogy a balti területek a porosz király fennhatósága alá kerüljenek. Békét, kenyeret, szabadságot, a wilsoni tizennégy pont alkalmazását követelik. Bécsben munkástanács alakul.

Magyarországon is, részben ekkor már a wilsoni tizennégy pont hatásaként, a központi hatalmak breszt-litovszki hódító követelése nagy felháborodást vált ki.

A tizennégy pont elvei egybeesnek a monarchia elnyomott nemzeteinek (csehek, szlovákok, lengyelek, délszlávok, románok) önrendelkezési törekvéseivel. Emigrációban élő képviselői rövidesen értekezletet tartanak. Kimondják: nem kívánnak tovább a monarchiában élni.

Veszélyes politikai helyzetet teremt itthon az élelmiszerhiány. A tél újabb súlyos gondot jelent a dolgozóknak. Kevés a fa, a szén, a gáz. Fűtetlenek a lakások. A személyvonatok jó részét leállították. Az üzemekben a lázadásig feszült a helyzet. A nép békét, kenyeret, szabadságot akar. Felháborítja a tömegeket az is, hogy béke helyett a magyar katonákat most már az orosz frontról a nyugati frontszakaszra küldik.

1918. január 14-én az ausztriai Wiener-Neustadtban az élelmezési zavarok miatt általános sztrájk tör ki. Január 17-én a sztrájk átcsap Bécsre. Innen kiterjed Ausztria valamennyi ipari körzetére. A dolgozók mindenütt békét, jobb ellátást, munkafeltételeket követelnek. Gyűléseiken nagy lelkesedéssel kimondják: együtt éreznek orosz testvéreikkel.

Az osztrák Szociáldemokrata Párt vezetői felhívást bocsátanak

ki: a nép nem hajlandó folytatni a háborút Oroszország ellen. Békét, kenyeret, szabadságot követelnek.

Január 18-án Budapesten is nagyarányú sztrájkmozgalom kezdődik. A baloldali szociáldemokratáknak és a forradalmi szocialistáknak nagy a szerepük a sztrájkmozgalom politikai fejlesztésében. Csepel halad az élen. Másnapra Budapesten a sztrájk általánossá válik. Három nap alatt országszerte több mint félmillió dolgozó szünteti be a munkát. Megbénul a közlekedés. Bezárják az üzleteket, kávéházakat, vendéglőket.

A hatalmas arányú sztrájk célja az, hogy rákényszerítse a kormányt a breszt-litovszki béke megkötésére, a wilsoni tizennégy pont figyelembevételére. Követelik a közellátás és a munkafeltételek megjavítását.

A sztrájk kitörése és hatalmas arányú terjedése meglepetésszerűen éri a Szociáldemokrata Párt vezetőségét. Rádöbben, hogy a munkásság irányítása kihull a kezéből.

A sztrájk letörésére a kormány katonai erőket mozgósít. Régi osztrák–magyar kormányzási szokás szerint Ausztriába és Csehországba magyar ezredeket, Magyarországra bosnyák és cseh ezredeket vezényel. Minden hiába! Budapesten a sztrájkoló munkásság gyűléseket tart. Elkeseredetten követelik az azonnali békét, a munkástanácsok megalakítását.

A Szociáldemokrata Párt a tömegek követelésére január 20-án Budapesten a városligeti Iparcsarnoknál nagygyűlést rendez. Százezres tömeg tüntet az orosz forradalom mellett. Tiltakozik a központi hatalmak hódító törekvései ellen. Viharosan követelik a szovjet kormány által javasolt demokratikus békét és a wilsoni tizennégy pont megvalósítását. A pártvezetőség szónokai e gyűlésen a kormány „megnyugtató" ígéretét sürgetik a sztrájk mielőbbi befejezése céljából, miként ez már Ausztriában is a kormány számos engedménye alapján megtörtént.

1918. január 18-án Wekerle miniszterelnök megígéri a választójog gyors megvalósítását, és hogy a béke a magyar kormány részéről nem fog hódítási szándékon meghiúsulni.

A Szociáldemokrata Párt vezetősége ekkor felhívással fordul a munkássághoz: bízzon a kormány politikai ígéreteiben. Felszólítja a sztrájkolókat, térjenek vissza a gyárakba, műhelyekbe.

A sztrájkolók elutasítják a kormány üres ígéreteinek elfogadását. A munkásság jó része, élükön a vasas szakszervezet, árulásnak minősíti a szociáldemokrata vezetők felhívását a sztrájk feladására.

A baloldal a vasas székházban megszervezi a budapesti gyárak és szakmák ellenzéki bizalmijainak értekezletét. Mélységes elkeseredéssel elítélik a pártvezetőséget: a sztrájk folytatása mellett foglalnak állást. Az ellenzéki bizalmiak eme tanácskozása és elhatározása a szocialista baloldal szerveződésének és politikai fellépésének fontos eseménye. Mivel azonban a pártvezetőség felszólítása megbontotta a harcolók sorait, a sztrájk ekkor már részlegessé vált, néhány nap múlva megszűnt.

Az Osztrák–Magyar Monarchia országaiban már befejeződött a nagy januári megmozdulás, amikor Németországban kirobban a politikai tömegsztrájk. A berlini forradalmi bizalmi testület felhívására január 28-tól február 3-ig több mint egymillió munkás vesz részt a német kormány hódító követelései ellen tiltakozó sztrájkban. Munkástanácsokat alakítanak. Követelik az azonnali demokratikus és igazságos békét.

Az államhatalom terrorintézkedésekkel és a szociáldemokrata pártvezetők megalkuvó segítségével egyelőre még leszereli a német munkásosztály hatalmas háborúellenes sztrájkját. A politikai feszültség ezzel csak növekszik.

10

Ausztriában 1918. január 22-én sztrájk tör ki a polai tengerészeti hadianyagraktárban és katonai üzemekben.

Horthy éppen aznap érkezik Polába, hogy átvegye a Prinz Eugen parancsnokságát. Jövetelét megelőzi híre. Még a tisztek sem örülnek a kinevezésének.

Már az első estén feltűnik neki a legénység nyugtalansága. Többször hurrá kiáltásokat hall. Hívatja első tisztjét. Jelenti, hogy a legénység elégedetlen. A vacsorát silánynak tartják, nem hajlandók elfogyasztani. Ezt tárgyalják. s közben hurráznak.

Az első tiszt rosszul informált. A vacsora silánysága mellékes kérdés. A legénység azt tárgyalja, ne csatlakozzanak-e a polai munkásság sztrájkjához.

Horthy tisztjei kíséretében a fedélzetre siet. Váratlan megjelenésére megszűnik a zaj, nyugtalanság. Egy matróz éppen feljön a fedélzetre, nem veszi őt észre, hangosan kiáltozik. Horthy kemény ütéssel lelöki a lépcsőn. Sorakozót rendel el, és nagy nyomatékkal figyelmeztet mindenkit: óvakodjanak az izgatóktól, ne hallgassanak

rájuk. A tiszti értekezleten is a legszigorúbb fegyelmet követeli; mindenki tudja, hogy ezt kegyetlenül megtartja.

Másnap Polában megszűnik a sztrájk. A Prinz Eugen matrózainak esetleges felkelésükkel már nincs mit támogatniuk. Látszólag teljes a rend a csatahajón. A legénységi szobákban azonban forr minden. Horthy szigorított tiszti és altiszti készenlétet rendel el.

Horthy közel kilenc hónapig volt távol. Nem hitte volna, hogy a tengerészet, amelyet embertelen módon ő is segít szigorúan fegyelmezetté tenni, ily közel jut a lázadáshoz. Azzal magyarázza: Polában a haditengerészet helyzete nem rózsás. Az olasz hadüzenet napjától három éve tétlenül lézeng a legénység, mintha örökös pihenőre kárhoztatnák. Ez huzamosan, a legjobb és legfegyelmezettebb tengerészetnél sem maradhat káros következmények nélkül.

A nehézségeket szerinte az is súlyosbítja, hogy a monarchia összes nemzetiségeiből kikerült tengerész legénység nemcsak a szocialista megmozdulásnak, de a jugoszláv, a cseh és az olasz soviniszta izgatásnak is jó talajul kínálkozik.

Ellenszernek azt tartja: kiszakítani az osztrák–magyar hadiflottát tétlenségéből, harcba vinni a legénységet.

Az Adriai-tenger jelenlegi ellenséges erőviszonyai között ez oly sok áldozatot követelő felelőtlenség lenne, hogy erre a tengerészet parancsnokai nem vállalkoznak. Horthyra vár e felelőtlen elv véres alkalmazása.

Minthogy a Prinz Eugenen történtekért saját személyében semmiben sem felelős, mindenért elődeit okolhatja, erősen eltúlozva jelenti a főparancsnoknak, hogy átvéve a csatahajó parancsnokságát, gyors és erélyes intézkedéseivel elfojtotta a legénység készülő összeesküvését. Nyomozást tett folyamatba a kezdeményezők kiderítésére, a hadbíróság felé intézkedéseket tesz a megbüntetésükre.

Njegovan tengernagy köszönetét fejezi ki Horthynak. Tiszti parancsban példamutatónak jelenti ki Horthy tettét. Hasonló erélyre inti a tisztikart.

Így növekszik hőstetté Horthy egyetlen ökölcsapása abban a szerencsés helyzetben, hogy a polai munkásság sztrájkja még aznap befejeződik; és a Prinz Eugen matrózai lecsendesednek.

Miközben Horthy a saját érdemeinek kihangsúlyozására felnagyítja a Polában történteket, Cattaróban 1917. február 1-én

valóban jól szervezett lázadás kezdődik. Pontosan déli tizenkét órakor a St. Georg cirkálón a matrózok foglyul ejtik a tiszteket, felvonják a vörös zászlót. Az elkövetkező órákban a matrózok a hadikikötőben tartózkodó negyvenkét hadihajón, köztük a Kaiser Karl és a Goa cirkálókon kezükbe veszik a hatalmat. A lázadásnak nincs halálos áldozata. Egyetlen tiszt sebesül meg.

Orosz forradalmi példára Központi Matróztanács alakul. Délután két órakor összeül a St. Georg egyik lövegkamrájában. Ez a katonák első demokratikusan választott vezető szerve. Képviseletet nyer minden hajó, a soknemzetiségű legénység minden nemzete. Kidolgozzák követeléseiket. Az orosz demokratikus békejavaslatok alapján követelik az azonnali hódítás és hadisarc nélküli békekötést, a népek önrendelkezési jogának elismerését, Ausztriában és Magyarországon demokratikus kormányzatot, a kegyetlen bánásmód megszüntetését, a matrózok életkörülményeinek azonnali javítását.

A Központi Matróztanács a megalakulását és követeléseit rádiótáviratban jelenti az osztrák és a magyar képviselőháznak, a két szociáldemokrata pártnak. A lázadás magyar résztvevői Károlyihoz is fordulnak. Támogatását kérik.

A Tanács mindezt abban a reményben teszi, hogy a lázadáshoz csatlakoznak: Cattaró szárazföldi tengerésztüzérsége, Pola haditengerészei, valamint a közeli olasz front katonái, akiket erre rádión felhívnak.

A felkelés további menetét úgy tervezik, hogy felhívásukra a monarchia szociáldemokrata pártjai állnak mozgalmuk élére. Remélik ezután már, a tengerészeti erők, valamint a közeli olasz front remélhetőleg nagyobb egységeinek csatlakozásával, a Központi Matróztanács olyan politikai és katonai hatalmat képvisel. amely birodalmi méretűvé teheti a felkelést. Feltételeket szabhat Károly császár-királynak és a főhadiszállásnak a háborúból való kilépésére, a monarchia forradalmi átalakítására.

A Központi Matróztanács reményei nem valósulnak meg. Hiba történt. A felkelésnek csak elkésve sikerül megszakítania a St. Georg parancsnokságának rádióösszeköttetését a főparancsnoksággal, ami kezdettől akadályozza a felkelés erőteljes kibontakozását.

A St. Georg parancsnoka a lázadók fogságába kerül, de letartóztatása előtt közli a lázadást Polával. Riadó figyelmeztetést ad le, nehogy Polában is kitörjön a lázadás, és segítséget kér.

A riasztással megtett főparancsnoki óvintézkedések miatt elmarad a polai kikötőben tartózkodó csatahajóegységek feltételezett

felkelése. A cattarói szárazföldi egységek is csak kisebb részben, köztük mindenesetre a nagyon fontos repülők, csatlakoznak a felkeléshez.

A matrózlázadás híre még így is a katasztrófa erejével hat a badeni főhadiszálláson. A lázadás sikere felmérhetetlen lenne. Első intézkedéseik ezért a megnyugtatást, nem a megtorlást célozzák. Szívesebben is tekintenék a Cattaróban történteket tömeges fegyelmezetlenségnek, mint lázadásnak. Utasítják a flotta főparancsnokát, közölje napiparancsban: – Uralkodónk minden erejével a békén dolgozik. Legújabb hírek szerint az olaszországi hadikikötőkben nagyobb számú hajóegységek állnak készen, hogy partjaink ellen támadjanak. Nyomatékosan fel kell szólítani a legénységet a kötelességéhez való visszatérésre.

A főhadiszállás csak annyiban ad utasítást megtorlásra, amennyiben a békés út nem lenne lehetséges. Elrendeli, hogy a haditengerészet valamennyi Polában tartózkodó nagyobb egysége, köztük Ausztria–Magyarország nagy csatahajói – torpedórombolók és német tengeralattjárók kíséretében – teljes gőzzel induljanak Cattaróba. A felkészülés és az út odáig mintegy harminchat óra.

A cattarói fellázadt egységeknél jóval nagyobb tűzerejű, Polából kiinduló hajóhad parancsnoka Karl Seidensacher ellentengernagy. A parancs számára is az: próbálja meg békésen leszerelni a lázadást. Ha nem sikerülne, verje le könyörtelenül.

Károly király személyes utasítására Seidensacher ellentengernagy mellett őfelsége külön megbízottja Horthy Miklós sorhajókapitány.

Károly király és környezete mindent elkövet a monarchia fennmaradásáért, területi egysége megmentéséért. A cattarói lázadás győzelme a tengerparti szláv és olasz részek elvesztését jelentené, amelyeket biztos kézben szeretne tudni. Emiatt külön megbízottja Horthy a lázadás békés vagy akár a legkíméletlenebb eszközökkel való leszerelésére.

Ismeretes az is, hogy őfelsége nagyon elégedetlen Njegovan tengernagy főparancsnoki tevékenységével. Gyengeségének tulajdonítja a lázadást. Le akarja váltani. Utódát mindenki Horthyban látja, aki máris mint az osztrák–magyar hajóhad leendő ura indul Cattaróba. Seidensacher ellentengernagy máris mint alárendeltje viselkedik.

Horthy tengernagyi és hajóhad-főparancsnoki kinevezését őfelsége azzal halasztja el, hogy a váratlan főparancsnok-változás a

tengerészet legfelsőbb vezetésében meglepetést és zűrzavart kelthet. Néhány nap múlva azonban Károly király különleges akaratából Horthy megint akkorát lép előre, ami még az 1913-as rendkívüli kinevezésénél is inkább kiváltja mindenki bámulatát. A császári és királyi haditengerészet 1914. évi rangsorjegyzékében Horthy sorhajókapitányt harminc rangidősebb sorhajókapitány és tizennyolc tengernagy előzi meg. 1918. február 27-én valamennyi rangban előtte levő tengerész főtisztet átugorva, már ellentengernagy, az osztrák–magyar hajóhad főparancsnoka.

– Emberemlékezet óta nem fordult elő ilyesmi a közös haderőnél – írja Pilch Jenő ezredes, Horthy életrajzírója. – Ez az előléptetés olyasvalaminek felel meg, mintha egy fiatal ezredparancsnok a háborúba vonulva hadsereg-főparancsnokká lépne elő.

A Központi Matróztanács felhívására nem válaszol sem az osztrák, sem a magyar szociáldemokrata párt. Károlyi sem. Cserbenhagyják őket, holott felhívásuk világosan kifejezi lázadásuk célját: fegyveresen kitartanak, amíg a szükséges politikai támogatást megkapják. A Központi Matróztanács elképzelt szövetsége a birodalom szociáldemokrata pártjaival így csak ábránd marad.

Később a szociáldemokrata pártok az összeköttetés technikai nehézségére hivatkozva mentik magukat. Állásfoglalásukat azonban nem ez szabja meg, hanem a közismert opportunizmusuk, sőt a cattarói felkeléssel szembeni árulásuk.

A Központi Matróztanács február 2-án délután még mindig kedvező választ remél a szociáldemokrata pártoktól. Ezért elutasítja a főparancsnokság rádión továbbított megadási felhívását. Ez pedig azt tartalmazza: további engedetlenség esetén a cattarói szárazföldi védőkörlet tüzércsoportjai, a kapott utasítás szerint, ágyútűz alá veszik a lázadó egységeket. Figyelmeztetésként máris lövést adnak le a lázadás vezérhajójára, a St. Georgra. A közelről leadott telitalálat több matrózt halálra sebez.

Meginognak a lázadók sorai. Több cirkálón, torpedórombolón és naszádon – teljesítve a főparancsnokság parancsát – bevonják a vörös zászlót. A hadikikötő megjelölt helyén gyülekeznek.

Már csak a nehézcirkálón lobog vörös lobogó, ahol még mindig reménykednek: a Matróztanács felhívására válasz érkezik.

Este tíz órakor megkapják a főparancsnokság végső ultimátumát: – Ha a zendülők holnap, február 3-án délelőtt tíz óráig nem térnek

vissza a fegyelemhez, megnyitják a teljes tüzet a vörös lobogós hajókra... Ezt már a közben beérkező polai Seidensacher–Horthy hadihajóegységek hajtanák végre.

A cirkálók még megpróbálhatnák a kifutást a tengerre, de tűzerőben messze elmaradnak az ellenük felvonultatott egységektől. Ha sikerülne is kitörniök, szemközt találnák magukat az antant hadiflottával. Az egyetlen lehetőségük, hogy repülőgépet küldenek Olaszországba. Kérik, hogy Cattaróból kitörve ne tekintsék őket ellenségnek.

A repülők nem térnek vissza. Az olaszok elkésve döntenek.

Február 3-án, hajnaltól Seidensacher–Horthy veszi át a parancsnokságot Cattaróban. Rádión figyelmezteti a felkelőket: német tengeralattjárók tartózkodnak a tenger színe alatt, a cirkálók legelső gyanús mozdulatára kilövik torpedóikat. A megmaradt hajóegységek lázadói még ekkor is kitartanak a Központi Matróztanács mellett. Készek a harcra. A tanács mégis úgy dönt, nem kergethet öngyilkosságba ezer és ezer matrózt, amikor alulmaradásuk nyilvánvaló.

Seidensacher megtorlást kíván, de a főhadiszállás utasítására hivatkozva megelégedne a legfőbb bűnösök letartóztatásával, elítélésével. Hiszen a lázadók mindössze egyetlen tisztet sebesítettek meg, fegyveres harc nélkül megadták magukat. Horthy kíméletlen. Nagyarányú letartóztatást, megtorlást, halálos ítéleteket kíván.

Fegyveres tiszti osztagok érkeznek a hajókra. Kiszabadítják a letartóztatott tiszteket, sorakoztatják a legénységet. Parancsnokaik intésére kilépnek a sorból azok a matrózok, akiknek vezető vagy bizalmi szerepük volt a lázadásban. Letuszkolják őket a fedélzetről a csónakokba. Elszállítják őket. Több mint hétszáz matrózt zárnak a cattarói erődítménybe. Összeül az e célra külön összeállított statáriális hadbíróság. A tengerész főügyészség a letartóztatottak közül kiválaszt negyven lázadót, köztük a Központi Matróztanács valamennyi tagját. Bíróság elé állítják őket.

Ügyüket két nap alatt letárgyalják. Négy halálos ítéletet hoznak. Hét matrózt életfogytiglani fegyházbüntetésre ítélnek. A többiek ügyét hadbíróság elé utalják, amely szintén hoz halálos ítéletet, csak nem a gyorsított statáriális eljárás alapján.

A halálos ítéleteket nyilvánosan hajtják végre, mielőtt még a védelem kegyelmi kérvényére Bécsből válasz érkezhetne.

– Éljen a béke! – halnak meg a cattarói lázadók.

A kivégzett matrózokat és lázadó társaikat, a cseh, horvát,

lengyel, osztrák, magyar matrózokat már nem a monarchia katonai kényszere hajtja egy táborba, hanem a közös cél, a forradalom szelleme. A cattarói lázadók az Osztrák–Magyar Monarchia elnyomott nemzetiségei nevében fognak kezet a közös érdek, a szocialista eszme, a nemzeti felszabadulás jegyében.

II

A cattarói lázadás után Horthyt táviratilag a badeni főhadiszállásra rendelik. Károly király fogadja. Megköszöni a felkelés leverését, és most már hivatalosan is ellentengernaggyá, a flotta főparancsnokává nevezi ki. Jutalma Cattaróért, és előleg, hogy erős kézzel, erélyel rendet teremtsen a tengerészetnél. Elfojtsa az elégedetlenségnek hol itt, hol ott felvillanó forradalmi tüzét.

Soron kívüli előléptetése annyira sérelmes a tengerészet legmagasabb tisztjeinek, hogy Károly király külön flottatiszti parancsban kénytelen megindokolni. Intézkedését az urak ne tekintsék személyük iránti bizalmatlanságnak. Ha e vezető állásra fiatalabbat állít, tengerésztisztjei kipróbált kötelességérzetétől és hazafiasságától elvárja, hogy figyelembe véve a komoly időket, a szolgálat érdekét, tőlük telhetőleg a legjobban előmozdítják és teljes erejükkel támogatják a flotta új főparancsnokát...

Másik rangot is kap Horthy, de a nép körében: „Cattaro hóhéra"... Horthy ezt az elnevezést könyvében nem említi. Mindössze annyit ír Cattaróról: – 1918 elején keserű tapasztalatokat szereztünk a cattarói lázadás folyamán. A Bécsben és más városokban kitört általános sztrájkkal kapcsolatban a hajókra felhúzták a vörös zászlót, és sokat fáradtunk, míg a felkelésen úrrá lettünk...

Következő gyilkolásairól részletesebben beszámol.

Már az első napon, amikor visszatér Polába, tudomására jut, hogy az Albániába tartó szállítóhajók kíséretéhez tartozó egyik rombolón összeesküvést lepleztek le. Két matróz, az egyik cseh, a másik horvát, a legénységet a tengerre kifutás után lázadásra és a tisztek letartóztatására akarta rábírni. Azt tervezték, hogy a kezükre került hajóval eljutnak az olaszországi Ancona kikötőjébe, és átállnak az ellenséghez. Feljelentés alapján a két matrózt letartóztatták: a flotta haditörvényszéke halálra ítélte őket.

– Az ítéletet jóváhagytam, és elrendeltem, hogy a másnapi kivégzésen minden hajóról húsz-húsz ember legyen jelen . . .

De tudja: az elrettentés önmagában nem kielégítő rendszabály. A szilárd fegyelem helyreállítására továbbra is a legjobb módszernek tartja az osztrák–magyar hadiflotta tétlenségének megszüntetését, harcbavetését az antant hajóhada ellen.

Ezzel Haus és Njegovan admirálisok eddigi tétlenségét bírálja. Felelőtlen vád ez részéről. Azt rója fel elődeinek, hogy az ellenség túlnyomó erejével szemben az Adriai-tengeren nem akarták a rájuk bízott hadihajókat a tengerészek ezreivel hiábavalóan a tengersírba taszítani. Különösen nem azután, hogy az antant túlerő nemrég könnyedén elsüllyesztette a Wien csatahajót.

Horthy ennek ellenére fogadkozik: ő majd megmutatja. Nagyravágyó tervet hangoztat. Ellentétben főparancsnok elődeivel, akik a hadiflotta legfőbb erőit eddig Cattaróban és Polában bezárva tartották, ő a monarchia valamennyi hadihajójának élén kifut az Adriai-tengerre, felveszi a harcot az itteni antanterőkkel. Győzelmet arat felettük, és történelmi dicsőséget szerez nevének és főparancsnoki hírének.

Legmagasabb rangú tiszttársai óva intik Horthyt, nehogy az osztrák–magyar hadiflotta teljes harci bevetését megvalósítsa. A legénység sem heverte még ki a cattarói lázadás következményeit, és ellenségként áll szemközt a tisztikarral.

Horthy válasza – emlékiratai szerint – egyértelmű. Szilárd fegyelem helyreállítására a legjobb módszernek a legénység harcbavetését tartja. Fel kell rázni petyhüdtségükből azokat, akiknek a füle mellett még sohasem fütyült el golyó. Elhatározza, hogy kifut a flottával.

A Wekerle-kormány 1918. január 23-án lemond. Tarthatatlan a helyzete. Tisza Nemzeti Munkapártjának abszolút képviselőházi többsége miatt nem tud kisebbségi kormányként működni. Hogy Tiszáékat engedékenységre bírja, új kormányt alakít. Kívánságukra kihagyja innen a Károlyi-pártiakat, akik ekkor már erőteljesen szorgalmazzák a szakítást Németországgal, és különbékét hirdetnek.

Helyükre németbarátok kerülnek. Egyidejűleg Wekerle új pártot alakít. Neve 48-as Alkotmány Párt. Belép ide gróf Andrássy és gróf Apponyi csoportja és néhány Tiszát megtagadó nemzeti munkapárti politikus. Támogatja Wekerlét a Katolikus Néppárt, a keresztényszocialisták és Vázsonyi Vilmos Demokratikus Pártja. Megszűnik ezzel a tavaly alakult és az utóbbi időben már csak

formálisan létező Választójogi Blokk. Az új kormány igazságügyminisztere Vázsonyi Vilmos.

Hetek óta tartanak közben a breszt-litovszki békетárgyalások. A szovjet kormány továbbra is elutasítja a központi hatalmak hallatlanul súlyos, hódító jellegű békefeltételeit. Emiatt 1918. február végén a német és osztrák–magyar megbízottak ultimátumot nyújtanak át a szovjet békedelegációnak. Ha nem válialják azonnal a központi hatalmak diktált békefelételeit, megszűntnek tekintik a fegyverszünetet, újból megindítják a háborút.

Lenin úgy vélte, a fiatal szovjet állam megerősödéséhez feltétlenül lélegzetvételnyi időhöz kell jutniuk. El kell ezért fogadni a legsúlyosabb békefeltételeket is. Utasította a szovjet békedelegáció vezetőjét, Trockijt, a forradalom egyik neves résztvevőjét: írja alá a békeegyezményt. Trockij nem értett egyet Leninnel. Megtagadta utasításainak teljesítését. A központi hatalmak ezt használták fel arra, hogy 1918. február 18-án az orosz front mindkét szakaszán újabb offenzívát indítsanak. A sikeres támadásban messze előnyomulnak Oroszországban. Közel jutnak Oroszország akkori fővárosához, Pétervárhoz.

Trockij hibájából a szovjet hatalom léte kerül veszélybe A most alakuló Vörös Hadsereg azonban megállítja a Pétervár ellen vonuló német haderőt. Ezzel újból megkezdődnek a békетárgyalások.

A központi hatalmak az eddiginél is súlyosabb békefeltételeket szabnak, amelyeket a szovjet kormány Lenin határozott állásfoglalására 1918. március 3-án elfogad. Lehetővé válik ezzel Oroszország kiválása a világháborúból. Lélegzetvételnyi szünethez jut a fiatal szovjet állam, hogy megerősödjék. A Szovjetuniónak azonban át kell engednie a németeknek a balti tartományokat. Német, illetve osztrák–magyar gyámság alatt álló országnak kell elismernie Lengyelországot, Ukrajnát, a Don és a Kaukázus vidékét.

1918. március 5-én a központi hatalmak Magyarország területi gyarapodásával Romániára is rákényszerítik imperialista békeparancsukat. Ezzel, akárcsak a breszt-litovszki békével, lelepleződnek a német, az osztrák és a magyar uralkodó körök hódító céljai. Frázisként emlegették eddig a hadisarc nélküli békekötést.

A központi hatalmak teljes erővel megvalósíthatják így hadseregeik nagyarányú átcsoportosítását keletről nyugatra, illetve az olasz frontra.

A német hadsereg 1918. március 22-én hatalmas támadást indít a francia fronton. Óriási áldozatok révén ismét megközelíti Párizst. A frontot azonban nem sikerül áttörnie.

Az új német hadisiker Franciaországban ismét győzelmi reményt ébreszt a központi hatalmak uralkodó köreiben. Tisza annyira megerősödöttnek látja politikai helyzetét, hogy békülékenyen felajánlja szolgálatát az uralkodónak.

Horthy ezt nagyon örvendetesnek találja, hiszen Tisza személye és politikája iránt nagy megbecsülést érez. Csakis őt tartja alkalmasnak arra, hogy mint miniszterelnök magyarországi forradalom esetén megtegye azt, amit ő Cattaróban tett a lázadás leverésével.

A tengerészet főparancsnokaként azóta is naponta ír alá halálos ítéleteket.

Minden alkalommal elrendeli: – Elrettentő példaként nyilvánosan végrehajtani!

Ezt várja Tiszától is: az elrettentő példamutatást. Máris Tisza befolyása érvényesül abban, hogy a kormány hadjáratot indít a demokratikus és szocialista erők ellen. A munkásmozgalom több baloldali vezetőjét, köztük Hamburger Jenőt, letartóztatják, pert indítanak ellenük.

Feloszlatják az egyetemi baloldali diákok szervezetét, a Galilei-kört. Vezetőit bíróság elé állítják. Hajsza indul Károlyi Mihály ellen. Felségárulási pert készítenek elő.

Őfelsége és környezete mérlegeli Tisza békülékenységét, hiszen, bár közel esztendeje nem miniszterelnök, tovább is ő a tényleges irányítója a képviselőház többségi pártjának, a Nemzeti Munkapártnak, az ország politikai életének. Az udvar mégsem fogadja el felajánlkozását. Károly király és környezete a monarchia megmentése és a forradalom elkerülése érdekében Magyarországon és a birodalom többi országában kompromisszumra készül lépni az ellenzéki pártokkal, beleértve a szociáldemokratákat.

E politika megvalósítását itthon csakis a választói jog széles kiterjesztése tenné lehetővé. Ezt szolgálná a Wekerle-kormány úgynevezett Vázsonyi-féle választójogi tervezete. Még ez is pedig 16 millió felnőtt lakosból mindössze 3 és fél milliónak juttatna választójogot.

Tisza és pártja azonban kitart a kemény ököl reakciós elvénél: a Vázsonyi-féle nagyon korlátozott tervezetet is elutasítja. Pedig ekkor már olyan feudális szellemű nagybirtokosok is, mint gróf

Andrássy, gróf Apponyi és Hadik János szükségesnek tartják a Vázsonyi-féle választójogi törvényreformmal lecsillapítani a munkásság gyorsan növekvő, máris forradalmi jellegű elégedetlenségét.

Károly király kompromisszumos terve így Tiszáék miatt nem valósulhat meg.

A Szociáldemokrata Párt április 14-én Budapesten és számos vidéki helyen nagygyűlésen követeli a kormánytól: váltsa be a januári sztrájk idején tett választójogi ígéretét. Akkor ezt a pártvezetőség politikai győzelemnek nyilvánította, leszerelte ezzel a sztrájkot. Most meg kitűnik, hogy Tiszáék még a Vázsonyi-féle tervezetet is sokallják. Képviselőházi elfogadását megakadályozzák.

Wekerle 1918. április 17-én lemond miniszterelnöki tisztéről. A királynak most adódna alkalma feloszlatni a képviselőházat, hogy új választást tartsanak. Tisza és Wekerle egyformán tart az ellenzék választási győzelmétől. Inkább megegyeznek, hogy egymás kölcsönös támogatásával alakítanak új kormányt. Kimarad ebből Apponyi és Vázsonyi, akik engedményekkel akarnák elkerülni a Tisza politikai makacssága miatt várható „forradalmi" katasztrófát.

Horthy nem Tiszában látja a készülő katasztrófa okozóját, hanem Károlyiban. Felrója neki, hogy szembefordul saját osztályával, meg nem gondolt reformokat, különbékét követel. Dicséri Tiszát, amiért ellenáll Károlyi követelésének. Szidalmazza Károlyit, hogy Tisza ellen olyan körökben keres követőket és támogatást, amelyek dühös elvakultságukkal törekednek a törvényes rend és mindannak a lerombolására, ami a múlt nemes hagyományain épült és még fennáll, akik mindenáron a háború befejezését erőszakolják.

Tisza és újból Tisza! Ez Horthy kizárólagos állásfoglalása. Ezzel pedig elszakad a rendkívül nehéz helyzetbe került Károly királytól, jóllehet minden jelentésében hűségéről biztosítja.

Családja nincs vele Polában, Badenben maradt. Az osztrák–magyar hadiflotta vezérhajóján, a Viribus Unitis főparancsnoki osztályán lakik. Környezete fejedelmi. A falakat az osztrák–magyar tengerészet nagyjairól készült képek díszítik. De nem ezeket tartja értéknek, hanem a saját kezűleg festett Ferenc József arcképet. Az íróasztala mögötti falon lóg. Mindenkinek, aki eljut lakosztályába, mutogatja, elmondja a festmény, a császári hadsegédség történetét. Sőt, hogy hitelesebbé tegye a festményt, szobájában tartja a festőállványt és a kellékeket. Az állványon: csaknem befejezett önarcképe, teljes tengernagyi díszben.

Ráér festeni, mert alig akad dolga. Pedig szinte megszállottként foglalkoztatja terve, hogy az osztrák–magyar flotta élén kifut a tengerre, harcot kezdeményez az adriai-tengeri hajóhaddal, győzelmet arat felette, és szabaddá teszi az Otrantói-szoroson az átjárást.

Nagy bosszúságára, terve megvalósítását a flotta legfőbb vezetői ellenzik. Az ellenséges túlerőre és a legénységnek a cattarói lázadás után még mindig kedvezőtlen szellemére hivatkoznak. Kénytelen emiatt a vállalkozást egyelőre elhalasztani. Az uralkodónak jelenti: – A flotta szellemét illetően a cattarói események óta nem mutatkoznak olyan jelenségek, amelyek súlyosabb földalatti erjedésről tanúskodnának. A januári események utóhatása mégis egyelőre még érezhető, és a legénység fegyelmét meg kell szilárdítani.

Mivel a flotta amúgy is tétlen, a főhadiszállás megbízza Horthyt egy nem éppen tengerészeti jellegű feladattal. A breszt–litovszki békével Ausztria–Magyarország mezőgazdasági termékekben gazdag ukrán területekhez jut. Horthy feladata ezek tervszerű kirablása.

A háború következtében az orosz vasúti szállítórendszer ekkor már annyira leromlott, hogy a termékeket főként vízi utakon lehet elszállítani. Horthynak ezt kell biztosítania. Ukrajnába irányítja a dunai flottillát, a haditengerészet számos naszádját, és amennyi uszályt csak összeszedhet. Személyzetet ad az ukrajnai élelmiszerbegyűjtés megszervezéséhez.

Horthy minden parancsa könyörtelen az ukrán lakossággal szemben. Az osztrák–magyar tengerészet Ukrajnába irányított egységeitől megköveteli a lakosságra kirótt élelmiszer-mennyiségek kíméletlen begyűjtését. Nemcsak Ausztria–Magyarország javára. Az Ukrajnából szállított élelmiszercikkek felosztási kulcsa kétharmad-egyharmad Németország javára.

A nyersanyagoknál még rosszabb az arány. A magyar minisztertanács ülésének jegyzőkönyve szerint a nyersanyaghiány miatt a monarchia ipara már alig tudja a fronton harcoló seregeket a legszükségesebb hadi-, ruházati és egyéb anyagokkal ellátni. Mégis a kereskedelemügyi miniszter bejelentése szerint a németek a legtöbb cikknél túlzott és teljesíthetetlen igényekkel lépnek fel. Amit a monarchiának az ukrajnai zsákmányból sikerül kicsikarnia, az is főleg Ausztriának jut.

Horthy tehát nem annyira Ausztria–Magyarország, és még kevésbé Magyarország javára vezeti be martalóc begyűjtési rendszerét Ukrajnában, hanem főként a németek érdekében. A „cattarói hóhér" név mellett új nevet szerez: „Ukrajna kirablója".

Az Ukrajnába kényszerített tengerészet legjobbjai, köztük szép számmal magyarok, együttérzően segítik az ukrán parasztokat.

Oroszországban a magyar hadifoglyok tízezrei állnak a szocialista forradalom zászlaja alá. 1917. március 24-én Kun Béla vezetésével megalakul forradalmi szervezetük, az Oroszországi Kommunista (bolsevik) Párt magyar csoportja. Lapjuk, Szamuely Tibor szerkesztésében: a *Szociális Forradalom.*

Horthy számos Ukrajnába küldött magyar tengerésze talál kapcsolatot a bolsevikokkal. Ők is, akárcsak a Szovjet-Oroszországban működő magyar kommunista szervezet tagjai és a hazaérkező hadifoglyok céljukul tűzik ki a Kommunista Párt létrehozását, a szocialista forradalom megvalósítását Magyarországon.

13

1918. április 19-én a képviselőház elfogadja tárgyalási alapul a Tisza–Wekerle egyezményen alapuló választójogi törvénytervezetet. Alig valamit kíván változtatni a régi vagyoni cenzusos rendszerhez kötött, nem titkos választójogon. Magasra szabja a megkívánt iskolázottsági feltételt is. Engedményként lényegében csakis a frontokon kitüntetett katonákat kívánnák szavazati joghoz juttatni.

A Szociáldemokrata Párt még ezek után is az általános és titkos választójog megszerzését vallja legfőbb politikájának. A munkásosztály, de a frontokon a katonák körében is kevésbé törődnek már a választójoggal. Növekedik a forradalmi szellem és ellenállás.

A Szociáldemokrata Párt baloldala és a forradalmi szocialisták szembefordulnak emiatt a pártvezetőség kísérletével, hogy a választójogi követelést felhasználva meghiúsítsák a fennálló kormányzati rendszer megdöntéséért folyó harcot. A pártszervezetekben és szakszervezetekben tevékenykedő baloldali ellenzék elkeseredett vitákban küzd e megalkuvó politika ellen. A baloldal erősödik a bizalmi testületekben, a szakszervezetek szervező bizottságaiban. A forradalmi szocialisták röpiratban követelik, hogy a Szociáldemokrata Párt vezetői a munkásság harci erőit ne fecséreljék választójogi küzdelemre. Felszólítják a munkásokat, kényszerítsék a pártvezetőséget forradalmi osztályharc megindítására, a kizsákmányolók hatalmának megdöntésére, a nagybirtokosok földjének fölosztására.

1918 márciusától egymás után újabb nagy sztrájkok kezdődnek. A kormány katonasággal szállja meg a Ganz Fiat repülőgépmotor gyárat, a MÁVAG-gyárat, a pestszentlőrinci Lőszergyárat. Tatabányán huzamosabb ideig kétezer bányász sztrájkol. A somsálybányai és farkaslyuki sztrájkoló bányászokra fegyveresen támad a csendőrség. A határon a sztrájk vezetőit letartóztatják.

Az ország különböző részein éhségtüntetések kezdődnek. Kiskunfélegyházán feltörik az élelmiszerüzleteket. Győrben a vagongyár és az ágyúgyár munkásai a városháza elé vonulnak. Követelik élelmezésük megjavítását. Tüntetnek a háború folytatása és a kormány ellen.

A fronton és itthon is a katonák körében növekszik az ellenállás. A katonaszökevények száma sok tízezerre emelkedik. A hegyvidékeken bujkáló katonák egy része fegyveresen szembeszáll az elfogatásukra küldött csendőri alakulatokkal. Szaporodnak a zendülések, a lázadások a hadsereg egységeiben, különösen azóta, hogy a breszt-litovszki béke megkötésével tömegesen jönnek haza a hadifoglyok Szovjet-Oroszországból. A hadvezetés a hazatérőket itthon mindenekelőtt szellemi fertőtlenítésre vesztegzár táborokba záratja. Ki akarják belőlük még az emlékét is irtani, hogy szemtanúként átélték az oroszországi szocialista forradalmat.

A hazatérő hadifoglyok helyzete amiatt is elviselhetetlen, mert amikor már kikerülnek a „szellemi fertőtlenítési" táborokból, még akkor is, hogy az esetleges megmaradt, nem kívánatos gondolatokat végleg kiverjék a fejükből, reggeltől késő estig tartó gyakorlatozásra hajszolják őket. Utána egy-két hét szabadság, s viszik vissza őket a frontra.

Az itthon „átnevelt", ismét frontra küldött századokba beosztott volt hadifogoly katonák növelik a háborúval szembeni ellenállást. Ez is jelentős szerepet játszik a monarchia hadseregének bomlásában. Lukachic altábornagy, már eddig is sok száz magyar katona hóhéra, a statárium kihirdetése napjától többé nem titokban gyilkol. Nyilvános kivégzéseket rendez. Kijelenti: mindenkire golyó vár, aki a hadseregben megtagadja az engedelmességet, vagy szökevényként távozik. Felkéri az újságokat, közöljenek riportokat nyilvános kivégzésekről.

1918. május 1-én a magyarországi munkásság ismét általános sztrájkot rendez. Fővárosi és országos méreteiben minden eddigit felülmúlt. A rendőrség hajszát indít a forradalmi szocialisták ellen. Elfogják vezetőjüket, Mosolygó Antalt, Sallai Imrét, a szervezet több tagját.

1918. május 20-án Pécsett a fellázadt katonaság szövetkezik a bányászokkal, és csaknem hatalmukba veszik a város közigazgatását. A hadvezetőség messziről hoz idegen nemzetiségű katonaságot, leveri a lázadást; több vezetőjét kivégzi.

Júniusban már bizonyos, hogy az antant erői hetekig tartó, véres harcok után feltartóztatták a Párizs ellen több hullámban indított, eleinte sikeres német offenzívát. Németország mégis újból megkísérli támadással áttörni a nyugati frontot, de a hadi kimerültség állapotába jut. Hasonló a helyzet az Osztrák–Magyar Monarchiában. Belső válságát nemcsak az osztályellentétek erősödése, hanem a nemzetiségi ellentétek élesedése is súlyosbítja. Az antant hadicélul tűzi ki az önálló Csehszlovákia, Jugoszlávia, Lengyelország megalakítását.

A központi hatalmak esélye a háború megnyerésére lényegesen csökkent amiatt is, mert szakadatlanul érkeznek Franciaországba az amerikai csapatok, rengeteg hadianyaggal. Ellenlépésként a németek fokozzák a korlátlan tengeralattjáró-háborút. Ez az egyetlen lehetőségük, hogy megakadályozzák az Egyesült Államok óriási ember- és anyagtartalékainak bevetését az antant oldalán.

Az Adriai-tengeren is előtérbe kerül a korlátlan tengeralattjáró-háború kérdése. A német és osztrák–magyar tengeralattjárók számára biztonságossá kell tenni az átjutást az Otrantói-szoroson a Földközi-tengerre.

Az Ausztria–Magyarországnak nyújtott katonai segítség révén a német hadvezetőség már a román és az olasz fronton olyan helyzetet teremt, hogy a monarchia hadseregének irányítása a ke-

zébe kerüljön. Polában nagy tengeralattjáró-bázist és a vasúton szállított tengeralattjárók szerelésére alkalmas műhelyeket építenek.

A tengeralattjáró-háború fokozásának múlhatatlan előfeltétele az ellenség által elzárt Otrantói-szoros áttörése. Ezt csak az osztrák–magyar hadiflotta teljes bevetésével lehet megvalósítani.

A német tengerészeti főparancsnokság elképzelése, hogy Polából a német tengeralattjárók szabadon kifuthassanak a Földközi-tengerre, egyezik Horthy tervével. Az osztrák–magyar hadiflotta élén győzelmet aratni az antant flotta felett, szabaddá tenni a kifutást a Földközi-tengerre.

Horthy tervét eddig a tengerészet főtisztjei – a várható nagy áldozat miatt – ellenezték. Nyugdíjaztatásokkal és személycserékkel Horthy végül is olyan helyzetet teremt, hogy nem akad már, aki ellenezné tervét. A német tengerészet főparancsnokságának kérésére hivatkozva, tervét azzal terjeszti a főhadiszállás elé, hogy az ő egy évvel ezelőtti otrantói támadását követően nem tartott sokáig a központi hatalmak búvárhajóinak kijutása a Földközi-tengerre. Azóta nemcsak Olaszország, Franciaország, Anglia, az amerikaiak is gyarapították Velencében, Brindisiben, Valonában és Korfu-szigetén elhelyezett haditengerészeti úszóegységeiket, búvárhajó- és repülőosztagaikat. Ezek nemcsak az Otrantói-szorost tartják őrizet alatt, hanem igen élénk portyázó hadviselést folytatnak Isztria, Dalmácia, Albánia partjai közelében. Már a Fiume körüli tengerszorosokba is behatolnak.

Az Otrantói-szorost az antant időközben minden képzeletet felülmúlóan megerősítette. A hálókat vonszoló hajókon kívül valóságos úszó barikádokat építettek. Acéldróthálókat helyeztek el, hatvan méter mélységig aknamezőket fektettek le. A torpedócsónakok, figyelőhajók, őrhajók, repülők, kötött léggömbök, cirkálók, rádióállomások – egyszóval a tengeralattjárók elleni harc eszközei – mind felvonultak már Otrantónál.

Ennek természetes következménye – írja Horthy –, hogy a korlátlan tengeralattjáró-háborúban a németek nem tudnak eredményt elérni az antanthajókkal szemben a Földközi-tengeren. Javasolja, hogy ő az osztrák–magyar flottával kifut az otrantói zárlat szétszaggatására, az ellenséges hadiflották leküzdésére.

1918 május derekán megszerzi tervéhez a legfelső engedélyt. Azonnal nekilát a hajóhad harcbavetésének előkészítéséhez. A Viribus Unitisre, az osztrák–magyar hadiflotta vezérhajójára kéreti a flotta tizenkét legmagasabb rangú tisztjét.

A Viribus Unitis (Egyesült Erővel) a monarchia legnagyobb csatahajója. Elnevezése a Habsburg-birodalom jelképe: Ferenc József jelszava.

Horthy és tizenkét legmagasabb rangú tisztje a legnagyobb titokban itt készíti el az osztrák–magyar hadiflotta csatarendjét és a főparancsnoki hadparancsot.

A haditerv szerint az osztrák–magyar hadiflotta egységeiből két nagy támadócsoport alakul. Június 10-ről 11-re virradó éjszaka a két csoport meglepetésszerűen megtámadja az Otrantói-szorost. Teljesen elpusztítja a védőberendezéseket, elsülyeszti a fenntartó és őrző hajókat. Visszavonulásuk fedezésére is megkapja minden egység a parancsot, hogyan állítsák meg és verjék le a Valonából és Brindisiből kifutó ellenséges erőket.

Nehogy a támadási tervről bármi kiszivárogjék, a szigorúan titkos csatarendet és hadparancsot a terv egyik magas rangú kidolgozója titokban, önállóan sokszorosítja.

A hadműveletekben részvételre kijelölt hajóegységek, négy nagy modern csatahajó, három régebbi típusú csatahajó, a gyorscirkálók, a rombolók, a torpedónaszádok és a tengeralattjárók parancsnokai és a repülőtisztek csak tizenkét órával a kifutás előtt kapják kézhez a csatarendet és a parancsokat. Joggal reméli a főparancsnok, hogy a haditervet sikerül teljesen titokban tartani: árulás útján nem jut az antant tudomására.

A csatarend óra- és percpontosságú szakmunka a főparancsnoki hadparanccsal ellentétben, melyben Horthy frázismondásokkal követel a tengerészektől hűséget, önfeláldozást a császár-király iránt. Lelkesíteni próbálja őket olyan hadicélért, az Otrantói-szoros védelmének teljes megsemmisítéséért, a Földközi-tengerre kijutásért, amihez a köztudottan amúgy is elvesztett háborúban Ausztria–Magyarországnak nem fűződik érdeke.

Nyíltan ír erről Konek Emil sorhajóhadnagy, akit büszkeség tölt el, amiért Horthy őt választotta törzskari főnökévé. Horthy már kormányzó, a volt törzskari főnök még mindig bizalmi embere. 1939-ben tanulmányt ír főparancsnokáról: a tengerészről. Megemlékezik a júniusi nagyszabásúnak tervezett tengeri ütközet előkészítéséről és kimeneteléről.

– Hogy sajgott Horthy Miklós lelke, ez a tettre kész, bátor, hősi lélek – írja Konek –, amikor átvéve a főparancsnokságot, két erős kezével nem ragadhatta meg a központi hatalmak hadiszekerét, hogy kiemelje a kátyúból, és végső győzelemre irányíthassa!

Napokon, éjszakákon át töprengett, vajon mit tehetne, hogyan kellene cselekednie? Miként lehetne elérni szerencsés fordulatot? Hasztalan minden töprengése... Ebben a súlyos helyzetben mégis magára talál, amikor lelke egész hevével rávetette magát terve megvalósítására, az újra kiépített otrantói övezet elleni, 1918 júniusi nagyszabású akciójára, és minden erejét erre összpontosította... Terve kidolgozásakor a főparancsnok tisztában volt azzal, hogy a központi hatalmak a világháborút már aligha nyerhetik meg. Az antant ereje az Amerikai Egyesült Államok beavatkozása következtében napról napra gyarapodott. Világosan látszott, hogy az osztrák–magyar flottának nincsen olyan átütő ereje, amely a háborús helyzetet kedvezően megváltoztathatná. Azért sem, mert a mellékes földrajzi fekvésű Adriai-tengeren az osztrák–magyar hajóhad akciója csak szűk mozgási keretben lehetséges. Az osztrák–magyar hadiflotta még kevésbé érheti el a Fölközi-tenger feletti uralmat, azt a hatalmas erejű német flotta sem tudná megszerezni a korlátlan tengeralattjáró-háborúval. A németek sürgetését az osztrák–magyar hadiflotta teljes bevetésére tehát Horthy is elutasithatná, mint azt főparancsnok elődei tették.

Konek koronatanúként írja meg: Horthy 1918 júniusában egy, már elveszett háborúban veti harcba az osztrák–magyar hadiflottát, amikor ennek már átütő ereje nem lehet.

Mégis, miért adja be Horthy a derekát a németeknek? Miért viszi harcba a teljes osztrák–magyar hadiflottát?

Konek erre nem felel. Nem mondhatja el, amit minden tengerésztiszt tud Horthyról: nagyon hiú, bántja a sok pletyka, hogy Károly király őt nem éppen különleges érdemei révén állította a tengerészet élére. Meg akarja mutatni: igenis, ő érdemes a főparancsnokságra. Ennek lenne legjobb bizonyítéka, ha nagy tengeri győzelmet aratna. Bármily áldozat árán! Akkor is, ha ez már olyan időpontban történik, amikor a központi hatalmak lényegében elvesztették a háborút.

1918. június 11-én napfelkeltekor az osztrák–magyar hadiflotta minden egységének az Otrantói-szoros közelében kijelölt nyílt tengeri helyen kell felsorakoznia. Az óraműpontossággúnak mondott haditerv június 10-én hajnalban elakad. Két éjszaka szükséges, hogy az osztrák–magyar hadiflotta a döntő események színterére biztonsággal és észrevétlenül megérkezhessék. Horthy és vezérkara június 9-én besötétedéskor a Viribus Unitisszel az élen, kifut Cattaróból az első tengerészhadosztállyal. Horgonyt vet Raguza

közelében, Slano jól bezárt kikötőjében. Az éjjel Polából kifutó második hadosztály előtt csak felényi út áll, mert Isola Grossa kikötőjében kell horgonyt vetnie. Indulását a haditerv ezért későbbre tűzi ki. Polából azonban órákkal elkésik a flotta, köztük a Szent István és Tegetthoff Admirális csatahajók. Horthy rádión sürgeti őket. Siessenek! Hozzák be a késést!

10-én hajnalban a Polából végre kifutó egységek előtt a látóhatár alján felbukkan a dalmát hegyek körvonala. Rádión jelentik Horthynak: köd homályosítja el a kilátást.

Ez az utolsó rádióadásuk... Egyszerre csak a Szent István jobb oldalán egymás után két tompa dördülés hallatszik. A hatalmas hadihajó oldalára dől. Az osztrák–magyar hajóépítés büszkesége az Adria hullámaiban leli sírját. Olasz gyorsnaszád torpedózta meg. Egy másik gyorsnaszád a Tegetthoff csatahajó ellen indul támadásra. Torpedói célt tévesztenek. Utána a két ellenséges gyorsnaszád nagy sebességgel eltűnik délnyugati irányban. Sietnek hírül adni: az osztrák–magyar hadiflotta dél felé halad.

Az Otrantói-szoros elleni támadási terv elvesztette ezzel legfontosabb előfeltételét: a meglepetésszerű rajtaütés lehetőségét.

Konek arról ír: nem felejti el azokat a rettenetes órákat, amikor főparancsnoka a rádiójelentésekből megtudja a Szent István katasztrófájának a hírét. Felismeri a váratlan fordulat végzetességét. Tervét mégsem akarja feladni. Megérkezik azonban az egyik felderítésre előre küldött torpedónaszád parancsnokának rádiótávirata. Erős motorberregést hall. Lesben álló tengeralattjárókra következtet. A tengernagy, jellegzetes arcvonásain a szenvedés kifejezésével, de hangjában kemény határozottsággal kiadja a parancsot: – Alles abblasen! Lefújni! – S Konek hozzáteszi: – Leírhatatlanul szomorú az út visszafelé és a megérkezés Polába.

Semmivé lett a nagy tengeri csata óraműpontosságú terve! Nem valósul meg Horthy dicsőségeként az Otrantói-szoros teljes áttörése! Horthy hajóinak uralma az Adriai-tengeren! A németek korlátlan tengeralattjáró-háborújának győzelme a Földközi-tengeren!

Emlékirataiban Horthy minderről annyit ír: a Szent István elsüllyesztésének kedvezőtlen körülményei arra kényszerítették, hogy fájó szívvel lemondjon tervezett vállalkozása végrehajtásáról...

A súlyos vereség leplezésére máris készül a legenda. Árulás miatt nem sikerült az antant hajóhad ellen tervezett támadás. Konek sorhajóhadnagy nézete szerint Horthy azonnal sejtette az árulást, de

csak a monarchia összeomlása után szerzett bizonyságot róla. Két hölgyismerőse utazott Lovranából Polába. A vonaton beszélgetésre lettek figyelmesek. Olasz érzelmű középiskolai tanár beszélgetett egy fiatalemberrel, akinek azt mondta: – A Szent István pusztulását a mi derék X. Y.-unknak köszönhetjük . . .

X. Y. az egyik magas rangú tengerésztiszt rokona. Ez a főtiszt gyanakodás nélkül, könnyelműen közölte X. Y. nevű rokonával a Szent István kifutását és a tervezett flottatámadást. A többi elképzelhető . . .

Ha így történt, ez sem enyhíti Horthy felelősségét az osztrák–magyar hadiflotta teljesen hiábavaló bevetéséért. Nagynak és győzelmesnek tervezi Horthy az osztrák–magyar hadiflotta harcbavetését. Feláldozza a Szent István csatahajót és fedélzetén a nagy számú legénységet, majd a rádiójelentésre, hogy tengeralattjárók motorberregése hallatszik, megfutamodik.

Horthy mégis azt írja: – Haditengerészetünket sohasem győzték le. Az összeomlást a szárazföldi vereség, az éhség és az anyaghiány nyomában otthon jelentkező elernyedés, valamint a belső bomlás idézte elő, ez utóbbi tengerészetünkre is átragadt.

A Horthyt dicsőítő Konek-tanulmány ennek ellenkezőjét kénytelen megállapítani. A Szent István csatahajó pusztulásának balszerencséje vetett véget Horthy minden további hadi vállalkozásának. A Szent István elsüllyedésének ténye lidércnyomásként ülte meg a flottát.

Egy másik életrajzíró szerint a Szent István katasztrófájával Horthyt cserbenhagyta szerencsecsillaga. Az esemény sokkal mélyebb következményekkel járt, mint amennyit egy nagy csatahajó elvesztése más körülmények között jelentett volna. A tisztek és a legénység elvesztették reményüket, hogy új, győzelmes korszak virrad rájuk.

14

Összeomlik a központi hatalmak Piave menti, 1918 júniusi offenzívája. A katasztrofális visszavonulásban elpusztul százötvenezer – többségében magyar – katona.

A háborúban hozott roppant áldozatok, a fokozódó éhség és nyomorúság forradalmi robbanásig feszíti a politikai helyzetet. Újból hatalmas sztrájkhullám rázkódtatja meg az Osztrák–Magyar

Monarchiát. A bécsi proletariátus június 18-án beszünteti a munkát. A harc kiterjed Ausztria legtöbb városára.

Június 20-án Budapesten a Magyar Állami Vas- és Gépgyár udvarán csendőrsortűz dördül. A gyár katonai parancsnoka a tüntető munkások közé lövet. Öt halott, tizenhét súlyos sebesült. A főváros munkássága leteszi a szerszámot. A sztrájk kiterjed az országra, megállnak a vasutak. A kilencnapos általános sztrájkban félmillió dolgozó követel békekötést, békekormány-alakítást, sürgeti az élelmezés azonnali megjavítását.

A tömegsztrájk megbénítja a haditermelést, a csapat- és hadianyag-szállítást, megrázkódtatja a kormányzati rendszert. A hatóságok csak úgy tudnak úrrá lenni a sztrájk felett, hogy letartóztatják ennek vezetőit, köztük Landler Jenőt, a baloldali szociáldemokraták népszerű vezetőjét. Bevonultatnak katonának több ezer munkást, köztük több száz sztrájkvezetőt.

A német hadvezetőség 1918 márciusától júliusig öt nagy offenzívát indít, de nem ér el döntő sikert. Az antant jól előkészített július végi támadásával találja magát szemközt.

1918. augusztus 8-a a német hadsereg fekete napja. Az antanthaderők a közben kifejlesztett harckocsi- és repülőerők nagyszabású bevetésével széles fronton átszakítják a német arcvonalat. A németek sietve visszavonulnak, hogy új, mögöttes védelmi vonalat alakítsanak ki.

Ausztria–Magyarország szempontjából az olasz fronton alakul katasztrofálisan a helyzet. A katonák hazahívásukat követelik.

Forrongó a hangulat a tengerészetnél is. A Szent István csatahajó elvesztése előtti jelentésében Horthy még azzal kérkedik: szilárdan a kezében tartja a flottát, a legsúlyosabb harci bevetésre is alkalmasnak tartja. Jelentéseinek hangja azóta teljesen megváltozik. Hiába foganatosít terrorintézkedéseket a legénységgel szemben, hagy jóvá újabb és újabb halálos ítéleteket, a flotta fokozatosan kicsúszik a kezéből.

1918. augusztus 18-i, őfelségének küldött összefoglaló jelentésében beismeri: a monarchia partjai ellen intézett, esetleges ellenséges akciónál a flotta valószínűleg a kezében marad, de a harchoz a legénység szellemét már nem feltétlenül biztosíthatja. Ezt azzal indokolja: a legénység a monarchia összes nemzeteiből tevődik össze, érzülete az otthoni uralkodó hangulatot tükrözi, a katonai fegyelem által enyhített formában. Amennyiben a mögöttes országrészekben a politikai izgatást semmiféle formában nem korlátozzák,

félő, hogy ennek hatása a flottánál kritikus méreteket ölt. Megtörténhet, hogy a mögöttes országrészekben izgatók segítségével, akiket külföldi ellenséges propaganda támogat, megismétlődhet a cattarói lázadás.

Horthy egyik életrajzírója, Doblhoff Lily bárónő feljajdul: – Milyen nehéz lehetett e szavakat Horthynak leírni: valószínűleg a kezében marad a flotta... Hiszen kora ifjúságától kezdve mindig a korlátlan katonai fegyelem tiszteletében és szellemében nőtt fel. És mégis leírta ezeket a rettenetes szavakat, mert az igazságot akarta jelenteni, nem pedig szépíteni a tényeket. Ebből a jelentésből ugyanaz a magyar reálpolitikai szellem szólal meg – írja –, mint Tisza István szavaiból, amikor beismerte, hogy a háborút elvesztettük. A magyar ember nem szépítgeti, ami történt, szemébe néz a kellemetlen eseményeknek...

A bárónő tehát mindössze kellemetlen eseménynek tartja, hogy Horthy már nem tartja kezében a flottát.

Tiszára hivatkozással előreszalad az eseményekben, mert Horthy jelentésének dátuma augusztus 18-a. Tisza bejelentése a háború elvesztéséről: október 17-e.

De még október 17-e után is, éppen a Tiszáék és a Horthyak miatt, sok vér folyik hiába.

15

Augusztus 18-a, a fekete nap után, az Egyesült Államok katonai és anyagi erejének fokozatos bevetésével, az antant fölénye nyilvánvalóvá válik a nyugati fronton. A visszavonuló németek nem tudnak sehol tartósan új frontvonalat kialakítani. Kénytelenek visszavonulni határaik felé.

Német biztatásra 1918. szeptember 14-én a monarchia békekezdeményezéssel lép fel. Még mindig nem ismeri be a központi hatalmak vereségét. Megegyezéses békét akar. Az antant elutasítja. Hatalmas erőfölénnyel tovább folytatja támadását a nyugati fronton, offenzívát kezd a Balkánon.

Az antant Balkán félszigeti támadása nyomán szeptember 20-án Bulgária katonailag összeomlik. Leteszi a fegyvert. Az antant haderők gyors előrenyomulása a Balkánon megsemmisítéssel fenyegeti a Romániában, Szerbiában, Montenegróban, Albániában állomá-

sozó és innen teljes sietséggel visszavonuló német és osztrák–magyar erőket.

Hadijelentéseikben a központi hatalmak eddig kendőzték, titkolták az elszenvedett vereséget. Most már beismerik az általános visszavonulást.

1918. október 13-án a Szociáldemokrata Párt rendkívüli kongresszust hív össze. Követeli: demokratikus kormány alakítását, az általános és titkos választójogot, a wilsoni tizennégy pont alapján a békét. Adjanak a nemzetiségeknek autonómiát. Hozzanak törvényt az agrárreformról, egyes ipari nagyüzemek szocializálásáról, munkásvédelmi intézkedésekről. Támogassák a frontról hazatérő katonákat.

Reformista szociáldemokrata program ez továbbra is. Megvalósítani még ezt is csak tömegmozgalommal lehetne. Erre a párt nem hívta fel a dolgozókat.

Wekerle miniszterelnök kormánya pedig teljes csődbe jut. Október 14-én lemond. A király nem fogadja el lemondását. Tiszától és pártjától függ a kibontakozás. Alakuljon-e a Károlyi-párt kivételével valamennyi pártból koalíciós kormány.

Október 16-án még tart a kormányválság, amikor őfelsége ez esetben mint Ausztria császára kiáltványban fordul „hű" népeihez. Meghirdeti, hogy népeinek önrendelkezési akarata szerint Ausztria alakuljon át szövetséges államma.

– Károly császár-király elhatározása – sajnálkozik Horthy – arra irányult, hogy a felbomlást megakadályozza. Azonban a tiszteletre méltó hagyományok szellemét és a népek lelkiismeretét ébresztő szózat csak fokozza az elszakadásra törekvő erőket.

Ebben minden nemzet a saját területén saját államisággal bír. A nemzetek a szövetséges állam megalakítása céljából alakítsák meg nemzeti tanácsaikat. Őfelsége most, az utolsó pillanatban, ezzel akarja megakadályozni a birodalom szétesését.

Elkésett vele. A nemzeti tanácsok elutasítják javaslatát.

Eredetileg Károly király a kiáltvánnyal az Osztrák–Magyar Monarchiához kívánt fordulni. Wekerle miniszterelnök és Tisza azonban elérik, hogy hatálya csak Ausztriára terjedjen ki. Ausztria újjáalakítása szövetséges államma így nem érintheti a Magyar Szent Korona országainak területi épségét.

Ugyanakkor a magyar uralkodó osztályok hatalmát menteni akaró Tisza, a dualizmus eddigi legszélső képviselője, és vele Wekerle, hirtelen pálfordulással beleegyezik, hogy a király teljesítse Káro-

lyiék legfőbb követelését, Ausztria átalakításával szűnjék meg az 1867. évi kiegyezés, a dualizmus. Helyczzék Ausztria–Magyarország viszonyát a perszonálunió alapjára. Legyen két külön ország, csak az uralkodó személye közös.

Ausztria elnyomott nemzetiségeinek képviselői elutasítják a császártól ajánlott szövetségi államot. Bejelentik, hogy önálló és független nemzeti államokban akarnak élni. Megalakítják nemzeti tanácsaikat.

Magyarország tekintetében Károly király azzal, hogy felszámolta az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést, a magyar nép többsége és a Kossuth-párti ellenzék fél évszázados követelését teljesítette. Azzal azonban, hogy engedményeinek végrehajtását a dualista államrend eddigi legmakacsabb hívére, Tiszára és Wekerlére bízta, megakadályozta Magyarország demokratikus és szociális átalakulását. Azzal pedig, hogy ígéretet tett Tiszáéknak Magyarország teljes területi épségének fenntartására, szembekerült a magyarországi nemzetiségek jogos önrendelkezési igényei kielégítésével. A szerbek, horvátok, szlovének délszláv államot, a szlovákok Csehszlovákia megalakítását, az erdélyi románság a Romániához csatlakozást követelték.

Megállt félúton Károly király azzal is, hogy azonnali hatállyal nem szüntette meg az antanttal az ellenségeskedést. Nem kért fegyverszünetet vagy békét.

Ugyanc napon, 1918. október 16-án az ellenzék elérte a képviselőház összehívását. Károly király kiáltványára hivatkozva Károlyi Mihály követelte az ország teljes függetlenségét, az ország demokratizálását. Kifejtette, hogy Wekerlében, aki a választójog ígéretének nem teljesítésével megszegte szavát, nem bízhatnak. Mindazok, akik a német politikát követték, megbuktak. Távozzanak. Magyarországnak önmagát kell már képviselnie a béketárgyalásokon.

Károlyi alig tudta elmondani beszédét. Tisza hívei tomboló dühvel lehurrogták. Hazaárulónak nyilvánították.

Károlyi ekkor – Tiszához intézve szavait – kijelentette: a központi hatalmak a háborút elvesztették. A németek ellenére azonnal békét kell kötni. Ha Tiszáék ezt nem teszik meg, a vádlottak padjára ülteti őket a nemzet, és az ítélet nem lesz felmentő.

A képviselőház ülését követően Lékai János, a forradalmi szocialista mozgalom egyik vezetője, fegyveres merényletet követ el

Tisza ellen. A merénylet nem sikerül. Lékait a helyszínen letartóztatják.

Tettének mégis óriási a hatása a tömegekre, hiszen Tisza a feudális burzsoázia oszlopa, az ország egyik leggyűlöltebb embere.

Tisza az ellene elkövetett sikertelen merénylet másnapján válaszol Károlyinak. Mintha bűnös, népellenes politikájáért tegnap nem is őt vonták volna a merénylet kísérletével felelősségre, mintha távoli ország, nem Magyarország sorsáról lenne szó, közönnyel kijelenti: – Nem akarok szemfényvesztő játékot űzni a szavakkal. Elismerem azt, amit gróf Károlyi Mihály tegnapi beszédében mondott: a háborút elvesztettük.

Tisza bejelentése villámtűzként terjed szét az országban, a frontokon, a frontok mögött. Gyújt, bénít. Sokan csak most, Tisza Istvánnak hiszik el: a háború elveszett.

Tisza kijelentését politikai barátai kárhoztatják, de visszavonni nem tudja. Mégis kijelenti: Károlyi lehetetlent kíván, hogy Németországtól külön kössenek békét. A jobb békefeltételek elérése érdekében utolsó nagy erőfeszítéseket követel a megingott harctéri helyzet kiegyensúlyozására.

Bejelenti, mivel Wekerle lemondásával az országnak e súlyos helyzetében nincs kormánya, beleegyezne koalíciós kormány alakításába. Elnöke Andrássy Gyula vagy Apponyi Albert lenne. Ő is belépne a kormányba. Beletörődik abba is, hogy a koalíciós kormány fogadja el az általános, titkos választójog programját. A leghatározottabban ellenzi viszont, hogy Károlyi alakítson kormányt.

Akkor szabja Tisza e feltételeket, amikor az antant hadseregei egyre gyorsulóan üldözik a visszavonuló németeket. A bolgár front összeomlását követően 1918. október 17-én a törökök leteszik a fegyvert. Az osztrák–magyar–német hadsereg rendetlen sorokban vonul vissza Szerbiából, Romániából. Az ellenség Magyarország déli határa felé közeledik.

Tisza kitartást hirdet katonailag, és az eddigi kormányzati rendszer fenntartását. Pedig már Németország is, a béketárgyalás kedvező kimenetele érdekében, a Szociáldemokrata Párt részvételével demokratikus kormányt alakít.

Tisza további kitartást hirdet, amikor az osztrák–magyar hadsereg-főparancsnokság bizalmas jelentései szerint ezredek, zászlóaljak készülnek elhagyni a frontot, hogy elinduljanak haza. Nem látják értelmét a további vérontásnak, a császár-király kiáltvá-

nyában felbomlottnak jelzett birodalomért, a Tisza által elveszettnek hirdetett háborúért.

1918. október 18-án érkezik meg az antant válasza a központi hatalmak békejavaslatára. Ausztria–Magyarországnak a németektől függetlenül kell kérni a fegyverszünetet és a békét. Nyilatkoznia kell az Ausztria–Magyarországtól elszakadni készülő, újonnan alakuló nemzeti államok, Lengyelország, Csehszlovákia, Jugoszlávia elismeréséről.

Károly király kapkod, bizonytalankodik. Egyelőre nem válaszol.

A képviselőházban október 22-én Károlyi Mihály javaslatot terjeszt elő Magyarország teljes függetlensége törvénybe iktatásáról és a különbékéről. A képviselőház többsége, a Nemzeti Munkapárt és a 48-as Alkotmánypárt, amely a régi rend védelmében közben új pártként egyesül, elutasítja Károlyi javaslatának tárgyalását.

Az országban már oly forradalmi a hangulat, hogy a képviselőház szükségesnek tartja egyhangúan kimondani: a magyarországi ezredek különüljenek el a közös hadseregtől, és induljanak vissza Magyarországra.

Október 24-én az olaszok a Piave folyó szakaszán áttörik a frontot. Az osztrák-magyar–német hadsereg fejvesztetten menekül. Megkezdődik a monarchia szétesése.

Károlyi Mihály vezetésével október 25-én este a Károlyi-párt, a Szociáldemokrata Párt és a Polgári Radikális Párt küldötteiből Nemzeti Tanács alakul. Még aznap éjjel kiáltványt bocsát ki. Követeli Magyarország teljes függetlenségét, a különbékét, az általános és titkos választójogot. Elismeri a cseh, a lengyel, a délszláv nemzeti államot és a wilsoni tizennégy pontnak megfelelően a magyarországi nemzetiségek önrendelkezési jogát. Reméli, ezen elvek nem veszélyeztetik Magyarország területi egységét.

A Nemzeti Tanács, a rohamosan közeledő forradalom későbbi vezető szerve, ekkor még nem törekszik forradalomra. Reméli, hogy Károlyi hatalomra jutásával s a baloldali pártok programjának végrehajtásával elkerülhető a forradalom. A Szociáldemokrata Párt vezetői is a forradalmi válság levezetését tartják a legelőnyösebbnek.

A Nemzeti Tanács a forradalmi tömegek ellenére igyekszik megegyezni a királlyal. A Tisza-rendszer helyére lépő Károlyi-féle

polgári kormányzattal akarja biztosítani a tőkés rend fenntartását.

A Nemzeti Tanácson belül és mellette máris szervezkednek azonban a forradalmi erők. Orosz hadifogságból hazaérkezett, bolsevik szellemű tisztek kezdeményezésére még a Nemzeti Tanács megalakulása éjjelén létrejön a nagyobbrészt tartalékos tisztekből álló Katonatanács. Célja: forradalmi módon a Nemzeti Tanács mellé állítani a magyar katonai alakulatokat, mindenekelőtt Budapesten.

A forradalom erőiként szorosan együttműködnek, vezető szerepet visznek a Katonatanácsban a baloldali szocialisták, Vágóék, Landlerék és a Korvin Ottó által vezetett forradalmi szocialisták. Az időközben börtönéből kiszabadult Landler Jenő, a Nemzeti Tanács Központi Irodájának vezetőjeként befolyásolja a Nemzeti Tanács tevékenységét.

Károly császár-király 1918. október 26-án táviratot küld II. Vilmos császárnak. Bármennyire nehezére esik, kötelességének tartja tudomására adni, hogy Ausztria–Magyarország népei a háború folytatását nem bírják, de nem is akarják. Huszonnégy órán belül különbékét, azonnali fegyverszünetet kér.

Gróf Andrássy, a monarchia új külügyminisztere még aznap felmondja a német katonai szövetséget. A monarchia nevében fegyverszünetet kér az antanttól.

Ugyanezen a napon Horthy jelenti a főhadiszállásnak: a lázadás minden órában várható, a bomlás jelei mindenütt, a titkos parancsokat megsemmisítette . . .

Nehogy a várt lázadás a Viribus Unitisen érje, már nem az itteni lakosztályán tartózkodik. Villájába kéreti a főtiszteket, hogy megtárgyalják a legújabb eseményeket. Határozat születik, hogy Horthy napiparancsban próbáljon a tengerészek lelkére hatni. Talán hallgatnak parancsnokukra, és a lázadástól még meg lehet a flottát menteni.

Október 27-én a magyarországi tömegek, élükön Budapest dolgozói, követelik: a király nevezze ki Károyit miniszterelnöknek.

A király és Károlyi találkozásakor ez nem történik még. Másnap sok ezres tüntető tömeg vonul a budai várba, hogy József főhercegtől, a király megbízottjától követelje Károlyi miniszterelnöki kinevezését. A Lánchídnál rendőrök a tömegbe lőnek. Elesik két munkás és egy katona. A súlyosan sebesültek száma meghaladja az

ötvenet. Tiltakozásként általános sztrájkba lép a munkásság. Munkástanácsot alakítanak.

A munkásosztály a hadiüzemekből fegyvert szerez, a falu lázong, a közös hadsereg magyar ezredei forradalmi lázban égnek. A budapesti katonai alakulatok többsége a Katonatanács rendelkezése alá helyezi magát. Ezt teszi a rendőrség is. A Tisza-rendszer válsága annyira elmélyül, a monarchia felbomlása annyira előrehalad, hogy nincs már erő, amely a népforradalomnak útját állhatná.

16

Ugyanaznap, 27-én, Horthy több hadihajón részt vesz az előző nap elhatározott, a legénység megnyugtatását célzó napiparancs felolvasásán. Maga is a legénység elé lép, rövid, erélyes szavakat intéz hozzájuk, az együtt eltöltött évekre hivatkozik.

Doblhoff bárónő később elmondja: Horthy úgy érzi, napiparancsával és beszédeivel nem ért el eredményt. Felpillant a piros-fehér-piros hadilobogóra és a nagy csatahajó nevére: Viribus Unitis, vagyis Egyesült Erővel. Vajon a jövőben is ez lesz-e „hazájának", az oly sok népet átfogó monarchiának a jelmondata? Többé nem hisz ebben, még ha szívének minden csepp vére ezt is kívánja.

Miközben Horthy is immár elveszettnek tekinti a monarchiát, és Magyarország népe forradalmi eréllyel Károlyit követeli miniszterelnöknek, a Tisza–Wekerle kormányzat a végsőkig ragaszkodik a hatalomhoz. Nem hajlandó önként átadni helyét egy Károlyi vezetése alatt álló polgári és szociáldemokrata koalíciós kormánynak.

A király enged Tiszáék befolyásának. Október 28-án nem Károlyit, hanem az alkotmánypárti gróf Hadik János nagybirtokost nevezi ki miniszterelnöknek. A tényleges hatalom azonban már országszerte a Nemzeti Tanácsé. Mögötte áll az ország.

Horthy ezen a napon nyílt lázadásról számol be a főhadiszállásnak: A flottaparancsnokság az itteni hajókon elvesztette minden katonai és személyes befolyását. Minden pillanatban fizikailag is eltávolíthatják őket a vezetésből, azaz letartóztathatják őket.

Már elküldte táviratát, amikor megtudja, hogy a hadvezetés a különböző országokban megalakuló Nemzeti Tanácsokból népszerű

ellenzéki képviselők kiküldését tervezi a lázadni készülő csapatok megnyugtatására. Azonnal táviratot intéz a főhadiszállásra. Riasztónak jelzi a helyzetet a hajóhadnál. Kéri, küldjenek különböző nemzetiségű képviselőket Polába és Cattaróba. Beszéljenek a legénységgel. Bírják maradásra, nyugtassák meg a felizgatott kedélyeket.

Horthy távirati utasítást ad Sényi Péter korvettkapitánynak, a Budapest alatt horgonyzó monitorflottilla parancsnokának, hogy a Magyarországról származó tengerészek megnyugtatására kérje a Nemzeti Tanács segítségét.

Teljesítik Horthy kérését. Azonnal útnak indítják Fényes László képviselőt, a neves radikális újságírót, aki a tömegek körében nagy népszerűségnek örvend, és Balla Aladár képviselőt... Nem rajtuk múlik, hogy már útjuk elején visszafordulni kénytelenek.

Doblhoff bárónő életrajzíró e segítségkérést azzal magyarázza: Horthy a magasabb rangú tisztjeivel rendszeresen megbeszéli a helyzetet. Mindenki lelkére sziklaként nehezedik az érzés, hogy a nagy ideál, melyet szolgáltak, az Osztrák–Magyar Monarchia széthullott. Még menteni akarják, ami menthető.

A szociáldemokrata Böhm Vilmos másként látja és magyarázza: Horthy és tisztjei féltik életüket, testi épségüket. Október 29-én már attól sem riadnak vissza, hogy a flotta becsületébe vágó kapitulációt és a fegyverszünetet követeljék.

Horthy jelenti a főhadiszállásnak: – Az itt levő illetékes körök már nem urai a helyzetnek. Cselekvésüket az események kényszerítő ereje irányítja. Ha néhány napon belül nem bocsátják el a legénységnek legalább az idősebb évjáratait, ha nem kapnak pontos felvilágosítást a fegyverszünetről, és ha hivatalosan nem proklamálják a horvátoknak a délszláv államhoz való tartozandóságát, a következmények Polára, a haditengerészetre, a hadseregre és a városi lakosságra nézve beláthatatlanok.

Jelentésében tehát már a fegyverszünetet és a délszláv állam proklamálását javasolja, ami ha nem következik be, végzetes lehet.

Végzetes, de kire? Csakis Horthyra és tiszttársaira. Életük megmentése érdekében sürgetik, hogy Károly császár-király ismerje el a délszláv államhoz csatlakozó horvát, szlovén, dalmát Nemzeti Tanácsot; adják át ennek a flottát.

Milosevics korvettkapitány, a Viribus Unitis másodparancsnoka, látva, hogy elkerülhetetlen a monarchia összeomlása, fejbe lövi

magát. Búcsúlevelében azt írja, nem tudja elviselni a szégyent, hogy elvész a flotta.

Horthy jelenti Milosevics öngyilkosságát, és így jellemzi a helyzetet: A Polában tartózkodó birodalmi németek hazautaztak. Az útra kész német tengeralattjárókat felrobbantották. A munkások a tengerészeti üzemekben beszüntették a munkát... A helyzet a flottánál óránként rosszabbodik. Minden hajón matróztanács alakult. Egyes helyeken máris parancsnoki jogokat gyakorolnak. A legénység november elsején minden körülmények között el akarja hagyni a hajót. A helyzet Polában kritikus.

Kéri az előző távirati jelentésének megfelelő intézkedések sürgős megerősítését.

Prágában 1918. október 28-án a Cseh Nemzeti Tanács bejelenti Csehország elszakadását Ausztriától. Október 30-án a túrócszentmártoni nagygyűlésen megalakul a Szlovák Nemzeti Tanács. Meghirdeti Szlovákia elszakadását Magyarországtól és egyesülését Csehországgal. A horvát tartományi gyűlés október 29-én kimondja Horvátország különválását és csatlakozását a Szerb–Horvát–Szlavon királysághoz, a későbbi Jugoszláviához. Az erdélyi románok nemzeti mozgalma követeli az egyesülést Romániával.

Október 30-án Budapest népe a köztársaság mellett tüntet. A forradalom megakadályozására a katonai parancsnokság eltávolítani készül a fővárosból a magyar katonai alakulatokat. Nemzetiségi csapatokat irányít Budapestre.

Korvin Ottó vezetésével forradalmi szocialisták sietnek a Keleti pályaudvarra, hogy ott – elirányításuk helyett – csatlakozásra bírjanak két magyar zászlóaljat. A forradalmi szocialisták érvei hatnak. A két magyar zászlóalj élére állnak. Elindulnak a Belvárosba, az Astoria-szállóban székelő Nemzeti Tanácshoz.

Megkezdődik a fegyveres felkelés. Katonaság és felfegyverzett munkásság szállja meg a pályaudvarokat, a kaszárnyákat, a telefonközpontokat, a fontos stratégiai pontokat.

A szociáldemokrata baloldal és a független szocialisták, a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Tanács megkerülésével, általános sztrájkra hívják fel Budapest dolgozóit.

1918. október 31-én Magyarországon győz a polgári demokratikus forradalom.

Ugyanaznap összeomlik az olasz front. A hadvezetőség azonnali fegyverszünetet kér.

A király Károlyit bízza meg kormányalakítással. Az új kormány

többsége polgári párti. Két tagja szociáldemokrata: Garami és Kunfi. Mint magyar királyi miniszterek fogadnak hűséget őfelségének.

Horthy ismételt sürgetésére megérkezik Károly király október 30-án kelt parancsa az osztrák–magyar hadiflotta legénységének hazabocsátásáról, a flotta átadásáról a Délszláv Nemzeti Tanácsnak.

Emlékiratában Horthy arról ír: őfelsége parancsa mélységesen lesújtotta. Ezzel ő szürke és szomorú jövő elé került, de számára nem ez a fontos. Mindennél súlyosabb az a csapás, amely őt arra kényszeríti, hogy a vereséget sohasem szenvedett dicsőséges osztrák–magyar hajóhadat, harc nélkül, egyszerűen elajándékozza. Ellenük nem vonult fel az ellenség, az Adrián csend honol. A parancs következtében azonban nem marad más választása. Fogadnia kell a zágrábi Délszláv Nemzeti Tanács küldötteit, hogy átadja nekik a hajóhadat.

A hivatalos történetírás az osztrák–magyar hadiflotta átadásának körülményeit másként örökíti meg, mint Horthy. Azt hogy 1918. október 30-án őfelsége a délszláv államnak ajándékozza a hadiflottát, Horthy ellentengernagy javasolta. A császár gróf Andrássy külügyminisztert is megkérdezte: mit tegyen a hadiflottával? Azt válaszolta: el kell fogadnia Horthy ellentengernagy javaslatát.

Horthy cáfolni igyekszik, hogy ő javasolta a hadiflotta átadását. Ő úgy hallotta: őfelségét horvát származású tábornokok bírták rá, hogy a flottát engedje át a jugoszláv államnak.

A hiteles okmányoknak kell hinni! Horthy, megrettenve a készülő forradalomtól és a matrózfelkelés következményeitől, saját életét is féltve, kezdeményezi a hajóhad átadását a délszlávoknak.

1918. október 31-é egyfelől Horthy, másfelől a szlovének, horvátok, szerbek Nemzeti Tanácsának megbízottai ötsoros jegyzőkönyvet szövegeznek. Horthy aláírja, hogy a hajóhadat az „eddig fennállott" Osztrák–Magyar Monarchia képviselőjeként adja át. Ezután az osztrák–magyar hadiflotta utolsó főparancsnoka személyesen ad utasítást a piros-fehér-piros osztrák–magyar hadilobogó levonására, és maga is feszes vigyázzban tiszteleg az árbocra felszökő délszláv zászlónak.

Jelenti Károly királynak: Parancs szerint a császári és királyi flottát átadta. Belső kényszer készteti őt arra, hogy az utolsó percben is biztosítsa őfelségét tántoríthatatlan hűségéről.

Néhány óra múlva megérkezik az uralkodó válasza. Különös

kegyeként tengernaggyá nevezi ki. Hat hónap alatt ez Horthy második előléptetése. Indokolása szinte gúnyűzés, ismerve Horthy tengerészeti pályafutását, legutóbbi vereségét a Szent Istvánnal, és hogy ő javasolta a flotta átadását az ellenségnek. Az újabb előléptetéssel a császár „Horthynak a legválságosabb időkben is kimagasló, kiváló szolgálatát és az ellenség előtt mindenkor tanúsított kivételesen bátor és eredményes magatartását" ismeri el!

Az újonnan kinevezett tengernagy már másnap reggel megéri, hogy a polai kikötőbe észrevétlenül bejutó olaszok elsüllyesztik a flotta vezérhajóját, a Viribus Unitist. Pusztulása szinte jelkép. Ahogy a Viribus Unitis eltűnik a tenger hullámaiban, eltűnik az Osztrák–Magyar Monarchia a történelem színpadáról.

Vajon érzett-e Horthy szégyent, amikor megtudja, hogy a flotta főparancsnokának vezérhajójáról mindenki időben elmenekült? Parancsnoki hídján tisztelegve, vigyázzban mindvégig ott állt Vukovics sorhajókapitány. A süllyedő hajóval merült a tengersírba.

Doblhoff bárónő megírja Horthy utolsó napját is Polában.

1918. november 1-e hajnalán kilép villája teraszára. Azt a kis darab tengert nézi, amely a kopár dombok között bámul vissza rá. Arra gondol: a monarchia széthullott, nemzeti államokra bomlott. Állítólag valamennyi állam a fiatal Károly király és császár jogara alatt áll. Ha ez így is van, hová tartozik ő, a tengerésztiszt, az egységes birodalom flottaparancsnoka? Ő maga magyar, bár magyarságát nem tekintette valami különállónak, hanem az egész birodalomhoz tartozó valaminek.

Barátai rossz híreket hoznak a városból. Állítólag elrendelték, hogy minden tengerésztisztet, vagy legalábbis a magas rangúakat, vegyék őrizetbe. Ennek nem szabad megtörténnie. Valamennyien együtt mennek haza – határozza el Horthy, és máris civil ruhába öltözik. Több tiszttársának ő kölcsönöz polgári ruhát.

Ügyesen szervezik a menekülést – írja Doblhoff. – Sikerül egy vonatszerelvényt összeállítani, amelyet dugig megtöltenek. Így indulnak el egy szomorú, sötét, novemberi napon. A csomagoknak nem marad hely, fontos, hogy ők hazakerüljenek. A bútorok, ruhák, ezernyi apróság, ami a mindennapi élethez tartozik, mind ottmarad. Senki sem gondol erre a veszteségre, miközben a vonat lihegve kapaszkodik a karsztos sziklák között. Mit számít ennyi veszteség, amikor minden elveszett!

Horthynak a Viribus Unitisen levő lakosztályával együtt elsüllyedt minden itteni holmija, kivéve Ferenc József arcképét és a

hadiflotta főparancsnoki zászlaját, amit a hajóhad előző napi átadása után elhozatott. Villája teljes berendezését, ezüstjeit, képeit hátrahagyva távozik polai otthonából, ahol, mint írja, annyi boldog napot élt át, és ahol gyermekei is születtek.

Örökre búcsút vesz e helytől és ugyanakkor Tisza Istvántól. Az újságokból tudja meg, hogy forradalmár katonák és tengerészek agyonlőtték.

Tisza az október 31-i forradalom egyetlen áldozata. Személyében a magyar nép leggyűlöltebb ellenségén, a régi renden állnak bosszút.

A forradalom győzelmének örömmámorában a nép mit sem törődik Tiszával és halálával. Örül, hogy elkövetkezett a béke, vége a szörnyű vérontásnak. Forradalmi rend uralkodik, megkezdődik a békés munka.

Horthy mégis a „teljes magyarországi anarchiáról" ír, amelynek „a monarchia egyik legtisztább lelkű, legnemesebb politikusa" esett áldozatul. Felújítja a legendát, hogy az ország ellenségei az igazsággal szöges ellentétben híresztelték Tiszáról: a háború kitöréséért őt terheli a felelősség. Holott – írja – éppen ő foglalt erélyjel állást 1914 júliusában a tervezett hadüzenet ellen. Tisza – lojalitásból uralkodója, Ferenc József iránt – ezt a tényt elhallgatta a nyilvánosság előtt. Tisza elestét szomorú jelképnek tartja Horthy. Magyarország legkiválóbb államférfiának tünteti fel.

Dicsőítően emlékezik meg Horthy arról is: „Ausztria–Magyarország a világháborúban megállta a helyét". A valóság – úgymond – rácáfolt azokra, akik azt jósolgatták, nagy háború esetén a monarchia már az első napokban szétszakadozik... Nem belső gyengeség, hanem katonai vereség idézte elő bukását. Ez viszont az ellenséges szövetség túlereje révén, szükségszerűen következett be. Csak ezután vált a talaj alkalmassá forradalmi törekvések számára, amelyek a szétesést eredményezték.

Így vall Horthy Miklós.

Megfeledkezik a budapesti *Déli Hírlap* 1918. november 1-i számának híréről: Délelőtt kilenc órakor értesítés jött a Nemzeti Tanácshoz, hogy Horthy Miklós tengernagy, a volt osztrák–magyar flotta parancsnoka, polai magyar tengerészekkel útban van Budapest felé, hogy a Nemzeti Tanács rendelkezésére bocsássa magát.

Az Osztrák–Magyar Monarchia képviselői 1918. november 3-án Padovában azonnali teljes fegyverletétel alapon fegyverszünetet

kötnek az antanttal. Szabad kezet engednek a birodalom bármely része, így Magyarország megszállására.

November 9-én lemond II. Vilmos császár, külföldre menekül. Kikiáltják a német köztársaságot.

November 11-én a német hadvezetés feltételek nélküli megadás alapon leteszi a fegyvert az antant előtt.

Oroszország hatálytalanítja a német imperialisták által kikényszerített békeszerződést.

November 12-én megszületik az osztrák köztársaság. Károly lemond az osztrák császári trónról. Magyarország tekintetében lemond az állami ügyek mindennemű intézéséről. Elismeri Magyarország jövendő államformáját, amelyet a nemzet szabadon választott képviselete határoz meg.

November 13-án a Károlyi-kormány Belgrádban, az antant képviselői előtt, hiába jelenti ki antantbarátságát és Magyarország semlegességét. Aláírni kényszerül a nagyon súlyos fegyverszüneti feltételeket. Azzal az indokolással diktálják, hogy ebben a háborúban a magyarok együtt harcoltak a németekkel, és együtt is lakolnak. Elrendelik a magyar hadsereg azonnali lefegyverzését, a hadianyagok átengedését, az antant haderők teljes ellenőrzési jogát Magyarországon. Kijelölik az újonnan alakuló nemzetiségi államok javára ideiglenes megszállási övezetként a Szamos–Beszterce–Maros–Szabadka–Baja–Pécs–Dráva vonalat, innen a régi határt.

November 16-án feloszlik a magyar országgyűlés. A nemzeti tanácsok országos kongresszusa kikiáltja a népköztársaságot.

Nemzeti ünnepe ez a magyar népnek, még ha az ország legközelebbi jövője a súlyos háborús pusztulás és összeomlás következtében eléggé komor is.

Horthy a maga részéről már három nappal azelőtt befejezte a háborút, hogy Padovában az Osztrák–Magyar Monarchia képviselői aláírták a fegyverszünetet. Az aláírás napján Badenbe érkezik a családjához.

Teljesen bizonytalan jövő elé néz – írja. Úgy látszik, pályafutása véget ért. Erre a következtetésre kell jutnia, mert a monarchia, amely őt nevelte, és amelyet szolgált, megszűnt. A császári-királyi hadiflottát, ahol harminchárom esztendőt töltött, át kellett adnia az ellenségnek. Úgy véli: egyetlen megmaradt életlehetősége: Kenderesen levő birtoka. A forradalomba keveredő Magyarországra visszatérve azonban mi jó várhat reá? – töpreng.

Polgári ruhában, hajón utazik Budapestre. Polgári igazolványt

kerít magának, mert úgy hallja: a vonaton katonák igazoltatják az utasokat, és a volt magas rangú tiszteket Győrbe viszik kihallgatásra. Ezt mindenképp el akarja kerülni.

Mielőtt hajóra szállna, november 18-án a schönbrunni kastélyban jelentkezik a csaknem mindenkitől elhagyott, egykori császár-királynál. Az inasok is cserbenhagyják. A testőrök nem állnak a megszokott helyeken. Az osztrák és magyar forradalom győzelmével hatalma megszűnt, Horthynak mégis az, aki volt: a Habsburg-ház feje.

Civil ruhában, katonás vigyázzban jelenti hozzá való hűségét és ragaszkodását. Várja az uralkodó további parancsát. A magára hagyott Károly császár-király meghatottan törölgeti szemét. Az ötvenéves Horthy sírva fakad. Összeszedi magát és jelenti: amit őfelségénél most megért, a legtragikusabb pillanata egész életének. Biztosítja: továbbra is minden porcikájával a Habsburg-ház ügyét szolgálja. Életét áldozná, hogy ebből a káoszból és gyalázatból, amit a forradalom jelent, kikerülhessenek ...

Ezek azonban csak szavak. Horthy másnap a családjával Budapestre utazik, és miután előző nap Károlynál, ma már a forradalomnál jelentkezik szolgálattételre. Jó ismerőse, Láng Boldizsár báró kíséri el a Károlyi-kormány hadügyi államtitkárához, a nagyon népszerű, radikális képviselőhöz, Fényes Lászlóhoz.

Fényes barátilag a kezét nyújtva fogadja Láng bárót. Amikor Horthy közeledik hozzá, a cattarói gyilkossal nem fog kezet. Horthy zavarba jön, Fényes mégiscsak hadügyi államtitkár, jelenleg feljebbvalója, és túlteszi magát a sértésen. Bejelenti a hadiflotta átadását, majd rátér látogatása céljára. Felajánlja szolgálatát a Károlyi-kormánynak. Fényes szárazon közli: erről szó sem lehet.

Végleges már, hogy csak a kenderesi lehetőség marad nyitva előtte. Haza kell mennie gazdálkodni. Egyenruháját felcseréli a gazda öltözetével. Ezt tűzi ki maga elé élete céljának. Mit is tehetne mást? A történelem naponta csökkenti esélyeit, hogy bármi is az ő javára változzék.

Horthy még néhány napig Budapesten tartózkodik. Felesége egyedül utazik Kenderesre, hogy alaposan körülnézzen: ha odaköltöznek, nem esik-e a birtokon bántódásuk.

Horthy közben a lapokban olvassa és személyesen is tapasztalja a lelkesedést, ahogyan a néptömegek Magyarország több évszázados függetlenségi harcának győzelmét és a népköztársaság kikiáltását fogadják. Emlékiratában mégis arról ír: ahogyan Bécsből haza-

menet találta, nem ismert rá Budapestre mostani állapotában. Az utcákon garázdálkodó csoportok vonultak fel, élükön rendetlen egyenruhájú katonákkal, akik vörös zászlót vittek. A polgárság félt, a legtöbb üzletet bezárták. Kétségbeesés nehezedett a lelkekre. Az emberek attól tartottak, hogy az elviselhetetlent még rosszabb holnap követi...

Doblhoff bárónő ehhez hozzáteszi: Horthy úgy érezte, hogy ebben a budapesti környezetben, amely Tisza István grófot, az ország legerősebb támaszát megdöntötte, megfullad. El, csak el innen. A főváros egyszerre idegenné lett számára. Nem érezte azt magyarnak. Itt van minden baj kútforrása, a nyugtalanság tűzhelye. Horthy szemében Budapest felelős a monarchia pusztulásáért. Ez a Magyarország sem az számára többé, amelyből származott, amelyhez apja, rokonai, egész családja tartozott. Ez a Magyarország nem változhatott meg ennyire...

Kenderesre megy. Felesége meghozta a hírt, hogy a csendes, régi ház minden vihar ellenére otthonosan várja őket, végre menedéket találnak.

Horthy – folytatja Doblhoff bárónő –, amikor még híres és dicsőséges tengerésztiszt volt, másképpen képzelte el a hazatérést... De erre most gondolnia sem szabad. Nem olyan idők járnak, amikor régi emlékeken rágódhat...

I

A világháborút követő forradalmakkal négy hatalmas birodalom omlik össze. Oroszország, Németország, Ausztria–Magyarország, Törökország. Befejeződik a négy esztendeig tartó hadviselés. Ebben a hadviselő államok összesen hetvenmillió embert mozgósítottak. A halottak száma tízmillió. A sebesülteké tizennyolc. A rokkantaké három és fél millió. Milliók pusztulnak el betegségekben, éhségben. Nemzedékek alkotó munkája vész kárba.

A Károlyi-kormány: polgári demokratikus kormány. Azáltal jut szélesebb népi bázishoz, hogy koalíciós alapon részt vesz benne a Szociáldemokrata Párt. A liberális és szociáldemokrata koalíciós Károlyi-kormány célja a feudalizmus maradványainak és az 1867-es dualista rendszer káros örökségének felszámolása. A nemzeti függetlenség, demokratikus köztársaság biztosítása. Általános és titkos választójog bevezetésével a demokratikus átalakulás megalapozása. A tulajdonviszonyokat nem akarja megváltoztatni. Meghirdetett reformjai nem mennek túl a polgári demokrácia keretein. A kormány ezt nem is tehetné, mert ennek részben nagybirtokos és nagytőkés tagjai meg sem engednék, illetve minden ilyen kísérlet a koalíció megszűnését jelentené. A polgári demokratikus és tulajdonviszonyokat megőrző programon nem kívánnak túlmenni a Szociáldemokrata Párt miniszterei sem. Hivatalosan bejelentik: a polgári forradalom megszilárdítása érdekében a Szociáldemokrata Párt átmenetileg nem él az osztályharc eszközeivel.

A Károlyi-kormány többsége őszintén törekszik a meghirdetett polgári reformok életbe léptetésére, a szabadságjogok megvalósítására. Programja keresztülviteléhez azonban, hogy a polgári demokratikus rendszer jelentékeny belpolitikai eredményeket érjen el, a kormánynak forradalmi erélyt kellene tanúsítania.

Rendkívül súlyos a gazdasági helyzet. A négyéves háborús pusztulás, a monarchia egységes gazdasági rendszerének széthullása, az antant háborús blokád fenntartása, az ország jelentős részének elszakadása és az 1918-as nagyon rossz termés, szinte kilátástalanná teszi a jövőt. Nincs szén. Hiányzik úgyszólván minden fontos nyers-

anyag. A közlekedés, az ipari termelés megbénul. El kell bocsátani munkásokat, pedig a hadseregből leszereltek százezrével követelnek munkát.

A kormány tehetetlen. A munkásság az üzemi munkástanácsok révén számos gyárban átveszi az irányítást. A kormány, amely nem akarja engedni a kapitalista tulajdonviszonyok megváltoztatását, tiltakozik. Rendeletet bocsát ki a gyárfoglalások ellen. A munkásság mindezt nem veszi figyelembe.

A falvak élén a frontokról hazatért agrárproletár katonák százezrei követelik az úri birtok azonnali felosztását. Számos helyen megkezdődik a nagybirtokok, kastélyok megszállása. A polgári demokratikus kormányzat, hogy elkerülje az agrárforradalmat, liberális földreformmal kísérletezik. Addig is egyik fontos feladatának a polgári rend helyreállítását tekinti. Népőrséget szervez. Nagy gonddal ügyelnek arra, hogy baloldali szocialisták ne kerüljenek a katonák közé. Tiszti nacionalista különítményeket is alakítanak. Ezekkel igyekeznek, akár a legvéresebb eszközökkel is, helyreállítani a tömegek által semmibe vett polgári rendet, megvédeni a kapitalista és földesúri tulajdont.

A Károlyi-kormány, miután a nemzetiségekkel kedvezőtlenül alakulnak a tárgyalások, kísérletezik a nemzetiségek területi elszakadásának erőszakos megakadályozásával. A fegyveres beavatkozás nem jár eredménnyel. Az újonnan szervezett cseh, román, jugoszláv csapatok előrenyomulnak a belgrádi fegyverszüneti szerződésben előírt vonalig, sőt azon túl is.

A munkássággal, parasztsággal, nemzetiségekkel szembekerülő Károlyi-kormány olyan politikai helyzetbe jut, hogy többségének bármennyire becsületesek a polgári demokratikus törekvései, ereje jó részét a forradalom továbbfejlődésének megakadályozására fordítja.

A tömegek csalódnak a liberális-szociáldemokrata Károlyi-kormányban. Az oroszországi forradalom példájától lelkesülten úgy érzik: a háborút követő társadalmi, politikai és gazdasági összeomlásból nem a polgári demokrácia, hanem csakis a szocializmus érdekében tett intézkedésekkel lehet előbbre jutni.

E politikának válik hirdetőjévé és vezető erejévé az 1918 novemberében megalakuló Kommunisták Magyarországi Pártja. Vezetője az orosz hadifogságból visszatért Kun Béla. Lapja: a *Vörös Újság*.

Három alkotórész, három eszmei és szervezeti áramlat, három-

fajta mozgalom összeolvadásából és egyesüléséből keletkezik a párt. A Szovjet-Oroszországból hazatérő, a bolsevik párt által nevelt, közvetlenül Leninnel kapcsolatban álló kommunista hadifogolycsoport mozgalmából, a forradalmi szocialisták itthoni mozgalmából, a baloldali szocialisták háborúellenes elemeiből. Azokból tehát, akik készek levonni a következtetést az imperialista háborúval és a szociáldemokrata opportunizmussal történt szembefordulásukból.

A Kommunisták Magyarországi Pártja legfőbb jelszava: a Tanácsköztársaság megteremtése. A gyárak, bányák, bankok, nagybirtokok köztulajdonba vétele. A termelés szocialista megszervezése.

A párt félreérthetetlenül leszögezi: Az antant-imperialistákkal és a belső ellenforradalommal szemben a polgári demokratikus forradalom vívmányait csak úgy lehet biztosítani, ha a magyar munkásosztály követi az orosz munkásság példáját, megvalósítja a proletariátus diktatúráját. Szakítani kell a magyarországi nemzetiségek feletti magyar uralom fenntartását folytató politikával, amely újabb háborút érlel a szomszédos országokkal.

A párt rendkívül gyorsan fejlődik. Hetek alatt tömegpárttá válik. A forradalmi tömegek az elmúlt hónapok harci tapasztalataiból és az elkövetkező hetek politikai harcaiból még inkább rájönnek, hogy a szociáldemokrata vezetők alapjában véve polgári liberálisok. Nem hisznek a szocializmusban. Beérik a tőkés rendszer foltozgatásával. Pedig a Szociáldemokrata Párt az ország legnagyobb és legdöntőbb politikai tényezője. Övé a döntő szó a koalíciós kormányban. Sok mindent tehetne a szocializmus eszméinek megvalósítására.

Leküzdve a koalícióban részt vevő pártok elkeseredett ellenállását, a Kommunista Párt megnyeri a munkásság, parasztság, katonaság és az ifjúság jelentős tömegeit. A Szociáldemokrata Párt számos helyi szervezete átáll a kommunistákhoz. Megnyeri a forradalomellenes célokkal szervezett új magyar hadsereg számos egységét a szocialista forradalom ügyének. 1918 decemberében megalakulnak a fegyveres vörösgárda első szervezetei.

Az állandóan rosszabbodó gazdasági helyzet, a kormány számos kül- és belpolitikai kudarca nemcsak a tömegek kiábrándulását és vele a kommunista tömegmozgalom erősödését eredményezi. A burzsoázia is eltávolodik a kormánytól. A tőkések és földbirtokosok, városi polgárság, miután az uralkodó osztályok régi pártjai a forradalom miatt megszűntek létezni, a Károlyi-pártot remélték

céljaikra felhasználni. Most már tehetetlenséggel, gyengeséggel vádolják a kormányt és a Károlyi-pártot.

A konzervatív erők a forradalom első heteiben mozdulni sem mertek, most újraszerveződnek. Képviselőik – a jobboldali Batthyány–Lovászy–Bartha csoport révén – megtalálhatók a kormányban és a Károlyi-pártban. Egyelőre nem lépnek fel nyílt ellenforradalmi programmal. A vagyonukat és kiváltságaikat féltő nagytőke és nagybirtok, a gazdag polgárság, a régi rendszerhez húzó bürokrácia megpróbálja visszafelé húzni a forradalom szekerét, gátat vetni a forradalom balratolódásának. Követelik a szociáldemokratákkal való szakítást, kizárólagosan polgári jellegű koalíciós kormány alakítását.

A jobboldalhoz tartozó Bartha Albert honvédelmi miniszter és Friedrich István gépgyáros, honvédelmi államtitkár, tervet készít az erősödő kommunista mozgalom és a várható forradalmi megmozdulások elfojtására. Elhatározzák a jobboldal szempontjából megbízhatatlan, kommunistákhoz húzó budapesti helyőrség részleges leszerelését, részint kihelyezését a fővárosból. Tervezik a katonatanácsok hatalmának visszaszorítását, a polgári rend védelmét szolgáló karhatalom megerősítését, újabb tiszti századok szervezését.

A *Vörös Újság* leleplezi a reakciós terveket, amely kiváltja az ebben érdekelt katonák és a munkásság nagy felháborodását. A Kommunista Párt kezdeményezésére 1918. december 12-én a budapesti helyőrség mintegy tizenkétezer katonája fegyveresen, ágyúkkal vonul a várba, a kormány székhelye elé. Lemondásra kényszeríti a jobboldali hadügyminisztert. Távoznia kell Friedrich Istvánnak is.

2

A gazdasági helyzet lényegesen továbbromlik. A Kommunista Párt egyetlen kiútként a szocialista termelés megszervezését hirdeti. A kérdésben egyre inkább megoszlik a Szociáldemokrata Párt. Baloldala követeli az együttműködést a kommunistákkal.

A kormány jobboldali tagjainak politikája következtében a Károlyi-párt 1919 januárjában kettészakad. A Batthyány–Lovászy jobboldali csoport külön pártot alakít. A legjelentősebb jobboldali politikai párt a Bethlen István erdélyi földbirtokos vezetése alatt alakuló Nemzeti Egyesülés Pártja. Ez a meggyilkolt Tisza István

pártjának a folytatója. Királypárti tisztek létrehozzák a hadseregből elbocsátott katonatiszteket és a reakció más élharcosait képviselő Magyar Országos Véderő Egyletet, a MOVÉ-t. Elnöke Gömbös Gyula vezérkari százados. A szélső reakciósok szervezete, az Ébredő Magyarok Egyesülete nyíltan soviniszta.

Gömbös a Magyar Országos Véderő Egyletet eredetileg nem ellenforradalmi alakulatnak szervezte.. Akkor még szóban és írásban tett bizalmi nyilatkozatokkal árasztja el a kormány tagjait, hogy ő forradalmak rendületlen híve. Gyűlöli a Habsburgokat, és már vezérkari tiszt korában köztársasági propagandát űzött. Egyes miniszteréket is felkeres. Arra céloz, ha katonai vonalon magasabb beosztást kapna, ő a MOVÉ-t és a tisztikart föltétel nélkül a forradalom szolgálatába állítaná. Az állást nem kapja meg. Gömbös, a tipikus karrierista katonatiszt, ekkor kardját a legtöbbet ígérőnek, az ellenforradalomnak ajánlja fel.

Az ellenforradalom fegyveres erejét olyan katonai alakulatok képviselik, amelyeket reakciós tisztek vezetnek. Vidéken egyes helyeken csendőrökből, tisztekből, felfegyverzett polgárokból és más ellenforradalmi elemekből fehérgárdák működnek. Az ellenforradalmi szervezetek nacionalisták, antiszemiták.

Nemzeti érdekekre hivatkozva a Károlyi-párti jobbszárnyához tartozó miniszterek, és elsősorban a honvédelmi miniszter nagy összegekkel és fegyverrel támogatja az ellenforradalom szervezeteit. Jelentős összegeket juttatnak a jobboldali sajtó számára is, amely a polgári forradalom által biztosított szabadságjogokat kihasználva támadja a forradalmat, mindenekfelett a kommunistákat.

December 31-én az antanthatalmak újabb magyarországi területek megszállására jogosítják fel a környező államokat, ami fokozza a tömegek elkeseredését. Az előrenyomuló csapatok elől tízezrével menekül a magyar lakosság. Megoldhatatlan gondot jelent ez a kormánynak.

Az a körülmény, hogy a polgári demokratikus kormányzattal már nemcsak a munkásosztály nagyobb része, hanem a nagybirtok és a nagytőke is szembefordul, válságosra fordítja a Károlyi-kormány amúgy is nehéz helyzetét.

A forradalmi tömegek követelik a kormány megtisztítását a jobboldali elemektől.

A Károlyi-párt kettészakadásával, a forradalmi tömegek előnyomulásával megtörténik a polgári demokrata többségű kormány

balratolódása. Károlyi a polgári radikálisokkal és szociáldemokratákkal tart, a jobbszárny képviselőivel szemben.

A kormányzat átalakulása úgy történik, hogy a Nemzeti Tanács 1919. január 11-én Károlyit kikiáltja a köztársaság ideiglenes elnökének. Miniszterelnök a Károlyi-párti Berinkey Dénes. Az új kormányban a Szociáldemokrata Párt négy miniszteri tárcához és az eddiginél jóval nagyobb befolyáshoz jut. A parasztság megnyerésére bevonják a kormányba a Kisgazdapárt vezérét, Nagyatádi Szabó Istvánt. Azáltal, hogy a kormányzásból kiszorul a nagytőkét és a nagybirtokot képviselő jobboldal, lényegesen megerősödik a baloldal. Új szakasza kezdődik a forradalomnak. Az eddig döntően polgári demokrata jellegű kormány liberális kispolgári szociáldemokratává alakul át. Az átalakulás további új vonása, hogy a második vonal posztjaira baloldali szocialisták, későbbi kommunisták kerülnek; Landler Jenő, Pogány József, Varga Jenő. Az új kormány többsége azonban kommunistaellenes.

Párizsban összeül az antanthatalmak béketanácskozása. Nem a béke megvalósítását, hanem az 1919 tavaszán Szovjet-Oroszország ellen készülődő fegyveres beavatkozás szervezését tekinti legfőbb feladatának. A győztes kapitalista országok meg akarják semmisíteni a szocializmus országát.

A Berinkey-kormány támogatja az antant szovjetellenes terveit. Erősödik ugyanakkor a Szociáldemokrata Párt jobboldalának kommunistaellenes fellépése. A példát ehhez Németországtól veszik, ahol Noske, a szociáldemokrata hadügyminiszter katonasággal levereti a kommunisták által vezetett felkelést. Meggyilkolják Karl Liebknechtet és Rosa Luxemburgot.

Magyarországon is ezt tennék a jobboldali szociáldemokraták. 1919. január 28-án a párt választmányában, majd a Szakszervezeti Tanácsban keresztülviszik, hogy kizárják a kommunistákat a munkástanácsokból, szakszervezetekből. Amikor látják, hogy ezek az intézkedések nem használnak, rohamosan tovább nő a kommunisták tömegbefolyása, a párt megsemmisítésére törekszenek. Azt hiszik: a Kommunista Párt vezetőinek letartóztatásával, fegyveres terrorral meg tudják állítani a dolgozók és a hadsereg bolsevizálódásának forradalmi folyamatát.

A kommunistaellenes törekvésekben a Szociáldemokrata Párt vezetése nem egységes. Élesen küzd ellene a baloldal. A kormányban a jobboldali szociáldemokraták a baloldal ellenére viszik keresztül a terrorhadjárat megkezdését. Jellemző, hogy a kormány, amíg

nagy energiával fellép a kommunistákkal szemben, mit sem tesz az ellenforradalmi szervezkedések ellen.

1919. február 21-én letartóztatják a kommunisták ötvenhét legismertebb vezetőjét. Másnap százötvenet. Brutálisan és megalázóan bánnak a letartóztatottakkal. Kun Bélát a megvadult rendőrök véresre verik. Lepecsételik a pártszervezetek helyiségeit; betiltják a kommunista lapot: a *Vörös Újság*-ot.

A letartóztatásokról, a kommunista vezetők brutális bántalmazásáról beszámoló újságcikkek hatalmas felháborodást váltanak ki a munkásság körében. A letartóztatások hatása éppen ellenkező, mint amit a kormánytöbbség és a jobboldali szociáldemokrata vezetők vártak.

A párt a letartóztatások után illegálisan tovább működik. A proletárforradalom közeli győzelmét hirdeti. Ismét megjelenik a *Vörös Újság*. A párt megkezdi harcát a hatalom megszerzéséért. Kiadja a jelszót: át kell alakítani a munkástanácsokat, hogy valóban a munkásosztály szervezetei legyenek.

Megteremtődnek a hatalom átvételének politikai előfeltételei. Van párt, mellette a proletariátus többsége, a forradalom élcsapata. Hatalmas a befolyása a fővárosban, a nagyobb vidéki városokban, a katonaság körében. A forradalmi felkeléshez nagy mennyiségű titkos fegyverkészlettel rendelkezik. Országos jelentőséggel a kommunisták által befolyásolt Budapesti Munkástanács és mellette a Katonatanács válik a hatalom legfőbb tényezőjévé.

A vidéki ipari gócokon hasonló a helyzet. A munkástanácsok nemhogy kizárnák a kommunistákat, ahogyan ezt a jobboldali szociáldemokrata vezetés elhatározta, hanem éppen kezdeményezésükre Győrben, Miskolcon, Debrecenben, Szegeden, Nyíregyházán és még sok helyütt, a munkástanácsok megkezdik a hatalom tényleges gyakorlását. Tizenegy megyéből elkergetik a kormánybiztosokat.

Új erőre kap a parasztság földfoglaló mozgalma, különösen a Dunántúlon.

A kispolgárság még ingadozik. A kommunistákkal szemben álló erők meglehetősen zavarodottak. Szétbomlóban a Szociáldemokrata Párt, túlsúlyra jut a balszárny: Landler, Hamburger, Bokányi, Nyisztor, Varga, Szántó szocialista kormányt követelnek és egységet a kommunistákkal.

Szovjet-Oroszország Vörös Hadserege 1919 januárjától sorozatos győzelmeket arat az antanthatalmak által pénzelt és felfegyverzett lengyel és ukrán intervenciós erők felett. A Vörös Hadsereg elfoglalja Kijevet. Szovjet köztársaság alakul Belorussziában, Lettországban, Litvániában.

Az antanthatalmak országaiban is erősödnek a forradalmi megmozdulások. Németországban újraéled a forradalmi tömegmozgalom. Erőteljes a munkásság szocialista harca Csehszlovákiában, Jugoszláviában, Romániában.

A Vörös Hadsereg sikere és az európai forradalmi tömegmozgalmak növekedése a hatalom átvételére bátorítja a Kommunista Párt által vezetett forradalmi erőket Magyarországon.

Március 18-án a csepeli munkások nagygyűlése állást foglal a proletárdiktatúra mellett. Követelik a kommunisták azonnali szabadon bocsátását. 19-én a munkanélküliek nagygyűlése követeli a gyárak, a földek köztulajdonba vételét. Március 20-án a legrégibb szociáldemokrata szervezet, a nyomdászok kezdenek általános sztrájkot. A Kommunista Párt március 23-ára az Országház térre nagygyűlést hirdet. Nem titok, hogy a nagygyűlést a letartóztatott kommunista vezetők fegyveres kiszabadítása fogja követni.

A munkásság és a parasztság forradalmi fellépésével tarthatatlanná válik a kormány belpolitikai helyzete.

Március 20-án Vyx francia ezredes ultimátumjellegű antantjegyzéket nyújt át a kormánynak. Románia és Csehszlovákia javára húszezer négyzetkilométernyi további magyarlakta terület katonai kiürítését követeli. A kormány, amelynek helyzete most már külpolitikailag is tarthatatlanná válik, az ország lakosságának felháborodásától tart, és nem teljesíti az antant követelését. Károlyiék és a jobboldali szociáldemokraták előtt nyilvánvaló, hogy miután az antant semmilyen módon nem veszi figyelembe Magyarország érdekeit, az ország csak fegyveresen utasíthatja el az ultimátumot. Ez az erő viszont csakis olyan kormánynak áll rendelkezésére, amelyet a néptömegek támogatnak. A jobboldali szociáldemokrata és polgári demokrata vezetők megértik: a kommunisták részvétele nélkül nem lehet tovább kormányozni az országot. A kormány lemond.

A köztársaság elnökeként Károlyi azt javasolja: alakuljon kizárólag szociáldemokratákból álló kormány. 1919. március 21-én a

Szociáldemokrata Párt vezetőségi ülése – amelyen a jobboldali vezetők, a centristák és a forradalmi politika képviselői között elmélyülnek az ellentétek – nem fogadja el Károlyi javaslatát. Úgy vélik, a tömegek elfordultak a Szociáldemokrata Párttól, nincs más lehetőség: vagy vállalni a forradalom megvalósításának kísérletét vagy félreállni. Heves vita után a többség úgy határoz, tárgyalásokat kezdenek a letartóztatásban levő kommunistákkal, akik egy nyílt levélben közölt feltételeik alapján máris felajánlották ehhez készségüket.

Ugyanaznap kora délután a Szociáldemokrata Párt és a Szakszervezeti Tanács túlnyomó többsége elfogadja a Kommunisták Magyarországi Pártja feltételeit. A kisebbség: Garami, Peidl, Buchinger, változatlanul a szocialista forradalom nyílt ellenfele marad. A megegyezés elvi alapja, hogy a két párt egyesül: felveszi a Magyarországi Szocialista Párt nevét. Az egyesített párt átveszi a hatalmat. Tanácskormányt hoz létre, kisajátítja a nagytőkét és a nagybirtokot, felállítja a proletariátus új hadseregét, szövetséget hoz létre Szovjet-Oroszországgal.

Károlyi Mihály még a megegyezés estéjén lemond.

A magyar burzsoázia legdemokratikusabb része gyengének bizonyult politikája megvalósítására. Nem tudta biztosítani Magyarország demokratikus átalakulását. Nem tudta megvédeni a nemzeti érdekeket az antanttal szemben. Lemondásukkal Károlyi, Jászi és társaik eljutnak ama beismeréshez, hogy a polgári demokratikus rendszer megbukott.

Könyvében Horthy csakis gyűlölködő szavakat talál az októberi forradalom vezetője, gróf Károlyi Mihály munkásságára. Összehasonlítja Tiszával, aki haláláig hű maradt osztályához. Károlyi szakított azzal. – Lehetséges – írja Horthy –, hogy Károlyi előtt a bolsevizmusnak valamilyen nemzeti formája lebegett, de az is lehet, hogy reformterveinek megvalósítását csakis a bolsevizmustól remélte. A legnagyobb bűnt – szerinte – Károlyi azzal követte el, hogy 1919. március 21-én, miután igazságért és segítségért fordult a világ proletariátusához az antanttal szemben, önként lemondott, és átadta a hatalmat Magyarország proletariátusának.

A történelem nem Horthynak ad igazat. A márciusi forradalom, a Tanácsköztársaság kikiáltása egyenes folytatása az 1918. októberi forradalomnak. 1919. március 21-én a forradalmat ugyanazok a néptömegek valósítják meg, amelyek a világháború végével megvalósították az októberi forradalmat. Az osztályától elforduló egykori

grófot, a nagybirtokos Károlyi Mihályt a magyar nép megérdemelten tekinti történelme nagy alakjának.

A Tanácsköztársaság vezető testületében, a Kormányzótanácsban a kommunisták és a baloldali szocialisták blokkja alkot többséget. A Kormányzótanács elnöke Garbai Sándor. A Tanácsköztársaság általánosan elismert politikai vezére Kun Béla, a kormány külügyi népbiztosa. A kormánynak több mint egyharmada a Kommunista Pártból kerül ki, köztük Fiedler Rezső, Rákosi Mátyás, Szamuely Tibor, Vágó Béla, Vántus Károly. A baloldali szocialisták közül: Hamburger Jenő, Landler Jenő, Lukács György, Nyisztor György, Pogány József, Varga Jenő. A népbiztosok szociáldemokrata egyharmada a körülmények kényszerítő hatása alatt csatlakozik a proletárforradalomhoz, köztük Böhm Vilmos, Garbai Sándor, Haubrich József, Kunfi Zsigmond.

A Magyarországi Szocialista Párt és a Forradalmi Kormányzótanács kiáltványban fordul a magyar néphez. Tudtul adja, az ország katasztrofális kül- és belpolitikai helyzetében a proletariátus vette kezébe a hatalmat. A proletariátus diktatúrájának döntő alapföltétele a proletariátus teljes egysége. A hatalmat a Forradalmi Kormányzótanács gyakorolja, amelynek kötelessége a munkás-, paraszt- és katonatanácsok országos rendszerének kiépítése.

A Forradalmi Kormányzótanács haladéktalanul megkezdi a munkát a szocializmus előkészítésére, megvalósítására. Köztulajdonba veszik a birtokokat, bányákat, nagyüzemeket. Az elkobzott kétszáz holdon felüli birtokokon szocialista termelőszövetkezeteket alakítanak.

A Tanácskormány proletár hadsereget szervez, amely védi a munkáshatalmat. Eszmei alapon testvéri szövetségre lép Szovjet-Oroszországgal. Üdvözli az angol, francia, olasz és amerikai munkásokat. Felszólítja őket, ne tűrjék kormányaik rablóhadjáratát a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Fegyveres szövetségre hívja Csehszlovákia, Románia és Jugoszlávia munkásait és parasztjait a burzsoák, bojárok, nagybirtokosok és az uralkodóház ellen. Felszólítja a német és az osztrák munkásokat, kövessék a magyar munkásság példáját.

– A magyar népre – szól a kiáltvány – a forradalmi úton, amelyre lépett, nélkülözés, nyomorgás, szenvedés vár. Mégis rá kell lépnie, a harcot kell választania. Csakis a magyar proletariátus hősiessége és áldozatkészsége valósíthatja meg az ország boldog jövőjét, a szocialista társadalmat...

A magyarországi szocialista forradalom határtalan lelkesedést vált ki külföldön. Lenin méltatja a nagy eseményt.

A Magyar Tanácsköztársaság kikiáltása Európa-szerte egybeesik a néptömegek forradalmi előrenyomulásával. 1919. április 13-án a bajor munkásosztály kezébe veszi a hatalmat, kikiáltja a tanácsköztársaságot. Államosítják az ipart, a bankokat, felfegyverzik a proletariátust, megszervezik a Vörös Hadsereget.

Új forradalmi hullám kezdődik Németországban.

4

Az imperialista antantkormányok felismerik a veszélyt, amelyet az orosz és a most megalakuló magyar Vörös Hadsereg és az esetleg kialakuló Német Tanácsköztársaság Vörös Hadseregének egyesülése jelentene. A Szovjet-Oroszország közvetlen segítségére támaszkodó magyar proletárforradalom sikere kirobbanthatja Közép-Európa szocialista forradalmát. A szovjet hadsereg sikere és a Magyar Tanácsköztársaság megalakulása a győztes antanthatalmak proletariátusát harcra ösztönzi saját burzsoáziájuk ellen. Munkásmozgalmaik egyik legfőbb harci jelszava: el a kezeket Oroszországtól! Ez az egyre erősödő mozgalom kényszeríti az antanthatalmakat arra, hogy a fegyveres beavatkozás céljaira lehetőleg ne a saját hadseregeiket, hanem az Oroszországgal szomszédos kis államokat és az orosz fehérgárdista hadsereget használják fel.

A Szovjet-Oroszországgal szövetséges magyar munkásmozgalom annyira megzavarja az antant terveit, hogy kiterjesztik fegyveres beavatkozó előkészületeiket a Magyar Tanácsköztársaság ellen. Intervenciós háborújukra felhasználják a forradalmat gyűlölő Magyarországgal szomszédos cseh, jugoszláv tőkések és földesurak nacionalista jelszavaktól és területi követelésektől feltüzelt hadseregeit, hogy megdöntsék a magyar proletárdiktatúrát. Elrendelik Tanács-Magyarország teljes gazdasági blokádját, hogy az éhség fegyverével is elősegítsék a proletariátus uralmának bukását.

Az uralkodó osztályok számos képviselője a proletárhatalom elől Bécsbe menekül. Feledve a hazát, készek szövetkezni az antanttal a saját népük ellen folytatandó háborúra. Programjuk a Magyar Tanácsköztársaság megdöntése, a régi tőkés-nagybirtokos rendszer visszaállítása. Közvetlen céljuk lényege: az antanthatalmak azonnali

fegyveres beavatkozása Magyarországon. Addig is a Bécsben megalakult ellenforradalmi szervezetük diplomáciai elismertetése.

Szükségesnek tartják ellenforradalmi rendőri, csendőri, katonai erők megalakítását. Adjon az antant titokban módot arra, hogy a Bécsben időző magyar politikusok húsz-harmincmillió kölcsönhöz jutván, néhány ezer főből álló haderőt szervezhessenek Nyugat-Magyarországon. Sürgetik, hogy Budapest megszállása antantcsapatok segítségével hajtassék végre.

Bécsben, 1919. április 12-én alakul meg a magyar ellenforradalom központi szervezete, az Antibolsevista Comité.

Ahogyan a régi Magyarország a grófok, bárók országa, a Comité is csupa báró és gróf: Bethlen István, Teleki Pál, Sigray Antal, Apponyi Albert, Pallavicini, Andrássy Gyula, a két klerikális Zichy, Batthyány Tivadar. A nagytőkét Krausz Simon és Ullmann Adolf képviselik. Együttesen valósággal a feltámadt Tisza-párt: az egykori Nemzeti Munkapárt, amely az 1918. évi októberi forradalommal örökre elbukottnak tűnt. Köréjük csoportosulnak a Tanácsköztársaság elől menekülő polgárok, számos kalandor és törtető elem.

Az Antibolsevista Comitéba tömörült bécsi magyar ellenforradalmi reakciót az Osztrák Szociáldemokrata Párt lapja, az *Arbeiter Zeitung* akként jellemzi: ez a bécsi luxushotelekben megtelepedett budapesti paraziták hada, reakciós összeesküvő banda, visszasírja azt a rabszolgasorsot, amellyel újra lecsaphat a magyar földművesekre és proletárokra. Miután ugyanezek a grófok és bárók soviniszta frázisokkal világháborús katasztrófába kergették Magyarországot, most az ellenségtől koldulják vissza a hatalmat. Ha ez megtörténne, a magyar proletariátus a legbecstelenebb reakciónak lenne kiszolgáltatva.

A Comité vezetője Bethlen István, erdélyi nagybirtokos. Régi politikus. Ízig-vérig konzervatív arisztokrata. 1874-ben született. A politikai pályafutása kezdetén az idősebb gróf Tisza Istvánnak mindenben alárendelt Szabadelvű Párt képviselője az országgyűlésben. 1905-ben átlép az egykor Kossuth Lajos nézeteit képviselő Függetlenségi és 48-as pártba.

Ennek jobbszárnyához tartozik. Majd az Alkotmánypárthoz csatlakozik. Lojális ellenzéke az 1913-ban már másodszor miniszterelnök gróf Tisza Istvánnak.

Az Antibolsevista Comité vezetőjeként Bethlen legfőbb tevékenysége, hogy az antanthatalmak bécsi képviselőinél személyesen

sürgeti a Tanácsköztársaság elleni fegyveres beavatkozást. Megtalálja az összekötő kapcsolatot a Magyarországon alakuló ellenforradalmi csoportokkal, részben titkos futárjaik útján, részben a budapesti antantmisszión keresztül.

Bethlenék a nyílt hazaárulás útjára lépnek. Elveszett vagyonuk és hatalmuk visszaszerzésére vállalják az antant-imperialisták dicstelen kiszolgálását.

1919. április 16-án a román bojárok hadserege a Szamos és a Maros folyó közötti területek teljes szélességében harcba indul a Tanácsköztársaság ellen. Pár nappal utóbb megindul a csehszlovák imperialisták hadserege is.

Négyhetes a Tanácsköztársaság; éppen hogy elkezdődik a magyar Vörös Hadsereg szervezése. Erőviszonyai ezért még nagyon kedvezőtlenek. A Vörös Hadseregnek mindössze negyvenkilencezer katonája áll százötvenezer ellenséges katonával szemben. Részben megbízhatatlan katonatisztek vezetik, akiket a Tanácsköztársaság az új hadsereg szervezésekor egyelőre nem nélkülözhet. Az egyik hadosztály parancsnoka április 26-án megegyezik az ellenséggel. Csapatai egy részével leteszi a fegyvert. Árulásával megnyitja a frontot a román hadsereg előtt. A bekerítéssel fenyegetett vörös csapatokat vissza kell vonni a Tisza vonalához.

A román csapatok közel száz kilométeres frontszakaszon akadálytalanul előrenyomulhatnak. Április 23-án elfoglalják Debrecent, május 1-én Szolnokot. A csehek elfoglalják Észak-Magyarország jelentős részét. Behatolnak Sátoraljaújhelyre, Miskolcra, megközelítik Salgótarjánt, Egert. A két sereg csapatai találkoznak a Bodrogközben. Szerbek, franciák megszállják Makót, Szegedet, románok Hódmezővásárhelyt.

Tragikus az is, hogy a Bajor Tanácsköztársaság megalakulása nyomán a németországi kommunista mozgalom nem tud országos forradalommá kibontakozni. Ezt használja fel a szociáldemokrata Noske arra, hogy 1919. május 1-én százezer főnyi sereget indítson a Bajor Tanácsköztársaság ellen, és azt véres ütközetben leverje.

A katonai vereséggel és a nemzetközi helyzet súlyosbodásával az első szabad május elseje megünneplésére készülő Magyar Tanácsköztársaság végzetes veszélybe kerül. A volt szociáldemokrata vezetők egy része reménytelennek tartja a helyzetet. Böhm Vilmos, a Vörös Hadsereg parancsnoka, parancsot ad a harc megszüntetésére.

A Forradalmi Kormányzótanácsban a volt szociáldemokrata párti

népbiztosok jobboldali csoportja javasolja a kormány lemondását, a proletárdiktatúra felszámolását. Mérsékelt szellemű kormányt akarnak, amelyet az antant elismer. Ilyen fordulat az antant hatalmas győzelme lenne, amely a tanácskormány politikai megosztásával igyekszik előbbre vinni a fegyveres beavatkozást a Tanácsköztársaság ellen.

A volt jobboldali szociáldemokraták törekvéseivel szembefordulva, Magyarország népét a tanácshatalom és a nemzeti függetlenség védelmére hívják harcba a kommunisták – élükön Kun Bélával, Szamuely Tiborral, a kommunisták többi vezetőjével. A Tanács-Magyarország megmentéséért vívott küzdelemben kiemelkedő fegyvertársaik azok a volt baloldali szociáldemokraták, Landler Jenő, Bokányi Dezső és a többiek, akik tulajdonképpen most, e fegyveres forradalmi küzdelmekben megedződve válnak kommunistává.

A május 1-én megrendezett népgyűléseken őszintén a nép elé tárják a hadi és politikai helyzetet. A nemzeti függetlenség védelmére szólítják fel a tömegeket. Feleletként a munkásosztály hatalmas többsége a saját uralma, a proletárdiktatúra fegyveres védelme mellé áll.

Május 2-án a kommunisták és a volt szociáldemokrata baloldaliak hosszas elkeseredett vita után, a jobboldal tiltakozása ellenére, a Forradalmi Kormányzótanácsban is keresztülviszik a harc folytatását.

Kun Béla helyzetismertetése, harcra felhívása nyomán a budapesti Munkástanács kimondja: minden eszközzel meg kell védeni a tanácshatalmat!

A Kormányzótanács elrendeli a proletariátus azonnali mozgósítását. A Tanácskormány és a munkástanácsok tagjainak fele kimegy a frontra.

Az 1848–49-es forradalmi és honvédelmi harc leglelkesebb napjai elevenednek meg. Két nap alatt csaknem százezer munkás lép be a Vörös Hadseregbe. Gyárak, szakmák állítanak ki munkásezredeket. Száztizenhét új zászlóalj indul a frontra. E nagyszerű forradalmi megmozdulásban a magyar proletariátus és a szegényparasztság elszánt akarata mutatkozik meg, hogy megvédje Tanács-Magyarországot. Átszervezik a Vörös Hadsereget. Politikai biztosok kerülnek a csapatokhoz. Kiegészítik a hadsereg fegyverzetét, különösen a tüzérséget.

A munkásosztály és velük a nép lelkesedése megváltoztatja a

harcban elfáradt és parancsnokai által elárult csapatok hangulatát. A frissen harcba vetett munkásezredek hősiessége új szellemet visz a Vörös Hadseregbe. Rövid néhány nap alatt mindenütt megállítják az ellenséget, visszafoglalják Szolnokot.

A katonai helyzet még válságos, amikor az antant támogatását élvező bécsi Antibolsevista Comité polgárháborút szervez a Tanácsköztársaság ellen. Gömbös Gyulát, a még a Károlyi-forradalom idején alakult MOVE elnökét küldi Szegedre, hogy a Comité helyi szervezetét megalapítsa.

A Bethlen István megbízásából Szegedre utazó Gömböst Bécsből francia tiszt kíséri Belgrádba. Bemutatja Franchet d'Esperey tábornoknak, a balkáni francia erők parancsnokának. Párizs utasítására a tábornok biztosítja Gömböst, minden segítséget megad az ellenforradalmi szervezkedéshez. Charpy tábornoknak, a Szeged környéki francia erők parancsnokának ad erre részletes utasítást.

Gömbös kezdeményezésére Szegeden 1919. április 28-án Kelemen Gyula, egykori Tisza-párti főispán elnökletével megalakul az Antibolsevista Comité helyi szervezete, amely magát Bethlen István gróf irányításával ellenforradalmi kormányhatalomnak tekinti.

Zadravetz István ferencrendi szerzetes az ellenforradalmi erők megszervezése érdekében 1919. május 2-án, az alsóvárosi plébánia tanácstermében, zárt ajtók mögött, férfiösszejövetelt tart. Csupa módos parasztférfi van jelen, mintegy hatvanan. Felhívására feleskünsznek, hogy Zadravetz vezérlete alatt készek a vörösök elleni fegyveres felkelésre. Felosztják maguk közt a várost; szervezzék be a többi férfit is. E szervezés szálai egy kézben futnak össze. Első szilárd pont ez – írja naplójában Zadravetz –, amelyre a szegedi Antibolsevista Comité támaszkodik. Ennél sokkal többre azonban még hosszú ideig nem jutnak, mert bár sok a hazafias szó, nagy a lelkesedés, fegyvert fogni a Comité céljaiért a szegediek nem akarnak.

Az antant fegyveres segítségével is nehéz feladat Gömbösnek, Zadravetznek a hatalom átvétele Szegeden. A haladó polgárság, elsősorban a munkásság hősiesen ellenáll. Vezetőiket a franciák letartóztatják vagy menekülésre kényszerítik, de erőszak alkalmazásával sem tudják lefegyverezni a forradalom erőit. A munkásság és a lakosság jelentős része a Tanácsköztársaság oldalán marad.

Gömbösék annyit mégis elérnek, hogy Szeged válik a bécsi emigráció által ide irányított és a Tanácsköztársaságból ide menekülő ellenforradalmi tisztek és reakciós elemek gyűjtőközpontjává.

Elszállásolásukra a franciák bocsátják rendelkezésükre a szegedi katonai laktanyákat.

Az ellenforradalom másik csoportja a Tanácsköztársaságot megtámadó román hadsereg szuronyainak védelme alatt Aradon szervezkedik.

1919. május 5-én, ugyancsak Párizs utasítására – nyilvánvalóan a jobb kéz nem tudja, mit csinál a bal – Gondrecourt tábornok engedélyezi, hogy Károlyi Gyula gróf, Arad megyei nagybirtokos, a megye volt Tisza-párti főispánja, ellenforradalmi kormányt alakítson. Ehhez a román nagybirtokos, nagytőkés kormány is hozzájárul. Annak a magyar arisztokráciának és polgárságnak nyújt ezzel segítséget a hatalom visszavételéhez, amely Tisza István Nemzeti Munkapártja idején kegyetlenül elnyomta az erdélyi románokat. Jellemző, hogy amikor a magyar proletariátus élethalálharcát vívja az ország függetlenségéért a támadó román és más hadseregekkel, az aradi ellenforradalmi magyar kormány a megalakulását bejelentő kiáltványban arra hivatkozik: az idegen megszálló csapatok védelme alatt a magyarság nyugalom és rend közepette él; ne harcoljon azok ellen, akik háborúba szálltak a Tanácsköztársaság megbuktatására.

Az egyeduralomra törekvő bécsi Antibolsevista Comité és ennek vezetője, Bethlen István legnagyobb meglepetésére az aradi kormány megalakításával az antant jóvoltából immár három kormánya van az ellenforradalmi Magyarországnak. A bécsi, az aradi, a szegedi. A bécsi Comité cégéreként Bethlen a szegediek szervezkedését tekinti hivatalosnak. Ennek az aradiakkal való sürgős egyesülését tekinti közvetlen politikai céljának. Ehhez gróf Károlyi Gyula is hozzájárul, mert Bethlen közli vele: az antant csak olyan ellenforradalmi kormányt kész elismerni, amely magyar területen, bármily kicsiny legyen az, tényleg gyakorolja a hatalmat. Arad román területnek számít, Szeged nem.

Ezek után Bethlen közbejárásának köszönhető, hogy Párizs engedélyével Gondrecourt tábornok jóváhagyja Károlyi Gyula kormányának átköltözését Szegedre. Arad és Szeged képviselői megállapodnak, hogy megérkezéskor Károlyi Gyula lemond, és kormányát kiegészíti a szegediekkel.

Az aradi román helyi hatóságok elősegítik a Károlyi Gyula kormány átköltözését Szegedre. Egyetlen kikötésük: a kormányt és a környezetéhez tartozó néhány tucat főből álló katonaságot szállító különvonaton ne szállítsanak fegyvert, muníciót.

A vonat nem érkezik meg Szegedre. Mezőhegyesen a románok feltartóztatják, a kormányt internálják. Az indok az, hogy a románokkal kötött megállapodás ellenére Szabó Zoltán tábornok, az aradi kormány honvédelmi minisztere fegyverrel és munícióval megrakott vagont csatoltatott a kormányvonathoz.

Szegeden közben Gondrecourt tábornok a vezérkarával, a szegedi előkelőségekkel ünnepélyesen várja a vonatot. A bandérium, a tömeg, a francia díszszázad együtt áll a pályaudvaron, csak a kormány nem érkezik meg.

Gondrecourt tábornok közbelép a románoknál. Bukarestnek azonban ekkor már mások a politikai tervei, mint a franciáknak. Nem akarják Károlyi Gyulát miniszterelnöknek. Még kevésbé Bethlen uralmát, aki erdélyi földesúr, és nyilván románellenes politikát folytatna. A románok saját céljaiknak megfelelő ellenforradalmi kormányt kívánnak.

Párizs elé kerül az ügy. Gróf Károlyi Gyula miniszterelnök szabadon bocsátásáig a bécsiek, szegediek, aradiak hattagú Országos Magyar Kormánybizottságot alakítanak. Elnöke Bécs megbízottja, gróf Teleki Pál. A hattagú kormánybizottság legfőbb célja az ellenforradalmi erők katonai megszervezése; ezzel Gömbös Gyulát bízzák meg.

Az egyesülés nemcsak Bethlen és a bécsiek Tisza-párti politikájának a sikere. Egyedül a bécsi Antibolsevista Comité rendelkezik pénzzel. Ezen valamennyi ellenforradalmi csoport osztozkodni akar. Pénzhez úgy jutott az Antibolsevista Comité, hogy 1919. május 2-án éjjel egy emigráns tiszti csoport fegyveresen megtámadta a Tanácsköztársaság bécsi követségét. Mintegy százhetven millió koronát rabolt.

A franciák egyetértenek a szegedi reakciós egyesüléssel. Egyedül Gömbös Gyula személyét kifogásolják. Túlzottan reakciósnak tartják. Szívesebben látnák, ha az ellenforradalmi hadsereget Bernátsky Kornél tábornok szervezné.

Végül a franciák belenyugszanak Gömbös megbízatásába azzal, hogy a megalakuló kormánynak ne legyen minisztere.

A Szegeden gyülekező magas rangú katonatisztek is fellépnek Gömbös vezérsége ellen.

Teleki Pál, az Országos Magyar Kormányzóbizottság elnöke, ekkor még Bécsben tartózkodik. Kelemen Béla főispán helyettesíti. Naplót vezet eme idők eseményeiről, amely később nyomtatásban megjelenik.

1919. május 22-én feljegyzi naplójába: – E. huszárezredes és B. alezredes érveltek nagy buzgalommal amellett, hogy a hadsereg szervezése nem lehet Gömbös Gyula kezében. Rangja csak százados. Emiatt nem alkalmas, hogy a hadseregben meglazult fegyelmet helyreállítsa. A hadseregszervezés vezető pozíciójába magas rangú tábornokot kell állítani.

Kelemen Béla kifejti: Gömbös a bécsi magyar Comité egyetlen Szegeden tartózkodó megbízottja. Az itteni kormányzótanács a bécsiek végrehajtó szerve. Ők jelölték Gömböst katonai vezetőnek, és ezen Szeged nem változtathat.

– Alighogy E. huszárezredes és B. alezredes elmennek – folytatja naplóját Kelemen –, Matusovich Imre alezredes, Rózsafy Andor és Shvoy Kálmán őrnagyok keresik fel Gömbös ügyében. Homlokegyenest ellenkező felfogást fejtenek ki, mint az előttük járt tisztek. Ragaszkodnak Gömbös személyéhez és vezetéséhez. Szerintük a tisztikarnak aránytalanul nagyobb részében teremtene ez bizalmat és megnyugvást. Csak a kiérdemesült, idős és sorsukba belenyugodni nem tudó, begyepesedett fejű tiszteknek van kifogásuk az ellen, hogy Gömbös irányítsa a katonai szervezést.

Kelemen kitart Gömbös mellett. S bár még nincs egyetlen katonájuk sem, Gömbös javaslatára kinevezi Bernátsky tábornokot a megalakítandó ellenforradalmi hadsereg első hadosztálya parancsnokának.

Kelemen, az Országos Kormányzóbizottság elnökhelyettese, néhány nap múlva újból feljegyzi: Sok katona keresi fel ezekben a napokban. Olyanok, akik Gömböst óhajtanák honvédelmi miniszternek, és olyanok, akik azt állítják, hogy a 46-os laktanya tisztjei – ahol a Szegedre érkező ellenforradalmár tisztek gyülekeznek – Gömbös ellen vannak. A tisztikar az esélyes más megnevezettek közül Seide Dezső altábornagyot semmi esetre sem akarják honvédelmi miniszternek. Bernátsky tábornok ellen nem lenne kifogásuk, de makacs ember. Jóformán lehetetlen őt meggyőzni, pedig sokszor elfogult véleményében és elhatározásaiban. Sorra veszik ezután a meg nem szállt területeken tartózkodó összes generálist, ki lenne közülük alkalmas a miniszterségre. Egyik-másik nevének említésénél csendes derültség tör ki.

Horthy neve nem merül fel. S ha már több tábornok esetleges honvédelmi miniszterségét csendes derültség fogadja, Horthy jelölését, ha egyáltalán szóba jönne, még inkább kinevetnék, hiszen hadsereget, nem hajóhadat kell szervezni.

Aznap, amikor ennyit tanakodnak Gömbös miniszterségéről, Kelemen – mint általában minden fontos mozzanatról – naplójában feljegyzi: dr. Huczik Elemér nem valami hízelgő és örvendetes híreket hozott a bécsi Comitéről. Mint az Országos Magyar Kormányzóbizottság elnökhelyettese, ő küldte Huczikot Bécsbe. Értesítse Bethlen grófot a megalakulásukról, és hogy ők a bécsi Comitét elismerik irányadónak. Várják utasításaikat.

Huczik elmondja Kelemennek: a bécsi Comité tagjai korhelykednek, isznak, kártyáznak. Egyedül Bethlen István, Teleki Pál, Gratz Gusztáv és Andrássy Gyula dolgoznak. A bécsiek megbízásából Teleki Pál rövidesen megérkezik Szegedre. Addig is hivatalosnak ismerik el a szegediek tevékenységét.

– A bécsi Comitéról hozott eme hírek végtelenül lesújtanak – folytatja naplóját Kelemen. – Hát ezért a Comitéért exponáljuk mi magunkat, erre hivatkozunk, és őket valljuk a franciák előtt egyedül hivatottnak az ország irányító hatalmának átvételére... Mulatnak, pezsgőznek, költik a pénzt, mi pedig még a legminimálisabb és nélkülözhetetlen költségekre is csak önkéntes adakozásból tudjuk az összeget összegyűjteni. Éppen ezért a legkisebb propagandát is alig tudjuk ügyünk mellett kifejteni...

Párizs határozott fellépésére Bukarest végül elrendeli az aradi kormány szabadon bocsátását, Szabó Zoltán hadügyminiszter kivételével.

A most már minden ünnepélyesség nélkül Szegedre érkező gróf Károlyi Gyula kormánya lemond, hogy kibővüljön az itteniek képviselőivel.

A tanácskozáson Károlyi Gyula azzal ajánlja magát miniszterelnöknek, hogy a franciák jóakaratú támogatásukról biztosítják a vezetésével megalakult kormányt. Bizalommal viseltetnek személye iránt a bécsi Antibolsevista Comité és annak élén Bethlen gróf.

1919. június 1-én a bécsiek megbízásából Gömbös, valamint az aradiak és a szegediek megegyeznek Károlyi Gyula miniszterelnökségében. Kijelölik a minisztereket is. Gömbös elégedetlen. Sajnálja, hogy a franciák követelésére – akik koalíciós kormány létesítésére törekszenek – Károlyi Gyula kormányába, kisebbségben bár, olyan polgári demokrata elemeket is fel kell venniök, akik nem vallják a keresztény világnézetet, nem hisznek a nacionalizmus örök igazságában. Sőt, a franciák szerint utólag a szociáldemokratákat is be kell venniök a kormányba.

A kormányalakítás legnagyobb nehézsége továbbra is a honvédelmi miniszteri tisztség. Szabó Zoltán tábornok internálásával az állás betöltetlen. Helyébe olyan minisztert kell találni, akit elfogadnak a franciák, a Szegeden tartózkodó volt közös hadseregbeli tábornokok és Gömbös is.

Ilyen jelölt nincs.

Naplója szerint Kelemen, miután a kormánylista összeállításakor őt jelölték belügyminiszternek, átmeneti megoldásként azt javasolja: egyelőre vállalja Károlyi Gyula miniszterelnök a honvédelmi tárcát. A minisztérium tényleges vezetője honvédelmi államtitkárként Gömbös Gyula, a MOVE elnöke legyen.

1919. június 2-án sok huzavona, tárgyalás és a franciák ellenállásának leküzdése után megalakul a kormány.

Bécsben együttesen nyilatkoznak Bethlen István, Apponyi Albert, Andrássy Gyula, Teleki Pál, hogy támogatják a Károlyi Gyula elnöklete alatt Szegeden megalakult kormányt.

5

Horthy az októberi forradalom, majd 1919. március 21-től a Tanácsköztársaság ideje alatt teljesen visszahúzódva él Kenderesen. Emlékiratai szerint a Magyarországon tomboló „felfordulás" szomorú következményeit itt éli át, ahova 1918 novemberében visszavonult családjával. Nem könnyű a változott viszonyok közé beilleszkednie. Mint a többi vidéki földbirtokos, vadászöltönyt, rövid prémes bekecset hord. Napjai egyhangúan, csakis családi körben telnek. Vendég ritkán jön, ő sem megy sehová.

Az elmúlt esztendők háborús intézkedései miatt, ha nem is találja meg az egykori békés és gondtalan otthont, semmiben sem szenved hiányt. Nagyon vigasztalónak találja – írja –, hogy gazdasági alkalmazottai továbbra is hívek maradtak kenyéradó gazdájukhoz. Együttesen fogtak hozzá a háborús körülmények miatt elhanyagolt épületek, gépek, szerszámok rendbehozatalához, a tavaszi munkák előkészítéséhez.

Oly nagy egyetértés, mint írja, mégsem lehetett. Utóbb Doblhoff bárónő személyesen hallja Horthytól: Kenderesen is akadtak emberek, akiknek agyát megzavarták a kommunista szólamok. Ezek nemcsak a Horthy-birtokot akarják állami tulajdonba,

– illetve, mint akkor mondták: a proletariátus tulajdonába – venni, hanem a kastélyt is, amelynek oly irigylésre méltó magányában családjával meghúzódott.

Doblhoff Lili nem érti, mit érthetnek a Budapestről Kenderesre szakadt agitátorok azalatt, hogy Horthy más világhoz tartozik, mint emberei. Hogy Horthy és ősei elnyomták a parasztokat, és ő ellensége volt a matrózoknak, akik alatta szolgáltak. Hát nem jut hely valamennyiünknek a jó magyar földön? – kérdezi Doblhoff. – Hát nem Horthy apja és anyja gondoskodtak azok apjáról és anyjáról, akik most arra gondolnak, hogy Horthy birtokát kommunizálják?

Földesúr és parasztgazda – írja Doblhoff – ugyanazon közösséghez tartoznak, azonos örömök és gondok között élnek. Horthy nem érti meg, hogy ezt a szoros összetartozást miért igyekeznek megbontani, miért akarnak szakadékot ásni magyar és magyar között...

Egy másik életrajzíró arról ír: – Ebben a gyűlölettengerben, ebben a megveszett világban a kenderesi magány nem jelent Horthy számára nyugalmat. Sőt! A fogcsikorgatva fogadott híráradat nem szűnik meg. A földesurat a tehetetlen düh fojtogatja. Tavasszal Kenderes vidéke hadizóna lesz. A megszálló román és a Tiszánál felvonuló Vörös Hadsereg közé kerül. Már a következő óra sem biztos.

Sem az októberi forradalom idején, sem most senki nem bántja Horthyt. Az októberi forradalom határozottan megvédi a régi rend embereit. A Tanácsköztársaság csak az aktívan ellene fordulókat üldözi, és Horthy nemhogy politizálna, de bármit is érez valójában, nemcsak csendben marad, de levélben felajánlja szolgálatait a Tanácsköztársaságnak.

Ezt tette a Károlyi-forradalom idején is, amikor Fényes László elutasította ajánlkozását. Most Kun Bélához fordul, aki a volt tisztektől százával kap hasonló leveleket. Minden volt tiszt kaphat munkát, beosztást a Tanácsköztársaságban, de Horthy, a cattarói lázadás leverője jobb, ha csendben marad – ezt a választ kapja. S valóban óvatosságból, s nehogy a politizálásnak akárcsak a látszatába kerüljön és baja történjék, még a környékbeli ismerős családokat is elkerüli. Szerencséje az is, hogy Kenderes a magyarlakta részeken előrenyomuló román hadsereg és a Tanácsköztársaság közötti vonalba esik. Az utóbbi törvényei itt csak részben érvényesülnek.

Politikai szerepéről emlékirataiban – egyetlen név és tény említése nélkül – Horthy mindössze annyit ír: Kenderesről egyszer s másszor Budapestre utazott. Ott időnként politikai kérdésekben hozzá hasonló gondolkodású barátaival találkozott. Ezek, akárcsak ő, azon töprengtek, miként vethetnének véget ama elviselhetetlen állapotnak, amit számukra a Tanácsköztársaság jelent. Bizony, időbe telik – kesereg Horthy –, amíg ezek sok jó szándékú elgondolása és vakmerő, de használhatatlan tervei után a cselekvés iránya kialakul.

Érthető tehát, mennyire örült kenderesi teljes visszavonultságában, amikor Károlyi Gyula miniszterelnök Aradról hozzá küldi az ellenkormány megbízottját azzal a felhívással: vállalja el az új nemzeti hadsereg felállítását és megszervezését. Felkeresi Bécsből Bethlen István futára is. Mindketten, Károlyi Gyula és Bethlen, tisztán látták, hogy a tényleges hatalom átvétele csupán a diplomácia eszközeivel nem érhető el. Ezt ki kell egészíteni katonaiakkal, és reá gondoltak mint vezetőre.

Természetesen – írja Horthy – nyomban ráállt, hogy eleget téve Károlyi Gyula és Bethlen István hozzá intézett felhívásának, vállalja a katonai vezetést. Ezután már csak az értesítést várja, hogy Károlyi Gyula szerencsésen elérje Szegedet. Amint megtartotta az első minisztertanácsot, amelyen a Bécsből odaérkező Teleki Pál is részt vett, ő is azonnal útra kelt. Mezőtúrig kocsin, onnan vonaton utazott, 1919. június 5-én érkezett Szegedre.

A Horthy-történetírás a továbbiakat abban foglalja össze: e napon, 1919. június 5-én, a szegedi törvényszéki palota egyik termében összegyűltek azok a férfiak, akik mint nemzeti kormány, a mozgalom magvát alkotják. Minisztertanács közben megjelenik Horthy Miklós. Bő esőköpenyben, mélyen homlokára húzott sapkában – ahogyan eddig Kenderesről Szegedig az úton álcázta magát, hogy fel ne ismerjék. Szokott, gyors tengerészlépteivel keresztülsiet a szobán, és kezet nyújtva Károlyi Gyula miniszterelnöknek, kijelenti:

– Itt vagyok. Mindent alaposan megfontoltam. Kész vagyok vállalni a feladatot, amit reám akartok bízni.

Horthy és életrajzírói úgy tüntetik fel, mintha Horthy a két legfőbb ellenforradalmi szervezkedés, Arad és Bécs egyöntetű felhívására kerülne az elkövetkező idők nagy politikai eseményeinek előterébe.

Doblhoff Lili egyenest drámai szavakkal festi le Horthy minisz-

terségét: – Horthy csak töredékes híreket kap a megmozdulásokról. Kenderesen szinte légmentesen el van zárva a világtól. A tomboló vörös terror a legnagyobb óvatosságot kényszeríti mindenkire, aki a régiekhez tartozik vagy érzésben hozzájuk húz... Bethlen közben állandó összeköttetést tart fenn a győztes antanthatalmak megbízottaival. Minden lépést megtárgyal velük, elsősorban Cunnigham ezredes, angol főmegbízottal. Károlyi Aradon arra törekszik, hogy megszerezze a győztes államok beleegyezését az ellenforradalmi magyar kormány megalakításához. E két ellenforradalmi csoporttal megmozdul az igazi, a földben gyökerező Magyarország. Végre összefognak azok a férfiak, akik készek a hazáért mindent feláldozni. Horthy azonnal indulni akar Szegedre. Dolgozni, ahol szükség van rá!... Indulni akar, mert amikor a haza e legnagyobb veszedelemben van, egy és ugyanazon órában a három férfi, Bethlen gróf, Károlyi gróf és Horthy Miklós, különkülön egy és ugyanezt a következtetést vonja le az eseményekből. Egy és ugyanazon érzés hajtja őket, hogy cselekedjenek. Amikor Horthy elhatározza, hogy a nemzeti ügy szolgálatába áll, két üzenet is érkezik hozzá: Károlyi Gyula Szegedről és Bethlen István Bécsből megkérik, állítsa lendületét, bátorságát és erélyes szervezőképességét a megszervezendő nemzeti hadsereg szolgálatába...

Horthy visszaemlékezése, csakúgy, mint Doblhoff állítása, nem felel meg a valóságnak. Ellenforradalmi terveiben sem Károlyi Gyula, sem Bethlen István nem vette számításba Horthy személyét. Miért is tették volna?

Az antanthatalmak segítségével fegyveres katonai beavatkozást terveznek Tanács-Magyarország ellen, amihez Horthy mint tengerész nem érthet. Bécsben, Aradon, Szegeden, amint ez Kelemen főispán naplójából kiderül, valósággal hemzsegnek az egykori közös hadsereg magas rangú tisztjei, akik még Gömbössel szemben is igényt tartanak a katonai vezetésre. Károlyi Gyula és Bethlen politikai vaksága lenne a vezetésre igényt tartó tábornokok és Gömbös, a vezérkari tiszt feje fölé hozni Horthyt, a tengerészt, aki még zászlóaljköteléket sem tudna hadrendileg ütközetbe vinni.

Történelmi fintorok, komikus véletlenek sorozata: Horthyból mégis miként lesz gróf Károlyi Gyula szegedi kormányának minisztere.

Mindenekelőtt Horthy nem 1919. június 5-én érkezett Szegedre. Kelemen május 30-án jegyzi fel naplójába: aznap miniszertanácson vett részt. Az ülés befejeztével mindenki távozott, csak ő

és három úr, közöttük Gömbös Gyula, tartózkodnak a szegedi törvényszék elnöki tanácstermében. Beszélgetnek. Ezalatt Károlyi Gyula vendéget fogad az elnöki szobában: Horthy Miklós tengernagyot.

Dehogy érkezik Horthy hivatalos felkérésre Szegedre a honvédelmi miniszteri posztért. Tájékozódni jön, és felkeresi régi ismerősét, Károlyi Gyulát. Éppen kapóra érkezik. Ádáz harc dúl, mindenki mást akar. Gömbös nem lehet katonai vezér a franciák és a magas rangú tisztek ellenzése miatt. Államtitkárként ténylegesen mégis ő irányítja a minisztériumot. Semmi áron nem adná ki kezéből. Most végre, a színen Horthy váratlan megjelenésével, itt a megoldás. Károlyi, miután Gömbössel tanácskozik, ő pedig hosszabban Horthyval, felkéri a miniszterségre.

Gömbös és Horthy nem most Szegeden ismerkednek meg. Horthy megemlíti emlékirataiban, hogy első találkozásuk 1919-ben történt. Akkor Hunyady Ferenc gróffal találkozott Budapesten az utcán. Célzásokat tett neki valamilyen összeesküvésre, mely Károlyi Mihály kormánya ellen készült. Mintegy húszan jöttek el a találkozóra. Mint Horthy írja: tele voltak lelkes hazafias elszántsággal, de vajmi kevés hozzáértéssel a gyakorlati kérdésekhez, amin az ilyen vállalkozás sorsa múlik. Ezen a találkozáson tűnt fel neki Gömbös vezérkari százados, mert szabatos kérdésre mindig szabatos választ adott, és éppoly távol állott minden ábrándozástól, mint jómaga . . .

Semmi sem lett az ellenforradalmi összeesküvést célzó találkozásból. Ábrándozás volt.

Most Gömbös a budapesti és a mostani Horthyról alkotott véleménye alapján kitűnő megoldásnak tartja miniszterségét. Mert mindenáron a hatalomra törekedve, ha már ő nem lehet honvédelmi miniszter, bábuként, címtáblaként elfogadja a hadseregszervezéshez egyáltalán nem értő Horthyt. Őt majd államtitkárként irányítja. Ezt a Szegeden, illetve Bécsben tartózkodó többi tábornok-miniszterjelölttel nem tehetné meg. Mellettük államtitkárként csak második ember lehetne.

Kelemen főispán naplófeljegyzése szerint Horthy vonakodott elfogadni a miniszterséget. Gondolkodási időt kért. Megígéri: rövidesen visszajön Szegedre, akkor majd közli, mire határozta el magát. Horthy végleges válaszáig a tárcát Károlyi Gyula tartja fenn magának.

Az ötvenkét esztendős Horthy, akinek eddig soha semmiféle

szerepe nem volt a magyar politikai életben, amiatt vonakodik azonnal választ adni Károlyi felkérésére, mert teljesen váratlanul éri a jelölés. Első meglepetésében attól tart, kinevetnék, ha elfogadná. Közismert papucsemberként, felesége tanácsa és hozzájárulása nélkül sem vállalná.

A Horthy-legenda mindezt mégis a következőképpen mondja el: Bajban, veszélyben a haza! Két magyar szempár, Károlyi Gyula grófé és Horthyé kulcsolódott egymásba. Azzal váltak el búcsúzkodva, hogy Horthy visszautazik családja körébe. Biztonságot, békét teremt édesei lelkében, és ha közvetlen veszély nem fenyegeti otthonát, rövidesen, mondjuk nyolc napon belül válaszol: elfogadja-e a honvédelmi miniszteri tárcát.

– Tehát, nyolc nap múlva viszontlátásra! – búcsúzik Károlyi. Két igazi férfi dacos kézszorítása pecsételi meg szövetségüket, és Horthy visszautazik Kenderesre. Szegeden ezt tudják, várják, ezért nem döntenek véglegesen a honvédelmi miniszter személyében... – állítja a Horthy-legenda.

Horthy pedig vissza sem jönne Szegedre, ha Gömbös nem küldene hozzá futárt Kenderesre: várják, siessen. Ezt Gömbös mondja el Horthy régi ismerősének, Prónay Pálnak, a kecskeméti huszárezred egykori századosának.

Horthy 1919. június 5-én, a minisztertanács folyama alatt érkezett vissza Szegedre – írja Kelemen. – Károlyi Gyulával félrevonulnak a szomszéd szobába, s pár perc múlva együtt jönnek ki azzal a hírrel, hogy Horthy elvállalta a miniszterséget. Mindjárt le is teszi a miniszteri esküt, és ottmarad a minisztertanácson.

Az eskütétel apró, de jellemző szépséghibája, hogy Eckhardt Tibor, a kormány sajtófőnöke, aki a minisztertanács titkári teendőit végzi, és az esküről a jegyzőkönyvet fogalmazza, annyira nem ismeri Horthyt, hogy nevét „i"-vel írja. Horthy izgalmában ezt maga sem veszi észre; aláírja.

A Herczeg Ferenc szerkesztésében megjelenő Horthy Album mégis úgy adja majd elő Horthy miniszterségé történetét, mintha szolgálatait azokkal az immár történelmi szavakkal ajánlaná fel Károlyi Gyula miniszterelnöknek: – Nem hallgathatom Kenderesen a fák zúgását, amikor szerencsétlen hazám porban fekszik. Eljöttem, rendelkezzetek velem!

A legenda másik változata Gömbösé, aki 1920 áprilisában megjelenő füzetben majd azt írja: – Első találkozásom feledhetetlen Horthyval, de különösen az tépelődés, amellyel a miniszterséget

vállalta. – Kemény lelkitusa után, de eljöttem. Nem hallgathatom a fű növését Kenderesen, midőn Szegeden a magyar Géniusz bontja ki szárnyait egy második honfoglaláshoz.

Kozma Miklós, a Horthy-korszak egyik neves vezetője, aki éppen e napokban érkezik Szegedre, *Összeomlás 1918–19* könyvében közzéteszi naplóját, amelyben feljegyzi beszélgetését Gömbössel arról, miként lett Horthy miniszter.

– Nem is tudod elképzelni – mondja neki Gömbös, elkeseredetten –, micsoda vétkem nekem az, hogy kapitány létemre honvédelmi államtitkár lettem. Pedig az elégedetlenkedőknek akkor sem tudnék többet adni, ha generális lennék. Horthy miniszterségé azért szerencse, mert tengerész és admirális. Képzeld el, mi lenne itt, ha véletlenül tábornok lenne. Már jelentkezett volna egy csomó tábornok, aki a sematizmust előszedve kikeresné a rangviszonyt, és most, amikor a nehezén kezdünk túlesni, kijelentené: – Átveszem a vezényletet. Na, de nem olyan fából vagyunk faragva, hogy kedvünket elveszítsük . . .

6

A magyar munkásosztály 1919. május 1-i talpraállásával a Vörös Hadsereg gyorsan tovább szerveződik, erősödik. Új parancsnokok kerülnek az élre: Hamburger Jenő, Landler Jenő, Münnich Ferenc, Szántó Béla, Vágó Béla.

A vezérkar főnöke Stromfeld Aurél. Ezredesként a régi hadseregben magas vezérkari tisztséget töltött be. Nem kommunista, nem is szociáldemokrata. De nem úgy, mint az antanttal Szegeden szövetkező Horthy és társai, Stromfeld mint hazafi megérti: a proletariátus oldalán kell küzdenie. Áthatva a haza iránti szeretettől, kiváló katonai tehetségével, fáradhatatlan munkabírásával, hűséggel szolgálja a Tanácsköztársaság s a független Magyarország ügyét. Az ő haditervei szerint indul meg 1919. május 20-án a Vörös Hadsereg nagyszabású támadása. Célja a csehek által elfoglalt északi iparvidék felszabadítása, a cseh és a román ellenforralmi hadseregek érintkező vonalának elszakítása, a két hadsereg különkülön legyőzése.

A haditerv azon is alapul, hogy Lenin az ukrajnai Vörös Hadsereg parancsnoksága elé a Magyar Tanácsköztársaságnak nyújtandó katonai segítséget állítja mint egyik legfőbb feladatot. E se-

gítséget gyorsan és nagy arányban úgy kell elérni, hogy szilárd kapcsolat létesüljön Tanács-Magyarországgal.

Kétszázötven kilométeres arcvonalon indul meg a magyar Vörös Hadsereg támadása. Már másnap Miskolc visszafoglalását eredményezi. Több napos véres harcban sikerül a román és csehszlovák burzsoá csapatok egyesített ellentámadását visszaverni. Felszabadul Salgótarján, a teljesen körülzárt fontos szénbányavidék. A Vörös Hadsereg további csapásai nyomán május 21-én a csehszlovák hadsereg főparancsnoka elrendeli az általános visszavonulást.

A Vörös Hadsereg teljesíti azt a feladatát is, hogy a román hadsereg jobbszárnyát nyomja vissza az Erdős Kárpátok felé; érje el a csch és a román front elszakítását. Érezhető ebben az ukrajnai Vörös Hadsereg támadó segítsége. A román hadsereg a Tiszántúlról kénytelen jelentékeny erőket átcsoportosítani a bukovinai és besszarábiai szovjetellenes hadszíntérre.

Miután román támadástól emiatt pillanatnyilag nem kell tartani, a Vörös Hadsereg minden erejét az északi hadjáratra összpontosítja, azzal, hogy maga is elősegítse a szovjet Vörös Hadsereggel a kapcsolat felvételét.

– Ez a háború – üzeni Lenin a Magyar Tanácsköztársaság dolgozóinak –, amelyet ti viseltek, az egyetlen jogos, igazságos, igazán forradalmi háború, az elnyomottak háborúja az elnyomók ellen, a dolgozók háborúja a kizsákmányolók ellen, háború a szocializmus győzelméért. Az egész világon a munkásosztály minden becsületes tagja a ti pártotokon áll. Legyetek szilárdak! A győzelem a tiétek lesz.

A magyar Vörös Hadsereg három hét alatt visszafoglalja Sátoraljaújhelyt, Ipolyságot, Losoncot. Június 4-én eléri Tokaj, Rimaszombat, Zólyom, Léva vonalát. 6-án a Vörös Hadsereg a város lakosságának kitörő lelkes ünneplésétől kísérve bevonul Kassára.

A Gömbös akaratából honvédelmi miniszter Horthy azt írja: Szegedre érkezve véget ért az a rövid idő, amelyet magánemberként töltött Kenderesen. Mozgalmas életének új fejezete kezdődik. Miután átveszi a miniszteri tárcát, felhívást bocsát ki a magyar Nemzeti Hadsereg felállítására.

Kelemen Béla ezzel kapcsolatban megírja: a felhívást Gömbös előterjesztésére még Horthy miniszterségе előtt elfogadta a minisz-

tertanács. A rendeletet azonban nagy horderejénél fogva Gömbös államtitkár nem akarja aláírásával kibocsátani. Súlyt helyez arra, hogy Horthy mint miniszter írja alá.

Horthy életrajzírói Gömbös nevének teljes mellőzésével dicsőítik a rendeletet. Arról írnak: parancsában a honvédelmi miniszter lapidáris szavakkal, mintha ércbe vésendő programot adna, precizírozza célját: a vörös terror leküzdésére. A törvényes rend és biztonság helyreállítása érdekében elrendeli a magyar Nemzeti Hadsereg felállítását.

Arról nem írnak, hogy – Horthy állítása szerint is – parancsa egyenlő a nullával. Nincs fegyvere. Ezt a franciáktól kell igényelnie. Nem hagyták még jóvá az alakítandó Nemzeti Hadsereg létszámát sem.

Prónay Pál, Horthy régi ismerőse, megírja naplójában: Bécsből Szegedre érkezve, a Kass-szállóba megy reggelizni. Megtudja: előző nap megalakult a szegedi ellenforradalmi kormány. Néhány tagja, Károlyi Gyula, Horthy Miklós tengernagy, Teleki Pál, Gömbös Gyula is itt szállt meg. Reggeli közben találkozik Gömbössel, akit Budapestről ismer. Elbeszélgetnek a helyzetről, a folyó eseményekről. Gömbös ama óhajának ad kifejezést: mily jó lenne, ha a franciák hivatalosan elismernék a magyar ellenkormány megalakítását, személyi összetételét.

Ekkor mondja el Prónaynak: Horthy Miklóst, aki az összeomlás után kenderesi birtokán tartózkodott, ő hozta Szegedre a kormány miniszterének.

Horthy is lejön közben reggelizni. Asztaluknál foglal helyet. Prónay 1916 őszén, Badenben beszélt utoljára Horthyval. Örülnek találkozásuknak. Horthy elpanaszolja az átélt viszontagságokat.

Áttérve az ország és a nemzet szomorú helyzetének tárgyalására, Horthy és Gömbös bizalmukat a franciákba helyezik. Remélik, hivatalosan elismerik a bolsevizmus elleni szervezkedésüket, kormányalakításukat. Ha nem, kihatással lesz Európára, magára az antant országaira, gyarmataira, miután színes csapataik szintén ki vannak téve a bolsevizmus mételyének.

Horthy elmondja a Károlyi Gyula gróftól előző napon kapott értesülését, hogy Bécsben máris folynak a tárgyalások Troismont francia megbízottal. Talán sikerül általuk fegyvert, pénzt kapni. Prónay kifejti, csakis teljesen megbízható csapatoknak – főleg tiszti különítményeknek – a felállítására kellene törekedni. A megbízható tiszteket mindenünnen Szegedre kell tömöríteni, csakis ezek kezébe

szabad fegyvert adni. Kezdetben ilyenképpen kell lépésről lépésre haladva erősödniök.

Prónay álláspontját Horthy, Gömbös és a később az asztalukhoz odaérkező Károlyi Gyula miniszterelnök is helyesli. Megbízzák Prónayt, fogjon azonnal hozzá egy megbízható tiszti különítmény toborzásához. Remélik: a franciáktól megkapják az engedélyt. A szükséges felszerelést elő tudják keríteni a mintegy ezerfőnyi katonaság fegyvertartalékából, aminek létezését a franciák eltűrik Szegeden.

A magyar Vörös Hadsereg győzelmei halomra döntik az antant fegyveres beavatkozó politikáját. Attól tartanak: a magyar Vörös Hadsereg további sikerei válságra vezethetnek a Szovjet-Oroszország elleni fegyveres beavatkozási terveiket illetően. 1919. június 7-én az antant nevében Clemenceau francia miniszterelnök jegyzéket intéz a Tanácskormányhoz. Követeli a Vörös Hadsereg hadjáratának és előrenyomulásának azonnali megállítását, az elfoglalt területek kiürítését. Megígéri: a román csapatok kiürítik a tiszántúli területeket, amikor a Vörös Hadsereg elhagyja Csehszlovákiát. Körvonalazza egyben Magyarország leendő határait. Kilátásba helyezi, hogy az antant béketárgyalásokat kezd Magyarországgal. Feltételeinek elutasítása a legsúlyosabb katonai büntető intézkedéseket vonja maga után.

Clemenceau nyíltan megírja Hallier tábornoknak, a bécsi francia katonai misszió vezetőjének: a Magyar Tanácsköztársasággal folytatandó konferenciák célja csak időnyerés. Rámutat arra a nagy veszélyre, ha Magyarország hosszabb ideig bolsevik marad, Ausztria egy-két héten belül szintén bolsevik lesz.

Ugyanezt írja Bethlen István a szegedi kormánynak: – Ami a bécsi helyzetet illeti, a Vörös Hadseregnek a csehek ellen kivívott sikere dominálja a politikai helyzetet. Ennek hatása alatt félő, Bécsben is kikiáltják a Tanácsköztársaságot... Az angolok az utóbbi időben élénkebben érdeklődnek a bécsi magyar ellenforradalmi Comité működése iránt. Közreműködnek a tiszti transzportok Szegedre szállításában. Kijelentéseik szerint szándékuk az ellenforradalmi akció támogatása. Elégedetlenség tapasztalható náluk a párizsi konferenciának a bolsevizmus leküzdésében mutatott határozatlansága miatt – utal Bethlen a Clemenceau-jegyzékre.

Majd azzal folytatja levelét: – A Clemenceau által Kun Bélának küldött ultimátumra adandó választól függ az egész magyar politikai helyzet alakulása. Ha Kun Béla nem teljesíti az ultimátum-

ban követelteket, az ellenforradalom szempontjából ez a kedvezőbb. Következménye lenne a szegedi kormány elismerése: katonai, politikai akciójának nyílt támogatása az antant részéről.

Bethlen nagy csalódására Kun Béla a Forradalmi Kormányzótanács nevében politikusan, halogatóan válaszol a Clemenceau-jegyzékre, amelynek nyilvánvalóan célja, hogy megmentse a kritikus helyzetbe jutott csehszlovák hadsereget. A Kormányzótanács nevében június 9-én üdvözli az antant szándékát, hogy Magyarországot meghívják a békekonferenciára. Hangsúlyozza a Tanácsköztársaság békés szándékait. Leszögezi: a támadást Csehszlovákia és a román királyság csapatai indították el. A Tanácsköztársaság csupán önvédelmi háborút folytat. A Forradalmi Kormányzótanács kész beszüntetni hadműveleteit, s tárgyalni minden kérdésről, ha ezeket, valamint a gazdasági természetű problémákat, az érdekelt államok képviselőiből alakult bizottság a szövetségesek elnöklete alatt, haladéktalanul megvitatja.

Válaszával időt nyer. A Vörös Hadsereg közben tovább folytatja harcát. Visszaveri a csehszlovák hadsereg nagyszabású ellentámadását, elfoglalja Eperjest, Bártfát. Kijut a Kárpátok vonalára, a lengyel határra. A szovjet és a magyar Vörös Hadsereg mindössze kétszáz kilométernyire van egymástól.

A győzelmet elősegíti, hogy a csehszlovák ellenforradalmi hadsereg katonáinak egy része nem akar a népek szabadságáért küzdő magyar testvérek ellen harcolni. A csehszlovák baloldali szocialisták szembefordulnak a burzsoázia háborújával. Magyar és szlovák munkások Rozsnyón, Rudabányán megtámadják a csehszlovák helyőrséget. Hidakat rombolnak, hogy segítsék a Vörös Hadsereget. Piccioni olasz tábornok arra kényszerül, hogy a csehszlovák burzsoá hadsereg tartalékai jelentős részét a munkások fegyveres felkelésének leverésére használja fel.

1919. június 16-án Szlovákia felszabadított népe kikiáltja a Szlovák Tanácsköztársaságot. A Magyar Tanácsköztársasághoz hasonlóan hozzálát a tőkés termelési viszonyok felszámolásához.

A hátországi dolgozók sztrájkkal segítik a Magyar Tanácsköztársaságot. Ploestiben, a nagy petróleumforrások vidékén, sztrájkba lépnek a kutak munkásai. Bukovinában erős parasztmozgalom bontakozik ki. A proletár internacionalizmus példaadó megnyilatkozása: a cseh és román dolgozók mozgalmai gyengítik az imperialisták erejét és terveit.

A segítségben nem maradnak el a franciák által megszállt

magyar területek dolgozói sem. Szeged külterületének munkásai és parasztjai 1919. július 8-án nagygyűlésen mondják ki: – Amikor Szegeden Károlyi Gyula gróf cirkuszkormánya és a francia imperializmus pressziója a munkásságot sztrájkba kergeti, és a szegedi burzsoázia a tanyai lakosságot ellenforradalmi mozgalmak által akarja befolyásolni, a nagygyűlés, feleletképpen e gazságokra, testvéri üdvözletét küldi a fronton harcoló proletár testvéreinek. Elhatározza, hogy minden élelmiszer-fölöslegét a Vörös Hadseregnek és a városi proletárságnak küldi, hogy ezzel hozzájáruljon a végső, biztos győzelemhez...

A magyar Vörös Hadsereg győzelmes hadjárata a magyar nép dicsősége. A világ proletariátusa és a magyar nép egyaránt lelkes örömmel fogadja a győzelmi híreket.

Az ellenforradalom pánikba esik. Végünk van! – írja naplójában Kelemen. Azon töpreng, hova menekülhet, ha a Vörös Hadsereg, győzelmes hadjárata nyomán eljut Szegedre.

Emlékirataiban Horthy is kesernyésen elismeri: – Kun Béla megkísérelte a hadsereg szervezését. Ez bizonyos mértékben sikerült is neki, mert egyrészt a csehek, románok és szerbek előrenyomulása, másrészt az elbocsátott tisztek kényszerhelyzete toborzó erővel hatott. Ez a sereg néhány győzelmes csatát vívott a csehekkel, nem mintha a vöröskormányzattal tartott volna, hanem mert tagjai magyarok és jó hazafiak módjára harcoltak...

Következőleg, ha ezek – mint ezt Horthy megállapítja – jó magyarokként és hazafiakként harcolnak a Vörös Hadsereg soraiban, azok, akik ellenük harcolnak, rossz magyarok, rossz hazafiak.

Valóban, miközben a Vörös Hadsereg soraiban számos tiszt áldozza életét Magyarország ügyéért, Prónay Pál naplójában nyíltan megírja Károlyi Gyula kormányáról, Horthyról és önmagáról, hogy az ellenforradalmárok Szegeden az ellenséges megszállás minden szégyenét feledve, lelkesednek a franciákért. Természetesnek találják és tőlük várják, hogy segítik őket szervezkedésükben, „keresztény nemzeti" terveik megvalósításában.

A megalázkodó franciabarátság keresésében Horthy sem kivétel. Az ő aláírásával, de Gömbös által készített, a minisztertanács elé terjesztett „Katonapolitikai Elveink" leszögezi: – Miután az antant segítsége, vagy legalábbis hallgatólagos beleegyezése nélkül a Tanácsköztársaság elleni akció megkezdése egyáltalán lehetetlen,

továbbá, mert jelenleg Magyarország a francia érdekszférába tartozik, politikai tényked ésünknek úgy kell alakulnia, hogy megnyerje a franciák bizalmát és ezzel támogatását. Ezen célnak a németbarát tendenciának még a látszata is ártana.

Károlyi Gyula és kormánya azonban bármilyen lojális a franciákhoz, nem tehet sokat céljaiért. Minden lépéséhez a franciák engedélye szükséges, és minden ügyük hetekig elhúzódik.

A kormánynak emiatt nemigen akad dolga. Horthy munka nélkül élvezi a miniszteri magas fizetést a bécsi követségről elrabolt száznegyven millió koronából. Bethlen küld erre a célra a szegedi kormánynak hárommillió koronát.

– Sohasem volt ilyen nagy idegenforgalom Szegeden, mint most – írják a szegedi lapok. Szeged korzója sohasem volt ilyen élénk. Rengeteg most itt az országos hírű politikus, katonatiszt, száműzött tisztviselő, bujdosó ellenforradalmár, menekült birtokos és akiket először kell említeni: rengeteg a szépasszony és lány. A Kass-szálló éttermének különszobájában minden délben megjelenik gróf Károlyi Gyula, báró Solymossy Lajos, báró Bornemissza Gyula, Horthy Miklós, az ellenforradalmi kormány tagjai. Délután bridzsezés folyik mindenütt. Ha a gyanútlan vendég, mit sem sejtve, belép a Kass kávéházba, ennek halljában vagy a Regatta teraszán, egyes hotelszobák hűs mélyén, mindenütt csak a bridzs járja. Az egyik játékos Horthy Miklós.

Fontos a szerepe a Szegedi Csónakázó Egyletnek is. A munkában és gondokban kimerült államférfiaknak a szórakozás és felfrissülés, erőt gyűjtő pihenés lehetőségét adja. Horthy Miklós a tenger után vágyódó örökös nosztalgiájára itt, a Tisza vizében kap kárpótlást. Már Szegedre érkezése napján kedves közvetlenséggel kölcsönkér egy úszónadrágot; a Tisza enyhet adó hullámai közé veti magát, majd skiffbe száll, és gyakorlott evezősre való csapásaival szeli a Tisza vizét. Egyetlen nap sem hanyagolja el kedves sportját.

A Csónakázó Egylet gondnoka jó konyhát tart. A jó konyha, a jó baráti társalgás idevonzza vacsorára gróf Teleki Pált, gróf Zichy Aladárt, Horthy Miklóst. Nemegyszer az egylet elnöke, Pálffy Dániel, a kitűnő amatőr szakács, készíti a különleges szegedi halpaprikást.

Horthy, a vacsora utáni üldögélés közben, mialatt a könnyű homoki bor mellett cigarettát sodor, gyakran beszéli el tengerészélményeit. Érdekes előadásokat tart a messzi keletről, a keleti élet

külsőségeiről, a bal karjára tetovált kígyó eredetéről, a tengerészek jelleméről, babonáiról. Jóízű anekdotákat mond el a tengerre került magyar parasztok furcsaságairól, és más történeteivel is mosolyt csal az ajkakra.

A jó bor, a tréfák sűrűn derítik kedvre a gondokban elfáradt államférfiakat. A késői órákban, a vég nélküli beszélgetésekben, a reggelig tartó vitákban és kedélyes eszmecserékben sok ötlet, sok terv születik. El lehet mondani, hogy itt és így születik az ellenforradalmi Magyarország – írja a szegedi lap.

Olyan kormánynak azonban, amely délelőtt strandol, úszik, délután bridzsezik, estéjét a Csónakázó Egylet vacsoráján tölti, nem lehet sok a teendője.

Horthy a minisztertanács ülésein következetesen hallgat. Igazi államügyek híján pedig heves vitákban vetődnek fel a legkülönbözőbb személyi kérdések, állásügyek és a kormány követendő politikája.

Szegeden ekkor mindenki politikus. A legkülönbözőbb politikai csoportosulások harcolnak egymással a nem létező hatalomért. S hogy elnyerjék a megszálló franciák kegyét és támogatását, egyformán mindent ígérnek nekik, befeketítik előttük egymást.

Emlékirataiban Horthy arról ír: Minden idejét a nemzeti hadsereg szervezesének szenteli, de sem ő, sem Gömbös nem tehet sokat ennek érdekében. A franciák mindössze ezerháromszáz fő toborzását, felfegyverzését engedélyezik. Horthy aláírásával június 19-én megjelenik a toborzó felhívás: – Jelentkezzék minden fegyverfogható hazafi. Honmentésről van szó. Ragadjatok fegyvert az országot pusztító vörösterror leküzdésére. Szegediek! Mutassátok meg, hogy méltók vagytok őseitekhez...

Károlyi Gyula, Horthy, Gömbös megbízásából titokban ekkor már szervezi Prónay a róla elnevezett tiszti századot. Negyven főből áll, de a franciák segítségével ő is emelheti a létszámot. Száznegyvenre gyarapszik.

Horthy ezzel a tiszti különítménnyel és a franciáktól már eddig is eltűrt, mintegy ezerfős magyar haderővel indul életútja új szakaszának. Még mindig csodálkozik azonban, hogy ő a szegedi kormány honvédelmi minisztere. Bevallja: nemrég Kenderesen még azt hitte, az osztrák–magyar hadiflotta átadásával elvesztette hivatását. Hogy egyszerű gazdálkodóként fejezi be életpályáját.

Prónay teljes cinizmussal írja naplójában, hogy kikből szervezi az egyelőre egyetlen tiszti századból álló haderőt. Az ország minden részéből idejönnek a konjunktúraalakok, szélhámosok, condottierék (zsoldoskapitányok), mint a darazsak a mézre, mert ismerik a különféle lehetőségeket, amelyek számukra ilyenkor megnyílnak. Mindegyik felkínálja szolgálatait, és akar valami lenni.

Elmondja, hogy már van kétszáz karabélya a szükséges felszereléssel, tölténnyel. Az utászlaktanyában Preplár ezredes jóvoltából szert tesz sötétzöldes színű, szürkébe játszó vászon nyári zubbonyokra és hosszú pantallónadrágokra, amelybe belebújtatja tisztjeit. Mindegyik csináltat magának hevenyében Bocskai-sapkát, amelyet fehér tollal díszítenek.

A Prónay által felállított csapat városszerte érezhető működése ad hatalmat és önbizalmat Károlyi Gyula kormányának. Segítségével határozottan tudnak fellépni a konkurrens és ellenlábas politikai klikkekkel szemben, amelyek más nézeteket vallanak, más kormány megalakításával próbálkoznak. A fehérterror eszközeit alkalmazza a szegedi munkásokkal és értelmiségiekkel szemben. A laktanyában, ahol százada tanyázik, letartóztatottakat kínoznak, gyilkolnak.

Prónay, naplója szerint, gyakran észleli, hogy Szegeden mennyire elharapódzott a munkásságnál a kommunizmus. Amikor csapata kivonul, több ízben ragadja meg az ilyen, éppen keze ügyébe eső és becsmérlő szavakat utánuk kiáltóknak az üstökét. A kaszárnyában leméret ötven botot az olyan megrögzött emberi állatoknak, akiket a Marx-féle ideológia formálisan megrészegített. Ilyen esetek után – írja Prónay –, ámbár a jobb karjában levő idegek, amelyek a háborúban történt sebesülése után igen érzékenyek maradtak, az önkezűleg kiosztott pofonok után talán jobban fájnak, mint az illetők pofája, ritkán tudja magát türtőztetni.

Az egyik munkás, akivel Prónay kegyetlenül elbánik, Kecskeméti Imre. A fiatalember piros szegfűvel a gomlyukában sétál az utcán. A Prónay vezetésével menetelő tiszti csapat elfogja. A Madách utcai laktanya pincéjébe hurcolja. Amikor elengedik, orvosi látleletet vesznek fel sérüléséről. Másnap a *Szegedi Napló* egy fiatal munkatársa megírja: A politikai élet helyes kibontakozása útján a legnagyobb bajokat azok okozzák, akik csak körmük tisztításához és békés polgárok inzultálásához értenek...

A lap negyvennyolc óra múltán „Összedrótozott holttest a

Tiszában" címmel számol be arról, hogy a cikk írója eltűnt a városból. A felismerhetetlenségig összevert, összedrótozott holttestét a Tisza hullámai vetették felszínre.

Az ügyben Horthy kénytelen nyilatkozni. Az újságíró gyilkosáról nem akar tudni, de hadseregparancsot ad ki: – Az utóbbi napokban előfordult, hogy tisztek nyilvános helyen polgári egyének gomblyukából piros szalagot vagy virágot téptek ki, sőt azok viselőjét tettlegesen is bántalmazták, néha pedig antiszemita érzelmüknek adtak kifejezést... Minthogy az ily eljárás a kormány nehéz helyzetét itt Szegeden csak súlyosbítja, elvárom az alárendelt tisztektől és legénységtől, hogy ezentúl az ilyen beavatkozástól tartózkodni fognak...

Prónay ezután is zavartalanul folytatja működését. Naplójában példának hozza fel, hogy két nyomozója letartóztatott egy Szatymaz felől Szegedre átszökött, Árpássi nevű kommunistát. Vallatását Bibó Dénesre bízza. A fogoly az asztalon ül, gúzsba kötve. Ez a módszer, amelynél a delikvensek hamar behódolnak, a következőkből áll – magyarázza Prónay: Ülő, illetve guggoló helyzetben a térdeket feltolják az állig, a lábak bokában, a kezek csuklóban szorosan egymáshoz kötve, a karokat annyira meghajlítják, hogy úgy a térd-, mint a könyökhajláson erős dorongot lehessen keresztülcsúsztatni. Az ilyen kényszerhelyzetet különösen kövér, puha emberek nemigen bírják huzamosabb ideig. Kezesebbek lesznek, és még azt is bevallják, amiről nem tudnak, vagy amit el sem követtek.

Árpássinak azonban – írja Prónay – nemcsak a gúzs válik tűrhetetlenné, hanem az a sok millió légy is, amely a helyiségben zümmög. A nyaklevesektől felduzzadt kék és zöld pofájára ülnek, amelyet Bibó gondosan porcukorral behint.

Miután Árpássi három órát tölt ebben a pozícióban, Prónay feloldoztatja a köteleket. Amikor mégsem vall, a kifáradt Bibó helyett Orosz Gyurka főhadnagyot rendeli ki a további kezelésre. Vastag bikacsököt alkalmaz vallató eszközként. – Ha te, büdös kutya, nem vagy Kun Béla futárja, miért állítod, hogy a szovjet köztársaság nevében jöttél? Ugye, nem tudsz felelni? – és megszólal a bikacsök. – Vagy ha nem küldött senki, miért jöttél? – És a jajveszékelő Árpássi hátát és egyéb hájas részeit alaposan megdolgozza a hóna alól előkapott szerszámmal.

Prónaynak mindenki kommunista, aki más véleményt vall, mint ő és tisztjei. Naplójában megírja, miként akarja megöletni

még a jobboldali Magasházy László tüzér századost is, és milyen fordulattal menekül meg a haláltól:

Kiadta néhány bizalmasának a parancsot: kapják el Magasházy tüzér századost. A már megrendelt szekéren, melyet egy szegedi földbirtokostól kért kölcsön, szállítsák a Tiszába, azokhoz hasonlóan, mint ahogyan a hazaáruló vörös kommunista kémekkel elbánnak, kiknek a nevezett folyó lett a temetője... Görgey százados az utolsó pillanatban rohan hozzá: ne tegyen semmit Magasházy ellen, a Károlyi Gyulával létrejött politikai kompromisszum alapján, Horthy Miklós honvédelmi miniszter segédtisztjének alkalmazzák.

Így kerül Magasházy százados Horthy mellé. Az elkövetkező évtizedben úgyszólván minden munkát ő végez helyette. Megelőző aláírása nélkül Horthy nem ír alá ügyiratot. Ha Magasházy aláírja, olvasatlanul jóváhagyja.

Horthynak bizalmasa marad Prónay. Zadravetz páter írja naplójában: – A szegedi zűrzavaros, sőt kommunizmussal telített eseményekbe elég belekiáltani Prónay nevét, és egyszerre csend és nyugalom uralkodik. Szigorú katona, de sohasem jogtalan. Isten és ember előtt mindig vállalja a katonai felelősséget (ez a szavajárása) azért, amit kérlelhetetlenül tesz. Nagyon természetes, hogy ő a megújhodás legerősebb oszlopa...

Páter Zadravetz ugyanilyen oszlopnak tartja magát is. A protestáns Horthy viszonzásul kitüntető figyelemben részesíti. A tiszteletére adott ismerkedési vacsorán reá emeli poharát. A pátert a nagy bizonytalanság biztos szövétnekeként köszönti.

Ez Horthy első magyar nyelvű beszéde. Pohárköszöntője amiatt is nagy feltűnést kelt, mert eddigi pályafutását a közös hadseregben töltötte, és bár hónapok óta Magyarországon tartózkodik, magyarul akadozva, idegen kiejtéssel beszél.

Néhány év múltán e rossz magyar nyelvezettel elmondott pohárköszöntőjéről írják életrajzírói: ekkor tartotta életében az első magyar tósztját. Katonás rövidséggel elmondott szónoklata a magyar élet és a magyar tett evangéliuma...

A Horthy által ily nagyra becsült Zadravetz páter a magyar Nemzeti Hadsereg felállításának egyik leglelkesebb szegedi híve, toborzója. Gyűlést tart a városházán, kocsmáról kocsmára jár. Parasztok, iparosok, munkások közé megy, beszél velük, nógatja őket. Ugyanezt teszi a bizottság többi tagja. Jelentkező szép számmal akad – írja Zadravetz a naplójában –, de nem annyira

a szegediek, mint a vörösüldözés elől Szegedre menekült tisztek sorából.

A hadseregszervezés másik akadálya, hogy a franciáktól továbbra sem kapnak megfelelő támogatást. 1919. június 11-én ennek elhárítására Teleki Pál külügyminiszter, Horthy kíséretében, Belgrádba utazik.

Emlékiratában Károlyi Mihály iránti izzó gyűlölettel tekint vissza Horthy a világháború utolsó napjaira, amikor Károlyi Mihály miniszterelnök a Nemzeti Tanács küldötteivel Belgrádba utazott, hogy ott Franchet d'Esperey tábornokkal, a balkáni szövetséges csapatok főparancsnokával tárgyaljon a Magyarországgal kötendő fegyverszünetről. A tábornok – Horthy szerint – megkérdezte Károlyitól: tulajdonképpen kinek a nevében beszél? Azt válaszolta: – Magyarországon teljes átalakulás ment végbe, és a Nemzeti Tanácsnak és a hadsereg felett parancsnokságot gyakorló katonatanácsoknak a szószólója. Ekkor hangzottak el – írja Horthy – Franchet d'Esperey félvállról, megvetően odadobott, híressé vált szavai: – Hát már ilyen mélyre süllyedtek?

Horthy a Károlyi-forradalmat a front hátbatámadásának mondja, mintha nem éppen ő lett volna az, aki életét féltve még a fegyverszünet megkötése előtt átadta az osztrák–magyar hadiflottát a jugoszlávoknak. Polából is sietve távozott, sorsára hagyta tengerészeit. Azzal vádolja Károlyi Mihályt, hogy segített létrehozni a proletárdiktatúrát. Hangoztatja Horthy: ő azért lett szívesen miniszter Károlyi Gyula mellett, hogy segítsen neki jóvátenni azt, amit egy másik Károlyi vétett a haza ellen. Károlyi Mihályt az a Horthy vádolja, aki törve beszél magyarul, és az ellenforradalom miniszereként utazik Belgrádba.

Károlyi Mihályt annak idején Franchet d'Esperey valóban sértően fogadta Belgrádban. Teleki Pált és Horthyt nagy megbecsülés övezi.

Károlyi Mihály akkor a fegyverszünetről tárgyalt Belgrádban. De mi viszi Károlyi Gyula szegedi kormányának miniszereit, Teleki Pált és Horthyt, Belgrádba?

A Magyarországgal hadat viselő antant megbízottaival tárgyalnak, hogy segítsék őket. A Vörös Hadsereg soraiban tisztek százai harcolnak becsülettel, hazájuk függetlenségéért. Horthynak, a Magyarországtól közel négy évtizedig elszakadt, császári és királyi tisztnek sohasem volt hazája. Az antant támogatásával akar Magyarország ellen ellenforradalmi hadjáratot indítani.

Tárgyalnak erről Péter királlyal és Protics miniszterelnökkel. Hozzájárulnak Teleki és Horthy minden kéréséhez, amennyiben a franciák is engedélyezik.

A francia parancsnokság nagyon tartózkodó. Pedig a Károlyi Gyula kormány küldötteit a Belgrádban székelő Toubridge angol tengernagy is támogatja, akit Horthy jól ismer tengerészeti attasé korából.

A francia tartózkodás oka az, hogy támogatják a magyar ellenforradalmi szervezkedést, helyeslik a magyar Nemzeti Hadsereg felállítását, de nem Horthy és még kevésbé Gömbös vezetésével.

Tervei kiviteléhez – írja Horthy – természetesen kellett a Szegedet megszállva tartó franciák beleegyezése, de ezt csak nehézkes tárgyalások után sikerül megkapniok. A francia megszálló csapatok parancsnoka, de Lobit, másként viselkedett, mint de Gondrecourt tábornok, a Szeged környéki helyi erők parancsnoka.

A francia hadsereg helyi parancsnokai segítettek megalakítani a reakciós, döntően volt Tisza-pártiakból álló Károlyi Gyula kormányt. Elfogadták Horthy miniszterségét, Gömbös államtitkárságát. Párizsban azonban az ellenzék hevesen támadja a kormányt, amiért a hadsereg tábornokai volt Tisza-párti nagybirtokos és németbarát elemekből hoznak létre ellenforradalmi magyar kormányt. A magyar Vörös Hadsereg sikereinek hatása alatt Párizs rájön, hogy Károlyi Gyula kormánya nem számíthat a magyar nép támogatására. Utasítást ad de Lobit tábornoknak: követelje a szegedi kormány kiegészítését demokratikus és antantbarát politikusokkal, valamint szociáldemokratákkal.

Francia és angol tanácsra Bethlen is arról ír Károlyi Gyulának: – Mindent el kell követni, hogy a szegedi kormány megszerezze a polgári pártok bizalmát, és reájuk támaszkodhassék. A kormánynak ne legyen a volt Tisza-párt színezete. A szociáldemokratákkal kell tehát érintkezésbe lépni, és ezzel is előkészíteni az állandó kormányzat lehetőségét.

Bécsben Bethlen ugyanezt teszi.

Kelemen írja naplójában: Párizs kezdettől szélsőségesen németbarát alakulást lát a kormányban. Attól tart, hogy a Habsburgok állanak a háta mögött.

Ez a vád még megalapozottabbá válik, amikor a kormány kiegészül Horthy személyével. – Ferenc József szerette és nagyra becsülte a magyarokat – fejtegette Horthy Kelemen Bélának. Sajnálja, hogy Károly király, amikor trónra került, elbocsátott sok

kipróbált, tapasztalt tanácsadót, közöttük Tiszát. Helyettük sok jó emberét, akiknek hálával tartozott, juttatta vezető állásokba. A legtöbb ezek közül tapasztalat hiányában nem tudott megbirkózni a nehéz időkkel és viszonyokkal. Ez hátrányára vált Károly király uralmának.

Horthy nem említi, hogy ő is Károly király embereként került magasba. Az osztrák–magyar hadiflotta parancsnokaként azok közé tartozott, akik nem tudnak megbirkózni feladatukkal.

7

1919. június 13-án az antant újabb jegyzéket intéz a Tanácskormányhoz. Megismétli a Clemenceau-jegyzékben foglalt követeléseket: a magyar Vörös Hadsereg északi erőinek azonnali visszavonását, győzelmi eredményei feladását.

Kitartani! – ez lenne a Tanácsköztársaság további győzelmének előfeltétele. A volt szociáldemokrata párti jobboldal, közöttük Böhm, a Vörös Hadsereg főparancsnoka mégis, a hadisikerek ellenére, reménytelennek látja a további harcot, a Tanácsköztársaság győzelmét. A Forradalmi Kormányzótanács, majd az elkövetkező napokban összeülő Tanácsok Országos Gyűlésén a Clemenceau-jegyzék elfogadását és a proletárdiktatúra alkalmazásának enyhítését követeli.

Az 1919. május 1-i válság után a jobboldal fellépésével most ismét megmutatkozik, mily nagy hátránya a Tanácsköztársaság vezetésének, hogy a Kormányzótanácsban számos olyan jobboldali szociáldemokrata, mint amilyen Böhm, Kunfi, Garbai, kapott vezető tisztséget. A kritikus helyzetekben ingadoznak. Aláássák a Tanácsköztársaság híveinek elszántságát. A proletárdiktatúra enyhítése követeléssel a Tanácsköztársaság polgári demokratikus köztársasággá „átfejlesztésére" törekszenek. Azzal indokolják; a Kárpátoknál nem következett be a szovjet és a magyar Vörös Hadsereg találkozása.

Valóban így volt. Ukrajnában súlyossá vált a szovjet hadsereg helyzete. Nagyarányú nacionalista lázadás robbant ki a Vörös Hadsereg hátában. Miután ezt sikeresen leverték, Gyenyikin tábornok négyszázezer főnyi fehér hadserege indított támadást. A szovjet hatalom vezetői arra kényszerülnek, hogy a nyugati arcvonalról

minden nélkülözhető erőt elvonjanak, átirányítsák Szovjet-Oroszország egyik legfontosabb iparvidéke, a Donyec-medence felszabadítására.

A Clemenceau-jegyzék és a jobboldal fellépése egyenetlenséget és vitát vált ki a Forradalmi Kormányzótanácsban és a Tanácsok Kongresszusán. Kun Béla és a kommunisták helytelenítik a jobboldal fellépését, a proletárdiktatúrának polgári demokrata rendszerré átalakítását. Elutasítják azok nézetét, akik a humanizmus jelszavával mérsékelni kívánják az ellenforradalmárokkal szemben tanúsított intézkedéseket. Minden ingadozás, a diktatúrának gyönge kézzel való kezelése azt jelenti: a diktatúra tekintélye csökken, ami az ellenforradalmat bátoritja és a proletariatustól felesleges véráldozatot követel. Ahhoz, hogy a diktatúra minél humánusabb legyen, az kell, hogy a diktatúrát minél szilárdabban, minél erősebb kézzel gyakorolják.

Kun Béla arra is rámutat: csupán néhány napja, hogy befejeződött a június elején kirobbantott, dunántúli kuláklázadás felszámolása. A bécsi ellenforradalmi Comité szervezte, hogy lehetővé váljék a földrajzi adottságai miatt erre különösen alkalmas Sopron rajtaütésszerű elfoglalása. Siker esetén Szegedről ide hozták volna az ellenforradalmi kormányt, hogy azt Bethlen vezetésével átalakítsák és külföldi segítséggel döntő harcot indítsanak a Magyar Tanácsköztársaság ellen.

A bécsi Antibolsevista Comité ennek érdekében ugyancsak a Dunántúlon, ellenforradalmár vasúti főnökök és tisztek illegális csoportjának segítségével vasutassztrájkot szervez a kuláklázadások ösztönzésére, illetve a Vörös Hadsereg hadműveleteinek bénítására. Kísérleteik a vörös véderők csapásai alatt kudarcba fulladnak, de az ellenforradalmi mesterkedések folytatódnak.

– E helyzetben – mondja Kun Béla – különösen veszélyes a párton belül a diktatúra enyhítéséért indított jobboldali szociáldemokrata akció, amely mögött az a törekvés rejlik, hogy egyezzenek meg az antanttal és a hazai burzsoáziával, lényegében a Tanácsköztársaság megbuktatására.

A Clemenceau-jegyzék tekintetében Kun Béla és a Kormányzótanács jelentős többsége, mint ezt a Pártkongresszuson, majd a Tanácsok Országos Gyűlésén kifejti, hajlandó tárgyalást kezdeni az antanttal. Kész visszavonni Szlovákiából a Vörös Hadsereget, ha viszonzásul a román megszálló csapatok kiürítik a Tiszántúlt. Kun Béla szerint a Tanácsköztársaság érdekeinek megfelelne, ha súlyos

feltételekkel bár, de lélegzethez juthatna, és sikerülne az antanttal átmeneti békét kötni. Ennek érvénye amúgy sem lenne hosszabb, mint volt a breszti béke, mert a közeljövőben várható nemzetközi forradalom úgyis semmissé teszi. Addig is a Tanácsköztársaság diplomáciai elismerése megszilárdítaná nemzetközi helyzetét. A lélegzetvételi szünet lehetővé tenné a Tanácsköztársaság hatalmának megerősítését, a katasztrofálisan súlyos gazdasági nehézségek leküzdését, a Vörös Hadsereg megerősítését.

A Tanácsköztársaság kikiáltása óta a nyersanyaghiány miatt a termelés nem emelkedik, sőt, a munkásosztály élenjáró tömegeinek hadba vonulása miatt csökken. A négy esztendeig tartó világháború után, a mezőgazdasági termelés nagy arányú csökkenése következtében az élelmiszer-tartalékok csaknem teljesen kimerültek. Az új termés gyors és szervezett betakarításával megoldható lenne a válságosan súlyos élelmezési helyzet, ha a Clemenceau-ígéret szerint a románok kivonulnak a Tiszántúlról, Magyarország legfontosabb gabonatermő vidékéről.

Mintegy kéthetes, egymást követő vitában a Forradalmi Kormányzótanács, a párt, a tanácskongresszus többsége e megfontolások alapján érvel Clemenceau ajánlatainak elfogadása mellett, bár többen kommunisták, élükön Szamuely Tiborral, az antant megbízhatatlanságára utalva, a Vörös Hadsereg támadó hadműveleteinek további folytatását javasolják.

A hazafi Stromfeld Aurélnak, a császári-királyi hadsereg volt ezredesének, jelenleg a Vörös Hadsereg vezérkari főnökének szintén ez a véleménye. Helyteleníti az északi hadjárat eredményeinek biztosítékok nélküli feladását. Mégis készíti már a hadműveleti terveket a Vörös Hadsereg egységeinek északról való gyors átcsoportosítására, a Tiszántúl visszafoglalására.

Míg a hazafi Stromfeld és vele számos régi szabású katonatiszt harcol a kommunistákkal az ország függetlenségéért, Bethlen jegyzékkel fordul az antanthoz. Arról ír: a Vörös Hadsereg bevonulása a tiszántúli területekre súlyos zavargásokra, véres küzdelmekre adna okot, amelyekkel szemben a szomszéd államok nem maradhatnának közönyösek. A tiszántúli területek, melyeknek a kiürítését tervezik, igen termékenyek. E vidékek termelvényei, ahol az aratás küszöbön áll, elvesznének a lakosságra nézve, és a bolsevikok készletének és ellenállási eszközeinek gyarapodását jelentenék.

– Csak a szegedi kormány tudná a szóban forgó területek lakossága számára biztosítani – írja Bethlen –, hogy ne álljanak be a

gyászos következmények, miket reájuk nézve a megszálló csapatok visszavonulása idézne elő. Kéri a területek átengedését az ellenforradalomnak.

Hogy az ellenforradalom milyen erővel szállná meg a Tiszántúlt, erre nézve Horthy aláírásával Gömbös készít terveket. Végrehajtásához a balkáni hadsereg ideérkező főparancsnokától kér segítséget. Engedje meg a jelenleg már ezerháromszáz főből álló Nemzeti Hadsereg kiegészítését tízezer főre. Adjanak felszerelést, megfelelő létszámú francia tüzérségi egységeket. Ez a tízezer katona legyőzi a magyar bolsevizmust, ami Európa és Franciaország érdekében áll, ahol a bolsevizmus magvai már szintén kelnek.

Franchet d'Esperey nem veszi komolyan a Horthy–Gömbös által előterjesztett, tízezer főnyi létszámra alapozott tervet a nagy létszámú és győzelmeiben megerősödött Vörös Hadsereggel szemben, amelyet a lakosság támogat.

A tervet Kelemen Béla sem veszi komolyan. Feljegyzi: Belitska Sándor tábornok pesszimistán bírálja eme elképzeléseket. Véleménye szerint harmincezer fegyver, százötven ágyú, megfelelő munició nélkül nem indulhatnak meg a vörösök ellen. Ha a vörösök levernék az ellenforradalmi kormányt, sokáig, nagyon sokáig nem kísérletezhetnének újra nemzeti irányzattal.

Kelemen nagy bajnak tartja azt is, hogy magyar részről nem olyan katona tárgyal a franciákkal, akinek súlya van. Aki iránt egyszersmind a franciák bizalommal vannak, és ért a katonai dolgokhoz. Horthy személyesen nem tárgyal velük, mert mint admirális, nem foglalkozott soha gyalogsági, felszerelési dolgokkal, részletkérdésekkel. Gömbös Gyulát sem lehet elküldeni a franciákhoz. Nem beszél franciául. Emellett heves vérmérsékletű, fölényeskedik. Rögtön vitázik, s amint elragadja heve, azonnal fenyegetőzik, hogy ebben az országban mindenki rebellis lesz. Egyszóval nem az a temperamentumú ember, akinek egyénisége bizalmat keltene a franciáknál.

Kelemen azt is feljegyzi naplójába: a franciák elutasító magatartásának legfőbb oka az, amit hivatalosan is tudatnak, hogy nemcsak ők, az angolok is reakciósnak tartják azt a kormányt, amelynek Károlyi Gyula a miniszterelnöke és Horthy, a Habsburg-császár szárnysegéde egyik minisztere.

A szegedi munkásság sem akarja a reakciós kormányt. Harcot hirdet ellene. Általános sztrájkba lépnek. Követeléseik egyike a kormány azonnali lemondása. A sztrájkot a franciák igyekeznek

letörni. Házkutatást tartanak a munkásotthonban; számos letartóztatást foganatosítanak. A sztrájk még így is húsz napig tart.

A Tanácsköztársaság legfőbb fórumain folyik még a vita a Clemenceau-jegyzék elfogadásáról vagy elutasításáról, amikor a bécsi Antibolsevista Comité a Tanácsköztársaság növekvő nehézségeit újabb fegyveres lázadások szervezésére használja fel. Hátba támadják az idegen fegyveres erők ellen harcoló országot, hogy megakadályozzák a békekötést, és az antant előtt bebizonyítsák: az ellenforradalom az a hatalmi tényező Magyarországon, amellyel a jövő tekintetében számolni kell.

Június 19-én Kalocsa központtal Pest megyében robban ki ellenforradalmi lázadás. Hatalmába keríti a várost, több mint húsz falut. Kivégzik a kommunistákat.

Szamuely Tibor vezetésével a forradalmi erők háromnapos harcban letörik az ellenforradalmat. Ugyanaznap Budapesten kezd az ellenforradalom felkelést. A munkászászlóaljak és a Vörös Őrség osztagai néhány óra alatt elnyomják a kísérletet.

Győz a Tanácsköztársaság, de a Clemenceau-jegyzékkel kialakult helyzetben a belső politikai nehézségektől, a súlyos gazdasági helyzettől, árulástól, az ellenforradalmi elemek aknamunkájától gyengítve, nem tanúsít szilárd ellenállást az imperialista nyomással szemben.

Kun Béla június 25-én a Clemenceau-hoz intézett táviratában biztosítékot kér, hogy a szlovákiai visszavonulás esetén a román megszálló csapatok valóban kiürítik Tiszántúlt. Az antant semmiféle garanciát nem ad. Ennek ellenére június 28-án a pártvezetőség, majd a Tanácskormány többsége, bízva a Clemenceau-jegyzék ígéreteiben, teljesíti az antant követeléseit.

8

Kelemen a naplójában elmondja: ifj. Madarász József, volt képviselőtársa, Svájcból megérkezett Szegedre. Bécsen keresztülutazott. Panaszkodik a bécsi Comité tagjaira. Nagy összegben kártyáznak, asszonyokkal mulatnak, reggelig pezsgőznek, dorbézolnak. Madarász azt is elmondja: gróf Andrássy Gyula IV. Károly fiát, Ottó főherceget akarja magyar királynak. Külföldön az a látszat nyer leginkább hitelt, hogy a bécsi Comité és a szegedi kormány egy

hajóban evez Windischgrätz herceggel, aki a Svájcba menekült Károly király legbensőbb embere. Márpedig az antant nem engedi meg a Habsburgok visszajövetelét. Ezért alig lehet remény arra, hogy az antant elismeri a szegedi kormányt.

Horthy, aki Tisza Istvánt tartotta ideáljának, Habsburg-párti. Károlyi Gyula és Bethlen István is az. Szoros kapcsolatot tartanak Károly királlyal.

Windischgrätz Lajos, volt miniszter, Károly király egyik bizalmasa, 1919. június 29-én Horthyval felveszi az összeköttetést.

A herceg az 1848–49-es szabadságharc egyik legfőbb hőhérának unokája. Mint képviselő és miniszter, jelentős szerepet vitt az 1918 előtti politikai életben. A világháború végén a leggyűlöltebb reakciós politikusok közé tartozik.

1918 őszén, közvetlenül az októberi forradalom előtt, a kormány a herceget Svájcba küldi, nagyobb mennyiségű burgonya vásárlására. A forradalom bekövetkezte miatt nem tér vissza Magyarországra. A rendelkezésére bocsátott összeget nem az éhező Budapest megsegítésére, hanem a saját, illetve az ellenforradalom propagandacéljaira fordítja. Ezért kapja a burgonya-herceg csúfnevet.

Windischgrätz levélben gratulál Horthynak, hogy belépett a szegedi kormányba. Szerencsés kezdeményezésnek tartja, mert a jelenlegi viszonyok között kizárólag katonai eréllyel, következetes irgalmatlansággal lehet talán megmenteni valamit az ország múltjából. Horthy feladata Magyarországon erős és megbízható katonai erő szervezése, amely befelé és kifelé, legalább kis magyar területen hatalmat jelent. Ez azért fontos, mert Károly király személye a francia és angol hivatalos körök jelentős része előtt a legnagyobb szimpátiának örvend. Amennyiben Magyarországon csupán a legcsekélyebb hatalommal is rendelkezne, feltétlenül számíthatna Franciaország és Anglia támogatására.

Szegeden ezt a kicsinyke hatalmat kell Horthynak megszereznie Károly király érdekében. Windischgrätz felajánlja kardját és támogatását Horthynak. Megígéri: igyekszik az irányadó francia és angol körökkel kedvező összeköttetést szerezni Horthy támogatására.

Windischgrätz levele, akárcsak Bethlen közlései a szegediek számára, arra mutatnak: az ellenforradalom minden törekvése oda irányul, hogy hátba támadják az idegen fegyveres erők ellen létéért harcoló országot. A nagyhatalmak jól tudják, hogy ezek az ellenforradalmi csoportok a Habsburg-uralom visszaállításának hívei.

Nem tűrnék meg a demokratikus berendezkedésű Magyarországot. A régi Magyarország területi egységének hívei és antiszemiták. A magukat demokratikusnak nevező nagyhatalmak magyarországi képviselői nem mindenben értenek egyet ezzel a programmal, mégis támogatják az ellenforradalom szervezkedését a Tanácsköztársasággal szemben. A franciák is, amennyiben fellépnek az ellenforradalmi erők jobboldali programjának megváltoztatásáért, és sürgetik vezetői részbeni kicserélését, csakis amiatt teszik, hogy az ellenforradalom törekvéseit elfogadhatóvá tegyék a magyar nép szemében.

De Lobit francia tábornok abban látja a szegedi ellenforradalmi erők támogatásának legnagyobb nehézségét, hogy Károlyi Gyula kormánya kizárólag a régi uralkodó osztályok volt Tisza-párti képviselőiből áll. Németbarátok, Habsburg-pártiak. Követeli a kormány legalább részbeni demokratizálását, a kormány egyes tagjainak távozását.

Károlyi Gyula elmondja: de Lobit tábornok azért is kifogásolja a kormány összetételét, mivel Horthy Miklós, Ferenc József egykori szárnysegéde, mi más lehetne, mint Habsburg-barát.

Károlyi Gyula kormányában akadnak liberálisok. Azt az álláspontot képviselik: az ellenforradalmi mozgalomnak sokkal több kilátása lenne a győzelemre, ha polgári alapra helyezkednék. Egy ilyen kormány, különösen a Horthy-féle miniszterek nélkül, hathatósabb támogatásra számíthatna a franciák és a magyar nép részéről.

De Lobit tábornok követelése tekintetében a politikában rendkívül hajlékony Bethlen István Bécsben jóval engedékenyebb, mint a szegedi kormány. Nem szívesen látja, hogy Károlyi Gyula kormányában egyre inkább a Gömbös, Prónay, Zadravetz és a hozzájuk csatlakozó Eckhardt Tibor, a kormány sajtófőnöke által irányított szélsőjobboldal jut túlnyomó befolyáshoz. S méghozzá Habsburg-ellenesek. Nem akarják Károly király visszatérését a magyar trónra. A nemzeti királyság hívei, úgynevezett szabadkirály-választók. Magyar hazafit akarnak választani a trónra. Bethlen viszont legitimista. Károly király jogfolytonosságának a híve.

Bethlen megírja: az antanthatóságok tőle is megkövetelik: ne szigorúan konzervatív szellemű, hanem politikailag liberálisabb színezetű politikát folytasson. Ne támogassa a szegedi nyíltan szélsőséges ellenforradalmat hirdető politikai irányzatot. S minthogy az adott politikai helyzetben a most szervezkedő ellenforradalom min-

denképp és múlhatatlanul igényli az antant támogatását, Bethlen emiatt sürgeti Károlyi Gyulától a kormány átalakítását polgári elemekkel és szociáldemokratákkal.

Amikor elhúzódik a kormány önkéntes átalakulása, de Lobit tábornok, mint a magyarországi francia haderők parancsnoka, másodszor is, és most már személyesen, megmondja Teleki Pál külügyminiszternek: Párizs végleg és sürgősen a kormány távozását kívánja. Egyszersmind megkérdezi a grófot, hogy a Tanácsköztársaság ellen tervezett antantvezetésű katonai támadást előkészítő nagyszebeni tanácskozáson ki képviseli a magyar ellenforradalmat.

– Horthy Miklós honvédelmi miniszter !– válaszolja Teleki.

– Hiszen éppen az imént közöltem – mondja de Lobit –, hogy Horthy admirális nem maradhat miniszter! Ferenc József szárnysegéde volt, mondják, hogy magyarul is csak törve beszél.

– Igen, mégis ő a legalkalmasabb személy!

– Miért? – kérdezi de Lobit, hiszen információi szerint Horthy tengernagy soha semmit sem tett a magyar ügyért!

– Ilyesmit én sem tudok felhozni mellette – feleli Teleki. – De ez most nem is fontos. Horthy kemény katona, kegyetlenül gyűlöli a kommunizmust. Bízhatnak benne, rendet fog teremteni. – S Teleki valósággal könyörögve kéri: egyezzék bele Horthy meghívásába.

Ezek után kap mégis meghívást Horthy a nagyszebeni tanácskozásra, amelyen Pétain tábornok, később Hitler idején Franciaország ura, elnököl.

Az 1919. július 6-án tartott értekezleten találkozik több francia, csehszlovák és román tábornok, valamint Horthy. Az értekezlet elhatározza a mindenáron való támadást Tanács-Magyarország megbuktatására. Minden kész az előnyomulásra. A tartalékok beérkeztek, az első vonalba küldettek. A kezdés jelére várnak; a támadás az egész vonal hosszában megindulhat.

Horthyt a tanácskozáson annyira semmibe veszik, hogy egyelőre nem bíznak rá fegyvert. Ezt csak akkorra ígérik, ha Párizs jóváhagyja a támadási terveket.

Prónay kesergően írja: a szegedi ellenforradalmi kormány működése illuzórikus, miután hatásköre nem terjed semeddig. Működése jegyzékváltásokra szorul, melyeket a franciákkal folytat. Vagy különféle hírek összegyűjtéséből áll, melyek Bécsből s az ott alakult ellenforradalmi Comitétől és Budapestről érkeznek. A majdnem mindennap ülésező minisztertanácson csakis javaslatok hangzanak el, melyek a jövőre, a majdanra vonatkoznak. Konkrétumokról be-

számolni egy miniszter sem tud. A honvédelmi miniszter egyedüli vágyálmát képezi, honnét teremtse elő a felállítandó csapat részére a felszerelést, melyekhez azonban a franciák fegyvereket adni egyelőre nem hajlandók.

A franciák amiatt is követelik az egyébként nem szélsőségesen reakciós Károlyi Gyula és kormánya távozását, mert nem tud megszabadulni a szélsőjobboldali Gömbösétől, a kormány legfőbb szegedi fenntartó erejétől.

Károlyi nem is akar már a kormány élén maradni. Megvallja, nem rendelkezik elég akaraterővel ahhoz, hogy szembeszálljon Gömbösék törekvéseivel. Leghelyesebb megoldásnak azt véli, ha a Szegeden időző politikusok oldják meg a válságot. Értekezletre hívja össze a politikusokat. Döntsenek a kormány összetételéről, a miniszterek személyéről.

Károlyi Gyula lemond, mert nem tud szabadulni Gömbösétől, Horthy maradni akar, mert a szélsőjobboldalra támaszkodik. Admirális lévén, Gömbös és Prónay nélkül a hadügyekben egyetlen lépést sem tudna tenni. A szélsőjobboldal rabjává válik azáltal is, hogy a Gömbös–Eckhardt–Prónay–Zadravetz-csoport tagjai túlnyomóan beépülnek a látszatminisztériumokba, főként a honvédelmi minisztériumba. A Prónay-különítmény végzi a látszat-kormányhivatalok, a miniszterek biztonsági őrizetét, és terrorizálja Szegedet.

Jutalomként a kormánytól Prónay tisztjei még akkor is kapnak fizetést, sőt, felemelt illetményt, amikor a pénzügyminiszter pénz híján semmi más járandóságot nem folyósít. Horthy felvesz emiatt szívességi, határidő nélküli, kamat nélküli kölcsönt két szegedi zsidó polgártól: Beidl Samutól és Wimmer Fülöptől.

A bécsi Antibolsevista Comité által a magyar követségtől elrabolt száznegyven millió korona java része közben már szőrén-szálán eltűnt. A hárommillió korona, amit Bethlen küldött, elfogyott. A szegedi kormány adót vet ki a népre, de kevés folyik be.

Prónay és különítménye azzal hálálja meg elsőbbségét a fizetésben, hogy teljes erejével a kommunisták, a baloldali gondolkodásúak, a zsidók ellen fordul. Ezeket figyeli, üldözi, többeket megkínoz, a Tiszába fojt. Mindenki tudja Szegeden: bárki e sorsra juthat, akire ráfogják, hogy gyanús elem. A francia helyi parancsnokságoknak semmi kifogásuk Prónay terrorizmusa ellen. Csak akkor tiltakoznak, amikor az ő egyik besúgójukat elfogatja, meggyilkoltatja. Kitör a botrány. A kormány valahogy elsimítja, Károlyi Gyulának

azonban az ügy egyáltalán nem tetszik. Horthyt kéri, teremtsen rendet Prónayéknál.

Gömbös annál elégedettebb Prónayékkal. Nyíltan megmondja: nehéz volt a helyzet Szegeden mindaddig, amíg ide nem érkeztek régi bajtársai, az 1918-as MOVE-szervezkedés tisztjei. A Prónay-század, amelynek száz, később kétszáz tagja van, odaadással, ragaszkodással teljesíti a szolgálatot. A század sokszor egyedüli biztosítéka a szegedi kormány tekintélyének – indokolja Gömbös a terrort, a gyilkosságokat, amellyel megfélemlítik azokat, akik más politikát vallanak, mint a Gömbös–Eckhardt–Zadravetz–Prónay-csoport.

A Szegeden tartózkodó liberálisok vezetője Ábrahám Dezső ügyvéd, a Függetlenségi Párt volt képviselője. Részt vett az 1918-as forradalom előkészítésében. Károlyi Mihály kormányában államtitkár. A kommunisták előretörésekor a tiszti ellenforradalmi mozgolódásokkal kapcsolatot kereső Lovászy-frakcióhoz csatlakozik. Azóta is közismert Habsburg- és németellenességéről. Kifejezetten franciabarát, tehát francia értelmezés szerint elfogadható jelöltje egy Telekit követő szegedi kormánynak.

A liberálisok másik vezetője Varjassy Lajos.

Zadravetz dühösen ír a liberálisokról. Azzal gyanúsítja őket, hogy szervezik a munkásság sztrájkját a kormány távozásának kikényszerítésére. Körülhálózzák a franciákat, hogy a nemzeti kormány nagyon reakciós. Nem elég demokratikus. Gróf az elnöke, és Horthy, a Habsburg-császárok szárnysegéde, a honvédelmi miniszter. A franciák ezt meg is mondták Károlyi Gyulának, aki bejelenti: kész lemondani, hogy helyet adjon azoknak, akiknek a franciák segítséget ígérnek a bolsevizmus letörésére.

A minisztertanács azzal fejezi be ülését, hogy az újonnan megválasztandó miniszterelnök, akinek személyében még nem tudtak megegyezni, elsősorban a franciákkal és a Szegeden tartózkodó liberális politikusokkal keresse a kibontakozást.

A kormány lemondása a Gömbös–Eckhardt–Prónay–Zadravetz jobboldal veresége. Azt már látják, hogy francia követelésre Károlyi Gyulának végleg mennie kell a szegedi kormány éléről, de remélik, hogy Teleki Pált és Horthyt átmenthetik az új kormányba.

Kelemen Béla szerint az átmentésben látják a jövő garanciáját. Akármilyen kormányalakulás jön, a két legfontosabb tárcának: a külügynek és a honvédelemnek, olyanok kezében kell maradniuk,

akik a nemzeti eszmét szolgálják, a keresztény valláserkölcs alapján állnak.

Teleki külügyminiszterségének elfogadtatása a könnyebb kérdés. Személyében – remélik Gömbösék – bizonyára meg lehet egyezni a franciákkal és a szegedi liberálisokkal. Horthy átmentése nehezebb. A liberálisoknak Belitska Sándor tábornok a jelöltjük a miniszterségre.

Belitska régi katona. A világháborúban a monarchia keleti hadseregének vezérkari főnöke. Az 1918 októberi forradalmat követően a hadsereg parancsnoka. Elismert katonai szakember.

A Gömbös-csoport kitart a nem szakember, a tengerésztiszt Horthy jelöltsége mellett. Megtalálták benne azt a magas rangú, általuk irányítható figurát, akit felhasználhatnak szélsőséges politikájuk folytatására.

Gömbösék tervet dolgoznak ki, hogy az új kormányban Horthy maradjon a honvédelmi miniszter. Gömbös „demokratikus szellemű" beszédet ír és mondat el Horthyval a tisztikar előtt, amelyre meghívják a lapok tudósítóit. Beszédének alapkérdése a tisztikar magatartása. Az, hogy Szegeden általános a felháborodás Prónay és különítménye terrorista működése miatt.

Horthy liberális módon ismerteti a tisztek magatartását illető felfogását. Vázolja a tisztikar szerepét a nemzeti eszme szolgálatában. Megtiltja a tiszteknek a politikai pártéletben részvételt: kerülendőnek minősíti a tisztek bármilyen politikai vállalkozását. Szerinte a tisztek terhére rótt, úgynevezett incidensek – mentegeti Prónayt és különítménye gyilkosságait – túlnyomó részben elfajult politikai kérdésekből indulnak ki. Ígéri, hogy szigorú vizsgálatot indít minden olyan esetben, amely hivatalosan a tudomására jut. A vétkes megkapja büntetését. Súlyt helyez arra, hogy a tisztikar, a polgárság és a Nemzeti Hadsereg, valamint a megszálló csapatok között a legteljesebb harmónia uralkodjék. Kiemeli: a magyarok hálára kötelezettek a franciák iránt. Ők teszik lehetővé szervezkedésüket az ország bolsevista tönkretevői ellen. Követeli: a franciabarátságban elsősorban a tisztikar legyen példaadó.

Kelemen szerint a *Friss Újság* kivételesen rendkívül szimpatikus és becsületes hangon méltatja Horthy beszédét. Különösen azt emeli ki, hogy a Károlyi Gyula-kormány tagjaként Horthy a bolsevizmus letörését tartja első feladatának. Amint az országot megszabadítják a terrortól, a kormánnyal együtt Horthy is félreáll. Átadja helyét az ország bizalmából alakuló parlamentáris kormánynak.

Gömbös készíti elő Horthy egy másik „demokratikus" megnyilatkozását is. A zsidók – írja Zadravetz – az antiszemita Horthy és Gömbös távozását követelik. Ő kap emiatt megbízást: keresse fel Lőw Immanuel szegedi főrabbit, s tudja meg tőle az együttműködés feltételeit.

Zadravetz hiába jár el a főrabbinál. Az okos, diplomatikusan beszélő öreg rabbinus – írja Zadravetz – az együttműködés egyetlen feltételéül hangoztatja Gömbös és Horthy eltávolítását Szegedről. Semmilyen érvre nem változtatja meg álláspontját.

Gömbös is tárgyal liberális ellenfeleivel, hogy törődjenek bele Horthy miniszterségébe. A liberálisok tudják azonban a közismert tényt: ez Gömbös tényleges miniszterségét jelentené, és nem engednek. Horthynak együtt kell buknia Károlyi Gyulával.

Csak a katonaság áll szilárdan a szegedi kormány, illetve Horthy Miklós mellett. Ellenük intrikál mindenki a franciáknál – panaszkodik Kelemen Béla a különböző pártállású politikusokra, akik Szegedre menekülve, politizálással töltik kávéházi életüket.

Prónay ugyanezen kesereg. Elhatározza, hogy tisztjeivel utcai katonai tüntetést rendeztet a liberális politikusok ellen, és megveretí őket. Mint írja, a nála higgadtabban és politikusabban gondolkodó bajtársai lebeszélik erről, mert árthatna a magyar ügynek. Még az általa vezényelt tiszti különítmény internálására is vezethet, ahogyan ezt a demokratikus politikusok által már megdolgozott Charpy francia tábornok amúgy is tervbe vette.

A Gömbös-csoport emiatt határoz úgy, ha Horthynak távoznia kell a miniszteri tisztségből, a tisztek úgy mentsék meg őt a csapatoknak és a nemzeti irányzatnak, hogy követeljék számára a Nemzeti Hadsereg főparancsnokságát. Gömbös, akinek ugyancsak távoznia kell az államtitkárságból, Horthy fővezér első munkatársa maradna.

A tisztek, hogy a franciák és a nyilvánosság előtt tudtul adják ragaszkodásukat Horthyhoz, a színházban megtartott MOVE díszünnepélyt használják fel. Elhatározzák, hogy Horthyt az egyesület országos díszelnökévé választják, és ez alkalomból nagy tüntetést rendeznek mellette. A tüntetés azután kezdődne, hogy Horthy elmondja élete első politikai beszédét, amit Gömbös fogalmaz meg.

Azt, hogy már eredetileg is milyennek indul Szegeden a MOVE szervezkedése, és Gömbösék mire akarják Horthyt felhasználni,

Zadravetz naplója tanúsítja. Rosszul esett hallania: azzal gyanúsítják Gömböst: azért szervezi a MOVE-t, hogy az valóságos terrorcsapat legyen pozíciója megerősítésére.

Az ünnepségnek különös jelentőséget ad, hogy Károlyi Gyula és kormánya aznap jelenti be lemondását.

Diendorf alezredes, a MOVE szegedi csoportjának elnöke francia nyelven, meleg szavakkal üdvözli a francia parancsnokság képviseletében megjelent tiszteket. A zenekar a Marseillaise-t játssza. A franciák felállással viszonozzák az ünneplést.

Diendorf ezután Horthyt üdvözli, az újraszületett Magyarország honvédelmi miniszterét. Aki „hazájáért az életét is odaajándékozza, ha az megkövetceli tőle".

Utána Bernátsky tábornok, a MOVE szegedi díszelnöke beszél. Majd Gömbös Gyula a kezét szívére téve tesz fogadalmat a nemzeti ügyekbe való legintranzingensebb kitartásra. Beszéde végén felkéri Horthyt a MOVE országos díszelnöksége elfogadására.

Horthy megköszöni a Magyar Országos Véderő Egylet vezetőinek a megtiszteltetést, amellyel őt díszelnökké választották: – Nem kertelek, nyíltan kijelentem: a franciák Párizsban nem támogatják Károlyi Gyula miniszterelnök kormányát, mert úgy látszik, mi túl magyarok és keresztény érzelműek vagyunk. Ezért a mai minisztertanács elhatározta a kormány lemondását. Én különben is cselekedni jöttem ide, nem pedig politizálni és huzavonában az időt eltölteni . . . Ha oda jutunk, hogy más emberek veszik át az ország sorsának intézését, csak olyanokat támogatunk, kik egy véleményen vannak velünk, akik a mi eszméinkért, a magyar nemzeti eszméért szállnak síkra.

Ragaszkodásukat Horthyhoz Gömbösék a továbbiakban avval adják a franciák tudtára – írja Prónay –, hogy érzéseiket nem titkolva, ütemes tapssal éltetik Horthyt, amivel a színházban óriási tetszést provokálnak.

Gömbös intéz ezután néhány szót a franciákhoz. Kéri őket, tegyenek jelentést az itteni hangulatról az antanthatalmaknak.

Amikor Horthy kilép a színházból az utcára, Prónay tisztjei megragadják, vállukra emelik, nagy éljenek és kurjongatások között viszik egy darabig. De csak addig, míg sictve több francia tiszt érkezik. A parancsnokuk kardjával élénken hadonászva tiltakozik a nyilvános tüntetés ellen. – Ez nincs megengedve! Ez tilos! Ha folytatják a tüntetést, letartóztatom önt és embereit! – kiáltja franciául.

Horthy a nem várt ünneplléstől meghatva sugárzik a boldogságtól.

– Eresszetek, fiúk – mondja –, mert lefognak ezek a buta franciák mindnyájunkat, és akkor bedöglünk . . . – S eltűnik a bokrok mögött.

Horthy futása után Prónay is eltűnik a színhelyről, mert – mint írja –, nem lehetett mást tenni, csak nagyokat nyelve engedelmeskedni.

Gömbös a MOVE mellett, amelynek csak tisztek lehetnek a tagjai, másik ellenforradalmi szervezetet is létrehoz.

Prónay nyíltan megírja naplójában: az állásokért, pénzért, koncért vetélkedő ellenforradalmi csoport összefogásához szükség van valamilyen politikai csúcsszervezetre.

Gömbös úgy tartja, a szegedi liberálisok ereje abban rejlik, hogy szabadkőművesek. Páholyaikban a legnagyobb titoktartással mindent előre terveznek, megbeszélnek. Hasonló szervezetet akar létrehozni keresztény nemzeti alapon.

A szabadkőművesség: az egyetemes emberi összetartozás, az emberek testvériségét hirdető vallásos, etikai színezetű liberális világpolgármozgalom. Külsőségeiben a középkori kőművesek templomépítő céheinek hagyományos formáit eleveníti fel, ami titokzatos jelleget ad a szabadkőműves-szervezeteknek, -páholyoknak.

Tevékenységük jótékony intézmények fenntartásán kívül elsősorban a tagok pártfogásában, azoknak vezető állásokba való elhelyezésében áll. Tényleges befolyásukat a jelenkorban rendszerint a nagytőke érdekei határozzák meg. Magyarországon egyes szabadkőműves-páholyok a 20. század elején támogatják a polgári radikalizmus eszméinek terjesztését. A polgári radikálisok vezetői majdnem kivétel nélkül, és többen szociáldemokrata vezetők is – szabadkőművesek.

A Gömbös-csoport, teljesen eltúlozva a szabadkőműves-páholyok erejét és jelentőségét, még az 1918 októberi forradalmat és bolsevizmust is ezek aknamunkájának tartja. Úgy tervezik: ahogyan ezek a szabadkőműves-páholyok a hazát tönkretették, ők hasonló szervezkedéssel akarják megmenteni.

Az alakuló ülésen csakis megbízható ellenforradalmárok vesznek részt, Gömbös, Echardt Tibor, Zadravetz, Kelemen és mások. Megbeszélik, hogy a szabadkőművesekhez hasonlóan, de fehéren és rigorózusan keresztényien szervezkednek. Miután az eszmét mindannyian elfogadják, Eckhardt vállalkozik a szervezkedést szolgáló elvi memorandum kidolgozására. Szervezetük neve: Etelközi Vérszövetség – rövidítve EKSZ. Átveszik a szabadkőművesek titokzatos szervezkedési formáit.

Az „Etelközi" elnevezést annak emlékére veszik fel, hogy a honfoglalás előtt, 887-től 895-ig, a kelet felől nyugatra vándorló magyar törzseknek a Dnyepertől az Al-Dunáig terjedő „Etelköz" a lakóhelye. A hét magyar vezér itt választ fejedelmet. Esküvel fogadnak neki engedelmességet. Oly módon erősítik meg, hogy tőrrel sebzett karjuk serlegbe csurgatott véréből isznak. Az Etelközi Vérszövetség, az EKSZ Gömbösék szerint itt Szegeden most annak jelképe, hogy nekik innen elindulva ellenforradalmi új honfoglalás a feladatuk.

Az EKSZ vezértanácsa is hét tagból áll. Gömbös ezek vezére. Zadravetz szerint az Etelközi Vérszövetség nem a céljai miatt iparkodik titkos lenni. A magyar ember természetét tartja szem előtt, amikor a tagokat arról a köztudomású magyar hibáról akarja leszoktatni, hogy a legértékesebb magyar készülődéseket a szalonok tereferéivé teszik. Így jutnak terveik idő előtt az őket körülvevő és minden sóhajtásukat ágyúdörgésnek magyarázó szabadkőműves és más ellenségek tudomására. Emiatt legyen a személyi válogatásnál is a legfőbb vezérelvük: erős magyar irredenta érzés, teljes, mindenre kiterjedő zsidó- és szabadkőműves-mentesség.

Zadravetz – írja – a lelkét, teljes munkásságát állítja az EKSZ által óhajtott magyar irredentizmus szolgálatába. Több híres embert hoz a szervezetbe. Őt bízzák meg azzal is, hogy Horthyt szervezze be a szövetségbe. Horthy – folytatja Zadravetz – megérti a Vérszövetség létjogosultságát, hazafias törekvéseit. Megígéri ehhez segítségét. Egyelőre mégis kitér a beszervezés elől. Határozatait annál is inkább végrehajtja, mert az Etelközi Vérszövetség rövidesen az ellenforradalom döntő jellegű titkos tényezője, amellyel lehetetlen nem számolnia.

10

A történelem bizonyítja, helyes, hogy a Forradalmi Kormányzótanács kész a béketárgyalásra, fegyverszünet kötésére. A Clemenceau-jegyzék elfogadása azonban nem jelent kétoldalú megállapodást. Ez az antant ultimátumának teljesítése. Egyoldalú visszavonulás abban a reményben, hogy ennek fejében az antant a Tiszántúlról valóban visszavonja a román csapatokat, és esetleg békét köt. Az északi visszavonulás tehát nem hasonlítható a breszti békéhez.

A Vörös Hadsereg június 29-én megkezdi az északi területek kiürítését. Ez a Szlovák Tanácsköztársaság összeomlását is jelenti. Rendkívül kedvezőtlenül hat a hadsereg szellemére. S még inkább másnap, amikor köztudomásúvá válik a bukaresti kormány döntése: amíg a tanácskormány fennmarad, az antant ígérete ellenére sem üríti ki a Tiszántúlt. A csalódás aláássa a Vörös Hadsereg harcképességét, lazítja a fegyelmet, megingatja a győzelembe vetett hitet.

A Clemenceau-javaslat elfogadása súlyos hibának bizonyul. Zavart kelt a forradalmi erők soraiban. Tovább súlyosbítja a Tanácsköztársaság amúgy is nehéz belső és külső helyzetét.

Kun Béla később elismeri: a Clemenceau-jegyzék elfogadása körüli vitában Szamuely Tibornak volt igaza, aki az elutasítás mellett foglalt állást. A Tanácsköztársaságnak biztosítékokat kellett volna követelni az antanttól. Helytelen volt rögtöni tárgyalások megkezdése nélkül a Vörös Hadsereg északi hadjáratának hadműveleteit megszüntetni, visszavonni a csapatokat. A Tanácsköztársaság külpolitikájának alapvető hibája e kérdésben, hogy Clemenceau manőverére nem feleltek ellenmanőverekkel, nem igyekeztek időt nyerni tárgyalások útján. Meg sem kísérelték ilyen tárgyalások kikényszerítését. Biztosítékok nélkül teljesítették Clemenceau követelését: nem számoltak a Vörös Hadseregnek a visszavonulás következtében beálló szétesésével.

Landler Jenő azzal jellemzi az északi hadjárat megszüntetésével kialakult helyzetet, hogy már a visszavonulási parancs kiadása előtt és ezt követően, a jobboldali szociáldemokraták és mindenekelőtt Böhm Vilmos, a Vörös Hadsereg főparancsnoka, agitációjukkal tervszerűen dezorganizálták a hadsereget. Zavart keltő parancsokkal szándékosan a minimumra süllyesztették harcképességét. Béke mindenáron és szocializmus építése az antant segítségével! – a jelszavuk. E jelszó propagandáját oly széles alapra fektetik, hogy sikerül behálózniuk a tömegeket, a vöröskatonák jó részét.

A Vörös Hadsereg visszavonulásának demoralizáló hatása még így is leküzdhető lenne, ha a szociáldemokrata jobboldal az elkövetkező heteket nem arra használná fel, hogy szívós támadást indítson a proletárdiktatúra ellen. Mind nyíltabban követelik a polgári demokrácia megvalósítását, a Tanácskormány felváltását szociáldemokrata kormánnyal.

Összeesküvéseket kezdenek a tanácshatalom ellen. Böhm, a hadsereg főparancsnoka, július 5-én titkos tanácskozásra hívja meg a párt és a kormány több régi szociáldemokrata vezetőjét.

Felajánlja: a hadseregre támaszkodva leszámol a kommunistákkal, véget vet a proletárdiktatúrának. A jelenlevők egyetértenek Böhmmel. Terve mégsem valósul meg. Többségükben úgy vélik, ha a szociáldemokraták most mégis megszerzik a hatalmat, a kommunisták nélkül nem lennének képesek megtartani.

Budapest katonai parancsnoka, a régi szociáldemokrata Haubrich, fegyveres puccs útján kezdeményezi a diktatúra megdöntését. Végül ő sem meri elkezdeni, mert tart a kommunisták elszántságától.

Böhm és Haubrich egyaránt arra építi összeesküvését, hogy megnyerik a Vörös Hadsereg legfőbb vezérkarának volt tisztekből álló vezetőit. Számosan készek erre, azzal a mögöttes gondolattal, hogy a jobboldali szociáldemokratáknál messzebbmenő ellenforradalmi célokat követnek.

A főtisztek ellenforradalmi terveit elősegíti, hogy Stromfeld Aurél, mert helyteleníti az északi hadjárat eredményének biztosítékok nélküli feladását, lemond vezérkari főnökségéről. Távozása súlyos vesztesége a proletárdiktatúrának. Helyére Julier Ferenc volt alezredes kerül, aki később, már Horthy idején megírja: Stromfeld utódaként azzal a kifejezett szándékkal fogadta el Böhm főparancsnok mellett a vezérkari főnöki beosztást, hogy azt a proletárdiktatúra megdöntésére használja fel.

Julier megírja: posztját átvéve ő és összeesküvő vezérkari társai, a belpolitikai helyzetet elemezve, arra a következtetésre jutottak: a Tanácsköztársaságot nem lehet belső ellenforradalommal megdönteni. Ekkor határozták el, hogy a Vörös Hadsereget belehajszolják egy olyan, eleve sikertelenségre ítélt nagyszabású hadműveletbe, amely a Vörös Hadsereg katonai tönkretételét és az antant újabb támadását vonja maga után.

Áruló haditervük az, hogy támadást kezdenek a román hadseregnek a Tisza bal partján védelemre berendezkedett csapatai ellen. S tekintet nélkül a Vörös Hadsereg létszámára, állapotára, az ellenség erejére, a harc várható eredményére, a reájuk bízott sereget – már eleve kudarcra ítélten – nekiviszik a Tiszának, az ellenségnek.

Az összeesküvés résztvevője, Julier beosztottja, Lakatos Géza, a Horthy-korszakban miniszterelnök, megírja: világosan állt előttük, hogy a Vörös Hadsereggel nem lehet végrehajtani az általuk kitervelt nehéz hadműveletet, hogy a Tiszán átkelve az intakt és pihent román hadsereg ellen támadólag lépjen fel. Lelkiismereti kérdésük

volt, hogy a haditerv készítői nekivigyék-e a hadsereget a Tiszának a siker reménye nélkül. A Tanácsköztársaság megdöntése érdekében mellőzniük kellett a lelkiismeretet, vállalniuk a felelősséget.

Julierék biztos győzelmet ígérve terjesztik elő hadtervüket Böhm főparancsnoknak, általa a Kormányzótanácsnak. Arra hivatkozással, hogy a románok nem teljesítik Clemenceau ígéreteit a tiszántúli terület kiürítésére, kérik a Kormányzótanács engedélyét, hogy a hadsereg zöme átkelhessen a Tiszán, és a román hadsereget visszavetve előrenyomulhasson a Párizs által Magyarország számára megszabott, ideiglenes tiszántúli határvonalig. Hadicéljuk – indokolja Julier – jogos és elfogadható még Párizs által is, hiszen az ideiglenes határvonalat az antant húzta meg. A románaknak tehát a Tiszántúlon semmi keresnivalójuk, viszont az ott lábon álló termés betakarítása nélkül Magyarország városi lakossága éhen pusztul.

A hadseregfőparancsnokság, a kémjelentések alapján, a nagyszebeni július 6-i antanttanácskozásra ugyancsak hivatkozik, amelyen Horthy is részt vett. Ismeretes a tanácskozás határozata a Tanácsköztársaság ellen indítandó támadásról. Julierék emiatt is javasolják, hogy a július 20-ra tervezett, Románia elleni hadjáratukkal megelőzzék az antant támadását.

Böhm főparancsnok korábban, a Clemenceau-jegyzék hatására, mindent megtesz, hogy az északon győzelmesen előnyomuló Vörös Hadsereget megállítsa. Egyike azoknak, akik a Kormányzótanácsban keresztülerőltetik az elfoglalt területek kiürítését. Most vita és ellenzés nélkül hozzájárul a Julierék által ajánlott tiszai támadáshoz.

1919. július 10-én Böhm a gödöllői főhadiszállásra kéreti Kun Bélát és Landler Jenőt. Tájékoztatja őket a tiszántúli támadás tervéről; kéri a Kormányzótanács jóváhagyását.

Kun Béla elutasítja a tervet. Helyteleníti, hogy hadműveletet kezdjenek a román fronton, kivéve, ha Szovjet-Oroszország ellen fordítják a francia és a román csapatokat. Akkor érdemes és lehetséges szovjet–magyar kétfrontos háborút kialakítani a románok ellen és győzni. Most még azonban élni kell a Clemenceau-jegyzék és az északi hadjárat utáni lélegzetvételi szünettel. Rendbe kell hozni az országot. Ennek érdekében újabb táviratot kell küldeni Clemenceau-hoz, és követelni a tiszántúli terület azonnali kiürítését. Fenyegető jelleggel ebben célozni kell arra: ha Clemenceau nem teljesíti ígéretét, a tanácskormány fegyveresen szerzi vissza Tiszántúlt.

Landler Jenő is számos komoly érvet sorol fel a támadás ellen, végül mégis pártolja. Véleménye két súlyos meggondoláson alapul. A Tiszántúlról származó parasztkatonák és ezredek nyugtalankodnak, mert a románok becsapták őket. Továbbá a főhadiszállás kémjelentések alapján pontosnak látszó értesülésekkel rendelkezik: a románok július 23-án amúgy is megkezdik a Budapest elleni támadást. Akkor már valóban jobb megelőzni őket.

Landler értesülése téves. A kémjelentés pontatlan.

Böhm, Kun és Landler nem hoz döntést Julierék haditervéről. Megállapodnak, hogy Böhm terjeszti a Kormányzótanács elé, de ő máris hozzáteszi: végrehajtását nem vállalja. Rossz egészségi állapotára tekintettel lemond a hadsereg-főparancsnoki tisztről. Kun és Landler hosszan kéri Böhmöt, maradjon főparancsnoknak, de kitart elhatározása mellett.

A Forradalmi Kormányzótanácsban szenvedélyes vita alakul ki Julierék haditervéről, a Tiszántúl felszabadításáról. Itt is elhangzanak Kun Béla és az őt támogató Szamuely érvei.

A Kormányzótanács többsége mégis jóváhagyja a Julier által kidolgozott, Böhm által előterjesztett hadjárat tervét a Tiszántúl felszabadítására. Nemcsak az vezeti őket ebben, hogy a téves kémjelentés alapján amúgy is várják az antant mindennap bekövetkező támadását, és akkor már jobb azt megelőzni. A Tanácsköztársaság vezetőiként felelősnek érzik magukat, mert Clemenceau ígéretétől félrevezetve, az északi hadjáratból visszavonták a csapatokat, és ezzel súlyos kárt okoztak a Tanácsköztársaságnak. Szeretnék kiküszöbölni helytelen döntésük következményeit. Az éhség leküzdésére is feltétlenül szükségesnek tartják fegyveresen visszaszerezni a jó termést ígérő Tiszántúlt.

A többség nagy erkölcsi és politikai segítséget vár attól, hogy a Kommunista Internacionálé kiáltványt bocsát ki a világ munkásaihoz. Javasolja, hogy 1919. július 21-én, az imperialista hatalmak oroszországi és magyarországi hadjáratai elleni nemzetközi tüntetéssel és általános sztrájkkal fejezzék ki szolidaritásukat a Tanácsköztársaság népeivel. Nyújtsanak ezeknek mindennemű segítséget. Tegyék lehetetlenné az antant fegyveres beavatkozó politikáját, segítsék elő támadásuk visszaszorítását.

A román hadsereg elleni támadás haditervének elfogadása – függetlenül attól, hogy azt árulók készítették – súlyos hiba. Sikeres végrehajtásának sem külpolitikai, sem belső gazdasági feltételei nincsenek meg. Súlyos hiba amiatt is, mert Párizsban tart még az

antanthatalmak vitája a franciák által erőszakolt, Magyarország elleni fegyveres beavatkozásról. Anglia ellenzi. Nem akarja Franciaország befolyásának növekedését a Balkánon és Magyarországon. De a Magyarország ellen tervezett antanttámadás szeptember előtt amúgy sem következhetne be. A Kormányzótanács így a döntésével, hogy a román hadsereg ellen engedélyezi az 1919. július 20-ra tervezett megelőző támadást, maga megy elébe a Julier által előkészített áruló és egyben tragikus eseményeknek. Különösen, hogy Szovjet-Oroszország és Ukrajna katonai helyzete nagyon súlyos: nem adhat katonai fegyveres segítséget Magyarországnak. Gyenyikin tábornok ellenforradalmi hadserege éppen e napokban eljut Cáricinig, és parancsot ad a Moszkva elleni támadásra. Lenin a kommunista pártszervezetekhez intézett levelében azt írja: bekövetkezett a szocialista forradalom egyik legválságosabb pillanata. Mozgósítani kell minden erőt Moszkva és a szovjet rendszer megmentésére.

II

1919. július 12-én megoldódik a Károlyi Gyula lemondásával keletkezett kormányválság. Az eltelt egy hét alatt Gömbösék elérik a július 6-i MOVE-tüntetéssel kitűzött céljukat. Bármilyen vörös posztó Horthy neve az antant képviselői és a szegedi liberálisok szemében, a Károlyi Gyula lemondásával keletkezett kormányválság nyomán nincsen olyan előterjesztett kormánynévsor, amelyben Horthy neve ne szerepelne mint honvédelmi miniszteré.

Gömbösék e követelésüknek azzal a fenyegetéssel adnak nyomatékot, hogy a Nemzeti Hadsereg és Horthy személye egy. Elejtése egyenlő lenne a hadsereg fellázadásával. Ezt pedig komolyan kell venni, mert Gömbösék meghunyászkodnak a franciák előtt, de a szegedi liberálisok részéről ki merne tényleges ellenállásra gondolni? Hiszen a Prónay-különítmény és az újabban megalakult lovag Ostenburg-Moravek Gyula-század terrorista tisztjeinek gyilkosságai révén Gömbösék–Prónayék az egyetlen tényleges magyar hatalom Szegeden.

A francia tábornok a kormányalakítás feltételeként mégis kiköti: az új kormány nem támaszkodhat németbarát elemekre. Horthy admirálist feltétlenül ki kell hagyni a kormányból. De Lobit azt is

megjegyzi: Gömbös szerepe és vele kapcsolatban a sok titokzatos szegedi kiderítetlen gyilkosság komoly gondot okoz neki.

Ábrahám Dezső számít a franciák Horthy–Gömbös ellenes állásfoglalására. Horthyval is beszél erről, aki a tisztekre támaszkodva ennek ellenére követeli miniszterségét. Ábrahám emiatt válaszolja de Lobit-nak: a tisztikar többsége Horthy mellett áll. Nélküle a kormány nem támaszkodhat a megalakuló hadseregre, amely megdönteni hivatott a kommunisták uralmát. Megoldásként Ábrahám azt javasolja: ne tegyék meg Horthyt miniszternek, mindössze fővezérnek. Ezt a megoldást Horthy–Gömbös elfogadná. Szerepük ezzel jelentősen csökkenne, mert Horthy csakis a kormány és az új honvédelmi miniszter, Belitska Sándor tábornok ellenőrzésével gyakorolhatná a főparancsnokságot.

1919. július 12-én megszületik a kompromisszum. Ábrahám Dezsővel az élen megalakul az új szegedi kormány, amelyben főként egykori, a Függetlenségi Párt jobbszárnyához tartozó politikusok vesznek részt.

Kelemen naplója szerint Ábrahámék a legrosszabb értelemben vett liberálisok. Ezt csak az enyhíti, hogy a volt Károlyi Gyula-kormány tagjai közül Teleki megtartja a külügyminiszteri tárcát és a minisztertanács Horthy Miklóst nevezi ki a Nemzeti Hadsereg főparancsnokává. Ennek előfeltétele Horthy kötelező ígérete Ábrahám miniszterelnöknek, hogy mint fővezér tartózkodik a politikától. Ezt tisztjeivel is betartatja.

Gömbös, megtartva államtitkári címét, ugyancsak elkerül a minisztériumból. Közvetlenül alárendelik Horthynak. E kivételes pozícióját nemcsak a tisztek, de kéz-kezet mos alapon Horthy is követeli. Kinevezik a vezérkari főnököt is: Soós Károly tábornokot. A tényleges úr Horthy mellett Gömbös marad.

Horthy kinevezésébe, Kelemen szerint, a liberálisok annál is könnyebben belementek, mert mint mondják, a Nemzeti Hadsereg még papíron sem számít. Horthy látszatállásával és fővezérségével megnyugtatják viszont a tisztikart. A Horthy-kérdés megoldását ugyanakkor a franciák a szegedi kormányalakítás nagy politikai sakkhúzásaként könyvelik el.

Kelemen később feljegyzi: A liberálisok és a franciák nem sejtik, hogy a hadsereg-főparancsnoksággal sokkal nagyobb hatalmat adnak Horthy kezébe, mint volt neki. Későbbi magas pozícióját ezzel még inkább megalapozzák.

Az új kormány magát az 1918. októberi forradalom alapján álló-

nak jelenti ki. Fenn akarjuk tartani a háborút befejező forradalom vívmányait, amelyek a nemzeti demokráciát szolgálják – nyilatkozik a miniszterelnök. Ennek az „októbrista" kormánynak Horthy a fővezére.

Horthy kijelenti: a nemzeti kormány bizalma folytán veszi át az összes magyar nemzeti haderők fővezérletét. Ugyanakkor hadparancsa fenyeget. Szíve mélyéből üdvözli a „fajunk színe-javából alakult" katonaságot, amely az ezeréves nemzet utolsó reménysége, imája, óhaja. De lesújtó a kardja, ha kell! – mondja.

A Mars téri laktanyában mint miniszter elbúcsúzik a tisztikartól. Beszédet olvas fel. Örül, hogy elhagyhatta miniszteri állását, mert mint főparancsnoknak, nem kell politizálnia. Kéri a hadsereget, szintén tartózkodjék a napi politikában való részvételtől. Kifejezi bizalmát a magyarság őserejében, és az Isten áldását kéri a hazamentő munkához. A tisztek lelkesen ünneplik új főparancsnokukat.

Horthy beszédet olvas fel a Nemzeti Hadsereg első zászlószentelő ünnepségén is. Párhuzamot von az ő és Hunyadi, Rákóczi fővezérsége között. – E régi vezéreknek kellene feltámadni, hogy felrázzák tespedéséből a magyar hazát. Ilyen veszélyben a haza még nem volt soha. Ha nem fognak fegyvert, a magyarság elvész örökre . . .

Magyarság őserejé; fajunk színe-javából alakult szegedi hadsereg; Hunyadiak–Rákócziak régi dicsősége – használja Horthy a beszédében Gömbös kifejezéseit, méghozzá rossz magyarsággal. A tisztikar mégis lelkesen ünnepli azt a Horthyt, aki kész fegyverrel támadni a valódi magyar haza ellen. Nagyszebenben odaígérte „hadseregét" az antant rendcsináló csapatainak a Magyarország elleni háborúra.

A Nemzeti Hadsereg zászlaját Zadravetz szenteli fel . . . – Zászló! Édes hazámat látom benned göröngyével, földjével, Nagyasszonyával, koronájával, múltjával, jövőjével! Így áldalak meg, s e gondolatokkal adlak át a Prónay-századnak . . .

Horthy a pátert prófétának tartja. Akinek beszédeit millió és millió példányban kellene kinyomatni. Odatenni minden magyar asztalára a biblia mellé.

A felszentelt zászlót az a Prónay veszi át, aki a fővezér rendcsináló csapatainak parancsnoka Szegeden. Csapat, amilyet Nagyszebenben Horthy országos méretekben rendcsinálóként megígér az antantnak.

Prónay egyelőre nem országosan, Szegeden gyilkol. Naplójában

elmondja: kibékülésforma ment végbe a volt Károlyi Gyula- és az Ábrahám-kormány tagjai között a csónakdában. Sokan voltak. Megterhelték a vízre épített csónakházát. A Tisza megáradt. A csónakház horgonyláncai rövideknek bizonyultak. Egyik szélét elöntötte a víz. Hulla akadt fel a végénél. Prónay odasúgja tisztjeinek: – Talán csak nem a mi munkánk! – Ekkor lép hozzá Horthy szárnysegéde, Magasházy László. Kíváncsian kérdezősködik, mit néznek. – Egy hullát, amely a tutaj alá szorult – válaszolja Prónay. És ha Horthy nem vesz magához adjutánsnak, nem sokon múlott, téged is így ringatna a Tisza vize. Hát adjál hálát Istennek és gazdádnak . . .

Magasházy tulajdonképpen most tudja meg, mi várt rá. Zavarában hol a folyó erős sodrát, hol a tutaj végén kibukkanó és eltűnő, himbálódzó hullát nézi. Közben cigányfekete bőre elsápad. Borzongásféle vesz rajta erőt.

Gömbös és társai, valamint Prónay terrorkülönítménye révén lett Horthy fővezér. A miniszterségről való lemondására, fővezéri kinevezésére mégis úgy emlékezik vissza: Francia oldalról követelték, hogy minden réteg és irányzat képviselőiből álló, úgynevezett demokratikus kormány alakuljon. Károlyi Gyula az ő megokolt ellenvetései ellenére engedett a nyomásnak. Ábrahám Dezső volt képviselő vezetésével új kormány alakult. Ő ebben a kormányban nem óhajtott részt venni mint miniszter. A fővezérséget elfogadta, miután biztosították arról, hogy a hadsereget semmi esetre sem vonják bele pártpolitikai viszálykodásokba. Nem akart viszályt, mert egyedüli célja volt a magyar sereg segítségével megszabadítani Magyarországot a kommunista rémuralomtól. Ehhez minden reménye megvolt, mert a Szegedre egyenként, az ország minden részéből érkező tiszteket Prónay Pál őrnagy szervezte tiszti századokba. Szeged környékéről megindult a hadviseltek önkéntes bevonulása, és csakhamar összejött az új, fegyelmezett, megbízható hadsereg.

Emlékiratai állítása ellenére soha ilyen hadsereg Szegeden nem alakult meg. Az erőszakos toborzás eredménye Szegeden és környékén mindössze néhány száz fő.

Kelemen írja naplójában: Zichy Aladár, a toborzó bizottság elnöke elmondta neki: a toborzás egyáltalán nem felel meg a várakozásnak. Két ízben járt Tápén a népet felbuzdítani, megnyerni. Minden szónoki képességüket kimerítik, de csak egyetlen ember jelentkezett. A föld népe szívesen hallgatja őket, de Zadravetz pá-

ter szónoki ereje csak annyit ér, hogy azok helyeslésével találkozik, akik aztán nem jelentkeznek. Lehet, hogy a hosszú háború okozza ezt. A nép teljesen közömbös. A parasztság azt hangoztatja: a háborúban mi véreztünk, most menjen az úri osztály.

Horthynak tehát még július derekán sincs katonája, amikor a Vörös Hadseregben tíz- és tízezer önkéntes harcos küzd az imperialista túlerő ellen, védi hazáját az ellenséggel szemben.

Nemcsak a toborzottak hiányoznak. Fegyver is alig áll Horthy rendelkezésére. Mindössze 1250 osztrák–magyar gyártmányú mannlicher, 800 Wendl-fegyver, 260 karabély, 1500 német, 1500 orosz gyártmányú fegyver, 18 ágyú, valami lőszer.

Horthy – még mint miniszter – mindössze négy zászlóalj gyalogság, egy huszárszázad, két-három tucat üteg, egy árkász-, egy repülőszázad, páncélvonat és trénalakulatok felszerelését kérte a franciáktól.

12

A nagyszebeni tanácskozás eredményeként Franchet d'Esperey tábornok közli Foch marsallal és általa az antanthatalmak párizsi ötös tanácsával: felkészültek a Tanács-Magyarország elleni intervenciós támadásra. Ehhez rendelkezésre áll a csehszlovák hadsereg 100 000, a szerbek 20 000, a románok 75 000, a magyarországi francia hadsereg 25 000 embere. Összesen 220 000 fő. Ebből harcos állomány 160 000 – a Vörös Hadsereg mintegy 150 000 fős létszámával szemben.

A magyar ellenforradalmár csapatokat, amelyeket Horthy ismételten roham- és rendcsináló csapatként ajánlja fel a Tanács-Magyarország elleni hadjáratban, a támadásnál kilencezer főben veszik számításba. Felszerelésüket csak huszonnégy órával a támadás megkezdése előtt javasolják kiadni, minthogy fő feladatuk a Tanácsköztársaság bukása utáni pacifikáció, megbékéltetés . . .

Horthyék számára ez a „megbékéltetés" nem más, mint idegen hatalmak fegyveres segítségével vérbe fojtani a demokratikus magyar nép ellenállását.

Az antanthatalmak ötös tanácsa továbbra sem határoz a Tanácsköztársaság elleni támadás megindításáról, annak kezdő napjáról. Szeptemberre tervezik. A támadás elhalasztásának oka – amit Anglia egyik bécsi megbízottja közöl Bethlen Istvánnal –, hogy a nyu-

gat-európai munkásság rokonszenvezik a Tanácsköztársasággal. Az antanthatalmaknak jelenleg lehetetlen bármiféle katonai akciót kezdeni a saját országaik szilárd meggyőződésű munkástömegei ellenére. A francia és angol munkásság Magyarország belügyének tekinti az ország kormányformáját, és huszonnégy óra alatt megdöntenék kormányukat, amennyiben ezek bármiféle támadó akciót kezdenének a Tanácsköztársaság ellen. De a magyarországi politika tekintetében az angol és a francia nagyhatalmi politika is keresztezi egymást. Anglia továbbra sem akarja, hogy a Duna völgyében erősödjék a francia befolyás. Ellenzi, hogy Magyarországon előretörjenek a francia vezetés alatt álló hadseregek.

Julierék proletárdiktatúra-ellenes törekvéseit elősegíti, hogy Kun Béla ismételt táviratait – amelyekben a román csapatok megígért visszavonulását sürgeti – július 15-én megérkezik Clemenceau újabb jegyzéke: az antant nem tárgyal a tanácskormánnyal.

Kun Béla még ugyanaznap, 1919. július 15-én, a párt Központi Bizottsága ülésén beszámol a proletárdiktatúra helyzetéről. A proletárdiktatúra hatalmi, gazdasági és erkölcsi tekintetben egyaránt válságot él át. Ahhoz, hogy győzzön a proletárdiktatúra, fel kell számolni minden ingadozást, fel kell lépni az ellenforradalmi burzsoáziával szemben. Ez csak úgy lehetséges, ha megerősítik a Tanácsköztársaság hatalmi szerveit, a Vörös Hadsereget, az ország gazdasági helyzetét.

Kun Béla beszámolója nyomán szinte egyhangúan szavazzák meg az előterjesztett intézkedéseket. Érvényesül azonban a szociáldemokraták taktikája, hogy a Központi Bizottságban csakúgy, mint a Kormányzótanácsban, elfogadják a proletárdiktatúra megerősítésére irányuló határozatokat, utána megakadályozzák ezek végrehajtását. Ostorozzák az ellenforradalmat, de védelembe veszik ennek vezetőit. Az egység szükségességét hangoztatják, ugyanakkor puccsokat terveznek a Tanácsköztársaság és a kommunisták ellen. Ez Böhmék és jobboldali szociáldemokrata társaiknak általános taktikája.

A kommunisták és velük a volt baloldali szociáldemokraták felismerik, hogy a proletárdiktatúra megszilárdításának legdöntőbb akadályozója a törhetetlen egységű forradalmi párt hiánya. Amely tud és akar harcolni a Tanácsköztársaságért. Mozgósítani tudja a dolgozó tömegeket a honvédelemre éppúgy, mint a szocialista építő munkára. Ennek érdekében a kommunisták részéről megtörtén-

nek az első kezdeti lépések, hogy megteremtsék a kommunista párt újjászületésének előfeltételeit.

Az újabb Clemenceau-jegyzékkel rendkívül súlyossá vált a Tanácsköztársaság külpolitikai helyzete. Nemcsak amiatt, mert az antant újabb támadásával kell számolni. Magyarország népének hangulata már nem az, mint hetekkel ezelőtt volt. A városokban rendkívül súlyos az élelmezési helyzet, az áruhiány. Ez elsősorban a munkásosztályt érinti. Amíg a Vörös Hadsereg sikereket ér el, a hátország könnyebben veszi tudomásul, hogy sok mindenről le kell mondania.

Hátrányos hatású az is, hogy a tanácskormány messze előreugorva a fejlődésben, nem osztja fel, hanem szövetkezetesíti a nagybirtokokat. A földéhségükben ki nem elégített parasztttömegek elkedvetlenednek. Már nem sorakoznak fel szilárdan a tanácshatalom védelmére. A tanácskormány változtatni akar parasztpolitikáján, csak éppen jusson rá ideje!

A négyesztendős világháborúban kimerült tömegek kétségesnek tartják, hogy a honvédő háború most következő második szakaszában a Vörös Hadsereg megismételheti-e az északi hadjárat győzelmét újabb antanttámadás esetén.

A jobboldali volt szociáldemokratáknak az a felfogása, hogy mindenáron ki kell egyezni az antanthatalmakkal. Fel kell adni a diktatúrát. Így el lehet érni, hogy élelmiszert, közszükségleti cikkeket szállítsanak Magyarországra.

Terjed a bécsi és a szegedi ellenforradalom propagandája is, amely a hazátlan kommunisták uralma helyett keresztény Magyarországot sürget. Területi revíziót, antiszemitizmust hirdet.

A Vörös Hadseregben alacsonyabb poszton szolgálatot teljesítő volt tisztek egy része is az ellenforradalom aktív segítőtársává válik. Ilyen irányban befolyásolják az alájuk rendelt csapatokat.

Mindezzel szélesedik a szegedi kormány és az Antibolsevista Comité magyarországi befolyása. Kialakul összeköttetésük a Vörös Hadsereg vezérkarának árulóival, akik a főhadiszálláson még mindig ellenőrzés nélkül tevékenykednek. A Kormányzótanács kinevezi Böhm utódaként Landler Jenőt a Vörös Hadsereg főparancsnokává. Mire néhány nap múlva megérkezik a főhadiszállásra, a román hadsereg elleni támadás előkészületeiben kész helyzetet talál.

Böhm nem marad Magyarországon. A Kormányzótanács kinevezi Bécsbe Tanács-Magyarország követének.

Landler még nem veszi át a főparancsnokságot, amikor az ellenforradalmár Julierhez, a Vörös Hadsereg tényleges vezetőjéhez Gömbös, futár útján, július 11-én titkos levelet juttat el. Felhívja a Vörös Hadsereg vezérkarában működő ellenforradalmár tiszteket, csatlakozzanak a szegedi kormányhoz. A vezérkarban addig is úgy folytassák tevékenységüket, hogy nemzeti érzelmű tisztek vezessék a Szolnok–Budapest vasútvonaltól délre elhelyezett csapatokat. Készítsék elő az ellenforradalom szempontjából megbízhatatlan parancsnokok letartóztatását: a vörös érzelmű, Szeged környéki IV. határvédelmi zászlóalj lefegyverzését. Kívánatos a Szolnok–Cegléd–Kunszentmiklós vonalon az ellenforradalomra úgy felkészülni, hogy egyidejűleg zendülés kezdődjék a Dunántúlon és Észak-Magyarországon. A vezérkarhoz intézett levéllel egyidejűleg Gömbös felszólítja Juliert, álljon a katonai ellenforradalom élére. Tisztítsa meg a Budapest–Szolnoktól délre fekvő Duna–Tisza közét a vörös érzelmű csapatoktól. Csoportosítsa a nemzeti érzelműeket Budapest irányába. Egy általa meghatározott napon legyen kész az ellenforradalom megkezdésére, a Horthyhoz való csatlakozásra.

Amikor Julier megkapja Gömbös levelét, már folyik a tiszántúli áruló hadjárat átcsoportosítási tervének végrehajtása: nem akarja leállítani. Az ellenforradalmi hangulatot nem érzi országosan elég erősnek ahhoz, hogy nyílt puccsot hajtson végre. Kitart eredeti elgondolása mellett. A románok ellen intézett, bukásra ítélt támadás útján teszi tönkre a Vörös Hadsereget.

Gömbös levelére azt válaszolja: – Mindenkor csakis a ti érdekeiteket tartom szem előtt. Indítványodról most konkrét formában nem lehet tárgyalni, mert már megkezdődtek a vezérkar más irányú előkészületei. Utána a helyzet és a körülmények adják meg, mit lehet tenni.

A más irányú előkészületek, amiről Julier ír Gömbösnek, a románok ellen indítandó támadás a Vörös Hadsereg katasztrófába vitelére, a Tanácsköztársaság megbuktatására.

A nem kommunista E. A. Bartlett *Közép-Európa tragédiája* könyvében megállapítja: Julier haditerve a saját csapatainak tönkretételére egyedül áll a történelemben. Annyiban is, hogy Julier a haditerveket eljuttatja Bethlenhez Bécsbe, Gömbös–Horthyhoz Szegedre. Mellékeli ehhez a Vörös Hadseregre vonatkozó összes adatokat.

Július 20-án kezdi meg a Vörös Hadsereg a támadást Szolnoknál, Tiszafürednél. Csongrádnál átkelnek a Tiszán. A támadás fő irányában, Szolnok felé, a Vörös Hadsereg balszárnya tervszerűen fedezetlen. Julier ennek tudatában vezeti a hadműveleteket vereségre.

Gömbös–Horthy a haditerv birtokában Teleki Pál külügyminiszterrel együtt azonnal levelet fogalmaz Charpy francia tábornoknak:

– Tábornok úr! Van szerencsém tudomására hozni, hogy nagyon megbízható értesülések szerint három bolsevista hadosztály van felsorakoztatva Szegedtől északra a Duna és Tisza között, egy offenzíva céljából, amelyet július 20-án kell megkezdeni... Van szerencsém felkérni tábornok urat a szükséges intézkedések megtételére... Szeged, 1919. július 19. Gróf Teleki Pál...

Hasonlóan cselekszik Bethlen István Bécsben. Őrgróf Pallavicini György által Troubridge angol admirálishoz juttatja el a haditerveket. Futárok útján két példányban megkapja Mardarescu tábornok, a román hadsereg főparancsnoka is. Július 19-ről 20-ra forduló éjjelen, az utolsó percben ugyan, de megteheti intézkedéseit a Vörös Hadsereg már eleve elárult és ezzel sikertelenségre ítélt támadásának meghiúsítására.

Franchet d'Esperey tábornok, a balkáni antanthadsereg francia parancsnoka megtáviratozza Foch francia marsallnak, hogy a magyar ellenforradalmár összeesküvők útján megkapta a támadásra induló Vörös Hadsereg hadrendjét. Felkészült az offenzíva elhárítására.

Gömbös futárát a II. hadtest vezérkari főnöke, Politovszky alezredes segíti visszajutni Szegedre. Ez alkalomból mint a románok elleni támadás déli szárnyának hadműveleti vezetője felajánlja Horthy–Gömbösnek: amennyiben Szegedről támadást kezdenek a Tanácsköztársaság ellen, ő a hadosztályának jelentős részével átáll hozzájuk.

Ekkor már a franciák is ösztönzik a szegedieket: készüljenek támadásra. Fegyvert, lőszert ígérnek. Horthy–Gömbös mégis megvalósíthatatlannak tartja Politovszky alezredes ajánlatát. A támadás megindításához szükséges, legalább tízezer főnek legfeljebb a felét tudnák kiállítani. Tovább folytatják így a harc nélküli, szegedi mindennapos, kényelmes és gond nélküli életüket. Nagy szenzáció közben az a hír, hogy Budapestről merénylő érkezett Szegedre Horthy meggyilkolására. Kitalálás az egész. Az állítólagos merény-

lő Krascenik tengerész. Horthy személyesen fogadja. Utána megmondja: nem merénylő ez, legfeljebb szélhámos. Pénzt akart tőle szerezni.

Prónayék mégis letartóztatják, meggyilkolják.

Kelemen ismeri Krascenikot. Azt írja naplójában: – Szentmihálytelken, Szeged külterületén két hullát találtak. Ütött és szúrt sebekkel borítva a testük. Ma délután detektívek hozták el róluk a fényképfelvételeket. Az egyikben felismertem Krascenikot.

A legenda szerint Horthy a merényletterv idején is nyugodt maradt. Csónakján szeli aznap is a vizet, mint eddig. Utána napkúrázik, a klubház tutaján. Biztonságban érezheti magát, mert a Csónakázó Egylet vendégei közé tartoznak többen, előkelő fiatal tisztek. Horthy önkéntes testőrsége. Valósággal acélgyűrűként veszik körül féltett fővezérüket. S most, hogy a merénylet hírétől hangos a város, állandó készenlétben a csónakház körül tartózkodnak, hogy a fővezér gondtalan pihenését biztosítsák. A testőrgárda legéberebb tagjai: gróf Hunyady Ferenc, gróf Pálffy-Daun József, gróf Salm Hermann, Bibó Dénes, báró Liptay Béla, ifjú báró Voinits Sándor.

Kitűnik ebből az is, hogy Politovszky alezredes éppen a merénylet napján miért ösztönzi hiába Horthyt támadásra. Kényelmesebb Szegeden az arisztokrata ifjak védelme alatt csónakázni, napkúrázni, mindennapi csónakházi órák után bridzsezni a Kass kávéházban, mint a Tanácsköztársaság ellen támadni. Még könnyebb tervet szőni, hogy a Mardarescu tábornokhoz eljuttatott áruló haditervekért viszonzásul beültetik Horthyt a hatalomba.

14

Julierék árulása ellenére a Vörös Hadsereg július 20-a hajnalán hatalmas lendülettel tör előre a tiszántúli területek visszaszerzéséért. Hiába rendelkeznek a románok nagyobb erőkkel, a Vörös Hadsereg Szolnoknál, Rakamaznál, Mindszentnél sikerrel átkel a Tiszán, támadó hídfőket hoz létre.

Másnap megindul a Vörös Hadsereg szolnoki, tokaji és csongrádi csoportjának tiszántúli előnyomulása. A fő irány Debrecen. Négy nap küzdelem alatt behatolnak Szentesre, Törökszentmiklósra. Leküzdve a románok ellentámadását, elfoglalják Kisújszállást, Ken-

derest, Kunhegyest, Karcagot. Elérik a Gara–Tiszaeszlár vonalat. Pusztaecsegnél a Berettyóig nyomulnak előre.

A páratlan hősiességgel végrehajtott előnyomulás epizódja, hogy a visszafoglalt Kenderesen a 101. vörös dandár parancsnokság Horthy házában helyezkedik el. Horthy, mint az ellenforradalom haderőinek főparancsnoka, gondolatban már elbúcsúzik feleségétől és gyermekeitől. Kétségtelennek tartja, hogy a kommunisták leszámolnak velük, hiszen adott esetben ő és különítményesei ezt tennék. S Landler fővezér családjával megteszik majd Budapesten. Horthy családjának azonban nem esik bántódása, bár a vöröskatonák jól tudják, kik laknak a kastély melletti házban, ahova Horthyné és gyermekei ideiglenesen átköltöztek.

A világsajtóban élénk érdeklődést vált ki a Vörös Hadsereg nagyszabású támadása. Arról írnak: a támadás bevezetője a Kommunista Internacionálé 1919. július 24-re tervezett nagyszabású akciójának, a világszerte rendezett sztrájkoknak, nagygyűléseknek, tüntető felvonulásoknak.

Nagyméretűek a megmozdulások Nyugat-Európa legtöbb országában. Gyűléseket, tüntetéseket rendeznek Jugoszláviában, Bulgáriában, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Olaszországban, Németországban. Általános sztrájkkal harcolnak Románia munkásai. A román kommunisták azzal buzdítják a munkásokat: emeljék fel a vörös zászlót, egyesüljenek a Tiszántúlon a Tanács-Magyarország ellen bevetett román katonákkal. Együttesen kiáltsák: le a burzsoáziával, le az imperializmussal! Katonák! Ne lőjetek orosz és magyar testvéreitekre! Egyesüljetek velük! Ők nem akarnak idejönni, hogy elvegyék földjeiteket, és szétosszák vagyonaitokat. A szegények ellenségei mindenütt a saját földesuraik, piócáik. A román proletariátus a Magyar Tanácsköztársaságban minden soviniszta tendenciától mentes szomszédot lát, akivel békében lehet élni...

Tanács-Magyarország új bécsi követeként a fővezérségről lemondott Böhm 1919. július 24-én foglalja el állását, amikor a Kommunista Internacionálé felhívására a Magyar Tanácsköztársaság védelmében általános a sztrájk Ausztriában. Ez alkalomból ünneplik Böhmöt, Tanács-Magyarország új követét. Nyilatkozatában kitartásra buzdít. Valójában pedig már másnap a proletárdiktatúra megbuktatásának feltételeiről tárgyal az antanttal. Társai ebben a Budapestről ugyancsak Bécsbe érkező Peyer Károly, Peidl Gyula, Weltner Jakab, a magyar jobboldali szociáldemokrácia vezetői.

Fogadja őket az antanthatalmak bécsi képviselői nevében eljáró Cunningham. Elfogadja Böhmék javaslatát a tanácskormány megbuktatásáról, szociáldemokrata kormány alakításáról, a tőkés rendszer visszaállításáról. Megállapodásuk szerint a szociáldemokrata kormány áthidalás lenne egy, Magyarország valamennyi osztályából képviselt polgári demokratikus kormány megalakításához. Támogatására a szociáldemokrata kormány antant tanácsadókat hívna meg. Mindeme feltételek teljesülésével az antanthatalmak elismernék a megalakítandó szociáldemokrata kormányt. Feloldják Magyarország gazdasági blokádját. Intézkednek élelmiszerek és szén szállításáról. Ennek érdekében a dunai hajózás megnyitásáról. Megállapodásukhoz természetesen szükséges az antanthatalmak párizsi tanácskozásának jóváhagyása.

A tanácskozás epizódja, hogy az antant megbízottak közlik a szociáldemokratákkal Bethlen István kérését. Szeretne találkozni velük, hogy bebizonyítsa, ő már nem a régi reakciós. Így teljesen indokolatlan iránta az ellenszenv. Böhmék egyértelműen kijelentik: találkozásuk lehetetlen és céltalan. Szívesen elhiszik, hogy Bethlen eltért reakciós álláspontjától, de minden tárgyalás vele felesleges. Hangsúlyozzák: a politikai életben sem Bethlen, sem a szegedi kormány semmiféle szerepet nem játszik. Meggyőződésük, hogy a néhány nagybirtokoson kívül, akiket Bethlenék képviselnek, a polgári osztály is gyűlölettel és utálattal fordul el ezektől a politikusoktól.

Az antant bécsi képviselői nem erőltetik a találkozást. Szoros kapcsolatot tartanak Bethlennel, de az adott politikai helyzetben nem őt: a szociáldemokratákat tartják a legalkalmasabbnak a proletárdiktatúra megbuktatására. Készek kormányra engedni őket, de Böhm és az antant bécsi képviselői között megkötött egyezményt csakis mint átmeneti sakkhúzást terjesztik elő Párizs jóváhagyására.

A román hadvezetés, bár riadókészültségben várja a Vörös Hadsereg készülő támadását, arra nem számít, hogy elsősorban a fő irányban, Szolnoknál, ily jelentős sikereket ér el. A román hadsereg komoly vereséget szenved. Egyes csapatoknál pánik tör ki.

Mardarescu jelentős tartalékokkal rendelkezik, de oly hihetetlennek tartja Julier, Bethlen, Horthy hazaárulását, hogy aggódik: talán a hozzá eljuttatott haditervek csapda a román hadsereg tönkretételére. A támadás kibontakozásából azonban folyamatosan el-

lenőrizheti Julier haditervének valódiságát. Most már a haditerv szerinti kedvező feltételek bekövetkeztére vár, amikor a szolnoki támadó főcsoport védtelenül hagyott balszárnya ellen megindíthatja a román ellentámadást. Nem kétséges előtte ennek sikere, hiszen pontosan tudja: a támadó Vörös Hadsereg leggyöngébb pontjain mikor és hol kell bevetnie a román tartalékokat.

Ez július 24-én délben, a Vörös Hadsereg támadásának ötödik napján következik be. Felfejlődnek a román hadsereg tartalékai, és Mardarescu fővezér jelentős túlerővel megkezdi ellentámadását a messze előrenyomult Vörös Hadsereg bűnösen fedezetlenül hagyott balszárnya ellen.

A szolnoki főcsoport előrenyomulása megakad. Az észak felé nyomuló erők balszárnyát Fegyvernek felől a bekerítés veszedelme fenyegeti. A segítségükre rendelt csapatok a főhadiszállástól részben hamis irányítást kapnak, részben a tudatosan késve kiadott parancsok miatt nem érkeznek be időre a rendeltetési helyükre. A 80. dandár Tiszafürednél súlyos vereséget szenved. A túlerejű ellenség nekiszorítja a Tiszának. A katonák egy része vízbe fullad, más része elpusztul az egyenlőtlen harcban. Julier elrendeli az I. hadtest gyors visszavonulását.

Július 25-én a II. hadtest szenved súlyos vereséget. Az áruló Politovszky alezredes veszni hagyja itt a nemzetközi ezredet is, amelynek katonái számos országból jöttek harcolni a Tanácsköztársaságért, a nemzetköziség győzelméért.

Általános ellentámadással még ekkor is biztosítani lehetne a győzelmet, de Julier utasítást ad, hogy a magyar főerők térjenek ki a döntő harc elől. Másnap, július 26-án a támadás frontjának teljes hosszában elrendeli az általános visszavonulást egy szűk hídfő fenntartásával a Tisza innenső oldalán. Ezzel a Tanácsköztársasághoz hű parancsnokokat lehetetlen helyzetbe hozza. Csakis a harcban látják a súlyos helyzetből a kiutat. Elszántan küzdenek csapataikkal, de azon nem tudnak változtatni, hogy a fővezérség ellentmondó utasításai következtében nagy a fejetlenség. A harcban álló ezredek, zászlóaljak elszakadnak egymástól; a visszavonulás rendetlenné válik. Nagy mennyiségű értékes hadianyag kerül a románok kezére.

A román tüzérség erős tüzében a Vörös Hadsereg hősies visszavonulása sok áldozatot követel, miközben Kun Béla is ott áll az ágyú- és gépfegyvertűzben a Tisza-hídon, hogy kitartásra buzdítsa a csapatokat. Még ő sem tudja, hogy árulás történt.

Július 29-én a román királyi csapatok két hídfőállást létesítenek a Tisza jobb partján, további előnyomulásra készülődve.

A tanácskormányban levő kommunista és a hozzájuk csatlakozó baloldali szociáldemokrata vezetők arra számítanak, hogy a román csapatok megállnak a Tisza vonalánál, és mint május 2-án történt, alkalom nyílik a Vörös Hadsereg újjászervezésére, megerősítésére. Mindent elkövethetnek a Tisza innenső oldalára átkelt sereg rendbehozatalára.

Reményt nyújt az is, hogy Kun Béla kéri Lenin támogatását. Indítson a magyar Vörös Hadsereg tehermentesítésére Besszarábia ellen támadást úgy, hogy komolyan veszélyeztesse a román hadsereget. Felhívja Lenin figyelmét, hogy Magyarország területe kicsi: visszavonulásra hely nincsen. Lenin helyt ad a kérésnek. Az ukrán Vörös Hadsereg a besszarábiai fronton minden erejét megfeszítve támadásba kezd, hogy magára vonva a román hadvezetés figyelmét, enyhítse a magyar Vörös Hadseregre nehezedő nyomást.

Már ennek híre is lelkesíti a Tisza-front kommunista parancsnokait, amikor július 29-én szinte emberfeletti erővel ellentámadást indítanak.

Julierék szabotálják a Tisza jobb partján létrehozott román hídfők felszámolását. Hogy lehetetlenné tegyék Budapest védelmét, megszüntetik a főváros megerősítésének hosszabb idő óta folyó munkálatait. Felosztatják az erődítést végző hadosztályt.

Az ellentámadás Julierék miatt nem sikerül. A román királyi haderő magyarországi főerői július 30-án Tiszabőnél megkezdik az átkelést a folyón. Másnap három román hadosztály jut át a Tiszán. Felkészülnek az előnyomulásra Cegléd, Abony, Budapest irányában.

15

A románok és az antanthatalmak szívesen elfogadják Bethlen–Teleki–Gömbös–Horthy árulását, de megvetik őket érte. A franciák elsőnek Gömbössel kapcsolatban juttatják ezt kifejezésre. Vele ezt annál könnyebben megtehetik, mert ő áll a szegedi politikai intrikák központjában, és a szélsőjobboldal kivételével mindenki ellene fordul. A franciák mindenre kész karrieristának tartják, és működését amiatt is zavarónak, mert politikai súlyát azzal is biztosítja, hogy Horthy egyetlen lépést sem tesz nélküle. S mivel Gömbös

hatalma túlságosan nagyra nő Szegeden, a franciák felszólítják azonnali távozásra.

Mintha nagyon bántaná Gömbös kiutasítása, Horthy ezt az Ábrahám-kormány kereskedelmi miniszterének, a liberálisok egyik vezetőjének, Varjasnak rója fel. Valójában nem bánja, hogy megszabadul Gömböstől. Neki köszönhet Szegeden mindent, de nem hálás természet. Szilárdnak érzi már a talajt a lába alatt, és minthogy kevésbé szorul Gömbös támogatására, örül távozásának. Mostantól ez a fiatal százados ne parancsolgasson többé neki.

Prónay megírja: Gömbös maradhatott volna, ha Horthy szót emelt volna mellette. De úgy látszik, megelégelte a nála fiatalabb vezérkari százados fölényes és kioktató, idősebbekkel szemben sokszor tiszteletlen viselkedését.

Prónay szerint Gömbös szerencsétlensége, hogy mániája és szokása a hamis látszatkeltés. A hiszékenyeknél szereti magát pózoló modorban sokkal fontosabb tényezőnek feltüntetni, mint ami valójában. Naiv szemszögből irányított platformon gyors eszmecseréket folytat, felelőtlenül tárgyal olyan kérdésekben, ami nem tartozik reá, és ilyen tárgyalásokkal meg sem bízták.

Horthy a kiutasított Gömbös érdekében azt mégis megteszi, hogy az Ábrahám-kormány jóváhagyásával kinevezi dunántúli teljhatalmú katonai főmegbízottjának.

Gömbös a Graz melletti ausztriai kisvárosba, Feldbachba megy. Itt báró Lehár Antal ezredes vezetésével mintegy háromszáz ellenforradalmi tiszt gyülekezik. Amikor felmutatja előttük a Horthy által aláírt kinevezést, hogy neki tartoznak engedelmeskedni, Lehár és a többi tiszt semmibe veszi. Csakis a bécsi Antibolsevista Comitétól, Bethlenéktől fogadnak el parancsot.

– Kiderült – írja Prónay –, hogy Gömbös a szegedi sok fáradozása, tárgyalása, paktumkísérletezése ellenére két szék között a pad alá esik. Feldbachból Bécsbe megy emiatt, Bethlenhez, keseregni.

Kelemen is megemlékezik Gömbös távozásáról. Szomorúan érinti, hogy így végződött a sok nemes ambíció, munka, vesződség, fáradság.

Gömbös távozásával a szegedi ellenforradalmi szervezkedés jobboldali szárnya elveszti vezetőjét. Hozzá és politikai csoportjához, Eckhardthoz, Zadravetzhez, Prónayhoz fűződik pedig a magyar fasizmus ideológiája, a Szegedi Gondolat meghirdetése,

amelynek fő jellemzője a legszélsőségesebb nacionalizmus, faji uszítás, kommunista- és mindennemű haladásellenesség.

Horthy is most már Gömbös nélkül politizál Szegeden. Helyét Eckhardt Tibor veszi át. Ő lenne most már Horthy tanácsadója. Mégis július 31-én nélküle ad nyilatkozatot a *Szegedi Friss Újság*-nak. Elmondja: a bolsevizmus letörését tartja feladatának. Ha e célt bármily fáradság, küzdelmek és verejték árán eléri, visszavonul, átadja helyét másoknak. Visszatér családja körébe. Négy év óta alig látta övéit... Csapataival eddig nem tudott harcba indulni a Tanácsköztársaság ellen, de ez végeredményben nem is baj. Ha a kelleténél előbb legyőznék a bolsevizmust, úgy visszajáró kísértet maradna. Ismerje meg a nép, hogy el van ámítva. A szalmaláng nagyot lobban, de hamar odavan. Idő kell ahhoz, hogy a nép felismerje: a szocialista ideák keresztülvihetetlenek, elérhetetlenek. Ő sokat foglalkozott ilyen kérdésekkel. A nép nem helyesen fogja fel ezt. Már a kiindulás rossz irányból történt. A földműves csak három hónapon át dolgozik erősen, a többi hónapok alatt keveset vagy semmit. Egész éven át egyforma buzgalommal kellene dolgoznia. A népnek, úgy látszik, nincs érzéke vezetői megválasztásához.

Nyilatkozata csupa általánosság. Észrevehető, hogy ezt már nem Gömbös, de nem is Eckhardt fogalmazta. Egyetlen politikai utalást sem tartalmaz Magyarország sorsfordító eseményeiről. Még csak nem is bizakodik. A kommunisták által félrevezetett népet okolja, amelyet kiskorúnak tekint, s szerinte nem eléggé kizsákmányolt, mert – mint mondja – csak nyáron dolgozik erősen.

Ez fáj Horthynak, a császár-király volt admirálisának, a kenderesi földesúrnak: a paraszt nem dolgozik eleget. A földesúri jogok védelmében nyilatkozik akkor is, amikor a hazát védelmező magyar néppel szemben jelenti célját. Ezt érti Horthy ezalatt: a komolyabb elemek várják, hogy ő és serege kitűzze a nemzetiszínű zászlót.

– Ezt a zászlót Prónay tartja magasra – mondotta Zadravetz a zászlószenteléskor, amelyen még Gömbös is részt vett.

S hogy mi történik e nemzetiszínű zászló alatt, éppen aznap, amikor Horthy nyilatkozik, Prónay megírja naplójában:

A Tisza több hullát vetett ki a híd alatt a kanyarban. Ezt többen az ő különítménye munkájának tulajdonítják. A megtartott agnoszkálásoknál ő viszont a tőlük északra küzdő vörösök elesett katonáinak vallja ezeket a ruhátlan, fölpuffadt holttesteket, akiket

előbb kifosztottak, utóbb a Tiszába lőktek. Ezzel sikerül magáról a gyanút elhárítani, vagy legalábbis kétségesnek feltüntetni, ha nem játszana közre egy szerencsétlen véletlen. Az egyik hullában a franciák orosz származású futárjukat ismerik fel.

Prónayékra terelődik a gyanú. Ők azonban azt állítják, hogy a holttest egy vöröskatona teteme.

Prónay ezek után írja naplójában: A futárt az ő egyik főhadnagya a már ismert módszerekkel kivallatta, s miután az meggyőződéses kommunistának vallotta magát, mint ilyent a megérdemelt sorsára jutatta: a Tiszába dobatta.

16

A Forradalmi Kormányzótanácsban a kommunisták és Landler főparancsnok határozott előkészületeket tesznek az ellenség visszaverésére, a Tisza keleti partjára.

Julier jelenti: ellenzi a támadást. Újabb vereség esetén a csapatok pánikszerű visszaözönlésével, a cseh hadsereg azonnali beavatkozásával, Budapesten a rend felborulásával, az antant minden oldalról való beavatkozásával, az ország megszállásával kell számolni. A feltétlenül beálló politikai bonyodalmakra tekintettel nem neki, hanem az ország ügyeit vezető politikusoknak kell eldönteniük: szükségesnek tartják-e a kockázatos támadást most, midőn minden egy kártyalapra van feltéve? Nem az ő hatásköréhez tartozik annak megítélése, hogy a támadás elmaradásának következményeként politikai téren történik-e változás, vagy sem.

Julier nem nyilatkozik, hogy mire céloz a politikai változással. Ellenforradalmi kapcsolatot tart Haubrichhal, Budapest szociáldemokrata katonai parancsnokával. Tőle értesül Böhmék bécsi – most már nem is titkos – megállapodásáról az antanttal. Haubrichtól tudja azt is, hogy a Bécsből közben hazaérkezett Weltner, a jobboldali szociáldemokraták nevében, bizalmas ülésre hívta meg a Szakszervezeti Tanács megbízható, nem kommunista tagjait. Beszámolt nekik az antanttal kötött bécsi megállapodásukról. Határozatot fogadtak el, amely a tanácskormány azonnali lemondását, jobboldali szociáldemokratákból álló kormány alakítását követeli, amelyet az antant elismer. Erre nézve Weltner hivatkozik a magyar lapokban harmadnapja megjelent hivatalos antantközlemény-

re is. Készek békét kötni Magyarországgal, élelmiszerrel ellátni, de ehhez olyan kormányt kell alakítani, amely a szövetséges és társult hatalmakkal szemben vállalt kötelezettségének megfelelően eleget tesz.

Weltner és a jobboldali szociáldemokraták az antantközlemény megjelenésétől kezdve gondoskodnak arról is, hogy az éhező munkásság és városi lakosság körében, valamint a vereséget szenvedett Vörös Hadseregben elterjesszék a hírt, hogy a proletárdiktatúra bukásával, ha szociáldemokraták vennék át a hatalmat, az antant kész a diktatúra szociális vívmányait biztosítani. Élelemmel ellátja a magyar munkásságot. Az antant támogatásával a szociáldemokrata kormány alkalmas a fehérterror megakadályozására.

A szociáldemokraták agitációjukban azt is kihasználják, hogy a katonatömegek ráébrednek Julierék árulására. A váratlan és rendetlen visszavonulás a Tisza mögé, a sok hiábavaló áldozat, mélyen aláássa a csapatok harcképességét. A kudarc, a további kilátás nélküli harc a hiábavaló küzdelem érzetét kelti a csapatokban, miközben a kiolthatatlan gyűlölet, harag és megvetés átkával gondolnak a haza megrontóira. Megismerik később az árulók nevét is. A Horthyakét, Bethlenekét, Juliereket, de azokat a szociáldemokratákét is, akik áruló módon cserbenhagyják a Tanácsköztársaságot.

Elszánt akarással még mindig lehetne változtatni a helyzeten, vallják a kommunisták. Július 31-én késő este az I. hadtest ceglédi főhadiszállására érkező Kun, Vágó, Landler, Pogány, Bokányi és Hamburger népbiztosok Julier jelenlétében úgy határoznak: Landler, a Vörös Hadsereg főparancsnoka adjon parancsot az ellentámadásra. Elhatározzák azt is, hogy másnap, 1919. augusztus 1-én, amint ezt május 2-án tették, ismét kérik a pártvezetőség, a Kormányzótanács és a Budapesti Munkástanács ülésének egybehívását Tanács-Magyarország megmentésére.

Az augusztus 1-re tervezett ellentámadás haditervét Landler főparancsnok arra alapozza, hogy bevetheti a csehek feletti győzelmes harcokban megedzett budapesti helyőrséget: a IV. hadtest huszonkétezres létszámú, harminckét zászlóaljnyi felfegyverzett munkását a román támadók ellen. A helyőrség katonái maguk is követelik harcbavetésüket. Bizonyos, hogy velük és a Vörös Hadsereg visszavonuló egységeinek rendbeszedésével fel lehetne

tartóztatni a román csapatok előnyomulását. Ha időt nyernének ezzel a válságos órákban, életet nyerhetnének vele.

Kun még az éjszaka folyamán visszatér Budapestre. Távirati kérésére számos vezető várja már a lakásán. A rögtönzött tanácskozáson ő és a proletárdiktatúra többi védelmezője a harc folytatása mellett száll síkra. Weltner, Haubrich és a jobboldali szociáldemokraták a Böhm által 1919. július 25-én kötött bécsi megállapodás értelmében követelik a Vörös Hadsereg katonai ellenállásának azonnali megszüntetését, a Forradalmi Kormányzótanács haladéktalan lemondását, helyette szociáldemokrata kormány alakítását.

A kommunisták és a szociáldemokraták között bekövetkezik a nyílt szakadás. A kommunisták a másnap délelőttre összehívott együttes pártvezetőségi és kormányzótanácsi ülésen akarják keresztülvinni a harc folytatását. Ezt követően ülésezne a Budapesti Munkástanács, amelyen a Kormányzótanács beszámolna a fronthelyzetről, és kérné a munkásság mozgósítását Tanács-Magyarország megmentésére.

A hadi helyzet most sokkal kedvezőtlenebb, mint a román és csehszlovák együttes támadáskor, 1919. május 2-án. A jobboldali szociáldemokraták nyíltan a Tanácsköztársaság felszámolása mellett foglalnak állást. A kommunisták mindent megtesznek megmentésére. Landler parancsára megindul az I. hadtest sikeres ellentámadása. A románok Szolnok kiürítésére kényszerülnek. Döntő lenne, ha Haubrich, Budapest katonai parancsnoka, elrendelné a IV. hadtest harcba vetését. Ehelyett két volt tényleges tisztet küld a Vörös Hadsereg gödöllői főhadiszállására Julierhez. Bizalmasan közli vele, hogy ő és a IV. hadtest több vele tartó parancsnoka még a délelőtti órákban puccsszerűen magukhoz akarják ragadni a hatalmat, kimondanák a tanácsrendszer bukását. Tervükhöz kérik Julier és a hadsereg támogatását.

Julier biztosítja Haubrichot a vezérkar teljes támogatásáról.

Délelőtt összeül a pártvezetőség és a Forradami Kormányzótanács együttes ülése. Weltnerék a tanácskormány lemondását követelik. Adják át a hatalmat egy mérsékelt szociáldemokratákból álló kormánynak. A kommunisták megkísérlik a Budapesti Munkástanács ülése utánra halasztani a döntést, de a proletárdiktatúra védelmezőinek egysége megbomlik. Weltnerék elérik céljukat. Kun Béláék kilátástalannak ítélik a további ellenállást.

A Kormányzótanács elhatározza, hogy a Budapesti Munkásta-

nács ülésén bejelenti lemondását. Kéri az új kormány jóváhagyását, amely Peidl Gyula elnökletével alakulna meg.

A Haubrich által kezdeményezett, Julierrel egyeztetett katonai puccs elmarad.

A Budapesti Munkástanács ülésén a szociáldemokrata Rónai Zoltán jelenti be a tanácskormány lemondását. Frázist frázisra halmoz, hogy megmagyarázza, miként lehet a Vörös Hadsereg által elvesztett hadjáratot aránylag a legtisztességesebben, legokosabban befejezni. A magyar forradalom ügye – mondja – egybeesik a világforradalom ügyével. A világforradalomnak nem érdeke, hogy a magyar forradalmat, Magyarországot vérbe tiporják, felüsse fejét a fehérterror. A Forradalmi Kormányzótanács és a pártvezetőség hosszas vita után arra az egyhangú döntésre jut: a kedvezőtlen nemzetközi és kilátástalan katonai helyzet, de a tömegek hangulata következtében is, a Kormányzótanács lemond. Átadja helyét egy szakszervezeti erőkből alakuló kormánynak, mellyel hajlandó az antant tárgyalni.

A Budapesti Munkástanács számos tagja lesújtva, elkeseredett kifakadásokkal fogadja Rónai Zoltán bejelentését. Akárcsak 1919. május 2-án, a padsorokból most is felhangzanak a kiáltások: önként ne mondjanak le a hatalomról. Szervezzék meg az ellenállást! A kérdésben nem indítanak vitát, mert az ilyen javaslatokat most többséggel amúgy is leszavaznák.

A felszólaló Kun Bélát a Munkástanács nagy része tüntető éljenzéssel fogadja. Kun Béla mélyen megrendülten köszöni meg a tüntetést. Nem látja lehetségesnek a forradalom további védelmét. Elfúló hangon szól a proletárdiktatúra bukásáról. Támogatja a beterjesztett javaslatot és részben annak indoklását. Kijelenti, az új kormány csak átmeneti lehet. A burzsoázia leggyalázatosabb, legaljasabb ellenforradalmi diktatúrájához, fehérterrorhoz vezet. A magyar proletariátus nagy szenvedések árán fogja megtanulni, mit vesztett, amikor hatalmát megdöntötték. A harc igen nehéz időszaka következik. Érettebb proletariátus fog új harcba kezdeni, a proletariátus második diktatúrájáért, a magyar proletariátus végleges felszabadításáért.

Beszéde alatt halálos megdöbbenés száll a lelkekre. Sírás, zokogás hallatszik a padsorokból. A Budapesti Munkástanács döntésével Tanács-Magyarország sorsa megpecsételődik. A kommunisták legfőbb vezetői elhagyják az országot. Ausztriában letartóztatják és internálják őket.

Százharminchárom napig tartott a magyar nép szocialista forradalma. Rövid idő! Mégis nagyok voltak az eredményei. Küzdelme az egész világ előtt bebizonyította a magyar munkásosztály forradalmi vezetőképességét. Élni tudott a hatalommal. A Tanácsköztársaság ezernyi kezdeményezéssel szolgálta a dolgozó nép életkörülményeinek megjavítását, kulturális felemelkedését. Mindent, ami ily rövid idő alatt lehetséges, megtett a magyarországi feudális maradványok felszámolása érdekében, a kapitalista kizsákmányoló rendszer megszüntetésére.

Százharminchárom nap! A proletariátus magyarországi diktatúrája eredményeivel és hibáival a magyar dolgozók győzelme és hatalma volt.

A Tanácsköztársaság tovább él a magyar nép millióinak emlékezetében, tapasztalataiban, vágyaiban. Tovább él az orosz dolgozók szocialista forradalmában.

A magyar dolgozók vérükkel írták a szocializmus történetébe Lenin szavait: – Az első magyar proletárdiktatúra után, amely megbukott, következik a győzelmes második.

A FEHÉRTERROR ÉLÉN

I

Meglepetésszerű az új kormány személyi összetétele. A miniszterelnök – Peidl Gyula – a három szociáldemokrata vezető egyike, akik 1919. március 21-én a két párt egyesülése és a Tanácsköztársaság kikiáltása miatt kiléptek a pártból. A lemondott tanácskormányból hárman kerülnek szociáldemokraták az új kormányba. A jelenleg legfontosabb posztra, a honvédelmi miniszterségre, a tanácskormány ellen puccsokat szervező Haubrich József kerül. Áruló szerepe az elmúlt napok eseményeiben még nem ismeretes.

Az augusztus 2-án reggel megjelenő *Népszavá*-ban a Peidl-kormány kiáltványban közli az ország népével: a Munkástanács megbízásából átveszi az ország ideiglenes kormányzását. A rend megóvására, kitartásra hív fel. Nincs ok a kishitűségre – igyekszik megnyugtatni a munkásokat.

Budapesten a legnagyobb rend és nyugalom uralkodik. A budapesti vörösőrség támogatására a Vörös Hadsereg IV. hadtestének munkászászlóaljai kivonulnak az utcára. Huszonötezer fegyveres munkás vigyáz, nehogy az ország fővárosában felüthesse fejét az ellenforradalom. A Peidl-kormány nyugodtan végezhesse munkáját: a forradalom vívmányainak megőrzését, a béke megteremtését.

A *Szegedi Napló* 1919. augusztus 2-i különkiadásában jelenti a budapesti kormányváltozást: – Ma reggel a budapesti olasz misszió autója érkezett Szegedre egy olasz és egy vörös hadseregbeli tiszttel. Magukkal hozták a *Népszava* augusztus 2-i számát. A lap első oldala proklamációt közöl. Az antant ultimátumára hivatkozással ez idő szerint nem tartható fenn a tanácskormány államforma. A vérontás elkerülése végett egyelőre lemondanak a tanácsrendszerről. Egy mérsékelt kormányalakulat feladata lesz az antanttal tárgyalásokat kezdeni. A kormány kérlelhetetlenül eljár a rendzavarókkal szemben. Mindenki a helyén marad, teljesíti kötelességét... A munkástanácsok gyakorolják továbbra is a végrehajtó hatalmat... Az új kormány hatalomát-

vételét tanácskozás előzte meg Bécsben. Böhm Vilmos és Weltner Jakab már napok óta tárgyalásokat folytattak az angol misszió vezetőjével, Sir Thomas Cunnighammel...

A *Szegedi Napló* közlése nyomán a szegedi kormány még aznap délután Ábrahám miniszterelnök elnökletével minisztertanácsot tart. Azt vitatják: a szegedi kormány, amely önmagát tartja a magyar nép valódi képviselőjének, felvegye-e a kapcsolatot a Peidl-kormánnyal. Többen javasolják: igen és azonnal.

Horthyt is meghívják a minisztertanácsra. Véleménye: ne tárgyaljanak a Peidl-kormánnyal. Tudomása szerint a Vörös Hadsereg a románoktól elszenvedett vereség következtében szétesett. Hivatalosan bejelenti, amiről rövidesen kiderül, hogy egyáltalán nem felel meg a valóságnak, hogy a Dunántúl összes csapatai a szegedi magyar fővezérlet alá helyezték magukat. A csoport parancsnoka az ő bátyja, Horthy István lovassági tábornok. Vezérkarának főnöke Craenenbrock alezredes. A csoport rendelkezésére álló erők: mintegy kilencezer felfegyverzett ember és három üteg. E haderő mintegy háromezer fője Székesfehérvárott és környékén, a többi az egyes határvédő területeken tartózkodik A Horthy István-csoportnak azt a feladatot adja: a Dunántúlt szállja meg egy arra alkalmas vonalban, Budapest felé zárja le az utakat, s Budapest felől gátoljon meg minden vörös beözönlést.

Erről Bethlent is értesíti Bécsben azzal, hogy ő a Feldbach környékén gyülekező báró Lehár-csoport mintegy kétezer fő létszámú erejét a Horthy István-csoport parancsnoksága alá helyezi. A Lehár-csoport feladata: kezdjen előrenyomulást Pápán, Szombathelyen keresztül Győr irányába.

Horthy e parancsát is légből kapott hírekre alapozza. A minisztertanácson mégis arra hivatkozik, amikor bejelenti: elérkezett az alkalom, hogy ő mint fővezér, a csapataival mielőbb elinduljon Budapest irányába. A kormány tegye meg az ehhez szükséges politikai intézkedéseket. Azonnal utazzanak miniszterek a francia, a szerb és a román főhadiszállásra. Kérjék engedélyüket csapatai elindításához, és támogatásukat. Elsősorban fegyvert, lőszert adjanak.

Horthy, miközben hosszan kifejti, miként lehet mindezt elérni, magyarról németre váltja a szót. Senki nem ütközik meg ezen. A minisztertanács tagjai tudnak németül. Természetesnek veszik, hogy Horthy a katonai kérdésekben jobban megérteti magát e nyelven, mint magyarul.

A szegedi kormány készpénznek veszi Horthy hamis értesüléseit. Nemcsak azt mondja ki, amit amúgy is megtenne, hogy nem ismeri el a Peidl-kormányt, és önmagát tekinti az ország hivatalos kormányának. Hozzáteszi, ha kell, az egész országra kiterjedően, fegyveresen érvényesíti uralomra jutását.

A szegedi kormány nagyhangú kijelentése mögött nincs azonban reális katonai erő. Peidlék viszont ekkor még jelentős katonai erővel rendelkeznek. A szegediek támadása esetén tízezrek ragadnának önként fegyvert Peidlék mellett.

Horthy Miklós információi alapján a szegedi kormány mégis a mielőbbi indulás mellett dönt. Teleki Pál külügyminisztert és Soós Károly tábornok vezérkari főnököt bízzák meg: tárgyaljanak a franciákkal, románokkal, jugoszlávokkal. Utóbbi ekkor még Szerb–Horvát–Szlovén királyság.

Soós tábornok még aznap a közeli Hódmezővásárhelyen tárgyal a román parancsnoksággal. Elutasítják a kérést, hogy az előrenyomuló román hadsereg déli szárnyán Szatymaz–Kiskunfélegyháza–Kecskemét–Budapest irányában gyülekezési és előrenyomulási területet biztosítsanak Horthy alakulatainak.

Teleki tárgyal a jugoszlávokkal. Készek támogatni Horthyékat, mivel ellenszolgáltatásként a szegedi kormány hajlandó elismerni a békeszerződésben előírandó bármilyen határvonalat, amit a Tanácsköztársaság mindvégig megtagadott. A jugoszlávok megengedik, hogy a Szegeden megalakult magyar csapatok és tiszti keretek a Jugoszlávia által megszállt területen, vasúton átjussanak Bajára. Horthy ezzel a Dunán hídfőhöz juthat Bátaszék, Kaposvár, Nagykanizsa, Szombathely irányában, ahova a románok Magyarország teljes megszállása esetén is csak később érnének el. A bajai hídfőn át Horthy felveheti az összeköttetést Lehár ezredessel. Engedélyét a jugoszláv kormány azonban ahhoz is köti: a katonai intézkedéseknek nem lehet semminemű Habsburg vonatkozása. Ezt Horthy megígéri. Mert ha kell, liberális, ha kell, megtagadja a Habsburgokat.

Sikeresen tárgyal Teleki a franciákkal is. Párizs távirati utasítására angol befolyás alatt állónak tekintik a Peidl-kormányt. Ellensúlyozására teljes fordulattal kiállnak most már a szegedi kormány mellett.

Clemenceau francia miniszterelnök ilyen értelemben viszi keresztül Párizsban azt, hogy az antant egyelőre ne ismerje el a Peidl-kormányt.

Magyarországnak így most már két kormánya van. A franciák a szegediek támogatásával akarják a maguk magyarországi külön hatalmi érdekeit biztosítani. Egyetértenek azzal, hogy Horthy csapatai elinduljanak Magyarországra. Megszabják előrenyomulásuk határát: a Duna–Tisza közén a Szeged–Kistelek–Kalocsa vonalat. Azzal indokolják: e területeken a Tanácsköztársaság bukásával megingott közrendet Horthynak kell biztosítania. Ígérik, hogy ehhez fegyvert, lőszert és politikai támogatást nyújtanak. Határozottan megtiltják azonban az előnyomulást Budapest felé, nehogy Horthy és a románok között akár a legkisebb összeütközésre sor kerülhessen.

A hivatalosan el nem ismert Peidl-kormány eltávolítására terveit a helyi francia parancsnokság, akárcsak a szegedi kormány, Horthy értesüléseire alapozza. Szerinte csak meg kell indulnia Budapest felé, és átállásokkal tízezrekre nő a serege. Szervezetten és önként azonban nemhogy a Vörös Hadsereg nagyobb alakulatai, de úgyszólván senki sem áll át Horthyék katonájának. Tisztek érkeznek több százan Szegedre, de nem katonáik élén.

Az ellenforradalom egyik horthysta résztvevője arról ír: a szegedi magyar hadsereg igen különös alakulat. Több benne a tiszt, mint a közlegény. A szegedi fehérhadsereg létszáma ezer tiszt, nyolcszáz csendőr. Az ezerötszáz főnyi legénység nagyobb része tiszthelyettes.

Horthy mégis úgy emlékszik vissza a szegedi seregre: célja volt megszabadítani Magyarországot a kommunista rémuralomtól. Bevetésre alkalmas csapattal rendelkezett Szegeden, amikor a román hadsereg nyomása és a szövetségesek párizsi legfőbb tanácsának ultimátuma Kun Béla kormányát lemondásra kényszerítette.

Valójában soha nem gondolhatott támadásra, hiszen a Tanácsköztársaság bukását követően, 1919. augusztus 3-án mindössze egyetlen olyan teljesen felfegyverzett század, mintegy kétszázötven tiszt és legénység áll fővezéri rendelkezésére, amelyet elindíthat Budapest irányába. Ez a Prónay-század. Ezt is csak úgy indíthatja el, hogy a Szeged környéki, eddig tanácsköztársasági területen a proletárdiktatúra bukásával, a románok előrenyomulásával bekövetkezik a hatalomnélküliség átmeneti állapota.

A többi szegedi csapatot, mintegy kétezer-hétszáz főt, előbb még fel kell szerelni a franciák által most gyorsan visszaadott, eddig hadizsákmánynak tekintett fegyverekkel. Ez néhány napot

vesz igénybe. Prónayt ezután követheti Budapest felé Bernátsky Kornél tábornok első számú hadműveleti csoportja.

Soós tábornok dolgozza ki a Budapest felé vezető hadjárat tervét. De a Szegeden rendelkezésre álló, összesen mintegy háromezer fővel megindulni Budapest irányába, még akkor is kalandor elképzelés, ha Soós tábornok és Horthy arra az újabb hírre alapozza tevét, hogy Julier két parancsnok társa: Politovszky alezredes a Duna–Tisza közén és Craenenbrock őrnagy Siófoknál, több ezer emberrel átállásra készen várja az előőrsként elindított Prónayt. Mindössze fel kell őket esketni a szegedi kormányra, illetve Horthy fővezérre.

Horthyék indulásának legfőbb tétje mégsem ez. Abban reménykednek, hogy a franciák országosan úgy tudják csak uralomra juttatni az általuk gyámolított, liberális Ábrahám-kormányt, ha az valamelyest nagyobb területen rendelkezik hatalommal. S hogy ezt elérjék, most már nagyarányúan segítik Horthy eddigi kevésnyi csapatát hadsereggé szervezni, megerősíteni.

2

Clemenceau augusztus 2-án közli a Peidl-kormánnyal: az antant nem veszi figyelembe a bécsi angol megbízottnak Böhmmel, a szociáldemokraták nevében, július 25-én kötött megállapodását. Az antant ragaszkodik a volt Ausztria–Magyarországra kényszerített, 1918. november 13-i fegyverszüneti feltételekhez.

Ez Magyarország teljes kiszolgáltatottságát jelenti. Clemenceau ezen az alapon követeli mindenekelőtt a Tanácsköztársaság idején felfegyverzett proletariátus azonnali leszerelését.

Clemenceau azt is elutasítja, hogy a Böhm által kötött egyezménynek megfelelően a Tisza folyó legyen a fegyverszüneti vonal a románokkal. Nem szólítja fel a román kormányt, hogy vonuljon vissza az általa megszállt magyarországi területekről. Mindössze felkéri: állítsa meg csapatait azokon a pontokon, amelyeket jelenleg elfoglalnak.

Az újabb Clemenceau-jegyzék Böhm és a jobboldali szociáldemokraták politikai csődjét jelenti. Az antant becsapta őket. A Cunninghammel 1919. július 25-én kötött megállapodás a Peidl-

kormány elismerését, a katonai támadás beszüntetését, élelmiszert és mindennemű más segítséget ígér, de nem teljesíti.

Francia részről Clemenceau jegyzéke csapást mér az angolok magyarországi érdekeltségű terveire, amit a Cunnigham–Böhm-egyezménnyel véltek megvalósítani.

E megállapodás pedig az, amelynek ígéreteivel a szociáldemokraták, Julierék árulása nyomán, elérik a Tanácsköztársaság megbuktatását. Ha a Tanácsköztársaság fegyverrel védené magát akár a végsőkig, ezzel jóval előnyösebb feltételeket lehetett volna kicsikarni Magyarország javára az antanttól.

A Peidl-kormány azonban még most, a Clemenceau-jegyzékből sem azt a következtetést vonja le: meg kell szervezni a főváros és az ország védelmét arra az esetre, ha a románok nem teljesítik Clemenceau kérését, és ámi már majdnem bizonyos, megkísérlik megszállni Budapestet. A Peidl-kormány mégsem tesz semmit az ország érdekeinek biztosítására. Mindent az antanthatalmak kegyeitől tesz függővé, és a teljes megadást tartja követendőnek. Közli Clemenceau-val: a legrövidebb határidő alatt teljesíti az antant által parancsolt fegyverszüneti feltételeket, megkezdi a hadsereg leszerelését.

A minisztertanács augusztus 2-án meghozza a szükséges rendeleteket. Augusztus 3-án, miután a *Vörös Újság*-ot Peidlék már nem engedik kiadni, a *Népszava* közli ezeket. Ugyanaznap lekerül a *Népszava* fejlécéről, hogy a Szociáldemokrata–Kommunista Munkások Magyarországi Pártjának lapja. Az újra feltámadt Szociáldemokrata Párt lapjaként szerepel.

A *Népszava* megjelenésekor, augusztus 3-án reggel, miként a megelőző két napon is, a vörösőrség és a Vörös Hadsereg alakulatai biztosítják a Peidl-kormány működését; óvnak mindennemű ellenforradalmi felkeléstől. Az ország nyugodt. Emiatt kelt különösen a fővárosban, de országosan is meglepetést, a dolgozók körében felháborodást, hogy a Peidl-kormány, amely tegnap még a *Népszavá*-ban megjelent kiáltványában azt ígérte: megőrzi a forradalom vívmányait, ma már sorozatosan közöl rendeleteket a Tanácsköztársaság hatalmi szerveinek felszámolásáról. Megszünteti a vörösőrséget, visszaállítja a Habsburg-monarchia megmaradt rendőrségi szerveit. Megszünteti a tanácshatalom által felállított forradalmi törvényszéket, visszaállítja a régi burzsoá bíróságokat. Elrendeli a letartóztatott ellenforradalmárok szabadon bocsátását.

A vörösőrség feloszlatásával a Peidl-kormány nemcsak lefegyverzi a proletariátust: fegyvert ad a régi rendszer kezébe. A kormánynak többé nem áll megbízható rendfenntartó erő a rendelkezésére. Felbátorítja az eddig elbújt ellenforradalmi elemeket.

A Peidl-kormányban bizakodó dolgozók ezekből az intézkedésekből értik meg valójában: mit jelent az úgynevezett szakszervezeti kormány megalakulása.

A Vörös Hadsereg budapesti alakulatainak katonái is úgy érzik, a Peidl-kormány elárulta őket. S minthogy nincsen már párt, amely a dolgozók érdekeiért harcba vigye őket, és mert nem akarnak a közben Budapest határára érkezett és esetleg a fővárosba bevonuló román hadsereg fogságába jutni, soraik megbomlanak.

Ugyanez történik a román fronton visszavonuló csapatokkal, amelyek egy része augusztus 2-án még harcban áll a románokkal. Sokan közülük, és a fővárosi csapatoknál is, nem dobálják el fegyvereiket. Magukkal viszik, elrejtik otthonukban, új harcra készen a szocializmus megvalósításáért.

A románok által még meg nem szállt részeken, a Duna–Tisza közén és különösen a Dunántúlon, részben még ekkor is fennmaradnak a Tanácsköztársaság szervei. Megkísérlik hatalmuk megőrzését. Mellettük áll a Vörös Hadsereg számos helyi alakulata. A Peidl-kormánytól magukra hagyottan védekeznek a mind erősebben feltámadó ellenforradalommal szemben.

Az antanthatalmak párizsi tanácsa nem engedélyezi Budapest megszállását. A román királyi hadsereg augusztus 3-án délelőtt megáll a főváros határán. Mardarescu főparancsnok ezt nemcsak az antant ígérete alapján teszi. Attól tart, hogy a budapesti proletariátus és a fegyveres vörösalakulatok megvédik a fővárost a megszállástól. Meglepetéssel veszik tudomásul, hogy a Peidl-kormány feloszlatja a vörösőrséget, megkezdi a hadsereg leszerelését.

Küldöttség keresi fel Mardarescu tábornokot. Élén régi ismerőse, Schnetzer tábornok. Az egyik ellenforradalmi szervezet, a Fehér Ház vezetője. Titkosan, még a Tanácsköztársaság idején alakult. A többi vezető: Friedrich István gyáros, volt hadügyi államtitkár, Csilléry András fogorvos, Pekár Gyula író.

A Fehér Ház küldöttsége – bár erre őket senki nem hatalmazta fel – a főváros polgársága nevében kéri a román csapatok főparancsnokát, vonuljon be Budapestre. Vessen véget a bolsevikok uralmának. Szerintük a Peidl-kormány burkoltan kommu-

nista. Arra kéri Mardarescut, nyújtson segítséget eltávolítására. Román szuronyok segítségével akarják a nyílt ellenforradalmi diktatúrára áttérést biztosítani.

Bécsben a Bethlen vezetésével működő Antibolsevista Comité nevében őrgróf Pallavicini György és gróf Csáky István ugyanerre szólítja föl az ottani antant diplomáciai köröket.

Mardarescu hajlandó erre, hiszen az antant által megszabott feladata: visszaállítani Magyarországon a forradalom előtti polgári rendet. Ezt mindenütt, ahova csapatai eljutnak, megvalósítja. Összefogdossák a Tanácsköztársaság helyi vezetőit. Sokukat börtönbe, táborokba hurcolják. Helyükbe teszik a régi rend elkergetett vezetőit.

Mardarescu kész országos viszonylatban ugyanezt tenni a Peidl-kormánnyal. S minthogy a budapesti proletariátus és a vörös alakulatok fegyveres ellenállása tekintetében fennálló aggályait a Peidl-kormány intézkedései eloszlatják, augusztus 3-án délután, az antant határozott tilalma ellenére kiadja az utasítást Budapest megszállására.

3

Amikor Horthy augusztus 3-án kiadja fővezéri parancsát a Szegedről átvonulásra, nem tudja, hogy a románok elindultak Budapest megszállására.

Ugyanaznap délután Soós tábornok vezérkari főnök jelenlétében magához kéreti Prónayt. Néhány bevezető mondattal vázolja küldetését. Találkozzék Politovszky és Craenenbrock átállni készülő csapataival. Eskesse fel őket a szegedi kormányra és a fővezérre. Velük együtt jusson el a franciák által a Duna–Tisza köze megszállására engedélyezett Kistelek–Kalocsa vonalig.

Soós tábornok kiegészíti Horthy parancsát. Prónay kerüljön el a románokkal mindennemű összeütközést. A politikai helyzet megköveteli, hogy a magyar Nemzeti Hadsereg eddig megalakult és a jövőben folytatólagosan megalakítandó egységei az országot megszálló román hadsereggel együtt állítsák helyre a rendet, a vagyon- és életbiztonságot. Utasítja továbbá, hogy a kijelölt terület megszállása után a Politovszky alezredes csapataival remélhetően erősen megnövekedett egységével keljen át a Dunán, és egyre szélesebben kiterjedően vesse meg lábát a Dunántúlon.

Horthy azt is közli Prónayval: a románoktól meg nem szállott területek legfőbb katonai parancsnoka az ő bátyja, Horthy István altábornagy. Erről őt Prónay külön eligazítandó tiszti járőr útján értesítse Székesfehérvárott, ahol az utolsó jelentések szerint tartózkodik. Átadja Prónaynak az erről szóló rendeletet és a tájékoztató helyzetjelentést.

Prónay a továbbiakról naplójában ír: azt a bizalmas parancsot kapta, útján, amerre elvonul, mindenütt állítsa helyre a forradalom előtti rendszert. Helyezze vissza állásaikba a megbízható hivatalnokokat, statáriálisan végeztesse ki a tanácsköztársasági kolomposokat. A legnagyobb teljhatalmat kapja így kezébe, és hogy magát fedezze, hiszen kivégzésekre kapott utasítást, Soós tábornoktól írásban kér erre parancsot, aki azt ravaszul mosolygó arccal megtagadja. Prónay ezek után katonásan lejelentkezik. Horthy és Soós kézszorítással és sok szerencsét kívánva búcsúzik tőle.

Sebaj – írja Prónay –, hogy nem adták írásba a teljhatalomról szóló parancsot. Amit a felelősek nem mernek írásba adni, azt ő a tisztjeivel anélkül is elvégzi.

Prónay századának – a francia megszálló csapatok parancsnoksága által kijelölt és biztosított útvonalon – augusztus 4-én hajnali négy óráig kell elhagynia Szegedet. Prónay átveszi a franciák erre vonatkozó francia nyelvű engedélyét.

Irány Budapest; indulás azonnal. Szatymazra kell bevonulnia elsőnek. A vasútvonalat követve menetel a község felé. A vörös határőrség még a helyén van. Tévesek a kémjelentések, hogy a vörösök elhagyták állásaikat. Még védik a tanácshatalom helyi szerveit. Prónayék, amikor meglátják a tüzelő állásokban szélesen elhelyezett vöröskatonákat, gyorsan hátat fordítanak, visszahúzódnak.

Csak órák múlva, amikor hírül veszik, hogy a vörösök mégis elvonulnak Pest felé, indulnak meg újból Szatymazra. Két fiatal vörös szakaszparancsnokot, Kovács Jánost és Nagy Balázst, akik utolsó percig tartják helyüket, elfogják, puskatussal agyonverik.

Prónay visszahelyezi a község élére a régi jegyzőt, az elkergetett bírót, az esküdteket. Ők jelölik meg a lefogandó helyi főbűnösöket, akik akasztófára valók. Prónay naplójában sajnálkozik, hogy többeknek sikerült idejében elszökniük. Mindössze tízet tudott statáriálisan felakasztatni, mégpedig az iskolaépület mögötti kert néhány szilvafájára.

A kivégzésre kísértek egyike szökni próbál. Bibó hadnagy a

menekülő után rohan. Néhány perc múlva jelenti: fültövön lőtte.

– Hiszi a fene! – kiáltja Prónay. – Hozd el mutatónak legalább azt a kónya fülét annak az imposztor zsiványnak.

Bibó szó nélkül eltűnik. Rövidesen visszatér. Jelentést tesz. Összegöngyölt lapulevelet tart a kezében, abban frissen levágott emberfület.

Miután Prónay bizonyságot szerez arról, hogy sem a fákon lógó, sem a többi akasztásra került kommunista füle nem hiányzik, elhiszi Bibónak, hogy fültövön lőtte a kommunistát.

Augusztus 4-én Prónayék, szűzmáriás lobogóikat kibontva menetelnek Kistelekig. Naplójában Prónay panaszolja: úgy látszik, a Szatymazon tartott ítélkezéseknek gyorsan híre terjedt. Azok, akiknek rossz a lelkiismerete, elmenekülnek előle. Így is elintézett néhány kommunistát és zsidót – dicsekszik.

4

Böhm azzal menti a Peidl-kormány és az újonnan feltámadt Szociáldemokrata Párt intézkedéseit a vörösőrség lefegyverzéséről, a Vörös Hadsereg szétzüllesztéséről, a kommunista vezetők üldözéséről, és hogy a meg nem szállt területeken magukra hagyják a még mindig helytálló és az ellenforradalommal megküzdeni kész helyi hatóságokat, hogy a Budapesten és az országban egyre zajosabb ellenforradalom megtorlást hirdet. A Peidl-kormány ijedtében fogatja le a Tanácsköztársaság menekülő vezetőit. Az osztrák–magyar határon agyonlövik Szamuely Tibort.

A jobboldali szakszervezeti bürokratákból álló Peidl-kormány augusztus 4-én és 5-én számos további rendeletet ad ki. Tudatosan megsemmisíti, amit a proletárdiktatúra a Tanácsköztársaság négy és fél hónapja alatt adott a dolgozóknak. A rendeletek visszaállítják a régi burzsoá rendet. Kimondják: Magyarország államformája nem tanácsköztársaság, hanem népköztársaság.

Azonnali hatállyal visszaadja a régi tulajdonosoknak a forradalmi tulajdonba vett gyárakat, bankokat, nagykereskedelmet. Hatálytalanítják a tanácskormánynak a lakbérek leszállítására vonatkozó rendeletét. Elrendelik a tőkések nagy lakásaiban elhelyezett proletárcsaládok ezreinek kilakoltatását.

Feltámad a Gyáriparosok Országos Szövetsége, a hírhedt

GYOSZ. Ötven százalékkal leszállítják a béreket. Még hátrányosabban intézkedik az Országos Mezőgazdasági Egyesület, a nagybirtokosok érdekképviselete. Visszaállítják a régi rendet a nagybirtokon, bár még nem jelent meg a Peidl-kormány készülő rendelete, a tanácskormány utasításának hatálytalanításáról, amely a parasztság szövetkezeteinek juttatta a kétszáz holdon felüli birtokokat.

Peidl miniszterelnök kezdeményezi azt is, hogy a szakszervezeti kormány sürgős átalakítása és a koalíciós kormányzás megteremtése céljából tárgyalás kezdődjék Nagyatádi Szabó Istvánnal, a Kisgazdapárt vezetőjével. Felveszi az érintkezést a keresztény párt két vezetőjével, Huszár Károllyal és Giesswein Sándorral. Peidl megbízásából Bécsben tárgyalások folynak az Antibolsevista Comitéval, név szerint Bethlennel.

A *Népszava* írja: – A koalíciós kormány rövidesen megalakulhat. Sor kerül a társadalom más rétegeinek képviselőivel való tárgyalásokra.

Nem kétséges, az újra feltámadt Szociáldemokrata Párt lapja, a *Népszava,* miként értelmezi a társadalom más rétegei kifejezést: a tőkéseket és földbirtokosokat. A velük tartó ellenforradalmi rétegek pedig máris követelik a Peidl-kormány erőszakos eltávolítását.

Peidl nem megküzdeni, megalkudni akar velük. Kész átengedni a kormányalakítást más párti miniszterelnöknek. Mindezt a polgári demokrácia bevezetése érdekében véli megtenni.

A szociáldemokrata vezetők abban reménykednek, hogy az antant segítségével olyan kapitalista államrendet sikerül teremteniük, amelynek kormányában, a polgári pártokkal koalícióban, a Szociáldemokrata Párt jelentős szerephez jut. Pedig a proletariátus lefegyverzésével, a kommunisták üldözésével, a régi rendőrtisztek és bírók hatalmának visszaállításával, a tőke és nagybirtok visszaadásával – akarva, nem akarva – előkészítik a nyílt ellenforradalmat. A polgári demokrácia kialakítása egyáltalán nem felel meg a nyílt ellenforradalmi uralomra törekvő magyar uralkodó osztályoknak.

A Peidl-kormány megalakulásával és Budapest román megszállásával a régi uralkodó osztályok képviselői mind az emigrációban, mind az országon belül egymással versengenek az elvesztett hatalom megszerzéséért.

Elősegíti terveiket, hogy a román csapatok, miután az antant-

hatalmak engedélye nélkül megszállják Budapestet, megkezdik előrenyomulásukat a Dunántúlra. Ezzel az antant teljesen új helyzet elé kerül. Bár Böhméknek, Peidléknek az angolok mást ígértek, a franciák elősegítik a megszállást. Egyben ezt, a románokkal együttműködve, politikailag ki akarják használni a baloldalinak tartott Peidl-kormány sürgős eltávolítására.

Az antant Bécsben tartózkodó képviselői most már mindössze azon vitáznak, milyen ellenforradalmi kormány kerüljön Peidlék helyére. A franciák a szegedi Ábrahám-kormány uralomra jutását támogatják, az angolok ellenzik. Kompromisszumként ők Peidlékkel és a szegedi kormány hivatalos bécsi képviselőjével, Bethlennel szeretnének koalíciós kormányt alakítani. Bethlen azonban csak névleg képviseli a jelenlegi szegedi kormányt, amelynek liberális koalíciós politikájával nem ért egyet.

Böhm, akit a Peidl-kormány megtart bécsi követének, a koalíciós kormányalakítás kérdésében augusztus 4-én este találkozik Bethlennel. Ugyanannak az antant megbízottnak, Cunnighamnek jelenlétében tárgyalnak, akivel Böhm július 25-én egyezményt kötött a tanácskormány eltávolítására.

Böhm augusztus 5-én reggel táviratilag jelenti Peidl miniszterelnöknek, hogy Cunnigham közölte: az antant nem ismerhet el semmiféle magyar kormányt, amíg két kormány létezik: a szegedi és a budapesti. Szerinte minden erőt a románoknak az országból való mielőbbi eltávolítására kell fordítani. A két kormánynak – hogy a románok az antant július 27-i jegyzéke értelmében a békekonferencia által megállapított határokra vonuljanak vissza – kompromisszumot kell kötnie.

Bethlen a tárgyalásokon konzervatív, enyhén liberális politikusként, ugyanakkor szinte győztesként viselkedik Böhmmel szemben. A szegedi Ábrahám-kormány a franciák támogatásával kijelenti ugyan, hogy önmagát tekinti Magyarország tényleges kormányának, nem tárgyal a Peidl-kormánnyal, de Bethlen ezt figyelmen kívül hagyja. A szegedieket eddig is csak látszatra támogatta. Mostantól számára mindössze ütőkártya, amit arra akar felhasználni, hogy a francia–angol magyarországi ellentét révén ő és a volt Tisza-párti uralkodó osztály jusson uralomra. Bethlen kijelenti: Magyarországon a polgárság többségben van. Ezek nevében a megegyezéses kormányalakítást feltételekhez köti. A megalakítandó ideiglenes kormányban egyharmad részben legyen képviselve a

polgárság, egyharmadban a földműves lakosság, egyharmadban a munkásság.

Böhm a javaslatot nem fogadja el. Képtelenségnek tartja Bethlen többségi álláspontjának elfogadását a választások megejtése előtt. Csak a választások után lehet megállapítani, mely társadalmi osztály alkotja a többséget.

A tárgyaláson jelenlevő Gorton tábornok, a budapesti angol misszió új magyarországi megbízottjaként azt ajánlja: a szegedi kormány két tagja lépjen be a Peidl-kormányba. Átmenetileg ez vezesse az ország ügyeit a választásokig.

Böhm az ajánlatot elfogadja, Bethlen nem.

Böhm ekkor azt javasolja: kísérelje meg a szegedi kormány a közhatalmat átvenni. Bethlen megkérdezi Böhmtől: mi lenne ez esetben a Szociáldemokrata Párt álláspontja? Böhm azt feleli: – Ellenzékbe mennénk. – Forradalmi vagy parlamenti ellenzékbe? – Ezt már nem mi döntjük el – feleli Böhm –, hanem a munkásság tömegei. – Román szuronyok között azonban a magatartásuk kétségtelenül nem lehet forradalmi. Ha román szuronyokkal akarnak kormányozni, a szegediek könnyen átvehetik a hatalmat.

Miután Böhm és Bethlen nem tudnak megegyezni, elhalasztják a tárgyalást. Egyetértően felkérik Gorton tábornokot, már másnap utazzék Budapestre. Igyekezzék megakadályozni a román királyi csapatok által elkövetett súlyos kilengéseket; biztosítsa főváros élelmezését, a vasútvonalak és a távíró zavartalan fenntartását.

Bethlen és a szociáldemokraták között a tárgyalások nem zárulnak le. Készek folytatni azzal, hogy a közös kormányalakítás kérdésében igyekeznek együttes megállapodásra jutni. Addig is a szegedi kormány visszatartja csapatait, nehogy hiábavaló polgárháborút idézzenek elő.

Ezt hiába ígéri Bethlen. A franciák hivatalosan nem vesznek tudomást a Böhm–Bethlen bécsi találkozóról. Clemenceau francia miniszterelnök mást akar, mint Anglia. A szegedi ellenforradalmi kormányt akarja Budapestre hozni, az ország kormányaként elismertetni.

A franciákkal kíván együttműködni Horthy is. Augusztus 6-án a szegedi minisztertanács ülést tart. Jegyzőkönyve szerint Horthy fővezér előadja: Szegedről bizonyos katonai csoportok elmentek. Intézkednek további csoportok sürgős elmeneteléről. Dimitriu román őrnagyot várják Kikindáról, hogy együttesen megállapítsák a demarkációs vonalat a román és a magyar csapatok között. A terv az, hogy a Szegedről induló hadsereg felvonulása Budapest felé a Duna mindkét oldalán történjék.

Gorton angol tábornok, aki Budapesten megkezdi kormányalakítási tárgyalásait, az angol politika magyarországi érdekeit tartja szem előtt. Ragaszkodik a koalíciós kormány megalakításához. Erről Bécset is értesíti.

Bethlen ingadozik, hogy mit tegyen. Böhmmel találkozása másnapján az osztrák arisztokrácia neves találkozóhelyére, a Jockey Club különtermébe értekezletre hívja össze a magyar ellenforradalom Bécsben tartózkodó vezetőit. Megérkezik Gömbös is. Úgy megy a tanácskozásra, hogy megelőzően nem tud találkozni Bethlennel.

Bethlen kijelenti: az értekezletnek döntenie kell: belenyugszik-e abba, hogy a Peidl-kormány távozásával a franciák követelése szerint a szegediekből és a szociáldemokratákból álló vegyes kormány vegye át a vezetést? Vagy az ausztriai Feldbachban állomásozó tisztek Lehár ezredes parancsnoksága alatt fegyveresen vonuljanak-e Magyarországra új helyzetet teremteni? Tisztán polgári, keresztény, konzervatív kormányt alakítani.

Bethlen, Gömbös és velük Lehár ezredes a feldbachi tisztitábor nevében a Dunántúlra bevonulás és a tisztán keresztény-konzervatív kormány mellett nyilatkozik. Lovászy Márton, az egykori függetlenségi párti politikus és több társa a Peidl- és a szegedi kormány együttműködését javasolja. Másnapra halasztják a döntést attól függően, mit eredményez Bethlen tárgyalása az antant bécsi angol megbízottjával. Addig is Lehár ezredes a tisztjeivel készüljön az indulásra.

Bethlen már berekesztené a megbeszélést, amikor Gömbös szót kér. Felolvassa az Ábrahám-kormány 1919. július 28-án kelt határozatát és Horthy fővezér írásos parancsát. Megbízást kapott, hogy az ország nyugati határán, a Murától az Ipolyig terjedő és a Dunántúlnak a Balaton átlójától északra fekvő területein, valamint a

csehek által megszállt területeken folyamatban levő és ezután megindítandó katonai műveleteket a fővezér utasítása szerint ő irányítsa. Ragaszkodik ahhoz, hogy átvegye a rendelkezést a nyugaton szervezett magyar ellenforradalmi alakulatok felett.

Lehár báró ezredes felpattan. E perctől százados úrnak szólítja Gömböst. Kijelenti: nem tesz eleget a szegedi kormány, illetve Horthy parancsának.

Bethlen nem avatkozik a vitába. Sietve távozik.

Lehár közben haragosan kiáltja: – Micsoda kormány nevében parancsol nekem a százados úr? Ezek a szegedi liberálisok csinálták 1918 októberében a forradalmat. Ön talán közéjük való, én nem! – És kisiet a szobából.

Gömbös dühös Lehárra, de haragja Horthy ellen is fordulna, ha tudná, hogy ugyanezt a parancsnokságot rábízta bátyjára, Horthy Istvánra is. Horthy István Budapesten él otthonában. Később tudja meg, hogy öccse a szegedi kormány fővezéreként mily kósza hírekre alapozva nevezte ki a Dunántúl katonai parancsnokának.

Lehár ezredes azonban egyelőre nemhogy Gömbössel, Horthy Istvánnal vagy Horthy fővezérrel törődne, de versenytársa Horthynak, hogy melyikük szállja meg hamarább a Dunántúl nagyobb részét, alapozza meg ezzel az ellenforradalmat, a saját katonai hatalmát.

A francia és angol kormányalakítási terveket igyekszik meghiúsítani közben a Friedrich István vezetésével működő budapesti Fehér Ház ellenforradalmi szervezet. Tagjai jobboldaliak. Támogatójuknak megnyerik a Budapestet megszálló román főparancsnokot. A Romániában sztrájkoktól és forradalmi mozgalmaktól megingott saját uralkodó osztálya társadalmát védi azzal, hogy Magyarországon mennél reakciósabb legyen a kormányzás.

Friedrichék tárgyalása augusztus 6-án eredményre vezet Mardarescuval. Puccsot készítenek elő a Peidl-kormány eltávolítására.

Első lépésként Friedrichék Budapestre kérik az alcsúti kastélyában tartózkodó József főherceget, a Habsburg-ház Magyarországon lakó ágának fejét. A világháború utolsó napjaiban, Ausztria–Magyarország összeomlása előtt, 1918. október végén, IV. Károly őt bízta meg mint homo regiust – királyi megbízottat –, hogy a pártok vezetésével folytasson kormányalakítási tárgyalásokat. Nem sikerült megakadályoznia az októberi forradalom kibontakozását, amely Károlyi Mihály vezetésével győzelemre vezetett. Ezt követően József főherceg felesküszik a Nemzeti Tanácsra.

Friedrich erről most már úgy nyilatkozik, hogy az 1918 októberében megalakult Károlyi-kormány és a forradalom óta valamennyi kormány, a Tanácsköztársaságot is beleértve, egyformán törvénytelen. IV. Károly király külföldi távollétében ismét a homo regius József főherceg altábornagy személyében ölt testet a megszakadt régi rend jogfolytonossága. A főherceg illetékes tehát a Peidl-kormány eltávolítása után az új miniszterelnök és a kormány kinevezésére.

Ezt az elméletet az a Friedrich István, volt Károlyi Mihály-párti országgyűlési képviselő találja ki, aki részt vett az októberi forradalom előkészítésében. Károlyi Mihály kormányában a Honvédelmi Minisztérium államtitkára volt. Ezután csatlakozott az ellenforradalomhoz. Most keresztény párti, legitimista politikát hirdet. Irányzatát keresztény kurzusnak nevezi.

A főherceg 6-án délelőtt érkezik Pestre. Egyetért a Peidl-kormány eltávolításával. És mintha 1918 októbere óta mi sem történt volna, hálából is, amiért őt ideiglenes kormányzói címmel a legfelsőbb hatalomra juttatják, a puccs sikere esetén kész kinevezni Friedrich Istvánt miniszterelnöknek, Schnetzer tábornokot hadügyminiszternek, az általuk megjelölteket miniszteréknek.

Friedrich–Schnetzerék még ugyanaznap délután a régi rendszer néhány tucat rendőrével, katonatisztjével, a román főparancsnokság közreműködésével megszállják a miniszterelnökséget.

Schnetzer tábornok lemondásra szólítja fel az éppen ülésező Peidl-kormányt. Kijelenti: amennyiben nem engednének a felszólításnak, kénytelen letartóztatni a kormány tagjait. Peidl miniszterelnök arra hivatkozik, hogy ő március 21-én a Tanácsköztársaság kikiáltásakor azért mondott le miniszteri tisztéről, mert nem értett egyet a proletárdiktatúrával. Friedrichék mostani diktatorikus eljárásának sem veti magát alá. Miniszterelnöki megbízatását a Munkástanácstól kapta, ezt csakis annak kezébe adhatja vissza. Egyébként is a minisztertanács éppen most foglalkozik azzal, hogy a kormány mondjon le. Helyébe átmeneti polgári kormány alakuljon a szociáldemokraták részvételével.

Schnetzer tábornok ismételten kijelenti: ha azonnal nem mondanak le, őrizetbe veszi a kormányt.

A vörösőrség feloszlatásával, a Vörös Hadsereg szétzüllesztésével Peidlék védtelenek Friedrichék puccsával szemben. Peidl miniszterelnök és vele a miniszterek kénytelenek kijelenteni: lemondanak, de csupán az erőszaknak engednek.

Friedrich István és néhány társa – ahogy akkoriban mondják – sétapálcával kergették el a hatnapos uralma alatt minden tömegtámogatást elvesztő Peidl-kormányt.

Friedrichék a sikeres puccs után József főherceghez sietnek. Megfogalmazzák a főherceg kiáltványát a magyar néphez. A főherceg 7-én reggel bejelenti: átveszi az ország vezetését. Közli: az antant Budapesten tartózkodó megbízottaival folytatott tárgyalásai alapján kinevezi Friedrich István nyugalmazott hadügyi államtitkárt miniszterelnöknek, Schnetzer Ferenc tábornokot hadügyminiszternek. Ezzel a régi uralkodó osztályok különböző csoportjainak a hatalom megkaparintásáért folytatott versengéséből átmenetileg a legitimista Friedrich-csoport kerekedik felül.

Átmenetileg, mert „sétapálcás" hatalomátvételük oly sietősen történik, hogy Friedrichnek nincs ideje tárgyalni a régi rendszer politikusaival az új kormány személyi összetételéről. Ennek következtében a miniszterek túlnyomó többsége nem politikus, hanem a minisztériumok 1918. októberi forradalom előtti legmagasabb rangú hivatalnokai. Ez kezdettől súlyos tehertétele József főherceg és Friedrich kormányának.

Augusztus 8-án a Friedrich-kormány leteszi az esküt Habsburg József főherceg előtt, aki egyben Magyarország kormányzójának nyilvánítja magát.

József főherceg kormányzósága az 1918. október 31-e előtti állapotokhoz való teljes visszatérést jelenti. Friedrich ezt nyíltan nem mondja ki. Általános választójogot ígér: a nép döntse el, milyen kormányzati formában akar élni.

A Friedrich-kormány ezzel az első és második szegedi kormányhoz hasonló útra lép. Ellenforradalmi mivoltának leplezése és illúziókeltés céljából demokratikus frázisokat használ, de uralmának lényege az ellenforradalom nyílt győzelme.

Ezt számos rendelettel biztosítja. A kormány hivatalos lapján, a *Budapesti Közlöny*-ön kívül napilapot, hetilapot vagy folyóiratot, továbbá röpiratokat kiadni a további intézkedésig tilos. Hetekig nem jelenik meg más sajtótermék, mint amit a kormány ad ki.

Ez az eredménye a szociáldemokraták által hirdetett békés áttérésnek, amelynek jelszavával folytatták a Tanácsköztársaság elleni ellenforradalmi aknamunkát. Demokráciáról beszélt a Peidl-kormány, amikor elrendelte a vörösőrség lefegyverzését, a régi monarchista rendőrség visszaállítását, a kapitalista gazdasági rend helyreállítását.

A Peidl-kormány a munkásosztály megtévesztésének dicstelen szerepében teszi lehetővé a burzsoá hatalom erőszakszervezeteinek újjászervezését, az ellenforradalom legsötétebb erőinek szervezkedését, felfegyverzését. A tanácskormány megbuktatásakor a Peidl-kormány azt ígérte, megóvja a munkásságot a fehérterrortól, valójában utat nyitott a korlátlan ellenforradalmi diktatúrának.

Demokráciát hangoztatnak az antant magyarországi megbízottai is. Különösen az angolok. A szociáldemokrata és a polgári pártok koalíciós kormányának megalakítását helyezik előtérbe. Most mégis eltűrik, hogy Friedrichék a románok segítségével elkergessék Peidléket, akik hatnapos kormányzásukkal tulajdonképpen az ellenforradalom szálláscsinálói.

Az osztályöntudatukról teljesen megfeledkezett szociáldemokrata vezérek nem számítottak arra, hogy Friedrichék elkergetik őket. Később Kun Béla írja a szociáldemokrata vezérekről és szerepükről, a fehérterror kezdeti kialakulásáról:

– A bécsi ellenforradalmár grófok, a magyar reakció, Horthy, Bethlen, Gömbös a forradalom idején mind demokraták voltak, a szociáldemokratákkal kacérkodtak. A Szociáldemokrata Pártra alapították, irányították ellenforradalmi reménységeiket. – Kun megírja: Horthy Miklós csak azután szökött át kenderesi birtokáról a szegedi ellenforradalom táborába, miután ő (Kun) nem fogadta el Horthy szolgálatainak felajánlását, amelyet a „népbiztos elvtárs iránti mély tisztelettel" írt alá. Fennmaradt József főhercegnek is egy hasonlóan alázatos kérése.

Az ilyenfajta „demokraták" ereje – írja Kun – elsősorban a szociáldemokrácia volt, amely befolyásukat közvetítette a munkásosztályra, a diktatúrára. Viszonzásként az ellenforradalom egyáltalán nem védi meg a szociáldemokratákat. Rövidesen a Peidl-kormány több tagját, sőt még Haubrichot is börtönbe veti, bármekkora a szerepük közvetve a fehérterror kialakításában.

6

Amennyire egységes az antant a Peidl-kormány eltávolításában, annyira nem egységes az elképzelése Magyarország jövő kormányzását illetően. Az angolok továbbra is koalíciós kormányt akarnak,

de most már nem a szociáldemokraták, hanem a polgárság vezetésével.

A francia kormány a saját érdekszférájának tekinti Magyarországot. Nem hajlandó elismerni a románok segítségével kormányzóként hatalomra juttatott Habsburg-házbeli József főherceget, a Friedrich-kormányt. Az Ábrahám-kormány vezetésével akarnak koalíciós hatalmat. Hosszú politikai alkudozások kezdődnek. A megoldásig a magyar ellenforradalom uralma a román királyi csapatok fegyveres erejére támaszkodik.

Az ellenforradalom irányítói később körömszakadtáig tagadják, hogy a Peidl-kormány eltávolítását a román burzsoá csapatok segítségével hajtották végre. A tagadással szemben áll Clemenceaunak, a párizsi Ötös Tanács elnökének megállapítása. Elutasítja József főherceg kormányzóságának és a Friedrich-kormánynak az elismerését, mert ez a kormány nem a nép akaratából létesült. Idegen hatalom segítségével egy rendőrcsoport által végrehajtott államcsínynek köszönheti létét.

A Friedrich-kormány hatalomra jutásával olyan fordulat következik be Magyarországon, amely a volt monarchia visszaállításának veszélyét rejti magában. Csehszlovákia és Jugoszlávia a leghatározottabban fellép ez ellen.

Románia a kérdésben egyelőre külön úton jár. Területi igényekkel lép fel Jugoszláviával szemben. Csehszlovákiát viszont szerinte olyan baloldali kormány vezeti, amelyhez a román királyságnak nem lehet köze.

Bethlen gróf és társai megbízásából augusztus 8-án Lehár ezredes az ausztriai feldbachi tábor háromszázötven tisztjével, teherautókra rakott bőséges tartalékfegyverzettel elindul Magyarországra. Útjukon leverik a Tanácsköztársaság még helytálló tanácsi szerveit, letartóztatják azok vezetőit. Megszállják Szombathelyt. Innen több katonakorosztályt kényszerrel behívva, számbelileg megerősödve készülnek Győr–Pápa irányában Budapest felé vonulni.

Elismerik Friedrichék Budapesten alakult új kormányát. Viszonzásként Friedrich kinevezi Bethlen–Lehár bizalmi emberét – gróf Sigray Antalt – Nyugat-Magyarország főkormánybiztosává.

Bethlen politikájának győzelme ez. Kezükbe jutott Nyugat-Magyarország.

Gömbösnek, a szegedi kormány és Horthy nyugat-magyarországi

katonai főmegbízottjának ugyanakkor nincsen katonája, sem országrésze. A szegedi kormány és Horthy kinevező parancsa nem több a teljesíthetetlen óhajtásnál.

Gömbös nem nyugszik meg ebben. Nem helyesli másik nemzeti kormány alakítását, amikor a szegedi még működik. Egyébként is Gömbös Habsburg-ellenes politikát követ. Helyteleníti József főherceg újbóli szerepét a politikában. Bizonyosra veszi, hogy az antanthatalmak és az Osztrák–Magyar Monarchia utódállamai, Csehszlovákia, Jugoszlávia feltétlenül ellenzik a Habsburgok magyarországi újbóli szereplését.

Tárgytalannak tekinti most már a nyugat-magyarországi katonai megbízatását, és egy diplomata gépkocsiján elindul Budapestre. A szegedi kormány és Horthy nevében József főherceggel, Friedrich miniszterelnökkel akar tárgyalni.

Nem jár Gömbösnél jobban Prónay sem. Hiába a főparancsnok utasítása, Kistelekről nem indulhat tovább a románok által megszállt Budapest felé. A románok balszárnya eljutott Kiskunfélegyházáig, és hogy elkerülje őket, Dunaföldvárnál átkel a Dunán. Olyan területre akar eljutni, amelyet még nem szálltak meg a románok. Jelentve ezt Szegedre, közli, hogy csapata alig szaporodott létszámban. Három vagonnyi fegyverzethez jutott; ezt a többi csapat felfegyverzésére Szegedre küldi.

Horthy és Soós tábornok mégis Prónay diadalútjáról beszél. Augusztus 7-én Kelemen Béla feljegyzi naplójába: úgy mondják, Prónaynak már több ezer az embere Kisteleken. Bernátsky tábornok előőrsei ma éjjel indulnak. Prónay és Bernátsky egyszerre vonul majd Budapestre a Duna mindkét oldalán. Amint a Nemzeti Hadsereg bevonul a fővárosba, a közrend fenntartásáról ők gondoskodnak, a románok kivonulnak. Végre, hogy jó hírek érkeznek!

Hasonlóan ír az *Új Nemzedék*. A „Türelem" cikk a magyar katonákhoz szól. Bízhatnak, ha Horthy Miklós vezeti őket.

Prónay augusztus 8-án bevonul Dunaföldvárra. Tudja: nem annyira lelkesedésből, mint kíváncsiságból, fogadására azonnal összeszaladt a község polgársága. Nyilvánosan felakasztat előttük a patikánál levő lámpavasra egy kommunista apát a fiával. Meglincseltet néhány kommunista tisztet és zsidót.

Előszálláson és Cecén – írja naplójában – az uradalmi majorokban néhány kimért botütéssel teremt rendet az izgága cselédek között. Célja ezzel az, hogy az uradalmakban álljon helyre a régi jó viszony az uraság és a cselédség között. Mert olyan agrárállam-

ban, mint Magyarország, megélhetési és egzisztenciális szempontokból a mezőgazdasági termelés akadálytalan folyása igen fontos.

Szluha Dénes birtokos díszvacsorát ad Prónay és százada tisztjeinek. Sok környékbeli földbirtokos hivatalos ide. Reggelig tart a mulatság, majd elindulnak Simontornyára. Elfogják a helyi ellenállást szervező Zay Dezső volt huszár főhadnagyot és több tiszttársát. Prónay kivégezteti őket.

– Meg kell hagyni – írja Prónay –, Zay igen férfiasan viselkedett. Bal szemén monoklival állt a fegyverek elé.

Tovább indulva Prónay mindenütt akasztással, vérengzéssel teljesíti Horthy írásba nem foglalt, Soós tábornok vezérkari főnök által ravaszul mosolygó arccal, kacsintással megerősített parancsát: állítsa helyre a forradalom előtti régi rendszert. Útvonalát akasztófák, szadista kegyetlenséggel kivégzett kommunisták, cselédek, értelmiségiek, munkások, szegényparasztok, zsidók holttestei szegélyezik.

Enyingen a kocsma udvarán az első félórában egy fára öt kommunista lett felhúzva – írja Prónay. – Az enyingi öreg gróf inasa, akinek csak jó dolga lehetett gazdájánál, legjobban megérdemelte volna az akasztófát. Ettől csak azért menekült meg, mert az öreg gróf maga kérte, hogy ne legyen bántódása. Száz botot kapott, ebbe is majd belehalt...

Marcaliban a község forradalom előtti vezetői díszmagyarba öltözve, ünnepélyesen fogadják Prónayt. Egy szemtanú elmondja: a letartóztatott kommunistákat és más foglyokat embertelenül megkínozták. Van olyan, kinek a bőrét elevenen lenyúzták, akit megégettek. Hat embert, mert zsidók, az Inkey-erdőben vertek agyon. Többeket ló farkához kötve hurcoltak a hosszú úton.

Lehár ezredes tisztjei sem különbek. Jelentés számol be: amióta csapatai bevonultak Nyugat-Magyarországba, leverték a Tanácsköztársaság ellenálló helyi szerveit, a szoldateszka a legszörnyűbb módon uralkodik és dühöng. Sok ártatlant börtönbe vetnek azon ürüggyel, hogy kommunisták.

Horthy–Lehár–Prónay és akik mögöttük állnak, Bethlenék és a földjükről elkergetett arisztokraták, eddig a bécsi és szegedi kávéházakban és szállodákban bridzseztek, tivornyáztak. A Magyarországot megszálló román hadsereg nyomában, a francia, szerb és román főparancsnokság engedélyének elnyerése után mernek átvonulni a Dunántúlra, hogy kimutassák vitézségüket – nem a meg-

szálló ellenséges csapatok, hanem a fegyvertelenné vált magyar nép ellen.

A fehérterror ellenére nincsen olyan dunántúli megye, ahol az ellenforradalom ellenállás nélkül átvehetné a hatalmat. A Tanácsköztársaság idején választott helyi tanácsok általában a helyükön maradnak augusztus közepéig. Ekkor sem mondanak le önként. Számos város akad, ahol a harc méretei kimagaslóak. Tapolcán heves utcai harcok árán, páncélvonat bevetésével kerekednek felül a fehérek. Sok helyütt a fegyveres harcok augusztus végéig tartanak.

Pilch arról ír: Pápán, Nagykanizsán, Kaposvárott, Magyaróvárott, Sümegen, Tapolcán, Celldömölkön, Siófokon, Ostffyasszonyfán, Győr vármegyében és még másutt is bolseviki agitátorok, politikai megbízottak, szökött vöröskatonák és mások által szított, kisebb-nagyobb arányú sebesülésekkel és halálesetekkel kapcsolatos, kommunista zavargások is előfordulnak még. A nagybirtokokon aratósztrájk mutatkozik. Az elszéledt kommunisták itt-ott még erősek. Sok helyen csak harc árán sikerül ártalmatlanná tenni a vöröskatonákat és a vörösuralom exponenseit. A komlói bányászok mintegy ezerötszázan fegyvereikkel együtt átmennek a szerbek által megszállt Pécsre. Tatabányán negyvenezer munkás fenyegető állást foglal a bányatulajdonosok ellen.

A dunántúli ellenállás augusztusi eseményeinek igazi jelentőségét nem ezen egyes, még az ellenforradalom által is elismert, helyi megmozdulások kisebb-nagyobb mérete emeli ki. Igazi erejük abban mutatkozik meg, hogy szinte egy időben jelentkeznek a Dunántúl számos helységében. Akciókkal kell az ellenforradalomnak számolnia.

Az ellenállás nem vezet sikerre. A munkáshatalom visszaállítása a tanácskormány lemondása után nem lehetséges. Gyengíti az ellenállást, hogy a tomboló fehérterror a Dunántúlon kiirtja a nép vezetőit, nem kíméli a harc közkatonáit. A nép magára hagyatottsága, a kommunista párt vezetésének hiánya, a kegyetlen terror, az antant politikája végül is megteremti a fehérterror dunántúli győzelmét. A munkásság, a szegényparasztság egy része ezután sem hajt fejet az ellenforradalom előtt. Hősiesen folytatja küzdelmét.

A szegedi Ábrahám-kormány hevesen vitatja még: elismerje-e a József főherceg kormányzósága által kinevezett budapesti Friedrich-kormányt, vagy országosan magának követelje-e a kizárólagos hatalmat. Varjassy miniszter javaslatot terjeszt elő, hogy a kormány, ahogyan most éppen együtt van, máris pakoljon, üljön autóra, és mint törvényes kormány, menjen Budapestre.

Teleki Pál ellenzi. Szerinte Budapesten még nincsenek olyan viszonyok, amelyek az Ábrahám-kormány szilárdságát biztosítanák. Telekinek különben is az az álláspontja, hogy a kormány ne Budapestre, hanem a Dunántúlra tegye át székhelyét, ahova a hadsereg tart.

Vita közben az egyik „oktobrista" miniszter dühösen méltatlankodva mondja: – Hogy jön hozzá ez a József főherceg, aki egy éve elsőnek rohant a Nemzeti Tanácshoz felesküdni a hatalomra, és aki Alcsúti Józsefnek nevezte magát, most királyi kormányt kinevezni? Vissza akarják csempészni a Habsburgokat!

József főherceg kormányzótól közben futár útján levél érkezik Szegedre. Felhívja a szegedi kormányt, csatlakozzék hozzá.

Az Ábrahám-kormány nem teljesíti a kérést. Mégis tárgyalni akar Budapesttel, esetleg közös kormányt alakítani Friedrichékkel. A tárgyalások előkészítését Teleki Pál vállalja. Repülőgépen utazik Budapestre. Ígéri, hogy onnan pár nap múlva, kedvező eredményekkel tér vissza.

Kelemen Béla írja: még aznap este Teleki éjfél utánig tárgyal Belitska miniszterrel, Horthy fővezérrel, Soós tábornokkal, a vezérkar főnökével. A kormányhatározattal szemben, hogy Teleki tárgyaljon közös kormányalakításról Friedrichékkel, titkon megbeszélik József főherceghez átállásuk feltételeit. Horthy ez esetre az összes magyar haderők fővezérletét követeli magának. Az Ábrahám-kormány ellen összeesküvő társaság ebben megegyezik: akié a hadsereg, azé a hatalom.

Közben a szegedi kormány határozatának híre, hogy nem ismeri el a József főherceg által kinevezett kormányt, azonnal elterjed Szegeden. Nagy felháborodást kelt a tisztek között. Kormánytagok jelenlétében durva hangon kijelentik: az Ábrahám-kormány menjen a pokolba vagy ahova akar. Követelik József főherceg kormányának elismerését, és hogy Horthy ennek megfelelően, s vezérként cselekedjék. Követelésüknek nyomatékot adva, a tisztek a

kormányszékhely, a törvényszéki palota elé vonulnak. Lépésük ütemére szakadatlanul hangosan kiáltozzák: – Éljen Horthy! Éljen Horthy!

Másnap este Kelemen feljegyzi: vacsora volt náluk. Itt volt Zichy Aladár, Horthy Miklós, Dobokai Béla és neje, s mások. Teleki Pál gróf külügyminiszter távol maradt, mert Budapestre repült. A vacsora búcsúösszejövetel-féle, hiszen mindenki készül elutazni Szegedről. Politizálnak, és arra a véleményre jutnak, hogy Zichy Aladár gróffal az élen követelik: az Ábrahám-kormány vesse magát alá a József főherceg által kinevezett budapesti kormánynak.

Vidám a hangulat! – írja Kelemen. A leghíresebb szegedi cigányprímás, az ánglius királlyal is parolázó Kukac, Dankó-csárdásokat húz, majd a legszebb Dankó-gyöngyöt: *Most van a nap lemenőben* . . .

– Nekünk meg most van felkelőben – rögtönöz Horthy. Közben megérkezik szárnysegéde, Magasházy László. A szélsőjobboldal kezdeményezésére tiszti küldöttség sorakozik fel a szomszéd szobában. Ütemesen éljenzik: – Éljen Horthy! Éljen Horthy! – Tiltakoznak az ellen, hogy a liberális kormány nem ismeri el a József főherceg kormányzósága alatt megalakult budapesti kormányt. Tudakolják: e híresztelésekből mennyi az igaz, és a fővezér álláspontja mi? A tisztek, akik másnap hajnalban csapataikkal elindulnak Szegedről, feltétlen engedelmességükről biztosítják Horthyt. Arra kérik: e zűrzavaros időkben ne legyen politikus, csak katona. Hű serege élén találja meg a helyes utat.

Horthy azt hangsúlyozza: Olyan idők vannak, hogy Magyarország a hadsereggel áll vagy bukik. Titoktartást kér a tisztektől, és bizalmasan közli: a hadsereg élén felveszi az érintkezést József főherceg őfelségével. Az Ábrahám-kormány pedig tegyen, amit akar.

A fővezér kijelentését a tisztek örömrivalgással fogadják. Hajnalban ennek tudatában elvonulnak Szegedről a Bernátsky tábornok vezetésével már elindult első számú hadműveleti csoport utóvédjeként.

Bernátsky hadműveleti csoportjának létszáma összesen kétszázkét tiszt, nyolcszázhatvan fő legénység. Kitűzött célja: a románoktól eddig meg nem szállt Duna–Tisza közti területeken előrehaladva, toborzással sürgősen egészítse ki magát hadosztállyá. Soós tábornok

eredeti haditervétől eltérően azonban ne a románoktól megszállt Budapestnek, hanem a Dunántúlnak vegye útját.

A Kelemen vacsorával kapcsolatban a Horthy-életrajzok azt a legendát terjesztik: aznap éjjel nemcsak a helybeli alakulatok tisztjei keresték fel Horthyt. A román parancsnokság tisztje jelentkezett még nála azzal, hogy a pesti kormány küldött érte gépkocsit. Jöjjön azonnal Budapestre, mert csak ő tudja tisztázni a helyzetet. Mardarescu tábornok, a román hadsereg főparancsnoka is kéreti: jöjjön. Horthy az előszobában tárgyal a román tiszttel, majd visszatér az ebédlőbe, leül az asztalhoz. A társaság kérdezősködésére azt feleli: – Hívtak a román tisztek, hogy menjek velük Pestre. Elvisznek gépkocsijukon. Azt feleltem: megyek majd, de csak a hadseregemmel, annak élén! – Mások szerint ezt mondotta: – Köszönöm a meghívást, de a saját hazám fővárosába vendégül nem megyek!

A legenda másik változata szerint: vacsora közben tiszti küldöttség érkezik Pestről. Közöttük egy román tiszt, a budapesti román állomásparancsnokság megbízásából. A tisztek izgatottak, sürgető a hangjuk. – Pesten felborult a rend. Nincs törvény. Nincs életbiztonság. Az utca Horthyt éljenzi. Jöjjön azonnal Pestre, az ország követeli. – Künn a ház előtt autó berreg. – Jöjjön, mert indulunk... – A fővezér nyugodt. A nevére esküdő hős katonáira gondol. A zászlótartó nem hagyhatja el a zászlót... A tiszti küldöttség sürgeti a választ. Horthy dönt: csak ennyit mond: – Megyek szívesen, de csak katonáimmal...

Mardarescu hívta őt Pestre! Álomnak is szép lenne! Hiszen Horthynak éppen a legnagyobb gondja: a románok. Nehogy csapatai valahogy összeütközzenek velük. Minden parancsában arra hív fel: messziről kerüljék el a román csapatokat.

8

Horthy egyelőre titkolja, hogy felveszi József főherceggel az érintkezést. Mielőtt bármilyen nyilvános lépésre szánná el magát az Ábrahám-kormánnyal szemben, várja a Budapestre indult Teleki gróf külügyminiszter tárgyalásainak eredményét.

Teleki Budapestre érkezve jelentést tesz József főhercegnek a Szegeden kialakult politikai és katonai helyzetről és az Ábrahám-

kormány üzenetéről, hogy a Friedrich-kormány nem képviseli az országot. A főherceg meghallgatja Telekit. Kéri, ne óvelc, Friedrichhel tárgyaljon.

Teleki a Friedrich-kormány azonnali elismerése mellett nyilatkozik. Természetesnek tekinti, hogy az országnak nem lehet két kormánya. Az Ábrahám-kormánynak Friedrich kívánsága szerint kell cselekednie. Kéri azonban Friedrichet: vegye figyelembe a szegedi kormány kötelezettségeit. Biztosítani kell a kormánytisztviselők és a katonák megfelelő elhelyezését, kártalanítását. Lemondásuk esetén a szegedi miniszterek kapjanak miniszteri nyugdíjat.

Teleki már vissza sem tér Szegedre. Értesíti az Ábrahám-kormányt, hogy József főherceg elismerését fejezi ki eddigi működésükért, de az ország egysége érdekében felhívja őket a lemondásra. Teleki is azt tanácsolja minisztertársainak: helyezkedjenek az alkalmazkodás álláspontjára.

József főherceg és Friedrich egyaránt érdeklődnek Telekitől a szegedi haderőről, Horthy fővezéri szerepéről. Jóval nagyobbnak vélik a rendelkezésére álló hadsereget, mint ami a valóság. Teleki meghagyja őket e hitükben.

Mivel Friedrichéknek egyelőre semmilyen magyar haderő nem áll rendelkezésükre. Horthyt el akarják szakítani a francia orientációjú Ábrahám-kormánytól. József főherceg a közben már Budapestre érkezett Gömbös útján üzeni meg neki: az Ábrahám-kormány lemondását követően a Friedrich-kormány azonnal kinevezné Horthyt az összes magyar haderők fővezérének.

Gömbös azt tartja most már főfeladatának, hogy a szegedi és a budapesti kormány között, a szegedi dzsentri–katonatiszti–főszolgabírói szárny nevében úgy hozzon létre valamiféle megegyezést, hogy megfelelően biztosítsa saját politikai szerepét.

Friedrich és Gömbös régi ismerősök. Mostani találkozásukkor hevesen összetűznek.

Gömbös hosszan magyarázza: hadsereg nélkül a Friedrich-kormánynak se tekintélye, se hatalma nincsen. Szegeden a tisztikar az ő kezében van, a fővezér az ő szavára hallgat. Ő Horthyval egy szív, egy lélek. Övék a szegedi hadsereg, enélkül az országban senkinek nem lehet hatalma.

Friedrichet bosszantja Gömbös fennhéjázó kijelentése. Gúnyosan válaszolja: katonai ügyekkel ő nem foglalkozik. Gömbös forduljon Schnetzer tábornokhoz, ő a honvédelmi miniszter.

Nem katonai, hanem politikai ügyekről beszél – hangsúlyozza Gömbös. Azzal követeli honvédelmi államtitkárságát, hogy a kormányban kell valaki, aki Horthy, a fővezér és a kormány között a jó kapcsolatot megteremti, fenntartja. Értse meg Friedrich, a fővezér nem áll akárkivel szóba, és a tisztikar bizalmatlansága gyorsan elsöpörheti a kormányt.

– Vagyis engem? – pattan fel Friedrich, majd dühös fenyegetően folytatja: – Gyula, te ismersz engem! Nem vagyok ijedős: nem tűrök semmiféle pretoriánus hatalmat.

Gömbös és Friedrich ettől kezdve nem akarnak egymással szóba állni. De Friedrichéknek szükségük van a szegedi hadseregre és Horthyra, és ha a helyzet olyan, ahogy Gömbös lefesti, reá is. Schnetzer tábornok honvédelmi miniszter közvetít. Megegyeznek. Ha nem is honvédelmi államtitkárságot, de fontos szerepet ígérnek neki a politikai életben.

Gömbös ezért vállalja, hogy József főherceg nyugodtan kinevezheti Horthyt fővezérnek. – Nem lesz vele semmi baj! – garantálja.

Gömbös ténylegesen ezután mit sem törődik már a szegedi kormánnyal. Látszólag mégis tartja a kapcsolatot, hiszen a franciák támogatják az Ábrahám-kormányt; koalíciós kormány alakulhat velük Budapesten.

A Pestről futárként érkező Csapó főhadnagy augusztus 9-én Gömbös megbízásából tudatja Horthyval, hogy József főherceg milyen feltétellel kész őt kinevezni fővezérnek. Horthy által kéri egyben a főherceg üdvözletének tolmácsolását az Ábrahám-kormány felé. Üzenetében Gömbös, mintha nem árulta volna el máris a szegedi kormányt, hozzáteszi: mindent elkövet a két kormány közötti tárgyalások sikere érdekében.

Horthy átadja az üdvözletet és az üzenetet a két kormány közötti esetleges tárgyalásról.

Fővezéri kinevezésének ígéretét egyelőre gondosan eltitkolja. Előbb tudni akarja: a szegedi kormány miként fogadja a főherceg üdvözletét.

A minisztertanács, minthogy még nem kapta meg Teleki lemondásra felhívó levelét, kedvezően ítéli meg József főherceg üdvözletét. Elhatározzák: melegen viszonozzák.

Horthy örvend, boldog, hogy József főherceg kész őt az összes magyar haderők fővezérének kinevezni, ha az még nem is létezik. Gömbös távollétében Magasházyval, mostani bizalmasával és tollforgatójával beszéli meg a megteendő lépéseket. Szárnysegédje ar-

ra ösztönzi, máris hagyja cserben az Ábrahám-kormányt. Horthy, mint mindig, most is ingadozik. Talán érdemes egy-két napot várni – aggodalmaskodik –, amíg véglegesen kialakul Budapesten a helyzet. Mert mi történik, ha a franciák nyomására az antant mégsem ismeri el József főherceget és kormányát! Ha cserbenhagyja most az Ábrahám-kormányt, esetleg hoppon marad.

Magasházyval együtt megy Belitska Sándor honvédelmi miniszterhez, hogy megbeszéljék a helyzetet. Izgatott, németül beszél. Belitska Magasházyval ért egyet. Adjanak ki hadseregparancsot a fővezéri hatalom teljes önállósításáról. Küldjék meg azonnal Ábrahám miniszterelnöknek azzal, hogy ezt máris eljuttatják a csapatokhoz.

Együtt fogalmazzák: – A honvédelmi miniszterrel történt megállapodás alapján a mai nappal a hadsereg fővezérlet a honvédelmi minisztérium kötelékéből kiválik, és mint önálló parancsnokság megkezdi működését. Hadműveleti kérdésekben a franciákkal, szerbekkel, románokkal való érintkezés céljából a honvédelmi minisztérium összekötő irodáját a fővezérlet keretébe helyezik át...

Horthy a Nemzeti Hadsereg fővezéreként írja alá a parancsot. Megszabadul ezzel minden kormányfelsőbbségtől, kötöttségtől. Szabadon rendelkezik az alárendelt csapatokkal.

A Horthy-legenda szerint ez amiatt történt, mert minduntalan felötlik a kérdés: kié a hadsereg? Az Ábrahám-kormányé, József főhercegé, vagy valaki másé?

A fővezér tisztjeivel tisztázza a vitás kérdést, és egyeztetni kezd az Ábrahám-kormánnyal. Amikor látja, hogy ellenvetéseket talál, egyszerűen bejelenti: önállósítja a fővezérletet, és hadseregével kiválik a kormány fennhatósága alól. Ha tetszik, ha nem! És szűkszavú az indoklás! – A hadsereg Horthyé, független Szegedtől, és független Pesttől. Sorsáról a magyar sors dönt.

Magasházy fogalmazza a titkos levelet, amelyben Horthy kéri fővezéri kinevezését József főhercegtől.

Horthy ezzel elárulja az Ábrahám-kormányt. A Horthy-történetírás mégis, nehogy az árulás kifejezést kelljen használnia, a hadsereg-főparancsnokság önállósítását azzal indokolja: a főparancsnokság mindeddig a honvédelmi minisztérium alá volt rendelve. Tekintve azonban a szegedi és a budapesti kormány közötti helyzet tisztázatlanságát, valamint az ügymenet bonyolultságát, ez a rendszer egyre nehezebbé vált. Horthy admirális, akinek erélyét, gyors elhatározóképességét és tetterejét ez a rendszer szinte telje-

sen megbénította, a honvédelmi miniszterrel egyetértve kiemelte a főparancsnokságot a honvédelmi minisztérium hatásköréből, és önálló szervvé alakította át. A Szegedtől független főparancsnokság mozgékonyabb, és saját szempontjai szerint irányíthatja a műveleteket. Ugyanezzel az intézkedéssel elejét veszik annak is, hogy a budapesti és a szegedi kormány egyesítése esetén nézeteltérések merüljenek fel a hadsereg körül.

A még mindig aggodalmaskodó Horthy a főparancsnokság önállósításával még aznap a legnagyobb gondba jut. Harcban az angolok politikai érdekeivel, a franciák gyors elhatározással arról értesítik Ábrahám miniszterelnököt, hogy kormányát elismerik nemzeti országos kormánynak. Azonnali hatállyal átadják neki a teljes hatalmat.

A szegedi lapok a hírt rendkívüli kiadásban, vastag szedésben, szenzációs alakban közlik.

Budapestről megérkezik közben Szegedre Husson francia őrnagy. A budapesti francia megbízott üzenetét hozza: a szegedi kormány tegye át székhelyét a fővárosba. Odaérkezve könnyebb a lehetősége annak, hogy a szegedi kormány kerüljön uralomra. Sürgős értesítés érkezik Belgrádból is: a szerbek mindenben támogatják a franciák felfogását. A csehszlovákok sem hajlandók eltűrni, hogy Habsburg legyen Magyarország kormányzója.

Husson őrnagy értesítésével, hogy az Ábrahám-kormány tegye át székhelyét Budapestre, Horthy a legnagyobb zavarba kerül, mert fővezéri önállósulásával elszakadt az Ábrahám-kormánytól, viszont egyáltalán nem biztos már, hogy József főherceg megmarad a kormányzóságban. Magasházy tanácsára gyorsan taktikát változtat. Fővezéri hadparancsát mindössze katonai vezetési módszerbeli változásnak nyilvánítja, és mintha semmi sem történt volna, aláveti magát a liberális Ábrahám-kormánynak. Ezt teszi Belitska honvédelmi miniszter is.

Horthy, amikor a szegedi dzsentri–katonatiszti–főszolgabírói szárny eszközeként és annak nevében, 1919. augusztus 9-i parancsával az Ábrahám-kormány ellen fordul, cselekedne, ha merne és folytonosan nem ingadozna. De ha végre is hajtaná fővezéri önállósítását, ezzel Szegeden semmi sem változna. Annál is inkább, mert a József főherceg kormányzóságával kialakult politikai helyzetben amúgy is lehetetlenné válik Gömbösék, Prónayék, Eckhardték, Zadravetzék, Magasházyék eddigi elképzelése, hogy a hadsereg segítségével Horthyt juttassák az ország élére nádorként vagy

kormányzóként. A Habsburg főherceg országosan olyan tekintély, akivel Horthy össze sem hasonlítható.

A szegedick a Dunántúl megszervezésével mégis meg akarják kaparintani a hatalmat. Ha ezt Friedrich István néhány tucat rendőrrel Budapesten megszerezhette, miért ne tehetnék meg Horthyék a Dunántúlra előrenyomuló és ott megerősödő hadsereggel! Legfeljebb nem Horthy, hanem József főherceg lenne a kormányzó.

Horthy nagyon is kész az ilyen megoldásra, ha a főherceg mellett magas posztot tölthet be, hiszen élete folyamán mindig a Habsburgokat szolgálta. Gömbösék taszítják folytonosan előre, míg maga is megszokja majd a gondolatot: a szegedi jobboldal politikai akaratából és számára állandóan rendkívül kedvezően alakuló körülmények révén, József főherceg nélkül is, első ember lehet belőle.

Legenda ez annyiban is, hogy még a Horthy-csapatok hadműveleti, stratégiai tervére is a franciák adnak utasítást, természetesen azzal a mellékcéllal, hogy ezzel megalapozódjék a Magyarország feletti teljes francia befolyás. Husson francia őrnagy ennek jegyében közli hivatalosan Horthyval: – A Dunántúl gyors katonai megszállása nyújtja az egyetlen lehetőséget arra, hogy csapatait ide elindítva, az Ábrahám-féle franciabarát szegedi kormányt ténylegesen hatalomra juttassa. Erre a Dunántúl azért alkalmas, mert ennek hovatartozása a békekonferencián nem lehet kérdéses.

A franciák stratégiai elképzelése teljességgel egybeesik a Horthy–Soós által kidolgozott újabb – a Dunántúl megszállására vonatkozó – hadműveleti tervvel. Ennek leglényegesebb része: nehogy összeütközzenek a Duna–Tisza közét vagy a Dunántúl egyes részeit megszálló román csapatokkal. Ezt Horthy–Soós annál kevésbé akarhatja, mert Szegeden máris áthaladtak az első román katonavonatok. Bárminő összeütközés a románokkal Szeged román megszállását vonhatná maga után.

9

A szegedi kormány mindennap ülésezik. Nem utaznak Budapestre. Attól tartanak: letartóztatják őket. Közlik a franciákkal: csak abban az esetben mennek, ha területenkívüliséget élvezhetnek, és az antanthatalmak garantálják biztonságukat. Mert ekkor már nyílt titok, hogy Ábrahám miniszterelnök nem támaszkodhat

Horthyra, aki azonnal átáll a Friedrich-kormány oldalára, amint megkapja a fővezéri kinevezését.

Augusztus 12-én reggel érkezik meg József főherceg tábornagy-kormányzó legfelső leirata. Kinevezi Horthyt az összes magyar haderő fővezérévé. Egyidejűleg parancs érkezik tőle: az antant kívánságára a Szegedről eddig már elvonult csapatok azonnal álljanak meg. Térjenek vissza kiindulóhelyükre.

József főherceg nem közöl indoklást. A parancsot hozó tiszt szóbelileg megmagyarázza: az antant attól tart, az előrenyomuló magyar erők összetűznek a románokkal, amiből végtelen bonyodalom keletkezne. A magyar hadsereg szervezését Budapesten az antantmisszió veszi kezébe. Még nem döntöttek arra nézve, hogy a fővezérség Szegeden maradjon-e, avagy átmenjen a Dunántúlra, és itt katonai kereteket szervezzen.

József főherceg parancsát komolyan kell vennie Horthynak. Ugyanaznap Troismonts francia kapitány útján is érkezik utasítás: Horthy indításra kész csapatai maradjanak Szegeden. A már elindultak azonnal térjenek vissza.

Horthy habozás nélkül engedelmeskedik. Kiadja a parancsot, amelyhez a franciák francia nyelvű utasítását mellékeli.

A Bernátsky tábornoknak kézbesített Horthy-parancs a következő:

– József királyi herceg tábornagy úr őfensége az antantmissziók kérelmére elrendelte: az összeütközéseket kerülendő, a Nemzeti Hadsereg összes részei azonnal térjenek vissza kiindulási állomásaikra. Ennek folytán az I. hadosztályparancsnokság csapatait folyó hó 13-án vezesse vissza Szegedre. Összetűzés a románokkal vagy szerbekkel feltétlenül kerülendő. Ha az oszlopot visszafelé menet közben feltartóztatják, a mellékelt francia nyelvű igazolványokkal kell a továbbmenetelés lehetőségét megnyitni.

Horthy, hogy biztosítsa visszavonulási parancsát, repülőgépen Siófokra küldi Soós tábornokot. Onnan szorgalmazza a végrehajtást.

Belitska honvédelmi miniszter helyesli a visszavonulási parancs kiadását. Ábrahám miniszterelnök, aki utólag vesz erről tudomást, hevesen ellenzi. Az ügyben még aznap késő délután minisztertanácsot hív egybe. Horthyt is meghívja.

Horthy attól tart, a minisztertanács ellene foglal állást. Talán a fővezérségtől is megfosztja. Óvatosságból és fenyegetésként tiszti kísérettel megy az ülésre. A kormány már együtt ül. Mielőtt be-

lépne a minisztertanácsi terembe, hátraszól az őt kísérő Magasházynak, aki a többi tiszttel a nyitott ajtónál vissza akar maradni.

– Nem mint politikus jöttem ide, hanem mint katona. Bejössz, leülsz a hátam mögé. Lehet, hogy szükségem lesz rád ...

Ábrahám miniszterelnök felszólítására Horthy bemutatja József főherceg visszavonulási parancsát. Hozzáteszi: a főherceg az antanthatalmak kívánságára jár el. Ábrahám miniszterelnök véleménye szerint lényeges volna, ha a hadsereg mégis átjuthatna a Dunántúlra. Távozzék a hadsereg mielőbb Szegedről, nehogy a románok dicstelenül lefegyverezzék!

Horthy a miniszterelnök kívánságára felveti a saját személyi felelőssége kérdését. Kinek engedelmeskedjék, ha választania kell a szegedi kormány és József főherceg rendelkezései között?

Horthy ezután rámutat a dunai átkelés szerinte elháríthatatlan katonai és technikai akadályaira. Ezzel is alátámasztja: mindenképp József főherceg utasításának engedelmeskedik, még ha a szegedi kormány más véleményen lenne is.

A minisztertanácson szóba kerül Teleki Pál levele. Támadják Telekit, hogy nem tartja érdemesnek Szegedre visszatérni. Ehelyett levelet küld. Támadásuk további oka, hogy József főherceg, mint régens, Horthyt kinevezte fővezérnek, és Teleki azt tanácsolja: a szegedi kormány tekintse magát megszűntnek. Ismerje el a budapestit. A miniszterek amiatt is méltatlankodnak, hogy Teleki szerint Friedrich tárgyalni óhajt a szegedi kormánnyal, de valójában a budapesti kormány tudomást sem vesz róluk. Nekik pedig hadseregük van, amelyet Friedrichék ellen is latba vethetnek.

De azonnal kiderül, hogy ez csak illúzió. Horthy és vele egyetértésben Belitska honvédelmi miniszter kijelenti: – A Pestről kapott visszavonulási parancsot teljesíteni kell. Az antantmissziók Pesten vannak, a súlypont oda tolódott át. Emiatt ő is, Horthy is szükségesnek tartja a kormány lemondását.

A belügyminiszter és a kereskedelemügyi miniszter ellenzi a lemondást. Javasolják: a kormány tagjai menjenek Pestre tárgyalni az átmeneti koalíciós kormány megalakításáról.

Ábrahám miniszterelnök az elkövetkező koalíciós tárgyalások érdekében arra kéri Horthyt: ne teljesítse József főherceg parancsát. Horthy azonban kijelenti: azt teszi, amit az ország érdekében jónak lát. Ábrahám megérti: a szegedi kormány nem számíthat a fegyveres erő támogatására.

A francia megszállók támogatásával alakult szegedi kormány

nem lát ezek után más politikai lehetőséget, mint egyhangú határozattal kijelenti: az ország mai helyzetére való tekintettel a minisztertanács szükségesnek tartja nem a lemondást, hanem működésének Szegeden való beszüntetését. Elhatározzák: a kormány tagjai a legsürgősebben Budapestre utaznak. Megbízzák Eckhardt Tibor miniszterelnökségi helyettes államtitkárt, hogy Szegeden az összkormányt s az egyes minisztereket teljes jogkörrel helyettesítse, s a függőben levő kormányzati ügyeket lebonyolítsa.

A minisztertanács határozatával Szeged politikailag megszűnt létezni. Visszavonulási parancsa miatt Horthy is egyszeriben olyan fővezér, akit a saját serege elsodorhat. Tisztjei és katonái útban a Dunántúlra, nem akarnak Szegedre visszatérni. A legnagyobb katonai egység parancsnoka, Bernátsky tábornok nyíltan megtagadja az engedelmességet. Nem teljesíti Horthy visszavonulási parancsát, továbbvonul a Dunántúlra.

Feltámadhat Horthy ellen a Gömbös-csoport is, mert bár főnökük távozott, háromféle szervezetként Szegeden maradtak a képviselői. Mindenekelőtt a MOVE – Gömbösék legális szervezete. Az Etelközi Vérszövetség, az EKSZ is feltámadhat Horthy ellen. Sőt, Gömbös távozása óta, mint annak megbízottai, különösen tevékenyek a Tizenkét Kapitányok, amely szervezet a legutóbbi hetekben alakult ki és jutott jelentős befolyáshoz.

A forradalom idején a véletlen hozta össze úgy, hogy a MOVE elnökeként Gömbös és a legszűkebb környezete csupa százados: Gömbös Gyula, Görgey György, Keresztes-Fischer Lajos, Hardy Kálmán, Magasházy László, Kozma Miklós, Igmándy-Hegyessy Géza, Koós Miklós, Vetter Antal, Görgey József, Tookos Gyula, Marton Béla. Magukat azóta Tizenkét Kapitányoknak nevezik. Szegeden is Gömbös körül csoportosulva a fővezérségen dolgoznak.

Két napja, hogy tisztjei előtt Horthy megfogadta: nem törődik a liberális Ábrahám-kormánnyal. S most Ábrahám miniszterelnök követeli: előre a Dunántúlra.

Horthy nagyon tart Zadravetz pátertől is, akit ő református létére, tegnapelőtt még nyilvános ünnepélyességgel felkért: csatlakozzék törzskarához, és menjen vele együtt a Dunántúlra. Zadravetz örömmel megígéri, és Szeged legnagyobb templomában szentbeszédben jelenti ki: Horthy fővezér Dunántúlra induló seregében két talizmánt visz magával: a feszületet és Magyarország térképét.

Most viszont Horthy miként magyarázza meg Zadravetznek és a még Szegeden tartózkodó tiszteknek, köztük a Tizenkét Kapitá-

nyoknak, a MOVE-nek, az EKSZ-nek, hogy lényegében nem annyira politikai alkalmazkodásból, inkább gyávaságból adta ki a visszavonulási parancsot? Megijedt, hogy Bernátsky parancsmegtagadásából a legsúlyosabb bonyodalom keletkezhet az antanttal. Ha a románok bevonulnak Szegedre, akkor őt letartóztatják.

Magasházy is elveszti a fejét, de utóbb talál kiutat. Megnyugtatja Horthyt, semmi nincs elveszve. Azonnal távoznia kell Szegedről. Horthy és ő repüljön Bernátsky csapatai elé Siófokra. Ott majd eldöntik a továbbiakat. Ha a politikai célszerűség úgy parancsolja, Horthy megfenyíti a tábornokot a parancsmegtagadásért. Ha erre nem lenne szükség, úgy mintha a visszavonulási parancsa csak politikai álcázás lett volna, s kezdettől érvénytelen, ennek helyes értelmezéséért kitünteti Bernátskyt.

A Siófokra repülést Magasházy amiatt javasolja, mert éppen előző nap érkezett meg a Vörös Hadsereget már júliusban eláruló Craenenbrock alezredes augusztus 9-én kelt üzenete, hogy a Vörös Hadsereg és a vörösőrség helyi egységének leszerelése után a siófoki helyőrség kizárólag tisztekből és továbbszolgáló altisztekből áll. Schnetzer tábornok honvédelmi miniszter őt nevezte ki a terület katonai megbízottjává. Futárok útján folyamatosan tartja az összeköttetést Budapesttel. Várja Horthy főparancsnok utasításait. Jelenti egyben, hogy Siófokot kiválóan alkalmas helynek tartja a fővezérség felállítására.

Soós tábornoknak is ez a véleménye, akit a visszavonulási parancs végrehajtására Horthy közben elküldött Siófokra. Távirati utasítást kért a budapesti honvédelmi minisztériumtól, hogy Horthy a vezérkarral áttelepüljön-e Siófokra? Schnetzer tábornok honvédelmi miniszter helyesli az áttelepülést. Erről Soós tábornok azzal tudatja Horthyt: jöjjön mielőbb. Ez szerinte csakis repülőgépen történhet; e célra Siófokon repülőteret improvizáltat.

10

Horthy sebtében megrendezett katonai díszünnepélyen távozik Szegedről. Augusztus 13-án késő délelőtt német gyártmányú repülőgép viszi Siófokra. Útján Magasházy kíséri.

Ugyanaznap a szegedi kormány is távozik Szegedről.

Elmarad az annyiszor dicsekvően meghirdetett diadalút, amit

majd akkor tartanak, ha legyőzik a Tanácsköztársaságot. A miniszteréket nem kíséri lovas bandérium a szegedi állomásra. Horthyval az élen a hadsereg sem vonul be diadalmasan Budapestre. Mindössze néhány századnyi szegedi hadsereg vonul a Dunántúlra, Horthy parancsát megtagadva.

Horthy Szegeden utolsónak keltezett fővezérségi parancsa arról szól: a még itt maradt tisztek és a kevésnyi alakulat, ki merre tud, igyekezzék eljutni Siófokra. Ott megkapják az utasításokat.

A Horthy-legenda tagadja a visszavonulási parancsot. A fővezér váratlan távozását azzal magyarázza: elhatározta, hogy a Nemzeti Hadsereg zömét a Dunántúlra fogja átvezetni, és Kaposvár környékén kezdi meg az új magyar hadsereg szervezését.

Emlékiratában Horthy is azt állítja: nem adott parancsot a visszavonulásra. Arról ír: gondosan előkészítette a rendelkezésre álló szegedi egységek elvonulását a Dunántúlra. Óvatos keresztülvonulásuk a szerb és a román csapatok közötti keskeny folyosón szerfelett nehéz feladat volt. Mozdulatai már előrehaladtak, amikor augusztus 12-én József főherceg közli vele a budapesti antantmisszió követelését: haladéktalanul térjenek vissza Szegedre. A közlésből azt is kiveheti: József főherceg maga sem ért egyet a paranccsal. Ha ezt végrehajtja, ezzel ő továbbra is francia fogságban maradt volna Szegeden – fogságnak nevezi szegedi eddigi működését –, és minden cselekvésre képtelen. Ezért szállt azzal az ürüggyel repülőgépre, hogy minden egyéb hírszolgálat hiányában csakis repülőgépről ledobott paranccsal juttathatja el a visszavonulási rendelkezését a menetelő csapatokhoz. Egyedül hadsegédje, Magasházy százados kíséretében maga mögött hagyja a feloszlóban levő Ábrahám-kormányt és a franciákat, abban a hiszemben, hogy majd visszatér.

Horthy állításával szemben fennmaradt Bernátsky tábornok jelentése a parancsmegtagadásról. A visszavonulási rendelkezést 13-án hajnalban vette kézhez. Nem hitt a szemének. Hívatta vezető tisztjeit. Hinniük kell a parancsnak, hiszen két tiszttársuk, Babits százados és Schwartz főhadnagy hozta Horthy aláírásával.

A hitetlenkedő Bernátsky még József főherceget is felhívja telefonon. A hadsegéd jelentkezik. Nem ébreszti fel a főherceget, mert a visszavonulási parancs hitelességét ő is megerősítheti.

Bernátsky írja: nehéz elhatározás elé került. A legegyszerűbb és legkényelmesebb az lett volna, ha azonnal és feltétlenül engedelmeskedik. Hajlott erre, de vezérkari főnöke azt mondta, lehetet-

lent kívánnak, súlyos kudarccal végződhet vállalkozásuk. Indokot kellett találni, hogy Horthy parancsát ne teljesítsék. Csakhogy a haditörvényszék előtt ő viseli a felelősség súlyát! – válaszolja Bernátsky.

Végül, tisztjeivel tanácskozva, mégis megtagadja a parancsot. Nem vonul vissza. 1919. augusztus 13-án hajnali hét óra harminc perckor jelenti a magyar Nemzeti Hadsereg fővezérségének Szegedre: – A tisztkeretek már átkeltek a Dunán, hogy a Dunántúlon a sorozást megkezdjék. Közegek előreküldve. Parancs szerint a visszavonulásnak csak a románokkali összeütközés elkerülése a célja. Ez inkább bekövetkezhetne a Szegedre visszamenet hat napja alatt, mintsem a Dunántúlra átkelésig hátralevő két napon. A hadosztály ezért a Dunántúlra átkelést végre fogja hajtani, ahol az antantcsapatokkal minden összeütközés lehetősége ki van zárva. A Szegedre visszatérés a legénységre is demoralizálólag hatna.

Meghagyja Bernátsky, hogy a fővezéri parancs általa történt átvételét tisztjei tartsák titokban... A Horthy-legendaírók mégis megpróbálják szépíteni a visszavonulási parancs kiadását és Szegedről Horthy szökésszerű Siófokra repülését. A két hivatalos történetíró: Doblhoff báróné és Pilch Jenő ezredes egyaránt arról ír: József főherceg visszavonulási parancsa nehéz helyzetbe hozta a fővezért. Ha valóban visszahívja a csapatokat, ez azt jelentené – írja Doblhoff –, felad minden reményt, hogy belátható időn belül olyan hadsereget teremtsen, amelyet az antant a rend fenntartására alkalmasnak talál. Márpedig a román megszállástól mindaddig nem lehet megszabadulni, amíg nincs olyan magyar hadsereg, amelyet az antant elismer.

Horthy azonnal kész az elhatározásra. Nem adja fel tervét: átvezeti csapatait a Dunántúlra. Mindenesetre azt akarja: a felelősség kizárólag őt terhelje, hogy az engedelmesség-megtagadásnak ódiuma mást ne sújtson. Ezért minden tervét, szándékát titokban tartja. A szegedi kormánnyal nem közölhet semmit, mert nem akarja azt a látszatot kelteni, mintha Magyarországon két kormány lenne, tehát eggyel nem lehet jogérvényesen tárgyalni vagy megállapodni. Másrészt attól is tart, hogy az Ábrahám-kormány egyes minisztertagjai mindazt, amit megtudnak, azonnal közlik a franciákkal.

Most azonban – írja vastagon fogó tollal Doblhoff a legendát – ismét előtérbe nyomul Horthy legegyénibb tulajdonsága. Merész bátorsága minden józan meggondolt kedéllyel szemben felveszi a

harcot. Kitart eredeti szándéka mellett, és mint hányszor már a világháborúban: kiadja a megfelelő parancsot: Igenis előre! Indulás a Dunántúlra!

Csupán szárnysegédje kíséretében repül el Szegedről – folytatja Doblhoff. – Felségesen szép a nyári nap. A motor egyenletesen zúg, a gép nyugodtan lebeg a végtelen síkság fölött. Horthy néma pillant le a földre, a mezőkre és rétekre, a sok kis parasztházra, amelyben száz és száz év óta magyarok élnek és dolgoznak, megannyi önálló királyság a szorgalmas életben. Mindezt harc nélkül engedje át az ellenségnek, anélkül hogy megkísérelné megmentésüket?

Lenn, az út fehér szalagján hosszú, sötét csíkok bukkannak fel. A Duna felé vonuló csapatok.

Magasházy hadsegéd kézbe veszi a ballasztzsákot, amelyre a parancsot kötötte, és várja az utasítást: mikor dobja le.

Felülről nézve mintha a menetoszlopok alig mozognának. Mégis, mintha valami hajtaná őket, vas akaraterő, amely előre, mindig csak előre, a Duna felé vezeti őket. Ezt a nagyszerű, reményteljes előnyomulást változtassa át Horthy egyetlen tollvonással kétségbeejtő visszavonulássá? Egyszeribe megsemmisüljön a nemzeti szellem erejébe vetett hit, a feltámadás reménysége, az idegen uralom alól való felszabadulás lehetősége? – Nem, fiúk, nem árulom el bizalmatokat. Nem kapjátok meg a visszavonulási parancsot! – határoz a főparancsnok.

A repülőgép széles kört ír le, hogy felhívja a csapatok figyelmét. A szárnysegéd Horthyra néz. Nem válthatnak egy szót sem, a motor zúgása elnyomja az emberi hangot. A főparancsnok csendesen nemet int a fejével.

A kis ballasztzsák a végzetes visszavonulási paranccsal nem hull a földre, és a repülőgép nemsokára újra eltűnik a menetelő katonák elől Siófok irányában. A Nemzeti Hadsereg csapatai folytatják menetüket, és szerencsésen átkelnek a Dunán.

Eddig a Doblhoff-legenda. Ebből mindössze az igaz, hogy augusztus 14-én a parancsot megtagadó Bernátsky valóban eléri a Duna menti Fajszot. Előreküldött csapatai ekkor már annyi vízi szállítóeszközt gyűjtöttek össze, hogy mintegy kilencszáz fős csapatával átkelhet a Dunán.

A legendának van olyan változata is, hogy Magasházy a repülőgépről parancsot dobott le az előremenetelre. Erről Prónay né-

hány nap múlva, miután Siófokon találkozik Horthyval, feljegyzi naplójába:

Valótlan Magasházy László szárnysegédnek azon állítása, mintha a repülőgépről fővezéri írásbeli parancsot dobott volna le az alattuk menetelő Bernátskynak a továbbmenetelésre. Ez tisztán Bernátsky spontán elhatározásából származott. Igen helyesen és gerincesen nem teljesítette a visszavonulási parancsot, és meg sem állt Kaposvárig. De nem is fordult volna vissza tisztjei közül egy sem. Diendorf ezredes és tisztjei, akik Bernátsky csapatának a zömét képezik, állítják: a továbbmenetelési parancs ledobása a repülőgépről csupán Magasházy kitalálása, amellyel személyét akarja fontosnak feltüntetni.

Bernátsky, Prónay bizonyítják, hiteles okmányok tanúsítják a visszavonulási parancsról az igazságot. A Horthy-történetírás mégis megállapítja: a Dunántúlra vonuló magyar sereg a fővezértől nem kapott visszavonulásra parancsot, és menetelt tovább.

II

Siófokra repülésének tényére mint bátor tettére emlékezik vissza Horthy. Amikor augusztus 13-án odaér, még a vöröskötelékek főhadiszállása Siófok – írja. Mihelyt hadsegédje sapkáján meglátják a darutollat, a Nemzeti Hadsereg jelvényét, az itt levő néhány vezető bolsevista nyomban kereket old. A többiek is két nap alatt eltávoznak. A vezérkari főnök és sok más tiszt ellenben boldogan nyilvánítja ki valódi érzelmeit, és az ő rendelkezésére áll.

A Siófokra érkezés jelentőségét az életrajzírók Horthynál is túlzóbban legendává kerekítik. Arról írnak: amikor a főparancsnok, szárnysegédének, Magasházynak kíséretében augusztus 13-án megérkezett Siófokra repülőgépen, a vörösparancsnokság épületébe ment. A vörösört félretolta, és a parancsnoki irodában találta a vezérkari főnököt, egy alezredest...

Semmiféle vörösalakulat nem volt már ekkor Siófokon! A Szegedről szökésszerűen távozó Horthy ezt éppen olyan jól tudja, mint Magasházy és a Siófokra repülés legendájának terjesztői.

Horthy érkezése előtt már napok óta Siófokon tartózkodik Soós tábornok. Craenenbrock alezredes ötödik napja – mint a Friedrich-kormány honvédelmi miniszterének, a románokat Budapestre

bevezető Schnetzer tábornoknak a kinevezett kerületi megbízottja. Feladata a honvédelmi minisztérium augusztus 8-án kiadott rendelete szerint a Dunántúlon karhatalmak és polgárőrségek szervezése, a még meglevő vörös haderők és a vörösőrségek szükség esetén kikényszerített lefegyverzése, a rend és közbiztonság helyreállítása.

Ennek ellenére állítja Horthy, hogy bátran, kizárólag Magasházy kíséretében, meglepetésszerűen behatolt a II. Vörös Hadtest főhadiszállására, és határozott fellépésével ennek vörösparancsnokait menekülésre kényszerítette.

Magasházy is nagyzol, amikor úgy emlékezik vissza repülőútjára, hogy Siófokon a fővezérnek ő volt az egyedüli segítője. Szerencse – mondja Magasházy –, hogy már másnap Prónay százados a vörösöktől elvett gépkocsikon elegendő számú tiszti őrséget küldött mellékük.

Valóban Siófokra érkezik Prónay a különítményével: véres útja újabb állomására. Útközben gazdag parasztok fiaiból, bujkáló fehértisztekből különítménye erősen felduzzad. Páncélvonatot, autókat szerez. Csapatainak eltartását többnyire azok az uradalmak és községek fedezik, ahol éppen megszállnak. A különítmény tisztjei nemcsak az elfogott kommunistákat végzik ki, hanem számos parasztot, zsidót is. A pogromok alkalmával rendszeresen kirabolják a helyi zsidóságot, jól megszedik magukat.

Prónay ekkor már tizennégy napja van úton Szegedről. Összefoglalóan írja naplójában: útközben mindenütt összeszedte a bujkáló kommunistákat. Ahol éppen érték őket, az országút fáira felakasztották példaképpen. Több száz már az áldozata, amikor dicsekvően írja: akadnak tisztek, akik túlzottnak tartják a kegyetlen bosszúhadjáratot. Megdorgálja ezeket a galamblelkűeket. Ne jelentkeztek volna nála! Ha nem bírják, menjenek minisztránsoknak!

Horthy örömmel fogadja a Siófokra érkező Prónayt. Megöleli. Megdicséri. Helyesen tette, hogy eltért a parancstól, és különítményével eljutott a Dunántúlra. Úgysem csinálhatna Budapesten semmit a románok miatt.

Horthy rátér ezután a nehézségekre, amiket neki az antant Szegeden okozott eljövetele előtt. Prónay ismeri Horthy távozásának igazi okát. Naplójában dicséri a parancsmegtagadó Bernátskyt, de most kerüli az erről szóló beszélgetést Horthyval. Aggályait mondja el neki, hogy a románok megkezdték a Dunántúl megszállását, és ezzel őket fenyegetik. Horthy, ha beszámítja Lehár szombathe-

lyi csapatait, a Dunántúlon négyezer elszánt és fegyverrel felszerelt katonával rendelkezik. Prónay ezt elégségesnek tartja ahhoz, hogy a románokat a Duna másik oldalára visszakényszerítsék.

Felhívja Horthy figyelmét az új pesti kormány folyamatban levő átalakítására és a mesterkedésekre, amiket szerinte a zsidók József főherceg személyével űznek. Véleménye szerint az új kormány megalakulásánál, Friedrich előtérbe helyezésénél az antant befolyásával a szabadkőműveseknek ugyanaz a játszmája folyik, mint Szegeden a liberális Ábrahámékkal. Horthy ne tűrje ezt. Mint fővezérnek négyezer fős sereg áll rendelkezésére. Elég erős ahhoz, hogy a pesti kormány átalakulására befolyást gyakoroljon. Ha Friedrichék ezt nem akarják elismerni, Horthy tegye át az ország székhelyét a Dunántúl valamelyik városába, például Székesfehérvárra vagy Szombathelyre. Rövid idő alatt – ígéri Prónay – mi beszervezzük az országot fehéren, nemzeti alapon, azután lesz katonánk, amennyi kell.

„... Lesz katona, amennyi kell a hatalom megszerzéséhez – reméli Prónay –, mert a fővezér környezete és elsősorban Gömbös már Horthynak nádorrá vagy kormányzóvá tételét tűzi ki célul. Horthy ezt nem veszi komolyan, miután József főherceg kormányzóvá nyilvánította magát.

De ki tudja? Ahogyan tengerész létére hadseregfővezér lehet, minden lehet. Prónay naplója szerint Horthy belátja e politika helyességét. Kilátásba helyez mindent a megvalósítására. Mégpedig diktatorikusan, tisztán nemzeti alapra helyezkedve. Meghagyja Prónaynak, maradjon a közelében, mert többször akar vele még e kérdésről beszélgetni.

Prónay megnyugodva távozik Horthytól. Megjegyzéseiből kivette: hű akar maradni a Habsburg-dinasztiához, de átérzi egy alapos reform és rendszerváltozás szükségét.

A rendszerváltozás szélsőjobboldali nemzeti politika lenne – vélekedik Prónay, aki leginkább képviseli a magyar uralkodó osztályoknak a Dunántúlon máris egyre erősödő vérbosszú politikáját, hadjáratát a magyar nép ellen, amiért a Tanácsköztársaság létesítésével megkísérelte megalapozni saját hatalmát.

A Horthy nevében, Szegedről elindult tiszti századok parancsnokai és tisztjei, akárcsak Prónay, e vérbosszú politika végrehajtói, képtelenek megérteni a forradalmi mozgalmak társadalmi jellegét. A kommunisták „felforgató eszméinek", aknamunkájának tulajdonítják az 1914–18-as világháború nyomán bekövetkezett eseménye-

ket. Az 1917-es oroszországi forradalmat, az 1918-as Károlyi forradalmat, a Tanácsköztársaságot. Prónayék a szocializmus mozgató erőiről, eszméiről mit sem tudnak, csak mérhetetlenül gyűlölik. Rettegnek tőlük, és gyökeresen végezni akarnak híveivel. Azokban is kommunistát látnak, akik a leghalványabb demokratikus gondolat képviselői.

Antiszemiták, mert az a tévhitük, hogy a forradalmi mozgalmak tulajdonképpen a zsidóság bűntette, és politikájuk egyik sarktételévé a zsidók fizikai üldözését, megsemmisítését teszik. Elvakultságában Prónay szabadkőműves, zsidóbérenc kormánynak tartja még Friedrichéket is, mert némileg enyhébb árnyalattal képviselik a fehérterrort, mint a szegediek.

Horthy elfogadja a Prónay javasolta politikát, ígéri megvalósítását. Prónay jól ismeri azonban a fővezért. Tudja, csak addig számíthat politikai támogatására, amíg a közelében tartózkodik, mert rendszerint annak ad igazat, annak véleményét vallja, aki utoljára beszél vele. Szellemi felfogása és a szocializmusról vallott nézete egyezik Prónayéval, a magyar uralkodó osztályokéval, de nincs határozott egyéni politikai nézete, állásfoglalása. A Habsburg-monarchiában nevelkedett reakciós tiszt, aki felsőbbségtől vár mindig parancsot. Bármikor kész lövetni és bárkire, de parancsolják meg neki, hogy kire. Könnyű volt tájékozódnia Ferenc József és Tisza István gróf mellett. Ideáljai voltak, mindenben követte őket. De most, hogy ő a főparancsnok, az 1919. augusztusi zűrzavaros magyarországi helyzetben, amikor annyi az antantmegbízott, politikai csoport, két kormány működik, nem találja helyét. Úgyszólván a környezetétől várja a parancsot: mit tegyen, mi a helyes?

Prónay emiatt örvend, amikor Horthy arra kéri, maradjon a közelében, mert többször akar vele a politikáról beszélgetni.

Horthy úgyszólván sohasem kezdeményez. Hozzá képest Prónay egyéniség. A közel két méter magas, negyvenöt éves, kemény tekintetű huszárkapitány parancsnoktípus. Tud parancsolni. A végrehajtást keményen megköveteli. A nála hat évvel idősebb, ötvenkét éves Horthy nem parancsnok egyéniség. Senki nem nézi ki belőle a fővezért. Prónay pattogós huszárosan magyarul beszél, káromkodik. Horthy beszédmodora egyáltalán nem katonás. Folytonosan németre fordítaná a szót. Boldog, ha valaki ilyenkor magyar szóval kisegíti.

Gömbösnek, Prónaynak, Magasházynak, Zadravetznek vagy

akiket Horthy éppen kedvel és kiszemel maga mellé tanácsadóknak, ezért olyan nagy felette a hatalmuk. De csakis amíg a közelében tartózkodnak. Gömbös, Eckhardt, Zadravetz most, hogy messze vannak, Horthy nem gondol szegedi legbefolyásosabb munkatársaira.

Az ellenforradalom győzelmét követően közben Budapesten „keresztény" és más elnevezéssel több ellenforradalmi párt alakul. Annak kifejezése, hogy a Tanácsköztársaság bukásával a magyar uralkodó osztályok táborában keresztény jelszóval gátlástalan küzdelem indul meg a különböző ellenforradalmi érdekcsoportok, pártok, szervezetek és nem utolsósorban kalandor társaságok között a hatalomért, illetve e hatalomban való részesedésért. E belső harcban igen sokat nyom a latba az, hogy melyik irányzat és érdekcsoport szerez hatékonyabb támogatást az antanttól.

Friedrich és csoportja létrehozza a Keresztény Nemzeti Pártot.

A nagybirtok képviseletében az Országos Magyar Gazdasági Egyesület és Gazdaszövetség létrehozza a Keresztény Földműves Pártot, más néven az Agrárpártot. Vezetője Rubinek Gyula.

Megalakult a Keresztényszocialista Gazdasági Párt. Vezetői: Ernst Sándor katolikus pap és Huszár Károly volt katolikus tanító.

A különböző jobboldali pártok programjaiban, elvi tételeiben világosan meg nem fogalmazott zavaros ideológia a „keresztény kurzus" jelszóban és az antiszemitizmusban ölt politikai kifejezést.

Magyarországon, különösen a századforduló óta, folytonosan akadnak jobboldali antiszemita csoportok, amelyek az országgyűlésben is képviseletet nyernek. Ezek a kapitalizmus magyarországi kifejlődése folyamán fellépő ellentmondásokat, az uralkodó osztályok különböző rétegeinek versengését, a hanyatló dzsentri és a kispolgárság kapitalistaellenességét, a szocializmus erőinek fejlődését és szervezését zsidókérdésként igyekeznek beállítani. Ez a zsidóellenes szemlélet és propaganda, amelyet az ellenforradalom erői már a Károlyi-féle őszirózsás forradalom idején felújítanak, hatványozott erővel és új vonással egészül ki a Tanácsköztársaság bukása után. Az antiszemiták eddig elsősorban a kapitalizmust tüntették fel a magyar nemzettől idegen, zsidó mesterkedésként, most ennek tulajdonítják a kapitalizmust megdöntő forradalmat, a Tanácsköztársaságot. Az antiszemitizmus így válik azzá a politikai eszközzé, amellyel a forradalmak után győztes ellenforradalmi ural-

kodó osztályok a valóságos társadalmi problémákról hamis vágányra, faji-kérdésre igyekeznek terelni a figyelmet, hogy ezzel a tényleges osztályellentéteket leplezzék.

A „keresztény kurzus" pártjainak kialakulásával egyidejűleg feltámadnak a régi Magyarország ellenzéki pártjai, valamint a Szociáldemokrata Párt.

Megkezdi működését a régi Kisgazdapárt. Vezetője az 1918-as októberi forradalomban miniszterséget viselt, a parasztság széles rétegeiben népszerű Nagyatádi Szabó István. Feltámad a valaha Kossuth pártjának indult, nagy múltú Függetlenségi és 48-as párt. Vezetője Lovászy Márton újságíró. Károlyi Mihály kormányában kultuszminiszter volt, de jobboldali törekvései miatt kiszorult a kormányból. Megalakul Vázsonyi Vilmos liberális Demokrata Pártja. Bárczy-Ugron Nemzeti Szabadelvű Pártja. Tucatnyi más polgári párt is szerveződik: Polgári Békepárt, Nemzeti Szövetség. Köztársasági Párt, Iparegyesületek Országos Pártja, Kereskedők Blokkja, Magyar Polgári Párt és mások.

Akárcsak a pártok között a kormányhatalom és kormányalakítás kérdésében, hasonló viaskodás dúl az antanthatalmak között magyarországi befolyásuk biztosításáért. Politikailag ezt az angolok úgy szeretnék érvényesíteni, hogy koalíciós kormányzatra törekszenek, támogatják a liberális és szociáldemokrata befolyást.

A franciák továbbra is inkább a reakciós erőkre támaszkodnak. E politikájukat igen óvatosan kell véghezvinniük. A koalíciós kormány szükségességét is tulajdonképpen csak amiatt hangoztatják, mert remélik, a saját országuk közvéleménye felé ily módon könnyebben igazolhatják a már Szegeden elkezdett Horthy–Gömbös franciabarát politika támogatását.

A francia kormány amiatt is aggódik, hogy a versenytárs nagyhatalom Anglia közép-európai befolyásának megerősítésére használja esetleg a Habsburgokat Magyarországon. Egyetértően a francia politikával, Csehszlovákia és a Szerb-Horvát Királyság is úgy tartja: a Habsburg-uralom magyarországi visszaállítása előidézheti az Osztrák–Magyar Monarchia feltámasztását. Követelik az angoloktól, ne támogassák József főherceg kormányzóságát.

Friedrichnek ilyen politikai helyzetben kell a saját hatalma megtartásáért küzdeni, koalíciós kormányt létrehozni.

Horthy és Gömbös mellett a hatalomban való részesedésért vívott harcban Friedrich legesélyesebb versenytársa a Bethlen–

Lehár bécsi ellenforradalmi csoport. Hozzájuk számítódik Teleki, az Ábrahám-kormány külügyminisztere.

Bethlen tulajdonképpen még mindig a szegedi kormány megbízottja. De akárcsak Gömbös, ő is már Szegedtől elszakadón, a bécsi ellenforradalmi csoport nevében pártonkívüliként tevékenykedik, követeli részét a hatalomban.

Bethlen egyben a legitimisták főúri csoportjának is a miniszterelnök-jelöltje. A hirtelen kialakult Friedrich-féle ellenforradalmi uralom teljes politikai káoszában, ha ezt most politikailag egyáltalán taktikusnak tartaná kinyilvánítani, azzal vállalná a miniszterelnöki posztot, ha helyreállíthatná az 1914–18-as világháború végével az októberi polgári forradalom által megszüntetett királyságot. Összehívná az ekkori országgyűlést és az arisztokratikus előjogok alapján fölébe rendelt grófok, bárók főrendi házát. Visszaállítaná ily módon a nagytőkés és nagybirtokos érdeket képviselő királyi uralom jogfolytonosságát. Nem kellene számolnia ez esetben a két forradalom, majd a Friedrich-féle ellenforradalom által már eddig kiadott rendelkezésekkel. Ily módon szeretné a leggyorsabban konszolidálni az ellenforradalmat. Egyébként, mint mindig és mindenben, most is kompromisszumra hajlandó, hogy kerülő utakon bár, de elérje politikai célját. Emiatt működik most együtt Friedrichhel, aki pillanatnyilag megelőzte őt a hatalom megszerzésében.

Friedrich, hogy a hatalmat megtarthassa, mindennel hitegeti Bethlent, akárcsak Gömböst. Ígéri a legteljesebb együttműködést velük. Az alkalmat ehhez azzal kapcsolja egybe, hogy Friedrichnek az antant magyarországi megbízottai követelésére máris át kell alakítania az eddig általuk el nem ismert kormányát. A vezetésével megalakult kormány helyett, amelyben átmenetileg a minisztériumok rangidős régi vezető tisztviselői a miniszterek, koalíciós kormányt kell létrehoznia. Számára a legdöntőbb politikai kérdés azonban József főherceg kormányzósága. Ragaszkodik József főherceghez, akit ő tett meg kormányzónak, mert cserébe őt nevezte ki miniszterelnöknek.

A megalakuló koalíciós Friedrich-kormányban helyet kap Nagyatádi Szabó István és Meyer János, a kisgazdapárt két vezetője és a Keresztény Nemzeti Párt két vezére: Huszár Károly és Haller István. A külügyminiszteri tárcát a liberális Lovászy Márton vállalja. Schnetzer tábornok honvédelmi miniszter marad.

Bekerül a kormányba Teleki Pál gróf, de nem mint az Ábrahám-kormány külügyminisztere, hanem Bethlen főúri csoportja képvi-

seletében. Tagja a kormánynak Bethlen is, mint Erdély minisztere. A románok azonban a saját területüknek tekintik Erdélyt. Nem tűrnék Bethlen miniszterségét. Kinevezését, eskütételét Friedrichék emiatt nem hozzák nyilvánosságra.

Bethlen nem szerepel abban a levélben sem, amelyben József főherceg kormányzó augusztus 16-án bejelenti Clemenceau-nak a második Friedrich-kormány megalakulását. Reméli – írja –, mint koalíciós kormányt ezt most már az antant elismeri. Közli, hogy három tárcát fenntartottak az ipari munkások képviselői számára: a népjóléti, a közélelmezési és az ipari munkások érdekeit védő minisztériumot. Céloz arra, hogy ezek szociáldemokrata kézben lennének, ha belépnének a kormányba, amit eddig megtagadtak.

Az új Friedrich-kormányba bekerül tehát minden jelentős párt képviselője. Kivétel az Ábrahám-kormány liberális és Friedrich ígérete ellenére Gömbös szélsőjobboldali katonatiszti-főszolgabírói szárnya. Ez Horthy–Gömbösék teljes semmibevételét jelenti.

Miért is venné Friedrich figyelembe őket! Horthy szegedi hadseregét francia politikai befolyás hozta létre. Francia megszállók fegyverzik fel, küldik a Dunántúl megszállására.

A kormányválság megoldásakor József főherceg és Friedrich nem tud még arról, hogy a szegedi sereg, Horthy parancsa ellenére, birtokba vette már a Duna–Tisza köze és a Dunántúl egy részét. Ezzel pedig, amint rövidesen kiderül, lényegesen megváltozik a szegedi szélsőjobboldal, Gömbösék javára a helyzet. A kormányalakításkor azonban az angolbarát Friedrich szempontjából Horthy és serege mint országos politikai erő nem jön számításba. Horthyt lényegében nem tekintik többnek, mint Szeged város helyőrsége franciabarát parancsnokának.

Megszűnik közben a Budapestre érkezett szegedi kormány is. A már Budapesten megtartott utolsó minisztertanácson Ábrahám bejelenti: megállapodott Friedrichhel. Elismeri jogelődjének a szegedi kormányt, ennek összes ténykedéseit vállalja. A szegedi kormány által kinevezett tisztviselőket, katonákat átveszi. Elismeri a szegedi miniszterek nyugdíjjogosultságát.

Az egyik budapesti lap gúnyosan közli: a Friedrich–Ábrahám-egyezmény egyetlen lényege, hogy a volt szegedi kabinet tagjait kegyelmes úrnak lehet szólítani... Horthyt is, mint a szegedi kormány volt honvédelmi miniszterét.

Erről is megszületik a legenda. Néhány esztendő múltán Gömbös azt írja: – A szegediek lemondtak, mert Magyarországnak Horthy-

ban megvolt a fővezére. Volt kormánya, a Friedrich-kormány, amely összetételénél fogva szimpatikusabb volt. A szegedi kormányban ugyanis kiváló emberek mellett internacionalista elemek is voltak.

Egy másik legenda szerint a szegedi kormány lemondott, mert a fővezérség 1919. augusztus 9-i önállósításával elvesztette minden reményét, hogy tényleges kormánnyá válhasson. Horthy önállósulásával Ábrahámék csoportja Szegeden még a franciák támogatását élvezve sem versenyezhetett az ország fővárosában székelő kormánnyal. A szegedi kormányt, amely koalíciós testület volt, miután Horthy a haza jövője iránti mélységes magyar öntudattal cserbenhagyta, hivatalosan lemondott a Friedrich-kormány javára.

12

A fővezér unatkozik Siófokon. Semmi tennivalója – írja Pilch Jenő. Azzal magyarázza: a fővezér egyelőre mit sem tud végezni, mert a következendő nagy munka részleteinek kidolgozására és megoldására hivatott törzs Szegeden maradt. Csak augusztus 17-én érkezhet meg. A szállásul kijelölt Thannhoffer villát is előbb még Horthy kívánsága szerint be kell rendezni... A tettvágytól sarkallt fővezér azonban nem marad tétlen. Augusztus 15-én már Budapesten van. Titokban és csupán szárnysegédje kíséretében érkezik ide avégből, hogy egyrészt tájékozódjék, másrészt a főherceg kormányzótól átvegye az utasításokat.

Doblhoff is arról ír: a csapatok megérkezéséig a fővezér Siófokon úgysem tehet semmit. Elhatározza, Budapestre utazik, és személyesen győződik meg az ottani viszonyokról. Alkalmat keres arra, hogy érintkezésbe lépjen József főherceggel és a kormány tagjaival. Meg kell ismernie az antant véleményét. A nyugati hatalmak álláspontját a magyar fővárosban az úgynevezett Szövetségközi Bizottság képviseli, amelyet fel akar keresni.

Emlékirataiban Horthy – enyhén szólva – megszépíti budapesti látogatását. Szerinte azt nem ő, hanem Sir Georg Clerk, az antantszövetségesek magyarországi főmegbízottja kezdeményezte. Egy angol ezredest küldtek üzenettel hozzá: Sir Georg Clerk személyesen készül őt Siófokon meglátogatni. Minthogy ő már úgyis azon tűnődik – írja Horthy –, miként juthatna Budapestre, hogy a

Friedrich-kormánnyal, a szövetségesek képviselőivel és a román főparancsnokkal közvetlen érintkezésbe léphessen, az angol ezredes útján azt ajánlja: inkább ő keresné fel a főmegbízottat. Néhány nap múlva megkapja a meghívást, és gépkocsin, minden feltartóztatás nélkül Budapestre utazik.

Huszonöt év távlatában Horthy, ha csak emlékezetére támaszkodna, a tények, történtek tekintetében jogában állna tévedni, megszépíteni a valóságot. De nagyzol, hogy visszamenőleg, 1919 augusztusában is többnek látszódjék már, mint ami volt ténylegesen: hadsereg nélküli fővezér, aki csúfos körülmények között érkezett Siófokra. Budapestre sem amiatt megy, mert unatkozik Siófokon. Igazolni akarja magát, amiért József főherceg, a Friedrich-kormány és az antant utasítása ellenére nem teljesíthette a visszavonulási parancsot, mert Bertnátskyék megtagadták. Utasításért siet Budapestre, hogy most már mitévő legyen.

Az angol főmegbízott nem kérethette őt Budapestre, mert csak 1919. október 23-án érkezik Magyarországra, hogy a párizsi békekonferencia legfelső tanácsának megbízásából tárgyalásokat folytasson új, valóban koalíciós kormány megalakításáról.

1919. augusztus 15-én tehát Horthy nem Clerk meghívására és nem autón utazik Budapestre. Valamennyi Horthy-életrajzíró tudja: Magasházy mint óriási hőstettet meséli a társaságokban, hogy hamis igazolvánnyal, civil ruhában ő csempészte be a fővezért Budapestre.

Horthy sohasem visel polgári ruhát. Félszeg benne, nem szereti. Tengernagyi egyenruháját hordja a kitüntetésekkel. Ebben nem lenne tanácsos útra kelni, mert a románok az általuk megszállt területeken minden magyar katonai egységet lefegyvereznek, a tiszteket elfogják, internálják. A Szegeden létrehozott Horthy-egységeket ellenségesnek tekintik, mert nem lévén elismert magyar kormány, a hadat viselő Románia még nem köt Magyarországgal fegyverszünetet.

Budapest közelében a románok ellenőrzik az érkezőket. Horthynak, Magasházynak tartania kell a letartóztatástól, ha egyenruhában utazna. Amint a budapesti út eszméje felmerül, a mindig ügyeskedő Magasházy úgy rendezi, hogy a siófoki vasútállomáson az állomásfőnök segítségével szemügyre veszi a fényképes igazolványokkal ellátott vasutasokat, amíg olyanokra talál, akiknek az arca hasonlít Horthyra, illetve az övére. Vasutas öltözéket is szerez, amelybe átöltöznek. A legenda egy másik változata szerint

Horthy előkelő angol úrként utazik, aki nem tud magyarul. Álruhában, hamis igazolvánnyal utazik tehát Budapestre a nagy hatalmú fővezér, aki Szegeden, a Kelemen-vacsora estéjén még azt üzente volna Mardarescunak: – Megyek Budapestre, de csak hadseregemmel és annak élén!

Horthy Pesten sem érzi magát biztonságban. Bátyja, Horthy István lovassági tábornok Kaplony utcai lakására megy, de megelőzően Magasházy kötelességévé teszi, siessen a rendőrségre, ahol ne csak a megérkezését jelentse. Kérje a fővezér biztonsága érdekében szükséges intézkedések megtételét. Állítsanak a ház elé, ahol lakik, rendőrt, és szerezzenek számára román katonai pecsétes igazolványt, nehogy mint aktív tisztnek, főparancsnoknak bántódása essék.

13

A tények ereje semmisít meg minden legendát, hogy Horthyn múlott a Friedrich-kormány bárminő átalakítása. 1919. augusztus 15-én a kormányalakítás már megtörtént nélküle. Legenda az is, hogy a Siófokra, majd Budapestre érkező fővezér 1919. augusztus 15-én döntő tényező a Tanácsköztársaság bukását követő ellenforradalmi politikában.

Horthy ekkor még csak nem is gondolhat arra, hogy bárminő módon beavatkozzék Budapesten a kormányalakításba. Nem ez most a gondja, hanem az: miként tudassa József főherceggel Bernátsky tábornok parancsmegtagadását, és mi lesz ennek a következménye.

Egyáltalán a kormány átalakítását és az új kormány személyi összetételét csak Budapestre érkezése másnapján, Gömböstől tudja meg. Ő ismerteti vele a politikai helyzetet is. Elmondja találkozásait József főherceggel és Friedrichhel.

Gömbös felháborodással beszél Friedrichről, aki őt szemérmetlenül becsapta. Ígérete ellenére nem adott posztot az új kormányban a szegedi szélsőjobboldalnak. Ennek miniszterként, de legalábbis államtitkárként ő lett volna a képviselője. Friedrich – panaszolja Gömbös – mindenkinek tetszeni akar, csak tőlük, a szegedi szélsőjobb képviselőitől nem fél. Emiatt hagyta ki őket a kormányból.

Ezek után Gömbös minden politikai reménye a Dunántúlra át-

jutott szegedi sereg és Horthy fővezér. Ha a szegediek segítségével Horthy uralomra juthat, első emberként, mint eddig is, ő állna mellette.

Gömbös magyarázza meg Horthynak azt is: nem hiba, hanem szerencse, hogy Bernátsky megtagadta a visszavonulási parancsot. Folytatni kell, sőt meggyorsítani az előnyomulást a Dunántúlon. Csakis az erő politikájával lehet Friedrichet arra kényszeríteni, hogy vegye figyelembe a szegedieket. Nem az Ábrahám-kormányt, amely elvesztette a politikai játszmát, hanem a Gömbös–Prónay–Zadravetz–Eckhardt szárnyat. Egyedül ez képviseli a szegedi gondolatot, Magyarország megújhodását. Ahogyan ezt Szegeden a MOVÉ-ban, amelynek Horthy a díszelnöke, és az Etelközi Vérszövetség titkos szervezetben, az EKSZ-ben, eskü alatt megfogadták és amelynek célkitűzésével Horthy is egyetért, még ha az EKSZ-nek nem is tagja.

Friedrichnek – magyarázza Gömbös – semmiféle haderő nem áll rendelkezésére. Ezt kell politikailag kihasználni a hatalom megszerzéséhez. Csakis, ha a szegedi haderő megszáll mennél nagyobb magyarországi területet, és átveszi a helyi hatalmat, tárgyalhatnak az erő oldaláról Friedrichhel, sőt az antanttal és a romanokkal. Ki kell használni a helyzetet, hogy Prónay máris megérkezett Siófokra, és Szegedtől Faddig Bernátskyék kezében a helyi hatalom. Előre most már Kaposvárig, Nagykanizsáig és ameddig lehet a Dunántúlon! Rendeljék el a sorozást. Használjanak fel minden rendelkezésre álló és előteremthető fegyvert. A szegedi sereg jelenlegi legénység nélküli tiszti kereteit változtassák át valóságos katonai erővé – oktatja Gömbös Horthyt.

Addig is a szegediek katonai erejéről és felkészültségéről mind az antantot, mind a Friedrich-kormányt tévedésben kell tartani. Ezt az erőt többnek kell mutatni.

A hadsereg mindenáron való fejlesztése sürgős amiatt is, mert Bethlen nevében Lehár ezredes ugyanezt a politikát követi, amit ő tanácsol Horthynak. Ha Lehár őelőttük megszállja Nyugat-Magyarországot, előretör a Dunántúlon, és e területeken megszerzi a tényleges katonai hatalmat, hiába Horthy fővezéri címe. Az a fővezér, akié a tényleges hatalom. Megszerzésére Gömbös azt is tanácsolja: a szegedi jobboldal szövetkezzék átmenetileg Bethlennel és a bécsiekkel. Együttműködnek a Friedrich-kormánnyal, de ez nem tesz semmit. Friedrich legesélyesebb ellenlábasa Bethlen, aki csakis a szegedi jobboldal és Horthy katonai, politikai támogatásá-

val és cserébe nekik juttatott megfelelő politikai áron szerezheti meg a miniszterelnökséget. Egyelőre Bethlen nem lép be semmilyen pártba – magyarázza Gömbös. Pártonkívüliként vesz részt a politikában, hogy a döntő pillanatban a legerősebb párthoz csatlakozzék, mint annak vezetője. Emiatt tartja Gömbös érdemesnek, hogy Horthy, mielőtt Budapesten bármilyen politikai lépést tenne, keresse fel vele együtt Bethlent. Ő már Bécsben és Budapesten is tárgyalt vele a kölcsönös együttműködésről.

Még aznap délelőtt találkoznak Bethlennel. Beszélgetésük úgyszólván politikai megállapodás. Az első teendő a kommunista veszedelem gyökeres és gyors felszámolása, az ellenforradalom uralmának biztosítása. Az országban az erős kéz politikáját kell érvényesíteni. Bethlen ezen parlamentáris kormányzást ért, de bármi áron összehozott hatalmas és főleg engedelmes többségi párttal.

Fölvetődik József főherceg kormányzóságának kérdése. A franciák, csehszlovákok, jugoszlávok továbbra is követelik lemondását. Kétségtelen, hogy rövidesen elérik céljukat.

Gömbös nem akarja a Habsburgok uralmának visszatérését Magyarországra. Neki mindenféle kormányzat jó a szabad királyválasztás útján, csak ő jelentős szerephez juthasson.

Bethlen és a bécsi csoport Habsburg-párti legitimista. A Svájcban tartózkodó IV. Károly királyt tekintik törvényes uruknak. Amíg visszaállítják uralmát, szívesen látják József főherceg kormányzóságát.

Horthy szintén Habsburg-párti. IV. Károly királynak fogadott hűséget: őt tartja Magyarország törvényes uralkodójának. Felé irányul Habsburg-hűségének minden megnyilvánulása. Hálás József főhercegnek is, hiszen bizalmának köszönheti a fővezérséget. Ha politikai barátai mégis kénytelenek lennének mellőzni a főherceget, ez nagyon sajnálatos lenne számára, de mit tehetne ellene?

József főherceg távozásával átmenetileg szükség lehet burkolt formájú katonai diktatúrára – jegyzi meg Gömbös, aki Szegedről történt kiutasítása után most, hogy ismét együtt lehet Horthyval, újból politikai sugalmazója. Amit századosi rangban nem követelhet önmagának, a saját politikai hatalma megvalósítását látja Horthy fővezér esetleges katonai diktatúrája mögött. Előtérbe tolja azzal, hogy a hadsereg amúgy is katonai diktatúrát kíván; erre a fővezér a legalkalmasabb, ha Bethlen támogatná tapasztalataival.

Bethlen ellenzi Gömbös javaslatát, a katonai diktatúrát és ennek bármilyen burkolt formáját. Az antant nem tűrné ezt. A jelenlegi

Friedrich-kormány átalakításával még meg nem oldott politikai válságban azonban a hadsereg jelentős súllyal jöhet számításba – mondja Bethlen.

Kétértelmű kijelentés ez. Az ő katonaembere a Dunántúl nyugati részén előrenyomuló Lehár ezredes. Mégis, mert a József főherceg által kinevezett fővezér Horthy, és ezen Bethlen nehezen tudna változtatni, kijelenti: kész kölcsönösen együttműködni a szegediekkel.

Horthy–Gömbös elégedett, hogy támogatásukért cserébe Bethlen megígéri: beszél Lehár ezredessel, hogy a hadsereg egyesítése érdekében – amit Lehár eddig nem tett meg – ismerje el Horthy fővezérségét. Ígéretét azonban Bethlen nem siet teljesíteni.

Mindez sokkal inkább Bethlen és Gömbös alkuja, mint Horthyé, aki bőbeszédűen magyaráz, de sohasem jut el a lényegig. Egyformán ez róla Bethlen és Gömbös véleménye.

Horthy és Bethlen eddig csak alkalmilag találkoztak a bécsi udvarnál. Tulajdonképpen most ismerkednek meg közelebbről. Bethlen rendkívül nagy hatást tesz Horthyra. Tetszik neki a nyugodtsága, okossága, körmönfontsága, ahogyan előadja terveit a proletárdiktatúra utáni ellenforradalmi Magyarország kialakítására, a hatalom megszerzésére és megtartására.

Találkozásukat követően Horthy megmondja ezt Gömbösnek. Ő azonban, bár mindenképp szükségesnek tartja Bethlennel a politikai szövetséget, fenntartást javasol vele szemben. Gömbös megijed a régi, tapasztalt politikusnak Horthyra gyakorolt befolyásától. Különösen, hogy ő még csak harminchárom éves és százados, új ember a politikában. A negyvenöt éves Bethlen régi politikus; a magyar uralkodó osztályok felsőbb körei benne látják Tisza István utódát. Ezt tartja Horthy is Bethlen legnagyobb érdemének.

Horthy a Gömbössel, Bethlennel történt találkozása után tesz tisztelgő fővezéri látogatást József főhercegnél. Gömbös tanácsára nem említi Bernátsky parancsmegtagadását. Katonai szempontokkal indokolja: miért nem teljesíthette a főherceg visszavonulási parancsát.

A főherceg reméli, az antant és a románok részéről nem lesz ennek következménye. Horthy beszélje meg a kérdést Friedrichhel és Schnetzer tábornok honvédelmi miniszterrel.

A főherceg és Horthy találkozása egyebekben is csupa általánosság. Nagy köztük a társadalmi és rangbeli különbség, hiszen

József főherceg mégiscsak Habsburg. A múlt köti őket össze. Ferenc József és Károly király ideje, az udvarbeli élmények – kevésbé a jelenlegi zűrzavaros politikai helyzet. Oldják ezt meg a hivatásos politikusok.

Horthy érdeklődik Auguszta főhercegasszony egészsége felől. Nagy tapintattal teszi, mert köztudomású: a főhercegasszony valaha nagyon kedvelte, és viszont.

A főherceg kérdésére Horthy elpanaszolja: feleségéről és gyerekeiről csak keveset tud. Baj nélkül átvészelték a Tanácsköztársaságot; most jó egészségben Debrecenben tartózkodnak. Szeretné mielőbb maga mellett tudni őket. Sajnos, legidősebb lánya, Magdolna meghalt, Paula tizenhat éves, István tizenöt, Miklós tizenkettő. Nagy gondja az iskoláztatásuk. Eddig Bécsben tanultak, most magyar iskolába kell őket beíratni, ami visszavetheti őket a tanulásban. Mégis, Bécs az Bécs . . .

Fővezéri bemutatkozó látogatást tesz Horthy a miniszterelnöknél is. A legteljesebb együttműködésről biztosítják egymást. A legenda majd ezt a találkozást is megmásítja: hogy Horthy nem szívesen találkozott ezzel az „oktobristával". Nyíltan még most nem mondja meg neki, de Friedrich megérti: nem rendelkezhet a Nemzeti Hadsereggel.

Sorra látogatja Horthy az antant, a Szövetségközi Katonai Bizottság vezető tagjait. Bandholtz amerikai, Gorton angol, Graziani francia és Mombelli olasz tábornokokat. Magyarországon teljhatalommal képviselik ők hazájuk kormányát.

– A fővezéri bemutatkozó látogatáson – írja Pilch – az antant képviselőitől Horthy egyaránt azt kéri: akadályozzák meg a románok további előnyomulását. Amikor ez alkalommal határozott fellépéssel franciául, angolul és olaszul előadja kérését, ezzel nemcsak meglepetést kelt, hanem tiszteletet vált ki személye iránt, annál is inkább, mert a misszió tagjai az általános magyarországi kavarodás közben nem tudják, mihez fogjanak először.

Doblhoff bárónő szerint a négy tábornok később Ritz-szállóbeli főhadiszállásán együttesen is fogadja a fővezért. Horthy felemelt fejjel, öntudatos nyugalommal lép a bizottság elé. Személyisége, nyílt modora csodálatot kelt.

– Négy napon belül – jelenti ki Horthy – fegyelmezett magyar hadsereg áll készen vezénylete alatt. A bizottságtól semmi egyebet nem kér, csak engedélyt az induláshoz a magyar területek katonai megszállására.

Nem valószínű, hogy így hangzott volna Horthy bejelentése, hiszen négy napon belül honnan vette volna a Dunántúl megszállására a hadsereget? Tény, hogy biztatást kap Graziani francia tábornoktól. Közli, mindent elkövet, hogy a románok vonuljanak vissza a Dunántúlról, és Horthy tovább szervezhesse hadseregét a bolsevizmus teljes letörésére. A tábornok ígérete megfelel a francia érdekeknek, amelyeknek Horthy még Szegeden elkötelezettje.

Életrajzírói szerint Horthy ezután a románok főparancsnokságára megy a Gellért-szállóba. Szárnysegéde kíséretében jelenik itt meg. A román főparancsnok meglehetősen felsőbbségesen fogadja.

Horthy német nyelven, udvariasan arra kéri Mardarescu tábornokot: ne engedje csapatainak további előrenyomulását a Dunántúl felé, mert azon a vidéken ő, saját katonáival már átvette a rendfenntartó szolgálatot. Megjelöli a térképen azt a demarkációs vonalat, amely mögött csapataival áll.

A legenda szerint Mardarescu hátradől székében, a magyar fővezér szemébe néz, és kissé megszegett állal azt kérdezi: mi történik, ha az ő csapatai ezt a vonalat átlépik? – A fővezér erre előrehajol, és miután a beszélgetés németül folyik, ennyit válaszol: –Dann werde ich mich wehren! (Védekezem!)

Mardarescu közli: most érdemleges választ nem adhat. Előbb tanácskozik az antantmissziók vezetőivel.

Horthy hasonlóan emlékezik vissza erre a találkozásra, mint Doblhoff és Pilch. Tipikus esete ez annak, hogy Horthy miként veszi át a róla terjesztett legendákat.

Amikor Horthy találkozik Mardarescuval, a szegedi csapatok még nem érkeztek meg a dunántúli rendeltetési helyekre. Prónay különítménye az egyetlen, amelynek parancsolhat a fővezér.

Az igazság az, hogy a civil ruhás Horthy valóban találkozott Mardarescuval. Bemutatkozott mint fővezér. Kérte: a román főparancsnok szabja meg a Dunántúlon a román sereg előrenyomulásának határát. Mardarescu ezt megtagadta. Sőt kijelentette: mivel Románia és Magyarország még nem kötött fegyverszünetet, Horthy fővezér csapatait lefegyverzi.

Horthy és az életrajzírók ennek ellenére állítják: Mardarescu teljesítette követelését. Megállt a Horthy által megjelölt vonalnál. Ahol a románok átlépték a vonalat, ott a magyarok lőttek...

Budapestről, jól végzett tárgyalásai után – írja Pilch –, Horthy menedéklevéllel visszautazott Siófokra.

Menedéklevél! Horthy engedélyt kér a románoktól, hogy biztonságosan utazhasson vissza Siófokra. A magyar fővezér, aki állítólag lövetéssel fenyegeti a román megszállók fővezérét, a budapesti román katonai parancsnokságtól kér és kap román nyelvű írásos, pecsétes engedélyt, hogy visszautazhassék Siófokra! Az írás nem a fővezérről szól. Horthy Miklós rokoni látogatásra utazik Siófokra. A „menedéklevél" kifejezés csak megszépítő fogalmazása annak, hogy Horthy álruhában érkezett Budapestre, s hasonlóan távozott. Ehhez szerzett engedélyt, amilyent abban az időben a román bojárok hadserege által megszállt és zaklatott ország bármely halandójának kérnie kellett, ha utazni óhajtott.

Horthyval együtt, hasonló igazolványokkal utazik vissza Magasházy és Gömbös, sőt Horthyné, aki közben Debrecenből megérkezett Budapestre.

Siófokon már várja a fővezért a Szegedről jött fővezéri törzs. A fővezérség védelmére rendelt tiszti századok – nagyzol a horthysta történetírás – Enyingen, Tabon, Karádon, Lengyeltótiban, Lepsényben, Zamárdiban és Balatonföldváron helyezkednek el. Ténylegesen az első vadászszázadnál 95 tiszt és 35 főnyi legénység, a második vadászszázadnál 129 tiszt és 325 fő legénység, a negyedik századnál 48 tiszt, az ötödik századnál 49 tiszt szolgál. A zsoldfizetési lista szerint tehát 321 tiszt és 360 főnyi legénység. Egy tiszt - egy katona. Azaz egy katona sem, mert ezek az osztrák–magyar hadseregben szolgált tisztek most, hogy Horthy „seregében" újra felölthetik az egyenruhát, átveszik a régi hadseregbeli szokásokat: mindegyik tiszt tart tisztiszolgát.

Működését Horthy igazán csak Budapestről való visszaérkezése után, 1919. augusztus 19-én kezdi meg Siófokon – írja Pilch. Átvéve Budapesten valamennyi magyar fegyveres erő fővezérségét, kiáltványt bocsát ki. Tart azonban a románok tiltakozásától, ha az ország népéhez fordulna, ehelyett csupán Dunántúl népéhez fordul.

A kiáltványt Gömbös fogalmazza. Nemegyszer elmondja, minden alkalommal, ha Horthyval együtt van, a könnyebb megértés kedvéért a jó bécsi németre, az egykori közös hadsereg Armee-Sprachéjára, a hadsereg nyelvére fordítja a szót.

Dunántúl népe! – szól a kiáltvány. – Magyarországgal az októberi forradalom eldobatta a fegyvert. Azóta Magyarország nincsen. Tönkretette a kommunizmus, és idegenek tartják megszállva... Nincsen rend, nincsen munka, nincsen élet- és vagyonbiztonság, amíg nincs hadseregünk.

József királyi herceg őfenségének, Magyarország kormányzójának bizalmából a Nemzeti Hadsereg fővezérségét átvettem. Ennek a hadseregnek magvát képezi a szegedi nemzeti haderő és az országban talált tisztikar és csapatok nemzeti érzésű elemei.

Dunántúl népe!... A ti soraitokból fogom megszervezni ezen mag körül a Nemzeti Hadsereget. Zászlónk a szűzmáriás fehér lobogó, nemzetiszínű szegéllyel, Bocskai, Bethlen, Rákóczi, Kossuth zászlaja... Főhadiszállás, 1919. évi Szent István napján.

Az a Horthy állítja, hogy az októberi forradalom eldobatta Magyarországgal a világháborúban a fegyvert, aki még a forradalom előtt javasolta Károly királynak az osztrák–magyar hadiflotta átadását az ellenségnek. Menekülésszerűen cserbenhagyta az osztrák–magyar hadiflottát, s csak azt sajnálta, hogy polai házának egész berendezése, ezüstjei, szőnyegjei és képei ott maradtak. Magyarországra visszatérve az első dolga, hogy felajánlja szolgálatait a Károlyi-forradalomnak és a Tanácsköztársaságnak. Most pedig szűzmáriás, fehér színű lobogó alá hívja a Dunántúl népét az a Horthy, aki a vörös–fehér–vörös osztrák–magyar hadizászlóra, Ferenc Józsefre, majd IV. Károlyra esküdött, és úgy tartja, ez az esküje még mindig kötelezi.

Lobogójának színe a fehér, csak a szegélye nemzetiszínű. A fehér zászló a világtörténelemben mindig az ellenforradalmat jelenti. Az a zászló ez, amelyet mindig a haladás ellenében visznek. A fehérterror, a kiontott vér, a könny a szimbóluma.

Horthy, Gömbös, a szegediek katonatiszti-főszolgabírói szárnya gyülekezik e zászló alatt. Az ő nevükhöz fűződik majd a magyar fasizmus ideológiája, a Szegedi Gondolat meghirdetése. A legszélsőségesebb nacionalizmus, faji uszítás, kommunistaellenesség, agrárdemagógia, antiszemitizmus a fő jellemzője.

Kiáltványának kibocsátása után Horthy első dolga Siófokon nem az, amit könyvében állít, hogy felkészül a harcra a román megszállókkal. Nem ad parancsot a román sereg dunántúli előnyomulásának fegyveres megállítására, még kevésbé a lövetésre. Ellenkezőleg! A románok Horthy budapesti tartózkodása idején foglalják el

Győrt, Veszprémet, Adonyt, Székesfehérvárt. Azóta is folytatják előnyomulásukat.

Horthy fővezéri parancsa megtiltja, hogy katonái lőjenek az előrenyomuló románokra. Szervezetten, harc nélkül kell előlük visszavonulni. Időnyerésre van szükség – indokolja. – A románok számára erős érv volna, ha sikerülne lefegyverezniük a Nemzeti Hadsereget. Ez elől feltétlenül ki kell térni. Elrendeli Horthy, hogy a visszavonulás minden egyes helyen idejekorán és ne menekülésszerűen történjék. Sőt nemhogy lövetne Mardarescu előnyomuló csapataira, elrendeli a főparancsnokság esetleges áthelyezését Nagykanizsára.

Soós Károly vezérkari főnök úgy véli: a magyar Nemzeti Hadsereg négyezer-ötszáz főre megnőtt erejével szemben jelentős, gyorsan összpontosítható román erők állnak, amelyekkel nem tudnák felvenni a küzdelmet. Hiú ábrándnak tartja azt is, ha a dunántúli magyar sereg megindulna és a Duna–Tisza köze, a Tiszántúl népe megmozdulna a románok ellen. Soós szerint a népi támogatás szempontjából a Dunántúlon is kedvezőtlen a helyzet. Jelentik neki, hogy a csapatok ellátásához szükséges rekvirálások, sorozások, behívások és a nagyarányú fegyver utáni házkutatások miatt a falvakban nagy az elégedetlenség. A munkásság hangulata Szombathelyen, Győrött, Tatabányán, az egyéb ipari központokban és bányavidékeken nyomott és megfélemlített. Megértés a Nemzeti Hadsereg iránt nem észlelhető.

A Horthy-legenda mégis az, hogy 1919. augusztus derekán a szűkebb értelemben vett Magyarországból négy vármegye – Sopron, Moson, Vas és Tolna szabad megye; Baranya, Győr, Veszprém, Fejér, Somogy és Zala egyes részei szabadok. A többiben az ellenség fosztogat. Ha ekkor nem jelenik meg Siófokon Horthy Miklós, és nem özönlik köréje a Dunántúlra a nemzeti érzéstől hevített magyar tisztek ezrekre rúgó tömege, Magyarországnak még ez a kis része is hamarosan kótyavetyére kerülne.

„A tisztek ezrekre rúgó tömege" – hangsúlyozza a legenda, mivel a népre alig számíthatnak. Mélységesen elkeseredett és visszafojtott az ország hangulata. Ahogyan Horthyék nem viseltek háborút a Tanácsköztársaság győztes Vörös Hadserege ellen, nem harcolnak a román megszállók ellen sem. Bárhova beteszik a lábukat a Dunántúlon, akárcsak Szegeden tették, a magyar nép ellen indítanak háborút.

Fejér megye közigazgatási bizottsága 1919. augusztus 16-án táv-

iratot intéz Friedrich miniszterelnökhöz: – Bizonyos karhatalmi alakulatok, melyek állítólagos tisztekből állnak, a megye több községében nemcsak a kommunistákkal szemben, hanem felekezeti gyűlölségből is saját felelősségükre statáriálisan járnak el. Anarchia elkerülése érdekében kérünk azonnali intézkedéseket...

Hasonló táviratok érkeznek Friedrichhez Kaposvárról és számos más helyről.

Prónay írja naplójában: gróf Hunyady Ferenc és gróf Széchenyi József, akik néhány hétig a tiszti századnál szolgáltak Szegeden, sűrűn járnak a nyakára. Jöjjön és vessen véget a Somogy megyében még mindig uralkodó kommunista izgatásoknak. Különítményét ezért Siófokon különvonatba rakatja, elindul Kaposvárra. Útközben Tabon, ahol a vonat hosszabban áll, razziát tartat. Többeket kivégeztet. Kaposvárra érkezése általános kíváncsiságot, a nagy számú zsidóságnál nagy ijedelmet kelt. Az őelőtte ideérkezett Bernátsky tábornok elővédcsapatai nemigen nyúltak bele vagy csak óvatos kézzel avatkoznak a kommün alatt erősen kompromittált város társadalmába. A bűnösöket ilyképpen nem lehet kinyomozni, kézre keríteni. Ő tehát nem a hivatalos közegeket veszi ehhez igénybe. Olyanokat kér fel, akik ismerik a helybeli viszonyokat, tájékoztatják őt egyeseknek a kommün alatt tanúsított viselkedéséről. A kompromittáltak közül sokat összeszedet, több volt bizalmi embert, sőt egy főbűnöst, egy zsidó ügyvédet elvitet a fogdából, és kivégezteti őket.

Kaposvárról Marcaliba megy – folytatja naplóját. – A fiatal gróf Széchenyi a cselédségre panaszkodik, akikkel nem tud boldogulni. A kommunisták izgatják őket, és szabotálásra beszélik rá. Marcali és környéke megfertőzött a kommunizmus által, de nem is csoda, miután nevezett községben igen sok jöttment zsidó lakik. Prónay Pál amikor ideérkezik, már harmincan ülnek a szolgabírói börtönben. A főszolgabíró tizenöt főbűnöst és egy katolikus papot, Simon József káplánt jelöli meg, akik az akasztófára érettek. A katolikus pap érdekében többen járnak nála; az esperese is kegyelmet kér. Prónay szerint nem érdemli meg, és a „népítéletet" végrehajtja.

Fennmaradt a marcali meggyilkoltak névsora. A többségük kétkezi dolgozó: Urénusz János katolikus tanító, Berecz János, kőműves, Lavrenics János kovács, Gold Ferenc bádogosmester; Löbl Lipót, tanító, Kovács József, földműves; Stigler Imre, ácssegéd; Füle István, vasúti málházó; Löbl Jenő, kereskedősegéd; Garay Imre, földmunkás; Krausz Ferenc, szabósegéd; Cséplő József,

szabósegéd; Ősz Ferenc, kertészsegéd; Dénes Izidor, tisztviselő; Decsi Imre, asztalossegéd; Nyáry László, cserepessegéd és Tóth János gépész.

A megkínzott foglyok egy részét Prónay a fogházudvaron levő gesztenyefára akasztatja fel. Másokat az Inkey-erdőben ölet meg. Marcaliból a különítmény Csurgóra vonul. Útközben a kéthelyi tűzoltószertárban kivégzik a Táskáról odacipelt parasztokat. Csurgón az elfogott kommunistákat kiviszik a mezőre, és futtatva őket, lóhátról karddal vágják le.

A közeli Berényben Prónay az egyik tisztjével, Balassa Istvánnal tartat beszédet az egybegyűlt néphez, amelyben a kommunisták tetteit festi le. Az ő polgári ruhába öltöztetett altisztjei – írja Prónay – értik a módját a kedélyek felpiszkálásának. Az itteni lakosságnak sem kell sok: megdühödve egykettőre kivégzik az ott letartóztatott foglyokat.

Prónay népítéletnek nevezi, amikor a lakosságot a polgári ruhába öltöztetett altisztek képviselik.

Azt írja naplójában: miután az ilyen ítéletvégrehajtásokat többnyire már a sötétség beállta után eszközölték, senki sem látja, vagy tudja meg, hogy kik az ítélet tulajdonképpeni végrehajtói. Ezzel a statáriális eljárással azután a legtöbb helyen, még amelyeket meg sem látogatnak, elérik, hogy magától helyreáll a rend. Különösen az uradalmi cselédek és az üzemi munkások rémülnek meg.

Berényből Prónayék Kaposváron keresztül Toponárra vonulnak. Útközben a kaposvári pályaudvaron lefegyvereznek egy páncélvonatot azzal az ürüggyel, hogy legénysége nem eléggé megbízható. Prónay minden emberi érzést megcsúfoló cinizmussal emlékezik meg embereinek a páncélvonaton elkövetett szörnytetteiről: – Ez a páncélvonat túl jól működött. Legénysége néhány menekülő kommunista zsidóval fűtötte be kazánját. A szaga annyira ráfeküdt a pályaudvar környékére, hogy a vonatot a várostól távolra kellett kitolatni.

Az ellenforradalmi rendszer propagandája mégis arról ír: a Tanácsköztársaság bukását követően népítéletek végeznek a proletárdiktatúra képviselőivel.

Prónay nyíltan gyilkoltat. Számos kisebb fehértiszti banda is alakul. Félnek a parasztságtól, és éjnek idején rohanják meg az alvó falvakat, hurcolják el az áldozatokat. A népítéletek ürügyén végrehajtott kivégzések áldozatainak kilencven százaléka keresz-

tény. Legnagyobbrészt nem ipari munkás, hanem zsellér- és cselédsorból származó parasztproletár.

Lehár ezredes századai is elkövetnek számos kegyetlenséget. Megközelítően sem annyit, mint Horthyék tiszti egységei.

Hadjáratuk a magyar nép ellen a Dunántúlon már olyan méreteket ölt, hogy Schnetzer tábornok, a Friedrich-kormány honvédelmi minisztere, kénytelen táviratot küldeni a fővezérnek: – A fehérterror-csapatok garázdálkodásai, akasztás, népítélet stb. erélyesen beszüntetendők. Ezen osztagok felhívandók, hogy tettvágyuknak inkább az ország felépítésénél és újraszervezésénél adhatnak közreműködésük által kifejezést.

Augusztus 23-án Friedrich miniszterelnök hívja fel Schnetzert: intézkedjék Horthy tiszti különítményei garázdálkodásának megszüntetéséről.

Több oldalról veszi azon jelentést – írja Friedrich –, hogy úgynevezett fehérgárdisták Tolna, Fejér és Veszprém egyes részeiben a megyei hatóságok és a közönség legnagyobb felháborodását kiváltó önkényeskedéseket követnek el, sőt népítéletet provokálva számos embert kivégeztetnek. Ezek és a Nyugat-Magyarországon kisebb méretekben elkövetett hasonló atrocitások külföldön mint kiváló propagandaanyag használtatnak fel Magyarország ellen. Ezen hatalmi visszaélések még arra is alkalmasak, hogy a hadsereg valódi feladatát a nagyközönség által helytelen világításba helyezve, az új, Nemzeti Hadsereggel szemben kívánatos bizalmat megrendítsék. Üldözött elemeket is teremtenek, amelyek a fejlődésben levő állam minden eszközzel dolgozó ellenségeivé válnak. Eltekintve mindezektől, a kormánynak kötelessége a legerélyesebben fellépni az ilyen, a lassanként megszilárduló közrend elleni merényletnek nevezhető önkényeskedések ellen... A hadsereg, illetve azok egyes parancsnokai figyelmeztetendők, hogy saját felelősségükre ne ítélkezzenek és büntessenek. A megtorlás nem a hadsereg dolga. Erre megvannak az államnak a megfelelő törvényes szervei...

A Friedrich-kormány sem tétlen a kommunisták és kommunistagyanús elemek üldözésében. Sok ezrével fogatja le ezeket, zárják a máris túlzsúfolt fegyházakba, börtönökbe, főszolgabírói, rendőrségi, ügyészségi és hatósági fogdákba, fogházakba. Csak – a tisztikülönítmények nyílt és kegyetlen gyilkosságaival ellentétben – a Friedrich-kormány „törvényes látszatot" ad az üldözésnek. A még 1914-ben, a háborús bűntettekre kiadott törvény alapján elrendeli

gyorsított eljárással működő különbíróságok felállítását. Ezek ítélkeznek mindazok ügyében, akik a Tanácsköztársaság szerveiben működtek, fegyveres erejének tagjai voltak vagy a Tanácsköztársaság visszaállítása érdekében jelenleg is tevékenykednek. A rendelet utasítja az ügyészeket és bírákat: a gyanúsítottakkal szemben alakszerű nyomozó eljárásnak helye nincs. Ha a vádlottat halálra ítélik, kegyelemre nem ajánlják, azonnal ki kell végezni.

A fővárosban a letartóztatottak száma annyira megnövekszik, hogy az ügyészség, a rendőrség nem tudja elhelyezni őket. Még a román imperialista hadsereg vezetőit is felháborítják a budapesti börtönökben uralkodó elviselhetetlen állapotok, kínzások, öngyilkosságok. Nyilvánosságra hoznak egy jelentést, hogy a Markó utcai fogházban ötszáz férfit és nőt tartanak politikai okokból elzárva. Mindannyian feljajdulnak, hogy egyszerű besúgás alapján zárattak el, és hogy irtózatos módon kínozzák őket. Négyszer négy méter terjedelmű cellában harminc egyént tartanak, akik földön hálnak, hallatlan nyomorult állapotban. Egy áldott állapotban levő nőt úgy hasba rúgtak, hogy elvetélt. Egy másik szobában összezsúfoltan majdnem ötven beteget tartanak, akik különféle betegségekben szenvednek.

A román királyi csapatok megszálló hatóságai sem maradnak ki a munkások, szegényparasztok, értelmiségiek elleni terrorhadjáratból. Budapesten, Csepelen és több vidéki városban hadifogoly, illetve internáló tábort állítanak fel. Az ezekben fogva tartott, mintegy harmincezer vöröskatona és kommunista mérhetetlen szörnyűségeket él át.

Viszontvádként, amiért a románok kegyetlenkedéssel vádolják a kormányt, Friedrich is jelenti az antant budapesti megbízottainak: – Jelentések érkeztek a magyar kormányhoz, hogy a román királyi katonai parancsnokságok több helyen olyan intézkedéseket tesznek, melyek a magyar igazságszolgáltatás rendes menetét hátrányosan befolyásolják. A kalocsai román parancsnok ötvenhárom gyanúsítottnak az államügyész rendelkezésére bocsátását azzal az indokolással tagadta meg, hogy nevezettek ellen ő kíván eljárni. A halasi, nagykátai, szentendrei járásbíróságok fogházaiból az ott bolsevista üzelmek miatt letartóztatottakat a helyi román parancsnokok a magyar igazságügyi hatóságok tiltakozása dacára elkísértették. Az egri, szolnoki, kecskeméti, székesfehérvári törvényszéki fogházakban bolsevista üzelmek gyanúja miatt letartóztatottak feletti rendelkezési jogát a román parancsnok magának igényli.

Friedrich kéri a budapesti antantmissziót, gondoskodjék arról, hogy az igazságszolgáltatás törvényes menetét a román parancsnokságok illetéktelen beavatkozásokkal ne zavarják.

Horthyék, Friedrichék s a románok terrorja elől sok tízezren menekülnek az országból, hogy elkerüljék a letartóztatásokat, a kínzásokat, a halált.

Friedrich levele ellenére, hogy a megtorlás nem a hadsereg dolga, Horthy tiszti századai ezután is sorra követik el a tömeggyilkosságokat. Egyedül a Prónay-különítmény mintegy ezer embert gyilkoltat meg válogatott kínzásokkal.

Prónay naplója világosan válaszol arra, hogy ebben őt és a különítményeseket milyen szempont vezérli. Útjuk a Dunántúlon, a nagybirtokokon át vezet. A nagybirtokosok hívják őket... Küldenek üzenetet: jöjjenek birtokaikra, teremtsenek rendet, fékezzék meg a cselédséget, állítsák vissza a régi rendet. Cecén Szluha Dénes nagybirtokosnál mulatoznak. Simontornyán gróf Wimpffen Sina majorjában szállnak meg. Enyingre azért megy különítményével Prónay, mert gróf Széchenyi József, aki a különítményében szolgál, hívta meg. Lepsényben gróf Nádasdy segítségére siet. Kaposvárra úgy kerül, hogy gróf Hunyady Ferenc és gróf Széchenyi József sűrűn jártak a nyakára: vessen véget a megyében még mindig uralkodó kommunista izgatásoknak. Kaposvárról gróf Somsich birtokára megy. Kéthelyen gróf Hunyady József várja.

Prónay és a különítményesek, a Szegedi Gondolat képviselői, Horthy főparancsnoksága alatt lényegében a magyar nagybirtokos arisztokrácia uralmának megszilárdítását végzik el, a birtokos osztály vagyonát védik.

Prónayék borzalmas tettei kiváltják a haladó világ tiltakozását.

Az egyik, különösen hírhedt és világhírre emelkedő antiszemita terrorcselekmény Tolnaozorán történik. A fehérterroristák itt elsőnek Weisz Bernát bádogosmester házába törnek be, és falhoz állítják. Amikor az egyik tiszt ráfogja a revolverét, fia – apja védelmére – előreugrik. A golyó tüdejét járja át, azután apja szívébe hatol.

A vérengzés láttán a község lakosai közül többen fellázadnak. Túrós György ozorai parasztgazda a községházára siet. Tiltakozik a tisztek előtt, amiért törvényes eljárás nélkül legyilkolják a község lakóit. Elfogják Túrós Györgyöt, egy ló farkához kötik, és Felsőnyék határáig kínozzák. Ott agyonverik, holttestét kútba dobják.

Bejárja a világsajtót Tószegi-Freund zsidó származású gazdag

földbirtokos ügye. Az eset Horthy gyengeségét is bizonyítja. Ha akarná is meggátolni különítményeseinek tevékenységét, tehetetlen velük szemben.

A Prónay-különítmény egyik tisztje, Salm gróf Balatonfonyódon elfogatja Tószegit. Azzal vádolja: a tanácsuralmat segítette. Kijelenti, még aznap este népítélet elé állítja. A földbirtokos felesége autón a közeli Siófokra siet. Bejut Horthyhoz. Törvényes vizsgálatot kér férje ellen. A vádak Tószeginé szerint egy elbocsátott hazug cselédtől származnak. Horthy az egyik tisztjével parancsot küld Salmnak: tartózkodjék a kivégzéstől. A tiszt átadja a parancsot, élőszóval is ismerteti. Salm a parancsot olvasatlanul zsebre teszi, hogy majd mondhassa, későn kapta meg. A közben visszaérkező szerencsétlen asszony látja a kivégzés előkészületeit. Letérdel Salm gróf előtt. Horthy parancsára hivatkozik. Könyörög, halassza el a kivégzést. Salm gróf mégis felakasztatja Tószegit. Felesége látja, ahogyan férje nyakán elszakad a kötél. Salm gróf újra felkötteti.

A nem is magyar, hanem osztrák nemzetiségű Salm Henrik gróf Horthy régi barátja. Formailag ugyan a közvélemény hatására hozzájárul Salm gróf letartóztatásához, de nem bünteti meg a parancsmegtagadásért, Tószegi-Freund kivégzéséért.

Prónay írja naplójában a következőket. Jelentkezik a fővezérnél, hogy előadja a közeljövőbeni munkaprogramot. Horthy elfogadja, csak arra kéri: vigyázzon, mert a népítéletekből kifolyólag a pesti, illetve az internacionalista zsidóság által tett panaszok alapján az antant kivizsgáló bizottságot szándékozik a Dunántúlra küldeni. Emiatt baj lehet!

Prónay a szemrehányó Horthy-állásfoglalással kapcsolatban azon töpreng: ki adhat Horthynak pacifista tanácsokat? Azt hiszi, siófoki vezérkara, mert ezeknek tudvalevően soha sincs elég fegyverük, ha olyan akcióhoz kell hozzáfogni, amely elszánt akaratot követel. A fővezér félénk magatartását felesége is előidézheti – gondolja –, aki mostanában állandóan mellette tartózkodik. A Szegeden még oly harciasnak mutatkozó Horthy általában is enyhébb húrokat penget. Kezd nála a politika előtérbe lépni a diktatórikus irány helyett.

Prónay naplója szerint Horthyban nincs meg az adottság a kedvező helyzeteket megérteni, azoknak megfelelően cselekedni. Nem mer nyíltan, határozottan fellépni a tiszti századok ellen. Ragaszkodnia kell a különítményekhez, nem fordulhat szembe a büntető ex-

pedíciókkal, mert elpártolna tőle a nemzeti alapon álló tábor és másvalaki köré csoportosul – fenyegetőzik Prónay.

Keresztül is viszi akaratát Horthynál.

Bernátsky tábornok, amikor megtudja, hogy a Prónay-különítmény tucatszámra akasztat fel embereket, még Simon József katolikus káplánt is utasítja Kovács Antal alezredest, Somogy megye katonai parancsnokát: adja tudtára Prónaynak: azonnal szüntesse be törvénytelen működését.

Kovács alezredes másnap írásban jelenti a tábornoknak: hívatta Prónayt. Közölte vele a parancsot. Prónay erre kijelentette: tisztikara elégedetlen a megyei parancsnokkal. Ha nem enged nekik szabad kezet, nem respektálják intézkedéseit. Azon kijelentését – folytatja Kovács alezredes a jelentését –, hogy ő mint Somogy vármegye katonai parancsnoka sem a hatalmat, sem jogait nem engedi csorbítani, Prónay látszólag tudomásul vette. Még aznap este azonban újabb halálos ítélkezést hajtatott végre . . .

A SZEGEDI GONDOLAT FŐVEZÉRE

I

A magyarországi antantmisszió francia megbízottai Párizs útján megszerzik az angolok beleegyezését: augusztus 23-án együttesen lemondásra kényszerítik József főherceget. Ez megtörténik.

Friedrich miniszterelnökségébe beleegyeznének, ha biztosnak látnák általa a kapitalizmus zökkenőmentes megszilárdítását Magyarországon. Nem tartják erre alkalmasnak és elérik Friedrich kormányának lemondását. Megengedik neki, hogy egyelőre tovább vezesse a kormányzati ügyeket. Három napon belül javaslatot kell előterjesztenie koalíciós kormány alakítására. Ebben a lakosság valamennyi rétege képviselethez jusson. Múlhatatlanul vegyenek részt a liberális polgári pártok és a szociáldemokraták is. Amiatt, mert az ellenforradalom fegyveres ereje még szervezetlen, tartani lehet a kommunizmus újabb előretörésétől, amit koalíciós kormányzat könnyebben leküzdhet.

Az új kormány feladata: demokratikus szellemű választójogi rendelet kibocsátása. Az antanthatalmak ellenőrzésével nemzetgyűlés választása. Az ország demokratikus rendszerének megalapozása.

Az antant utasítása országosan olyan illúziót kelt, mintha a nagyhatalmak Magyarországon mindenképpen polgári demokratikus berendezést akarnának megvalósítani. Ez pedig még az angoloknak sem szívügye. Még kevésbé a Horthyékat pártoló franciáknak.

Az országos politika eme, még mindig cseppfolyósan súlyos állapotában jön számításba egyre inkább mint hatalmi erő és politikai tényező az eddig is a franciák támogatását élvező, a Dunántúl jelentős részét megszállva tartó Horthy és Gömbös vezette katonatiszti szárny. Hatalomszerző szándékukat eddig leküzdhetetlen akadályként állta el József főherceg kormányzósága. Kényszerű lemondásával viszont újraélednek Gömbösék reményei a hatalom megszerzésére, esetleg Horthy kormányzóságára. Semmiképp nem akarnak koalíciós kormányt, amely Horthy-ellenes lehet.

Elősegítik inkább, hogy Friedrich miniszterelnök alakítson új kormányt a szociáldemokraták nélkül. Ennek érdekében a keresz-

tény nemzeti irányzat nagy tábora – írja Pilch – országszerte mozgalmat indít, hogy a Friedrich-kormány megmaradását követelje. Megdöntse az antant abbeli téves nézetét, hogy Friedrich kormánya nem képviseli a magyar közvéleményt. A fővezérség utasítja a katonai parancsnokságokat: állomáshelyeiken szervéztessenek gyűléseket olyan kormány megalakulása érdekében, mely megfelel a keresztény, nem szocialista, nem zsidó szempontoknak. A népgyűlések és társadalmi egyesületek értekezletei közöljék sürgönyileg az antantmissziókkal és a miniszterelnökséggel azon elhatározásukat, hogy szocialista minisztérium nem felel meg a magyar nép közérzésének. Tiltakozzanak minden ilyen irányzatú kormányalakulat ellen... Ezen sürgönyök elküldése nagyon sürgős, minthogy József királyi herceg és a kormány az antant kívánságára lemondott. A megtartott népgyűlésekről és az antantmissziónak tudtul adott határozatokról értesítsék a fővezérséget.

Az antant ajánlatát a koalíciós kormányra a Szociáldemokrata Párt az augusztus 21-én megtartott újjáalakuló konferenciáján elfogadja. A konferenciát teljességgel a jobboldali szociáldemokrácia uralja. A proletárdiktatúra gyalázásával elhatárolja az újjáalakult Szociáldemokrata Pártot a Tanácsköztársaságtól. A Friedrich-pucscsal kapcsolatban kijelenti: a Peidl-kormánynak sem hatalma, sem kedve nem volt ahhoz, hogy ellenálljon.

A Szociáldemokrata Párt újjászervezésének politikai lényege: a Tanácsköztársaságban szerepet vállalt baloldaliak eltávolítása. A tisztitást mindenekelőtt a fehérterror végzi el, a kommunisták, a baloldali szocialisták könyörtelen üldözésével, legyilkolásával, börtönbe, internáló táborba zárásával, emigrációba kényszerítésével.

A fehérterror azonban a szociáldemokraták ezreit is sújtja. A konferencia kimondja: eljárnak az antant képviselőinél és a román megszálló parancsnokságnál olyan szociáldemokraták ügyében, akiket alaptalanul elhurcoltak, mert a Tanácsköztársaság munkájában nem vettek részt, vagy lényegtelen szerepük volt. Ugyanakkor hangoztatják: a kommunistákat példásan meg kell büntetni.

A fehérterror ellenére jelentős baloldali erők sorakoznak a Szociáldemokrata Pártban és az általa irányított szakszervezetekben. A konferencia mégis olyan többségi határozatot hoz, hogy a párt vezető szerveiben csakis jobboldaliak foglalhassanak helyet. Félre kell állniuk még azoknak is, akik időlegesen bár, de kiálltak a Tanácsköztársaság mellett.

A szociáldemokrata pártvezetésben kizárólagos szerephez jut

Garami Ernő, Peyer Károly, Peidl Gyula, Farkas István, akik a legközelebb állnak a liberális polgári pártokhoz.

Peyer, Garami, a két jobboldali szociáldemokrata vezér beszámol a konferencián azokról a tárgyalásokról, hogy a Szociáldemokrata Párt lépjen be a kormányba. A miniszteri tárcák vállalását pártszempontból népszerűtlennek tartják. Mégis úgy vélik, alapvető érdekek a Szociáldemokrata Párt részvételét követelik a kormányban. Ezt Garami azzal magyarázza: – Az antantnak anyagi érdeke, miután győzött, és a békefeltételeket diktálja, hogy Magyarország olyan ország legyen, amely a jóvátétel szempontjából fizetőképes. Ezek a nyugati urak – mondja Garami – jobb államférfiak, semhogy ne tudnák, hogy ebben az országban nyugodt termelés, a gazdasági élet nyugodt fölépítése teljesen lehetetlen, ha a szervezett munkásság ebben részt nem vehet. Az antant emiatt kívánja, hogy a szervezett munkásság vegyen részt a kormányzatban.

Garami amiatt is javasolja a részvételt, mert akkor az antant által megkívánt, a közeljövőben tartandó választásokon tekintélyes számban juthatnak be szociáldemokraták a nemzetgyűlésbe.

Ezt arra alapozza, hogy Friedrich a tömegek megnyerése és a saját politikája megvalósítása érdekében, demagóg módon tiszta választásokat ígér. Az antantmegbízottak nyomására máris lényegében elfogadná az 1918-as októberi polgári forradalom idején készült, a szociáldemokraták által is jóváhagyott általános és titkos, a nőkre is kiterjedő, valóban demokratikus szellemű választójogi rendeletet. Vállalná azt is, hogy az antant ellenőrizze a választásokat.

A világháború előtti Tisza István korszakhoz képest ezzel valóban széles dolgozó tömegek juthatnak az általános és titkos választás lehetőségéhez. Mindenki tudja azonban: a fehérterror körülményei között mit jelentene a legdemokratikusabb rendelet alapján végrehajtott választás.

Garami mégis arra kéri a konferenciát, hatalmazza fel a párt új vezetőségét: folytasson tárgyalásokat a koalíciós kormányba való belépés feltételeiről.

A kért felhatalmazást a konferencia megadja, még ha tudják is: az antant már ismételten becsapta és csupán kihasználta a szociáldemokratákat. Cserbenhagyta a Peidl-kormányt is. Garami mégis a győztes antanthatalmak – és elsősorban Anglia – érdekeinek magyarázatával igyekszik ébren tartani az illúziókat.

Kevésbé tartható ez az illúzió a franciák magyarországi politikája tekinteteben.

Szegeden a francia kormány utasítására De Lobit tábornok kitessékeli a liberális Ábrahám-kormányból a németbarát, Habsburg-párti Horthy honvédelmi minisztert. Most viszont Graziani tábornok mindenben támogatja. Reakciós erőt lát benne a hadsereg élén, amely alkalmas az angol befolyás ellensúlyozására. Horthy és környezete vállalja e szerepet. Horthy erre már akkor elkötelezte magát, amikor Budapesten tárgyalt Graziani tábornokkal. Ennek ellenében a tábornok megígéri: segíti Horthy hadseregének szervezését és a románok mielőbbi elvonulását a Dunántúlról.

2

A románok a Horthy-hadsereg leszerelését követelik. Ezt további előnyomulásukkal kívánják egybekötni a Dunántúlon. Számukra ez nemcsak a fegyverszünet katonai és politikai kérdése. Jelentős gazdasági tényező. A román hadsereg Magyarországon tetemes zsákmányra tesz szert. Elszállítanak nagyon jelentős értékeket, vasúti felszerelést, termelőeszközöket, állatállományt. Azzal indokolják, hogy a magyarországi bolsevizmust a román hadsereg egymaga, a szövetségesek támogatása nélkül törte le nyílt csatákban. A zsákmány tehát csakis őket illeti, azon károk megtérítésére, amelyeket a központi hatalmak okoztak Romániának a világháborúban.

Augusztus 27-én a fővezérségi naplóban feljegyzik a Budapestről érkezett bizalmas jelentést: - A román fővezérség a Dunántúlon megalakult magyar Nemzeti Hadsereget ellenségnek tekinti. A megszállott részeket haditerületnek nyilvánítja.

Horthy még ugyanaznap közvetlen távíróvonalon jelenti Schnetzer tábornok honvédelmi miniszternek: biztos tudomása szerint a románok oly túlerőkkel készülnek ellene fellépni, hogy a szembeszállás kilátástalan. Kéri Schnetzert, azonnal forduljon az antant budapesti képviselőihez. Akadályozzák meg a románok további előnyomulását. Folyamodjék külön Graziani tábornokhoz, aki neki Budapesten megígérte: ha elég ereje lesz a rendet garantálni, a románok kiürítik a Dunántúlt. Ez esetben mint főparancsnok hadsereget szervezhet a bolsevizmus letörésére.

Ha a román előrenyomulás mégis megtörténne – folytatja Horthy

–, véleménye szerint a Friedrich-kormány számára nem marad más hátra, mint őt megbízni, hogy sürgősen és közvetlenül kezdjen fegyverszüneti tárgyalásokat a románokkal. Felhatalmazást kér a megállapodás aláírására a következő feltételek mellett:

1. A Dunántúl rögtöni kiürítése a románok által.

2. A románok a leendő békehatárig fokozatosan ürítsék ki a többi magyar területet olyan ütemben, ahogyan Mardarescu fővezér kívánja. Ma már a magyar fővezérségnek elegendő haderő áll rendelkezésére ahhoz, hogy a románok engedélyezzék a kiürített területek megszállását, a magyarországi bolsevista visszaesés meggátlását.

3. Fentiek érdekében a románok járuljanak hozzá, hogy az antant által megszabott létszámban a fővezérség háborítatlanul szervezhesse a magyar haderőt.

Javasolja, hogy a kormány a fegyverszünet megkötése iránti szándékát azonnal közölje az antantmegbízottakkal. Kérje támogatásukat, különösen Graziani tábornokét.

Schnetzer távirati válasza az, hogy ugyane követeléseket, amiket Horthy javasol, a kormány már hét napja az antant elé terjesztette. A kormány felelősséget vállalt a Dunántúl rendjéért, így a román megszállásra nincs szükség. Az antant eddig nem adott választ. A románok, mivel a fegyverszüneti egyezmény még nincs megkötve, fenntartják jogukat Horthy seregeinek lefegyverzésére. Graziani tábornokkal még nem tudtak külön tárgyalni. Ha holnap megalakul az új kormány, talán érnek el eredményt. Addig is a román előnyomulás elől Horthynak csak visszavonulnia lehet. Ha egy napot is nyernek ezzel, tisztázódhat közben a helyzet.

A románok további előnyomulása esetére kiadja a parancsot a feltétlen visszavonulásra. Addig is Budapestre küldi vezérkari főnökét, Soós tábornokot, hogy a fővezérség nevében tárgyaljon az antant képviselőivel, a honvédelmi minisztériummal és a magyar politikai tényezőkkel. Kérje a kormányt arra is, hogy a Nemzeti Hadsereget sürgősen lássák el pénzzel. Zsold nélkül nem lehet besorozott katonákat tartani. Ezek ötven százalékát pénz híján máris le kell szerelni. A többi is szétszéledhet.

Még aznap este az antant budapesti képviselői valóban tárgyalják a románok újabb előrenyomulását s a Horthy-hadsereg további szervezését. A döntést az új kormány megalakulásáig elhalasztják.

Soós tábornok másnap közvetlen távíróvonalon jelenti. – A Mardarescuval folytatott tárgyalások annyiban eredményre vezettek,

hogy a románok az előnyomulást a Dunántúlon nem folytatják, ha a magyar csapatok nem mozognak, és a hadsereg szervezését beszüntetik. Ha az antant megengedi a szervezést, a románok ezt támogatják. Graziani francia tábornok sürgősnek tartja és elfogadja Horthy fővezér hadseregszervezési tervét. Még ma az antant képviselői elé terjeszti.

A tények így megint mást tanúsítanak, mint amit Horthy állít, hogy budapesti útján személyesen is megmondta volna Mardarescunak: ha előnyomul, lövetni fogja csapatait. Nemhogy lövetné, de arra kéri a Friedrich-kormányt: ha a románok megállnak, és megengedik a magyar hadsereg szervezését, látatlanban fogadják el a leendő békehatárokat, bármily káros lenne az országra.

A horthysta történetírás és Horthy ezt majd letagadja. A távírószalagok másolatain viszont Horthy–Schnetzer neve mást tanúsít.

Hozzájárul Horthy a Friedrich-kormány román orientációjú politikájához is. A budapesti angol katonai misszió jelenti Londonba: a román kormány és a Friedrich-kormány között különbéke-tárgyalásokra kerülhet sor, mely a román csapatok megszállását egy évre meghosszabbítja. Ez alatt előkészítenék a két ország perszonáluniójáť: közös lenne a király. Az elképzelés azonnali vámunió létesítését tartalmazza a két ország között. A Friedrich-kormány hozzájárulna ahhoz is, hogy Szeged és Békéscsaba környékén néhány stratégiai pontot Romániának engedjen át.

A horthysta történetírás e tekintetben is letagadja Horthy szerepét. Doblhoff arról ír: érthetetlen Horthy számára, amikor bizonyos körök arról beszélnek, hogy az ország esetleg közelebbi kapcsolatba lép Romániával. Egyesek már a perszonálunió gondolatát is felvetik.

Pilch arról ír: Horthyt a románok nem tudják megvesztegetni azzal az ajánlatukkal, amennyiben Magyarország perszonálunióra lépne Romániával és stratégiai pontokat engedne át Szeged és Békéscsaba környékén, mindennemű katonai és politikai támogatást megadnak neki.

Doblhoff és Pilch állítását teljességgel cáfolja Soós tábornok jelentése budapesti tárgyalásairól, amelyet Horthy helyeslően ellenjegyez:

A kormányválság folytán – jelenti Soós – a Nemzeti Hadseregnek azokat kell támogatnia, akik a szocialisták előtérbe tolásának ellenségei, de a román orientáció hívei. – Javaslata tehát az, hogy a fővezérlet még az új kormány megalakulása előtt a román fő-

vezérrel közvetlenül tárgyaljon, és egész súlyát vesse latba, hogy a fegyverszünet haladéktalanul létrejöjjön. – A románoknál azt a látszatot kell kelteni, hogy a tartós magyar–román barátság nem ellenkezik a magyar Nemzeti Hadsereg felfogásával. Az új magyar kormány alakulását azzal kell támogatni, hogy a magyar Nemzeti Hadsereg hozzájárul a román orientációhoz. Katonailag legott intézkedni kell, hogy a magyar csapatok a románok közeléből elvonuljanak, miáltal nemcsak ezek lefegyverzése késhet, hanem időt is nyerünk . . .

Soós tábornok olyan politikai helyzetben ajánlja és Horthy elfogadja a román–magyar perszonálunió támogatását, amikor a tömegek az ellenforradalom ellenére örülnek, hogy a Károlyi-forradalommal és a Tanácsköztársasággal Magyarország megszabadult Ausztria és a Habsburgok monarchista uralmától; elnyerte függetlenségét. Most kalandor politikusok ajánlják, hogy a Tanácsköztársaság leverőivel, a román királlyal valósítsák meg a perszonáluniót – két ország közös királlyal –, részben amiatt, hogy a magyar uralkodó osztályok ezáltal megmentsék maguknak Erdély feletti uralmukat.

Áruló politika ez még akkor is, ha Soós tábornok a Horthy által ellenjegyzett javaslatban azt írja: – a román–magyar perszonálunió elfogadásából nem következik, hogy a románokkal való leszámolásról belátható időn belül lemondjanak. Ellenkezőleg, a pillanatnyi helyzet arra kényszerít, hogy időnyerés végett a románok nyújtott kezét meg kell ragadni, tárgyalásokba kell bocsátkozni.

Soós vezérkari főnök a javaslatával azt is tanúsítja: Horthynak és környezetének mindegy a francia, angol vagy román orientáció. A hatalomért küzdenek, bármilyen áron. Azzal is, hogy elfogadnák a román király perszonáluniós uralmát Magyarországon!

Horthy és környezete ezt már amiatt is megteszi, mert Bethlen ígérete ellenére sem siet elismertetni Horthy fővezérségét Lehár ezredessel. Pedig veszedelmes versenytárs. Csaknem olyan haderővel rendelkezik, mint Horthy. Lehár eddig egy tiszti és négy gyalogzászlóaljat szervezett öt üteggel, kétezer-hatszáz fővel. A kiegészítő ereje mintegy háromezer fő karhatalom és polgárőrség.

Legenda Pilch ama állítása is, hogy a Friedrich-kormánynak az antant által előidézett válsága napjaiban szóba került Horthy miniszterelnöksége. Szerinte Horthy amiatt utasítja el a miniszterelnökséget, mert égetően szükségesnek tartja a románokkal a végleges megegyezést, de nem hajlandó olyan egyezséget aláírni, melynek jövőbeli betarthatóságában kételkedik.

A kormányválság idején fel sem merül Horthy vagy akár Gömbös neve! Ha egyáltalán valaki képviselhetné a szegedieket, ez Teleki lehetne. Ő azonban Bethlen embere.

Az arisztokrácia, a katolikus főpapság, az ország konzervatív erői messzemenően pártolják Bethlent és ennek királyi jogfolytonossági álláspontját. Egyelőre nem sikerül érvényesítenie politikáját: nem nyeri el a miniszterelnöki posztot.

Legfőbb oka ennek az, hogy a két forradalomban, de az ellenforradalomban is, olyan új, a világháború előtt még nem érvényesülő társadalmi erők lépnek a politika színterére, amelyek harcosan ellenzik az 1918-as forradalom által megszüntetett királyság, az országgyűlés és a főrendiház életre keltését. Ennek szimbóluma az is, hogy a nagy pártok nemzetgyűlés összehívását követelik. E tekintetben a KNEP többsége és a Kisgazdapárt egésze, de a haladó polgári pártok többsége is, Friedrich István miniszterelnök kijelentése nyomán a leendő nemzetgyűlést jelentik ki a nemzeti hatalom és jogfolytonosság forrásának. Nem dől el ekkor még az sem: királyság vagy köztársaság legyen-e a jövőben Magyarország!

Bethlen mégis megvalósítani igyekszik a nagybirtok és nagytőke érdekét szolgáló, királyi jogfolytonosságon alapuló politikáját. Igyekszik kormányra jutni úgy, hogy konzervatív, enyhén liberális elvi alapon bírálja a világháború előtti múltat és az ellenforradalomnak a régi világhoz képest más – szerinte radikális – szakaszát.

Kijelenti: új politikát kell kezdeni. A politikát ott, ahol Tisza István elhagyta, újrakezdeni nem lehet. Megváltoztak a viszonyok. Megváltozott Magyarország körül a világ képe, idebenn is az ország képe. Új irányok, új emberek léptek porondra. Ő a politikáját ilyen értelemben kívánja egybekötni a múlt hagyományaival. E politikája érvényesítésére akar a jobboldali pártokból – ahogyan máris elnevezi – Egységes Pártot létrehozni. Példának tekinti ebben, de erről már nem nyilatkozik, a Tisza Istvánnak mindenben engedel-

meskedő Nemzeti Munkapártot. Miniszterelnökként és ilyen párt élén maga alá gyűrné a leendő nemzetgyűlést, nehogy a Kisgazdapárt és a baloldali pártok követeléseként a leendő nemzetgyűlés a nagybirtok terhére megvalósíthassa a széles paraszti tömegek által követelt radikális földreformot. Megőrizhesse a mindenkori miniszterelnöknek engedelmeskedő megyei és az alsó közigazgatás világháború előtti rendszerét. Meghiúsítsa az általános és titkos választás bevezetését, amit Friedrich is helyesel.

E politikája jegyében Bethlen csakis annyiban veszi figyelembe a szegedieket és Horthy–Gömbössel kötött politikai megállapodását, amennyire ezt a saját „pártonkívüli" politikai törekvései szükségessé teszik.

A Bethlen–Teleki főúri csoport a Horthyval való szövetség tekintetében nagyon óvatos. Inkább csak a háttérben igyekszik kapcsolatait kiépíteni a fővezérséggel. Mielőtt politikailag nyíltan fellépnének a református Horthy mellett, biztosítani akarják ehhez az uralkodó osztályok táborában a hatalomért vívott harc egyik legfontosabb tényezőjének, a katolikus arisztokráciának és a püspöki karnak a támogatását. Bethlen–Teleki ezt úgy igyekszik elérni, hogy mennél többet ártson Friedrichnek.

A József főherceg lemondásával kialakult kormányválság az antant által adott háromnapos határidőn túl, hosszan elhúzódik, mert a szociáldemokraták nem akarják Friedrichet miniszterelnöknek. Nem bocsátják meg neki a román hadsereg segítségével végrehajtott, 1919. augusztus 6-i ellenforradalmi államcsínyt, a Peidl-kormány lemondatását. Liberális szellemű miniszterelnököt kívánnak a koalíciós kormány élére. Bethlen vezetésével pártközi konferencia tárgyalja a kisgazdák, liberálisok, szociáldemokraták támogatásával Lovászy esetleges miniszterelnökségét.

Friedrich ellenez minden koalíciós kormányalakítást, amelynek nem ő a miniszterelnöke. Egyébként elfogadná a koalíciót, mert alkalmazkodni tudó politikus. Jó szónok, cikkíró. Kispolgári körökben kétségtelen a népszerűsége. Alapvető hibája a túlzott érvényesülni akarás. Az egyszer már megszerzett hatalmat nem akarja semmi áron kiengedni a kezéből. Horthyval is kész inkább szövetkezni, bár annak brutális, terrorista megnyilvánulásaival nem ért egyet. Szerinte, okos ember nem csinálhat ilyesmit. Ő finomabb eszközökkel akarja gyakorolni a terrort, megszilárdítani az ellenforradalom uralmát. Értelmileg is alacsonyrendűnek tartja Horthyt, amit nem titkol. Friedrich terve így Horthyval nem kedvező elő-

jelű. Ahogy ő elkergette a Peidl-kormányt, hasonlóan kergetnék őt el Horthy különítményes tisztjei is, hogy megszerezzék fővezérüknek a hatalmat.

Bethlen is tart Horthy–Friedrich szövetségétől. Szerinte Friedrich fékezhetetlen ambíciója és eszközökben nem válogató, erkölcsi gátlásokat nem ismerő természete veszedelmeket rejt magában, ha a miniszterelnökségnél is magasabb közjogi helyre kerülne. Márpedig Friedrich ezt szeretné, József főherceg utóda, kormányzó akar lenni.

A Bethlen–Teleki csoport Friedrichhel küzdve, összehív még egy koalíciós kormányalakítási megbeszélést Lovászy miniszterelnökségéről, a liberális pártok és a szociáldemokraták bevonásáról. A törekvést Friedrich megint megbuktatja. Ebben Horthyra is hivatkozhat, aki a Budapesten tartózkodó Soós tábornok útján közli: ellenez mindenfajta koalíciót a liberálisokkal, szociáldemokratákkal. A tárgyalások ezzel megszakadnak. Most már Bethlen, hogy akár Friedrich ellenére is létrehozzon valamiféle koalíciót, a saját vezetésével igyekszik megteremteni a keresztény pártok egységét. Gömbössel is tárgyal erről. A liberális ellenzéki pártok és a szociáldemokraták ugyanakkor egymás között folytatnak tárgyalásokat, hogy politikai szövetséget és koalíciós kormányt hozzanak létre.

E politikai helyzetben, amikor Horthy–Gömbösék egyaránt ellenzik az együttműködést a szociáldemokratákkal, sőt a liberálisokkal, az antant által elismerhető koalíciós kormányt egyik fél sem tud létrehozni. Friedrich ekkor, nem törődve az antant követelésével, ismét nem koalíciós, hanem saját kormányt készül alakítani.

Soós tábornok tájékoztatja Horthyt: Friedrich még aznap megalakítja kormányát és jóváhagyás végett előterjeszti az antantnak. Friedrich sikerét kétségessé teszi – folytatja közlését –, hogy Bethlen István és csoportja koalíciós kormányt kíván létrehozni. Mindkét kormány a románokkal közvetlen fegyverszüneti tárgyalásokat kezdene.

Végül Bethlen és csoportja mégis beleegyezik, hogy az eddigi miniszteri tárcák számukra kedvező kibővítésével Friedrich alakítsa meg új, immár harmadik ideiglenes kormányát. Ez a megelőző kettőnél is reakciósabb. A munkásság úgynevezett képviselőjeként beveszik a kormányba az eddig soha, semmiféle politikai posztot nem viselt Oláh Dániel keresztény-szociáldemokrata, állami gépgyári művezetőt. Menesztik a liberális Lovászy Mártont. Kimarad a kormányból a liberálisokkal tartó kisgazdapárti Nagyatádi Szabó

István és Mayer János. Eltávolodnak Friedrichtől, mert a románok által meg nem szállt Dunántúlon a parasztság körében erős földreformozgalom indul meg. Népszerűségében és kiterjedésében egyre gyarapszik, ami elől nem zárkózhat el a Kisgazdapárt.

A földművelésügyi tárcát a Keresztény Földműves Párt vezetője, Rubinek Gyula, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, az ismert nagybirtokos érdekképviseleti szerv igazgatója veszi át.

Bethlenék azzal erősödnek, hogy gróf Csáky Imre megkapja a külügyminiszterséget; Beniczky Ödön volt képviselő a belügyi államtitkár.

Horthy–Gömbösék a kormányalakításban még mindig nem jutnak szerephez. Meg kell elégedniük azzal, hogy Friedrichék, Bethlenék egyaránt szövetségesüknek és támaszuknak ismerik el őket a hatalomért vívott harcban.

Új kormánya megalakulásával Friedrich levelet intéz az antanthatalmak budapesti képviselőihez. A szociáldemokraták kihagyását azzal indokolja: azok teljesen azonosították magukat a bolsevizmussal, és a magyar burzsoázia nem kíván velük keveredni. Friedrich azt is közli, hogy megszüntesse kormánya ideiglenes jellegét: hajlandó rövidesen általános és titkos alapon választást tartani. A minisztertanácsban máris kezdeményezte az antantmegbízottaktól követelt és az általa, a koalíciós párttanácskozásokon kötelezően megígért, demokratikus szellemű választójogi kormányrendelet kiadását.

Az antant így sem ismeri el Friedrich harmadik kormányalakítását. A demokratikus magyar politikai erők és a világközvélemény hatására követeli: Friedrich távozzék miniszterelnöki tisztéből. A kormányválság tovább tart.

Nyílt kérdés marad a románok további előnyomulása is a Dunántúlon. Inkább fenyegetés ez már, mint valóság. Az orosz Vörös Hadsereg megsemmisítő csapást mér a Petrográd ellen vonuló Judenics tábornok ellenforradalmi hadseregére. A győzelem megkönnyíti a Vörös Hadsereg harcát Szibériában, a Kolcsak ellentengernagy serege és a nyugati fronton Gyenikin ellen. Az antant akaratából az orosz forradalom ellen vívott sikertelen háború nyugati frontján rövidesen szükségessé válhat a királyi román hadsereg bevetése és elvonulása Magyarországról.

Horthynak válaszolnia kell Friedrich miniszterelnök levelére, hogy szüntesse meg különítményeinek terrorista működését: tiltsa meg a hadseregnek, illetve azok egyes parancsnokainak, hogy saját felelősségükre ítélkezzenek. A megtorlás a kommunistákkal szemben – írta Friedrich – nem a hadsereg dolga. Erre megvannak az államnak a megfelelő törvényes szervei.

Horthy figyelembe venné Friedrich óvását, mert a világ közvéleményének tiltakozása oly erős, hogy a budapesti antantmegbízottak ismételten nemzetközi vizsgálattal fenyegetőznek. Horthynéhoz is számosan fordulnak segítségért, aki szóvá teszi férjénél a szörnyűségeket. Horthy azonban nem teljesen ura a fővezérségnek. Nem bábu, mert tud önálló keménységgel is határozni, de nem mer szembefordulni a különítmények gyilkosságra mindig kész parancsnokaival. Ellene fordulhatnak és mindenre elszántak.

Doblhoff igyekszik megmagyarázni: – Horthy siófoki környezetében azok a szárnysegédek, vezérkari tisztek és tisztek tartózkodnak, akik már Szeged óta a közvetlen munkatársai. Egyik-másik tiszt ellen panaszok hangzanak el, hogy hibáik a Nemzeti Hadsereg ügyét veszélyeztetik. Horthy nem engedi magát ezáltal befolyásoltatni.

Olyan emberekre van szüksége – úgymond –, akik szívvel-lélekkel magyarok, akikre az ország feltétlenül számíthat, akik nem langyos, kényelmes életre vágyódnak, hanem minden pillanatban készen állnak arra, hogy szó nélkül vállalják a legnagyobb veszedelmet is . . .

Horthy amiatt sem rendszabályozza meg ezeket, mert éppen ők azok, akik folytonosan megcsillantják előtte a lehetőséget: nádor, kormányzó, katonai diktátor lehet belőle. Gömbös, aki már újból Budapesten tartózkodik, arról ír: – Budapesten marakodnak a politikai pártok. Léteznek a liberálisok és szociáldemokraták is. El kell valamennyit kergetni! Éljen a Szegedi Gondolat, amelyre a tisztek esküsznek! . . .

S próbáljanak nem esküdni. A hadseregben működik a Gömbös–Zadravetz–Prónay által Szegeden megalakított EKSZ, az Etelközi Vérszövetség. Vezetői titkosan gyülekeznek, határoznak. A végrehajtás kötelező mindenkire, Horthyra is.

A főhadiszálláson mindenkiről gyűjtik az adatokat: ki volt, mi

volt? Nincsenek-e zsidó származású ősei? Milyen volt a szerepe a Károlyi-forradalomban, a Tanácsköztársaság idején?

Prónay írja naplójában: a szegedieknek kézben kell tartaniuk Horthyt, mert feltűnő módon megszaporodnak a fővezérségen azon különféle tisztek és egyének, akik – látva a fehérrezsim megszilárdulását – ideözönlenek, ahol a hatalom kezd kibontakozni. Nevezettek csakis érvényesülést keresnek az intranzingens keresztény elvek új álarcával. Ezzel takargatják azon kisebb-nagyobb vörös bűneiket, amelyeket a kommün diktátorainál hasonló konjunktúrából követtek el... Az ilyenek kitalált rémmesékkel igyekeznek bizonyítani: milyen nagy legények voltak a kommün alatt. Mennyi vöröst tettek ártalmatlanná, vagy miképpen üldözték és kínozták meg őket letartóztatásuk alkalmával. Ezen ecsetelt típushoz főleg vezérkari tisztek tartoznak...

Prónay szerint nem szabad megengedni, hogy az ilyenek hatással legyenek Horthyra, hogy a diktatórikus irány és rendcsinálás helyett enyhe húrokat pengessen. – Nem fognak az ilyenek boldogulni! – fenyeget Prónay, hivatkozással a szegediek törhetetlen akaratára, hogy elérik kitűzött diktatorikus céljaikat.

Friedrich levelére Horthy válasza – amit Magasházy fogalmaz – a legféktelenebb uszítás a fehérterror folytatására. Parancsot ad, amelyben mellékesen helyteleníti a népítéleteket, de ez csak formai tilalom.

Utasítja tisztjeit és a hatóságokat, legyenek még keményebbek, gyilkoljanak még többet...

A fővezérséghez naponta érkeznek jelentések – írja Horthy – egyrészt karhatalmi alakulatok túlkapásairól, akciókról, népítéletekről.

Másrészt, hogy a kormánybiztosok, közigazgatási hatóságok, a különböző katonai parancsnokságok gyengék a bűnösök letartóztatása, elítélése, kivizsgálása körül. Tűrik a kommunista irányú agitációt, és legfeljebb jelentéseket írnak... A két momentum: a hatóságok gyengesége egyrészt, a karhatalmak túlkapásai és népítéletek másrészt, a legszorosabban összefüggnek egymással...

Felszólítok minden parancsnokságot és közigazgatási hatóságot, hogy a legerélyesebb eszközzel azonnal lásson hozzá a még működő kommunista központok letöréséhez, a még szabadon levő izgatók, a múlt bűnös kommunista rendszerben szereplők letartóztatásához és leggyorsabb elítéléséhez. Nem fogadhatok el semmi néven nevezendő kifogást e téren. Az ország jövőjét erélytelen emberek, sze-

mélyi szempontok, rövidlátó félénkség által kockára tenni nem engedem. Elvárom, hogy minden katonai parancsnokság, közigazgatási hatóság a leggyorsabban, legerélyesebben járjon el. Amennyiben akár a hatóságok, akár egyes vezető állásban levők gyámoltalan puhasággal működnének, azokat állásukból azonnal fel fogom menteni, illetve a kormánybiztosok útján rendelkezési állományba helyeztetem . . .

Doblhoff és Pilch szépíti a rendelettel kapcsolatban Horthy szerepét a fehérterror szörnytetteinek kialakulásában. Doblhoff szerint e tettekben, amelyeket általában mint a fehérterror eseményeit emlegetnek, néha még tiszti osztagok is – amelyeket vezetőik után Prónay-, Ostenburg-, Madari-különítménynek neveznek – elragadtatják magukat, és részt vesznek az ilyen büntető expedíciókban. Meg kell ezt érteni, mert polgárháború dúl az országban, mondják.

Horthy rendkívül súlyos helyzet elé kerül – folytatja Doblhoff. – A fővezér első és legfontosabb feladatának azt tekinti, hogy az országot megszabadítsa az ellenséges megszállás alól. Az országban azonban még sokan rettegnek a változástól, a föld alatti kommunista mozgalmaktól. Nem áll rendelkezésre sem elegendő fegyelmezett katonaság, sem szervezett hivatali apparátus ahhoz, hogy ezt a veszedelmet törvényes formák és keretek között letörhesse. Így Horthynak kissé több teret kell engedni, hogy elvégezzék azt a halaszthatatlan munkát, ami szükséges, s amit a hatóságok még nem tudnak vállalni: a nyugtalankodók megfékezését, a veszedelmes vörös elemek letörését.

Doblhoff szépítő megállapítása Horthy felelősségéről – még becsületes is ahhoz képest, amit Pilch ír. Ő a Horthy-egyenruhába öltöztetett kommunistákat teszi felelőssé a fehérterrorért.

A fővezérség működésének első időszakában – írja – a kommün hívei természetesen korántsem kerülnek mind kézre, hanem – néhol még tiszti ruhába öltözötten is – rablóbandákba verődötten garázdálkodnak. Egész területek lakosságát tartják rettegésben, izgatnak az új rend ellen . . . Ezekkel a kommunista üzelmekkel szemben a fővezér erélyes rendszabályokhoz nyúl: adja ki augusztus 28-i parancsát.

Horthy a fehérterrort engedélyező parancsával egyidejűleg feltételeket szab Friedrichnek, miként lehetne megszüntetni a népítéleteket. Mivel az ország létére döntő fontossággal bír, hogy a bolsevizmus többé fel ne üthesse fejét, és a titokban tovább folyó

bolsevista agitáció megszűnjék, elkerülhetetlennek tartja, hogy a bíróságok szigorított módon járjanak el a volt kommunista elemek megbüntetésében. Az eddigi törvények nem adják meg a bíróságoknak azon hathatós eszközt, mely oly szigorú eljárást biztosíthatna a bolsevisták ellen, mint az a népérzetnek megfelel...

Népérzetnek, népítéletnek nevezi a tiszti különítmények tömeggyilkosságait, pogromjait!

Szükségesnek tartja a bírák működésének alapos megvizsgálását, mert a fővezérségnek szomorú tapasztalatai vannak a bírói kar enyhe eljárásáról.

Horthy parancsa amiatt is kihívás Friedrichhel szemben, amiért még mindig nem veszi figyelembe a szegediek politikai követeléseit, bár Gömbös kétszer tárgyal vele.

E kihívó magatartás megfelel Horthy környezete sürgetésének, hogy a hadsereg főparancsnoka immár függetlenítse magát a Friedrich-kormánytól. Ennek úgyszólván nincs akadálya, mert ha a szegedi jobboldal a kormányalakításban jelenleg még nem is tudja érvényesíteni befolyását, a haderő folyamatos kialakításával, felszerelésével annyira megnő a volt szegedi, most már Nemzeti Hadsereg katonai jelentősége, hogy kialakul politikai hatalma is.

A fővezérség ennek érdekében 1919. augusztus 24-ével maga alá rendeli a közigazgatást. Mint tényleges helyzetet, Friedrich kénytelen ezt tudomásul venni: jóváhagyó kormányrendelettel szentesíteni. Gróf Pallavicini György személyében főkormánybiztost rendel Horthy mellé. A főkormánybiztos azonban a valóságban nem mellé, hanem alárendeltje Horthynak. Ugyanakkor az adók erőteljes behajtásával a Nemzeti Hadsereg pénzbeszerzője.

A közigazgatás alárendelését a hadseregnek Horthy azzal indokolja, hogy a bolsevizmus csak az imént tört le, állandóan kísért a veszély, hogy bármely pillanatban ismét felbukkan. Az ország legnagyobb részének megszállása hozzájárul ahhoz, hogy a lakosság hangulata nyugtalan. A politikai és közigazgatási ügyek vezetésében mutatkozó nehézségek késztetik arra, hogy a fővezérség kebelében polgári osztályt alakítson azzal a célkitűzéssel, hogy a fővezérség szándékainak megfelelően tanácsadója és intézője legyen. Minden vármegyében a polgári kormánybiztos mellé vármegyei katonai parancsnok kerül. A vármegyei polgári biztosok feje a fővezérség mellé rendelt főkormánybiztos.

Már Siófokon szükségesnek mutatkozott – írja Horthy –, hogy

a felszabadult területeken alkalmas személyiségek igénybevételével gondoskodjék a rendes polgári közigazgatás helyreállításáról. Jogászilag képzett, tapasztalt férfiakat hívott meg a főhadiszállásra, hogy az átmenetet az új rendre előkészítsék, mert az egyáltalán nem oldaná meg a felmerülő kérdéseket, ha a kommunisták rendelkezéseit egyszerűen csak hatálytalanítják.

A különítmények, a karhatalmi alakulatok és a hadsereg más alakulatai még ezután is sorozatosan beavatkoznak a közigazgatási hatóságok, csendőrség és rendőrség munkájába. Megbízhatatlanság címén fellépnek a törvényességre törekvőkkel szemben, az ilyen szellemű hatósági személyeket bántalmazzák, letartóztatják.

Horthyék az egész országot behálózó felderítő hírszolgálatot szerveznek. A megyei katonai parancsnokságokon létrehozott H(hír)-osztályok alá tartozik a járási székhelyeken felállított hírcsoport, amely bizalmi embereket szervez a községekben és falvakban. A megyei H-osztályok rendszeres helyzetjelentéseket küldenek a fővezérség II/b. hírszerző osztályának. A nemzet- és vörösvédelmi szolgálatnak nevezett felderítő hálózat különösen a kommunisták és a kommunistagyanúsak ellen irányul. Jelentések alapján a fővezérség önálló nyomozásokat folytat, letartóztatásokat foganatosít.

A románok által megszállt területeken, főként Budapesten, a jelentős összegek felhasználásával tevékenykedő hírszerzők feketelistákat készítenek.

Hasonló szervezetet hoz létre Friedrich is. A fővárosra és közvetlen környékére vonatkozóan elrendeli a kommunista érzelmű egyének összeírását. A budapesti államrendőrség hatósága alá eső területen elrendeli olyan megfigyelő szervezet kiépítését, amely szervezetbe olyan politikailag megbízható polgári egyének vonandók be, akik a rendőrhatóságok felügyelete, ellenőrzése és védelme alatt mint állambiztonsági megbízottak működnek.

Mattyasovszky budapesti főkapitány az utasítást annyiban is részletezi, hogy az állambiztonsági megbízottak mozgalma – azaz besúgóhálózat – amiatt szükséges, mert hírei szerint a kommunisták és agitátorok tevékenysége nőttön-nő. Nyíltan agitálnak, titokban és nyíltan üléseznek. Megfigyelésükre és az ellenrendszabályok alkalmazására a jelenlegi detektívtestület, a mostani viszonyok között kevés. A munkásházak megfigyelése – körletenként és házanként – annak megállapítása végett is szükséges, hogy melyik

munkás nincs éjjel otthon. Utóbbiak „titkos kommunista gyűlésekre járnak", letartóztatandók.

Nemegyszer előfordul, hogy Horthy H-hálózatának tagjai és az állambiztonsági megbízottak ugyanazok a személyek, azzal a különleges megbízatással, hogy figyeljék meg a Friedrich-kormányzat vezető személyiségeit is.

A fővezérség létrehoz egyéb titkos szervezeteket is. Utasítást ad az erdélyi, bánáti és felvidéki területek keresztény, magyar, katonaviselt lakosságának titkos megszervezésére. Célja: Magyarországért a régi határokkal! Beszervezni megyénként százas létszámú századokba a katonaviselt keresztény és politikailag teljesen megbízható, a bolsevizmustól mentes elemeket, elsősorban a kisgazdákat és mezőgazdasági munkásokat. Ipari munkások csak a legvégső esetben jöhetnek tekintetbe, akkor is csak erős megrostálás alapján.

Gömbös a fővezérség anyagi támogatásával működik Budapesten. Legfőbb eszköze ebben a még Szegeden megszervezett és általa irányított titkos társaság, az Etelközi Vérszövetség, az EKSZ. A Tanácsköztársaság bukásával és a szervezetnek Budapestre áthelyezésével a csakis vezető állású EKSZ-tagság a többszörösére növekszik, félelmetes politikai erővé válik. Azáltal is, hogy egyes nem engedelmeskedő tagokat a különítményesek titkos halálos ítélettel kivégeznek.

Gömbös vezetésével az EKSZ állam az ellenforradalom államában. Hivatalosan Horthy nem vállal ebben szerepet. Köztudott azonban, hogy az EKSZ vezértanácsa és tagsága Horthyt tekinti láthatatlan fejének.

Ugyancsak Gömbös szervezi a Horthy által mellé vezényelt Prónay- és más különítményes tisztek segítségével az ellenforradalom győzelmének és a tőkés rend helyreállításának biztosítékát szolgáló, a Horthy-hadsereget kiegészítő MOVÉ-t. Számos hasonló jellegű, félkatonai fajvédő szervezetet, reakciós egyesületet, társaságot pártfogol. Valamennyi a totális diktatúra kiépítését tűzi ki céljául, beleértve a liberális pártok és a Szociáldemokrata Párt megsemmisítését.

A MOVE mellett a legjelentősebb az Ébredő Magyarok Egyesülete. A Gömbös által szervezett más fajvédő szervezetek tagsága ugyanabból a társadalmi rétegből toborzódik, amely a Nemzeti Hadsereg tisztikarát alkotja. Vezető elemei az aktív tisztek, akiknek anyagi és társadalmi boldogulása összefonódott az elnyomó államgépezettel. Kiegészül a kispolgárság soraiból verbuvált ele-

mekkel. Tartalékos tisztek és altisztek olyan csoportjával, akik gyerekfejjel kerültek a frontra, és leszerelésük után elhelyezkedésük szinte a lehetetlennel egyenlő a leromlott magyar gazdasági életben.

Nagy számban csapódnak hozzájuk a Magyarország nemzetiségi területeiről elmenekülő, magyar származású tisztviselők, egyetemi hallgatók, akik ott nem folytathatják működésüket, iskoláikat.

Gömbös fegyveres szervezeteihez számosan csatlakoznak munkanélküli fiatalok, szervezetlen munkások. Megtéveszti őket a MOVE és az Ébredő Magyarok Egyesülete zavaros, tőkés-nagybirtokos, nacionalista Nagy-Magyarország propagandája, amely demagógiája ellenére végső soron a Károlyi-forradalommal és a Tanácsköztársasággal megbuktatott tőkés rend teljes magyarországi helyreállítását szolgálja. E szervezetek az általuk képviselt néprétegek nevében államfenntartó szerepükről szavalva támadják Friedrichék és az uralkodó osztályok konszolidációs kísérleteit, amely veszélyezteti saját hatalmi törekvéseiket.

Valamennyi, a fővezérség által pénzelt titkos és legális szervezet a Nemzeti Hadsereg bevonulását készíti elő a románok által megszállt Budapestre és egyéb területekre, hogy a Horthy nevében cselekvő szegedi szárny megszerezze magának a hatalmat.

A szegediek ebben jelentős támogatáshoz jutnak azzal, hogy szeptember 7-én Friedrich–Horthy egyesített törekvése eredményeként az antant hozzájárul tizenháromezer főnyi magyar haderő szervezéséhez.

Az antant ígéretet tesz a románok további előnyomulásának beszüntetésére is.

Ily módon az antant 1919. szeptember 7-ével a nemzetközi diplomácia nyelvén elismeri nem hivatalos, de tényleges fővezérnek Horthyt.

Friedrich, amikor erről értesíti Horthyt, másik kérésének is eleget tesz. Több milliós összeget juttat a hadsereg szükségleteinek fedezésére. Nehezen teremti elő a kormány, mert hatalmas összeget emészt fel a román megszállás. Mégis küld pénzt Horthynak.

Horthynak ez azonban nemcsak a hadseregre kell. Friedrich, ha tudná, hogy ennek jelentős része azonnal visszajut Gömböshöz, Horthy hatalmának megszerzésére, nem adná a pénzt.

Pilch írja 1919. szeptember 7-e jelentőségéről: – Amikor a honmentés első lépése gyanánt az antant engedélyezi a hadsereg szervezését, és ténnyé válik a románok megállítása, Horthy már másnap

útra kel, hogy a dunántúli városok lakosságával és a föld népével közvetlen érintkezést keressen avégből, hogy a rettenetes háború és a borzalmas kommunizmus után önbizalmát vesztett, elernyedt tömeget felrázza, hogy lelki kapcsolatba jusson a vidék közszellemével, hogy közvetlen benyomásokat szerezzen, hogy tudja, mire számíthat, mi van a háta mögött, hogy a közelmúlt nagy rázkódásai után vigasztaljon, buzdítson és a magyar Nemzeti Hadsereg megalkotása ügyében áldozatkészségre bírja a társadalom minden rétegét...

Első útja szeptember 8-án Somogy vármegyébe, Kaposvárra vezet. Ez Horthy első fővezéri nyilvános megjelenése. Tisztjei mindent elkövetnek, hogy jelentőségét felfokozzák. A hatóságok ünnepélyesen fogadják, kivonul a város előkelősége.

A fővezér, akit a fogadtatás nemcsak meglep, hanem nyilatkozata szerint meg is hat, a boldogságos Szűzanya képével díszített nemzeti lobogó alatt kivonuló díszszázad megszemlélése után fogadja a katonai parancsnokok jelentését. Meghallgatja az alispán üdvözlő szavait, aki az egész vármegye magyarsága nevében biztosítja a fővezért odaadó és megértő támogatásáról.

Ezután felesküsznek az újonnan toborzott fehér tollas, tölgyleveles, Bocskai-süveges csapatok. Először hangzik el a Horthy által elrendelt újfajta eskü a kommunizmus elleni küzdelemről és a fővezér iránti feltétlen engedelmességről:

– Esküszünk, hogy soha kommunista eszmék szolgálatába nem állunk, a bolsevizmus ellen kérlelhetetlenül küzdeni fogunk... Esküszünk, hogy fővezérünket feltétlenül követjük, úgy neki, mint az általa kinevezett minden elöljárónknak feltétlenül engedelmeskedünk, őket megvédelmezzük.

Az *Új Somogy* híradása szerint hasonlóan folynak a Horthyt fogadó katonai és polgári ünnepségek Tabon, Karádon, Fonyódon.

Szeptember 7-vel, most már Bethlen ösztönzésére, báró Lehár ezredes is elismeri fővezérnek Horthyt.

Prónay írja naplójában: Horthy tárgyalt a legitimista Lehár vezérkari ezredessel. A tárgyalások nem mentek egészen simán, bár a helyzetet tekintve Horthynak még szüksége lesz Lehár csapataira. Csakis miután Horthy testestől-lelkestől Károly király hívének és alattvalójának mondja magát, jön létre köztük a megértés, és Lehár alárendeli magát a fővezérnek. A köztük való viszony elmérgesítésén azonban a fővezérségen máris többen dol-

goznak – céloz Prónay a szabad királyválasztó Gömbösre, Magasházyra.

Bethlen azzal, hogy Lehár báróval elismerteti Horthy fővezérségét, hatalmas segítséget nyújt Horthynak, a szegedieknek. Eddig csakis Tolna, Somogy és Baranya vármegye jugoszlávoktól meg nem szállt részét uralták. Most eljutnak a Dunántúl nyugati részébe, ahol nemcsak az eddigi versenytárs, Lehár ezredes hadserege, hanem a románok elől ide átmentett nagy mennyiségű állami és katonai javak állnak rendelkezésre. Emellett a dunántúli nyugati részek Ausztriával határosak, ahonnan katonai felszerelési cikkek és fegyverzet beszerezhető. A cseréhez szükséges mezőgazdasági termékeket Lehár–Horthyék a parasztoktól kényszerrel veszik igénybe.

A budapesti antantmegbízottak szeptember 7-i határozatával így válik a fővezérség az ellenforradalmi erők hivatalos központjává. Most már, hogy Horthy megszerzi Bethlen–Lehár útján a teljes hatalmat Dunántúlon, és antantengedéllyel nyíltan folytathatja hadserege szervezését, a szegediek úgyszólván semmi akadályát nem látják annak, hogy a románok kilátásba helyezett kivonulásával kiterjesszék hatalmukat egész Magyarországra. A tényt, hogy a magyar ellenforradalom táborában az erőviszonyok ily jelentősen az ő oldalukra billennek, felhasználják Horthy katonai diktatúrájának előkészítésére. Tervezetet készítenek a katonaságnak az antant által engedélyezett létszámon túlmenő fejlesztésére, a csendőrség és a rendőrség újjászervezésére. Tervük lényege, hogy a csendőrséget és városi rendőrséget, amelynek szerintük számos tagja a proletárdiktatúra idején kompromittálta magát és emiatt megbízhatatlan, katonai vezetésükkel teljesen újjászervezzék, a fővezér parancsnoksága alá helyezzék. Ezzel minden fegyveres erő az ő kezükben összpontosulna.

Báró Perényi belügyminiszter nagy erélyel elutasítja a követelést. Nyíltan megmondja, ilyesmit csak diktátor követelhet magának. Horthy nem az, ne is legyen!

Perényi Zsigmond válaszát Horthy személyes sértésnek veszi. Felveti Friedrich előtt: többé nem hajlandó együttműködni a belügyminiszterrel. Friedrich nem teljesíti Horthy követelését: a csendőrség és rendőrség alárendelését. Kárpótlásul megígéri, hogy a Horthyval szemben tapintatlan báró Perényi belügyminiszter távozik posztjáról. Ez Horthyék első sikeres beavatkozása a kormányalakításba, amely egyébként is esedékes.

Friedrich ekkor még mindig azt reméli, hogy József főherceg lemondásával, kormánya legutóbbi átalakításával időt nyer. Reméli, hogy az antant szeptember 7-i engedélye a hadseregszervezésre és a román kivonulás ígérete őt segíti politikai helyzetének megszilárdításában, és nem Horthyt.

Az antantmegbízottak továbbra sem fogadják el Friedrich kormányalakítását. Különösen a franciák elégedetlenek a szerintük elkötelezetten Habsburg-párti Friedrichhel. Inkább számolnak Horthyval, aki már Szegeden, de Budapesten jártával Graziani tábornok útján is, elkötelezte magát a francia barátságra.

Figyelembe veszik a franciák, hogy Horthy nyilvánosan mélységesen hallgat a Habsburgokról. Sőt a bizalmi embere, Gömbös, Habsburg-ellenes szabad királyválasztó programot ad: – Döntsön az ország, ki legyen a király! – Azaz akár Horthy is lehet, ha ő, Gömbös, az első embere . . .

Az, hogy Horthy a Habsburgok kérdésében eltűri Gömbös programját, máris mutatja kettős politikáját és szerepét. Maga tart már igényt az uralomra, vagy legalábbis jelentős hatalmi szerepének biztosítása nélkül nem áll a Habsburgok mellé.

A franciáknak kedvez ez a politika. Őket egyáltalán nem érdekli, hogy Gömböstől sugalltan Horthy egyelőre hallani sem akar a döntően angol kívánságról: a koalíciós kormányzásról a liberálisokkal és még ennél is kevésbé a szociáldemokratákkal.

Szegeden Horthy még együttműködött a liberálisokkal. Elfogadta tőlük a fővezérséget, most már nélkülük tör hatalomra.

Szeptember 11-én Friedrich újabb kormányalakítási engedményt tesz. Gróf Csáky külügyminisztert felváltja a Bethlennel tartó, angolbarát diplomata, gróf Somsich nagybirtokos. Horthynak azzal ad elégtételt, hogy báró Perényi távoztával az ugyancsak Bethlenhez húzó legitimista Beniczky Ödön eddigi belügyi államtitkárt lépteti elő belügyminiszterré. Pénzügyminiszter: a kisgazdapárti Korányi Frigyes bankigazgató.

Epizódja a kormányalakításnak, hogy Huszár Károly, a Friedrich-kormány kultuszminisztere, felkeresi a szociáldemokrata Garami Ernőt. Biztatja, lépjen be a kabinetbe. Garami kijelenti, erre semmi körülmények között nem hajlandó. Friedrichet veszedelmes és lelkiismeretlen kalandornak tartja, aki csak katasztrófába viheti az országot, Huszár pedig minisztere Friedrichnek, mindenben helyesel Garaminak. Kijelenti, éppen azért kell bejönnie a kor-

mányba, hogy Friedrichet egyesült erővel hátulról ártalmatlanná tegyék. Garami ezt a szerepet köszönettel elhárítja magától. Huszár felfogása jellemző azonban a keresztény blokk politikusaira.

5

A Tanácsköztársaság bukása óta az állandó kormányválság és a pártok harca a hatalomért lehetetlenné tesz úgyszólván mindenféle átfogó kormányintézkedést. A legsúlyosabb háborús nélkülözéseket is felülmúló a rettenetes nyomor. A tanácskormány bukása az aratás idejére esik, a Friedrich-kormány mégsem tudja megoldani a városok élelmezését. A gyáripari termelés alig éri el a háború alatti egynegyedét. A munkanélküliek száma a fővárosban és környékén megközelíti a százötvenezret. A kormány mégis megszünteti a tanácskormány által intézményesített munkanélküli segélyt.

A tőkések a munkabéreket a Tanácsköztársaság idején megállapított minimális bérek ötven–hatvan százalékára szorítják vissza. A nyomdászok a kommün idején fizetett havi négyszáznyolc koronás bér helyett kétszázötvenet kapnak. A téglagyári munkások százegyvenötöt.

Somogy megye kormánybiztosa azzal hatálytalanítja a gazdasági cselédekkel kötött kollektív szerződést, hogy az abban foglalt magas bérekkel a gazdálkodást nem lehet fenntartani. A Tanácsköztársaság által megállapított férfinapszám harmincöt-negyven korona volt, most tizenöt. Az uradalmak visszaveszik a Károlyi-kormány idején hadirokkantaknak és kisembereknek használatra kiadott földeket. A kormány nemhogy eleget tenne a paraszti tömegek földkövetelésének, engedi, hogy a földbirtokosok visszavegyék a nincstelenek használatában levő kevés földet is. A földbirtokosok és nagybérlők eme mohósága az ellenforradalmi földreform-demagógia teljes lelepleződését jelenti.

Súlyosbítja a helyzetet az egyre gyorsuló infláció, az árak ijesztő növekedése.

A proletariátus elkeseredett harcot folytat helyzete megjavításáért. Szeptember első hetében a bányászok leteszik a szerszámot. Tiltakoznak a bányák katonai megszállása, a munkaidő napi tizenkét órára kiterjesztése, a bérek csökkenése ellen. A sztrájk kiterjed Tatabányára, Felsőgallára, Nagymányokra, Szászvárra, Komlóra.

Schnetzer tábornok honvédelmi miniszter a hatóságokhoz és külön Horthyhoz intézett táviratában súlyosan veszélyesnek jelzi a helyzetet, mert a bányászok vonakodnak beszolgáltatni fegyvereiket. Becslése szerint a munkásságnál országosan mintegy százezer fegyver, sok lőszer, kézigránát, géppuska és egyéb hadianyag van elrejtve. A román csapatok és a Horthy egységei által végrehajtott fegyverbeszedés siralmas eredményű. Csak a fegyverek huszadrésze kerül elő.

Tatabányára Schnetzer csendőrosztagot rendel ki, amely sortüzet nyit a letartóztatott társaik szabadon engedését követelő munkásokra. Hét bányász holtan marad a vérengzés színhelyén. A sebesültek közül kettő belehal sérüléseibe.

A komlói és szászvári bányatelepekre Horthy büntető osztagai vonulnak, fojtják vérbe a megmozdulást. A lázongó bányászokat behívják katonának.

A bányászok részben elérik követelésüket. A tatabányai vérengzés mindenképp szemlélteti számukra a kereszténységocializmust, amelyet az ellenforradalom ígér a munkásoknak. Jellemző az is, hogy a komlói és szászvári sztrájk letörése után a miniszterelnökhöz intézett táviratában Horthy súlyosabb rendszabályokat követel a kommunisták ellen.

Javasolja: a minisztertanács által már elhatározott, de a románok közbelépése miatt még ki nem hirdetett statáriumot az egész Dunántúlra terjesszék ki, a hadsereg elleni izgatás és a fegyverek jogtalan elrejtése miatt. Kijelenti: a katonai karhatalmak túlkapásai csak akkor szűnnek meg, ha az elfogott kommunisták akkor is megkapják büntetésüket, ha nem lehet közönséges bűntettet bizonyítani rájuk.

Az ilyen eljárás szükségességét Horthy elrettentő példaadás szempontjából hangsúlyozza, ami egyben ismét felelet a tiszti különítmények vérengzései ellen emelt kifogásokra.

Akárcsak Tatabánya és Komló bányászai, harcolnak a dolgozók az északi területek bányáiban és ipari gócpontjaiban. Nagy Pál altábornagy a kormány megbízásából ellenőrzi az északi részeken szervezett karhatalmakat. Jelentést tesz a munkásság ellenállásáról. Felkeres több járási és megyei székhelyet. Az a tapasztalata, hogy a nyugalom csak látszólagos. Nyugtalanságot, bizalmatlanságot, tartózkodó viselkedést tapasztal a községek utcáin, terein, az életben. Általános a panasz és a türelmetlenség a vasúti forgalom nehézségei, az áruhiány, a nehéz megélhetés miatt. A közbiztonsági

és karhatalmi szervek megalakulásával és működésével kapcsolatban jelenti: e szervezetekbe a nép vagyonos, jó érzésű elemei örömmel jelentkeznek, de nem a munkásság. Javasolja: az ipari üzemekből nagy számban elbocsátott és munkanélküli tömeget hívják be munkásszázadokba.

Beszámol a közigazgatás fokozatos megindulásáról. Erélyes és kérlelhetetlen igazságszolgáltatást sürget a kommunisták és különösen a néptanítók ellen. Nem maradhat megtorlatlanul a néptanítók nagy részének ellenállása.

A hatalmát vesztett, megkínzott proletariátus nem adja fel harcát. A szakszervezetek – a Nemzeti Hadsereg által megszállt, de a meg nem szállt területeken is – az üldözés ellenére működnek. Harcolnak a nyomor és az üldöztetés ellen. Kommunisták és szociáldemokraták a terrorral dacolva jelentős munkát végeznek a szakszervezetek védelmében. A dolgozók alig-alig kapnak támogatást a Szociáldemokrata Párttól, amely teljesen az osztálybéke álláspontjára helyezkedik.

Magukra hagyatottak a kommunisták is. Számukra nemcsak a fehérterror üldözése okoz szinte áthidalhatatlan nehézséget, hanem az, hogy nem támaszkodhatnak kommunista pártszervezetekre. A diktatúra kikiáltása előtt a Kommunisták Magyarországi Pártjának nem voltak jelentős pártszervezetei. A nagyon fiatal, 1918 novemberében alakult párt 1919-es hatalmas tömegbefolyása ellenére még Budapesten sem tudta elérni pártszervezeti erejének jelentős növekedését. Vidéki szervezeteinek egy része a Károlyi-kormány és a Szociáldemokrata Párt részéről indított 1919 januári rendőrségi támadás idején megsemmisült. A Tanácsköztársaság kikiáltásakor a két párt egyesülésével az amúgy is gyenge kommunista szervezetek beolvadtak a régi, erős szociáldemokrata szervezetekbe. A Tanácsköztársaság bukásakor emiatt ténylegesen nincsen kommunista párt.

Amikor a diktatúra bukásával a kommunisták részéről Kun Béla elnökletével megszületik az a határozat, hogy a kommunista vezetők közül kiknek kell elhagyniuk Magyarországot, döntés születik a Kommunisták Magyarországi Pártja újjászervezéséről, az illegális pártépítő munkáról. E fontos és veszélyes munkát a párt három ismert nevű vezetője, az önként jelentkező Korvin Ottó, Lukács György és Hirossik János kapja.

Bátor és önfeláldozó elhatározásuk csak részben jár sikerrel. A Peidl-kormány bukásával, az ellenforradalmi Friedrich-kormány uralomra jutásának egyik első, a kormánylapban örömmel meghir-

detett fegyverténye Korvin Ottó letartóztatása. Lukács Györgynek menekülnie kell. A kommunista párt elveszti újjászervezésének két vezetőjét. Csak Hirossik folytatja a földalatti szervező munkát.

1919. augusztus 3-án a Kommunista Ifjúmunkások Magyarországi Szövetsége választ illegális Központi Bizottságot. Nincsen illegális tapasztalatuk, már a fehérterror első hullámában letartóztatják őket.

Párt- és ifjúmunkás-vonalon emiatt csak kevésnyi, kis létszámú kommunista szervezet működik.

Ausztriában az odamenekült kommunista pártvezéreket, Kun Bélát és társait internálják. Mégis találnak ott módot, hogy hozzákezdjenek a kommunista pártépítés munkájához. Az osztrák kommunisták rendelkezésükre bocsátják napilapjukat, a Bécsben megjelenő *Die Rote Fahné*-t, a Vörös Zászlót. A fő feladat az egymástól függetlenül, Ausztriában és itthon meginduló kommunista szervezkedés összehangolása, a kapcsolatok kiépítése. Ebben a megszálló román hadsereg kommunistái is segítik őket. Legendás a híre egy Rozsu nevű román kommunistának.

1919. szeptember 2-án megjelenik a Kommunisták Magyarországi Pártja kiáltványa a nemzetközi munkásosztályhoz: – A nemzetközi ellenforradalom Magyarországon működő csapatai legyőzték a magyar munkásosztályt. A románok az antantmisszió védőszárnya alatt, a magyar burzsoázia segítségével megszállták Budapestet s a nagyobb vidéki városokat... Felületes számítás szerint Magyarországon eddig hatezer munkást öltek meg, tekintet nélkül arra, hogy kommunisták vagy szociáldemokraták voltak... Elvtársak! A magyar munkásság forradalmának ügye a világforradalom ügye. Olasz, francia, angol munkások és katonák! Ha nem akartok munkástársaitok árulói lenni, ha nem akartok együttműködni bűnös kormányaitokkal, cselekedjetek!...

Szeptember 10-én a Szociáldemokrata Párt röpiratban elítéli a Tanácsköztársaságot, a kommunistákat. Megerősíti a Szociáldemokrata Párt osztálybéke álláspontját: – Szüneteljen most az osztályharc, némuljon el minden fajú nemzeti és felekezeti ellentét. Az ellenforradalmi koalícióval szemben alakuljon meg az állam újrafelépítését és fenntartását kívánó elemek koalíciója. Alakuljon meg az általános kiengesztelődés, a békés termelés és jóvátevés híveinek szolidáris egyesülése.

Ami ellentét van közöttünk, azt elintézhetjük később! Előbb mentsük meg az országot!...

Ez a politika nagyon megnehezíti a Kommunista Párt osztályharcot hirdető illegális munkáját. Nemcsak a fehérterror ellen kell harcolnia. Ébren tartva a munkásosztályban a szocialista tudatot, le kell küzdenie a Szociáldemokrata Párt által előidézett tespedést is.

6

Kaposvárott szeptember 16-án törvényszék elé állítják Somogy megye vezető kommunistáit. A tárgyaláson fehérterrorista tisztek követelik: ha nem végzik ki valamennyit, nem állnak jót katonáikért. Az ellenforradalmi törvényszék elnöke tiltakozik, hogy a katonaság beavatkozzék a bírói eljárásba.

A fehérterroristák válasza az, hogy a kaposvári törvényszéki fogházból elhurcolják Latinka Sándor kormányzótanácsi biztost, Tóth Lajost, Levin Samut, Szalma Istvánt, Farkas Jánost. A nádasdi erdőben levő lőtérre viszik őket. Megásatják velük sírjukat. Céltáblához kötözik valamennyit. Büszkén vallják magukat kommunistáknak. Kivégzik őket.

A Somogyban különösen népszerű Latinkáról szól majd a nagyon szomorú nóta:

Állt egyenest, mint a nyárfa,
Megsiratja sok száz árva.

Ellenzéki lapok nem jelenhetnek meg. Akárcsak a Latinkáról szóló gyászdalban, mindenütt szájról szájra adják a terrorista szörnyűségek hírét. A nép Horthyt eddig cattarói hóhérnak nevezte, mostantól az ország hóhéra nevet kapja.

A Horthy-legenda kialakítói majd mégis arról írnak: alig alakul meg sok nehézségek legyőzése után a Nemzeti Hadsereg, ennek tekintélyét, sőt létét máris veszélyezteti a politika. Egyes tisztek önhatalmúlag ítélkeznek a kommunizmussal vádolt egyének felett. Tápot adnak a világszerte elterjedt rémhíreknek. A fővezér átlátja ennek a nemzetközi politikai jelentőségét, szigorúan megtiltja a törvényes kellékek nélküli katonai ítélkezést.

Így a Horthy-legenda. A valóságban a Friedrich-kormányt és a budapesti antantmissziókat elárasztják a Dunántúlról érkező levelek és jelentések Horthy tiszti különítményeinek szörnyű gyilkosságai-

ról és rablásairól. A letartóztatottak hozzátartozói könyörögnek, mentsék meg a még élőket a kivégzésektől és kínzásoktól. Budapesten a román hadsereg cenzúrázásával megjelenő *Reggeli Hírek* közli a dunántúli eseményeket, fényképeket. Sorban felkötött emberek előtt mosolygó tisztek állnak.

A borzalmaknak csak töredéke kerül nyilvánosságra. Mégis most már nemcsak Magyarország, a külföld is hangos a fehérterror szörnyűségeitől. Az antanthatalmak budapesti megbízottai vizsgálatot követelnek.

Beniczky Ödön, az új belügyminiszter igyekszik komolyan venni a „törvényeket". Ennek megfelelően akar eljárni a kommunisták ellen. Keresztülviszi a minisztertanácson: küldjék el őt Siófokra, hogy figyelmeztesse és rávegye Horthyt: szüntesse meg a tiszti századok garázdálkodását.

Beniczky nem akar egyedül találkozni Horthyval. Úgy véli, minden kitelik tisztjeitől. Felkéri a monarchia volt külügyminiszterét, a nagy tekintélyű politikust, gróf Andrássy Gyulát, kísérje őt Siófokra. A fővezérrel történő kényes tárgyalásoknál legyen segítségére. Kettejük kérésére hozzájuk csatlakozik Bethlen István, Károlyi József gróf székesfehérvári kormánybiztos, Batthyány Lajos gróf földbirtokos, Pallavicini György őrgróf, dunántúli kormánybiztos.

Beniczky utóbb feljegyzést készít a siófoki tárgyalásokról. A többi résztvevő közléseiből is ismertek a bizalmas találkozás részletei.

A megbeszélés tárgyát Andrássy Gyula adja elő. Vázolja a belés külpolitikai helyzetet. Kéri a fővezért, szüntesse meg a tisztikar, különösen a tiszti századok önkényes garázdálkodásait, nehogy az országnak ebből súlyos kára származzék.

Horthy egyre nagyobb izgalommal hallgatja az előadottakat. Amikor Bethlen gróf veszi át a szót, akit politikai kapcsolatok fűznek hozzá, Horthy kitörő idegességgel kiált rá: – Még te is ellenem fordulsz?

Pedig Bethlen csak szerény észrevételt tesz – jegyzi fel Beniczky. Kifogásolja, hogy a fegyelmezetlen tisztek működése árt a hadsereg tekintélyének. Kéri, a tisztek ne tartsanak népgyűléseket. Ez a politikusok dolga.

Horthy idegességének nemcsak az az oka, hogy kérik tőle a tiszti különítmények kegyetlenkedéseinek megszüntetését. Azt hiszi, Bethlen megjegyzése a hatalomért dúló belső harcokkal kapcsolatos. Ebben Bethlen részéről nem az óvatosságra intést érti,

hanem úgy látja, ellenzi politikai törekvését. Ezt nem várta volna titkos szövetségesétől.

Beniczky szerint Horthy annyira összevissza beszél, hogy alig lehet megérteni. Általában menti a tisztek eljárását, igazolni igyekszik őket. Beniczky, látva ily módon jövetelük elégtelen eredményét, azt kérdezi Horthytól: ha a Nemzeti Hadsereg bevonul a fővárosba, lesz-e pogrom?

– Pogrom nem lesz, de néhányan fürödni fognak! – válaszolja Horthy. Közben egy budapesti újság cikkét mutatja, mely hadserege dunántúli erőszakoskodásait írja le. A cikk szerzője a Beniczky előtt ismeretlen Roboz Imre és testvére.

Horthy felolvassa a cikket és hozzáteszi: – Akik ilyen cikkeket írnak, fürödni fognak!

Kellemetlen csend fogadja Horthy megjegyzését. Beniczky mégis figyelmezteti Horthyt, ígérje meg, semmit sem tesz az ő – mint belügyminiszter – tudta és megkérdezése nélkül. Horthy ezt megígéri. Végül is a megbeszélés barátságosabb hangulatban végződik, mint ahogyan indult – jegyzi meg Beniczky, és társaival együtt távozik Siófokról.

Horthy összevissza beszél a siófoki tárgyaláson, de utóbb kiderül, nem annyira, hogy meg ne értené a találkozás súlyos politikai jelentőségét. A nagybirtokos politikusok látogatása és intő szava olyan figyelmeztetés számára, amit, ha hatalomhoz akar jutni, meg kell fogadnia. Amiatt is, mert rövidesen újabb intés érkezik Horthyhoz az antant képviselőitől.

Hasonló kívánsággal azonban, hogy enyhítse a rendőrségi fehérterrort, Horthy is felkereshetné a „törvényesen eljáró" belügyminisztert. A budapesti ezer letartóztatottra méretezett Gyűjtőfogházban kétezer-ötszáz foglyot tartanak. Lehetetlen továbbiakat odaszállítani. A száznegyven letartóztatására épült szekszárdi törvényszéki fogházban négyszázat tartanak. A főügyész internáló táborok felállítását kéri a kormánytól, ahova elhelyezhetők lennének a bűncselekménnyel nem gyanúsítható, de egyébként a közre veszélyes bolsevisták. A rendőrség a politikai foglyokat éjjel-nappal válogatott kegyetlenségekkel gyötri. Sok fogoly nem bírja elviselni a kínokat, és a fogdában önkezével vet véget életének. Másokról, akik a kegyetlen bánásmódtól halnak meg, a rendőrség hivatalosan megállapítja: öngyilkosságot követtek el.

A fővezérségen lefolyt tanácskozás személyi összetétele azt mutatja, hogy ez tulajdonképpen a nagybirtokos osztály képviselőinek

találkozása Horthyval. Felkeresik, mert még a nem kommunista tömegek is mélységes ellenszenvet tanúsítanak a Horthy által alkalmazott brutális terrorral szemben. Súlyosan hátrányos politikai helyzetbe hozza ez a nagybirtokot képviselő politikusokat. Akadályozza őket abban, hogy a hatalom megszerzésében nyíltan szövetségesüknek tekinthessék Horthyt. Emiatt kérik őt arra, vesse magát alá a törvényességnek. Működjék együtt a kormányban levő képviselőjükkel, Beniczky belügyminiszterrel.

A nagybirtokos osztály képviselői, e tárgyalás résztvevői tulajdonképpen két csoportot képviselnek. Az egyik a Bethlen-csoport. Ez a Horthy–Gömbössel kötött elvi megállapodása alapján máris számol azzal, hogy hatalomra jutásuk feltétele Horthy és környezetének követelése: nádorként vagy kormányzóként ő legyen Magyarország államfője. Az Andrássy-csoport is meg akarja nyerni magának Horthy, de nem államfőként. Az ő jelöltjük Apponyi Albert gróf, legitimista politikus, az 1914 előtti rendszer egyik pártvezére, minisztere. E csoport attól tart: ha Horthy valamilyen formában hozzájut az államfői tiszthez, később nem lesz hajlandó átadni a hatalmat a Habsburgoknak.

Hangoztatja pedig hűségét a Habsburg-ház iránt, de nem nyilvánosan.

Prónay írja naplójában: – Hunyadi József dunántúli nagybirtokos, Károly király volt főudvarmestere, a legitimisták egyik legfőbb vezetője, azon főurak egyike, akik szívvel és lélekkel, férfias bátorsággal kitartanak a Habsburg-dinasztia mellett. Prónay felkeresi a grófot kéthelyi kastélyában. Hosszan beszélgetnek Károly király hazahozataláról: – A király, sajnos, nem örvend népszerűségnek a parasztság körében – mondja Prónay. – Az elvesztett háború ódiumát, a nyomort, a szegénységet, mely az alsóbb rétegeket gyötri, az ügyes szabadkőműves propaganda kihasználja az uralkodó ellen. Ez nem lehet másképp – folytatja Prónay –, mert a szabadkőművesek nem építenek trónokat, hanem összedöntik azokat. Hunyadi világosítja fel a királyt, hogy a zsidóság és vele együtt a szabadkőművesség befolyását ki kell küszöbölni. Csak ezután gondolhat a trón újbóli elfoglalására.

Hunyady osztja Prónay nézetét, hogy a volt monarchia helyreállítása és a Magyarországtól elszakított és megszállt területek érdeke, hogy a koronás királyról lemondani és a legitimitás útjáról letérni nem szabad. Ha nem tartanak ki a legitimizmus mellett, a

nemzetiségek miatt sohasem fogják az elrabolt országrészeket, Nagy-Magyarország területi integritását visszaszerezni.

Hunyady mindezekhez hozzáfűzi: erről Horthy fővezérrel szándékozik beszélni. Prónay megnyugtatja: Horthy hasonlóan nyilatkozott előtte, amikor legutóbb nála járt.

7

Prónay Szombathelyre utazik, hogy az osztrák határ menti városból megszervezze a Karlsteinben internált Kun Béla népbiztos és társai elrablását, kivégzését. Gömbös Budapesten szervezi a MOVÉ t és az egyéb félkatonai országos szervezeteket. Eckhardt a külügyminisztérium sajtófőnöke. A szélsőjobboldali szervezetek élharcosa, pártfogója, Zadravetz páter Szegeden igyekszik elnyerni felettesei engedélyét, hogy a rend tagjaként, Horthy meghívására átléphessen a Nemzeti Hadsereg tisztikarába, és elérje célját: a Nemzeti Hadsereg tábori püspöki tisztét.

Magasházynak így Horthy mellett magára hagyottan kisebb a befolyása, mint Soós tábornok vezérkari főnöknek, Pallavicini őrgróf kormánybiztosnak és a Horthy mellett tevékenykedő magas rangú vezérkari tiszteknek, akikről Prónay elkeseredetten írja: tulajdonképpen mindig is a különítmények és ezek inranzigens nemzeti politikája ellen tevékenykednek. Prónay gyűlölettel írja naplójában: – Megszaporodott a fővezérségen azon különféle tisztek és egyének száma, akik csakis érvényesülést keresnek az intranzigens keresztény elvek álarcával. Sokuknak sikerült máris biztos és jó állásokba becsöppenni, Horthyt a maguk javára befolyásolni.

Prónay, de Horthy közvetlen baráti köre és ellenségei is egyformán azzal jellemzik a fővezért: önállótlan, befolyásolható. A környezete által irányított, szűk látókörű, a munkásokat és parasztokat gyűlölő katona. E tulajdonságai teszik nyilvánvalóan alkalmassá az ellenforradalom kegyetlen szellemű végrehajtására.

Rövid néhány hét alatt Horthy bebizonyítja: ellenforradalmi rendet tud teremteni a Dunántúlon. Senki sem kételkedik abban, hogy az antant segítségével, a románok kivonulásával ugyanezt meg tudja valósítani országosan.

Az is igaz, amióta Szegeden a Gömbös által is irányított véletlen körülmények honvédelmi miniszterré teszik, majd a szegedi

dzsentri–katonatiszti–főszolgabírói szárny és az EKSZ politikai tényezőt formál belőle, és az események is egyre előbbre lökik, Horthy e magasabb posztjain is önállótlan és a környezete által irányítható. De soha nem annyira befolyásolható, hogy egyre szélesedő környezetében meg ne találná azokat, akik egyre magasabb fokon irányítják őt az éppen esedékes törekvéseiben.

Első Szegedre érkeztekor még csak nem is gondolt a honvédelmi miniszterségre. Még kevésbé remélhette az országos hatalom megszerzésének lehetőségét. Azóta világosan kialakul előtte a cél: ahogyan Szegeden megtalálja befolyásolható segítőit, most, hogy megnőnek a hatalomhoz való kilátásai, ehhez is talál új befolyásolókat. Az eldöntendő hatalmi kérdésekkel együtt megnő Horthy.

Mindig úgy van vele: ha a következő lépést, amire őt nagyon is befolyásolni lehet, végre felismeri, céltudatosan törekszik ennek megvalósítására.

Számos ilyen irányú parancsát maga írja már. Megtanul újból magyarul fogalmazni, bár gyakran ordít a germanizmusa. Nem fogalmaz rosszabbul, mint akármelyik átlagos műveltségű magyar törzstiszt.

A jövőn gondolkodik, terveket készít. Átlagos szellemű, stílus nélküli írásokkal igyekszik megformálni az ellenforradalmi hatalmat. Kifejezésre juttatja, hogy megérti Beniczky és a vele Siófokra érkezett arisztokraták, az antantmegbízottak ismételt figyelmeztetését: szüntesse meg a különítményesek szörnyűségeit. Fokozatosan a mindig mérsékletre intő felesége és azoknak a főtiszteknek a hatása alá kerül, akiket Prónay Pál annyira szidalmaz és elítél, mert szerinte Horthyt helytelenül befolyásolják. Ilyennek tartja Prónay most már egyre inkább Gömböst is és vele az EKSZ-et.

Megírja naplójában: sem ő, sem különítménye nem Gömbösimádó. Gömbös szeret a kardjával csörtetni, mintha vele is, különítményével is gombnyomásra rendelkezne. Ennek ellenkezőjéről Gömbös máris kénytelen időnként meggyőződni.

Gömbös politikai hatására most már Horthy is úgy véli: a törvényesség útjára kell terelnie a kommunizmusellenesség ürügyén folytatott népellenes büntető hadjáratot.

Megkezdi e politikájának végrehajtását. Az, hogy egyelőre nincsen sikere vele, nemcsak a különítményeken múlik. Horthy mindig talál igazolást, hogy eltűrje a különítményesek terrorcselekményeit.

Mégis, hogy arra hivatkozhassék: ezeket erélyesen megtiltotta,

beszédet mond az egyik siófoki katonai alakulat előtt. Rámutat a Nemzeti Hadsereg fontosságára: a törvényes rend helyreállítása körüli nagy feladataira. Beszédében kiemeli: a hadseregből minden káros elemet el kell távolítani. Tisztjei óvakodjanak az önkényes fellépésektől. Az ilyesmi az ellenük uralkodó hangulaton túl külföldi beavatkozás kieszközlésére használható fel, sőt, a Nemzeti Hadsereg romlására vezetne . . .

Ugyanerről szeptember 11-én a főkormánybiztossal egyeztetett parancsot ad ki: – A fővezérség mostantól minden eszközzel arra törekszik, hogy az elmúlt zavaros, törvénytelen idők után a törvényes rend, a törvény tisztelete, ennek tekintélye, ezzel kapcsolatban a törvényes tulajdonjog, az élet-, személybiztonság minél előbb helyreálljon . . .

Parancsát még így is fél szívvel körvonalazza. A különítményektől tartva hozzáteszi: – A jelenlegi, még korántsem konszolidált közéleti helyzetben, amikor a vörös agitáció és a magyar nemzeti állameszme elleni izgatás még mindig nem szűnt meg, szükséges, hogy a Nemzeti Hadsereg hatóságai és parancsnokságai inkább előtérbe lépjenek minden téren, mint rendes békeidőben. Azért rendelkeznek most nagyobb hatalom felett, mint rendes időben, mert utolsó és tántoríthatatlan támaszai a magyar nemzeti eszmének . . .

Mégis a katonai szervek a polgári hatóságok egyetértése nélkül soha el ne járjanak nem tisztán katonai ügyekben. Ha a polgári hatóságok nem mutatkoznának eléggé erélyesnek, és vonakodnának a katonai parancsnokság javaslatait, amennyiben ezek nem ütköznek a törvényekbe, elfogadni, az illető katonai parancsnok köteles haladéktalanul közvetlenül neki, a fővezérnek jelentést tenni.

Népítéletek megakadályozandók – folytatja. – Önkényes ítéletek és azok végrehajtása eltiltatik. Az ebben bűnösök közönséges bűntettesek gyanánt fognak kezeltetni.

Az olyan tisztet, aki idegen vagyont elkoboz, vagy ily tetteknek még a látszatával is kompromittálja a Nemzeti Hadsereg tisztikarának tekintélyét, személyre való tekintet nélkül elbocsátja a hadsereg kötelékéből. Egyébként is a legközelebbi időben a Nemzeti Hadsereg tagjaira nézve rablás, gyilkolás, engedelmesség megtagadása és fosztogatás bűntette miatt statáriumot, rögtönítélő eljárást fog kihirdetni.

Tántoríthatatlan azon elhatározása is, hogy minden nemzetellenes bolsevista mozgalmat csírájában elfojt, és rendületlen köteles-

ségszerű törekvése, hogy a Magyar Nemzeti Hadsereg és annak minden egyes tagját megóvja minden gyalázattól és megbecstelenítéstől.

Hasonló hangnemben ad ki figyelmeztetést a tisztekhez abból az alkalomból, hogy a főparancsnokság kebelén belül propagandacsoportot szervez. Beosztottjai a megyei, járási propagandatisztek.

Feladatuk: eloszlatni azokat a híreket, hogy a Nemzeti Hadsereg tagjai gyilkolnak és rabolnak. Tudatni, hogy ezeket a híreket azok terjesztik, akik a Nemzeti Hadsereg megerősödésétől félnek. Minden önítélkezés emiatt abszolút mellőzendő, különben a hadsereg létét veszélyezteti.

A tiszti propaganda-járőrök és a propaganda-tisztikar tevékenysége – parancsolja Horthy – ne merüljön ki a kommunizmus általános szidásában. Pozitív dolgokkal kell jönni, hogy a hatás tartós legyen. Fejtsenek ki agitációt, hogy a tömeghangulatra hivatkozva akadályozhassák meg a szociáldemokrata és polgári ellenzéki vezetők kormányba kerülését.

Néhány nap múlva Horthy „Bizalmas! Szigorúan titkosan kezelendő! Csak a parancsnok vagy a vezérkari főnök által felbontandó!" parancsában látszatra eltünteti a különítményeket. Azzal indokolja: az eddigi tiszti századok létezéséről az antantbizottság tudni sem akar. Miután ezeket nem akarja bolygatni, a tiszti századokat vadászszázadoknak kereszteli át. Mégpedig Prónay az 1. vadászszázad, Ostenburg–Moravek a 2., Madary a 3. A tüzértiszti század a 4. vadászszázad elnevezést kapja. A Sziebenliszt tiszti század a siófoki kerület személyi tartaléka.

Az antanttábornokok – folytatja Horthy – feleslegesnek tartják a karhatalmak gyanánt kimutatott alakulásokat. Szerinte okvetlenül szükségesek, ezért ezeket csendőrség címén kell kimutatni. Ezáltal az antantbizottság, de különösen annak román és francia tagjai által kifogásolt karhatalmi egységek a papíron eltűnnek.

Ugyanebben a szigorúan titkos parancsában az antant által jóváhagyott létszámkeretek további kijátszására és egyes hadianyagok elrejtésére ad utasítást. A parancsnokságok gondoskodjanak arról, hogy csak az engedélyezettek szerepeljenek. Minden másról hallgatni kell. Hivatalosan róluk nem beszélni! Tiszteket, legénységet kioktatni!

Közli a kimutatható létszámokat. Összesen 12 400 fő egy-egy

puskával, 210 könnyűgéppuskával, 120 nehézgéppuskával és 28 ágyúval.

Befejezésül Horthy azzal indokolja parancsát, hogy szeptember 23-tól kezdve számítani kell az antantbizottság szemléjére.

8

A párizsi legfelső Ötös Tanács, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Franciaország, Olaszország és Japán magyarországi megbízottai közül eddig a francia és az angol küldöttek és részben az olaszok tevékenykednek. Utóbb érkeznek meg az Egyesült Államok megbízottai Bandholtz tábornok vezetésével.

Egyelőre a reprezentációs gondjaikkal elfoglaltak. Bandholtz tábornok jelenti párizsi főnökének: antantmisszióbeli kollégái mind igen előkelő épületekben laknak. A francia megbízott Széchenyi László gróf palotáját foglalja el, és nagy hivatalos dísszel veszi körül magát. Az olasz megbízott még nagyobb szabású épületet talált és ugyancsak hivalkodó. Az angolok szintén nagyon szép épületben laknak, valamivel kevésbé hencegnek, mint a többiek. Az amerikaiak Edelsheim báró otthonának egy részében helyezkednek el. Ez nem olyan gyönyörű sem belül, sem kívül, de nagyon megfelelő. Máris nagy vacsorákat rendeznek, és dicsekvés nélkül mondhatja: az amerikaiak vacsorái mindig egy árnyalattal jobbak, mint a többieké.

Minden missziónál – folytatja Bandholtz – nagyszámú katona és tiszt tartózkodik. Neki tizenkét embere van, de ezek minőségükkel pótolják a mennyiségi hiányt. Bár kevesen vannak, nem hiszi, hogy bárki is egy pillanatra azt gondolná: „Amerika a második hegedűn játszik . . . "

Az amerikai katonai küldöttség és különösen annak két főtisztje, H. E. Yates ezredes és Horovitz ezredes valóban nem játszik második hegedűst. Yates ezredes megbízatása a magyar rendőrség és csendőrség országos újjászervezése. Tervei szerint a rendőrséget hatezer főre kell emelni. Nyolcezer csendőrt, kétezer határőrt kell felfegyverezni.

Az antant párizsi legfőbb tanácsa felé ezt Bandholtz tábornok aláírásával Yates azzal indokolja: – A Salgótarjáni Kőszénbánya Részvénytársaság részéről éppen most érkezett panasz, hogy a cég

gyakorlatilag kirekesztődik a termelésből, mivel a románok lefegyverezték a csendőrséget. Pedig annyi a bolsevista a környéken, akik a bányászokat igyekeznek befolyásolni, és így a bányákat csendőri segédlet nélkül a cég nem tudja kézben tartani . . .

Yates a kormánylapban felszólít minden magyart: értsék meg, hogy a kommunizmus örvendetes leverésével feltétlenül engedelmeskedni kell az ország törvényeinek, a rendőrség, a csendőrség utasításainak. E törvények alatt Yates az ellenforradalom törvényeit érti. Ennek érdekében szervezteti a csendőrséget, rendőrséget. Tisztikara úgyszólván mind Horthy embere. Ő engedi át ezeket országos és budapesti szolgálatra. Yates másokat el sem fogad. Így alakul olyanná a helyzet, hogy Beniczky belügyminiszter nem fogadja el Horthy ismételten előterjesztett javaslatát, hogy rendeljék alá a csendőrséget és rendőrséget, sőt többször élesen tiltakozik az ellen, hogy Horthy katonai szervei beavatkoznak a felügyelete alatt álló csendőrség és rendőrség működésébe. Yates ezredes így segíti Horthyt, hogy felkészülhessen az országos hatalom megszerzésére . . .

Horovitz ezredes azzal emelkedik úgyszólván világhírre, hogy megkísérli felmenteni a fehérterror vádja alól Horthyt.

Horovitz tagja annak az antantbizottságnak, amelynek közeli érkezését Horthy abban a titkos parancsban tudatja főtisztjeivel, amelyben elrendeli a különítmények neveinek megváltoztatását, és hogy a létszámok tekintetében miként kell megtéveszteni az antant ellenőrzést.

A bizottság vezetője Berthou francia ezredes. Tagjai: Dediu román vezérkari őrnagy, Forster Roland angol őrnagy, Ranieri olasz kapitány és Horovitz ezredes. 1919. szeptember 7-én keresik fel Horthy fővezért, hogy jelentést kérjenek tőle a Nemzeti Hadsereg szervezéséről, létszámáról, felszereléséről, és hogy milyen személyes biztosítékot nyújt a terror megszüntetésére.

A bizottság elsőként a különítményekről hallgatja meg Horthy tengernagyot és Soós vezérkari főnököt. Felsorol előttük néhány bizonyítható tényt a tiszti századok gyilkosságairól és rablásairól, mégis tudomásul veszi, hogy Horthy mindössze vadászzászlóaljakká kereszteli át a különítményeket.

A bizottság előtt az is nyilvánvaló, hogy Horthy a csapatok létszáma tekintetében az antantkorlátozások kijátszására törekszik. A karhatalom csendőrséggé átminősítése is ezt jelenti. Az ellenőrzés mégis a létszám növelésére biztat, hiszen az antant tervében a szo-

cialista Oroszország elleni háborúban esetleg az ellenforradalmi Magyarország is számításba jöhet. S ha e célra hadsereg szükséges, nélkülözhetetlen a fővezére is, még ha az általa szervezett hadsereggel diktátori törekvéseinek biztosítására készül is.

Eltűri a bizottság, hogy a Nemzeti Hadsereg tiszti létszáma többszöröse a szükségesnek. Mindössze azt tanácsolja Horthynak: nélkülözhető tisztjeit bocsássa a honvédelmi minisztérium, illetve a belügyminisztérium által szervezett karhatalmi egységek, a csendőrség, rendőrség rendelkezésére. A bizottság felajánlja ehhez a segítségét. Horthy ezt készséggel elfogadja, hiszen egyezik titkos céljaival: hatalmi terveinek megnyerni a Friedrich-kormány karhatalmi csendőri és rendőri egységeit.

A bizottság a továbbiakban a román hadsereg kivonulásának magyar szempontú kérdéseit tárgyalja. Horthy közlése alapján megállapítja: megkezdődhet a Dunántúl teljes kiürítése, mivel ott a fővezér képesnek tartja magát a rend fenntartására. Budapest és a Duna–Tisza köze kiürítése későbbi elhatározás tárgyát képezi, mert a Nemzeti Hadsereg létszáma eme megszálláshoz még nem elégséges.

Horthy kéri tehát – mégpedig Friedrichékkel egyetértésben kéri – az egyéb magyar területek kiürítésének elhalasztását, mert időt kell nyernie hatalmi bázisának megteremtésére a román megszállás alól felszabaduló területeken. Félnek Horthyék, hogy ellenkező esetben nem lesz elegendő erejük a nép ellenállásának letöréséhez.

A bizottság francia nyelvű jegyzőkönyve szerint a további megbeszélés tárgya, hogy a tengernagy fővezér miként látja a magyar hadsereg szerepét az újjáalkotás menetében. Melyek a céljai az antanttal általában és különösen a román hadsereggel szemben? Miként lehetséges, hogy a tengernagy románellenes magatartással gyanúsítható? Miért vádolják azzal, hogy fenntartja a fehérterror uralmát?

Horthy a feltett kérdésekre – a jegyzőkönyv szerint – a következő szavakkal felel: – Komolyan feltett szándékom, hogy az antantmissziónak a magyar hadseregre vonatkozó minden parancsát teljesítem. Elfogadom az antant magyarországi tábornoki missziójának szempontját, miszerint a parancsnokságom alatt álló hadseregnek csakis rendőrségi és belső rendfenntartási szerepe lehet...

Éppúgy elhatározott arra, hogy megtör mindenféle bolsevista mozgalmat. Tiltakozik a román hadsereg ellen irányuló, neki tulajdonított ellenséges magatartás vádja ellen. – Mindazon híreszte-

lések, amelyek ezen tárgyban hallhatók, abszolúte hamisak. Különben is részünkről őrület volna a magyar hazát ilyenfajta kalandba belevinni...

Ami a fehérterrort illeti, amelynek fenntartásával őt vádolják, ismét a legnagyobb energiával protestál. Nincsen semmiféle terror! – úgymond. Dacára rendeleteinek, előfordultak kihágások, sőt gyilkolások, de ő nem habozik, hogy ennek véget vetendő a legszigorúbb rendszabályokhoz nyúljon... Kijelenti: a románok kivonulását követően sem ő, sem hadserege nem ragadtatja el magát a fehérterror bármily ténykedésére.

Hasonlóan nyilatkozik Soós tábornok is.

Az albizottság ezek után megállapítja: Horthy tengernagy és Soós tábornok kijelentéseiből, amely részükről becsületbeli fogadalmat jelent, következik, hogy sem a fővezérnek, sem a vezérkar főnökének semmiképpen nincsen szándékában a román hadsereggel szemben ellenséges magatartást tanúsítani. Mindkettejük egyetlen vágya hazájukban a rendet fenntartani, a bolsevizmus visszatérését megakadályozni, ha kell, erővel is.

Bár az albizottság elfogadja Horthy becsületszó állítását, hogy nincsen és nem lesz fehérterror Magyarországon, Horovitz ezredesnek ezt külön ki kell vizsgálnia. Bandholtz amerikai tábornok ad neki erre utasítást. Felettesétől, Bécsből kapta kivizsgálásra a feltétlenül hiteles magyar forrásból származó jelentést, hogy a Dunántúlon a fehérgárda rettenetesen dühöng. Celldömölkön, Jánosházán, Lábodban, Monospatakon, Tapolcán, Kőszegen, Diszelen, Sümegen és Sárvárott a fehérgárdák fosztogatást és pogromokat rendeztek, és a legszörnyűbb bűnöket követték el parancsnokaik szeme láttára.

Tapolcán szeptember 9-én gondosan megszervezett pogrom volt. Este nyolc órakor katonák foglalták el az elektromos világítótelepet, kényszerítve az üzemvezetőt, világítsa ki egész éjjel a várost, mert a zsidókat azon éjjel el kell tenni láb alól. Nyolcvan házat kifosztottak, a legtöbb lakó súlyosan megsebesült. A pogrom Tapolcán reggel négy órakor szűnt meg, hogy utána a szomszédos helyiségben, Diszelen folytatódjék. Az összes itt lakó zsidókat megölték. A lányokat meggyalázták, kútba dobták. Két lány önként ugrott a kútba, hogy megszabaduljon a meggyalázástól. A katonák kézigránátokat dobtak utánuk. A Breyer család hat gyermekkel a szőlőbe menekült. A katonák utánuk mentek. Először a fér-

fit gyilkolták meg, és bár a gyermekek anyjuk életéért könyörögtek, azt is megölték. Tizenhárom éves leányukat meggyalázták.

Ezt kell Bandholtz tábornok utasítására Horovitznak kivizsgálnia. Horthytól, a vérengző katonai egységek főparancsnokától személyesen megérdeklődni a tényállást.

A vádak tagadhatatlanok. Pilch megírja: – Nagy port ver fel és izgalmat keltett a szeptember 9-i tapolcai–diszeli pogrom. Felelőtlen elemek Sümegen tartott antiszemita gyűlésén elhangzott izgató beszédei robbantották ki. Benne ittas karhatalmi legénység is részt vett. A zavargás végül gyilkolássá, rablássá, fosztogatássá fajult.

Horovitz a közelgő vizsgálatról hivatalosan értesíti Horthyt. Közli ezt vele szegedi bizalmasa, Eckhardt Tibor, a külügyminisztérium sajtófőnöke is. A vizsgálat fontosságára tekintettel Friedrich őt adja Horovitz mellé hivatalos kísérőnek azzal, hogy mentse a menthetőt. Eckhardt megküldi Horthynak Bandholtz hivatalos átiratát a vérengzésekről, hogy a tábornok mire kér pontos választ. Azért küldi – írja Eckhardt –, hogy Horthy megfelelően felkészülhessen a vizsgálatra. Előkészítse Horovitz nagyon szívélyes fogadtatását.

A fővezérségen az ezredest – zsidó származása ellenére – kitüntető szívélyességgel fogadják. Soós tábornok vezérkari főnök vacsorát ad tiszteletére. Számos magas rangú tiszt vesz részt azon. Ömlik a pezsgő, cigány húzza a magyar nótát. Nő is akad.

Másnap az ezredes vizsgálatot tart Tapolcán és Diszelen. Utána elviszik a boráról híres Badacsonyba. Itt is nagy a mulatság, cigánnyal, nővel. Eckhardt máris tudatja Budapesttel: Horovitz Náthán ezredes úr több Balaton menti községet meglátogatott a pogromok kivizsgálása és a zsidóság hangulatának megállapítása végett. A látogatásról előre tájékoztatott zsidóság mindenütt kifogástalanul vallott...

„Előre tájékoztatott zsidóság" – úgy kell érteni, hogy megelőzően tiszti járőrök készítik elő a hangulatot. Minden érdekelttel közlik, mit kell mondaniuk. S a Horthy-tisztek társaságában érkező amerikai ezredesnek ki meri megnevezni a bűntettek elkövetőit, felbujtóit?

Ugyanez történik a siófoki fogházban. Gondosan készülnek Horovitz fogadtatására. Kitakarítják a fogdát; a cellákban csakis teljesen ép foglyok maradnak. A többieket elviszik.

Eckhardt erről is jelenti Budapestre: Horovitz ezredes megszem-

lélte a siófoki fogházat. Sehol panaszosra nem talált. A látottak felett teljes megelégedését fejezte ki.

Horthy is fogadja Horovitzot. Találkozásuk nagyon szívélyes, hiszen a zsidó származású ezredes már megfogalmazta és bemutatja a vizsgálatról szóló nyilatkozatot, amivel – egyetlen mondatát kivéve – Horthy nagyon elégedett.

Kivizsgálta a zsidók bántalmazására, gyilkolására és a pogromokra vonatkozó jelentéseket – írja Horovitz ezredes. – Valóban előfordult több bebizonyított eset, amelyben zsidókat bántalmaztak, sőt meggyilkoltak. Ezek az esetek a legtávolabbról sem vezethetők vissza a magyar hadsereg hatóságaira. Ellenkezőleg, ezek a hatóságok mindent elkövetnek, hogy az alájuk rendelt területeken minden igazságtalanságot és zavargást megakadályozzanak. Egyéni kihágásokat rendkívül szigorúan büntetnek. Ha ily kihágásról jelentés érkezik, alaposan kivizsgálják. Meg vagyok győződve, hogy az úgynevezett fehérterrorra vonatkozó híresztelések alaptalanok. Személyesen beszéltem a Nemzeti Hadsereg számos tisztjével, és azt tapasztaltam, a jó viselkedésű zsidóknak vagy kereszténynek nincs okuk tőlük tartani. A Nemzeti Hadsereg képviseli ma Magyarország látható és igazi támaszát; a magyar népnek örömmel kell üdvözölnie, ahelyett hogy gyanakvással és rettegéssel fogadja.

Horovitz ezredes a sajtónak is átengedi nyilatkozatát. Zárómondatát Horthy nem engedi közöltetni, azt, hogy a magyar népnek örömmel kellene üdvözölnie a Nemzeti Hadsereg tisztjeit, ahelyett hogy gyanakvással és rettegéssel fogadja . . .

Nem említi Horthy a mondatot a sajtóban közzétett levelében sem, amelyben megköszöni Horovitz ezredesnek, hogy a tiszti különítményeket az önzetlen, igazságos, nemes hazafiság és kötelességtudás szellemében mutatja be, amely minden egyes tagját tényleg áthatja. Az ezredes ezen tapasztalatainak közhírré tétele a Nemzeti Hadsereg ellen áskálódókat lefegyverzi, és ezáltal a hadsereg további ténykedését megkönnyíti, fejlődését előmozdítja.

Horovitz nyilatkozatát Bandholtz tábornok megküldi az antant legfelsőbb fórumának, Párizsba, mint ajánlólevelet Horthy szolgálatainak fokozottabb igénybevételére.

Horovitz jelentése nagy segítség Horthynak. Küszöbön áll a románok részleges elvonulása Magyarországról. Az antant budapesti bizottsága Horovitz jelentésére is alapozva, hogy nincsen Magyarországon fehérterror, engedélyezni kívánja a Horthy-hadsereg bevonulását a románok által kiürítendő területekre.

1919. szeptember 21-én Horthy szemleútra indul Szombathelyre, Kőszegre, Sopronba. Útján megelőzik a tiszti propaganda-járőrök, vagy ahogyan újabban nevezik őket: a nemzetvédelmi tisztek csoportja. Mindhárom városban mindent előre megszerveznek. A program egyformán bonyolódik. Katonai szemlékkel, zászlóavatásokkal, ünnepségekkel, ebédekkel.

A szombathelyi megyéspüspök annak ad beszédében kifejezést, hogy az ország súlyos helyzetében egyedüli reménység Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg.

A *Vasvármegye* szeptember 21-i száma a fehér fővezér, a Novara legendás hőse, az izzó magyar lelkű, vitéz katona iránti nagyrabecsülését, háláját, bizalmát fejezi ki. A lap cáfolja, hogy Horthy hatalomra törne. Közben az egekig felmagasztalja a fővezért, aki szerinte méltó e hatalomra.

Kőszeg polgármestere arról szónokol: a Tanácsköztársaság szomorú idején áll Horthy a magyarok élére. Ő az, kinek hősies személye körül ma minden hazafi gyülekezik.

Sopron polgármestere azzal fogadja: a honmentés munkája Horthy Miklós által az ország szívében, az Alföld színmagyar vidékéről, Szegedről indult meg. A jog és igazság hívei szorongó szívvel várták a rend helyreállítására szervezkedő Horthy-sereg sikereit... A Mindenható segítse az ország, Szent István birodalma helyreállításának munkáját. Éljen a Nemzeti Hadsereg szervezője és fővezére, Horthy Miklós!

Horthy válaszbeszédei rövidek. Mindenütt a már jól ismert, csak a fenyegetéseiben betartott szólamot hangoztatja: a Nemzeti Hadsereg célja a jogrend helyreállítása és védelme. Óvakodjék mindenki az erőszakoskodástól és önhatalmaskodástól. Eltökélt viszont arra – folytatja –, hogy a hadsereg élén elfojt minden olyan kísérletet, amely a közelmúlt szégyenletes kommunista uralmának visszaállítására törekszik.

A katonai szemleútnak, az ünnepségeknek, Horthy beszédeinek nincs különösebb visszhangja. Látogatásáról csak a helyi és a dunántúli lapok számolnak be. A budapestiek éppen csak megemlítik.

Nyugat-magyarországi útján Horthy két titkos célkitűzésben is eljár. Kézbe akarja venni a legitimista Lehár ezredes által vezényelt csapatokat, amelyeket nagy aggodalommal versenytársnak tekint.

Másrészt tanácskozásokat folytat, hogy megakadályozza az 1919. szeptember 10-én, az antant és Ausztria között megkötött, az aláírási helye után elnevezett Saint-Germain-i békeszerződés Magyarországra vonatkozó rendelkezéseit.

Ez Ausztriának juttatja a nyugat-magyarországi, többségében német anyanyelvű lakosságú Sopront és a Lajta-vidéket, a német nevén: Burgenlandot. Ausztria máris tesz lépéseket a neki ítélt területek elfoglalására.

Horthy mindkét, eredetileg titkos célkitűzéséből nemzetközi bonyodalom keletkezik. Lehár ezredes nyilvános parancsot ad ki, hogy az Ausztriának átadandó területek sorsáról véglegesen csak az antanthatalmak és Magyarország között kötendő békeszerződés rendelkezhet. Annak létrejöttéig a vitás területek továbbra is a magyar állam kötelékébe tartoznak. Ha Ausztria fegyveresen megkísérelné e területek elcsatolását, előnyomulásukat fegyverrel kell meggátolni.

Ausztria és a budapesti antantmissziók már eddig is tiltakoztak e parancs ellen. Horthy mégis megerősíti, és teljhatalmat ad Lehárnak a végrehajtásra. Megerősítő parancsát Horthy szigorúan titkosként adja ki, de több, nála tisztelgő küldöttség előtt kifecsegi. Eljut az osztrák sajtóhoz, kiváltja Ausztria és a budapesti antantmissziók újabb tiltakozását.

Egyik rögtönzött beszédével Horthy Románia vonatkozásában okoz súlyos politikai bonyodalmat. Kapcsolatos ez azzal a tervével, hogy csökkentse Lehár katonai erejét.

Nyugat-magyarországi szemleútján állandó kísérője az ezredes. Korrekt és katonás. Semmiben nem mutatja, hogy Habsburg-párti versenytársa Horthynak.

Horthy mint fővezér, mindenben nagyon feldicséri Lehárt. Megköszöni csapatai felkészültségét, katonai szellemét, amit egyáltalán nem mondhat el a Szegeden szervezett alakulatairól. Lehár csapatai köztudomásúan fegyelmezettebbek.

Ez még inkább arra ösztönzi Horthyt, hogy gyengítse a vetélytárs Lehár ezredes erőit. Két módon hajtja végre. Több főtisztet azzal, hogy feltétlenül szüksége van rájuk, elvezényel Siófokra. Elveszi ugyanakkor Lehár egyik legkiválóbb egységét, az erdélyi székelyekből szervezett seregtestet. Azzal indokolja: az antant követelésére a székely csapatok egy seregtestbe egyesítetten nem szolgálhatnak. Megtehetné, hogy Lehár más csapataihoz vezényli őket, de szegedi egységekhez küldi Kaposvárra és környékére.

Horthy beszédben fordul a döntés miatt nagyon elégedetlen székely seregtest tisztjeihez, katonáihoz. Fogadják elhatározását megnyugvással, ne veszítsék el abbeli reménységüket, hogy szűkebb hazájukra már a közeljövőben felvirrad a szebb jövő.

Erdély közeli visszaszerzésére céloz ezzel. Így közli ezt a soproni helyi lap. A románok élesen tiltakoznak Horthy revansista, uszító beszéde miatt. Kapcsolata a románokkal erősen megromlott. Átlátják kettős politikáját. Amíg nem volt hadserege, mintha kereste volna a megértést velük. Valójában háborúra készül Nagy-Magyarországért, Románia ellen.

10

1919 szeptember végétől alapvető eseményként befolyásolja a világpolitikát, az antant magyarországi politikáját is, hogy megtorpan a második szovjetellenes hadjárat. A Vörös Hadsereg a déli fronton feltartóztatja az antantintervenció legjelentősebb haderejét, a Moszkvára törő Gyenyikin tábornokot. Várható a Vörös Hadsereg általános ellentámadása.

Gyenyikin tábornok fehérgárdista hadseregének esetleges veresége jelentősen befolyásolhatja Európa politikai sorsát, növelheti a szocializmus erejét. Az antant, hogy ezt megakadályozza, arra törekszik, az intervenciós háborúban nagyobb mértékben használja fel a szovjet állammal szomszédos kis országokat a szocialista Oroszország ellen.

A román hadsereget Besszarábiában akarják bevetni. Kívánatosnak tartják bevonni a háborúba Magyarországot is; a gyorsan fejleszthető, kommunistaellenes Horthy-hadsereget.

Az antant budapesti megbízottai e nemzetközi helyzetben nem találják megfelelőnek a belső marakodással küszködő, nyolc hete létrejött Friedrich-kormányt. Még Budapesten sincs tényleges hatalma. Az ország nagy részét és Budapestet is a megszálló román hadsereg és a fővárosba érkezett antantmissziók uralják. A Friedrich-kormány gyengeségével kialakult pártharcok következtében a Magyarország dunántúli részét megszállva tartó Horthyt és ellenforradalmi hadseregét tekintik az egyetlen reális erőnek. Azzal, hogy máris sok tekintetben függetlenítette magát a Friedrich-kormánytól, egyedül képes az ellenforradalmi rendet fenntartani, háborúra felkészíteni Magyarországot a szocialista Oroszország el-

len. Az antant képviselőinek bizalmából és támogatásával így válik Horthy olyan politikai tényezővé, amellyel a magyar uralkodó osztályok valamennyi csoportjának számolnia kell. Különösen, hogy az antant engedélyével és segítségével az ellenforradalmi Horthy-hadsereg rövidesen bevonulhat a román megszálló csapatok által feladásra előkészített dunántúli területekre. Innen, további lépésként, Horthy előtt nyitva az út Budapest felé.

Az antantállamokban jelentős politikai erőt képviselő, haladó szellemű közvélemény szemben áll e tervekkel. Ellenzi a szocialista Oroszország elleni beavatkozó háborút. Felháborodással követeli Horthy fővezér és a Friedrich-kormány fehérterrorista uralmának megszüntetését, amely máris annyi áldozatot rótt a magyar népre.

Mindezt figyelembe véve akarják az antant magyarországi megbízottai a román hadsereg kivonulása nyomán úgy megszilárdítani Magyarországon az ellenforradalmi kormányzat és Horthy helyzetét, hogy megtévesszék vele a világ haladó szellemű közvéleményét, de az ellenforradalommal szemben álló magyar munkásosztályt is. Azt akarják, hogy a liberális pártok és a Szociáldemokrata Párt a román hadsereg kivonulása nyomán ne ellenezzék most már a Horthy-hadsereg bevonulását Budapestre. Ennek előfeltételeként továbbra is ígérik a liberális és szociáldemokrata miniszterek részvételét a koalíciós kormányban. Horthynak is alá kellene vetnie magát e kormánynak. Megtörténhetne ezután már a Friedrich-kormány által, az antant nyomására elfogadott, demokratikus szellemű választójog alapján a nemzetgyűlési választás. Ennek lenne kötelessége lefektetni a világháború utáni Magyarország új alapjait. Teljesülne ezzel az antant párizsi konferenciájának demokratikus politikai elkötelezettsége Magyarországon.

Az antanthatalmak budapesti megbízottai ily módon akarnak véget vetni a Tanácsköztársaság bukásával kialakult, immár hónapok óta tartó magyarországi politikai zűrzavarnak, a Friedrich-kormány tehetetlenségének, a pártok hatalmi harcának. Nem a kommunistaellenes fehérterrort kifogásolják. Az ellenforradalmi rendszert akarják lényegében megtartani és megerősíteni.

Friedrich az antant követelésére, de demagógiából is kénytelen vállalni a valóban demokratikus szellemű általános és titkos, nőkre is kiterjedő választójogi rendelet kiadását. Tovább azonban nem akar koalíciós kormányzást. Ha a választás tiszta eszközű lenne, a Kisgazdapárt, a liberálisok és szociáldemokraták nagyszámú kép-

viseletét eredményezné a nemzetgyűlésben. Lehetetlenné tenné Friedrich ellenforradalmi törekvéseinek megvalósítását.

A tiszta választás, akár a Friedrich-kormány által irányított választás, egyaránt veszélyeztetné Horthy és a szélsőjobboldali katonai diktatúra céljait. Meg sem jelenik még a választójogi kormányrendelet, nem tűzik ki a nemzetgyűlési választás napját, amikor a szélsőjobboldali törekvések szempontjából biztosan kedvezőtlen eredmény meghiúsítására máris működésbe lép a hadsereg nemzetvédelmi és vörösvédelmi szervezete. Vezetője ez alkalomból is Horthy és Gömbös bizalmasa: Kozma Miklós huszár százados, a szegedi katonatiszti–főszolgabírói szárny neves EKSZ-tagja. Ő irányítja a fővezérség hírszerző osztályát is. Nála futnak össze a Magyarországon és az utódállamokban működő titkos szervezetek szálai. Naplójában írja: ő pénzeli nehéz százezrekkel Gömbösék törekvéseit.

Kozma mindent elkövet, hogy a hadsereg erőteljes politikai nyomásával máris a szélsőjobboldali diktatúra javára befolyásolja a választások előtti politikai hangulatot. A hadsereg külön szerve erre a propagandatestület: a tiszti politikai járörök, a megyei, járási propaganda-megbízottak.

Friedrich tiltakozik a hadsereg szélsőjobboldali politizálása ellen. A Horthy mellé rendelt főkormánybiztos, Pallavicini őrgróf útján kéri a propaganda visszaadását a polgári hatóságok kezébe.

A katonák által űzött propaganda – írja Friedrich – a külföld előtt is úgy tűnhetne fel, mintha a fővezér a szuronyok hatalmára támaszkodva óhajtaná megejteni a választásokat. Ennek még a látszatát is kerülni kell, mert az antant nem ismerné el a nemzetgyűlést.

Horthy elutasítja Friedrich kérését. Azzal indokolja: a polgári hatóságok egyénei maguk is pártemberek. Ezek minden bizonnyal politikájuk érdekében munkálkodnak. A Nemzeti Hadsereg mint „pártonkívüli" intézmény, csakis keresztény és nemzeti propagandát űz.

Friedrich közvetítőnek kéri fel Bethlent, mondván: az ő befolyása nagyobb Horthyra, mint a kormányé. Bethlen vállalja a közvetítést. Középutas politikát követ. Csak formailag törekszik eredményre. A kérdésben nem száll szembe Horthyval, mert ha hatalomra kerülne, ami most már nagyon is lehetséges, szövetségesének akarja tudni. Nem azt kéri tőle tehát, hogy szüntesse meg a had-

sereg beavatkozását a politikába, hanem őrizze meg legalább a látszatát annak, hogy a hadsereg nem politizál.

Így születik meg 1919. október 3-án Horthy válasza. Elismeri a polgári vezető körök aggodalmát. A Nemzeti Hadsereg propagandatevékenysége valóban kedvezőtlenül befolyásolhatja a külföld véleményét. Esetleg az újonnan összeülő parlament összetételét nem ismerik el tisztán népakaratón alapulónak. Ezt valóban el kell kerülni. Nem azzal azonban, hogy az ügy lényegén eszközöljön változtatást. A hadseregnek tovább kell folytatnia propagandatevékenységét. Hajlandó ellenben megváltoztatni a katonai propagandaszervezet jellegét, nehogy a választások tisztasága tekintetében provokálja a külföld esetleges helytelenítő véleményét.

Megszünteti ennek érdekében a katonai propagandaosztályokat. Feladatát a régi működési körrel átadja a jobb elnevezésű Nemzet- és Vörösvédelmi Osztálynak. A propagandatiszt ezentúl nemzet- és vörösvédelmi tiszt. A propaganda szó tehát eltűnik.

Horthy válasza kihívás valamennyi párttal és a kormánnyal szemben. Kifejeződik ez a parancsában is, az eddigi katonai propagandaszervezet átalakításáról – nemzet- és vörösvédelmi hálózattá. Feladata: minden egyes községben a pap, a jegyző és egyéb falusi intelligencia és a parasztság tekintélyes és mértékadó elemeiből létrehozni a nemzet- és vörösvédelmi bizottságot. Figyelje meg a vezető állásban levő tisztviselőket, hivatalok működését (bíróság, csendőrség, rendőrség, pap, jegyző, tanító, bankok), hogy tisztüket tökéletesen töltik-e be? Minden erővel támogassa a keresztény sajtót. Lázító tartalmú sajtótermékeket elkoboztat. Megbízottai útján terjeszti a keresztény sajtótermékeket: *Új Nemzedék, Új Barázda, Szózat, Virradat, MOVE, Gondolat, Képes Krónika.* Nyomoz, nyomoztat kommunista ügyekben, a még szabadon levő bűnösök letartóztatása irányában. Intézkedik a kommunistákról, valamint politikai megbízhatatlanokról. Ezekről nyilvántartást vezet. Szervezi a MOVÉ-t. Segédkezet nyújt a keresztény és nemzeti irányú egyesületek megalakításához. Különös figyelemmel kíséri a jegyzők működését: ők érintkeznek a legtöbbet a parasztsággal, szavukat a nép minden rétege megfogadja. A jegyzői posztra nem való ember mérhetetlen károkat okozhat, miként a pap és tanító is, de figyelni kell a csendőrséget is . . .

A járási nemzet- és vörösvédelmi tiszt valamennyi feladata arra irányul, hogy a keresztény nemzeti eszme érvényre jutása mellett megnyerje a nép bizalmát. Ez azáltal érhető el, ha e feladatok

végzésére a járási tiszt kiválogatja a községek és járások legbefolyásosabb, legmegbízhatóbb embereit. A tömegek szervezését ezek végezzék. Az irányítás azonban mindig a járási tiszt, illetőleg felfelé a fővezérség kezében maradjon. Ezek, mint a külföldi államokban a bossok – utal Horthy az amerikai elnyomó választási rendszerre –, nagy tömegeket tudjanak mozgatni . . .

A nemzet- és vörösvédelmi hálózattal – tanítók, jegyzők, tartalékos tisztek, nyugdíjas csendőrök és rendőrök, kulákok, papok és más megbízhatónak tekintett elemek közreműködésével – Horthyék széles körű politikai és egyben kémhálózatot szerveznek. Figyelik a lakosság minden rétegét. A szervezetek tagjainak heti jelentésekben kell beszámolniuk tapasztalataikról.

Az országossá szervezett politikai és kémhálózatra a vörösvédelmi terror fokozása mellett Horthyéknak azért van szükségük, hogy a közigazgatási szervek és a politikai pártok tevékenységét a hadsereg ellenőrzése alá helyezzék. S nemcsak a Dunántúlon, ahol máris kialakult Horthyék hatalma, hanem országosan. E hálózat segítségével is készülnek a közeljövőben várható nemzetgyűlési választásra. Utána az ennek eredményeként összeülő nemzetgyűlés révén kényszer megegyezéssel szerezznek meg Horthynak a kormányzói hatalmat. Ha ez nem sikerülne, nyílt katonai puccsal.

Friedrich engedne az antant budapesti megbízottai nyomásának, Horthy és vele a szélsőjobboldali Gömbösék viszont továbbra is ellenzik a liberálisok, de különösen a szociáldemokraták bevonását a kormányba. Félnek az olyan országos választástól, amelyet koalíciós kormány irányítana.

A legfőbb cél egyelőre mégis a koalíció lehetőségeitől veszélyeztetett Friedrich-kormány megmentése. Ebben most Bethlen is közreműködik, bár a Tanácsköztársaság idején és annak bukása után is koalíciós polgári kormány alakítását támogatta, beleértve a szocialistákat is.

1919. szeptember 27-én levelet ír Clemenceau-hoz Párizsba. Kifejti: korábban koalíciós kormány létrehozatalán működött. Az események megváltoztatták álláspontját. Véleménye szerint a szociáldemokraták túl közel állnak a kommunistákhoz, így a kormányba belépésük nem indokolt. Kéri: az antant legfelsőbb párizsi tanácsa ismerje el a Friedrich-kormányt. Tartson választásokat nemzetközi ellenőrzés alatt. Megelőzően a román csapatok hagyják el Magyarországot.

Az ipari és banktőke óvatosabb és reálisabb, mint Bethlen. Tud-

ják: sem az ellenforradalmi Friedrich-kormánnyal, sem a nyílt vérengzéssel önmagát leleplező katonatiszti táborral – élén Horthyval – nem tudnak szervezett tömegbázist teremteni, amelyre támaszkodva lemondhatnak a jobboldali szociáldemokrata pártvezetés szolgálatairól. Nem nélkülözhetik őket a tőkés diktatúra és a fehérterror elleni felháborodás leszerelésében sem. Támogatják koalíciós igénybevételüket, hogy segítségükkel újból megalapozzák az 1918 októberi Károlyi-forradalommal, majd a Tanácsköztársasággal alapvetően megingott osztályuralmukat és hatalmukat.

Ennek megfelelően igyekeznek befolyásolni mind a keresztény mind a liberális pártok politikáját.

A pártok továbbra sem tudnak az egyensúly állapotába jutni. Ilyen helyzetben érkezik a hír, hogy Sir George Clerk, neves angol diplomata személyében az antant teljhatalmú főmegbízottat küld Budapestre. Feladata: tárgyaljon a pártokkal, segítse elő koalíciós kormány létrehozását, melyet az antant elismer, meghív a béketárgyalásokra. Az új kormány megalakulása együtt járna a románok teljes kivonásával.

Clerk szeptember utolsó napjaiban Bukarestbe utazik, ahol a románok elvonulásáról tárgyal.

Visszafelé, október 1-én, egy napra megszáll Budapesten. Friedrichhel és a Szociáldemokrata Párt vezetőjével, Garamival tárgyal a koalíciós kormányról.

Friedrich ragaszkodik ahhoz, hogy az antant ismerje el törvényesnek az ő kormányát. A parasztok – Friedrich szerint – a koalíciós kormányt zsidómanővernek fogják fel. Ha az antant mégsem ismerné el kormányát, járuljon hozzá a választások megtartásához. Kijelenti: tudja, hogy ő és pártja Budapesten nem rendelkezik széles bázissal, de a vidék mellette áll.

Clerk azt javasolja Garaminak, a szociáldemokraták egyezzenek meg Friedrichhel, sőt Horthyval a koalíciós kormány alakításáról, a románok visszavonulása előfeltételéről.

Garamiék attól tartanak: Horthy fehér hadseregének bevonulása Budapestre könyörtelen katonai diktatúrára vezetne. A demokrácia biztosítására sürgetik az antant megelőző beavatkozását, Horthy hadseregének leszerelését. Mondassák le Friedrichet is, aki csak a lakosság kisebb része, főként a nagybirtok és a nagytőke, valamint a dzsentri, gazdag paraszti, kispolgári rétegek támogatását élvezi. Sem a belső békét, sem a nemzetközi békét nem tudja biztosítani.

A Szociáldemokrata Párt felfogásában kifejeződik, hogy még

mindig abban az illúzióban él: a nyugati hatalmak célja Magyarországon a polgári demokratikus rend megteremtése. Úgy véli, az antant ellenőrzésével leszerelik Horthy hadseregét, megalakul a koalíciós kormány, a demokratikus alapú választás elsöpörné a Horthy fehérterrorjára alapozott keresztény kurzust, amely nemcsak ellenforradalmi, de vissza akarja hozni a Habsburg-uralmat.

Garami azzal is alátámasztja a koalíciós kormány Friedrich nélküli megalakítását, hogy máris kialakult a 48-as függetlenségi, a polgári demokrata, nemzeti szabadelvű és köztársasági pártok, illetve pártcsoportok liberális blokkja. Velük tartana a nagy tömegbefolyással rendelkező Szociáldemokrata Párt. Feltételezi azt is, hogy támogatná a liberális blokk alakítását a parasztság legnagyobb befolyású pártja, a Kisgazdapárt.

Clerk elutazik, de közeli újbóli Magyarországra érkezésének és feladatának híre előmozdítja a jobboldali pártok gyors átcsoportosulását.

Friedrich pártja, a Keresztény Nemzeti Párt egyesül a többi, hasonló elnevezésű keresztény párttal. Velük tart több kisebb párt. Kialakul tehát a kereszténybloкk. A Friedrich-csoport és a párton kívül maradó, Bethlenhez húzó főúri csoport harcol ennek vezetéséért.

A két politikai blokk hatalomért folyó küzdelmének fő területe inkább csak Budapest. A Horthy által uralt Dunántúlon a kormánynak nincs hatalma. A Tiszántúlon a megszálló román csapatok parancsnoksága fékezi a magyar uralkodó osztályok különböző irányzatai és érdekszövetségei között dúló viaskodást. Korlátozzák a hatalmi igényekkel fellépő, szélsőséges jobboldali csoportok érvényesülését Budapesten is.

Csakis ennek köszönhető, hogy egyáltalán politikai működési lehetőséghez jutnak a Tanácskormány bukása után amúgy is jobbra tolódó, liberális pártalakulások és az újjászervezett Szociáldemokrata Párt.

A Szociáldemokrata Párt új vezetősége, hogy elkerülje és elterelje magáról a fehérterror üldözését, ismételten megtagadja a Tanácsköztársaságot, a baloldali szociáldemokratákat, a kommunistákat. Nyilvánosan hozzájárulnak a kommunisták üldözéséhez. Mindössze az ítéletek törvényességét követelik. „Törvényességet", amelyet Friedrichék törvénytelenül hirdetnek meg. A Szociáldemokrata Párt ezzel önmagát is gyengíti, hiszen a saját törvényes fennmaradása ugyancsak kérdéses. Létezését eddig is részben

az angol és francia szociáldemokrata pártok által, a budapesti antantmissziókon keresztül nyújtott politikai segítségnek, de mindenekfelett a magyar munkásmozgalomban aktivizálódó baloldali szociáldemokraták és velük a kommunisták önfeláldozó harcának köszönheti.

II

Az Ausztriában uralmon levő, szociáldemokrata többségű koalíciós kormány a Tanácsköztársaság idején teljes szabadságot ad Bethlenék Antibolsevista Comitéje szervezkedéséhez. Az ide menekült kommunista népbiztosokat szigorú internáltságban tartja.

A Bécs melletti internáló táborban hivatalosan Kun Béla mindössze magyar újságokhoz jut, illegálisan mégis talál kapcsolatot a külvilághoz. Támogatja a magyar kommunista emigráció szervezkedését Ausztriában, a párt kezdeti illegális működését Magyarországon. *Forradalomról forradalomra* címmel füzetet ír. Összegezi ebben a múlt tanulságait, készül a feltétlenül elkövetkező, második magyarországi proletárforradalomra.

A proletariátus magyarországi diktatúrája megbukott – írja Kun – A nemzetközi ellenforradalomnak ez a diadala a proletariátus nemzetközi forradalmának egy szakaszát zárja le. A demokratikus ellenforradalom, a tanácskormányt követő szociáldemokrata Peidl-kormány csodálatos gyorsasággal végzi feladatát. Háromnapi tiszavirág léte alatt visszaállítja a termelőeszközök magántulajdonát, a munkásosztály kizsákmányolását, a régi bürokráciát, a hadsereget, a csendőrséget, rendőrséget, a címeket és rangokat; megteremti a demokráciát, lefegyverzi a proletariátust, mialatt a régi uralkodó osztály kis csoportja, hivatásos katonák felfegyverzik magukat. Miután a Peidl-kormány a munkásság diktatúrája helyébe lerakja a demokratikus burzsoá állam alapjait, a földet, a gyárat, a bányát visszaadja azoknak, akiket a polgári jogrend szerint egyedül illet meg, helyreállítva a magántulajdon biztonságát, megadja magát Friedrichék puccsának.

A Peidl-kormánynak a hatalomból való kiebrudalása után egységes rendpárttá tömörül az ellenforradalmi burzsoázia, de néhány hét alatt elemeire bomlik szét.

A fehérterror nem más, mint a bürokrácia, a tisztikar, a rendőrség, a kapitalistáktól független paraziták uralma, akik a kész-

ből élnek, a burzsoázia már megszerzett értéktöbbletének költségére. Hátvédjük azokból a rétegekből kerül ki, melyeknek nincsenek speciális osztályérdekeik, de közös tulajdonságuk, hogy a társadalom költségére élnek; a kapitalista termelés által tönkretett, sem élni, sem meghalni nem tudó, de magántulajdonának roncsaiba kapaszkodó kispolgárság, a lumpenproletariátus, mely rabolni, fosztogatni akar az ellenforradalomban és forradalomban egyaránt, és a lumpenburzsoázia.

Áldólag terjeszti ki kezét e díszes társaság fölé az egyház, mely a Tanácsköztársaság egyházellenes intézkedéseitől megijedt, vagyonát és jövedelmét olyannyira félti, hogy a tízparancsolat nyílt felfüggesztésére is megtalálja a jogcímet abban, hogy az zsidó eredetű . . .

Amíg a szociáldemokrácia még ki meri ejteni az osztályharc szót, amíg nemcsak demokráciáról, de szocializmusról is merészkedik dadogni, amíg tehát tartani lehet a munkásosztály valamelyes szervezett akciójától, addig a fehérterror keresztény cégére szociális madzagon lóg. Nemzeti kötél kerül azonban a szociális madzag helyére, amidőn a szociáldemokrata szakszervezeti vezérek ostoba önzése, a miniszteri és államtitkári székek reménysége fejében, hogy az antant bizalmára minél jobban rászolgáljon, s a bolseviki múltat teljesen elfelejtse, nyíltan felfüggeszti az osztályharcot – írja Kun Béla a Szociáldemokrata Párt szeptember 10-i határozatáról, amely súlyosan elítéli a Tanácsköztársaságot, a kommunistákat.

Ilyen politikai helyzetben – állapítja meg Kun Béla –, amikor a Szociáldemokrata Párt lemond az osztályharcról, és az általános kiengesztelődést teszi programjává, alakul meg a szociális mázát magáról máris levető párt, a hatalom pillanatnyi kezelője, a Keresztény Nemzeti Párt. Ebben a pártban felülkerekedik a magas rangú bürokrácia s a nagyobb sarzsijú tisztikar. Osztályháttere azonban e pártnak nincsen. Uralmának alapja: a fehér hadsereg fegyvere és mind az antant, mind a reá támaszkodó burzsoá pártok és a Szociáldemokrata Párt tehetetlensége.

Csupán a főpapság és a legnagyobb birtokosok egy része támogatja a Keresztény Nemzeti Pártot, melynek vagyoni érdekei már csak terrorral védelmezhetők meg. A burzsoázia többi része külön pártot alkot – utal Kun Béla a számos polgári pártra, amely a liberális blokk megalapításáról tárgyal. Majd azzal folytatja:

Az igazi arisztokrata konzervatív elemeknek Friedrichék jöttment parvenü társaság, mely kénytelen néha a nagybirtokellenes

jelszavakat is világgá bocsátani, hogy parasztot is foghasson. A Kisgazdapárt az egyházi és főúri birtokra éhes. A háborús uzsora, a diktatúra alatt való városkizsákmányolás kövérre duzzasztotta zsebeit, értéktelenedő pénzét földbe akarja fektetni. A Keresztény Nemzeti Párt nem nyúlhat hozzá az egyházi és főúri földekhez, a keresztény nemzeti múlt alapjaihoz; a Kisgazdapárt tehát szintén részesedni akar a hatalomból.

A fináncarisztokrácia és a nagyipari burzsoázia rendezett, véglegesen kialakult állapotokat akar. Friedrichéket azonban csak pogromnal lehet kielégíteni: a lumpenproletariátus és a lumpenburzsoázia nyílt fosztogatásban nyerheti el csupán életfeltételeit.

Összegezve: a burzsoázia mai helyzetének Magyarországon a jellemzője: egység a munkásosztály minden megmozdulási kísérletével, sőt szándékával szemben. Egy, nemcsak a népesség egészétől különvált, de magától az uralkodó osztályoktól is önállósult állam, helyesebben karhatalom, mely még a bürokrácia uralmát is csak addig tűri, míg parazita érdekei egybeesnek az övével. Ezzel ellentétben a burzsoázia arra törekszik, hogy az állam karhatalmi jellegével szemben annak gazdasági jellegét domborítsa ki inkább, a diktatórikus terrorisztikus formáját elhomályosítja, a bürokrácia és karhatalom önállóságát megszüntetve a hatalmat kezébe vegye.

12

Siófokon 1919 augusztus végi dátummal írja Prónay a naplójába: – A fürdőtelep meglehetősen kiürült, a jobb fürdővendégek elköltöztek. Elment a városból a zsidóság, mert rosszul érezte magát a különféle különítmények közelségében . . . Az összefogott szovjet ágensek, izgatók, kémek megtöltik az erre a célra felállított fogdát, ezért éjjelenként sokat kell közülük a Balaton fenekére küldeni, hogy az utánuk következőknek helyük legyen . . .

Sokan tudnak az itteni borzalmakról. Szájról szájra adják tovább. A nagy nyilvánosság sajtó útján nem értesülhet erről. A Friedrich-kormány papírhiányra hivatkozással közel két hónapig megtiltja az ellenzéki sajtó megjelenését. 1919 szeptember végétől kénytelen mégis engedélyezni.

Somogyi Béla szociáldemokrata újságíró szerkesztésében megjelenik a *Népszava. A siófoki fehérterroristák foglára* címmel, októ-

ber 4-én cikket jelentet meg Horthy fővezér siófoki fogházának borzalmairól.

Az adatokat a siófoki fogda foglára, Hayden István törzsőrmester szolgáltatja. Nem bírja elviselni az ottani szörnyűségeket. Megszökik Budapestre, és mindent elmond a *Népszava* egyik munkatársának.

Amikor foglárként a siófoki fogházba került szolgálatra, látta, hogy az egyik zárkában a falon sorjában nyolc akasztott ember lóg, a földön egy sebekkel borított halott. Hayden egész testében megreszketett a látványtól.

Mint a fogház foglárának, az összes foglyokat neki adják át. Augusztus 16-án este őrzésére bíznak negyvenhét embert, akiket Balatonfüredről hoztak át. Éjjel két órakor Freisberger százados jön hozzá, hogy a foglyok közül elvisz negyvenkettőt.

Hayden írásbeli utasítást kér. Freisberger megfenyegeti: ha még szólni mer, őt is elviszi.

A negyvenkét elhurcolt közül tizenegy zsidó, a többi keresztény munkásember. Friesberger és katonái a Siófokhoz közeli erdőbe viszik a szerencsétleneket, ahol megkínozzák és kivégzik őket. A halottakat kirabolják, az árokba temetik.

Prónay százada harminchat embert végeztet ki a siófoki Csibitelepen. Ezeket is kirabolják.

Augusztus végén tizenhat embert visznek el, szeptember 1-én tizenkettőt.

Balatonlellén elfogják Szamuely Tibor népbiztos öccsét, Szamuely Zoltánt és a szállásadóit, férjet, feleséget. Hayden elmondja: az egyik tiszt meg akarta menteni az asszonyt. – Szegény, semmiről sem tehet, hagyjuk talán! – Freisberger azonban türelmetlenül int: – Ki kell végezni. Három hete van már itt, mindent látott és tud ...

Általában minden napra esik egy-két kivégzés – mondja el Hayden. A Prónay-, a Madary- és Freisberger-különítmények két hónap alatt Siófokon több mint kétszáz embert végeztek ki.

Hayden felsorolja a kivégzettek, a borzalmakat elkövető tisztek nevét. Elbeszéli, hogy tönkrementek az idegei a siófoki fogházban látottaktól, hallottaktól. Állandó baja volt a tisztekkel. Gyakran berúgtak, és részeg állapotban saját mulatságukra kínozták halálra a foglyokat.

Hayden minden alkalommal igyekezett nekik ellenállni. Ilyenkor a tisztek azzal mentek Prónayhoz, hogy Hayden foglár megbízhatatlan. Végre új beosztást kapott, a géppuskásokhoz került. De elege

volt a fehérszolgálatból, amely súlyos beteggé tette. Elment orvoshoz. Bizonyítványt kért, hogy elbocsátását kérje a hadseregből. Freisberger százados tudomást szerzett erről, letartóztatta.

– Majd meggyógyulsz, sohasem leszel többé beteg, megdöglesz – fenyegetőzik, amikor elébe viszik.

Hayden ezért szökött meg Siófokról – írja a *Népszava*.

A lap leleplező cikke, amelyben Hayden hiteles koronatanúként számol be a siófoki szörnyűségekről, vihart vált ki az országban és világszerte.

Horthy számára itt az alkalom: most megtehetné, hogy a nyilvánosság elé lépjen, megtagadja a szörnytetteket, utasítást adjon a bűnösök letartóztatására, szigorú megbüntetésére. Bebizonyíthatná ezzel, hogy valóban szándéka a fehérterror megfékezése.

Nem ezt teszi. Hayden letartóztatására ad parancsot: hozzák vissza megbűnhődni Siófokra.

Hayden és felesége álnéven él Budapesten, majd Jugoszláviába indul hajón. Egy különítményes őrnagy felismeri. Dunaföldváron a feleségével együtt bekíséri az itt állomásozó Ostenburg-különítmény laktanyájába.

Horthy éppen Dunaföldvárott tartózkodik. Fővezéri szemlét tart az itteni katonai alakulatok felett. Ostenburg azzal jelenti Hayden letartóztatását Horthynak, hogy máris megkapták a magukét.

Horthy felelete később szállóigévé válik:

– Ti már eleget kéjelegtetek a Haydenekkel. Hagyjatok Siófoknak is valamit. Szállítsátok őket Siófokra.

A Dunaföldvárott máris megkínzott Haydenéket késő este viszik Siófokra. Külön-külön zárkába csukják. Hayden, a fogház volt foglára, jól ismeri az itteni körülményeket, és még aznap éjjel a fogda falának áttörésével megszökik. Nyilván itteni volt bajtársai segítik ebben.

Hayden feleségét a különítményesek megkínozzák; belehal a bántalmazásokba.

Hayden levele alapján a *Népszava* – *Hayden István megszökött Siófokról* címmel – beszámol a siófoki újabb szörnytettről, ami még inkább növeli az országos felháborodást.

A különítményesek, Horthytól személyesen is ösztönözve, valósággal bosszút esküsznek a *Népszava* és annak szerkesztője, Somogyi Béla ellen. Egyelőre mégis elállnak bosszújuk végrehajtásától, de csak amiatt, mert Somogyi elrablásával megzavarnák az

éppen megindult tárgyalásokat a románoktól megszállt dunántúli területek kiürítéséről.

A Hayden-üggyel kapcsolatban a polgári ellenzéki napilapok is hírt adnak a fehérterror szörnyűségeiről. Horthy a kormány hatáskörének teljes semmibevételével rendeletet adat ki nemcsak a *Népszava*, hanem valamennyi polgári ellenzéki napilap – *Az Újság, Budapesti Újság, Pesti Napló, Az Est, Magyarország, A Nap, Déli Express, Világ* – lefoglalására a Nemzeti Hadsereg területén; terjesztésüket minden eszközzel megakadályozza.

Példátlan eljárás ez részéről, ha egyszer a Friedrich-kormány biztosította már a napilapok országos terjesztési jogát. De valamennyi napilap, amelynek lefoglalását Horthy elrendeli, ténylegesen az ellenforradalmat támogatja. Csak éppen az ellenzéki napilapok mögött álló különböző polgári és földbirtokos rétegek nem Horthyra és Gömbösékre akarják bízni az ország ellenforradalmi kormányzását. Annak érdekében, hogy megakadályozzák ezek uralomra jutását, és hogy leleplezzék Horthy igazi arcát, írnak a különítmények garázdálkodásairól. Erre a fővezérség felelete, hogy az ellenzéki politikai napilapok betiltásával terrorizálja az ellenzéket, a tehetetlen Friedrich-kormányzatot, a polgári közigazgatást.

Amikor a lapok felháborodottan tiltakoznak, hogy a fővezérnek nem áll jogában megrendszabályozni a sajtót, kihívóan válaszolja: – Minden művelt ember híve a gondolat- és sajtószabadságnak. De egyes lapok oly nagyfokú kútmérgezést folytatnak, hogy azt tovább tűrni nem lehet. A becsületes, hazafias, nemzeti és faji érzéstől áthatott sajtó szabadon megírhatja azt, amit akar. Fajom megrontását azonban nem engedhetem meg! . . .

A polgári lapok még élesebben vetik fel a kérdést: kit és kiket terhel a felelősség a dunántúli helyzetért? Válaszuk: elsősorban felelősek a végrehajtók: Prónay, Ostenburg és tucatnyi más különítmény. Felelős a szegedi szellem: Gömbös és társai, akik életre hívták és tüzelik a különítményeket.

A legfőbb felelős Horthy, aki mindezt eltűri. Pedig rendelkezik olyan hatalommal, hogy megfékezhetné a különítményeseket. Meg is kísérli, hogy azután újból eltűrje és fedezze. Nemcsak amiatt, mert tarthat esetleg lázadásuktól. Szellemében Horthy ugyanaz, mint Prónay, aki naplójában szégyenkezés nélkül dicsekszik fehérterrorista tetteivel. Horthynak, akárcsak Prónaynak, a tisztek ellenforradalmi szadizmusa legfeljebb csínytevés, imposztorság.

Ez a szellem viszi Horthyt olyan, felháborodást és nemzetközi

bonyodalmat kirobbantó akcióba is, mint Prónay terve, hogy elrabolja és kivégezteti az Ausztriában, Bécs mellett internált népbiztosokat. Ha ez nem sikerülne, meg akarja őket mérgeztetni, mit sem törődve azzal, hogy a konyha, ahol a népbiztosok számára főznek, legalább százötven embert táplál: rendőröket, asszonyokat, gyermekeket.

Prónay – naplója szerint – Kun Béla és társai elrablásához, kivégzéséhez, illetve a merényleti tervhez szükséges pénzösszeget, autókat Horthy személyes utasítására kapta. A végrehajtásban részt vesz Rantzberg Győző százados vezetése alatt: báró Rohr István, Karl Dezső, Sturm János, valamint Dietrich Walter és Prossl Ernő, akik születésükre nézve osztrákok, de a szegedi állomásozás óta nála szolgálnak. Álnéven és igazolványokkal készülnek Bécsbe, hogy ott – a már előbb odaérkező Balassával együttműködve – minden feltűnést kerülve kezdjék meg munkájukat.

Főszerep jut e tervekben Csuvara Mihálynak, aki nem tisztje Prónaynak. Oroszországból hazaérkezett, állítólagos volt kommunista, aki vállalja a provokátor szerepét.

A tisztek Bécs különböző helyein, külvárosi szállodákban, rokonoknál szállásolják el magukat; a szükséges összeggel bőven ellátottak.

Felkészülnek tervük végrehajtására, amikor Prónay Bécsbe érkezik. Megtudják, hogy valaki közülük fecsegtetett, mert Kun Bélát és társait az osztrák kormány váratlanul átszállítja új internáló helyükre, a karlsteini várba.

Ezzel kapcsolatban ír Prónay arról, hogy a merénylet előkészítése ügyében a szombathelyi laktanyában felkeresett egy Szenegal nevű különítményes tisztet. A fogdában találja, ahonnan jajveszékelés hallatszik. Szenegal éppen egy pucérra vetkőztetett férfit, bizonyos testrészére lógyeplőszíjat erősítve, nádvesszővel futtat maga körül, közben vallatja.

Horthy még Szegedről jól ismeri Szenegalt és szadizmusát. De százával tűr meg Szenegalokat a hadseregben. Ismeri az olyan ügyek százait is, amikor a különítményesek által megkínzottak, megrablottak vagy meggyilkoltak hozzátartozói a bíróságokhoz fordulnak védelemért. Nem lehet bíróilag eljárni egyetlen fehérterrorista tiszt ellen sem, mert a fővezérség nem adja ki őket.

A fővezérség értesíti például a székesfehérvári ügyészséget, hogy az ilyen és ilyen számú . . . ügyészi megkeresésekre az alábbi ügyekben, mint a zsidóbizományosok üldözése, ítélet nélküli önbíráskodás

megszüntetése, fehér osztagok önkényeskedése, Prónay százados és egy szegedi ezred önkényeskedése Kaposváron – tekintettel arra, hogy ezekben a följelentésekben semmiféle konkrét vád fölemlítve nem volt –, a gyanúsítottak, illetve az alakulatok kioktatásával, szigorú figyelmeztetésével a felsorolt ügyek elintézést nyertek.

Közismert az is: Horthy hogyan távolítja el a hadseregből Bernátsky tábornokot, mert a kaposvári katonai körzet parancsnokaként meg akarta akadályozni a hivatalosan neki alárendelt Prónay és különítményeseinek szörnyűségeit. Horthy akaratából Bernátsky alulmarad az alárendeltjeivel vívott küzdelemben!

A különítményesek garázdálkodásai közben, amikor helyzete amúgy is nehéz, értesül Bernátsky arról, hogy Prónay előtte ismeretlen célból Ausztriába küldte több tisztjét. A tábornok nem tud Kun Béla és társai – Horthy által engedélyezett – elrablási tervéről, parancsot ad Prónaynak, szüntesse meg titokzatos működését Ausztriában.

Másnap 166/91 hadműveleti számmal Bernátsky tábornok parancsot kap Soós vezérkari főnöktől: – A Prónay-század egy része a fővezérségtől nyert szigorúan bizalmas utasítások szerint különleges missziót van hivatva teljesíteni, melyről bővebb tájékoztatás nem opportunus. Felhívom, hogy a Prónay-század egy részének kiküldésében engedélyezzen szabad kezet, hogy feladatukat megfelelően végrehajthassák.

Bernátsky mit sem ért a parancsból. Főképpen azt nem, mi köze a különleges missziónak a Prónay-különítmény garázdálkodásaihoz. Ennek tisztázásáig fenntartja tiltó parancsát.

Válaszként Soós vezérkari főnök távirati úton felmenti őt a parancsnokságtól. A minisztérium rendelkezésére bocsátja, ahol harmadrangú beosztásba helyezik.

Horthy személyes utasítása és bosszúja ez Így fogadja meg Magasházy augusztus 12-i tanácsát, amikor Bernátsky parancsmegtagadásakor azt javasolta: repüljenek azonnal Siófokra, és ott majd eldöntik a továbbiakat. Ha a politikai célszerűség úgy parancsolja, a visszavonulási parancsmegtagadásért Horthy vagy fenyítse meg a tábornokot, vagy mintha a parancs csak politikai álcázás lenne s kezdettől érvénytelen, ennek helyes értelmezéséért tüntesse ki Bernátskyt.

Nem tünteti ki a tábornokot. Az első lehető alkalommal eltávolítja a kényelmetlen tanút. Leváltja azt a katonát, akinek egyedül köszönheti, hogy a visszavonulási parancs megtagadásával ő most

nem helyőrségi parancsnok Szegeden, hanem katonai és politikai tényező, akivel Friedrichnek csakúgy, mint az antantnak, országos jelentőséggel kell számolnia.

13

A fokozódó fehérterror miatt a nép nagy része súlyos aggodalommal tekint a közeljövő várható eseményei elé. Nem jött még létre Horthy Budapestre bevonulásának sokszor hangoztatott előfeltétele, a koalíciós kormány, amikor 1919. október 1-én az antant budapesti képviselői mégis megteszik első intézkedéseiket a királyi román csapatok kivonására. Az elvonuló csapatokkal sürgősen erősíteni akarják a besszarábiai frontot a szovjet Vörös Hadsereg ellen.

A koalíciós kormány majd megalakul – hangoztatják az antantképviselők –, addig nem ürítik ki Budapestet.

Egyelőre a román elvonulás menetrendjét hagyják jóvá. A Veszprém–Székesfehérvár–Adony vonaláról október 4-e és 9-e között vonulnak vissza a Tát–Válivíz–Adony vonal által határolt, úgy nevezett budai hídfőre.

Egyformán jellemző azonban a Friedrich-kormányra és Horthy fővezérségére, hogy a román főparancsnoksággal egyeztetett magyar utasításokban a románok által kiürítendő községek, városok, hadijellegű létesítmények „magyar megszállásáról" rendelkeznek. A románok helyett Horthy „szállja meg" az országot a saját fegyveres alakulataival.

A hadsereghez intézett parancsában ő, aki folytonosan tagadja a fehérterror létezését, önmaga ellen bizonyítóan ad utasítást a tiszteknek: a románok után előrenyomulva hatáskörüket semmi körülmények között ne lépjék át.

Parancsát Horthy, aki nagyon jól tudja, hogy a lakosság jelentős része félelemben várja a fehér hadsereg bevonulását, azzal a felszólítással adja ki, hogy a román megszállás alól felszabaduló honfitársak nyerjenek jobb benyomást a magyar csapatokról, mint a románokról.

A „megszállás" első ütemét Lehár Antal ezredes és Sréter István ezredes csapatai hajtják végre. Október 4-én bevonulnak Győrbe, Veszprémbe, 7-én Szőnybe, Tatabányára. 12-én Horthy bevonul Székesfehérvárra, 16-án Veszprémbe.

Horthyt látszólag mindenütt nagy ünnepélyességgel fogadják. Ez nemcsak az előreküldött tiszti propaganda-járőrök tevékenységének eredménye, akik Horthy fogadására még a messzi falvakból is hosszú szekérsoron a városokba csődítik a népet. Kirendelik az iskolásokat, az állami embereket, tisztviselőket, tanítókat, tanárokat.

A román megszállás megszűnése önmagában is a felszabadulás érzését kelti. Hozzájárul ehhez, hogy a Károlyi-forradalom sikertelensége és a Tanácsköztársaság nem egy politikai mulasztása, különösen a földosztás elmaradása és több kérdésben a kommunisták szektás magatartása széles falusi és városi kispolgári, tisztviselői rétegeket sodor az ellenforradalom és Horthy táborába.

A volt uralkodó osztályok is örömmel üdvözlik Horthyt. Biztosak benne, hogy valamilyen módon befogják szekerükbe: biztosítják vele a régi rendet, amíg visszaérkezik az ország törvényes ura, Károly király.

Az egyházak ugyanígy reménykedtek. A „vallástalan" Tanácsköztársaság után szemükben Horthy „felszabadító" keresztény. A protestánsok Horthyban a támaszukat látják – a más vallásokat mindig elnyomni akaró katolikus egyházzal szemben. A katolikus egyház Horthyné vallásosságát emeli ki, aki – férje melletti politikai kiállásból is – soha el nem mulasztaná a vasárnapi szentmisét.

Horthy mindent megtesz, hogy a vallás mellett nyilatkozzék. Felkéri a Dunántúl valamennyi püspökségét, hogy a máris működő hadsereg-propagandának nagy szolgálatot tehetnek az áldozó papok, lelkészek és hitoktatók. A szentbeszédek kiváltképpen alkalmasak annak a terjesztésére – írja a főparancsnokság –, hogy mi, magyarok, a magyar Isten választott népe vagyunk, nagy céljai vannak még velünk, és hogy ez az ország, a Mária országa, nem pusztulhat el... Mivel a prédikációk részvevői nagyrészt nőkből állanak, kik férjeikre, hozzátartozóikra hatással lesznek, ezen eszköz nagy eredményeket ígér.

Némi szövegváltozással a fővezérség megküldi ugyanezen kérelmet a győri református egyházfőnek és pápai evangélikus püspöknek is. De éppen mert Horthy református, és ezek amúgy is bíznak benne, választja – a katolikusokra való tekintettel – lobogójául a szűzmáriás fehér zászlót, nemzetiszínű szegéllyel. És erre hivatkozva üdvözli Horthyt Bilkey apátplébános, a székesfehérvári bevonulási ünnepség szónoka „a meggyalázott, Kálváriát járt, sírba temetett, de halottaiból diadalmasan feltámadt Úr Jézus Krisztus nevében"

és „vele a drága, szépséges magyar Nemzeti Hadsereget, a nemzet ideálját, a magyar katonákat".

„Mi tudjuk, hogy mi a vétkünk! A hitetlenség, a pogányság. Megtagadták Szent István örökségét, a Krisztus keresztjét elhomályosítani engedték. A Szent Koronát kufároknak, pogányoknak engedték át, azoknak, akik meggyalázták apáink hitét, akik rongyá tépték reményeink reményét. Vissza a Krisztus keresztjéhez! Vissza apáink ősi hitéhez. Nemzeti Hadsereg, ti mutatjátok ehhez a legszebb utat. Jelszavunk legyen: Isten, király, haza!"

Bilkey apátplébános beszéde után a nagynevű Prohászka Ottokár, székesfehérvári püspök, megáldja a zászlót. A megyei és helyi hatóságok beszédei után Friedrich miniszterelnök üdvözli Horthyt és a Nemzeti Hadsereget. Feldicséri, de óvatosan arra céloz: a katona maradjon katona. A Nemzeti Hadsereg és annak fővezére alárendeltje a kormánynak . . .

Válaszában Horthy Székesfehérvárott, de mindenütt, ahova serege nyomán elmegy, úgyszólván egyformán beszél. Utal a nehéz munkára, amely a nemzetre vár. A hadsereget megtántoríthatatlannak és megvásárolhatatlannak akarja tudni. Száműzendőnek minősíti a súlyos magyar betegséget, a politizálás dühét, a turáni átkot, a széthúzást. Ma csak egy irányzat lehet – hangoztatja –: a becsületes nemzeti irány . . .

Nincs sikere a beszédeivel, melyeket féltucatnyi helyen felolvas. Már az is szokatlan, hogy olvassa beszédeit. Vezetőnek tudnia kell papír nélkül beszélni. Megyegyűlésen tiszteletlenségnek számít beszédet felolvasni. Horthy beszédeit azonban az teszi különösen népszerűtlenné, hogy nagy hazafias ünnepségeken németesen, olykor már-már mulatságos módon olvassa a szöveget. Mennyi anekdota kering pedig már a Habsburg-uralkodókról, akik évszázadokon át törték a magyar nyelvet!

Horthy tősgyökeres magyar. De akkor – kérdezik a népek – hogy felejthette el ennyire a szép magyar beszédet? Maga is rádöbben erre. Kezdi a felesége előtt tízszer is begyakorolni, amit nyilvánosan elmond, nehogy szégyent valljon. Hónapok múltán ér el némi eredményt. Egyre többször kell szónokolnia. Irtózik a beszédektől. Felesége ilyenkor alig tud belé lelket önteni.

Szem- és fültanúk véleménye szerint felsült a budapesti keresztényszocialista munkásság Siófokra érkezett küldöttsége előtt is. Németesen dadogott, olvasta a szöveget. A tartalma miatt is

ijedten hallgatták. Pedig a küldöttség – úgymond – bizalmát kifejezni jött.

Tudomásul adja a küldöttségnek: a magyar Nemzeti Hadsereg nem azért vonul be Budapestre, hogy pogromot csináljon, rémuralmat teremtsen, hanem hogy az országban biztosítsa a rendet. A munkásság lássa be: egyedül ő maga okolható, helyesebben a vezetői hibásak, hogy az ország idáig jutott, amelyet ők – mármint Horthyék! – a sír széléről rántottak vissza.

A szakszervezeteket illetően Horthy kinyilatkoztatja: a hazafiatlan, nemzetközi és destruktív irányzatnak hódoló vezetőket el kell távolítani, és helyükbe olyanokat kell ültetni, akik a munkásnak testvérei a munkában. – Mi mindnyájan polgárai vagyunk a hazának – mondja –, önök éppen olyan polgárai, mint amilyen munkás én vagyok, aki nem napi nyolc órát, de sokszor napi huszonnégy órát dolgozom. Csakhogy dolgozzon mindenki a maga módja szerint. Aki írni tud, az írjon, aki ásni tud, az ásson, és ne fordítva, mint azt az önök vezérei hangoztatták... A régi nemzetrontó ténykedésnek vége! Ha a vörös uralom csak gondolatban is fel merné ütni a fejét, nem ismerek irgalmat! Telve vagyok szociális érzékkel, de hazámat visszadobni a sír fenekére nem hagyom...

Óva inti a munkásságot attól, hogy a hadsereg fegyelmét rejtett célzásokkal avagy burkolt izgatásokkal megbontani törekedjenek.

Horthy beszédét a dolgozó osztályok és a haladó szellemű polgárság egyaránt megdöbbenéssel fogadja.

14

Sir George Clerk 1919 október 23-án érkezik vissza Budapestre. Feladata ismert: koalíciós kormány létrehozatalát szorgalmazza.

A pártok vezetői előtt ismételten kifejti: a koalíciós kormány megalakulásával az ország népe demokratikus alapon két év időtartamra nemzetgyűlést választana. Lefektetné a világháború utáni demokratikus Magyarország alapjait.

Clerk szerint a koalícióval és a választással leküzdenék az immár hónapok óta tartó magyarországi politikai zűrzavart. Ha koalíciós kormány alakulna – nyilatkozik Clerk –, nyugaton arra lehet hivat-

kozni: a Tanácsköztársaság leverését nem követi katonai diktatúra, hanem polgári demokrácia alakul. Vegyenek részt a koalícióban Friedrichék és a régi rend olyan oszlopai, mint gróf Bethlen, gróf Apponyi, gróf Andrássy, továbbá a liberálisok, a szociáldemokraták. E kormányt támogatnia kellene Horthynak és vele a Gömbös vezette szélsőjobboldalnak.

„Polgári demokrácia" Friedrichhel, Horthyval, a szélsőjobboldallal! – ez tehát Clerk politikai programja.

Még így is a koalíciós kormány létrejötte Friedrich miniszterelnök politikai bukását jelentené. Semmiképp nem akarja feladni uralmi elképzeléseit. Horthyék is meg akarják szerezni a teljes hatalmat, a koalíció ennek akadálya lenne, emiatt ellenzik Clerk terveit.

Friedrich és Horthyék így jutnak újból közös álláspontra. Megegyeznek, mindent elkövetnek a koalíciós kormány létrejötte megakadályozására.

Horthy nagy árat fizettet Friedrichhel, hogy szövetségre lép Clerk törekvéseivel szemben. A teljes fővezéri hatalmat követeli magának. A minisztertanács szentesítse, ami amúgy is valóság. Törvényesen azt tehesse a hadsereggel, amit akar. Friedrich eddig elutasította Horthy követelését. Most a minisztertanács elé rendeletet terjeszt a fővezér hatáskörének szabályozásáról. Megjelenteti a *Hivatalos Közlöny*-ben. Eszerint a Nemzeti Hadsereg katonai vezetésére, felügyeletére a hadsereg fővezére hivatott. A fővezér nem a honvédelmi miniszternek, hanem közvetlenül a minisztertanácsnak felelős. A normális viszonyok beálltáig a fővezér hatáskörébe utalják mindazon, eddig a honvédelmi miniszter hatáskörébe tartozó adminisztratív ügyeket, amelyek a hadsereg alkalmazásával kapcsolatosak.

Szegeden Horthy már 1919. augusztus 9-én kinyilvánította, hogy a hadseregfővezérlet a minisztérium kötelékéből kiválik, és mint önálló főparancsnokság megkezdi működését. Már akkor igyekezett függetleníteni magát a szegedi kormány honvédelmi miniszterétől, ténylegesen az Ábrahám-kormánytól. Akkor ez neki nem egészen sikerült. Most eléri a Friedrich-kormánynál, azzal a megkötéssel, hogy a fővezér tetteiben és intézkedésciben a minisztertanácsnak felelős.

A teljes hatalomhoz így most már csak egyetlen további lépést kell tegyen a szélsőjobboldaltól irányított Horthy, hogy a minisztertanács fölé kerüljön. Ez a legközelebbi belpolitikai terve, prog-

ramja. Külpolitikailag pedig – bár az elvesztett világháború nyomán még romokban hever az ország, százezrek rokkantak meg, maradtak árván, özvegyen, a nép éhezik, terjed a munkanélküliség – Horthy máris újabb háborút tervez a Magyarországgal szomszédos államok ellen.

Horthy szereti a kényelmet, a szép lakást, amelyet számára egy siófoki villában berendeztek. Egyszerűen, pompa nélkül él. Korán kel, későn fekszik. Sokat dolgozik. Legtöbb munkája abból adódik, hogy elvész a részletekben. Rossz munkamódszere okozza, hogy hosszan eltart, amíg keze alól kikerül egy-egy döntés. Amíg aláír bármely vezérkari tanulmányt, dokumentumot, parancsot, utasítást.

Jelentik például, hogy a hadsereg ruhaellátottsága rendkívül rossz. A legénységnek nincs bakancsa, fehérneműje. A szolgálatot nem tudják emiatt ellátni. Horthy mégsem azt vizsgálja, miként lehetne ezen gyorsan, hathatósan segíteni. Utánanéz, és utánanézet a hadseregellátás általános kérdéseinek. Elveket dolgoz ki, ruhaviselési szabályzatot készíttet. Ezeket maga javítgatja – ahelyett hogy gyakorlatilag intézkedne.

Ha tanácskozást hív össze, folytonosan cigarettára gyújtva, messze elkalandozik a tárgytól. Órákig tart, amíg az eredmény megszületik. Inkább klubbeli beszélgetések ezek.

Soós vezérkari főnök nem fecsegő típus, mint Horthy. Szenved a tanácskozásokon. Szeret mást küldeni maga helyett. De Horthy folytonosan őt hívatja és mindenkit hívat, akinek a fővezérségen bármilyen köze lehet valamely felvetett kérdéshez.

Ilyen Horthy a szolgálatban is. Megköveteli a pattogó, gyors vezényszavú intézkedést. Utána se vége, se hossza a mondanivalójának. Megtörténik, hogy a tisztek merev katonás vigyázzban, már-már összerogyva hallgatják fővezérüket. Nem veszi észre. Egyre csak beszél. Magyaráz, korhol, dicsér. Talál mindig lehetőséget, hogy az adott pillanatot, tárgyat, eseményt összehasonlítsa a tengerészettel. Gúnyneve születik: Tutajos.

Túlzottan részletező, olykor fecsegésbe torkolló a háborús terveiről készített irata Friedrich István miniszterelnök úrhoz, Magyarország külpolitikai helyzetéről és ennek behatásáról a Nemzeti Hadsereg feladataira vonatkozóan.

Borítékán a felirat: Szigorúan bizalmas. Saját kezű felbontásra miniszterelnök úr által.

– A fővezérség – foglalja össze a bevezetőben – a mostani időpontot alkalmasnak találja arra, hogy a külpolitikai helyzetet kato-

nai-politikai szempontból áttekintse, és ezen helyzet megbírálásából azon következményeket szűrje le, melyek a magyar Nemzeti Hadsereg szervezése és hadműveleti képességének elérése érdekében kielégítendők . . .

Előzetes becslés alapján a Nemzeti Hadsereg 1921 tavaszán lesz olyan helyzetben, hogy sikeres háborús támadásra gondolhat Magyarország fő ellensége, a húsz hadosztállyal rendelkező Románia ellen. Erre is csak akkor, ha addig az időt céltudatosan és alaposan felhasználják az erőviszonyok javítására.

Románia háborús legyőzéséhez mindenekelőtt gyorsítani kell az irredenta szervezkedést és propagandát Erdélyben. A románok által megszállt egyéb területeken is.

Horthy ezután a Jugoszlávián belüli politikai ellentéteket taglalja, azok kihasználása érdekében. Különösen a szerb–horvát ellentétet emeli ki, és hogy Románia megszerezte a Bánát egy részét, amit Jugoszlávia még háború árán is magának igényel. Jugoszláviával emiatt lehetőleg jó viszonyt kell fenntartani, hogy megnyerjék a segítségét Románia ellen. Ugyanakkor titokban erősíteni kell a kapcsolatot a szerbellenes horvát nacionalistákkal, hogy Horvátország ismét szoros kapcsolatba kerüljön Magyarországgal.

A továbbiakban részletezi a Nemzeti Hadsereg gyors erősítésének és fejlesztésének kérdéseit. Akadályozni fogják ezt a Magyarországra szabandó békefeltételek, még ha ügyesen ki is játsszák azokat. Az antantállamok egymás közti viszonyában máris észlelhetők szakadások. A magyar külpolitikának el kell érnie valamelyik antanthatalom különleges érdekeltségét Magyarországon. Horthy ehhez, most már nem úgy, mint eddig Szegeden, ahol a franciákhoz húzott, Angliát igyekszik megnyerni háborús tervei támogatására.

Az angolok nem zárkóznak el a Magyarország iránti szimpátiájuknak – a románok rovására – kifejezést adni. Szükségesnek vélik emiatt, hogy Magyarország lassanként kiváljék a francia érdekszférából. Elsősorban Anglia érdekelt abban, hogy a Duna középső folyása mentén rendes viszonyok alakuljanak. Ezen fontos kereskedelmi út csak ezáltal lesz számára biztosítva. Be kell bizonyítani, hogy a Duna menti államok között egyedül Magyarország képes a rendfenntartást biztos alapra helyezni. Románia e tekintetben nem mérkőzhetik Magyarországgal.

Ausztriában napról napra növekszik a vörös mozgalom. Magyarországnak érdeke, hogy ezt a fehér színezetű osztrák tisztikarral és az osztrák keresztényszocialista körökkel együttműködve elnyomja.

A Magyarország által nyújtott segítség fejében az osztrák ellenforradalomnak le kell mondania Ausztria területi igényeiről Nyugat-Magyarországon, melyet a Saint-Germain-i békeszerződés rögzít.

A csehszlovák viszonyokat kihasználva, különösen ha kitörne a vörös forradalom, alkalom nyílik Magyarország területi erősbödésére. A hangulat a szlovákok közt egyre izzóbb. Hlinka vezetésével erősödik az a párt, amely Szlovenszkó valamilyen formában való kapcsolatát kívánja Magyarországgal.

A csehek elleni támadást a következőképpen kell előkészíteni. Lengyelország különösen óhajtja, hogy Magyarországgal közös határt bírjon. Felső-Magyarország visszaszerzése érdekében, ezért a lengyelekkel egyetértőleg, az ő területükön kell szervezni szlovák légiót, körülbelül tízezer embert, mely északi irányból nyomulna be a csehek ellen. Ezen akciók létrehozatalán máris tevékenykedik Csekonics gróf. Az olasz hadifogságból visszaérkező szlovák katonákat Zalaegerszegen kell légióba szervezni, amely déli irányból nyomulna a csehek ellen. A légió támadásával egyidejűleg a magyar Nemzeti Hadsereg csapatai déli irányból megszállnák Pozsonyt, Komáromot, Párkánynánát.

Ezen akcióval össze lehetne egyeztetni a Csehország német ajkú lakosságánál, a szudéta tartományokban indított elszakadási, Németországhoz csatlakozni akaró mozgalmat. E célból Csekonics gróf útján máris szükségessé vált az összeköttetés felvétele a szudéta németek vezetőivel.

Ha a minisztertanács osztja a fővezérség felfogását, a miniszterelnök úr rendelje el, hogy a Nemzeti Hadsereg fejlesztéséhez szükséges, legalább hét gyaloghadosztály és egy lovas hadosztály anyagi, pénzbeli stb. eszközök minden körülmények között biztosíttassanak. A magyar nemzeti kormány ezekhez az antantállamok hozzájárulását a legerélyesebben kieszközölje. Hivatalos meghatalmazást kér, egyelőre a következő intézkedések foganatosítására:

1. Ausztria ellenforradalmi pártjai fegyveresen szervezkedhessenek Körmend és Hajmáskér környékén.

2. Szlovák légiók szervezése.

3. A székesfehérvári és szombathelyi körletben azonnal annyi útnak indítható katonai erő helyczendő el, hogy ezek elegendők legyenek mind az osztrák, mind a cseh akcióra.

A siker eléréséhez elengedhetetlen, hogy a katonai irányítás egy kézben legyen.

Aláírás: Horthy Miklós fővezér . . .

Háborús tervei megvalósításához igényli Horthy a teljes fővezéri hatalmat, és kapja meg Friedrichtől, a kormánytól. Ez egyetértésüket jelentené.

A románok felfigyelnek Horthy háborús készülődéseire. Számos intézkedést tesznek ellene. A párizsi legfőbb antanttanáccsal el akarják odázni Magyarország kiürítését. Románia hathatósabb védelme érdekében a Maros torkolatát követelik. A Szatmár-Nagyvárad vasút védelmére kijelölt határ húsz kilométerrel nyugatra tolását. Románia az eddiginél is nagyobb arányban folytatja a magyar gazdasági élet gyengítését. Leszerelik a gyárakat, elviszik a szállítóeszközöket.

A franciák, akik ugyancsak felismerik Horthy angol érdekű monarchista irányzatát, támogatják a román követeléseket. A csehek és a jugoszlávok nevében is felhívják az antant párizsi tanácsának figyelmét a nyíltan Habsburg-párti Friedrich-kormány és Horthy monarchista politikájára. Akadályozzák ezzel a békés kibontakozást, Magyarország nyugalmának megteremtését. A román csapatok azonnali kivonása a még ki nem ürített magyarországi területekről – mondják – anarchiát teremtene. Maga után vonná Horthy fehérterrorjának kiterjesztését Budapestre és az ország keleti felére. Követelik tehát a Friedrich-kormány távozását: Horthy hadseregének leszerelését.

A francia–csehszlovák, román és jugoszláv álláspont kifejezi az angol–amerikai és a francia imperialista érdekek között világszerte, de különösen Európában dúló harcot. Clerk hivatalosan az antant nevében jár el. Mint angol diplomata viszont arra törekszik, hogy mindenekelőtt hazájának és – Bandholtz amerikai tábornokkal egyetértésben – az angol-amerikai imperializmus érdekeit érvényesítse Magyarországon.

Amikor a kormány hivatalos-nyilvánosan közli Horthy fővezéri teljhatalmát, egyidejűleg lép életbe a fővezér és Friedrich megegyezése Clerk koalíciós kormányalakítási törekvéseivel szemben.

Beniczky belügyminiszter 1919. október 24-én Friedrich miniszterelnök nevében értesíti erről a fővezér mellé rendelt Pallavicini György őrgróf dunántúli kormánybiztost. Utasítja: az antant legfőbb képviselőinek Magyarországra érkeztével a Friedrich-kormány elismertetése érdekében mindenünnen küldjenek Budapestre küldöttségeket. Azt kell hangsúlyozniuk: a Friedrich-kormány mö-

gött áll az ország túlnyomó többsége. Nem hajlandók szocialista uralmat tűrni. A liberális pártok egyáltalán nem fontos tényezők. Óvakodni kell attól – írja Beniczky –, hogy a küldöttségeknek hivatalos színezete legyen, vagy kiszivárogjon, hogy a szervezésükben hivatalos közegeknek van részük. A küldöttségjárásnak azzal a színezettel kell bírnia, hogy a közönség spontán elhatározásából keletkezett mozgalom. Az ezzel kapcsolatos iratok nem iktatandók, elintézés után elégetendők . . .

Horthy nevében a fővezérség ugyancsak kiad erről parancsot. Az antant nevében eljáró Sir George Clerk azt követeli, hogy a magyar kormány a kebelébe felvegyen szocialistákat és liberálisokat is. Oka ennek, hogy az antant még ma sem tájékozott a magyar nép hangulatáról. A megyei katonai parancsnokok és a nemzet- és vörösvédelmi tisztek hálózata a fentieket kifejtve ösztönözze a polgári hatóságokat, miszerint Sir George Clerk budapesti, Werbőczi utcai lakására és Horthy fővezér, valamint Friedrich miniszterelnök címére a nagyközönség által olyan tartalmú táviratok intéztessenek, amelyek a lakosság osztatlan lelkesedéséről tesznek tanúságot a keresztény-nemzeti irany mellett. A lakosság csakis ilyen kormányt támogat. Más kormánnyal kötött békét nem ismer el. Kéri Clerktől ennek tolmácsolását Párizsban. Hasonló tartalmú táviratok földműves, iparos, vagyontalanok, községek asszonyai és leányai nevében is intézendők. Ezen akció haladéktalanul keresztülviendő.

Friedrich–Horthy, ahogyan együtt terrorizálja a lakosságot a nekik kedvező politikai állásfoglalásra, közösen tesznek intézkedéseket a megfélemlítésre is. Létrehozzák a hajmáskéri internáló tábort. Hajmáskér a magyar fehérterror szörnyűségeinek szimbóluma. A székesfehérvári katonai körletparancsnokság felügyelete alatt állítják fel. A fővezérség utasítást ad valamennyi vármegyei katonai parancsnokságnak, hogy a Belügyminisztérium rendelete értelmében mindazon egyének, akik kommunizmusban gyanúsak, de akiket rendes bírói eljárás által elítélni nem lehet, internálandók. A megyei katonai parancsnokok a rendőrkapitányságokkal és alispánokkal érintkezésbe lépve állapítsák meg az internálandók lajstromát. A letartóztatásokat azonnal foganatosítani kell, mégpedig húszas csoportokban. A lajstromba vettek lefogását október 30-ig be kell fejezni. Hajmáskérre kell vinni azokat is, akik jeleneleg az ügyészség fogházában vannak mint politikailag megbízhatatlanok, és mint ilyenek, az ügyészség által szabadon bocsáttatnának.

Clerk október 24-én hivatalosan közli Friedrichhel, s tárgyal erről a magyar vezető politikusokkal is, hogy a párizsi legfelsőbb antanttanács nem ismeri el a jelenlegi kormányt. Csakis széles politikai bázisra támaszkodó, több pártot magában foglaló, sőt lehetőleg minden pártot egybefogó koalíciós kormánnyal hajlandó tárgyalni. E kormánynak kell demokratikus alapon végrehajtania a nemzetgyűlési választásokat is.

Friedrich kijelenti: miniszterelnöki posztját semmi körülmények között nem hagyja el. Akkor sem távozik helyéről, ha emiatt az antant nem hívja meg Magyarországot a béketárgyalásokra.

Az országban százával folynak ekkor már a közigazgatás és a hadsereg által kezdeményezett kényszer-összejövetelek. Határozatokat hoznak a jelenlegi ellenforradalmi rendszer mellett, tiszta keresztény kormányt követelve.

A sürgönykihordók Clerk lakásán egymás kezébe adják a kilincset. Friedrich–Horthy zsákszámra küldeti meg Clerknek az előre megrendelt táviratokat, leveleket, jegyzőkönyveket.

Clerk lakása előtt Friedrich tüntetést rendeztet. Megtámadják a Clerkhez látogató magyar politikusokat. A főmegbízott felháborodással nyilatkozik. Rettenetes állapotok lehetnek az országban, amelyben ez lehetséges. A legenergikusabban tudtára adja Friedrichnek: a munkássága elleni minden tüntetést kikér magának. Ha hasonló eset előfordulna, elhagyja az országot.

Friedrich abbahagyatja a tömegek „mozgósítását". Bízik a Horthyval kötött szövetségében, a koalíciós kormány megalakítása ellen. Ismételten azzal utasítja el az antant kívánságát, kormánya lemondását, illetve a koalíciós kormány alakítását, hogy tartsanak választásokat: a nép őt igazolja.

Friedrich politikája csak huzavonát eredményez – vádolja őt Garami. Elhúzódik miatta a románok kivonulása.

A jobboldali politikusok egy része is elfordul Friedrichtől. A kormányon belül ellentétek támadnak. A keresztény pártokhoz tartozó legitimista arisztokrácia képviselői fellépnek: hajlandók Clerk követelésének engedni, de feltételként ragaszkodnak a keresztény pártok többségéhez az új kormányban.

Friedrich emiatt még inkább hangsúlyozni kívánja Horthyval kötött szövetségét. Ellátogat Siófokra, ahol a hadsereg nagy tiszteletadással fogadja. Viszonzásként nagy ünnepélyesen köszönti Horthyt.

Bizalmasan ez alkalommal beszélik meg, hogy a románok közeli

távozásával a dunántúli részekről és Budapestről szorosan együttműködnek az esedékes nemzetgyűlési választásokon, hogy letörjék az ellenzéket. Friedrich miniszterelnöknek ugyanis ahhoz, hogy a kormány élén maradhasson, mindenképpen meg kell nyernie a választást. Horthynak ugyanez az érdeke, ha békésen akarja megszerezni a hatalmat. Nádorság vagy kormányzóság árán, ez esetben megalkudna Friedrichhel és pártjával.

Horthy a megegyezést titkos parancsban közli a katonai szervekkel. Megküldi Pallavicini őrgróf kormánybiztosnak is. – Mindenki előtt világos – írja –, a haza jövője attól függ, hogy a nemzeti és keresztény felbuzdulás állandósítható-e a megválasztandó nemzetgyűlésen. Végtelen káros volna, ha a választáson a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja kisebb eredményre tenne szert. Ahol nehézségek mutatkoznak, közös egyetértéssel olyan képviselőjelölt személyében történjék megállapodás, aki minden rokonpártit kielégít. A törvényhatóságok tisztviselőit a legnagyobb nyomatékkal figyelmeztetni kell erre.

Friedrich és Horthy megállapodnak Siófokon abban is, hogy a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja választási győzelme érdekében miként járnak el a többi párttal szemben. A Budapesten és az ipari városokban jelentős Szociáldemokrata Pártnak elvileg ugyanazt a sorsot szánják, mint a kommunistáknak: a teljes megsemmisítést. Ezt máris csaknem teljesen elérték a Dunántúlon és a legtöbb kisebb vidéki városban. A fővárosban az antant védelme miatt halasztják el a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt felszámolását. Addig is mindenütt kíméletlen terrort alkalmaznak a munkásosztály képviselőjelöltjeivel szemben.

A további legveszélyesebb ellenfél a Kisgazdapárt. Friedrich és a KNEP gyűlölettel tekint a kulák vezetésű, a parasztság körében népszerű, földosztást, közigazgatási reformot követelő ellenzéki Kisgazdapártra és vezetőjére, Nagyatádi Szabó Istvánra. Nem új ember ő a politikában. Somogy megyei, negyvenöt holdas paraszt. A világháború előtt radikális földreformot, általános, titkos választójogot követelt. Kitűnő szónok. Rövid idő alatt nagy népszerűségre tesz szert a parasztság körében. 1909 novemberében létrehozza az Országos Függetlenségi és 48-as Gazdapártot. Az 1918-as októberi forradalom alatt népgazdasági miniszter.

Szabad választásokkal a Kisgazdapárt vidéken elnyerné a többséget. Ez nemcsak Friedrichnek és pártjának lenne nagy vere-

sége, de Horthy hatalomra törő terveinek is. Minden módon el akarják kerülni.

Friedrich politikailag nem tartaná tanácsosnak, hogy ő és kormánya vezesse a Kisgazdapárt megsemmisítésére a választási hajszát. Legyen a fővezér népszerűtlen. Nagy ügyesen a Dunántúlon a politikában tapasztalatlan Horthyra hárítja át a feladatot. 1919. október 30-i dátummal Horthy levelet intéz a fővezérség mellé rendelt főkormánybiztos Pallavicinihez:

– Több oldalról ideérkezett jelentések mindinkább megerősítik, hogy a Nagyatádi Szabó-féle Kisgazdapárt politikai agitációjával az egységes keresztény felfogás megbontására törekszik... – Kéri Pallavicinit: e törekvés ellen a rendelkezésére álló eszközök egész súlyával fellépni szíveskedjék.

Pallavicini továbbítja a Horthytól kapott felhívást a kormánybiztosokhoz. Ő már azt is hozzáteszi: a Kisgazdapárt agitációjában a kormánnyal szemben ellenzék jelentkezik, amit Horthy le akar törni. Pallavicini tanácsolja, a kormánybiztosok személyesen beszéljenek a Kisgazdapárt vezető embereivel. Tudassák velük: ha izgatásaikkal föl nem hagynak, lázítás címén letartóztatja és bíróság elé állítja őket.

Naplójában Prónay is megemlékezik a Friedrich–Horthytól kezdeményezett választási hajszáról. – Szó esett Siófokon Nagyatádi Szabó István szerepéről – írja. – Egy bizonyos klikk, amelynek ez a jóravaló parasztember útjában van, őt és a különítményét akarta uszítani ellene. Felszólították – Prónay ugyan nem ezt a kifejezést használja – Nagyatádi Szabó meggyilkolására. Horthy, akit ekkor már Bethlen István, Pallavicini, Jankovich, Hunyady Ferenc és több más dunántúli nagybirtokos vesz körül, hajlik e nézetre. Prónay nem vállalta e neki szánt szerepet. Így István gazda – ahogyan a parasztok nevezik Nagyatádit – láb alól eltevése elmaradt.

Horthy másik alkalommal is gondol Nagyatádi Szabó erőszakos megsemmisítésére. E merénylettervről majd a belügyminiszter Beniczky Ödön tanúskodik.

Emlékirataiban önigazolást keresve e vádakra, Horthy a tényekről megfeledkezve írja: Kaposvárott az egyik küldöttség nyomós kérésére fogadta Nagyatádi Szabó Istvánt, az újjáalakult Kisgazdapárt vezetőjét. Eddig azt híresztelték előtte, hogy a felforgató elemek sorába tartozik. Rendkívül értelmesnek találta. A haza-

szerető egyenes és konzervatív magyar paraszt igazi megszemélyesítőjének.

A Horthy-történetírás teljesen mellőzi az „István gazda" ellen két ízben megtervezett gyilkossági merényletet, ami később, amikor kiderül, politikai vihart kelt.

Doblhoff írja: a románok kivonulása, a Clerk-féle koalíciós tárgyalások, az esetleges közeli nemzetgyűlési választások küszöbén szilárdan él Horthyban az a meggyőződés, hogy csak ő és bajtársai teremthetik meg azt a szilárd nemzeti magot, amely körül az új kor egészséges építő tevékenysége kristályosodhat. Ez a mag csak a hadsereg lehet, amely a politikai intrikák felett áll, fegyelmezetten cselekszik vezetői parancsára, és amelyben minden pártérdektől függetlenül, csak a haza iránti szeretet és odaadás gondolata él. Pedig belpolitikai nehézségek is súlyosbítják a helyzetet. A parasztság körében erős földreformmozgalom indul meg, amely népszerűségében és kiterjedésében egyre gyarapszik . . .

Horthy látja, hogy ez a mozgalom minden tervét veszélyezteti. Viszont abban is biztos, hogy azokkal az emberekkel, akik a föld szeretetében élnek, megegyezésre juthat. Ezért a mozgalom vezetőjét, Nagyatádi Szabó Istvánt, aki maga is parasztember, magához hívatja Siófokra.

A megbeszélés nem tart sokáig. Nem kell bonyolult diplomáciai érdekeket tisztázni. A magyar paraszt és a magyar katona nem harcolhat egymás ellen. Csak együtt küzdhet az ország jobb jövője érdekében . . . Nagyatádi Szabó biztosítja híveit, hogy nyugodtan bízhatnak Horthyban. Éppen ezért nem szabad útjába akadályokat gördíteni.

Horthy egyenessége – folytatja Doblhoff – Nagyatádi Szabó Istvánban olyan embert nyer meg az alkotó munka számára, akinek tehetsége más körülmények között súlyos veszedelmet jelentene.

Pilch arról ír: a Balaton és a Duna közének délkeleti részében a földművesség megmozdulásában nagy érdemeket szerzett Nagyatádi Szabó István. Horthy fővezérrel folytatott tárgyalásai nyomán leszerelte a magyar parasztság ellenállását.

Legenda mindez. 1919 őszén Nagyatádi még vállalja a harcot Friedrichhel, Horthyval s a keresztény párttal szemben. A baloldali pártokkal szövetségben látja a kibontakozást.

A szociáldemokraták elfogadnák Clerk javaslatát, de követelik: a koalíciós kormányalakítás elvi feltételeként történjék meg Horthy ellenforradalmi csapatainak leszerelése, vagy legalábbis Budapesttől távol tartása.

Az *Újság* közli: hiteles helyről származó értesülés szerint a szervezett munkásság a koalíciós kormány megalakítása érdekében hajlandó elvei fenntartásával az osztályharcot felfüggeszteni, békejobbot nyújtani. Garami, a szociáldemokraták vezére megerősíti ezt a hírt. Megértésről, vállvetett munkáról beszél. Buchinger a pártvezetőség nevében kijelenti: ha a kívánt koalíciós kormány megalakul, el kell követni mindent, hogy bizonyos ideig a munkásság függessze fel gazdasági harcait. Ez egyúttal a politikai harc felfüggesztését jelentené.

A lapjelentések szerint a liberálisok ugyancsak hajlanak a Clerk által javasolt kormányalakításra. Ebben őket a polgári rend megszilárdításának óhaja vezeti. Ők is, mint a szociáldemokraták, abban reménykednek: az antant támogatásával elérik Magyarország liberalizálódását.

Clerk tárgyal Horthyval is. Jó róla a benyomása. – Gentleman! – állapítja meg róla.

Elsőnek nem a koalíciós kormány kérdéséről esik szó közöttük. Clerk a románok és a franciák vádját említi, hogy Horthy revansháborút tervez Románia ellen, Habsburg-uralmat akar.

Horthy a Friedrichhez és a minisztertanácshoz intézett átirata ellenére, kereken tagadja háborús terveit. Határozottan kinyilvánítja: nem akarja a Habsburgok uralmának újjáéledését Magyarországon. Sőt felhívja Clerk figyelmét a románok kivonulása esetén esedékes Habsburg-párti veszélyre. – Ez a veszély – intrikál Horthy – a koalíciós kormány megalakulásával csak növekedhet... – Számos más érvet is felhoz a koalíciós kormány ellen. Szerinte ezt a nép nem akarja. Maradjon meg Friedrich keresztény kormánya...

Valójában Horthy a Friedrich-kormányt sem akarja. Egyelőre csakis amiatt tartja jobbnak a koalíciós kormánynál, mert kevésbé veszélyezteti hatalmi terveit. A legitimisták ellen is amiatt intrikál, mert ha Clerk kívánsága szerint létrejönne az új kormány, ebben nemcsak egyes liberális legitimisták megszaporodásától kellene tartania, hanem a szociáldemokratáktól is. A koalíciós kormány meg-

alakulásával az ellenzékből bekerülő miniszterek betekinthetnek hatalomszerző terveibe, beleszólhatnak a hadsereg ügyeibe, háborús terveibe. Akárcsak a Hayden-üggyel a *Népszava* tette, a fehérterror szörnytettei miatt lejárathatják őt, és a hadsereget szigorú kormányfelügyelet alá vonnák. Ezt mindenképp ellenzi. Nem azért szerezte meg Friedrichtől a hadsereg feletti fővezéri teljes hatalmat, hogy egy koalíciós kormánynak visszaadja.

Emlékirataiban Horthy ezt persze nem így indokolja! Az első világháborúban – írja – az ellenség jelszava úgy hangzott: a világot éretté kell tenni a demokráciára. Ezért szorították Magyarországot arra, hogy szocialistákat is bevegyen a kormányba. Ő ezt azért nem akarta, mivel a szociáldemokraták és kommunisták a Tanácsköztársaságban összeolvadtak. Kun Béla kormányának bukása után is a magyar nép a rémuralom felelős részeseit látta a Szociáldemokrata Párt képviselőiben...

Az antant részéről pedig a Clerk-tárgyaláson szó sincs már a magyar kérdés demokratikus rendezéséről. A háttérben egyre inkább az angol–amerikai imperializmus küzdelme folyik a francia befolyás csökkentéséért. Ezért kap egyre inkább súlyt az angol–amerikai politikában az önálló magyar ellenforradalmi rendszer.

Az angol–amerikai imperialisták e céljukat a románok kivonulásának siettetésével igyekeznek elérni. Anglia és Amerika – hasonló okból – a Magyarország által fizetendő jóvátételi összeg mérséklésére törekszik, míg a franciák a románokkal együtt igen magas összegeket akarnak kiróni.

Az antant budapesti megbízottai aszerint értékelik, túl- vagy alábecsülik a magyarországi helyzetet, miként esik ez egybe saját hazájuk nagyhatalmi politikai érdekeivel.

Ilyen értelemben Clerk küldetése Magyarországra már egymagában is az angol külpolitika diadala. Jelenti Párizsba, hogy szeptemberi budapesti látogatása óta a Friedrich és Horthy által képviselt, nyílt jobboldali erők erősen előrenyomultak. A megalakuló koalíciós kormányban tehát ezeknek az erőknek, elsősorban Friedrich pártjának kell nagyobb befolyást adni.

Sürgeti a román csapatok kivonulását Budapestről és az ország keleti részéből. Ez esetben előnyösebb helyzetből tudna megegyezni a Friedrich-kormánnyal.

He is a gentleman! – jelenti Clerk Párizsba Horthyról. Hangsúlyozza meggyőződését, hogy a tengernagy fővezér, aki neki erre nézve szavát adta, képes lesz különítményeit rendbe szedni, a

román kivonulás után Magyarország polgári rendjét állandósítani. Mindezek alapján kéri az antant legfelsőbb fórumát, hatalmazza őt fel a keresztény pártok vezetésével megalakuló koalíciós kormány elismerésére.

A budapesti francia megbízott Párizsba küldött jelentésében erélyesen szembeszáll Clerk véleményével. Szerinte Horthy tengernagy energikus, ultrareakciós személyiség. Ügyesen intrikál a saját katonai diktatúrája érdekében. Felhívja az antant figyelmét a románok esetleges kivonulása esetén bekövetkezhető royalista veszélyre. Horthy átmenetileg támogatja csak a Friedrich-kormányt, amíg eljut a katonai diktatúrához.

A franciák véleménye ezért az: mielőtt a románok kivonulnak Budapestről és az országból, a Friedrich-kormányt le kell mondatni. Az antant küldjön két hadosztályt az országba. Segítsék megtartani demokratikus alapon a nemzetgyűlési választásokat. Szervezzenek új rendőrséget, fegyverezzék le Horthy ellenforradalmi különítményeit. Nem amiatt javasolják mindezt, mert elleneznék Horthy belpolitikai tevékenységét. A franciák kizárólag a román, illetve a saját Duna-völgyi politikájuk szempontjából tekintik a kérdést, akarják meggátolni Horthy revansista terveinek megvalósítását.

Amikor megvitatják Párizsban a Budapestről érkezett, egymásnak ellentmondó francia és angol jelentéseket, a francia külügyminisztérium képviselője gúnyosan megjegyzi: Sir George Clerk mint tökéletes gentleman bizalmat érez Horthy tengernagy iránt. Kellemes személyiségnek találja. Nem lehet elegendő azonban Horthy tengernagy becsületszava, akinek szándékai közismertek, legyen bármilyen kellemes személyiség. Az is nyilvánvaló, hogy Friedrich csendőrsége és Horthy hadserege a választások idején a reakciós elemeket fogja támogatni.

A párizsi angol megbízott szembeszáll a francia külügyminisztérium képviselőjével. Clerk jelentése alapján bizalmát nyilvánítja Horthy és az általa ígért biztosítékok iránt. Kijelenti, őt nem érdekli, milyen Magyarország kormánya. Ha Magyarországnak konzervatív kormány kell, kapják meg, feltéve, ha nem hozzák vissza a Habsburgokat.

Elutasítja a franciák kívánságát, hogy két szövetséges hadosztály szállja meg Magyarországot. Szerinte ez csak további bonyodalmat okozna. Kiválthatja a magyar nép újabb forradalmát. A magyarok elégedjenek meg a románok kivonulásával, a

Clerk által javasolt Friedrich-többségű koalíciós kormány megalakításával.

Azt az angol megbízott is kénytelen megjegyezni: Horthy azért ad biztosítékot a koalíciós kormány elismerésére, mert minden módon a reakciós elemeket támogatja. Bizonyos abban, hogy a fehérterror eszközeivel végrehajtott nemzetgyűlési választások neki megfelelő kormányt eredményeznek.

A francia–angol vita Párizsban a Clerk által javasolt módon dől el. Elhatározzák: a románok rövidesen vonuljanak ki Budapestről és az országból. A kiürítés kezdeti időpontját november 10-ében jelölik meg.

Horthy csak pillanatnyilag fegyvertársa Friedrichnek. Mindig kész őt hátba támadni. Ebben Horthy segítséget kap a baloldali ellenzéktől. Úgy vélik, az antant támogatásával a koalíciós kormánynak sikerül megszilárdítani a politikai hatalmat Horthy katonai erőivel szemben. Az ellenzék emiatt pillanatnyilag nem a szélsőjobboldal és Horthy vezetése alatt álló hadsereget tartja a legveszedelmesebb ellenfélnek, hanem Friedrichet és kormányát. A Clerk-tárgyalásokon elkeseredettebben harcolnak Friedrich eltávolításáért, mint Horthy seregének leszereléséért.

A szélsőjobboldali Gömbösék ugyanakkor alig várják már a románok kivonulását Budapestről. Határozzanak bármit az antantmegbízottak, a kivonulás után puccsot készítenek elő. Célja kikiáltani Horthyt nádorrá. Ezzel a szegedi katonatiszti–főszolgabírói szárny venné át a hatalmat.

A puccsot Gömbös az Etelközi Vérszövetség közbejöttével, a MOVE tisztjeivel, az Ébredő Magyarok Egyesületével és több ellenforradalmi szervezettel szövetségben hajtaná végre. Támogatná a budapesti karhatalom.

Ennek egyik főtisztje felfedi a készülő puccsot az ellenzék vezetői előtt. Azonnal tanácskoznak. Részt vesz a Nemzeti Demokrata Polgári Párt részéről Vázsonyi Vilmos, a Kisgazdapárt részéről Nagyatádi Szabó István, a volt Függetlenségi, most már Nemzeti Párt részéről Lovászy Márton, a Szociáldemokrata Párt részéről Garami Ernő.

Megállapítják: Horthyék készülő puccsa a közeli polgárháború rémét, vagy legalábbis hivatalosan támogatott pogromok szörnyűségét jelentheti, különösen, hogy a készülő puccsot Yates amerikai ezredes is elősegíti azzal, hogy az úgynevezett polgári karhatalmat teljesen egyoldalú horthysta színezettel állítják össze. Emiatt jut-

nak arra az elhatározásra, hogy az ijesztő puccs ellen a leghatározottabban fellépnek Clerknél. Emlékiratot írnak hozzá. Segítségét kérik, mert a vele folytatott megbeszélésekből jól tudják: azon fáradozik, hogy minél hamarabb elküldje a városból a Budapestet megszállva tartó románokat, és beeresszc a Horthy-féle Nemzeti Hadsereget.

Emlékiratukkal el akarják hárítani magukról a felelősséget, másrészt arra kényszeríteni az antant teljhatalmú megbízottját, Clerket, hogy megfelelő intézkedésekkel emeljen gátat a készülő vérengzések elé.

Leszögezik: a budapesti csendőrséget, rendőrséget és karhatalmat felekezeti és pártalapon szervezik. Katonai vezetés alatt áll. A Dunántúlon a hadsereg közigazgatási jogokat gyakorol. Úgy viselkedik, mintha háborút folytatna Magyarország ellen. Horthy bevonulásával voltaképp katonai diktatúra valósulna meg.

A négy párt vezetői helyeslik Horthy bolsevizmusellenes rendszabályait. De ő ezen a törekvésen már régen túljutott. Minden szabadelvű, demokratikus, nem reakciós felfogást karhatalommal akar megsemmisíteni. Ez kihatással lehet a nemzetgyűlési választásokra. Mindezért a felelősséget a magyarországi helyzetet már tökéletesen ismerő, az antantképviselő Clerk főmegbízottra hárítják.

Vázsonyi Vilmos, Nagyatádi Szabó István, Lovászy Márton, Garami Ernő személyesen adják át a memorandumot Clerknek. Clerk vállalja, hogy az antantmissziók értekezletétől megfelelő intézkedéseket követel a készülő puccs megakadályozására.

A négy párt vezetői az alkalmat felhasználják arra is, hogy a legnyomatékosabban közöljék Clerkkel: az úgynevezett Nemzeti Hadsereghez és annak fővezéréhez, Horthy Miklóshoz semmi bizalmuk. Elmondják a rettenetes szörnyűségeket, amelyeket a hadsereg a Dunántúlon és mindenütt elkövetett, ahová a lábát betette. Figyelmeztetik Clerket, helytelen volna a hadsereget előbb Budapestre beereszteni, mielőtt itt végleges, az antant részéről megerősített kormány tekintélyével találná magát szembe. Könnyen megtörténhet különben, hogy a hadsereg Budapesten olyan dolgokat művel, amelyek minden további politikai tárgyalást lehetetlenné tesznek.

Clerknek nincs ínyére a pártvezérek kijelentése. Azzal igyekszik őket megnyugtatni, hogy ismételten beszélt Horthy fővezérrel. Nagyon jó benyomást tett rá. Megnyugtatta a Nemzeti Hadsereg

intenciói felől, és ő – az antant főmegbízottja – feltétel nélkül bízik szavaiban. – He is a gentleman!

A négy pártvezér kijelenti: ők jobban ismerik Horthyt. Az antanttól kívánt cél elérése érdekében feltétlenül szükségesnek tartják: előbb alakuljon meg a koalíciós kormány. Budapestre csak azután vonuljon be a hadsereg, miután ezt az új kormány felelőssége és hatalma alá rendelték.

Clerk kijelenti: szeretné a pártvezéreket meggyőzni álláspontjuk helytelenségéről. Ő ezt negyvennyolc orán belül személyesen Horthyval bizonyítja be. Levelet intéz Horthyhoz: közli vele, hogy a románok nagyon hamar kivonulnak Budapestről. Meglesz az alkalom, hogy hadseregével bevonuljon Budapestre. Ahhoz azonban, hogy ez ne váltsa ki a lakosság egy részének ellenkezését, kéri Horthyt, adjon biztosítékot, hogy csapatai teljes rendet fognak fenntartani, semmiféle provokációt nem követnek el. Biztosítékai alapján ő viszont megnyugtatja az aggódó ellenzéki politikusokat.

Horthy nehéz döntés elé kerül. Elhatározásában Bethlen befolyásolja, aki most még inkább csak a háttérben tevékenykedik. Igyekszik mindig valahol a középúton maradni, mégis mindenütt ott lenni: a jobb- és baloldali politikusokkal egyaránt kapcsolatot tartani. Nem kötelezi el magát sem Horthy, sem Friedrich felé, hogy a döntő pillanatban majd ő lehessen a mérleg nyelve, biztosítva a saját miniszterelnökségét.

Horthy, valahányszor Budapestre látogat, mindig felkeresi Bethlent. Az utóbbi időben Bethlen hatása már nagyobb Horthyra, mint Gömbösé. Most is tanácsát kéri Horthy: mit feleljen Clerk levelére?

Bethlen ellenzi Gömbösék szélsőjobboldali, puccsot előkészítő politikáját. Azt tanácsolja, már időnyerés érdekében is, hogy a románok vonuljanak ki az országból, és Horthy a hadseregével bevonulhasson Budapestre, Friedrich és Gömbös ellenkezése ellenére fogadja el Clerk javaslatát az új kormányra vonatkozóan.

Horthy elfogadja Bethlen érvelését; cserbenhagyja e kérdésben Gömböst, Friedrichet.

Viszonzásként a tanácsért, Horthy, ha csak rajta múlna, máris Bethlent ajánlaná Friedrich helyett az ország miniszterelnökének. Tudja azonban: ez Friedrich és a KNEP miatt nem lehetséges, hiszen máris gyanús szemmel nézik Bethlent: tanácsadóját.

Horthy értesíti Clerket: kész az ellenzék vezetői előtt úgy nyilat-

kozni, hogy csapatainak Budapestre bevonulása esetén fenntartja a rendet; nem enged meg semmiféle provokációt.

Még aznap délután találkozik Clerkkel. Személyen is közli álláspontját.

Más országokban a kormányalakítási tárgyalásokat az államfők – királyok, köztársasági elnökök – folytatják. Magyarországnak 1919 novemberében nincs államfője. Horthy fegyverei képviselik a hatalmat. Clerk megegyezik vele: hatalmát kiterjesztheti a Dunántúlról az egész országra, bevonulhat Budapestre, ha a koalíciós kormányt a választásokig elismeri.

Horthy megígéri. Abban a tudatban búcsúzik Clerktől, hogy még közelebb került egyre világosabb céljához. Alig fél esztendeje, hogy otthagyta Kenderest, és Szegedre ment. S íme: a nemrég még visszavonultan gazdálkodó, szolgálaton kívüli admirális közeljut ahhoz, hogy Magyarország urává váljék.

Clerk közli az ellenzék vezetőivel: megtalálta a kibontakozás módját Horthyval. Kéri: az együttműködő demokratikus ellenzék vezetői és Horthy Miklós közös értekezletre üljenek össze nála, ahol szemtől szembe tisztázhatják a helyzetet.

Az ellenzéki pártvezérek látják: ez elől nem lehet kitérni. 1919. november 5-én délután, Clerk hivatalában megtörténik a találkozás.

Valamennyien együtt ülnek, amikor fekete polgári ruhában megérkezik Horthy Miklós. Vázsonyi, a demokraták vezetője körülbelül egy óráig tartó, rendkívül kemény beszédben vázolja a helyzetet. Szóvá teszi a Nemzeti Hadsereg által elkövetett szörnyűségeket. Élesen feszegeti a különítmények dolgait, a zsidóüldözéseket, a siófoki főhadiszállásról kiszivárgott rémes híreket. Megkérdezi Horthyt, mi az álláspontja ezekben a kérdésekben, és miféle garanciát hajlandó adni, hogy a Budapestre bevonulás esetén ezek a szörnyűségek nem ismétlődnek meg? Horthy mozdulatlanul hallgatja Vázsonyi súlyos vádbeszédét. Amikor rákerül a sor, hogy nyilatkozzék, elhagyja nyugalma.

Tudja, hogy ez leckéztetés akart lenni – mondja izgatottan –, mégis igyekszik higgadtan válaszolni. Beszédbe fog, amelynek – a jelenlevő pártvezérek szerint – sem gondolatmenete, sem tartalma nincs. Nem válaszol Vázsonyinak. Mintha betanult mondatokat ismételgetne. Szűk társaságban szokatlan, népgyülési mondatokat szaval el hiányos magyarsággal, rettenetes kiejtéssel. A szavak: hazám, szeretett hazám, minden mondatában csak úgy röpködnek. Tízszer is kijelenti: előtte egyetlen érdek létezik: a haza érdeke.

Ő csak ezért él, a hazáért. Láthatólag ezekkel az általános kifejezésekkel akar kitérni a konkrétumok megtárgyalása elől. Ahol a hazafias szavaló módszer sem segít, a sértődöttséghez folyamodik. Felháborodottan utasítja vissza Vázsonyi állítását, hogy az ő Nemzeti Hadseregében és különítményeiben számos olyan tiszt követ el atrocitásokat, akik a Vörös Hadseregben is buzgón szolgáltak.

– Mit csinálna Vázsonyi úr, ha ezért helyt kellene állnia és megnevezni az illetőket? – kérdezi Horthy.

Vázsonyi nyugodtan kijelenti, szívesen áll elébe, és megnevezi az egyik különítményes főhőst, Bibó Dénest. Horthy erre indulatosan felírja Bibó nevét, azzal a fenyegetéssel, hogy ezért Vázsonyinak még helyt kell állnia. Vázsonyi ismételten kijelenti: vállalja a felelősséget.

Horthy nem ezt teszi. Minden felelősséget elhárít magáról. Szerinte a történtekért nem a Nemzeti Hadsereg a felelős, hanem a fölháborodott nép.

Beismerés helyett papagáj módjára ismétli a kifejezést: *felkoncoltatom.* Tízszer és tízszer kijelenti: aki a hadsereg fegyelmét veszélyezteti, aki bolsevizmussal izgat... aki így, aki úgy... kérlelhetetlenül felkoncolni való.

Amikor a pártvezérek mégis sorra veszik a Nemzeti Hadsereg ténykedéseit, kiszalad Horthy száján: – Uraim, a háborúban ez nincs másként!

A pártvezérek csodálkozva kérdik, hogy Horthy miféle háborúról beszél? Ki ellen visel háborút? Habozás nélkül válaszolja Horthy: – A bolsevisták ellen!

Magyarázzák neki, hogy a bolsevista hadjárat már megszűnt, semmiféle háborúra nincs szükség. – De hát mi hatása lehet Horthyra az ilyen fejtegetésnek? – kérdezi Garami.

A tárgyalás legfőbb kérdése mégis az, hogy a Nemzeti Hadsereg Budapestre bevonulása esetén milyen lesz a viszony közte és a megalakítandó, minden pártot magában foglaló kormány között. Horthy a leghatározottabban kijelenti: a Nemzeti Hadsereg alárendeli magát az új kormánynak. Semmiféle polgári közigazgatási teendőt magához nem ragad; semmi esetre sem lesz katonai diktatúra.

A pártvezérek ezt nagyon megnyugtatónak találnák, ha Horthy előzőleg nem beszélt volna a különítményekről, mint olyanokról, amik nem alkotó része a hadseregnek. Garami ezért felveti: tulaj-

donképpen mi a különítmények helyzete? Kiknek alárendeltek, ki a felelős értük? Mert, ha nem részei a hadseregnek, akkor Horthy kijelentése után is azt csinálhatják, amit akarnak. Horthy erre a kérdésre szemmel láthatóan zavarba jön. Egy ideig tétovázva vonogatja vállát, majd azt válaszolja: azt hiszi, a különítmények a belügyminiszter hatáskörébe tartoznak.

Garami újból megkérdezi: ezek szerint a belügyminiszter rendelkezik majd a különítményekkel, az ő parancsainak engedelmeskednek, és ő lesz a felelős értük? Horthy határozott igennel válaszol, mire a pártvezéreket legjobban érdeklő témát nem lehet tovább feszegetni. A tárgyalások eredménye ily módon az, hogy a pártvezérek nyilatkozatot fogalmaznak. Felolvasása után Horthy egy pillanatig habozik: aláírja-e; aztán rászánja magát.

Másnap, november 6-án valamennyi lap közli a Horthy által aláírt, a liberális blokk vezérei által ellenjegyzett nyilatkozatot:

– Horthy Miklós fővezér ma délután Sir George Clerk lakásán tanácskozásokat folytatott a Nemzeti Párt, a Nemzeti Demokrata Polgárpárt, a Nagyatádi Szabó István vezetése alatt álló Kisgazdapárt és a Szociáldemokrata Párt vezetőivel. A fővezér feljogosította a résztvevőket a következő kijelentései közzétételére: A hadsereg Budapestre bevonulása katonai diktatúrát nem fog maga után vonni. A hadsereg alárendeli magát az antant megbízottjának közreműködésével létrejött kormánynak. Azt is kijelenti a fővezér, hogy a hadsereg a polgári jogegyenlőség alapján áll, és kérlelhetetlenül elfojtja a bolsevizmusnak még a csíráit is, nem fogja eltűrni, hogy a hadsereg bármely tagja a polgári jogegyenlőség ellen izgasson.

Akkor írja alá Horthy a nyilatkozatot, amikor az ő tudtával Gömbös–Zadravetzék előkészítik a puccsot, hogy őt kiáltsák ki nádornak.

Sir George Clerk is pontosan tudja, mennyit ér Horthy jogegyenlőségi nyilatkozata. Ismeri a Nemzeti Hadsereg tisztjeinek gyilkosságairól hozzá érkező jelentéseket. Ennek ellenére elősegíti, hogy Horthy kerüljön az ellenforradalmi rendszer élére. He is a gentleman! – vallja róla, bár jól tudja: az ellenzék vezetőinek megállapodása Horthyval semmiféle biztosítékot nem nyújt a várható újabb fehérterror súlyos kilengéseivel szemben.

Clerk küldetése nagy sikereként értékeli Horthyval és a baloldali pártok vezetőivel történt találkozását. Jelenti Párizsba: az ellenzéki pártok vezetői ez alkalommal teljesen meggyőződhettek

Horthy személyének pártatlanságáról, hadseregének fegyelmezettségéről.

Horthy ugyanaznap délután, hogy Bethlen tanácsa szerint cselekszik, Zadravetzcel találkozik. A páter feljegyzi naplójában: Horthy egy szuszra elmondotta, tárgyalni jött Budapestre. Sikerrel járt. A románok néhány nap múlva kitakarodnak, s ő bevonul Budapestre a hadsereggel, hogy azután lesz nagy ünnep, mert rövidesen meglesz Nagy-Magyarország... Hangoztatja, eddig is nagy súlyt fektetett az ő segítségére, de a Budapestre vonulás utáni munkához egyenesen kívánja közreműködését. Kéri, jelöljön meg valami módot, hogy közelébe vonhassa. Zadravetz felvilágosítja: ez úgy volna lehetséges, ha a fővezér most már mielőbb, ahogy ezt már neki megígérte, felállítaná a hadseregnél a tábori papságot. E címen kérné szolgálatait az egyházi és rendi elöljáróitól. Horthy felszólítja Zadravetzet: dolgozzon ki és nyújtson át neki memorandumot a felállítandó tábori papságról. Ő teljes tudatában van szükségességének, hiszen a papok segítsége nélkül sem Szegeden, sem a Dunántúlon nem jutott volna előre.

A megegyezésről Horthy és Bethlen tájékoztatja Friedrichet. Kérik járuljon hozzá az új kormány megalakításához. Sikertelen a törekvésük, mert Friedrich az antant belső ellentéteinek felhasználására törekszik. Felkeresi Bandholtz amerikai tábornokot, s elmondja, mennyire bízik az Egyesült Államok igazságosságában, igyekszik őt megnyerni, hogy támogassa Clerkkel szemben.

Friedrich szavai termékeny talajra találnak. Másnap Bandholtz felkeresi Clerket. A tábornok véleménye szerint nagy szerencse, hogy ebben a speciális időben, mikor oly sok forog kockán, ilyen erős ember, mint Friedrich van kormányon. Bár kormánya nem ideális, úgy véli, bölcs dolog lenne az antanttól, ha elismerné mint de facto kormányt.

Horthy és Bethlen ilyen körülmények között próbálják rábeszélni a Clerk-tárgyalásokat még mindig ellenző Friedrichet, mondjon le a miniszterelnökségről, és miniszterként vegyen részt a készülődő kormányban. Heves vitára kerül sor. A Clerkkel történt megegyezése miatt Friedrich a keresztény kurzus elárulásával vádolja Horthyt. Szemére veti a megegyezés azon kitételét is, hogy a hadsereg alárendeli magát annak a kormánynak, amely az antant legfőbb megbízottjának közreműködésével jön létre. Ezt úgy lehet

értelmezni – vitatja Friedrich –, ha az antant ellenére ő maradna kormányon, Horthy nem engedelmeskednék neki.

Gömbösék is erélyesen számon kérik Horthytól a megegyezést. Ugyanazt kifogásolják, amit Friedrich, csak a saját diktatórikus törekvéseik szempontjából. Kifogásolják, hogy Horthy nem beszélte meg velük álláspontját!

Horthy úgy bújik ki két oldalról szorongatott helyzetéből, hogy másnap egyaránt félrevezetni igyekszik Friedrichet és Gömböst azzal, hogy a Magyar Távirati Irodának adott, helyreigazító nyilatkozatában kijelenti: a hadsereg csak annyiban támogatja az új kormányt, ahogyan támogatta az eddigi kormányt is. Támogatja, tehát nincs szó alárendelésről. Ez az értelme az ellenzéki pártvezérek előtt tett nyilatkozatának. Aki ebbe mást magyaráz, az politikai játékot űz. Más dolog alárendelni magát az új kormánynak, s más támogatni, úgy, mint a Friedrich-kormányt.

Helyreigazításával Horthy nyilvánosan megtagadja, hogy alárendeli magát az új kormánynak. Clerket ez már nem zavarja.

Clerk – Bandholtz-cal egyetértésben – továbbra is Horthyt tolja előtérbe, mert az ő vezetésétől várja a kommunizmusellenes hadjárat folytatását, nemcsak Magyarországon, hanem a szovjetellenes háborúban is. Ahogyan erre Horthy a Clerk előtt aláírt és az ellenzéki vezetők által ellenjegyzett november 5-i nyilatkozatában kifejezett felhatalmazást kapott.

A helyreigazító nyilatkozat nem elégíti ki sem Gömböst, sem Friedrichet. A hadsereg – gondolják Gömbösék – folytatja ugyan eddigi önálló politikáját a hatalom megszerzéséért, de a koalíciós kormány támogatásával Horthy ennek maga szab gátat.

Friedrich amiatt elégedetlen, mert még mindig reméli hatalmon maradását, és Horthy mindössze kényszerből ígéri a támogatást. Árulónak tartja, aki őt hátba döfte. Emberileg sem bírja. Együttműködésükben eddig is olyan valakinek tekintette, aki tulajdonképpen nem számít, csak a körülmények miatt kell figyelembe vennie. Most már, hogy Horthy általában, de a Clerk-tárgyalásokkal is közel jut a hatalom megszerzéséhez, Friedrich végleg felismeri a céljai tekintetében végzetessé válható vetélytársat. Gyűlöli. Megfeledkezik azonban arról, hogy gyűlöletéért Horthy ugyanazzal tud fizetni. Mostantól a leplezetlen gyűlölet jellemzi kettejük kapcsolatát.

Horthy maga is megijed a Clerk előtt tett nyilatkozata és a Magyar Távirati Irodának adott helyreigazító magyarázat vissz-

hangjától. Maga ellen zúdítja a Gömböst és Friedrichet, az ellenzéket, a nép széles tömegeit. Sietve újabb nyilatkozatot ad, hogy kibékítsen mindenkit. Letagadja hatalmi törekvéseit.

Nyilatkozatát a liberális Az Est lapnak adja, amelynek terjesztését a Dunántúlon megtiltotta. – Ami Clerknél történt, tulajdonképpen már befejezése egy nagy munkának. Hivatalos elismerése fáradozásainknak. Rettenetes napom volt tegnapelőtt estétől tegnap estig. Folyton rohantam, folyton tárgyaltam, de a megegyezés nem is maradt el. Én úgy éreztem, hogy az ellentétek elsimíthatók, hiszen tulajdonképpen végeredményben mi mindannyian Magyarország boldogulásáért küzdünk. A politikában, de még a családi életben is a legtöbb félreértést az okozza, hogy a másikról önkényesen felteszünk valamit, még beszélni sem kívánunk vele, leülünk egy székbe és duzzogunk. A magam részéről ilyesmi ki van zárva.

A riporter kérdéseket tesz fel azokról a hírekről, amelyek szerint Horthy kormányzó akar lenni.

– A legnagyobb megütközéssel olvastam a hazai és külföldi lapokban, hogy milyen különös terveim vannak – feleli. – Egyikmásik orgánum megtett már kínai anyacsászárnőnek is. Terveimről annyit írtak, hogy már magam is tamáskodom magamban. Elhíresztelték, hogy vérfürdőt fogok rendezni, és minden épkézláb embert megölök. Mindenki tudomásul veheti, hogy éppen az ellenkezője fog történni.

Senki nem hisz Horthy nyilatkozatában. Szavai nem egyeznek tetteivel – írják a lapok szinte egyöntetűen.

17

A Horthy-történetírók kialakítják a Clerk-tárgyalásokkal kapcsolatos legendát is. Ilyenformán: Sir George Clerk kérésére Horthy november 6-án „fogadja" a baloldali pártok képviselőit. Az óhajtott béke helyreállítása céljából kijelenti: a Nemzeti Hadsereg aláveti magát annak a kormánynak, amely Sir George Clerk közvetítésével létrejön. A hadsereg a polgári jogegyenlőség alapján áll...

Azok megnyugtatására mondja ezt Horthy – szól a legenda –, akik rettegett ellenséget látnak benne, holott Horthy keresztény,

magyar, úr, katona ... Egy pillanatig sem volt reakciós. A magyar úr mindig liberális volt. De hogyan is lehetne reakciós az a Horthy, aki mint tengerész érintkezett a föld valamennyi kultúrnépével, akinek látószöge a világpolgáré, aki számos nyelven beszél? Ferenc József egyetlen olyan hadsegéde, akitől az agg uralkodó a megszabott háromesztendei szolgálat után sem tud megválni. Az uralkodók éppúgy jó barátai, mint a megyéjebeli jászkun parasztbojtár. Aki a volt monarchia tengerészetének legfényesebb haditetteiben nemcsak a nevét övezte glóriával, hanem súlyosan megsebesülve nemegyszer szembenézett a már elkerülhetetlen pusztulással ... A halál a legigazibb demokrata, és Horthy ne lenne az, aki vele tenyerezett? Horthy nem politizál. Amikor a Clerk-tárgyaláson először nyilatkozik meg azon ellenzékiek előtt, akik féltik tőle a politikát, fölébe kerül a politikusoknak. Horthy Miklósnak nem is lehet más álláspontja, mint az a kijelentése, hogy a polgári jogegyenlőség alapján áll ...

Garami aláírásával veszi tudomásul a „jogegyenlőséget". Reméli, hogy cserébe Horthy megkönnyíti a Szociáldemokrata Párt országos működését, belépését a kormányba. A *Népszava* örvendetes eredményként üdvözli Horthy nyilatkozatát. A *Népszava,* amikor örvendetesnek találja Horthy–Friedrich irtó hadjáratát a bolsevizmus ellen, megfeledkezni igyekszik arról: a Clerk-tárgyalásokon eljáró Garami tagja volt a Peidl-kormánynak, amelynek számos szociáldemokrata tagja ül börtönben. Halálos ítéletet indítványoz valamennyiükre az ellenforradalom ügyésze: Haubrich József honvédelmi miniszterre, Ágoston Péter külügyminiszterre, Dovcsák Antal kereskedelmi miniszterre.

Börtönben ülnek a magyar munkásmozgalom olyan volt szociáldemokrata, de most már kommunista büszkeségei, mint Bokányi Dezső kőfaragó, 1894-től 1919-ig a Magyarországi Szociáldemokrata Párt vezetőségének tagja, a munkásmozgalom egyik legnépszerűbb vezetője és szónoka. A Tanácsköztársaság munkaügyi és népjóléti népbiztosa. Nyisztor György napszámos, 1906-tól a Magyarországi Földmunkások Országos Szövetségének titkára, földművelésügyi népbiztos, Bajáki Ferenc, a Magyarországi Vas- és Fémmunkások Országos Szövetségének vezetője, a Tanácsköztársaság népbiztosa. Kelen József mérnök, Szabados Sándor tanár, mindketten a tanácskormány tagjai.

A napilapok hírül adják, hogy a letartóztatott kommunisták nagy része ellen elkészültek a vádiratok. Az érvényben levő bün-

tetőtörvénykönyv alapján a legtöbbjüket még csak felelősségre sem vonhatnák, Friedrichék ezért kitalálták, hogy a kommunisták ellen a bűnvádi eljárást a háború esetére kiadott, a hadviselés érdekeit sértő bűncselekményekre vonatkozó törvény értelmében folytatják le. Ezt azzal indokolják, hogy a fegyveres hadműveletek megszűntek, de a béke megkötéséig ez a törvény érvényben marad. Ilyen alapon százakra vár halálos ítélet. Friedrich–Beniczky ezt nevezi jogrendnek, törvényes eljárásnak, Horthyval ellentétben, aki különítményeseivel rövid úton elintézi a kezükre került kommunistákat.

Bár a *Népszava* örvendetesnek találja a megegyezést Horthyval, Garami megjegyzi: a liberális blokk megállapodása Horthyval nem szívük szerint való. A Clerk-tárgyaláson Horthy nem volt őszinte. Megállapodása semmiféle biztosítékot nem nyújt a Budapestre bevonuló Horthy-hadsereg várható atrocitásaival szemben. Legföljebb nem lesz rögtön katonai diktatúra.

Garamit mindez egyáltalán nem tartja vissza attól, hogy a megállapodást aláírásával hitelesítse. Később azzal mentegeti magát: ha mégis beletörődött a Horthy-nyilatkozattal kialakuló helyzetbe, oka az a kényszerűség, hogy a magyar hadsereg bevonulásának elhalasztása egyértelmű lenne a román megszállás meghosszabbításával. Ennek ódiumát a Szociáldemokrata Párt nem vállalhatja magára. Annál kevésbé, mert mindnyájan a legmelegebben óhajtják, hogy a román megszállás minél hamarább véget érjen. E helyzetben kénytelenek Horthyval megállapodni.

Garami nem jósol hosszú életet az új kormánynak.

Horthy hasonlóan vélekedik. Nyilatkozatában mindössze arra kötelezi magát: katonai diktatúrával nem ragadja magához a hatalmat. A szociáldemokratákkal pedig nem akar koalíciós kormányt.

Létrejöhet katonai diktatúra is, amit Gömbösék készítenek elő a háttérben. Zadravetz naplója szerint a hangulatcsináló és éljenző publikumot Gömbös máris szervezi, a MOVÉ-ban, s őt arra akarja megnyerni, hogy az ünnepi lelkesedés tetőfokán rövid, de hatalmas beszédet mondjon, s kiáltsa ki Horthyt nádornak.

Ugyane napokban a nemzet későbbi mártírja, a Horthy-rendszer elleni küzdelem polgári élharcosa, ekkor még a szegedi szárnyhoz tartozó Bajcsy-Zsilinszky Endre, a sajtóban elsőnek hozza szóba Horthy Miklós kormányzóságát. Párbajt is vív emiatt

egy legitimista tiszttel. A kardvágás örökös nyoma marad Bajcsy-Zsilinszky arcán, amely akkor Horthy védelmében esett.

A szociáldemokratáknak a fehérterror megakadályozására nincs erejük, még saját bizalmi embereik üldözését sem bírják meggátolni. – Budapesten a fehérterror karhatalmi csapatai pusztítják a munkások százait, és ezalatt a szociáldemokraták tárgyalnak – írja Kun Béla, Kolozsvári Balázs álnéven megjelenő *Forradalomról forradalomra* röpiratában. Tárgyalnak a szociáldemokraták az antantképviselőkkel már a Tanácsköztársaság bukásakor, de hiába garantálják azok a Peidl-kormány biztonságát. Tárgyalnak a Peidl-kormány megbuktatóival, Friedrichékkel, akik becsukatják a Peidl-kormány tagjait, s halomra lövetik a szervezett munkásokat. Tárgyalnak a Tisza-Magyarország maradékpolitikusaival, akiknek finánccpolitikusa a *Neue Freie Pressé*-ben tett kijelentése szerint azért tart szükségesnek szociáldemokrata kollégát a kormányban, hogy legyen, aki a bérek leszállítását vállalja. Tárgyalnak fűvel és fával, tárgyalnak Pesten, Bécsben, Svájcban, csak a munkásságra nem apellálnak. A szakszervezeti és pártbürokrácia állhatatosan megmarad azon elhatározása mellett, hogy az antantra támaszkodik, s nem a fehérterror által megkínzott, a kapitalizmus összes velejáróinak kiszolgáltatott munkástömegekre. Ezekre hivatkozni szerinte ellenkezne a termelés érdekével. Az osztályharc szellemének felkeltése veszedelmes játék a tűzzel – mondják. Akadályozhatja a nemzeti erők koncentrálását, a szociáldemokrácia és a történelmi osztályok szövetségét.

Várni, várni, a világért sem cselekedni olyasvalamit – mondják –, ami az osztályok féltve őrzött egyensúlyát, a tönkrement (a kapitalista jelző ilyenkor elmarad) termelés érdekeit sértené. Várni, sőt mint a példa mutatta, visszacsinálni mindent, egészen a legszabadabb magántulajdonig, a legszabadabb lánckereskedelemig, a legszabadabb fehérterrorig, különben veszedelembe jut a szakszervezet, a termelés, sőt a nemzeti lét is...

Az egyre csak várakozó, megalkuvó szociáldemokrata vezetőknek pedig lenne kiket harcba hívni. A tömegek követnék őket. A *Szakszervezeti Értesítő* 1919 októberi cikke állapítja meg: a magyar munkásságot szomorú napok érték. Hasonló gazdasági válság, mint a mostani, nem volt még Magyarországon. Munkahiány miatt százezrek nyomorognak. Az ipar és kereskedelem teljesen pang. Élelmiszerek volnának, de ezeket, hallatlan magas áraik miatt, a tömegek nem élvezhetik. Drágaság volt az egész háború

alatt, de az uzsora most üli igazán orgiáit. Hová vezet ez?! – kérdik kétségbeesetten mindazok, akik eddig dolgoztak, és ismét csak dolgozni szeretnének. A munkásság segítséget, munkát vár az illetékes tényezőktől, és ehelyett hangzatos ígéreteket kap. Hívogatják őket mindenfelé. Minduntalan olvashatunk falragaszokat, amelyek tartalma a munkássághoz szól. Hol egyik-másik miniszter, hol a keresztényszocialista párt, hol az egyedül üdvözítő hazafiak, Gömbösék és az ébredők, más országboldogítók szózata hangzik. E hívogató szó után ítélve soha annyi jó barátja nem volt a magyar munkásságnak, mint mostanában, de a tetteket nézve megállapítható, hogy cinikusabb módon még nem károsították meg a munkásságot, mint ezt a keresztényszocialista Friedrich-kormány tette...

– Ilyen gazdasági helyzetben csak szikra kell, és lángra lobban minden – jelenti a budapesti katonai városparancsnok októberi helyzetjelentésében. Sorra veszi Budapest környékét; megállapítja: Erzsébetfalva kimondottan munkásváros, ahol nem kevesebb, mint negyvenezer munkás él. Mindannyian a csepeli tölténygyárban, a Soroksári úti fegyver- és konzervgyárban dolgoztak, s mivel a nevezett gyárak jelenleg üzemen kívül vannak, az összes munkásság nyolcvan százaléka munkanélküli. A munkások hatvan százaléka szociáldemokrata és kommunista, húsz százaléka keresztényszocialista, a többi szervezetlen. A munkásság körében a legmesszebbmenő kommunista izgatás folyik, úgyannyira, hogy a megszálló román csapatok körében is terjesztenek kommunista röpiratokat. Annak ellenére, hogy a megszálló csapatok többszöri házkutatást végeztek fegyverek után, a munkások, akiknek legnagyobb része fegyvergyári munkás volt, számottevő fegyver, gépfegyver és kézigránát felett rendelkezik, és csak azt várja, hogy a megszálló csapatok elhagyják a várost, és az azt követő egy órán belül újból kikiáltják a proletárdiktatúrát. Budapest munkáslakta külvárosaiban egy és ugyanaz a helyzet, s ha egy óráig is kellő fegyveres erő nélkül maradnak a munkástelepek, a lázadást megakadályozni nem lehet. Ennek oka abban rejlik, hogy ma még igen sok kommunista van a munkások körében, s a szociáldemokraták sem teljesen mentesek a bolsevizmustól...

Clerk Horthy érdemének tudja be, hogy felhívta az antant figyelmét a románok kivonulásával bekövetkezhető Habsburg-veszélyre. Párizsban viszont megállapítják: a császár-király egykori tengernagya az antanthoz intézett eme bejelentésével ügyesen intrikál a saját katonai diktatúrája érdekében.

Amikor Horthy ezt teszi, katonai ereje – és ezáltal politikai hatalma – már olyan jelentős, amellyel az antantnak és minden magyarországi politikai csoportnak, pártnak számolnia kell. A legitimista Friedrichnek különösen, hiszen a kormány csendőri, rendőri alakulatai létszámban, felszerelésben, összpontosítási és mozgósítási lehetőségben nem kelhetnek versenyre Horthy seregével.

A legitimista Friedrichnek ezért kell folyton egyezkednie a hatalomra törő Horthyval.

A magyar népet évszázados mélységes gyűlölet tölti el a Habsburgok ellen, és az adott helyzetben Horthy számára mindenképp rossz tét lenne a Svájcban tartózkodó Károly király mellett kiállni.

Horthynak és környezetének mégis számolnia kell a legitimizmussal. Azzal, hogy az uralkodó osztályok táborában a nagybirtokosok túlnyomó többsége, a katolikus püspöki kar, a nagytőkések jelentős része királypárti. A keresztény blokk táborában is a legitimistáké a kezdeményező szó. E tábornak igen erős a közvetlen és közvetett kapcsolata a tisztikarral, ahol ugyancsak túlnyomó a legitimista befolyás. Katonai vezérük is adódna Lehár ezredes személyében.

Ez a körülmény nagy óvatosságra inti hatalmi céljai eléréséhez Horthyt és környezetét. Jól tudják azonban – amit József főherceg rövid életű kormányzósága példáz –, hogy a legitimisták, bármilyen erősek, egyelőre nem tehetnek kísérletet Károly király újbóli trónra ültetésére. Megvalósítását csakis akkor remélhetnék elérni, ha Horthy katonai erővel támogatná őket.

Horthy nem habozik az őt felkereső legitimisták előtt hangoztatni hűségét a Habsburg-ház iránt. Már másnap, ahogy visszatér Siófokra a Clerk-tárgyalásokról, ahol megegyezett az ellenzék vezetőivel a budapesti bevonulásról, hűségnyilatkozatot tesz Károly királynak.

A király megbízásából Boroviczény Aladár főhadnagy, volt követségi titkár tárgyal Horthyval. Felveti: Horthynak mi az álláspontja Károly király újbóli trónfoglalásáról? – Magától értetődő –

feleli Horthy –, hogy a koronás királynak el kell foglalnia trónját. Ő, mint őfelsége leghűségesebb katonája, még mindig a császár-király egyenruháját viseli, mindent megtesz tehát érdekében.

Horthy ezután terjengősen magyarázza, hogy a békekötésig szükségtelen foglalkozni a trónfoglalás problémájával. A szomszéd országok jobb békefeltételeket fogadnak el, ha úgy látják: nincs szó a Habsburgok visszatéréséről.

Amikor Boroviczény a továbbiakban felveti Gömbös szabad királyválasztó állásfoglalását, Horthy szemrebbenés nélkül feleli: szomszédos államokat félre kell vezetni. Higgyék azt, hogy angol vagy olasz herceget akarnak meghívni a magyar trónra. Felkéri emiatt Boroviczényt, értesítse a királyt: hűségében akkor se kételkedjék, ha taktikai okokból ezzel vagy azzal a trónkövetelővel látszatra kokettálna.

Horthy nem nyilvánosan tett hűségnyilatkozata azt követően hangzik el, miután az ellenzéki pártok vezetői és Clerk előtt megfogadta, hogy nem kezdeményez katonai diktatúrát. A hatalmat azonban előbb-utóbb meg akarja ragadni. Erre törekedve különlegesen értékes lehet számára, ha hivatkozhat bizalmasan, de esetleg nyilvánosan is Károly király bizalmára. Hiszen a legtöbb főtisztje legitimista. Érvényben levőnek tartják Károly királynak tett esküjüket. Szívesen emlékeznek vissza Ferenc József monarchiájára, amelyben a hadsereg tisztjei oly számos előjoggal bírtak. Harcban a hatalomért Horthynak szem előtt kell tartania a legitimistaságát mindig nyíltan hangoztató vetélytársat, Lehárt is.

Horthy a Boroviczény útján küldött üzenetével emiatt akarja erősíteni kapcsolatait Károly királlyal, mint ahogyan hazatérése érdekében a király is erősíteni igyekszik ezt Horthyval.

A király ekkor még megbízik Horthyban, de a fővezér részéről tett bármely váratlan nyilatkozat vagy fordulat a hűségét nyilvánosan hangoztató Lehár javára billentheti a mérleget.

Egyelőre ez inkább csak elvi kérdés, mert a volt király is úgy véli: új trónfoglalása még nem aktuális. Amikor Horthy és Boroviczény siófoki megbeszéléséről megérkezik a jelentés a svájci Pranginsba, ahol Károly volt király és családja tartózkodik, őfelsége elégedetten veszi tudomásul Horthy változatlan hűségígéretét, hogy alkalmas időpontban elősegíti Magyarországra érkezését.

Károly király számára is mindenképp gondot okozó körülmény azonban, hogy Horthy első vonalbeli emberei, Gömbös, Eckhardt,

Magasházy és társaik egyre erőteljesebben folytatják Habsburg-ellenes agitációjukat, szabad királyválasztói jelszóval.

Horthy a királykérdésben két vasat tart a politikai harc tüzében. A legitimisták előtt Habsburg-hűségét hangoztatja, a szervezkedő szabad királyválasztóknak ő a nádor-, illetve kormányzójelöltje.

Engedi Gömbösék katonai puccsát szervezni, de hajlandó a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjával is megegyezni, ha megválasztják az ország legfőbb urának.

A katonai puccs azonban a Clerk-tárgyalások nyomán, amikor a franciák amúgy is készek két hadosztállyal megszállni Magyarországot és elhalasztani a románok kivonulását, semmi esetre sem lehet aktuális. Horthy elég erősnek érzi magát Gömbösékkel szemben, ami rosszul esik azoknak, akik Szegeden és azóta azt remélték, hogy Horthy mindig és mindenben azt cselekszi, amit a szegedi katonatiszti-főszolgabírói szárny elhatároz. Mindinkább nyilvánvaló, hogy ez nem így van. Horthy most is könnyen befolyásolható, de annyira máris önállósítja magát, hogy tudja, kiktől érdemes befolyásoltatnia magát. Ezek most már nem annyira Gömbösék, inkább Bethlenék. Horthy kész arra is, hogy aki ellene működne, nem tűri meg környezetében. Gömbösnek akármilyen fájó, részben alkalmazkodnia kell a megváltozott körülményekhez.

Horthyné nem szereti a hangoskodó százados urak társaságát – ahogyan Gömböséket nevezi. Gazdag lányként a nagybirtokosokhoz és a nagytőkésekhez húz a szíve. Ezek őt mint szépasszonyt is körülhízelgik, körüludvarolják. Ha Budapesten jár, ahol hétszobás villában kezd berendezkedni – a gyerekek még Debrecenben tanulnak –, nagyon sok meghívást kap. Szívesen elfogadja ezeket. Még az elzsidósodott arisztokrata családok meghívását is „Apró figyelmességekkel" segítik Horthynét lakása berendezésében. Értékes szőnyegeket, vázákat és más tárgyakat küldenek, amiket a fővezér felesége szívesen elfogad.

Horthyné eme zsidóbarátságát máris pletykaként emlegeti a jobboldal.

Igen jó barátságot tart Horthyné Bethlenékkel. Bethlen felesége is született grófnő, politikus asszony, írói hajlammal. Mindig ott van, ahol politikailag a férjének haszna lehet belőle. Ha Horthyné Budapestre jön, mindig találkoznak. Együtt igyekeznek összehozni Horthyt és Bethlent. Utóbbi fegyvere a rendkívül ügyes politikai taktika. A biztos és szilárd hatalom megszerzésére törekszik.

Horthy, a feleségétől is erre ösztönözve, szívesen látja, hogy

eljuthat az első helyre, a nádorságig vagy kormányzóságig. Ezt azonban már, ha csak lehet, nem katonai puccsal, hanem Bethlen segítségével, megegyezéssel akarja elérni. Gömböséket pedig majd csak elintézi.

Zadravetz, akinek Gömbös kívánságára – a Nemzeti Hadsereg bevonulásakor tervezett puccs alkalmából – hatalmas beszédben kellene kikiáltani Horthyt nádorrá, megérti a fővezér fordulatát. Észreveszi, hogy Horthy, mert megegyezni szeretne a legitimistákkal a kormányzóságban, nem kötelezi el magát Gömbös szabad királyválasztó politikája mellett. Feljegyzi naplójába: ő ekkor már elállt attól, hogy kikiáltsa Horthyt nádorrá. Ellenkezőleg! Kis tanulmányt írt a Szentkoronáról és királyi hordozóiról, melyet lehozat a *Szózat* napilappal.

Részéről e cikkben – vallja be Zadravetz – bizonyos lavírozás észlelhető, de ő ezt egy teljesen fékevesztett, szabad királyválasztó tömegnek szánta abból a célból, hogy feleszméljen: van egy nagy szentsége a magyar történelemnek, amelyet tisztelni, félni, imádatos hódolattal körültérdelni kell, amelytől minden jog ered e honban, s akinek a fejére tette azt a nemzet, az az igazi király.

Hogy Gömbös is ily értelemben értette a bemutatott cikket – jegyzi meg Zadravetz –, elárulta azt olvasásakor savanyú, majd haragos arcával.

Zadravetz jutalma, amiért felismeri Horthy kettős politikáját, Horthy saját kezűleg írt meghívása. Örvendeztesse meg azzal, hogy a közelében legyen budapesti bevonulásán.

A LOVAS TENGERÉSZ

I

A dunántúli újabb területek megszállása óta Horthy és a Nemzeti Hadsereg legfőbb feladata a felkészülés a budapesti bevonulásra; egyidejűleg az előrenyomulás a Tisza-vonalig. A tiszántúli területek kiürítése csak ezt követően, később megszabott időben történhet.

Az antant szeptember 7-i engedélyével Horthy mindent megtesz, hogy növelje a hadsereg létszámát. Tizenhatezer főig emelhetné. Ennyivel máris rendelkezik. Letagadja, hogy az újonnan megszállt dunántúli területeken elrendelhesse a sorozást és több, már háborút viselt korosztály behívását.

A sorozást, a behívásokat számos helyen ellenállással fogadják. Több helyről jelentik: a behívottak megtagadták az eskü letételét. A sorozó bizottságban működő polgári orvost az utcán inzultálták. Nádasdon a lakosság egy része vörös kokárdát tűz fel, az *Internacionálé*-t énekli, a proletárdiktatúrát élteti.

Az egyik katonai jelentés beszámol arról, hogy a birtokosok nagygazdák, önálló iparosok teljes meggyőződéssel ellenségei a kommunizmusnak. A nincstelen földmunkásokról és egyéb munkásokról viszont ez nem mondható el. A zsellérek, gazdasági cselédek között igen erősen érezhető a kommunizmus hatása, különösen azokon a vidékeken, ahol a nagyobb uradalmak akadályozzák a földszerzést.

Horthy Budapest közeli megszállásával valóságos polgárháborúra készül. Bizalmas parancsában leszögezi: a katonai szolgálatból a szervezett munkásság kizárandó. Besorozandók csakis a földműves- és gazdaemberek, inkább maguk a gazdák, mint a nagybirtokon dolgozó napszámosok. Közülük is csak azon elemek, akik erkölcsi és politikai tekintetben kifogás alá nem esnek.

Megrostálják a tisztikart. Felújítani törekszik az osztrák–magyar hadsereg kasztszellemét. Megállapítja, hogy a világháborúban előléptetett tartalékos tisztek nem alkalmasak: nem tanulták meg az osztrák–magyar hadiiskolák szigorú fegyelmét és azt, hogy szolgálaton kívül is tekintettel kell lenniük egyenruhájuk becsületére.

Megrója a a tisztek nagy részét, mivel üres óráikat pincérnők, frizőrök, manikűr- és egyéb gyanús nők társaságában töltik, sőt mi több, kiszolgálólányokkal, valamint kétes erkölcsű nőszemélyekkel nyilvánosan együtt vannak, étteremben ezekkel elborozgatva szolgálati, járőr-, propaganda- és egyéb tevékenységüket a bor által hatványozott fantáziával beszélik el... Azaz, ne dicsekedjenek fehérterrorista tetteikkel.

Ugyanezt kifogásolja a főtisztek esetében, akik ugyancsak olyan kijelentésekre ragadtatják magukat, melyek egyrészt tápot nyújtanak a közhangulat izgalomban tartására, másrészt az antantmissziók tudomására jutva, nehezítik a fővezérség munkáját. Vigyázzanak tehát politikai kijelentéseikre. Nem arról van szó – indokolja –, hogy általában nem értene egyet a tisztek politikai nézeteivel, és nem is akarja hazafias érzésüket befolyásolni, miután a nemzeti lelkesedés ébren tartását maga is elsőrendű feladatnak tekinti, de a jelenlegi helyzetben a tisztek akkor teljesítik kötelességüket, ha komoly hallgatással végzik munkájukat.

A Nemzeti Hadsereg számbeli erősítése és megfegyelmezése mellett a legfőbb feladat Budapest megszállásának katonai előkészítése. A megszállás kifejezést használja, mert valóban ez következik be.

A főfeladat, közvetlenül a románok távozása után – összegezi a fővezérség – úgy megszállni a fővárost, hogy ne keletkezhessék hatalmi légüres tér, amit a proletariátus felkelésre használhatna fel.

Túlzott aggodalom ez, mert 1919. augusztus óta a fehérterror következményeként, sajnos, Budapest proletariátusának ehhez egyelőre sem ereje, de kommunista vezérkara sincsen. Hacsak nem az a huszonötezer vöröskatona és tiszt, akiket a románok őriznek Budapesten, Csepelen, valamint a Duna–Tisza közén, Cegléden, Abonyban, Kiskunfélegyházán, Tápiósülyön, Újszászon. Horthy kéri az antant budapesti katonai missziójának engedélyét, hogy átvehesse e táborokat, mert amennyiben kivonulásuk esetén a románok ezeket szabadon bocsátanák, iszonyú vérengzés lenne.

Teljesítik Horthy kérését, mert mint azt a szövetségközi katonai bizottság kifejezi: a magyar fővárosnak mint veszedelmes zugfészeknek a legnagyobb gondossággal történő, teljesen zavartalan és vérontás nélküli megszállását kívánja biztosítani.

A táborokat a nemzeti fővezérlet által kiküldött, egyenként két tiszt vezetése alatt álló kétszáz főnyi karhatalmi különítmény veszi

át. A fogolytáborok őrzése s a foglyok részéről esetleg várható zavargások elfojtása tehát ezen intézkedéssel biztosítva van.

A fővezér azért tervezi úgy a főváros megszállását, mintha a felkelés bekövetkezhetne, mert ezzel már eleve igazolhatja a Budapesten is elkövetkező terrort, amely a dolgozó osztály újabb szenvedését okozza: további ezrek letartóztatásához vezet.

Budapest megszállása két ütemben történne. A Nemzeti Hadsereg három megerősített zászlóalja már a románok távozása előtt bevonulhat. A románok teljes elvonulását követi a zöm, Horthyval az élen. A bevonuló egységek félszakaszaihoz nehéz géppuskákat kell beosztani. E félszakaszok, a világháborúban tapasztalt tisztekből és legénységből, rugékonyságot és könnyű alkalmazhatóságot adnak a jól fegyelmezett századoknak, melyet az esetleges utcai harc megkövetel.

A géppuskás páncélautókat szükség esetén úgy kell bevetni, hogy gyors sikert biztosítsanak. Háromszoros rövid felszólítás után történjék meg a fegyverek kíméletlen használata, nehogy a csapat kitétessék annak, hogy körülkerítsék és lefegyverezzék. Nagyobb távolságra tüzérség és aknavető alkalmazandó. Bekövetkező anyagi károk tárgyában nincs helye az aggodalmaskodásnak. Megállapítandó, mely házakból erednek a lövések. Akik ott találtatnak fegyverrel, a helyszínen felkoncolandók . . .

A megszállási terveket a fővezérség hadműveleti osztálya dolgozza ki. Horthy átnézi, jóváhagyja.

Dani Balázs, Budapest vezénylő tábornoka, értesíti a fővezérséget, hogy Yates amerikai és Berthon francia ezredesek, valamint a román hadvezetés képviselői helyeslik az előterjesztett megszállási terveket.

Budapestet a románok szakaszonként úgy ürítsék ki, hogy Horthy hadserege meghatározott órákban érje el az egyes szakaszok határait.

Horthy néhány módosítást kér. A hidakat, távíró- és távbeszélőközpontokat, pályaudvarokat és egyéb intézményeket magyar osztagok szállhassák meg a románok elvonulása előtt. A legmegbízhatóbb különítményeket, amelyek a csapatok élén a páncélvonatokkal egyidőben jutnak el a fővárosba, úgy helyezzék el, hogy megbízható erőként álljanak a fővezérség rendelkezésére, és szükség esetén gyorsan bevethetők legyenek.

A rendkívüli biztonsági intézkedések – a lakossággal szemben – ugyancsak nem arról tanúskodnak, hogy Horthyék felszabadítóként

érkeznek a fővárosba. Hirdetmény tudatja a főváros lakosságával, hogy a román hadsereg távozása alkalmából a bolsevizmus feltámadásának megakadályozása végett Budapest vezénylő tábornoka, Dani Balázs rendelkezése alá tartoznak az összes katonai, rendőri, csendőri és polgári karhatalmi alakulatok.

Kihirdetik a statáriumot. Elrendelik, hogy a hirdetmény kifüggesztése után mindenki saját érdekében azonnal igyekezzék a legrövidebb úton lakására hazatérni, mert a kivételes állapot kezdetét jelző riadójel már a hirdetmény kifüggesztését követő percekben elhangzik. A riadó elhangzása után az utcát a karhatalom kiüríti. Riadó után azok, akik netán még az utcán tartózkodnak, felszólítás nélkül nyomban kötelesek a legközelebbi házba betérni és további intézkedésig ott tartózkodni.

Akiket a karhatalom akár egyenként, akár csoportosan, fegyver vagy bármely más támadásra alkalmas eszköz, például kézigránát, forgópisztoly, kard, tőr, bokszer vagy vasbot stb. birtokában talál, amennyiben a budapesti katonai parancsnok rendelkezése alá helyezett karhatalmak egyikéhez sem tartoznak, irgalom nélkül felkoncoltatnak.

A kivételes állapot, a statárium tartamára mindennemű sajtótermék árusítására adott engedély érvényét felfüggesztik. A napilapok csak az államügyészség előzetes cenzúrája után jelenhetnek meg.

Az egyesületi élet beszüntetendő. Minden egyesületi helyiség, beleértve a könyvtárakat, a kivételes állapot tartama alatt zárva tartandó. Gyűlés, csoportosulás tilos. Az utcán legfeljebb három személy lehet együtt. A magánlakásokban az együttlét csak a családi kör, illetve legszűkebb vendéglátás kereteire korlátozandó.

Telefont, távírót csak hatóság használhat.

Ha semmi mással, de azzal, hogy Horthyék ily módon készülnek Budapest megszállására, leleplezik magukat. Nyilvánosan beismerik: rettegnek, hogy a magyar nép ellenségként fogadja a bevonuló Nemzeti Hadsereget.

Budapest népe valóban így készül Horthy „ünnepélyes fogadtatására". Közlekedés nélküli, kihalt utcákkal, az irgalom nélküli felkoncolás lehetőségével.

Gyakorlati eredménye ez a Clerk-tárgyalásnak, ahol Horthy a jelenlevők valamennyijének megdöbbenésére folytonosan papagájszerűen ismételte a kijelentést: aki pedig a hadsereg fegyelmét ve-

szélyezteti, aki bolsevizmussal izgat, aki így, aki úgy... azt kérlelhetetlenül felkoncolja.

Ahány előkészítő intézkedést tesz, ahány beszédre készül, mindegyiknek alapgondolata a „felkoncolom". Fél Budapest népétől. Fenyegetéseivel akarja megfélemlíteni, némaságra kényszeríteni az országot.

A fővezér kiáltványban adja tudtul, hogy bevonul a fővárosba: Közel egyévi züllés után újjászületett a magyar haderő, és hála a Dunántúl nemes népének, megindul Budapest felé. Fölöttetek hónapokig vörös rongy és idegen nép zászlaja lengett. A nemzetrontásnak immár vége. Az újjáébredt magyarság ereje fog lesújtani minden próbálkozásra, mely építőmunkánkat hátráltatni merészeli. Csapataim mindenütt megtartják a rendet. Mindenkitől fegyelmezett, öntudatos és tettre kész magatartást követelek...

November 14-én és 15-én megtörténik a románok elvonulása, és döntően Lehár csapatai által a főváros megszállása. Horthy Budapest megszállását használja fel arra, hogy tovább gyengítse a vetélytársat, csapatait elvonultassa nyugat-magyarországi, többségében legitimista lakosságú bázisáról. A továbbiakban Budapestről elviszi őket a Tisza vonaláig, amelyet a románok kiürítenek.

Behozza a fővárosba a leghírhedtebb különítményeit. A Prónay-különítményt a várbeli Nádor-laktanyában, Ostenburgét a kelenföldi Károly-laktanyában helyezik el.

Prónay tisztjei részére lefoglalják a Britannia-szállót. Ostenburg tisztjei megkapják a Palace-t. A fővezérség a közvetlen szolgálatra rendelt különítménycsoporttal a Gellért-szállót foglalja el.

Mindhárom épület mostantól a fehérterror szörnyűségeinek hármas központja: egyformán tragikus hírnévre emelkedik.

A különítmények és velük Gömbös emberei, amint a román hadsereg elhagyja a fővárost, már november 15-én működésbe lépnek. Rátörnek az otthonok százaira. Dolgozó embereket hurcolnak el, köztük neves szociáldemokratákat.

A *Népszava* november 16-i száma arról ad hírt: előző nap körülbelül háromszázötven embert fogtak el, vittek további eljárásra a különböző laktanyákba.

Tizenhatodika hajnalán pedig már, amikor Horthy Siófokról különvonaton Budapestre tart, hogy megkezdje katonai bevonulását a fővárosba, a különítményesek laktanyáiban és az általuk lefoglalt

szállodák pincéiben százszámra zsúfolódnak olyan foglyok, akiket a Friedrich-rendőrség eddig békén hagyott.

Horthy így tartja be ígéretét, hogy a Nemzeti Hadsereg Budapest megszállása alkalmával tartózkodik mindennemű önkényes, törvényellenes föllépéstől, pogromtól. Mindennemű kihívó magatartástól és eljárástól, amely túllépi a részére megállapított hatáskört.

2

A fővezérség különvonata Siófokról különleges óvatossági rendszabályok életbe léptetésével indul el Budapestre. Két nappal előtte a vasúti pálya ellenőrzésére kirendelt járőrök a nyílt pályán az egyik sínszálra illesztett, töltött kézigránátot találtak. Emiatt külön mozdonyszerelvény halad Horthy vonata előtt.

Reggel negyed hétkor érkezik a kelenföldi pályaudvarra. Hideg, borongós az őszi reggel. Sűrűn szemerkél az eső. Egész nap ilyen az idő.

Horthyt Soós tábornok, vezérkari főnök és Lehár ezredes fogadják. Jelentést tesznek a tiszteletadásra kivonult díszszázadról. Horthy meghallgatja a jelentést, majd fehér lóra ül. – Also auf, meine Herren! Schade, dass es so schlechtes Wetter ist! (Indulunk, uraim! Kár, hogy oly rossz az idő!)

A menetirány: a Gellért téren át a Ferenc József-híd, Kálvin tér, Károly király út, Vilmos császár út, majd az Alkotmány utcán át az Országház tér.

A csapatok élén, a lovasrendőr díszszázad után, fehér lován Horthy. Vezérkara követi, majd sokezres, hosszú oszlopban a bevonuló had.

Miután a megelőző két napon megtörtént a főváros katonai megszállása, most már szabad a közlekedés. Vasárnapra tették a bevonulást, hogy a lakosság ünnepelhessen. Az utcák mégis kihaltak. Nemcsak az ijesztően szembetűnő katonai és rendőri óvintézkedések miatt. Mindenfelé szuronyos fegyverek merednek. Két hosszú sorban, a járda szegélyén fegyveres tisztek kísérik a fővezért.

A lovas tengerész! – illeti máris Horthyt a keserű néphumor.

Százezres tömegeket említ majd a legenda. Részben a folyvást szakadó eső miatt is, mindössze néhány ezren – az uralkodó osztályok képviselői, arisztokraták, főpapok, a tőke küldöttei, a kiren-

delt fővárosi alkalmazottak és Gömbösék szervezetten kivonult emberei – fogadják a Gellért Szálloda bejárata előtti emelvény körül Horthyt.

Itt történik a budapesti fogadtatás. Az országos ünnepséget az Országház előtti téren tartják.

A főváros színeivel díszített emelvényen a hivatali előkelőségek állnak: Bódy polgármester nyestprémes díszmagyarban, Buzáth tanácsnok fekete díszmagyarban, a főügyész, a főkapitány.

Horthy – írja Pilch – nobilis vágású, kis fejű telivéren léptet az emelvény elé. Tengerészsapkát, kurta kételejű tengerészkabátot visel. Bal mellén kitüntetései. Mindenki jól láthatja markáns, energikus, beretvált arcát, amely nem reagál az ólmos esőre.

Amikor az emelvényhez ér, az urak mélyen meghajolnak, Horthy szalutál. Bódy polgármester köszönti:

– A főváros egész lakossága nevében üdvözlöm kegyelmes uramat, a hadvezért, kinek hősi szellemétől, igaz magyar vitézségétől át van hatva ennek a lelkes seregnek minden egyes tagja . . .

A polgármester valósággal könyörgésre fogja a szót. Horthy kímélje a főváros népét: – Kérve kérlek benneteket, legyetek hűséggel Budapesthez, a magyar fővároshoz. Hassa át szíveteket a régi lovagias magyar szellem, amely nem tűr gyűlölködést, pártoskodást, és csak egyet ismer: a magyar haza szeretetét. Hadd jelentse a ti fehér zászlótok az együttérző, fehér békességet. És ezt a fehér zászlót feltűzzük minden templomunkra, minden iskolánkra, középületünkre. Hadd hirdesse fennen, hogy itt testvéri egyetértéssel simulnak egymáshoz egy boldogtalan nemzet sokat szenvedett gyermekei.

Horthy a polgármester könyörgő szavaira kihívóan válaszol. Elmondja „tetemre hívó" beszédét.

– Polgármester úr! Igazságérzetem megköveteli, hogy minden kertelés nélkül azt mondjam el, amit e pillanatban érzek. A magyar nemzet szerette és becézte Budapestet, amely az utolsó években megrontója lett. Most tetemre hívom itt a Duna partján a magyar fővárost. Ez a város megtagadta ezeréves múltját; ez a város sárba tiporta a nemzet koronáját, a nemzet színeit, és vörös rongyokba öltözködött. Megbocsátunk akkor, ha ez a megtévelyedett város visszatér megint hazájához, ha szívéből szereti az a rögöt, amelyet verejtékes kezekkel munkálnak falusi testvéreink, szereti a Szentkoronát, a kettős keresztet, címerünkben a három he-

gyet és a négy folyót, szóval a magyar hazáját és magyar faluját...

Fenyeget Horthy. Csak fenyeget. Teszi ezt oly németes hangsúlyozással, hogy mindenkiben önkéntelenül felvetődik a kérdés: Horthy, aki gyűlölettel teli beszédét olvasva valósággal megszégyeníti anyanyelvét, milyen jogon beszél az általa állítólag forrón szeretett hazáról? Eddig is köztudomású volt, hogy németesen beszél magyarul, mégis más ezt saját füllel hallani. Különösen hogy nemcsak tetemre hívja az ország fővárosát, hanem megelőző éjjel különítményeseivel megrohamoztatta a budapesti otthonok százait.

A főváros vezekel és ünnepel – írja Pilch. – Némán, bűnbánóan hajtja meg fejét a vezér előtt... A ködből kibontakozó vezér s keményvágású katonái visszaadják Budapestet az életnek...

Az antant budapesti missziói hivatalosan nem vesznek részt Horthy bevonulásának ünnepségén. Más feladat hárul rájuk. Egész nap nem győzik fogadni a különítményesek által elhurcoltak hozzátartozóit. Panasszal élnek. Szemrehányást tesznek: Íme, ezt köszönhetik az antantmissziónak...

Horthy a Gellért-szálló felől vonul már az Országház előtti térre, amikor Clerk főmegbízott és Bandholtz tábornok arról tanácskoznak, milyen lépéseket tegyenek a letartóztatások megszüntetésére. Clerk a francia megbízottat meg sem meri hívni a tárgyalásra, mert a románok segítségével nyilván szélsőségesen lépne fel Horthy ellen, Clerket különösen bosszantja több szociáldemokrata vezető letartóztatása. Felveti Bandholtz felé: talán időlegesen mégis meg kellene állítani a románok kivonulását Magyarországról.

Bandholtz azzal nyugtatja Clerket: várni kell, beszélni Horthyval. Pillanatnyilag nem lehet semmilyen lépést tenni, hiszen Horthy fővezér és Friedrich miniszterelnök az Országház előtti téren ünnepelnek!

Majdnem teljes órán át tart, amíg a katonai menet a zuhogó esőben az Országház felé fordul. Postások és rendőrök állnak sorfalat az ide vezető kocsiút két oldalán a tömeg előtt. – Tízezrek ajkáról harsogva száll a fővezér neve – fogalmazza Pilch a legendát. A fővezér, fehér lován, lovas kíséretének élén ott lovagol a téren, majd leszökken lováról, katonai jelentéseket fogad, azután

kíséretével felvonul az Országház lépcsőjén az oltárhoz, ahol a papság és az állami méltóságok fogadják.

Mögöttük védett, meleg helyre helyezte el a gondos rendőrség az iskolák ifjúságát.

Folyik közben a tábori mise, amelyet Csernoch János hercegprímás celebrál, nagyszerű segédlettel. Harangzúgás az egész városban, ágyúk rivallnak a Gellérthegyről.

A fővezér – folytatja a szárnyaló legendát Pilch – ott áll a lépcsőn, tengernagyi formaruhájában, sötétkék tengerészköpenyében. Áll szilárdan, fölemelt fővel. S ahogy így áll, ahogy köszön, könnyedén meghajlik, derűs arccal gyönyörködik a látnivalóban, mindebben fantáziáló erő rejlik, határozott biztonság, férfias akarás, mely a bizalom melegét lopja bele a hideg csőben ázó tömeg lelkébe...

Az igazság az: zuhog az eső. Még a Horthy-hazafiak is menekülnek a térről.

Nehéz két történelmi esemény között összehasonlítást tenni. Pontosan egy esztendeje, 1918. november 16-án, gyönyörű napfényes időben, százezres ujjongó, lelkes tömeg jelenlétében, e téren hirdették ki a Magyar Köztársaságot. Megelőzően és a Tanácsköztársaság idején is itt gyülekeztek a harcos néptömegek, hogy hitet tegyenek a szocializmus eszméi mellett!

Annyi harc és reménykedés után most mégis az ellenforradalmi terror ünnepli győzelmét.

Horthyt üdvözölve, Friedrich arról beszél: – Itt, e téren, egy év előtt átkos ajkak kikiáltották a köztársaságot...

Majd kurtán-furcsán így szólítja az ünnepeltet: – Horthy Miklós fővezér! Kegyelmes uram!...

Már a megszólítással kifejezi Friedrich mondanivalójának lényegét. Figyelmeztet: ha ünnepli is Horthyt az ország, ne képzelje magát többnek, mint fővezérnek.

Majd így folytatja: – Üdvözöllek és köszöntelek a Nemzeti Hadsereg élén, lelkesedéssel, szeretettel, a magyar kormány és a magyar nemzet nevében. Ez a nemzet talpra áll, ha csak a saját erejében bízva, tántoríthatatlanul kitart a keresztény nemzeti irány mellett. Ma már boldogabb jövő felé megyünk – érti ez alatt nem Horthy, hanem a saját vezetését. – Ez a nemzet felébredt. Erkölcsi erőnk óráról órára nő, és most már megvan a fizikai erőnk is a Nemzeti Hadsereg képében. Gyere, Horthy vezér, vedd át – tő-

le, Friedrichtől! – ezeket a nemzeti lobogókat, amely alatt a te drága katonáid az ezeréves Magyarországot szolgálni fogják.

Horthynak nincs min gondolkodnia, hogy megértse, mit jelent Friedrich furcsa ünnepi megszólítása. Friedrich, mint magasabb rangú, előre megküldi beszédét Horthynak, hogy ő válaszában – mint alacsonyabb rangú – alkalmazkodhassék ehhez. Így írja elő az ünnepségek protokoll rendje, ha nem rögtönzöttek a beszédek. Horthy pedig sohasem rögtönöz. Feleségével és siófoki tanácsadóival megbeszéli, sőt íratja beszédeit. Velük együtt állapítja meg most: Friedrich megszólítása arra céloz, ne akarjon több lenni, mint fővezér.

De ő több akar lenni. Friedrich burkolt figyelmeztetésére viszonzásként nem fővezérként, politikusként fogalmaz. Programot ad. Értsen belőle Friedrich! Elég az ő politikájából! A Nemzeti Hadsereg kész a cselekvésre.

– Miniszterelnök úr! . . . Össze kell fogni minden magyar hazafinak egy szent cél érdekében, amelynek pillére: a nemzeti eszme és a keresztény morál! . . . A Nemzeti Hadsereg mint egy test és egy lélek áll szilárdan, önzetlenül a haza szolgálatában, és győzelemre fogja segíteni a keresztény világnézetet, a tisztességnek, becsületnek és igazságnak uralmát . . .

A beszéd után – írja Pilch – a fővezér felhalad a lépcsőn. Nyomában a kísérete. Fent tisztelgések. A fővezér üdvözli a hercegprímást. Sapkáját leveszi, s megcsillan fekete haja, amelyben alig van néhány fehér szál.

Beszédek és további beszédek hangzanak. Horthyt ünneplik. A jelszó mégsem Horthy. Ismételten zúgó éljenzés tölti be a teret, az emberek kendőjüket, kalapjukat lengetik: – Éljen a Szentkorona, éljen a király!

Horthyt meglepi a királypárti tüntetés. Alig hangzik éljen őmellette. Zavarba jön. A körülötte álló királypárti urakkal és Friedrichhel kiáltja: – Éljen a Szentkorona, éljen a király!

Pilch is ír a Horthy-ellenes tüntetésről, mégis áradozik az ünnepségről. E szerint a Nemzeti Hadsereg bevonulásának tényétől elragadtatott közönség hazatérőben boldogan majszolgatja a pompás, kerek, fehér zsemléket, miket a Nemzeti Hadsereg osztogat. Mindegyiken, kis cédulán a felírás: Dunántúl az éhező Budapestnek . . .

A „felkoncolom", „tetemre hívom", a száz és száz letartóztatás a bevonulás reggelén: ez a fehérterror politikai hitvallása. A három szekérnyi zsemle – ez Horthy bevonulásának programja.

A *Pesti Hírlap* így foglalja össze a helyzetet: A korai tél hidege itt a nyakunkon. Üresek a szénespincék. Naponta ezrekkel szaporodik a munkanélküliek száma. A gyárkémények közül egyre több és több szűnik meg füstölögni. A gyáraknak nincs szenük, sem nyersanyaguk. Az éléstárak üresek. És nincsen senki, aki megtöltésükről gondoskodik, aki boldogabb és dús termésű vidékekről felszállítaná nekünk azt, amire szükségünk van. Lerongyolódtunk, nincs ruhánk, nincs cipőnk. A hazai termelés megállott, a külföldi behozatal szünetel. Pénzünk az inflációval minden nappal veszít értékéből, ami minden szerencsétlenségünk és nyomorúságunk újabb romlását jelenti. Addig, amíg itthon nincsen konszolidáció, addig, amíg az antant nem köt velünk békét, addig, amíg nem tudjuk azt, hogy hol húzódik meg az ország határa, mink van, és meddig terjed hatalmunk, nem gondolhatunk arra, hogy ennyi keserves nyomorúságunkon valami módon segítsünk, és hogy betegségünknek orvosságát megtaláljuk . . .

3

Clerk és Bandholtz a bevonulási ünnepségek végét várják, hogy Horthytól magyarázatot követeljenek a tömeges letartóztatásokra.

Bandholtz tábornok csak húzza az időt. Semmit sem akar tenni a letartóztatások ügyében. Horthy olyan, amilyen; és tegyen, amit akar, mindenképpen támogatja.

Horthy úgy tesz, mintha most hallana a letartóztatásokról először. Ígéri: vizsgálatot tart.

Clerk és Bandholtz még aznap éjjel külön-külön táviratban értesíti Párizst a történtekről.

– Horthy tengernagy magyar Nemzeti Hadserege a mai napon bevonult Budapestre – jelenti Bandholtz. – Nagy ünnepségek, eddig mindenütt nyugalom van. Sok letartóztatás történt, de kevesebb, mint amennyit várni lehetett volna . . .

A másik táviratban Sir George Clerk a fővárosban történt tömeges letartóztatások miatt javasolja a románok teljes kivonulásának rövid időre felfüggesztését. Megemlíti, hogy néhány szociáldemokrata vezetőt is letartóztattak.

Polk amerikai delegátus Párizsban Clerknek ad igazat. Visszatáviratozza Bandholtznak: nagyon szerencsétlen lépés Horthy részéről, hogy a szociáldemokraták letartóztatásával kezdi. Bandholtz

vesse latba minden befolyását, s tartsa vissza Horthyt, hogy a bolondot játssza. Bármilyen kampány a szocialisták ellen a legrosszabb visszhangot váltaná ki a világ fővárosaiban.

Párizstól is bátorítva Clerk erélyesen tiltakozik Horthynál. Eléri a szociáldemokrata vezetők szabadon bocsátását. Úgy tűnik – jelenti Párizsba –, sikerült Horthyt meggyőzni: ne zavarja őt feladata befejezésében, a koalíciós kormány megalakításában.

A letartóztatott szociáldemokraták szabadon bocsátása után Bandholtz jelenti Párizsba: – Látogatást tettem Horthynál. Nagy a bizalmam képességeiben, megfontoltságában. Friedrich pozíciói gyengülnek... A perspektíva korántsem rossz, bár a magyarok kétségtelenül számos vad bravúrstiklit visznek még végbe...

A távirat értelme szerint Horthy végleg cserbenhagyta Friedrichet. Bandholtz szabad utat ad Horthynak a hatalom megragadásához.

A hálás Horthy néhány évvel később szobrot emeltet Bandholtz tábornoknak a budapesti Szabadság téren.

A szabad királyválasztó Gömbösék, akik Horthy parancsára kénytelenek belenyugodni az általuk tervezett hatalomátvételi puccs elhalasztásába, másnap így vallanak: – Győzött a vezér. Ez a győzelem a szegedi gondolat győzelme. Felszabadult a Dunántúl, megnyíltak Pest kapui, és a kürtök szava majdan a szegedi gondolatot riadózza, ha csapataink megindulnak a régi, történelmi Magyarország töretlenül egységes határai felé.

Mint valami fölséges álmot nézhette végig a bevonulást Zadravetz is. Megjelent a Gellért-szállóban. A fővezér hívta. Látni akarta, hogy vele együtt örvendezzen.

Benyújtja egyben a számlát Horthy támogatásáért. Átadja a tábori papság felállítása és az ő katonai püspöki kinevezése érdekében írt memorandumát. Horthy átfutja. Megígéri, keresztülviszi óhaját.

Ugyanakkor – írja Zadravetz – a nagyon finom lelkű Horthyné is tesz ígéretet. Mint jó katolikus asszony, férje engedélyével bevezeti, hogy minden vasár- és ünnepnap a Gellért-szállóban szentmisét tartsanak. Ezen a fővezérség testületileg részt vesz. Már a legközelebbi vasárnapon, a szálló első emeleti halljában nagyon szép külsőségekkel rendezik meg az istentiszteletet. Horthy felkéri Zadravetzet: tartsa ő a szentbeszédet.

Prónay szintén jelentkezik Horthynál. Jelenti, hogy tisztjeit a nagykörúti Britannia-szállóban helyezte el. A maga részére a Szent

Gellért Szállóban utaltatott ki szobát. Közel akart lenni a főparancsnokhoz, aki ezt maga is így kívánja, mert Prónay különítménye adja a személyi őrséget.

Kun Béláék elrablását tervezve – írja Prónay naplójában – erről beszámol Horthynak. Kieszközli nála különítménye egy részének elhelyezését a komáromi Sandberg erődben. A nagy kiterjedésű kaszárnyaerőd katonák hiányában úgyszólván üres és elhagyatott, az ő céljainak azonban megfelel, mivel a külvilágtól teljesen elzárt, és belsejéből föld alatti folyosó vezet a nyílt Dunához. Ide akarja szállíttatni a karlsteini internáló helyről Kun Béláékat.

A Karlsteinben gyűjtött tapasztalatok alapján Prónay a következő megállapításokra jut. A terve végrehajtásához elsősorban szükséges: sötétség, pénz, tizenkét elszánt férfi s három kifogástalan, e célnak megfelelő autó, amelyek mindegyikében legalább hat ember elfér. Számítása szerint, ha sikerül éjfélig az osztrák őrséget lövés és minden zaj nélkül ártalmatlanná tenni, illetve lefegyverezni, a népbiztosok közül hármat, esetleg négyet – Kun Bélát, Hamburgert, Landlert, Pogányt – elkábítva, autókba gyömöszölve a legrövidebb úton Magyarországra hozatja. A többit helyben, a várudvaron található lámpavasakra és fákra felhúzatja. Amíg az autó a népbiztosokkal a magyar határt el nem éri, egy hátrahagyott különítménynek kell legalább reggel öt óráig Karlsteinben maradnia, és az életben maradottak fölött őrködni. Utána ezek, az igen közel eső cseh határt átlépve, bujdosva iparkodjanak Magyarországra visszajönni. Ezen akció sima és biztos lefolyásához Prónay osztrák származású tisztje, Probst, egy grazi orvos barátját is felajánlja. Ért a kloroformmal kábításhoz, és szívesen felajánlja a segédkezést.

A körülbelül százötven kilométeres utat – akár Bruckon, akár Wimpassingon keresztül – három órának számítja. Az első kocsi lenne az elővéd, utána haladna a második a népbiztosokkal, a harmadikra a hátvéd és tartalékkocsi szerepe vár. Ha útközben a határon átjutás elé akadályok gördülnének, a népbiztosokat azonnal ki kell végezni – ez a parancsa.

Prónay mindezt elmondja Horthynak, majd cinikusan megjegyzi, amin mindketten hangosan nevetnek: – Ha sikerül Kun Béláékat elkapni és hazahozni, bizonyára nagyszerűen érzik majd magukat a Sandberg-erődben . . .

Prónay Budapestről is szállíttat ide letartóztatottakat. Számosan kerülnek közülük a föld alatti folyosón át a Dunába.

Az antantállamok jelentős politikai erőt képviselő, haladó szellemű közvéleménye egyre inkább elítéli a magyarországi fehérterrort és rendszerét. Követelik kormányaiktól: a magyarországi antantmegbízottak valósítsák meg végre a demokratikus rendteremtés feltételeit az országban. Egyaránt szűnjék meg Horthy fővezérnek és Friedrich kormányának a magyar népre máris annyi áldozatot rótt, terroruralma.

Az antant nagyhatalmak Magyarországon működő megbízottai országaik általános politikája végrehajtóiként továbbra is tartanak a világszerte előretörő szocialista erők esetleges magyarországi hatásától. Nem merik, de nem is akarják felszámolni az ellenforradalmat. Ennek véres jellegét akarják mindössze úgy kiküszöbölni, hogy megtévesszék vele a világ haladó szellemű közvéleményét. Látszatengedményt tesznek azzal, hogy formailag nem ismerik el Friedrich ellenforradalmi kormányát, sem Horthy fővezér ténylegesen gyakorolt országos hatalmát.

A koalícióra felhívott legjelentősebb ellenforradalmi párt, a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, és annak vezetője, Friedrich István miniszterelnök célja továbbra is: magának és pártjának biztosítani a Horthy fővezér által tőle elrabolt tényleges hatalmát.

A másik legnagyobb párt, a Kisgazdapárt akarja a koalíciót. Amíg a KNEP katolikus párt, a Kisgazdapárt többségében református. A KNEP királypárti, a Kisgazdapárt Habsburg-ellenes, szabad királyválasztó. Friedrich és a KNEP már e két ok miatt is gyűlölettel tekint a parasztság körében népszerű pártra és vezetőjére, Nagyatádi Szabó Istvánra. Ellenzik számos politikai követelését, különösen a széles arányú földreform megvalósítását. Ellentétük tárgya még, hogy a Kisgazdapárt kacérkodik a harmadik legjelentősebb országos politikai erővel, a polgári pártok és a szociáldemokraták ellenzéki blokkjával. A Kisgazdapárt sokban bizonytalan még. Vajon milyen lesz az antant magyarországi megbízottai által követelt „demokratikus" választás eredményeként összehívandó nemzetgyűlés összetétele? Jobboldali keresztény, vagy mérsékelten liberális?

Az utóbbi lehetőség pedig nagyrészt a Kisgazdapárton múlik. Esetleges választási szövetsége a baloldali ellenzéki blokkal nemcsak Friedrichnek és pártjának, de Horthy hatalomra törő terveinek is nagy veresége lenne. Emiatt Horthy–Friedrichék bárhogyan gyűlölik egymást, minden módon együtt lépnek fel a Kisgazdapárt

törekvései ellen. Együttes elnyomó harcuk még inkább vonatkozik a Szociáldemokrata Pártra.

Clerk ilyen politikai helyzetben határozza el: véget vet a koalíciós kormány megalakítását célzó hosszadalmas tárgyalásoknak. Kijelenti: ha rövidesen nem éri el célját, elhagyja a magyar fővárost. Ez azt jelentené: az antant nem köt békét Magyarországgal, akkor pedig elhalasztódna a román hadsereg további kivonulása.

Clerk felszólítja Friedrichet a lemondásra. Mégis lényegében már azzal az engedménnyel, hogy inkább csak formálisnak tekinti a koalíciós kormány megalakítását. Elfogadja, hogy a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjáé, a KNEP-é, tehát Friedrich pártjáé legyen a túlnyomó többség, csak ne ő legyen a miniszterelnök.

Ha nem lehet miniszterelnök, Friedrichnek nem kell a koalíció. Clerk és Friedrich abban mégis megegyezik, hogy pártközi konferenciát hívnak össze. Ez ugyan nem kecsegtet sikerrel, mivel a baloldali blokk pártjai csakis Friedrich miniszterelnöksége nélkül fogadják el a KNEP többségét a kormányban. A KNEP viszont nem hajlandó lemondani Friedrich miniszterelnökségéről.

Friedrich ez alkalomból azt is kijelenti: ha alakulna is koalíciós kormány, abban legfeljebb két baloldali miniszter foglalhat helyet. Azzal igyekszik zsarolni Clerket: ha nem fogadja el javaslatát, kiírja a választásokat, és „döntsön a nép." Friedrich e tekintetben a nemzetgyűlési terrorválasztásokkal kapcsolatban, Horthyval kötött megállapodásra gondol, és hogy e tekintetben összetartanak, bármiként törnek egyébként a hatalomra egymás ellen. Sőt mivel most már minden párt, de az antantmegbízottak is követelik a nemzetgyűlési választások mielőbbi megtartását. Friedrich 1919. november 17-i dátummal kormánya nevében kiadni kényszerül a demokratikus szellemű választói kormányrendeletet. Ezt számtalan ígérete ellenére mégis több tekintetben módosítja. A választói korhatárt huszonnégy évre emeli, a nőknél feltételül szabja az írni-olvasni tudást.

1920 január utolsó vasárnapjára kiírja a választást.

Clerk Párizsba küldött jelentésében Friedrichet úgy jellemzi, mint akinek nincsen semmi politikai érzéke. Friedrich és társai csak annyira alkalmasak a kormányzásra – érvel –, mint amennyire egy vidéki város képviselőjelöltje lenne alkalmas az angol birodalom kormányzására. Csupán tisztségeik elveszítésétől tartanak.

Friedrichnek általában így tarthatatlanná válik a helyzete. Túlfeszíti a húrt a miniszterelnöki hatalom kérdésében. Mindenki, aki

részt vesz a Clerk-tárgyalásokon, megoldást akar most már a koalíció kérdésében. Gömbös is úgy véli: Horthynak semmiképp nem szabad többé kiállnia Friedrich mellett, aki a hatalomhoz való ragaszkodásával tulajdonképpen a szélsőjobboldal hatalmi törekvésének legnagyobb ellenfele. Bethlen újból és újból azt tanácsolja Horthynak: foglaljon állást a koalíciós kormány mellett. S Horthy ezt annál is készségesebben megteszi, mert szívesebben tart Bethlen főúri csoportjával, mint a szerinte jöttment, állhatatlan Friedrichhel. Cserbenhagyja őt, mintha sohasem lettek volna politikai szövetségesek.

November 17-én összeül a pártközi értekezlet az új kormány megalakítására. Részvevői döntően a monarchiabeli régi Magyarország képviselői: gróf Apponyi Albert, gróf Andrássy Gyula, gróf Bethlen István, gróf Károlyi Imre, gróf Zichy János, őrgróf Pallavicini György és Horthy. Valamennyien pártonkívüliként szerepelnek. Jelen van a számban jöhető pártok kéttucatnyi képviselője. Friedrich tüntetően nem megy el az értekezletre.

A tanácskozáson Clerk fenyeget és ígérget. Hangsúlyozza: ha nem sikerül megfelelő kormányt létrehozni, kénytelen az országot azonnal elhagyni. Elutazása azt jelentené, hogy Magyarország és az összes többi államok között abban a pillanatban megszűnik minden kapcsolat. Magyarország külső segítség, fűtőanyag, pénz, szállítóeszközök és nyersanyagok nélkül állna a jövő előtt. Eljátszaná a külföld rokonszenvét.

Beszéde másik részében leszögezi: egyáltalán nem áll ellenségesen szemben az uralkodó keresztény kurzussal. Nem akar kormányt ráerőszakolni az országra. Mindössze alakítsanak olyan ideiglenes kormányt, amelyben a kisebbség is helyet kap. A választás után csinálnak, amit akarnak . . .

Clerk, miután befejezi beszédét, elhagyja a termet, hogy a meghívottakat egy idegen jelenléte ne befolyásolja szabad véleménynyilvánításukban.

Bethlen és vele valamennyi arisztokrata a koalíció mellett nyilatkozik. A Keresztény Blokk nevében Huszár Károly kijelenti: a legnagyobb engedmény, amire hajlandók, Friedrich esetleges lemondása. Ezt is csak akkor, ha a kormány változatlan marad.

Hegedűs Lóránt, mint pártonkívüli, Huszár javaslatát öngyilkosságnak minősíti. A súlyos gazdasági helyzetre utalva szól a béke, az antant támogatása és a koalíciós kormány mellett. A Kisgazdapárt nevében Nagyatádi Szabó István hasonlóan nyilatkozik.

Bárczy István a Demokrata Párt nevében gróf Apponyi Albertet javasolja miniszterelnöknek. A javaslathoz Garami azzal csatlakozik, a Szocialdemokrata Párt nevében, hogy reakciósnak, de becsületesnek tartja Apponyit. Azaz: a konzervatív liberális Apponyi és a szélsőjobboldali, kispolgári Friedrich közül az előbbit választja.

Horthy kér szót. A látszatát sem akarja mutatni, hogy hatalomra tör. Arról sem szól, hogy hatalomszerző útján a legszívesebben Bethlent látná miniszterelnökként. Pillanatnyilag ez amúgy sem aktuális. Most az a fő célja, hogy a legnagyobb ellenfelet, Friedrichet segítse kitenni a miniszterelnökségből. Egyszer sem említi a nevét. Felszólalásában azonban csakis róla beszél. Megérti név nélkül is mindenki.

Horthy Miklós – írják a tudósítások – nagyon határozottan a megegyezés mellett szállt síkra. Leszögezte, hogy az adott körülmények között józanul gondolkodó ember számára nincs más választás. Magyarország nem szállhat szembe az egész világgal. Teljesíteni kell az antant kívánságait, amelyeket Sir George Clerk az egybegyűltekkel közölt. Ha olyan ember, mint Sir George Clerk, elkerülhetetlennek tartja a koalíciót, akkor meg kell teremteni. Ő személyileg és mint fővezér ebben látja Magyarország belső békéjének legnagyobb biztosítékát.

Horthy a Friedrich-ellenes fellépésével nyilvánosan az arisztokraták pártonkívüli csoportjához, Bethlenékhez csatlakozik. Támogatja Apponyi miniszterelnoki jelölését, amivel egységfrontra jut a baloldali blokkal, a szocialdemokratákkal.

De nem a tetteivel! Új kormány alakítása mellett nyilatkozik, de eltűri, hogy még ugyanaznap éjjel különítményes tisztek gyilkos szándékkal, a lakásán megtámadják Varjassyt, a szegedi kormány volt tagját, a liberális párt egyik vezetőjét. Varjassy az ablakon kiugorva, sebesülten elmenekül. Ugyanakkor különítményesek letartóztatják a sürgős családi okok miatt Bécsbe utazó Vázsonyi Vilmost. Clerk erélyes közbelépésére, Horthy parancsára engedik szabadon. De éppen aznap a napilapok a legnagyobb aggodalommal vetik fel azt is, hogy a rendőrség és a katonai hatóságok újabb és újabb százakat hurcolnak el a hajmáskéri internáló táborba.

Letartóztatják a *Népszava* szerkesztőjét, Somogyi Bélát, aki az életét fenyegető különítményes tisztek elől Bécsbe akar távozni. Megmentése érdekében Garami személyesen fordul Sir George

Clerkhez. Ekkor már Clerk nem kételkedik abban – írja Garami –, hogy az ellenzéki politikusok élete valóban veszedelemben forog. Clerk emiatt megköveteli a rendőrségtől, hogy Garami védelmére, a lakása elé rendőrt állítsanak. Clerk azt is vállalja, hogy igyekszik Somogyit kiszabadítani a letartóztatásból, és hogy számára szabályszerű útlevél kiadására szólítja fel a kormányt. Somogyi csakugyan kiszabadul a rendőrségről. Clerk az útlevél dolgában nem tud eredményt elérni. A *Népszava* főszerkesztőjének élete így továbbra sincs biztonságban. Idő kérdése, hogy a különítményesek végrehajtsák a reá kimondott halálos ítéletet.

4

A Nemzeti Hadsereg megjelenését nemcsak Budapesten, a Duna–Tisza közén is a fehérterror új hulláma, szörnyű vérengzés követi.

A fővezérség nevében átveszem a hatalmat Kecskeméten... Héjjas István s. k. – hirdetik falragaszok. Rendeletet bocsát ki, mely szerint november tizenötödikéről tizenhatodikára virradó éjszakán senkinek sem szabad lakását elhagynia. Akit az ÉME, az Ébredő Magyarok Egyesülete, jelvény nélkül meglát Kecskemét utcáin, a járőrökkel lelövet.

Este tíz órakor megszállják a börtönt, elhurcolnak harminc kommunista foglyot. Tizennégyet a lakásáról vitet el Héjjas. Vasmunkásokat, napszámosokat, tanárokat. Kocsikon kiviszik őket a város szélére, egy részüket megfojtják, más részüket felakasztják; egyeseket addig vernek, amíg bele nem pusztulnak. Meggyilkolnak hat, kommunista magatartásuk miatt elbocsátott rendőrt is. Elhurcolnak több gazdag zsidót, hogy kirabolhassák őket.

Gróf Ráday Gedeon kormánybiztos jelentést kér a kecskeméti főkapitánytól.

– Szóbeli felhívásra jelentem: az A. alatt felsoroltakat minden valószínűség szerint egy Francia Kiss Mihály nevű, a Héjjas Iván főhadnagy csoportjában karhatalmi szolgálatot teljesítő szakaszvezető és ismeretlen társa hurcolták el ismeretlen helyre... Ugyanezt jelenthetem a B. alatt felsoroltakra is. A D. alatt felsorolt egyének elhurcolására vonatkozólag az itteni karhatalmi szervezet parancsnoka, Héjjas Iván főhadnagy azt adja elő, hogy a Prónay-

féle különítmény Szabó és Székely nevű századosai eszközölték, éspedig egy a budapesti államrendőrség körbélyegzőjével ellátott parancs alapján.

A nyomozást megnehezíti, hogy a helybeli lakosság annyira meg van félemlítve, hogy a nyomozó hatóság részére adatokat szolgáltatni nem mer, másrészt nyomozó közegeink a fentebbi esetekből is kitűnőleg erősen szervezett fehérterrortól való félelmükben erélyes és lelkiismeretes nyomozást aligha mernének eszközölni . . .

A kecskeméti rendőrfőkapitányságtól beérkezett jelentést gróf Ráday kormánybiztos a fővezérséghez továbbítja. Sürgős intézkedést kér a további gyilkosságok megakadályozására, a bűnösök felelősségre vonására. Erre azonban nem kap választ.

Köztudottak a kecskeméti rémségek, mégis most, közvetlenül Horthyék bevonulása után, egyetlen napilap sem meri szóvá tenni. Hallgatnak a politikusok is, mert egyformán tartanak a különítményesek bosszújától. Ez még inkább felbátorítja Héjjasékat, és a gyilkosságok tovább tartanak Orgoványban.

Sok tízezren menekülnek az ellenforradalom elől, hagyják el az országot. Bécsben már szerveződnek a kommunista és baloldali szociáldemokrata írók és újságírók, akik hazájuk sorsáért aggódva foglalnak állást a magyarországi fehérterror és annak szörnyűségei ellen. E harc kiváló katonái: Gábor Andor, Halmi József, Hajnal Jenő.

Halmi József írja a *Fekete Könyv*-ben: Kecskemét és az egész környéke tud a borzalmakról, mindenki ismeri a gyilkosokat, már az első ötven áldozat kivégzése után, és a gyilkosok még vadabbul, még kegyetlenebbül gyilkolnak tovább. A fővezér Budapesten, a Gellért-szállóban él fejedelmi pompában. A magyar miniszterelnök a külföldi missziók tiszteletére rendezett teadélutánokon a politikai helyzet tisztulásáról beszél. Éjszakai mulatókban részeg tisztek húzatják a nemzeti dalt, amikor Kecskemét remeg, sír, jajgat, amikor véresek a kecskeméti utcák és a cellák padlói, amikor Orgoványon megcsonkított holttestek lógnak a fákon, és a zúzmarás fák alatt, a rozsdás falevelek között emberhúsdarabok, kiszúrt szemgolyók, lemetszett herék feküdnek . . . Ezen az orgoványi őszön ott rohad szennyesen, gennyesen, szétmarcangolva, megcsonkítva, kiherélve, megvakítva, meggyalázva Horthy Miklós Magyarországa . . .

Folytatódnak Clerk kormányalakító tárgyalásai. Senki sem teszi szóvá a Kecskeméten történteket. Pedig lenne erre alkalom. De nem Kecskemét a kérdés, hanem hogy Friedrich lemondjon-e a miniszterelnökségről.

Kialakul a minisztertanács véleménye: Friedrich miniszterelnöksége kérdésében az antant nyomásának nem tudnak tovább ellenállni. Friedrich lemondásával vonuljanak vissza taktikailag. A terrorválasztásokkal amúgy is korlátlan hatalomhoz jutnak.

Friedrich lemond, de csakis azzal a feltétellel, hogy pártja nem fogadja el Apponyi miniszterelnökségét. A kormány eddigi tagja, Huszár Károly kultuszminiszter alakítson kormányt.

Apponyit túl liberálisnak, nem eléggé kereszténynek tartják. Ezért kívánják az ellenforradalom igazi jellegét jobban képviselő Huszár Károlyt a kormány élére állítani. Huszár fiatal kántortanító évei után csatlakozott a katolikus politikához.

A Clerk-értekezlet két nap tanácskozás után sem tud a miniszterelnök személyében megegyezni. Folytatódik a különös helyzet; az arisztokraták, Bethlen, Horthy, a demokratikus pártok, beleértve a szociáldemokratákat, Apponyi miniszterelnökségét támogatják. A kormányhatalmat kezükben tartó, úgynevezett keresztény politikusok kitartanak Huszár mellett, akiről jól tudják: olyan középosztálybeli, akinek életcélja minél hatékonyabban küzdeni a szociális forradalom ellen, szolgálni a fennálló rendet.

Az értekezleten a vita olyan éles, hogy az Apponyi-pártiak és velük Horthy otthagyják az értekezletet. Már csak a folyosón egyeznek meg, hogy másnap mégis folytatják a kormányalakítási tárgyalást.

A Clerk-tárgyalásokon részvevő gróf Andrássy Gyulának, a monarchia volt külügyminiszterének a felesége ez alkalommal írja:

Huszár próbálkozik a kormányalakítással. Mindenki lesi, fog-e ez neki sikerülni. Grófot nem akarnak, ezekre rájár a rúd, de bizonyos pontig érthető is. Amikor kezdődött a szervezkedés, nem voltak sehol, most nehéz elhelyezkedniük a már kialakult helyzetben. Bethlen Istvánt állandóan támadja a kormánypárti sajtó. Horthy veszíti türelmét... Ha ma estig nem jön létre a koalíció, letartóztatja az egész társaságot, és kinevez olyan kormányt, amelylyel hajlandó az antant tárgyalni. Egészen komikus a mai politikai nívó. Fogorvosok, patikusok, politikailag teljesen analfabéták nyo-

mulnak az előtérbe, és történetnek feljebb, lehetőleg a legfelső csúcsok felé... Délután meghiúsultak a Huszár-féle kísérletek. Egymást fenyegetve mentek széjjel a tárgyaló felek, részint pogromot, részint lázadást emlegetve. Ma este az Országos Kaszinóban ebédeltünk Horthyékkal és Clerkékkel. Pallavicini őrgróf a házigazda. Az időjárás szörnyű hideg, mindenki didereg. A villamosok szénhiány miatt nem járnak. A drágaság tűrhetetlen. Egy nagyobb darab szappan ötven korona. Hova jutunk!?

Másnap, november 21-én Andrássyné ezt jegyzi naplójába: Délelőtt eljött látogatóba Huszár. Panaszolja, hogy Apponyi miniszterelnöki jelölését leginkább Friedrich nehezíti. A katolikus nők gyűlésén Friedrich azt mondta: csak négy hétre áll félre. Addig is a miniszterelnökségen fog lakni, ő helyettesíti majd Huszár miniszterelnököt. A gyűlésen azt is kijelentette, hogy ő Horthyval egy test, egy lélek, őket egymástól csak ásó és kapa választhatja el. Horthynak, aki az elnökségben ült – meséli Huszár –, tátva maradt a szája, mert a szó szoros értelmében gyűlöli Friedrichet...

Huszár közvetlenül Horthytól tudja ezt, akit kényelmetlen helyzetében felkeres. Tanácsát és segítségét kéri, mert őt jelölik miniszterelnöknek Apponyival szemben. Horthy Gömbös társaságában fogadja. Azért, mert Gömbösnél jobban – mondja Huszár Károly – senki nem ért a politikához, s jó, ha mindketten meghallgatják.

Horthynak Gömbössel egyezően az a véleménye: legyen bár Apponyi vagy Huszár a miniszterelnök, a legfontosabb Friedrich megbuktatása. Gömbös még az új kormányból is kihagyná Friedrichet. Huszár ezt lehetetlennek tartja. A Peidl-kormány eltávolításával nagyok Friedrich ellenforradalmi érdemei, ezenkívül pártjának elnöke és alapítója. Huszár azt is közli: Friedrich az új kormányban a honvédelmi miniszteri tárcát kéri magának. Kérdezi: mit tegyen, mert éppoly jól tudja, mint Horthy és Gömbös, hogy Friedrich ily módon akarja kézbe venni a hadsereget. Legyőzni Horthyt, visszaszerezni a miniszterelnökséget.

Horthy élesen kijelenti: szó sem lehet Friedrich honvédelmi miniszterségéről. Nem kell a hadseregnek. Gömbösnek is ez a véleménye. Huszár ezt azzal veszi tudomásul: még aznap beszél Friedrichhel.

Ugyanaznap délután Bethlen meggyőzi Horthyt: fogadja el Friedrich honvédelmi miniszterségét. E poszton lehet őt a leg-

könnyebben ártalmatlanná tenni azzal, hogy Horthy mint fővezér egyszerűen nem vesz tudomást intézkedéseiről.

Amikor Friedrich elvállalja a honvédelmi miniszterséget, valóban egyik legnagyobb politikai tévedését követi el. Horthy és környezete – most még csak a társaságokban – készíti a vádat ellene: szorosan együtt dolgozott Károlyi Mihállyal az őszirózsás forradalom megszervezésében. Államtitkár volt a kormányában. Egyes állítások szerint részt vett gróf Tisza István volt miniszterelnök meggyilkolásának előkészítésében.

Apponyi lemond miniszterelnöki jelöléséről. Tragikusan veszi, hogy őt – a katolikust – a demokraták, szocialisták és a református Horthy ajánlják miniszterelnöknek; a katolikusok képviselői elutasítják.

A Kisgazdapárt felveti Nagyatádi miniszterelnökségét, majd elál ettől. Szóba kerül Bethlen is. A Clerk-tárgyalásokon kialakult helyzetben és a közhangulat arisztokráciaellenes nyomása alatt tudatos számításból és a keresztény blokk belső erőviszonyainak hatására, még nem látja elérkezettnek az időt a kormány átvételére. Beleegyezik Huszár miniszterelnöki jelölésébe.

Friedrich arra számít, hogy a politikában eddig jelentéktelen szerepet vivő és váratlanul miniszterelnökségre kerülő Huszár diadala nem lesz tartós. Így vélekedik Bethlen és Horthy is, miután elérte legnagyobb ellenfelének, Friedrichnek a megbuktatását.

Lemondásával Apponyi lehetővé teszi a katolikus Huszár Károly egyedüli jelölését. A Kisgazdapárt nevében Nagyatádi Szabó kijelenti: csakhogy legyen végre pártközi kormánya az országnak, elfogadja Huszár miniszterelnökségét.

Garami a Szociáldemokrata Párt vezetősége elé terjeszti a kérdést. Javasolja: utasítsák vissza Huszár miniszterelnökségét. Ragaszkodjanak Apponyi személyéhez. Azzal érvel: Horthyék Budapestre bevonulása után, ezek véres munkáját csak azzal lehetne meggátolni, ha sikerülne az ország élére olyan férfiút állítani, aki nem cinkostársa Horthynak. Aki előtt az ország minden pártja meghajol. Támogatják, amíg sikerül a normális állapothoz visszatérni.

A Szociáldemokrata Párt részéről két eset lehetséges. Vagy keresztülerőszakolják Apponyi miniszterelnökségét, ami e pillanatban a számukra a legkedvezőbb lehetőség, és akkor teljes erővel a kormány mellé állnak. Vagy nem sikerül Apponyi kormányalakítása, Sir George Clerk elutazik, marad a régi helyzet.

Ebből a keresztény blokk számára nincs kibontakozás. Ellene lesz a demokratikus pártok blokkja, az arisztokrácia és Horthy Miklós is. Huszár Károly miniszterelnökségének elismerésétől ez esetben az antant a legridegebben elzárkózna.

Nem állítja – írja Garami –, hogy ez a lehetőség, Apponyi miniszterelnöksége, százszázalékos. Abban azonban biztos, hogy meghiúsulása a fehérterror fennmaradását és fokozódását jelenti. Átmenetileg a jogrend megmentésének munkájában senkinek másnak nem sikerülhet az összefogás, csak Apponyinak. Huszár Károlynak ehhez sem tekintélye, sem elegendő jó szándéka nincsen. Különben is egyetlen energia fűti, hogy megragadja az életében először és egyszer kínálkozó alkalmat: a miniszterelnökséget.

A Szociáldemokrata Párt vezetősége nem fogadja el Garami javaslatát. Nem akarják elmérgesíteni a helyzetet Huszárral, aminek szerintük csak a dolgozók látnák kárát. Elhatározásuk nemcsak megalkuvásból fakad. Reménytelennek tartják a munkásosztály harcba vitelét a fehérterror ellen. Komolyan veszik, hogy az antant demokráciát akar, és remélik: ha belenyugszanak a Huszár-kormány megalakulásába, véget érnek az üldözések. Felnyílnak a börtönök, megszűnik a különítmények garázdálkodása; normális politikai élet kezdődhet.

Garami szembeszáll e nézetekkel. Kijelenti: a Huszár-kormány ha akarná, sem tudná az országban a rendet biztosítani. Mindaz, amit a pártvezetés az átalakulástól vár: a bebörtönzött munkások szabadságát, az agitációs szabadság elnyerését, a párt és szakmai élet újjáépítésének lehetőségét, mindez nem fog bekövetkezni.

Elutasítják Garami érvét. Mindössze arra nézve hoznak határozatot, hogy a Huszár-kormány elismerése ellenében Garami próbálja elérni azt, amit valójában maga a pártvezetés is lehetetlennek tart: a gyülekezési, sajtó- és szólásszabadság visszaállítását. A sajtócenzúra és a gyülölet hangját terjesztő propagandaminisztérium megszüntetését. A népjóléti minisztérium hatáskörének kibővítését. A jogrend helyreállítását, a különítmények megfékezését. A bíróságok csak azokat büntessék, akik ténylegesen bűnösök a Tanácsköztársaságban vállalt szerepük miatt.

Huszár Károly csak általános jellegű ígéretet tesz, és mindössze egy miniszteri és egy államtitkári posztot biztosítana a Szociáldemokrata Pártnak a megalakuló pártközi kormányban. A párt követeléseinek visszautasítása után Garami azt tanácsolja a vezetőségnek: ne lépjenek be a kormányba.

Garami kisebbségben marad. Huszár Károly 1919. november 23-án koalíciós kormányt alakít. Részt vesz ebben a KNEP, a Kisgazdapárt, a Demokrata Párt, a Szociáldemokrata Párt.

Békekötés a fehérterrorral – ezt jelenti a Szociáldemokrata Párt belépése a Huszár-kormányba, amikor olyan neves szociáldemokrata vezérek ülnek börtönben, mint Haubrich, Ágoston, Dovcsák és velük együtt sok ezer egyszerű szociáldemokrata munkás és funkcionárius.

Garami nem fogadja el a neki felajánlott miniszterséget. Így lesz népjóléti miniszter Peyer Károly. Kereskedelemügyi államtitkár Miakits Ferenc. Mindketten a Szociáldemokrata Párt szélsőjobboldalának képviselői.

Az új kormány vezető ereje továbbra is a Friedrich-féle Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, amely belső ellentéteivel együtt a finánctőke és a nagybirtok szimbóluma. Ehhez tartozik Huszár Károly, az új miniszterelnök is. Friedrich az új kormányban honvédelmi miniszter, anélkül hogy Horthy mellett számottevő befolyást gyakorolhatna a hadseregre. A párthoz tartozik Beniczky belügyminiszter, Haller István kultuszminiszter, Bleyer Jakab a kisebbségek minisztere.

Az öt KNEP-miniszteren kívül bekerül a kormányba két agrárpárti és két kisgazdapárti miniszter, köztük Nagyatádi Szabó István. Egy demokratapárti, egy liberális és egy pártonkívüli miniszter.

A hatalmi tárcák mind a KNEP-é. Friedrich lapjai diadallal jelentik, hogy győztek. S máris megtagadják a pártközi kormányzást. A Friedrich-kormány utolsó minisztertanácsán Huszár kijelenti: a koncentrációt reájuk kényszerítették, a Friedrich-kormány volt tagjai összetartanak az új kormányban is.

Beniczky belügyminiszter hivatalos körlevélben adja tudtul az új kormány megalakulását. Eszerint a különböző politikai pártok képviselőinek az állam kormányzása szempontjából létrejött, egy kabinetben való koncentrációja nem jelenti az ország kormányzása eddigi irányának megváltoztatását. Felhívja a hivatalvezető urak figyelmét arra a körülményre, hogy az egy blokkban tömörült keresztény és az ezeken kívül álló többi politikai pártok között semmiféle politikai relációban kompromisszum létre nem jött, amelynek természetes folyománya az is, hogy az újabban 1920. január 25-ére kitűzött nemzetgyűlési választások alkalmával a keresz-

tény blokk és a többi politikai pártok jelöltjei mint politikai ellenfelek fognak egymással mérkőzni . . .

A *Népszava* már a megegyezés másnapján, 1919. november 23-án mentegetődzik. Hangoztatja: csakis az ország érdekében léptek be a szociáldemokraták a kormányba. A Szociáldemokrata Párt semmilyen reális kormányzati hatalmat nem nyert. Az úgynevezett hatalmi tárcák mind a szélsőjobboldal kezében vannak. Rendelkezésükre áll a fegyveres hatalom is. Ilyen körülmények között a koncentrációhoz fűzött várakozások meghiúsulásáért a Szociáldemokrata Pártot felelősség nem terheli.

Felelősség terheli azonban a munkásosztály felé, amely halálra üldözötten nem tud jelentős politikai akciót kibontakoztatni a Horthy bevonulásával kialakult új terrorhullám ellen.

A nagy veszteségek után újjászerveződő Kommunista Párt nem tudja még összefogni és egységes akcióba vezetni a külön-külön tevékenykedő, harcolni kész csoportokat. A Szociáldemokrata Párt jobboldali vezérkara viszont az alakuló új kormányban való részvétel lehetőségével igyekszik biztatni és csendesíteni az ellenforradalom csapásai miatt végletekig elkeseredett munkástömegeket.

Még Garami is fél: ha itthon marad, Horthy különítményesei meggyilkolják, ezért külföldre menekül. Vele tart Peidl, a Tanácskormány bukását követően alakult szociáldemokrata kormány miniszterelnöke és több más szociáldemokrata vezető. Így kerül a párt vezetése teljesen a jobboldali Peyer Károly és Miakits Ferenc, a Huszár-kormány népjóléti minisztere, illetve a kereskedelemügyi államtitkára kezébe.

Elmenekül a polgári pártok számos vezetője.

Elutazása előtt Garami komor hangulatban búcsúzik Somogyi Bélától, a *Népszava* szerkesztőjétől. Nem találkoznak többé.

Elbúcsúzik egymástól két olyan jobboldali szociáldemokrata, akik Clerk útján Huszárral, Friedrichhel, Horthyval megkötötték az egyezséget a koalíciós kormány létrehozására.

A Clerk-tárgyalások eredményeként megalakuló Huszár-kormány az antant jóváhagyásával legalizálja az ellenforradalmi rendszert. Az antant magyarországi legfőbb megbízottja, Sir George Clerk így teljesíti misszióját: a magyarországi demokrácia megteremtését. Az antantdemokrácia nevében a „gentleman" Horthy kezébe adja az országot.

Megérkezik Clemenceau elismerő távirata. Felszólítja Huszár miniszterelnököt: küldjön békedelegációt Párizsba.

Horthy az 1953-ban megjelent emlékirataiban ismételten elismerően nyilatkozik Clerkről. Neki köszönhető – írja –, hogy Magyarország végre az antant által is elismert, cselekvőképes kormányt kapott.

A tények megint csak összekeverednek Horthy emlékezetében az önigazolás meséivel. A saját érdemének tudja be a kormány megalakítását. Sir George Clerk – írja – igen udvarias formák között, ultimátummal állt elő: parlamentáris kormányt kell alakítani. A választásokig Friedrich István nem lehet miniszterelnök. Még azok is, akik számon tartották, hogy eredetileg Friedrich együtt dolgozott Károlyi Mihállyal, lázadoznak az ellen, hogy a miniszterelnök külföldi nyomásra távozzék. De mit érhettek volna el – kérdezi Horthy –, ha ellenállnak Clerk követelésének? Nem maradt hatás nélkül, hogy éppen ő, a katona ajánlotta a mérsékletet, és hogy keressenek ésszerű megoldást. Elfogadták azt a javaslatát, hogy Friedrich István csak tárcát cseréljen. Honvédelmi miniszter legyen...

Ez így igaz, de Horthy azzal a titkos céllal fogadja el Friedrich honvédelmi miniszterségét, aki ellen ekkor már a legnagyobb gyűlölettel harcol, hogy eltávolítva őt a miniszterelnökségből, politikailag végleg lehetetlenné tegye. Hamarosan azt mérlegeli: nem lehetne-e a különítményeseivel meggyilkoltatni Friedrichet?...

6

A keresztény kurzus politikájának lényeges eleme a különböző jobboldali politikai társulatokat képviselő titkos társaságok. Ezek: a Tizenkét Kapitányok, az Etelközi Vérszövetség, a Fehér Ház, a Kettős Kereszt Vérszövetség, a Kékek Clubja, a Bethlen–Wolff-féle Református–Katolikus Liga. Valamennyinek az a célja, hogy a még véglegesen ki nem alakult ellenforradalmi rendben megszerezze a vezetést.

A Fehér Ház egy ideig Friedrich titkos szervezeteként működik, utóbb felolvad a KNEP-ben.

Az ellenforradalom legszámottevőbb titkos társasága az Etelközi Vérszövetség, Gömbössel az élen áll Horthy mögött, és őt bábuként kezelve tör a hatalom elnyerésére, a szélsőjobboldali katonai diktatúra bevezetésére.

Horthy nem bizonyul teljesen bábunak. Az EKSZ célja azonban továbbra is az, hogy Gömbös és a szegedi katonatiszti-főszolgabírói szárny szellemében szervezze és irányítsa a Horthy államfői hatalmáért folyó harcot.

Szervezői a hadseregben a fővezér szárnysegédei: a Tizenkét Kapitányok csoportjához tartozó Magasházy, Koós, Hardy, Görgey, valamint a két legnagyobb különítmény parancsnoka: Prónay és Ostenburg. Polgári téren a szervezést Gömbös Gyula és Eckhardt Tibor vezeti.

Gömbös már Szegeden kialakítja az EKSZ titkos szervezeti formáját. Most létrehozza a Vezérek Tanácsát. Ennek Horthy a láthatatlan feje, ha nem is lép be az EKSZ-be. Makacsul megtagadja a belépést azzal, hogy tiszt nem lehet titkos társaság tagja. Ugyanezt elnézi tisztjeinek. Hivatalosan úgy tesz, mintha nem tudna a Tizenkét Kapitányokról, sem az EKSZ-ről, de máris túl nagy hatalom mindkettő, semhogy merne velük szembeszállni.

A Vezérek Tanácsa megalakulásával Gömbös titkos alapszabályban fekteti le az EKSZ politikai célkitűzéseit. Az első pont – a szélsőséges sovinizmus jegyében – az aktív fajvédelem. A második pont szélsőséges antiszemita kirohanásokat tartalmaz. A harmadik az EKSZ nemzetközi feladatait foglalja össze azzal, hogy kommunista- és szabadkőműves-ellenes törekvéseit valamennyi keresztény nemzet között terjeszti. A negyedik pont megszabja a cél érdekében a szükséges fegyelem biztosítását az EKSZ-ben és a közéletben.

Az ötödik pont kimondja – és ez a pont vonz mindenkit, aki Gömbösék pártfogásával érvényesülni akar a keresztény kurzusban: az EKSZ arra törekszik, hogy tagjaival töltse be a hatalmi helyeket. Az eskü szellemében minden testvér ügye-baja érdeke az EKSZ-nek. Meleg pártfogására, segítségére tarthatnak igényt a tagjai.

A Vezérek Tanácsa megbízottai esketik fel a felvett tagokat. Az eskü a szervezet létét és működését és saját tagságukat illetően engedelmességre, sírig szóló hallgatásra kötelezi a felesketett személyeket. Tagjai számára szigorú katonai fegyelmet ír elő. Az eskü megszegése esetén a Vérszövetség vérbírósága halálbüntetést is kiszabhat.

Az EKSZ több nemzetségre oszlik. Katonai nemzetségre, amely tisztekből áll. A többi nemzetség a tagok összetétele, foglalkozása szerint különféle. A nemzetségek családokra oszlanak, amelyeket

kinevezett családfők irányítanak. A tagokat testvéreknek kell titulálni.

A nemzetségek budapesti és vidéki főosztályokra tagozódnak. A főosztályok vezérmegfigyelői, továbbá az osztályok és nemzetségek megfigyelői irányítják az országos méretű spiclihálózatot. Feladatuk: a fővárosban és vidéken megfigyelni a baloldali gondolkodású embereket és kapcsolataikat. Megfigyelik az EKSZ tagjait is és a jobboldali vezetőket. Tapasztalataikról kétheti jelentésekben számolnak be a Vezérek Tanácsának.

Nem maradtak fenn a Vezérek Tanácsának okmányai. Összetételét különböző visszaemlékezésekből rekonstruálni lehet. Tagjai: Gömbös, Eckhardt Tibor, gróf Bánffy Miklós nagybirtokos, gróf Ráday Gedeon nagybirtokos, Zadravetz István, Sréter István tábornok, Sávoly János altábornagy, Töreky Géza, Juhász Andor, a Horthy-idők hírhedt vérbírói, Ulain Ferenc, Gömbös lapjának, a *Szózat*-nak a szerkesztője, Nádosy Imre, a leendő országos rendőr-főkapitány, az EKSZ-ben a Bethlen–Wolff-féle Református-Katolikus Liga titkos társaságot képviseli. Ezt a bécsi Antibolsevista Comité több volt vezetője, gróf Bethlen, gróf Teleki és számos más neves politikus hozza létre. Feje: Wolff Károly földbirtokos, a fővárosi Keresztény Községi Párt elnöke, az Ébredő Magyarok Egyesületének igazgatósági tagja.

Ők alakítják meg nyilvánosan az Egyesült Nemzeti Keresztény Ligát. Célja, hogy együttműködést teremtsen a keresztény politikai csoportokkal, akár a KNEP-hez, akár máshova tartoznak. Az Egyesült Nemzeti Keresztény Liga elnöke gróf Teleki Pál. Ügyvezető elnöke: Wolff Károly. Társelnök: Bethlen István. Vezető tagok: gróf Mikes János, szombathelyi katolikus püspök, Prohászka Ottokár, székesfehérvári katolikus püspök, Bernáth István, a Kálvin Szövetség elnöke, Kapy Béla, evangélikus püspök.

Prónay megemlíti naplójában, hogy gróf Bethlen István az Egyesült Keresztény Nemzeti Liga tagjaként az EKSZ-ben csak küllag, mégis nagy befolyást gyakorol erre. Egyrészt a Horthyval való szoros kapcsolata révén, de amiatt is, mert egyre inkább a politikai élet élére kerül.

Gömbösék igyekeznek bevonni az EKSZ-be azokat a legitimistákat is, akik támogatják Horthy igényét az államfői hatalomra. Ezt ezek abban a reményben teszik, hogy nádorsága vagy kormányzósága biztosítani fogja a Habsburg-restaurációt, amikor ez politikailag megoldható lesz. Az EKSZ-ben egyetlen feltételt állíta-

nak eléjük: minden körülmények között ellenforradalmi álláspontot kell elfoglalniuk. Ilyen vezető szerepű legitimisták: gróf Bánffy, őrgróf Pallavicini György, gróf Hunyady, gróf Jankovich Bésán Endre, gróf Zichy János, gróf Károlyi József, herceg Odeschalchi Károly, gróf Batthyány Gyula, báró Perényi Zsigmond, gróf Károlyi Imre, Sztranyovszky Sándor. Valamennyien szorosan együttműködnek Bethlenékkel is.

A Kékek Clubja beolvad az EKSZ-be. Nevét a Gellért-szálló kék terméről kapja. Itt üléseznek. Címerük: lovagi pajzs felett ötágú korona. Alapító tagjai szélsőjobboldali politikusok, akiknek később nagy a szerepük a nyilas mozgalomban: Budaházy László, járásbírósági elnök, Endre László, a kivégzett háborús főbűnös, Kolozsváry Borcsa Mihály, Mikecz Ödön, a leendő igazságügy-miniszter, az első zsidó deportálás szervezője, Sándor Jenő belügyminiszteri tanácsos, Pásztói Ámon, Wünscher Frigyes, a Hangya elnöke és mások.

A Kettős Kereszt Vérszövetség szülőapja Prónay. Akárcsak a Bethlen–Wolff Liga, társtagként csatlakozik az EKSZ-hez. Feladata a baloldali erők elleni küzdelem. Belső kémszolgálat. Fegyveres szabadcsapatok létrehozása a szomszédos országok ellen. A Kettős Kereszt Vérszövetség tagjai esküt tesznek: – Esküszöm a mindenható Istenre, aki szent és sérthetetlen, hogy az apostoli Kettős Kereszt Vérszövetség tagjaként minden bolsevizmus elleni harcban részt veszek. Mindenki előtt titokban tartom a Vérszövetség titkait és törekvéseit. Magyarország ezeréves múltjáért síkraszállok. Minden olyan dologról, amely tudomásomra jut, legyen az a királykérdéssel kapcsolatos, avagy kommunista vagy bármi más néven nevezendő kísérlet, ami az apostoli Kettős Kereszt Vérszövetség céljait hátráltatná, azonnali jelentést teszek a Vérszövetség parancsnokságának. Ellenkező esetben a Vérszövetség vérbíráskodása végez velem. Isten engem úgy segéljen. Ámen . . .

Gömbös a kezében tartja az EKSZ vezetését, de egyéb sokoldalú elfoglaltsága miatt ennek irányítására megtalálja a maga emberét, báró Feilitzsch Bertholdot. Visszataszító arcú, púpos férfi. Dúsgazdag bajorországi földbirtokos családból származik. Szabolcs megye volt alispánja, közigazgatási bíró. Tekintettel testi hibájára és arra, hogy Gömbös megbízásából ő mozgatja az EKSZ egyre nagyobb számú tagságát, politikai ellenfelei púpos bábjátékosnak nevezik. A tagok az ő kezébe teszik le az esküt. Ezért elkötelezettnek érzik magukat a púpos bárónak. Félnek tőle, mert minden tagról szemé-

lyi lapot vezettet. Ő kezeli a széles spiclihálózattal rendelkező EKSZ bizalmas anyagát. Feilitzsch szinte mindent tud a jobboldali vezetőkről. Ismeri múltjukat, jelenüket. A reájuk vonatkozó esetleges kompromittáló adatokat is. Emellett Horthy állandó bridzspartnere, besúgója.

Kézben tartja ily módon még Gömböst is, akinek később sok kellemetlenséget okoz. Megszerzi Gömbösnek a Károlyi-forradalom idején, a Magyar Országos Véderő Egyesület levélpapírján a kormányhoz intézett levelét. Mosakodik ebben Gömbös a MOVE-tisztek által szervezett sztrájk miatt. Közli: szándéka a legszigorúbb rendszabályokat életbe léptetni, ha a tagok bármelyikéről bebizonyosodna, hogy az egyesületi fegyelmet megsértve, a forradalmi kormány ellen agitál. Biztosítja a kormányt, hogy az egyesület minden tagja, tekintet nélkül arra, hogy tényleges, nem tényleges, avagy nyugdíjállományú, bizalommal szolgálja a néphadsereget és a Független Magyar Népköztársaságot... (Budapest, 1919. február 21. Mély tisztelettel: Gömbös Gyula.)

Feilitzsch valósággal zsarolja e levéllel Gömböst. De a tagok az ellenforradalom első pillanataitól kezdve sokkal inkább törődnek személyes anyagi előnyökkel, mint közéleti problémákkal. Karrierjük egyik eszköze egymás múltjának felhánytorgatása, nem egészen tiszta ügyeik kölcsönös emlegetése. Feilitzsch eme adatok ismeretében válik az EKSZ egyik urává.

Kezében tartja az EKSZ pénzügyeit is. Úgy szerez pénzt, hogy EKSZ-tagokat küld vezetőnek a Gömbösék által alakított nagy gabona- és gyapjúfelvásárlási szervezetbe, a Futurába. Ugyanezt teszi a falusi felvásárlásban, áruellátásban jelentős, már régebben alapított Hangya szövetkezeti központban.

Szerveznek több más keresztény vállalkozást is. Gömbösék ezáltal hatalmas jövedelmekhez jutnak. Ebből pénzelik a MOVE-t és a hasonló szélsőjobboldali szervezeteket is.

A MOVE másik legnagyobb támogatója Prónay, a zsidóktól erőszakkal elvett értékekkel. A MOVE emellett úgyszólván adót vet ki a zsidóságra. Gömbös intézi el azt, hogy Horthy jó pénzért fogadja a zsidóság reakciós szervezetét, a Magyarországi Zsidó Szövetség küldöttségét. Polnay Jenő üdvözlő beszédében a magyar zsidóságnak a fővezér és a Nemzeti Hadsereg iránti lelkes bizalmát hangoztatja.

Válaszában Horthy kijelenti: a Dunántúl némely helyén előfordultak sajnálatos antiszemita események. Ezek nem ismétlődhetnek

meg, mert a fővezérség a legnagyobb energiával gondoskodik a rend és a nyugalom helyreállításáról. Őszinte megelégedéssel fogadja a magyar zsidóság készségét, hogy a nemzeti újjászületés munkájában hazafias szellemben kíván közreműködni.

Ahhoz képest, hogy a zsidóság kapitalista képviselői nagy összeget fizetnek a MOVÉ-nak, Horthy megnyugtató beszédével keveset kapnak a pénzükért. A nagy antiszemita üldözés, a zsidók ellen elkövetett tömeggyilkosságok tulajdonképpen most következnek. A magyar és a világközvélemény még csak azután ismeri meg a horthysta Héjjas Iván-különítmény tevékenységét, a kecskeméti orgoványi szörnyűségeket.

7

A Clerk-megállapodás alapján a Huszár-kormány legfőbb feladata előkészíteni az 1920. január 25-én megtartandó választást. Csonka nemzetgyűlésnek tervezik, mert a románok által még megszállt tiszántúli területeken csak 1920. júniusra írhatják ki a választást.

A választás eredménye annyiban máris eldöntött, hogy Horthy és még Friedrich is, bármennyire ellenségek, abban egyetértenek, hogy az államgépezet és a hadsereg együttes választási terrorjával a baloldali pártok, de mindenekelőtt a Szociáldemokrata Párt, megsemmisüljenek. Szerepük a választáson csak látszólagos legyen, és csakis a fővárosban.

Az országos választás tulajdonképpen a két nagy pártra, a KNEP-re és a Kisgazdapártra korlátozódik. A KNEP ereje az, hogy ebben megtalálható a nagybirtok legerősebb legitimista szárnya. S mivel a KNEP a katolikusok pártja, mellette áll a katolikus egyház, továbbá a nagytőkétől a kispolgárságig elég széles katolikus réteg. Győzelmet remélnek a párt kezében levő hatalmi – miniszterelnöki, belügyminiszteri – tárcák révén is.

A Kisgazdapárt a módos parasztok pártja. Elsősorban azok számára követel nagyobb földet, akik már rendelkeznek gazdasági felszereléssel, van pénzük a föld megvásárlására. Agitációjában azonban pártjuk ezt nem hangoztatja. Ily módon a nincstelenek és a szegényparasztok földéhségét is politikai befolyása növelésére tudja felhasználni.

A Kisgazdapárt gazdaságpolitikai és vámpolitikai követelései,

amelyek ellentétesek az ipari kartellekével, tetszenek a parasztságnak. Részben kielégítik a közép- és nagybirtokosok általános érdekeit.

A földreform-követelés viszont nemcsak a nagybirtokosokat, hanem a katolikus főpapságot is nyugtalanítja. Egyformán féltik óriási birtokait. Kifejezi ezt a KNEP inkább csak látszólagos földreformot kívánó politikája.

Ellentétes a KNEP és a Kisgazdapárt felfogása az államforma kérdésében is. Eldöntése a megválasztandó nemzetgyűlés egyik legfőbb feladata. Köztársaságról szó sem eshet. Ezt mindkét párt egységesen ellenzi. A szociáldemokraták követelése, hogy az államforma kérdésében népszavazás döntsön. A kérdés így arra korlátozódik: a választások után a nemzetgyűlés kimondja-e a Habsburgok uralmának jogfolytonos, törvényes uralmát, vagy érvényesüljön a Kisgazdapárt és Gömbösék célja: a nemzeti királyság, a szabad királyválasztás?

A KNEP határozottan Habsburg-párti. Károly király visszahívása mellett foglal állást. A Kisgazdapártban protestáns függetlenségi hagyományok élnek. Hallani sem akarnak a Habsburg-uralom helyreállításáról. Nem egységes a kérdésben a tisztikar sem. Az idősebbek zöme legitimista. A fiatalabb tisztek Gömböst és a MOVÉ-t követik. Legnagyobb fegyverük a KNEP-pel szemben az, hogy az adott külpolitikai körülmények között a királykérdés végleges megoldása nem lehet aktuális. Az antant és az utódállamok nem hajlandók hozzájárulni a Habsburg-ház restaurációjához. A Kisgazdapárt és Gömbösék követelik: a nemzetgyűlés mondja ki: Magyarország királyság. A király személyének megoldását azonban el kell halasztani. Addig a nemzetgyűlés válasszon ideiglenes államfőt. Királyt helyettesítő kormányzót. Gömbösék szerint ez Horthy legyen.

Gömbösék követelésének Horthy azzal ad súlyt, hogy parancsban kiadja: kívánatosnak tartja a tisztek belépését a MOVÉ-ba.

A királyhű legitimista tisztek és a KNEP ilyen körülmények között áthidaló megoldásként elfogadják Gömbösék álláspontját, az ideiglenes államfőválasztást.

Sem a KNEP, sem a Kisgazdapárt nem akarja azonban Horthyt. A KNEP legesélyesebb kormányzójelöltje József főherceg lenne. Habsburg létére nem jöhet számításba. Ezért a katolikus gróf Apponyi Albertet jelölik.

A Kisgazdapártnak nincs jelöltje. Horthyt, bár református, nem szeretik. Nem akarják. Támogatják esetleg Apponyi jelölését.

Gömböséknek ahhoz, hogy Horthy kormányzóvá választását keresztül vigyék a nemzetgyűlésben, indulniuk kell a választásokon. Ha önálló pártként indulnának, bizonyos, hogy a fehérterrort és Horthyt gyűlölő nép súlyos választási vereséget mérne reájuk. Egyetlen lehetőségük: a választáson induló valamely más jobboldali párt révén nagyobb számú képviselőséget szerezni. A legalkalmasabb erre a Rubinek-féle Keresztény Földmunkás Párt, más néven Agrárpárt, amely szabad királyválasztó programot vall.

Rubinek, a Huszár-kormány földművelésügyi minisztere, választási szövetséget köt Gömbösékkel.

Az Agrárpárt tulajdonképpen a nagybirtokosok pártja. Hangoztat azonban földreform-javaslatokat; ebben a Kisgazdapárt versenytársa. A nagybirtokos osztályt egyaránt nyugtalanítja a Kisgazdapárt és az Agrárpárt földreform-követelése. Mégis tudomásul kell venniük, hogy az adott politikai helyzetben nélkülözhetetlen a földreform. Átmeneti politikai eszköz az ellenforradalommal visszaállított tőkés-földbirtokos rendszer megerősítéséhez.

A KNEP és a Kisgazdapárt mellett azonban az Agrárpárt még Horthyék teljes támogatásával sem juthatna a választáson nagyobb számú nemzetgyűlési képviselethez. Rubinek–Gömbösék, mivel a Kisgazdapárt az ország legnépszerűbb pártja és egyben erős ellenzéke Friedrichéknek, emiatt határozzák el, hogy a Kisgazdapárt keretén belül vesznek részt a választásokon. Ezt az Agrárpárt és a Kisgazdapárt egyetértésével tervezik elérni. Szándékuknak meg kell nyerniük Nagyatádi Szabó Istvánt. Amikor Gömbös, Rubinek, sőt Horthy számos ígérete ellenére Nagyatádi Szabó ellenáll, nem akarja az egyesülést az Agrárpárttal, erre valóságos fizikai terrorral kényszerítik.

A két pártot egyesítő erőszakos módszerére derít fényt Beniczky belügyminiszternek jóval később, 1925. május 31-én *Az Újság* napilapban közzétett bírósági vallomása. Eskü alatt vallja: tudomással bírt arról, hogy tervbe volt véve a különítményesek által Nagyatádi Szabó elhurcolása. Egyesek szerint abból a célból, hogy valahol jól elverik és otthagyják. Mások szerint „gajdesz" okából, azaz hogy eltegyék láb alól. Ezt azért tartja valószínűnek – vallja Beniczky –, mert a fővezér úrnak politikai beszélgetések alkalmával kedvelt szavajárása: – Ha Nagyatádi nem paríroz, akkor . . . – és

jobb karjával olyan mozdulatot tesz, mint mikor valaki visszájáról döfi másnak a bordái közé a böllérbicskát.

Horthy kijelentését Beniczky többször hallotta. Nem is egyedül. Tanúként idézi erre a két neves és nagy tekintélyű, feltétlenül szavahihető politikust: gróf Andrássy Gyulát és Rakovszky Istvánt. Ma már ez köztudott Prónay azóta előkerült titkos naplójából is.

Beniczky vallomása teszi érthetővé, hogy a többszörösen megfenyegetett Nagyatádi Szabó végül miért engedelmeskedik a fővezér parancsának. Egyesíti pártját az agrárkapitalista Rubinek pártjával.

A nagybirtokos-nagytőkés hatalom fő politikai képviselete ezután is a legitimisták vezetésével működő KNEP. Ellenzéke a módos parasztság, a kulákság pártjával, a Kisgazdapárttal egyesített agrárkapitalista Keresztény Földműves Párt, új nevén a Kisgazda és Földműves Párt. Ennek most már azonban számos a nagybirtokos tagja. A párt vezetésében mostantól a módos parasztság mellett erőteljes nagybirtokos befolyás érvényesül. A párt elnöke Gaál Gaszton somogyi földbirtokos. Belép a Kisgazdapártba Gömbös és vele számos szélsőjobboldali horthysta. Felcsap „kisgazdának" Horthy öccse, Jenő is. Jelentős szerephez jut a Kisgazdapártban a Gömbös-szárny és ennek demagóg jellegű fajvédő programja. A „keresztény magyar testvérek, a kis- és középparasztság érdekeinek legmesszebbmenő képviselete a földreformért".

Nagyatádi Szabó eddig hajlott arra, hogy esetleg együtt haladjon a választásokon a liberális blokkal. Pártja új helyzetében meg kell szakítania velük a kapcsolatot. 1919. december 1-én kijelenti: az egyesített új Kisgazdapárt a tömegeivel akarja biztosítani a megválasztandó parlament súlyát, amelyben a magyar értelmiség viszi a vezető szerepet. Céloz ezzel Gömbösre, Rubinekre, a „magyar értelmiség kiváló képviselőire". Kijelenti: a két párt oly program alapján egyesül, hogy a keresztény magyar társadalmat megszabadítsa a zsidóság kizsákmányolásától.

Programjának legfőbb célja – ahogyan kifejezi – az igazságos kártérítés mellett a nagybirtok terhére végrehajtott földreform. Nagyatádi Szabó e tekintetben a lehető maximumot akarja már is elérni. A pártvezetésben emiatt máris élesen szembekerül Rubinek Gyulával, a nagybirtokos OMGE szervezet egykori igazgatójával, aki a Huszár-kormányban nem a tömegek földreform-követelésének, hanem a földreform megbuktatásának földművelésügyi minisztere.

A Kisgazdapárt és az Agrárpárt egyesítése olyan értelemben is része a terrorválasztások előkészületeinek, hogy ebben mind nagyobb szerepet visz a fővezérség országos katonai politikai hálózata. 1919. december 2-án Gömbös Tizenkét Kapitányainak egyike, Kozma Miklós, a fővezérség nemzet- és vörösvédelmi osztályának és egyben a propaganda- és kémszervezetnek főnöke, a szegedi gondolat jegyében szigorúan bizalmas parancsban hívja fel a választási hadjáratban való részvételre a katonai hatóságokat.

Kötelezi ezek vezetőit, különösen a járási nemzet- és vörösvédelmi tiszteket, hogy mielőtt a választókerületekben valakinek felajánlanák a képviselői mandátumot, vagy éppen a járási nemzet- és vörösvédelmi tisztekről kérnének jelölteket, csakis olyanokat ajánljanak képviselőknek, akikről előre tudják: a nemzetgyűlésben az ideiglenes államfő választásakor a fővezérre adják szavazatukat.

Habsburg-ellenes, szabad királyválasztó párti létére Kozma amiatt hangsúlyozza ideiglenesként az államfőválasztást, hogy ily módon a legitimisták is elkötelezhessék magukat Horthy mellett, akik tőle remélik, hogy segíti Károly király hazajövetelét és újbóli trónra ültetését.

Kozma azzal folytatja parancsát: Az, hogy a képviselőjelölt KNEP-tag vagy kisgazdapárti vagy pártonkívüli, másodlagos kérdés. Köztudottá kell válnia annak, hogy az ellenforradalomban eddig elért eredményeket csakis úgy lehet biztosítani, ha a közeli választásokon a keresztény és nemzeti irány őszinte és becsületes hívei abszolút többséghez jutnak a nemzetgyűlésben . . . – Ha körülnézünk hazánk vezető emberei között – fejezi be parancsát –, ha keressük a hivatott vezért, szemünk bármily sok kutatás után egy emberen, Horthy Miklóson pihen meg.

A Horthy melletti propaganda azért is eredményes, mert a MOVÉ-ba és az EKSZ-be ekkor már betódulnak a minisztériumok, a közigazgatás, a rendőrség tisztviselői. Jogászok, ügyvédek, pénzemberek, arisztokraták teszik le az esküt az Etelközi Vérszövetség papjának, Gyarmati Jánosnak, Horthyné gyóntatójának a kezébe. Az EKSZ megszerzi így az állami, társadalmi, közgazdasági élet számos kulcspozícióját. Horthy éppoly hasznát veszi e titkos szervezet megszilárdításának, mint a Szegedről elindult katonatiszti szárny: Gömbös, Prónay, Eckhardt és a tiszti különítmények.

Az EKSZ-be tóduló vezetők vak engedelmességet esküsznek a

titokzatos legfőbb vezetőknek, akik mögött közismerten Horthy áll. Engedelmeskednek, mert a kormány megszabadul ugyan a román megszálló hatóságok ellenőrzésétől, de fokozatosan a fővezérség felügyelete alá kerül. Nem Friedrich honvédelmi, nem is Beniczky belügyminiszter, a fővezérség rendelkezik a fegyveres erők országos túlsúlyával, amely ezt politikai befolyásának növelésére, Horthyék diktátori hatalmának biztosítására igyekszik felhasználni.

A fővezérségnek a Friedrich-kormány idején a fővárosban nem voltak csapatai. Most viszont már – Budapesten állomásozó erőivel – teljes nyomást gyakorol a kormányra. Különösen, hogy a tőkés-földbirtokos diktatúra népellenes érvényesítésében a Huszárkormány amúgy is a fővezérség erőire támaszkodik. Így magának a kormánynak a léte is Horthyéktól függ.

Mindezek az erők, az EKSZ és a fővezérség, Kozma utasítása szerint működnek a választások előkészítésében. Gyakorlatilag az történik, hogy a katonai hatóságok, a járási tisztek, a különítmények a nekik nem tetsző képviselőjelölteket, még ha azok KNEP-belieknek vagy kisgazdapártiak is, szép szóval eltanácsolják, vagy más eszközökkel, elhurcolással, letartóztatással, internálással állítják félre.

Kozma eme utasítása különösen vonatkozik a Szociáldemokrata Párt képviselőjelöltjeire. Gróf Károlyi József, Fejér megye és Székesfehérvár kormánybiztosa, rendeletileg felhívja az alárendelt közigazgatási szerveket az internacionális Szociáldemokrata Párt erélyes megfigyelésére: – E párt jelöltjei meg nem engedhető izgatást és lázítást folytatnak a jogfolytonosság elve alapján visszaállított, forradalom előtti berendezés, továbbá a jogbiztonság ez idő szerinti leghatékonyabb helyreállítója, a Nemzeti Hadsereg ellen. Ilyen irányú népgyűlések megtartását, az esetleges ez irányú felszólalásokat az illető felszólalók egyidejű, azonnali letartóztatásával feltétlenül akadályozzák meg . . .

A Szociáldemokrata Pártra vonatkozik Horthy nyilvánosan elhangzó kijelentése is: – Nem szabad elfelejtenünk, hogy nagyon bizonytalan időket élünk. Mindazok, akik ezt a rettenetes felfordulást csinálták, kivéve a fő gazembereket, még itt vannak . . . – Ezért nem állhat el ő attól – hangsúlyozza –, hogy ami a hadsereget illeti, a hatalom abszolute gyakoroltassék a züllesztési kísérlettel szemben.

Érinti a szakszervezeti szervezkedést és a munkásság bérkövetelését is. Az elmúlt öt év alatt mindenki leszokott a munkáról. Azon-

ban nyomort munka nélkül enyhíteni nem lehet – mondja Horthy. Úgy hallotta: Csepelen nagy munkákat adtak ki. Több ezer emberre volna szükség; jelentkezett: hat! A cukorrépa is benn van a földben. Keresnek munkásokat, de nincs, aki kiszedje. Ennek részben az az oka, hogy mindenki leszokott a munkáról, a fronton való tétlenség miatt, azonkívül kényelmesebb cigarettaárulással pénzt keresni. Nem elég, hogy valaki azt mondja: nincs munka, hanem ahol munka van, vállalni kell. A kormány bizonyosan mindent megtesz, hogy munkaalkalmat teremtsen... De az előteremtett munkát vállalni kell... Ha másként nem megy, a munkások katonai behívásával munkaszázadokat kell létesíteni. A munkákat ezekkel kell katonásan elvégeztetni...

Pilch ezzel kapcsolatban feleleveníti Horthy tatabányai látogatását. A szokásos fogadtatás után Horthy annak adott kifejezést, hogy a bányászmunkássággal szeretne beszélni.

Merész vállalkozás e jobbára kommunista szellemtől áthatott és félrevezetett néptömegek közé belépni minden egyéni fedezet, biztonsági rendszabály nélkül. Féltek, mi lesz, ha a félrevezetett munkásság elkeseredésében elragadtatván magát, tumultus támad...

– Horthy azért jött Tatabányára – folytatja Pilch –, hogy megmondja itt mindenkinek: az ország sorsáról van szó. Hangsúlyozza: a legkisebb kísérletet is, amely a vörös uralom visszaszerzésére irányul, kíméletlenül elfojtja. Nagyon jól tudja: nem mindenki bűnös, mert hiszen csak annyi történt, hogy sikerült a nagy tömegeket félrevezetni, de ő vissza akarja hódítani ezt a tömeget, s ismét józanná tenni... A munkások vegyék tudomásul, hogy számukra a pártpolitika, a sztrájkok ideje elmúlt...

Amikor néhány nap múlva a bányászok mégis sztrájkkal fenyegetnek, mert legalább a minimális életfeltételeket szeretnék maguknak biztosítani, Horthy a *Nemzeti Újság*-nak adott interjújában kényúri hangon kijelenti: nem tűri a sztrájkokat. Úgyszólván a nagytőke nevében és megbízásából parancsolja: ha a szénbányászok amerikázni – értsd: szabotálni – fognak, akkor katonai üzemmé szervezteti a szénbányákat, bányászokból összeállított munkaszázadokat rendel ki...

Horthy, mint általában, ebben is szajkózza Gömbös tanácsát, melyet kettőjük levelezéséből ismerünk. Ilyen tanácsa az is, amelyet a polgári társadalom megszervezésére ad, sztrájk esetén. Horthy eszerint cselekszik. Megparancsolja a hadsereg egységeinek: állítsanak fel minden bányakörzetben katonai szénkirendeltségeket a ter-

inelés biztosítására s a sztrájkmozgalom elfojtására. A sztrájkra izgató, e téren vezető vagy veszedelmes egyének – közli az utasítás – megfelelő ürügy, rend-, csendháborítás, közbiztonság veszélyeztetése stb. címen letartóztatandók. A katonai karhatalom megerősítése, illetve kirendelése közvetlenül a fővezérségtől történik.

Horthy 1919. december 5-én személyesen ír alá rendeletet a Hajmáskéren, politikai internáltakból alakítandó katonai munkaszolgálat felállításáról. Minden osztagba száz-kétszáz fő internált osztassék be. Minden munkásosztag parancsnokául egy, erre minden tekintetben alkalmas és erélyes tiszt osztandó be. Felügyelő személyzetül osztagonként őrkülönítmény szervezendő. Ötven internáltra egy megbízható csendőr, két teljesen megbízható altiszt, négy idősebb évfolyambeli katona jusson. A fenti rendelkezés alapján egyelőre felállítandó negyven munkásosztag, összesen hatezer fővel.

Rendeletét egybeköti a fehérterror fokozásával, különösen Budapesten és az ipari városokban. Keresztülviszi, hogy a Huszár-kormány első intézkedéseként lényegesen szigorítsa meg az internálási rendeletet.

A baloldali pártok és napilapjaik egyaránt hevesen bírálják Horthy parancsát a munkásszázadok felállításáról és a Huszár-kormány rendeletét az internálási rendszer kiterjesztéséről.

9

A magyarországi polgári sajtónak, amely a fehérterror szörnyűségeinek megszüntetését, a törvényesség helyreállítását követeli, igen nehéz a helyzete. Számos újságíró került börtönbe, internáló táborba, emigrációba. Horthy fenntartja azt a rendelkezését is, hogy a hadsereg szerveivel lefoglaltatja a neki nem tetsző cikkeket közlő napilapokat. Az emiatti súlyos anyagi helyzetük kényszeríti a lapokat, hogy lehetőleg elkerüljék az olyan cikkek közlését, amelyek kiválthatják a fővezérségi cenzúra elégedetlenségét és a lap elkobzását. Így is folytonos összeütközésbe kerülnek a fővezérséggel, Horthyval, mert ha teljesen megadnák neki magukat, olvasóik táborát veszítenék el, amely sokkal nagyobb, mint a keresztény kurzus sajtójáé.

A legsúlyosabb a helyzete az ellenforradalmi törekvésekkel legbátrabban szembeszálló napilapnak, a Somogyi Béla szerkesztésében

megjelenő szociáldemokrata *Népszavá*-nak. Többször elkobozzák. Nem adnak neki papírt, de a szocialista tömegek áldozatkészségével, a legnagyobb nehézségek közepette is megjelenik.

Somogyi Béla ellenezte annak idején a Tanácsköztársaságot. Helyesli Peyer, Miakits politikáját. Lapjával legalább azt akarja elérni, amit a kormány megalakulásakor Huszár Károly miniszterelnök a Szociáldemokrata Pártnak megígért, és nem teljesít. Somogyi e szűk kereten belül az ellenzéki lapok közül a *Népszavá*-ban a legtöbbet adja, amit a fehérterror sajtókörülményei között megtehet.

Megírja: a Szociáldemokrata Párt az ország érdekében csatlakozott Clerk javaslatához: a Huszár-kormány megalakításához. Reméltek a helyzet javulását, de nem következett be. Nem nevezheti nevén a fővezérséget, Horthyt, a különítményeket, amelyek leginkább akadályozzák a megbékélést, a jogrend kialakulását, de olvasói a sorok közül is kiolvassák a lényeget. A *Népszava* követeli a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek törvényes működésének lehetőségét. A választásokon való valóságos részvételt. A szervezés és az agitáció valódi lehetőségét, amit a hatóságok megakadályoznak.

Minderre felelet az 1919. december 7-én, vasárnap délelőtt újonnan alakult Antiszemita Párt. A Vigadóban tartott nagygyűlés uszító beszédének hatására, melyet Szmrecsányi György, az Ébredő Magyarok Egyesületének elnöke tartott, a gyűlés részvevői a *Népszava* épületéhez vonulnak. Szétrombolják a szerkesztőséget, a kiadóhivatalt, nyomdát. Utána megrohanják a liberális-konzervatív napilap, *Az Est* kiadóhivatalát.

A rendőrség tétlenül nézi a történteket. A Dobai ezredes parancsnoksága alatt álló fővezérségi karhatalom egyenest segítséget nyújt a rombolóknak.

Felháborodottan tiltakoznak ez ellen még a polgári körök is, hiszen *Az Est* kiadóhivatalának lerombolása jeladás lehet a polgári napilapok elleni általános támadásra.

A *Népszava* negyvennyolc óra múltán, 1919. december 9-én, kedden mégis megjelenik. Tiltakozik az „ébredő" és egyéb terrorista kölünítmények csőcselék hadának rombolása ellen. Ugyanez a száma azonban azt is közli, hogy Peyer Károly elvtárs, munkaügyi és népjóléti miniszter vasárnap ellátogat Tatabányára, hogy egyrészt a bányász elvtársakat tájékoztassa a politikai helyzetről, másrészt, hogy fokozott termelésre hívja fel őket.

Nem írja meg a *Népszava*, hogy a széntermelésben passzív el-

lenállást folytató bányászok kifütyülték Peyert. Nem hajlandók napról napra csökkenő, inflációs bérért termelni. Kenyeret, zsírt követelnek munkájukért. Peyer azért keresi fel őket, hogy támogassa a kormány politikáját: rábírja a bányászokat, álljanak el követeléseiktől.

Peyer ezzel ténylegesen a termelés frontján támogatja azok politikáját, akik, mialatt ő Tatabányán tartózkodik, szétrombolják a *Népszava* nyomdáját.

A Szociáldemokrata Párt most már felveti: maradjon-e továbbra is tagja a Clerk által még csak két hete létrehozott, az antant által elismert Huszár-kormánynak? Különösen hogy Peyer népjóléti minisztert a saját minisztériumának tisztviselőkara a szó szoros értelmében szabotálja. A legnagyobb harcok árán tud egy-egy jelentéktelen rendelkezést keresztülvinni. Még rosszabb a helyzet a kereskedelmi minisztériumban. Miakits, a minisztérium államtit kára, teljesen befolyástalan.

A Clerk-egyezmény óta a politikai helyzet tovább súlyosbodott. A magyarországi fehérterror felszabadult az eddig reá nehezedő antant-nyomás alól. E lényegesen más politikai helyzetben teszi a Szociáldemokrata Párt azt, amihez a Clerk-tárgyalások alkalmából kellett volna ragaszkodnia, hogy a további részvételét a kormányban Horthy ellen irányuló feltételekhez köti. Követeli: rendeljék a Nemzeti Hadsereget és ennek tényleges kedését a központi kormányzat alá. Oszlassák fel a különítményeket. A fővezérségi karhatalmat, amelynek egységei segítséget nyújtottak a két napilap elleni támadásban, olvasszák be a Beniczky belügyminiszter felügyelete alatt álló rendőrség állományába. Horthy ellen irányul az a követelés is, hogy törvénytelenül ne koboztathassa el a neki nem tetsző lapokat. A bíróságok vonják felelősségre a rombolások felbújtóit, végrehajtóit. A kormány térítse meg az okozott kárt. Pártatlan cenzúrát követel. A felekezeti izgatás és politikai üldözés megszüntetését. A fölöslatott vagy felfüggesztett szakszervezetek működésének biztosítását.

Huszár Károly miniszterelnök nyilvánosan elítéli a *Népszava* és *Az Est* napilapok elleni – úgymond: a kersztény kurzust is kompromittáló támadást. Nem foganatosít azonban megtorló intézkedést a rombolásra uszító, név szerint is ismert, szélsőjobboldali vezetés és a rombolás tetteseinek letartóztatására. Különösen nem intézkedik a közvetlenül Horthynak lárendelt fővezérségi karha-

talom és vezetője, Dobai ezredes ellen, aki segítséget nyújtott a *Népszava* ellen intézett támadásban.

A kormány és a fővezérség közti hatalmi viszony rendezésének követelését a Szociáldemokrata Párt abban a tudatban terjeszti elő, hogy az uralkodó osztályok jelentős része, Friedrich honvédelmi miniszter és a polgári ellenzék is támogatja azt.

A Huszár-kormány azonban, még ha akarná is, erőtlen ahhoz, hogy keresztülvigyen valamit Horthyval szemben.

Hiányzik ehhez a kormány egysége. Olyan helyzet alakul ki a kormányon belül, hogy Huszár a miniszterelnök, de Friedrich, mint a KNEP elnöke, önmagát tekinti annak. A választások után vissza akarja venni a miniszterelnökséget, amelyről – kijelentése szerint – csakis az antant követelésére és ideiglenesen mondott le. Parancsolgat Huszárnak, aki önállósítani akarja magát. Közeledik emiatt Friedrich ellenségéhez, Horthyhoz. Kész eladni magát a támogatásért.

Friedrich és Beniczky, bár Huszár új politikája miatt nagyon szeretnék elérni Horthy hatalmának korlátozását, mégis egyetértenek abban Horthyékkal, hogy a Szociáldemokrata Pártot kiszorítják a kormányból és a választásból. Oly módon szeretnék ezt elérni, hogy a keresztény kurzus támadása nyomán a Szociáldemokrata Párt maga kezdeményezze a félreállást.

A kormánylapok és velük Gömbösék lapja, a *Szózat*, durva módon támadják a Szociáldemokrata Pártot. Kommunistának jelentik ki. A hatóságok elhurcolják a párt kádereit. Kommunistának mondják Somogyi Bélát, a *Népszava* szerkesztőjét, sőt Peyert, a Szociáldemokrata Párt vezérét, a Huszár-kormány tagját.

Peyer az egyik polgári lapban utasítja vissza a kommunistaság vádját. Bizonyítékaként felhozza, hogy Salgótarjánban a Károlyi-kormány idején ő törte le a bolsevik zendülést. Lövetett a nép közé. Emiatt őt Kun Béláék a salgótarjáni Haynaunak nevezték.

Peyer nyilatkozatát, hogy ő nem kommunista, de különösen ennek indoklását, nem veszi át a *Népszava*. Nem tartja helyesnek emlékeztetni a dolgozókat Peyer szégyenletes salgótarjáni szerepére.

Súlyosbítja a *Népszava* és *Az Est* lapok elleni támadással kialakult politikai helyzetet, hogy december 10-én a hivatalos lap, szinte provokációként a szociáldemokratákkal szemben, közli a kormány új internálási rendeletét. Huszár a minisztertanács megkerülésével adja ki. Előkészítéséről nem tud a demokrata párti Bárczy igazságügy-miniszter, sem Peyer népjóléti miniszter.

A rendelet szerint veszélyeseknek tekintendők, akik a Tanácsköztársaság fennállása alatt, mint annak szervei, közegei, megbízottai vagy fegyveres erejének tagjai, a büntetőtörvénykönyvekbe ütköző cselekményt követtek el, bár büntetésüket már kiállották.

Aggályosnak tekintendők, akik a Tanácsköztársaság megalakítása vagy fenntartása érdekében oly tevékenységet fejtettek ki, melyből okszerűen következtethető, hogy az állam vagy társadalom biztonságát, avagy a közrendet vagy közbiztonságot veszélyeztetik.

Gyanúsaknak tekintendők, akik a Tanácsköztársaság összeomlása óta izgató tevékenységgel vagy egyébként tettel vagy szóval olyan magatartást tanúsítottak, illetve tanúsítanak, amelyekből okszerűen következtethető, hogy céljuk az úgynevezett Tanácsköztársaság visszaállítása, illetve az állam vagy társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására irányul.

Súlyosbítják a gazdasági életre káros tevékenységet folytatók internálásáról szóló eddigi rendelkezéseket is. Számos zsidó kiskereskedőt internálnak, hogy az elviselhetetlenül nagy drágaság miatti felháborodást antiszemita mederbe tereljék: levezessék az ellenforradalmi kormányzattal szembeni gyűlöletet.

A *Népszava* arról ír: aki azt hiszi, hogy az internálások fönntartása mellett a Szociáldemokrata Párt benn maradhat a koalíciós kormányban, az híján van a legelemibb politikai tájékozottságnak. A szabad választások legnagyobb veszedelme az internálási rendelet. Kommunistaüldözés ürügye alatt mindenki feje felett ott lebeg az internálás Damoklesz kardja. Majd azzal folytatja: a szakszervezetek egy része még a fővárosban is bilincsekbe van. Arról, hogy vidéken a szakszervezetek működhessenek, ez idő szerint szó sem lehet. Fegyveres elemek a fővárosban és vidéken szétzavarják a pártgyűléseket. Ezek a fegyveres elemek, úgy látszik, nem hallgatnak a központi parancsra, és nem a szabadság megvédését tartják kötelességüknek, hanem a terror eszközeit használják.

Nem hiszi – írja a *Népszava* –, hogy ilyen körülmények között a Szociáldemokrata Párt részt vehet az 1920. január 25-re meghirdetett választásokon.

Bárczy, a demokrata párti igazságügy-miniszter, sajtónyilatkozatban jelenti ki: pártja részére továbbra sem szabad a választási agitáció. Számos felvetett sérelmük nem nyer orvoslást. Az internálási rendelet, amelyet ő megjelenése előtt nem ismert, brutális megsértése az emberi jogoknak. Orvoslást követel.

Ha a legközelebbi minisztertanácsi ülésen nem kap lényeges biztosítékokat a közszabadságok komoly védelmére, kilép a kormányból. Pártja nem vesz részt a választásokon.

10

A minisztertanács 1919. december 11-én tárgyalja a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Demokrata Párt követeléseit. Meghívják Horthyt. Ő azonban, semmibe véve a meghívást, a fővezérség nyilatkozata szerint Heves és Borsod vármegyékbe látogat, hogy üdvözölje a román megszállás alól felszabadult területek lakosságát.

Egerben Szmrecsányi Lajos dr., katolikus érsek üdvözli a fővezért:

– A nemzet szíve megnyílt és magába zárta Nagyméltóságodat. A történelem a maga száraz igazmondásával fel fogja jegyezni, hogy Horthy Miklós, aki erős lélekkel és a hazafi valóságos látásával megfigyelte a haza szerencsétlenségét, kereste és fel is találta a gyógyításra alkalmas szert, és nem habozva, cselekvésre szánta magát. Visszaállítván a nemzet életébe a porig alázott tekintélyt, a széjjeltépett fegyelmet, életre keltette evvel azt az erőt, melynek megfogyatkozása a nemzetnek rabigát hozott, visszatérése pedig reményteljes jövővel biztat. Ezért bámuljuk, ezért csodáljuk, ezért ünnepeljük mi Horthy Miklóst . . .

A szemle utolsó állomása Miskolc. A miskolci *Magyar Jövő* napilap tudósítása szerint a magyar nép szívébe véste a fővezér nevét örök időkre, azzal a legcsodálatosabb tényével, hogy a sír széléről visszarántotta a nemzetet, és kemény kezével, katonai lelkével, csodálatos erejével megteremtette a nemzeti lét új alapját . . .

Miközben országjáró propagandaútján Horthyt az uralkodó osztályok vezetői minden módon magasztalják, országosan köztudottá válnak és mélységes megdöbbenést keltenek a kecskeméti szörnyűségek.

A külföldi lapok híradása és a kecskeméti áldozatok hozzátartozóinak beadványai nyomán antantbizottság megy Kecskemétre és környékére, ahol felfedik a tömeggyilkosságokat. A bizottság jelentését nem lehet tagádni. A cenzúra nem tilthatja meg a magyar lapoknak a kecskeméti szörnyűségekről szóló cikkek közlését. Még Gömbösék lapja, a *Szózat* is hozza:

Héjjas Iván kecskeméti földbirtokos, volt huszár főhadnagy vezetésével húszfőnyi csendőrruhába öltözött tömeg tört be az ügyészség fogházába. Követelte a fogva tartott kommunisták kiadását. Harminchat foglyot hurcoltak el a cellákból. Ólmos botokkal és revolveraggyal, puskatussal agyba-főbe verték, azután az udvarra hurcolták a félholtra vert embereket, papot kerítettek, előbb a keresztényeket meggyóntatták, és kijelentették, hogy felsőbb parancs folytán a foglyokat akasztani viszik.

A lajosmizsei erdőben – jelenti a bizottság – hatvankét hullát találtak. Egy részük még a fákon lógott, a többiek megfojtva és fejszecsapásokkal megcsonkítva voltak elföldelve . . .

Ez a Kecskemét környéki gyilkosságoknak csak kisebb része.

A *Pesti Hírlap* írja: Kecskemét és környékének lakossága állandóan annak a borzalmas tömeggyilkosságnak vérfagyasztó hatása alatt áll, melyet Héjjas Iván földbirtokos vezetésével csendőr- és katonaruhába bújt, kétes egzisztenciák követtek el a vidék gazdag polgárai ellen a legkegyetlenebb módon . . . Hogy a kecskeméti borzalmak akkor, amikor a rosszindulatú vagy félrevezetett külföld minden cselekedetünket figyeli, a sorsdöntő béketárgyalások előestéjén milyen sokat árthatnak nekünk, nem kell sokáig magyarázni.

A *8 órai Újság* írja: Héjjas Iván és gyilkos bandája ártatlanokat akaszt fel a letarolt téli fákra, és halálbírónak tolja fel magát olyan kommunista bűnösök felett, akiknek illetékes bíráiktól kellett volna elvenniük érdemük szerinti büntetésüket . . .

A liberális *8 órai Újság* tehát mindössze azt kifogásolja, hogy a kommunistákkal Héjjasék végeznek brutális módon. A polgári lapoknak egyetlen szavuk sincs a kommunisták ellen hozott, úgynevezett törvényes ítéletekről.

A Huszár-kormány ezrével indíttatja a bírósági pereket a már hónapok óta börtönökben szenvedő kommunisták ellen. Országszerte minden megyében, járásban folynak a nyilvános tárgyalások. A bíróságok a Friedrich–Huszár-féle gyorsított eljárási rendeletek alapján hoznak halálos ítéleteket. Bírósági eljárással, amelyben a vádlottaknak a védekezésre úgyszólván semmi módjuk. Intézményesített terror ez.

E teljesen törvénytelen alapon megindított perek és meghozott ítéletek alkalmasak arra, hogy a helyi és a fővárosi napilapok gyalázzák a Tanácsköztársaság emlékét, izgassák a közvéleményt a kommunisták ellen.

Megkezdődik Korvin Ottó belügyi népbiztoshelyettes és társainak látványos külsőségek között megindított, ellenforradalmi propagandát célzó nagy pöre. Korvin Ottó a világháború alatt a Forradalmi Szocialista Mozgalom vezetője, majd a Kommunisták Magyarországi Pártja tagja. Egyéniségével, harcos forradalmár tevékenységével, az ellenforradalmi bíróság előtti hősies viselkedésével kivívja a nép tiszteletét, szeretetét.

A sajtó viszont terrorista bandának állítja be Korvint és vádlott társait. Köztük László Jenőt, a Szociáldemokrata Párt egyik volt baloldali vezetőjét, a neves ügyvédet. Hazugságokat közölnek a kommunisták állítólagos kegyetlenkedéseiről. A jobboldali sajtó Kecskemétért is őket teszi felelőssé. Úgymond: az ott történt népítéletek felelet; amiért 1919. júniusában a kommunisták letörték a Tanácsköztársaság-ellenes, Duna–Tisza közi fegyveres felkelést. A lapok gúnyrajzokat, karikatúrákat jelentetnek meg a letartóztatottakról, hogy külsejüket eltorzítva meggyűlöltessék őket.

Korvin Ottó valamennyi magyar napilap uszítása közepette írja 1919. december 12-én naplójába: Változatlanul rendíthetetlen vagyok abban a meggyőződésben, hogy minden, ami volt, nem más, mint valóságos harccá fajult osztályharc. Mivel harc volt, mindkét oldalról áldozatokat követelt... Én teljes nyugalommal nézek az ítélet elé, mert tudom, hogy nem a mi egyéni létünk vagy nemlétünk dönti el ezt a kérdést. Bennünket be lehet börtönözni, mi elpusztulhatunk, de a gondolat él! Én büszke vagyok arra, hogy a diktatúrában a Gondolatot szolgáltam... Várom, meg kell-e halnom? Mi az a sok, amit a bíráknak mondhattam volna? Arról a világnézeti különbségről lehetett volna elsősorban beszélni, mely mély szakadék, áthidalhatatlan az övék és enyém között... Bukott forradalmak sorsa, hogy közönséges bűnösként bánnak el szereplőivel, mert másképpen nem tudnak. Mi azért tiszták vagyunk!...

1919. december 13-án a budapesti törvényszék a Korvin Ottó-per tizennégy vádlottját halálra ítéli. Az ellenforradalom lapjai további halálos ítéleteket követelve uszítanak. Ezt teszik a liberális lapok is.

Korvin Ottó írja: 1919. december 13. szombat... Tizennégy halálos ítélet! Mit várhatok? Osztályharc, paragrafusokba burkoltan. Tizennégy halálos ítélet! Nagy tévedés... azt hinni, hogy ezzel eldől vagy csappan az osztályharc. Hiszem, hogy a megfélemlített munkásszívek új erőt szívnak az üldöztetésekből. Tudom,

hogy meg kell halnom. Ám meghalok. De szeretném messze kiáltani, hogy tévedés azt hinni, mintha ez változtatna a dolgokon. A világ csak előre halad. A társadalom csak előre fejlődik. A szocializmus útja ki van tűzve. Csak egy épülő viaduktja szakadt le most. Öt-hat napig lebeg most az életem a bizonytalanságban. Rendszertelenül, úgy, ahogy jönnek, le fogom rögzíteni gondolataimat, hogy itthagyjak valamit azokból, akik kitartanak velem végig . . .

A kommunisták kitartanak vele végig. Mentési akció indul kiszabadításukra. Bécsi és budapesti elvtársakból szerveződik a csoport a terv végrehajtására. Megvalósítását a Tanácsköztársaság volt népbiztoshelyettese, Korvin közeli barátja és harcostársa, Hevesi Gyula intézi. A párt nemrég megalakult, Bécsben és Budapesten működő ideiglenes Központi Bizottsága hagyja jóvá a tervet.

Az elképzelés az, hogy a Margit körúti fogházíroda magas rangú tisztviselőjének a lánya és egy főfoglár segítségével, nagy összegekkel egyes fogházalkalmazottakat megvesztegetnek, hogy Korvint és még két-három vezető társát kiszabadítsák. Úgy tervezik, hogy rabszállító kocsit szereznek, és éjnek idején, amikor a fogházigazgató nincs a helyén, és éppen a főfoglár az ügyeletes, hamisított paranccsal, hogy átszállítják őket a Markó utcai fogházba, kiadatják Korvint és társait. Útközben egy mellékutcában gépkocsi vár rájuk. Kiviszik a határra őket, és egy osztrák elvtárs segítségével átszöknek Ausztriába.

A cenzúra utasítja a lapokat: a kecskeméti szörnyűségeket nem szabad kapcsolatba hozni a Nemzeti Hadsereggel. Közölniük kell a kormánynyilatkozatot: a kecskeméti borzalmas gyilkosságok rejtelmei körülbelül már tisztázódtak. Megállapíthatók, a kegyetlenkedések önkényes akciók, sok esetben rablásokkal és fosztogatásokkal párosult gyilkosságok, amelyektől azonban távol áll a Nemzeti Hadsereg. Távol állnak a sajnálatos eseményektől a hatóságok vezetői is. Megfékezhetetlen indulatok törtek maguknak utat, olyan időkben és olyan napokban, amikor lehetetlenség volt a garázdálkodások megakadályozása. A Nemzeti Hadsereg bevonulása előtt, tehát amikor a román megszálló csapatok kivonulása megkezdődött, sokan olyanok, akik bitorolták az egyenruhát, és akikről ma sem tudható, kicsodák, micsodák, minden felsőbb intézkedés ellenére, önkénye-

sen követték el a gyilkosságokat, amelyeknek áldozatául sok emberélet esett . . .

A hivatalos nyilatkozat után a keresztény kurzus lapjai sem tagadhatják, legfeljebb csak szépíthetik a kecskeméti szörnyűségeket. Ismeretlen tettesekre fogják a gyilkosságokat. Dicsőítik Héjjast és társait, hogy jó magyarok. Horthy katonái – mondják – nem követnek el rémtetteket.

A december 15-i minisztertanácson már Horthy is részt vesz. Bethlent szintén meghívják. A cenzúra utasítására a lapok nem közölhetnek részleteket, hogy miként vitatták meg a Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Demokrata Párt követeléseit.

Köztudomású azonban, hogy Horthy a minisztertanács ülésén magából kikelve tiltakozott a két párt követeléseinek megtárgyalása ellen. Mindenekfelett a különítményeket védte. Puccsal, véröntéssel fenyegetett.

Huszár miniszterelnök, ekkor már politikai harcban Friedrich miniszterrel, támogatja Horthyt: ne bolygassák a különítmények kérdését. Ezek után Friedrich, Beniczky, Peyer, Bárczy egyaránt beletörődnek a jelenlegi, egyelőre szerintük is megváltoztathatatlan helyzetbe.

A minisztertanács többsége nem hajlandó visszavonni az internálási rendeletet sem. A miniszterelnök mindössze megígéri, hajlandó az internálási rendelet végrehajtási utasítását oly módon kiegészíteni, hogy világosan megszabják, kiket, milyen alapon lehet internálni. Biztosítja a Szociáldemokrata Pártot, hogy internálási intézkedést csakis a bolsevista és a bolsevizmus gyanúja alatt levő egyének agitációja ellen tesz a kormány.

Peyer népjóléti és Bárczy igazságügy-miniszter kijelentik: pártjuk további döntésre bízzák, kielégítőnek tekintik-e Huszár intézkedéseit.

A cenzúrával kapcsolatban döntenie kell a minisztertanácsnak abban is, hogy a fővezérségi cenzúra gyakran lefoglaltatja a lapokat. Huszár reméli: miután a belügyminiszter kiadott egy rendeletet az engedélyezett lapok megjelenésének biztosításáról, a fővezér is rendeletben intézkedik az engedélyezett napilapok szabad terjesztéséről. Horthy azonban hatalma teljes tudatában, a minisztertanácsot megalázva kijelenti: fenntartja a fővezérség cenzúrázó hatalmát. Még a KNEP irányításával működő keresztény lapok tekintetében

is. Ezt azzal indokolja: egyes lapok nem tudják levetni azt a stílust, melyet a bolsevizmus idején öltöttek magukra, és természetes, hogy a katonai parancsnokságok a legnagyobb mértékben féltik a hadsereg egységét és fegyelmét.

A Szociáldemokrata Párt és a Nemzeti Demokrata Párt ebbe éppúgy beletörődik, mint az internálások rendszerének fenntartásába. Mindössze élnek Huszár miniszterelnök ígéretével, hogy terjesszenek elő módosításokat. Ez annyi – nyilatkozik Bárczy igazságügy-miniszter –: nincs semmi szükség arra, hogy ne írjuk ki világosan, főleg a bolsevikieket akarjuk internálni.

Nemcsak a cenzúra tilalma okozza, hogy a napilapok alig foglalkoznak a rendkívül fontos minisztertanácsi ülés eseményeivel. Még mindig a kecskeméti szörnytettek állnak az ellenzéki lapok figyelmének előterében. A helyszínre küldött tudósítók felfedik a részleteket. De huszonnégy órán belül az összes napilap – kivétel nélkül – elhallgat. Annak következménye ez, hogy Héjjas főhadnagy és öt tiszttársa megjelent Budapesten.

Első útjuk Prónayhoz vezet. Naplójában Prónay így idézi fel e találkozást: A fővezérség vezérkari irodájában járt, Rantzenberg Jenő vezérkari századosnál, aki a vezérkari főnök jobb keze, amikor egy jóvágású, középtermetű, polgári fekete ruhába öltözött úr keresett. Magatartása katonás, bokáját hangosan összecsapva mutatkozik be: Héjjas Iván tartalékos főhadnagy. Arra kéri Prónayt, hogy őt néhány tisztjével, tizenhét emberével vegye fel a különítményébe. Kérésének oka, hogy legfelsőbb utasításra távoznia kell Kecskemétről.

Megnyerve Prónay támogatását, Héjjas és társai felkeresik utána a fővezért. Valósággal felelősségre vonják: miért engedi meg a budapesti lapoknak, hogy szellőztessék a kecskemétiek hazafias felbuzdulásból elkövetett cselekményeit. Ha Horthy Miklós, a fővezér nem tud parancsolni a magyar sajtónak, majd ők elhallgattatják az újságírókat...

Héjjas Iván és társai ezek után sorra elmennek az ellenzéki lapok szerkesztőségeibe. Felelősségre vonják őket a kecskeméti tudósítások miatt. Miklós Andortól, az Est-lapok főszerkesztőjétől is követelik: szolgáltasson nekik nyilvánosan elégtételt.

Az Est másnapi számában megjelenik egy tudósítás, amelyet a *Népszava* is átvesz. – Alkalmunk volt ma Héjjas Iván főhadnaggyal, a kecskeméti karhatalom megszervezőjével azokról az eseményekről beszélni, amelyek a múlt hetekben Kecskeméten lejátszódtak.

és most is foglalkoztatják az egész ország közvéleményét. Héjjas főhadnagy a karhatalom működéséről és a kecskeméti állapotokról a következőket mondotta el: nem tagadhatja, hogy emberei összeverték a kommunistákat, de erről a sajnálatos eseményről csak utólag értesült. Tagadhatatlan, hogy két százados az ő karhatalmi embereit használta fel a kommunisták elhurcolásához, de nem tudja, kik voltak. A nyomozás szerint a karhatalom kötelékébe tartozó, környékbeli gazdák. Csak jóval később értesült arról, hogy az elszállított foglyokat kegyetlen módon kivégezték. Mivel a környékbeli gazdák működtek közre az elhurcolásban, kétségtelennek tartja, hogy ez esetben népítéletet hajtottak végre. Nagyon sajnálatos dolog a lajosmizsei eset is, amelyről csak annak megtörténte után értesült. Elismeri, hogy ez valóban a leggyalázatosabb, közönséges rablógyilkosság, de nagy hiba volt ezt a bűnügyi krónikákba tartozó, nagyon sajnálatos rémtettet összeköttetésbe hozni az ő karhatalmi különítménye tevékenységével... Az, ahogyan a fogházból elhurcolt kommunistákkal bántak, csak sajnálatos kisiklás volt, amiről csak utólag értesült...

Amikor az egyik áldozat hozzátartozója cáfolatot küld a Héjjas-nyilatkozatra *Az Est*-nek, azzal kapja vissza: *nem közölhető.*

A Huszár-kormány – a hazai és nemzetközi közvélemény nyomására, de attól is tartva, ha azonnal nem cselekszik, elveszti tekintélyét – elrendeli a hivatalos nyomozást. A vizsgálatot vezető Karátsony kecskeméti főügyész és Sárközy budapesti detektívfőnök előtt Héjjas kijelenti: a Kecskeméten történtekért vállalja a felelősséget, és garantálja, hogy emberei közül senkinek egy haja szála sem görbül meg...

Végül a rendőrség a gyilkosok közül mégis letartóztat négy középbirtokost. Ellenük sem az a vád, hogy kommunistákat gyilkoltak – mert ezt Horthyék nem tartják bűnnek –, hanem hogy zsidókat öltek meg és raboltak ki, ami nem tetszik a külföldnek.

Sem Héjjas Iván, Kecskemét városparancsnoka, a róla elnevezett különítmény feje, sem katonái nem nyerik el büntetésüket Horthy uralma idején. Azok a különítményesek sem, köztük Rácz Kálmán százados hírhedt különítménye, akik a Duna–Tisza köze románoktól felszabadult többi részén, különösen Szolnokon alkalmazzák a fehérterror eszközeit a sokat szenvedő magyar néppel szemben.

A négy letartóztatott középbirtokos gyilkos Horthytól kér és kap védelmet: Legalázatosabb kérelemmel vagyunk bátrak Nagyméltó-

ságodhoz fordulni – írják –, mert ismerjük nemes magyar jószívűségét az alárendeltjeivel szemben. Kérésünk a következő:

A románság kivonulása után a zsidóság újra felütötte volna a fejét, ha mi, kecskemétiek és környékének gazdái nem szervezünk egy karhatalmi különítményt, mely különítmény parancsnoka Héjjas Iván főhadnagy úr volt. Hogy mit tettünk, azt úgy is méltóztatik tudni, mert a hír Nagyméltóságodhoz eljutott.

Ezen ügyből kifolyólag az antant szigorú nyomozást vezetett, s ez alkalommal négyünket letartóztattak. Itt, a budapesti Margit körúti fogház méter vastag falai között, a kommunistákkal együtt kell nekünk borzalmas napjainkat eltölteni. Odahaza teljesen tönkremegy gazdaságunk, mert gazda nélkül nincs semmi, és ezáltal több mint ezer hold birtokunk nem terem, mert nem tudjuk műveltetni.

Kérve kérjük Nagyméltóságodat, méltóztatna bennünket nehéz helyzetünkből szabadlábra helyezni, hogy még a meglevő kis gazdaságainkat újból termőképessé tehessük, és újból felvirágoztassuk. Kérésünket ismételve vagyunk Nagyméltóságod legalázatosabb szolgái: Jenei József, M. Kiss József, Sutus Mihály, Bán Sándor...

Horthy fővezér személyes intézkedésére szabadlábra kerülnek, mégpedig Héjjas Iván kedvező tájékoztatása alapján.

Három évtizeddel később Horthy a különítmények gyilkosságaival kapcsolatban írja: egy év telt el, amíg a Károlyi-forradalmat, majd a Tanácsköztársaságot követően a főváros falai között az ő november 16-i bevonulásával újra nemzeti fegyveres erőt láthatott. Ez az év a forradalmak éve volt és a terroré. Bizonyos történetírói irányzat – folytatja Horthy – szívesen hangsúlyozza, hogy nemcsak vörös, hanem fehérterror is uralkodott. Semmi oka sincs rá, hogy szépítgesse azokat az igazságtalanságokat és kegyetlenkedéseket, amelyek valóban megtörténtek abban az időben, amikor csak acélsepru tisztíthatta az országot...

Nem tagadja hát a fehérterrort, csak mint mindig, személyes szerepét akarja ebben szépíteni, enyhíteni, de nagyon is sikertelenül.

A Bécsbe menekült Pogány József népbiztos 1919-ben írt cikke így jellemzi Horthyt: A hivatásos katonatisztek és élükön Horthy, akik csúfosan elvesztették a világháborút, most a fegyvertelen munkássággal szemben akarnak új diadalokra szert tenni. Miután a románok lefegyverezték a munkásság vörös hadseregét és vörös őrségét, egyszerre nagylegények azok a hivatásos katonatisztek, akik az októberi forradalom katonatanácsaiban, és a proletárdikta-

túra idején meg sem mertek mukkanni. Fegyvertelenek lemészárlása, ez az egyetlen győzelmük a Dunántúlon. Visszataszító komédia dicső bevonulásuk Budapestre, ahol egyetlen ember sem áll fegyverrel ellen nekik. A Duna–Tisza közén is úgy viselkednek, mintha ők és nem az antantjegyzékek vinnék ki a románokat. A hivatásos katonatiszt, aki a háború alatt hátul volt, de aki küldte, egyre küldte tömeghalálba a közkatonákat, aki most azzal hálája meg a tartalékos tisztnek is, hogy helyette halt meg a fronton, hogy ezerszámra csukatja be, kergeti állástalanságba és mészárolja le. A hivatásos katonatiszt, aki kikötéssel, kurtavassal, egyessel büntetett, aki ütötte-verte a legénységet, aki ellopta a közkatona menázsiját, hogy dorbézoljon és jól élhessen a tiszti étkezdében. A császári-királyi hivatásos katonatiszt, a maga külön becsületével, a maga renyhe semmihez nem értésével, a maga kispolgári bornírtságával, a maga karrierre éhes stréberségével, minden bűnre elszánt, minden gazságra kész és hitvány banda, ez a hivatásos katonatiszti maffia terpeszkedik uralomra a magyar társadalom testén.

Ezek legfőbb képviselője a magyart is már csak törve beszélő Horthy, császári-királyi hivatásos tiszt, a hóhér lovas tengerész, ahogyan neve máris bemegy a köztudatba . . .

Horthy nem tesz jó benyomást még a jobboldali értelmiségre sem. Kiállnak mellette, mert bármiként került az ellenforradalom élére, bármilyen gyengék a képességei, az ő emberük. Azt a múltat képviseli, amelyet mindenáron meg akarnak őrizni az újat követelő néppel szemben.

A szélsőjobboldal legnevesebb újságírója, Milotay István, megírta első találkozását Horthyval. Megdöbbenti, zavart, szégyenkezést ébreszt benne, amikor Horthy budapesti bevonulása után, a Magyar Írók és Újságírók Egyesülete és a Pátria Club nevében, mint azok elnöke, küldöttség élén, amelyben Herczeg Ferenc is részt vesz, a Gellért-szállóban berendezett ideiglenes szálláson tisztelgő látogatást tesz a fővezérnél. Az döbbenti meg Milotayt, vele Herczeget is, hogy Horthy válaszából mindjárt az első mondatok után úgy tűnik, mintha egy régi vágású, császári és királyi helyőrség-parancsnok szólna hozzájuk. Ugyanazzal a közös hadseregbeli tört magyarsággal beszél. Magyar szavakat megismételt erőlködés után sem tud helyesen kiejteni, úgyhogy szinte segíteni szeretnék őt nehéz erőfeszítésében. A meggyőződés szót például következetesen meggyőzősnek mondja.

Amikor elbúcsúznak tőle, s lefelé jönnek a szálloda lépcsőjén,

Herczeg Ferenc, aki látja, hogy Milotay kissé elsavanyodott a tapasztaltakon, tréfásan biztatja: – Miért bosszankodsz? Hát istenem, Horthy úgy beszél, mintha Ferenc Józsefet hallottuk volna. Nekem szinte jólesett hallani. Így legalább megvan a jogfolytonosság . . .

Milotay és Herczeg egymás közt lesújtóan nyilatkoznak Horthyról. Mégis úgy írnak róla, mint aki a kardja alatt álló fegyveres hatalommal és a személyében égő férfias erejénél fogva az egyetlen szilárd pont Magyarország ingoványos közéletében. Mintha daliás alakja felé fordulna mindenki reménykedése: beszédei olyanok, mint a kardja. Éles, fényes, őszinte. Reményük horgonyát ennek a katonaembernek a szívébe, elméjébe, becsületébe akasztják. Horthy Miklóst oly nemzetség adta az országnak – írják –, melyben a polgári becsület, a magyar hazafiság, a katonai erkölcs és az igazságosság családi hagyomány. A jövőbe nyíló kapunak aranykulcsát tartja Horthy a kezében . . .

II

Horthy, amikor emlékirataiban ismételten azzal dicsekszik, hogy döntően ő segítette elő a fehér kormány létrehozását, megfeledkezik a legdöntőbb kérdésről, Sir George Clerk feltételéről. Pedig Huszár miniszterelnökkel együtt Hirthy is vállalta e feltételt. Azt, hogy Clerk a legfőbb béketanács részéről és nevében csakis az esetben ismeri el a Huszár-kormányt, ha kötelezi magát, hogy a választásokat halasztás nélkül megtartja, a törvényt és a rendet az országban fönntartja, minden magyar részére biztosítja a polgári jogokat, beleértve a szabad sajtót, a gyülekezési, véleménynyilvánítási szabadságot. A titkos és demokratikus alapokon nyugvó általános választójogot.

Clerk feltételéből sem Horthy, sem a mostantól vele szorosan együttműködő Huszár miniszterelnök semmit nem tart be. Bizonyíték erre a különítmények tovább tartó gyilkos terrorja, a kecskeméti és a Duna–Tisza közti területeken végrehajtott számos szörnyűség, a sorozatos letartóztatások, internálások, kivégzések, a fővezéri cenzúra, a választási hadjárat fővezérségi irányítása.

Az ország népe megdöbbenve figyeli az eseményeket. A nép többsége, de mindenekfelett a főváros, gyűlöli Horthyt. Kész fel-

kelni ellene. Ezt Horthy a minisztertanács ülésén is, mint bekövetkezhető tényt mérlegeli, amikor puccsal, vérengzéssel fenyeget az ellenzék követeléseinek megakadályozása érdekében.

Puccsot, vérontást javasol a budapesti karhatalom parancsnoka, Dobák ezredes Horthyhoz írt, Gömbösnek is megküldött, 1919. december 17-i jelentésében. Kétli, hogy más eszközökkel egyáltalán fenntartható az ellenforradalom rendszere, a nép gyűlöletével szemben. Attól tart: az elkeseredett tömegek esetleg kirobbanó forradalmi harca elsöpri a keresztény kurzust.

Sok jel mutat arra – írja Dobák ezredes –, hogy Budapesten, de különösen a külső városrészekben tömegfelvonulások készülnek, sőt talán nyílt lázadás törhet ki. – E megállapítását arra is alapozza, hogy a katonai parancsnokok jelentik: Kispesten, Pestszentlőrincen, Erzsébeten és Csepelen nyíltan folynak kommunista agitációk. Nyíltan beszélik, hogy karácsonyra, de legkésőbb újévre újból vörös uralom lesz. Horthy őnagyméltóságának és a tiszteknek csillagait leszedik. Mindez nem szórványos, hanem általános jelenség. Kispesten, a mozivásznon bemutatott Nemzeti Hadsereg bevonulására a közönség hazafias része felállva akarta énekelni a *Himnuszt*, de nemzetellenes egyének leintették ezt a kísérletet és az *Internacionálé*-t énekelték.

A rendőrség erélytelen működése miatt Dobák ezredes javasolja a budapesti rendőrkapitányság leváltását, a rendőrség megtisztítását, a fővezéri karhatalom jelentős megerősítését. Majd azzal folytatja: – Ámbár nem valószínű, hogy a karhatalom és a Nemzeti Hadsereg Budapesten állomásozó részei adott esetben a forradalmárokhoz ugyanúgy átpártolnának, mint egy évvel ezelőtt, azonban ez sincs teljesen kizárva. Ezen válságos állapotnak a szakadatlan tétovázás, lavírozás és paktálás az oka. Budapesten ma már majdnem mindenkiben megrendült a bizalom a kormány iránt. A józan polgárság visszavonul, mert érzi, hogy az állami gépezet lejtőre jutott, és nem akarja magát az esetleg ismét uralomra jutó proletárok bosszújának kitenni. Ma még lehet segíteni, később talán már nem! Az egyetlen megoldás – javasolja Dobák – a rendbontó elemeknek idejekorán való tömeges letartóztatása, a letartóztatottak internálása. Erre sürgős felhatalmazást kér. Ezen intézkedés által a rendbontó elemek vezéreiktől megfosztatnának, és meg lennének félemlítve . . . A tömeges letartóztatásokat – folytatja – eddig az antant akadályozta meg. Meg kellene magyarázni, hogy az ő érdeke is úgy követeli, hogy egy békés országgal köthessen békét, nem pedig

egy polgárháborút viselő, forrongó néppel. Választani kell vagy a tömeges letartóztatások és internálások, vagy vérfürdő és esetleges bukás között.

12

Ilyen hangulatban összcül 1919. december 18-án a Szociáldemokrata Párt választmánya. Számosan követelik Peyer és Miakits visszahívását a kormányból. Ha ez nem történne meg – hangsúlyozzák –, elhagyják a pártot; új szervezetet hoznak létre. Peyer mégis keresztülviszi, hogy a Szociáldemokrata Párt képviselőjeként – Miakitscsal együtt – bennmaradjon a kormányban. Azzal érvel: a pártnak érdeke a kormány működésének belső ellenőrzése, s a kormányt a külpolitikai helyzet és a béketárgyalások megkezdése megegyezésre kényszeríti a Szociáldemokrata Párttal.

Ugyanaznap, december 18-án, amikor a szociáldemokrata pártválasztmány elhatározza, hogy képviselői bennmaradnak a Huszár-kormányban, a Margit körúti fogházban ugyanez a kormány kivégezteti az egyik nagy kommunistaellenes per tizenkét halálra ítélt vádlottját. Valamennyien szervezett munkások. Közös emlékfüzetet hagynak hátra:

1919. december 17-én délután három óra. Mint forradalmár, aki a népért küzdött és szenvedett, ma a siralomházba kerültem, mint halálraítélt. A halálraítéltek egyike: Küvér Lajos.

1919. december 18. Éjfél után három óra – írja a huszonkét éves Schön Gábor. – Szeretett kedves jó Nagyanyám és kedves Nagyapám és kedves testvéreim. Tudatom, hogy ezen levelem az utolsó órámban írom maguknak. Mint igaz forradalmár nem szabad, hogy féljek a haláltól. Büszkén és bátran halok meg, de az eszme megmarad, üzenem kisöcsémnek is, aki mindezt meg fogja bosszulni. Ezzel zárom levelem. Huszonkét éves fiuk, Gábor. Éljenek boldogul. Éljen a proletárdiktatúra! Ezt a levelem minden rokonomnak olvassák fel, ezt kívánom utoljára, hogy lássák meg azt, hogy az ő vérük milyen bátran hal meg az eszméért és a munkásság érdekeiért.

Forradalmi Emlék – írja Papp Sánor. – Én és társaim az elnyomottak felszabadításáért küzdöttünk, s ezért halálra ítéltek. Nyugodt lélekkel halunk meg.

Emlékül. Bátran állunk mindnyájan a halállal szemben, mert

tudjuk, hogy a munkások felszabadításáért ítéltek halálra. Mi meghalunk és az eszménk feltámad!... Neumayer Géza.

Az elvért halálra ítélt forradalmárok egyikeként írom ezt a pár sort. Én meghalok az elvért, de ez meg lesz bosszulva. Kakas Ferenc forradalmár...

A siralomházban várják kivégzésüket Korvin Ottóék is. Közben előrehalad a kiszabadításukra tervezett akció. Bekapcsolódik végrehajtásába a Budapesten illegálisan élő Szamuely László, az agyonlőtt Szamuely Tibor népbiztos öccse. Oroszországi hadifogságban lett kommunista. Azóta is a párt aktív tagja. A Tanácsköztársaság megdöntése után Korvin Ottóval együtt önként marad itthon pártépítő munkára, illegális csoportok szervezésébe kezd. Összeköttetést tart fenn a párt Bécsben megalakult ideiglenes Központi Bizottságával, amelynek tagjai: Lukács György, Hamburger Jenő, valamint a Karlsteinbe internált Kun Béla, Landler Jenő, Pór Ernő, továbbá a Magyarországon tartózkodó Hirossik János.

A Központi Bizottság megbízásából már rendszeresen járnak futárokként Magyarországra kommunisták: Mészáros Gábor, a Vadas fivérek, Márton és Andor és mások. Kemény kommunisták a Korvin kiszabadítását vállaló csoport tagjai is: a Feldmár testvérek, Marcell és György, az osztrák Koditek, a Csillag testvérek, László és Rózsi.

Valamennyiük feladata a terv együttes kidolgozása, gyakorlati végrehajtása. Addig nem kezdhetik meg az akció végrehajtását, amíg azt Hevesi Bécsből Budapestre érkezve a helyszínen jóvá nem hagyja.

Amit egyelőre a csoport tagjai még csak nem is sejtenek: egyik tagjuk – Csuvara Mihály – Prónay provokátora. Egy másik résztvevő, Mauthner István mérnök, szélhámos, aki Korvinék megszöktetése ürügyével nagyobb pénzösszeghez akar jutni.

Csuvara úgy intézi: a budapesti lakás, ahol a megbeszéléseket tartják, öccsének, Csuvara Lajos rendőrségi detektívnek József u. 2. szám alatti lakása.

Prónay mindenről tud. Elrendeli a Korvin Ottó kiszabadítására készülő kommunista csoport tagjainak letartóztatását. Bármennyire segíti azonban Csuvara Prónayékat, a csoportnak csak kisebb részét, hat tagját, köztük Szamuely Lászlót sikerül letartóztatni. A többiek az illegalitás íratlan törvényei szerint oly módon tartanak kapcsolatot Csuvarával és a letartóztatott elvtársakkal, hogy már az első gyanús jelre, hogy baj van, felfigyelnek. Azonnal lakást,

illegális iratokat változtatva megmenekülnek. Nem érkezik meg Budapestre Hevesi Gyula sem.

A letartóztatottakat Prónay a Gellért-szálló pincéiben tartja, a legszigorúbb őrizet alatt. Azért itt, hogy a Hét Kapitányokhoz tartozó Kozma Miklós, a fővezérség hírszerző- és propagandaosztályának főnöke, részt vehessen a vizsgálatban.

Prónay és Kozma nem elégszik meg a számukra kétségtelenül nagy eredménnyel, hogy megakadályozták Korvin Ottó és társai kiszabadítását; hóhér kézre juttatnak még néhány önfeláldozó kommunistát is. Kozma a Korvin Ottó megmentését célzó tervet felnagyítja az ellenforradalmi rendszer megbuktatását célzó, országos kommunista összeesküvéssé, amely alkalmas a fehérterror újabb hadjáratának igazolására. Kitalálja a mesét, hogy a kommunisták, Kun Béla közvetlen utasítására, óriási arányú puccskísérletet készítettek elő az ellenforradalom azonnali, erőszakos megbuktatására, Horthy fővezér meggyilkolására.

Prónay tisztjeinek ilyen értelemben kell a kommunisták országos összeesküvési tervét kínzással kiverni a letartóztatott kommunisták vallomásaként.

Csuvara, a provokátor, most már nem azt mondja el, amit valóban tud a kommunista szervezkedésről. Ahhoz igazodik, amit Kozma, a fővezérség propagandafőnöke el akar érni.

A csoport letartóztatott kommunista tagjait szörnyen megkínozzák, de nem vallanak. Csakis azt ismerik el, hogy a halálra ítélt Korvin Ottó és társai kiszabadítását tervezték. A fővezérség mégis a legszemérmetlenebb valótlanságokat közli a nyilvánossággal, vallomásukként.

Kozma–Prónay nehéz helyzetbe hozza ezzel a rendőri és ügyész hatóságokat, amikor nyilvános törvényszéki eljárás lefolytatására átadják a letartóztatottakat. A rendőri nyomozók jelentik Váry Albert főügyésznek: – Szamuely László és a többi kommunista megmarad azon állítás mellett, hogy ők a Horthy fővezér-ellenes merényletről, a robbantásokról és az ellenforradalom megbuktatását célzó puccsról csak a fővezérségen hallottak, az őket faggató tisztektől.

A fővezérség politikai céljaihoz szükséges a kommunista puccsterv, a Horthy-elleni merényletterv. Nem érdekli őket, hogy az ügyészség miként emel majd vádat a letartóztatott kommunisták ellen; a bíróság milyen indokkal hozza meg a halálos ítéleteket.

Tart még a kommunista csoport letartóztatottjainak kihallgatá-

sa, a szabadon maradottak utáni nyomozás, amikor Prónay Bécsbe utazik. Autón siet az osztrák fővárosba, hogy az ide kirendelt tisztjeivel, több hónapos előkészület után, megvalósítsa Kun Béla és társai elrablását. Könnyűnek tűnik terve végrehajtása, mert mint írja naplójában: megszerezte ehhez a keresztényszocialista pártállású Schobert Johann úr, a bécsi rendőrség vezetője támogatását.

Prónayék elkövetik azt a hibát, hogy a helyi lakosoktól szereznek tájékoztatást Kun Béláék elhelyezéséről. Ugyszólván az utolsó percben ezek a helyiek közlik a veszélyt az osztrák kommunistákkal.

Az osztrák kormánynak kellemetlen a rablási terv leleplezése. A Prónayéktól megvesztegetett várbörtönőrséget kicserélik. Harminc csendőrt állítanak a helyükre. Schobert rendőrfőnök kénytelen nyomozást indítani, Prónay több tisztjét letartóztatni.

Prónay Magyarországra menekül. Kihallgatásra jelentkezik a fővezérnél. Naplójában megörökíti ezt a találkozást is. Beszámol Kun Béláék elrablásának meghiúsulásáról. Szemére veti Horthynak: a sikertelenségért részben ő a felelős. A fővezérség megkésetten bocsátotta Prónayék rendelkezésére a szükséges gépkocsikat, pénzt. Emiatt halasztották el a megfelelő időpontot, amikor sikerülhetett volna az akció.

Beszámolva a karlsteini sikertelenségről, Prónay nyilván önigazolóan, de Horthynak is nyújtott kárpótlásként, sokszorosára felnagyítva jelenti: Csuvara Mihály provokátorságával miként jutottak országos kommunista összeesküvés nyomára, amelynek legfőbb célja volt megölni a fővezért.

Horthy – írja naplójában Prónay – kifejezi azt az óhajtását, hogy szeretné Csuvarát látni. Tőle magától akarja hallani: a kommunisták miként tervezték őt eltenni láb alól. Nem a Gellért-szállóban találkozik vele, hanem bátyja, Horthy István tábornok Kaplony utca 6. sz. alatti lakásán.

Másnap délelőtt a fővezér polgári ruhában, bátyja jelenlétében várja Prónayt és Csuvarát, aki készséggel elmondja a mesét, amelyet részben ő talált ki, amire Prónay és Kozma kioktatta.

Horthy köztudomásúan hiszékeny. Hálálkodik a megmenekülésért, és Csuvarát élismerésben, pénzjutalomban részesíti.

Horthy és bátyja – dicsekszik Prónay – meggyőződhettek és személyesen hallhatták a volt kommunista szájából azt a valóságot és azt a szervezkedést, amit Bécsben az emigráns kommunisták Oroszországból kapott utasítások szerint Magyarország ellen folyt.

tatnak . . . – Horthy belátta – írja –, hogy a kommunisták szervezkedésével szemben ő, Prónay, nagyon jó ellenmunkát végzett embereivel. Sok olyan dolgot felderített, amit eddig homály födött.

A fővezér megköszöni neki mindezt, és megígéri további akcióinak támogatását. Ezek legfontosabbja Kun Béláék elrablásának újabb kísérlete. Ha ez nem sikerülne, a Karlsteinben internáltak valamennyijét méreggel pusztítják el. . .

A Csuvara-provokációban letartóztatottak szigorú őrizetükben nem tudják sorsukról értesíteni a pártot. Tartanak pedig attól, hogy Csuvara újabb provokációt követ el, ami további letartóztatásokra vezet.

Bécsben és Budapesten egy ideig Csuvara még megbízható kommunistaként szerepel, aki szerencsésen megmenekült. Árulása mégis hamarosan kiderül. Prónayék néhány nappal előbb letartóztatták Mészáros Gábort, a párt Bécsből Budapestre érkezett futárát. Mészáros rájött, hogy csakis Csuvara árulhatta el.

Mészáros Gábort a különítményesek megkínozzák. Arra kéri rabtársait: ha élve kikerülnek Prónayék kezéből, mondják meg a bécsi elvtársaknak, becsületes kommunistaként inkább meghal, de nem tudnak belőle kivenni semmit.

Mészáros értesítése eljut Bécsbe. Visszapergetve az eseményeket, Csuváráról kiderítik: orosz hadifogságból párttküldöttként hazatérőben, Budapesten felismerte őt Prónay egyik tisztje, Görgey százados. Együtt voltak orosz fogságban; Görgey tudta róla, hogy párttag. Prónayék letartóztatták. Görgey százados rávette Csuvarát, hogy kémkedjék a kommunisták ellen.

Mészáros Gábor üzenetével Csuvara lelepleződik. Elnyeri majd méltó büntetését. Felakasztva találják lakásán. Ismeretlen kezek végeztek vele.

13

A december 17-i és azt követő napok sajtójából kiderül, Horthy mit tekint a Prónay naplója szerinti nagyon jó ellenmunkának a kommunisták szervezkedésével szemben.

Kozma sajtókonferencián felolvassa a fővezérség hivatalos közleményét az állítólagos kommunista összeesküvésről. Fő célja: gyilkos merénylettel a Nemzeti Hadsereget megfosztani vezérétől,

Horthy Miklóstól, és az így támadt zűrzavarban megdönteni az ellenforradalmi kormányrendszert.

A nyomozás – közli a fővezérség – fényesen sikerült. Teljes bizonysággal felfedték az összeesküvés értelmi szerzőit: kik, mikor, minő megbízatással érkeztek Budapestre. Az elfogottak vallomásaiból megállapították: a hónapokon át Bécsben és Budapesten folytatott megbeszéléseik és tárgyalásaik révén a kommunisták végső cél gyanánt a proletárdiktatúra visszaállítását tervezték. Ennek keretében a Margit körúti fogház főfoglárjának megvesztegetése útján ki akarták szabadítani a halálraítélteket, mindenekelőtt Korvin Ottót. Ha a kiszabadítás ily módon nem sikerült volna, akkor repülőgépet szereztek volna avégből, hogy erről bombákat, robbanóanyagot bocsássanak le a kivégzés színhelyére, és az így keletkező tumultusban megszöktessék az elítélt kommunistákat...

Kozma állítása képtelenség, hiszen a Margit körúti fogházban az ellenforradalom a kommunista párt színe-javát, közel ezeregyszáz elvtársat tart letartóztatásban. A fogház bombázása esetén elpusztulnának.

A kommunisták – folytatja Kozma – azért helyezték a legfőbb súlyt Horthy Miklós fővezér meggyilkolására, mert benne látják a legnagyobb akadályát a proletárdiktatúra visszaállításának. Ezt elérendő határozták el, hogy a Gellért-szállót, amikor a fővezér és törzse a szállóban tartózkodik, levegőbe röpítik. Ha a tervük nem sikerül, tőrrel vagy méregbe mártott tűvel teszik el láb alól a fővezért.

A miniszterelnökséget, a királyi palotát, a Mátyás-templomot, az Operaházat, a Bazilikát és több középületet fel akartak robbantani... Arra az esetre, ha koronázási ünnepély vagy ehhez hasonló más közjogi vagy egyházi ünnepély történnék, ahol a magyar közélet képviselői jelen vannak, ezek elpusztítására is bombamerényletet terveztek.

A mindig szenzációéhes polgári lapok felkapják és felnagyítják a Kozma által koholt vádat. Egy részük örömmel harsonázza Horthy megmenekülését. A *Népszava* a hivatalos fővezérségi közleményt ismerteti.

A hatalmas méretű, kommunistaellenes uszító hadjárat – többek közt – azt célozza, hogy a figyelmet elterelje a Kecskeméten és környékén elkövetett vérengzésekről. A fehérterror újabb jogcímet szeretne találni Korvin Ottó, László Jenő és társai 1919. december

29-re tervezettt kivégzésére, a haladó nemzetközi és baloldali magyar sajtó tiltakozásával szemben.

Huszár Károly a lapoknak adott nyilatkozatában gratulál Horthynak. Kijelenti: a leleplezett kommunista összeesküvés és merénylet szálai Leninhez vezetnek. A nyomozásról megállapítja: Prónayéknál a legjobb kézben van.

A hazugságokra épített összeesküvést Kozma, a fővezérség propagandavezetője kiszélesíti a Szociáldemokrata Párt elleni választási harccá. Közli: a kommunista összeesküvés szálai elvezetnek a Szociáldemokrata Pártig, a *Népszavá*-ig. Prónay tisztjei házkutatást tartanak a *Népszavá*-nál és a Szociáldemokrata Párt titkárságán.

Huszár miniszterelnök a KNEB, Rubinek földművelésügyi miniszter a Kisgazdapárt nevében, nyilvánosan kijelenti: a polgári társadalom nem mehet együtt a szociáldemokratákkal, akiknek egy része a kommunistákkal azonosította magát. – Hogy most még együtt megyünk – mondja –, az abból a kényszerhelyzetből folyik, amelyet számunkra az antant teremtett. A megegyezést, melyen a koalíciós kormány alapul, a választások befejezéséig álljuk. Utána a szociáldemokratákkal való együttműködés ki van zárva...

A szociáldemokrata vezetők hivatalos nyilatkozatban veszik tudomásul a házkutatásokat! Rendőri tényked̈ésnek tekintik, amit a vizsgálat érdekében nem lehet kifogásolni. Tagadják, hogy pártjuknak bármi köze lenne a Horthy-ellenes merénylettervhez; elítélnek minden kommunista puccskísérletet.

A kommunizmusról való véleményünk az – írja a *Népszava* –, hogy a magyar szociáldemokrata munkásság ma a legnagyobb energiával szállna szembe a bolsevizmus minden fölülkerekedési kísérletével szemben, ha ilyenről egyáltalán szó lehetne. A Szociáldemokrata Párt ezt kívánja bizonyítani azzal is, hogy reá nézve nagyon súlyos körülmények között részt akar venni a nemzetgyűlési választásokban. Mindössze azzal utasítja vissza á lap a jobboldal törekvését, hogy a Szociáldemokrata Pártot ki akarják szorítani a választásokból és a kormányból.

A Szociáldemokrata Párt tagja marad a Huszár-kormánynak, amely 1919. december 29-én hajnalban kivégezteti Korvin Ottót és társait. Két csoportban végzik ki őket. Munkásokat, parasztokat, értelmiségieket, a magyar nép hű fiait, akik a tanácshatalom, a haza védelmében vörös zászlóval mentek a csatába. Emelt fővel, az Internacionálét énekelve lépnek a bitófa alá. – Éljen a szocialista Magyarország! Éljen a kommunista párt! – kiáltják.

Korvin Ottó tiszta, nagy nyugalmával utolsó perceiben is mindenkit, akivel a siralomházban beszél, bátorít, vigasztal. Reggel, miután felkel, határozott vonásokkal megírja utolsó üzenetét. Még van néhány perce, hogy elolvassa újból felesége levelét. Kislányuk született. – December 27., szombat... Ottóm, kedvesem, megtörtént. Életet adtam. Mária lett, nem Péter, mint vártuk... Az élet kegyes, amikor éltető erőmet, legdrágább kincsemet, mindenemet, Ottómat elviszi, elhozott egy új kis életet, amely erőt ad...

Ahogy Korvin leér az udvarra, a tisztek és az ellenforradalmi nézősereg gyalázkodásai röpködnek felé. Korvin Ottó alakja azonban most is felmagaslik. Utolsó szava a magyar népért, a pártért, a testvér bolsevik forradalomért, Leninért hangzik.

A külföldi sajtó tiltakozó cikkeivel kapcsolatban, amelyek rendkívül élesen támadják és elítélik a magyarországi fehérterrort és ennek kormányát, Huszár Károly miniszterelnök levelet intéz a budapesti antantmissziókhoz. Nem tudja tagadni a megtörténteket, de megkísérli indokolni a Tanácsköztársaság idején elkövetett kivégzésekkel. A magyarországi fehérterror eltussolására a következőket írja: – Tábornok urak, kérem, gondoljanak az 1871. évi Párizsi Kommün megtorlására, a finnországi 1918-as fehér uralom borzalmaira, a galíciai, oroszországi népítéletek arányaira és szörnyűségeire...

Felidézve az európai burzsoázia különböző tetteit a forradalmak letörésére, Huszár arra a következtetésre jut, hogy a Párizsi Kommün után aránylag sokkal több munkást, parasztot gyilkolt le a francia, a finn, a lengyel vagy orosz ellenforradalom, mint a magyar Nemzeti Hadsereg. A magyar kormány tehát tulajdonképpen nagyon enyhén bánik a kommunistákkal...

14

A magyar sajtó még mindig hangos a fővezér elleni kommunista -merényletterv meséjétől. Elsősorban Gömbösék akarják igazolni a fehérterrort, elősegíteni Horthy népszerűségét.

A kommunisták nem adták fel a küzdelmet – ismeri el könyvében Horthy is. – Rendőrségünk 1919. decemberében letartóztatott

néhány kommunistát, akiket bécsi központjuk azért küldött ki, hogy a királyi várpalotát, ahol a nemzetközi katonai misszió székelt, továbbá több minisztériumot és a Gellért-szállót is felrobbantsák, ahol főhadiszállásom volt.

S a Horthy-történetírók által magasra szárnyal az újabb legenda egyrészt a nagy hazafi fővezérről, aki mindent elkövet az ország nyugalmáért, megbékéléséért, másrészt a gonosz kommunistákról, akik tőrrel, méreggel, hatalmas középületek romba döntésével akarják Horthyt meggyilkolni.

A merényletterv végrehajtásának meghiúsulásakor és az újév alkalmával megkapó módon nyilatkozik meg a fővezér iránt táplált rokonérzés – írja Pilch.

Doblhoff – mielőtt a merényletterv alkalmából rátérne a fővezér magasztalására – az ország helyzetét vázolja. – Az élelmiszerhiány Budapesten katasztrofális méreteket ölt. A péküzletek és mészárosboltok előtt hosszú sorok ácsorognak. A tejfelhozatal állandóan akadozik, főzeléket csak keveset lehet beszerezni, az is rossz minőségű. A nagyvárosi élelmezési rendszer összeomlásának egyik oka a forgalmi rendszer teljes csődje. Nincs elég lokomotív, hiányoznak a vasúti kocsik és a szén, miután a széntermelés rettenetesen visszaesett. A budapesti elektromos műveket nem lehet rendesen ellátni, súlyos takarékossági intézkedések válnak szükségessé. Éhező, didergő emberek ténferegnek a rosszul világított utcákon. A lakásokban legfeljebb egy szobát fűtenek.

A nyomor, elesettség és lelki meghasonlottság kegyetlen levegőjében új izgalmat jelentenek a kommunista perek . . . A kommunista agitáció a föld alatt tovább él, a proletárdiktatúra visszaállításán dolgozik . . . Az összeesküvők a levegőbe akarják röpíteni a Gellért-szállót, ez lenne a jel az új forradalom kitörésére . . . Vannak, akik azt képzelik, az ő dolguk, hogy elébe vágjanak a bíróságok ítélkezéseinek . . . Horthynak szüksége van minden erejére, hogy a vak szenvedélyeket megfékezze, a nyugalmat helyreállítsa. Ez a feladat, az országban uralkodó rettenetes nyomorra való tekintettel, szinte megoldhatatlan. Horthy újra beveti személyiségének súlyát. Hangsúlyozza az egyetértés és összefogás, a rend és a nyugalom feltétlen szükségességét. Megmagyarázza az embereknek, hogy ezekből az egyéni bosszúhadjáratokból csak a haza számára származhatik soha jóvá nem tehető kár . . .

Ez a Doblhoff-legenda. A valóság az, amit megint Prónay ír

meg a naplójában: hogy Horthy személyesen adott neki parancsot újabb politikai gyilkosságokra.

– Szememre vetette Horthy – írja Prónay – az ország több részében, főleg a Dunántúlon talált több zsidó hullát. Mint mondotta, ismét új tápot ad az ilyen a külföldi sajtó támadásainak. Szerinte szüntessük be ezen kis zsidók elleni atrocitásokat, és inkább a nagy zsidókat – Somogyit vagy Vázsonyit – tegyük el láb alól, azok jobban megérdemlik. Magam részéről vele teljesen egy véleményen voltam . . .

Ez Somogyinak, a *Népszava* szerkesztőjének rövidesen végrehajtandó halálos ítélete. De Horthynak útjában van Friedrich is. Meggyilkolását azonban Prónay nem vállalja – írja naplójában.

Jellemző az is, hogy Prónay miként látja Horthyt. Ha valaki, ő közelről ismeri a saját fővezérét: kebelbarátját. Találkozásaikon Horthy nemegyszer úgy tesz – írja –, mintha figyelmesen hallgatná, amit neki mond. A tőle nyert feleletekből és válaszokból mégis úgy tűnik, mintha nem értené vagy fogná fel, hogy tulajdonképpen miről folyik a szó. Prónay megírja: hogy a fiatal tengerésztiszt Horthynál észrevette, amit most is tapasztal nála, hogy többnyire az aktuális témától eltérve hoz fel példákat, amelyekbe belemélyedve teljesen elveszti a tárgy fonalát. Nem jut nála senki szóhoz. Nemcsak ő, Prónay, mások is gyakran egész órát, néha sokkal többet ülnek az íróasztala melletti karosszékben. Barátainak, környezetének hallgatnia kell a nagy bőbeszédűséggel és lélegzetvétel nélkül elmondott hasonlatait, amelyeket a világ összes részéből kiragad, ahol mint tengerész megfordult. E hasonlatokat, amelyek többnyire sántítanak, rosszul is alkalmazza. Néha – írja Prónay – ő és a közös barátaik egészen meghökkenve távoznak Horthytól, mert nem tudják elképzelni: vajon tréfából mondotta-e el az elhangzottakat, vagy holmi észbeli zavarok lehetnek okai esetleges elszólásainak . . .

Prónay panaszolja: olyan ügyekben, amelyeknek elintézése legfeljebb tíz percet igényel, sokszor órákat kell nála eltölteni. Csak akkor kelhetnek fel, amikor Horthyt vagy ebédre hívják, vagy szárnysegéde sürgősen valaki mást jelent be kihallgatásra. Az illető pedig, aki előadott ügyeiben szeretné a fővezér véleményét és határozott intézkedését hallani, éppen olyan tájékozatlanul megy el tőle, mint ahogy jött.

Megírja Prónay a konkrét tényeket is, amiért elkeseredetten fakad ki Horthy ellen. Egyszer feltette neki a kérdést: el kell-e tenni láb alól Somogyit, a *Népszava* szerkesztőjét? Nem lesz-e ebből

nagyobb baj, mint amikor kivégezték a fonyódi birtokost, Tószegi-Freundot?

Horthy mindenről beszél, csak éppen a határozottan feltett kérdésre nem válaszol. Prónay kedve el is megy attól, hogy ő hajtsa végre Somogyi meggyilkolását. Az Ostenburg-különítményesekre marad.

Személyileg ő nincs rosszban Ostenburggal – írja Prónay –, mégis változtatnia kellene Horthynak azon, hogy Ostenburg különítményének nem magyar a tisztikara és nem magyar nemzeti szellemű. A honi soviniszták kikezdhetik Ostenburgot, vele együtt Horthyt.

Prónay azzal a szándékkal jellemzi naplójában ily őszintén a fővezért, hogy önmaga előtt is bizonyítsa: több ő, mint Horthy, a rendkívül szerény képességű, különösebb politikai látókör nélküli, műveletlen, gyilkosságokra utasítást adó, kegyetlen császári–királyi katona.

Nem „gentleman", ahogyan Sir George Clerk, az antant azóta már messze járó, ígéretét be nem váltó főmegbízottja mondotta.

Prónay erkölcsi mércéje pedig, ahogyan azt naplója és dunántúli véres útja bizonyítja, egyáltalán nem magas.

Gömböst úgy jellemzi naplójában: nagy szerep jut neki Horthy mellett, mégsem érvényesül kimagaslóan a keresztény kurzus jobboldalának vezetésében. Gömbös körültekintő, ám nem áll soha önfeláldozó szívvel, sem elszánt lélekkel a magyar ügyek mellett, mert egész életét egy beteges, törtető szereplési vágy képezi . . .

Zadravetznek Horthy megígérte katonai püspökké való kinevezését, amit a katolikus Szentszék és a pápa is támogat, hogy egyházilag erősen képviselve legyen a református Horthy mellett.

Ez ügyben Zadravetz levélben fordul Prónayhoz: – Reád, Prónay-zászlóalj, voltunk a legbüszkébbek Szegeden. Tereád nézünk, mint legendás hősökre széles e hazában. Te, Prónay-zászlóalj, légy az én örömöm és büszkeségem, ha majd rövid idő múlva, mint a Nemzeti Hadsereg erkölcseinek őre, katolikus püspöke állok a katonaság élére. És te légy legbátrabb, ha majd apostoli keresztemmel megmutatom, megjelölöm a magyar határt – utal Zadravetz arra, hogy Horthyval az élen fel kell készülni az utódállamok elleni szent háborúra, Nagy-Magyarország feltámasztására.

Zadravetzet és rajta keresztül a katolikus egyházat méltatja Horthy, amikor előszót ír, illetve aláírja, amit elé tesznek – Zadravetz könyvében megjelenő szentbeszédeihez.

Az előszó miatt csaknem megbukik Zadravetz püspöksége. Köznevetség tárgyává teszi Horthyt is.

– Örömmel köszöntöm – nyilatkozik Horthy – a mi Páter Zadravetz Istvánunk rajongó híveinek azt az elhatározását, hogy a lánglelkű szónok ellenforradalmi beszédeit összegyűjtik, és könyv alakjában kiadják. A könyv tanúságot fog tenni, hogy Kapisztrán János tüzes lelke lángol még ma is a magyar papságban, és e szomorú időkben az ő viselkedésük példaadás a jelenben és remény a nemzet jövőjére...

Amire Horthy hivatkozik, a katolikus papság példamutatásába egy kis hiba csúszik. A páter összegyűjtött beszédeit nyomdába adáskor senki sem olvassa el. Az sem olvasta el a fővezérségen, aki megírta az ajánló előszót. Pedig a könyvbe bekerültek Zadravetznek a Károlyi-féle polgári demokratikus forradalmat dicsőítő beszédei is. Ilyen kitételekkel: „Kijelentem, hogy nemzeti kormányunk, a Károlyi-kormány, szent célzatát lelkem minden melegével áldom, pártolom és diadalra jutását elősegíteni törekszem..."

Horthy, aki folytonosan ócsárolja Károlyi Mihályt és az októberi forradalmat, ehhez adta nevét a Zadravetzet dicsőítő előszóban.

Zadravetz Horthy bocsánatáért esedezik. Bármennyire örül beszédei megjelenésének, mégis bosszankodik. Hívei a könyvet kedves meglepetésnek szánták, s nem bocsátották eléje a kéziratokat, hogy elolvashatta volna azokat. Bizonyára nem lenne akkor beszédének eme gyűjteményében oly sok kiszólás, amelyet ő maga is szégyell most már. Csakis az akkori forradalmi hangulat, a szónoki fordulat heve mentheti, amelynek melegében elhangzottak akkori, most nyomtatásban olvasható beszédei...

Horthy megbocsát Zadravetznek. Hiszen neki, Horthynak is megbocsátja a keresztény kurzus ellenforradalma, hogy ő is felajánlotta szolgálatait az októberi polgári-demokratikus forradalomnak, majd a Tanácsköztársaságnak. Annak a Kun Bélának, akit Prónay által meg akar most gyilkoltatni.

Prónay hatalma közben egyre növekszik. Horthy utasítja a két legnagyobb és leghírhedtebb különítmény parancsnokát, Prónayt és Ostenburgot, zászlóaljaikat fejlesszék megerősített ezredekké.

Prónay jelenti Horthynak: Kecskeméten és környékén hajtja végre a toborzást. Belép hozzá szolgálni a Héjjas, a Muraközi és a ha-

sonló családok apraja-nagyja, fiatalja, öregje. Akadnak közöttük hatvanéves derék, kiszolgált katonák, akik gazdaságukat otthagyva jöttek fegyvert fogni, kijelentvén: addig nem mennek haza, amíg rend nem lesz.

Kulák körökből toboroz Ostenburg is.

15

Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia továbbra is hevesen ellenzi a Habsburgok esetleges újabb uralmát Magyarországon. Attól tartanak: Károly király a monarchia visszaállítását akarja. Ennek vádja elől térnek ki a magyar legitimisták azzal, hogy nemzeti királyként akarják vissza a Habsburgokat. Esetleg nem is Károly királyt, hanem a Habsburgok magyar ágát, József vagy Albrecht főherceget.

Huszár Károly miniszterelnök a KNEP nevében ilyen alapon nyilatkozik: a magyar trónon nem ülhet olyan ember, aki egyúttal más trónnak a birtokosa. Az ország nemzeti királyt akar.

Horthy a *Neues Wiener Tagblatt*-ban nyilatkozik. A magyarság túlnyomó többsége nemzeti királyságot akar . . .

A Habsburg-ellenes Kisgazdapárt szerint Károly király lemondásával az ország visszanyerte régi királyválasztói jogát.

Horthy miközben – szűk környezetében – hangoztatja Habsburg-hűségét, Gömbösöknek továbbra is megengedi, hogy Habsburg-ellenes agitációt folytassanak, szabad királyválasztó jelszóval. Jelöltjük a királyságra nincsen, de esetleg megalkudnának a Habsburg-ág magyarországi szülöttével: a huszonhárom éves Albrecht főherceg személyében. Megválasztása azonban az antant és az utódállamok miatt csak később lenne lehetséges. Gömbösék szerint legyen addig Magyarország király nélküli királyság. Ezt propagálják azok a legitimisták is, akik valóságként veszik Horthynak mindig csak bizalmas körökben elhangzott hűségnyilatkozatát Károly királyhoz.

Arra hivatkozással, hogy az antant és az utódállamok miatt jelenleg sem Károly király, sem más Habsburg nem kerülhet az ország élére, Gömbösék szabad királyválasztó törekvése így azonosul a legitimistákéval, hogy valamely kiváló magyart válasszanak meg ideiglenes államfőnek. Ez Horthy legyen – követelik Gömbösék. A legitimisták jelöltje József főherceg.

Elterjed annak a híre is, hogy Gömbösék nemzeti királynak akarják Horthyt. Prónay közvetlenül Horthytól akarja megtudni, mit szól a híreszteléseikhez.

Prónay gyenge uralkodónak tartja Károly királyt. Úgy véli, Horthyt kell kormányzóvá választani. Reá, a koronás király széktartójára vár a feladat, hogy Károly király újbóli visszatérését hivatalosan tisztázza, elősegítse.

Prónay elmondja a szállongó híreket Horthynak, hogy sokan szívesen látnák őt a nemzeti király személyében.

Hű marad Károlyhoz! – válaszolja Horthy. Ő az ország törvényes királya! Más királyról, József főhercegről vagy más Habsburgról szó sem lehet. Kijelenti: legfeljebb a kormányzói tisztet vállalja.

Horthy tehát nyilatkozataiban az elvi legitimizmus álláspontjára helyezkedik. Ideiglenes jelleggel igényli az államfői hatalmat. Ez az elvi legitimizmusa szükséges ahhoz, hogy József főherceg elől – akit a legitimisták egy része nemzeti királynak jelöl – elzárja a kormányzói székhez vezető utat.

Bonyolulttá teszi a királykérdést az is, hogy a KNEP katolikus párt, viszont az államfői hatalomra törő református Horthy rendelkezik a katonai erővel. Ehhez járul az a heves politikai küzdelem, amely az államfői hatalom kérdésében dúl az ellenforradalom táborán belül a főként katolikus legitimisták és a többségében református szabad királyválasztók között.

E belső harc színvallást követelne a katolikus KNEP részéről a Habsburgok uralmának azonnali visszaállítása és Károly király trónra ültetése mellett. Ilyen állásfoglalás azonban tovább bonyolítaná az amúgy is elmérgesedett viszonyt a fővezérrel, aki nem hajlandó színt vallani. Inkább az elvi legitimizmus alapjára helyezkedik.

Annyira átlátszó Horthy ilyen értelmű kettős politikája, hogy a hadseregben számos legitimista főtiszt nem bízik benne, hogy valóban hűséges-e a királyhoz, és az ő érdekében akarja-e a kormányzóságot? Nem bízik benne a rendőrséget és a csendőrséget irányító, Horthy-ellenes legitimista Beniczky belügyminiszter sem. A legitimista főtisztekkel együttműködve kész fegyveresen is megakadályozni, hogy Károly király visszatéréséig Horthy legyen az államfő. Horthy emiatt Beniczky ellenében is erősíti létszámban és fegyverzetben a különítményeket, amelyek zeneszóval, Horthy-nótákat énekelve vonulnak fel hetenként kétszer, tüntetően Budapesten.

Készek mindenre. Gyilkos fegyvereiket a legitimisták ellen fordíthatják, ha nem akarják megválasztani Horthyt kormányzóvá. Ostenburg nem fordulna Károly királlyal szembe. Hűséges legitimista a Horthynál kegyvesztett Lehár ezredes is.

Az ilyen tisztek ellen ad ki parancsot Horthy, azzal a fogással, mintha a csapatparancsnokok irányelvek kiadását kérték volna a királykérdésben. Horthy parancsának legfőbb célja az, hogy a saját kormányzóvá választása érdekében megtiltsa a legitimista tisztek nyílt állásfoglalását Károly király mellett.

– Magyarország nyugodt jövője megköveteli – parancsolja Horthy – egyrészt a legitimitás szigorúan törvényes úton való megoldását, másrészt egy olyan hivatottnak felajánlani a Szentkoronát, ki magyar hazánknak egyszersmind legerősebb támasza lesz . . . A Nemzeti Hadsereg mint minden politikától mentes támasza a magyarságnak, a kérdés eldöntésénél csak arra lehet és lesz hivatva, hogy az ilyen törvényhozás szentségét bárki ellen megvédelmezze . . . Biztos vagyok abban, hogy a magyar Nemzeti Hadsereg a majdan összeülő nemzetgyűlés határozatát éppen oly eréllyel fogja támogatni, s ha kell, keresztül is vinni, mint esetleges idő előtti törvénytelen puccsokat vagy lázítást meggátolni.

Az utóbbi figyelmeztetés nemcsak a legitimistáknak szól, Gömbösöknek is. Soraikban ismételten felvetődik a kérdés: bevárják-e a választások végét, a szegediek számára esetleg kedvezőtlen kimenetellel? Vagy katonai puccsot szervezzenek sürgősen?

Prónay már látja, hogy katonai puccsra és diktátorságra nem kerülhet sor. Kezdi az ellenforradalmi felbuzdulásban kialakult keresztény-nemzeti elgondolások árulójának tartani Horthyt. A legitimista táborban – írja Prónay – két frakció tömörül. Az egyik az önös célúak és a konjunktúrások. Ide tartoznak kevés kivétellel a nagybirtokosok, arisztokraták, a nagytőkések, mert féltik vagyonukat a bekövetkezett szociális áldozatok kényszerétől. Továbbá azok is ide pártolnak, akik a Horthy-rezsim alatt nem érvényesültek eléggé. A legitimisták másik része azon megfontolt, előrelátó és önzetlen hazafiak csoportja, akik Magyarország létét a külső szomszédos ellenségeivel szemben csakis a koronás király személyében és Ausztriával való újbóli szövetségben látják biztosítva.

Prónay beszél Horthyval, hogy az utóbbi fajta legitimistákra kellene támaszkodnia. Arra készülni, hogy kiverjék a cseheket az országból, utána pedig visszafoglalni Erdélyt, Bácskát.

De ezek csak tervek maradnak – kesereg Prónay –, mert minél

nagyobb a Nemzeti Hadsereg, amelynek fővezére az adott helyzetben elrendelhetné a katonai diktatúrát, és megkezdhetnék az országban az alapos takarítást és söprést, annál jobban hagyja magát az állítólagos jogrend helyreállításának problémáiba a politikai mesterkedésektől belelovalni. Mindenféle pártfrakciók megbízottai ki-be járnak nála, akiket meghallgat, s akiktől hagyja magát befolyásolni. Ezekkel a politikai orientációkkal azután be is köszönt a rágalmazások és intrikák korszaka, a szegediek és Prónay ellen is. Mert a fővezér ekkor már leginkább a mágnás politikusokkal tart: gróf Andrássy Gyula, gróf Apponyi Albert, őrgróf Pallavicini György, dr. Sigray Antal, Windischgrätz Lajos herceg, a Zichy grófok és még sokan mások keresik fel a Gellért-szállóban. Gyakran vacsorázik és elmulat velük a Nemzeti Kaszinó különszobáiban. Kibe járnak nála a fővezéri ajtón: Huszár Károly, Rakovszky István, Nagyatádi Szabó és más politikai személyiségek.

Prónay másutt arról ír: egyelőre Horthy hiába udvarol a legitimistáknak. Ezek csakis királypárti céljaikra és nem kormányzóként akarják őt felhasználni. Megmondotta ő ezt Horthynak, de hiába. Nem veszi észre, hogy a legitimisták csak udvarolnak neki. Legszivesebben hátba döfnék, ha tudnák. Így végül mégis nekik, a különítményeseknek kell Horthy kormányzóságát kikényszeríteniük...

MÁSODIK RÉSZ

A KORMÁNYZÓVÁLASZTÁS

I

A világháborúban győztes antant nagyhatalmak között a párizsi békekonferencián éles harc dúl közben a világháborús zsákmány szétosztásáért, a világ területi és gazdasági újrafelosztásáért, Európa újjárendezéséért. Végül megegyeznek. Elsőként a legyőzött Németországgal közlik az ultimátumszerű békefeltételeket. Visszautasítani nem lehet. 1919. június 28-án a francia királyok egykori versailles-i palotájában a legyőzött Németország küldöttei aláírni kénytelenek a békeszerződést.

Hasonlóan járnak el Németország volt szövetségeseivel, Ausztriával, Bulgáriával, Törökországgal, Magyarországgal.

Gróf Apponyi Albert vezetésével a magyar békedelegáció 1920. január 15-én Párizsban, a francia külügyminisztérium óratermében veszi át az antant nagyhatalmak békediktátumát. A magyar békedelegáció hiába tiltakozik ennek számos igazságtalansága ellen, semmit sem engednek változtatni rajta. Aláírásra ugyanez év júniusában kerül sor Versailles-ban, a trianoni kastélyban. Innen a neve: trianoni béke.

– A versailles-i békerendszer igazságtalan, imperialista béke! – jelenti ki Lenin. Új háborúk csíráját hordja magában. Az antant által diktált békeszerződések a félelemnek és gyűlöletnek szinte csodálatraméltó leleményességével, minden politikai előrelátás nélkül, az államérdekeket mérlegelni nem tudó államférfiúi józanság híjával készültek . . .

A győztes nagyhatalmak paranccsal és nem tárgyalásokkal kimondott békefeltételei rendkívül nyomasztóak. A katonai és pénzügyi korlátozások, az ellenőrzés, a jóvátétel, az antanthatalmak számára biztosított egyoldalú gazdasági és politikai előjogok mellett különösen súlyosak a határrendezések, amelyeket a legyőzött népek megkérdezése nélkül hajtanak végre.

A versailles-i békerendszer nem hoz megnyugvást. Kiélezi az ellentéteket a nemzetek között – függő helyzetbe hozza a nyugati hatalmak imperialista politikájával.

A békefeltételek imperialista jellegűek amiatt is, mivel az antant-

hatalmak a vitás kérdéseket elvileg következetesen a győztesek javára oldják meg. A trianoni békerendelkezések is azonosak a német, osztrák, bolgár, török békeszerződésekkel, köztük a gazdasági és jóvátételi kérdésekkel. A győztesek úgyszólván hűbéreseikké teszik őket.

A magyar uralkodó osztályok sok évtizedes soviniszta politikájáért most kell az árat megfizetni. Bűnük ez annyiban, hogy a Magyar Tanácsköztársaság idején Bécsbe menekült és itt szervezkedő ellenforradalmi vezetők, többségükben arisztokraták, köztük gróf Bethlen István, a későbbi miniszterelnök, értesítik az antant nagyhatalmakat, hajlandók elfogadni a megdöntött nagybirtokos-nagytőkés osztályuralom visszaállítása érdekében bármilyen feltételeket. Elismernek az utódállamok javára bármilyen határmegállapítást, ha azt antant nagyhatalmak háborús beavatkozása hatalomra segíti a Bécsben és Szegeden szervezkedő ellenforradalmi kormányt.

Sikeresen elérik az antantnál céljukat. Még így is, az 1920. június 4-én aláírásra kerülő trianoni békeszerződés az 1914–18-as háborút lezáró demokratikus és nemzeti forradalmak egyik nagy vívmányán alapul. Véglegesnek tekinti az osztrák és magyar uralkodó osztályok hegemóniájára és a nemzetiségek több irányú elnyomására felépített Habsburg-monarchia és ezen belül az úgynevezett történelmi Magyarország megsemmisülését.

Az 1918 előtti soknemzetiségű Magyarország elszakad Ausztriától. A békeszerződés elismeri az 1918-as forradalmakkal létrejött helyzetet. Valóra válnak a nemzetiségi elnyomástól sokat szenvedett magyarországi nemzetiségek régi törekvései. Elszakad Magyarországtól a többségében nemzetiségi lakosságú Szlovákia, Kárpátalja, Erdély, Horvátország.

Magyarországnak el kell ismernie az Osztrák–Magyar Monarchiából újonnan alakult, úgynevezett utódállamokat: Csehszlovákiát, a magyarországi területekkel és lakossággal lényegesen megnövekedett Romániát, úgyszintén a szerb-horvát-szlovén államot, a mai Jugoszláviát.

S még külön is a békeszerződés nyitva maradt kérdése, hogy Pécset és környékét az 1918 őszén kötött fegyverszünet értelmében a szerb-horvát-szlovén állam tartja megszállva. Mindent elkövet, hogy ne kelljen visszaadnia. A másik hasonlóan égető kérdés: az antanthatalmak Ausztriával kötött Saint-Germain-i, illetve a Magyarországra kényszerített trianoni békeszerződés intézkedése Nyugat-Magyarországról. Ez Sopront és környékét, nyolc falut, tová-

bá a határmenti Lajta-vidéket, német nyelven Burgenlandot, összesen mintegy négyezer négyzetkilométernyi területet Ausztriának juttatja. Indok: az itteni lakosság többsége német anyanyelvű.

Magyarország területe a háború előtti háromszázhuszonötezer négyzetkilométerről kilencvenegyezerre, lakosainak száma tizennyolc millióról közel nyolcra csökken. Magyarország a területe és lakossága tekintetében Közép-Európának egyik legkisebb és gazdasági szempontból a leggyengébb országa.

A békefeltételek azonban – ellentétben azzal, amit az antant demagóg módon hangoztat – nem jelentik az utódállamokban a nemzetiségi kérdés demokratikus megoldását.

A trianoni békeszerződés a népek megkérdezése nélküli területrendelkezésekkel, ami a Duna menti országok néprajzi viszonyait tekintve amúgy is szinte megoldhatatlan feladat, mintegy hárommillió magyar lakta területet csatol az antantországokkal szövetséges Csehszlovákiához, Jugoszláviához, Romániához. Az utódállamokban kialakul a kisebbség elnyomásának és a nemzeti gyűlölködés szításának burzsoá politikája. A szomszéd államok uralkodó osztálya a magyar lakossággal szemben máris ugyanazt az elnyomó nemzetiségi politikát folytatja, mint 1918 előtt a magyar uralkodó osztályok. A trianoni béke ily módon nem jelenti a Duna-völgyi népek fő kérdéseinek megoldását, nem zárja le a dunai nemzetek ellenségeskedését, ellenkezőleg: fenntartja azt.

Magyarországnak vállalnia kell a háborús károk megtérítését az antant Jóvátételi Bizottsága által megállapított, népgazdaságilag elviselhetetlen összegben. Zálogul le kell kötnie a magyar állam vagyonát, bevételi forrásait. A magyar hadsereg létszámát harmincötezer főben állapítják meg. Korlátozzák fegyverzetét. A rendelkezések ellenőrzésére Szövetséges Ellenőrző Bizottságot állítanak fel.

Az antanthatalmak békefeltételei már régebben ismertek, mint ahogy eljuttatják ezeket a magyar békeküldöttség elnökéhez, gróf Apponyi Alberthez. Most mégis, hogy a súlyos feltételek, köztük számos igazságtalanság hivatalosan köztudottá válnak, alkalmasak a legszélesebb néprétegek heves tiltakozására. A magyar uralkodó osztályok tiltakoznak a békefeltételek ellen, holott a világháború előtti, a nemzetiségeket elnyomó uralmuk miatt is elsősorban ők a felelősek Trianonért és ennek minden következményéért. Megtagadásaként mégis nemzeti gyászt hirdetnek. Nem mondanak le arról sem, hogy kedvező nemzetközi erőviszonyok esetén visszasze-

rezzék a nagyrészt magyar nemzetiségű területek feletti, elveszett uralmukat.

Törekvéseik lényegét Herczeg Ferenc, a Horthy-korszak neves írója fejezi ki. Hogy a trianoni békével „Magyarország ellenségei fel akarják darabolni Szent István királyságát, széttépik azokat a kötelékeket, amelyeket ezer év történelme és maga a természet létesített a Kárpát-medencében. Harcolni kell az antanttal és az utódállamokkal az ősi magyar királyság fennmaradásáért, Magyarországért" ...

Az így gondolkodók, mint Herczeg, semmit sem akarnak tanulni a múltból. Tegnap még a román királyi szuronyok árnyékában szervezkedtek a haza igazi érdekei ellen. A soviniszta gyűlölet eme legádázabb szítói most kiötlik a hivatalos jelszót: – *Csonka Magyarország nem ország, egész Magyarország mennyország* ...

2

A békeszerződés feltételei miatt elrendelt országos gyász közepette egyre jobban éleződik a Tanácsköztársaság bukásával elkezdődött és azóta is mélyülő politikai harc az ellenforradalmi pártok és erők között. Még inkább kifejeződik ebben az uralkodó osztályok belső ellentéte és küzdelme az ellenforradalom uralmának véglegesítésére.

Az ellenforradalom két legnagyobb pártja, a KNEP és a Kisgazdapárt továbbra is egységes abban, hogy Horthy Miklós fővezér hadseregét tartják az egyetlen hatalombiztosító fegyveres erőnek a haladó törekvésekkel szemben. Annyiban mégis mélyen ható ellentét választja el őket Horthytól és a „szegedi gondolat" vezetőjétől, Gömbös Gyulától, hogy létkérdésüknek tekintik ezek katonai diktatúrás törekvéseinek megakadályozását.

A földbirtokosok és nagytőkések hálásak a horthysta különítményeseknek a forradalmi munkássággal és forradalmi parasztsággal való véres leszámolásért, de ők is ellenzik a katonai diktatúrát. Különösen az antiszemitizmus miatt nyugtalan, zsidó származású nagytőkések, nagykereskedők félnek a totális uralomtól, sürgetik a keresztény kurzus mérséklését.

A Huszár-kormány azonban éppen úgy, mint Friedrich, nem tudja megszerezni Horthytól és a szélsőjobboldali fegyveres különít-

ményeiktől a tényleges hatalmat. Ők – és nem a kormány – az ország igazi urai. Minden erejüket latba vetve, a pártok és Horthy-Gömbösék ilyen politikai helyzetben küzdenek együtt és egymás ellen, hogy megnyerjék az antant nagyhatalmak magyarországi megbízottainak közbejöttével 1920. január 25-ére kitűzött nemzetgyűlési választást.

Választási programként kialakul ekkor már, hogy a KNEP a legitimisták pártja. Az 1918. októberi polgári forradalom által lemondásra kényszerített IV. Károlyt tekinti az ország törvényes urának. Az első lehető külpolitikai alkalommal visszahívná a Svájcba menekült uralkodót.

Végleges most már az is, hogy a Kisgazdapárt szabad királyválasztó. Történelmileg ezt azzal indokolja: Károly király 1918. november 4-én kelt nyilatkozatával lemondott a magyar trónról. Nem királya többé Magyarországnak. Új királyt kell választani. Lehetőleg ne legyen Habsburg-házbeli.

A két párt programja megegyezik viszont abban, amiben meg is állapodnak, hogy a legitimista vagy szabad királyválasztó álláspont későbbi végleges politikai kialakulásáig a leendő nemzetgyűlés válasszon ideiglenes államfőt, kormányzót.

Elvileg a KNEP jelöltje a kormányzói posztra továbbra is a Habsburg-ház magyarországi ágának feje: József főherceg. Őt azonban az antant és a Magyarországot környező utódállamok nem fogadnák el. Emiatt az országosan nagy tekintélyű gróf Apponyi Albert a KNEP hivatalos jelöltje. Reá szavazna a Kisgazdapárt többsége is.

A KNEP-ben azonban számosan máris megalkusznak, így Huszár Károly miniszterelnök is, hogy nem lehet kitérni Horthy kormányzóvá választása elől.

A Kisgazdapártban a horthysta csoport vezetője Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter.

Gömbös, miként 1919 nyarán a francia hadsereg által megszállt Szegeden a dzsentri-főszolgabírói-katonatiszti csoport élén politikai figurát teremt: a „szegedi gondolat" bábját a volt császári-királyi tengernagy Horthy Miklósból, most is vezére a kormányzóválasztásért vívott, semmiféle erőszaktól vissza nem rettenő harcnak.

Gömbös már a Kisgazdapárt szélsőjobboldali csoportja vezetőjeként mindent elkövet, hogy a párt egésze támogassa Horthy kormányzóvá választását. Egyben, hogy megbontsa a KNEP-nek Károly király melletti egységét és a Kisgazdapártban is megossza a

Horthy-elleneseket, szabad királyválasztóként felveti a kalandor típusú Albrecht főherceg királlyá választását. A tényleges hatalom persze Horthyé maradna. Sőt esetleg ő kerülne a trónra is.

Ezt Horthy határozottan elutasítja. Gömbös azonban, ismerve Horthy ide-oda bizonytalanságát, nem törődik ezzel.

Egyelőre azonban ekkor még nem a királyság a tét, hanem a kormányzói poszt, amit a szélsőjobboldali szegedi katonatiszti szárny – Gömbös Gyula, Eckhardt Tibor, Kozma Miklós – akár polgárháború árán is meg akar szerezni Horthynak. Számolnak a polgárháborúval, mert Horthy két legkitartóbb legitimista ellenfele, Friedrich István honvédelmi és Beniczky Ödön belügyminiszter bevethetik ellene a hadsereg Károly királyhoz hű főtisztjeinek, mindenekelőtt Lehár ezredesnek az alakulatait, valamint a belügyminisztérium alá tartozó rendőri és csendőri erőket.

Gömbös katonai ereje ismeretes.

Befolyásolni akarva a nemzetgyűlési választásokat és Horthy kormányzóvá választását, mozgósítja a titkosan működő Etelközi Vérszövetséget és a szélsőjobboldal másik nagy jelentőségűvé nőtt szervezetét, a Magyar Országos Véderő Egyesületet, a MOVÉ-t.

Horthy hadseregének Budapestre bevonulásával az EKSZ a tagság többszörösére növekedésével félelmetes politikai erővé válik. Azáltal is, hogy egyes nem engedelmeskedő tagokat a különítményesek titkos halálos ítélettel kivégeznek. Gömbös vezetésével, ily módon az EKSZ állam az ellenforradalom államában. Számos tekintetben a MOVE is az.

1920. január 17-én Gömbös megrendezi a MOVE országos díszközgyűlését.

Gömbös még Szegeden ültette Horthyt a MOVE díszelnöki székébe. Hálából Horthy, a hadsereg fővezére, kötelezővé tette, hogy minden tiszt lépjen be a MOVÉ-ba.

Gömbös egyik életrajzírója a díszközgyűléssel kapcsolatban arról ír: ekkor már Gömbös tekintélye és befolyása hatalmasan megnövekedett. A vezérkari százados, aki a világtörténelem legnagyobb viharának minden kálváriáját végigjárta, aki a rettenetes iramban rohanó évek és események során messze kilendült a katonai pálya szabályos ellipsziséről, vezéri elhivatottságot érez magában, cselekedni akar. Úgy érzi, nem maradhat meg az összezsugorodott magyar hadsereg kereteiben, mert ott nem fejtheti ki a benne feszülő energiákat. A MOVE Gömbös politikai területe és harcának eszköze, hogy „elhivatottsága szerint" cselekedhessék.

E gondolata jegyében emelkedik most is szólásra a MOVE díszközgyűlésén. A *Himnusz*-t követő bódító hangulatban rövid visszapillantást ad a Szeged óta megtett útra. Méltatja Horthy érdemeit a Tanácsköztársaság megbuktatásában, a vörösök megfékezésében. Horthynak kell az országot a pártharcokkal terhes, nehéz helyzetből kiragadnia . . .

Gömbös átnyújtja Horthynak a MOVE díszoklevelét.

Horthy szívből köszöni. Bevallja: amikor annak idején Szegeden, Gömbös kérésére, legelőször fordult meg a MOVÉ-ban, és Gömbös megtisztelte azzal, hogy díszelnökké tette meg, bizony ő nem tudta, mi a MOVE. Ma már ő is tudja és hirdeti: minden igazi hazafi kötelessége a MOVE zászlaja alá sorakozni . . . Köszönetét fejezi ki Horthy a MOVE elnökének, Gömbös Gyulának, amiért ernyedetlen, lelkes és kitartó munkával felvirágoztatta az egyesületet. Köszönetét fejezi ki mindazoknak, akik segítették nehéz munkájában Gömböst. Majd a békeszerződés miatti országos gyászról szól. Kijelenti: aki ma széthúz az országban, aki ma, még ezekben a kritikus napokban is önérdeket akar szolgálni, azt verje meg az Úristen! Az a nemzet, amelyben akarat van, még sohasem halt meg, amióta a világ áll. Az egységes, szent akaratnak, Nagy-Magyarország feltámadásának a MOVÉ-ban kell testet öltenie . . .

Kitér a panaszokra és bírálatokra, hogy a hadsereg állítólag erőszakos módon beavatkozik a választásokba. Szerinte a vádak jogtalanok. Kifejti: a választások tisztaságát és szabadságát az veszélyeztetné a legjobban, ha ő, mint a Nemzeti Hadsereg főnökére, szuronyai hegyével megvédené azokat, kiknek eszméi nem kellenek a népnek, mégis be akarnak jutni a nemzetgyűlésbe . . .

Ezután páter Zadravetz István, a szegedi gondolat másik hírhedt vezetője, a nemzetinek kikiáltott hadsereg nemrég kinevezett tábori püspöke áldja meg a MOVE zászlaját, amelyet a zászlóanya, Horthy Miklósné nyújt át Gömbösnek. – Nincs egy szervezet sem – mondja Horthyné –, amely olyan becsülettel és hazafias hűséggel akarná szolgálni a hadsereg nagy gondolatát, mint a MOVE.

Gömbös a zászlóra mutatva fogadja a MOVE nevében: – Ha újra áldozatul kell adnunk mindenünket, százszor is meghozzuk az áldozatot ezért a zászlóért, és minden erőnkkel azon dolgozunk, hogy visszaszerezzük az ország régi határait, Szent István koronájának országait. – E szavakban már Horthy elkövetkező szerepére utal.

A zászlóátadás után Horthy és Gömbös összeölelkeznek.

Másnap Horthy rendelkezéseket ad ki a hadseregben a MOVE szellemének erősítésére, politikai értelmű segítésére.

E polgárháborúval, esetleg Gömbösék katonai puccsával fenyegető küzdelemben a magát még mindig pártonkívülinek nevező Bethlen igyekszik a mérleg nyelve lenni, közvetíteni. Máris szoros a politikai kapcsolata Horthyval, igyekszik továbbra is befolyása alá vonni Gömbös törekvéseivel szemben. Horthyról közismert: gyakran annak ad igazat, akivel utoljára beszél. Ennyiben állásfoglalása és politikája valóban kiszámíthatatlan, amit Bethlen csakúgy kihasznál, mint Gömbös. Bethlen tanácsolja most is Horthynak és eléri nála, hogy ne a Gömbös által szervezett katonai puccsal, hanem legális formák között, a nemzetgyűlés révén, politikai kompromisszumokkal szerezze meg a kormányzóságot. Messzemenő szolgálatát ajánlja fel e tekintetben Horthynak. Miniszterelnökséget remél ezért rövidesen cserébe. A még tavaly novemberében létrejött Huszár Károly vezetése alatt álló koalíciós kormányban továbbra is részt vesz a Szociáldemokrata Párt. Készül a kormány által meghirdetett nemzetgyűlési választásra, amely – a keresztény nemzeti kurzus elképzelése szerint – arra hivatott, hogy törvényesítse és állandósítsa a fennálló ellenforradalmi rendszert.

3

A *Liberator* amerikai folyóirat tudósítója az első újságíró, aki meglátogathatja a Bécs közelében, Karlsteinben, szigorú őrizetben tartott Kun Bélát. Az újságíró kérdésére nyilatkozik Kun a magyar szociáldemokrata vezetők politikájáról: – Ismételten állítottuk a szociáldemokraták elé a választást: vagy a burzsoázia diktatúrája, vagy a proletariátus diktatúrája. Harmadik lehetőség nincs. Ma mindenki láthatja, hogy mennyire igazunk volt. Katonai erőszak, elnyomó, bilincsekbe verő rendszabályok nyűgözik le Magyarországot. Mindez a Szociáldemokrata Párt segítségével történik. A burzsoá diktatúra alakja változhat, de a munkásosztály helyzete ugyanaz marad minden alakjában. Nyomor, éhség, elnyomatás, kiuzsorázás vár a munkásra, és a munkásság ezt egyre világosabban látja is. A Szociáldemokrata párt csődje teljes. Ezektől a bársonyszékben ülő vezérektől, a tanácsdiktatúra belső feldúlóitól végképp elmegy az étvágya a magyar munkásságnak.

Amit Kun Béla mond a jobboldali szociáldemokrata vezetőkről, hogy elvesztették a dolgozó tömegek támogatását, számolnak ezzel az ellenforradalom pártjai is. Igyekeznek erre hivatkozással a szociáldemokratákat kiszorítani a kormányból és a létrehozandó nemzetgyűlésből. Gömbösék meg azt hangoztatják, hogy a szociáldemokraták bűnrészesek a Tanácsköztársaság létrehozásában.

A keresztény kurzus politikai hadjárata nemcsak a Szociáldemokrata Párt megsemmisítését célozza. Döntően a KNEP részéről az a törekvésük, hogy a munkásság körében „keresztény" jelszavakkal kereszténytyszocialista szakszervezetek létesítésével teremtsenek ellenforradalmi bázist. Ily módon akarják szétzúzni a munkásság évtizedes, szívós harcban létrehozott, a fehérterrorral szemben is megőrzött szervezeteit.

A magyar munkásosztály és a haladó rétegek harci ereje azonban most, 1920 januárjában már más, mint volt a fehérterror első hónapjai szörnyű elesettségében. A továbbtartó fehérterror ellenére rövidesen talpra áll, összetart, hogy sikeresen megőrizze szakszervezeteit. Elősegíti ezáltal a Szociáldemokrata Párt fennmaradását. Mivel azonban a fehérterroristák elhurcolják a baloldali érzelmű vezetőket, vagy félreállni kényszerítik őket, mindkét szervezet központi vezetésében túlsúlyra jutnak a jobboldali szociáldemokraták. Az alsóbb szervezetek vezetése részben megmarad baloldali, itt-ott kommunista kézben. Ennek is köszönhető, hogy különösen Budapesten és ipari környékén a munkásszervezetek újra komoly politikai erőt képviselnek. Taglétszámuk meghaladja a kétszázezret.

Újjászerveződik a Kommunisták Magyarországi Pártja is, amely az 1918. novemberi megalakulása óta eltelt esztendő győzelmeinek és most vereségének tapasztalataival kerül illegalitásba. Járatlan az illegális pártmunka szervezésében, elméleti és gyakorlati kérdéseiben. Az első illegális központi vezetés rövidesen áldozatául esik a fehérterrornak. Részben kénytelenek külföldre menekülni.

Illegális központi vezetés nélkül a nagy vereségeket szenvedett, a fehérterror körülményei között újjászerveződő Kommunista Párt nem tud egységesen irányított országos szervezetet létrehozni. Nem sikerül egységes akciókba vezetni az illegálisan külön-külön szerveződő és tevékenykedő, harcolni kész csoportokat. A kommunista csoportok nagy része, különösen vidéken, sem egymással, sem a párt központi szervezeteivel nem jut kapcsolatba.

A Kommunisták Magyarországi Pártja újjáépítésével egyidejűleg folyik a kommunista ifjúmunkások szervezése.

1919 novemberében külföldön, Ausztriában megalakul a KMP Ideiglenes Központi Bizottsága. Tagjai az osztrák szociáldemokrata és polgári koalíciós kormány által internált Kun Béla, Landler Jenő, Pór Ernő. A Bécsben félillegálisan tartózkodó Lukács György, Hamburger Jenő és Magyarországon Hirossik János. Az Ideiglenes Központi Bizottság megbízásából egymás után érkeznek a futárok Magyarországra azzal a feladattal, hogy kapcsolatot teremtve a szétszórtan szervezkedő illegális kommunista csoportokkal, központi irányítás alá vonják őket. A fehérterror körülményei között állandó veszély fenyegeti azokat, akik e feladatra vállalkoznak. Közülük többen a tiszti különítményesek kezére jutnak. Életükkel fizetnek hősi tetteikért.

Az Ideiglenes Központi Bizottság kapcsolatot teremt Budapesten a vasas-, fás, bőrös, szabó és nyomdász szakszervezetekben működő, valamint az ipari peremvárosok, Újpest, Kispest, Csepel, Pesterzsébet munkásotthonaiban gyülekező kommunistákkal. A soproni, győri, tatabányai, salgótarjáni, miskolci, szegedi és debreceni csoportok tagjaival. Jelentős kommunista szervezet tevékenykedik Baranya megyének ekkor még a jugoszláv hadseregtől megszállt részén, Pécsett és környékén.

Az Ideiglenes Központi Bizottság Bécsben megjelent, az országba becsempészett kiáltványa harcra hív fel:

„Magyarországon a burzsoázia mezítelen diktatúrája uralkodik. Mezítelen és leplezetlen, mert ittas a saját győzelmétől, és nem érzi szükségét annak, hogy szemérmesen olyan frázisok mögé bújjék, amelyek mögött a többi ország kapitalistái meghúzódnak. A Horthy-diktatúra minden szabad szót csírájában akar elfojtani. A hatalom újra a feudális agráriusok kezében van, akik arra kényszerülnek, hogy a fehércsapatok védelme alatt a felállítandó királyságban újra létrehozzák elveszett uralmukat... A párt drága árat fizet a fehérterror körülményei között végzett illegális munka elsajátításáért. A súlyos áldozatok nem riasztják vissza a küzdelem folytatásától. A börtönöket hiába tömik meg kommunistákkal, hiába kínozzák őket halálra, ácsolják az akasztófákat, a párt él, lelkesíti a Tanácsköztársaság emléke..."

1919 decemberében megjelenik a KMP Budapesten kiadott illegális röpirata:

„Ne csüggedjetek! Az eszme él és győzni fog! A világforradalom erjed. Mindenütt forrong és készülődik a munkásság. Ne higgyetek a magyar lapok őrületes hazugságainak. Az orosz Vörös Hadsereg

harctéri sikerei és helyzete soha oly szilárd és győzelembiztos nem volt, mint most... Őrizzétek meg önuralmatokat! Védjétek meg szervezeteiket és a szakszervezetek egységét! Éljen bennetek szilárdan a tudat: a proletárság ügye nem veszhet el, a világforradalom itt van és győzni fog."

A hazai és külföldre kényszerült kommunisták egyaránt abban reménykednek, hogy a magyarországi ellenforradalom, a fehérterror csupán átmeneti időszak. Az emigránsok hamarosan hazatérhetnek Magyarországra, pártépítő munkára. Kun Béla az 1920 januárjában az internáló táborból kicsempészett és kiadott, *Forradalomról forradalomra* füzetében üzeni a magyar munkásosztálynak: „Az új forradalom zászlaját a fehérterror a proletariátus vérével festette vörösre. Erre emlékezzetek!" Elvi szempontokat közöl a Kommunisták Magyarországi Pártja újjáalakításáról. A párt legális szervezkedésének lehetősége teljesen kizárt. Mint illegális pártnak, nagyon meg kell válogatnia tagjait. A Kommunisták Magyarországi Pártja olyan zárt jellegű, előharcos csapata a proletariátusnak, amelynek nem csupán tagdíjfizető tagokra van szüksége, hanem cselekvő, küzdő és kitartó forradalmi harcosokra. Minden gyárban, minden munkahelyen kommunista szervezetet kell létesíteni, ezeket kiépíteni, kiszélesíteni: ez a pillanat elsőrendű feladata. A fehérterror minden kínja, minden vérengzése csak újabb ösztönzés a kommunisták számára, hogy szervező és felvilágosító munkával előkészítsék a forradalom új szakaszát, a proletariátus diktatúráját Magyarországon.

A párt szervező és politikai munkája nem hiábavaló. Röplapjai nem hullanak terméketlen talajra. A karhatalmi főparancsnokság védelmi osztálya így számol be a MAV Gépgyár munkásainak hangulatáról: „A munkáslétszám jelenleg körülbelül háromezer. A munkások közül aránylag sok a volt vöröskatona, mintegy harmincöt-negyven százalék... Rendkívül elkeseredettek, s igen nagy részük megint a kommunizmus felé hajlik. Sokan mondják, hogy eljön az idő, amikor megint ők lesznek uralmon. Mások az újabb kommunizmus időpontját februárra emlegetik."

A szovjet haderők általános előrenyomulása – és hogy ennek nyomán Anglia, Franciaország és Olaszország kénytelen megszüntetni a gazdasági blokádot Szovjet-Oroszország ellen – növeli a munkástömegek reményeit, és ugyanakkor nagyfokú nyugtalanságot kelt a még ingatag ellenforradalmi rendszer táborában. Erősítik

tehát a terrort; hajszát indítanak a proletárforradalmat hirdetők ellen. A párt mégis szerveződik, erősödik.

Számos áldozatot követel a szociáldemokrata baloldal erősödő harca is. Lakásáról elhurcolják Cservenka Miklóst, a Szociáldemokrata Párt titkárát. Horthy főhadiszállására, a Gellért-szállóba viszik. A párt megbízottjaként két ügyvéd bejut oda. Visszakérik a különítményesektől Cservenkát. Közbelépésük eredménytelen. Bejutnak ekkor Horthy elé. Azt válaszolja nekik: – Ajánlom, az urak ne keressék tovább azt az embert. Veszedelmes kommunista volt . . . „Volt" – mondja Horthy, és Cservenka soha többé nem kerül elő. A holtteste sem.

A Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetése a Huszár-kormányban való résztvételével igyekszik lecsendesíteni a végletekig elkeseredett munkástömegeket. A szociáldemokrata munkások nagy része felháborodással fogadja a tanácsot. A vezetők távozását követeli: „Ne legyenek a kormány szánalmas cégére! Miniszterekként ne szolgálják, ne fedezzék tovább az ellenforradalom szörnyűségeit!"

Megoszlik a munkásosztály szervezett tömegeinek véleménye abban is, hogy részt vegyenek-e a választásokon. Egyesek azt vallják: a munkásosztály az egyre fokozódó választási terror miatt amúgy sem juthat valódi képviselethez, nincs értelme tehát áldozatokat hozni a reménytelen harcban. A jobboldali pártvezetés véleményét bizalmas tájékoztató leveleiben a Bécsbe emigrált Garami Ernő rögzíti. Arról ír: a Szociáldemokrata Párt kilépése és visszavonulása a választásoktól maga után vonná az antanthatalmak politikai beavatkozását. Ezzel olyan új politikai helyzet alakulna ki, amelyben a Szociáldemokrata Párt érvényesítheti a legfontosabb szabadságköveteléseket és a választások tisztaságát.

Teljesen naivnak bizonyul Garamiék eme számítása. Az ellenforradalom nem tart már az antant politikai beavatkozásától. Semmibe venné beavatkozását. A szociáldemokrata baloldal és a kommunisták helytelenítik a pártvezetés antantillúzióját. A harc semmilyen formájáról, a választásokról sem akarnak lemondani. Helytelenítik a politikai passzivitás minden formáját, mert ezzel csak az ellenforradalmat erősítenék.

Biztató példaként említik, hogy az ellenforradalom féktelen terrorja és demagógiája ellenére több mint kétszázezer fő a szakszervezetek létszáma, amely a Szociáldemokrata Párt gerince és legfőbb ereje. Számítani lehet rájuk a választásokon. A szakszervezetekbe és a Szociáldemokrata Párt köré tömörülő százezrek olyan jelentős

tényező, ami a választási harcban – ha a párt nem kényszeríti őket passzivitásba – feltétlenül éreztetné politikai hatását. Gyengítené az ellenforradalom pártjainak választási esélyét; viszonylag erős szociáldemokrata képviseletet juttatna a nemzetgyűlésbe.

A jobboldali Buchinger, a Szociáldemokrata Párt titkára beismeri: a választási agitáció folyamán, különösen a fővárosban és a nagyobb vidéki helyeken, sikerült úgy megmozgatni a munkásságot, hogy az egész szocialista mozgalom újjáéledését lehet remélni. Valószínű, hogy a nemzetgyűlésbe olyan tekintélyes szociáldemokrata képviselők juthatnak be, akik alaposan megzavarhatják az ellenforradalom köreit.

Garami sürgető leveleinek hatására a pártvezetés mégis elhatározza kilépését a Huszár-kormányból. Nem vesz részt a nemzetgyűlési választáson sem. 1920. január 15-én Peyer és Miakits levélben fordul Huszár miniszterelnökhöz. A Szociáldemokrata Párt – írják – teljes őszinteséggel arra törekedett, hogy közreműködésével a kormányban az ország lakosságára nézve elviselhetők legyenek a várható súlyos békefeltételek, és megjavuljanak a közállapotok. Szándékuk megvalósítását megakadályozzák bizonyos tényezők, amelyek a kormánytól függetlenül beavatkoznak az ország ügyeinek intézésébe.

Peyer és Miakits nem meri megmondani, csak körülírja, hogy Horthyra és környezetére utal. A karhatalmi alakulatok – folytatódik a levél – olyannyira akadályozzák a Szociáldemokrata Párt működését, és az utóbbi időben az üldözés olyan arányokat öltött, hogy ezekért az állapotokért nem vállalhat a párt felelősséget. A választási előkészületek során máris több száz párttag került letartóztatásba, sőt, internáló táborba, többnyire kihallgatás nélkül. Ezeknek a politikai okokból letartóztatott s a legrosszabb egészségügyi állapotok közé került embereknek a szenvedéseit leírni sem lehet. Ha e szerencsétlenek szenvedései nyilvánosságra jutnak, az egész kultúrvilág felháborodását váltják ki.

Ilyen előzmények után határozza el a Szociáldemokrata Párt választmánya: a kormányból kilépésre szólítja fel miniszterei, és nem vesz részt a nemzetgyűlési választásokban.

A kommunisták egyetértenek a kiválással, de helytelenítik a választások bojkottját. Élesen támadják a szociáldemokrata vezetést amiatt is, hogy „egy időre" eláll a munkásosztály gazdasági követeléseitől. „Az ország újjáteremtésében a munkásságnak derekasan ki kell vennie a részét – magyarázza a *Népszava* cikkírója. – Dol-

goznia kell, s mindent elkövetnie, hogy az újjáteremtés a legrövidebb időn belül bekövetkezhessék. Bérdifferenciák ne legyenek akadály. Tilos a sztrájk. Ha nézeteltérés adódik, azt be kell jelenteni a központi pártszervezetnek, amely elintéz minden kérdést."

A Szociáldemokrata Párt olyan körülmények között folytatja e megalkuvó politikát, amikor a nyomor az 1914–1918-as világháború legsúlyosabb esztendeinek nélkülözéseit is felülmúlja. A vesztett háború mérhetetlen terhét a nagytőke és a földbirtok a népre hárítja. Elviselhetetlen a drágaság. A bérből élők éhbérért dolgoznak. Minimálisra csökkentik a mezőgazdasági munkások járandóságát. A pénz vásárlóértéke a súlyos infláció következtében rohamosan csökken. A gazdagok külföldi valutára cserélik vagyonukat. Sohasem volt Magyarországon a nyomor és a gazdagság ellentéte oly rikító, mint a fehérterror eme szörnyű hónapjaiban. A Közélelmezési Minisztérium jelentése szerint: „A liszt- és kenyérellátás a lehető legkedvezőtlenebb. Tartalékkészletek nincsenek. A lakosság liszt- és kenyér-fejkvótáját havi 3,6 kg-ra kell leszállítani . . . A burgonyaellátás már hetek óta majdnem teljesen szünetel. A főváros zsírellátása teljesen csődbe jutott. A húsellátásban az áruhiány mérhetetlen drágaságot idézett elő. A közepes jövedelmű tisztviselő és munkásember hússal való táplálkozásra nem is gondolhat. Cukor csak a lánckereskedelemben szerezhető be, azon igen csekély mennyiségtől eltekintve, amelyeket cukorjegyre az élelmezendő lakosságnak kiszolgáltatnak . . . A tejellátás a legszomorúbb képet mutatja. A napi teljes felhozatal megközelítőleg sem fedi a kórházak és csecsemők szükségletét . . . "

1920. január 17-én a budapesti városparancsnokság jelenti a kenyérhiány és a nélkülözések miatt fokozódó elégedetlenségről: „Bizalmas! Címzett saját kezű felbontására! . . . Napról napra szomorú és aggasztó események ismétlődnek meg. A tömegek már este nyolc órakor sorakoznak a pékboltok és községi üzemek előtt, hogy reggel hét és nyolc órakor kenyérhez jussanak. Emberileg el nem képzelhető szenvedések, nélkülözések és fázások között várják a megérkező kenyérküldeményt . . . Az embergyűrű folyton hosszabb és hosszabb lesz, és amikor már elég nagy és erős tömeget képez, az eddig hallgatag tömegből váratlanul a következő éles megjegyzések hangzanak ki: – Meddig fogunk még tűrni? – Menjünk a fővezérhez! – Bezzeg jól élnek a fehértisztek! – Világos, hogy hetek óta jól szervezett, csendes uszítás és lázítás folyik. A tömegeknek asszisztáló rendőrség és karhatalmi felügyelet mellett

ezek a jelenetek nap nap után megismétlődnek, a hangulat folyton izgatóbb, és a kenyérért váró, éhes tömeg folyton elkeseredettebb. Miután ugyanaz a jelenet éjszakánként legalább 120–130 helyen megismétlődik, ugyanez a lázító aknamunka szívósan és pontosan folytatódik, könnyen ki lehet találni, hogy az éjjelenként váró és éhező nép hangulata hova fog vezetni . . . "

Nem jobb a helyzet vidéken sem. A szobi főszolgabíró jelenti a járás területén uralkodó, szörnyűséges éhínségről: „A gyerekek csoportostul járják az utcákat, koldulnak, hogy egy falat ennivalóhoz jussanak, a felnőttek pedig otthon, ágyban fekszenek, mert a sok éhezés miatt arra is gyengék, hogy fölkeljenek. A jövő nemzedék megmentése érdekében az Istenre kérem méltóságodat, hogy személyes befolyását latba vetve hasson oda, hogy az amerikai segélyezési akció járásom községeire is kiterjesztessék."

A budapesti katonai városparancsnokság felfigyel az amerikai, angol, francia és olasz tőke magyar vállalatok megszerzésére irányuló tevékenységére is. Az amerikai tőke az első, amely kapcsolatot keresett a magyar pénzügyi világgal. Igyekezett a Hitelbank birtokában levő Magnezitművek, Magyar Földgáz, Ganz-féle Villamossági, az Urikány–Szászvári Kőszénbányák részvényeinek nagy részét megszerezni. Az angol tőke a Kereskedelmi Bankkal és az Angol–Osztrák Bankkal dolgozott együtt. Mindkettő utasítást kapott, hogy minden piacra kerülő vasgyári és fémipari, valamint szénbányászati részvényt korlátlan mennyiségben megvásároljon. A Magyarországon járt angol szakértők megállapították, hogy a magyar bányák teljesítőképessége csak minimális mértékben kihasznált, úgyhogy, ha megfelelő tőke és nagyszabású koncepció társul, a magyar szén- és vasbányák termelőképessége az addigi háromszorosára fokozható. Ezért az angolok felfogása az, hogy például a Magyar Általános Kőszénbánya részvényei tízezer koronáért sem drágák, a salgótarjáni és rimamurányi bányák részvényeinek árát egyenesen nevetségesnek tartják.

A részvények és vállalatok felvásárlásához legkésőbb a franciák fogtak hozzá, noha nekik volt régebben a legközvetlenebb kapcsolatuk a magyar gazdasági élettel.

Most, midőn látják, hogy a magyar vállalatok legértékesebbjeit az olaszok, angolok, sőt, hollandok kaparintják meg, ők is elküldik Budapestre meghatalmazottaikat. A Leszámítoló Bank most már teljesen francia befolyás alá kerül.

Az olaszok eddig három nagy jelentőségű üzletet kötöttek Ma-

gyarországon. Átvették a Hoffman-cég tengerentúli vállalatait, a Fabank tizenhét erdőipari vállalatát, az Agrárbank parcellázási és erdőüzleteit, horvátországi kitermeléseit és sertéshizlalóit. Alkudoznak a Hitelbank tulajdonát képező fiumei rizshántolóra és a Leszámítoló Bank raktárházára.

Hogy mit jövedelmeznek e vállalatok Magyarországon, erről is tájékoztat a budapesti katonai városparancsnokság jelentése. A petróleumipari vállalatok 1918–1919. évi mérlegei óriási nyereséget mutatnak ki. Az Apollo Kőolajfinomító Gyár évi feleslege nyolcmilló-kétszázezer korona. A hazai Kőolajfinomító kétmillió-hatszázezer korona tiszta nyereséggel számol.

4

A Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártjában a Huszár- és a Friedrich-csoport tovább verseng egymással a hatalomért. Friedrich és Huszár harcában kifejeződik a KNEP viszonya Horthyhoz is. Huszár miniszterelnök Horthy segítségével próbál posztján maradni. Friedrich a királyság helyreállításával, Károly király hazahozatalával akarja Horthy nyílt katonai diktatúráját meghiúsítani. A Kisgazdapártban a nagybirtokot képviselő Rubinek-csoport nem tudja a szélesebb paraszti és részben kulákrétegekre támaszkodó Nagyatádi Szabó Istvánt félreállítani.

A KNEP győzelme érdekében Friedrich szoros szövetségben Beniczky belügyminiszterrel, az államapparátus felhasználásával igyekszik csökkenteni a Kisgazdapárt választási esélyeit. Az *Új Barázda*, a Kisgazdapárt hivatalos lapja, keserűen panaszolja: „Pártunk vidéki szervezkedését, jelöltjeinek szabad mozgását helyenként mesterségesen igyekeznek megszorítani. Nemhogy jóindulatot tapasztalnának, de itt-ott erőszakkal is merészkednek fellépni ellenük. Hivatalos és nem hivatalos tényezőktől már eddig is nem egy sebet szenvedtünk, és ezzel az alkotmányos harc tisztaságán is folt támadt."

Friedrich és Beniczky szélsőséges legitimista törekvése így kerül összeütközésbe egyrészt a KNEP horthysta szárnyával, Huszár miniszterelnökkel, ugyanakkor a szabad királyválasztó Kisgazdapárttal. Keresztezik Gömbösék hatalmi terveit is a kormányzóság megszerzésére.

Friedrich-Beniczkyék arra törekszenek, hogy a KNEP választási győzelme esetén – amit nagyon remélnek – szűnjék meg a valamennyi pártot képviselő, koalíciós Huszár-kormány. A KNEP szakítson a szabad királyválasztó Kisgazdapárttal, és egyedül alakítson kormányt. Ennek Friedrich legyen a miniszterelnöke. Ez esetben nem úgy, mint Huszár, Friedrich mindenképpen olyan politikát követne, hogy megakadályozza Horthy kormányzóságát. Ha az antant semmiképp nem engedélyezné József főherceg kormányzóságát, a KNEP jelöltje gróf Apponyi Albert.

Horthy több alkalommal tárgyal erről Thomas Hohlerrel, az új budapesti angol főmegbízottal. Hohler jelenti Londonba: Horthy felvetése szerint félő, hogy a választások eredményeként olyan parlament jön létre, amely Friedrichnek adja a miniszterelnöki tárcát, aki József főherceget helyezi a kormányzói székbe. Az új parlament, amelynek valószínűleg sok paraszt tagja lesz, a nagybirtok felosztását fogja követelni, jóllehet a nagybirtoktól függ Magyarország virágzása. Nem lenne-e okosabb – kérdezte Horthy az angol főmegbízottól –, ha katonai diktatúrát hozna létre még a választások előtt?

Cserébe az angol hozzájárulásért Horthy felajánlja: a magyar kormány lehetetlen helyzetében kénytelen új külpolitikai orientációnak utánanézni. Csakis Nagy-Britannia jöhet szóba, amely iránt neki és országának teljes a bizalma.

Megjátssza Horthy az angolok előtt ugyanazt, amit tavaly ősszel, a Clerk antantfőmegbízottal folytatott tárgyalások idején. A rend és fegyelem képviselőjének igyekszik magát feltüntetni. Kijelenti: erélyesen igyekszik letörni mindenfajta szélsőséget, betartva az antanttal kötött megállapodásokat. Az ország belső nehézségeit taglalva a továbbiakban kifejti: az elmúlt hónapok lehetetlen helyzetében is képes volt a magyarországi bolsevizmus újbóli kitörését megakadályozni. A lehetőséghez mérten gátat vetett az erőszaknak és antiszemitizmusnak.

Hohler mindezt azzal jelenti kormányának: Horthy tengernagy neki még a háború előttről régi, nagyon bizalmas barátja. Emiatt vele sokkal nyíltabban beszél, mint másokkal. Ő is bízik teljes őszinteségében. A tengernagyot abszolút becsületesnek, erősnek látja. Jellemében semmi nincs a kalandoréból vagy a harcias soviniszta éből. Alkalmasnak tartja a kormányzói posztra.

Hohler ezek után kérdezi: mit válaszoljon Horthy katonai diktatúrás törekvéseire? Az angol kormány válasza az: az antant elköte-

lezte magát a koalíciós kormány és a választások mellett. Ezért aligha lehet vállalni a katonai diktatúrát, vagy visszautasítani a választások eredményeként létrejövő kormány elismerését. Annyiban Hohler segítséget nyújthat Horthynak, hogy a legesélyesebb személy, József főherceg kormányzóvá jelölését diplomáciai úton tegye lehetetlenné.

A választások előtt egyre fokozódó hatalmi versengésben Friedrich a Horthy-ellenes legitimista politikájának támaszul akarja megnyerni a szociáldemokratákat. Ennek érdekében politikai engedményeket ígér, különösen, hogy jól tudja: a szociáldemokraták szívesebben veszik József főherceg vagy Apponyi kormányzói jelölését, mint Horthyét. Garami szociáldemokrata pártvezér már korábban is Apponyi grófot javasolta Huszár helyett miniszterelnöknek.

A január 22-én megtartott titkos tárgyaláson részt vesznek: Friedrich, Beniczky, Bleyer miniszterek, Pekár Gyula államtitkár. A Szociáldemokrata Pártot Miakits, Vanczák János és még négyen képviselik. A tárgyalásról felvett jegyzőkönyv tanúsítja: a Szociáldemokrata Párt nyilvánosan meghirdetett választási passzivitása a kulisszák mögött átalakul a keresztény kurzus Friedrich–Beniczky-szárnyának politikai támogatásává.

A tárgyalás jegyzőkönyve rögzíti a két tárgyaló fél kölcsönös politikáját, ha a keresztény kurzus Friedrich–Beniczky-szárnya a Szociáldemokrata Párt segítségével kerülne a választásokon hatalomra.

A kölcsönös megértés alapjaként a Szociáldemokrata Párt elismeri a nemzeti irányzatot és integritást (Nagy-Magyarország visszaszerzését). Addig is felfüggesztik az osztályharcot. Bekapcsolódnak a konszolidációba és a politikai életbe, de továbbra sem vállalnak posztot a kormányzatban. Elvárják a közszabadság biztosítását, a politikai üldözések beszüntetését, az ártatlanok kiszabadítását. Helyeslik azok megbüntetését, akik a bolsevista mozgalmakért büntetőjogilag felelősek. A Szociáldemokrata Párt nem vesz részt a választásokon. Oly módon ad Friedrichéknek választási segítséget, hogy a *Népszava* eligazítja a szociáldemokrata választókat: ne szavazzanak demokratikus pártállású polgári liberális jelöltekre. Keresztben áthúzott szavazólappal szavazzanak.

A Szociáldemokrata Párt utóbb e titkos megállapodást azzal indokolja: Horthy-ellenes célzattal tette.

A liberális ellenzéki pártok, amelyek osztozkodni remélnek szociáldemokrata szavazatokon, árulásnak tartják az áthúzott lappal szavazást. Fenyő Miksa polgári liberális politikus ez alkalomból le-

velet ír a Szociáldemokrata Párt vezetőinek. Nem tudja elfojtani keserűségét amiatt, hogy őt, aki a szociáldemokrata pártvezetők biztatásával és ígéreteivel indul a választási küzdelembe, mégsem támogatják. Furcsállja a párt magasabb szempontjait – céloz a tudomására jutott titkos egyezményre.

Az ellenforradalom és a fehérterror demagóg erői egyre inkább zavarják a nagytőke és nagybirtok terveit. Az uralkodó osztályok továbbra is elismerik és nagyra becsülik Horthyt, amennyiben a legteljesebb nagybirtokos uralom mellett a legkönyörtelenebb nagytőkés diktatúrának is képviselője. Az ellenforradalom győzelmével azonban most már konszolidációt, nyugalmat akarnak. A kapitalista termelés és profit konszolidációját. A különítményesek nyílt kegyetlenkedéseit, szélsőséges antiszemitizmusát rugalmasabb formákkal, a parlamenti látszat és a szociáldemokraták felhasználásával, az erőszak törvényesített eszközeivel szeretnék felváltani. A belső osztály-erőviszonyok és a nemzetközi események egyaránt ilyen irányba hajtják a magyar uralkodó osztályokat és velük Friedrichet, Beniczkyt.

Ezért ígérnek engedményeket a Szociáldemokrata Pártnak, ha támogatja a legitimisták Horthy kormányzóságát ellenző politikáját. Mert Horthy fegyveresei még mindig nehezítik a konszolidációs törekvéseiket. A nagytőke és nagybirtok attól tart, hogy a politikai vezetésben osztoznia kell más csoportokkal és rétegekkel, a szélsőséges diktatúra különítményes képviselőivel.

Az ellenforradalom 1919. augusztusi győzelmétől mindmostanig a tőkés-nagybirtokos rend megszilárdításában Gömbös vezetésével nagy szerepet tölt be a dzsentri-katonatiszti kör. Ugyanez a réteg a világháború előtti Magyarországon a nagybirtokosok, a nagytőke nyílt kiszolgálója. Tevékenységükkel lényegében most is az ő érdekeiket szolgálják, de mint a „szegedi gondolat" képviselői, mi után végrehajtották az ellenforradalom piszkos munkáját, nem akarnak csupán bábok maradni. Felismerik, hogy Nagy-Magyarország irredenta illúziójának felkeltésével, antikapitalista demagógiával és különösen antiszemitizmussal széles kispolgári, sőt más rétegeket is politikájuk uszályába vonhatnak. Nem elégszenek meg korábbi szolgaszerepükkel. A nagybirtok és nagytőke, amely a maga megszokott, régi módján akar kormányozni, szükségszerűen szembekerül a szegediekkel.

E megváltozott erőhelyzet az ellenforradalomnak ebben a szakaszában főforrása az uralkodó osztályokon belüli alapvető ellentétnek. A szélsőjobboldal részéről annyiban, hogy a katonai diktatúra vagy a nagybirtokos–nagytőkés konszolidáció jegyében történjék-e a kormányzóválasztás. Az uralkodó osztályok egymás közti küzdelme ez, és nem a legszélesebb tömegeké, amelyek, megszenvedve a fehérterrort, szívesen gondolnak vissza az őszirózsás Károlyi-forradalom és a Tanácsköztársaság haladó törekvéseire.

A belpolitikai körülmények mellett külpolitikai okok kényszerítik a fehérterror pártjait, még Horthy–Gömböséket is, hogy törvényesítsék uralmukat, és nemzetgyűlési választásokat tartsanak. Már ennek előkészületeiben bebizonyul azonban, hogy az antant nagyhatalmak által az ellenforradalomra kényszerített „demokratikus" választójog mit sem ér, ha eltűri az ekkor már a koalíciós Huszár Károly kormány és Horthy fővezérségének együttes, sőt különkülön és egymás ellen is irányuló államhatalmi és közigazgatási, illetve katonapolitikai választási terrorját.

A választások az 1918-as polgári forradalmat megelőző időkhöz viszonyítva lényegesen szélesebb alapon történnek. A féktelen terror és az otromba visszaélések miatt azonban a választás kezdettől nem titkos, nem is általános. Számos helyen, ahogyan ezt a fővezérség propagandaosztálya a katonai hatóságoktól körlevélben megköveteli, az a KNEP-tag vagy kisgazdapárti lehet csak képviselőjelölt, aki a fővezérség felé írásban elkötelezi magát, hogy a nemzetgyűlésben Horthy kormányzóvá választására szavaz.

Ahol ezt nem vállalják, a jelölteket és támogatóikat zaklatják, többeket letartóztatnak. Az ország százhatvannégy választókerületéből negyvennégyben „nem akad" ellenjelölt. E helyeken a KNEP és a Kisgazdapárt megállapodása alapján „egyhangú" a választás. Itt a választók csakis egyetlen jelöltre adhatják szavazatukat. Így jut képviselői mandátumhoz a KNEP és a Kisgazdapárt valamennyi vezetője.

A „pártonkívüliként" szereplő Bethlen István grófnak is felajánlanak „egyhangú" kerületet, de ő elhárítja. Nem lép fel képviselőjelöltként. Oka ennek az, hogy Horthy már a Clerk-tárgyalások idején Bethlent szerette volna miniszterelnöknek. Ha kormányzóként hatalomhoz jutna, őt szánja Huszár Károly utódjának. De éppen ez a számítás teszi a legitimista körök vezetőit bizalmatlanná Bethlennel szemben. Elszigetelődik emiatt, és politikai visszavonulásra kényszerül. A kormány megbízásából Párizsba utazik a bé-

ketárgyalásokra. De onnan visszatérve ismét nyitva az út előtte, hogy Horthy kormányzóságával miniszterelnök-jelöltként lépjen fel.

Gömbös Gyula nem képviselőjelölt. Ehhez le kellene mondania szolgálaton kívüli tiszti pozíciójáról. Civilként viszont nem lehetne a MOVE elnöke. E tisztségét nem hajlandó felcserélni a képviselőséggel.

Hatvannyolc KNEP, ötvenhét kisgazda, kilenc egyéb pártállású képviselő kerül a nemzetgyűlésbe. Harminc képviselői kerületben, ahol a jelöltek egyike sem éri el a teljes többséget, február 13-án pótválasztást tartanak.

Budapesten hatvanegyezren szavaznak áthúzott szavazólappal. Negyvenezren tartózkodnak a szavazástól. Nagy részük a Szociáldemokrata Pártra szavazna, ha nem mondja ki a passzivitást. A Kommunista Párt részvételéről szó sem lehet. A fehérterror törvényen kívül helyezte. Tagjainak, pártolóinak fizikai kiirtására törekszik.

A megválasztott nemzetgyűlés nem tükrözi a magyar nép valódi akaratát amiatt sem, mert a tiszántúli területeket még a román hadsereg tartja megszállva. E területeken a választásokat csak később, a kivonulás után, 1920 júniusában lehet megtartani. Bizonyos, hogy akkor az eredmények eltolódnak a Kisgazdapárt javára. A Tiszántúl református népe évszázadok óta Habsburg-ellenes.

A választások egyelőre csak KNEP többséget eredményeznek. A párton belül győz a Friedrich–Beniczky szárny. Friedrich már másnap követeli a Huszár-kormány lemondását és hogy a KNEP, szakítva a Kisgazdapárttal, egyedül alakítson kormányt. A KNEP elnökeként magának követeli a miniszterelnökséget. Azzal indokolja, a Huszár-kormány az antantfőmegbízott, Clerk közreműködésével jött létre, a választások megtartásáig. Annak idején ő a megállapodás érdekében azzal a kikötéssel mondott le a miniszterelnökségről, hogy a választások után visszakapja posztját. A Huszár-kormány, amelynek ő a honvédelmi minisztere, különben is több fontos kérdésben nem osztja az ő álláspontját.

Mégsem Friedrich–Huszár kérdés ez. A Horthy és Friedrich közötti politikai vetélkedés döntő fordulata Friedrich követelése, hogy visszakapja a miniszterelnökséget, nagy izgalmat kelt Horthy táborában, mindenekelőtt a fővezérségen. Fokozza Horthy–Gömbösék aggodalmát, hogy Friedrich követeli Károly király azonnali visszahívását is. Lépése mögött személyes érvényesülésének biztosí-

tása nagyobb súllyal szerepel, mint a Habsburg-restauráció, de teljesítése mindenképp csapás lenne Horthy kormányzóságára. Különösen hogy Friedrich mindezt azzal a nem titkolt szándékkal teszi: miniszterelnöki posztja révén ő intézné a kormáyzóválasztás előkészítését, éspedig Horthy ellen.

Nyílt a harc most már Friedrich–Beniczkyék és Horthy–Gömbösék között. A fővezérség elhatározza: Friedrichet ki kell irtani, vagy legalábbis lehetetlenné tenni.

Valamennyi KNEP-lap a Huszár-kormány lemondása, Friedrich miniszterelnöksége mellett foglal állást. Huszár elvben legitimista, de most január 29-én kijelenti: a miniszterelnökséget senkinek nem adja át, amíg a hatalmat a nemzetgyűlés kezébe nem teheti. Nyilatkozatát Horthyékkal, Gömbösékkel egyetértésben teszi, miután megfogadták Bethlen tanácsát: most már ne katonai puccsal, hanem a közeljövőben összeülő nemzetgyűlés által szerezzék meg Horthynak a hatalmat.

Horthy 1920. január 30-án az EKSZ által irányított fővezérségen fogalmazott hadparancsot ad ki a parancsnokságokhoz és a csapatokhoz. Kozma Miklós, a hadsereg propagandafőnöke, a Magyar Távirati Iroda útján, valamennyi lap első oldalán közölteti.

Hadparancsában Horthy kijelenti: a Huszár-kormány megalakítását annak idején – mint a Nemzeti Hadsereg fővezére – ő közvetítette az antant főmegbizott intenciója szerint. Mint fővezér írásban vállalt felelősséget a jogrend fenntartására, azon határozott kikötéssel, hogy a megalakuló kormány vezesse az ország ügyeit a nemzetgyűlés megalakulásáig. Ez a kormány a Huszár-kormány és nem más.

Ilyen megállapodás Horthy és Clerk között nem történt! Horthy mindössze arra kötelezte magát, hogy a hadsereg Budapestre való bevonulása nem von maga után katonai diktatúrát. A hadsereg alárendeli magát az antant közreműködésével létrejött kormánynak.

Horthy e megállapodás valótlan magyarázatával igyekszik a maga útját a kormányzósághoz előkészíteni. Hadparancsa – ennek érdekében – kimondja: ő mint fővezér a Clerk-féle megállapodást úgy értelmezi, hogy az új képviselőház válasszon ideiglenes államfőt: ennek adja át a kormány a hatalmat. Ezen ideiglenes államfőtől nyerjen megbízatást az új miniszterelnök.

Fenyegetően fejezi be hadparancsát. A Nemzeti Hadsereg és a karhatalom fegyelme, hazaszeretete szolgál biztosítékul arra, hogy

ő minden körülmények között keresztülviszi elhatározását . . . – Horthy az ország tudomására adja, hogy feltett szándéka minden más, bárhonnan jövő törekvéssel szemben fellépni. Hadparancsa leplezetlenül kifejezi azt a szándékát, hogy államfői minőségben a teljes hatalomra tör. Megakadályozza ennek érdekében Friedrich miniszterelnökségét, József főherceg vagy Apponyi kormányzóvá választását.

Hadparancsa természetesen nemcsak a hadseregnek és a fővezérségi karhatalmi alakulatoknak, a különítményeseknek szól. A MOVÉ-nak és azoknak a titkos és nem titkos szélsőjobboldali szervezeteknek is, ahol a vezetést Gömbösék tartják kézben, szervezik terrorisztikus módszerekkel a kormányzóválasztási propagandát.

A hadparancs végrehajtásaként a helyi katonai szervek utasítást kapnak a fővezérségtől, hogy a városokban, falvakban, társadalmi szervezetekben mindenütt és minden módon szervezzék meg az alulról jövő társadalmi nyomást Horthy fővezér kormányzóvá választására és József főherceg, illetve Apponyi gróf jelölésének meghiúsítására.

Horthy hivatalos életrajzírója, Pilch alezredes közli könyvében: 1920. január végén, amikor a legitimisták a még vajúdó állami és politikai helyzetre nyomást kívánnak gyakorolni, az ország és a nemzet jól felfogott érdekében és pártatlanságból is a fővezér utoljára és nyomatékosan figyelmezteti a tisztikart – érti ezalatt a legitimista tiszteket –, hogy a haza és a hadsereg újjászületésének mostani, döntő fontosságú idejében mindennemű politika elvi nyilvánításától, de még inkább a katonai beavatkozás gondolatától a saját érdekében óvakodjék . . . A katonai állás tekintélyével összse nem egyeztethető, hogy kétes kimenetelű vállalkozás jellegét magán viselő, hazafiatlan politikát űző, elfogult egyének által hirdetett és összehozott gyűléseken tiszt részt vesz, annak szolgálatába szegődve, eszközévé válik hamis politikai törekvések véghezvitelének . . .

Vádként hangzik mindez a legitimisták ellen.

Friedrich sajtónyilatkozatban ismételten közli: amikor ő a Clerk-tárgyalások idején lemondott a miniszterelnökségről, megállapodtak abban, hogy a választások után a Huszár-kormány lemond, a hatalom reá száll vissza. Ez a válasza Horthy hadparancsára. Tanácsosabbnak tartja azonban, ha most mégis lemond a miniszterelnöki szék azonnali elfoglalásának tervéről.

Huszár marad a miniszterelnök, egyben Horthy eszköze a kor-

mányzóválasztás előkészítésében. Sőt Huszár, aki tegnap még a nemzetgyűlés kezébe akarta visszaadni a miniszterelnökséget, Horthy hadparancsa nyomán sietve kijavítja önmagát. A megválasztandó ideiglenes államfőnek átadja a hatalmat. Ezzel biztosítja, hogy ne a nemzetgyűlés, hanem – ahogyan Horthy követeli – a megválasztandó, ideiglenes államfő nevezhesse ki az új kormányt.

Amikor a KNEP értekezletén a többség még mindig Friedrich mellett tüntet, a miniszterelnök felszólítja a tüntetés rendezőit: hagyjanak fel ezzel, mert nemcsak a KNEP egységét fenyegetik. A tüntetők nem tudják, de most vegyék tudomásul: vulkánon állnak.

A „vulkán" – Horthy. Huszár arra céloz, hogy a közelgő pótválasztások nyomán előrelátható már a legközelebbi napok politikai menetrendje. Február 16-án összeül a nemzetgyűlés. Feladata, hogy elfogadja az alkotmányosság helyreállításáról és az állami főhatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről az 1920. I. számú törvényt, megválassza a kormányzót. Akkor vagy megválasztják Horthyt, vagy kitör a vulkán! Különítményesei rátörhetnek a nemzetgyűlésre és azokra, akik ellenzik a fővezér kormányzóvá választását.

Huszár ismételt nyilatkozata Horthy mellett és Friedrich–Beniczky kiállása ellen: szakadást okoz a KNEP-ben. Mégis igyekeznek legalább a két hét múlva esedékes pótválasztásokig együtt maradni. A kérdés ugyanis most már nemcsak Huszár vagy Friedrich miniszterelnöksége és viszonyuk Horthyhoz. Nem is József főherceg vagy Apponyi gróf jelölése. Az, hogy egyáltalán a KNEP alakítja-e meg az új kormányt. A Kisgazdapárt arra számít, ha a pótválasztásokon megszerzi a nemzetgyűlés többségét, magának követelheti a miniszterelnökséget.

Hadparancsával Horthy visszavonulásra kényszeríti Friedrichet. De nem győzi le. Tart tőle, hogy hatására a nemzetgyűlés nem őt választja meg kormányzóvá. Gömbös és a fővezér legszűkebb környezete is így látja ezt. Kozma, a fővezérség hírszerző és propagandafőnöke, teljes erővel elkezdi a hadsereg erői, a megyei és járási katonai hatóságok, hírtisztek, nemzet- és vörösvédelmi tiszti járőrök, községi katonai megbízottak terrorisztikus hadjáratát, hogy erélyes fellépésükkel, politikai nyomásukkal „dolgozzák meg" országosan a közvéleményt Horthy kormányzóságáért.

Gömbösék e „népmozgalmat" a legitimista Vas vármegyéből indítják el. Elsőnek Szombathelyen szervezik meg a megye tömeg-

gyűlését, hogy ott meghirdessék Horthy Miklós fővezért mint legalkalmasabbat a kormányzói méltóságra.

Kozma naponta többször is küld utasítást: érdeklődik, hogyan halad a szervezés. Meghagyja: a gyűlés határozatát táviratban továbbítsák az ország valamennyi törvényhatóságához. A szombathelyi népgyűlés ennek megfelelően „közfelkiáltással" követeli, hogy a királyválasztás eldőltéig, a Horthy fővezér hadparancsában kifejezett ígéretnek megfelelően, a nemzetgyűlés bízzon meg egy minden egyéni és pártérdeken felülemelkedni tudó, tekintélyes embert az államfői teendők ideiglenes ellátásával. A Huszár-kormány csak addig maradjon a helyén, amíg az új kormányzó az új parlamentáris kormány tekintetében intézkedik ... Az új kormányzó Horthy Miklós legyen, akinek hadparancsa bizonysága annak, hogy benne nemcsak a hadsereg, hanem a nemzet is megtalálta vezérét, az ország érdekeinek áldozatkész védelmezőjét, a törvény tekintélyének és az adott szó szentségének őrét.

Vas vármegye „közfelkiáltásos" népgyűlésének mintájára most már – a fővezérség, a különítmények és a helyi katonai hatóságok nyomására – minden megye és város cselekszik. Valamennyi Horthy fővezér megválasztását követeli. Összehívatják a városi és megyei törvényhatósági bizottságokat, amelyek egyáltalán nem népi szervek, hanem a nagybirtokosok, virilisták (legtöbb adót fizetők, kulákok) 1914 óta újra nem választott gyülekezetei.

Ilyen példák alapján terjesztik a Horthy-történetírók a legendát: alighogy felvetődik a kormányzói méltóság kérdése, és még mielőtt a politikai pártok és a kormány döntése megtörténne, megszólal a vidék, és ideiglenes államfő gyanánt Horthy Miklóst kívánja. Mintegy varázsütésre, az ország minden részéből özönével érkeznek Horthy fővezérhez és Huszár miniszterelnökhöz a memorandumok, táviratok, amelyekben törvényhatóságok, városi és községi képviselőtestületek, politikai és társadalmi egyesületek ellenállhatatlan erővel Horthy Miklós kormányzósága mellett nyilatkoznak. Egyetlen kar sem emelkedik Horthy ellen ...

A képviselők többsége ellenzi Horthy kormányzóságát. A fővezérség nyomására és a terrorakciók hatására, látva az elkerülhetetlent, sietnek csak kinyilvánítani hűségüket Horthy kormányzóságra juttatása esetére. Haller István, a KNEP egyik vezetője, február 3-án arról nyilatkozik: a különféle szempontok egybevetése leginkább azt sugallja: Horthy Miklóst tegyék meg ideiglenes államfő-

nek. Szükséges – úgymond – a polgári és katonai hatóságok tökéletes együttműködése, ami nélkül a konszolidáció elképzelhetetlen.

Friedrich nem tesz le szándékáról, hogy elbuktatja Horthyt. Önéletrajzában Horthy erről szerényen mindössze annyit ír: a belpolitika területén hamar kitűnt, hogy Friedrich, a volt miniszterelnök, nem egykönnyen nyugszik bele a hatáskörében beállott csökkenésbe. Nehézségeket okozott utódjának, Huszár Károlynak, aki elsősorban a béke megkötésére törekedett, hogy Magyarország végre tisztán lássa, hányadán van, hogy azután minden erejével az újjáépítéshez foghasson.

Prónay nyíltan megírja naplójában: Horthy közvetlen környezete, Magasházy szárnysegéd, Keresztes-Fischer Lajos fővezéri segédtiszt, Gyarmathy lelkész, Horthyné gyóntatója és Gömbös folytonosan azt hajtogatják: Friedrichet el kell tenni láb alól, mint közveszélyes konkurrenst. Csak éppen politikai okokból nem tehetik ezt meg. Megszületik ellenben a Horthy által jóváhagyott terv, hogy Friedrichet mint Károlyi Mihály kormányának hadügyi államtitkárát kell felelőssé tenni Tisza István haláláért . . .

Prónay írja naplójában: Horthy kezdte terjeszteni Friedrichnek a Tisza-gyilkosságban való kompromittáltságát. Tiszát ismeretlen katonák lőtték agyon, a tetteseket az ellenforradalmi nyomozás sem tudta kideríteni, Horthyék mint felbujtót akarják most mégis felelőssé tenni Friedrichet.

A politikai hajsza azzal indul, hogy gróf Károlyi Imre beadványt írat a bírósághoz gróf Almay Denise-zel, a meggyilkolt Tisza unokahúgával: Friedrich bűnrészes a gyilkosságban, csak miniszterségе gátolja leleplezését. Gömbösék lapjai óriási szenzációként közlik a beadványt. Támadják Friedrichet és vele Beniczkyt, amiért mint belügyminiszter tudatosan késlelteti a Tisza-gyilkosság ügyében a nyomozást.

Friedrich kijelenti: hiába nyilatkozna a sajtó nyilvánossága előtt, a cenzúra amúgy sem engedné közölni az igazságot. Azt azonban leszögezi: a Tisza-gyilkosság vádja orvtámadás. Ő szívesen harcol szemtől szembe nyílt támadóival, de ha a kezét gúzsba kötik, tőrrel támadnak rá, és nem engedik védekezni, akkor a vád nem más, mint piszkos politikai manőver. Megjegyzi: tudja, kik állnak a vád mögött, honnan indult a hajsza. Már nyolc nappal előbb figyelmeztették: kik akarják a KNEP elnökségéről és a miniszterségről lemondását elérni. Ő ezt semmiképp sem teszi meg.

Bár Friedrich csak virágnyelven közli a nyilvánossággal: kit tart

az ellene indított hajsza kezdeményezőjének, mindenki megérti: Horthy és a mögötte sorakozó titkos erő az a hatalom Budapesten, amelynek parancsára a cenzúra nem engedi át a kormány honvédelmi miniszterének nyilatkozatát. A Horthy bosszújától való félelem erősebb, mint Friedrich–Beniczky hatalma. A keresztény kurzus miniszterei mindössze célozni mernek arra, hogy Horthy, a különítményesek főparancsnoka, törrel támad, és ha neki úgy tetszik, meggyilkoltathatja ellenfeleit.

Friedrich ügyével a KNEP újabb válságba kerül. A Kisgazdapárt, hogy politikai csapást mérjen a KNEP-re, követeli Friedrich lemondását a miniszterségről, továbbá hogy a bíróság kapjon szabad kezet a Tisza-gyilkosság vizsgálatához.

A Kisgazdapárt akciója nyomán még Huszár miniszterelnök is kénytelen politikai hajszának minősíteni a párt elnöke elleni támadást. Visszautasítja, hogy Friedrich lemondjon a miniszterségről és a KNEP elnökségéről.

Az, hogy a KNEP, majd a minisztertanács KNEP-szárnya elutasítja a Kisgazdapárt követelését, Friedrich lemondását, átmenetileg Horthynak is veresége. Ez a körülmény fokozza dühét a hadparancsa ellenére magát erősen tartó Friedrichhel szemben. Személyesen eljár az antantmegbízottaknál; mindenekelőtt Hohler angol főmegbízottnál, hogy tudatosítsa: Friedrich közvetlen célja a Habsburg-uralom visszaállítása. Vádaskodásával Horthy egyben lehetetlenné akarja tenni a legesélyesebb kormányzójelölt, József főherceg megválasztását.

Ahhoz, amit kieszközölni remél Hohler angol főmegbízottól, a katonai diktatúra bevezetéséhez nem nyer hozzájárulást. Közbelépése egyébként sikerre vezet. Millerand, a párizsi békekonferencia elnöke, úgyszólván Friedrichnek válaszolva, éles hangú jegyzékben közli a Párizsban tartózkodó magyar békedelegáció főtitkárával, hogy a szövetséges hatalmak mindenképp ellenzik a Habsburg-dinasztiának a magyar trónra visszajuttatását. A Habsburg-dinasztia restaurációja nem olyan kérdés, amely kizárólag a magyar nemzetet érdekli. A Habsburg-restauráció ellentétben áll a békeszerződés alapjával.

Hohler külön is közli: kormánya ellenzi a Habsburg-ház bármely tagjának akár királlyá, akár nádorrá vagy bármilyen más címen történendő megválasztását. Nincs ellenben kifogása az ellen, hogy az államfői méltóságra valamely kiváló magyar választassék, mégpedig a nemzetgyűlés által hozandó alkotmányos ren-

delkezés értelmében, amely kizárja Magyarországon a Habsburg-uralmat.

Az antanthatalmak így engednek zöld utat Horthynak, hogy ő legyen az a „kiváló magyar", akit az ellenforradalom nemzetgyűlése megválaszthat államfőnek.

A királykérdés áll e nehéz küzdelem hátterében – állapítja meg Karl Freiherr von Werkmann, Károly király személyi titkára. Az ideiglenes államfő hatalmának körülírása és az ideiglenes államfő személye körül folyik a harc... A január 30-i Horthy-nyilatkozat napján még József főherceg a kormányzójelölt. Azután Horthy admirális azzal késztette visszavonulásra József főherceget, hogy az antant képviselőit vette igénybe a saját jelöltetéséhez. Megjelent az antantmissziók előtt, és megkérdezte: vajon eltűrnék-e, hogy egy Habsburg ragadja magához a hatalmat? A felelet – írja Werkmann – előrelátható volt. Horthy jól remélte: az antanthatalmak nemmel válaszolnak. Kormányzóságához a tengernagynak további nagyobb előkészületekre már nem volt szüksége...

József főherceg kormányzói jelöltsége ügyében minden úgy történik ezek után, ahogyan Horthy és hívei kitervelték. A minisztertanács hivatalosan közli az antanthatalmakkal: József főherceg kormányzóságának kérdése többé nem aktuális.

Önéletrajzában Horthy utólag mégis azt írja: külpolitikai okokból nem jöhetett szóba József főherceg a kormányzói méltóságra. A főherceg – tudomása szerint – kifejezetten elhárította jelölését, miután az antant megismételte tiltakozását a Habsburgok visszatérése ellen. Ezután merült fel a nyilvánosság előtt – írja –, többek között, az ő személye. Azaz, Horthy azt akarja elhitetni: nem ő törekedett a kormányzóságra. Sőt, sajnálta, hogy József főherceg elesett a lehetőségtől. Hasonlóképp fájlalta Apponyi Albert gróf – a közélet „egyik legméltóbb, kimagasló alakja" – sikertelen jelölését is.

Pilch mást mond erről. Megjegyzi, hogy József főherceg kibuktatásával gróf Apponyi az egyetlen jelölt Horthyval szemben. Azok, akik Apponyi grófot jelölik a kormányzói székbe – írja –, csak éket kívánnak verni a közvélemény egyhangú megnyilatkozásába, Horthy kormányzósága mellett. E kísérletük arra a véleményre épül, hogy az államfőnek politikusnak kell lennie. Így a nemzetgyűlés szuverenitását nem fenyegeti katonai diktatúra...

A különböző híresztelésekből, legendákból is kitetszik az igazság. Apponyi gróf jelölésével kapcsolatban hangzik el Gömbösék részéről a katonai diktatúra követelése. A hadsereg a számos legitimista főtiszt miatt erre nem lenne alkalmas. A különítményekre akarják alapozni a katonai diktatúra puccsszerű megvalósítását. A sajtóban és a kormány részéről azonban a kecskeméti és orgoványi tömeggyilkosságok óta egyre több bírálat éri a különítményeket. El akarják érni a különítmények feloszlatását. Gömbösék viszont, éppen mert a legközelebbi hetek politikai törekvéseiben nem nélkülözhetik ezeket, teljes erővel kiállnak mellettük. 1920. február 7-én Horthy fővezér látogatást tesz Kecskeméten. Megjelenik a Héjjas-kúrián. Annak a családnak a fejénél, amelynek csaknem valamennyi férfitagja különítményes katona, részese a kecskeméti és orgoványi szörnytetteknek.

Horthy, mielőtt Kecskemétre látogat, megkapja a Kecskeméti Polgárok Bizottságának *Emlékirat*-át. Felsorolják ebben a Héjjas-különítmény valamennyi gyilkosságát, a pontos tárgyi bizonyítékokkal. A bizottság csodálkozásának ad kifejezést, hogy három és fél hónap alatt a nyomozás semmi eredményt nem mutatott fel. Követeli: állítsák nyilvános bíróság elé a gyilkosokat és az értelmi szerzőket. Az *Emlékirat*-ot megkapják a kormány tagjai, a pártok vezetői, a budapesti és a kecskeméti Ügyvédi Kamara, a Budapesti Újságírók Egyesülete.

Bárczy István igazságügy-miniszter külön is eljuttatja a fővezérhez. Kísérőlevelében írja: „Legyen szabad Nagyméltóságod előtt rámutatni azokra a közérdekű szempontokra, amelyek ebben az esetben különösen kívánatossá teszik, hogy a büntető jogszolgáltatás, minden melléktekintet félretételével, teljesítse törvényes hivatását... Kecskeméten és környékén a tömeges gyilkosságok, amelyek helyenként rablással is párosultak, messze túlhaladják a jogtalan önbíráskodás kereteit, és nem tarthatnak számot az erős felindulásban elkövetett, erőszakos bűncselekményeket megillető kiváltságos megítélésre... Mint igazságügy-miniszter és így a polgári jogszolgáltatás legfőbb felügyeleti hatósága, elsőrendű kötelességemet teljesítem, amikor a katonaság részéről elkövetett eme súlyos sérelmekért elégtételt kérek. Teljes bizalommal Nagyméltóságodnak a jogrend, a törvénytisztelet és a közbiztonság helyreállítását célzó nagybecsű és hazafias működése iránt, terjesztem elő kérésemet, hogy ebben az ügyben az erre illetékes katonai hatóságokat nagybecsű intézkedési körében az eljárás gyors és erélyes le-

folytatására, illetve befejezésére utasítani s annak eredményéről a vezetesem alatt álló minisztériumot értesíteni méltóztassék . . . "

Horthy kecskeméti látogatása a válasz Bárczy István igazságügyminiszter levelére! A kormányzóválasztási hadjáratban sokkal inkább, mint valaha, szüksége lehet a különítményekre, a Prónayakra, Héjjas Ivánokra. A múltjára emlékező Horthy megfeledkezik majd erről, amikor azt állítja: az emberek tudták, hogy nem pártpolitikusként beszél hozzájuk, hogy nem készül diktátorságra, és egyformán szembefordul mind a baloldali, mind a jobboldali szélsőségekkel, szívesen hallgatták szavát. Elárasztották mindenfelől meghívásokkal . . .

Az egykorú ellenzéki lapok tudósítói szerint azonban „annyira szívesen hallgatják a fővezért", hogy látogatása előtt a különítményesek megszállják Kecskemétet és környékét. A fővezér ott-tartózkodása idejére őrizetbe veszik a munkás-, napszámosemberek és zsidók százait. A hivatalos ünnepségeket Kecskeméten a MOVE, az Ébredő Magyarok Egyesülete és a Héjjas-különítmény rendezi. A *Kecskeméti Közlöny* február 7-én arról számol be, hogy a pályaudvari ünnepségeken a fővezér annak ad kifejezést: nagy örömmel jött Kecskemétre, abba a városba, mely mindig tündöklött nemzeti erényekben. Kecskeméten minden rendben van. Ha mindenki így cselekszik, mint ez a város, akkor nem kell búsulni.

A megyeházán dr. Zsitvay Tibor főispán üdvözlése végén az éljenzés csak akkor szűnik meg, amikor a fővezér emelkedik szólásra. Mindenekelőtt mentegetőzik, hogy nem tud jól magyarul. Reformálni szeretne, mondja a továbbiakban. Eddig a szervezetlenség volt a fő oka a nemzet bukásának. Ebből csak a tökéletes keresztény szervezettség tudja megmenteni. Mert ugyebár, nevetségesnek tűnik, hogy a több milliónyi bátor hazafi ki legyen szolgáltatva néhány gazembernek, akik jól vannak szervezve. Ezek őt most beállítják fehérterroristának, de ő ezzel nem törődik . . .

Apponyi gróf kormányzói jelölését nemcsak Horthy–Gömbösék szenvedélyes harca akadályozza. Apponyi személyesen nem vesz részt a kormányzóválasztási kampányban. (Párizsban tartózkodik, szintúgy Bethlen is.)

Gyengíti Apponyi esélyeit, hogy tovább mélyül a KNEP válsága. A január 25-i nemzetgyűlési választásokon még a KNEP szerez többséget. A február 13-i pótválasztásokon, amikor harminc

további képviselői mandátum sorsa dől el, győz a Kisgazdapárt. Hetvenkilenc képviselő tartozik most már a szabad királyválasztó Kisgazdapárthoz, hetvenkettő a legitimista KNEP-hez. Hat a Nemzeti Demokrata Párthoz.

A Kisgazdapárt ily módon, bár mindössze egy fővel, megszerzi a nemzetgyűlés abszolút többségét. Erre a KNEP egyáltalán nem számított. Ezt az eredményt a tiszántúli választások csak fokozhatják. Nem kétséges, hogy ez alkalomból a Kisgazdapárt még nagyobb nemzetgyűlési többséghez jut.

Két héten belül megnyílik a nemzetgyűlés. A minisztertanács ennek előkészítéseként tárgyalja és terjeszti a megnyitandó nemzetgyűlés elé az ellenforradalmi korszakot legalizáló alaptörvényt. Neve: 1920. I. sz. törvény az alkotmányosság helyreállításáról, az államfői hatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről.

Leglényegesebb része a királyság jogfolytonos fennmaradásának biztosítása. Mi legyen a király személyét helyettesítő, a nemzetgyűlés által választott ideiglenes kormányzó jogköre?

A minisztertanács által előterjesztett törvényben kifejeződik, hogy a KNEP és a Kisgazdapárt többsége, bár hivatalosan nem ellenzi Horthy kormányzóvá választását, sőt megválasztása mellett kényszerül nyilatkozni, mindent megtesz a megbuktatására. Vagy legalábbis e törvénnyel a lehető legnagyobb jogkört biztosítja a nemzetgyűlésnek és nagyon keveset a megválasztandó kormányzónak – akár Horthy, akár más lesz az.

Gömbösék és híveik viszont mindent elkövetnek nemcsak Horthy kormányzóvá választásáért, de a kormányzói jogkör maximális kiterjesztéséért, a nemzetgyűlés hatáskörének csökkentéséért is.

Ünnepélyes keretek között 1920. február 16-án, ilyen politikai helyzetben nyílik meg a nemzetgyűlés. Kezdettől bármily heves a harc az 1920. I. sz. törvény körül, az ünnepi megnyitó szónoklatok és az ellenforradalmi lapok vezércikkei egyaránt tetszetős alkalomnak tekintik a nemzetgyűlés megnyitását, hogy ezzel lezártnak nyilvánítsák az ellenforradalom eddigi, országos belharctól zűrzavaros korszakát. Mostantól kívánják számítani az „Új Magyarország" törvényesített rendjét, a keresztény kurzus politikai céljainak megvalósítását.

Eme idillikusnak tűnő, nagy jelszavakkal jellemzett ünnepi „keresztény" hangulatban már a nemzetgyűlés megnyitásának másnapján szinte robbanásszerű politikai válságot okoz Somogyi Bélának,

a *Népszava* szerkesztőjének és szerkesztőtársának, Bacsó Bélának a meggyilkolása.

A *Népszava* Horthyék Budapestre bevonulása előtt beszámolt a különítmények vadállati gyilkosságairól. Többször megtörtént, hogy különítményes tisztek behatoltak a *Népszava* szerkesztőségébe, botrányt csaptak a cenzúra által engedélyezett, de a különítményeket, úgymond, sértő cikkek megjelenése miatt.

Február elején a *Népszava* cikket nyújtott be a cenzúrához, amely azt nem engedélyezte. A cenzor megküldte a kéziratot a cikkben érintett fővezérségnek, a Gellért-szállóbeli székhelyére . . .

Esténként a szálló éttermében a fővezér együtt vacsorázik megszokott társaságával. Egyikük az asztalnál felolvassa a cikket. A társaság felháborodással hallgatja, s valaki megjegyzi: – Ideje volna már ezt a gazember Somogyit a Dunába dobni! – Horthy erre kijelenti: – Nem beszélni kell itt, hanem cselekedni! – Láthatóan felindultan bont asztalt, miközben a tisztek vigyázzállásban, fővetéssel köszöntik a távozó fővezért . . .

1920. február 17-én este nyolc órakor Somogyi Bélát és a kíséretében levő Bacsó Bélát, nem messze a *Népszava* szerkesztőségétől, a Conti utca és a Népszínház utca sarkán tisztek állítják meg azzal, hogy a főparancsnokságra kell őket kísérniük. Somogyi és Bacsó nem akarnak menni, de a tisztek gépkocsiba tuszkolják őket, betömik szájukat. Nem a főparancsnokságra hajtanak, hanem Újpest felé. Az újpesti vámsorompónál a rendőr észreveszi, hogy nem égnek a kocsi lámpái. Nyöszörgést hall a kocsi belsejéből. Rászól a vezetőre: álljon meg. A sofőr, egy hadnagy, mégis gázt ad, mire a rendőr rálő a kocsira. A rendszámot megjegyzi: III. 36.

Az újpesti dunai rétekhez érve, valamennyien kiszállnak az autóból. A tisztek kegyetlen módon meggyilkolják Somogyit és Bacsót. Beléjük lőnek, szuronnyal összeszurkálják testüket. Elveszik aranyórájukat, pénztárcájukat, a Dunába dobják a tetemeket.

Köveket kötöztek rájuk, de a nehezék nem volt eléggé megerősítve: a Duna kivetette az áldozatokat.

Már másnap reggel kiderült a gyilkosság. A nyomozást dr. Nagy Károly főtanácsos, detektív-főfelügyelő vezette. Jelentette Beniczky belügyminiszternek: megállapította, hogy Kovarcz Emil hadnagy (1944 októberében a Szálasi-puccs minisztere) vezette az autót. Mellette Megai László alhadnagy ült; a kocsiban Székács főhadnagy, Soltész István főhadnagy és Lehrer Árpád tengerész zászlós. Az Ostenburg-különítményhez tartoznak. Ők végeztek Somogyival, Ba-

csóval. A tetteseket elfogták, a főkapitányságra előállították. Egyik sem tagadta tettét...

A detektív-főfelügyelő még aznap át akarta adni őket az ügyészségnek vádemelésre. A fővezérség azonban közbelépett. Katonákról van szó, a rendőrségnek semmi köze hozzájuk... Szabadon engedték őket.

Prónay írja naplójában: Kora reggel szobájában megszólal a telefon. A fővezér sürgősen magához rendeli. Fogalma sincs, miért. Néhány perc múlva találkozik Magasházyval, a szárnysegéddel, aki igen szemrehányó ábrázattal járkál föl s alá az előszobában. Berzeviczy vezérkari főnök éppen jelentéstételre siet Horthyhoz. Közben Magasházy Prónaynak támad: – Már megint mit csináltatok? – Miért? – kérdezi Prónay. – Somogyit és Bacsót ki dobta a Dunába? – Mit tudom én, mi közöm nekem hozzájuk! Te magad mondtad nemrégen, itt, ebben a szobában, mások előtt: őket kell eltenni mielőbb láb alól... Neked jobban kell tudni, kit bíztatok meg ezzel a feladattal. – De nem így, az Isten szerelméért! Nem ilyen ügyetlenül! – fakadt ki Magasházy majdnem sírva. – A marhák, ahelyett hogy vízbe dobták volna a holttesteket, mint a húsvéti tojásokat, letették a Duna partjára. Azután az autóval, amelyikben vitték őket, nekimentek a Váci úti vámsorompónak, és mindenféle nyomokat hagytak hátra. – Hát, barátom – feleli Prónay –, mindezekről én nem tudok, most hallom először. De akárki és akárhogy csinálta, jól tette. E húsvéti tojásoknak titokban a fővezér is örülni fog. Régi óhaja teljesül...

A fővezér, akitől Berzeviczy kijön, kéreti Prónayt. A kezét tördelve kérdezi tőle: miért éppen most kellett ennek történnie? Pont a kormányzóválasztás előtt. Most, ilyen fontos időben, meggyilkolnak két újságírót, méghozzá a szociáldemokratáktól. Nem is mer rágondolni, milyen szörnyű kihatással lesz ez mindenre...

Sokáig desperált a fővezér – írja Prónay. – Miután lecsillapodott, ő szelíden utalt azon óhajokra, melyekkel nemcsak a fővezér, de környezete is régen kívánta az „imposztor zsidó firkászok" láb alól eltevését. Most, amikor megtörtént végre, szemrehányást kapunk? – De hát nem így, hanem amúgy kellett volna csinálni – fakad ki Horthy újból. Végül Prónaytól a becsületszavát kéri: benne van-e a dologban, vagy sem? Mert neki ezt tudnia kell. Prónay megnyugtatja: nincs benne. Most jutott csak tudomására mindez, épp Magasházytól.

Nemsokára – írja Prónay – Ostenburg Gyula is megjelent a fő-

vezérségen. Kijövet odasúgta Prónaynak: az ő tisztjei vitték Somogyit és Bacsót a megyeri csárdánál a Dunához. A továbbiakban Prónay arról ír: mire a katonai ügyészség kezébe vehetné a bűntényt, a polgári hatóságok már kinyomoztak majdnem mindent. Nem volt nehéz megtalálni a golyóval átütött autót, kideríteni a tettesek kilétét, hovatartozását. A fővezérség, látva a bajt, azonnal megindítja a nyomozást Ranzenberg Jenő vezérkari százados útján (később Ruszkay néven nyilas tábornok, háborús bűnösként kivégzik), aki iparkodik az ügyet mellékvágányra terelni. A szabadkőműves lapok bámulatosan pontos részleteket közölnek a gyilkosságról. Illetékes körök erre teljesen elvesztik a fejüket. Mi sem lenne könnyebb és az adott esetben célszerűbb, mint néhány tisztet külföldre küldeni, például Olaszországba, akik hamis nyomra vezetik a nyomozást, és mint tettesek szerepelnének. S mivel „a tettesek elszöktek", in contumaciam (távollétükben) az ellenük hozott puszta ítélettel meg kellene elégedniük a liberálisoknak is. Nemkülönben el kellene némítani a zsidó sajtót – Schluss und kusch . . .

Somogyi és Bacsó meggyilkolásának híre gyorsan elterjed a fővárosban. Annál nagyobb hullámokat ver fel, mivel a két újságíró bevallottan nem kommunista, sőt Somogyi Béla nyíltan szembefordult a Tanácsköztársasággal.

Azt is tudja már mindenki: a kettős gyilkosság Horthy tiszti különítményeseinek újabb bűntette. A napilapok kénytelenek közölni a Magyar Távirati Iroda által kiadott, hivatalos fővezérségi jelentést, amelyben egyelőre csak Somogyi Béla meggyilkolását ismerik be: „A fővezér jelentést kapott arról, hogy folyó hó 18-án délelőtt a Dunából holttestet fogtak ki, melyben Somogyi Bélát, a *Népszava* szerkesztőjét ismerték fel. A fővezér azonnal utasította az összes katonai nyomozó hatóságokat, hogy a tettesek megállapítása céljából, a polgári hatóságokkal karöltve, a legerélyesebb nyomozást haladéktalanul indítsák meg, és annak eredményét neki jelentsék. A fővezér eltökélt szándéka, hogy a tetteseket, akár politikai, akár közönséges bűntényről legyen is szó, személyi válogatás nélkül az igazságszolgáltatás kezére juttatja. A fővezér, mivel arról értesült, hogy a forgalomban levő verziók némelyike szerint a tettesek állítólag egyenruhát viseltek, felhívja a közönséget: minden olyan adatot, amely az ügy felderítésére vezetne, sürgősen hozzon a fővezérség tudomására, hogy az ügy statáriális elintézése mielőbb lehetségessé váljék . . . "

A nyomozás – ennek ellenére – lassan halad előre. Beniczky Ödön belügyminiszter – az ellenforradalom táborában dúló, belső harc során – öt évvel később, 1925. május 31-én tanúvallomást tesz az illetékes vizsgálóbíró előtt, hogy mint egykori belügyminiszter, mit tud Somogyi és Bacsó meggyilkolása ügyében a nyomozásról. *Az Újság* napilap közli vallomását. Beniczky elmondja: nem volt kétsége afelől, hogy a különítményes tiszteknek része volt a gyilkosságban. Ezért a rend és a békesség kedvéért érintkezésbe lépett a Gellért-szállóban székelő fővezérséggel. Megígérték közreműködésüket és a legteljesebb együttműködést a tettesek kideritésében.

A Gellért-szállóbeli vacsorát említve, Beniczky vallomást tesz a nyomozás során idézett, gyilkosságra buzdító Horthy-felhívásról, mely asztalbontáskor hangzott el: – Nem beszélni kell itt, hanem cselekedni!

A gyilkosságra uszítással kapcsolatban felmerült Gömbös szerepe is. Azt állította, hogy megvetéssel vette tudomásul Ostenburgék bűnös szerepét. Beniczky kijelenti: a nyomozás hiteles adatai szerint hihetetlen Gömbös eme állítása. Erdős Barna főhadnagyot küldte Ostenburghoz, hogy biztosítsa: az ő pártján van az ügyben, kitart mellette.

Beniczky elmondja még, hogy a nyomozás napjaiban a belügyminisztériumban felkereste őt Gratz Gusztáv, a neves legitimista politikus, hogy összehozza Ostenburg különítmény-parancsnokkal. Találkozásukkor Ostenburg – Somogyira terelve a szót – kijelentette: kénytelen megvallani, az ő különítménye szolgáltatta a gépkocsit, de neki személyesen semmi köze a gyilkossághoz. Figyelmezteti Beniczkyt, a saját érdekében ne avatkozzék be oly nagy eréllyel a nyomozásba. A láthatatlan katonai társaság nem habozna szükség esetén a belügyminisztert is eltenni láb alól...

Héjjas és több különítményes társa, országos felháborodást kiváltva, táviratban üdvözli a fővezérséget. Megelégedését fejezi ki a Somogyi–Bacsó gyilkosságért. A tetteseket nemzeti hősöknek tekintik. Megfenyegetik a kormányt: ne merészelje az ügyet tovább bolygatni.

Február 20-án Huszár miniszterelnök a nemzetgyűlés ülésén, a napirend tárgyalása előtt szót kér. Bejelenti: politikai gyilkosság történt. Meggyilkolták Somogyi Bélát, a *Népszava* szerkesztőjét. A kormány mindent elkövet, hogy a legalaposabban és legenergikusabban kikutassa a tetteseket. Kénytelen beismerni, hogy az ország-

ban titkos társaságok garázdálkodnak. A kormány, a Nemzeti Hadsereg, a fővezér, a nemzetgyűlés nem tűri, hogy titkos társaságok szerveződjenek felelőtlen elemekből, akik Budapesten és vidéken a jogbiztonság, állami rend és törvény megsértésével az ország jó hírnevét, becsületét a külföld előtt bemocskolják ... A fővezér felhatalmazta őt annak kijelentésére: mindent elkövet, hogy a katonaság mindenben a közhatóságok segítségére legyen, a nyomozás minél gyorsabban és eredményesebben folyjon.

Prónay naplója és Beniczky vallomása bizonyítja: ebből semmi sem igaz! A fővezér és alárendeltjei mindent megtesznek az ügy eltussolására. A katonai nyomozás egyetlen célja a gyilkosok rejtegetése, különben a gyilkosságra uszító főbűnösök is lelepleződnének.

A fővezér felelős az 1920 februári hármas gyilkosságért is. Héjjasék ekkor fogják el a párt Bécs és Budapest között közvetítő futárait, a Vadas testvéreket és Kerekes Gábort. A Kommunista Párt szervezeteinek működéséről vallatják őket. A legváltozatosabb kínzásokkal sem képesek belőlük vallomást kicsikarni. A Vadas fiúkkal és Kerekes Gáborral Horthy pribékjei, a Héjjas különítmény tiszti hóhérai végeznek ...

Somogyi és Bacsó meggyilkolása osztatlan elkeseredést és felháborodást vált ki a szocialisták és kommunisták között. Megütközést kelt a polgári liberális körökben, sőt a keresztény blokk táborának egy részében is. A budapesti antantmissziók a legszigorúbb vizsgálatot, a tettesek kézre kerítését és könyörtelen megbüntetését követelik. A francia misszió nyíltan azt az álláspontot foglalja el: ha kiderülne Horthy és környezete valamilyen részessége a bűntettben, akkor kormányzói jelöltségének is tárgytalanná kell válnia.

Párizsban gróf Apponyi hiába igyekszik meggyőzni a világot arról, hogy Magyarországon tökéletes a rend és a személybiztonság. A világsajtó megvetően ír a rendszerről és annak fejéről, Horthy Miklósról.

A Szocialista Internacionálénak eddig szándékában állt akciót indítani a magyar békeszerződési feltételek legkiáltóbb igazságtalanságainak megszüntetésére. Mihelyt a Somogyi–Bacsó gyilkosság híre megérkezik Párizsba, a Szocialista Internacionálé elejti közbelépése tervét. Elhárítja magától a közbelépést az Angol Munkáspárt is.

Mindez erősíti a magyarországi ellenállást Horthy államfői igé-

nyeivel szemben. A legitimisták megkísérlik a válságos helyzetet a saját céljaiknak megfelelően kihasználni. Beniczky belügyminiszter megengedi, hogy a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek nagy, nyilvános temetést rendezzenek Somogyi Béla elhantolásakor. Horthy viszont készültségbe helyezteti a budapesti helyőrségeket, a fővezéri karhatalmat, a különítményeket.

1920. február 22-én a temetés, melynek megszervezésében a kommunisták is részt vesznek, a budapesti munkásság hatalmas, százezres tömegű politikai tüntetése. Demonstrálja a proletárság elszántságát az ellenforradalommal szemben. Erősíti a harcot a szakszervezetek és a Szociáldemokrata Párt legális működéséért, a politikai foglyok kiszabadításáért.

A hatalmas, budapesti tüntetés, a nemzetközi szolidaritástól támogatva, védekezésbe kényszeríti a keresztény blokkot, és politikai vereséget mér a totális diktatúra erőire. Horthy arra kényszerül, hogy tanácskozásra hívja a Szociáldemokrata Párt vezetőit.

Miakits és Farkas felkeresik Horthyt. Ő, aki eddig csak eltaposni akarta a szociáldemokratákat, részvétét fejezi ki a két szociáldemokrata újságíró halála miatt. Felkéri „vendégeit", nyugtassák meg a szervezett munkásságot.

Egyidejűleg a párt vezetői kölcsönös megértésről tárgyalnak a fővezér megbízottjával, Kozma Miklóssal, a fővezérség hírszerző és propagandaosztályának főnökével. Kozma feljegyzése szerint a pártvezetés megbízottai előadják: a Somogyi–Bacsó gyilkosság hatása óriási a munkásságra. Bolsevista agitátorok a gyilkosság ügyét arra akarják felhasználni, hogy diszkreditálják a párt mostani, mérsékelt irányzatú vezetőségét. Bár a közvélemény előtt, a kommün alatt történtek miatt, a keresztény sajtó igen rossz megvilágításba helyezi a munkásságot, a szociáldemokrata pártvezetés a maga részéről mindent kész megtenni az újjáépítés közös munkája érdekében. Kijelentik: mivel tudják, hogy a fővezér és a fővezérség tőle telhetőleg mindent megtesz, hogy a Somogyi–Bacsó gyilkossághoz hasonló bűncselekmények elő ne forduljanak, szükségesnek látnák, ha ezt a fővezér a sajtó útján a munkásság felé hangsúlyozná. Nem a szociáldemokrata pártvezetésnek, a fővezérnek van e nyilatkozatra szüksége. Ők személy szerint meg vannak győződve, hogy a fővezér a legkorrektebben látja el súlyos feladatát. Ha nem ez lenne a meggyőződésük, nem jöttek volna tárgyalni. Kérésük arra irányul: a fővezér a kormányzóvá választása után fogadja a pártvezetést mint a munkásság vezetőit, és ez alkalomból adjon ki

megfelelő értelmű üzenetet a munkássághoz. Ezt megelőzően kellene most megbeszélni az aktuális kérdések és intézkedések komplexumát...

Azaz, a szociáldemokrata pártvezetés felajánlja: mindent elkövet a munkásosztály elkeseredett ellenállásának a levezetésére! Kész segíteni Horthyt, hogy némi engedmény ellenében áthidalhassa a most kialakult, a kormányzóválasztást fenyegető politikai válságot.

Horthy, hogy csillapítsa a szörnyű gyilkosságok miatt felháborodott hazai és külföldi közvéleményt, nyilatkozatot ad az egyik legnagyobb amerikai napilap, a *Chicago Tribune* munkatársának. Kijelenti: Magyarországon nincs fehérterror, nincs gyilkolás. Megígéri a Somogyi–Bacsó ügy kinyomozását, a tettesek megbüntetését.

Ígérete hazug, hiszen pontosan, név szerint ismeri a gyilkosokat. Velük együtt azonban saját magát és alvezéreit is az igazságszolgáltatás kezére kellene adni, hiszen minden nyomozati szál a Gellért-szállóbeli fővezérségre vezet.

Ezért nem mer fellépni Prónay, Ostenburg, Héjjas és társai ellen. Amikor szembekerülnek vele, Horthy még akkor is hallgatni kényszerül. A különítmények vezérei túlságosan sokat tudnak róla Egyébként is, a kormányzóválasztás küszöbén Prónay–Ostenburgéknak és mögöttük Gömböséknek döntő lehet a fegyveres szerepük.

A választásokkal létrejött nemzetgyűlés túlnyomó többsége összefogásában reakciós, de semmiképp sem folytatója az 1918-ban megszűnt nagybirtokos-nagytőkés uralomnak.

A Kisgazdapárt, mint többségi párt, a paraszti tömegekre támaszkodva győzelemre akarja vinni az általa képviselt keresztény agrár irányzatot. Harcol a földreformért és a számos tekintetben feudális jellegű, eddigi falusi-vármegyei földesúri közigazgatás megszüntetéséért. Helyébe titkos választási rendszeren alapuló polgári közigazgatást kíván.

A nemzetgyűlés nagy többségének hangulata Horthy-ellenes. Egységes abban, hogy mindenképpen érvényesíteni akarja az általános és titkos választójog alapján létrejött nemzetgyűlés akaratát. Még a minisztertanácsnál is élesebben fogalmazza az alkotmány helyreállításáról és az államfői hatalom gyakorlásának ideiglenes rendezéséről szóló 1920. I. sz. törvényt.

Horthy úgy emlékszik: nem gondolt arra, hogy őt kormányzóvá választják. Emiatt minek foglalkozott volna az 1920. I. sz. törvényjavaslattal? Az akkor még a KNEP-hez tartozó Rassay Károly igazságügyi államtitkár ennek ellenkezőjéről vall, amikor a

Horthy kormányzóvá választását követelő, központilag irányított mozgalomról ír. Röplapok, plakátok jelentek meg a fővárosban, amelyeken erős férfikéz tartja a hajó kormánykerekét. A politikai világ nem sokat adott azonban az Ébredő Magyarok Egyesületének plakátjaira, mert ismerték a mozgalom forrását. Propagandatisztek is járták a vidéket, és központi irányításra még a legeldugottabb kis községekből is naponta százával küldték a határozatokat a kormányhoz, a KNEP-hez, a Kisgazdapárthoz, hogy megfélemlítve ezeket, foglaljanak állást Horthy kormányzóvá választása mellett.

Rassay megírja: a fővezérség e központilag irányított propaganda közepette tesz meg mindent, hogy az 1920. I. sz. törvény Horthy kormányzóságát szolgálja. A törvényjavaslatot a pártok megbízottai több értekezleten tárgyalják. E munkálatokról állandóan informálni kell a fővezérséget. Horthy már mint leendő kormányzó fejezi ki nemcsak véleményét, hanem kívánságait is . . .

E kívánságokat Rassay nem említi, de kiderül Horthy emlékirataiból. A koronás király 1918-ban és azóta sem mondott le jogairól – írja Horthy. Elmozdítása csak felforgató cselekedet lehetne. A felfordulás idején – így nevezi Horthy az 1918-as forradalmat és az 1919-es Tanácsköztársaságot – történt ugyan ilyesmi, de Magyarországnak köztársasággá történt kikiáltását minden alkotmányosan gondolkodó magyar érvénytelennek tartotta. A Friedrich-kormány is ennek megfelelő magatartást tanúsított. A nemzetgyűlésnek mint a nemzeti szuverenitás hordozójának, emiatt kellett akként megoldania a kérdést, hogy a tényleges helyzet megállapítását iktatja törvénybe: azt, hogy Magyarország és Ausztria kapcsolata megszűnt, viszont a királyi hatalom gyakorlása 1918. november óta csupán szünetel. Tehát erre az időre, amíg ez ismét gyakorolhatóvá válik, kormányzóválasztást rendel el.

E tekintetben, ahogyan ezt Horthy is említi, a KNEP és a Kisgazdapárt, de a nemzetgyűlés nagy többsége is egyetért. Mégis nemcsak abban az értelemben, ahogyan ezt Horthy feltünteti. A nemzetgyűlés az 1920. I. sz. törvénnyel megtagadja mindkét forradalmat: az 1918-as polgári köztársaságot s az 1919-es Tanácsköztársaságot. Kimondja: az ország visszatér a királyság ősi rendjére. De a nemzetgyűlés ezt azzal teszi, hogy a leghatározottabban elutasítja Bethlen és az arisztokrácia, a főpapság követelését az 1918-ban megszűnt főrendiház és képviselőház összehívására. Bethlenék szerint a volt országgyűlés hivatott dönteni a királyi jogfolytonosság átmeneti szüneteléséről és az ezzel kapcsolatos alkotmá-

nyos tennivalókról. A nemzetgyűlés ellenben az ország bármely ügyében kizárólag önmagának tartja fenn a döntés jogát. Bethlen és hívei emiatt nem is ismerik el az 1920. I. sz. törvényt. Bethlen erre csak később szánja el magát.

A nemzetgyűlés mindkét pártja megszavazza a királyság ősi rendjét, de a király személyének jogfolytonossága tekintetében már a minisztertanács sem tud megegyezni. A KNEP-miniszterek közül a szélsőséges legitimista Friedrich és társai, a hozzájuk csatlakozó demokratapárti Bárczyval, arra törekszenek: az 1920. I. sz. törvényt Károly király hazahozatala jegyében terjesszék a nemzetgyűlés elé. Ezt a szabad királyválasztó kisgazda miniszterek ellenzik. Szerintük Károly király az 1918. november 13-i, úgynevezett eckartsaui nyilatkozatával lemondott a magyar államügyekben való részvételéről. Nem királya többé Magyarországnak.

Bárczy igazságügy-miniszter azzal érvel ellenük, hogy az eckartsaui nyilatkozatot magánjellegű levélnek kell tekinteni, miután miniszteri ellenjegyzés nélkül adatott ki és az országgyűlés nem járult hozzá. IV. Károly király uralma tehát jogérvényes.

A kisgazda miniszterek, élükön Nagyatádi Szabóval, szeretnék határozottan kimondatni: a király lemondott trónjáról. Az államforma kérdésében népszavazást javasolnak.

Huszár miniszterelnök elismeri: a pártvezérek tanácskozásán, köztük ő is, megígérték Sir George Clerknek, hogy az államforma tekintetében népszavazás döntsön. Jelenlegi álláspontja azonban az: ezen ígéret a nemzetgyűlésre nézve nem kötelező. Támadja ugyanakkor Friedrichet, aki eddig ingadozó álláspontot foglalt el a király személyét illetőleg. Szeretné, ha most már nyíltan megmondaná, mi a végleges véleménye. Volt idő, midőn azon esetben, ha Károly király bejött volna az országba, hajlandó lett volna letartóztatni.

Friedrich ezt tagadja. Szerinte három kombináció lehetséges. Az első, hogy Károly király visszajön mint király. A második, hogy Ottó trónörökös legyen a király. Mellette József főherceg a régens. A harmadik: ha Károly királlyal nem lehet megállapodásra jutni, József főherceg lenne a király.

Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter közbeszól: Károly királynak kötelessége lett volna közöttünk maradni, de önkényesen távozott. Ha kétség támad az iránt, hogy véglegesen visszavonult az államfői hatalom gyakorlásától, ezzel a legitimisták a polgárháború magvát hintik el, és kezdődik a régi magyar történet az el-

lenkirályokkal. Tehát ő amellett van: az ország visszanyerte régi királyválasztó jogát Ez volna a legszimpatikusabb az országban és ezzel lehetne rokonszenvet kelteni külföldi körökben is.

Beniczky belügyminiszter szerint az eckartsaui nyilatkozat nem más, mint újságkommüniké.

Rubinek mégis ragaszkodik ahhoz, hogy a királyt senki sem kényszerítette nyilatkozata aláírására és hogy eltávozzék Svájcba. Márpedig a királytól magasabb erkölcsi erőt és bátorságot kíván az ország, mint aminőt tanúsított. Az ország többsége nem akar tudni a visszajöveteléről.

A kisgazdapárti miniszterek végül annyiban tesznek engedményt, hogy a minisztertanács döntése kerülje meg a Habsburg-ház trónfosztásának kimondását. A nemzetgyűlés is ilyen alapon mondja ki: IV. Károly uralkodása szünetel. A hatóságok és intézmények a „magyar királyi" elnevezést kötelesek használni.

A minisztertanács és a nemzetgyűlés a pártok különböző indokú megfontolása alapján, kompromisszumként így hozza létre a király nélküli királyságot. A legitimisták azonban e tekintetben már kezdettől nyíltan támadják az 1920. I. sz. törvényt. A Kisgazdapárt győzelmének tekintik. Felismerik e mögött Horthy kettős szerepét. A még tavaly, november végén, Boroviczény útján Károly királyhoz küldött titkos üzenete szerint Horthy nem létezőnek tekinti az eckartsaui nyilatkozatot. Nem úgy tehát, mint a szabad királyválasztó, nemzeti királyságot akaró Gömbös–Rubinek csoport, Horthy törvényes urának tekinti Károly királyt. Nem lép fel azonban Gömbösék törekvésével szemben sem.

Miután jól-rosszul a minisztertanács, majd a nemzetgyűlés mégis megegyeznek az „ősi királyság fenntartása" alapelvében, a kérdés most már az: mi legyen a megválasztandó kormányzó, a nemzetgyűlés, a kormány alkotmányos jogköre? Döntően, hogy a kormányzói jogkör tekintetében a nemzetgyűlés mennyiben vegye figyelembe az egykori főrendiház és képviselőház alkotmányos kapcsolatát a királlyal. Jogában állt elutasítani a képviselőház által elfogadott törvényeket, feloszlathatta a képviselőházat. Számos más királyi jogot is gyakorolhatott. A nemzetgyűlés viszont a legnagyobb mértékben önmagának kívánja biztosítani a volt királyi jogokat. Mennél kevesebbet kíván ebből juttatni a megválasztandó kormányzónak, bárki legyen az, de különösen ha Horthy kerülne hatalomra.

Gömbösék viszont változatlanul követelik: Horthy legyen a kor-

mányzó, és csorbítatlan királyi jogok illessék meg. Feloszlathassa – ha akarja – a nemzetgyűlést.

E jogot mindenekelőtt a legitimisták akarják korlátozni. Attól tartanak: ha mégis Horthy lenne a kormányzó, feloszlatja a neki nem engedelmeskedő nemzetgyűlést, katonai diktatúrát vezet be, és ígérete ellenére sem hozza haza Károly királyt.

Saját politikai indítékkal a Kisgazdapárt a katonai diktatúrát akarja megakadályozni azzal, hogy nem adja meg Horthynak és vele a szegedieknek a nemzetgyűlés feloszlatása jogát. A pártok és a nemzetgyűlés olyan jogot védenek Horthyékkal szemben, amit fegyverként a Habsburgok használtak fel évszázadokon át az időnként engedetlen magyar országgyűlésekkel szemben. Számtalanszor feloszlatták, hazaküldték az országgyűlést. Olykor hosszú évekig nem hívták egybe. Nélküle hoztak törvényeket. Most, a múlton okulva védelmezi a nemzetgyűlés önmaga jogkörét azzal is, hogy törvényerőre emeli Friedrich rendeletét az általános és titkos választójogról. Változtatni ezen a nemzetgyűlés kizárólagos joga. Korlátozza a királyi abszolút vétójogot is, hogy elutasíthatta az országgyűlés által elfogadott törvényeket. A leendő kormányzó a nemzetgyűlés által megszavazott törvényt csak egy alkalommal vétózhatja meg. Ha a nemzetgyűlés másodízben fenntartja döntését, a kormányzó köteles aláírni és kihirdetni a törvényt. Biztosítja a kormányzó törvénytelen kormányzása esetére a felelősségre vonásának lehetőségét is. Ez a király esetében nem történhetett meg. A nemzetgyűlés megszüntet egyéb fontos királyi jogokat is. A külföldi hatalmakkal szövetség kötéséhez és szerződéshez, háború indításához, békekötéshez a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulása szükséges. A kormányzó nem adományozhat nemességet, nem gyakorolhatja a királyokat megillető egyházi, főkegyúri jogokat.

Azaz Horthyék a teljes királyi jogok követelésével Habsburg módon szeretnék értelmezni a király nélküli királyságot, a „szegedi gondolat" jegyében fogant katonai diktatúra megvalósítását. Egyelőre mégis kénytelenek engedni az 1920. I. sz. törvény csaknem valamennyi vitatott kérdésében. Horthy így remélheti csak megvalósítani Bethlen tanácsát, hogy ne katonai puccsal, hanem a nemzetgyűlés többsége szavazatával érje el a megválasztását. Soha nem bocsátja meg azonban Horthy a nemzetgyűlésnek, hogy a királyi jogok teljessége megszerzésében nem állt melléje.

Hivatalos jelentés közli, hogy egyelőre a Somogyi–Bacsó gyilkosság ügyében nem találják a tetteseket, emiatt átmenetileg befejeződik a nyomozás. Nem Horthyn múlik, hogy ezzel mégsem zárul le az ügy. Éveken át újból és újból emlékezetbe idéződik Horthy bűnrészessége, oly nagy emiatt az országos felháborodás, hogy az ügyet kitűnő alkalomnak találják, hogy Károly király hazahívásával döntő csapást mérjenek a fővezérre.

Károly király titkára, Werkmann írja: eljutnak Svájcba azok a kérelmek őfelségéhez, hogy a kormányzóválasztás körüli alkudozásoknak a saját legitim hatalmának visszaállításával vessen véget.

Horthy tudomást szerez erről. Taktikai ellenlépésként, Bethlen tanácsára a hazai legitimistákhoz fordul. Tárgyal Andrássyval és Apponyival. Fogadkozik előttük: amint az idő megérik és a külpolitikai viszonyok lehetővé teszik, visszaadja a hatalmat az elűzött Károly király kezébe. Horthy erről hűségnyilatkozatot küld Károly királyhoz.

Környezetének egyik tagja, Révhegyi kapitány viszi ezt futárként Svájcba. Szóbeli üzenetet visz, mert bármilyen írás bizonyító erejű okmány lenne Horthy legitimizmusáról, amit az antant és a szabad királyválasztók felhasználhatnának ellene.

Révhegyi február 22-én érkezik Svájcba. Őfelsége Werkmann tanácsos jelenlétében fogadja. Feljegyzi a hallottakat.

Megbízatása értelmében Révhegyi átadja Horthy tengernagy és a vezetése alatt álló Nemzeti Hadsereg üdvözletét, mint törhetetlen hűsége bizonyítékát. Ismerteti Magyarország politikai és katonai helyzetét. Előreláthatólag Horthyt választják kormányzónak. Ennek folytán inkább módjában lesz őfelsége, a király jogaiba való visszahelyezését elősegítenie. A jelen pillanatban – üzeni Horthy – a visszatérés a királyra és a nemzetre nézve egyaránt szerencsétlenséget jelentene. A békét még nem kötötték meg, a Nemzeti Hadsereg még nem konszolidálódott annyira, hogy Magyarország határán és további magyar területeken, a Tiszántúlon és Baranyában álló idegen csapatokkal szemben ellenállást tanúsíthasson. A helyzet kétségtelenül javulni fog. Horthy e célból a szomszédos államokban, elsősorban Szlovákiában, bolsevista felkelést szítana, hogy utána segíthessen azt leverni, és ezúton visszaszerezze a Magyarországtól elszakított területeket.

Károly király – írja Werkmann tanácsos – nem fogadta bizalmatlanul Horthy üzenetét, bár a legitimisták több irányú kérelme, hogy mielőbb térjen haza, súlyos konfliktusokat idézett elő őfelsé-

gében. Úgy érzi, joga és kötelessége lenne, hogy hazatérvén megszüntesse a belső zavarokat. Kétkedővé teszi ebben azon megfontolása – írja Werkmann –, hogy a győztes hatalmak még nem kötöttek békét Magyarországgal. A király visszatérése Magyarország ellenségeit arra késztetné, hogy a békefeltételek szigorítását szorgalmazzák. Károly király nehéz küzdelem után ezért úgy határoz, megfogadja Horthy tanácsát, nem tesz eleget a legitimisták felszólításának.

Horthy további üzenetével kapcsolatban – írja Werkmann – őfelségét a szomszédos államok, elsősorban Szlovákia bolsevizálásának terve érinti kellemetlenül. Ellenzi ezt a taktikát. Erkölcstelennek, elvetendőnek tartja. Véleménye szerint a pillanatnyi esetleges előny nem ér fel a későbbi hátrányokkal.

Utóbb Horthy letagadja a bolsevizálás kalandor tervét. Emlékirataiban e tervet Friedrichnek tulajdonítja, aki – mint írja – azt hitte: a szomszédos államok hamarosan részeikre bomlanak, ezt be kell várni, ezenkívül nincs más tennivaló. Őbenne viszont élt a meggyőződés: bármilyen súlyos békefeltételeket szabnak Párizsban, eljön majd a nap, amikor a szomszédok maguk is megbánják követeléseik mértéktelenségét. Ő olyan ábrándokban sohasem ringatta magát, hogy Csehszlovákia vagy a jugoszláv állam felbomlásával a közeljövőben számolni lehetne... Horthy állítását, hogy nem hitt ilyen ábrándokban, megcáfolja az 1920. február 23-án kelt, Werkmann segítségével fogalmazott királyi kézirat. Révhegyi viszi Budapestre. Károly király ebben egyetlen szóval sem említi Horthy kormányzóságát. Amiatt nem, mert amint ezt más úton a legitimisták tudtára adja, nem Horthyt, hanem Apponyi grófot szeretné kormányzónak.

„Kedves Horthy! Különös örömmel fogadtam üzenetét, melyet egyik derék tisztemmel, Révhegyi kapitánnyal hozzám juttatott. Mélyen megindított ama rendíthetetlen hűség biztosítéka, melyet úgy a saját, mint az egész hadsereg nevében tolmácsolt. Fontosnak tartom közölni Önnel, hogy e tekintetben soha nem is vártam mást.

Szívesen fogadtam abbeli tanácsát, hogy ez idő szerint ne térjek vissza forrón szeretett Magyarországomra. Bármily fájdalmasan is érint e hosszú távollét, mégis meghajlok a kényszerűség előtt, abban a biztos tudatban, hogy körültekintése és bölcsessége folytán sikerülni fog Önnek a királyával egyesült magyar nemzet tartós boldogulás felé vezető útját egyengetni. Különösen áldásos lenne, ha ez az időpont egybecsnék azzal a nappal, amelyben a szomszé-

dok között ma még fennálló súlyos ellentétek békés megegyezéssel elsimulnak.

Éppen ezért lelkére kötném aggályaimat, hogy ezekkel az államokkal ellentétbe fog kerülni, és alaposan megfontolandó volna minden propagandaeszköz, mellyel a szomszéd államokban hatást óhajtanak elérni, mert hiszen egy másik állam bolsevizálása többnyire kétélű fegyver.

Révhegyi kapitány küldetéséért, aki igen jelentőségteljes és értékes dolgokat jelentett, ismételten hálás köszönetemet fejezem ki, abban a reményben, hogy gyakrabban fog még Önnek módjában állani ilyen jelentéseket küldeni hozzám . . . "

Őfelsége levele nem említi jóváhagyólag Horthy kormányzóvá választását, mégis e tekintetben nagyban elősegíti Horthy–Gömbösék politikáját. Azt, hogy Károly király lemond a hazatéréséről, sőt levelet intéz Horthyhoz, ő a legitimisták felé felhasználhatja hűségének a király által elismert bizonyítására. Ezzel úgyszólván az utolsó pillanatban, mindössze három nappal a kormányzóválasztás előtt, megbontja vele a legitimisták sorait. Választ elé kerülnek: felvegyék-e a harcot a kormányzóságra törő Horthyval, ami esetleg polgárháborút eredményezhet? Legitimista vereség esetén örökre vége lenne Magyarországon a Habsburg-uralomnak. Ez esetben teljesülne Gömbösék–Eckhardték közismert terve: Magyarország egyetlen boldogulási lehetősége, nemzeti királyság sürgős létesítése. Nemzeti király esetleg éppen Horthy is lehetne vagy Albrecht főherceg.

Gömbös–Eckhardték e gondolatnak akarják megnyerni a nemzetgyűlésben többséggel rendelkező szabad királyválasztó Kisgazdapártot. Hogy ez meg ne történjék, a legitimista nagybirtokosok egy része, gróf Andrássy Gyula, gróf Sigray Antal, őrgróf Pallavicini, Gratz Gusztáv vezetésével inkább kiáll Horthy kormányzósága mellett.

A legitimisták ezzel három részre szakadnak. Apponyi és köre szorgalmazza, de nem köti időponthoz Károly király visszatérését. A Friedrich–Beniczky csoport, a puccs-legitimisták azonnal haza akarják hívni őfelségét. Andrássy gróf és társasága megegyezik Gömbössel. Ezek távolabbi célja más, mint a szakadár legitimistáké, de a jelenlegi közvetlen céljuk egyformán Horthy kormányzóvá választása.

Andrássyék most már, hogy a Habsburg-restauráció biztosítékát látják Horthyban, szívesen növelnék javára az eddig általuk is kor-

látozni kívánt kormányzói jogkört. Hozzájárulnak olyan kiterjesztéséhez, hogy elnapolja, feloszlassa vagy akár szétkergesse az engedetlen nemzetgyűlést.

El kell állniuk terveiktől. Ekkor már a nemzetgyűlés az utolsó simításokat végzi az 1920. I. sz. törvényen. Végleges megszavazását csakis a nemzetgyűlés megfélemlítésével vagy puccsszerűen lehetne megakadályozni. Ezt most már Horthyék a legitimisták egy részének támogatásával sem merik megtenni.

A nemzetgyűlés elfogadja az 1920. I. sz. törvényt. Március 1-i dátummal napirendjére tűzi a kormányzóválasztást.

Prónay feljegyzi naplójába: A pártok csakis Horthy államfővé választása vagy a fővezér által meghirdetni szándékolt katonai diktatúra között választhatnak.

A pártok vezetői izgatott hangulatban tanácskoznak. Február 28-a estéjére a KNEP és a Kisgazdapárt képviselői értekezletet hívnak össze. Tárgya a kormanyzóválasztás. Megelőzően a horthysta Huszár miniszterelnök és az ugyancsak horthysta Rubinek földmüvelésügyi miniszter külön-külön találkoznak a fővezérség megbízottaival. Titokban marad, hogy név szerint kivel tárgyalnak. Az válik csak ismeretessé, hogy a KNEP részéről Huszár, a Kisgazdapárt részéről Rubinek kötelezettséget vállal a fővezérség felé, hogy leszerelik pártjuk állásfoglalását Horthy ellen. Megkönnyíti vállalásukat, hogy a fővezérségen megtudják: Apponyi, hogy elkerülje a Prónay által is jelzett Horthy–Gömbös katonai diktatúrát és az esetleges polgárháborút, levélben készül lemondani jelöléséről. Az viszont mindenki számára nyilvánvaló, hogy Apponyi gróf, aki Svájcban többször felkereste őfelségét, nem állhat el kormányzójelöltségétől a király tudta nélkül.

Huszár közvetlenül a KNEP ülése előtt veszi kézhez Apponyi levelét. Felolvassa az értekezleten. Apponyi azzal hárítja el a jelölését, hogy semmiféle karhatalom nem áll rendelkezésére. Ezzel Horthy fővezér rendelkezik. Azt ajánlja: a polgárháború elkerülésére a KNEP fogadja el Horthyt kormányzónak. De a nemzetgyűlés legyen tisztában azzal – írja Apponyi –, mit jelent egy katonának államfővé választása.

Apponyi tehát a súlyos helyzetben nem akar, nem is mer vállalkozni, hogy Beniczky rendőri és csendőri erőire és a legitimista fő-

tisztek csapataira támaszkodva biztosítsa a legitimisták célját, Károly király hazahozatalát.

Még a levél ismeretében is, a KNEP-értekezlet többsége ragaszkodik Apponyi jelöléséhez. A viharos vitát Huszár kijelentése dönti el: – Megértem felháborodásotokat, de vegyétek tudomásul: ha holnap nem Horthyt választjátok kormányzóvá, szét fogja verni a nemzetgyűlést . . .

A párt többsége ezek után dönt úgy, hogy Horthyra szavaz a választáson. A kisebbség, a Friedrich–Beniczky szárny fenntartja Apponyi jelölését. S mivel a nemzetgyűlés titkosan választ, esetleg történhet meglepetés.

Hasonló jelenet játszódik le a Kisgazdapártban. Apponyi levelével, illetve a katonai diktatúra lehetőségével szereli le Rubinek a Horthy megválasztása elleni állásfoglalásokat.

Pilch Jenő írja: a veszedelmet (értsd: a katonai diktatúrát, a nemzetgyűlés szétkergetését) Apponyi azzal hárítja el: mivel munkásságát teljesen a békeszerződés igen nehéz ügyének kívánja szentelni Párizsban, minden más kombináció kizárásával Horthy megválasztását nyilatkoztatja ki egyedül helyesnek, és ezt teljes mértékben támogatja. Apponyi nyilatkozata – folytatja Pilch – döntő jelentőségű. Amikor a pártok és a kormány közös egyetértésben megegyeznek, hogy az ország gubernátori méltóságába Horthy Miklóst ajánlják a nemzetgyűlésnek, általános megnyugvás terjed el az országban . . .

Ez csak legenda. Másutt Pilch is beismeri: Apponyi politikust ajánlott államfőnek, hogy a nemzetgyűlés szuverenitását ne fenyegesse Horthy katonai diktatúrája.

Huszár és Rubinek, miután leszerelik pártjuk ellenállását, lényegében elhárítanak minden akadályt Horthy elől. Gömbösék mégis aggódnak, hogy a nemzetgyűlés másnapi, 1920. március 1-i ülése, illetve a titkos szavazással megejtendő kormányzóválasztás, Apponyi javára nem hoz-e meglepetést. A biztonság kedvéért kora reggel riasztják a Prónay- és Ostenburg-különítményt. Országosan készenlétbe helyezik a hadsereget. Az utóbbi azonban – mivel Horthyék nem bíznak egyes legitimista főtisztek hűségében – azt a parancsot kapja: egységeik fővezérségi külön utasításra hagyhatják csak el a laktanyákat.

Horthy és környezete nem szívesen vetné be a hadsereget. Attól fél, ha mégsem sikerülne simán megvalósítani a tervét és fegyveres segítséggel kell kikiáltania a katonai uralmat, megmozdulna a

pesti utca, az ipari munkásság, esetleg a legitimistákat támogatná Horthyval szemben. Friedrichék kötöttek is már hasonló értelmű titkos választási megegyezést a Szociáldemokrata Párttal. Cserébe a fehérterror enyhébb alkalmazását ígérték, és hogy győzelmük esetén politikai és szervezkedési engedményeket tesznek a Szociáldemokrata Pártnak.

Az Országház teret és az országgyűlés épületét Ostenburgéknak kell megszállniuk. Feladatuk: a kormányzóválasztás sikerét biztosítani azzal, hogy fegyveres nyomás alá helyezzék a nemzetgyűlést, melyet – engedetlenség esetén – fővezérségi parancsra szétzavarhatnak.

Ostenburgék listát kapnak kézhez azokról a legitimista képviselőkről, akiknek semmiképp sem szabad bejutniuk az ülésterembe. Ilyen például Friedrich István.

A fővezérség és Horthy személyének biztosítása – írja Prónay – az ő különítményének feladata volt. Megszállta az utat, a Gellértszállótól végig a Duna-parton, a Parlamentig.

Ostenburg elkésve kapja a parancsot. Mire csapatával körülzárja az Országház teret, és százötven tisztje behatol az épületbe, hogy megszállja az ülésterem bejáratait, a képviselők nagy része már az épületben tartózkodik. Egy fiatal különítményes tiszttel vitázva, az utolsó pillanatban bejut Friedrich is, aki egy negyedévvel ezelőtt még ugyanitt, az országgyűlés lépcsőfeljáratánál üdvözölte a Budapestre bevonuló Horthyt. Most szabadlábon levő vádlottja a Tisza-gyilkosság pörének. Báró Korányi Frigyes pénzügyminiszter kívül reked, számos, a listán szereplő képviselőtársával együtt. Százhatvanegy képviselő közül száznegyven jelenik meg az ülésen.

Rakovszky István, a nemzetgyűlés legitimista pártállású elnöke időben bejut. Egyelőre nem tud arról, hogy Ostenburgék megszállták a teret. A gyorsírással készült, hivatalos napló szerint március 1-én, délelőtt tíz óra huszonöt perckor Rakovszky nyitja meg a nemzetgyűlést. Az előző ülés jegyzőkönyvének hitelesítése után rátér a napirend következő pontjára: Magyarország kormányzójának megválasztására. Minthogy a törvény titkos szavazást rendel el, felkéri az igen tisztelt képviselő urakat, hogy a névsor olvasásakor egyenként a terem közepén felállított urnához járulni és szavazatukat leadni szíveskedjenek.

A nemzetgyűlés tagjai, miközben ábécésorrendben megindulnak az urnához, már tudják: különítményesek szállták meg az Országházat. Nyomatékos figyelmeztetésként a szavazás első percében las-

sú léptekkel besétál az ülésterembe három Ostenburg-tiszt. Oldalukon kard, a derékszíjon két kézigránát, revolver. Az ülésterem miniszteri padsorai előtti szabad téren a szavazóurnák előtt körülnéznek, majd megállnak az ülésterem ajtajánál.

Rakovszky István régi és gyakorlott parlamenti politikus. Mégis, amikor a szavazás kezdetekor megtudja, hogy horthysta különítményesekkel vannak körülvéve, nem tudja, mitévő legyen. Hívatnia kellene a parlamenti őrséget: távolítsák el a betolakodókat. Attól tart, hogy nem engedelmeskednek, s tüstént vér folyhat. Veszélyben a saját élete is. Inkább úgy tesz, mintha észre sem venné a tiszteket.

Dermedt csöndben ülnek a képviselők, miután leadták szavazatukat. Az épület megszállása kínos emlékeztető azoknak, akik szeretnének megfeledkezni arról, hogy képviselőjelöltként ígéretet tettek a helyi katonai parancsnokoknak: képviselővé választásuk esetén Horthyra szavaznak.

A Kisgazdapárt képviselőinek egynegyede nagybirtokos, egyharmada középbirtokos és módos paraszt. A többi ügyvéd és vagyonos értelmiségi. A KNEP képviselői között sok a katolikus pap, klerikális újságíró, szolgabíró, volt katonatiszt, lecsúszott dzsentricsalád sarja. Helyet foglalnak közöttük a keresztény kispolgári és középrétegek vezetői. Látszólag a KNEP-ben kevés a nagybirtokos és nagytőkés. Kimutathatóan negyvenhat az olyan KNEP-képviselő, akinek szoros kapcsolata van nagytőkés–nagybirtokos körökkel: intézők, ügyvédek, gazdasági szervezetek vezető tisztviselői.

Papok, volt katonatisztek, nagybirtokosok, ügyvédek, gyárosok, módos parasztok szavaznak, s döntik el, ki legyen Magyarország államfője. Horthy vagy Apponyi. Ha ezt egyáltalán szavazásnak lehet nevezni. A KNEP és a Kisgazdapárt többsége – a katonai diktatúra és az esetleges vérontás elkerülésére – már előző nap úgy határozott: lemond Apponyi jelöléséről. Maga Apponyi is elállt ettől. Horthyt kell megválasztani azért is, mert különítményesek várakoznak az ülésterem ajtajában, hogy Horthy-ellenes döntés esetén szétkergessék a nemzetgyűlést, és a kapott listák szerint elhurcoljanak egyes képviselőket.

A dermedt csendben lezajlott választás után feláll helyéről Rakovszky, a nemzetgyűlés elnöke. Felkéri a nemzetgyűlési jegyzőket: méltóztassanak összeszámlálni a szavazatokat.

Száznegyvenegy szavazatot adtak le. Horthy Miklósra százharmincan szavaztak. Gróf Apponyi Albertre heten. Egy szavazólap

érintetlen maradt. Két szavazat megoszlott. Így Horthy Miklóst Magyarország kormányzójául megválasztottnak jelentette ki Rakovszky.

Javaslatára ezután a nemzetgyűlés bizottságot küldött ki, hogy a kormányzót hívja meg a nemzetgyűlésbe, esküjének letétele végett. A bizottság elnökévé dr. Prohászka Ottokár székesfehérvári püspököt, tagjaiul Gyömörey Györgyöt, Patacsi Dénest, Szijj Bálintot és Ugron Gábort választották.

A bizottság legott a Gellért-szállóba ment, ahol Horthy altengernagyi ruhában, valamennyi rendjelével ékesítetten, arcán a belső izgalom pírjával várta már a küldöttséget. Katonás tartással hallgatta végig Prohászka püspök szavait . . .

Megtörtént, amire nem számított – állítja visszaemlékezésében Horthy. Megköszönte Prohászkának az iránta tanúsított bizalmat, de közölte vele – úgymond –, hogy a felajánlott kormányzói méltóságot nem fogadhatja el. Elhatározása megokolását, a nemzetgyűlés iránti tiszteletből, annak színe előtt adja majd elő.

Horthynak a lapokban is közölt köszönőbeszédéből azonban kiderül: amit emlékirataiban állít, valótlan! A választás reggelén a tiszti különítmények tervszerűen szállták meg az Országház épületét, az ülésteremhez vezető folyosókat, azzal az ürüggyel, hogy Horthy személyes biztonságán kell őrködniük. Horthy titkos parancsa – a tiszti különítményekhez – úgy szólt, hogy a nemzetgyűlés engedetlensége esetén, ha nem őt választaná meg kormányzónak, szét kell verniük a nemzetgyűlést, kikiáltván a katonai diktatúrát.

Nagyon is számolt Horthy a kormányzósággal! A Gellért-szálló nemzetiszínű zászlókkal fellobogózott előcsarnokában várta teljes katonai díszben, díszbe öltözött főtisztjei élén, Prohászka püspököt és az általa vezetett küldöttségek. Ki hiszi el neki, amit ugyancsak emlékirataiban jegyez meg, hogy azért nem fogadta el a kormányzóságot, mert, amint azt a sajtó közléseiből az elmúlt napokban megtudta, az 1920. I. sz. törvény nem biztosítja a kormányzói jogkör megfelelő betöltését?

Bele kell csak nézni a lapokba, amelyek rögzítik: Horthy a Prohászka püspök vezetésével megjelent küldöttség előtt válaszbeszédében kijelenti: tudomással bír arról, hogy a nemzet bizalma őt kívánja kormányzónak, de amíg e bizalom hivatalosan meg nem nyilvánul, nem tartja az alkotmányról kialakított felfogásával összeegyeztethetőnek, hogy az 1920. I. sz. törvény megváltoztatásáról ennek érdemi szerzőivel és a pártok vezetőivel tárgyalásokba bo-

csátkozzék. Hazafias aggodalma most arra kényszeríti: a törvényt megbeszélje az illetékes tényezőkkel. A kormányzói eskü letételére tehát háromnapi halasztást kér, hogy ezen idő alatt mindent megfontolva és a nemzetgyűléssel megtárgyalva megállapíthassa: elfogadhatja-e megválasztását az 1920. I. sz. törvényben reáruházott módon. Megfelelő-e a törvény, hogy általa az ország és a nemzet javát Isten segítségével előmozdíthassa . . .

Nem hajlandó tehát a nemzetgyűlésben megjelenni, amíg a kormányzói jogkör kiterjesztése meg nem történik. Amíg – az 1920. I. sz., már elfogadott nemzetgyűlési törvény módosításával – meg nem kapja a parlament elnapolásának, feloszlatásának, az elfogadott törvények visszautasításának jogát.

A szegedi dzsentri–főszolgabírói–katonatiszti csoport – Gömbösék, Prónay, Kozma és társaik – megbízottjaként Eckhardt Tibor most állandóan Horthy kíséretében tartózkodik. Tanácsadója és az okmányok megfogalmazója.

Háromnegyed évvel ezelőtt, 1919 júniusában ugyanez a Gömbös-csoport tette meg – a véletlenek mulatságos összjátékából, s úgyszólván bábként – a franciáktól megszállt Szegeden Horthy Miklóst, a magyarul rosszul beszélő tengerész főparancsnokot miniszternek, a Nemzeti Hadsereg fővezérének! Most, amikor az uralkodó osztályok egymással versengve küzdenek a hatalomért, Horthy fővezér katonai diktatúrájának korlátozásáért, a szegediek úgy akarják a fővezér eddig korlátlan katonai hatalmát megerősíteni, hogy a kormányzói eskü letételének megtagadásával zsarolják a máris megfélemlített nemzetgyűlést. Horthy ezért válaszolja – fenyegetően – Prohászka püspök küldöttségének: elmegy a nemzetgyűlésbe, de ha az nem változtatja meg az 1920. I. sz. törvényt, és nem adja meg neki a királyi jogokat, nem teszi le a kormányzói esküt.

Prohászka püspök és a küldöttség tagjai megértik a fővezér nyíltan ki nem mondott szándékát: ha nem kapja meg a királyi jogokat, az Országházat megszállva tartó különítményesei élén szétzavarja a nemzetgyűlést, kikiáltja a nyílt katonai uralmat.

A küldöttség visszatér a nemzetgyűlésbe. Horthy, hogy megvárakoztassa a nemzetgyűlést, Berzeviczy Béla, a hadsereg vezérkari főnöke és Magasházy László szárnysegéd kíséretében csak később indul el a Gellért-szálló előtt várakozó gépkocsijával. Közvetlenül előtte Prónay kocsija halad, legmegbízhatóbb tisztjeivel.

Végig a Duna-parton a hadikészültségben felsorakozó tiszti kü-

lönítményesek üdvözlik az elhaladó gépkocsisort, személy szerint Horthy fővezért.

Az országgyűlés épületénél Ostenburg-Moravek Gyula őrnagy fogadja Horthyt. Jelenti az Országház épületének és környékének megszállását, a fővezér parancsának végrehajtását. Közben Huszár miniszterelnök szobájában gyülekeznek a kormány és a pártok vezetői. A már megválasztott kormányzót várják. Horthy előttük is kijelenti: csakis akkor hajlandó letenni a kormányzói esküt, ha a nemzetgyűlés megváltoztatja az 1920. I. sz. törvényt.

A miniszterek és a pártok vezetői igyekeznek őt rábeszélni – írja emlékiratában Horthy –, hogy minden feltétel nélkül tegye le a kormányzói esküt. Amikor látják, hogy mégis ragaszkodik álláspontjához, a gyülekezet vitatkozó csoportokra oszlik.

A jelenlevők rövid megbeszélést tartanak, majd Rakovszky István, a nemzetgyűlés elnöke íróasztalhoz ül, és tollal a kezében hozzá fordul: – Kérem, diktálja feltételeit. A nemzetgyűlés teljesíteni fogja... – Ő – állítólag – ismét megkísérelt ellenvetést tenni: – Ilyesmit nem lenne helyes alapos megfontolás és tapasztalt jogászok tanácsa nélkül, hirtelenében újjáfogalmazni.

Ekkor kijelentik: az ország kormányzójának, a nemesség adományozása és a főkegyúri jog gyakorlása kivételével, mindazokat a jogokat biztosítják, amelyek a királyt megilletik, éppúgy, mint Hunyadi János kormányzó idejében. Mi mást válaszolhatott volna ő erre? Miután ennyire „sarokba szorították", elfogadta kormányzóvá választását.

A történetírás másképpen látja. Milotay István, a korszak neves, szélsőjobboldali újságírója, képviselő, Gömbös bizalmi embere, így magyarázza: Horthy fővezér most, az utolsó pillanatban, amikor a nemzetgyűlés már együtt ül, s meghívják eskütételre, előáll a követeléssel, amelyet Gömbös, de főként Eckhardt tanácsol. Követeli a nemzetgyűlés által hozott, 1920. I. sz. törvény gyökeres megváltoztatását.

Miközben Huszár miniszterelnök fogadótermében erről folynak a bizalmas és nagyon kínos tanácskozások – írja Milotay –, a nemzetgyűlés pártjai óraszám türelmetlenül várakoznak, mint valamikor Szilágyi Mihály csapatai a Duna jegén, mialatt a budai Várban Újlaki Lőrincék és Garáék mindent megpróbálnak, hogy Mátyás királlyá választását megakadályozzák. De Szilágyi hatalmas fegyveres erőre támaszkodott: ki tudta kényszeríteni Mátyás megválasztását. Horthy fővezér esetében a nemzetgyűlés – még ha ellenállásra ha-

tározná is el magát – nem tudná érvényesíteni akaratát, azon egyszerű oknál fogva, mert a hadsereggel Horthy rendelkezik, másrészt nem vállalkozik senki más a kormányzójelöltségre.

E kínos helyzetben a fejvesztett pártok, hogy a botrányt elkerüljék, hozzájárulnak a követelésekhez. Megígérik, hogy a nemzetgyűlés Horthyt olyan államfői jogokkal ruházza föl, amilyeneket annak idején sem Hunyadi János, sem Kossuth Lajos nem gyakorolhatott.

A diktált feltételek között a legsúlyosabb Horthy életfogytiglani megválasztása, amennyiben Károly király nem kerülne vissza a trónra. Ez a követelés voltaképpen elvi ellentétben áll a kormányzói tiszt jellegével. Hiszen ez Hunyadi János és Kossuth Lajos esetében is csak arra az időre szólt, amíg a megüresedett királyi széket újra be nem tölthetik. Horthy áttöri ezt az alapelvet. Előáll az a furcsa helyzet: miközben Magyarország alkotmányjogi értelemben királyság marad, király nélkül kormányozzák. A groteszk dolgok iránt mindig fogékony pesti közhumor ekkor találja ki a tréfás mondást: királyság maradtunk király nélkül; tengernagy uralkodik tenger nélkül...

A fogadóteremben valóban úgy történik a megegyezés, ahogyan Rakovszky, a nemzetgyűlés elnöke kijelenti: Kérem, diktálja feltételeit...

Csak éppen nem Horthy diktálja, hanem a szegedi csoport megbízottjaként Eckhardt Tibor. A magyar nyelv használatától rég elszokott Horthy olykor meg sem érti, hogy Eckhardt és a pártok vezetői között miről folyik a beszéd. Zavarában ismételten németre fordítja a szót. Megkérdezi a jegyzőkönyvet fogalmazó Eckhardtot: miről vitatkoznak?

A jegyzőkönyv szerint a nemességadományozás lehetősége és a katolikus egyház feletti főkegyúri jog gyakorlása kivételével a király legfőbb felségjoga Horthy kezébe kerül. Ő a legfelső hadúr, a fegyveres erők parancsnoka. Megkapja a nemzetgyűlés egybehívásának, elnapolásának jogát. Minden elfogadott törvényt kihirdetése előtt egyszer visszaküldhet megfontolásra a nemzetgyűlésnek.

A megegyezést aláírja a kormány valamennyi tagja, a pártok vezetői. Közöttük Friedrich és Beniczky is. Vállalják, hogy megállapodásukat a nemzetgyűléssel jóváhagyatják.

A pártok vezetői s a kormány tagjai – mind a nagybirtok és a nagytőke képviselői – tudomásul veszik, hogy Horthy fővezér kerül ki győztesen az államfői hatalomért folyó vetélkedésből. Érde-

kükben ő gyakorolja a legfőbb politikai hatalmat. Nem tekintik a legmegfelelőbb személynek, de a hatalmi harc alakulása eldől azzal, hogy Gömbösék – a maguk külön céljai érdekében s a „szegedi gondolat" nevében – szorsabb kapcsolatra léptek az uralkodó osztályok ama politikai csoportjaival, amelyek készek most már támogatni a fővezér kormányzóvá választását. Mit sem változtat ez a lényegen: az ellenforradalmi nagybirtokos–nagytőkés osztály hatalmán.

Horthy hajlandó most már a kormányzói eskü letételére. Az ülésterembe tart. Attól retteg: nem történik-e valami baja? Nem tartja elégségesnek Prónayék tiszti kíséretét. Szigorított őrséget parancsol mindenfelé. Úgy, ahogy ezt Ostenburg feljegyzése rögzíti.

Háromnegyed egyet mutat az óra, amikor Rakovszky István újra megnyitja a nemzetgyűlés ülését.

Az ülésterembe belépő Horthyt a megszálló tisztek viharos éljenzése fogadja. Az eskütételi szertartás rideg és formális. Rakovszky, a nemzetgyűlés elnöke mindössze annyit mond: – Kérem, méltóztatik-e elfogadni Magyarország kormányzói tisztét? – A válasz: – Köszönettel a nemzetgyűlés irántam megnyilvánult bizalmáért, Magyarország kormányzói tisztét elfogadom.

Rakovszky István így folytatja: – Ez alkalomból a magyar nemzetgyűlés nevében a legszívélyesebben üdvözlöm. Felkérem, hogy kormányzói esküjét a törvény értelmében letenni méltóztassék. Az eskümintát Szabóky Jenő jegyző úr olvassa fel.

A kormányzó felemeli jobb kezének két ujját, és így mondja a jegyző után hangos, érthető és átható hangon az eskü szövegét: – Én, Horthy Miklós, Magyarország megválasztott kormányzója, esküszöm az élő Istenre, hogy Magyarországhoz hű leszek, törvényeit, régi, jó és helybenhagyott szokásait megtartom, és másokkal is megtartatom, függetlenségét és területét megvédem, kormányzói tisztemet az alkotmány értelmében a nemzetgyűléssel egyetértésben, a felelős minisztérium útján gyakorlom, és mindent megteszek, amit az ország javára és dicsőségére igazságosan megtehetek. Isten engem úgy segéljen!

– Az eskü letétetett – hangzik befejezésül Rakovszky István ajkáról.

„Ötőle, Horthy Miklós fővezér kormányzótól várunk mindent" – írja Gömbös lapja, a *Szózat*.

Prónay is megemlékezik a kormányzóválasztásról, benne a saját szerepéről. A fővezér megjelenése a Parlamentben húzódott, mert a kormányzói esküt nem akarta letenni, miután Huszár Károly kormánya az 1920. I. sz. törvényben vonakodott a politikai felségjogokat az államfőre ruházni. Horthy ragaszkodott ezekhez. Tehát vagy az államfő megválasztása, vagy pedig a fővezér által kihirdetett katonai diktatúra között kellett a kormánynak választani.

Az elégedetlenkedő képviselők – jegyzi meg Prónay – utólag nehezteltek és óvásokat emeltek, mivel ő és a különítmények néhány tisztje, Horthyt követve, oldalfegyverrel mentek az ülésterembe. A továbbiakban ezen fellépésüknek tulajdonították Horthy kormányzóvá történt megválasztását is – mert ha ez nincs, sohase választották volna meg . . .

Lukovich képviselő, a nemzetgyűlés háznagya a másnapi ülésen bejelenti: az Országház épületét ellepték a katonatisztek. Körülbelül százötvenen, a folyosókról az ülésteremhez jöttek, és ott őrséget alkottak. Ez az ő tudta és beleegyezése nélkül történt. Mindezt a nemzetgyűlés mentelmi joga megsértésének tartja. Utána Rakovszky, a nemzetgyűlés elnöke emelkedik szólásra: – A Parlament épülete tudtom, beleegyezésem, engedélyem nélkül volt elzárva katonai kordonnal úgy, hogy a képviselők szabad mozgása, a be- és kijárás lehetősége meg volt vonva tőlük. Képviselők, akik a Házba törekedtek, nem tudtak a Házba bejutni. Ez a mentelmi jognak oly súlyos megsértése (Úgy van! Úgy van! kiáltják a képviselők), amelyet soha, de legkevésbé az ilyen időkben, a tisztelt nemzetgyűlésnek tűrnie nem szabad. (Élénk helyeslés és taps.) A nemzetgyűlés elnöke a legnagyobb mulasztást követné el, ha erről jelentést nem tenne, és a Háztól utasítást nem kérne, hogyan, miként járjon el a mentelmi jog ezen súlyos megsértésével szemben . . . Megtörtént az, hogy a Háznak egy képviselőtagja, egyszersmind miniszter, Korányi Frigyes nem tudott ide bejönni, és képviselői funkcióját nem tudta végezni, szavazatát leadni. (Nyugtalanság a Ház minden oldalán. Felkiáltások: Hallatlan!) Mikor a képviselő urat a miniszteri bejáratnál nem engedték be, egy katonatiszt előtt legitimálta magát mint miniszter. Erre a felelet az volt: a katonaság azt a parancsot kap-

ta, hogy senkit, legyen az bár Magyarország miniszterelnöke is, ne bocsásson be. (Élénk mozgás. Zajos felkiáltások: Hallatlan!)

Huszár miniszterelnök is kénytelen a nemzetgyűlés színe előtt kijelenteni: – A magam részéről is a legkeményebben elítélem a tegnapi eseményeket, amelyekhez azt szeretném hozzáfűzni, hogy ezek mellett megtörtént az is, hogy az ülésterembe felfegyverzett katonatisztek jöttek be. (Felkiáltások: Kézigránáttal! Hallatlan!) Ez teljesen lehetetlen, tűrhetetlen dolog, és a jövőben ennek semmi körülmények között sem szabad megtörténnie. A kormány mindent el fog követni, hogy a nemzetgyűlésnek teljes elégtételt adjon, és kötelessége lesz minden illetékes tényezőnek, hogy azokkal szemben, akik ezt a hibát elkövették, a legerélyesebben járjon el. A kormány ebben a tekintetben a nemzetgyűléssel teljes egyetértésben van. (Általános, élénk helyeslés és taps.)

„Mindez felsőbb katonai parancsra történt!" – hangsúlyozza a legitimista Rakovszky. Ezt Huszár is kénytelen elismerni. S adhatta-e más a felsőbb parancsot – teszi hozzá már az ország közvéleménye –, mint Horthy Miklós, a tegnap még fővezér és utána kormányzó?

Horthy igyekszik fátylat borítani a fegyveres erőszakkal történt kormányzóválasztásra. Utasítására Berzeviczy Béla vezérkari főnök – Rakovszky elnökhöz írt levelében – magyarázza: a tisztek csupán azért mentek a Parlament üléstermébe, mert kíváncsiak voltak Horthy fővezér kormányzóvá történt megválasztására és eskütételére.

Magyarázhatja már akárki, hogy a fővezérségtől távol állott a szándék a nemzetgyűlés mentelmi jogának megsértésére. Horthy életrajzírója is hiába terjeszti az újabb legendát: „Horthy Miklós bölcsőjében a legszebb és legértékesebb emberi képességek egész koszorúját helyezte el a sors áldásos keze, a faji és családi tulajdonságok átöröklése révén. Talán helyesebb lenne, ha a sors helyett a gondviselés bölcsességéről beszélnénk. Mert az cselekedett megfontoltan, előrelátóan, amikor ebbe a bölcsőbe fektetett oly különösen kiváló képességeket, amelyek a mi kormányzónk kivételesen nagyvonalú, nagyszabású egyéniségét megteremtették.

Amikor szétáradt a híre annak – folytatja Pilch –, hogy Horthy Miklóst Magyarország kormányzójává választották, tehát az ige valóra vált, és az elárvult magyar állam épületének csúcsa lett, hozsannát kiáltott az egész nemzet . . . "

Prónay írja naplójában: a Gellért-szállóba vissza, katonáinak sor-

fala között, már mint Magyarország kormányzóját kísérte Horthy Miklóst. Délután a tisztek összegyűltek a szálló félemeleti halljában... Az elhangzott üdvözlések után Horthy hosszabb beszédbe kezdett. Tartalmát ő nem tudná visszadni, mert hiányzott belőle a logika, a gondolatmenet... Horthy szakadatlanul és összefüggéstelenül frázisokat ismételt. Hazaszeretetét hangoztatta, aztán szeretett hazájának sorsa felett siránkozott, de ezt is egészen idegen kiejtéssel és mondatkapcsolásokkal, s hozzá még olyan orgánummal és kenetteljes hanglejtéssel, amelyek őt egy lelkészre emlékeztették, aki halottat búcsúztat. Sokáig, majd egy órát beszélt Horthy. A tisztek türelmetlenül hallgatták, csupán megértő pillantásokat cseréltek egymással.

Szeged óta ez a második eset – zárja 1920. március 1-i naplófeljegyzését Prónay. Mélyen meglepődött. Kételkedni kezdett afölött, vajon Horthy megállja-e helyét, és megfelel-e azon követelményeknek, amelyeket még Szegeden fűztek személyéhez.

KÉRGES KEZÜNKET NYÚJTJUK

1

A nemzetgyűlés terrorista jellegű kormányzóválasztásáról írja *Kormányzó Úr!* vezércikkében a *Népszava*:

„A magyar nemzet ez idő szerinti képviselői az ország legmagasabb méltóságára emelték főméltóságodat, örökébe a magyar nemzeti történelem két kimagasló alakjának: Hunyadi Jánosnak és Kossuth Lajosnak. Az ezeréves Magyarország népének egy évezreden keresztül csak kétszer és most adatott meg a lehetősége annak, hogy az ország legfőbb méltóságát maga ruházhassa arra, akiben legjobban megbízhat, és akire sorsát nyugodtan ráhagyhatja."

A *Népszava* írja ezt a Horthyt feldicsőítő magasztalást, amikor alig két hete múlt csak, hogy tiszti különítményesek meggyilkolták Somogyi Bélát, a *Népszava* szerkesztőjét és munkatársát, Bacsó Bélát! És mindössze hat hete annak, hogy a választási terror miatt a Szociáldemokrata Párt visszalépett a választásoktól. Most a nemzet képviselőjének nyilvánítják Horthyt, és nem átallják hozzátenni: a magyar nép ezer év óta harmadszor választ szabadon kormányzót: Hunyadi János és Kossuth Lajos utódjaként Horthy Miklóst!

A továbbiakban a *Népszava* arról biztosítja a kormányzót: a munkásság készségesen nyújtja kérges kezét a békülésre: „Főméltóságod bölcsességére bízzuk e kéz értékének vagy értéktelenségének elbírálását . . . "

Vanczák János, a meggyilkolt Somogyi Béla utóda, a *Népszava* új főszerkesztője jegyzi a vezércikket, a megbékülés okmányát. Kezét nyújtja Horthy felé, akinek keze – nemcsak képletesen – véres! Nevében és parancsára 1919 augusztusa óta ezreket gyilkoltak meg. A nép legjobb fiai, mintegy hatvanezren ülnek börtönökben, senyvednek internáló táborokban. Tízezrek menekültek el az országból. A *Népszava* vezércikke szerint a szenvedő magyar nép mégis legjobban Horthy fővezérben bízhat . . .

A Szociáldemokrata Párt „kérges békejobb" felajánlkozása felháborodást vált ki mindazok körében, akik a kivezető utat nem a hóhér vezér előtti megalázkodásban és hízelgésében látják, hanem

annak a harci frontnak a továbberősítésében, amely Somogyi és Bacsó temetésén megnyilvánult.

Bármilyen politikai indok vezérli a Szociáldemokrata Pártot a *Népszava*-vezércikk megjelentetésében, tény, hogy a munkásosztály ezt, mint számos megnyilvánulásból kiderül, megvetően elutasítja. Az Ausztriában internált Kun Béla írja cikkében: a Szociáldemokrata Párt olyan mélyre süllyedt a megalkuvás mocsarába, hogy még a Szociáldemokrata Internacionáléból is kirekesztette magát. Nemcsak lemondott az osztályharcról, hogy a diktatúra „bűneitől" tisztára mossa magát, hanem lemondott minden forradalmiságról, mint valami szerencsétlenségről, és szinte kérkedik ellenforradalmiságával. A Kommunista Pártról viszont ezt jegyzi fel: ha egyszer levertek bennünket, nem tehetünk egyebet, mint megint kezdjük elölről. Felkészülünk az új harcra, a szociális forradalom történeti folyamatának új szakaszára. A proletariátus történelmi feladata nem szűnik meg, míg végre nincs hajtva. S hogy végrehajthassa, győznie kell!

Az illegális kommunisták munkája egyre erőteljesebben fejlődik. Harcuk – a sok véráldozattal együtt – nem hiábavaló. A Somogyi Béla temetésén lezajlott tüntetéssel a munkásosztály megmutatja: megszűnt a Tanácsköztársaság veresége nyomán bekövetkezett elesettsége. A Szociáldemokrata Pártban létrejött baloldali kisebbség erőteljesen fellép a jobboldali vezetéssel szemben. A kommunisták és ezek illegális pártcsoportjai, benyomulva a szakszervezetekbe és a szociáldemokrata pártszervezetekbe, segítik a baloldaliak legális tömörítését. Sok helyen, különösen vidéken, kommunisták és baloldali szociáldemokraták együtt szervezik a szakszervezeti csoportokat, az ellenállás fontos állásait.

A kormányzóhoz intézett vezércikke miatt a *Népszava* március 4-én kénytelen – saját környezetében is – magyarázkodni. Ezt a cikket is Vanczák írja. Beismeri: a békejobb felajánlása „érthető feltűnést keltett" nemcsak a párt politikai ellenfelei, de az elvtársak körében is... Vanczák a párt nevében mégis kijelenti: álláspontjukat őszintének és becsületesnek tartja, mert – úgymond – ez a „köz érdeke"... A párt tagjai és hívei el tudnak igazodni még a pokol fenekén is, és megértik a párt eme lépését...

A *Népszava* főszerkesztője ily módon akarja jelezni: A Horthy-rendszer pokol, a párt taktikázik békejobbos ajánlatával.

Méltó válaszként e taktikára a munkások tömegesen kilépnek a Szociáldemokrata Pártból, lemondják a *Népszava* előfizetését.

Olvasni azonban nemcsak a *Népszava* olvasói tudnak: Horthyék is. Március 6-án a napilapok közzétett kiáltványában a kormányzó bejelenti: mindenképpen gátat vet az osztályharcra való uszításnak, a termelést bénító izgatásnak...

A fehérterror változatlanul dühöng – ez a következménye a Szociáldemokrata Párt megalkuvó politikájának.

Horthy, akit már a Főméltóságú Kormányzó Úr cím illet meg, és azok, akik hatalomra juttatták, Gömbös és társai, választási győzelmük ellenére sem érzik magukat biztonságban.

Egyik első teendőjük, hogy elbocsáttatják a miniszterelnökségből Huszár Károlyt, akinek pedig sokat köszönhetnek. Nem bíznak benne. Nem bocsátják meg neki az 1920. I. sz. törvényt, amelyet utólag, a Horthy fővezér feltételeinek megfelelően most módosítani kell. A különítményesektől megfélemlített és megszégyenített nemzetgyűlés halogatja a módosítást. Húzza-halasztja, mert nem kívánja kiszolgáltatni magát a kormányzónak. Mindez nem javítja a nemzetgyűlés és Horthy kormányzó együttműködését.

Megmarad a KNEP-legitimisták és a kisgazdapárti szabad királyválasztók közötti ellentét, mint az új kormány megalakításának egyik fő akadálya. A kormányalakítás legfőbb feltétele az ország konszolidációja, a parlamentáris jogrend és törvényesség helyreállítása lenne. A nemzetgyűlésben sem a KNEP, sem a Kisgazdapárt – a képviselők folytonos átcsoportosulása miatt – nem bír határozott többséggel. Egyik párt sem tud egyedül kormányt alakítani. A közeli tiszántúli választások is lényegesen megváltoztathatják a két párt jelenlegi arányát a nemzetgyűlésben. Átmeneti megoldás, ha a tiszántúli választásokig együtt alakítanak kormányt. A Kisgazdapárt úgy tervezi: júniusban megszerzi a nemzetgyűlési többséget, és akkor szabad királyválasztó kormányt hoz létre. Ez esetben, a nemzetgyűlés megfelelő ellenőrzése mellett, kész állandósítani Horthy Miklós kormányzóságát. A Kisgazdapártba erőszakkal benyomult, szélsőjobboldali Gömbös-szárny Horthyt esetleg királlyá is választatná, hogy ezzel véget vessen a polgárháborús fenyegetésnek, Károly király hazahozatalának. A KNEP sokkal bizonytalanabbnak tekinti Horthy Miklós kormányzóságát. A rendszert azzal akarja konszolidálni, hogy Károly királyt rövidesen visszahívja Magyarországra. Horthy – Károly királynak tett – ígérete szerint remélik ezt elér-

ni. Elképzelésük szerint őfelsége Horthyt nagyon magas, országos rangra, nagy vagyonú hercegségre emelné.

A legitimista derűlátás Károly király közeli visszatérésével kapcsolatban azon alapul: bár az antanthatalmak hivatalosan tiltakoznak a Habsburgok visszatérése ellen, újabban megértéssel fogadják a magyar és a volt Osztrák–Magyar Monarchia valamennyi utódállamában tapasztalható legitimista törekvéseket. A háttérben fontos külpolitikai érdekek rejtőznek. Az antanthatalmak nem tudnak belenyugodni abba, hogy a szovjethatalom Vörös Hadserege győztesnek bizonyult az intervenciós háború hadseregeivel szemben. Elhatározzák, hogy újabb háborús kísérletet tesznek.

Az intervenció rendkívül bonyolult nemzetközi viszonyok közepette zajlik. Fő tervezői: a francia kormány és a kormányra jelentős befolyást gyakorló francia klerikális és militarista körök. A háborúban az antanthatalmak nem a saját haderőiket akarják bevetni. Tervük az, hogy az ellenforradalmár, nacionalista Pilsudszky vezetésével Lengyelországot, valamint Vrangel orosz tábornokot használják fel. Vrangel a Krím-félszigeten összeszedte Gyenyikin tábornok hadseregének szétvert maradványait, s innen fenyegeti Oroszország legfontosabb iparvidékét, a Donyec-medencét, valamint Ukrajnát. Távol-Keleten Japán lenne a forradalmi Oroszország megsemmisítésére irányuló háború kezdeményezője.

Az antanthatalmak az intervenciós háborúba be akarják vonni a volt Osztrák–Magyar Monarchiából kialakult utódállamokat.

A Szovjet-Oroszország elleni, eme harmadik háború szemszögéből tartják az antanthatalmak, de különösen Franciaország reakciós vezetői, végzetes hibának az Osztrák–Magyar Monarchia felosztását. Egy föderatív Habsburg-államrendszer – gondolják – nagyobb támogatást adhat a Szovjet-Oroszország elleni háborúban, mint a volt Osztrák–Magyar Monarchiából kialakult, sok kicsi ország. Franciaország reakciós körei amiatt is támogatnák az újabb Habsburg-államrendszert, mert tartanak Németország revánsháborújától. Érdekük, hogy Németország hátában ne kicsiny utódállamok álljanak, hanem nagyhatalom.

Az antantországok reakciós erőinek nem tetszenek az egyik-másik utódállamban, mindenekelőtt Csehszlovákiában kivívott demokratikus vívmányok sem A munkásság e vívmányokat azáltal is védi, hogy ellenzi az antanthatalmak háborús politikáját a Szovjetunió ellen; nem akar benne részt venni.

Az ellenforradalmi Magyarországot egyáltalán nem kell biztatni

a Szovjetunió elleni háborúra. Horthy kormányzó és környezete, a KNEP és a Kisgazdapárt egyformán abban reménykednek, hogy az antanttervekbe bekapcsolódva lehetőségük nyílik megtámadni a szovjetellenes háborúban részt venni nem akaró Csehszlovákiát.

Az országnak, a kormányzóválasztás és Huszár miniszterelnök lemondása nyomán, nincsen kormánya. Elhúzódnak a kormányalakítási tárgyalások, mert a KNEP és a Kisgazdapárt politikai küzdelmét egymással Gömbösék a szabad királyválasztók javára kívánják kihasználni. Horthynak is ez a törekvése. Ígéreteiben továbbra is legitimista, de a Huszár-kormány lemondása alkalmából nagy óvatossággal minden elkövet a legitimisták visszaszorítására. Ezt annál könnyebben teheti, mert az 1920. I. sz. törvény alapján ő nevezi ki, nem a nemzetgyűlés választja a miniszterelnököt. Megkönnyíti célját az is, hogy Huszár miniszterelnökkel távozik a kormányból a legitimisták két jelentős képviselője: Friedrich és Beniczky. Kimarad a kormányból a demokrata párti Bárczy igazságügy-miniszter, továbbá a legitimista külügyminiszter.

Mégsem könnyű feladata Horthynak a miniszterelnök kinevezése. Ha személy szerint tőle függne, valamiféle Gömbös–Eckhardt kormányt hozna létre, amely szétkergetné az engedelmeskedni nem egészen akaró nemzetgyűlést.

Így látja ezt egy Magyarországon gazdasági tárgyalásokat folytató francia küldött. A magyar belpolitikai helyzetet jellemezve megállapítja: a szegediek az urak. Közülük nagyobbra tartja Eckhadt Tibor országos szerepét, mint Gömbösét. Szerinte pillanatnyilag Eckhardt a legbefolyásosabb ember Magyarországon. Ő az, aki a belső és külső politikában megszabja az irányvonalat. Gömbös a másik nagyhatalom. Nem olyan okos, mint Eckhardt, másodrangú is, de nagy befolyást gyakorol Horthyra. Ehhez jó eszközök állnak rendelkezésére: a MOVE és Prónay őrnagy mindenre kész hívei. Horthyról és környezetéről megállapítja: akarat nélküli eszközök Gömbös, Eckhardt, Prónay kezében.

A Gömbös–Eckhardt kormány megalakítása azonban a nyílt katonai diktatúra bevezetését jelentené. Kiválthatja a legitimisták és a nemzetgyűlés többségének erélyes ellenállását. Ez esetben Gömbös szélsőjobboldali katonai puccsot tervez a nemzetgyűlés szétverésére. Horthyt rá akarja szorítani e politika követésére. Bethlen is ellenzi a két párt, a KNEP és a Kisgazdapárt politikáját. Mégis

kompromisszumos megoldásra törekszik a nemzetgyűléssel. Döntően külpolitikai okokból. A nagyhatalmak aligha ismernék el a Clerk antantfőmegbízott által nagy nehezen létrehozott „demokratikus" rendszer nemzetgyűlésének felszámolását. Szankciókat hoznának. Emiatt végül Horthy inkább hallgat Bethlenre, mint Gömbösre; elveti a puccs tervét.

A kialakult súlyos politikai válság megoldásaként felvetődik, hogy Horthy a nemzetgyűlés megrendszabályozására nevezzen ki Bethlen–Gömbös kormányt. Abban a reményben tenné, hogy a legitimista Bethlen és a szabad királyválasztó szélsőjobboldali Gömbös valahogy megegyezik. Ilyenféle kormány már nem jelentené a nyílt katonai diktatúrát. Bethlen–Gömbös azonban ketten együtt – és velük harmadikként Horthy – nem bírnak ekkor még olyan országos politikai erővel, tekintéllyel, hogy a nemzetgyűlésre rákényszeríthetnék Bethlen–Gömbös kormányalakítását. Ez nem is jön létre.

Kettejük kormánya különben is csak átmeneti jellegű lehetne. Más-más politikai irányzat megvalósítása a céljuk. Bethlen arról nyilatkozik: meg kell szüntetni az uralomra jutott ellenforradalmi Horthy-rendszer több irányú pártharcát, zűrzavarát. Az ország politikai nyugalma, konszolidációja érdekében halaszthatatlan az ellenforradalom törvényesített államrendjének kialakítása. Lehetetlenné kell tenni a konszolidációs politikát akadályozó, Gömbös-féle puccsista politikát, a szélsőjobboldali szervezetek és katonai különítmények erőszakos cselekményeit.

Mindezt Bethlen a maga politikai módján a nemzetgyűlés, illetve a későbbiekben már a szerinte létrehozandó új országgyűlés maga alá gyűrésével akarja megvalósítani.

Gömbös a szélsőjobboldal élén, soviniszta fajvédő jelszavakkal, a kis- és középparasztság, a kispolgárság, a történelmi középosztály, az államhivatalnokok széles körét igyekszik megnyerni politikájának. Antikapitalista demagógiával, a szélsőjobboldali szervezetekre és fegyveres különítményekre alapozott, katonai jellegű diktatúrára törekszik.

Gömbös a saját kormányát, ha ilyen alakulna, a fehérterrorban kitűnt szélsőjobboldali dzsentrikből, katonatisztekből, főszolgabírókból, középosztálybeliekből alakítaná meg, akik még Bethlen „liberalizmusát" is sokallják. „Egységes pártot" készül alakítani Gömbös is. Olyant, mint az ekkor már Olaszországban Mussolini vezetésével szervezkedő és rövidesen hatalomra törő fekete ingesek gyű-

zelme nyomán majd elnevezik: fasiszta jellegű pártot. Meggyőződése, hogy e párt az ő vezetésével oly hatalmas erőre tenne szert, amely egyszer s mindenkorra kiirtja a nemzet testéből az „idegeket ölő forradalmi lázat". Döntő lépésekkel vezetné a külpolitikailag iskolázatlan, faji öntudatából kivetkőzött magyar népet az igazán magyar Magyarország megvalósulásához.

Gömbös politikáját ellenezve kerül Bethlen már az ellenforradalom győzelme kezdetétől szembe a szélsőjobboldallal. Igyekszik tőlük elszakítani Horthyt.

Sem Gömbös, sem Bethlen nem nemzetgyűlési képviselő. A választásokat megelőzően mindkettejüknek felajánlottak kerületet, ahol egyhangú választással bejuthatnak a Parlamentbe, de elutasították.

Gömbös – mint aktív katonatiszt – a törvény szerint nem lehet a nemzetgyűlés tagja. Politikailag az országos jelentőségű MOVE elnöki posztja továbbra is sokkal többet jelent számára, semhogy feladná a képviselőségért. Számára a hatalom és a miniszterelnökség megszerzése a fontos, amit az EKSZ, a MOVE és a horthysta egyéb szervezetek révén és ezek élén akar megszerezni.

Bethlen, akárcsak Gömbös, szintén a kormányzó segítségével szeretné elérni a miniszterelnöki széket. Ennek érdekében tartja alkalmasabbnak, ha most még párton kívüli politikusként szerepel. Reméli: hamarosan eljön az ő ideje, amikor nem a jelenlegi ellenfél Gömbös, nem is más, ő lesz a kormányzó miniszterelnöke.

Horthy, hogy feledtesse erőszakos megválasztását és alkotmányosnak tűnjék a kormányzói működésének megkezdése, mielőtt kinevezné az új kormány vezetőjét, sorra meghallgatja a pártok vezetőinek véleményét. A KNEP többségének hivatalos jelöltje Huszár Károly. Ha a kormányzó és környezete nem fogadná el, ez esetre a másik jelöltjük Haller István, az eddigi vallás- és közoktatásügyi miniszter. A Kisgazdapárt hivatalos jelöltje Rubinek Gyula, a párt elnöke, eddigi földművelésügyi miniszter.

Huszár és Haller miniszterelnöki jelölésében egyaránt kifejezésre jut, hogy a KNEP-en belül a Huszár-csoport küzd Friedrich–Beniczky ellen. Huszár, hogy szabaduljon a KNEP elnökétől, Friedrichtől, saját miniszterelnöksége érdekében támogatja Gömbösék koholt vádját Friedrich eltávolítására. A Kisgazdapárt sem mentes

a belső villongásoktól, a Pallavicini őrgróf agrárkapitalista csoportja és a földreformot követelő baloldali szárny súrlódása miatt.

Mindkét pártban sokan úgy látják: mivel Horthy fővezér kormányzóvá választásával aktualitását vesztette Károly király hazatérése, tulajdonképpen a KNEP és a Kisgazdapárt között nincs lényeges és programbeli különbség. Ezt vallja őrgróf Pallavicini tízfőnyi képviselői csoportja, amely kilép a Kisgazdapártból. Nyílt levélben egyesülésre hívja fel a két párt elnökségét.

A KNEP nem ellenzi az egyesülést. Erősödne vele a legitimisták, gyengülne a szabad királyválasztók tábora. A nagytőke és a nagybirtok képviselői szintén szívesen vennék az egyesítést.

A KNEP nagytőkés és a Kisgazdapárt agrárkapitalista elemeinek egyesített pártját akarják létrehozni, hogy szilárd nemzetgyűlési többséget eredményezzen. Ily módon kívánják elszigetelni azokat a képviselőket, akik mindkét pártban komolyan veszik a nagytőkés- és agrárkapitalista-ellenes, keresztény fajvédő és hasonló eszméket. Gátat akarnak vetni ezzel minden demagóg törekvésnek, hogy változatlanul megőrizhessék a régi Magyarország társadalmi rendjét. Miniszterelnök-jelöltjük: gróf Apponyi Albert vagy gróf Andrássy Gyula.

Gömbösék a leghatározottabban fellépnek a két párt egyesítése ellen. Rubinek Gyula, a Kisgazdapárt miniszterelnök-jelöltje is elutasítja a javaslatot. Arra hivatkozik: a két párt egyesítése azzal a veszéllyel fenyeget, hogy olyan új párt keletkezhet, amely a demagógia fegyverével tör utat a szélcs körű földreform megvalósításának. Kizárólag a jelenlegi Kisgazdapárt tudja biztosítani az olyan reformot, amely nem segíti elő a kisbirtokosok számának lényeges növekedését. Akadályozná ez az ország fejlett nagyüzemi mezőgazdasági termelését. Az a Rubinek Gyula tesz ilyen nyilatkozatot, aki 1919 szeptemberében, a sajtó útján, demagóg módon még azt ígérte a parasztságnak: földosztás alá kerülnek a hitbizományok, a holtkézi birtokok.

Kormányalakítási tárgyalásai során Horthy kormányzó meghallgatja a Szociáldemokrata Párt vezetőit is. Magához kéreti Vancsákot és Miakitsot. Kijelentik: pártjuk, szakítva a nemzetköziség múltbeli politikájával, nemzeti alapra helyezkedik. Részt kívánnak venni az ország rendjének megszilárdításában. Azt akarják: a munkásság vállvetve küzdjön együtt a polgári elemekkel. Az osztály-

harcot, amelyről elvileg nem mondanak le, a jelen nehéz gazdasági viszonyok között nem alkalmazzák. Helytelenítik a sztrájkot; biztosítják a munkafegyelmet. A sztrájkok elkerülése céljából, amelyek az ország szomorú helyzetében végzetessé válnának, Országos Bérés Egyeztető Bizottság felállítását kívánják, amely hivatva lesz a munkás és munkadó közti bér- és egyéb differenciákat esetről esetre rendezni. Aktív politikai szerepet jelenleg sem a kormányzatban, sem parlamenti képviseltetés formájában nem kívánnak vállalni. A román megszállás alól felszabaduló Tiszántúlon, az esedékes választásokon, jelölteket nem állítanak. Javasolják: a nemzetgyűlés hozza meg az ország király nélküli kormányzásának alaptörvényeit; hagyja jóvá a Párizsban megkötendő békét, utána a kormányzó oszlassa fel a nemzetgyűlést, tűzze ki az új választásokat, amelyen már pártjuk is részt vesz.

A továbbiakban kijelentik: a Szociáldemokrata Párt közömbösnek tekinti, hogy a kormányzó kit nevez ki miniszterelnöknek. Szívesen vennék, ha európai tekintélyű, esetleg párton kívüli államférfi lenne az – céloznak a legitimista Apponyi miniszterelnökségére.

Felajánlják a kormányzónak és az új kormánynak a Szociáldemokrata Párt nemzetközi összeköttetéseit, hogy kedvezőbb békefeltételeket érjen el az ország.

Közlik: pártjuk az integritás alapján áll. Az „integritás" az akkori idők szóhasználata szerint Nagy-Magyarország visszaszerzésének elvi álláspontját jelenti.

A Szociáldemokrata Párt vezetői jól tudják, hogy Horthy vezérkara már az elmúlt ősszel kidolgozta: mikor és hogy robbantja ki a revánsháborút. Elsőnek Csehszlovákiát akarják lerohanni, hogy visszacsatolják Szlovákiát. Ennek érdekében tárgyalnak Horthyék az antanthatalmakkal a Szovjet-Oroszország elleni intervenciós háborúban való részvételről.

Ehhez hadsereg szükséges. A Szociáldemokrata Párt küldöttei kifejtik: szükségesnek tartják, hogy az országnak megfelelő létszámú, fegyelmezett hadserege legyen. Rendkívül fontosnak tartják a rendőrség és csendőrség megszervezését, hogy azok a kormányhatóság intézkedéseit mindenkor végrehajtsák, de – miként a hadsereg is – ne politizáljanak. Ugyanez okból tartják szükségesnek a különféle tiszti alakulatok és karhatalmak beolvasztását a hadseregbe, illetve a rendőrségbe vagy a csendőrségbe, hogy ezek felett is az illetékes, felelős miniszter rendelkezzék.

A Szociáldemokrata Párt ily módon kéri a terrorista tiszti külö-

nítmények megszüntetését. Nem kéri felelősségre vonásukat az ezernyi gyilkosságért! Vanczák és Miakits a maguk részéről biztosítják a kormányzót, hogy elfojtják a bolsevista törekvéseket. A kommunistákkal szemben példás büntetések alkalmazását tartják szükségesnek.

Szolgálatai ellenében a Szociáldemokrata Párt vezetői kérik a kormányzót: az iránta érzett őszinte békeszándékot viszonozza azzal, hogy a törvényes lehetőségek keretei között szabadon működhessenek. Ha erről megállapodás történne, ezt megfelelő módon a munkásosztály tudomására hoznák.

A tárgyalás mégis eredménytelenül végződik. A kormányzó, március 6-i kiáltványa szellemében, a munkásosztály teljes és feltétel nélküli behódolását követeli. Vanczák és Miakits, akikben a munkásosztály nem bízik, ezt hiába ígérnék . . .

A munkásosztály igazi képviselői: a kommunisták. Elszántak, optimisták. Minden módon hirdetik pártjuk jelszavát: a Horthy-uralom nem lehet tartós! Kun Béla írja Bécsben megjelent cikkében: „. . . a Tanácsköztársaság bukásával a parázs nem fulladt meg a romok alatt; hiába ömlik rá patakostul a vér, a zsarátnok izzik. A mi feladatunk, a kommunisták feladata: lángra lobbantani a parazsat, hogy felégesse a fehérterror egész szervezetét . . . "

2

A katolikus egyház József főherceget, majd Apponyi grófot akarta kormányzónak. Rossz néven veszi, hogy a református vallású fővezér erőszakkal elbuktatta jelöltjeit. Most mégis, az évszázados, jól bevált elv alapján az egyház megadja a császárnak, ami a császáré, a császár is adja meg az egyháznak, ami az egyházé – igyekszik beletörődni Horthy Miklós kormányzóságába. Csernoch János hercegprímás jókívánságait küldi Horthynak megválasztása alkalmából. A kormányzó megköszöni, és kéri a katolikus egyház támogatását, mivel „a világ erkölcsi megújhodása Magyarországból indul ki, ahol elsőnek tűzik ki célul a keresztény nemzeti eszme megvalósítását".

A népellenes fehérterrort nevezi a kormányzó „elsőként kitűzött keresztény nemzeti eszmének". Ehhez kéri a katolikus egyház áldását. Meg is kapja. A református egyház még inkább hozsannáz-

za az ő vallását követő kormányzót. S Horthy máris eldicsekszik: az egyházak és a magyar uralkodó osztályok támogatják őt és a keresztény nemzeti eszmét.

Horthy és Gömbös közben igyekeznek segíteni az európai ellenforradalom tervét. Kapcsolatot tartanak a németországi és ausztriai szélsőjobboldali csoportokkal, amelyek katonai puccs révén készülnek megdönteni az 1918-as forradalommal létrejött köztársasági kormányokat. Ha ez sikerül, Magyarországgal együtt revansista blokkot hoznak létre az antant által diktált békefeltételek megsemmisítésére.

Horthyéknak ez az elképzelés is megfelel, amennyiben az antanthatalmaknál nem tudnák elérni Nagy-Magyarország legalább részbeni visszaállítását a Szovjet-Oroszország elleni háborúban való részvétel viszonzásaként.

Milánóban Mussolini ekkor már szervezi a harci fasciókat. 1920. februárjában Hitler Adolf, a német hadsereg propaganda őrmestere, megalakítja a – név szerint – Nemzeti Szocialista Munkáspártot.

Németországban annyira megerősödik az ellenforradalom, hogy a hadsereg volt császári tiszt vezetői, Ludendorff tábornokkal az élen, bár felesküdtek a köztársaságra, a szélső nacionalista katonai diktatúra megvalósítására titokban összegyűjtik katonai erőiket, és 1920. március 12-én bevonulnak Berlinbe. A köztársasági szociáldemokrata, polgári koalíciós kormány elmenekül. Ellenforradalmi kormány alakul. Vezetője, dr. Wolfgang Kapp földbirtokos, kihirdeti az ostromállapotot.

A német köztársaság munkásosztálya: szociáldemokraták, független szocialisták, kommunisták, pártkülönbség nélkül fellépnek az ellenforradalom ellen. Tizenkét millió dolgozó kezd általános sztrájkot. A Ruhr iparvidéken százezer fős vörös hadsereg alakul és harcol. A néptömegek egységes harca megbuktatja az ellenforradalmat. A puccs vezetői külföldre, számosan közülük Magyarországra menekülnek.

A győzelmet követően a német Szociáldemokrata Párt felbomlasztja a munkásság harci egységét. A szociáldemokrata burzsoá kormány véresen leveri a Ruhr-vidéki munkáshatalmat megvalósító vörös hadsereget.

A köztársasági kormány győzelme kihat a magyar politikai élet-

re. A német ellenforradalom sikere a szélsőjobboldal, Gömbösék lényeges erősödését jelentette volna és olyan miniszterelnököt, aki megfelel e politikának.

Így azonban továbbra is a KNEP és a Kisgazdapárt, az e pártokon belüli különböző erők egymás közti harca, valamint a katonai diktatúra ellenes konszolidációért vívott küzdelem jegyében folynak a megbeszélések az új miniszterelnök kinevezéséről, kormányának programjáról.

Mindkét párt a kormányalakítás előfeltételének tartja a konszolidációt. Mindkettejük politikája azonban, minthogy a kormányzó támogatása megnyerésén alapul – a szabad királyválasztók királlyá választanák, a legitimisták hercegséget ígérnek neki –, nem tudnak sem külön-külön, sem együtt fellépni az uralkodó osztályok közös célja megvalósításáért: a nemzetgyűlés által Horthy fővezéri katonai diktatúrájának korlátozásáért.

A kormányalakítási alkudozások során mindkét párt felveti a katonai diktatúra legfőbb szerve, a fővezérség megszüntetését. Ezt azzal indokolják: elő kívánják mozdítani a kormányzó és a nemzetgyűlés együttes, alkotmányos politikáját. Valójában a teljes kormányzói (királyi) jogok törvénybe iktatását akarják elnapolni, vagy ha lehet, végleg semmibe venni.

A fővezérség megszüntetése komoly veresége a katonai klikknek: Gömbösnek és társainak. Eredetileg a fővezérség teljes hatáskörével tervezték felruházni a honvédelmi minisztert, minthogy a posztot Gömbös magának szánta. Mindkét párt megtagadja azonban a kormányalakítást Gömbössel.

Ekkor kerül előtérbe Soós tábornok honvédelmi miniszteri jelölése. Mellette Gömbös legyen az államtitkár.

Soós tábornok azzal az indokolással, hogy ő legitimista, Gömbös szabad királyválasztó, emiatt nem tudnának jól együtt dolgozni, nem fogadja el államtitkárának.

Amit a katonai klikk felró Soós tábornoknak, hogy ellenzi Gömbös államtitkárságát és a titkos szervezetek működését, a KNEP és a Kisgazdapárt erényének tekinti. Emiatt, amikor Gömbösék visszavonják Soós tábornok miniszteri jelölését, a KNEP és a Kisgazdapárt annál inkább őt akarja. Ezen múlik most már az új kormány amúgy is hosszadalmas megalakítása, a katonai klikk kénytelen belenyugodni Soós honvédelmi miniszterségébe. Feltételként a kormányzónál keresztülviszik, hogy a fővezérség, a katonai diktatura eddigi szerve Vezérkari főnökség elnevezéssel fennmarad. A

Vezérkari főnökséget, mint a katonai klikk legfőbb eszközét, kiemelik a honvédelmi miniszter hatásköréből.

Eddig a honvédelmi miniszternek szűk hatásköre volt. Friedrich pedig miniszterelnökként, majd honvédelmi miniszterként nagyon is törekedett megszerezni a hatalmat a hadsereg felett. Most a minisztert nyilvánítják a kormányzó után a legfőbb katonai elöljárónak. A hadsereg vezérkari főnöke azonban nem a miniszternek alárendelt, hanem közvetlenül a kormányzónak. A vezérkari főnök a kormányzó megbízásából jogosult intézkedni a csapatok hadműveleti és karhatalmi felhasználásáról.

Nem sikerül Gömbösék ama terve sem, hogy a nemzetgyűlés mindössze az alkotmányos látszat külsőségeként szerepeljen a kormányzó és a katonai klikk diktatúrájában. Az új vezérkari főnök, Berzeviczy Béla altábornagy, a katonai klikk embere. Ténylegesen olyan hatalomhoz jut, amely függetleníti a katonai klikktől. A kormányzó is örül ennek. Egyre inkább elviselhetetlen számára, hogy Gömbösék miatt állandó összeütközésbe kerül a legitimistákkal, akikkel lehetőleg békében szeretne élni.

Nem akar más Habsburg-jelöltet sem a trónra, mint Károly királyt. A legitimisták megnyugtatására 1921. március 23-án nyilatkozik a bécsi *Neue Freie Pressé*-ben: Károly király a mi legitim királyunk. Amíg nem mond le, senki mást uralkodóul el nem ismerek. Visszatérése bizonyos nehézségeket okozhat, de remélem, a parlament segítségével rendezem az ügyeket . . .

Ezzel is kinyilvánítja: hogyan is lehetne ő a király, hiszen kormányzósága megtartásában sem bizonyos. Emiatt pártolja Soós honvédelmi miniszterségét Gömbössel szemben.

Ez annak a jele, hogy a katonai diktatúra szerepe gyengül. A katonai klikk ellenőrzi még a kormányt és a közigazgatást, de már nem a korábbi erővel. A Friedrich helyébe kerülő aktív katonatiszt, Soós tábornok, amennyire ez tőle telik, élni akar a honvédelmi miniszteri hatalommal.

Közben már azonban a Horthy köré csoportosuló tiszti terrorkülönítmények korlátlan garázdálkodása: Siófok, Kecskemét, Orgovány, ezrek és ezrek legyilkolása, hatvanezer fő bebörtönzése, internálása, a zsidóság rendszeres üldözése, az újabb háború előkészítése, kegyetlenségük a saját népükkel szemben, kiváltja a világ felháborodását. A világ legjelentősebb haladó szervezetei, a haladó szellemű emberek mindenütt tiltakoznak a Magyarországon egymást követő, vérlázító, barbár cselekedetek ellen.

A Nemzetközi Szállító Munkások Szövetsége, a II. Internacionáléval együttműködő Szakszervezeti Internacionálé egyik legnagyobb szervezete is szolidaritást vállal az üldözött magyar proletariátussal. Azzal segíti ennek harcát a fehérterror ellen a politikai szabadságjogokért, Horthy Miklós véres uralmának megbuktatásáért, hogy határozatot hoz az ellenforradalmi Magyarország teljes szállítási, vasúti, hajózási, postai, távíró bojkottjáról. Felhívja a Nemzetközi Szakszervezetek Szövetségét, hogy a hozzátartozó szakszervezeteknél intézkedjék a bojkott támogatásáról, kezdő napjának egyeztetéséről. Magyarországot a teljes politikai és gazdasági elszigeteltség fenyegeti. Ez a fővezérség és Horthy főparancsnok nyolchavi tevékenységének mérlege.

Apponyi Albert gróf, a magyar békedelegáció elnöke levelet küld a nemzetgyűlésnek, amelyben a törvényes rend helyreállítását sürgeti. Nem végezhet addig eredményes munkát Párizsban – írja –, amíg az országban terrorista különítményes alakulatok és a Gömbösféle fajvédő szervezetek ténykednek. A világsajtó kedvezőtlen befolyásának eredménye, hogy Nagy-Magyarország egykori területein, ahol a magyar békedelegáció népszavazást kér, a lakosság hangulata Magyarország ellen fordul. Apponyi kéri az alakuló kormányt: iparkodjék a belső konszolidációt siettetni, mert ha ez nem történne meg, a békedelegáció munkájának eredménytelenségéért elhárítja magától a felelősséget.

Kéthetes huzavona után, az Apponyi gróf levele nyomán kialakult kényszerhelyzetben, végre megalakul a KNEP és a Kisgazdapárt blokkja. A kormányzó azonban – Gömbösék nyomására – még mindig nem a két párt által ajánlott, tekintélyes jelöltek közül nevez ki miniszterelnököt, aki alkalmas lenne a konszolidációs végrehajtásra. Simonyi-Semadam Sándor ügyvédet állítja e posztra a Keresztény Nemzeti Egység Pártjából. Azért megfelelő számára, mert személyileg vállalja, hogy a nemzetgyűlésben keresztülviszi a kormányzó követeléseit. A kisgazdák azért fogadják el, mert Habsburg-ellenes, szabad királyválasztó.

Ez teszi Simonyi-Semadamot elfogadhatóvá Gömbös, sőt Bethlen számára is. Jelentékeny politikai befolyású miniszterelnököt egyikük sem akar. Akadálya lenne legfőbb politikai törekvésüknek, a hatalom közeljövőben remélt megszerzésének. Simonyi-Semadam csak arra jó, hogy a kínos pártharc, huzavona és Apponyi levele után legyen végre kormánya az országnak. Amiatt sem jósol senki tartós jövőt a miniszterelnöknek, mert akkor kerül a kormány élére, ami-

kor Magyarország gazdaságát súlyos fűtő- és nyersanyaghiány, a kereskedelmi kapcsolatok megszakadása, a rendkívül alacsony termelési színvonal, a gazdaságpolitika kialakulatlansága veszélyezteti.

Az ország gyáripari termelése a világháború előtti utolsó békeév értékének mindössze harminc százaléka. A mezőgazdaság színvonala ennél is alább zuhant. Az államháztartás súlyos deficitje az infláció felé vezet. A pénz értéke – a svájci frankhoz viszonyítva – az utolsó másfél év alatt egytizedére csökken. A dolgozók nyomora városban és falun egyaránt elviselhetetlen.

A *Szakszervezeti Értesítő* így foglalja össze a budapesti munkásság helyzetét: soha súlyosabb viszonyokkal nem küzdöttek a szervezetek, mint az utóbbi hónapokban. Budapesten és környékén százhatvanezerre rúg azok száma, akik nem jutnak munkához. A munkanélküli-segély megszűnt. A szakszervezetek által nyújtott, alapszabályszerű segély nem enyhíti a nélkülözést... Több szervezetet, különösen az állami alkalmazottak szervezeteit, felfüggesztették. A régi ipari munkások szervezetei azonban igyekeznek menteni, ami menthető... Budapesten egyelőre megtűrik a szakszervezeteket, vidéken bezáratják fiókjaikat, a tisztségviselőket internálják.

A munkásosztály így teljesen kiszolgáltatott a tőkéseknek, a mezőgazdasági dolgozók széles tömege a birtokosoknak. Elégedetlen a szegényparasztság, sőt a módos gazdák is, akiktől Horthyék erőszakkal viszik el termékeiket. A katonai vezérkar parancsára rekvirálnak mindenfelé. Az előírt mennyiséget onnan veszik el, ahol találják.

Simonyi-Semadam miniszterelnöki bemutatkozó beszédében mindenért, ami rossz az országban, az 1918-as polgári forradalmat, illetve a Tanácsköztársaságot okolja. Elmarasztalja a kilencven százalékban „vörös örvénybe jutott" munkásosztályt, amíg az „le nem mond a marxizmus eszméiről, az osztályharcról". Az új miniszterelnök nehéz helyzetbe kerül, amikor a KNEP követelésére fel kell olvasnia a Párizsban tárgyaló békeküldöttség fejének, gróf Apponyi Albertnek a levelét, hogy lemond megbízatásáról, amennyiben nem teremtik meg a konszolidációt.

Közvetve vádlevél ez a kormányzó ellen is. Simonyi-Semadam mentegetőzik. Azt magyarázza, hogy a Nemzeti Hadsereg ruhájába öltözött provokátorok követik el a kilengéseket. Megígéri: a kormány mindent elkövet a rendbontók letartóztatására. Két jelentős gazdasági intézkedést is ígér: az infláció sürgős megszüntetését és a földreformot.

A pénzügyi intézkedések, amelyeket a dolgozó nép hátrányára hajtanak végre, csak hetekig tartó javulást hoznak. A földreform megvalósítása már a bejelentéskor elbukik. Még a Kisgazdapárt sem veszi komolyan a reformot.

Simonyi-Semadam képtelen betartani konszolidációs ígéreteit. Mindenki tudja: a kormányzó tiszti csoportjához tartozók letartóztatásához nemhogy a kormányzónak nincs hatalma, a fővezérnek sem. Horthy elnéző azok iránt, akiknek a kormányzóvá választását köszönheti. A közvélemény hasonlóan értékeli a miniszterelnök ama bejelentését is, hogy megszűnik a katonai diktatúra legfőbb szerve, a fővezérség. Köztudomású már, hogy mindössze Vezérkari főnökségre keresztelték át. A katonai diktatúra alapjában véve továbbra is fennmarad. Az állam és társadalmi élet minden ágára továbbra is döntő befolyást gyakorolnak a fővezérség helyébe lépő Vezérkar, a tiszti különítmények, a MOVE, az Ébredő Magyarok Egyesülete. Az új kormány emiatt nem tudja megvalósítani a konszolidációt.

A Szociáldemokrata Párt vezetői továbbra is elvtelen politikát folytatnak. Pedig a Nemzetközi Szállítómunkás Szövetség határozata az ellenforradalmi Magyarország teljes szállítási bojkottjáról, amelyet rövidesen a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség jóváhagy, komoly fegyver lehetne a kezükben. Nem élnek vele. A *Népszavá*-ban még csak nem is említik a határozatot, melyet a polgári lapok közölnek. Nem használják fel érvként a határozatot a Kisgazdapárttal és a Simonyi-Semadam miniszterelnökkel folytatott tárgyalásaikon sem.

A Szociáldemokraták a KNEP Friedrich–Beniczky szárnyával kötött egyezményüket Friedrich bukásával érvénytelennek tekintik. Bizonyosak abban, hogy az erősen legyengült KNEP helyett a tiszántúli kiegészítő választásokon a kisgazdák kerülnek fölénybe, és most a Kisgazdapárt vezetőivel – Rubinek Gyulával, Nagyatádi Szabó Istvánnal – óhajtanak szövetkezni. Négy nap múlva azonban felajánlják szolgálataikat Simonyi-Semadam miniszterelnöknek. Bejelentik: a Szociáldemokrata Párt részt kíván venni a konszolidációban, kész elősegíteni a keresztény nemzeti állam felépítését. Kérik, hogy cserébe a kormány akadályozza meg a szakszervezetek üldözését, engedélyezzék törvényes működésüket, engedjék szabadon a nem kommunista letartóztatottakat.

Simonyi-Semadam nem cáfolja a börtönbe vetettek, internáltak hatvanezres létszámát, de nem tesz ígéretet az üldözések csökkentésére. Hangoztatja: ő a megértés híve, örül a Szociáldemokrata Párt közeledési szándékának, de nem tud megbízni bennük.

A szociáldemokrata vezetők tárgyalásai a két párttal, akárcsak Horthy kormányzóval, egyelőre nem vezetnek tehát eredményre. A kormány – többek között – arra törekszik, hogy megerősítve a különféle elnevezésű kereszténységszocialista és nemzeti cégérű munkáspártokat és álszakszervezeteket, felszámolja a Szociáldemokrata Pártot és vele a valódi szakszervezeteket.

3

Emlékirataiban Horthy úgy tünteti fel a királyi palotába költözését, mintha a kormány kérte volna fel erre. El kellett ismernie – írja –, hogy a kormányzó kabinetirodája és katonai irodája, valamint a testőrség, melyre a várpalotában levő nagy értékek őrizete miatt is szükség volt, igen sok helyiséget igényelt. Emiatt költözött a várba.

Prónay mindezt másként jegyzi fel. Horthy csupán néhány napig maradt a Szent Gellért Szállóban, mert mint államfő, kötötte magát a királyi palotában lakosztályaihoz. Így azután ezen épület jobbik, a Nap-hegy felé néző szárnyát rendezték be és készítették el részére . . . Ő bizony – jegyzi meg Prónay – Horthy helyében nem költözött volna a várba, hanem egy más, erre alkalmas épületet, például a miniszterelnöki palotát választotta volna. Mindenesetre nem ártott volna a pletykák elhárítása, amikor sokakban ébredt a gyanú, hogy Horthy máris a király helyére pályázik . . .

A kormányzóval együtt költözött a várbeli Nádor Laktanyába Prónay is a különítményével, hogy minden eshetőségre készen, ott legyen a közelben. Horthy csak bennük bízott, és nem az egykori király testőrségében, amely tulajdonképpen a várbeli biztosítást és szolgálatot adta.

Nem a kormány kérte fel Horthy kormányzót, hogy költözzék a királyi várba, Gömbösék biztatták fel: legyen ez válasz arra, hogy a legitimisták átmeneti intézménynek tekintik a kormányzóságot, és a királyi várba még legfőbb urukat, Károly királyt várják. Ne mondhassák a legitimisták: üres a vár, nincs gazdája, emiatt annyi a baj az országban.

Gömbösék egyre nyíltabban felvetik azt is, hogy szabad királyválasztó alapon nemzeti királyként Horthy ott maradhatna a várban. Horthy azonban, mint általában, tétova, bizonytalan. Nem azt

teszi, amit Gömbösnek megígér. Tárgyal a várba költözésről Simonyi-Semadam miniszterelnökkel, aki természetesnek veszi a kormányzó igényét. Már költözne is, amikor a minisztertanács többsége ellene nyilatkozik. Simonyi-Semadam, de Horthy is nagyon kellemetlen helyzetbe kerül. Nem akar ilyen ügyben összetűzni a kormánnyal. Visszakozik. Kéri Károly király engedélyét a költözéshez. Őfelsége hozzájárul.

Horthyéknak nem volt lakásuk Budapesten. Sohasem laktak itt, évtizedekig távol éltek az országtól. Néhány hónapja béreltek lakást, és rendezkedtek be a magyar fővárosban. Innen költöznek a történelem folyamán többször elpusztult és Mária Terézia császárné idején újjáépített palotába. 1883-ban az épületet tovább bővítették. Az új középrészben háromszáz terem és szoba nyílt meg. Innen, a középrész ablakaiból, a legszebb a kilátás a Várhegy lejtőire, a pesti oldalra.

Horthyné gyakran emlegeti ezeket az ablakokat. Boldogan költözik a várba, de megriad a hatalmas méretektől, félelmet érez. A pompázó termekben jut tudatára annak, hogy férjével, úgyszólván az ismeretlenségből, egy esztendő alatt mily szédületes magasba jutott.

A férjénél jóval fiatalabb, harminckilenc éves asszony sokkal műveltebb az ötvenegy éves Horthynál. Jól ismeri férje képességeit. Általában igyekszik rá jó hatással lenni, de nagyravágyása miatt az elmúlt hetekben valósággal a rossz szelleme volt. Most azonban, hogy ily magasra jutottak, elrémül. Nem látja tartósnak férje kormányzóságát. Nem lehet ennek jó vége – gondolja. Attól tart, hogy egy új forradalom majd az ablakon szórja ki őket a vár alatti mélységbe.

Horthyné katolikus. Házi szentmiséket tartat. Keresztülviszi férjénél, hogy ezeken a kormányzói környezet katolikus tagjai teljes létszámban megjelenjenek. A vegyes házasságokról szóló törvény szerint Horthyék lánya (az ekkor tizenhét éves Paula) katolikus. A két fiú, a tizenöt éves István és a tizenhárom éves Miklós református. Anyjuk mégis katolikusoknak neveltetni mindannyiukat.

A hadsereg tábori püspöke, Zadravetz István írja a kormányzónéról: nagy, nyílt tekintete a várba vonulás után feltűnően ijedtté lett. Fél, és félteni kezdi férjét. Panaszai szerint attól tart, hogy merényletet követnek majd el férje ellen, sőt őt magát és gyermekeit is csúffá teszik. Ide rendes úton és ajtón jöttek – mondogatja bizalmas körben –, de fél, hogy majd az ablakon keresztül távoz-

nak. Eleinte egyáltalán nem volt rávehető, hogy férje oldalán megjelenjék egyes ünnepségeken vagy útra keljen vidéki városokba . . .

A legitimistákat Horthy azzal igyekszik kiengesztelni, hogy elfogadja titkos levéltervüket Károly király megnyilatkozására. A hazai legitimisták vezérei, gróf Hunyady József és gróf Andrássy Gyula fogalmazzák a levéltervezetet, azzal a céllal – indokolják a király felé –, hogy a kisgazdák nagy részét, akik nem legitimisták, egy ilyen nyilatkozattal áthozzák a törvényes király pártjára. A nyilatkozat egyelőre titkos, mert a király Svájcban nem politizálhat. Nyilatkozatával eljátszhatná visszatérésének lehetőségét.

Nyilatkozatában őfelsége megígérné, hogy elfogadja az antanthatalmak által Párizsban megszabott békefeltételeket; elismeri a monarchia utódállamaiként alakult országok teljes állami függetlenségét. Megígéri, hogy minden erejét a magyar nemzet boldogítására fogja fordítani; elfogad olyan törvényeket, amelyek alkalmasak a magyar alkotmány és a magyar szabadság megerősítésére. Csakis magyar királynak tekinti magát. Amennyiben lehetővé válna a régi monarchia egyes részei feletti újbóli uralma, ezt csakis a magyar törvényhozás hozzájárulásával hajtaná végre. Kijelenti továbbá: szeretettel és nem bosszúérzéssel jön vissza Magyarországra. Azokat, akik bűncselekményekkel a törvényes rend felbomlását okoznák – értsd elsősorban a kommunistákat –, felelősségre kell vonni, de kegyelmet ígér minden más megnyilvánulásért. Megígéri, hogy nem történik bántódása, sem károsodása azoknak, akik a birodalom összeomlása után a tényleges állami állapotokhoz alkalmazkodtak. Azaz, jogérvényesnek fogadja el az időközben történt köztisztviselői kinevezéseket, előléptetéseket.

E levéltervezet elfogadásával egyidejűleg a kormány – és Horthy is – megerősíti báró Bornemisza Gyulát, a király hűséges emberét, Magyarország berni követeként. A király ily módon szoros kapcsolatban maradhat az országgal.

Horthy a legitimista Boroviczény Aladárt nevezi ki Magyarország szentszéki követsége első titkárának. Még a fővezérsége idejéből, amikor mellette szolgált, hűséges emberének tartja. Boroviczény rendszeresen beszámolt neki a legitimisták tevékenységéről.

Római küldetése amiatt jelentős, mert Horthy protestáns, és a katolikus főpapság a király távollétében a főkegyúri jog gyakorlását – amely Szent István óta megilleti a magyar királyokat – visszajuttatta a pápának. Ez azt jelenti, hogy ezentúl a pápa nevezi ki a magyar püspököket, ami főrendi tagsággal és nagy vagyon ha-

szonélvezetével jár. Nagyon kívánatos ezért Horthy részéről, hogy a főkegyúri jogot ő gyakorolhassa. Kínálkozna erre megoldás, mégpedig, mivel a kormányzó protestáns, a hercegprímást kellene bevonni a döntésekbe.

Horthy eleinte nem mer szembeszállni a katolikus egyházzal. Beletörődik, hogy a pápa nevezze ki a magyar egyházi méltóságokat. Boroviczény aggódva fogadja kinevezését. Nyugtalanítja a kormányzó szerepjátszása a királykérdésben. Vajon őszinte-e a kormányzónak mindig csak bizalmas nyilatkozatokban és nem nyilvánosan hangoztatott királyhűsége? Nem tudja megérteni, miként lehetséges az, hogy a kormányzó azt ígéri őfelségének: mindent megtesz újbóli trónra ültetése érdekében, környezete mégis kizárólag szabad királyválasztó. Gömbös csoportjának tagjai Károly király nyílt ellenfelei. Ilyenek Horthy első szárnysegédje, Magasházy, második szárnysegédei: Görgey főhadnagy, Hardy fregattkapitány, a kormányzó katonai irodájának helyettes főnöke: Fischer alezredes, Kozma százados: a fővezérség propagandafőnöke.

Horthy személyes környezetének befolyása oly erős, hogy a nemzetgyűlésben is szóba kerül, mint „mellékkormány". Fennáll az előzetes cenzúra rendszere; Eckhardt sajtófőnök önkényesen irányítja a közvéleményt, minden megjelenhet a Habsburgok ellen. Azáltal pedig, hogy Magyarország egyetlen távirati ügynöksége is Gömbösék rendelkezésére áll, külföldre csak olyan hírek továbbíthatók, amelyek megfelelnek e csoport törekvéseinek.

Boroviczény arra gondol: már eddig is ismételt megbeszélés tárgya volt Horthy és a királyhű politikusok között, hogy a kormányzó szabaduljon meg jelenlegi környezetétől, és nem politizálókkal helyettesítse őket. Minden alkalommal kijelenti azonban: környezetének semmilyen befolyása nincs rá, ezért szükségtelen azt cserélgetnie. Így alakul továbbra is az a helyzet: miközben a kormányzó hűséget esküszik a királynak, fedezi a környezetéből kiinduló, Habsburg-ház elleni propagandát.

A kormányzó ellentmondásos magatartása feltűnt már a királynak is, de oly nagy a bizalma Horthy iránt, hogy ebből nem kíván még semmilyen következtetést levonni.

Annál nagyobb őfelsége és a legitimisták meglepetése a kormányzóválasztás alkalmából rendezett katonai eskütételkor. Húsvét vasárnapján a Nemzeti Hadsereg a Vérmezőn díszszemlét tart. A körös-körül felállított tribünökre csak meghívóval lehet bejutni, ahol a kormány és vendégei foglalnak helyet. Mint a királyi dísz-

szemléken szokásos, Horthy felesége katonai gépkocsiban ül, leányával, Paulával. Egy másik kocsiban a két kiskorú fiú: István és Miklós.

Királyi díszszemlére emlékeztet az is, hogy a fehér lovon elvágtató Horthy magas rangú katonatiszti kíséretében ott látható Horthy István lovassági tábornok. Ez alkalomból léptetik őt elő magas katonai tisztségbe. A kormányzó altengernagyi egyenruhában, mellén valamennyi kitüntetésével, szemléli a katonaság tisztelgő menetét. A református kormányzó előtt ezután Zadravetz István, a nemrég kinevezett katolikus püspök tart tábori szentmisét. Megáldja Horthyt és a hadsereget.

Mindez csak látványosság, de királyi jellege nem tetszik a legitimistáknak. Még jobban felháborítja őket az új esküszöveg. Horthy nem a királyságra, önmagára esketi fel a hadsereget: – Ünnepélyesen esküszünk a mindenható Istenre, hogy hadurunk, főméltóságú nagybányai Horthy Miklós, Magyarország törvényesen megválasztott kormányzója iránt hűséggel és engedelmességgel viseltetünk . . .

Így értendő az eskü további szakasza is: – Haza- és nemzetellenes vagy olyan irányzat szolgálatában, mely a hadsereg katonai fegyelmét aláásni igyekszik, nem lépünk . . .

Hasonló esküt tétet Horthy a köztisztviselőkkel, bírákkal, ügyészekkel, rendőrökkel, holott az alkotmányjog szerint a királyságra kellene esküdniük.

Prónay említi naplójában: Soós honvédelmi miniszter, aki be akarja magát hízelegni a kormányzónál, a hadseregben elrendelte az államfő személyére nézve ugyanazon tisztelgést, ami a királynak jár. A Vérmezőn a helyőrség tisztjeit és legénységét is Horthy személyére eskették fel. Így az esketés és az eskü szövege számos ellentétre adott okot. A legitimisták közül többen nem teszik le az esküt, nyugdíjba vonulnak. Mások ellazsálják az aktust.

4

Prónay feljegyzéseiből kitűnik az is: Horthy hogyan akarja elraboltatni és itthon kivégeztetni az Ausztriába internált Kun Bélát és népbiztostársait. Mint fővezér hagyja jóvá a tervet, kormányzóként is megad hozzá minden támogatást. A terv végrehajtása pedig újabb nemzetközi bonyodalommal fenyeget, mint Prónayék első si-

kertelen kísérlete után, amikor Ausztriában Prónay több tisztjét letartóztatták. A nemzetközi bonyodalom megismétlődése még inkább ártana most Magyarországnak, amikor a Nemzetközi Szakszervezeti Szövetség a fehérterror miatt teljes szállítási bojkottal sújtja az országot.

Prónay mégis cselekszik. Szombathelyen beszéli meg tisztjeivel az emberrablás újabb változatát. Hamis útlevelekkel nagyobb tiszti csoportot küld – autókkal, revolverekkel, pénzzel jól felszerelten – Ausztriába. Felderítői közben megállapították, hogy a számítás hibás. Az internált népbiztosokat átszállították Stockerauba, az itteni kórházba, ahonnan elrablásuk nem sikerülhet. Prónay azonban azzal érvel, ha tiszti csoportjának néhány elszánt embere éjjel váratlanul behatol a kórházba, és lefegyverzi az internált népbiztosok őrizetére rendelt csendőröket, ezalatt a tisztek más része végezhet Kun Bélával.

Terve megint kudarcba fullad. Prónay nem irányíthatja közvetlen közelről a vállalkozást, mivel az előző merénylet miatt körözik Ausztriában. Naplójában részletesen leírja: emberei már készültek a gyanútlan őrség meglepetésszerű megrohanására, amikor az egyik tiszt hibájából az utca felől vészfütty és nagy lárma hallatszott. A támadó csoportnak menekülnie kellett. Többségük visszajutott Magyarországra, négy tisztjét elfogták.

Ahogyan előre látni lehetett, a merénylet miatt kirobban a botrány. A világsajtó a Horthy-rendszer terrorjának megszüntetését követeli.

Naplójában Prónay nem említi, hogyan fogadta a kormányzó az újabb kudarcot, és ennek nyomán a nemzetközi felháborodást. Prónay pedig újabb tervet eszel ki Kun Béla és társai meggyilkolására. Naplója szerint meg akarta őket mérgeztetni. Különítménye olasz származású tagját, Giovanni Collinit, aki már eddig is részt vett a merénylettervek végrehajtásában, kiküldte a szükséges pénzzel és azzal a paranccsal Ausztriába, hogy lépjen összeköttetésbe a népbiztosokkal. Színlelje, hogy jó barátjuk, és akárhogy tegye el láb alól – legalább Kun Bélát. Ha ez sikerül, garantálja neki élete végéig a gondtalan megélhetést.

Collininek sikerül a népbiztosok bizalmába férkőzni. Csomagot küld nekik a húsvéti ünnep alkalmából. Narancsot, süteményt, kuglófot. A narancsokat ciánkálival preparálja. Csak éppen betegek lettek – panaszolja Prónay. A rögtön alkalmazott gyomormosástól meggyógyultak.

Collinit mint gyanúsítottat a rendőrség lefogja. Mivel azonban mások is kedveskedtek narancscsal, nem lehet bizonyítani a szándékos gyilkosság tervét. Ennek ellenére clárulja a szervezetet, amelyet a népbiztosok elpusztítására Prónay mozgat. Collinit a hatóságok kitoloncolják Ausztriából. Prónay elhatározza, hogy mint közönséges árulót, megleckéztetni. Tekintettel azonban egyéb jól végzett munkájára, megkegyelmez neki.

A Kun Béláék elleni merényletek miatt ismét felzúdul a világközvélemény. A Szakszervezetek Nemzetközi Szövetségének birtokában levő hivatalos magyar okmányokból kitűnik: a külföldre menekült munkásvezérek meggyilkolására Horthyék kétszázötvenezer korona jutalmat tűztek ki. Nem a magyar kormány, Horthy és Prónay tűzte ki e nagy összegű jutalmat. Az ilyesmi most már nem férne össze a nagytőke és nagybirtok konszolidációs törekvéseivel.

Nehéz helyzetbe kerül Simonyi-Semadam miniszterelnök is, aki mindent elkövet a kormányzó kiszolgálására, hiszen egyedül ilyen alapon maradhat miniszterelnök. A külföldi sajtó nyíltan hangoztatja a vádat: Prónay köztudomásúan Horthy kormányzó tudtával kísérelte meg nemcsak Kun Béla és népbiztostársai, hanem családtagjaiknak is – gyermekeknek, asszonyoknak – a megmérgezését. Simonyi-Semadam mégis fedezni próbálja a kormányzót, bár az uralkodó osztályok többsége tűrhetetlennek tartja a különítményesek garázdaságait. Úgy véli, a kormányzó lejáratja az ország tekintélyét, akadályozza a külpolitikai kapcsolatok normalizálását. A belső rendet most már az ellenforradalom eddig kialakult jogrendszerének erélyes alkalmazásával, a különítmények nélkül is fenn lehetne tartani. Azaz, a nagytőke és a nagybirtok osztatlan kormányhatalmat követel Gömbösékkel és a különítményekkel szemben.

Magyarország szentszéki követségének titkára, a legitimista Boroviczény még Budapesten tartózkodik. Útjára készülődve, aggódva figyeli, hogy a Habsburg-ház-ellenes elemek vezetője, Gömbös százados, mily bizalmas baráti kapcsolatot tart a kormányzóval. Feltételezi, hogy a kormányzó rosszul informált Gömbös tevékenységéről, és elhatározza, hogy beszél ez ügyben Horthyval. Közismert Gömbös felfogása – írja Boroviczény –, ő a faji jelleg kizárólagos biztosítása érdekében sürgeti a nemzeti királyság létrehozását. Gömbös legújabb terve az, hogy a román csapatok kivonulásával esedékes kiegészítő választásokon bejut a képviselőházba, s Horthy segítségével a Ház elnökévé választatja meg magát. Elnöklete alatt

a nemzetgyűléssel megfosztatja a tróntól a Habsburgokat, és kikiáltatja királlyá Horthy Miklóst. A kormányzó ekkor vagy elfogadja a koronát, miáltal Gömbös ad az országnak nemzeti királyt, vagy kénytelen visszalépni a kormányzástól, és nem lehet többé akadálya a nemzeti királyság megvalósításának. Mindenesetre – vélekedik Gömbös – akár egy csapásra sikerül megvalósítania tervét, akár nem, előbbre viszi a nemzeti királyság ügyét, mert a kormányzó hazudozással, színleléssel nem szolgálhatja tovább a Habsburgokat.

Boroviczénynek Rómába utazása előtt hivatali esküt kell tennie a kormányzóra. Elmondja Horthynak: szorong amiatt, mivel a királynak tett esküje alól nem kapott felmentést. – Így van! – erősíti meg a kormányzó. – De az új eskü csak a királynak tett fogadalom ismétlése, aminek lényege nem változik azzal, hogy történetesen a kormányzóra esküszik.

Boroviczény nagy örömmel hallja Horthy szavait. Ezután a beszélgetés Gömbös személyére terelődik. Hogy többször kijelentette: a Habsburgok, sejtvén hatalmát és befolyását, ismételten megkísérelték őt megkörnyékezni, ígéretekkel megnyerni. De ő járatos a történelemben, nem ül fel a Habsburgok ígéreteinek. Nem akar sem Zrínyi Péter, sem Frangepán sorsára jutni, akiket a Habsburgok álnokul lefejeztek. A Habsburgoknak nem hisz, és nem tartja őket méltónak Magyarország trónjára . . .

Boroviczény kötelességének tartja mindezt a kormányzó tudomására hozni. Javaslatot tesz a szabad királyválasztó Gömbös lejáratására. A kormányzónak úgy kellene őt ártalmatlanná tenni, hogy hiúságának hízelgő, magas állásba helyezi, ahol a legrövidebb időn belül politikai baklövései révén lejáratná magát.

Gömböst nem kell komolyan venni – jegyzi meg a kormányzó. Ő egy stréber, aki azonban jót akar. Csak katonai ambíciói vannak, ezért ártalmatlan. Egyébként a kezemben van! – Hozzáteszi még: alig látja Gömböst. Nem érti, miért gondolják, hogy sokszor van nála, és nagy a befolyása.

E pillanatban nyílik az ajtó, és Boroviczény meglepetten hallja: Magasházy szárnysegéd Gömbös érkezését jelenti. Láthatóan kellemetlenül érinti e jelenet a kormányzót. Néhány formális mondatot hebeg Boroviczény szentszéki küldetéséről, és nagyon hidegen elbocsátja.

Gömbös besiet a kormányzóhoz, közben Boroviczény közömbösen megkérdezi Magasházyt, mikor volt utoljára Gömbös a kor-

mányzónál. A szárnysegéd felnyitja az előtte fekvő kihallgatási füzetet, de szinte bele sem tekintve válaszolja: – Tegnap volt itt! Csaknem naponként jön! Miért kérdezed?

Boroviczény nem válaszol. Gyorsan búcsút vesz Magasházytól, és elgondolkozva hagyja el a budai várat.

A vérmezői eskütétel után megerősödik a királypártiak ama szárnya, amely nem bízik abban, hogy Horthy kormányzó kész segíteni Károly király hazahozatalát. Ezek, a hadsereg legitimista tisztjeinek segítségével, akár fegyveresen és Horthy ellenére is, mielőbb trónra akarják ültetni a királyt. Egyik vezérük továbbra is Friedrich István, volt miniszterelnök. Horthyék haragja ezért még inkább ellene fordul. Gömbös az EKSZ vezéreként utasítást ad Friedrich végleges politikai megsemmisítésére. A hadbírák parancsot kapnak: sürgősen készítsenek elő hadbírósági eljárást Friedrich ellen, a Tisza-gyilkosságban való bűnreszesség vádjával.

Friedrichet csakis pártjának, a KNEP-nek teljes kiállása mentheti meg. Ez a KNEP és a legitimisták szakítását jelentené Horthyékkal. Maga után vonná a szabad királyválasztó, de KNEP-beli Simonyi-Semadam miniszterelnök és kormányának azonnali bukását. A KNEP többsége inkább cserbenhagyja Friedrichet, az ellenforradalom első miniszterelnökét, a KNEP megalapítóját.

Április 12-én Friedrich öt képviselőtársával kilép a KNEP-ből. Megalapítja a Keresztény Nemzeti Pártot, és ellenzékbe vonul. Simonyi-Semadam kormánya mégis meginog. Bethlen, aki pártonkívüliként eddig a háttérben tevékenykedett, alkalmasnak találja a pillanatot, hogy külön programjával lépjen elő. A királykérdés elnapolásával, a nagytőke és nagybirtok konszolidációja érdekében, egységesíteni akarja a legitimista KNEP-et és a szabad királyválasztó Kisgazdapártot. Úgy véli megvalósíthatni, hogy megnyerve a kormányzó támogatását, fellép Gömbösék ellen, megbuktatja a Simonyi-Semadam-kormányt, s megszerzi a miniszterelnökséget. Barátja és első számú politikai munkatársa, Teleki Pál külügyminiszter útján tesz erre kísérletet. Közvetítésével nyeri meg programjának a két párt egy-egy csoportját, összesen huszonegy nemzetgyűlési képviselőt. Közös levelet intéznek a pártokhoz, amelyben kül-

politikai szempontok hangoztatásával sürgetik a kormányhatalom szélsőjobboldal-ellenes politikai megszilárdítását, egységes kormánypárt és nemzetgyűlési többség létrehozását. Kimondják: a KNEP és a Kisgazdapárt alapelvei azonosak. Kivételnek csupán a királykérdés számítható, amelynek megoldását – magasabb célok érdekében – el kell halasztani. Programjaik között egyébként elválasztó különbség nincs. A tiszántúli választásokon már együtt indulhatnak.

A Kisgazdapárt vezetői azonban bíznak a Friedrich kilépésével lényegesen legyengült KNEP súlyos vereségében. Remélik pártjuk és szabad királyválasztó programjuk győzelmét, és elutasítják az egyelőre Teleki nevével fémjelzett Bethlen-javaslatot a miniszterelnökségre, a két párt egyesítésére. Elutasítják azért is, mert Gömbösék mégiscsak szabad királyválasztók. Gömbös a Kisgazdapárt egyik vezető tagja, erős fegyvernek bizonyulhat a legitimisták elhallgattatására.

Bethlen nem csügged. Reméli: mégis megnyeri politikájának Horthy kormányzót csakúgy, mint a kisgazdákat. Teleki kilép a KNEP-ből, és ezentúl akárcsak Bethlen, ő is pártonkívüliként működik, tölti be a külügyminiszteri posztot.

Véglegesen kialakul közben az antant harmadik intervenciós háborújának terve Szovjet-Oroszország ellen. A lengyel ellenforradalmárokat, valamint Vrangel tábornokot és ennek hadseregét használják fel ehhez. A lengyel nacionalisták célja elfoglalni Szovjet-Ukrajnának a Dnyeper jobb partján fekvő részét, valamint Bjelorussziát. Az egyik tengertől a másikig, Danzigtól Odesszáig kiterjesztenék Lengyelország határát. Akkor történik ez, amikor Lenin javaslatára a Bolsevik Párt IX. kongresszusa elhatározza: az intervenciós háborúk közötti lélegzetvételi szünetet a gazdasági építőmunkára kell kihasználni. Lenin ismerteti Szovjet-Oroszország villamosításának gigászi tervét.

A szovjet kormány kísérletei, hogy tárgyalásokat kezdjen Lengyelországgal a béke megőrzésére, eredménytelenek. 1920. április 26-án megindul az antant harmadik intervenciós háborúja. A francia és a magyar kormány képviselői április 7-e óta titkosan tárgyalnak, hogy előkészítsék Magyarország aktív részvételét az antant szovjetellenes háborújában. A tárgyalásokat magyar részről gróf Teleki Pál, gróf Bethlen István, gróf Csáky Imre és Halmos Károly pénzember vezeti. A magyar kormány megbízottjai arra törekszenek, hogy megteremtsék a magyar revíziós törekvések feltételeit.

A francia finánctőkének az az érdeke, hogy Magyarországon mindinkább megvesse a lábát. E kettős célból szorgalmazzák a közép- és délkelet-európai államoknak francia érdekeltségű dunai konföderációban való egyesülését.

Csáky Imre gróf, a francia–magyar tárgyalások egyik vezetője, jelenti a kormánynak: jól végiggondolt, nagy jelentőségű terv az, amit a Schneider–Creuzot francia tőkéscsoport megvalósítani kíván Magyarországon. Amennyiben Magyarország bekerülne ebbe az érdekszférába, az óriás konszern központja Budapest lenne. Magyarország Franciaország keleti politikájának főpillérévé válhatna... Ugyanilyen értelemben nyilatkozik a francia külügyminisztérium több vezetője.

A magyar kormány kész messzemenő gazdasági engedményeket biztosítani Franciaországnak, jóllehet, ezek az engedmények nyilvánvalóan részleges gyarmatosítást jelentenek. Franciaország lépne az osztrák nagytőke örökségébe. A magyar kormány kilencvenévi időtartamra hajlandó átengedni a francia részvénytársaságnak a magyar állam határain belül eső, összesen 7098 kilométer hosszú vasútvonalát és a teljes vasúti anyagot. Átengedi a külön jegyzékben felsorolt bányák birtokát és mindazon nehézipari gyártelepeket és vasműveket, a MÁVAG-ot, és DIMÁVAG-ot, amelyeket az állam Budapesten, Diósgyőrött és Győrött bír. Engedélyezi a legnagyobb magyar nagybank, a Hitelbank részvénytöbbségének felvásárlását. Megengedi, hogy a franciák szabad kikötőt építsenek a Csepel-szigeten. A francia tőkéscsoport bármikor szabadon kivigye az országból befektetett kölcsöntőkéjét, ennek kamatait.

A tárgyalások olyan ütemben folynak, hogy a francia tőkéscsoportnak már csak azt kell eldöntenie: gazdasági ellentételként milyen összeget hajlandó az országba befektetni, a kormánynak fegyverkezésre átengedni. Magyarország félgyarmatosítása ellenében Franciaország nem fukarkodik az ígéretekkel. A százezer fős magyar hadsereg bevetéséért és véráldozataiért a Szovjet-Oroszország elleni intervenciós háborúban, továbbá a magyar gazdasági engedmények ellenében hajlandó eddigi külpolitikáját Magyarország javára megváltoztatni. Ígéri, elnézi Magyarország esetleges akcióját Szlovákia és Kárpátalja ellen. Támogatná Magyarországot, hogy felvethesse igényét a Romániához tartozó összefüggő magyar területek megszerzésére, Erdély önkormányzatának biztosítására.

A három gróf – Teleki, Bethlen, Csáky –, valamint Halmos, a pénzember, vállalják a félgyarmati engedményeket annak ellenére,

hogy figyelmeztetik őket: a legnagyobb óvatosság tanúsítandó Franciaország irányában. Számolni kell azzal, hogy Franciaország a legrövidebb időn belül elszigetelődhet. A francia külpolitikai orientáció óhatatlanul ellentétbe állítja Magyarországot Németországgal és Olaszországgal. A területi integritás fegyveres visszaállításához pedig elkerülhetetlenül szükséges, hogy Németország támogassa Magyarországot Csehszlovákia, Olaszország pedig Jugoszlávia ellenében. Anglia is bizonyára tiltakozna a francia tőkének nyújtandó gazdasági kiváltságok miatt.

Miközben a Simonyi-Semadam-kormány a franciákkal tárgyal, Horthyék megtárgyalják a Ludendorff bajor tábornok által kidolgozott tervezetet a közép- és kelet-európai ellenforradalom megszervezésére, a versailles-i békerendszer erőszakos megváltoztatására. Első lépésként német és bajor katonatiszteket szándékoznak Magyarországra csempészni. Osztrák katonatisztekkel együtt kapnának kiképzést és fegyvert Magyarországon, az Ausztriában végrehajtandó ellenforradalmi akcióhoz. Egyidőben német ellenforradalmi egységek, Bajorország támogatásával, a Szudéta-vidék megszerzésére betörnének északon Csehországba. Ezen akciót támogatná Prónay különítménye délről jövő támadással: Szlovákia lerohanásával. Azért Prónay – és nem a hadsereg –, hogy szükség esetén a magyar kormány hivatalosan moshassa kezét, és felelőtlen akciónak nyilváníthassa a különítmény betörését.

A további lépés Ludendorff katonai diktatúrájának kikiáltása lenne Németországban. Együttesen támogatnák az oroszországi ellenforradalmi mozgalmakat. A terv végső szakasza az ellenforradalmi Németország, Ausztria és Magyarország katonai szövetsége, háborúja az antant ellen, és ennek eredményeként Európa térképének újjárendezése.

Ludendorffék terve azt is magában foglalja, hogy a szélsőnacionalista osztrák puccskormány segítségével megvalósítják az Anschlusst: Ausztria Németországhoz csatolását. Ludendorffék tudják, hogy az Anschlusst a magyar legitimisták ellenzik. Tervüket igyekeznek elfogadhatóbbá tenni azzal, hogy készek lemondani a békeszerződés szerint Ausztriának átadandó nyugat-magyarországi területről, a Lajta-vidékről, Sopron és környékéről.

Ludendorff tervezetéhez Horthy, Gömbös és Eckhardt hozzájárulnak. Titkos megegyezést kötnek Bauer ezredessel. Felállítják a német és osztrák tisztek magyarországi kiképző táborát. Prónay nem ért mindenben egyet a titkos megállapodással. Ellenzi Ausztriának

Németországhoz csatolását, mert nyugaton a nagynémet szomszéd veszélyes lehet az országra.

Prónay szerint Nagy-Magyarország régi határait, de különösen a nyugatit, csakis önálló Ausztriával és a volt nagymonarchia keretein belül lehet visszaszerezni, megtartani.

Prónay azt írja Gömbös ekkori szerepéről: a tárgyaláson erőltette a Bauerrel való megegyezést, mivel őt – úgymond - nem bántja a tizenhárom vármegyéből álló ország további sorsa, „ha – más úton – vezető szerephez juthat".

A Horthy–Bauer-megállapodás a franciák előtt nem marad titokban. A németek egyik küldöttéről kiderül: azonos a magyar származású Trebitsch-Lincoln nemzetközi szélhámossal. A tárgyaláson úgy tesz, mintha nem tudna magyarul. Amikor mindent megtud a Horthy kormányzó és Bauer ezredes közötti bizalmas megegyezésről, eladja a titkot a franciáknak és eltűnik Budapestről.

A franciák, miután tudomást szereznek a Horthy–Bauer német orientációjú megegyezésről, nehezen bízhatnak a velük tárgyaló magyar államférfiakban, Horthyban. Ezt hivatalosan tudtára adják a magyar kormánynak. A Horthy–Bauer egyezményről a magyar kormány eddig nem tudott. Amikor ezt szóvá teszik a kormányzónál, Horthy maga sem biztos már abban, hogy végül kivel tartson. Gömbös katonai klikkjével, amely őt kezében tartja és a Bauerékkal kötött szerződés fenntartását akarja, vagy a konszolidációt sürgető Bethlent támogassa, aki a franciákkal kötendő megegyezés híve.

A kormány és Bethlen nemcsak amiatt ellenzi a Horthy–Bauer egyezményt, mert nem óhajtja Ludendorff kalandor terveihez kötni Magyarország szekerét. Gömbösék hatására Horthy ráadásul még akkor köt titkos egyezményt Bauer ezredessel, amikor Németországban a Kapp-puccs bukásával egyelőre eldőlt a harc a szélsőjobboldal hátrányára. A német uralkodó osztályok konszolidációt akarnak. Készek végrehajtani a versailles-i békeszerződést.

Gömbös és a katonai klikk ennek ellenére arra uszít: Magyarország ne fogadja el a rendkívül súlyos trianoni békeszerződést, hanem a Ludendorff-tervhez kapcsolódjék. Ennek szellemében készülnek a katonai puccsra, illetve ennek sikerét remélve a Simonyi-Semadam kormány lemondatására. Úgy képzelik: szétkergetik ez alkalommal a nemzetgyűlést, amely nem akarja biztosítani a kormányzó házfeloszlatási és választáskiírási jogát. Az eddig burkolt és

korlátozott katonai diktatúrát nyílt és korlátlan diktatúrával igyekeznek felcserélni.

Simonyi-Semadam miniszterelnök és az ezúttal továbbra is vele tartó Bethlen viszont követeli a kormányzótól a Gömbös-klikk visszaszorítását, a hírhedt katonai különítmények felszámolását. Horthy ismét tétovázik. Szokása szerint hol Gömbösre, hol Bethlenre és vele a konszolidációs erőkre hallgat, aszerint, hogy kivel beszél. Végül engedne Bethlen tanácsának, de ehhez szakítania kellene Gömbösékkel, amihez nemcsak jellemében gyenge. A hatalmát félti, aminek legfőbb támasza a katonai klikk. Horthy, mint rendszerint, ha nehéz helyzetbe kerül, határozott döntés helyett kétszínűsködik. Bizalmával hitegeti a katonai klikket, ugyanakkor jóváhagyja a francia–magyar tárgyalások folytatását. Megígéri a kormánynak, hogy fellép Gömbösék és a különítmények puccsterveivel szemben. Ily módon egyelőre minden marad a régiben.

6

Ez évben Magyarországon kormányhatóságilag tilos május 1-e megünneplése. Simonyi-Semadam miniszterelnök utasítása rögzíti: az elmúlt események következtében megrendült közállapotok még mindig nem jutottak nyugvópontra... A forradalmi irányzat elfojtására, a kormány szembehelyezkedik minden olyan cselekménynyel, amely „a május 1-én szokásban volt gyűlések és egyéb összejövetelek vagy ünnepségek révén kedvező alkalmat nyújthat a nemzeti és társadalomellenes elemeknek arra, hogy a lezajlott forradalmak hatása alatt álló tömegeket a társadalmi megértés és béke megbontására izgassák"...

A rendelet végrehajtására a belügyminiszter és a honvédelmi miniszter mint polgárháborús hadműveletre készül. Mozgósítják a hadsereget, a különítményeket, a csendőrséget, rendőrséget. Az ország területén minden fegyveres erőt alárendelnek a területileg illetékes katonai körletparancsnokságoknak, illetőleg állomásparancsnokságnak. Magánépületeket, üzemben nem levő gyárakat, lakatlan kastélyokat vesznek igénybe, amelyekben „ideiglenesen elhelyezik" a veszélyes kommunistagyanúsakat. Május 1-én Budapesten tizenkétezer rendőri felügyelet alatt álló munkás és értelmiségi kizárólag munkahelyére távozhat a lakásáról.

Arra mégsem szánja el magát a kormány, hogy megtiltsa a május 1-i munkabeszüntetéseket. Ilyen rendelet amúgy is sikertelen lenne. A munkásosztály követelésére a szakszervezetek felhívnak a május 1-i sztrájkok megszervezésére, bár a kormány és a kereszténységszocialisták hazafiatlan cselekedetnek bélyegzik.

Budapest főkapitánya jelenti a belügyminiszternek: Csaknem teljes a sztrájk a nagy gyárakban, a kisebb üzemekben sem igen dolgoznak. A budai hegyek megtelnek illegálisan gyülekező, ünneplő kirándulókkal. Nem jelenik meg egyetlen napilap sem.

A különítményesek május 1-e után sem engedik el a letartóztatottakat. Dömötör Mihály, a Simonyi-Semadam-kormány belügyminisztere, Soós honvédelmi miniszterhez írt levelében kénytelen megállapítani: az internálás kizárólag rendőri funkció. Ilyen irányú tevékenységhez a katonaságnak semmi joga. Kéri a minisztert: mivel az ilyen durva, a törvényekkel teljesen ellenkező eljárás a legnagyobb visszatetszést szüli, a katonaság a jövőben semmi néven nevezendő ilyen akciót ne csináljon. Különösen óvatosnak kell lenni azért, mivel francia és angol antantmisszió látogatja az internáló táborokat...

Újabb mészárlásokat is elkövetnek a különítményesek.

A szegedi vadászzászlóalj százfőnyi letartóztatottat küld a hajmáskéri büntetőtáborba, de csak hetvenketten érkeznek oda.

A Törökszentmiklóson állomásozó lovasszakasz május 1-e alkalmából a községből tizenegy volt vöröskatonát hurcol el. Kalmár József letartóztatottról jelentik a táborban, hogy futásnak eredt. A lovas járőrfedezet üldözőbe vette. Mihamar utolérve, dulakodás fejlődött ki köztük, amikor is nevezett, még mindig szökésre gondolva, ide-oda szaladgált. A dulakodás hevében a lovak lábai alá került, azok összevissza tiporták. Nevezettet a szakaszparancsnok a Schwarz-majorban még aznap elásatta, hogy ne zavarja a község nyugalmát. A szolnoki törvényszék fogházából a Prónay-különítmény járőre április 28-án – hivatalos írások alapján – magával visz tizenkilenc politikai foglyot. Másnap jelenti: a foglyok szállítás közben fellázadtak őreik ellen, mire valamennyit megölték; a helyszínen elföldelték.

Budapesten is sokan eltűnnek. Nemcsak a haladás embereit gyilkolják. Országos szóbeszéd tárgya, hogy a különítményesek zsarolnak, fosztogatnak, pénzért gyilkolnak. Prónayék budapesti főhadiszállásának, a nagykörúti Britannia Szállodának a környékét messze elkerülik a járókelők.

A magyarországi tömeggyilkosságok külföldi hatására a szociáldemokrata vezetés alatt álló és a II. Internacionáléval együttműködő Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége most már hivatalosan tiltakozik a magyar kormánynál, valamint a győztes hatalmak kezdeményezésére alakult Népszövetség Legfelsőbb Tanácsánál: „Amióta a Horthy-ellenforradalom Magyarországon magához ragadta a kormányt, a munkásmozgalom olyan elnyomásnak és üldözésnek van kitéve, amelyhez foghatóra nincs példa a munkásmozgalom történetében, és amely messze felülmúlja a hajdani orosz cárizmus minden gaztettét. Összesen ötvenezer nőt és férfit internáltak, fogtak el. A foglyokat a legkegyetlenebb és legrafináltabb módon kínozzák. A tiszti bandák sok ezer embert minden előzetes eljárás nélkül lemészároltak. Ezrek pusztulnak el lassú éhhalállal a silány táplálkozás és betegségek miatt. A reakciós tiszti különítmények mindenhatók. Aki a kezükbe kerül, elveszett..."

A Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége követeli: a magyar kormány és a Népszövetség tegye meg a szükséges intézkedéseket e rémtettek megszüntetésére. Amennyiben nem tennék meg, a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége a legközelebbi elnökségi ülésen fontolóra veszi, hogy a magyarországi Horthy-féle keresztény kurzus megbuktatása érdekében felhívja valamennyi állam szervezett munkásságát: helyezzék Magyarországot teljes bojkott alá. Megszakíttatnak Magyarországgal minden forgalmat. Sem szén, sem nyersanyag, egyetlen levél vagy távirat sem jut el akkor Horthy-Magyarországra.

A konszolidációs politika hívei aggodalommal mérlegelik a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége által bejelenteni szándékolt, teljes bojkott lehetőségét; ennek rendkívül súlyos gazdasági és politikai következményeit. Különösen, hogy a keresztény kurzusnak minden erőfeszítése ellenére sem sikerült jelentős tömegbázist teremtenie a munkásság körében. A kormány május 6-án megkapja az antanthatalmaktól a magyar békeszerződés igen súlyos feltételeket tartalmazó, végleges szövegét. Ezen a konszolidáció hívei csak úgy remélnek enyhíteni, ha a szovjetellenes háborúban való részvételük mellett le tudják csillapítani a fehérterror miatt felháborodott nemzetközi közvéleményt. Tehetetlenek azonban a katonai klikkel és az EKSZ vezetőivel szemben. Ezek – panaszolja Simonyi-Semadam miniszterelnök Bethlennek – oly beképzeltek, hogy a kor-

mány gondjaiból semmit sem ismernek el. Pedig a konszolidáció hívei is örvendenek a szovjetellenes intervenció átmeneti sikerének.

Soós honvédelmi miniszter is hiába kéri a kormányzót: segítse őt, hogy rendet teremthessen. Hasztalan lép fel a kormányzó rossz szelleme, Gömbös ellen. Hiába írja a kormányzónak, hogy Gömbös elnökletével a MOVE nem alapszabályainak megfelelően munkálkodik. A pártpolitika kizárása mellett a tagok erkölcsi és anyagi érdekeit kellene védenie – hangsúlyozza Soós –, de nem ezt teszi. A katonai fegyelmet ássa alá. A katonai fegyelemmel ellenkező módon bírálja a kinevezéseket, ad a tiszteknek katonai tevékenységükre vonatkozó parancsokat, holott ilyent csak fölöttes elöljáró parancsnokaiktól kaphatnak. Gömbös jogtalanul nyilatkozik a hadsereg nevében . . .

A honvédelmi miniszter felveti azt is, hogy Gömbös az egész országra kiterjedő, titkos kémszolgálatot szervez. Egyik tiszttel figyelteti a másikat; a jelentéseket önmagának küldeti meg. A tagok feltétlen engedelmességet fogadnak a MOVE elnökének. Mindezért Soós tábornok kéri a MOVE sürgős megrendszabályozását. A kormányzó megkapja a honvédelmi miniszter felterjesztését, de nem intézkedik.

A vezérkar kémelhárító és propagandaosztályának főnöke, Horthy egyik kedvence és bizalmasa, a katonai klikk és az EKSZ egyik vezetője, Kozma Miklós jegyzi fel: a Nemzet- és Vörösvédelmi Szervezet az ő ötletéből született, még Szegeden. A fővezérség II/B irányítása mellett, amelynek ő a főnöke, Siófokon kezdte el a munkát. Minden körletparancsnokság kapott egy nagyobb, minden megye egy kisebb nemzetvédelmi osztályt. Az utóbbinak alárendelték a járási nemzetvédelmi tiszteket. Pénzdotációjukat rendszeresen beállították az ország költségvetésébe. Feladatuk: mindenre kiterjedő belső hírszolgálat, nemzeti és keresztény propaganda, militarista propaganda, sajtó, egyszóval minden, aminek a közhangulatra befolyása lehet. Így tartják például bizalmas nyilvántartásban a közéletben szereplők – és szerepelni szándékozók – múltját és jelenét. Mindez – írja Kozma – normális időkben erős beavatkozás a szabadságjogokba, és spicliszisztéma. Szóval: mindent tudnak, ami az országban történik – dicsekszik Kozma. *Speciel* a MOVE a legtöbbet neki köszönhet. A Dunántúl megszervezését az ő osztályába beosztott urak csinálták. Minden költségüket ő fedezte, és mindezt Soós akarata ellenére. A MOVÉ-t gazdaságilag abból a súlyos

összegből alapozta meg Gömbös, amit ő juttatott neki, csupa olyan akciókból, amelyet az ő osztálya vezetett. Súlyos száz- és százezrek voltak... A Nemzet- és Vörösvédelmi Szervezet tulajdonképpen a gerinc, melyhez a MOVE és egyéb egyletek alkotják a tömeget...

A titkos szervezet létezéséről mindenki tud az országban. Az ellenforradalmi rendszer olyan fegyvere ez, amitől még Horthy hívei közül is sokan rettegnek. A Simonyi-Semadam-kormány egységesen követeli megszüntetését. A katonai klikk által befolyásolt kormányzó azonban továbbra is fenntartja a szervezetet, azzal, hogy ez az ország legfőbb eszköze a bolsevizmus elleni hazai és külföldi harcokban. A minisztertanács mégis utasítja Soós honvédelmi minisztert a Nemzet- és Vörösvédelmi Szervezet feloszlatására. Annyira éles a vita, hogy a kormányzó is részt vesz a legközelebbi minisztertanácsi ülésen, de megállapodásra nem jutnak.

Soós kompromisszumra törekszik. A vezérkar főnökével egyetértésben, a titkos szervezet helyett olyan központi szervet óhajt létesíteni, amely katonai vezetés alatt hathatós és céltudatos inézkedéseket hoz a vörösagitáció ellen. Kizárja ugyanakkor az egyéni akciókat, melyek gyakran túlkapásokra vezettek, ártván a hadsereg tekintélyének.

A kormányzó elfogadja a tervezetet. Soós miniszter elkészíti a minisztertanácsi előterjesztést. Utal a még nem tökéletesen megszilárdult hazai állapotokra, a fennálló kommunista veszélyre. Egységes és célravezető megoldást kíván tehát – úgyond – a bolsevizmus elleni harcra. Külföldön, Angliában, Hollandiában már mindenütt megalakultak a részben állami segélyben részesülő, antibolsevista szervek. Szükségesnek látja ilyen központi szerv létesítését Magyarországon is, mert különben csak gerillaharc folyna, kevés sikerrel, amilyen a közelmúltban néhány budapesti kommunista szervezet felfedése volt.

Javasolja a minisztertanácsnak: egy központban egyesítsék mindazon állami szerveket, amelyek a különféle állami hivatalokban a vörösveszedelem ellen működnek. E központi szerv lenne hivatva és képesítve arra, hogy az ország belterületén csakúgy, mint a külfölddel való összeköttetésben, a bolsevizmus ellen irányuló, nagy fontosságú akciót irányítsa. Hangsúlyozza: a katonák részéről elkövetett túlkapásokat, hatásköri súrlódásokat, más kilengéseket is csak akkor áll módjában megszüntetni, ha központi katonai kézbe kerül a vörösök elleni védelem.

Dömötör belügyminiszter a konszolidációt óhajtó kormány felfo-

gását fejti ki, amikor a minisztertanács ülésén elmondja: nem tartja helyesnek a megszervezendő *vörösvédelmi szervezet* katonai vezetés alá állítását. Ez szerinte rendőrségi feladat. Így dönt a minisztertanács is, mert úgy látja: a *Vörösvédelmi Központ* nem lenne más, mint a Nemzet- és Vörösvédelmi Szervezet átmentése új néven és nagyobb hatalommal.

A kormányzó utasítására Soós még egyszer a minisztertanács elé terjeszti a javaslatot, de az ismét elutasítja. Horthy ekkor a saját elnökletével úgynevezett koronatanácsot tart, hogy ezen ne csak a kormány, hanem a politikai előkelőségek, köztük Bethlen és Gömbös is részt vehessenek.

Ez a tanácskozás sem hoz eredményt. A minisztertanács kitart a maga álláspontján. Változatlanul követeli a Nemzet- és Vörösvédelmi Szervezet felosztását. Erre a kormányzó a kormány elkergetésével fenyegetőzik. Bethlen közvetít, de mindig azzal a céllal, hogy érvényesítse a saját politikáját és elképzeléseit miniszterelnökségére vonatkozóan.

A konszolidációs politika országosan vitatott, legdöntőbb kérdése mégis: a béketárgyalások. Aláírják-e végül a magyar békedelegáció által ünnepélyesen elutasított, de az antanthatalmak által 1920. május 6-án a magyar kormányhoz eljuttatott békedekrétumot?

Apponyi gróf Párizsban megkísérli enyhíteni a békefeltételeket, de az antanthatalmak tanácsa éppen csak meghallgatja tiltakozását. Ígéreteivel az antant ekkor már annyira elkötelezett az Ausztria–Magyarországból kivált utódállamok – Csehszlovákia, Jugoszlávia, Románia – felé, hogy a magyar békeszerződés egyes igazságtalan rendelkezésein nem változtat.

A kísérőlevél azonban, amelyet Millerand, a békekonferencia elnöke, a békeszerződés szövegével együtt átnyújt a magyar békedelegációnak, bizonyos mértékig mégis tükrözi a francia–magyar tárgyalásokat. A határok esetleges módosítását a franciák elvileg lehetségesnek tartják, apró kiigazításokkal.

Az ellenforradalmi propaganda úgy állítja be a magyar közvélemény előtt a kísérőlevelet, mint amely a békeszerződés végrehajtására vonatkozóan Magyarországra nézve kedvezményeket jelent. Remélhető, hogy a békeszerződés során egyes rendelkezések nem fognak merev alkalmazást nyerni.

A békeszerződés közeli aláírásával az uralkodó osztályok, amelyek a világháború előtti politikájukkal és a világháborúban való részvételükkel Trianont tulajdonképpen okozták, soviniszta uszí-

tásba kezdenek. A békefeltételekért nem a magyar uralkodó osztályok évszázados elnyomó politikáját, nem az 1914–18-as világháborút kirobbantó német–osztrák–magyar imperialista politikát, hanem a Károlyi-forradalmat és a Tanácsköztársaságot hibáztatják. Igyekeznek elhitetni, hogy a békeszerződés súlyos határozatai a proletárdiktatúra miatt sújtják az országot. Vádolják azt a Tanácsköztársaságot, amelynek Vörös Hadserege Magyarország igazi függetlenségéért, az igazi békéért harcolt. A magyar uralkodó osztályok vették igénybe az antant fegyveres segítségét, hogy visszaszerezhessék a nép feletti uralmukat, és most Trianon az ára a segítségnek.

Gömbösék és a katonai klikk szélsőjobboldali lapjai uszítanak a leghangosabban a béke aláírása ellen. Azt híresztelik, hogy Magyarországot a nyugati demokráciák azért büntetik Trianonnal, mert keresztény ország. Féktelen szólamokkal hirdetik Nagy-Magyarország fegyveres visszaszerzésének politikáját, amivel megbékíthetetlen ellenféllé teszik a szomszédos országokat.

Horthy kormányzó is ellenzi a békeszerződés aláírását. A konszolidáció hívei – köztük Bethlen – a békeszerződés elfogadását javasolják. Ők is rendkívül sérelmesnek találják a feltételeket, de abból indulnak ki: mindent meg kell tenni a nagytőke és nagybirtok uralmának megszilárdításáért. Ezért folytatják egyre behatóbban a francia orientációs külpolitikai tárgyalásokat is, s hogy ezen az alapon bekapcsolódhassanak az antanthatalmak szovjetellenes háborújába.

Közben Gömbös, aki saját hatalmi törekvései érdekében hónapokkal ezelőtt valósággal beerőszakolta magát a Kisgazdapártba, ennek képviselőjelöltjeként fellépni készül a román hadsereg távozásával felszabadult Tiszántúlon. A június 15-ére kitűzött választásokon, Törökszentmiklóson hirdeti meg szabad királyválasztó programját. Gömbös leendő megválasztása nem kétséges. Törökszentmiklóson állomásozik Prónay egyik különítménye: nincs, aki meg merné kockáztatni, hogy fellépjen Gömbös ellenjelöltjeként.

A korszak legendákat költő történetírása nemcsak a kormányzót, Gömböst is idealizálja. Életrajzírója arról ír: Gömbös a kormányzóválasztás után elkíséri Horthyt vidéki útjaira, amelyeken közvetlen érintkezést keres a magyar földdel és a magyar néppel. Végigjárják az Alföld nagy városait. Gömbös ezután kihallgatáson jelenik meg az államfő előtt, és kifejti azokat a vezető gondolatokat, amelyeknek az új Magyarország megteremtését irányítaniuk kell. Politikai elgondolásának hármas tengelye: a határozott keresztény

irány, a jó földbirtokpolitika és céltudatos szociális politika. E tervezetben benne rejlenek későbbi politikájának vezérmotívumai is.

Az életrajzíró elmondja még Gömbösről: ha valamire büszke, úgy elsősorban arra, hogy ő szervezte meg és juttatta diadalra az ellenforradalmat. Fellép képviselőjelöltnek, mert tekintélye és befolyása megnövekedett. Rájött arra, hogy ő, a vezérkari százados, aki az 1914–18-as világháború minden kálváriáját végigjárta, a rettenetes iramban rohanó évek és események során messze kilendült a katonai pálya szabályainak ellipsziséből. Régóta látja: „az olyan ember, aki elhivatottságot érez magában, aki a megcsonkított magyarság tragikus napjaiban cselekedni akar nemzetéért, nem maradhat meg az összezsugorodott hadsereg kereteiben". Ott nem fejtheti ki a benne feszülő energiákat, érzi hivatása szózatát, és cselekedni akar . . .

Egy másik életrajzi változat szerint Gömbös képviselőjelöltségének előzménye az – amit ellenségei kárörömmel néznek –: hogy az antant nyomására a tényleges tiszteket máról holnapra kitiltják a MOVÉ-ból. Ezzel nemcsak a MOVE veszít sokat ütőerejéből; Gömbösnek is észre kell vennie, hogy más eszközöket kénytelen igénybe venni céljai eléréséért. Ekkor dönt úgy, hogy politikai pályára tér.

„Inkább az antant nyomására" – állapítja meg az életrajzíró. Az igazság persze az, hogy az aktív tisztek nagy része legitimista, és ellenzi Gömbös MOVE-politikáját. Soós honvédelmi miniszter útján keresztülviszik a kormányzónál a rendelkezést, hogy aktív tiszt ne lehessen a MOVE tagja.

Bizalmas társaságban Gömbös munkatársai és barátai közül is egyre többen nyilatkoznak lebecsülően vezérükről. Prónay e napokban úgy emlegeti már Gömböst, mint munkára és szervezésre képtelen, érzék nélküli, tehetségtelen, szürke egyéniséget.

Mi akkor Gömbös vezérségének a titka? Egyik ellenfele úgy jellemzi: Gömbös az, aki minduntalan feltűnik a kormányzó várbeli otthonának belső termeiben. Otthonosan mozog, nyit be minden ajtón. Ha valaki találkozik vele, közel hajol az illető füléhez, suttogóra fogja szavát, és mint valami nagy titkot, közli: most jön őfőméltóságától. Az államfő iránti hódolat extázisában, félig lehunyt szemmel, áhítatos arccal ejti ki a szavakat, azután elújságolja, milyen aktuális politikai ügyben kért tőle tanácsot a kormányzó. Vagy a kormányzó véleményét közli, természetesen szigorúan bizalmasan: államügyekről, emberekről. Mindig úgy, hogy saját sze-

mélyének fontossága el ne homályosuljon. Bármit mond, állításait sohasem cáfolja meg senki. A kormányzó legfőbb bizalmasának tekintik. Egyre többen veszik körül hízelkedő mosollyal; igyekeznek a kedvében járni. Mások félnek bosszújától, hiszen köztudomású, hogy Friedrich volt miniszterelnököt Horthy kormányzó jóváhagyásával ő juttatta a vádlottak padjára.

Gömbös hatalmának titka, hogy mindig sokkal többnek tudja magát mutatni, mint ami valójában. Horthy is ilyennek látja. Ismételten, többek előtt törtetőnek nevezi, csúfolja, mégis egyik legfőbb tanácsadójának fogadja el. Ha egy nap nem látja Gömböst, már másnap hívatja. Kedveli, mert mindig van valami ötlete, amit Horthy a sajátjaként felhasználhat.

Gömbös hivatalos életrajzírója többször említ erre példát. Gömbös – még Szegeden – miként tette meg Horthyt a MOVE díszelnökének, szervezte meg Horthy első nyilvános politikai szereplését, fogalmazta beszédeit. Az életrajzíró elérzékenyülten arról ír: a lelkes tömeg még ünnepli a MOVE újonnan megválasztott országos díszelnökét, Horthy Miklóst, amikor egy fekete ruhás férfi megy már az utcán egyedül . . . Egy férfi, aki mindezt megrendezte. Aki ennek az ünnepélynek, fénynek, lelkesedésnek minden atomját ezernyi gonddal, fáradsággal összeállította. Amikor aratni kellene a babért, részt kérni a dicsőségből, szerényen csöndben eltűnik . . . Ez a fekete ruhás férfi: Gömbös Gyula . . . Hasonlóan cselekszik, amikor arról esik szó: kinek az érdeme a Nemzeti Hadsereg megteremtése, nem tart jogot a dicsőségre, hogy ezt ő teremtette meg. Azt tette, amit tennie kellett. Hű szolgálója a főméltóságú kormányzó úrnak.

Gömbös látszólag szerényen, önfeláldozást színlelve tenné meg Horthyt akár nemzeti királynak is, hogy mellette első ember legyen.

Valójában Gömbös a szegedi ellenforradalmi szervezkedés óta hű kiszolgálója, de egyben számos tekintetben főnöke Horthynak. Az egyre inkább önállósuló Horthy e helyzetben kezdi mind terhesebbnek találni gyámkodását. Bethlen is igyekszik Gömböst szívós elhatározással kiszorítani Horthy mellől: a miniszterelnökségre pályázik.

A szabad királyválasztó Gömbössel ellentétben, Bethlen a királykérdés hosszú lejáratú elhalasztásának a híve. Megnyugtatni kívánja ezzel mind a szabad királyválasztókat, mind a legitimistákat, hogy ne provokálják egymást a sietséggel. Kár lenne meghiúsítani a király hazahozatalát – biztatja a legitimistákat. Ígéri nekik, hogy

Horthy az ő miniszterelnöksége hatására megőrzi Károly király számára a trónt. Időt nyernek a halasztással a szabad királyválasztók – biztatja őket is. Gömbös–Eckhardték felé ugyancsak kacsingat: bízzanak benne és politikájában.

Prónay írja naplójában: – Bethlennek azzal sikerült egyre inkább Horthy kormányzó bizalmába férkőznie, hogy felesége, Bethlen Margit grófnő, mindennapos vendég Horthyék lakásán. Lebilincseli megjelenésével a kormányzót, megnyeri őt férje és klikkje – gróf Teleki, gróf Bánffy, erdélyi nagybirtokos társai – politikájának.

Amikor Horthy meglátogatja Prónayt a kaszárnyában, már az erőskezű Bethlen-kormány szükségességét fejtegeti. Prónay örül, hogy Bethlen ilyen nagy befolyásra tesz szert a kormányzónál. Ők mint ellenforradalmárok ezt a nagy adut – Bethlen miniszterelnökségét – úgy képzelik el, mint egy meg nem alkuvó nemzeti irányzatot, amely végez a „liberális destrukcióval", a „zsidók hatalmával", „megfékezi a szabadkőművességnek az ország fejlődésére nehezedő káros befolyását". Vagyis: ha törik, ha szakad, Bethlen a „szegedi gondolat" megvalósítója lesz.

Valójában Bethlen a Gömbös-féle katonai diktatúrás program ellenzőjeként lép fel, a saját konszolidációs politikájával. Ennek igyekszik megnyerni a kormányzót, a pártokat, a nemzetgyűlést. Pártalapítást kezdeményez ennek érdekében azokból az ő programját, a két párt egyesítését követő, KNEP és kisgazdapárti, ahogyan nevezik: disszidens képviselőkből, akik április közepén kiléptek addigi pártkötelékeikből.

1920. május 17-én gróf Teleki, gróf Klebelsberg, gróf Sigray, őrgróf Pallavicini és mások, összesen tizenkilenc volt disszidens, megalakítják az Egyesült Keresztény Nemzeti Földműves Pártot. Bethlen taktikából, hogy továbbra is pártonkívüliként szerepelhessen, nem lép be az új pártba. Többségében a disszidensek pártja legitimista. Akadnak köztük szabad királyválasztók is. Ezzel Bethlen a hatalomféltő kormányzót, a szabad királyválasztókat és a legitimistákat akarja egyaránt megnyerni politikájának, hogy mindannyiuknak előnyös a konszolidáció megvalósulásáig elhalasztani a királykérdés megoldását.

E programmal lép fel képviselőjelöltként a közelgő tiszántúli választásokon. Mégis, hogy elbuktassák, a legitimista KNEP és a szabad királyválasztó Kisgazdapárt is jelöltet állít vele szemben. Egyaránt félnek Horthy–Gömbös katonai diktatúrájától és Horthy–Bethlen–Gömbös esetleges szövetségétől.

Számos ellentétes tényező okoz politikai zűrzavart. Ilyenek: Bethlen vagy Gömbösék hatása a kormányzóra. Szabad királyválasztás vagy legitimizmus. Gömbösék vagy Friedrichék puccsa. Összefügg ezzel a kétszínű politikát folytató Horthy félelme: hogy Károly király levele és állásfoglalása következtében elveszti hatalmát. Eldöntésre vár az is: német, francia vagy angol orientációjú legyen-e a magyar külpolitika. Különösen hogy folytatódnak a francia–magyar tárgyalások. Bekapcsolódnak ebbe ekkor már a francia és a magyar vezérkar megbízottai.

A franciák, amíg nem tudnak a Bauer ezredes és Horthy megállapodásáról, kölcsönösen bizalmas légkörben tárgyalnak. Trebitsch-Lincoln árulásával május 18-án hivatalos nyilatkozatot kívánnak a magyar féltől. Fouchet budapesti francia főmegbízott átnyújtja kormánya titkos deklarációját Horthy kormányzónak. Készek elősegíteni a magyar békefeltételek népsújtó és gazdasági igazságtalanságainak jóvátételét, de tudni akarják, megadja-e a magyar kormány a kért engedményeket a Schneider-Creuzot tőkéscsoportnak. Azaz: a magyar állam átengedi-e kilencvenévi időtartamra a francia részvénytársaságnak az ország összes vasútvonalát, vasúti anyagát, a külön jegyzékben felsorolt bányákat, nehézipari gyártelepeket, vasműveket, a Hitelbank részvénytöbbségét? Megengedik-e, hogy Franciaország szabadkikötőt építsen Csepel-szigeten?

Fouchet deklarációjának megvitatására megjelenik Horthynál Simonyi-Semadam miniszterelnök, gróf Teleki külügyminiszter, Haller közoktatásügyi miniszter, Rubinek földművelésügyi miniszter, báró Korányi pénzügyminiszter, Emich kereskedelemügyi miniszter. A kormányzó nem meri az értekezletre meghívni az eddig általa pártolt Bauer ezredessel titkos egyezményben leszögezett, német orientációs politika és gazdaságpolitika képviselőit. Meghívja ellenben Bethlent és a legitimisták vezetőit, Rakovszky Istvánt, a nemzetgyűlés elnökét, gróf Apponyi Albertet, gróf Andrássy Gyulát, gróf Csáky Imrét. Utóbbiak bíznak az előkelő francia vezetők Károly királynak tett bizalmas ígéreteiben, hogy elősegítik visszatérését a trónra, és hívei emiatt Magyarország francia orientációjú politikájának.

A magyar uralkodó osztályok Horthynál összegyűlt, döntően legitimista képviselői a francia segítség, országhatár-rendezési ígéretek, fegyverkezési kölcsönök, beruházások ellenében hajlandók a ha-

talmas gazdasági engedményekre. Jól tudják pedig, hogy a magyar nagytőkének jelentős befolyású német- és angolbarát része szembeszáll e tervvel.

Az értekezlet nyomán mégis Horthy, mintha nem is kötött volna titkos egyezséget Bauer ezredessel, a kormány előterjesztésére elfogadja Fouchet francia főmegbízott deklarációját. Az erről szóló hivatalos értesítést Simonyi-Semadam miniszterelnök, gróf Teleki külügyminiszter, báró Korányi pénzügyminiszter és Emich kereskedelemügyi miniszter írja alá.

Fouchet francia főmegbízott nem tartja elégségesnek a miniszterelnök és a miniszterek aláírását. Diplomataként, hivatalosan nem közli ennek indokát, de Teleki külügyminiszternek elárulja, mennyire furcsállja, hogy miközben a kormány vele tárgyal, a kormányzó német orientációjú egyezményre spekulál. Az államfő aláírását követeli a levélben.

A kétszínű politikát folytató és e tekintetben leleplezett kormányzó ilyen körülmények között kénytelen teljesíteni Fouchet követelését. Elismeri, hogy tudomással bír az illetékes miniszterek által aláírt levélről. A kormány ezen ténykedését helyesli.

Horthy ezzel is bizonyítja, hogy a francia nagytőke kiuzsorázó egysége szellemében – de ezt tenné Horthy a német vagy angol orientáció esetében is – mily könnyen áldozatul dobja az ország általános gazdasági fejlődésének érdekeit.

Máris bizonytalan azonban, hogy létrejön-e a francia–magyar megállapodás. A budapesti angol főmegbízott kormánya nevében a leghatározottabban tiltakozik a francia koncessziók megadása ellen.

Május végén Horthy kormányzó elnökletével tanácskozás kezdődik a szovjetellenes magyar–lengyel katonai szövetség elveiről és teendőiről.

A megbeszélésen, a kormányzó meghívására, a kormány illetékes tagjain és a Vezérkari főnökség vezető tisztjein kívül részt vesz Bethlen és Gömbös is. Valamennyien megegyeznek abban, hogy meg kell valósítani a szovjetellenes magyar–lengyel katonai szövetséget. Ez egyben Csehszlovákia ellen irányulna, amiről az antant felé mélységesen hallgatnak.

A reakciós Lengyelország és a fehérterror Magyarországa a jogcímet Csehszlovákia feltételezett megtámadásához, ennek erős poli-

tikai balratolódására alapozza. Ezzel akarják megerősíteni reakciós uralmukat.

A Tanácsköztársaság összeomlásával Horthyék az általuk megbízhatónak tartott parasztság soraiból szervezik újjá a hadsereget. E parasztkatonákat kínálják fel az antantnak a lengyel földbirtokos-nagytőkés hatalom, az ukrán, az orosz „fehérek" megsegítésére, a csehszlovák demokrácia megdöntésére.

A magyar uralkodó osztályok, köztük a nagybirtokosok is jól tudják azonban, hogy e tervük – az intervenciós háborúban részvételükkel is megerősíteni itthoni uralmukat – végrehajthatatlan a magyarországi földreform nélkül.

A Magyarországgal szomszédos utódállamokban, elsősorban a magyar tulajdonú nagybirtok feloszlatásával, máris végrehajtották a földreformot. Ahhoz, hogy Horthyék részt vehessenek a szovjetellenes háborúban, Magyarországon is meg kell valósítani a földreformot. Le kell ezzel vezetniük a parasztság földet követelő széles mozgalmát. Megoldását különböző módokon és politikai célokkal programjába vette már megelőzően valamennyi párt. – Mindnyájan érezzük – állapítja meg még a nagybirtokosok egyesületének lapja, a *Köztelek* is –, hogy a földreform problémáján keresztül, ha azt kielégítően megoldani nem tudjuk, visszatérhet az egyelőre leszerelt izgalom és nyugtalanság, sőt visszatérhet az anarchia szelleme . . . – A lap azzal kapcsolatban jegyzi meg ezt, hogy az ellenforradalom első hónapjaiban a nagybirtok nem léphetett fel a paraszti erők földosztás-követelése ellen. Akkor a tőkés rend helyreállítása érdekében a nagybirtok – a Tanácsköztársaság egyik tévedését a maga módján korrigálva – kénytelen volt kielégítő földreformot ígérni.

A nagybirtokosok azonban csak taktikáznak. A valóságban mindennél fontosabbnak tartják, hogy valamiképp elodázzák – és végül elsikkasszák – a valóságos földreformot. A megkisebbedett Magyarország 1919 utáni földbirtok-megoszlásáról ekkor még csak hozzávetőleges adatok állnak rendelkezésre. Az országosan mintegy tizenhatmillió hold megművelt terület fele nyolcszáznegyvenezer fő tulajdona. Átlag családonként egy-egy hold. A másik fele tízezer-hétszáz birtokosé. Ebből kilencezer-hatszázharminc birtokosé a száztól ezer holdig terjedő birtok, összesen mintegy kétmillió-ötszázezer hold. Ezer-egynéhány birtokos tulajdona az ezer holdon felüli, összesen ötmillió-háromszázezer hold nagybirtok.

Weiss István, a korlátozott földreform híve, másfél évtized múltán, az 1920-as években végrehajtott földreform után írja *A magyar*

falu füzetében: Magyarország szorul rá a legjobban egy komoly földreformra, hiszen nálunk a birtokelosztás a legantidemokratikusabb, leginkább középkori jellegű... A különböző Esterházyak több mint félmillió holdnyi birtoka, a Pallavicini hitbizomány ötvenezer, a Festetich-hitbizomány hatvankilencezer, az egri főkáptalan kilencvenezer holdja és a többi mammutbirtok a feudális közigazgatási, munka- és személyi viszonyok olyan tömegét jelentik, ami szinte lehetetlennek látszik. Számos községben a közigazgatást nem az állam, nem a község, hanem a földesúri hivatalnokok tartják kezükben. Tapasztaljuk a robotmunka különböző formáinak megőrzését, az urasági cselédek százezrekre menő tömegeinek, a magyar nemzet dolgos fiainak és leányainak olyan szolgai helyzetét, amely a jobbágyokétól nem sokban különbözik...

A törpebirtok sem ad elég munkát a tulajdonos családjának. Felszerelése elavult, a háború alatt tönkrement. Állatállománya megcsappant. Termelése még kevésbé eredményes, mint volt. Hogy egyáltalán megélhessenek, nagyobb földterülethez akarnak jutni. Hasonlóan a hárommillió fő földnélküli szegénység is, akik mint mezőgazdasági cselédek vagy zsellérek nyomorognak a nagybirtokon, dolgoznak éhbérért a módos parasztságnak. Tavaly még urai voltak a Tanácsköztársaság által szövetkezetesített gazdaságoknak. Azóta szabad emberből ismét csendőr- és ispánkorbács alá süllyedtek. Most utólag mérhetetlenül sok tanulságot szerezve a forradalomból, saját földet követelnek.

Földbe akarja fektetni a pénzét a háborúban meggazdagodott módos parasztság is. Így a földkérdésben viszonylag egységesen lép fel az egész parasztság. Minden rétege gyűlöli a mindent gúzsba kötő nagybirtokot.

A teljesen aránytalan birtokmegoszlás, és hogy minden paraszti réteg a nagybirtok terhére akar földhöz jutni, okozza, hogy az ellenforradalmi Magyarország egyik legsúlyosabb kérdése a földreform. A szegényparasztság országszerte beadványokkal, kérelmekkel ostromolja a hatóságokat, hogy az egyes falvak szükségletének megfelelően és a helyi lehetőségek figyelembevételével adjanak földet, haszonbérletet, házhelyet.

A rábapordányi nyugalmazott katolikus pap százegyven szegény parasztcsalád nevében kéri a földművelésügyi minisztert: legalább egy-egy hold bérleti föld juttatását segítse elő. „Az elmúlt tavasszal a kommunista erőszaknak engedve – írja a pap –, herceg Esterházy Miklós úr főméltósága a falubéli ezerkilencszáz holdas bir-

tokából átadott albérletbe mintegy száznyolcvan katasztrális holdat, amelyen igen szépen termett nekik árpa, kukorica, bab, krumpli, répa. A hercegi gazdasági tanács azóta visszavette a földet." Kéri a pap: „Isten és a szegény magyar haza nevében a földművelésügyi miniszter tanítsa meg sürgős rendeletével keresztény és magyar kötelességükre az elvakult önzőket... Isten óvjon attól – figyelmeztet a pap –, hogy egyesek vak önzése alkalmat adjon a szegényeknek olyan gondolatra, mintha mi nem viselnők jobban szívünkön a szegények boldogítását, mint a vörösök. Hitvány ember, aki csak félelemből kényszerítve segít a szűkölködőkön, s mihelyt nem kell félnie, bezárja előtte a szívét. Az ilyen hitványokat kormányrendelettel kényszeríteni kell a rászorultak segítségére addig is, amíg meglesz a földbirtokreform várva várt bölcs törvénye."

Rubinek Gyulának, aki amúgy is a nagybirtok képviselője, még ideje sem lenne intézkedni a rábapordányi parasztok ügyében, amikor megérkezik hozzá az Esterházy hercegi hitbizományi javak központi igazgatóságának durván elutasító tiltakozása. Nem adnak földet a kérelmezőknek. Nem adhat a földművelésügyi miniszter sem... Indok: a kommünben a parasztok fegyveres erő fedezete alatt mérték szét a most igényelt földet. A földkövetelők vezérei valamennyien vörös kommunisták voltak, amiért Horváth György nyugalmazott állami börtönőr másfél, Somogyi Antal zsellér két és fél, Molnár József zsellér és Kardos János bognár másfél, Kuczora nádazó és Mészáros István egyévi börtönbüntetését tölti. Komoly kormány – írja a hitbizományi igazgató – nem állhat szóba vörös földigénylőkkel...

A másik jellemző példa a Nyírád községbeli tíz zsellércsalád panasza a földművelésügyi miniszterhez a veszprémi püspökség embertelen eljárása ellen. Megírják: elődeik révén több mint száz éve telepesek a püspöki uradalom deáki Vende-pusztáján, amit okmányokkal igazolnak. A telekjegyzőkönyvek szerint az ingatlanok tulajdonjoga a veszprémi püspökségé, de az ezeken épült házak és más felépítmények az ő tulajdonjogukat képezik. Ennek ellenére félévi felmondással el akarják őket otthonaikból kergetni, pedig lakóházaik és a püspöki fundus után állandóan fizették az adót és a tizedes beszolgáltatást. Előadják továbbá, hogy eddig a püspöki legelőn – a legelőbér fizetése mellett – szerződésileg legeltethették marháikat és disznóikat; az új intéző a legelőről összes állataikat letiltotta. Egyetlen kereseti forrásuktól fosztotta meg őket, mert máshol legelő nincs. A házhelyekhez tartozó kis veteményes- és káposztáskerteket

az új intéző szintén elvette tőlük. Kérik, adassék meg nekik a jog, hogy a fundusokat mielőbb pénzzel megválthassák, és úgy élhessenek, mint megelőzően apáik is száz esztendő óta – különben tíz család, hatvanöt fő létszámmal, teljes nyomorba süllyed.

Rott Nándor veszprémi püspök válaszol a földművelésügyi miniszternek. Megfelel az igazságnak – írja –, hogy a zsellércsaládok még 1848 előtt megkapták a háztelkek haszonélvezeti jogát, és évtizedek óta használták a szóban forgó földeket is. A velük szembeni eljárást azzal indokolja: az utóbbi években a tulajdonjog ellen irányuló áramlatok következtében ezen zsellérek is megtagadják az engedelmességet, követelőleg lépnek fel, ezért kell szigorúan elutasítani őket.

A parasztság tömeges megmozdulása, valamint az ellenforradalmi rendszer ingatag volta, a félelem az új forradalomtól szorítja végül az uralkodó osztályokat arra, hogy a földreform ígérgetésével illúziót keltsenek a parasztság körében, s ha már elkerülhetetlen, látszatreformot hajtsanak végre.

Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter 1920. május 12-én értekezletet hív össze. Bemutatja törvénytervezetét a földbirtok helyesebb megoszlását szolgáló rendelkezésekről. A törvényjavaslat szerint a földreform céljaira birtokot kisajátítani csak kevés esetben szabad. Ennek megfelelően rendkívül szűkre szabott a földigénylésre jogosultak köre is. A juttatható föld maximális nagysága: házhelynek hatszáz négyszögöl, mezőgazdasági termelésre három kataszteri hold lehet, és teljes értékben meg kell váltani.

A törvényjavaslat lényege tehát, hogy minél kevesebb földnek csakis készpénz ellenében történő juttatásával levezesse a parasztság földreform-mozgalmát. Mégpedig úgy: aki földet akar, egyezkedjék a nagybirtokosokkal. Olyan földreform lenne ez, amely alapjában véve érintetlenül hagyja a nagybirtokrendszert, és az igénybe vett földekért maximális hasznot biztosít a nagybirtoknak.

A Rubinek által összehívott értekezleten a nagybirtokos szárny véleményét fejti ki Csernoch János hercegprímás, a katolikus egyház feje. Ő, illetve a püspökök rendelkeznek a nyolcvanezer holdas katolikus vallásalap, a kilencvenezer holdas egri főkáptalani, a hatvanezer holdas bencés rendi, a hatvanezer holdas kalocsai érsekségi, az ötvenezer holdas zirci apátság és még sok más, összesen hétszázezer holdat kitevő egyházi nagybirtokkal. A hercegprímás úgy találja: Rubinek Gyula földművelésügyi miniszter a földre-

form-javaslatot a mostani alakjában bátran a nemzetgyűlés elé terjesztheti. Csak pénzügyi szempontból aggályoskodik. Biztosítható-e a maximális megváltási ár a nagybirtokosok által juttatott földért? Ha az igénylők nem tudják a megváltási árat kifizetni, garantálja-e az állam a teljes összeg megtérítését?

Darányi Ignác volt földművelésügyi miniszter, nagybirtokos, hangsúlyozza: a földbirtokreform-törvényből száműzni kell a bolseviki jelszavakat. Nem szabad engedni, hogy földreform cím alatt a kommunista irány érvényesüljön. Nem szabad tért engedni annak a felfogásnak, hogy a földreformban ajándékozásról van szó a parasztság javára.

A keresztény ellenforradalmi kurzus nagybirtokos szárnya lényegében semmit sem akar megvalósítani a Tanácsköztársaság után napirenden tartott földreform-ígéretekből. A nagybirtokosokat képviselő Rubinek Gyula miniszter tervezetével szemben áll a Kisgazdapárton belül Nagyatádi Szabó csoportja. Jellegében demokratikus földreformot akar, még ha elsősorban a már némi birtokkal rendelkező parasztság és a módos parasztság érdekeit képviseli is.

A Kisgazdapárt nagybirtokos szárnya visszautasítja Nagyatádi Szabó törekvését. Ez a kisbirtokos és módos parasztság politikai törekvéseinek vereségét jelentené. A küzdelem azonban nem zárul le azzal, hogy Rubinek földművelésügyi miniszter a nagybirtokos szárny felfogása szerint készül előterjeszteni a nemzetgyűlés elé a törvénytervezetet. Tovább folyik a paraszti tömegek harca a földreformért.

A kommunista párt a vérengző ellenforradalmi rend elleni küzdelemre, a földért folytatott harcra hívja fel a parasztságot. Illegális röplapban támadja a Rubinek-féle földreform-javaslatot: – Friedrich és Huszár kormánya nemrég még parasztdemokráciáról fuvolázott, kuruc kifakadásokat is megengedett magának a mágnási és főpapi uralom ellen. Fogadkozott, hogy a kisbirtokosok paradicsomává teszi az országot. Azóta a nagybirtok és nagypapság, az ellenforradalom igazi urai és irányítói minden irányban megszilárdították hatalmi eszközeiket. Politikai téren kisajátították a Kisgazdapártot, ahova becsempészték bizalmi embereiket, az OMGE-vezéreket, uradalmi ügyészeket, sőt, egész csapat mágnás nagybirtokost . . .

A párt azonban még mindig nem áll ki a széles földosztás politikája mellett. Kun Béla Bécsben arról ír: anélkül hogy doktrinér módon megmerevedne a földosztásra irányuló földművesmozga-

lommal szemben, a Kommunisták Magyarországi Pártjának legközelebbi feladata a Horthy-féle törvényes földreform összes hibáit kihasználva régi jelszavait: a földnek forradalmi úton, megváltás nélkül való, szervezett birtokba vételét propagálni a földműves szegénység között. Ily módon a nagybirtok jórészt megtartható lesz a társadalmi megművelésnek . . .

Azok a paraszti rétegek pedig, amelyekhez a párt röpiratai szólnak, a földkérdésben egyetlen valódi megoldást akarnak: a nagybirtokok felosztását a dolgozó parasztság javára; nem a nagybirtok szocialista szövetkezetesítését.

Így dönt 1920 júliusában a Kommunista Internacionálé II. Kongresszusa is, amikor a nemzetközi munkásmozgalom legfontosabb kérdéseit tárgyalva részletesen foglalkozik a Magyar Tanácsköztársaság tapasztalataival, hogy ezeket a nemzetközi forradalmi mozgalom hasznosítani tudja. A kongresszus a parasztkérdésben elfogadott határozatában kimondja: a Magyar Tanácsköztársaság részéről igen súlyos hiba volt, hogy nem osztották fel a nagybirtokokat a parasztságnak. Ehelyett végrehajtották a nagybirtokok szövetkezetesítését. A proletariátus diktatúráját a legtöbb országban nem lehet megteremteni a kisparasztság támogatása és a középparasztság semlegesítése nélkül. Ha ezt a forradalmi szükségszerűség követeli, a nagyüzemi termelés technikai-gazdasági fölényének szempontja a mezőgazdaságban nem tarthatja vissza a kommunistákat attól, hogy a nagybirtok egy részét, hogy mekkorát, ezt az illető ország viszonyai határozzák meg, a kis- és néha a középparasztok között is felosszák.

A párt ezek után a parasztkérdésben átáll a Kommunista Internacionálé helyes álláspontjára.

8

Őfelsége Károly király Svájcból többször küld szóbeli üdvözletet a kormányzónak. Bizalmáról biztosítja. Érdeklődik a hazai helyzetről. Kéri: értesítse őt, mi a véleménye a mielőbbi trónfoglalásról.

Válaszában a kormányzó Bethlen tanácsát követi. Semmitmondóan számol be a hazai körülményekről, nagyon tartózkodóan, halogatóan a trónfoglalás lehetőségéről. Ez, sajnos – üzeni a kormányzó – semmiképpen sem következhet be a békekötésig, az országos nyugalom helyreállításáig.

Horthy és Bethlen halogató taktikájával, továbbá Gömbösék katonai diktatúrás puccstervével szemben gróf Apponyi és gróf Andrássy legitimista csoportja új akcióba kezd. Céljuk, hogy őfelségének a kormányzóhoz intézett újabb levele révén Horthyt megnyerjék Károly király mielőbbi hazahozatalára. E célból hasznosítani kívánják Károly király titkos értesítését, miszerint Franciaország egyes vezető körei pártolják visszatérését a magyar trónra. Nem kétséges: e pártolás összefügg a francia–magyar tárgyalások sikerének biztosításával.

Apponyi és Andrássy fogalmazzák meg a Horthynak küldendő királyi levéltervezetet. Elküldik aláírásra Svájcba. A levelet őfelsége némi módosítással aláírja. Bornemisza Gyula – Magyarország svájci követe – útján küldi meg a kormányzónak. Őszintén megköszöni a kormányzó legutóbbi értesítését a hazai helyzetről. Meleg hálával, elismeréssel figyeli a kormányzó sikeres tevékenységét. Rendíthetetlen bizalommal van iránta. Javasolja a békeszerződés aláírását, hogy ezután egy jobb jövő elérése érdekében lehessen összefogni minden erőt. Ezután már Magyarország törvényesen és alkotmányosan megkoronázott és felkent királyaként ő is részt kíván venni az ország – értsd: Nagy-Magyarország – újjáépítése munkájában. Tudatja: hivatalos közegei útján Franciaország máris kijelentette: pártolja visszatérését a magyar trónra. A többi nyugati hatalom részéről sem várható ellenvetés – gondolja –, ha Magyarországon ismét ő gyakorolja a királyi hatalmat. Ezt minden körülmények között, minél előbb, lehetőleg még ez év – 1920 – folyamán kezébe kívánja venni. Kéri Horthyt: bölcs belátásával, eddigi hűségével és odaadásával jelölje meg és készítse elő a legalkalmasabb pillanatot újbóli trónra lépéséhez. Támaszkodjék Horthy az ő kedvelt királyi híveire – céloz a hazai legitimistákra és kimagasló vezetőikre: Apponyira és Andrássyra –, akik a koronás király iránti hűségükben sohasem tántorodnak meg.

IV. Károly részéről a célzás messzemenő engedmény Horthy felé. Így adja tudtául: hazatérése kérdésében immár nem kíván a legitimista Friedrichre és csoportjára támaszkodni, akik a hadsereg nagyszámú legitimista tisztjeivel, közvetlenül a békekötés után pucscsal szeretnék őt a trónra visszahozni, akár Horthy kormányzó erőszakos eltávolításával.

Gömbös – a katonai klikk és a szélsőjobboldal élén – változatlanul a trianoni békeszerződés aláírásának megtagadását követeli; szüntelenül készül a puccsra, a nemzetgyűlés szétkergetésére, a ha-

talom megragadására, a német orientációjú külpolitika megvalósítására. Vagy ahogy ő nevezi: a nemzeti királyságra. Puccsukat most már nem szabad királyválasztó jelleggel és nem Horthy esetleges nemzeti királlyá választása jelszavával akarják megvalósítani. Ezzel legitimistákra és szabad királyválasztókra osztanák a katonai uralom és német orientációjú külpolitika híveinek táborát, amit nem akarnak. A cél: a katonai klikk és a szélsőjobboldal általános uralmának biztosítása, Horthy kormányzóval az élen.

Készenlétben állnak a különítmények; felfegyverzik a MOVE tagságát. Gömbös a szervezet országos elnökeként eléri, hogy a Honvédelmi Minisztérium megengedje: a MOVE társadalmi egyesületként végezze a hazafias ifjúság katonai előképzését, a felnőtt lakosság katonai utóképzését. Raskó vezérkari ezredes elrendeli: az összes katonai parancsnokságok, a MOVE helyi szervezeteinek közvetlen felkérésére, kölcsönképpen utaljanak ki fegyvereket.

A puccs érdekében Gömbös mozgósítja az EKSZ-et is. Bethlen is tart még ezzel kapcsolatot, de máris ellentétben ennek vezetőivel.

Az EKSZ és a MOVE fokozott tevékenysége érdekében Gömbös a komány és az illetékes belügyminiszter engedélye nélkül, Prónay tisztjei közreműködésével, erőszakkal lefoglalja az ekkor már feloszlatott Budapesti Szabadkőműves-Páholy palotáját.

A MOVE új székházában ad helyet Gömbös az EKSZ-nek is. Ennek programja kidolgozására nyolc bizottságot alakít. 1. Fajvédelmi egyesületek működését szabályozó és ellenőrző bizottság. 2. A fajvédelmi egyesületeket szervező bizottság. 3. Törvényhozói politikai és közigazgatási bizottság. 4. Sajtó, irodalmi és propagandabizottság. 5. Közigazgatási bizottság. Ennek feladata: pénzszerzés a titkos társaságok részére. 6. Kultúrbizottság. 7. Honvédelmi bizottság. 8. Irredenta bizottság. Feladata: Nagy-Magyarország visszaszerzése katonai program előkészítése és agitáció ennek érdekében.

Gömbösék bőségesen ellátottak anyagiakkal. Nemcsak a különítmények útján, amelyek az általuk elrabolt és zsarolt összeg egy részét átengedik a MOVE-nak. Soós honvédelmi miniszter is szóvá teszi a kormányzónál Gömbösék általánosan ismert, korrupt pénzügyeit. Megírja: a MOVE levonja a hadsereg minden tisztje fizetésének három százalékát a megszállott területekről menekült tisztek és családtagjaik javára, de a pénz nagy részét politikai célokra használja fel. Ebből a pénzből vállalt anyagi érdekeltséget Gömbös a *Szózat* politikai napilap alapításában.

A kormányzó mégsem jár el Soós bejelentése alapján a MOVE ellen. A nemzetgyűlésben képviselők teszik szóvá, hogy a MOVE puccsista célokra külön adót vet ki. Például: Hajdú vármegye alispánja felhívta a városok polgármestereit és a községek elöljáróit, hogy a Magyar Országos Véderő Egyesület céljaira, amely cél mindenkié, adókivetés alapján állapítsák meg a hozzájárulás összegét, szedjék be és fizessék be a rendelkezés szerinti helyre. A kivetés alapja, a MOVE javára – rendeli el az alispán –, a vagyon és jövedelmező kereset, olyképpen, hogy a földbirtokosok vagy haszonbérlők, ha a terület száz katasztrális holdnál nem több, holdanként egy koronát, ha a terület száz holdnál nagyobb, egy korona ötven fillért, ha a terület ötszáz holdnál nagyobb, holdanként két koronát fizessenek. A házbirtokosok a ház, illetve beépítés minősége szerint, földszintes házért egytől harminc koronáig, emeletes házért kétszáz koronától hatezer-kétszáz koronáig, iparosok, szatócsok és kereskedők a rájuk kiszabott iparkamarai illeték ötszörösét fizessék. Az értelmiségi foglalkozásúak kereseti adójuknak megfelelő, a tisztviselők és ezekkel egyforma helyzetben levők pedig a szigorú méltányossággal megállapítandó összeget fizessék erre a célra.

A nemzetközi sajtó hírei szerint a készülő magyarországi katonai puccs szoros összefüggésben áll Ludendorffék közép-európai ellenforradalmi tervének közeli megvalósításával, a német császárság visszaállításával. Gömbösék katonai puccsa eszerint párhuzamos lenne az ausztriai ellenforradalom Magyarországból kiinduló kirobbantásával.

A köztársasági osztrák kormány tényekkel alátámasztott jegyzékben, hivatalosan tiltakozik a magyar kormánynál, amiért Zalaegerszegen osztrák állampolgárságú tisztekből ezerfős katonai alakulatot szerveznek, azzal a céllal, hogy fegyveres erővel támadják meg Ausztriát. A tiszti alakulat részére a magyar kormány tízmillió koronát utalt ki, hogy Ausztria területén toborozzanak legénységet. Vallomást tettek erről olyan, az ausztriai puccstervekben részes osztrák tisztek, akiket Bécsben letartóztattak.

Kellemetlen az ügy, elsősorban Horthynak. Fényt vet a Bauer ezredessel történt megállapodás alapján tett intézkedésekre, amelyekről hivatalosan még a kormány sem tud. Mindez az amúgy is kínosan előrehaladó francia–magyar tárgyalások idején történik, ami ellen Anglia – most már az osztrák kormányt támogatva – tiltakozik . . .

A magyar kormány azt válaszolja az osztrák jegyzékre: az oszt-

rák tisztek azért jöttek Magyarországra, mert Ausztriában nem találtak képzettségüknek megfelelő megélhetést. A magyar hatóságok vendégjogot adtak részükre. Különben is a zalaegerszegi táborban mindössze nyolcvan osztrák tiszt nyert elhelyezést.

A hivatalos válaszról mindenki sejti, hogy valótlan. A kormány ezzel fedezi és menti Horthy kormányzót és a katonai klikket. Gömbösék az osztrák tiltakozás ellenére sem adják fel puccstervüket, hogy az eddig burkolt és korlátozott katonai diktatúrát nyílt és korlátlan katonai diktatúrává tegyék. Változatlan ennek tervezett menetrendje is. A Simonyi-Semadam-kormány és a nemzetgyűlés elkergetése, a trianoni békeszerződés aláírásának megtagadása.

A puccs sikere Bethlen gróf konszolidációs politikájának bukását is jelentené. A kormányzó azonban most már, legalábbis a békekötés kérdésében, nem tétovázhat tovább, hogy melyik oldalra álljon. Közeleg 1920. június 4-e, a békeszerződés aláírásának kitűzött napja. Az utolsó szó – legalábbis egyelőre – Bethlené. Hatására a kormányzó Gömbösékkel szemben is kész aláírni a trianoni békét, ami a Bethlen-féle konszolidációs politika sikere. Sőt, a Bethlen szolgálataiért ígért jutalom: miniszterelnökség. Azzal a feltétellel, hogy Bethlen mint miniszterelnök törvényesíti Horthy követeléseit, amelyeket – szóbeli ígéret erejéig – kormányzóvá választásakor kicsikart. Bethlen gondja lenne ezután, hogy mint miniszterelnök olyan új nemzetgyűlést hozzon létre, amely készséges eszköze kettejük együttes hatalmi céljainak.

A kormányzó nem rossz taktikus, amikor Gömbös nyílt katonai diktatúrája helyett Bethlen konszolidációs miniszterelnökségét segíti elő. Így könnyebben kiégyezhet a nagybirtok és a nagytőke képviselőivel. Azzal is biztosítani igyekszik saját tartós uralmát, hogy Bethlen segítségével kijátssza egymás ellen a legitimistákat és szabad királyválasztókat. Óvakodik bármely irányban véglegesen elkötelezni magát.

Ez kettejük bizalmas megállapodása, hiszen formálisan Bethlen még mindig pártonkívüli. Nem is nemzetgyűlési képviselő. Hatalomra jutásához meg kell buktatnia a KNEP és a Kisgazdapárt közös miniszterelnökét, Simonyi-Semadam Sándort. Úrrá kell lennie a nemzetgyűlés többsége felett, és ami a legfontosabb, végleg le kell küzdenie a kormányzó félelmét attól, hogy Gömbösék katonai diktatúrája nélkül nem tudná megtartani a hatalmat. Sőt, éppen hatal-

mon maradásának biztosítéka, ha Bethlen miniszterelnökségével elfogadja a nagytőkés és nagybirtokos osztályok politikáját. Ezt Horthy eddig is szolgálta, csak a különítményeseknek is kedvezve. Ez végleg nem felel már meg a nagytőke és nagybirtok céljainak.

Bethlen gróf lényegében ugyanezzel az érveléssel reméli elfogadtatni miniszterelnökségét a KNEP-pel, a Kisgazdapárttal, a nemzetgyűléssel. A legitimisták felé azt hangoztatják párthívei, hogy az ő személye a biztosítéka annak, hogy ne következzék be Gömbösék katonai puccsa és a szabad királyválasztás, mégpedig Horthyval mint nemzeti királlyal. A Kisgazdapárt diktatúraellenes többségét azzal biztatják: Bethlen személye azért sorsdöntő, hogy elhalasztódjék a legitimisták sürgető törekvése Károly király trónra juttatására. Mindez természetesen csakis az esetben, ha a mindig ingadozó, hatalomféltő kormányzó újból át nem áll a katonai klikk oldalára. Akkor Bethlen is szembefordulna a kormányzóval. Fenntartja ez esetre a lehetőséget: melyik párthoz csatlakozzék.

A kormányzó dönt végre a békeszerződés ügyében. Benárd Ágost népjóléti miniszter és Drasche Lázár Alfréd követ Párizsba utaznak, hogy aláírják a békeszerződést. A legnagyobb csapás a kormányzatra – költi máris az újabb legendát Horthy egyik dicsőítője – a békefeltételek elfogadása és aláírása a trianoni palotában. „Budapesten és az országban harangok zúgása és a templomokba sietők tömegek áhítata, az üzletek bezárása és a szárnyas kerék megállása jelzi, hogy a trianoni békeszerződéssel sírba tették az ezeréves Magyarországot. Ettől a naptól kezdve Magyarország minden középületén a zászlók félárbocon lengenek . . . "

Az imperialista békeszerződést a Horthy-rendszer ily módon igyekszik soviniszta uszításra felhasználni. Igyekeznek maguktól elhárítani a világháború és a békeszerződés felelősségét, s a nemzeti sérelmek hangoztatásával elterelni a figyelmet az ország belső gondjairól.

A nemzetgyűlés annak érdekében, hogy fennmaradjon a feszültség a szomszédos népekkel, de kompromisszumként is Gömbösék felé, akik ellenzik a béke aláírását – egyelőre nem hagyja jóvá a szerződést. Elhúzza az erről szóló törvény meghozatalát.

„A Horthy-diktatúra minden ízében hazug és álszenteskedő – írja a polgári radikális közíró, Jászi Oszkár, 1920 nyarán. A területi integritást hirdeti, aláírja a trianoni békét, vad revánsháborúra izgat. A dinasztikus államalkatot glorifikálja, és köztársaságot játszik egy autokratává vadult aulikus tiszt vezetése alatt. A kereszténységet

tette kormányzati elvévé – és az akasztófa, a deres, a kínvallatás vált a magyar közélet szimbólumává. Nemzeti szellemről kiabál, és soha a magyar nép jogtalanabb, kulturálatlanabb, elhagyatottabb nem volt, mint ma. Földet ígér a nincsteleneknek, és egyedüli célja a latifundiumok megmentése. Antiszemitizmussal izgatja a csőcseléket, és ugyanakkor a zsidó bank- és uzsoratőke szabadabban terjeszkedik, mint valaha, és a munkás kizsákmányolás elérte rekordját. Egyidejűleg pedig a nemzeti és keresztény Magyarország a párizsi zsidó nagytőkének szeretne zsoldosszolgálatokat teljesíteni . . ."

1

A trianoni békeszerződés 1920. június 4-i aláírásával nem enyhül a politikai feszültség. Továbbra is általános nyugtalanságot okoz Gömbösék készülő katonai puccsa.

A közvélemény feltételezi Friedrich–Beniczkyék legitimista puccsszervezkedését is. Őfelsége személyi titkára, Werkmann, feljegyzi: azzal, hogy Magyarország aláírta a békeszerződést, megszűnt annak az érvelésnek a lehetősége, hogy őfelsége hazatérése esetén hátrányosabbak lennének a békefeltételek. Magyarországról máris újabb felhívás érkezett a királyhoz: jöjjön, foglalja vissza a trónt. A felhívás az agyonsanyargatott magyarok hangos kiáltása, amely elhat a király svájci lakhelyéig, a Villa Pranginsig, a különítményesek esztelen tobzódása miatt. Oly sokan reménykednek abban, hogy őfelsége tudja csak a rendet és nyugalmat biztosítani az országban, hogy meg kell hallania e hangokat...

Werkmann a továbbiakban arról ír: nem éppen a legitimista szárny legprominensebb személyiségei azok a parlamenti férfiak, akik a királyt sürgősen hazahívják, hogy állítsa vissza a különítményesektől megsértett jogrendet. Werkmann nem nevezi néven e politikusokat. Friedrichet, Beniczkyt értheti, mert azzal folytatja: ezek nem hisznek Horthy királyhűségében, sem abban, hogy a kormányzó őszintén támogatja az ország konszolidációs politikáját.

Werkmann külpolitikai okokból nem ért egyet azzal, hogy őfelsége most térjen vissza Magyarországra. Ő is sajnálja azonban, hogy Károly király bízik a kormányzóban. A hazai felhívásra, hogy őfelsége máris jöjjön elfoglalni trónját, olyan választ ad, hogy még az idén visszatér Magyarországra, de csak a kormányzó beleegyezésével. Máris kötelességévé tette a kormányzónak: készítse elő visszatérését.

A puccsista híresztelések további változata, hogy Soós tábornok honvédelmi miniszter Bethlen miniszterelnöksége érdekében kezdeményezne katonai beavatkozást a nemzetgyűléssel szemben. Utóbbi híresztelés alapja az, hogy a bennfentesek tudják: az utolsó szó a kormányzónál most már nem annyira Gömbösé, Eckhardté, hanem

sokkal inkább Bethlen grófé. A kormányzó akaratából most már bizonyos, hogy rövidesen teljesül Bethlen régi politikai vágya: a miniszterelnökség. Ez ugyancsak diktatúra lenne, de a konszolidáció irányában. Ha Bethlen miniszterelnöksége nem sikerülne, a kormányzó parancsára bekövetkezne Soós honvédelmi miniszter beavatkozása. Ezt azonban Bethlen mindenképpen el szeretné kerülni.

Csökken Gömbös–Eckhardték katonai puccsának valószínűsége azzal is, hogy a Bethlen vezetésével megalakuló kormánynak a kormányzó megadná azokat a konszolidációs engedményeket, amelyeket a kormány a pártok és a nemzetgyűlés követelésére eddig nem teljesített. Bethlen azzal is érvel, a kormányzó amúgy is változatlanul rendelkezik a hadsereggel, államfőként részt vesz a kormány politikájának meghatározásában és ellenőrizheti azt. Semmit sem veszíthet tehát, ha teljesíti az uralkodó osztályok követelését: a katonai diktatúrás törekvések megfékezése révén biztosítani a konszolidációs ellenforradalmi uralmat.

Ennek előfeltételeként Horthynak el kellene rendelni a különítmények és karhatalmi alakulatok – nem felosztását, mert ezt még Bethlen sem meri kezdeményezni. Követeli ezek beolvasztását a hadseregbe, csendőrségbe, rendőrségbe. Meg kellene szüntetni Gömbösék széles hálózatú országos kémszervezeteit. A katonai alakulatok és hadseregvédelmi szervek közegei és nyomozói ne járhassanak el polgári személyekkel szemben.

Mindez azonban Horthy részéről egyelőre csak ígéret. Bethlen gondoskodik ugyan arról, hogy e megállapodásának híre elterjedjen, a lapok is írnak erről, de a politikai körök továbbra is számolnak a katonai puccs lehetőségével, Gömbös diktatúrás miniszterelnökségével. Attól tartanak: ki tudja, talán most is övé az utolsó szó a kormányzónál?

A miniszterelnök egyelőre még Simonyi-Semadam. Henz Károly KNEP-képviselő a nemzetgyűlés június 5-i ülésén – Simonyi-Semadam kérésére – szóvá teszi Gömbösék készülődését. Nagyon óvatos formában, senkit meg nem nevezve, kéri a kormányt: nyilatkozzék a nemzetgyűlés szétkergetését és a kormány letartóztatását célzó, állítólagos katonai puccstervekről. Simonyi-Semadam a saját, megrendelt kérdésére válaszolva kijelenti: a nemzet szuverenitásának két tulajdonosa van: a nemzetgyűlés és a kormányzó. Valóban izgatnak a nemzetgyűlés ellen. Ennek számtalan a nyoma a lapokban, gyűléseken. Úgy beszélnek a nemzetgyűlésről, mint hitvány gyülekezetről, értéktelen csőcselékről. Ezzel akarják elidegeníteni a nem-

zetet a nemzetgyűléstől. Éket akarnak verni a kormányzó és a nemzetgyűlés közé. Hírek terjengenek puccskészülődésekről, amelyekbe nem átallják bevonni a kormányzó magas személyét. Simonyi-Semadam kijelenti: a kormányzónak soha, egy pillanatra sem jut eszébe a nemzetgyűlés hatáskörét bármiféle puccsal csökkenteni. Ha a nemzetgyűlést mégis olyan irányból érné támadás, amely irányból eddig még nem érte, megteszi az intézkedéseket, amelyeket a kivételes helyzet megkövetel . . .

Simonyi-Semadam egyetlen szóval sem említi, milyen irányból fenyegetheti a kormányt és a nemzetgyűlést támadás. Nem kétséges: Gömbösről és a katonai klikkről beszél. Sőt a kormányzónak tudnia kell a puccstervekről, amelyeket nélküle nem kezdeményezhetnek.

A nemzetgyűlés nagy többsége éljenzi a miniszterelnököt és válaszát. Szót kér a Kisgazdapárt liberális szárnyának vezetője, Drozdy Győző. Elítéli a különítményeseket. Elmondja: a Héjjas-különítmény őt is megzsarolta. Fizetett, nehogy meggyilkolják. – Ha mostani közlésem miatt nyomom vész – fordul a nemzetgyűlés elnöke felé –, szíveskedjenek utánam az orgoványi erdőben kutatni. Ott megtalálják holttestemet. – Követeli a különítmények megszüntetését, a fővezéri karhatalmi alakulatok beolvasztását a Belügyminisztérium felügyelete alá tartozó csendőrségi, illetve rendőrségi alakulatokba.

Jelentős Horthy-ellenes intézkedés lenne ez, hiszen Dömötör Mihály belügyminiszter a konszolidációs politika híve. Az a felfogása: lehetetlen úgy kormányozni, hogy a különböző katonai hatóságok beleszólnak mindenbe. A kormány viszont egyáltalán nem vagy alig tud felügyeletet gyakorolni a katonai vezérkari irodák és a katonai parancsnokságok felett.

Ilyen értelemben tart beszédet Jászberény választói előtt gróf Apponyi Albert, a legitimisták vezére. Felsorolja, hogy az ellenforradalom különböző véres és törvénytelen eseményei mily végzetes hatással járnak Magyarország nemzetközi kapcsolataira. Apponyi gróf nagy jelentőségű támadásának célja kettős. Károly király mielőbbi trónra ültetése érdekében korlátozni kívánja Horthy kormányzónak a különítményeken alapuló hatalmát, de szerinte a különítmények tovább tartó garázdálkodása már az ellenforradalmi rendszer megszilárdítását is akadályozza. Ez olyan politikai erők megmozdulására vezethet, amely, mint 1918-ban, ismét veszélyeztet-

heti az uralkodó osztályok, de mindenekelőtt a nagybirtok és nagytőke érdekeit.

Apponyi grófhoz hasonlóan a Takarékpénztárak és Bankok Egyesülete, az Országos Magyar Gazdasági Egyesület, a Gyáriparosok Országos Szövetsége is sürgeti a polgári és katonai szervek egymás közötti viszonyának rendezését, a különítményesek megfékezését, a szilárd kormányzatot. Egyidejűleg biztosítani kívánják minden valóban demokratikus törekvés csírájában való törvényes elfojtásának intézményesítését. Küldöttségük felkeresi a kormányzót, és azzal érvel, hogy nagy összegű kölcsönöket igényelnek külföldről, amit csakis szilárd kormányzati rendszer kaphat.

A kormányzó továbbra is csak ígérgeti a konszolidációt. Időt akar nyerni a Bethlen-kormány megalakításáig. Gömbösék hatására nem oszlatják fel a különítményeket, nem lép fel a katonai puccstervek ellen. Az uralkodó osztályok többsége türelmét vesztve kárhoztatja emiatt a kormányzót. Nyíltan támadni mégsem merik. Tudják: hadsereg nélkül nem tudnák uralmukat tartósan biztosítani.

Simonyi-Semadam közli a nemzetgyűlésben: a kormányzó megígérte a konszolidációt. A lapok hírül adják, hogy a honvédelmi miniszter feloszlatja a különítményeket. A Magyar Távirati Iroda viszont megállapítja: a magyar hadsereg keretében különítmények nincsenek. A szegedi vadászzászlóalj (parancsnoka Prónay őrnagy), valamint a székesfehérvári vadászzászlóalj (parancsnoka Ostenburg százados), szabályszerű, kikülönített csapattestek, melyeknek feloszlatásáról szó sem lehet.

Az ellentmondó közlemények oka az, hogy a katonai klikk továbbra is határozott ellenállást tanúsít a kormányzó ígéreteinek teljesítésével szemben. A szélsőjobboldali sajtó durva módon támadja a konszolidációs törekvéseket. Június 9-én országos szenzációként közli Héjjas Iván főhadnagynak, a róla elnevezett különítmény parancsnokának a nyílt levelét, amelyben kihívással fenyegeti a nemzetgyűlés azon tagjait, akik szót mernek emelni a különítményesek tényked ései ellen. Héjjas a legerélyesebben visszautasítja a nemzetgyűlés június 5-i ülésén személyével kapcsolatban elhangzott támadásokat és burkolt gyanúsításokat. Drozdy vádjával kapcsolatban, hogy a Héjjas-különítmény meg akarta volna őt zsarolni, kijelenti: az állítólagos zsarolás miatt háborgók arcára fagyna az elképedés, ha azokról a valóságos milliókról hallanának, amelyekkel a politikus urak őt meg akarták maguknak szerezni pártcéljaikra ... Meg-

fenyegeti a pártokat és vezetőit, és a katonai klikk puccsista programjára célozva kijelenti: Horthy Miklós őfőméltóságáért való rajongásában minden áldozatra kész . . .

Héjjas főhadnagynak, a Duna–Tisza közi tömeggyilkosságok szervezőjének nyílt levele felháborítja az ország közvéleményét. Nem akarják tovább tűrni a különítményesek hatalmaskodását, zsarolásait, gyilkosságait, fosztogatásait, amelyekről országszerte tudnak és beszélnek. Héjjas újabb fellépését nem tekintik az alacsony rangú különítményes parancsnok önhatalmú nyilatkozatának, hisz sejtik, kik állnak mögötte. A nyílt levél ilyen értelemben is kihívás az uralkodó osztályok többségének konszolidációs politikájával szemben.

A nemzetgyűlésben a KNEP nevében Huszár Károly, volt miniszterelnök szóvá teszi a nyílt levelet és ezzel összefüggésben a katonai klikk puccselőkészületeit a kormány és a nemzetgyűlés szétkergetésére. Kijelenti: katonai puccsot csak a nemzetgyűlés tagjainak holttestén át követhetnek el. Megkérdezi Soós tábornok honvédelmi minisztertől: Héjjas Iván főhadnagy kinek a megbízásából, miféle katonai szervezetek felett rendelkezhet és fenyegetőzhet? Tűrhetetlennek bélyegzi, hogy a hadsereg egyik tisztje nyíltan megfenyegeti a nemzetgyűlés tagjait. Mi a magyarázata – kérdi –, hogy Héjjas Iván továbbra is megmaradhat olyan működési területen, amelyen eddig is olyan sok kellemetlenséget okozott a kormánynak?

Többen követelik: Héjjas nevezze meg azokat a politikusokat, akik, nyílt levele szerint, meg akarták őt vásárolni. A Kisgazdapárt nevében gróf Széchenyi Viktor ítéli el Héjjast és mindenben csatlakozik Huszár volt miniszterelnökhöz.

Az interpellációra válaszolva Soós honvédelmi miniszter elmarasztalja Héjjast. Ígéri, hogy nyilatkozatáért meg fog bűnhődni.

– Máris le kellett volna tartóztatni! – kiáltja közbe a Kisgazdapárt liberális szárnyának képviselője, Rupert Dezső, mire a honvédelmi miniszter kijelenti: – Az is útban van!

Határozott kiállásával Soós tábornok Bethlen konszolidációs politikáját támogatja. Miniszterelnöksége érdekében Soós szívesen alkalmazná a hadsereget is a nemzetgyűléssel szemben.

A nemzetgyűlés nem fogadja el Soós tábornok válaszát. Komolyabb biztosítékot követel a katonai puccs mindkét változatának bekövetkezte ellen. Közben a minisztertanács rendkívüli ülést tart. Megegyeznek a belpolitikai konszolidáció minimális feltételeiben. Lényegében ugyanazok, mint amelyeket immár köztudomásúan a

kormányzó megígért miniszterelnök-jelöltjének, Bethlennek. Adja meg ezt a kormányzó a jelenlegi kormánynak! Ha a kormányzó nem teljesítené a kormány követelését, lemondanak. Másnap a pártok képviselői a nemzetgyűlésben bejelentik: csakis olyan új kormányban hajlandók részt venni, amely vállalja a konszolidációs követelések végrehajtását.

A kormányzó fogadja a kormányt, meghallgatja a javaslatokat. A napilapok jelentik: halogatja a döntést. Megígéri: előbb megbeszéli Soós miniszterrel, aki a miniszterek távozása után visszamarad a kormányzó dolgozószobájában. Valójában Horthy nem vele akarja megbeszélni a teendőket. Soós köztudomásúan konszolidációt akar; tehát Gömbösön és a katonai klikken múlik a döntés. A kormányzó Bethlennel is akar még tanácskozni.

A budai várból távozó miniszterek nyilatkoznak az újságíróknak. Hangoztatják: a kormány nem mondott le. Amennyiben kellő hatalmi garanciát kap, marad, hogy véget vessen az elharapódzott állapotoknak. Nagyatádi Szabó hozzáteszi: amennyiben a kormányzó úr nem honorálná a kormány javaslatát, lemondanak. Rubinek Gyula kijelenti: reméli, rendet tudnak teremteni. Simonyi-Semadam miniszterelnök azonban feltétlenül távozzék a kormány éléről.

Beniczky lakásán késő délután, a kormányzóval történt találkozás után üléseznek a pártok küldöttei és a kormány néhány tagja. Megállapodnak, hogy a KNEP és a Kisgazdapárt közös intéző bizottságot állít fel a nemzetgyűlés szuverenitásának védelmére. Tagjai a Kisgazdapárt részéről: Rubinek, Nagyatádi Szabó és mások. A KNEP részéről: Huszár Károly, Beniczky, Haller és mások.

A KNEP szívesen látná ezek után a két párt egyesítését, de ezt a Kisgazdapárt elutasítja. A közös intéző bizottság felállítása mégis eredmény az egyesülés irányában. A Kisgazdapárt feladja azt a célját, ha a tiszántúli választásokkal megszerzi a nemzetgyűlés többségét, egyedül alakít kormányt. Hajlandó a koalícióra a KNEP-pel, de a miniszterelnöki tisztet a KNEP-párti Simonyi-Semadam helyett a kisgazdapárti Rubinek Gyulával kívánja betölteni.

A Magyar Távirati Iroda hivatalosan cáfolja, hogy a kormányzó és a nemzetgyűlés, illetve a kormány között ellentétek merültek fel. Különbségek legfeljebb a konszolidáció végrehajtásának nüanszaiban lehetnek. A lényegben minden tényező megegyezett.

Valóban történik megállapodás. Erre már nemcsak a belpolitikai válság, a külpolitikai helyzet is kényszeríti a kormányzót.

1920. június 11-én a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége

kiáltványban fordul a világ munkásaihoz. Közli, hogy június 20-tól Magyarországot bojkottálja. Megszakíttat vele minden forgalmat. Felhívja a világ munkásait, hogy június 20-tól kezdve tagadjanak meg minden olyan munkát, ami a fehérterror Magyarországának közvetve vagy közvetlenül javára szolgál. Egyetlen vonat se haladjon át a magyar határon, egyetlen hajó se fusson be, egyetlen levél vagy távirat se érkezzék Magyarországra vagy Magyarországról. Minden forgalmat meg kell bénítani. Se szén, se nyersanyag ne jusson az országba . . .

A *Népszava* nem közölheti a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége felhívását. A cenzúra nem engedélyezi. A kommunisták és baloldali szocialisták külföldről behozott sajtótermékek útján terjesztik. Ekkor már nemcsak Bécsből érkezik illegális kommunista agitációs anyag Magyarországra, hanem a környező államokból, a csehszlovák, román, jugoszláv baloldali munkásmozgalom harcosai segítségével létesített elosztó helyekről. A magyar vasutasok és hajósok bátor kommunista csoportja is szállítja és terjeszti az illegális sajtót.

Tízmilliók csatlakoznak a felhíváshoz. Erősíti harcukat, hogy jó hírek érkeznek Szovjet-Oroszországból. A Vörös Hadsereg minden fronton megállította az antanthatalmak harmadik intervencióját. Visszafoglalta Kijevet. Üldözi a megfutamodott lengyel haderőt, készül Vrangel tábornok ellenforradalmi hadseregének megsemmisítésére.

A horthysta köröket nyugtalanítja a nemzetközi bojkott. A polgári ellenzék a kormánnyal közös frontban lép fel a bojkott ellen, de ugyanakkor bírálja a teljes katonai diktatúrára törő erőket, elsősorban a különítményeket, mert tevékenységük gátolja a rendszer politikai megszilárdítását.

Horthy kormányzó e válságos helyzetben, amikor már-már felkel ellene a nemzetgyűlés, enged a közvélemény nyomásának, és elfogadja a kormány konszolidációs feltételeit. Simonyi-Semadam bejelenti: a katonai különítmények néven ismert alakulatok többé semmiféle eljárást nem foganatosíthatnak polgári személyekkel szemben. Nem zaklathatják őket igazoltatással, nyomozással, házkutatással, letartóztatással. Mindezt alkotmányosan és legálisan csakis a rendőrség végezheti. Közli a különítmények – és mindenekelőtt a Héjjas-csoport – feloszlatását. De elhallgatja, hogy Héjjasnak nem esik bántódása a nyílt levél miatt.

Június 13-án Soós honvédelmi miniszter rendelete megerősíti,

hogy a felizgatott közvélemény megnyugtatására megtörténnek a kormány által kívánt intézkedések. Ennek feltételeként azonban követeli, hogy a felforgató kommunista elemekkel szemben a nemzetgyűlés hozzon sokkal szigorúbb törvényeket az állami és társadalmi rend védelmére.

– Megszűnnek a különítmények! – jelenti be Soós tábornok. Ténylegesen csakis a kisebb különítményeket oszlatják fel. Prónay és Ostenburg vezetésével a két legnagyobb fennmarad, mint a hadseregbe beolvadt, különlegesen felfegyverzett egység. Megmarad a vadászzászlóaljnak átkeresztelt Prónay-különítmény külön tiszti egysége is, amely a budapesti Britannia-szállóban székel. Nem szűnik meg a hadsereg Nemzetvédelmi Szervezete. Soós honvédelmi miniszter kijelenti a szervezet vezetői előtt, hogy nem szabad a kormányzó úr őfőméltósága ígéretét kijátszani, de hozzájárul ahhoz, hogy a Nemzetvédelem helyett Tájékoztató Szolgálat működjék. A Nemzetvédelmi Szervezetből mentve lett, amit menteni lehetett – jelenti a kormányzónak Say Viktor alezredes, a Honvédelmi Minisztérium elnöki csoportjának főnöke.

Simonyi-Semadam miniszterelnök még azt a kevés engedményt is, amit a kormányzótól szerez, saját politikája nagy sikerének tekinti. Valójában máris bukott miniszterelnök, ha nem is mond le. A pártok s a nemzetgyűlés szerint engedékenynek és megalkuvónak bizonyult a katonai klikkel és a kormányzóval szemben. Az ellenforradalom előnyeit végre nyugalomban élvezni akaró nagybirtoknak és nagytőkének nem kell Simonyi-Semadam.

Bukásához hozzájárul a KNEP jelentős veresége a június 15-i tiszántúli választásokon. Kilencvenegy mandátummal a Kisgazdapárt a legnagyobb párt a nemzetgyűlésben. A KNEP-képviselők száma az időközbeni kilépésekkel ötvenkilencre csökken. A Bethlen–Teleki szárny kezdeményezésére létrejött Egyesült Keresztény Nemzeti Kisgazda és Földműves Párt – gróf Klebelsberg Kunó és őrgróf Pallavicini vezetésével – tizenkilenc, Friedrichék Keresztény Nemzeti Pártja hét, Rassay Károly liberális pártja hét, Vázsonyi Vilmos Nemzeti Demokrata Pártja hat mandátummal rendelkezik. A Szociáldemokrata Pártból kivált Csizmadia Sándor Nemzeti Munkapártja is két mandátumhoz jut. A pártonkívüliek száma tizennyolc.

A tiszántúli kiegészítő választás legfőbb jellemzője, hogy a nem-

zetgyűlésbe újonnan bekerülő képviselőkkel megerősödnek a konszolidáció hívei.

Erősödik a nagybirtokos–nagytőkés osztály liberális ellenzéke is, elsősorban a középburzsoázia köréből. A Rassay- és a Vázsonyi-féle liberális pártokat a fővárosi kispolgárság jelentős része támogatja. Jogbiztonságot, jogrendet követelnek. Szervezkednek a nagytőkének kedvező gazdaságpolitika, valamint a fehérterror durvább megnyilvánulásai ellen.

A választások legfőbb szenzációja, hogy Hajdúböszörményben megbukik Bethlen István. Mégpedig a Friedrich-csoport egyik jelöltjével szemben. Bethlent akkor éri ilyen súlyos politikai kudarc, amikor a napilapok bizonyosra veszik, hogy a kormányzó akaratából ő az esélyes miniszterelnök-jelölt.

Gömbös egyhangú jelöléssel, szavazás nélkül jut a nemzetgyűlésbe.

A Kisgazdapárt többsége nem örül megválasztásának. A katonai diktatúra politikai megszemélyesítőjét látja benne, és nagyon tart a párton belüli bomlasztó tevékenységétől. A Kisgazdapárt cégérével mindenféle szélsőjobboldali ködös nyilatkozatot tesz az ő külön kis- és középparaszti, kispolgári és a középosztály érdekét képviselő, a magyar fajt védő politikájáról. Az általa vezetett szélsőjobboldali erők és köztük a kisgazda képviselőcsoport révén olyan nagy párttá kívánja átalakítani a Kisgazdapártot, amelyben egyesülne valamennyi párt. Ez oly hatalmas erőt képviseljen, amely egyszer s mindenkorra kiirtja a nemzet testéből az idegeket ölő forradalmi lázat. Vezesse döntő lépésekkel a külpolitikailag iskolázatlan, a faji öntudatából kivetkőzött magyar népet az igazán magyar Magyarország megvalósulásához . . .

2

A magyar sajtó teljes egységben szembefordul a nemzetközi szolidaritási, szállítási bojkottal.

A *Pesti Napló* arról ír: még az úgynevezett fehérterror leghatározottabb ellenségei is felháborodva tiltakoznak az ellen, hogy külső elemek az ország belső ügyeibe avatkozzanak.

A nemzetgyűlésben Apponyi Albert gróf indítja meg a támadó felszólalások sorozatát a bojkott miatt. Túlzásnak nyilvánítja a bojkottfelhívás megállapításait. Simonyi-Semadam tárgyal közben a

Szociáldemokrata Párt vezetőségével. Arra hivatkozik: kormányra lépésekor a párt felajánlotta neki konszolidációs támogatását, és most eljött az idő: helytelenítsék a bojkottfelhívást. Míközben a nemzetközi munkásság a fasiszta rendszer pusztulásáért cselekszik, a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek jobboldali vezetői elhatárolják magukat a bojkottól. Felajánlják politikai segítségüket a kormánynak, hogy közbenjárnak a testvér szociáldemokrata pártoknál a nemzetközi bojkott megkezdése ellen. Megígérik, hogy a bojkottal kapcsolatos itthoni sztrájkokat elszigetelik, leszerelik. Cserébe nagyobb működési lehetőséget kérnek.

Simonyi-Semadam miniszterelnök bejelenti a nemzetgyűlésben: a szociáldemokrata munkásság vezérei a Magyarország-ellenes szállítási bojkottról csak a külföldi lapokból értesültek. Semmilyen befolyásukat nem érvényesítették a bojkott megindítására, abban a tudatban, hogy a bojkott elsősorban a legszegényebb embereket sújtaná, s nem válik a munkásság javára. A Szociáldemokrata Párt vezetői önként felajánlották: szívesen közreműködnek abban, hogy felvilágosítsák a külföldet a bojkott helytelenségéről. A kormány ezt szívesen veszi tőlük, mert a magyar munkások vezetőinek inkább hisznek a külföldi munkások, mint nekünk – mondja Simonyi-Semadam.

A *Népszava* is részletesen foglalkozik a bojkotthatározattal. Ez a bojkottmozgalom – írja – a munkásság nagy tömegeit érintené a legsúlyosabban. A magyar munkásság nem akarta ezt a határozatot. A külföldi szervezett munkásság kívánságára jött létre, azon tudósítások hatása alapján, amelyek a világsajtóban a magyarországi állapotokról napvilágot láttak, és látnak ma is.

A *Népszava* ily módon akarja csökkenteni a fehérterror-ellenes nemzetközi szolidaritási akció jelentőségét, és megakadályozni, hogy a magyar munkásság sztrájkokkal fejezze ki harcos állásfoglalását a bojkott mellett. Cserébe azt kéri a pártoktól, a nemzetgyűléstől, a kormánytól: ne mérlegeljék a bojkott kérdését elvakult pártszempontok alapján, kicsinyeskedő vagy könnyelmű nézőszögből. Együtt kell mindent elkövetni a bojkott elhárítására, ami annál könnyebb, mivel mindenki átérzi, hogy a hazai állapotokon komoly és sürgős konszolidációs intézkedésekkel kell változtatni.

Hiába a Szociáldemokrata Párt engedékenysége, hogy a bojkott ellen fordul. Szolgálatát a kormány hasznosítja a külföld felé, arra azonban még mindig nem szánja el magát, hogy teljesítse a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek kérését: enyhítsék a szak-

szervezetek működését korlátozó, törvényes alapot nélkülöző hatósági intézkedéseket.

A Simonyi-Semadam-kormány emiatt nem képes elérni, hogy a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége viszavonja felhívását. 1920. június 20-án az ellenforradalmi Magyarország elszigetelődik a világtól. Nem érkeznek a magyar határra vonatok. A szomszédos államok vasutasai nem fogadják a magyar szerelvényeket. Megszűnik a postaforgalom.

A bojkott megkezdése napján a bányászság sztrájkot kezd Tatabányán, Tokodon, Salgótarjánban.

A klerikális *Új Lap* tudósítást közöl a bányászság sztrájkjáról: A sztrájkolók egy része világsztrájkról beszél, más részük a bérkérdéseket tolja előtérbe... A lap aggódóan felteszi a kérdést: Nem furcsa, hogy éppen a bojkott napján tették le a csákányt!? Heteken át nyíltan hangoztatták: június 20-án megáll a munka, kitűzik újból a vörös zászlókat. Ez a hitük már eddig is oly merésszé tette őket, ha le is tartóztatnak egy-egy kommunista munkást, addig megáll a munka, amíg szabadon nem engedik...

A Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői mindent elkövetnek a sztrájkok leszerelésére. A kormány csendőrséget vet be a sztrájkolók ellen. Tatabányán letartóztatnak hétven bányászt.

A megbékéltetésre a Szociáldemokrata Párt gyűléseket hirdet a bányászmedencében. A Kommunista Párt röplapot ad ki ellene. – A bányabárók veréssel, börtönnel, élelmiszer-megvonással, kínzással, agyonlövéssel büntetnek benneteket, ha láncaitokat szét akarjátok szakítani. Bányamunkások, testvérek! Az orosz forradalmi proletariátus elfoglalta a bányákat, lerázta a rabszolgatartókat. Az egész világon dúl a csata a munkásság felszabadításáért. Ebben a harcban ti se maradjatok el. A győzelem a mienk! Az egész világ forradalmi munkássága velünk van. Előre!...

A forradalomért vívott harc jegyében hirdeti meg a Kommunisták Magyarországi Pártja, hogy újjászervezése további lépéseként megteremti önálló sajtóját. Bécsben megjelenik a *Proletár* hetilap. Szerkesztői: Kun Béla, Landler Jenő, Rudas László.

Szerkesztői munkásságukat az teszi lehetővé, hogy a nemzetközi munkásosztály hatalmas nyomására és az osztrák proletariátus követelésére, és miután Szovjet-Oroszország függésbe hozza az osztrák-orosz hadifogolycserét az Ausztriában internált Kun Béla és népbiztostársai szabadon bocsátásával, az osztrák kormány megszünteti internálásukat, megengedi, hogy Kun Béla Moszkvába utazzék.

A *Proletár* cikkei ostorozzák a magyarországi ellenforradalmat. Leleplezik a jobboldali szociáldemokrata vezetőség árulását. Értékelik a magyarországi belpolitikai eseményeket, tájékoztatnak a III. Internacionálé, Szovjet-Oroszország és a nemzetközi munkásmozgalom eseményeiről. Tárgyalja a Magyar Tanácsköztársaság tanulságait, ébren tartja a proletárdiktatúra emlékét. Ezt fejezi ki a *Proletár* első számában Kun Béla cikke: *Még egyszer nem adják ingyen a proletárdiktatúrát!*

A munkások és földművesszegények kommunista forradalma: ez az út a fehérterror megszüntetéséhez... A munkások és földművesszegények elszánt és kíméletlen diktatúráját kell szembe helyezni a burzsoázia fehérdiktatúrájával. A küzdelemnek szervezetet és vezetést csak a Kommunista Párt adhat.

Szervezeteink még kezdetlegesek? A mozgalom eszközei kezdetlegesek? Igaz, de nincs más párt, mely minden áldozat árán, minden eszközzel keresné a tömegekkel a kapcsolatot, csak a Kommunista Párt. Követett el hibákat a párt? Tanult hibáiból! Arra hívja fel a munkásokat és a földművesszegényeket, hogy ők is tanuljanak hibáikból. A forradalom élén a proletariátus halad. A proletariátus élén a Kommunista Párt.

3

A kormányzó ígéretei ellenére tovább tartanak a különítmények garázdálkodásai. Soós honvédelmi miniszter felel a vádakra. A garázdaságokat feltehetően nem a „megszűnt" különítmények tisztjei űzik, hanem katonaruhába öltözött rablók.

A képviselők közbeszólásaikkal gúnyolják a honvédelmi miniszter mentegetőzését. Soós miniszter ezt a hadsereg tisztikara elleni támadásnak nyilvánítja. Dühösen kijelenti: ő nem politizál, de figyelmeztetnie kell a nemzetgyűlést a fegyveresek esetleges beavatkozására. A nemzetgyűlés fél szóból is megérti, mit jelent e kifejezés; óriási vihar tör ki a képviselői padsorokban. Sokan felugrálnak helyükről, kiabálnak. Ferdinandy Gyula igazságügy-miniszter bársonyszékében összecsapja kezét, és a honvédelmi miniszter felé kiáltja: – Hogy lehet így beszélni?

Soós próbálja magyarázni: ő másként gondolta. A nemzetgyűlés azonban jól tudja: Soós elszólta magát. Ne bántsák a hadsereget,

mert ez végül elveszti türelmét és átveszi a hatalmat. Gömbös megvalósíthatja ezt katonai puccsal, vagy a kormányzó rövid úton kinevezi Bethlent miniszterelnöknek. Soós honvédelmi miniszter ez utóbbit látná szívesen. Írásban is ajánlja ezt a kormányzónak, a kormányválság megoldásaként.

Simonyi-Semadam, a minden vonatkozásban bukott miniszterelnök, 1920. június 28-án lemond miniszterelnöki tisztéről. Egy hete tart már a szállítási bojkott; nem válnak valóra a közeli befejezéshez fűzött remények. Folytatódik a magyar uralkodó osztályok és a két kormányzó párt, a KNEP és a Kisgazdapárt harca a hatalomban való nagyobb részesedésért. Bethlen valahogy mégiscsak a pártokkal és a nemzetgyűléssel együttműködve akarja megvalósítani konszolidációs politikáját. Gömbös a nemzetgyűlés szétkergetését, a katonai diktatúrát javasolja.

Kiéleződik újra a harc a szabad királyválasztók és a legitimisták között. A legitimisták szélsőséges csoportja Friedrich irányításával nem bízik Horthy királyhűségében. Szerinte a kormányzó – Bethlen tanácsára – a király nélküli királyságot akarja intézményesíteni.

Simonyi-Semadam lemondásával a kormányzó Bethlent szeretné utódjaként. A Kisgazdapárt ülést tart a kormányalakítás kérdésében. A tiszántúli választások eredményét elemezve Rubinek kifejti: pártja győzelmet aratott, a nemzetgyűlés legnagyobb pártja. Egyedül nincs abszolút többsége, ezért továbbra is a KNEP-pel lép koalíciós szövetségre. Viszonzásul engedje át a miniszterelnökséget a Kisgazdapárt jelöltjének. Mindenki tudja: Rubinek a párt jelöltje.

A kormányzó határozott szándéka Bethlent kinevezni miniszterelnöknek, mégis előbb – a látszat kedvéért – kikéri a pártok véleményét. Válaszuk egységesen elutasító. Kifejezése ez ama politikájuknak, amiben a két párt már régebben megállapodott. Megegyezésük és pártszövetségük végrehajtására közös intéző bizottságot is létrehoztak. Feladata: a nemzetgyűlés szuverenitásának védelme, a kormányzati hatáskör visszaszerzése. A bármilyen irányú katonai puccs elleni közös fellépésük, hogy csakis a KNEP és a Kisgazdapárt közös jelöltje legyen Simonyi-Semadam miniszterelnök utóda.

Miközben folynak a tárgyalások arról, hogy a kormányzó akaratából Bethlen, vagy a pártok határozata szerint Rubinek lesz-e a miniszterelnök, a kormány ügyeit a lemondott miniszterelnök veze-

ti. Minisztertanácsot tart a nemzetközi szállítási bojkottal kapcsolatos ellenintézkedésekről. A minisztertanács utasítja Gratz Gusztáv bécsi követet: tárgyaljon Renner szociáldemokrata osztrák kancellárral. Kérik: közvetítsen a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége felé. A magyar kormány sikert remél, mert köztudomású, hogy a szociáldemokrata vezetésű szövetség nem szívesen, csakis a nemzetközi proletariátus nyomására határozta el magát a szállítási bojkottra. Ezt azóta is mindössze arra akarja felhasználni, hogy a horthysta kormányzatot némi engedményre késztesse a magyarországi Szociáldemokrata Párt és a vezetése alatt álló szakszervezetek érdekében.

Renner kancellár számára kényes kérdés a közvetítés. A bojkott előtt az osztrák köztársaságot – a magyar ellenforradalmi kormány támogatásával – monarchista puccs veszélye fenyegette. Az osztrák kormány tiltakozott emiatt a magyar kormánynál. Azóta a monarchista puccs közvetlen veszedelme elmúlt. Az osztrák tőke, amely nagyon érdekelt a magyar élelmiszer-szállításokban és a Magyarországra irányuló exportban, követeli a szállítási bojkott megszüntetését. A kancellár ezért vállalja a közvetítést a magyar kormány és a Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége között. Kéri Gratz követet: figyelmeztesse kormányát, hogy a külföldi munkásokat leginkább az internálások bosszantják. Követelik e rendszer megszüntetését.

Rennernek még e szerény kívánságát is a magyar kormány abban a hiszemben utasítja vissza, hogy a bojkott megbukik. Amikor ez nem következik be, Gratz újból felkeresi Rennert, aki most már feltételként kéri a magyar kormánytól: segítse elő a közvetítés sikerét azzal, hogy szabadon bocsátja az internáltakat, közkegyelmet ad a letartóztatottaknak. Ez nem terjedne ki a kommunistákra és a Tanácsköztársaság vezető személyiségeire.

Gratz megígéri: a kérést jelenti kormányának. Figyelmezteti azonban a kancellárt: közvetítése csak akkor lehet eredményes, ha hamarosan megtörténik. Ellenkező esetben megeshet, hogy a magyar kormány „a bojkott miatt felháborodott magyar közvélemény nyomása alatt" kénytelen a magyar szakszervezetek ellen intézkedéseket foganatosítani, amelyek még jobban kiélezik a helyzetet.

Valóban: mivel a bojkott elhúzódik, a magyar kormány kihasználja Renner üzenetét – hogy a külföldi szociáldemokrata pártoknak közömbös, mi a sorsa a Tanácsköztársaság letartóztatott vezetőinek –, és annak bizonyításaként, hogy „külföldi nyomásnak"

a magyar kormány politikáját nem lehet befolyásolni, 1920. július 5-én látványos külsőségek között, különleges bíróság elé állítják a tanácskormány tíz népbiztosát: Ágoston Pétert, Bajáki Ferencet, Bokányi Dezsőt, Dovcsák Antalt, Haubrich Józsefet, Kalmár Henriket, Kelen Józsefet, Nyisztor Györgyöt, Szabados Sándort, Vántus Károlyt. Az ügyész valamennyi népbiztosra halálos ítélet kimondását követeli a különleges bíróságtól, hogy a terrorítélettel megfélemlítsék a magyar népet.

A magyar kormány eme lépése lehetetlenné teszi Renner kancellár további közvetítését a bojkott megszüntetésére.

A tíz népbiztos ellenforradalmi vészbíróság elé állítása fokozza a nemzetközi proletariátus felháborodását a magyarországi ellenforradalmi uralommal szemben. Követelik a per megszüntetését, a vádlottak szabadlábra helyezését.

A nemzetközi proletár szolidaritás eredményezi azt is, hogy az osztrák kormány ugyanaznap, hogy megkezdődik a népbiztosok pere, mit sem törődve a magyar kormány tiltakozásával, megállapodást köt a szovjet kormánnyal, hogy az osztrák hadifoglyok gyorsított hazaszállítása érdekében kiengedi az Ausztriában internált magyar népbiztosokat, Kun Bélát és társait Szovjet-Oroszországba.

Haller István, a KNEP elnöke, a lapoknak adott nyilatkozatában a leghatározottabban kijelenti: a két párt megállapodott a kisgazdapárti Rubinek miniszterelnökségében.

Rubinek már a kormányalakítás részleteiről beszél. A miniszterelnöki poszton és a belügyi tárcán kívül hat minisztere lesz a Kisgazdapártnak, öt tárca jut a KNEP-nek.

A kormányzó mégsem nevezi ki Rubineket. Július 7-én Bethlent bízza meg a kormányalakítással. Azért jelöli őt a kormányzó – magyarázza a hivatalos történetírás –, mert a közelmúlt hónapok tanulságai alapján arra a meggyőződésre jutott: olyan politikusra kell bíznia a kormány vezetését, aki nemcsak régi politikus, hanem széles látókörű államférfi, akiben az elméleti tudás tapasztalatokon alapuló ismeretekkel párosul . . . Bethlen István a háború előtti magyar parlamenti élet nagy értéke; személyes kiválóságát még politikai ellenfelei is elismerik.

Programja a kormányzóval megbeszélt terven alapul. Az eddigi két kormánypártot, a KNEP-et és a Kisgazdapártot rákényszeríti egységes kormánypárt alakítására. Magját a KNEP-ből és a Kisgazdapártból kilépett képviselők, a gróf Klebelsberg Kunó és őrgróf Pallavicini vezetésével alakult Egyesült Keresztény Nemzeti Kis-

gazda és Földműves Párt tagjai képeznék. Az új pártra támaszkodó kormánynak módjában áll erélyes kézzel hozzáfogni a tűrhetetlenné vált bajok orvoslásához.

A KNEP jelentős része miután a nemzetgyűlésben kisebbségbe került, és elveszti a miniszterelnöki poszt megtartásának lehetőségét, számos fenntartással kész támogatni Bethlen kormányalakító tervét és a pártok egyesítését. A Kisgazdapárt túlnyomó többsége ellenzi Bethlen terveit, mert ezek pártjuk háttérbe szorítására irányulnak. Rubinek miniszterelnökségével továbbra is koalíciós kormányt kíván. A Gömbös-csoport ugyanakkor követeli: a Kisgazdapárt, mint a nemzetgyűlés legnagyobb pártja, ne fogadja el Bethlen miniszterelnökségét, sem a koalíciót a KNEP-pel. Alakítson egyedül kormányt.

Gömbös ez alkalommal élesen támadja Soós honvédelmi minisztert. Kijelenti: bármilyen kormány következik, erős kéz szükséges a Honvédelmi Minisztérium élén. Arra céloz ezzel, hogy ez az ő saját bizalmi embere legyen. – Erre a kormányzó tett ígéretet Gömbösnek fájdalomdíjként, amiért nem ő a miniszterelnök-jelöltje.

A kormányzó hívatja a pártok vezetőit. Közli: csakis Bethlen-kormányt enged alakítani. Ha ellenzik, ellenükre cselekszik. Mindenki tudja, mit jelent ez. Az engedetlen nemzetgyűlés fegyveres megrendszabályozását, esetleg Bethlen–Gömbös-kormány létrehozatalát.

A fenyegetés erős ellenhatást kelt a nemzetgyűlésben. Még inkább elriasztja a két párt többségét, hogy elfogadja azt a Bethlent miniszterelnöknek, aki a nemzetgyűlést rá akarja szorítani a kormányzó jogkörének kiterjesztésére.

A nemzetgyűlés elkeseredett harcias hangulatát Bethlen felhasználja arra, hogy a kormányzó jogkörét kiterjesztő törvény megszavazását összefüggésbe hozza miniszterelnöki kinevezésének előnyeivel. Fellépne Gömbös katonai klikkje hatáskörének csökkentéséért, a konszolidáció érvényesítéséért. Elvállalná a pártok követelését, hogy a nemzetgyűlés feloszlatása nem történne meg a közeljövőben. A nemzetgyűlés törvénybe iktathatja a földreformot, az új választási törvényt. Bethlen végrehajtana olyan közös politikai és gazdasági programot, amelyben a pártok megállapodnak. Nyitott kérdés így csupán a pártok egyesítése, az Egységes Párt megalakítása maradna.

A KNEP ilyen feltételekkel hajlandó most már tárgyalni a kormányzó követeléséről: Bethlen miniszterelnökségéről. Előnyösebb-

nek tartja Bethlen személyét és befolyását a kormányzóra, mint Gömbös és katonai klikkjének esetleges szélsőjobboldali uralmát. A legitimista KNEP-vezetés arra is gondol, esetleg mégis megbízhat a kormányzó támogatásában és Bethlen elvi legitimizmusában, hogy segítségükkel behozzák az országba Károly királyt.

A Kisgazdapárt is enged most már a kormányzói kényszernek. Bethlen mégiscsak konszolidációt akar, nem sürgeti a királykérdés megoldását.

Bethlen július 9-én tárgyal a Kisgazdapárt, a KNEP és a dissziдens párt vezetőivel a pártok egyesítéséről, közös programjáról. A kormányzó kívánságára hivatkozással csak azt éri el, hogy létesítsen a három párt olyan egyesített kormánypártot, amelyet közös intéző bizottság irányít. Fennmaradna tehát a pártok szervezeti különállása.

Egyfejű, háromtestű párt! Nem éppen Bethlen győzelme. Úgy tesz, mintha az lenne.

A Kisgazdapárt értekezletén, amely jóváhagyja a megállapodást, Rubinek nyíltan megmondja: az egységesítés tekintetében nagy volt a pártra a külső nyomás. Belementek, hogy az új kormánynak legyen lehetősége végre a jogrend teljes biztosítására. Ez az utolsó óra a helyzet megmentésére.

1920. július 13-án megalakul az Egyesült Nemzeti Keresztény Kisgazda és Földműves Párt. A napilapok közlik az új párt tizennyolc tagú közös intéző bizottságának névsorát. Kilenc tagot a Kisgazdapárt, hatot a KNEP és hármat a Klebelsberg–Pallavicini pártja delegál. Közlik a programot is, amiben megállapodtak: 1. Erőteljes kormány és kormányzás. 2. Pénzügyi intézkedések az ország gazdasági helyzetének megjavítására. 3. Földreform. 4. A közalkalmazottak fizetésének rendezése. 5. A keresztény társadalmi intézmények megerősítése. 6. A kormányzó házfeloszlatási és házelnapolási jogának törvénybe iktatása. 7. A választójogi törvény reformja. 8. A szociális kérdések rendezése a nemzetgyűlés által.

Ahány pont, annyi általánosság. Három párt különböző programjának lenne ez az egybefoglalása, holott a legtöbb kérdésben különböző nézeteket vallanak. A legitimisták és szabad királyválasztók egyaránt felvetik a királykérdés kompromisszumos megoldását. Hozzák haza Károlyt oly módon nemzeti királynak, hogy mondjon le a Habsburg-ház trónkövetelési jogáról az utódállamokban és mindenekelőtt Ausztriában, ahol a legerősebb a legitimista mozgalom.

Állandó harcban a KNEP-pel és a Kisgazdapárttal, Bethlen tulajdonképpen e háromfejű új párttal sem tudja érvényesíteni az Egységes Párt politikáját, sem ennek programját rákényszeríteni a nemzetgyűlésre. Hogy ezt elérje, terrorválasztással kellene a neki engedelmeskedő többségű, ekkor már nem nemzetgyűlést, hanem országgyűlést létrehoznia. Tart azonban a tömegek balratolódó harcától, és még a miniszterelnöki hatalmával, államhivatalnoki és közigazgatási terrorral sem meri vállalni annak kockázatát, hogy az antant által 1919 novemberében kikényszerített, azóta is érvényes rendelet alapján történjék meg a most már legkésőbb 1922 márciusában esedékes új választás. Ehelyett új választójogi törvényt tervez. Közel egymillió választót fosztana meg szavazati jogától. Azzal indokolja: mindenki, aki az ország érdekeit szívén viseli, tisztában van azzal, hogy a jelenleg érvényben levő választójog túl radikális. Oly elemeknek is megadja a szavazati jogot, akik erre nem érettek. Szükségesnek tartja, hogy a megyei, városi, járási választójog módosításánál ezen felfogás kifejezésre jusson. A hazafias meggondolt elemek érvényesülése ne akadályoztassék.

A fővárosban és tizenegy városban hagyná meg a titkos szavazást. Mindenütt másutt, mindenekelőtt a falvakban, eltörölné, mert szerinte a magyar paraszt jellemével nem fér össze a titkolódzás. Valójában visszatérne ezzel a Ferenc József császár-király ideje alatti országgyűlési választási rendszerhez. Amikor a falvakban rendszerint a mindenkori kormány jelöltjei győztek, és ezzel máris eldőlt: kié az országgyűlés többsége.

A nemzetgyűlés polgári pártjai és az elkövetkező választáson már ugyancsak részt venni kívánó Szociáldemokrata Párt elveti a választójog Bethlen által tervezett bárminő korlátozását.

A Kisgazdapárt és a KNEP is ellenzi Bethlen tervét. Lényegileg mégis elősegítik azzal, hogy a Friedrich-féle választójogi rendeletet maguk is túlzottan demokratikusnak tartják. Félnek, ha ez alapon történne most a választás, a jelenlegi súlyos politikai és gazdasági helyzetben a tömegek jelentős része szavazna a Horthy-rendszer ellen. Szükségesnek tartják emiatt szűkíteni a választójogot. A KNEP és a Kisgazdapárt ezt azonban egyformán egymás és a többi párt rovására, hátrányára tenné. A KNEP a nők választójogának teljes megtartását javasolja. A Kisgazdapárt szűkíteni kívánja. Szerinte közismert a katolikus papság politikai befolyása a nőkre, és ez előnyhöz juttatná a KNEP-et. Választási esélyeik csökkentésére felvetik a városi és falusi lakosság nem egyforma

választási jogosultságát. Hány éves kortól adjanak választójogot a nőknek, a férfiaknak? Mérlegelik azt is, hogy a választásokból miként zárják ki a többségükben a Szociáldemokrata Pártra szavazó városi és iparvidéki munkástömegeket?

A Kisgazdapárt és a KNEP eme saját választási érdekeit figyelembe véve követelik: a kormány terjessze végre az országgyűlési választások törvényjavaslatát a nemzetgyűlés elé. Bethlen ezt számos ürüggyel elhúzza. Érvényesülne különben a nemzetgyűlés nagy többségének akarata, hogy a Kisgazdapárt és a KNEP érdekeinek kedvező módon történjék a választójog korlátozása. Bethlen viszont a kedvező alkalmat várja, hogy keresztülerőszakolja a saját akarata szerinti választójogot. Ha ez nem sikerülne neki, Horthy törvénytelen kormányzói rendeletével, erőhatalommal oszlatná fel a nemzetgyűlést. Mindezt mégis úgy tervezi, hogy főként a külföldre tekintettel, jogfosztó intézkedései ellenére, lehetőleg megőrizze a demokrácia látszatát.

A választójog kérdése szoros függvénye a kormányzó házfeloszlatási jogának is. A nemzetgyűlés ezt csakis azután akarja megadni a kormányzónak, ha már aláírta az új választási törvényt. Megtörténhet különben, hogy a kormányzó máról holnapra feloszlatja a nemzetgyűlést, és a Bethlen-kormány rendeletileg intézkedik a választójog tetszése szerinti korlátozásáról. Bethlennek a kormányzó nevében emiatt kell ünnepélyes ígéretet tennie, hogy ezt nem teszi meg.

A kormány talál közben időt és módot arra is, hogy ellenforradalmi szellemben rendezze a Horthytól „bűnös Budapestnek" bélyegzett főváros közigazgatását. Mostanig a szélsőjobboldali Sipőcz Jenő kormánybiztos áll a főváros élén. Nem veszi figyelembe még az 1918-as polgári forradalom előtti Tisza István-korszak törvényhatóságát sem. Működését terror, megtorlás, kivételes intézkedések jellemzik. Kijelenti: ellensége minden destruktív liberális és más baloldali irányzatnak. Támogatója a keresztény nemzeti eszmének.

A nemzetgyűlés többsége ennek szellemében fogad el törvényt a „Budapest székesfőváros közigazgatásában szükséges átmeneti intézkedésekről". Döntővé teszi a kormány beleszólási és felsőbb intézkedési jogát a főváros ügyeiben. A nemzetgyűlés azonban még így sem járul hozzá a Friedrich-féle, 1919 novemberében kiadott, rendeletben biztosított választójog alapvető változtatásához. Mind-

össze némely, a KNEP-nek kedvező, s a baloldali pártokat sújtó korlátozást vezet be.

1920. július közepén megtartják a törvényhatósági választásokat. Ezen, akárcsak a januári nemzetgyűlési választásokon, a fehérterror elleni tiltakozásul, nem vesz részt a Szociáldemokrata Párt. A Kisgazdapárt vidéki jellegénél fogva nem érdekelt a fővárosi választáson. A KNEP fővárosi szervezete és a Bethlen-párti jobboldali Wolff Károly-csoport rövidesen Fővárosi Keresztény Párt néven egyesül – választási szövetségben indul. Részt vesz ezen Friedrich pártja és a kispolgári liberális jellegű Nemzeti Demokrata Párt. Utóbbit támogatják az egyéb demokratikus pártok és a Szociáldemokrata Párt.

Budapest lakossága több mint kilencszázezer fő. A fele bír most már csak választójoggal.

A keresztény jobboldal így, a választási terrorral, 167 tanácstagságot szerez. Az ellenzék 73-at. Kezdetét veszi ezzel Wolff Károlyék fővárosi egyeduralma. Budapest új polgármestere az eddigi kormánybiztos Sipőcz Jenő. Uralmát a liberális szellemű *Az Újság* napilap így jellemzi: – A rombolás és pusztítás, a bosszú és gyűlölet eme szomorú diadalának minden felelőssége azokra hárul, akik ezt a diadalt a köz és a főváros érdekeinek ellenére kivívták . . .

Nem lankad közben a Magyarország elleni szállítási bojkott, a nemzetközi szolidaritás harca. Ülésezik a Kommunista Internacionálé második Kongresszusa, mely felhívással fordul a világ munkásságához, a fehérterrortól megkínzott Magyarország népének megsegítésére:

„Miközben Szovjet-Oroszország a lengyel nemesek bűnös klikkjének támadását győzelmesen veri vissza, amikor az egész világon magasra hág a munkások lázadása kapitalista kormányaik ellen, mikor a kommunisták nemzetközi kongresszusán a forradalmi proletárok sokmilliós munkáshadsereg összeforrasztásán munkálkodnak, van ország, melyet a forradalom előharcosainak hullái borítanak el: ez az ország Magyarország. A nemzetközi tőke, ez az utálatos, alávaló szörnyeteg letiporta a fiatal, magyar Tanácsköztársaságot. A Magyarország elleni hadjáratban egymásra talált a régi világ minden hatalma: kormányzsoldban álló gyilkosok, tábornoki vállrojttal a vállukon, londoni bankárok, Románia nemesi cső-

cseléke, francia uzsorások és minden ország szociálárulói... Minden oldalról szorongatva, keze-lába összetörve, a Magyar Tanácsköztársaság rettentő kínok között múlt ki az ellenforradalom Golgotáján, hogy újra feltámadjon, ha majd segítségére sietünk. A barbár ellenforradalom, melyet az emberiség salakja, Horthy admirális tiszti bandája vezet, a munkások holttetemei fölött járja bűnös táncát. Nincs az a kegyetlenség, nincs az a gyalázatosság, amelyet ez a magát minden korláttól szabadnak érző kormány el ne követett volna... Vegyétek körül a gyűlölet falával a gyilkosok és hóhérok országát. Magyar munkások, legyetek erősek! Az egész világ proletariátusa veletek van!"

A Renner-kormány közbenjárása a bojkott megszüntetésére nem hoz eredményt. A magyar kormány még arra sem tesz ígéretet, hogy legalább egy részét szabadon bocsátja az internáltak és letartóztatottak tízezreinek.

Gratz jelenti Budapestre: Lefèvre-Pontalis francia követ érdeklődött nála a magyar kormány magatartásáról a bojkottal kapcsolatban. Elmondotta, hogy dr. Renner kifejtette előtte: a mérsékelt szocializmus, melyet ő képvisel, összeütközésben áll a bolsevizmussal, és az antant érdekében állna, ha erősítenék a mérsékelt szocializmust azáltal, hogy rábeszélik Magyarországot, tegyen engedményeket.

A nagy világlapok arról írnak: A szociáldemokrácia részt vesz számos európai ország kormányában, és jól tudja: a Magyarország elleni szállítási bojkott zavarja az imperialista terveket. Most, amikor a szovjetellenes beavatkozó háborút visszaverve, a Vörös Hadsereg győzelmesen vonul előre, a nagyhatalmak számítanak az ellenforradalmi Magyarország részvételére Lengyelország oldalán. A Szakszervezetek Nemzetközi Szövetsége megpróbál ezért Horthyéktól látszatengedményeket szerezni a magyar Szociáldemokrata Párt és a magyar szakszervezetek javára. Utána megszüntetik a bojkottot.

Bethlen bár keresztülviszi a pártok egyesítését, két hét óta még nincs kormánya az országnak. Nem sikerül kormányt alakítania. A saját embereit, Ferenc József császár korabeli, konzervatív politikusokat akarja bevinni a kormányába, akik teljesen elkötelezettek neki. Az igazságügyi tárcát szövetségesének, Wolff Károlynak szánja. A belügyminiszteri posztot el akarja venni a Horthy-ellenes Dömötörtől. Mindezt a pártok közös intéző bizottságának többsége ellenzi. Lényegében az eddigi koalíciós kormány fenntartását kí-

ványák, hogy Bethlen mint miniszterelnök ne gyakorolhasson személyi diktatúrát.

Egyébként sem szeretik Bethlent. Főúri gőgjére célozva, az egyik ellenzéki lap írja róla: ha a gallérja tudná, mi van a fejében, nem viselne gallért... A *Pesti Napló* arról ír: a pártok ellenállása az új kormány személyi összetételét illetően szóteséssel fenyegeti a tegnap összetákolt, egységes kormányzópártot. A Klebelsberg–Pallavicini csoport a kiválás gondolatával foglalkozik.

Megírják a lapok a közismert tárgyi ellentéteket: a kormányzó jogát a nemzetgyűlés feloszlatására, a választójog szűkítését, a földreform gondját. Bethlen a földreformot a lehető legszűkebbre akarja korlátozni. Könnyen megegyezne ebben Rubinekkel, aki döntően a nagybirtok érdekeit tartja szem előtt. Nagyatádi Szabó azonban nagyobb szabásúnak tervezi a földreformot.

Nem tisztázott a királykérdés sem. A legitimisták azzal kecsegtetik a szabad királyválasztókat, hogy Károly király lehet nemzeti király, ha lemond a volt Habsburg-országok, főként Ausztria trónjáról. Megegyezési alapként Bethlen is kész lenne támogatni ilyen legitimista álláspontot.

Bethlen némileg változtat az általa benyújtott kormánylistán, de ez sem segít. Az Egységes Párt intéző bizottságának többsége továbbra is olyan személyi követelésekkel áll elő, amelyeket Bethlen csakis a belső béke veszélyeztetésével kényszeríthetne a pártokra. Amikor ezt a kormányzó segítségével mégis megkísérli, a pártok valósággal fellázadnak Bethlen miniszterelnökségével szemben. Haller István a KNEP nevében kijelenti: az események teljesen összekovácsolták a KNEP-et és a Kisgazdapártot. Tulajdonképpen nem tegnap, hanem ma született meg az Egységes Párt, de Bethlen ellen. A közvéleménybe azt vitték be, hogy gróf Bethlen úgynevezett nagy kormányt akar csinálni. A miniszteri lista nem erre mutat. A KNEP sok különb politikust tud kiállítani, mint akiket Bethlen be akarna venni a kormányába miniszternek.

Rubinek arról nyilatkozik: gróf Bethlen kormányalakítási terve megbukott. A fő ütközőpont a belügyminiszter személye. Ehhez egyéb személyi és tárgyi ellentétek is hozzájárulnak.

Továbbra sincs tehát kormánya az országnak. Bethlen konszolidációs politikája híveként Soós tábornok a kiéleződött politikai helyzetben a kormányzóhoz fordul. Javasolja: a rendkívüli állapotok miatt oszlassa fel a nemzetgyűlést.

Levelében veszedelmesnek mondja a belpolitikai helyzetet. Arról

ír: az újból felelevenedő antimilitarista, defetista, nemzetellenes agitáció – nem véletlenül – egybeesik az orosz Vörös Hadsereg sikeres offenzívájával. A kommunista agitáció mindent megtesz, hogy a Vörös Hadsereg számára előkészítse a talajt és a kommunista elemekben reményt ébresszen...

Utal a bécsi kommunista központ fokozott tevékenységére. Rámutat a szakszervezetek újjáéledésére, az ipari munkások, bányászok újabb követelődzéseire, sztrájkfenyegetéseire. Erőteljesen folyik az agitáció abban a néprétegben is – írja –, amelyre a hadsereg támaszkodik, a parasztság körében. Az ott folyó bolsevista agitáció közvetlenül a hadsereg gyökerei ellen irányul. A békefeltételeket ürügyül használva, a parasztok fellépnek a sorozás ellen, amiről az ország minden részéből érkeznek jelentések. Ismerteti Soós azokat az újabb kísérleteket is, hogy hozzáférkőzzenek a hadsereg legénységéhez, megmételyezzék szellemét. E kísérleteknek már három esetben voltak következményei a győri ezredben, Tolnán és Hajmáskéren.

Eme aggasztó helyzetben – jelenti Soós – a vezérkari főnök és ő mint honvédelmi miniszter kérte a kormányt: hozzon megfelelő bolsevistaellenes intézkedéseket. Öt minisztertanácsi ülésen tárgyalták ezeket, majd őfőméltósága vezetésével koronatanácson, de azóta sem történt semmi.

Mivel tartós kormányválság közepette él az ország, és emiatt a törvényes intézkedések eltolódnak, nyomatékkal kéri a kormányzót: a minisztertanács huszonnégy órán belül fogadja el a Nemzetvédelmi Szervezetről szóló új előterjesztést. Semmi más eszköz, a rendőrség létszámának emelése, a polgári hatóságok erélyesebb fellépése nem vezethet sikerre a bolsevizmus elleni belső harcban.

Soós tábornok ezzel messzemenő engedményt tesz Gömböséknek, akik a honvédelmi miniszter súlyos bűneként róják fel, hogy a konszolidációs tárgyalások során megígérte a kormánynak a Nemzetvédelmi Szervezet feloszlatását. Bár Soós megteszi az engedményt, Bethlen-párti marad, és hogy segítse őt kormányra juttatni, rámutat a mostani kormányválság elhúzódásából következő veszélyre. Bizonytalanság a kormányzat minden ágában, óvakodás minden nagyobb kihatású intézkedéstől – egyszóval az egész kormányzat megbénulása s éppen ilyen válságos időkben, a „vörösveszedelem" közeledésekor, súlyos következményekkel járhat. Ez a bizonytalanság máris visszahat a fegyelemre, a tisztikar hangulatára. Elérkezett az ideje, hogy a kormányzó e válságnak mielőbb, a legerélyesebb esz-

közökkel vessen véget. Az ország érdeke rendkívüli rendszabályokat igazol.

Javasolja Soós: a válság mielőbbi megoldása érdekében gróf Bethlen István mint kijelölt miniszterelnök terjessze a pártok elé kormányalakítási tervét. Amennyiben huszonnégy órán belül a pártok nem fogadnák el, a kormányzó – a rendkívüli állapotokra tekintettel – oszlassa fel a nemzetgyűlést.

Soós levelével kapcsolatban a kormányzó és Gömbös bizalmasa, Kozma Miklós feljegyzi: Soós végleg bukott politikus. Bármily eszes, nem ismeri a magyar mentalitást. Mindenkivel jót akar tenni, és így senkivel sincs igazán jóban. Folyton fél, főleg Gömböstől. Ezért dolgozik ellene. Pedig csak úgy lehetne hosszú életű, ha őt vette volna maga mellé államtitkárnak.

Míg Soós tábornok a rendkívüli politikai állapotokra hivatkozással javasolja Bethlen miniszterelnöki kinevezését, a nemzetgyűlés feloszlatását, Gömbös továbbra is a katonai puccs szószólója.

Elhatározásaiban Horthy továbbra is bizonytalan, befolyásolható. A politikában még mindig eléggé járatlan. Az ellenforradalom 1919 augusztusi győzelme óta eme folytonosan örvénylő, meg nem nyugvó politikai körülmények között, a pártok zűrzavaros harcában ide-oda ingadozik Bethlen–Gömbös kétirányú politikája között. Múltja, felfogása visszahúzza régi ideáljához, a világháború előtti császári és királyi idők Tisza Istvánjához és Nemzeti Munkapártjához. Ennek mostani képviselőjéhez, Bethlenhez. Gömbös hatásától sem tud azonban megszabadulni. Bethlen–Gömbös emiatt Horthy közvetlen környezetében, céljaik elérésében továbbra is egyszer ellenfelek, máskor szövetségesek.

Most már azonban Horthy, ahogyan ezt neki Soós tábornok is javasolja, egyre inkább átáll Bethlen mellé. Támogatja konszolidációs politikáját.

A nemzetgyűlés közben továbbra is ellenzi Bethlen kormányalakítását. Gömbös is meg nem szűnően szélsőjobboldali puccsra törekszik. Megnehezíti ezzel Bethlen politikájának sikerét a pártokkal, aki még így sem fogadja meg Soós tábornok tanácsát, hogy most már ő alkalmazzon erőszakot a nemzetgyűléssel szemben. A saját hosszabb lejáratú politikája érdekében Bethlen nem ajánlja ezt a kormányzónak. Átmenetileg inkább eláll a miniszterelnökségtől. 1920. július 14-én felkeresi a kormányzót, és viszaadja kormányalakítási megbízatását. Gyors fordulattal azonban, hogy si-

kertelensége kevésbé tűnjék bukásnak, és céljait mégis előbbre vigye, bizalmi emberét, gróf Telekit javasolja a kormány élére.

Teleki Pál mindegyik miniszterelnök elődjénél különb, tehetségesebb politikus. A pártok vezetőit is meglepi a fordulat. A lapok arról írnak: július 15-én este az egyesített párt intéző bizottsága ülésén megállapodtak, hogy csakis Rubinek Gyula miniszterelnöki megbízatása esetén tartják célravezetőnek a további tárgyalásokat. Éjfélkor viszont hivatalos közlemény tudatja: Horthy őfőméltósága megbízta Teleki grófot, alakítsa meg az új kormányt.

A kormányzó tehát, akárcsak Bethlen esetében, Telekit is a pártok ellenére bízza meg kormányalakítással. A horthysta történetírás ezt majd azzal indokolja: a kormányzói bizalom alapja, hogy Teleki Pál gróf fontos szerepet vitt a háború előtti parlamenti életben, tevékenyen részt vett az ellenforradalmi szegedi kormányban mint ennek külügyminisztere. A lemondott Simonyi-Semadam-kormányban mint külügyminiszter tevékenykedett. Egyéniségének közvetlensége, szilárd keresztény világnézete teszi lehetővé, hogy a Bethlen által megteremtett, egységes pártra támaszkodva, minden nagyobb nehézség nélkül megalakítsa a „pártszövetségi" kormányt.

Miniszterelnöki programjaként kijelenti: törekvése legfőképpen arra irányul, hogy a politikai közéletből mielőbb eltávolítsa azokat a mérgező anyagokat, amelyek beteggé, bizalmatlanná és türelmetlenné teszik a különben józan és mérsékelt polgári társadalmat, hajlamossá a szélsőségekre, a törvényes rendelkezések önkényes áthágására. Ilyen mérgező anyagoknak tartja a zsidókérdést, a földkérdést és azokat a katonai alakulatokat, amelyek az ország belső nyugtalanságának legfőbb előidézői.

A kormányzó és a pártok irányában Teleki vállalja Bethlen valamennyi politikai ígéretének teljesítését. Ünnepélyesen megígéri: ha a képviselőház feloszlatásakor még nem fogadták volna el az új választójogi törvényt, az érvényben levő Friedrich-féle törvény alapján tartják meg az új választásokat. Személyi kérdésekben is kompromisszumot köt a pártokkal. Lényegében marad a régi minisztérium. Csak a hatalmi tárcák vezetői változnak: a miniszterelnök, a belügyminiszter, a honvédelmi miniszter. Menesztik a Horthy-ellenes Dömötör Mihályt és a Gömbös-ellenes Soós Károlyt.

A nemzetgyűlés legerősebb pártja, a Kisgazdapárt, miután nem tudta megszerezni a miniszterelnökséget, politikailag visszaszorul, és mind a párton belül, mind a kormányzásban csökken a közép-

birtokosok és a kulákság befolyása. A KNEP még inkább háttérbe szorul, és vele a keresztény kispolgárság és a középosztály.

Oly nagy azonban a politikai zűrzavar, hogy elképzelhető bármilyen irányú belpolitikai fordulat. Teleki kinevezése napján Friedrich környezetének egyik tagja beárulja a kormányzónak: a Wenckheim-palotában Friedrichék bizalmas tanácskozást rendeztek. A tanácskozáson körülbelül hatvanan vettek részt, köztük Weiss Konrád, Ereky Károly, Hornyánszky Zoltán nemzetgyűlési képviselők és báró Balás táborszernagy. Friedrich ismertette a külügyi helyzetet. Indítványozta, hogy puccsszerűen, minél előbb vissza kell hozni Károly királyt, s a Teleki-kormánnyal együtt el kell kergetni a kormányzót. A puccs katonai részét báró Balás táborszernagy vezetné.

A legitimista készülődések erősen folynak, nemcsak a politikusoknál, hanem a hadseregben is. Horthy ilyen helyzetben kényszerül összehívni a katonai vezetők tanácskozását, hogy a hadseregben megszüntesse a legitimisták és szabad királyválasztók közötti, fegyelmet züllesztő pártvillongást. Horthy tanácsadója a királykérdésben nem Gömbös, hanem Bethlen. A Károly király melletti fellépést javasolja, de azzal a kikötéssel: legyen nemzeti király. Törvénybe kell iktatni: csakis akkor juthat vissza a magyar trónra, ha kötelezően kijelenti: a magyar törvényhozás megkérdezése nélkül nem ül Ausztria trónjára.

Bethlen a nemzeti királyság követelésével tulajdonképpen állást foglal Károly király hamaros visszatérése ellen. Jól tudja: a király nem azért követeli vissza a magyar trónt, hogy lemondjon az osztrákról, hanem azért, hogy magyar királyként lehetősége nyíljék az osztrák legitimista tábor segítségével visszaszerezni a császárságot. Bethlen másik indoka az, hogy a magyar uralkodó osztályok az Osztrák–Magyar Monarchiában csak másodlagos szerepet játszottak. Bethlen és a magyar uralkodó osztályok „nemzetibb része" elégedett a jelenlegi elsődleges uralmi szerepével és hatalmával, amilyennel soha az osztrák–magyar birodalomban nem rendelkeztek.

Bethlen álláspontja felel meg leginkább Horthynak. A katonai értekezleten, hasonló értelemben vallja magát legitimistának, Károly király nemzeti királysága hívének.

Horthy, hogy minden irányban megnyugtassa a tisztikart, szükségesnek tartja máris tisztázni Károly királlyal: hajlandó-e Magyarország teljes állami függetlenségének és szuverenitásának garantálása mellett a magyar trónt mint nemzeti király elfogadni?

Gömbösék is hajlandók taktikai megoldásként ez alapon Bethlennel megegyezni. Elképzelhetőnek tartanak egy Bethlen–Gömbös-kormányt, amit a szabad királyválasztó Kisgazdapárt támogatna. A kormányzó szívesen létrehozna ilyen kormányt, de a legitimisták ellenére ez most nem lehetséges. Reméli azonban, hogy az első adandó alkalommal Bethlennek juttathatja az egyelőre Telekinek átengedett miniszterelnökséget.

Teleki Pál gróf 1920. július 22-i bemutatkozó beszédét a lapok azzal kommentálják, hogy az új miniszterelnök erős és öntudatos keresztény politikát hirdet. Hangot adva az uralkodó osztályok aggodalmának a Vörös Hadsereg előnyomulása miatt, Teleki bejelenti: Magyarország, amely Európa Keletét védi, segítséget vár a Nyugattól, hogy felléphessen a bolsevizmus ellen.

Folytatja a Simonyi-Semadam-kormányban képviselt külpolitikáját. Igyekszik eredményesen befejezni a titkos francia–magyar és lengyel–magyar tárgyalásokat, hogy Magyarország részt vehessen a szovjetellenes katonai intervencióban, és ezáltal elérje Kárpátalja és Szlovákia megszerzését. „Mi a magunk részéről – mondja Teleki –, amennyi erőnk és súlyunk az európai koncertben ma van, olyan erővel követeljük, hogy Lengyelország támogattassék Európa által... A lengyeleknek hű társai leszünk. Máris mindent elkövetünk, hogy Nyugaton e célunk elismertessék, és hogy minden tőlünk telhető segítséget nekik megadjunk."

Nem említi egyetlen szóval sem a szélsőjobboldali, német orientációjú, titkos tárgyalásokat, és hogy a magyar állam máris nagy összegeket folyósít a német szervezkedéshez.

E nehéz külpolitikai helyzetben, amikor a nemzetközi szállítási bojkott is oly sok gondot okoz a kormánynak, Teleki a jogrend teljes helyreállítását jelöli meg kormánya feladataként. Bármely irányból történnék a jogrend megzavarása, kívülről vagy belülről, akár „önzetlen" szándékból – értsd ezen a különítményeket –, a kormány azonnal letöri.

Teleki bejelenti: tárgyaltatni kívánja a nemzetgyűléssel a kormányzóválasztáskor tett engedmények teljesítését: a kormányzói jogkör kiterjesztését a nemzetgyűlés feloszlatására. Helyesli a főként Bethlentől követelt, Friedrich-féle választójog szűkítését. Ígéri az erősen megnyirbált földreformtörvény gyors megvalósítását. Elfogadja Schlachta Margit KNEP-képviselőnő javaslatát a középkori botbüntetés visszaállítására. Bejelenti a „numerus clausus" törvény előterjesztését, melynek célja – úgymond – az egyetemi felvételek-

nél elejét venni az értelmiségi proletariátus felszaporodásának, de különösen azt megakadályozni, hogy a zsidóság az öt százalék lakosság-arányszámon túl ellephesse az intellektuális pályákat.

Mindössze frázisokat mond a kormány szociális programjáról. Alig lehet pedig megfelelő szavakat találni az országos nyomorúság érzékeltetésére. A Vasas Szakszervezet lapja arról ír: leírhatatlan a szenvedés, amit a szaktársak már közel egy esztendő óta átélnek. Mindenükből kifosztva, a szó igaz értelmében családok élnek éppen csak alsóruhában, olyan lakásokban, ahol a hideg tűzhelyeken kívül semmi bútor vagy berendezés nincs. A nyomorúságot fokozza, hogy a szövetség tagjai közül sokan, kb. kétezer-ötszázan úgynevezett politikai bűncselekmények miatt börtönben ülnek. Számosan elmenekültek az országból. Ezek családtagjai kimondhatatlanul sanyarú helyzetben vannak.

Kormánynyilatkozatában Teleki békülékeny hangot üt meg a Szociáldemokrata Párt felé. Bejelenti: hajlandó a szakszervezetek működését korlátozó határozatok felülvizsgálatára. Nem engedi azonban visszaadni – úgymond – a felfüggesztett szervezeteket a politikának és az osztályharcnak. Végezzék azt a funkciót, amelyre hivatottak: a népjóléti és érdekképviseleti munkát.

Teleki eme semmitmondó ígérete alapján rövidesen véget ér a több mint másfél hónapig tartó nemzetközi bojkott. Kevéssé érte el célját. Ez nagyrészt a Szociáldemokrata Párt közömbösségén múlt, amiről a *Népszava* számos cikke tanúskodik.

4

Teleki külpolitikájának egyik lényege, legfőbb törekvése, hogy elérje Magyarország aktív részvételét a nagyantant beavatkozó háborújában a forradalmi Oroszország ellen. Praznovszky Iván, a magyar kormány párizsi megbízottja táviratozza Telekinek:

„Excellenciád bemutatkozó nyilatkozata a bolsevikiek elleni küzdelemről és az abban való részvételről itt nagyon jó benyomást keltett... Diplomáciai, politikai és újságírói körökben nagy a riadalom a bolseviki győzelem miatt. Arról érdeklődnek: mi Magyarország kívánsága, amennyiben részt venne a bolsevikek elleni harcban?"

Válaszában Teleki felkéri Praznovszkyt: a francia illetékesekkel

folytatandó tárgyalásain főként arra hívja fel figyelmüket, hogy az oroszok további előrenyomulásával a Kárpátok ki lennének nekik szolgáltatva. Nincs kizárva, hogy ebben az esetben Csehszlovákia csatlakoznék az oroszokhoz; Ausztria sem állna ellen a vöröscsapatoknak, úgyhogy a bolseviki front Bécsig terjedne. Magyarország határainak több mint egyharmada bolseviki fronttá alakulna át, és miután Budapest csak negyven kilométer távolságra van a csehszlovák határtól, a legnagyobb veszélynek lenne kitéve. Fegyverzet, felszerelés és ruházat híján Magyarország nem képes négy gyenge dandárnál nagyobb hadsereget kiállítani, amely az itt leírt veszély elhárítására teljesen elégtelen. Ezért okvetlenül szükséges lenne, hogy az antanthatalmak a magyar hadsereget háborús erőre emeljék.

Jelentős tényező viszont, amit Teleki miniszterelnök kormánya nem vesz figyelembe, hogy az utódállamokat erősen nyugtalanítják a magyar–francia tárgyalások, és kialakul katonai szövetségi gyűrűjük Magyarország revíziós törekvései ellen.

Csehszlovákia és Ausztria már év elején kötött ilyen szerződést. Megállapodtak, hogy a Magyarország részéről jövő támadás esetén kölcsönös fegyveres segítséget nyújtanak egymásnak. Közösen lépnek fel minden kísérlet és terv ellen, amely a régi állapotok visszaállítására irányul. A szerződő felek kölcsönösen vállalják, hogy mindennemű muníció és háborús dugáru Magyarországra szállítását megakadályozzák.

Amennyiben Csehszlovákiát fegyveres támadás érné magyar részről, Jugoszlávia sem maradna semleges. Sándor jugoszláv király sürgeti a csehszlovák–jugoszláv katonai szövetség megkötését. Arra hivatkozik, hogy a magyarok augusztus vagy szeptember folyamán betörésre készülnek Szlovákiába, ami kezdete lenne a szomszéd országok ellen irányuló további akcióknak. Sándor király kéri Beneš külügyminisztert, Csehszlovákia egyik megalapítóját, utazzék sürgősen Belgrádba. „Siessünk, siessünk – írja –, mert az idő rohan."

A Csehszlovákia elleni magyar támadásnak pedig annál nagyobb a valószínűsége, minél inkább sikeres a Vörös Hadsereg támadása. Az összeomlás előtt álló Lengyelország 1920. július 22-én fegyverszünetet, békét kér.

A Vörös Hadsereg nagyszerű fegyverténye lázba hozza Európát, mind a forradalmi munkásságot, mind a hatalmát féltő nemzetközi

burzsoáziát. Világszerte újból elkövetkezik a forradalmi fellendülés. Lengyelországban forradalmi bizottság alakul a hatalom átvételére.

A gróf Teleki Pál vezetésével megalakult magyar kormány élvezi a nagybirtokos–nagytőkés körök bizalmát. Arra törekszik, hogy elérje az ellenforradalmi rendszer konszolidálását. Csökkenteni igyekszik a horthysta különítmények, valamint a titkos és nyílt fajvédő szervezetek tevékenységét, beszünteti a zsidóellenes kilengéseket.

Teleki hiába ígéri a jogrend megzavaróinak letörését. Tovább folynak a terrorcselekmények, a gyilkosságok. Erősödik az antiszemitizmus. 1920. július 27-én este fajvédők és különítményesek behatolnak a Hegedűs Gyula utca sarkán levő Club Kávéházba. Szidalmazzák a zsidókat, megölik Verebély Artúr bankigazgatót és dr. Varsányi Gyula ügyvédet.

A különítményesek bűntettei miatt annyira fokozódik a közvélemény felháborodása, hogy minisztertanácson ismételten szóba kerül, hogyan teremtsenek rendet. Rubinek szükségesnek tartja, hogy a legenergikusabban lépjenek fel az Ébredő Magyarok szervezetével szemben. A különítményeseket is végleg le kell szerelni. Többek között Bottlik József, a nemzetgyűlés alelnöke is szóvá teszi a történteket. Neveket nem említve beszél csoportokról és emberekről, akikről köztudomású, hogy titkos szervezetek tagjai, és mosolyogva jósolgatják, hogy heteken belül felfordulás lesz, mely alapjában rendíti meg a jelenlegi társadalmat és állami rendet. Nem tudná pontosan megmondani, a titkos szervezetek mit akarnak, de látja: valakinek vagy valakiknek érdeke, hogy felboruljon az országban a rend. A tetteseknek felelniük kell, amiért megakadályozzák a nemzetet a további fejlődésben, hogy az ország végre bekapcsolódhassék a külföldi gazdasági életbe.

A nemzetgyűlés alelnöke azt is megállapítja: mindezek a súlyosan törvénytelen kilengések azért történhetnek meg, mert az előző, hasonló esetek megtorolatlanul maradtak. A merénylők mögött álló erők hatalmát mutatja, hogy a budapesti rendőrkapitány vizsgálati jelentéséből több részletet törölt a cenzúra.

Teleki Pál miniszterelnök, válaszolva Bottlik felszólalására, határozottan ígéri: bárkik legyenek a tettesek, a lehető legszigorúbban megbűnhődnek. A külföldi tőke megnyugtatására, a kormányzó

engedélyével egy-két letartóztatás történik. Számos más terrorakció titokban marad. Az áldozatok nem beszélnek, a hozzátartozók nem mernek feljelentést tenni. A sajtó hallgat, fél a cenzúrától.

A Teleki által meghirdetett „jogrend"-re jellemző Prónayék 1920. július 28-i betörése az ausztriai fürstenfeldi fegyverraktárba. Prónay írja naplójában: emberei gépkocsik ponyvái alá rejtve indultak el az osztrák határ felé. Sötét este volt már, amikor Thurzó főhadnagy, a csoport parancsnoka, előreküldte Francia Kiss Mihályt és néhány ügyes emberét, hogy lapóddzanak a határig, és kapják le zaj nélkül a hídnál sétáló osztrák őröket. Mesteri ugrással, ellenállás nélkül leteperik az őröket, akik csupán életükért könyörögnek. Thurzó főhadnagy ezután rajtaüt a raktárépület alvó őrségén, melynek huszonöt tagját lefegyverzik. Kerékpáros küldönc jelzi ezt a határon gépkocsikkal várakozó Héjjas Iványnak, aki odahajtat a ponyva alatt rejtőző tartalékkal. Kinyitják a raktárkapukat, és egy óra leforgása alatt kihordanak körülbelül háromezer fegyvert, harminc géppuskát, a hozzá való felszereléssel, tölténnyel. Prónay nagyon megdicséri a „derék" tiszteket és katonákat, amikor Budapestre visszaérkezve jelentik a vállalkozás sikeres végrehajtását.

A fegyvereket vasúti kocsikba rakják, hogy Izsákra szállítsák. De Sréter honvédelmi miniszter – jegyzi meg Prónay – kutat utánuk, mert fél a különítményesek fegyveres erejétől. Ő ezért felviteti a fegyvereket a Várba, elrejti a Nádor kaszárnya és a szomszédos épületek pincéiben.

5

1920. augusztus 5-én Teleki gróf miniszterelnök törvényjavaslatot terjeszt a nemzetgyűlés elé a kormányzói jogkör kiterjesztéséről. Lényegében összefoglalása annak, amivel a kormányzóválasztáskor Horthy–Gömbös–Eckhardték megzsarolták a nemzetgyűlést. Minthogy ezek teljesítésére a pártok vezetői akkor elkötelezték magukat, most a nemzetgyűlés a törvényjavaslat kényszerű elfogadásával úgyszólván teljesen kiszolgáltatná magát Horthyék önkényének. Hogy ezt elkerüljék, feltétlenül ragaszkodnak az 1920. I. sz. törvény rendelkezéséhez: amennyiben a kormányzó feloszlatná a nemzetgyűlést, köteles oly módon kiírni a választást, hogy a leendő – ekkor már létező – országgyűlés legkésőbb három hónapon belül összeülhessen. S ha a választás még azelőtt történne meg, mielőtt a je-

lenlegi nemzetgyűlés elfogadná a választójogi törvényt, úgy az 1919 novemberi választójogi rendelet alapján kell megtartani a választást. Bár ez így marad a törvényben, mégsem jelenti a nemzetgyűlés védelmét. Az új törvény szerint ugyanis a kormányzó harminc napra elnapolhatja a nemzetgyűlést, és ezt annyiszor megismételheti, ahányszor akarja. Gyakorlatilag így a mostani, de a leendő országgyűlést is bármikor munkaképtelenné teheti.

A nemzetgyűlés egyebekben is kiterjesztheti a kormányzói jogkört. „Közvetlenül fenyegető veszély esetén" a kormányzó a nemzetgyűlés előzetes hozzájárulása nélkül elrendelheti a hadsereg országhatáron kívüli alkalmazását. Vagyis háborút indíthat. A kormányzó jogot kap az általános kegyelem gyakorlására. Ennek titkolt célja elsősorban az, hogy Horthy a fővezérsége idején és azóta is elkövetett fehérterrorista cselekmények tetteseit mentesíthesse a bírósági eljárástól.

Teleki benyújtja az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló, III. sz. törvényjavaslatot. Célja a haladó mozgalmak, mindenekelőtt a kommunisták üldözése, hogy immár ne a háborús kivételes törvény alapján lehessen velük szemben eljárni.

A haladó szellem elfojtását szolgálja a Teleki-kormány azzal is, hogy a nemzetközi bojkott megszűnésével meggyorsítja a kivételes háborús törvény alapján bíróság elé állított tíz népbiztos perét. Tervüket felborítja Csicserin szovjet külügyi népbiztos távirata gróf Teleki Pál miniszterelnökhöz. Csicserin közli, hogy a Magyar Tanácsköztársaság bíróság elé állított népbiztosai mondva csinált bűnper áldozatai... Tekintettel a veszélyre, amely a volt népbiztosokat és a Magyarországon rekedt szovjet állampolgárokat fenyegeti, a szovjet kormány internáltat ezer magyar hadifogoly tisztet. Közülük tízet túsznak nyilvánít a tíz népbiztosért, akik a budapesti törvényszék előtt állanak.

A népbiztosok pere mellett az érdeklődés középpontjába kerül a Friedrich-ügy. Az ügyészség kéri a nemzetgyűléstől a volt miniszterelnök képviselői mentelmi jogának felfüggesztését az ismert indokkal. Friedrich 1918 őszén, a Károlyi-forradalom idején alapos gyanú szerint, egyik felbujtója volt Tisza István meggyilkolásának.

Friedrich a legitimisták egyik legtekintélyesebb vezetője. És most, amikor Gömbösék mindent elkövetnek politikai megsemmisítésére, az Apponyi–Andrássy-szárny mégis elhatárolja magát Friedrichtől.

A Friedrich-párti Hornyánszky Zoltán élesen tiltakozik a kiadatás

ellen. Elmondja: a hadbíróság törvénytelenül folytat Friedrich ellen eljárást. – Gazság! Hallatlan gazság! – kiáltja a Friedrich-párti Ereky Károly képviselő. – Úgy van! Úgy van! – helyeselnek a legitimisták közül mások is. Gömbös felugrik helyéről, fenyegetően rázza öklét. Rakovszky, a nemzetgyűlés elnöke rendre utasítja Gömböst: – Itt az elnök elnököl. Úgyel, hogy a rend fenntartassék. Semmiféle képviselőnek, még Gömbös Gyula képviselő úrnak sincs joga arra, hogy a képviselőket fenyegesse. Ha a képviselő úr ezt eddig meg nem tanulta, tanulja meg most!

A nemzetgyűlés többsége zajosan helyesel, éljenzi Rakovszkyt. Az, hogy Károly király hívei gyűlölik Gömböst, közismert. De tapsolnak Rakovszkynak a szabad királyválasztó kisgazdák is. Ez a feleltük arra, hogy Gömbös beerőszakolta magát az ő pártjukba. A kisgazdák azóta is tartanak Gömbös karrierizmusától, pártbomlasztó tevékenységétől.

Friedrich ügyében végül a kormányzó nyomására megegyezés születik. A nemzetgyűlés csak részlegesen függeszti fel Friedrich mentelmi jogát. Bíróság elé állíthatják, de esetleges letartóztatásához a nemzetgyűlés engedélyét kell kikérni. Friedrich pártjának képviselői gyűléseket rendeznek vezérük védelmére. Ereky képviselő, a Friedrich-kormány volt minisztere, a nemzetgyűlésben interpellációt intéz a kormányhoz. Ha egyszer koronás királya lesz újra ennek az országnak, a kormány minden tagját felelősségre fogják vonni, amiért engedik, hogy Friedrich ellen hamis adatokat gyártsanak a Tisza-gyilkosság ügyében. A kormány kötelessége, hogy ezt a politikai maffiát – céloz a Gömbös-klikkre és a kormányzóra – letörje.

Követeli Ereky, hogy a kormány a legutóbbi budapesti kávéházi gyilkosságokat és a különítményes tömeggyilkosságokat is, amelyeket 1919 augusztusa óta elkövettek, szigorúan torolja meg. Ne mondja a honvédelmi miniszter, hogy nem tud ezekről a gyilkosságokról . . . – Ereky – a Friedrich-kormány volt miniszteréként – maga is felelős a „törvényes kivégzésekért". De törvénytelennek minősíti a különítményesek által elkövetett gyilkosságokat. Úgy látja: Friedrichet pusztán azért állítják hadbíróság elé, mert legitimista.

Sréter honvédelmi miniszter válaszol Erekynek. Szerinte mindenképp bűnösök azok, akik a királypárti politikát beviszik a tisztikarba, ahol a királykérdés miatt állandó az izgalom. Kijelenti: aki megszegi a kormányzónak tett esküjét, az hazaáruló. A puccsok

ideje elmúlt: minden puccsot meg fog akadályozni – céloz a Friedrich által tervezett királypuccsra, amelyről a kormányzónak és a minisztertanácsnak ő mint honvédelmi miniszter tett jelentést.

Friedrich védelmében Ereky tovább folytatja támadását. Kijelenti a nemzetgyűlésben: Magyarországon szabad királyválasztó maffia működik, keze felnyúlik a legmagasabb körökig. Sréter miniszter is ehhez tartozik. Bizonyítékként idézi a „nem politizáló" miniszter magasztaló kijelentését a MOVÉ-ról és Gömbösről.

Válaszában Sréter törvénysértőnek nevezi Ereky kijelentését. A kormányzót olyan vitákba akarja bevonni, amelybe belevonni a felségjogról szóló törvény szerint nem lehet. Azaz Horthy törvényen felül áll, akárcsak annak idején őfelsége a király.

A nemzetgyűlés következő ülésén Friedrichék sarokba szorítják Srétert. Beismeri: a tényleges és nem tényleges tisztekből álló MOVE régebben rendelkezett a hadsereg fölött, és bizonyos politikai túlkapásokat megengedett magának. Kénytelen a különítményesek „régebbi tetteit" is elítélni.

A „régebbi" meghatározást Friedrichék kigúnyolják. – Ma is ez történik! – kiáltják. A nemzetgyűlés többsége tapsol nekik. Az interpelláló Szilágyi Lajos képviselő elmondja: a MOVE a korrupció melegágya. Gömbösnek amiatt is távoznia kellene a MOVE éléről, mivel tényleges tiszt létére politizál. Mert közölte a MOVE-szervezetekkel, hogy a kormányzó úr őfőméltósága határozott kívánságára választatja meg magát képviselőnek, hogy ezáltal a MOVE képviseletet kapjon a nemzetgyűlésben.

Prónay írja naplójában: Gömbös nagyképűen és parancsolóan kiosztotta a szerepeket, miként járjanak el Szilágyi ellen. Prónayt arra utasította: rendeljen ki tisztjei közül olyanokat, akik felpofozzák Szilágyit, továbbá más legitimista képviselőket. Prónay azonban a fenti urak nagy ámulatára kijelentette: sajnálja, de Gömbös ezekért a személyeskedésekért vegyen magának olyan elégtételt, amilyet tud. Ő a mások becsületéért nem fog pofozkodni – úgymond –, mert ha ő a különítményével hasonló bajba kerül – céloz Srétterrel támadt összeütközésére –, senki sem fogja az ő pártját. Főleg nem azok a képviselők, akik mandátumaikat az ő tisztjei kortesmunkájának köszönhetik.

Minek is védené Gömböst? – jegyzi meg később Prónay. – Hiszen Bethlennel paktál, hogy előkelő tisztséghez jusson a megalakítandó kormányban. Pedig Bethlen csak vonakodva hajlandó vele tárgyalni . . .

A Kisgazdapárt, amelynek közvetett segítségével akar Gömbös hatalomra jutni, egyre inkább ellene fordul. A párt többsége ellenzi Gömbös politikáját, mert folytonosan változtatja álláspontját, ki legyen a nemzeti király. Volt már József főherceg párti, majd Habsburg-ellenes, és Horthy jelöltségének híve. Látta aztán, hogy a katolikus papság – és annak élén Csernoch János hercegprímás – nem szívesen tenné protestáns fejére Szent István koronáját. Horthynak nagyon megérné, hogy a királyságért áttérjen a katolikus hitre, de a katolikus arisztokrácia így sem fogadná el a közelmúltban még jelentéktelen Horthy Miklóst, a köznemes család fiát, akinek még nem is végleges az uralma. Gömbös ezért teljes fordulattal kijelenti: nem a Habsburg-család ellen küzd, hanem az ellen, hogy Károly király Magyarország rovására folytasson önző családi és osztrák–magyar politikát. Gömbös lát egy „önzetlen" Habsburgot: a huszonhárom éves Albrecht főherceget, akit alkalmasnak tartana nemzeti királynak. Nádorként amiatt is Horthyé maradjon a tényleges hatalom. A teljes megegyezés kedvéért Albrecht főherceg vegye el a kormányzó leányát, a tizenhét éves Paulát.

Horthy kacérkodik a tervvel. Albrecht főherceg megválasztásával kevésbé szegné meg esküjét, hogy hű marad Károly királyhoz, amit egyébként a legitimisták bizonnyal a szemére vetnének.

Prónay feljegyzi: a tervről először a kormányzó szárnysegédétől, Magasházytól hallott. A házassági terv külön pikantériája Prónay számára, hogy a főherceg „kakukkfióka". Köztudomásúan nem Frigyes főherceg az apja. A valódi apa Prónay Gyula, az ő bátyja. Annak idején Frigyes főhercegnél szolgált első szárnysegédként. Gömbös kuncogva beszél erről Prónayval. A főherceg „magyar származása" mellett azt is döntően fontosnak tartja, hogy anyja Izabella főhercegnő révén egyenes ágú leszármazottja az Árpádháznak. Alkalmas tehát az új nemzeti uralkodó-ház megalapítására...

Ez idő tájt – írja Prónay – a legitimista arisztokrácia igen sűrűn megjelenik Horthynál: gróf Andrássy Gyula, gróf Apponyi Albert, gróf Hunyadi József, őrgróf Pallavicini György, Windischgrätz Lajos herceg, Rakovszky István, több főpap és sok más dinasztiahű politikus.

Bejáratosak Horthyhoz ugyanakkor Gömbös és társai is. Miközben a kormányzó várbeli otthonában felváltva adják egymásnak a kilincset, külön-külön a négy fal között mindegyiknek igazat ad.

Prónay is beszélget a kormányzóval Albrecht főherceg királyságáról.

Ahhoz, hogy Albrecht főherceg egyáltalán jelölt lehessen, előbb be kell lépnie Gömbösék titkos szervezetébe, az EKSZ-be. Esküt kell tennie, hogy feltétlenül engedelmeskedik a Gömbös vezetésével működő Vezérek Tanácsa határozatainak. Albrecht főherceget Prónay kíséri el a Podmaniczky utcai épületbe, amelyben a MOVÉ-n kívül az EKSZ is székel. A díszterem karzatáról nézik végig a Vezérek Tanácsának „ősi magyar" szertartással lefolytatott ülését. Toókos Gyula százados, a „katonai nemzetség" tagja, éppen arról számol be, miként lakolt a titkos szervezet egy árulója, aki Szegeden a szerbekhez akart menekülni.

A főherceg készpénznek veszi Gömbösék terveit – írja Prónay –, de Teleki miniszterelnök, valamint Bethlen határtalan lojalitását is. Ezek nemcsak benne, de anyjában, Izabella főhercegnőben is azt a hitet ébresztik, mintha csakugyan Albrecht főherceg trónra jutását szándékoznának előmozdítani. Prónay bevallja: Gömbösnek mindez csak arra jó, hogy különböző címeken nagyobb összegeket csaljon ki a főhercegnőtől.

Károly király személyi titkára, Werkmann írja Albrecht főhercegről: Valamennyi Habsburg között ő a legagilisabb. A Tanácsköztársaság leverése után azonnal Magyarországra megy, látogatást tesz Párizsban, Spanyolországban; mindenütt összeköttetéseket létesít. Werkmann egy csomó újságkivágást gyűjt össze, valamennyi Albrechttel és politikai fáradozásával foglalkozik. Antantdiplomaták hívják fel a császár figyelmét olyan hírekre és tényekre, amelyek Albrecht főherceg nevével állnak összefüggésben.

A magyar legitimisták nagy része – írja Werkmann – nem titkolja bizalmatlanságát a főherceggel szemben. Ilyen körülmények között már csak elővigyázatosságból is kötelessége lenne távol tartania magát gyanús politikai ismeretségektől. Nem is szólva arról, hogy nyíltan és világosan el kellene fordulnia azoktól, akik arra használják nevét, hogy Habsburg-házi testvérviszályról beszélhessenek. A főherceg nem követi ezeket az elővigyázatossági rendszabályokat. Magyarországi és külföldi utazásait rendszerint a császár beleegyezése nélkül vagy kimondott tilalma ellenére teszi. Albrecht főherceg a MOVE-mozgalom forgatagába kerül, ahol nemzeti királynak jelölik, mint Árpád királyt ünnepelik. S hogy ilyen színben tüntethessék fel, történeti ténnyé deklarálják a magyar királyi házból leányágon való, nagyon is bizonytalan származását.

Kedvezőbben nyilatkozik Werkmann az esetleges másik Habsburg-trónkövetelőről, József főhercegről. Szájából soha egy illojális szó sem jutott el a királyhoz. Kijelenti: benne a király soha sem fog csalódni. Rendületlenül arra törekszik, hogy elősegítse a Habsburg-ház fejének újbóli trónra ültetését. Pedig – írja Werkmann – ismételten politikai fantaszták és intrikusok férkőztek József főherceg közelébe: meg akarták nyerni kalandos terveiknek. A KNEP két vezető személyisége ugyanis, Haller István, a kormány tagja és Pekár Gyula, Független Nemzeti Királyság Pártja elnevezéssel József főherceg trónigényét támogató pártot alakít. Igaz, csak átmenetileg foglalná el a magyar trónt. Ezzel biztosítaná Károly király őfelsége későbbi fellépésének sikerét.

A nemzeti királyság kérdése most már a politikai élet legfőbb témája. A mérsékelt legitimisták, Andrássyék, Apponyiék keresnek olyan magyar nemzeti királyság elsődlegességét elismerő nyilatkozatformát, amelyet őfelsége, aki mindenképp ragaszkodik az osztrák császársághoz, mégis elfogadhatna.

1920. augusztus 6-án Pranginsban Károly király fogadja Boroviczény Aladárt, hogy átvegye Andrássy–Apponyi tervezetét. Arra kérik őfelségét: ismerje el, hogy érvénytelen a Habsburg-házra szóló Pragmatica Sanctiónak nevezett magyar törvény, a magyar és az egyéb Habsburg-uralom alatti országok választhatatlan birtoklása feltételére. Ünnepélyesen ígérje meg, hogy Magyarország újbóli királyaként valamely más országban csak akkor foglalhatja el a trónt, ha erről a kérdéses ország és Magyarország között megállapodás jön létre, amely biztosítja Magyarország teljes állami függetlenségét, a külügyek önálló vezetését, a külföld előtt való teljes képviseletet, a magyar hadsereg önállóságát.

Károly király mindezt elvileg elfogadja, de csak olyan nyilatkozatot tenne, amelyben az osztrák császárság visszaszerzésének jogát a leghatározottabban fenntartja. Kész az ilyen értelmű, még megszövegezendő nyilatkozatot megküldeni a kormányzónak, hogy szükség szerint nyilvánosságra hozza.

Boroviczény felhívja őfelsége figyelmét, hogy hazatérése előkészítésében nem lehet teljesen számítani a kormányzóra. Károly király mégis utasítja Boroviczényt, biztosítsa a kormányzót teljes királyi bizalmáról.

Boroviczény a király üzenetét személyesen adja át a kormányzónak, aki a köszönetnél többet nem mond. A legitimisták is azt felelik őfelsége üzenetére: meg kell mondaniuk, hogy a legitimista

körökben is népszerűtlen és a nemzeti királyság eszméjével összeegyeztethetetlen a király ragaszkodása az osztrák császárság megszerzéséhez.

Boroviczény Budapestről hivatalos állomáshelyére, a vatikáni magyar követségre utazik. Károly király levelét kell átadnia Benedek pápának, amelyben kéri őszentsége támogatását, hogy újból elfoglalhassa trónját Magyarországon.

Boroviczény elsőnek Gasparri bíbornokot, a Vatikán külügyi államtitkárát keresi fel őfelsége nevében, és mint a magyar legitimista főurak megbízottja, diplomatikusan megnyugtatja a bíbornokot ama intésével kapcsolatban: nehogy elsiesse őfelsége hazatérését, és ellentétbe kerüljön az antanthatalmakkal. Boroviczény közli: őfelsége hazatérését a legnagyobb gonddal, oly módon készítik elő, hogy ebből a legkisebb diplomáciai bonyodalom se származzék.

A bíbornok, megköszönve a választ, azt fejtegeti, hogy a nemzetközi helyzet kulcsa Oroszország, illetve Lengyelország. Nagy örömét fejezi ki azért, hogy Magyarország felajánlotta háborús segítségét a lengyeleknek. Szerinte a franciák teljes jóhiszeműséggel biztatták a lengyeleket a szovjetellenes támadásra. Fizikailag azonban lehetetlen, hogy amikor a Vörös Hadsereg sorozatos győzelmet arat, francia katonai erők siessenek Lengyelország segítségére. Fekete gyarmati csapatokat a francia kormány a klíma miatt nem küldhet. Egyéb kötelékek pedig könnyen megtagadnák az engedelmességet.

Őszentsége XV. Benedek pápa – jelenti Boroviczény – mindennemű segítséget megígért őfelsége támogatását kérő levelére. Örömére szolgál a magyar főurak fogadalma, hogy elősegítik őfelsége mielőbbi hazatérését. Őszentsége nagyon fontosnak tartaná, hogy a magyar főurak felvilágosítóan hassanak azon rágalmakkal szemben, melyeket még a forradalmakat megelőző időben, Károly király ellen, a nép körében terjesztettek. Igen okosan kellene ezt csinálni. Talán úgy, hogy a sajtóban mind sűrűbben hasonlítsák összse a múltat a jelennel. A közelmúltban mily dicső volt – fejtegeti a pápa –, midőn Magyarország egy hatalmas monarchia része volt. Ma pedig mily árva és szegény az ország. Mennyivel nyugodtabb volt a kormányzás, amikor koronás király ült a trónon. Mily más tisztelettel tekintettek Magyarországra a szomszédai. Egy idő múlva még nyíltabban lehet azon jótetteket ecsetelni, melyekkel Károly király népe javán fáradozott. Mindenesetre – mondja őszentsége – immár tenni kell a királyért!

Sándor jugoszláv király sürgetésére 1920. augusztus 14-én létrejön a katonai szövetség Csehszlovákia és a Szerb–Horvát–Szlovén Királyság között. A szerződés kimondja: amennyiben a szerződő felek egyikét Magyarország részéről nem provokált támadás érné, a másik fél a megtámadott védelmére kel.

A csehek most már Jugoszláviával együttműködve akarják terveiknek megnyerni a románokat. Románia azonban francia nyomásra tovább foglalkozik a lengyel–magyar–román szövetség létrehozatalával Szovjet-Oroszországgal szemben. Budapestről jelenti az itteni francia katonai misszió: úgy hírlik, a lengyelek segítségért fordultak a románokhoz és a magyarokhoz. A magyarok igyekeznek elszigetelni Csehszlovákiát Romániától. A Kárpátok megszállásának szükségességéről akarják meggyőzni az antantot. Magyarországon a helyzet nagyon feszült, a háború hamarosan bekövetkezhet Csehszlovákia és Magyarország között. Csapatösszevonásokat, részleges mozgósítást hajtanak végre. A csehellenesség és Nagy-Magyarország feltámasztásába vetett reménykedés mérhetetlen.

A francia külügyminisztériumhoz közel álló sajtó ugyanakkor méltatlankodva állapítja meg, hogy Csehszlovákia és Jugoszlávia Magyarország ellen irányítja a fő tüzet, amely minden katonai erejét felajánlotta a Vörös Hadsereg elleni háború céljára. A Magyarországra gyakorolt nyomás Franciaországnak nem érdeke. A legkedvezőbb az lenne, ha Lengyelország, Románia, Magyarország között szövetség jönne létre.

A francia–magyar közös törekvésekkel a többi antanthatalom nem ért egyet. Olaszország sem. Telekiék pedig nagyon számolnak segítségével, a háborúval fenyegető jugoszláv–olasz határvita miatt. Megszüntetésére azonban máris folynak az olasz–jugoszláv békéltető tárgyalások. Akkor pedig a jugoszláv hadsereg teljes erejével segítheti Csehszlovákiát, hogy együttesen megakadályozzák a trianoni határok bármilyen erőszakos megváltoztatását.

Lengyelország újabb segítséget kér Franciaországtól. A segítség egyik módozata lehetne Magyarország felfegyverzése és beavatkozása a szovjetellenes háborúba. A kormányzó személyes közreműködésével folynak a francia–magyar, lengyel–magyar tárgyalások.

A békeszerződés harmincötezer főre korlátozza a magyar hadsereg létszámát, de ez titokban máris eléri a nyolcvanezret. Csáky gróf augusztus 18-án jelenti Párizsból: százezer emberre kaphatnak

fegyvert. A kérdés most már csak az, hogy a franciák mi módon képesek leküzdeni a szövetséges angol és olasz hatalmak részéről felmerült akadályokat. A cseh ellenkezésnek a franciák nem tulajdonítanak fontosságot. Kérdezik ellenben: Magyarország lehetségesnek tartja-e az együttműködést a románokkal? A francia honvédelmi minisztérium illetékes urai azzal indokolják kérdésüket, hogy miután Németország, Ausztria, Svájc, Olaszország ridegen megtagadják a Magyarországra irányuló katonai felszerelésnek területükön való átszállítását, Franciaország csak Románián keresztül szállíthatná a szükséges fegyvereket.

Horthy ugyanekkor a kormány tudta nélkül meghívja Ludendorffot bizalmas jellegű, titkos látogatásra Budapestre. Bauer ezredes hozza a választ Münchenből, abból a városból, mely 1919 májusától, amikor az ellenforradalom vérbe fojtotta a Bajor Tanácsköztársaságot, a szervezkedő német fasizmus központja.

1920. augusztus 19-én kelt levelében Ludendorff sajnálatát fejezi ki, amiért nem fogadhatja el Horthy meghívását. Tudatában van annak – válaszolja –, hogy különösen Franciaország gyanakvása miatt őfőméltósága milyen óvatosságra kényszerül. Attól tart, ha titokban érkezne is Budapestre, felismernék. Jobbnak találja tehát, ha elhalasztja magyarországi látogatását.

A továbbiakban azt magyarázza: feltétlenül szükség volna a vörösök elleni közös cselekvésre. Ez csak az átkos békeszerződések félretolása után elérhető. Közös érdeke Magyarországnak és Németországnak, de megvalósításához erő kell és hatalom ... Ludendorff itt a korábbi megállapodásra céloz, hogy a Magyarországon kiképzett és felfegyverzett osztrák katonatisztek otthoni szövetségeseikkel lerohanják Ausztriát, és miután magukhoz ragadták a hatalmat, a magyarokkal együtt megtámadják Csehszlovákiát. E bázis birtokában már lesz elég erejük elkergetni a berlini baloldali kormányt, és katonai diktatúrát létrehozni Németországban. A bécsi helyzet rendkívül megnehezíti Németország és Magyarország közös akcióját – utal Ludendorff a német és magyar ellenforradalom útjában álló, erős osztrák szociáldemokrata és polgári baloldalra. Végül kéri Horthyt: küldjön hozzá állandó megbízottat Münchenbe, a további tárgyalások megkönnyítésére.

AZ ELSŐ KIRÁLYPUCCS

I

Csáky gróf jelenti Párizsból: a francia külügyminisztérium nem zárja ki Károly király személyét a magyar királyjelöltek sorából, különösen, ha garanciát nyújt arra, hogy visszatérése nem egyértelmű az Osztrák–Magyar Monarchia régi németbarát politikájának felújításával.

Őfelsége titkára, Werkmann írja: Paléologue felismerte a Duna menti ország stabilitásában rejlő francia érdeket. Számos más előkelő francia is Károly császárban látja azt a férfiút, akinek leginkább sikerülne az utódállamokat megbékítenie. Ugyanezek a politikusok Lengyelország fönnmaradásának zálogát is a Franciaországgal szemben nem ellenséges indulatú Ausztria–Magyarország föltámasztásában, valamint a két országnak Romániával való kibékítésében látják.

Károly király ilyen értelemben kap biztatást a franciáktól. Erre építi tervét; mielőbb visszatér az országba. 1920. szeptember 9-én levelet ír Csernoch János hercegprímásnak. Mélyen meghatja a magyar püspöki kar hódoló nyilatkozata. Bízik abban, hogy a méltóságos püspöki kar, valamint az egész papság, továbbra is latba vetik minden erejüket, hogy a megkoronázott király hazatérésére előkészítsék a népet. Kéri a hercegprímást, küldjön hozzá egy megbízható papot Svájcba. Sok mindent üzenne meg vele, amit nem lehet levélbe foglalni.

Horthy és a katonai klikk számol Károly király közeli visszatérésének veszélyével, amely elsöpörheti őket, különösen, ha Friedrichék katonai puccsal valósítanák meg. Ezért ellencsapásra készülnek. A kormányzó nyilvánosan beszél erről a valamennyi egyetemen felállított, frontharcos hallgatókból álló különítményes zászlóaljak egyéves fennállása ünnepségén. Legitimista ellenfeleire célozva, Horthy fenyegetően kijelenti: előbb-utóbb le kell velük számolni. A túl korai operáció talán káros lenne – mondja. – A fekélynek előbb meg kell nőnie, hogy alapos lehessen az operáció. Ezzel voltaképpen fegyveres készenlétre szólítja fel az egyetemi különítményeket, ame-

lyekről közismert, hogy az Ausztriától független, nemzeti királyság hívei.

Horthy jól tudja: Károly király a titkos leveleiben és üzeneteiben határozottan ellenzi a nemzeti királyság eszméjét. Értelmetlennek és károsnak tartja ezt. Magyarország jövőjének és területi helyreállításának biztosítékát abban látja, ha ismét egyesül Ausztriával.

Horthy fellépése mögött megint csak Bethlen áll, aki szeptember 20-án Hódmezővásárhelyre utazik. A megüresedett képviselői mandátumra jelölteti magát. Sikeres megválasztását Teleki teszi lehetővé. Kiküldi Berlinbe követnek Hódmezővásárhely képviselőjét, aki képviselői megbízatásából lemond Bethlen javára. S titkos szavazás ide vagy oda, Hódmezővásárhely ellenzéki népe kényszerből egyhangúlag megválasztja Bethlent.

Választási programbeszédében Bethlen megtámadja a nemzetgyűlést. Nem lehet addig jó külpolitikát csinálni – mondja –, amíg csakis puccsokról és személyeskedésekről esik szó a Parlamentben. Emiatt nincs Magyarország iránt külföldön bizalom. Bethlen legitimistának vallja magát, de elítéli a szélsőséges legitimistákat, akik puccsal hoznák vissza őfelségét.

Nyilvánosan kiáll a szabad királyválasztás mellett. Kijelenti: a királykérdés végleges megoldása előtt törvénybe kell iktatni, hogy csakis olyan személyt lehet a magyar trónra ültetni, aki minden más trónhoz való jogáról lemond. Kötelezni kell a királyt arra, hogy a magyar törvényhozás megkérdezése és előzetes beleegyezése nélkül ne ülhessen más nemzet trónjára. Biztosítani kell, hogy Szent István trónja ne legyen ugródeszka idegen trón elnyerésére.

A Bethlen–Horthy–Teleki „nemzeti királyság" program igen nehéz helyzetbe hozza a legitimistákat. Még a legmeggyőződésesebb legitimistáknak is számolniuk kell a széles néprétegek aggodalmával, hogy a király trónra ültetése a monarchia visszaállításához vezethet. A kérdésről tárgyalások folynak a legitimisták és a király között. A legitimistáknak feltétlenül meg kell találniuk azt a politikai formulát, amelyet magyar királyként őfelsége elfogad, anélkül hogy feladná az Osztrák–Magyar Monarchia feltámasztása elvét. E nézetet vallja az osztrák legitimisták erős tábora is.

Elhúzódnak a tárgyalások, mert a magyar legitimista vezetők által fogalmazott nyilatkozattervezetet nemcsak a „magyar királlyal" kell egyeztetni, hanem az „osztrák császárral" és ennek híveivel is. Ezt használják fel Gömbösék arra, hogy durván támadó, személyeskedő cikkekben lejárassák Károly király tekintélyét.

Gömbösék tevékenységét a legitimisták ismételten szóvá teszik Horthynál, aki kétszínű politikáját folytatva, újabb hűségnyilatkozatot juttat el őfelségéhez.

1920. október 4-én jelentkezik Horthy megbízásából báró Láng ezredes őfelségénél. Werkmann nagyon is kételkedő hangon örökíti meg az üzenetváltást. A királyt kétségek gyötrik: az volna-e a helyesebb, ha nem térne vissza, vagy ha vállalja – akár saját személye biztonsága árán is – a nagy kockázatot? A császár és a kormányzó viszonya – jegyzi fel Werkmann – nem játszik jelentéktelen szerepet a visszatérési terv előkészítésénél. A császár azt hiszi: Horthy bármikor átadja neki a hatalmat.

1920. októberében gyökeresen megváltozik a nemzetközi helyzet. Az elsősorban Franciaország által kezdeményezett antant intervenciós háború Szovjet-Oroszország megbuktatására kudarcba fullad. A lengyel imperialisták a franciák akarata ellenére sem merik tovább folytatni a háborút a szovjethatalommal. Attól tartanak: mindent elveszíthetnek, és inkább készek újból megkezdeni a fegyverszüneti és béketárgyalásokat. Napokon belül bizonyosan aláírják. Gyakorlatilag a szovjet–lengyel háború véget ér.

A Vörös Hadsereg csapatai a déli fronton megverik Vrangel tábornok fehérgárdista hadseregét is, amely a Krím felé húzódik vissza. Vrangelék megsegítésében az antanthatalmak már semmiképp nem számítanak a magyar hadseregre.

Az intervenciós háború közeli befejezésével szétfoszlanak a remények, hogy a Lengyelországban előrenyomuló Vörös Hadsereg lehetővé teszi a Magyar Tanácsköztársaság feltámadását, de megerősödik a magyar munkásosztály hite, hogy diadalmaskodik a nemzetközi forradalom ügye. Ez kedvezően befolyásolja a magyar kommunista mozgalom fejlődését. Erősíti a széles körű népi ellenállást, nehogy a magyar hadsereg részt vegyen a szovjetellenes háborúban. Erről bőven érkeznek jelentések a belügyminisztériumhoz, ahol közismert a dolgozó nép hangulata.

Az ország számos helyére eljutnak a Kommunisták Magyarországi Pártjának röplapjai és a *Proletár* hetilap példányai. A Belügyminisztérium felrója a hatóságoknak, amiért az utóbbi időben a fővárosban és vidéken mind gyakrabban előfordul, hogy ismeretlen egyének a Kommunisták Magyarországi Pártja által kiadott izgató röpíveket terjesztenek. Szigorú utasítást ad a kommunista agitáció és a röplapok terjesztésének megakadályozására.

A kommunisták önfeláldozó földalatti harca súlyos áldozatokkal

jár. A rendőrség letartóztatja Lévai Oszkárt és három kommunista társát. Lévai 1918-ban a Közalkalmazottak Szövetségének volt főtitkára. A KMP Ideiglenes Központi Bizottsága küldötteként Bécsből visszatérve részt vesz az illegális kommunista párt szervezésében. Őt is, társait is elfogják. 1920. szeptember 7-én három társával együtt kivégzik.

Mártírsorsuk ad alkalmat Szovjet-Oroszországnak, hogy a perbefogott népbiztosok élete megmentése érdekében bevezetett túszrendszert kiterjessze a Magyarországon halálra ítélt valamennyi kommunistára. A szovjet kormány szorgalmazza: az Oroszországban maradt hadifoglyok, közöttük mintegy háromezer katonatiszt érdekében kezdjen a magyar kormány tárgyalásokat a halálra ítélt magyar kommunisták és a Magyarországon visszatartott orosz hadifoglyok kicseréléséről.

A törvényesen kivégzettek száma eddig hónapról-hónapra emelkedett. Horthy kormányzó rendszerint elutasította a kegyelmi kérvényeket. Szovjet-Oroszország közbelépésével a „törvényesen halálra ítéltek" kivégzését felfüggesztik. Ugyanez vonatkozik az 1920 nyarán jelentős tevékenységet kifejtő negyvennégy tagú kommunista vasutas csoport vezetőjére, Glatter József mozdonyvezetőre, a Vasutasok Szakszervezetének elnökére, akit ugyancsak halálra, több társát tizenöt esztendei fegyházra ítéltek.

Szovjet-Oroszország testvéri segítsége elmélyíti a magyar és a szovjet nép leghaladóbb elemeinek barátságát. A magyar kommunisták dicső nevet szereztek Szovjet-Oroszországban. Nemcsak azzal, hogy a Magyar Tanácsköztársaság idején a magyar és az orosz Vörös Hadseregek együtt véreztek a szocializmus győzelméért; a polgárháborúban és azóta is még mindig sok ezernyi magyar vöröskatona harcol Szovjet-Oroszország győzelméért.

A Szovjet-Oroszországban harcoló kommunisták és az időközben hazatért, volt oroszországi hadifoglyok, egykori vöröskatonák és a Magyar Tanácsköztársaság harcos szellemét tükrözi az a közismert tény, hogy az 1920-as sorozásokkal feltöltött horthysta hadsereg nem elég megbízható a szovjetellenes háború céljaira. Az, hogy a francia–magyar tárgyalások Magyarország hadba lépéséről Szovjet-Oroszország ellen ennyire elhúzódtak, ennek egyik oka, hogy Horthyék, de a franciák sem bíztak eléggé abban a hadseregben, amelyet az ellenforradalmi Magyarország szállítana az intervenciós háborúba.

A francia kormánypolitikában egyébként is jelentős változások következnek. Párizsból jelenti az ott folyó magyar–francia tárgyalások egyik katonai vezetője, Láng ezredes: a tárgyalások francia kezdeményezői, Millerand és Paléologue, távoztak tisztükből. Reméli: mindez nem változtatja meg a franciák magyarbarát politikáját.

Október 8-án viszont már mást jelent. Fogadta őt Weygand tábornok, vezérkari főnök, aki úgy véli, hogy az eddigi francia tárgyaló felek messzebbmenő ígéreteket tettek Magyarország felfegyverzésére, mint az végrehajtható lenne.

Ez azt jelenti, hogy a várható lengyel–szovjet békével Horthy háborús felajánlkozása elveszti jelentőségét. A francia külpolitika újból Csehszlovákia támogatását szorgalmazza, ahol a Schneider–Creuzot tőkéscsoport máris lényeges gazdasági előnyökhöz jutott. A magyar nagybirtokos és tőkésosztályok képviselői felismerik, hogy konszolidációs politikájukat Magyarország trianoni határai között kénytelenek megvalósítani. Fel kell tehát adniuk háborús terveiket, amelyeket Horthyval és a katonai klikkel együtt szövögettek.

Bethlen és Teleki összeütközésbe kerül Horthyval és Gömbössel, akik továbbra is Csehszlovákia megtámadása, illetve a provokációs „belső felkelés" mellett kardoskodnak. Teleki a minisztertanács elé viszi a kérdést. Horthy is jelen van. Hosszas vita után a minisztertanács elveti a támadási tervet. Horthy is egyetért a határozattal.

Ennek ellenére utasítja Berzeviczy vezérkari főnököt: folytassa az előkészületeket Csehszlovákia lerohanására, amely legkésőbb 1921 tavaszán esedékes.

Berzeviczy a legnagyobb gondban írja Sréter honvédelmi miniszternek: a miniszterelnök úr őnagyméltósága személyesen közölte vele a minisztertanács egyhangú döntését, hogy a háborús támadás elmarad. A kormányzó úr őfőméltósága ennek ellenkezőjére utasította. Felkéri Srétert, hogy mint honvédelmi miniszter és a kormány tagja, minden kételyt kizáró módon tájékoztassa e visszás ügyről a miniszterelnököt.

Berczeviczy felveti azt is: mi történjék a mátyásföldi telepen elszállásolt, a „csehszlovákiai belső felkelés" előkészítésére toborzott csoporttal? Megállapította – írja –, a toborzásba sok felelőtlen egyén is bekapcsolódott. Szükségesnek tartja, hogy a kérctlen szereplők megfékezésére a honvédelmi miniszter szigorú rendszabályokat léptessen életbe. Kivizsgálandónak tartja azt is: kik fedezik

ezeket a felelőtlen egyéneket – mintha nem tudná Berzeviczy, hogy Prónay és megbízottai, köztük Héjjas Iván.

Berzeviczy levele alapján Sréter miniszter újólag a minisztertanács elé terjeszti az ügyet. A vitából Horthy és a katonai klikk kerül ki győztesen. Berzeviczy egyértelmű parancsot bocsát ki: folytatni kell az előkészületeket. A tavaszi helyzet fogja eldönteni, hol milyen feladat hárul a hadseregre. Fennmaradnak a csehszlovákiai „belső felkelés" kirobbantására alakult szervezetek is, köztük az Ehmann telepi Prónay-különítmény.

E döntésekkel fokozódik az ellenforradalmi rendszer válsága. A Bethlen kezdeményezésére létrejött kormánypárton belül kialakul a keresztényszocialista blokk: elnöke Haller István, alelnöke Ernszt Sándor, főtitkára Frühwirth Mátyás. A kisgazdák megalakítják az Országos Földműves Szövetséget. Elnökei: Nagyatádi Szabó, Rubinek Gyula. Az eddigi kormánypárt egységét csak látszatra lehet fenntartani. Alapvető kérdésekben eltérőek a vélemények, ütköznek a konszolidációs törekvések, a különítményes érdekek. A különítmények korlátlan urai a vidéknek. Budapesten is veszélyeztetik a közbiztonságot. Esténként megszállják a főváros fontosabb közlekedési gócait, igazoltatnak, verekednek, rabolnak. Megverik az utcán Dimitru ezredest, a budapesti román katonai misszió vezetőjét. Polgári ruhába öltözött tisztek erőszakkal felnyitják a francia főmegbízott futárának diplomáciai irattáskáját.

Világszerte ismertté lesz a „Laudon-ügy". A dúsgazdag borkereskedőt két vezérkari tiszt kémkedés gyanújával letartóztatja, és Héjjas Iván engedélyével a kelenföldi laktanyában őrizteti. Nagy összegű váltságdíjjal akarják Laudont megzsarolni. Rupert Rezső ügyvéd – kisgazdapárti képviselő – közbenjár kiszabadítása érdekében. Sréter honvédelmi miniszter elrendeli, hogy Laudont, ha valóban kémgyanús, szállítsák át a Margit körúti fogházba. Megtörténik. Másnap a vezérkar parancsára ismét Héjjas őrizetébe kerül. Kínozzák, hogy fizessen. Rupert képviselő a nemzetgyűlésben protestál. Sréter, hogy a botrányt elkerülje – az ügyről máris írnak a külföldi lapok –, a kormányzóhoz siet Gödöllőre. Segítségét akarja kérni, mert bár ő a honvédelmi miniszter, hatalma nem sokat számít Héjjas Iván főhadnaggyal szemben.

Gödöllőn, a kormányzó asztalánál találja Héjjas Ivánt, Prónay Pált, Ostenburgot. Sréter csak ennyit mond: – Ilyen bandával nem ülök le! – Beül autójába, visszamegy hivatalába, megírja lemondását.

Horthy nem fogadja el a lemondást. Elrendeli Laudon szabadlábra helyezését. Intézkedése későn érkezik. Laudon már kifizette volna a tőle követelt összeget, amikor belehal a kínzásokba. A gyilkosok felakasztották a fogda rácsára, mintha öngyilkosság történt volna...

Rupert képviselő a nemzetgyűlésben leleplezi a tetteseket. Sréter elrendeli a két gyilkos vezérkari tiszt és bűntársaik letartóztatását. Héjjas Iván ellen mit sem tehet. Ő csak „őriztette" Laudont.

Teleki miniszterelnök nyilatkozik. Elítéli a szörnytettet. Közli, hogy a vezérkar kémelhárítással foglalkozó osztályát, ahonnan a gyilkosok kikerültek, kiemeli a vezérkar hatásköréből és a honvédelmi miniszternek rendeli alá.

Rubinek miniszter, elítélve a katonai maffiát, kijelenti: halálveszedelem fenyegeti még a kormányt is... Vagy rendet tudnak csinálni, vagy elpusztul az ország.

A legitimisták kihasználják a Laudon-ügyet Horthyék ellen. Egyúttal azt is, hogy a Tisza-gyilkosság perében Gömbösék nem tudták a hadbíróság által elítéltetni Friedrichet. Országos botránnyá növekszik a Tisza-per amiatt is, mert Heltay főhadnagy, a per egyik fő vádlottja, miután súlyos terhelő vallomást tesz Friedrich ellen, szabadlábra kerül, mégpedig úgy, hogy további provokációs feladattal Prónay átsegíti Ausztriába. Heltay azonban lelép. Nyilatkozik a sajtóban. Elmondja, miként akarták Friedrich és a legitimisták ellen felhasználni.

Ilyen körülmények között a mérsékelt legitimisták bátrabban készülnek arra, hogy a nemzetgyűlésben napirendre tűzhessék Károly király visszatérését. Kovács J. István kisgazdapárti képviselő 1920. október 14-én a nemzetgyűlés ülésén titkos levelek alapján leleplezi a legitimista törekvéseket. Bizonyítja, hogy Károly király elsősorban osztrák császárnak tekinti magát. Magyar királyként nem szándékozik lemondani Ausztria trónjáról. Aki ezek után is Károly király pártinak vallja magát – jelenti ki Kovács –, sírásója Magyarország nehezen megszerzett függetlenségének.

Kovács beszéde vihart vált ki a nemzetgyűlésben. Hatására a legitimisták sürgetik őfelségét: adjon nyilatkozatot mint magyar király, hogy csakis Magyarország teljes függetlenségének biztosításával és a magyar nemzetgyűlés engedélyével foglalná el Ausztria trónját.

Október 17-én Horthy Székesfehérvárott nyilatkozik. Elégedetlen és nyugtalan, mert mindenki vezetni akar, de senki sem ve-

zettetni. Mindenki politizál, és mindenki, de különösen egyes csoportok egymaguk akarják az összes kérdéseket megoldani, mégpedig azonnal, egy csapásra. Sorrend nélkül, meggondolatlanul, előkészítés nélkül vetik be a közvéleménybe a legnagyobb problémákat, így a királykérdést. Nem engedheti meg, hogy a politizálást és a hívatlan kritikát egyesek oly mértékben űzzék, hogy ez már a tömegek lázításába csapjon át. Újabban mind sűrűbben lehet észlelni olyan törekvéseket, amelyekkel egyesek a király személyének kérdését úgy igyekeznek előtérbe tolni, hogy hol jó-, hol rosszhiszeműen belekeverik az ő személyét is. Kijelenti: ő, a parlament által megválasztott kormányzó, nem nyúlhat a királyi trón után.

Majd, mint általában a kritikus politikai helyzetekben, ismét fenyegetőzik. Az országban csak az történhet, amit ő megenged. Aki e figyelmeztetést nem érti meg, azzal megérteti. Aki nem alkalmazkodik a fennálló jogrendhez, bűnhődni fog. Végül homályos legitimista hűségnyilatkozatot tesz, miszerint az ő politikája az általános megnyugvást szolgálja. Reméli: e politikának Isten segítségével idővel gazdag és hatalmas Magyarország lesz az eredménye, éspedig koronás királlyal az élen, akit a nemzet akkor lelkesedve, tárt karokkal fogad.

A legitimistákat felháborítja a kormányzó sanda fenyegetőzése. Félreérthetetlen állásfoglalásra akarják kényszeríteni. A szabad királyválasztók ugyanezt teszik. Bethlen: a mérleg nyelve kíván lenni. Sorompóba lépteti Berzeviczy vezérkari főnököt, nehogy a kormányzó, szokás szerint ide-oda ingadozva, engedményeket tegyen a legitimistáknak vagy Gömbösöknek.

1920. október 19-én Berzeviczy előterjesztést tesz a kormányzó elé a Teleki-kormány teendőiről, de tulajdonképpen Bethlen miniszterelnöki kinevezéséről. Bethlenben látja azt a politikust, aki az országot kivezetheti az egyre válságosabb helyzetből. Berzeviczy felvázolja a sürgős intézkedéseket. A kormányzó tisztázza a Bethlen-féle legitimitás alapján a helyzetet. Hajlandó-e Károly király a magyar trónt mint nemzeti király elfoglalni, és biztosítja-e Magyarország teljes állami függetlenségét és szuverenitását? Dönteni kell e kérdésben, mert a kormányzó legitimista álláspontjának hitelét egyes politikai körök – céloz Gömbösékre – azzal az inszinuációval igyekeznek lerontani, hogy eltűri a más irányú propagandát... A hivatalos állami döntést a királykérdésben – ez is Bethlen álláspontja – nem szabad a mostani nemzetgyűlésre bízni. Új vélasz-

tási törvény alapján összehívandó képviselőháznak és felsőháznak kellene ebben határoznia.

Berzeviczy szó szerint átveszi Bethlen új választójogi tervezetét. A jelenleg érvényben levő választói törvény túl radikális, és oly elemeknek is ad jogot, akik erre nem érettek. Berzeviczy célszerűnek tartja, hogy a kormányzónak és a kormánynak ez irányú elvi állásfoglalása megfelelő formában az ország és a hadsereg tudomására hozassék; ezáltal a helyzet tisztázódjék, megszűnjék a különböző agitáció.

E teendők végrehajtása érdekében kéri a kormányzót, mozdítsa elő a nemrég egyesített, uralmon levő párt „egységes irányítását és fegyelmezését". A múlt tapasztalatai bizonyítják – fejtegeti –, hogy Magyarországon a kormányok csak az esetben tudják kitűzött céljaikat megvalósítani, ha egységes, fegyelmezett párt áll mögöttük. Irányítója, vezetője a mindenkori miniszterelnök. Berzeviczy példaként gróf Tisza Kálmánt és gróf Tisza Istvánt említi, akik köztudomásúan az ellenzék eltiprásával kormányoztak.

Bethlen és Teleki – egyidejű harcban a legitimistákkal a hatalomért és a Horthy-rendszer általuk elképzelt konszolidációs átalakulásáért, küzdve Gömbösék és a különítményesek ellen is – politikájuk sikere érdekében semlegesíteni szeretnék a magyar munkásosztályt.

Bethlen gróf a hódmezővásárhelyi beszédében kijelenti: elérkezett az ideje, hogy a kormány a megbocsátás politikáját alkalmazza az ipari munkássággal szemben. A fehérterror még mindig nélkülözhetetlen „fenyítő eszközeit" csak a kommunisták ellen kellene alkalmazni, ha a jobboldali vezetés alatt álló Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek elfogadnák a Horthy-rendszer Bethlen–Teleki változatát. Ehhez alkalmazkodnának, beleértve a kommunizmus elleni harcot is. Nyílt felhívás ez a Szociáldemokrata Párt jobboldalával kötendő megegyezésre.

Teleki gróf hasonlóan nyilatkozik. A megegyezés érdekében kész elismerni az eddig folytonosan feloszlatással fenyegetett szakszervezetek létét, amennyiben ezek távol tartják magukat a politikától.

Teleki kénytelen beletörődni a szakszervezetek létezésébe, amelyek heves harcokban átvészelték a fehérterror legnehezebb korszakát. Nehéz lenne megsemmisíteni ezt a több mint kétszázezer fős tagságú, jelentős politikai erőt. Nem a Teleki által megszabott feltételen – hogy a szakszervezetek ne politizáljanak – múlik tehát ezek léte és jövője. Fennmaradásukat és fejlődésüket a magyar

munkásosztály – és elsősorban a kommunisták – áldozatos küzdelme biztosítja. Ott állnak ama harc élén is, amely a folytonos infláció közepette, a fehérterror ellenére újabb és újabb bérharcba, sztrájkokba viszi – sorsa megjavításáért – a kegyetlen nyomorban élő magyar munkásosztályt.

A keresztény kurzus újabb válságában, a belpolitikai helyzet tisztázásában is jelentős erővé válhatnak a szakszervezetek. Bethlen-Teleki, most, hogy a legitimisták veszélyeztetik kettejük Horthyval egyezkedő konszolidációs politikájának sikerét, némi engedmény ellenében a maguk oldalára igyekeznek vonni az általuk is mérsékeltnek és nemzeti alapon állónak elismert jobboldali szociáldemokrata vezetést. Név szerint Vanczákot, Malasitsot, Miakitsot, akik az év elején titkos választási egyezményt kötöttek Friedrichékkel.

Most is hajlandók egyezkedni a legitimistákkal. Teleki ezt akarja megakadályozni, amikor a szociáldemokrata jobboldali vezetés ismételt kérésére és megnyerésük érdekében engedélyezi 1920. október 24-ére „nem politizálás" feltétellel a Magyarországi Szakszervezetek Kongresszusának összehívását.

A szakszervezetek jobboldali szociáldemokrata vezetése a további kedvező tárgyalások érdekében mindent elkövet, hogy a kongresszus ne politizáljon. Ez mégis átváltozik a magyar munkásosztálynak a Tanácsköztársaság bukása óta legjelentősebb nyilvános politikai seregszemléjévé.

A kongresszus nem hoz ugyan határozatokat a fehérterror elleni harcra, az internáltak és elítéltek szabadon bocsátására, nem foglalhat állást a királykérdésben, mégpedig a köztársaság mellett, mégis politizál. Az ország gazdasági helyzetének elemzéséből, a felszólalásokból, a kongresszus gazdasági követeléseiből kitűnik az osztályharcos politika. A kongresszus a Horthy-rendszert és vezetőit teszi felelőssé, mivel Magyarország munkássága és a fix keresetű alkalmazottak olyan nyomorban élnek, mint még soha. Megállapítja: a közelgő tél minden eddiginél borzalmasabbnak ígérkezik. Az élelmiszer-, a fűtőanyaghiány, a drágaság, a munkanélküliség, valamint az a körülmény, hogy a háború és az azt követő esztendők alatt a lakosság lerongyolódott, a dolgozó néposztályok számára elviselhetetlenné teszi a telet. Követelik: a kormány sürgősen tegyen intézkedéseket a munka, a kenyér biztosítására, az infláció megszüntetésére. Valósítsa meg a szakszervezeti kongresszuson elhangzott gazdasági, kulturális, szociálpolitikai követeléseket. Biztosítsa

a kormány a munkásosztály egyesülési és gyülekezési szabadságát, valamint a sajtó szabadságát, amely egyaránt előfeltétele a nép érdekét szolgáló gazdasági, szociálpolitikai és kulturális fejlődésnek. Kimondja: a munkásság, mint eddig is, semmitől vissza nem riadva, állhatatosan tartson ki a szakszervezetek mellett, mert szervezkedésében rejlik az erő, a jövő.

Harcban a kongresszus határozatainak megvalósításáért, megerősödnek a szakszervezetek. Segít ebben a nemzetközi szállítási bojkott óta tovább tartó proletárszolidaritás is. Lelkesít a szovjet Vörös Hadsereg győzelme. Csupán a Távol-Kelet egy része marad az ellenforradalmárok kezében. Szovjet-Oroszország nagy részén megszilárdul a szocialista forradalom.

Teleki miniszterelnök megbízásából a francia–magyar tárgyalások vezetője, a pénzember dr. Halmos, felkeresi az új francia miniszterelnököt, George Leygues-t. A tárgyalások befejezését sürgeti. Leygues utal a rendkívüli nehézségekre, amelyeket különösen az okoz, hogy az angolok tiltakoznak a magyar hadsereg felfegyverzése ellen. Megemlíti azokat a nehézségeket is, amelybe a francia kormány a Magyarországot környező szomszédos államok tiltakozásával jutott. Mégis biztosítja Halmos doktort, hogy a francia politika nem változik meg Magyarországgal szemben.

Az új francia miniszterelnök részéről mindez udvariassági formula. 1920. november 7-én a párizsi magyar megbízott jelenti Telekinek, Paléologue, a Külügyminisztérium eddigi vezértitkára, lemondásával elvesztette minden befolyását a francia külügyekre. Megszűnt a magyar–francia tárgyalások eddig kedvező légköre. Paléologue utóda, Barthelot kijelenti: nem helyteleníti elődjének francia–magyar politikáját, de a megkötendő egyezmények keresztülvitele módját illetőleg nem ért vele egyet. Barthelot kedvezőtlenül nyilatkozik a trianoni béke területi kérdéseinek megváltoztatása tekintetében is.

A francia–magyar tárgyalások csődje ez. A szovjet–lengyel háború befejezésével az új francia kormány elutasítja a magyar kormány területi igényeit, és nem adja meg a magyar hadsereg felszereléséhez kért segítséget.

Az angol tiltakozás, amelyre az új francia miniszterelnök hivatkozik, hivatalosan ismert már Budapesten. Az angol kormány nem hajlandó eltűrni, hogy a francia tőke monopolhelyzetet biztosítson

magának Magyarország gazdasági kizsákmányolásában, átvegye a magyar vasutakat, gépgyárakat. Tiltakozik az olasz kormány is, amiért Magyarország a francia tőkének kizárólagos terjeszkedési lehetőséget akar juttatni.

De komolyan kell venni Leygues francia miniszterelnök közlését is az utódállamok tiltakozásáról, a francia–magyar tárgyalások ellenében. A csehszlovák–jugoszláv szoros katonai szövetség nyomán, Romániával kiegészülve, kisantant szövetség készül Horthy-Magyarország revansista, háborús, Habsburg-párti politikája ellen. Olaszország és Jugoszlávia szerződést köt, amely a St. Germain-i német és a trianoni magyar béke szigorú betartására kötelezi a két kormányt; s megakadályozzák, hogy a Habsburg-ház visszaszerezze Ausztria–Magyarország trónját. A szovjet–lengyel háború befejeztével értékét veszti a magyar–lengyel katonai titkos szövetség. Lengyelország uralkodó körei a megalakítandó kisantant támogatását tartják szem előtt.

Mindez keresztülhúzza a francia terveket; hozzájárul a francia külpolitika megváltozásához, a magyarbarát politika feladásához.

Az angol és olasz kormány beavatkozásával, az utódállamok egymás közti szövetkezésével bekövetkezik Magyarország teljes külpolitikai elszigetelődése. Most, hogy a közvetlen magyar háborús tervek meghiúsulnak, stratégiai okokból Horthy katonai vezérkara is fellép a magyar államvasutak és a legnagyobb magyar gépgyárak francia kézre juttatása ellen. A Teleki-kormány értesíti a francia tárgyaló feleket: Magyarország nincs abban a helyzetben, hogy a francia–magyar tárgyalásokat tovább folytassa.

Elbukik ezzel a szégyenletes országárulás terve.

Közben Csernoch hercegprímás küldötte, dr. Martin Aurél, a budai Szent Imre Kollégium igazgatója, meghozza Svájcból őfelsége titkos üzenetét. IV. Károly 1921 tavaszán óhajtja elfoglalni magyarországi trónját. Ausztriáról nem kíván – semmiféle körülmények között – lemondani. Összeköttetései révén úgy értesült: az antanthatalmak, nevezetesen a franciák, nem gördítenek akadályt visszatérése elé. Egyedül a csehek és jugoszlávok ellenzik, de befolyásuk – úgy látja – az antanthatalmaknál csökken.

A nemzeti királyság eszméjét értelmetlen és káros gondolatnak minősíti. Magyarország jövő nagyságának és területi helyreállításának biztosítékát éppen abban látja, ha Magyarország Ausztriával

ismét egy uralkodó alatt egyesül. Addig is őfelsége mindazokat a törvényeket, amelyeket Magyarországon a Károlyi-forradalom óta hoztak (tehát Horthyék törvényeit is), érvénytelennek tekinti.

A továbbiakban őfelsége arra kéri a hercegprímás őmeinenciáját és a nagyméltóságú püspöki kar tagjait: vigyék a köztudatba: Magyarországnak van törvényesen megkoronázott királya. Iránta mindenki hűséggel tartozik. E hűség ellen irányuló agitáció és szervezkedés polgárháborút vonna maga után, mert őfelsége nem mond le törvényes jogáról. Arra kéri Csernoch hercegprímást, szólítsa fel Zadravetz tábori püspököt: mindent kövessen el ő is a hadsereg megnyerésére.

Károly király titkos üzenete pánikba ejti a legitimistákat. Különösen azért, mivel káros gondolatnak minősíti a nemzeti királyság eszméjét, ami az ország többségének kívánsága. S hogy nem akar lemondani az osztrák császárságról... Inkább polgárháborút vállal... Olyan önkényes program ez, melyet a legitimisták nem fogadhatnak el, ha politikailag egyáltalán létezni akarnak. Mindenképp meg akarják változtatni a király titkos üzenetét, programját. Különben győznek a nemzeti királyság hívei, Gömbösék, akik Albrecht főherceget jelölik. Vagy előtérbe kerülnek azok a legitimisták, akik József főherceget akarják nemzeti királyként trónra ültetni.

A körülmények erélyes akcióra késztetik a legitimistákat. 1920. november 3-án sürgős kérelmet terjesztenek a király elé. Nyilatkozzék kötelezően: amennyiben elfoglalja a magyar trónt, nem kívánja visszaállítani az Osztrák–Magyar Monarchiát. Hatálytalanítsa a Pragmatica Sanctio törvényét; érvénytelenítse az 1867-es osztrák–magyar kiegyezést. Kötelezze magát, hogy csakis a magyar nemzetgyűlés előzetes engedélyével foglalja el az osztrák császári trónt, s akkor nyugodtan jöhet.

Bizonyos pikantériát kölcsönöz az ügynek – írja Werkmann –, hogy e tárgyalásoknak Bethlen István gróf a kezdeményezője. A legitimisták szívesen belemennek most már a nemzeti királyság bethleni értelmezésébe, mert ez hasznukra lehet. A magyar trón megszerzésével esetleg megkönnyítik őfelsége osztrák császárságának visszaállítását.

Károly király enged kérésüknek. Válaszát két példányban írja meg. Az egyiket megküldi Rakovszkynak, a nemzetgyűlés elnökének, a másikat Horthynak. A legitimisták kérték így. Úgy vélik, a levél akkor lesz a leghatásosabb – írja Werkmann –, ha ezt az

alkotmány felett álló kormányzó hozza nyilvánosságra. Rakovszkynak azért küldetik meg, mert bizalmatlanok Horthyval szemben. Attól tartanak: a kormányzó esetleg a kritikus órában visszalép a levél közzétételétől. Ezért kívánják: a másolat legyen a nemzetgyűlés elnöke kezében.

„Kedves Horthy!" – írja a király 1920. november 8-án. Közli: a Habsburgok osztatlan örökösödési jogára vonatkozó Pragmatica Sanctio, valamint az 1867. évi kiegyezési törvény ezennel érvényét veszti. Magyarország visszanyerte teljes állami függetlenségét, így alkotmányos királyként kívánja a uralkodói hatalmat gyakorolni Magyarországon.

Levelét így fejezi be: „... az Úristen legteljesebb áldását kérem drága Magyarországomra. Felkérem önt, kedves Horthy, hogy mint az én és a magyar nemzet bizalmát élvező kormányzó, ezen szavaimat a nemzetnek tolmácsolja."

Horthy ezt nem teszi meg. Indoka: nem lenne helyes őfelsége levelének közlésével kiélezni a harcot a szabad királyválasztókkal.

A legitimisták sem teszik közzé, nehogy ellentétbe kerüljenek emiatt Horthyval. Remélik, rövidesen adódik kedvezőbb időpont.

Horthy igazi szándékát – a királykérdésben – jól jellemzi Athelstan-Johnson budapesti angol ügyvivő jelentése Londonba. Eszerint Horthy szavát adta, hogy az angol kormány feltétlenül számíthat rá: elejét fogja venni annak, hogy a nemzetgyűlés legitimista tagjai (név szerint Rakovszkyt említi!) trónra ültessék valamelyik Habsburgot.

A trianoni békeszerződés záradéka kimondja: hivatalosan azt követően lép életbe, miután a nemzetgyűlés ratifikálta. Az antanthatalmak nem sürgetik a békeszerződés törvényesítését, amíg fennáll a lehetősége, hogy Magyarország részt vesz a háborúban Szovjet-Oroszország ellen.

Most megérkezik az antant ultimátumszerű jegyzéke. A békeszerződés azonnali törvénybeiktatását követeli.

A világháború befejeztével a területi kérdések lényegében eldőltek az utódállamok javára. Kivételt a Jugoszláviától megszállt Baranya megyei részek képeznek. Ezeket vissza kell adniuk Magyarországnak. Megállapítandó még az is, hogy Magyarországnak mikor kell átadnia Ausztriának a nyugat-magyarországi Lajta-vidé-

ket, Sopront és környékét. A két kérdésről még folynak a tárgyalások.

A békeszerződés törvénybe iktatásával életbe lépnek az ország népére rendkívül súlyos pénzügyi rendelkezések, a jóvátételi terhek.

Miután meghiúsul minden remény, hogy Horthyék szovjetellenes készsége jutalmául a nagyhatalmak módosítják a békeszerződés rendelkezéseit, elkerülhetetlen a békeszerződés aláírása. Ezzel kapcsolatban valamennyi párt a konszolidációról szónokol. Kijelentik: a rendszer védelmét ellátja a felemelt létszámú rendőrség, csendőrség, a bíróságok közreműködésével. Ezt amiatt hangsúlyozzák, mert országos a felháborodás a különítmények egyre tartó garázdálkodása miatt. A legitimisták Horthy-ellenes célzattal összefognak liberális ellenzéki körökkel. Velük tart a kisgazdák nagy része, követelik a jogrend biztosítását, a különítmények megrendszabályozását. A kormány vessen véget a kivételes intézkedések alapján történő országirányításnak. Kezdődjék meg végre a törvényes rend szerinti élet.

Bethlent, Telekit, de még Horthyt is annyira nyugtalanítja a legitimisták, liberálisok és kisgazdák összefogása, esetleges új ellenzéki párttá alakulása, hogy komolyan készülnek fellépni a különítményesek és a szélsőjobboldal legrenitensebb elemei ellen. Példát akarnak mutatni, hogy sor kerülhet még a különítmények általános feloszlatására is. Teleki felfüggeszti az Ébredő Magyarok szervezeti működését. A kormányzó és a kormány felhatalmazása alapján Sréter honvédelmi miniszter elrendeli a Britannia-szálló katonai kiürítését és a Prónay–Babarczy, Hír-különítményekhez tartozó Éhmann telepi részlegek feloszlatását, a barakktábor felszámolását.

Parancsának végrehajtására Budapestre hozatja a szolnoki gyalogezred két zászlóalját. Elrendeli a Posta és a Telefonközpont megszállását. A képviselőház biztosítására egy századot helyeztet a Földművelésügyi Minisztérium épületébe.

Mindez nem történhet meg Gömbös és Prónay hozzájárulása nélkül. Gömbös vállalja: személyesen részt vesz a kormányzó és a kormány akciójában. Megérti: ha most a kormányzó ellenére a különítményesekkel és az Ébredő Magyarokkal tart, ha eddigi puccspolitikája helyett nem köt Bethlennel, Telekivel átmenetileg egyezséget, a közeljövőben semmiképp nem juthat hatalomhoz. Ezért átáll Bethlen–Teleki pártjára. Gömbös sajátos egységfrontba kerül így a legitimistákkal, liberálisokkal. A kisgazdák többségével is annyiban, hogy ezek, csakúgy, mint Bethlen–Teleki, a nagybirtok

és nagytőke kiszolgálóinak szerepére akarják korlátozni a fehérterrorral előtérbe került tiszti és egyéb szélsőjobboldalt, valamint a mögöttük álló kispolgári és középosztálybeli társadalmi rétegeket.

A nagybirtok és nagytőke ebben egységesen támogatja Bethlen–Teleki politikáját. Megoszlik véleményük a konszolidáció révén kialakítandó uralmi formák, kormányzati módszerek és a hatalom gyakorlásának mikéntje tekintetében. Apponyi, Rakovszky, Beniczky az 1918 előtti, dualizmus-kori liberális kormányzási formához visszatérést, Károly király uralmát szorgalmazzák. Hallani sem akarnak Horthy tartós kormányzóságáról, az együttműködésről Gömbössel; Bethlen–Teleki viszont Horthyval egyetértésben, Gömbössel és a szegediekkel taktikázva, a királykérdés napirendről levételével akarja az ellenforradalmi rendszert és ennek jelenlegi uralmi formáját stabilizálni.

Gömbös új állásfoglalását életrajzírója azzal magyarázza: Gömbös, a MOVE elnöke, Teleki Pál miniszterelnökkel részt vett a Britannia-szálló közrendet háborgató tisztjeinek lefegyverzésében. Ebben az időben már tagja a Kisgazdapártnak, amely mindig szembehelyezkedett a túlzásokkal... A parlamentben ismételten hangoztatja a Kisgazdapárt politikai alapelveit, követeli a magyar faj erősítésének tervszerű munkáját... A szabad királyválasztás elvi álláspontján mereven szembeszáll azokkal, akik puccskísérletekkel akarják a kérdést megoldani: – Jöjjön bármely király – mondotta –, de törvényes formák között, a nemzet hagyományainak és méltóságának megfelelően. Követeli a földreform megvalósítását, a széles néprétegek érdekeinek védelmét, a munkásság sorsának enyhítését a szociális biztosítással... A zsidókérdés megoldásában sem gondol erőszakos eszközökre. Nem akar egyebet, mint „felébreszteni a magyar nemzet egészséges életösztönét", és hogy a zsidóságot, „állampolgári jogainak épségben tartása mellett, az őt megillető határok közé szorítsa". Abban a forrongó és túlzó hangulatban, amelyben a forradalmak után összeült nemzetgyűlés ezt az égető kérdést tárgyalja, Gömbös Gyula a mérsékeltebbek közé tartozott – állapítja meg.

Prónay másként jellemzi Gömböst. A parlamentben a politikai harcok mind nyugtalanabbak és élesebbek – írja. – Legitimisták és nem legitimisták, liberálisok és antiszemiták gyúrják egymást. Gömbös, a minden lében kanál, Teleki és Bethlen szekerét tologatja, amely csak igen vontatva akar jobboldali irányban haladni. Nevezett így akar vezető szerephez jutni. Azonban csalódik, mivel őt

egyelőre csak kihasználják, főleg intrikára és köntörfalazásra. Önálló hatáskörű állásokba nem juttatják, például a honvédelmi vagy belügyminisztérium államtitkári székébe, amelyet igen óhajtana. Bizalmas összejövetelek alkalmával Gömbös megjátssza a jobboldali ellenzéki meg nem alkuvót. Úgy tesz, mintha minden úgy menne, amint ő azt kigondolja, mivel ő irányít mindent. De mindez csak naiv képzelődés. Az illetők, például Sréter és mások, akiket protezsál és propagál, dicsér és magasztal, addig, amíg oda nem jutnak, ahova akarnak, látszólag a fenti hitet keltik Gömbösben, hogy ő irányít mindent, de miután céljaikat elérték, kutyába sem veszik, és kinevetik. Fanatikus és ambiciózus terveit ugyanis nem fekteti sem reális, sem praktikus vagy közérdekű alapokra. Parvenü allűrjeivel különösen nem szimpatikus: prepotens modorban próbálkozik személyének súlyt adni, és ezzel magát teljesen nevetségessé teszi . . .

A Teleki-kormány fellépése a különítményesek legszélsőségesebb és legfegyelmezetlenebb csoportjai ellen nem azt jelenti, hogy ők – és velük Gömbös – a fasiszta terrorrendszer teljes megszüntetésére törekednének. Különleges törvényekkel akarják a Horthy-rendszer jogrendjét kialakítani. Ilyen a Teleki által a nemzetgyűlés elé terjesztett, az állam és a társadalom védelméről szóló törvény. Teleki miniszterelnök egyes különítményes részlegek, az Ébredő Magyarok Egyesülete működésének felfüggesztésével egyidejűleg elfogadtatja a nemzetgyűléssel a numerus clausust: a zsidó vallásúak egyetemre felvételének korlátozásáról. Nincs szükség szélsőjobboldali kilengésre – mondja Teleki. Ő törvényesen is érvényesíti a kívánságokat . . .

A soviniszta uszítás példája, ahogy Teleki 1920. november 13-án – a nemzetgyűlésben – a trianoni békeszerződést tárgyaltatja. Vádindítványt tesz önmaga és kormánya ellen. Vonják felelősségre, mert egyáltalán előterjeszti a trianoni békeszerződés jóváhagyását. Az ülésen a képviselők, miniszterek s a meghívott közönség fekete ruhában jelennek meg, mintha gyászszertartásra érkeznének.

Gömbös és a szélsőjobboldal a békeszerződés jóváhagyásáról szóló törvény tárgyalását kihasználja a Teleki-kormány elleni támadásra. Friedrich ugyanakkor a szélső legitimista csoport nevében a Szent István-i Magyarország visszaállításának egyedüli lehetőségeként propagálja Károly király trónra ültetését. Követeli a horthysta kormányzat távozását. Az a rendszer – mondja –, az az államhatalom, amely az egy esztendőt, amióta ő lemondani kényszerült a miniszterelnökségről, ily meddőn elmúlni hagyta, megérett a bukás-

ra. Tagadja, hogy a nemzetgyűlés jogosult volna a békekötés törvénybe iktatására. Az érvényes magyar alkotmány két tényezője, a főrendiház és a királyi hatalom szünetel; megkérdezésük nélkül a trianoni békekötés sorsdöntő kérdésében dönteni nem lehet.

Friedrich a horthysta kormányzat általános támadásával arra törekszik, hogy a még fennálló külpolitikai és belpolitikai válságot hasznosítsa a legitimista puccs előkészítésére. Ha puccsterveiben nem is, de a Horthyék elleni fellépésben a legitimista tábor legnagyobb része támogatja Friedrichet.

A nemzetgyűlés többsége elfogadja a békeszerződés jóváhagyásáról szóló törvényt, bár kijelentik: a magyar nemzetgyűlés csupán az ellenállhatatlan kényszernek enged, amikor ratifikálja a trianoni békeszerződést. Máris hitet tesz azonban Nagy-Magyarország visszaszerzése mellett.

Színpadias szemforgatás, hogy a nagytőke és nagybirtok miniszterelnöke, gróf Teleki, önmaga ellen tesz vádindítványt, amiért egyáltalán előterjesztette a békeszerződés terheit immár hivatalosan is jóváhagyó törvénytervezetet. A nemzetgyűlés elveti a kormány felelősségre vonásának önindítványát.

A magyar uralkodó osztályok elfogadják a súlyos feltételű békét az imperialista hatalmak kezéből, hogy teljes erejükkel a belső forradalmi erők ellen fordulhassanak. A szomszédos államokkal nem keresik a sok lehetőséget nyújtó megegyezés útját; féktelen gyűlöletet szítanak ellenük. A trianoni béke revízióját követelő külpolitika így válik a magyar imperializmus alapeszméjévé. Revizionista szólamokkal fedik el a magyar uralkodó osztályok hódító, más népek leigázását célzó törekvéseit, terveit. A Horthy-rendszer agresszív külpolitikája mindinkább elszigeteli Magyarországot.

Hogy ez a politika befelé is mennyire népellenes és reakciós, bizonyítja a nemzetgyűlésnek a békekötéssel kapcsolatban hozott új törvénye. Három éve befejeződött a világháború, mégis meghosszabbítják az 1914-es világháború bekövetkeztével a munkásmozgalom, a haladó pártok és a nemzetiségi törekvések ellen hozott, háborús kivételes állapot miatti törvény hatályát. Eddig is, 1919. augusztus után, számos területen széles jogot biztosított az ellenforradalmi kormány önkényes intézkedéseinek. A most hozott törvény szerint is, a háborús kivételes állapot csak azt követő egy év múltán szűnik meg, miután a békeszerződést aláíró országok törvényhozásai jóváhagyják, ratifikálják. Ez még egy további évig eltart-

hat. A nemzetgyűlés az 1914-es háborús kivételes állapotú népellenes törvényt így tulajdonképpen további két békeévre hosszabbítja meg.

2

A Kisgazdapártban eldől a földreformtörvény sorsa. Hosszas belső küzdelemben Nagyatádi Szabó elér némi haladást a nagybirtokosok érdekeit képviselő Rubinek Gyula által máris előterjesztett törvénytervezet javaslatával szemben. Rubinek, aki kereskedelemügyi miniszterként a Földművelésügyi Minisztériumot is vezeti, lemond a tisztségéről. Nagyatádi Szabó veszi át. Ellensúlyozásaként a KNEP-párti Vass József prelátus kapja a népjóléti tárcát.

Földművelésügyi miniszterként Nagyatádi Szabó terjeszti most már a nemzetgyűlés elé a földreformról, továbbá a házhelyek kiutalásáról és a kisbérletek létesítéséről szóló két törvényjavaslatot. Mindkettőn meglátszik, hogy hosszas és csúfos alkudozás eredménye.

Nagyatádi Szabó eredetileg jellegében demokratikus földreformot akart. Úgy tervezte: minden ötszáz holdnál nagyobb, egy tagban levő birtok megváltható legyen. A nagybirtok nagy hányadát kívánta tehát az igénylőknek juttatni. A törvényjavaslat lényege most már viszont az, hogy a kisajátítás eszközéhez csak végső esetben szabad nyúlni. A földreform céljaira szükséges ingatlant az állam elsősorban szabad kézből, árverésen vagy elővásárlás útján szerzi meg. A nagybirtok jelentéktelen részét kell csak vagyonváltságként felajánlani a földreform céljaira. A nagybirtok kivételes kisajátítása csak akkor következhet be, ha a reform céljaira földet másként nem lehet szerezni. Ekkor is elsősorban az utóbbi ötven évben vásárolt birtokok jönnek számításba, mégpedig úgy, hogy bármely igénybe vett földért a birtokos javára teljes értékű kártalanítást kell fizetni. Nagyatádi Szabó megalkuvásának legfőbb magyarázata az, hogy az egykori harcos Kisgazdapártba az ellenforradalommal nagyszámban betódulnak az uralkodó osztályok és a nagybirtokosság képviselői. Erősen megváltozik ezzel a párt jellege.

Mindkét földreformtorvényben ha mégis érvényesül részlegesen Nagyatádi Szabó haladóbb álláspontja Rubinekkel szemben, annak is a következménye, hogy akkor készül, amikor a horthysta kormányzatot és vele az uralkodó osztályokat egyaránt nyugtalanítja a munkásság és a szegényparasztság rokonszenve a Lengyelor-

ságban elórenyomuló Vörös Hadsereg iránt. Az uralkodó osztályok be akarnak kapcsolódni a szovjetellenes háborúba, és hogy megnyugtassák a földet követelő parasztságot, engednek Nagyatádi Szabó haladóbb követeléseinek. De csakis annyiban, hogy a lehető legkisebb áron megóvják, megmentsék a nagybirtokrendszert.

Engedményt tesznek Nagyatádi Szabóéknak amiatt is, mert fontosnak tartják, hogy a nagybirtokrendszer megmentését célzó törvényt parasztminiszter terjessze elő. Ő legyen majd előtérben akkor is, amikor a nincstelen paraszttömegek ráébrednek a földreformtörvény valódi, a nagybirtokot mentő jellegére.

Nagyatádi Szabó még így is igyekszik a parasztság hasznára végrehajtani a törvényt. A nemzetgyűlés többsége azonban, Nagyatádi Szabó javaslata ellenére, a törvény végrehajtását nem bízza a helyi szervekre, ahogyan a parasztminiszter akarja. Létrehozzák az Országos Földbirtokrendező Bíróságot. „Független bíráit" a kormányzó nevezi ki. Emellett a törvény a földreform végrehajtását öt esztendőre elnyújtja, és végrehajtásának oly bonyolult módját írja elő, amely a földbirtokosok számára a legmegfelelőbb. A hatalom birtokában a magyar uralkodó osztályoknak az öt esztendő elég ahhoz, hogy „törvényesen" kisemmizzék a földet remélő parasztságot. Magyarország 16,6 millió katasztrális hold területéből a földreform mindössze 950 ezer holdat juttat a parasztságnak teljes megváltási áron. A hárommillió szegény vagy földtelen parasztságból háromszázezren kapnak kicsike parcellát. Átlag és fejenként alig többet, mint egy holdat. Százezren kapnak házhelyet.

Horthy révén a nagybirtokos osztály átmenti az eddigi félfeudális rendszert. A földet igénylő parasztság ezt persze csak a földreformtörvény öt évre tervezett végrehajtása során tudja meg. Saját kárán tapasztalja, mi az igazság. Most, amikor a nemzetgyűlés elfogadja a földreformtörvényeket, a parasztság nagy része reménykedik még. Az ellenforradalomnak – politikailag legválságosabb hónapokban – így sikerül félrevezetnie széles paraszttömegeket. Kétségkívül közrejátszanak ebben 1919 parasztpolitikájának a hibái is.

A feudális birtokviszonyok megőrzése érdekében alapitja meg Horthy és környezete a középkorra jellemző Vitézi Rendet. Megalapítása annyiban kompromisszum Bethlen–Teleki konszolidációs törekvéseivel, hogy igyekeznek kiépíteni az ellenforradalmi rendszer tömegbázisát. Ennek érdekében hozzák létre a különítményes

és egyéb ellenforradalmi ténykedésekben részt vett tisztek, altisztek, katonák Vitézi Rendjét. Tagjai, hogy megbízható támaszul szolgáljanak az uralkodó politikai rendszernek, Horthy kormányzó kezéből adományképp földet és házhelyet kapnak.

A vitézi telek után a megadományozottaknak és utódaiknak olyan „közszolgálatokra" kell mindenkor készen állniuk, melyek „a társadalmi rend és a béke védelmét" célozzák. Épp ezért – rögzíti a rendelet – a juttatott föld révén biztos megélhetést és a vitézi volthoz illő tekintélyt kell az arra hivatottaknak szerezni. A felügyelet gyakorlása, a köteles közszolgálatok irányítása és számonkérése végett megfelelő szervezet létesül. Élén a Vitézi Szék áll. Tagjai: az egyes érdekelt minisztériumok képviselői, az Altruista Bank ügyvezető igazgatója, a kormányzó által kinevezett nyolc tisztségviselő.

Az egy-egy járásban lakó telkes vitézek alkotják a vitézi járásszakaszt. Élén a járási vitézi hadnagy áll. A járási parancsnokok felettese a vármegyei székkapitány, a Vármegyei Vitézi Szék feje. Az ország nyolc vitézi törzsszékre oszlik. Az összes vitézi törzskapitányokból és a kormány képviselőiből alakul az Országos Vitézi Szék. Elnöke – és egyúttal a vitézek főkapitánya – Horthy Miklós kormányzó. A Rend tagjait eskü köti a kormányzóhoz.

A Vitézi Rend megalakításával két törvényt kerül meg Horthy. A kormányzóválasztásról szóló, 1920. évi I. sz. törvényt, amely megtiltja, hogy a kormányzó nemességet adományozzon. A másik törvény, amelyet megkerül, az, hogy csak a király engedélyezheti hitbizomány alakítását. A Vitézi Rend alapítólevele alapján a vitézi telkeket lényegében hitbizománynak lehet tekinteni. A Rend tagjai megkapják az ezzel járó kiváltságokat, adókedvezményeket.

Emlékirataiban Horthy mindezt azzal indokolja: maga is faluról származik, ennélfogva jól ismeri a liberális szellemű örökösödési jog áldatlan következményeit, hogy az örökséget egyenlő arányban osztják fel az összes leszármazottak között. Itt viszont kiemelt örököst kell megnevezni. Minden felavatott vitéz igényjogosult vitézi telekre, amely mintegy tizenöt kataszteri hold, továbbá házra, istállókra, két lóra és egy tehénre. A Vitézi Rendnek azon tagjai, akiknek már van birtokuk, azt vitézi birtokká alakíthatják át. A vitézi telket és címert az elsőszülött fiú örökli. Az adományozott telek és minden tartozéka az első három évben adótól és minden egyéb tehertől mentes. Csak ezután veszi kezdetét a birtok mérsékelt értékének harminc vagy még több évre megállapított törlesztése...

Közel ezer különítményes tisztnek juttatnak negyven katasztrális holdas telket. Néhány tucat különítményes vezető több száz holdas kiterjedésű középbirtokot kap. A Vitézi Rend legmagasabb létszáma eléri majd a huszonegyezer főt. Sokan közülük nem földet vagy nemcsak földet kapnak, hanem trafik-, italmérési, mozi- és egyéb, az államtól függő engedélyt.

A Vitézi Rendbe a felvétel ünnepség keretében, a középkori lovagszertartások mintájára megy végbe. Az első vitézavatást a királyi várkertben tartják. A mitikus szertartás során a vitézek főkapitánya, Magyarország kormányzója, díszkardjával az egyenként eléje lépők vállára üt: – A Hadúr nevében vitézzé ütöm! – A vitézek kötelessége most már, hogy – cserébe a vitézi címért és földért – feltétlenül Horthy szolgálatának szenteljék életüket.

A vitézek, illetőleg a vitézi várományosok közé kerül Horthy mindkét fia. Vitézi telkük: Kenderes, mert Horthy is él a maga adományozta joggal, hogy a vitézzé avatott földbirtokos a saját birtokát átalakíthatja vitézivé; élvezheti a kiváltságokat.

Horthy így értelmezi a nemzetgyűlés által oly nehezen elfogadott, egyben mindjárt elárult földreformot.

3

Károly király titkos üzenetére Csernoch 1920. november 18-án válaszol. Megírja: elnöklete alatt a püspöki kar tanácskozást tartott. Egyhangúlag elhatározta, hogy a püspöki kar a legitimitás álláspontján őfelségéhez mint törvényesen meg'koronázott királyhoz ragaszkodik. Ebben a szellemben neveli papságát és a híveket. Őfelsége üzenetét, miszerint legkésőbb 1921 tavaszán visszatér az országba, személyesen tudatta József főherceggel és Horthy kormányzóval. József főherceg a budapesti antant hivatalos megbízottaival való tárgyalásaira hivatkozva úgy véli: ha őfelsége visszatérne az országba, az antanthatalmak, az utódállamokban kialakult kisantantszövetség nyomására megszállnák az országot. Nem tartja ezért helyesnek őfelsége tervét. József főherceg felajánlja: ha a magyar királyi trónt a Habsburg-dinasztia számára másképp nem lehetne megmenteni, hajlandó ezt átmenetileg elfoglalni. Horthy kormányzó sem tartaná helyesnek őfelsége hamaros visszatérését. A minap nála járt egy angol politikai megbízott, aki kijelentette: az angol

kormány semmiképp nem tűrné, hogy őfelsége elfoglalja Magyarország trónját, mert akkor a Hohenzollernek is visszatérnének Németországba. Márpedig az antant egyformán háborút viselt a Hohenzollernek és a Habsburgok ellen.

Csernoch hercegprímás ezek után úgy véli: mivel József főherceg és Horthy kormányzó egyaránt az antantra hivatkozva, elutasítja őfelsége tervét, feltételezhető, hogy az antant kétszínű játékot űz. Svájcban biztatják Károly királyt, Budapesten tiltakoznak trónra lépése ellen. Ezzel tulajdonképpen Horthyt támogatják. Itteni vezető körökben – folytatja Csernoch – az a nézet alakult ki, hogy Magyarország még nincs annyira megszervezve és megerősödve, hogy őfelsége máris elfoglalhatná a trónt. Vajon a tavaszkor lehetséges lesz-e már? Ezt határozottan senki sem állíthatja . . .

Válaszlevelében Károly király mégis optimistán ítéli meg trónfoglalása lehetőségét. A budapesti antantmissziók Habsburg-ellenességét nem tekinti a nagyhatalmak végleges elvi állásfoglalásának. Ha visszafoglalja a trónt, az antanthatalmaknak a saját népeik felé sokkal nehezebb lenne igazolniuk beavatkozásukat Magyarország belügyébe, semhogy a magyar népre ráerőszakolhatnák a „törvényes királynak tekintett uralkodó" eltávolítását.

A legitimisták ugyanezt az álláspontot fejtik ki a nemzetgyűlésen. Hiba lenne – mondják –, ha a kormány túl nagy fontosságot tulajdonítana az antanthatalmak véleményének. A lengyel–szovjet háború megmutatta: az antant Európa keletjén képtelen a beavatkozásra. Nem tudta nyeregbe juttatni Szovjet-Oroszországban az ellenforradalmat. Nem állna módjában beleszólni Magyarország belső ügyébe sem.

A legitimisták nyomására Teleki is kijelenti: a kormány felfogása szerint Károly király visszatérésének kérdése kizárólag Magyarország belügye.

Őfelségét még az antant tiltakozása ellenére is vissza kell hívni – követelik a szélső legitimisták. Ezzel valósággal polgárháborús légkört teremtenek Horthyékkal szemben, akik viszont azt követelik: ne bolygassák, vegyék le a napirendről a királykérdést. Szerintük ezt kívánja az uralkodó osztályok általános érdeke. Csak éppen azt nem teszik hozzá, hogy ez mindenekfelett az államfői hatalmat kézben tartó Horthy érdeke, és Bethlené, hogy mielőbb miniszterelnök lehessen.

Válságossá teszi a politikai helyzetet az is, hogy miközben az uralkodó osztályok ily élesen szemben állnak egymással, a közelgő

tél beálltával katasztrófálisra fordul a gazdasági élet. Szénhiány bénítja az amúgy is rendkívül lecsökkent gyáripari termelést. A csepeli Weiss Manfréd Művektől négyezer munkást elküldenek. Leáll a Lipták Gyár, a Vegyészeti Gépgyár, a Hirmann Fémöntöde, a Láng Gépgyár. A budapesti munkanélküliek százötvenezres serege további tízezer fővel szaporodik.

A kormány nem tud segíteni. Tarthatatlan az államháztartás pénzügyi helyzete. A kiadások előirányzata húszmilliárd korona, a bevétel tíz. Fokozódik az infláció. A korona értéke az 1920. szeptember elejinek negyven százaléka. Az agrárérdekeltségek követelik a mázsánkénti ötszáz koronás gabonaár felemelését a feketepiaci három-négyezer koronára. A tömegek éheznek, nyomorognak. Mindent elsöprő megmozdulásoktól lehet tartani. A kormányzóságról parancs érkezik a Prónay-különítmény összpontosítására a Nádor laktanyába. A kormányzó eljön ide ez alkalommal, és rövid beszédet intéz a tisztekhez. Igen komoly idők követeznek. A tisztek talán nem is tudják, mennyire komolyak. De bármi történjék, a kormány számít a különítmény tisztjeire és katonáira, mint azon egyedüli csapatra, amely minden körülmények között megállja helyét...

„Azt nem precizírozta, hogy miben állnak ezen komoly momentumok" – jegyzi meg Prónay. Valószínűleg a kommunisták belső és külső mozgolódására célzott, vagy egy karlista puccsra, amellyel rémítgetik – találgatja Prónay, aki elégedetlen a kormánnyal. Telekit puhakezűnek tartja, Bethlen „a háttérből egyengeti a talajt" miniszterelnökséghez. Eléri, hogy a politikájának nem megfelelőeket Horthy sorban leváltja. Megbízható embereit állíttatja a helyükbe. Ez történik Horthy közvetlen környezetében is. Prónay megemlíti: ő közbenjárt a kormányzónál több leváltott főtiszt és főtisztviselő érdekében. De Bethlen szava dönt.

Teleki készséges politikai társa Bethlennek, de nem bábja. Önálló egyéniség, aki maga is formálja a politikát. Zadravetz tábori püspök – e körülményeket mérlegelve – feljegyzi: leginkább Horthyné támogatja Bethlen miniszterelnökségét.

Néhány pletykát is felmelegít a püspök. Horthynál erősen ki van fejlődve a világjáró tengerészet bűne: a szoknya – színezi értesüléseit. Főként egy Jákó Margit nevű, sokoldalú hölgyet emleget. Írónő, szavaló- és zongoraművésznő, egyben a szélsőjobboldali Magyar Asszonyok Nemzeti Szövetsége vezetőségének tagja. Pesti gúnynevén ő a „mindent tudó Manszika".

Jákó Margit eldicsekedett Zadravetznek, hogy bármikor szabad

a bejárása „odafönt", mégpedig a hátsó ajtókon. Ama kis zöldes zúzódás a kormányzó homlokán onnan ered, hogy a „hölgy" elcsúszott a padlón, Horthy utánakapott, a kandallóba verte a fejét. Neki joga van Mikinek szólítani a kormányzót. Ez a szép iparművészeti ametisztgyűrű az ő ajándéka – mutatta.

A püspök megfeddi dicsekvéséért Jákó Margitot. Figyelmezteti Barthát, a kabinetiroda főnökét és Horthy környezetének más tagjait: amennyiben ez a fehérnép tényleg beférkőzhetett a palotába, zárják el előle az utat. – Ne járhasson a szája!

A kabinetiroda főnöke szerint mi sem igaz e dicsekvésből. A püspököt mégis bántja, hogy Horthy elfogadja a Jákó Margit buzgalmából készült zászlót, amelyet bevonulása évfordulóján a „budapesti honleányok" felajánlottak. Nagy ünnepség keretében Zadravetz szentelte fel a koronázótemplomban. A zászlót Jákó Margit díszmagyarban, rövid ékes beszéd kíséretében nyújtotta át a kormányzónak. A fénykép, amelyen Jákó Margit tartja a zászlót, állandóan a kormányzó fogadószobájában! Az iratpolcon! – rakja a püspök sűrűn a felkiáltójeleket.

1920. december 1-én a nemzetgyűlés többsége a rendkívüli nehézségek miatt leszavazza a pénzügyminisztert. Teleki benyújtja a kormány lemondását. Bukását ténylegesen az okozza, hogy a Bethlen által csak formailag egységesített kormánypártban kirobbannak az ellentétek a legitimisták és szabad királyválasztók között. A kisgazdapártiak sürgetik: a nemzetgyűlés hozzon törvényt a szabad királyválasztás elvének kimondásáról. Gróf Apponyi a KNEP nevében tiltakozik: az antant előtt hódolnak be azok, akik a koronás királyt megtagadják. Bethlen és Teleki fellép, hogy vegyék le napirendről a királykérdést. Őrizzék meg ezáltal a kormánypárt egységét.

Egy másik, a „pártegységet" zavaró fontos kérdés, hogy mindkét pártban az agrár érdekeltségű képviselők teljesen szabad terményforgalmat, szabad gabonaárakat kívánnak. Ezt a városokban választott képviselők élesen ellenzik. Erős az érdekellentétük abban is, hogy az ország pénzügyeinek sok áldozatot követelő rendbehozatala mennyiben érintse az uralkodó osztályokat, minthogy e terheket lehetetlen csakis a dolgozó osztályokra áthárítani.

Eme ellentétek miatt, Teleki lemondásával csaknem két hétig tart a kormányválság. A Kisgazdapárt Rubineknek követeli a miniszter-

elnökséget. Horthy Bethlennek szánja, de egyelőre be kell érnie a Teleki-kormány átalakulásával. Kimarad a kormányból Rubinek, Sréter, Haller, Korányi. Bekerül pénzügyminiszterként Hegedűs Lóránt, a Takarékpénztárak és Bankok Egyesületének elnöke. Belitska Sándor, a régi vezérkari tiszt lesz a honvédelmi miniszter, aki még Szeged óta Gömbös liberális ellenfele. Hegyeshalmy Lajos a kereskedelemügyi miniszter. Lényeges engedmény a legitimisták felé, hogy Gratz Gusztáv, a Habsburg-uralom teljes helyreállításának nyílt híve, az új külügyminiszter. Báró Lehár Antal ezredes, Horthy 1919-es legitimista katonai ellenfele, visszakapja a szombathelyi körletparancsnokságot. Ez a legitimisták egyik legfőbb katonai erőssége.

Növekszik Lehár hatalma azzal is, hogy különleges megbízatást kap Horthytól. Katonailag készüljön fel az antant békediktátum Nyugat-Magyarországot illető döntésének megakadályozására. Magyarország nem hajlandó a Lajta-bánságot – német nevén Burgenlandot –, Sopront és környékét átadni Ausztriának.

Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter szóvá teszi a minisztertanácsban a legitimista Lehár ezredes különleges pozíciójának veszélyességét. A szombathelyi püspök és Sigray főkormánybiztos szintén legitimista; feltételezhető, ha ezen urak részére alkalom nyílik, készek puccsal elősegíteni Károly király visszatértét.

4

Az új kormány programja továbbra is a konszolidáció. A különítményesek felé mégis újabb megalkuvással kezdi működését. A minisztertanács hozzájárulásával Horthy a karácsonyi ünnepek alkalmából közkegyelmet hirdet mindazon bűncselekményekre, amelyeket a különítményesek a Tanácsköztársaság bukása után „hazafias felbuzdulásból" követtek el. Meg kell szüntetni minden bírósági eljárást ellenük, ha bűncselekményük a Tanácsköztársaság elleni közelkeseredésből és menthető felháborodásból fakadt.

Kivétel a Somogyi–Bacsó gyilkosság. Tettesei közismertek, de máig sem ítélték el őket. Horthy ezeknek azért nem adhat kegyelmet, mert mint felbújtónak kegyelmet kellene adnia önmagának is. A világ és a magyar közvélemény felé ezt mégsem meri megtenni.

A kormányzói kegyelem felháborodást kelt mindazokban, akik a

különítményes gyilkosságok megtorlását követelik. Enyhítésül és hogy csökkentse a politikai elítéltek kiszabadításáért folyó nemzetközi szolidaritási harc erejét, kegyelmet hirdet a Tanácsköztársaság érdekében elkövetett kisebb bűncselekményekre, amelyekre a büntetés nem nagyobb öt esztendőnél.

Látszatkegyelem ez. A különítményes gyilkosok és rablók minden feltétel nélkül kapják a kegyelmet. A Tanácsköztársaság elítéltjeire ez csak akkor vonatkozik, ha az elítélt egyénisége, gondolkodása és érzülete szerint az úgynevezett Tanácsköztársaság eszmekörétől egyébként távol állott, és a cselekményt csak létérdeke biztosítása végett, vagy utasításra, vagy a téveszmék fertőző befolyásolásaképpen erkölcsi ítélőképességének biztonságában megingatva követte el.

A kormány hasonlóan vizsgáltatja felül az internáltak ügyét is. A túlzsúfolt börtönökből így mindössze néhány százan, az internálótáborokból két-három ezren szabadulnak. Tovább tart a nemzetközi és a hazai proletariátus harca a magyarországi fehérterror áldozatainak kiszabadításáért.

Több mint negyedéve tart ekkor már a népbiztosok pere, amelyet az ellenforradalmi sajtó véresen uszító kommunistaellenes propagandára használ fel. Az ügyész valamennyi vádlottra halált követel. 1920. december 28-án a kivételes bíróság meghozza az ítéletet. Négyüket halálra, a többieket életfogytiglani fegyházra ítélik.

Horthy és kormánya végrehajtaná az ítéleteket. Nem teheti. Szovjet-Oroszország a népbiztosok életének megmentéséért túszokat szedet. Most felajánlja kicserélésüket.

A világ közvéleménye is kiáll a népbiztosok életének megmentéséért. – Amnesztiát a magyar forradalmároknak! – követelik.

A magyar kormány eddig nem válaszolt a szovjet kormány kicserélési javaslatára. Most a minisztertanács felhatalmazza a külügyminisztert közölje Oroszországgal: kezdjék meg a tárgyalásokat a túszként visszatartott hadifogoly tisztek és a népbiztosok kicseréléséről. A halálos ítéletek végrehajtását a tárgyalások befejeztéig elhalasztják.

A szovjet kormány hatékony közbelépése a fehérterror börtöneiben szenvedő halálraítéltek és súlyosan elítéltek érdekében igen nagy erkölcsi és politikai támogatást nyújt az ellenforradalom által letiport magyar proletariátusnak, szegényparasztságnak, a magyarországi munkásmozgalomnak. Bátorítja, harcra ösztönzi a munkás-

ságot közvetlen gazdasági követeléseiért, erősíti az internáltak és elítéltek szabadon bocsátásáért folytatott küzdelmet, fokozza az ellenállást az ellenforradalmi Horthy-rendszerrel szemben.

Az ellenforradalom vérengzése által okozott szörnyű veszteség és példátlan terror következtében nagyon nehezen szerveződik újjá a kommunista párt. Csak a legnagyobb gyárakban működnek gyenge kommunista csoportok. Vidéken csak a nagyipari és bányatelepüléseken. Kevéssé érvényesül így a KMP közvetlen befolyása a széles tömegekre. A legjelentősebben a szakszervezetek baloldali ellenzékeként jut kifejezésre. Nehezíti az amúgy is igen súlyos feltételű illegális kommunista pártmunkát az is, hogy közvetlenül tulajdonképpen még nem alakult ki az itthoni központi pártvezetés. Bécsből viszont az Ideiglenes Központi Bizottság irányítása körülményes és hosszadalmas.

Az Ideiglenes Központi Bizottság megbízásából a bécsi emigrációból illegális munkára visszatérő Andics Erzsébet, Berei Andor, Vas Zoltán és az itthoni illegálisok, Polonyi Ferenc, Horváth Imre kommunista sejteket szerveznek, kapcsolatokat létesítenek a szakszervezetekkel, egyes szociáldemokrata pártszervezetekkel. A Bécsben működő Ideiglenes Központi Bizottság más hazai illegális csoportokkal is tart kapcsolatot. Együttes illegális tevékenységük érdekes okmánya Bartha Richárdnak, a kormányzói kabinetiroda főnökének 1921. január 26-án kelt átirata Ferdinandy belügyminiszterhez, a kommunista agitáció erősödéséről:

– A kormányzó úr őfőméltóságának tudomására jutottak olyan jelenségek, melyek arra engednek következtetni, hogy a bolseviki eszmékkel rokonszenvező elemek működése újra nagyobb méreteket ölt. Jelentés tétetett őfőméltóságához arról, hogy a postai levéltitok védelme alatt különösen Bécsből állandóan érkeznek lázító röpiratok. A *Proletár* című bolseviki irányú lap olyan pontossággal érkezik hatóságok és magánosok címére, mintha nem is Wienben, hanem Budapesten jelennék meg. A kormányzó úr óhajtani méltóztatik, hogy ellenük az államhatalom minden eszköze igénybe vétessék. Őfőméltósága azt is kívánja, hogy nagyméltóságod a fenti tárgyban eddig szerzett észleleteiről, a tett és tervbe vett intézkedéseiről a kormányzó úrnak lehetőleg mielőbb kimerítő jelentésben beszámolni méltóztassék.

Horthy amiatt is erélyes intézkedéseket követel a kommunistákkal szemben, mert fel akar lépni a szomszédos Ausztria egyre erősödő munkásmozgalmával szemben is. 1921. január 20-án az Etel-

közi Vérszövetség vezéri tanácsa gyűlésén Gömbös bejelenti: a koronatanács, melyen ő is részt vett, elhatározta, hogy tárgyal Ludendorff-fal. Hogy szabad út létesüljön Magyarország és München között. A bécsi erős kommunisztikus hangulat ezt csak segíti; sőt minél előbb robban ki, annál jobb. A németek célja kihasználni Bécs e hangulatát, és bevonulni oda fegyveresen. „A mi kötelességünk lesz élelmezni a müncheni expedíciót. A koronatanács vezértestvérüket, gróf Ráday Gedeont küldi Ludendorff-fal tárgyalni."

A Külügyminisztérium összefoglalója szerint a tárgyalások lényege az, hogy Magyarországnak az osztrákokra mind geográfiai helyzetük, mind politikai múltjuknál fogva szükségük van. Ha velük bármely okból nem sikerül megegyezni, hajlandók vagyunk Ausztriát Bajorországnak feláldozni, s csak az utóbbi állammal teremteni egy közös politikai akciót.

Horthy ennek megfelelően kidolgoztatja Ausztria megszállási tervét. 1921. január 22-én Berzeviczy, a vezérkar főnöke ismerteti a külügyminiszterrel a Bécs és környéke megszállására tervezett katonai intézkedéseket: az ottani kormányzat szélsőbalra fordulása esetére, vagy amennyiben egyáltalán szükségesnek mutatkozna Ausztria megszállása... katonailag a következőket tervezik: Bécset, Wiener Neustadtot és környékét átmenetileg magyar csapatok szállnák meg, amíg az ellenforradalmi irányzat megszilárdul. A megszállási terv megvalósítható önállóan és a bajorokkal egyetértőleg. A számításba vett magyar erők: egy gyaloghadosztály Bécs megszállására, fél gyaloghadosztály Wiener Neustadt részére...

A tervet egyeztetik Münchennel. A tárgyaláson bajor részről részt vesz a német jobboldal két vezetője: Rudolf Kanzler és Hermann Erhardt. Magyar részről Jánky Béla, a kormányzó különmegbízottja Ludendorffnál, valamint Ráday Gedeon gróf.

A találkozón a bajorok javasolják a közös bajor–osztrák–magyar akció megkezdésének időpontjául 1921 késő őszét. Továbbá: a nyugat-magyarországi problémák békés úton való megoldását. A magyarok vállalják az új osztrák rezsim négyheti élelmiszer-szükségletének fedezését. Tizennégy napon belül újabb megbeszélésre kerül sor.

Zadravetz naplója szerint az 1921. február 12-én tartott EKSZ vezéri tanács ülésén Ráday beszámol a tárgyalásairól. Eszerint Ludendorffék sokat kívánnak. Hetvenmillió korona pénzt, sok vagon élelmiszert, sőt a nyugat-magyarországi területekről sem hajlandók lemondani. Gömbös mégis e feltételek teljesítését kívánja. Arra hi-

vatkozik: ha a bajor, illetve német–osztrák akció sikerrel járna, akkor úgyis kimondanák valamennyi békeszerződés érvénytelenségét. Ily módon a nyugat-magyarországi ügy is automatikusan megoldódna.

5

A legutóbbi kormányválság alkalmából két kisebb legitimista csoport, mintegy húsz fő kilép az egységes pártból. Követelik: alakítsanak Andrássy Gyula vezetésével önálló legitimista pártot. Alakuljon át a kormány Károly király uralmának biztosítására.

Teleki 1921. január 21-én felveti a kérdést a minisztertanácson. Közli: tárgyalt Andrássy gróffal. Tőle tudja, hogy külön legitimista párt nem jön létre. Országosan növekszik azonban a legitimisták aktivitása és befolyása, hogy lemondassák a kormányt.

Teleki kijelenti: nem hajlandó a még csak négy hete alakult kormányát újból átalakítani.

Tovább folyik mégis a vita. Az egyesített kormánypárt 1921. február 3-i ülésén három nézet küzd egymással. Simonyi-Semadam volt miniszterelnök és több társa átáll a szabad királyválasztók oldalára. Javasolja: az egyesített kormánypárt mondja ki: a szabad királyválasztás jogelve alapján áll, amit törvényhozás útján kíván érvényesíteni. Javaslatát – mint mondja – annak ellenére teszi meg, hogy a szabad királyválasztókat azzal vádolják: protestáns királyt akarnak – céloz ezzel Horthy esetleges nemzeti királyságára. Ennek szekértolója ő nem kíván lenni! – jelenti ki nyilvánosan.

A lényeg mégsem Horthy protestáns királysága. Bármikor áttérne a katolikus hitre, ha a legitimista főurak és a katolikus egyház elfogadná királynak. A meglevő kormányzói hatalmát tenné kockára, politikai és polgárháborús válságot okozna viszont, ha szabad királyválasztás címén elfoglalná a trónt.

A legitimisták legfőbb gondja nem is Horthy esetleges királysága. Ezt a legkönnyebben le tudnák küzdeni. A főveszély számukra az, hogy Bethlen–Teleki–Gömbös támogatásával állandósul Horthy kormányzósága. Elzárja ezzel Károly király előtt a trónhoz vezető utat.

A másik veszély az, hogy a legitimistáknak számolniuk kell az Albrecht főherceg–Horthy lánya dinasztia megalakításának lehető-

ségével, vagy József főherceg királyságával. Ilyen körülmények között a legitimisták egyelőre még mindig a legjobbnak tartják, ha az államfői hatalom átmenetileg annak a Horthynak a kezében van, aki legalábbis bizalmasan, még mindig a királyhűségét hangoztatja. A legitimisták ebben egyre kevésbé hisznek, de politikájukban mint eshetőséget mégsem mellőzhetik. Remélik: kedvező körülmények között esetleg Horthy mégis átadja Károly királynak a hatalmat. Ugyanez okból kedvezőbb a legitimistáknak Bethlen–Teleki halogató politikája a királykérdésben, mint a szabad királyválasztók törekvéseinek megvalósulása.

Az egyesített kormánypárti értekezleten a legitimisták, mindezt figyelembe véve utasítják vissza Simonyi-Semadam szabad királyválasztói javaslatát. Álláspontjuk az, hogy Károly megkoronázott király, törvényes koronás fő, bármikor jogosan visszafoglalhatja trónját. Ellenezik bármely törvényt a szabad királyválasztásra.

Teleki a pártértekezleten továbbra is a királykérdés megoldásának elhalasztását javasolja.

Bethlen bejelenti: ő a független nemzeti királyság híve. Telekivel együtt sem Károly király mellett, sem a szabad királyválasztók mellett nem foglal állást. El kell halasztani a döntést. Ha a párt nem így dönt, a maga részéről levonja ennek konzekvenciáját. Távozik az egyesített kormánypártból.

A pártértekezlet hatvankét szavazattal, ötvennyolc ellenében, leszavazza Bethlen–Telekit. Kettészakad a kormány is.

A Horthy–Bethlen–Teleki halogató politika bukása forog kockán a királykérdésben. Teleki felveti a nemzetgyűlés előtt a bizalmi kérdést. Kéri a királykérdés teljes kikapcsolását.

Köztudomású: ha Teleki álláspontja nem nyeri el a többséget, a kormányzó feloszlatja a nemzetgyűlést, elrendeli újjáválasztását. Valamennyi párt, Horthy–Bethlen–Telekiék is tartanak a választások kimenetelétől, ezért ha lehet, elkerülnék. Semhogy választásra kerüljön sor, a szabad királyválasztók is meghátrálnak. Tegnap még leszavazták Telekit, ma elfogadják a Horthy–Bethlen–Teleki taktikát, a királykérdés megoldásának további elhalasztását. Százkilenc szavazattal, tizenhét ellenében, Teleki miniszterelnök megkapja a bizalmat oly módon, hogy a képviselők jelentős része a szavazás előtt elhagyja az üléstermet.

Teleki nemzetgyűlési győzelme formális. Az egyesített kormánypárt ténylegesen többfelé szakadt. Nemcsak a királykérdésben. Hevesen vitatott a politikai konszolidáció, a választói jog korlátozása,

a gabonamonopólium ügye és Hegedűs pénzügyminiszter intézkedései az infláció megszüntetésére, a súlyosan deficites államháztartás költségvetési egyensúlya megteremtésére.

Teleki a nemzetgyűlési győzelmét, hogy a többség bizalmat szavaz a kormánynak, felhasználja arra, hogy váratlan taktikai fordulattal az egyesített kormánypárt tényleges szakadását megelőzve, harminchét képviselővel, köztük több miniszterrel, neves legitimistákkal, a KNEP vezetőivel együtt kilép a pártból. Így reméli elérni, hogy a legitimisták és mérsékelt kisgazdák segítségével új egyesített kormánypártot alapítson.

A kisgazdák erre nem hajlandók. Február 12-én újjáalakul a Kisgazdapárt. A királykérdésben mérsékelt többség kibuktatja a párt vezetőségéből Gömböst.

Ugyanaznap újjáalakul a KNEP is. A Kisgazdapárt nemzetgyűlési képviselőinek száma mintegy kilencven, a KNEP-képviselőké hatvan. A KNEP ekkor már teljesen legitimista párt. Elnökének a legitimisták egyik vezetőjét, Andrássy Gyula grófot választják meg.

Teleki nem lép be a KNEP-be. Pártonkívülinek jelenti ki magát. Továbbra is azon működik, hogy a KNEP-pel, a kisgazdákkal mégiscsak visszaállítsa az egységes kormánypártot. Február 11-én magához kéreti a pártok vezetőit. Az értekezleten Bethlen viszi a szót az egységes új kormánypárt megalakításáért. Javaslatát csak az egykori Bethlen–Teleki disszidensek húszfőnyi csoportja és vezetője, Klebelsberg Kunó gróf támogatja.

1921. február 12-én Gömbös beszámol tárgyalásairól az Etelközi Vérszövetség, az EKSZ vezértanácsának. Bethlen hajlandó átvenni a kormányt. Erős irredenta szellemben kormányozna. Megoldaná a királykérdést. Éspedig úgy, hogy akár személyes tárgyalással, akár más úton-módon teljesen lehetetlen helyzetbe sodorja Károly királyt Magyarországgal.

A Kisgazdapárt és a KNEP vezetői koalíciós kormányt javasolnak a disszidensekkel, de Bethlen miniszterelnöksége nélkül. Ezt a disszidensek elutasítják. Bethlen is kijelenti: ragaszkodik a pártok egységesítéséhez, egységes kormánypárt alakításához. Addig pártonkívülinek tekinti magát. A disszidensek is úgy határoznak: gróf Bethlen köré csoportosulva egyelőre megmaradnak pártonkívüli helyzetükben, és továbbra is az egységes párt megvalósításán munkálkodnak.

A Teleki-kormány hosszan tartó válságából Bethlen talál végül kiutat azzal, hogy a kormányzó nyomására a KNEP, a Kisgazdapárt és a disszidensek együttes értekezletet tartanak. Eredményeként közös nyilatkozatukban a pártok vezetői kijelentik: az ország jelen helyzetében az erős, eredményes kormányzást leginkább az egységes kormányzópárt biztosíthatja. A cél lehető elérésére megalakítják a kormányt támogató pártok szövetségét. Hogy az együttműködésük lelkileg, tárgyilag minél szorosabb és egységesebb lehessen, a pártok elnökségéből Teleki kormányelnök vezetésével közös tanácsot alakítanak.

Bethlen–Teleki ily módon hidalja át azt a súlyos politikai kudarcát, hogy a többfelé szakadt kormánypártot nem tudják feltámasztani. A pártok vezetői viszont a pártszövetség megalakításával veszik tudomásul, hogy a Horthyval mind szorosabban együttműködő Bethlen–Teleki csoport tőlük továbbra is a párt egységesítését, egységes kormányzópárt létesítését követeli. Azért, mert Bethlen–Teleki a sokfelé húzó ellenzékkel nem tudná megvalósítani célját, a fehérterrorista, konszolidált diktatúrát.

A Bethlen–Teleki pártszövetséggel szemben megalakul a Liberális Blokk. A Blokkhoz az Országos 48-as Függetlenségi Párt, a Keresztényszocialista Gazdasági Párt, néhány párton kívüli képviselő és néhány közéleti tisztséget betöltő személy tartozik. Programjába veszi a közszabadságok kivívását, a politikai berendezkedés újjáépítését a nyugati demokrácia szellemében.

A Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetői, miután sorozatosan és sikertelenül egyezkednek hol a legitimistákkal, hol a Kisgazdapárttal, több ízben Horthyval, most a Liberális Blokkal tárgyalnak. Megalakítják a Polgári Pártok és Munkások Szövetségét, amely a kormánnyal szemben ellenzék. A kommunizmus ellen a kormánnyal együttműködésre kész polgári elemek és a szociáldemokraták politikai szövetsége.

A *Népszava* arról ír: a Szociáldemokrata Párt a Polgári Pártok és Munkások Szövetsége révén akar újból szélesebben bekapcsolódni a politikai életbe. A cikk, a kormányhoz fordulva, a megértés és megbocsátás politikájának szükségességét hangsúlyozza. Enélkül nem lehet remélni befelé a békét, az összefogást, a termelő erők akcióba lépését, s kifelé lehetetlen enélkül a politikai megértés. A Szociáldemokrata Párt a Polgári Pártok és Munkások Szövetségéhez csatlakozásával feladja a már több mint egy éve tartó politikai passzivitás álláspontját. Feladja, mert az uralmon levő politikai

pártnak mindenképp kedvére való volt – írja a *Népszava* –, hogy egyik legkeményebb politikai ellenfele, a Szociáldemokrata Párt félreállt a küzdelem teréről. A passzivitás politikai párt számára sohasem lehet cél, csak eszköz magasabb célok elérésére. E magasabb cél az, hogy a Polgári Pártok és Munkások Szövetsége révén komoly politikusok, tényleges erőt jelentő társadalmi rétegek, a közéletben súllyal bíró személyiségek fognak kezet a munkásosztállyal a legégetőbb közéleti bajok rendezésére . . .

A valóságban a szervezett munkásság tömegei eddig sem maradtak passzívak. Szívós, kitartó küzdelmet folytattak, hogy megőrizzék és erősítsék szervezeteiket. A kommunisták mindenütt igyekeztek ott lenni e harcokban, s épp a Szociáldemokrata Párt passzivitása gyengítette e küzdelmet.

A Tanácsköztársaság bukását követően a Kommunisták Magyarországi Pártja a proletárdiktatúra jelszavával küzd a Horthy-diktatúra megdöntéséért. Véleménye eddig az volt, hogy a szocialista forradalom mint közvetlen stratégiai cél azzal a feltételezéssel párosul, hogy az ellenforradalom nem tudja megszilárdítani uralmát, s az európai szocialista forradalom rövid időn belül ismét hatalomra segítheti a magyar proletariátust. 1920 végétől érvényesül azonban az európai forradalmi hullám gyengülő tendenciája: a horthysta kormányzat lassú erősödése, konszolidációja. Egyre kétesebbé teszi ez az új forradalom közeli lehetőségét Magyarországon. Napirendre kerül a KMP eddigi taktikájának felülvizsgálata. Ennek során komoly nézeteltérések keletkeznek az Ideiglenes Központi Bizottságban és a párt emigrációs szervezeteiben.

Az illegális pártépítés és a politikai taktika kérdésében két ellentétes felfogás alakul ki. Képviselői egyrészt Kun Béla, másrészt Landler Jenő köré csoportosulnak. A viták során a párt emigrációs szervezeteiben két frakció alakul.

A Kun Béla köré csoportosuló frakció a Horthy-rendszer gyöngüléseként értékeli az ellenforradalmi erők jelentős részének konszolidációs politikáját, a Bethlen–Teleki csoportét csakúgy, mint a legitimistákét. Reméli a Horthy-rendszer közeli megdöntésének lehetőségét, és illegális tömegpárt létrehozását sürgeti. Alábecsülve a hazában máris megindult illegális munkát, a kommunista tömegpárt létesítése érdekében javasolja a kommunista emigráció és a Szovjet-Oroszországban maradt, ott a Bolsevik Párt tagjaivá lett hadifoglyok tömeges hazaküldését.

A Landler Jenő körül kialakuló frakció nem azt a következtetést

vonja le az ellenforradalmi konszolidációs törekvésekből, hogy közeli a Horthy-rendszer összeomlása. Szerinte a konszolidáció a fehérterror törvényesített formája, a Horthy-rendszer erősödésére vezet. Emiatt a pártépítésben a lassú, szívós munka, nem a tömegpárt korszaka következik. Ilyen helyzetben helytelennek, veszélyesnek tartaná az Oroszországban élő hadifogoly kommunisták és a kommunista emigránsok hazaküldését.

A tömegpárt vitatott kérdéséből adódik a két frakció heves ellentéte a kommunisták munkájáról a Szociáldemokrata Pártban és a szakszervezetekben. Magyarországon ez tulajdonképpen közös szervezet. A fehérterror súlyos körülményei között a kommunisták e szervezetekbe húzódnak, végzik ennek leple alatt agitációs szervező munkájukat.

A Landler-frakció az illegális pártépítő munkát a szakszervezetekben és a Szociáldemokrata Párt baloldali ellenzékére támaszkodva igyekszik fejleszteni.

A Kun-frakció attól tart: ha a kommunisták a legális szervezetekben a Landler-frakció felfogása szerint dolgoznak, és nem lépnek fel ezekben is önálló illegális politikai erőként, a Kommunista Párt feloldódik a Szociáldemokrata Pártban és a szakszervezetekben. A Kun-frakció javasolja: a Kommunista Párt kezdjen harcot a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek szervezeti különválasztásáért. A kommunisták tagadják meg a szakszervezeti járulékkal együttesen fizetendő szociáldemokrata párttagsági díj fizetését. A Kun-frakció ily módon a két szervezet különválasztásával reméli lehetségesnek, hogy a KMP elhódítsa a Szociáldemokrata Párttól a szakszervezetek vezetését.

A Landler-frakció időszerűtlennek és elhibázottnak tartaná a szakszervezetek és az SZDP különválasztását. Szerintük ennek követelésével a kommunisták önelhatározásból kiszorulnak a szakszervezetekből, elszakadnak a ténylegesen élő, tevékenykedő tömegmozgalomtól. A KMP használja ki tehát maximálisan a szakszervezeti legális munka lehetőségeit, erősítsék ezekben a máris meglevő hadállásaikat. S minthogy a konszolidációval Budapesten csakúgy, mint vidéken, erősödnek a szakszervezetek, ezekben a kommunisták hozzanak létre illegális kommunista csoportokat.

A Kun-frakció szerint Landlerék felfogása a szakszervezetekben végzett munkáról erősítené a KMP-nek a legális szervezetekben való feloldódása máris fennálló veszélyét; gátja lenne a tömegpárttá alakulásnak. Landlerék azt állítják, hogy a Kun-frakció felfogása

szektás elzárkózásra vezet. Nem eredményezi a KMP tömegpárttá alakulását.

A lényeges kérdések elvi vitáját a frakcióharc sok káros elemmel terheli. Az emigrációban bármennyire éles a két frakció vitája a magyarországi illegális munkáról, ennek visszhangja alig jut el a magyarországi kommunistákhoz. Az illegális munka feltételei oly súlyosak, halálos ítélet jár érte, hogy a Bécsből hazatérő kommunisták még ha odakint Kun- vagy Landler-frakciósok is, itthoni törekvéseiket egyetlen szempont vezérli: a Kommunista Internacionálé szellemében mindenekelőtt megalapozni a KMP-t, hogy egyáltalán létezzék, gyökeret verjen, erősödjék.

Ez ellen irányul a nemzetgyűlés által 1921. március 14-én egyhangúlag elfogadott 1921. III. sz. törvény, a Kommunisták Magyarországi Pártja törvényen kívül helyezéséről, illetve a haladó szellem és a forradalmi mozgalmak intézményes üldözéséről.

Az 1921. évi III. sz. törvény szerint: aki az állam és társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására vagy megsemmisítésére, különösen valamely társadalmi osztály kizárólagos uralmának erőszakos létesítésére irányuló mozgalmat vagy szervezkedést kezdeményez vagy vezet, büntettet követ el. Büntetése tíz évig terjedhető börtön, súlyosabb esetekben halálbüntetés.

Úgyszólván e törvényre válasz az Andics Erzsébet vezette illegális szervezkedés röplapja. 1919. augusztus óta egyike ez a párt első hazai, nyomdában készült illegális kiadványainak. Jellemzően ismerteti a magyar munkásosztály és az ország helyzetét, a Kommunisták Magyarországi Pártja harcát. Hirdeti az új proletárforradalmat:

– A proletariátus nem várhat, nem tűrhet tovább. Magyarország munkássága a maga vérén, saját kínján tanulta meg, hogy csak két út van: választhatja a burzsoázia kapitalista uralmát és evvel együtt Horthyt s a gyilkosok vadállati különítményeit, a börtönt, korbácsot, derest és akasztófát, és választhatja a proletariátus szocialista uralmát, amelyhez csak a forradalmon és diktatúrán át vezet a harc és kitartás útja . . .

Amikor rövidesen letartóztatják a röplap kiadóit és terjesztőit, a *Proletár* cikke arról számol be: száztíz évi fegyházat osztott ki a rögtönítélő törvényszék Andics Erzsébet, Vas Zoltán, Berei Andor, Polonyi Ferenc, Szántó Lajos, Ferenc József, Tatár Ferenc, Horváth Imre, Fehérváry Miklós vádlottak között. Valamennyien fia-

tal emberek... A kommunista forradalom meg fogja menteni és kárpótolni azt a fiatalságot, amely hősies áldozatkészséggel vetette rá magát a halálra öregedett kizsákmányolás kárhozatos uralmára.

6

1921 tavaszán az antanthatalmak ismét egységben lépnek fel a Németországban és Magyarországon felülkerekedő szélsőséges revansista irányzatokkal szemben. Céljuk a versailles-i békerendszer érvényesítése, a győztes államok közös európai politikájának folytatása.

Magyarország körül szorosabbra húzódik a szomszédos államok gyűrűje. Románia még nem tagja a Franciaország által támogatott kisantant-szövetségnek, közvetve mégis részese, minthogy ekkor kezdődnek a Horthy-Magyarország ellen irányuló csehszlovák–román és jugoszláv–román katonai tárgyalások.

Franciaország joggal tart Németország megerősödésétől. A hétmillió lakosú Ausztriában annyira erősödik a nagynémet befolyás, hogy csatlakozásról beszélnek. Károly király sikeres visszatérése a magyar trónra most nemcsak a legitimistákat bátoritaná Ausztriában, hanem gyengíteni az Anschluss-mozgalmat is.

Franciaország reméli, hogy – a németekkel szemben – megnyeri tervének Angliát és Olaszországot. A Habsburg-támogatás tervét persze titokban tartják, mert számolnak a Magyarországgal szomszédos országok ellenállásával. Franciaország mérlegeli a horthysta szabad királyválasztó körök készülődését is, nehogy Magyarországon idő előtt köztudomású legyen a Habsburg-uralom visszaállításának francia érdekeltségű terve. A francia külpolitika legfőbb képviselője az új miniszterelnök, Briand, és a francia nagyvezérkar.

Károly király a sógorától, Sixtus hercegtől értesül arról, hogy Briand miniszterelnök egy beszélgetés során kijelentette: Ha a császár visszatér Magyarországra, királlyá nyilvánítja magát, és ez befejezett ténynek tűnik, ezt sem Franciaország, sem Nagy-Britannia nem ellenezné.

Nagy nemzetközi összeköttetései révén a Vatikán is ösztönzi IV. Károly újbóli trónra ültetését. Itthon azonban még a papság legfőbb vezetői is kételkednek a sikerben. Rott püspök, a Habsburg-

restauráció egyik legfőbb magyarországi szervezője írja bizalmas levelében Csernoch hercegprímásnak: „Károly király visszatérésének hiányzik az az alapja, amely nélkül az ilyen vállalkozás majdnem egészen biztosan meghiúsul: tudniillik a népnek eleven, nyílt, általános és heves vágyakozása. Néhány embernek az óhaja bajosan hoz eredményt."

Csernoch hercegprímás is így véli, amikor válaszolja őfelségének: „Nekünk, akik örömmel várjuk felségedet, mindent el kell követnünk, hogy a népet felséged eljövetelére előkészítsük, mert annyi bizonyos, hogy minél tovább tart felséged távolléte, a nép annál inkább elszokik a királytól." Sietteti ezért őfelsége visszatérését.

Őfelsége titkára – Werkmann – viszont azon alázatos szóbeli kérelemmel járul a császár elé: ejtse el a visszatérés közeli tervét. Nem sikerülhet szándéka, mivel terve arra épül: amint meglepetésszerűen visszaérkezik Magyarországra, Horthy abban a pillanatban elhagyja a királyi várat... Nem fog távozni! – figyelmeztet Werkmann. – Akkor pedig a nagyhatalmak kiűzik Magyarországról őfelségét és vége minden reménynek, hogy ismét a trónra kerülhet. Mert ha egyszer már felbolygatta a Habsburg-uralom helyreállításának ellenségeit, ezek nem nyugszanak, amíg megvalósítása elé elháríthatatlan akadályokat nem gördítenek.

Őfelsége mostani kísérletét Werkmann amiatt is ellenzi, mert ha feltételezi is, hogy Franciaországnak tényleg érdeke a Habsburgok támogatása, úgy véli, nyilvánosan nem állna ki mellette. Franciaországnak – érvel Werkmann – igen bonyolult a kapcsolata Angliával. Nem nézi jó szemmel a francia külpolitikát. Olaszország, mint ahogyan eddig is, Anglia külpolitikája mellé áll. Segítséget Franciaország csak a kisantantnál találhat Anglia ellen. Ezek azonban ellenzik a Habsburg-ház helyreállítását, és éppen Franciaország segítségét fogják kérni ellene. Akkor nem tehet mást, támogatni kénytelen a kisantant szövetséget. Magyarországnak pedig legalább Franciaország passzivitására kell számítani, hogy a Habsburg-uralom helyreállításának viharát kiállja. Egyhamar Magyarország gazdasági viszonyai sem javulnak meg, amíg végül a derék magyar nép – magyarázza Werkmann – azt kérdi majd csalódottan: miért kell katona fiainak szemközt kerülnie a kisantanttal! De most Őfelsége abba a kellemetlen helyzetbe is kerülne: állást kellene foglalnia Nugat-Magyarország átadása kérdésében Ausztria ellen. Őfelsége tehát most semmiképp se térjen vissza Magyar-

országra. Viselje e terheket Horthy kormányzó, akitől őfelsége különben sem várhat sokat . . .

A császár itt megszakítja Werkmann szavait. Nem engedi – úgymond – a tengernagyról azt állítani, hogy megszegi a neki tett esküjét. – Ezt fogja tenni! – folytatja Werkmann. – Mert nem az otrantói tengeri csata Horthyja kormányoz jelenleg Magyarországon. Ez az a Horthy Miklós, akit Gömbös és társai formáltak. Mint tengerész következetes és bátor volt a hajóján. Otthon volt . . . Ez a Horthy engedelmeskedne a legfelsőbb hadúr minden parancsának. Hűségében sohasem ingadozna. Ez a Horthy azonban meghalt, amidőn kormányzóként bevonult a budai hegyen álló királyi várba. A kormányzó bizonyára így is biztosítaná őfelségét hűségéről, talán még el is hinné, amit mond. De nem a hűségről van szó. Horthynak nincsenek politikai ismeretei és tapasztalatai. A politikusokkal szemben csődöt mond a parancs. A királyi vár nem hadihajó . . . A kormányzó nem tud megszabadulni azoktól, akik a hatalomhoz hozzásegítették . . . Nem cselekszik, csak megállapításokra szorítkozik időnként. Adott esetben pedig azt fogja tenni, amit a kamarilla szuggerál vagy parancsol neki.

A király nem hallgat Werkmann figyelmeztetésére. Folytatja titkos előkészületeit.

Harminchárom éves. Két évnél valamivel tovább volt uralmon. Az 1918-as őszi forradalom elkergette. Átlagember. Szerény, szorgalmas. Nem nevelték császárnak. Sorozatos családi tragédiák nyomán váratlanul lett uralkodó. 1918 óta jólétben él Svájcban, de nem tud beletörődni abba, hogy magánember. Ausztria és Magyarország főúri legitimistái sem engedik, hogy azzá legyen. Visszahívják, visszavárják. Pártokat szerveznek annak érdekében, hogy uralmával visszaállítsák a forradalom előtti, régi rendet.

A Pranginsba érkező összes bizalmas jelentésből, de a napilapok cikkei nyomán is úgy látja: Magyarországon a helyzet megérett a cselekvésre. A legitimisták sürgősnek tartják a szabad királyválasztók félreállítását; a kezükben levő nemzetgyűlés felszámolását. Ezt csakis a király sikeres hazatérésével hajthatnák végre. Meg kell előzni Gömbösékét, nehogy puccsal kimondják a Habsburgok trónfosztását. Megválasszák Horthyt nemzeti királlyá, vagy esetleg a fiatal Albrecht főherceget, összeházasítván őt Horthy leányával.

Sőt a kisgazdák összefoghatnak a legitimisták ama szárnyával, amely József főherceget jelölte a trónra.

Károly király ilyen körülmények között sürgősnek látja, hogy

elinduljon ugyanazon feltételek alapján, amelyekről tavaly ősszel külön levélben értesítette a legitimisták politikai vezetőit és Horthy kormányzót.

1921 március 24-én hagyja el Pranginst. Felesége, Zita királyné állítólag azzal búcsúzik tőle (ha csak legenda, akkor is jellemző a nem nagy akaratú királyra), hogy semmi elérzékenyülést és gyengeséget ne tanúsítson Magyarországon. – Isten kegyelméből a császáruk vagy! Nem arra születtél, hogy a svájci kertekben fogócskázz a fiaiddal!

Személyi titkára, Werkmann sem tud távozásáról. Egy svájci kolostor rendfőnöke intéz mindent. Sanguez névre szóló spanyol útlevelet szerez számára. Szerzetest ad mellé kísérőnek. Károly némileg a külsejét is elváltoztatja, hogy fel ne ismerjék. Fél Európát bejárva, Franciaországon és Németországon keresztül, vasúton jut el Bécsbe. Éjfél után felébreszti bizalmi emberét, Erdődy grófot. A gróf rémülten ismeri fel látogatójában őfelségét, mert őt figyelteti az osztrák rendőrség. Másnap kora délelőtt Erdődy gróf beutazási engedélyt szerez Magyarországra – Sanguez állampolgárnak.

Erdődy viszi a királyt bérautón a magyar határra, Pinkafőre. Innen kétfogatú hintón jutnak el Szombathelyre. 1921. március 26-án késő este érkeznek meg gróf Mikes János püspökhöz. Alig hiszi el a püspök, hogy tényleg a király áll előtte.

Még a legközvetlenebb hívei sem tudnak érkezéséről – mondja a király. – Ő akarta így, nehogy híre terjedjen a dolognak, és Ausztriában letartóztassák. Magyarországon a húsvéti ünnepek miatt nem ül együtt a nemzetgyűlés; ez a körülmény hasznára lehet. Egyetlen lapra tesz fel mindent, bár meggyőződése, hogy puszta megjelenésével övé a hatalom.

Mikes püspök vendége Vass József katolikus pap, a teológia tanára, a Teleki-kormány kultuszminisztere. Bemutatásakor őfelsége miniszternek szólítja, mire Vass megjegyzi, meghajolva: – Csak voltam miniszter, felség! Amikor a koronás király az országban tartózkodik, csak az lehet miniszter, akit ő nevez ki.

– Elfogadja tőlem a miniszterséget?

– Örömmel – hangzik a válasz.

Őfelsége megtudja: Teleki miniszterelnök is a közelben tartózkodik a legitimista Sigray Antal iványi birtokán. A püspök hívására Teleki és Sigray a szombathelyi püspök palotájába sietnek. Amikor Teleki megtudja, hogy őfelsége Magyarországra érkezett, döb-

benten kiált fel: – Nagy szerencsétlenség! Korán jött haza! Tudnak-e már mások is a megérkezéséről?

Azért kérdezi, mert első gondolata: legjobb lenne, ha őfelsége, ahogy jött, titokban visszautazna Svájcba. De ez már lehetetlen. Mikes püspök felvilágosítja: itt tartózkodik őfelségénél Lehár ezredes, Nyugat-Magyarország katonai parancsnoka. Fegyveresen is kész támogatni a trónfoglalást. Találkozott már őfelsége Lingauer Albinnal, Kőszeg képviselőjével is.

Teleki–Sigray megérkezésével a király kora hajnalban rögtönzött értekezletet tart. Kérette az urakat – mondja –, hogy trónja visszafoglalásáról meghallgassa véleményüket. Megmagyarázza, hogy a franciák bátorították e lépésre, de nem nevezi meg legfőbb támogatóját, Briand francia miniszterelnököt. Itt van tehát Szombathelyen, hogy innen elindulva, visszavegye Horthy kormányzótól a törvényes királyi hatalmat.

A király minden szavából kiérződik bizalma a kormányzó iránt. Pedig többen figyelmeztették: ne számítson Horthy hűségére. Mások azt közölték vele: Horthy személy szerint hű hozzá, de környezete kedvezőtlenül befolyásolja. Őfelsége ennek ellenére reméli: most, hogy személyesen tárgyalhat vele, Horthy megerősödik hűségében és újbóli trónfoglalása elől elhárít minden akadályt.

A rögtönzött értekezleten Telekié a döntő szó. Eddig a trónfoglalás elhalasztása és Horthy tartós kormányzósága mellett foglalt állást. Most, hogy a király, a franciák támogatására hivatkozva, váratlanul megérkezett, beletörődik a megmásíthatatlanba. Vállalja a közvetítést a király és Horthy, a legitimisták és a szabad királyválasztók között. Úgy véli: az új helyzetben Horthy bizonyára átadja a hatalmat őfelségének. Neki legalábbis mindig azt mondotta: ha eljön az ideje, így cselekszik. Teleki mégis tart a szabad királyválasztó körök ellenséges állásfoglalásától, a polgárháború veszélyétől. A belpolitikai nyugtalanság felbátoríthatja a kisantantot és a beavatkozásra, az ország megszállására.

Mérlegelni kellene ezért őfelségének – ismétli Teleki –, nem lenne-e mégis célszerűbb, ha átmenetileg visszatérne Svájcba? Ez esetben is előbb Budapestre kellene utaznia Horthyhoz – válaszolja a király. Ausztrián át ugyanis nem térhet vissza. Felismerik, letartóztatják. Ha Budapestre utazik, el lehetne kerülni, hogy Szombathelyről történjék a közlés őfelsége megérkezéséről, és hogy puccsról beszéljenek.

Teleki vállalja: felelős miniszterelnökként előresiet Budapestre

a hírrel. Lehár ezredes ellenzi. A király maradjon Szombathelyen. Hívja ide tárgyalni a kormányt, a kormányzót. Itt, Szombathelyen az ő katonai hatalmában lennének. Ha egyedül utazik őfelsége Budapestre, csak magánemberként jelenhet meg.

Lehár ezredes a kisantant közbelépésére vonatkozóan sem osztja a miniszterelnök aggodalmát. Akkor fenyegetne részükről komoly veszély, ha őfelsége trónfoglalása nem a magyar hadsereg teljes egységével történnék. Ugyanezt tartja az ország belbékéjének megőrzéséről. Mindennek előfeltétele, hogy a hatalomátvétel Horthyval egyetértésben történjék. Neki személyesen mondotta nemrég Horthy: köpjék szembe őt, ha valaha is más lenne, mint őfelsége engedelmes katonája.

A király ha mégis úgy döntene: nem rendeli a kormányt Szombathelyre, hanem egyedül utazik Budapestre, tegye ezt a legnagyobb titokban – tanácsolja Lehár. Horthy és környezete sohasem bocsátaná meg, ha Szombathely és nem Budapest lenne őfelsége újbóli trónfoglalásának kiindulópontja. Legyen Horthyé a dicsőség, hogy őfelségét visszahelyezi jogaiba. Ezután királyhű kormányt kell kinevezni, Teleki vagy Sigray miniszterelnökségével. Sigray vállalná azonnal.

A hajnali tanácskozás többi résztvevője Teleki véleményét fogadja el. Őfelsége azonnal induljon Budapestre. A király előbb kiáltványt intézne a magyar nemzethez. Vass minisztert kéri, legyen szíves leírni, amit németül diktál, mert jobban fogalmaz németül, mint magyarul. De hosszadalmas a fogalmazás: idő hiányában egyelőre elhalasztják a felhívás megírását. Majd Budapesten – gondolják.

Március 26-án, húsvétvasárnap reggelén hat órakor Teleki és Vass miniszter autóba száll. Másfél óra múlva követi őket a király. Sigray kormánybiztos és vele Lehár ezredes két tisztje kíséri.

Amikor délután két óra tájt őfelsége megérkezik a budai Sándor palotába, a miniszterelnökségre, meglepetésére Teleki még nincs ott. Később kiderül, kerülő úton jöttek, két defektjük volt.

Sigray vállalja: amíg Károly király átöltözködik a Lehár ezredestől kölcsönzött magyar tiszti egyenruhába, értesíti Horthyt.

Emlékirataiban Horthy így rögzíti őfelsége érkezését: Éppen ebédnél ült családja körében, amikor Magasházy őrnagy, a szárnysegédje belépett. Jelentette: Sigray Antal gróf igen fontos ügyben kéri meghallgatását. Nyomban fogadta ... Sigray azzal a váratlan közléssel lepte meg, hogy Károly király őfelsége Budapestre érke-

zett. A miniszterelnökségen várja. Kéreti. Azonnal tisztán állt előtte – írja Horthy –, hogy őfelségének ez a lépése igen szerencsétlen következményeket vonhat maga után, s megkérdezte Sigrayt: az ő műve-e ez a vállalkozás? Sigray tagadóan válaszolt. A király váratlanul jelent meg Szombathelyen. Horthy felkérte ezután Sigrayt: siessen vissza a miniszterelnökségre, hívja meg nevében a királyt, jöjjön a várpalotába.

Sigray csaknem biztosra veszi, hogy a kormányzó hűségére nem lehet számítani. Különben elébe sietett volna őfelségének. Nem várná el, hogy ő jöjjön hozzá a várba. A leghatározottabban arra kéri ezért őfelségét, legyen nagyon energikus Horthyval szemben.

Horthy attól tart, hogy jelentős katonai erő áll őfelsége oldalán. Találkozásukig időt akar nyerni a sürgős ellenintézkedésekre. Szárnysegédje, Magasházy útján hívatja Gömböst. Mozgósítja leghűségesebb csapatait, a különítményeket. Berendelteti magához ezek parancsnokait: Prónayt és Ostenburgot. Hívatja a hadsereg vezérkari főnökét, Berzeviczy tábornokot.

Prónay írja naplójában: Rantzenberger százados, aki őt zászlóaljánál mint rangidős helyettesítette, tudatta vele, hogy nagy baj van, Károly király megérkezett. Jelenleg a várban, a kormányzó úrnál tartózkodik. Kormányzói parancsra a zászlóaljat máris készenlétbe helyezte. – Prónay az első pillanatban rémhírre gondol, illetve helyettese elmezavarára. De amikor a továbbiakban azt is jelentik, hogy a kormányzó sürgősen várja, azonnal kocsiba ült, a várba sietett.

Horthy riadóztatja a kormányzói testőrgárdát is. Parancsnoka, Görgey százados és a kormányzó szolgálatában levő tiszti környezet parancsnoka, Fischer őrnagy, talpig fegyverben járul a kormányzó elé: halálig hűek hozzá. Kérik: tartsa magát a nemzetnek tett esküjéhez: ne adja át a királynak a hatalmat.

Fontos szerephez jut Bethlen is. Ezekben az izgalmas órákban Gömbös Gyula a Margitszigeten tartózkodik. Itt kapja meg Bethlen üzenetét: a király Budapestre érkezett, jöjjön azonnal a várba. Gömbös pillanatig sem késlekedik. Első útja a Nádor laktanyába, Prónay különítményéhez vezet. A legénység már riadókészültségben áll. Gömbös intézkedik, hogy mindenütt állítsanak a várban őrszemet, majd a kormányzóhoz siet.

Nincsen semmilyen feljegyzés, visszaemlékezés, hogy hol található közben Bethlen. Minden illetékes úgy sejti: miután továbbította a kormányzó üzenetét Gömbösnek, Horthyné társaságában a vár-

ban várja a fejleményeket. Kétségtelen: a kormányzó Bethlen nélkül nem cselekszik a mostani nehéz helyzetben. Ezt a továbbiakban Horthy is elismeri. Jellemző azonban Horthy magatartására, hogy mint mindig a döntő kérdésekben, Károly király hatalomátvétele tekintetében is folytonosan ingadozik, hol Bethlen óvatosan mérséklő, hol Gömbös szélsőséges tanácsára hallgat, hol őfelségére, amikor éppen vele beszél.

Emlékirataiban Horthy is megörökíti e találkozást. Őfelsége gyalog jött át a várpalotába. Nem látta őt a végzetszerű nap óta, amikor – két és fél évvel ezelőtt – Schönbrunnban megtette fájdalmas jelentését a flotta átadásáról és felmentését kérte flottaparancsnoki tisztsége alól. Őfelsége akkor is, mint általában minden korábbi alkalommal, jóakaratát tanúsította iránta. És most egymást átölelve mennek a kormányzói dolgozószobába... Nem kellett hosszan gondolkodnia, mit mondjon őfelségének – írja. – Egyetlen kivezető út kínálkozott: Károly a lehető legsürgősebben térjen vissza Svájcba. S hogy erre őt jószóval rábeszélje vagy rákényszerítse...

Őfelsége, kinek szokása, hogy a nagyobb eseményeket feljegyzi, másként rögzíti találkozásukat. Amikor megérkezett a királyi kastély bejáratához, Magasházy szárnysegéd várta, és a kastély egyik jéghideg termébe vezette. Itt szándékosan várakoztatta. Innen a saját szobájába kísérte, ahol már több tiszt várakozott... Megadják a királynak kijáró katonai tiszteletet, de észrevenni rajtuk, hogy tekintetük aggódó és ellenséges. E pillanatban megjelenik Horthy. Zavara elárulja izgalmát. Dolgozószobájába kíséri, amely egykor az övé volt. – Nagy szerencsétlenséget hoz felséged – jelenti ki Horthy.

Jellemző, hogy a tárgyalás németül folyik. Mindketten jobban beszélnek németül, mint magyarul. Károly király annak a kívánságának ad kifejezést – írja Horthy –, hogy ismét törvényes jogaiba óhajt lépni. Ő ekkor biztosította őfelségét: kormányzósága legszerencsésebb befejezésének tekintené, ha a koronás királyt, akinek jogait nemcsak elismeri, hanem megvédeni is kész, visszahívhatná a trónra. Mint a múltban, ő a jelenben is változatlanul az uralkodónak tett eskühöz ragaszkodik: nem a jelenlegi állásához, a kormányzósághoz. Őfelségének azonban figyelembe kell vennie: mihelyt a hatalmat átvenné tőle, a szomszédos kisantant államok jól felfegyverzett hadseregei azonnal átlépnék a határt. Semmit nem állíthat velük szemben, mert nincs megfelelő hadserege. Őfelségének akkor mindenképpen vissza kell térnie Svájcba, de Magyarország itt maradna megszállva, aminek következményeit senki sem láthatja elő-

re... Egyben arról biztosítja őfelségét, a magyarországi birtokai érintetlenek, ezek jövedelme rendelkezésére áll.

Károly király másként számol be minderről. Megpróbálta eloszlatni Horthy mindennemű aggodalmát, majd kijelentette: szó sem lehet arról, hogy visszatérjen Svájcba. Ha akarná sem tehetné, hiszen minden hidat felégetett maga mögött. Megköszöni ezután Horthynak, hogy távollétében megőrizte hozzá való hűségét, hogy kormányozta az országot. Biztosítja: szolgálatait soha el nem felejti. Majd újból felszólítja: adja át neki a hatalmat. Horthy nem ad egyenes feleletet. Afelől érdeklődik: a hatalom átadásával miként alakulna az ő személyi helyzete? Károly király kijelenti: amennyiben önként átadja neki a hatalmat, természetesen igen magas hivatal várja. A jobb keze lesz, kitünteti. Horthy megkérdezi: mi lenne ez a személyi kitüntetés? Őfelsége biztosítja: kinevezi Otranto hercegévé. A kormányzó csak ezután beszél arról, hogy őfelsége visszatérése belpolitikai komplikációkra vezethet. Forradalomtól tart. Megtörténhet – mondja – az is, hogy Albrecht főherceg és József főherceg csatlakozik az ellenzékhez.

A király pontról pontra elhárítja Horthy aggodalmait. Elmondja neki mindazt, amit a franciák támogatásáról már Szombathelyen is közölt a jelenlevőkkel, a rögtönzött értekezleten. Kijelenti: új kormányt kíván alakítani. Horthy erre azzal válaszol: – Felséged nem talál miniszterelnököt, a hadsereg megbízhatatlan; vérontásra kerül sor. – Károly király, aki Sigraytól ígéretet kapott, hogy átvenné a miniszterelnökséget, megnyugtatja Horthyt. A kormányalakítás nem lehet probléma; vérontásra sem kerül sor. Ismeri a magyarok hagyományos királyhűségét. Majd ismét felszólítja Horthyt, adja át a hatalmat.

Horthy újból alkudozni kezd. A hatalom átadása esetén biztosítékot kell kapnia, hogy ő marad a hadsereg főparancsnoka. Károly király azt feleli: ennek semmi akadálya, amennyiben őt elismeri legfőbb hadurának.

Horthy egyre növekvő személyi igényeiből a király azonban most már úgy látja: a kormányzó komédiázik, éspedig nagyon rosszul. Horthy folytatja: ha akarná, sem tudná átadni a hatalmat, mert esküt tett a nemzetgyűlés előtt. A király erre megjegyzi: elsőnek neki tett esküt. A királynak tett eskü már érvénytelen – feleli Horthy. Őfelsége azzal érvel, hogy a nemzetgyűlés előtt tett esküt nem szabad a királlyal szemben értelmeznie. Azzal, hogy ő az ország földjére tette lábát, helyreállt a jogfolytonosság. Jelenlétében a kor-

mányzói felelősség megszűnt létezni, minthogy Magyarország még mindig királyság.

Horthy hallgat, mire Károly király izgatottan mondja: a vonakodás forradalomhoz vezet. Magyarország állami életét súlyos megrázkódtatás fenyegeti . . .

Károly király feljegyzése szerint a kormányzó – közvetítő megoldásként – kifejti, Lehár hadtestével visszafoglalhatná inkább a jó, öreg Bécset. Ő minden eshetőségre számítva már elkészítette Ausztria megszállásának katonai tervét. Bécs visszafoglalásával őfelsége előtt nyitva lenne az út mindenhova. Diadalmenetben jöhetne Budapestre. – Újból megvalósulna ezzel a mi kedves Ausztria–Magyarországunk – mondja Horthy.

A tervvel Horthy csapdát állít a királynak. Azt szeretné, ha Károly nem Magyarország, hanem Ausztria miatt keveredne vitába a nagyhatalmakkal s a kisantanttal. Ha mégis a király kerekedik felül, ő ráér csatlakozni hozzá.

Horthy hiába bizonygatja, hogy vezérkara alaposan kidolgozta Ausztria és mindenekelőtt Bécs elfoglalása tervét. Őfelsége nem ért vele egyet. Közli: nem azért érkezett Magyarországra, hogy Lehár ezredes csapatainak élén bevonuljon Bécsbe. Ő nem ausztriai trónfoglalásról tárgyal most Horthyval. Magyarországot követeli vissza . . .

Horthy ezek után néhány pillanatra kilép a dolgozószobájából, hogy ebédet rendeljen a királynak, aki még nem is reggelizett. Gömbös már az előszobában várakozik. Amikor kinyílik az ajtó, és kilép a kormányzó, Gömbös utat tör magának az izgatottan tárgyaló csoportban. Megáll Horthy előtt:

– Főméltóságú uram! Főméltóságodat már egy évvel ezelőtt figyelmeztettem erre a veszedelemre. Most még csak azt akarom hozzátenni: a királynak lehetetlenség volt a maga elhatározásából rászánnia magát erre a lépésre. Egészen bizonyos, hogy voltak, akik lelkiismeretlenül és az ország veszedelmére sugalmazták ezt az utat neki . . .

Gömbös szavaira előlép gróf Sigray Antal, és kérdi Gömböstől: miért jött, és ki hívta ide? Gömbös keményen csak ennyit felel: – Engem nem hívtak, én jöttem. A kötelességemet teljesítettem. És vegyék tudomásul az urak, hogy a Nádor-laktanyában fegyverben áll a Prónay-zászlóalj . . .

Horthy egyetlen szóval sem csitítja Sigrayt, Gömböst. Visszatér dolgozószobájába. Közvetlenül ezután érkezik meg Teleki. Be akar

menni Horthy dolgozószobájába. Magasházy szárnysegéd visszatartja. A kormányzó megtiltotta: bárki is zavarja tárgyalását a királlyal.

Őfelsége és Horthy vitája egyre hangosabb. A király úgy véli: a hadsereg melléje áll. Horthy kijelenti: őfelségének fél százalék esélye sincs erre. Mert ő agyonlövet minden tisztet, aki a kormányzóra tett esküjét megszegi.

Károly király szerint Horthy e kijelentésével eldöntötte a vitát. Szembeszáll vele, megakadályozza a trónfoglalást. E perctől a király csak a legnagyobb önuralommal képes a tárgyalást folytatni, hogy valami módon mégis megszabadítsa az országot Horthytól. Azt kérdezi tőle:

– Tehát kitart álláspontján, én az enyémen. Mit tesz most? Fogságba ejt?

Horthy a földre szegezi tekintetét, majd kényszeredett nevetéssel válaszol: nem tartóztatja le.

Károly király ekkor újból arra emlékezteti Horthyt, mi mindent köszönhet neki. Ő tette meg a hajóhad főparancsnokává. Svájcból érvényesítette befolyását, hogy megválasszák kormányzónak. Majd újból vázolja a külpolitikai helyzetet. A kisantant részéről fenyegető veszély nem oly komoly, mint amilyennek Horthy hiszi. Megnevezi most már Briand-t, aki Franciaország nevében pártolja trónra lépését.

A közlés teljesen váratlanul éri Horthyt. Szinte hinni sem akarja. Meginog: helyesen jár-e el, ha nem adja át őfelségének a hatalmat?

– Felséged, miért nem közölte ezt velem azonnal? Akkor a helyzet egészen más! – kiált fel.

A király feljegyzése szerint ezzel a fordulattal Horthy ellenállása egyáltalán nem szűnt meg. Kiutat keres, időt akar nyerni, hogy legalább ne azonnal kelljen átadnia a hatalmat. Kijelenti: az államapparátus megbízhatatlan, legalább három hét szükséges, hogy előkészítse az átadást. A király helyesel. Közli: visszatér addig Szombathelyre. Megnézi naptárát, és azt mondja:

– Ma március 27-e. Április 17-én lejár a három hét. Aznap újból Budapesten leszek.

Horthy alkudozik. Három hét mégsem lesz elégséges. A király térjen vissza Svájcba, vagy foglalja el Bécset. Horthy lefegyverzésére a király kijelenti: a terv kivitelének lehetőségét megbeszéli Szombathelyen Lehár ezredessel.

Most már ez sem tetszik Horthynak. Erre Károly király kijelenti: bízik Franciaország támogatásában, Magyarországon marad. Bevárja Szombathelyen a három hetet, Horthy végül is beleegyezését adja ehhez. Megállapodnak, hogy a király magyarországi tartózkodását a legnagyobb titokban tartják. A király teljesíti Horthy kívánságát, a megígért támogatás fejében: kitünteti a Mária Terézia Rend Nagykeresztjével.

Horthy a lakosztályán át kíséri ki őfelségét a vár kapujáig. A király Sigray nélkül, a Lehár által mellé adott két tiszt kíséretében száll autóba; indul vissza Szombathelyre. Fáradt. Napok óta igen keveset aludt. Érzi: a márciusi hidegben megfázott.

Miközben Szombathely felé robog vele az autó, aggódik, hogy távozásával talán súlyos hibát követ el. Attól tart: a kormányzó a környezete hatására megszegi ígéretét. Budapesten kellett volna maradni – gondolja –, és tárgyalnia a vezető legitimista politikusokkal. Segítségükkel szükség esetén ígérete betartására kényszeríthette volna a kormányzót. Most azonban, hogy úton van Szombathelyre, bíznia kell a kormányzó ígéretében, végső esetben Lehár fegyveres támogatásában.

A király távoztával Horthy egyedül jön ki a dolgozószobából. Teleki, Sigray hozzásietnek. A tárgyalás eredményéről érdeklődnek. Gömbös is odalép.

– Őfelsége úton van Szombathely felé – mondja a kormányzó, majd rátérne a megegyezés ismertetésére.

Sigray felhevülten megszakítja: hogyan tehetett ilyesmit a kormányzó! Egyedül engedte útnak a királyt! Gömbös azonnal vállalja: kísérőket adat melléje, Prónay tisztjeit, a várbeli Nádor laktanyából. Sigray, Teleki, de Horthy is megdöbben. Ki tudja, mit tervez Gömbös? A kormányzó riadtan fordul Telekihez, Sigrayhoz: rohanjanak a király után. Kísérjék Szombathelyre! Nehogy baja essék őfelségének! Katasztrófát hozna valamennyiükre.

Teleki, Sigray még néhány szót vált a kormányzóval. Megtudják a királlyal kötött megegyezés lényegét, majd elrohannak. Horthy és Gömbös bemegy a dolgozószobába. Bennfentesek úgy tudják: a kormányzó személyesen ide kíséri a szomszédos szobában várakozó Bethlent is.

Hogy miről beszéltek, egyikük sem említi soha. Mindent elmond azonban Horthy rejtjeles sürgönye Lehárhoz:

„Kérlek, a haza érdekében igyekezz, hogy a ma éjjel Szombat-

helyre visszaérkező királyt még az éjjel folyamán átszállítsák a határon. Horthy."

Horthy úgy intézkedik, mintha semmiféle megállapodást nem kötött volna a királlyal.

A legtöbb legitimista vezető a húsvéti ünnepeket birtokán vagy vendégségben tölti vidéken. Akik Budapesten tartózkodnak, húsvétvasárnap este értesülnek Károly király érkezéséről. Nem értik a történteket. Miért érkezett őfelsége váratlanul, az ő tudtuk nélkül Budapestre? Miért távozott hirtelen vissza Szombathelyre?

A legitimisták két neves vezetője – Szmrecsányi György, a nemzetgyűlés alelnöke, és Beniczky Ödön volt belügyminiszter, a kormányzó egyik legszenvedélyesebb ellenfele – a király után siet Szombathelyre. Őfelsége köré akarják gyűjteni azokat, akik érte készek cselekedni.

Horthy nemcsak Lehárnak ad utasítást a király eltávolítására. Elrendeli Szmrecsányi György és Beniczky Ödön letartóztatását, annak ellenére, hogy mindketten nemzetgyűlési képviselők, mentelmi jog védi őket.

Lehár megkapja Horthy rejtjeles sürgönyét: tegye át a királyt az országhatáron. A távirat felháborítja Lehárt. Nem hajlandó végrehajtani. Megmutatja a parancsot a közben Szombathelyre érkezett Telekinek, Sigraynak. Teleki jóváhagyja Lehár döntését. Szóba sem jöhet a kormányzói parancs végrehajtása.

Együtt megmutatják a táviratot a királynak. Az a véleményük: Horthy csúnyán megszegte a megállapodást. Megtárgyalják Horthy ajánlatát is, hogy Lehár csapatai foglalják el Bécset. Lehár kijelenti: ilyet csak az javasolhat, aki katonai kérdésekben teljes járatlan, vagy be akarja csapni a királyt, mint Horthy.

Őfelsége ezek után úgy dönt, hogy nem három hét múltán, hanem azonnal követeli a hatalom átadását. Rejtjeles táviratot küld Horthynak. Megparancsolja: azonnal adja át neki a hatalmat. Emlékezteti hűségnyilatkozatára és nyomatékkal hozzáteszi: nem kételkedik helyes döntésében.

Horthy, a táviratot átvéve, aggódik. Attól tart: a király, Lehár ezredes csapataira támaszkodva, visszatér. Táviratot küld Telekinek: hajlandó bizonyos feltételek mellett átengedni a hatalmat. Amíg ez megtörténik, az anarchia elkerülése érdekében, feltétlenül neki kell a kezében tartania az államhatalmat. Ezért, ha lemond a kormány-

zóságról, a király nevezze ki őt a hadsereg főparancsnokának, amit budai találkozásukkor őfelsége megígért.

Nagyon átlátszó Horthy terve. Maradjon továbbra is az ő kezében a fegyveres erő, amelynek segítségével megszerezte a hatalmat. Megtartása az a minimum, amelynek biztosítása esetén ő, a Habsburgok „régi, hű embere", aminek most is mondja magát, hajlandó megtartani esküjét.

Önjelölt azonban a főparancsnokságra József főherceg is. Ugyancsak a fővezérség megszerzéséhez köti a király támogatását. Amíg e posztra ki nem nevezi, nem akar hozzá Szombathelyre utazni. A főherceg magatartása nagyon elkeseríti a legitimistákat. Ezzel azt a látszatot kelti, mintha azokat támogatná, akik az ő trónjelölését akarják.

Károly király a két fő ellenfele egyikére sem akarja bízni a főparancsnokságot. Megígérte ugyan Horthynak, de akkor még bízott benne. Teleki is úgy vélelekedik, ahogyan a király. Horthynak más magas tisztséget kell adni és hercegi címet.

A király – Teleki útján – válaszol Horthynak. Köszönetét fejezi ki a kormányzó alattvalói hűségéért. Lemondása esetén azonban nem őt, és nem is József főherceget, hanem Lukachichot óhajtja főparancsnoknak.

Amikor Teleki a táviratot elküldi, annyira kedvezőnek látja a megegyezés lehetőségét a kormányzóval, hogy kijelenti: szívesen áll őfelsége rendelkezésére mint miniszterelnök.

Horthy ismét határozatlan. Délelőtti engedékenységét, hogy kész átadni a hatalmat a királynak, az váltotta ki, hogy a miniszterelnök és Lehár ezredes nem engedték foganatosítani parancsát a király eltávolítására. A Szombathelyen maradt király tehát erőszakkal megragadhatja a hatalmat. És őt hitszegőnek tekintheti, mert nem tartotta be őfelségének tett esküjét. Nem lenne ez esetben se címe, se rangja. Ezt akarta elkerülni, amikor táviratban felajánlotta a királynak a hatalom átadását. Azzal a titkos tervvel teszi azonban, hogy főparancsnokként megőrizheti a tényleges hatalmat. Teleki táviratából megérti: őfelsége erre nem hajlandó. Horthynak újból át kell gondolnia mindent.

Bethlent kéri közbenjárásra. Menjen Szombathelyre, beszélje rá a királyt és legitimista tanácsadóit, nehogy neki katonai erőszakot kelljen alkalmaznia őfelsége ellen.

Bethlen küldetését húsvéthétfőn délután értekezlet előzi meg a kormányzónál. Az ünnep miatt alig néhányan vesznek részt. Minisz-

terek, politikusok, köztük Gömbös és Andrássy gróf, a legitimisták egyik vezére. Az értekezlet főszereplője Bethlen. Horthy eltörpül mellette.

Andrássy gróf tragédiának tartja őfelsége előkészítetlen visszatérését. Vállalja, hogy Bethlennel Szombathelyre utazik; azon lesz, hogy a király visszatérjen Svájcba.

Egyidejűleg Horthy tővezéri parancsot ad ki: Károly király bármilyen rendelkezését tilos tudomásul venni. Csakis a honvédelmi minisztérium utasításait szabad végrehajtani. Hegedűs Pál altábornagyot küldi Szombathelyre, hogy Bethlen kísérőjeként vegye át a Lehár ezredes csapatainak parancsnokságát. Gondoskodjék arról, hogy a szombathelyi püspöki palotát katonaság vegye körül. Senkit ne engedjenek be Károly királyhoz. Fosszák meg a trónfoglalással kapcsolatos tárgyalások lehetőségétől.

Horthyék így akarják nyomás alá helyezni Károly királyt. Elérni, hogy „önként" távozzék az országból. Másrészt – Szmrecsányi és Beniczky letartóztatásával – meg akarják félemlíteni a király érdekében cselekedni akaró legitimistákat.

Horthy további döntő lépése: sürgősen magához kéreti Fouchet francia főmegbízottat. Horthy a becsületszavát adta ugyan a királynak, hogy senki előtt nem említi Briand bizalmas közlését, most mégis a francia főmegbízottnak szegezi a kérdést: tud-e arról, hogy a francia miniszterelnök támogatja Károly király újbóli trónra lépését?

Fouchet nem tud erről. Károly király világosan megmondotta Horthynak: Briand csakis a trónfoglalás befejezett tényét ismerné el nyilvánosan.

Hohler angol főmegbízott 1921. március 29-én délelőtt jelenti Londonba: francia és olasz kollégájával közös elhatározásból tegnap, húsvéthétfőn este, együttes, nem hivatalos látogatást tettek Horthy admirálisnál. Horthy elmondotta: egyetlen párt sem hívta Magyarországra Károly királyt. Érkezésével megszegte ünnepélyes ígéretét, amelyet neki és a svájci kormánynak tett, hogy tudtuk nélkül onnan nem távozik. A kormányzó elmondotta azt is: amikor Károly király elutazott Budapestről, határozottan megígérte neki: mielőbb visszatér Svájcba. Megérkezvén Szombathelyre, megváltoztatta véleményét, mert attól fél: ha Ausztria területére lép, letartóztatják. A kormányzó kéri a nagyhatalmakat, tegyék lehetővé Károly király biztonságos elutazását valamely semleges államba.

Hohler arról is értesíti kormányát: Károly király Franciaország

támogatására hivatkozott. A párizsi biztatás Briand-tól származik. Hohler ezt teljesen lehetetlennek tartja; úgy véli: Károly nyilván hazudik.

Értesülését Hohler csakis Fouchet francia főmegbízottól szerezhette, aki aznap másodszor járt már Horthynál. Horthy türelmetlenül várja Briand válaszát, hogy újabb csapást mérhessen Károly király trónfoglalási kísérletére.

Bethlen gróf és Hegedűs tábornok március 29-én kedden délelőtt érkeznek Szombathelyre. Találkoznak itt Teleki gróffal, aki Budapestre készül, hogy valamiféle megegyezést közvetítsen.

Szombathelyen válságos a helyzet. Lehár ezredes nem hajlandó Horthy parancsának engedelmeskedni. Csapatait nem adja át Hegedűs altábornagynak. Fegyveres erő híján így, ami Szombathelyen nem áll rendelkezésre, nem kényszerítheti engedelmességre Lehár ezredést. Belenyugszik a tényleges helyzetbe: egyelőre a királyhű Lehár az úr Szombathelyen. Sőt, Bethlen és Hegedűs már azt is nagy eredménynek tekinti, hogy őfelsége akaratából Lehár nem tagadja meg Horthyra tett esküjét.

Ez beláthatatlan következményeket, esetleg polgárháborút vonna maga után, talán Horthy vereségét. Bethlen épp ezért nagyon óvatos. Igyekszik politikájának megnyerni a legitimisták, továbbá Károly király támogatását.

Ha a legitimisták győznének, és a király visszafoglalná trónját, Bethlen bizonyára Horthyval bukna. Ha eléri, hogy a király békével távozzék, mint miniszterelnök egyformán lehet legitimista vagy szabad királyválasztó, illetve a két pártot egymás ellen kijátszva valósíthatja meg saját céljait.

Szombathelyi tárgyalásain Bethlen a leghódolatteljesebb alattvalói tiszteletet tanúsítja a király iránt. Következetesen kitart azonban amellett, hogy őfelségének feltétlenül távoznia kell az országból. Érvként Bethlen a kisantantra hivatkozik. Kifejti: Horthy érdekei a jelen helyzetben azonosak az országéval a fenyegető veszély miatt. Az antantmegszállás forradalmat vonhat maga után, akkor megsemmisülnének azok az erők, amelyek a jelenlegi rendszer fennmaradását biztosítják. Horthy kormányzósága a forradalom győzelmével csakúgy semmivé lenne, mint őfelsége uralmának lehetősége. A királynak vissza kell tehát térnie Svájcba. Ha a helyzet megváltozik, megfelelő előkészítés után hazajöhet... Őfelsége

bízzék benne. Akkor nemcsak mindenben elősegíti trónra lépését, de ha szükséges, Horthyval is szembefordulna.

A tanácskozáson – más érvekkel és természetesen nem Horthyt képviselve – Andrássy gróf is hasonlóképp nyilatkozik, mint Bethlen. Az aktív legitimisták, Lehárék viszont a fegyveres fellépéstől remélnek sikert. Briand miniszterelnök hivatalosan egyelőre hallgat arról, biztatta-e Károly királyt, s mi a tanácsa az új helyzetben.

Bethlen vállalja: keresztülviszi Horthynál, hogy őfelsége legközelebbi – és már győzelmes – visszatérése érdekében megadják az országból mostani távozásának a lehető legméltóságteljesebb, hivatalos formát. Nyilatkozatban biztosítják őfelsége királyi jogainak elvi fenntartását; kedvezőbb alkalommal a trónfoglalást.

Bethlennek ez a rendkívül taktikus és óvatos, mégis látványos politikai magatartása tetszik a királynak, a legitimisták mindkét szárnyának. Legalábbis elvi legitimistát látnak benne, akivel érdemes szóba állni.

A Bethlen által Szombathelyen képviselt álláspont voltaképp nem más, mint amit Horthy mondott Budapesten a királynak. A legitimisták mégis esküszegőnek tekintik Horthyt, Bethlent viszont elvi párthívüknek.

Bethlen tudatosan felnagyítja a kisantant részéről fenyegető veszélyt, hiszen a kisantant államok politikáját e tekintetben az szabja meg, hogy inkább akarják a Horthy-rendszert Magyarországon, mint Károly királyt a trónon. Nem mintha többre becsülnék Horthy fehérterrorista uralmát. Országaik az osztrák–magyar birodalom összeomlásával nyerték el függetlenségüket; e tekintetben Horthy nem jelent számukra veszélyt. A Habsburg-uralom részleges visszaállítása viszont alapjává lehet a Habsburgok régi politikája felélesztésének, hogy újból egyesítsék a monarchia régi országait. Ha Horthy nem segíti a Habsburgok visszahozatalát a magyar trónra, ez megfelel a kisantant politikájának is, ahogy ezt Hohler főmegbízott távirata is bizonyítja. Mindössze információkat kérnek Horthytól, hogy tudósíthassák kormányaikat és utasítást kérjenek az esetleges teendőkre.

1921. március 30-án délután a prágai angol követ jelenti Londonba: – A magyar kormány Benes véleménye szerint teljesen ártatlan az uralkodó látogatásában. Ezért Csehszlovákia mindössze csekély csapatösszevonást szándékozik végrehajtani Bratislava körül...

Ha a kisantant külpolitikájának hangadója, Beneš cseh külügyminiszter nem követel erélyes intézkedéseket, még kevésbé készülnek erre a nagyhatalmak, különösen Franciaország, amelynek miniszterelnöke támogatja Károly király trónfoglalási kísérletét.

A kisantant legfeljebb hangoskodik, ténylegesen mit sem csinál. Csehszlovákia és Jugoszlávia fenyegetőzik, de nem mozgósít. Románia nem is lenne hajlandó támogatni Csehszlovákia és Jugoszlávia erélyesebb fellépését, mert elég neki a saját gondja.

A külpolitikai helyzet tehát olyan, hogy elsősorban Horthy kormányzó és legfőbb tanácsadója, Bethlen érdeke, ha a nagyhatalmak és a kisantant a mostaninál erélyesebben tiltakoznak Károly király visszatérése ellen. Minél hangosabb a tiltakozás, annál biztosabban ül a kormányzó a nyeregben. Bethlennek ez amiatt is előnyös, mert most végre a „hálás" Horthytól megszerezheti a miniszterelnökséget. Ezért túlozzák el mindketten a háború veszélyét.

A Károly király visszatérésével kapcsolatos események eddig a széles nyilvánosság kizárásával folytak. A Magyar Távirati Iroda kedd éjjel ad először hírt a király magyarországi tartózkodásáról. Eszerint a király váratlanul megérkezett Szombathelyre, majd onnan Budapestre. Felkereste a kormányzót, és hosszabb megbeszélést folytatott vele. A kormányzó az ország érdekében rámutatott annak szükségességére, hogy a király mielőbb hagyja el az országot. A király a fővárosból azonnal elutazott, anélkül hogy bárki mással érintkezett volna. A kormányzó, a király megjelenése által előidézett helyzet megoldása céljából, tanácskozásra hívta meg a kormány Budapesten időző tagjait, valamint néhány vezető politikust. A kormányzó eljárását megnyugvással vették tudomásul . . .

A hivatalos jelentésben egy szó sincs Horthy egyezkedéséről, a titkos táviratváltásról. Nincs szó a hadsereg főparancsnokságáról sem, amelyet a király nem Horthynak, hanem Lukachichnak szánt. A hivatalos közleményből az újságolvasók azt gondolhatják, hogy a volt uralkodó csupán húsvéti látogatásra érkezett Magyarországra. Voltak persze, akik megtanultak olvasni a sorok között.

Április 1-én délelőtt összeül a nemzetgyűlés. A Kisgazdapárt két szárnya külön-külön terjeszt elő határozati javaslatot a királykérdésben. A mérsékelt szárny ki akarja mondatni: a nemzetgyűlés erősítse meg az államfői hatalom ideiglenes betöltéséről és a kormányzóválasztásról szóló, 1920. évi I. sz. törvényt. Ragaszkodik a törvény által kialakított, jelenlegi kormányzói jogrendhez. Uta-

sítsa a kormányt: akadályozza meg a törvényes jogrend megzavarását.

A Kisgazdapárt mérsékelt szárnya tehát nem Horthy kormányzót, hanem az átmeneti kormányzói jogrendet védelmezi. Gömbös vezetésével a szélsőséges horthysta szárny szónokai rendkívül élesen támadják a Habsburgokat. Elítélik Károly volt király trónfoglalási kísérletét. Felszólítják a nemzetgyűlést: határozatban fejezze ki mély hódolatteljes ragaszkodását Magyarország kormányzója, nagybányai Horthy Miklós őfőméltósága iránt, a közelmúlt napok sorsdöntő eseményeiben tanúsított, a nemzet életbe vágó érdekeit szolgáló, törvényes és alkotmányos magatartásáért.

A legitimista KNEP a nemzetgyűlés ülésén szótlanul hallgatja a javaslatokat. Kedvezőbb lenne számukra a mérsékelt kisgazdáké, de mint királypártiak, elvileg nem szavazhatják meg. Teleki miniszterelnök sem foglal állást. Mindössze kijelenti: a kormány teljesíti a törvényben előírt kötelességét. A jelen pillanatot nyilván nem tartja még alkalmasnak a nyilatkozatra, hiszen nincs befejezve az akció, Károly király trónfoglalási kísérlete.

A KNEP-képviselők Teleki semmitmondó kijelentése után távoznak az ülésteremből. Ezt teszi a mérsékelt kisgazdák egy része. A többi ünnepli a kormányzót. Nem is sejtik, hogy taktikai meggondolásból megállapodást kötött a királlyal.

A nemzetgyűlés határozata, ha kisebbség szavazta is meg, Horthy győzelme. A legitimisták és pártjuk, a KNEP politikailag fokozatosan elszigetelődik. A még Szombathelyen tartózkodó Károly király fegyveres trónfoglalásának lehetősége egyre reménytelenebb, még ha Horthyék semmilyen újabb fegyveres katonai intézkedést sem foganatosítanak őfelsége eltávolítására.

Amíg azonban a király Magyarországon tartózkodik, belpolitikailag nem dőlt el a hatalom kérdése. Bethlen és Horthy külpolitikailag kívánja elérni a király mielőbbi önkéntes távozását.

Kozma Miklós, a Magyar Távirati Iroda nemrég kinevezett vezetője április 2-án hamisított táviratot jelentett meg. A nagy- és kisantant egyaránt háborús oknak tekinti Károly király visszatérését, és ultimátumban követeli távozását. Megtoldja azzal a hazug hírrel, hogy Csehszlovákia és Jugoszlávia elrendelte a katonai mozgósítást Magyarország ellen. Kozma háborúval rémíti a magyar népet, hogy népszerűsítse Horthyt, aki a béke megőrzője szerepében tetszeleg.

A szabad királyválasztó Kánya külügyminiszter-helyettes e ha-

mis jelentés alapján küld táviratot a már ugyancsak Szombathelyre érkezett és a királyhoz csatlakozó legitimista Gratz külügyminiszternek. Közli: a cseh és jugoszláv katonai csapatösszevonásokon kívül újabban román mozgósításról kaptak híreket. A király tovább maradása így a legnagyobb veszélyeket rejti magában. Közli egyben, hogy a svájci kormánynál kieszközölték őfelsége visszautazási engedélyét. Bécsben közbenjártak, hogy Ausztria biztosítsa a király méltóságához illő, zavartalan átutazás feltételeit. A kritikus helyzet megszüntetése kizárólag őfelségétől függ. Szükséges lenne az ország és a kormány súlyos helyzetét Károly király előtt minden fenntartás nélkül feltárni: figyelmeztetni azon katasztrofális következményekre, melyekkel elutazásának további elhalasztása járna . . .

Most már Horthynak dolgozik az idő. A katonai intézkedések és Bethlen szombathelyi tárgyalásai eredményeként napról napra erősödik a hatalma.

Feljegyzéseiben Károly király ekkor már így jellemzi helyzetét: Nyolc napja beszélt Horthyval Budapesten. Még ugyanaznap Horthy elárulta érkezését az idegen hatalmaknak. Ily módon a Habsburguralom helyreállításával szemben álló ellenséges, de kezdetben tehetetlen kisantant kormányok időt nyertek megszervezni ellenállásukat. A barátságos hatalmak, főként Franciaország akciói megbénultak.

Horthy eme elháríthatatlan hűtlensége az, ami őt most már elutazásra kényszeríti Magyarországról. Beteg, influenzás, azonban Bécsből és Budapestről hívnak hozzá orvosprofesszorokat. Hivatalosan ez az oka, hogy nem távozik Magyarországról.

Az igazi ok persze nem az influenza. Károly király addig nem akarja elhagyni az országot, amíg Horthy nem teljesíti néhány feltételét. Biztosítékot kér későbbi visszatéréséhez, trónfoglalásához. Erről kiáltványt óhajt intézni a magyar néphez. Anyagi kérdéseket tisztáz. Ausztriában a szocialista párt akadályozza császári anyagi igényei teljesítését. Az utódállamokban is hiába lép fel ilyen követeléseivel. Maradnak a magyarok, akik példamutatóan cselekedhetnek felkent királyukért . . .

Bethlen tárgyal a megegyezésről. Egész napos alkudozás közben érkeznek a távmondatok Horthyhoz és vissza. Nagy nehezen megállapodnak, hogy őfelsége a király Magyarország törvényes ura. Amíg trónját visszafoglalhatja, Horthy az ő hűséges helytartója. A királyi

kiáltványt Bethlen fogalmazza Andrássy gróffal és Gratz külügyminiszterrel.

Kiáltványában őfelsége ünnepélyesen elismeri: az események következtében megszűnt az 1713-as törvényekben foglalt, úgynevezett Pragmatica Sanctiónak Magyarország és Ausztria közös birtoklására vonatkozó rendelkezése. Hasonlóan megszűnt az 1867-es Ausztria–Magyarország kiegyezése. Helyreáll ezzel Magyarország teljes állami függetlensége. Kifejti „szent meggyőződését", hogy Magyarország csakis koronás király vezetésével tudja visszaszerezni teljes belső nyugalmát és a törvényes rendet. Ő a törvényes király. Érzi: mostani visszatérésével nehéz és elviselhetetlen megpróbáltatásnak tenné ki a nemzetet, ezért távozik. Amíg lehetővé válik a végleges visszatérése, kéri az ország népét, támogassa azt a férfit, Horthy Miklóst, aki a nemzetgyűlés bizalma alapján az államfő nehéz és felelősséggel járó tisztét tölti be. Elvárja Horthytól, hogy Magyarország ősi, alkotmányos törvényei szerint munkálkodjék a király és a nemzet harmonikus együttműködésén.

Teleki miniszterelnök Horthy kormányzó jóváhagyásával vállalja a kiáltvány hivatalos közzétételét. Andrássy gróf és Bethlen megegyeznek az anyagiakban. A király magánvagyona és annak nagy összegű jövedelme teljesen őfelsége rendelkezésére áll. Horthy kormányzó továbbra is a királyi várban lakhat, de a magyar pénzügyminisztérium bért fizet érte. Azért történt e megállapodás – magyarázza Horthy az emlékirataiban –, mert a győztes hatalmak, sajnos nem teljesítették az államfőhöz intézett írásbeli kérését, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia mindegyik utódállama nagyságához és lakosságához mérten járadékot folyósítson őfelsége számára.

A király csak április 8-án akar távozni. Ezt betegségével magyarázza. Valójában bizalmi emberei – főtisztek – államcsínyt készítenek elő Horthy letartóztatására, illetve őfelsége trónra ültetésére. Károly király jogosnak érzi a főtisztek törekvését, mert Horthyék kizsarolták tőle a Szombathelyen aláírt kiáltványt.

Gratz külügyminiszter lemond. Azzal indokolja, hogy a magyar kormányzat összes tényezői, amelyek az uralkodói hatalom átadását megtagadták, forradalmi alapra helyezkedtek a királyság intézményével szemben. Nem fér ez össze a királynak tett esküjükkel.

Április 2-án a francia kormány minisztertanácsot tart. A magyarországi eseményekkel kapcsolatban arra az elhatározásra jut: elsősorban a közvetlenül érdekelt államoknak kell állást foglalni-

uk. Franciaország feladata megakadályozni azt, hogy ellenségeskedésre kerüljön sor.

Ugyanaznap Fouchet francia főmegbízott hivatalosan közli kormánya nyilatkozatát: Briand miniszterelnök nem adta beleegyezését Károly király újbóli trónfoglalásához. Április 3-án megjelennek az antant nagyhatalmak budapesti főmegbízottai Teleki miniszterelnöknél. Közlik: tavaly, 1920 februárjában kiadott nyilatkozatuk alapján úgy tekintik, hogy a Habsburgok visszahelyezése alapjában rendítené meg a trianoni békekötést. A szövetségesek Károly király uralmának magyarországi visszaállítását el nem ismerhetik.

Egyidejűleg teljes erővel megnyilvánul a kisantant tiltakozása a Habsburg-trónfoglalás ellen. Fenyegető magatartásukat most már komolyan kell venni. Mindenképpen jellemző azonban, hogy az antant nagyhatalmak csak most, egy hét múltán tiltakoznak amikor Károly király kísérletének csődje nyilvánvaló. Briand valóban kettős politikát folytatott. Miután Horthy győzelme kétségtelen, ehhez igazodik.

A Magyar Távirati Iroda nyilvánosságra hozza Horthy nyilatkozatát, amelyet az amerikai Universal Service hírszolgálati iroda tudósítójának adott. Károly király váratlan látogatása neki kellemetlen meglepetés volt. A király jóhiszeműen járt el, de kijátszották, és borzasztóan félrevezették. Honvágyat is érzett, amit a játékban szereplők valószínűen szintén a javukra fordítottak. Elhitették vele, hogy népe tárt karokkal várja. Neki, Horthynak, kötelessége volt megmagyarázni a királynak, hogy félrevezették, különösen Magyarország szomszédaival kapcsolatban. A nemzet érdekére hivatkozva neki kellett rávezetni és rábírni a királyt: amilyen gyorsan csak lehetséges, újra hagyja el az országot. Nem volt könnyű megmondani a királynak, Szent István koronája viselőjének, hogy hagyja el saját országának földjét . . .

A MÁSODIK KIRÁLYPUCCS

1

Károly király 1921. április 5-én elhagyja Magyarországot. A nagyhatalmak közbenjárásával utazik Ausztrián át Svájcba.

Horthy az egyik régi bizalmasát küldi ezúttal a királlyal. Magyarán: kémet juttat őfelsége környezetébe. Mégpedig egykori fővezérségi beosztottját, Boroviczény Aladár diplomatát, aki mint intelligens ember valaha jól bevált.

Sajnos rosszul választott! – kesereg az emlékeit idéző Horthy. Boroviczény akkoriban vette el Zita királyné egyik udvarhölgyét, és rossz tanácsokkal szolgált. Azaz: nem Horthy, hanem őfelsége hívének bizonyult.

Horthy megbízásából Boroviczény már az utolsó szombathelyi napokban ott forog a király körül. Megnyeri bizalmát, és leendő személyi titkáraként vele távozik az országból.

Magyarországi útját őfelsége nem tekinti sikertelennek – jegyzi fel utóbb Boroviczény. – Bírja Horthyék ígéretét, hogy mielőbb előkészítik sikeres trónra lépését. Őfelségének az a benyomása Bethlenről: nem előharcosa a legitimista eszmének, de feltétlenül tisztességes és őszinte. Nem tesz olyant, ami ellentétes a királyság érdekeivel.

Werkmann és Boroviczény feljegyzéséből egyaránt kitűnik: Bethlen nagyszerűen kihasználta a helyzetet. Szinte bábként mozgatta Horthyt. Őfelsége dicsérően szól róla, amíg a kormányzóról megvetően nyilatkozik.

A Kisgazdapárt, de különösen ennek szélső, Gömbös vezette horthysta szárnya élesen támadja a legitimistákat. Dicsőíti a kormányzót, amiért megmentette az országot a gyűlölt Habsburgok újabb uralmától.

Huszonnégy óra múltán emiatt érinti kínosan a szabad királyválasztókat, amikor megtudják: létezik olyan, még ezután közlendő királyi búcsúkiáltvány, amelyben őfelsége kijelenti: csakis a kényszerkörülményeknek engedve távozik az országból. Kiemeli Horthy hozzá való hűségét. A kormányzóság átmeneti intézmény, amíg ő visszatér. Mintegy szentesíti ezzel Horthy kormányzói megválasztá-

sát, és hogy Horthy a koronás király magyarországi jogainak ideiglenes kormányzója, oltalmazója, védelmezője.

Azt is megtudják a szabad királyválasztók: a Horthy beleegyezésével, Bethlen által is fogalmazott királyi kiáltványt Teleki miniszterelnök azzal vette át, hogy a magyar kormány nevében köszönettel tudomásul veszi őfelsége legfelsőbb elhatározását, hogy a kialakult külpolitikai helyzetre tekintettel visszatér Svájcba. A magyar kormány nevében kijelenti: a legkegyelmesebb királyi kiáltványt megfelelő formában nyilvánosságra hozza.

A Kisgazdapárt alkotmányellenesnek mondja és megtagadja a királyi kiáltványt. Horthy koronatanácsot hív össze a kérdés tárgyalására. A legitimisták ragaszkodnak a Horthytól jóváhagyott szombathelyi megállapodások teljesítéséhez. A kisgazdák követelik: a királyi kiáltványt, amelyhez elvileg sem járulnak hozzá, ne a miniszterelnök tegye közzé, hanem kormányon kívül álló legitimista politikus.

Bethlen tanácsára, aki a legitimistákkal együtt fogalmazta a királyi kiáltványt, Horthy eredetileg elfogadta ennek szövegét, jóváhagyta közlését. Most mégis legszívesebben a Kisgazdapárt javaslatát fogadná el. Teleki azonban ragaszkodik a királlyal kötött megállapodás teljesítéséhez. Bethlen, aki saját politikája érvényesítése érdekében óvakodik megbántani a legitimistákat, támogatja Teleki álláspontját. Horthy lehetetlen helyzetbe kerül. Jóvá kell hagynia a király kiáltványának hivatalos közlését.

A Kisgazdapárt erre válaszként visszahívja a kormányból minisztereit. Célja ezzel, hogy a királykérdésben amúgy is kompromittált Teleki miniszterelnököt megbuktassák.

Teleki lemond, bár a KNEP ragaszkodik miniszterelnökségéhez.

A két párt vezetői megegyeznek Horthyval. Teleki vállalja újból a miniszterelnökséget. A szélsőjobboldal azonban Bethlen miniszterelnökségét sürgeti. Gömbös is, aki minden lépésével csak a saját politikai jövőjét készíti elő, támogatja most Bethlent. Nemrég pedig még baráti körben azzal gúnyolta, hogy nem alkalmas a kormányzásra. Horpadt mellű, cingár ember, nincs meg a szükséges mellbősége, nem bírja a kormányzás terhét.

A kisgazdák most már inkább megmaradnának Teleki mellett, semhogy Bethlent támogassák, mint várományos utódot.

Horthy mégis Bethlent szeretné miniszterelnöknek. Gömbös a belügyminiszteri államtitkárságot kapná. Ő lenne a csendőrség és rendőrség feje. Többre nem gondolhat, mert a legitimisták legszélső-

ségesebb ellenfelüket látják benne. Miniszterként nem fogadnák el. Hivatalosan emiatt a belügyminiszter-jelölt gróf Ráday Gedeon, akinek Gömbös az Etelközi Vérszövetségben felettese. A Belügyminisztérium igazi ura így Gömbös lenne.

E megállapodás alapján igyekszik, Horthy és Bethlen tudtával, megbuktatni Telekit. Sőt esetleg Bethlentől függetlenül szélsőjobboldali puccsot kezdeményezne Teleki és a személyéhez ragaszkodó nemzetgyűlés ellen. A közelmúlt eseményei alapján nem nehéz ehhez indokot találni. Horthy hadparancsa ez a hadsereghez Károly király ellen, amit Teleki nem enged nyilvánosságra hozni.

A nemzetgyűlés ülésén Szilágyi Lajos képviselő leleplezi Gömbös ilyen irányú tevékenységét. Szóvá teszi, hogy Teleki miniszterelnök bukása élénken foglalkoztatja a közvéleményt. A hivatalas körök hallgatnak, nem indokolják meg. Lehet, hogy okuk van e hallgatásra. Az ország tudni akarja, mi az a befolyás, amely megbuktatta Telekit. A napilapok erről nem írhatnak. A cenzúra bilincsei megakadályozzák őket ebben. Egyedül a nemzetgyűlés az a fórum, ahol ezt a kérdést szabadon és nyíltan tárgyalhatják. Teleki Pál miniszterelnök úrnak azért kell megbuknia – folytatja Szilágyi képviselő –, mert nem járult hozzá ahhoz, hogy a királykérdésben kormányzói hadparancs adassék ki. Ez mégis megtörtént. Teleki ahhoz sem járult hozzá, hogy a hadparancs a sajtóban közzététessék. Eckhardt Tibor sajtófőnök, a miniszterelnök úr rendelete ellenére, engedélyezte a hadparancs közlését. Sőt Gömbös lapja már ezt megelőzően leközölte. E három hatalmassággal: Gömbös Gyulával, a MOVE elnökével, Kozma Miklóssal, a Magyar Távirati Iroda vezetőjével, Eckhardt Tibor sajtófőnökkel szemben kell a magyar miniszterelnöknek meghátrálnia, aki a többségi pártok bizalmát bírja . . .

Valóban ez az ok, amiért most már Teleki is segít Bethlen kezére játszani a miniszterelnökséget.

Teleki javasolja, hogy a jelen helyzetben a kormányzó felülről jelölje ki a kormányt. Indítványa alapján Horthy a nemzetgyűlés többségének akarata ellenére kinevezi Bethlent miniszterelnökké. Mégpedig úgy, hogy Teleki kinevezésének okmányán áthúzza a nevet, s helyébe Bethlen Istvánét írja. A „gróf" marad.

A kormányzó teljesen megbízik Bethlenben – írja Zadravetz. Fanatikusan hiszi, hogy Bethlen providenciális férfi. A kormányzónak ez a vak hiedelme Bethlen iránt – ahogyan ő fönt a kormányzóságon hallotta – a kormányzóné érdekes álmán alapszik. Még az első napokban, amikor Horthy családja a várba költözött,

az örökké aggodalmaskodó és félő kormányzóné álmot látott. Egy irdatlan vadonban vergődött férjével, a tövisek foszlányokká tépték ruhájukat, a vadállatok rémesen üvöltöttek... Ekkor egy napsütéses tisztásról egy férfi közeledett. Kezét nyújtotta, és kézen fogva kivezette a rémes vadonból a bolyongó, utat tévesztett kormányzóékat. A férfiban Bethlen Istvánra ismert a kormányzóné, és tőle várja, hogy minden kátyúból kihúzza őket. Most már Bethlen uralkodik, és ahogy mindenki mondogatja, addig uralkodik, amíg akarja. Mert most már nem a kormányzó tartja Bethlent, hanem Bethlen a kormányzót.

A nemzetgyűlés két nagy pártja, a KNEP és a Kisgazdapárt túlnyomó többsége lázadozik Bethlen kinevezése ellen. Továbbra is a saját soraiból kíván kormányt. Gömbös ugyanakkor, hogy megakadályozza a szélsőjobboldali politika érvényesítését fenyegető Bethlen miniszterelnökségét, ismételten puccsal fenyeget.

A nemzetgyűlés attól tart: ha ellene szegül Bethlen kinevezésének, puccsszerűen egy Bethlen–Gömbös kormány következne. Inkább beletörődnek Teleki bukásába, Bethlen miniszterelnökségébe, a KNEP és a Kisgazdapárt szövetségének további fenntartásába.

Bethlen nagy sikere ez. Kezdettől mégis miniszterelnökségének legnagyobb politikai akadálya, hogy Horthy akaratából és nem a nemzetgyűlés két nagy pártja, a KNEP és a Kisgazdapárt, vagy akár egyik bizalmából viszi a koalíciós kormányelnöki tisztet. A két párt többsége továbbra is az alkalomra vár, hogy megbuktassa.

Bethlennek mindkét pártban, a KNEP-ben és a Kisgazdapártban akadnak hívei. Utóbbiban Rubinek nagybirtokos szárnya és Gömbösék szélsőjobboldala. Az új miniszterelnök legfőbb támasza azonban a KNEP-ből és a Kisgazdapártból egy éve kivált „disszidens" képviselők húsz fős csoportja. Köztük Teleki gróf, Klebelsberg Kunó gróf, Korányi Frigyes báró. Egyedül belőlük Bethlen nem tudna kormányt létrehozni. Ezt a nemzetgyűlés hatalmas többsége ellenezné. Emiatt olyan kormányt alakít, amely, mint eddig is, a KNEP és a Kisgazdapárt koalíciós együttműködésére épül. Mindkét pártból három-három miniszter foglal benne helyet. Ezek vezetői: a Kisgazdapárt részéről a földmüvelésügyi miniszter, Nagyatádi Szabó István; a KNEP részéről Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter.

Részben mégis Bethlen személyi kormánya ez annyiban, hogy a legfontosabb tárcákat olyanoknak juttatja, akik nem is tagjai a nemzetgyűlésnek: Bánffy Miklós külügyminiszter, Hegedüs Loránt

pénzügyminiszter, Belitska Sándor honvédelmi miniszter, aki Szeged óta Gömbös „liberális ellenfele". Viszont gróf Ráday Gedeon belügyminiszter és Tomcsányi Vilmos Pál igazságügy-miniszter Gömbös embere és megbízottja a kormányban.

Hivatalos közlemény adja az ország tudtára Bethlen miniszterelnökségét, azzal, hogy ez alkalommal a pártfrakciókkal való alkudozás mellőztetett. A miniszterelnöknek sikerült elérnie, hogy a kormányválságot egyetlen nap alatt megoldotta. A KNEP és a Kisgazdapárt vezetői egyaránt kijelentik: várakozó álláspontra helyezkednek Bethlen elkövetkező politikája tekintetében.

Miniszterelnöki bemutatkozó beszédében Bethlen megállapítja: az új kormány lényegében koalíciós, pedig minden koalíciós alap törékeny. Hangoztatja legfőbb törekvését, hogy a Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártját és a Kisgazdapártot egységes párttá kell összeforrasztani. A királykérdés kikapcsolását, Horthy kormányzóságának elfogadását teszi programjává. Megígéri, hogy Károly király húsvéti puccsával kapcsolatban senkinek bántódása nem eshet.

Bethlennek, hogy miniszterelnök maradhasson, feltétlenül szükséges a legitimisták támogatása. Ezért köt velük már Szombathelyen olyan alkut, hogy támogatja a király visszatérését a magyar trónra. Ígérete zálogaként Gratz Gusztáv volt külügyminisztert, az egyik legkövetkezetesebb legitimistát akarja bevonni kormányába. Gratz azonban az esküszegő Horthy kormányában nem vállal miniszterséget.

Ugyanakkor a legitimistákkal kötött alkujáról mélységesen hallgatva, Bethlen azzal elégíti ki a szabad királyválasztókat, hogy általános és kétértelmű frázisokkal ígéri a királykérdés további elhalasztását, amit ezek is elfogadhatnak.

Miniszterelnöki programjaként, a keresztény, nemzeti agrárirány jegyében, az ország gazdasági életének helyreállítására is olyan formában tesz ígéretet, hogy egyaránt kielégítse a KNEP és a Kisgazdapárt törekvéseit.

Konszolidációt hirdet minden romboló irányzattal szemben. A konszolidációt fenyegető legnagyobb veszély azonban szerinte nem az ellenforradalmi szélsőség, hanem a bolsevizmus. Legfőbb orvossága – úgymond – a keresztény demokrácia, amely nem jelentheti a nyers tömegek uralmát. A keresztény demokrácia érvényesítése megköveteli az intelligencia vezetését. Ilyen értelemben ígéri a sajtószabadság, egyesülési és gyülekezési jog helyreállítását, a közigazgatás

és a választójog reformját, a munkássággal szemben hozott terhes intézkedések enyhítését.

Bethlen felajánlja Gömbösnek a belügyi államtitkári állást. A legitimisták azonban őt tartják Károly király legveszedelmesebb ellenfelének, így a kormány támogatásának feltételeként követelik: ne kapja meg a várt pozíciót. Apponyi és Andrássy tiltakozása sikerrel jár. Bethlen sajnálkozását fejezi ki, de valójában örömmel lemond Gömbösről. Hivatalos formája ennek az, hogy Gömbös a maga elhatározásából lép vissza államtitkári jelöltségéből. Bethlenhez írt levelében rámutat: megérti a legitimistákat. Nem akarhatnak belügyi államtitkárnak olyan politikust, aki mindent megtesz az 1920. évi I. sz. törvényben lefektetett kormányzói jogrend fenntartására.

Politikai ellenfelei is elismerik: a negyvenkét éves gróf, Bethlen István személyében, 1921. április 14-én, az ellenforradalmi korszak ravasz, ügyesen taktikázó, tehetséges politikusa veszi át a kormányhatalmat. Személye alkalmas a Horthy-rendszer most következő konszolidációs politikájának végrehajtására. Nem kompromittált a Tanácsköztársaság utáni szörnyű vérengzésekben, még ha szoros kapcsolatot tart is Horthyval, Gömbössel.

Mindig talál tárgyilagos kapcsolatot a KNEP-hez és a Kisgazdapárthoz. Még a szociáldemokratákhoz is. Konszolidációs politikáját elfogadja minden párt annyiban, hogy ennek lényege az országos rendteremtés és a kivételes állapotok megszüntetése.

Bethlen továbbra is az uralkodó osztályok reakciós érdekét szolgálja. Az ellenforradalmi rendszer megszilárdítását, társadalmi bázisa kiszélesítését akarja. Jól tudja, hogy ezt legjobban Horthy és szélsőjobboldali támogatói nélkül lehetne megvalósítani. Politikailag azonban nem tartja magát eléggé erősnek, hogy esetleg a KNEP-pel, sőt a Kisgazdapárttal szövetségben ellene forduljon. Emiatt vállalja, hogy Horthy révén szilárdítja meg a nagybirtok és nagytőke társadalmi rendjét. Mindkét párt befolyásának visszaszorítására törekszik és olyan egységes párt létrehozására, amely hű kiszolgálója a nagybirtoknak és nagytőkének, egyben az ő személyi uralmának.

Eszménye továbbra is a háború előtti konzervatív, enyhén liberális rendszer, de tudja, hogy ezt csakis új módszerekkel lehet visszaállítani. Átveszi a Gömbös által vezetett szélsőjobboldal számos fajvédő jelszavát. Legitimistának mondja magát. Ugyanakkor Gömbös révén szabad királyválasztó körök bizalmát élvezi.

Az új miniszterelnököt támogató erők egyike a Szociáldemokrata Párt. A szociáldemokrata vezetők politikája azon alapul, hogy

bemutatkozó beszédében Bethlen – többek között –, a munkásság néhány problémáját is említi. Ellenforradalmi intézkedésekre utal, amelyek a munkásosztállyal szemben már méltánytalanok. Megígéri ezek enyhítését. Kijelenti: a kormány kész felvenni a Szociáldemokrata Párttal az érintkezést. Bizonyos feltételek mellett Bethlen hajlandó a szociáldemokráciának helyet biztosítani a magyar ellenforradalmi rendszerben.

Dokumentum is készül erről a miniszterelnökségen. Megállapítja: a Szociáldemokrata Párton belül megfontolt, józan gondolkodású, a helyzetet értékelni tudó, számba vehető mérsékelt táborra szükséges támaszkodni. A veszély nem ennek részéről fenyeget. A forradalmi propaganda a legjobban a föld alatt terjed . . .

Bethlen a minisztertanácsban bejelenti: engedélyeztetni kívánja a Szociáldemokrata Párt vezetősége kérését május elseje megünneplésére. Azzal indokolja: a szociáldemokraták pártja létezik. Nem lenne helyes a tilalom. Lassan visszta kell térni a rendes állami életre. Egyébként is politikai kérdésekről nem lenne szó a gyűlésen, írták engedélykérésükben a Szociáldemokrata Párt vezetői.

A Szociáldemokrata Párt jobboldali vezetése örömmel fogadja Bethlen nyilatkozatát. Kész a tárgyalások megkezdésére.

Ezzel kapcsolatban a bécsi kommunisták hetilapja, a *Proletár* cikket közöl. Megállapítja: a Bethlen-kormány megalakulása fordulópont a magyar ellenforradalomban. Sok jel mutatja, de a legfontosabb jel, mint mindig, az a viszony, amelybe a kormány a dolgozó osztályokkal kerülni akar. Bethlen miniszterelnök keresi az utat – nem a munkásosztály, hanem annak otthon látható vezérei felé.

Szövetségesre van szüksége Bethlennek abban a harcban, amely napról napra élesedik, és polgárháborúvá készül fokozódni. Az ellenforradalom egysége régen felbomlott. Hiába kapcsolták ki a királykérdést Károly szombathelyi puccsa után, a legitimisták és szabad királyválasztók titokban készülődnek a döntő harcra. Mert a kérdések mögött osztályérdekek húzódnak meg; a jelszavak mögött osztályharcok folynak. A legitimisták a fináncarisztokráciából és a nagybirtok képviselőiből, hivatásos tisztekből és a magas bürokrácia, vagyis a kapitalizmus híveiből kerülnek ki. A szabad királyválasztók a falusi és városi kispolgárság tagjai, alsóbb hivatalnokok és lumpenproletárok.

Szövetséges után néz mindkét fél – írja a *Proletár*. – Ez a szövetséges csak a harmadik osztály, a proletariátus lehet – gondol-

ják. – De lehet-e kétévi vértenger után, melyet mindkét, a munkásosztály szövetségét kereső osztály ontott, lehet-e szövetségre lépni Héjjassal és Bibóval, Prónayval és Ostenburggal? Lehet-e szövetséget kötni az akasztófák árnyékában, amelyeken forradalmi proletárok testei lógnak?

Ők persze azt hiszik, hogy lehet. Azt hiszik, hogy Miakits és Farkas István a magyar proletariátus. És mert Miakitsot és Farkas Istvánt meg lehet venni, hát azt hiszik, hogy a proletariátust is lehet. A proletariátust csak egyféleképpen lehetne megnyerni: teljes felszabadítása, gazdasági és politikai felszabadítása árán.

Most vigyázzon a magyar proletariátus, hogy a Miakitsok, Peyerek, Vanczákok és Farkas Istvánok el ne adják! El ne adják egy tál lencséért, a vezérek szabadságáért.

2

Boroviczény a király megbízásából visszatér Magyarországra. Feladata, hogy titkos tárgyalásokkal előkészítse őfelsége újbóli trónfoglalását. Felkeres számos legitimista vezetőt. Közli, hogy őfelsége Gratz Gusztáv volt külügyminisztert bízza meg a Telekivel–Bethlennel Szombathelyen kötött egyezmény végrehajtásával, magyarországi uralma előkészítésével.

Gratz doktor megbízatását őfelsége abban a meggyőződésben adja a legitimista vezetők tudtára, hogy húsvéti útjának kedvező hatását kihasználva, hamarosan bekövetkezhet a trónfoglalása. Katonailag e feladatot Lehár ezredesnek és Ostenburg őrnagynak kell előkészítenie, mert őfelsége elhatározta: ha trónfoglalása nem megy Horthyval, ellenére is megvalósítja. Itthon álljon minden készen, hogy őfelsége távirati értesítésére azonnal megindulhon a trónfoglalás katonai végrehajtása.

Boroviczény, anélkül hogy felfedné a király titkos terveit, felkeresi Horthyt és Bethlent is, hogy megtudja: szándékukban áll-e végrehajtani a szombathelyi megállapodást.

A kormányzót nagyon melankolikus hangulatban találja. Hosszan, keserűen tálalja fel a közismert mesét a kisantantról. Boroviczény azzal távozik Horthytól: addig nem lehet benne megbízni, amíg teljesen be nem hódol őfelségének. Hűsége bizonyítékaként követelni

kell tőle: számolja fel szabad királyválasztó környezetét. Rögzítse írásban őfelsége trónfoglalásának pontos menetrendjét.

Boroviczény felkeresi Bethlent is. Vállalni látszik szombathelyi ígéreteit. Kijelenti: azzal, hogy a királykérdés kikapcsolását ígérte politikai programjaként, nem követett el hűtlenséget őfelségével szemben. Ezt a jövő megmutatja – bizonygatja Bethlen.

Boroviczény beszámol útjáról a legitimista vezetőknek. Mérlegelve az összpolitikai helyzetet, általában optimistán nyilatkoznak. Remélik: hamarosan újra a trónusa előtt üdvözölhetik őfelségét.

Ennek időpontja, kül- és belpolitikai lehetőségei tekintetében azonban a KNEP, mint a legitimisták pártja, nem egységes. Erős csoport az, amely úgy véli: egy újabb elhamarkodott trónfoglalási kísérlet Horthy tartós uralmát eredményezheti. Helyes ezért a királykérdés elhalasztása. Velük szemben áll a KNEP aktív legitimista csoportja: Andrássy, Rakovszky, Beniczky.

Elhatárolja magát a királykérdés közeli megoldásától a Bethlen gróf köré tömörülő régi munkáspárti politikusok befolyásos csoportja is, az úgynevezett disszidensek. Hibáztatják, hogy a KNEP nem ítéli el az aktív legitimisták idő előtti restaurációs törekvéseit, ami katasztrófára vezethet. Kiállnak amellett, ami Bethlen miniszterelnöki programjának is lényege: a királykérdés idő előtti megoldása – mint biztos bukás – helyett mindkét párt, a KNEP és a Kisgazdapárt, foglaljon állást a hadsereget kezükben tartó horthysta vezető körökkel való megegyezés, azaz Horthy kormányzóságának hosszabb időre elfogadása mellett.

Boroviczény jelentésével a király Bethlent illetően elégedett. Horthyról az a véleménye, hogy nem őszinte. Nemhogy elősegítené az ő visszatérését az országba, szándékosan halogatja. Bízik viszont az aktív legitimisták befolyásában.

Őfelsége júniusban ismét Magyarországra küldi Boroviczényt. Érdeklődjék Rakovszkynál, a nemzetgyűlés elnökénél: közeli trónfoglalása esetén hajlandó-e átvenni a miniszterelnökséget? Rakovszky vállalja a felkínált megbízatást. Boroviczény újból találkozik Lehárral és Ostenburggal is: a katonai előkészületekről tárgyal. Mindketten kedvezően ítélik meg a helyzetet.

Bethlen kormányraléptekor az ország gazdasági helyzete a válságosnál is súlyosabb. A második éve tartó országos tömegnyomorúság miatt egyre gyakoribbak a munkásosztály sztrájkjai, amelyeket véresen elnyomnak.

Lieber Endre fővárosi főjegyző hivatalosan megállapítja: Budapest lakosságának szörnyűséges nyomora egyre inkább növekszik. A legelsőrendű életszükségleti cikkek beszerzése leküzdhetetlen nehézségekbe ütközik. A jövő nemzedék felnevelése súlyos és megoldhatatlan probléma. Az élelmiszerek ára folytonosan emelkedik, a bérek és fizetések aránytalansága nőttön nő. Hiába emelték fel a munkások fizetését az 1914. évi bérekhez képest tizenötszörösére, az élelmiszerek ára az 1914. évi árakhoz képest legalább ötvenszeresére emelkedett. A ruhaárak elérték a békebeli árak kilencven, sőt százszorosát.

A súlyos nélkülözés fizikai létében támadja meg a munkástömegeket. Csökken a termelésbe bekapcsolható munkaerők száma, ez nagymértékben hozzájárul a munkateljesítmények leromlásához, bénítja az ipar talpraállását. A mezőgazdasági termelés kedvezőtlen állapota, a paraszti tömegek nyomora, az agrártermékek feldolgozását végző élelmezési és könnyűipari ágazatok nyersanyaghiánya is közvetlen hatást gyakorol: hátráltatja a fellendülést.

A győztes országok ekkor, 1921 tavaszán már erősen megközelítik vagy elérik a világháború előtti, 1913-as termelési szintet. A vesztes országok messze elmaradnak. Magyarországon a béketermelés kiépítését nem csupán a vesztes országokban általában fellépő háború utáni szervezetlenség, anyaghiány hátráltatja. Az osztrák–magyar birodalom egykori része, Magyarország tőkés fejlődése kerül általános válságba.

A függetlenné vált Magyarország kikerült a birodalom általános gazdasági összefonódásából. A monarchia több országra bomlása, a soknemzetiségű régi Magyarország felbomlása, a trianoni békeszerződés okozta területi változások, a gazdaságilag elmaradottabb nemzetiségi területek leválása, az összmonarchia gazdasági kapcsolatainak hirtelen megszakadása teremt új feltételeket, támaszt új követelményeket az ország fejlődése számára.

A megmaradt nyolcmillió lakos a réginek negyvenkét százaléka. A négyzetkilométerenként nyolcvankét fő népsűrűség jóval meghaladja a háború előtti hatvannégyet. Magyarország Európa egyik legsűrűbben lakott országa.

Az ország mezőgazdasági jellege némileg csökken. Növekszik ag-

rár-ipari jellege. 1920-ban az összes lakosság huszonnyolc százaléka ipari népesség. Megnő ezzel az új, elkövetkező forradalom hivatott vezetőjének, az ipari munkásságnak a súlya és aránya.

Az ipar Budapestre összpontosított elhelyezése következtében az egyharmad Magyarországon marad az ipari népesség ötvenegy százaléka, a háború előtti gyáripar termelésének ötvenöt százaléka. Az ország bányászata a háború előttinek negyvenegy százaléka. A vas- és fémipar legsúlyosabb problémája a hazai nyersanyagbázis szinte teljes elvesztése.

Az ország megmaradt területe a legjobb termőterület. Itt a legnagyobb a nagybirtok aránya. Kiszélesedik az agrárproletariátus és a nagybirtok ellentéte. A mezőgazdaságilag művelhető területek negyvenkét százaléka marad Magyarországon. A szántóterületek arányának emelkedése ellenére a gabonatermelés a háború előtti ötvenhárommillió métermázsa termeléshez képest mindössze huszonnyolcmillió.

Az erdőknek tizenhat százaléka marad meg. Hazai forrásokból lehetetlen a lakosság tüzelőellátása, az építkezések és bányászat faellátása. Múlhatatlan feladat a gyáripar egyes túlméretezetté vált iparágainak leépítése, egyes iparágak átalakítása, több fontos ágazat fejlesztése. Mivel ténylegesen elmarad a földreform megvalósítása, súlyos feladat a nagybirtok modernizálása.

Az osztrák–magyar birodalmi tőkepiac megszűnésével mindezt nemcsak belső tőkéből, hanem új valutaviszonyok között kell megvalósítani. Eddig Magyarország iparosításának tőkeellátása döntően Bécsre, az osztrák–magyar közös valutára és vámközösségre alapozódott.

A monarchiára alapozott magyar kivitel és behozatal teljesen szétesett, megbénult. A nyersanyagokat nélkülöző magyar gyáripar termelése mindössze a háború előttinek egynegyede. Nagy a munkanélküliség. Mindez fokozza a háború utáni általános nyomorúságot, különösen a munkásosztályét.

Hegedűs pénzügyminiszter megkísérli a gazdasági válság leküzdését. Pénzszűkét teremt, aminek következtében a korona belföldi vásárlóereje növekszik, a külföldi pénzpiacokon a háború óta először emelkedik értéke. Ezt adóemelésekkel és egyéb hasonló intézkedésekkel éri el, úgyhogy még súlyosabbá teszi a bérből és fizetésből élők helyzetét. A rendszer híveit is érinti ez, így az államapparátust, amely a háború után mértéktelenül felduzzadt. Az államháztartás nem bír ennyi ember foglalkoztatni: a tisztviselők közt erős létszám-

csökkentést hajtanak végre. Súlyos problémája ez a Bethlen-kormánynak.

A nemzetgyűlés a súlyos gazdasági helyzet enyhítésére elfogad vagyonváltság törvényt. Végrehajtását a vagyonos osztályok megakadályozzák. Hegedűs pénzügyminiszter megpróbál külföldi kölcsönhöz hozzájutni, de nem sikerül. Általános vélemény, hogy a gazdasági élet némi javulása csak átmeneti.

3

A prágai magyar követ jelenti: Csehszlovákia megalapítói, Masaryk köztársasági elnök és Beneš külügyminiszter szeretnének megértő együttműködést teremteni Magyarországgal. Arra törekszenek, hogy kompromisszummal rendezzék viszonyukat Magyarországgal és ily módon katonai erejüket az északi határon, Németország vonalán összpontosítsák. A megegyezés érdekében visszaadnának egyes, túlnyomóan magyar által lakott területeket, amelyek a trianoni békeszerződéssel jutottak Csehszlovákiának. Cserébe a magyar–csehszlovák határ elismerését kérik a kormánytól.

Felvetik Csehszlovákia, Ausztria és Magyarország németellenes államszövetségének tervét is. Megalakulása biztosítékot nyújtana Ausztriának a Németországhoz csatolás veszélye ellen, ami Magyarországnak is alapvető érdeke. Csch részről azt remélik, hogy az államszövetséggel kiküszöbölnék mind a magyar, mind az osztrák Habsburg-restaurációs törekvéseket.

1921 júniusában Marienbadban megkezdődnek a cseh–magyar tárgyalások. Tekintettel fontosságára, a magyar kormányt gróf Bánffy külügyminiszter és gróf Teleki volt miniszterelnök, a cseh kormányt ennek legtekintélyesebb tagja, Beneš külügyminiszter képviseli. Benešék a demokrácia szószólóinak mondják magukat, mégis hajlandók a Horthy-rendszerrel szövetségre lépni a cseh és a magyar uralkodó osztályok kölcsönös együttműködése alapján. Eléggé előrehaladnak a tárgyalások, sikerre vezethetnek. Végül a magyar kormány 1921. június 8-án elhatározza a tárgyalások megszakítását. Bethlen–Teleki tovább tárgyalna, náluknál erősebbnek bizonyul azonban a szélsőjobboldal és Horthy terjeszkedő politikája. Úgy vélik: az európai, teljesen bizonytalan külpolitikai helyzetben, amelynek kulcskérdése a német nacionalizmus feltámadása, ha anyagilag és fegyverrel segí-

tik Ludendorffékat, vagy velük szövetségben, vagy az osztrák szélsőjobboldal hatalomra juttatásával lehetséges elérni a Nyugat-Magyarországra – Burgenlandra – vonatkozó trianoni békediktátum hatályon kívül helyezését. Tovább folynak erről a már egy éve tartó, magyar–bajor tárgyalások, úgyszintén az osztrák szélsőjobboldallal.

Csehszlovákia állandó figyelemmel kíséri a magyar külpolitika szélsőjobboldali titkos célját. Erősen tart a német nacionalizmustól, Ausztria és Németország esetleges egyesítésétől. Megakadályozására és a jobboldalról fenyegető német támadás kivédésére tárgyalásokat kezdeményez az Anschlusst ellenző osztrák kormány képviselőivel.

1921. június 12-én Csehszlovákia együttműködési egyezményt köt Ausztriával. A kisantant megelőző létrejöttével, az Ausztriával kötött egyezménnyel a környező államok külpolitikailag teljesen körülzárják Magyarországot. Horthy Magyarországa önmagát hozza e súlyos külpolitikai helyzetbe. Szenvedő alanya a magyar nép.

Annyiban is, hogy az antant nagyhatalmak és az osztrák kormány a trianoni békeszerződés értelmében sürgetik az Ausztriához csatolandó nyugat–magyarországi területek haladéktalan átadását.

4

Zadravetz páter jegyzi naplójába: az EKSZ elégedetlen a kormányzóval. Elnézi a sajtó szemtelen támadását, a pártok tülekedését, a királykérdés kiéleződését. Az EKSZ vezéri tanácsa erre már figyelmeztette a kormányzót, de fellépésének semmi eredménye. A kormány pedig, különösen amióta Bethlen vette át, kutyába veszi az EKSZ zsörtölődéseit, ultimátumait. Emiatt – folytatja a püspök – az EKSZ-tag Fischer őrnagy, a kormányzó katonai irodájának vezetője, ügyesen rávette a kormányzót: rendelje magához közös megbeszélésre gróf Ráday belügyminisztert, gróf Bánffy külügyminisztert, Gömböst, Prónayt, Zadravetzet, másokat. 1921. július 7-én gyűlnek össze. Az elhelyezkedés után a kormányzó végignéz a megjelenteken, és kedélyesen e szavakra fakad: – Veszedelmes egy társaság! – De hűséges! – feleli Zadravetz.

A kormányzó azzal kezdi: az áldatlan viszonyok miatt hívta össze a szegedieket. Ő egyáltalán nem látja rózsásnak a helyzetet, mégsem tud megtorló intézkedéseket tenni a legitimistákkal szemben. Senkit nem tud megfogni! – panaszolja. Oly ügyesen tevé-

kenykednek, hogy nem ragadhat torkon egyetlen legitimistát sem. Hogyan fogassa el például Rakovszkyt, Andrássyt vagy Mikes püspököt, amikor in persona semmi adat sincs ehhez?!

A két jelenlevő miniszter, gróf Ráday és gróf Bánffy – írja Zadravetz – akkor egymás után kifejti: mindenekelőtt a hadsereg tisztikarát kell megbízhatóvá tenni. Olyan embereket a dolgok élére állítani, akik a szegedieknek világnézetét vallják. Ha ez meglesz, nemigen lesz kedve Károly királyéknak újból beautózni az országba. Majd amikor ismét arra fordul a szó: – Kik ellen kellene Horthynak eljárnia? – Zadravetz megjegyzi: – Nem az a fontos, hogy kiket kellene lefogni. Szükséges volna erősebben befolyni a már-már általánosságban magyartalan és közveszélyes szellembe. Kiáltó példa erre a sajtó garázdálkodása – fakad ki Zadravetz a liberális, valamint a legitimista sajtó ellen. Ellenőriztetni kell a hadsereg szellemét is. – Általános helyeslés kísérte felszólalását – jegyzi meg.

Utána Gömbös fejtegeti a külső és belső nehézségeket. Sürgeti az erős kéz politikáját. – Bizony enélkül elvész a haza! – mondja Prónay is . . .

Hosszan elhúzódik a konferencia. Szétmentek sok reménységgel. De ezután is csak konstatálgatják a helyzet romlását és a kormányzó tétlenségét – panaszolja Zadravetz, mindezért főként Bethlent téve felelőssé.

Bármit ígér Horthy a jobboldaliak értekezletén, nem cselekszik Bethlen ellen. Ebbe Gömbös is egyre inkább belenyugszik. Elismeri, hogy Bethlen nemcsak a saját miniszterelnöki hatalma megtartásáért küzd. Célja a kormányzói hatalom fenntartása a legitimizmus folytonos támadásával szemben. Halogatja a királykérdés megoldását, nehogy a legitimisták Svájcból hazahozzák és trónra ültessék a királyt. Egybeesik e törekvése Gömbös és a szélsőjobboldal érdekével, Ami elválasztja őket, az, hogy a kormányzói hatalom megtartását, a legitimizmus legyőzését Bethlen az ország rendjének, nyugalmának biztosításával, olyan konszolidációval véli megvalósíthatónak, aminek előfeltétele a szélsőjobboldali különítmények különleges hatalmának felszámolása.

Bethlen számít ebben nemcsak Horthy, de Gömbös támogatására is. Bár nehezen szánják el magukat, mert még ők is tartanak a különítményes erők bosszúállásától, velük az esetleges fegyveres összeütközéstől.

Küzdelmében Bethlen, aki nagy nehezen kerül a kormány élére és tartja magát, azt is tudja: ha a legitimisták ellenére csakis a sza-

bad királyválasztó kisgazdákra, köztük Gömbösre támaszkodik, a nemzetgyűlés jóváhagyásával nem maradhat miniszterelnök. A konszolidáció jelszavával, hintapolitikával akarja maga mögé sorakoztatni mindkét pártot, amíg velük együtt vagy ezek egyikével létrehozza az Egységes Pártot. Ha ez nem sikerülne, miniszterelnökként egyelőre legalább annyi erőhöz jusson: amennyiben politikájának nem tudná elkötelezni a két pártot, vagy ezek egyikét, Horthy által feloszlathassa a nemzetgyűlést. Kiírná az országgyűlési választást, és kezében az államapparátussal, ennek közigazgatási terrorjával, a saját embereiből hozzon létre „Egységes Párt" többségű országgyűlést. Most még ezt nem látja tanácsosnak megtenni. Tovább taktikázik, hogy „békésen" létrehozza az Egységes Pártot.

E tekintetben a legitimisták támogatásának feltétele a királykérdés kedvező megoldása. Nagyatádi Szabó a Kisgazdapárt nevében viszont Gömbös csoportjára is támaszkodva, a leghatározottabban kijelenti: a szabad királyválasztás elvi alapján áll. Nem csinál Egységes Pártot azokkal, akik vissza akarják hozni a Habsburgokat.

A legitimisták és a kisgazdák különböző törekvése ellen Bethlen fegyvere emiatt a királykérdés megoldásának továbbhalogatása. Titkos szándéka, hogy közben mindkét pártot lejárassa. Bizonyítani akarja, hogy a jelenlegi, csaknem folytonosan tartó legitimista és szabad királyválasztó harc következtében a nemzetgyűlés alkalmatlan a törvényhozó feladatok elvégzésére.

A nemzetgyűlés valóban munkaképtelen. Botrány botrányt követ. A legitimisták, előre megbeszélt politikájukhoz híven, mindaddig nyomás alatt akarják tartani Horthyt, amíg feltételek nélkül nem nyilatkozik Károly király trónfoglalása mellett. Támadást támadás után intéznek elsősorban a szabad királyválasztó környezete, Gömbösék és a különítményes vezérek ellen. Le akarják járatni általuk Horthyt.

Beniczky Ödön, a volt belügyminiszter, közvetve a kormányzót is támadja, amiért a király húsvéti látogatásakor kormányzói rendeletre őt és Szmrecsányit, a nemzetgyűlés alelnökét, törvénytelenül letartóztatták. Kéri a nemzetgyűlést: állapítsa meg a képviselői mentelmi jog súlyos megsértését, adjon elégtételt.

Támadva ez alkalomból Horthy legfőbb erejét, a különítményeseket, maffiának jellemzi, amelynél közönséges rablási szándék érvényesül. Felsorolja Héjjas Iván, Francia Kiss Mihály és társainak büntetés nélkül maradt kecskeméti és izsáki szörnyű vérengzéseit, rablásait. Rablógyilkosoknak nevezi őket. Kijelenti: e súlyos bűn-

cselekmények elkövetői mindmáig a hatalom – értsd Horthy – kedveltjei. Olyan országban élünk, ahol a világ leggyávább és legbornírtabb katonai diktatúrája van. Addig nem lehetséges a jogrend helyreállítása – teszi Beniczky nyíltan felelőssé Bethlent is –, amíg miniszterelnökként eltűri a hasonlókat. A kisgazdapárti képviselők tomboló tapssal helyeslik Beniczky megállapításait.

Oly súlyosak e vádak, hogy Bethlen kénytelen védekezőn felszólalni. Megígéri: eljár a különítményesekkel szemben.

Bethlen ezzel nehéz helyzetbe kerül. Konszolidációs politikája megkövetelné a legszigorúbb eljárást a legitimistáktól támadott különítményesekkel szemben. Nyomásukra azonban a kormányzó ismételten megvédi őket.

Miniszterelnöki tevékenységében Bethlent pedig most már egyre inkább súlyosan hátráltatják a konszolidációs politikáját ellenző, a nemzetgyűlésen kívül tevékenykedő, uralomra törekvő szélsőjobboldali szervezetek és velük a félelmetes hatalmú fegyveres különítmények. Tőlük megfélemlítetten nemhogy Bethlen, de ezek legfőbb két patrónusa, Horthy és Gömbös is időnként kénytelen engedni olyan túlzó követeléseiknek, amelyekkel nem értenek egyet. Ezek ily módon, mint az eddigi kormányok idején is, úgyszólván párhuzamos hatalom Bethlen kormányával és vele szemben.

Megnehezítik ezek az ország gazdasági életének konszolidációját is. Magyarország a világháború idején rengeteg kárt szenvedett. Azóta továbbgyengül, gazdaságilag válságos a helyzete. A nagytőke és nagybirtok úgy véli, az ország önerejéből nem tud talpra állni. Adódnak kölcsönajánlatok, gazdaságilag gúzsba kötő feltételekkel, uzsorakamattal. Bethlen még így is elfogadná. A nagybirtoktól és a nagytőkétől kezdeményezett, eme gazdasági politikát tenné lehetetlenné, ha Gömbössel az élen létrejönne a szélsőjobboldali katonai diktatúra.

Bethlennek emiatt is, miközben meg kell védenie a miniszterelnöki posztját az őt megbuktatni akaró nemzetgyűlési többség állandó támadásától, lehetetlenné kell tenni Gömbös puccsista politikáját.

Bethlen azzal fordul a kormányzóhoz: konszolidáció nélkül nem maradhat fenn a Horthy személyével és nevével jelzett rendszer. Követeli: lépjen fel végre erélyesen Gömbös ellen. De mindenekelőtt segítsen most már gátat vetni a még Gömbösnél is jóval szélsőségesebb, minden módon súlyosan kompromittált, véres múltú, a nép

minden rétege által gyűlölt különítmények működésének. A Tanácsköztársaságot követően, az ellenforradalom működését szolgálóan szükség volt ezekre a Prónayakra, Ostenburgokra, Héjjas Ivánokra – sorolja Bethlen a leghírhedtebb különítményeseket. Feladatukat teljesítették. Most már az ellenforradalom konszolidációja érdekében meg kell szabadulni tőlük.

Bethlen ezt nem olyan értelemben hajtaná végre, hogy általában megszűnjék az ellenforradalmi terror. Ennek szerinte nem jött még el az ideje. Az államhatalom törvényeken alapuló szigorával kell helyettesíteni a különítmények féktelen és most már politikailag idejét múlta terrorját. Elegendők a máris meghozott törvények. Mindenekelőtt a halálos ítéletek kiszabására is alkalmas 1921. III. sz. törvény a kommunisták ellen. Csakis az ily módon konszolidált törvényes államrenddel lehet és kell véglegesíteni, külföldön elfogadhatóvá tenni Horthy kormányzói uralmát, rendszerét.

Horthy is tárgyal erről Gömbössel, aki továbbra is csak részletengedményeket tenne. Bethlen hatására és követelésére most már azonban Horthy semmi hálát nem érez Gömbös és a szélsőjobboldal iránt, akiknek pedig a kormányzóságát is köszönheti. Elszánja magát az ellenük irányuló konszolidációs politika megvalósítására. Személyileg annyiban mégsem bátor, hogy a Bethlentől sugallt eme elhatározását ő maga merné megmondani Gömbösnek. A szélsőjobboldali Kozma Miklóssal, a hadsereg hírszerző főnökével üzeni meg neki: nem tűr puccsot sem jobbról, sem balról. Érti utóbbiak alatt a kommunistákat. Ha a szélsőjobboldal mégis kezdeményezné, a különbség számára csak annyi: Gömbösékét fájó szívvel löveti főbe, a baloldaliakat passzióval.

Bethlen ezek után a most már Horthyval szorossá vált szövetségében, végre Gömbössel is megértetni: ha részes kíván lenni a hatalomban, megfelelő politikai ellenszolgáltatás ellenében honvédelmi miniszter lehet. S most már Horthy nyomására Gömbös annyiban elfogadja a konszolidációs politikát, hogy elvi fenntartásával megőrizhesse saját tömegbázisát. Ilyen értelemben hajlandó segíteni a szélsőjobboldali fegyveres különítmények megrendszabályozásában.

Gömbös részéről politikailag mindez nem más, mint Bethlen egységes párti törekvéseinek szélsőjobboldali „konszolidációs" változata. Annyiban, hogy a jelenlegi politikai helyzetben valóban nélkülözhetetlen a konszolidáció, de kérdés: ebben a szélsőjobboldal meddig menjen el Bethlennel. De még ilyen alapon is annak titkos reményében egyezik meg vele, hogy a nemzetgyűlés bár átmenetileg

eltűri Bethlen miniszterelnökségét, amint lehet, megbuktatni készül kormányát. Ez esetben Gömbös a szélsőjobboldal élén, ismét csak katonai puccsal remél a kormány élére kerülni. Érvényre juttatná akkor a saját konszolidációs politikáját. A kis- és középparaszti, kispolgári és középosztályi érdekeket képviselő fajvédő párt politikát.

A szélsőjobboldal több vezetője, mindenekelőtt Prónay, hevesen ellenzi Bethlen–Gömbös „liberális" egyezkedését. Tiltakoznak Horthynál, amiért áldását adja erre a szerintük gyűlöletes és nemzetietlen politikára. Puccsal fenyegetik a kormányzót és Gömböst is.

Nem egyezik ez most már semmiképp a kormányzó, de még Gömbös új politikájával sem. Ő különben is csak a saját vezetésével képzel el puccsot. Összehívja az EKSZ vezérlő tanácsát: járjanak el Prónayval szemben.

Prónay szinte tálcán hozza önmaga ellen a lehetőséget, hogy Gömbös és vele Bethlen okot találjon az eltávolítására. Ez azonban még mindig nem Prónaynak a magyar nép ellen elkövetett ezernyi bűne és tömeggyilkosságai miatt történik meg. Horthy–Gömbös–Bethlen egyformán nem ezt teszi szóvá. Prónay „narancshéjon" csúszik el. Családi okokból letartóztat egy Kornhauser nevű mészégetőt. Kivégzéssel fenyegeti, ha nem teremt elő nagyobb összeget, amivel állítólag tartozik Prónay bátyjának és a községnek, ahol lakik.

Az ügy közismertté válik. Óriási körötte a botrány. A pártok és a sajtó egyaránt türelmetlenül követeli: a kormány vessen véget a különítményesek és főként Prónay rémuralmának.

Ezúttal nemcsak Gömbös és az EKSZ, de a szélsőjobboldali lapok sem védik meg Prónayt.

Horthy ilyen körülmények között szánja el magát, hogy leváltsák a most már őt is nagyban kompromittáló Prónayt. Ellene az EKSZ határozata alapján, Bethlen miniszterelnökre bízza az eljárást.

Bethlennek mindenképpen hasznos a Kornhauser-ügy. Végre Horthy és Gömbös támogatásával megszabadulhat konszolidációs politikája egyik legjelentősebb akadályozójától. Bethlen még így sem mer szembeszállni Prónayval és fegyvereseivel. Attól tart, ez maga után vonja esetleg a többi különítmény, sőt a szélsőjobboldal általános támadását konszolidációs politikája ellen. Abban sem biztos, hogy a különítményesek és a szélsőjobboldal nyomására, mint a múltban is annyiszor, nem változik-e meg Horthy állásfoglalása. Gömbös is cserbenhagyhatja, ha kibékül Prónayval. Emiatt igyekszik

Bethlen békés úton, a legnagyobb óvatossággal elérni, hogy Prónay távozzék különítménye éléről.

Magához kéreti. Dolgozószobájában már ott ül gróf Ráday belügyminiszter, Belitska honvédelmi miniszter, Berzeviczy vezérkari főnök. Bethlen ünnepélyesen, a jogrendre hivatkozva, közli Prónayval: egyetlen módon simíthatja el legutóbbi botrányát, Kornhauser mészégető nagyiparos megzsarolását: ha önként távozik zászlóalja éléről.

Prónay a naplójában kifakad: nem érti, Bethlenék miért tartják őt korruptnak, amikor nála sokkal korruptabb Horthy, Bethlen, Ráday gróf, Belitska. Felsorolja panamáikat, köztük Belitska honvédelmi miniszter autópanamáit, aki ezen szavai hallatára bő karosszékében igen kicsinyre húzódik össze. Céloz azon kijárási panamákra is, melyek ekkor kezdtek virágozni Bethlen miniszterelnöksége alatt. Ezekben nemcsak Bethlen fia, aki okiratot is hamisított, hanem felesége, valamint Ráday belügyminiszter felesége is szerepeltek.

– Ha a miniszterelnök úr – erélyeskedik Prónay – mindenkinek egyenlően akar mérni, úgy ő ennek igen örülne. Azt hiszi, ez esetben az ő Kornhauserrel szemben elkövetett bűne elfér az előbb felsorolt deliktumok mellett, amelyek milliókkal károsítják meg az ország és a nemzet vagyonát. Bár ő a Kornhauser-ügyben a jogos családi érdekeit védte, ismételten felszólította Bethlen, hogy távozzék különítménye éléről. Ekkor őt – folytatja Prónay – annyira elfogta a düh „a vézna, cinikus pofájú hitvány ember ellen", akinek ott helyben szerette volna vékony nyakát és kiálló ádámcsutkáját megropogtatni. Fölényes magatartással hirdetett jogrendjét miért éppen rajta akarja kipróbálni?

Nagyon csodálkozna – írja –, ha a Kornhauser-ügyben neki akár a haja szála is meggörbülne, mivel a fennálló rendszer viszonyait véve, ő abszolút nem ismeri el egyedüli bűnösségét. Ily módon sokak ellen kellene eljárást folytatni – jegyzi meg –, például, akik nem várták be a hatóságok lassú és évekig húzódó eljárását, és saját maguk hajtották végre ingóságaik visszaszerzését. Igen sokan kértek ehhez karhatalmat. Horthy is megbízta: kutassa fel kenderesi birtokáról elcipelt holmijait, és szerezze vissza. Prónay ezek után kereken mondja meg Bethlennek: a zászlóalját akkor adja át, amikor azt majd jónak látja, mert nemcsak az ő érdekéről van szó, hanem tisztjeiéről is.

Magyarország miniszterelnöke, Bethlen, a konszolidáció meghirde-

tője, ezek után alkudozni kezd Prónayval. Megígéri: megmenti őt a további hercehurcától, ha legalább azt megteszi, hogy önmaga ellen fegyelmi vizsgálatot kér. Addig menjen szabadságra, zászlóaljáit bízza a helyettesére.

Számos feltétellel, kikötéssel végül megegyeznek ebben. Prónay mégsem hajtja végre.

5

1921. július 20-án az aktív legitimisták vezetői jelentik az uralkodónak: – Minden kétséget kizáróan megállapítható, hogy felséged húsvéti megjelenése az országban nemcsak nem ártott, határozottan használt is. A kormányzó magatartása a nép legszélesebb rétegeiben nagy visszatetszést keltett, kivéve azoknál, akik mint szabad királyválasztók szerepelnek. A közhangulat ezen megváltozása aggodalmat keltett az illetékes tényezőknél, s elhatározták, hogy a kormányzó körútra megy a Dunántúlra, melynek hű népe felséged itttartózkodásakor királyhűségének legeklatánsabb jeleit adta.

A kormányzó első útja Zala, Somogy megyébe vezet. Oly mérvű elővigyázati és biztonsági rendszabályok történnek, mint még soha azelőtt. Csendőrség, rendőrség nagy számban összpontosítva. Zaklató rendőri intézkedéseket léptetnek életbe. Mozgásban a hivatalos apparátus. Mindezek ellenére a kormányzó fogadtatása fagyos: a nép nem éljenez, néma marad.

Károly király az ilyen és hasonló, az országból érkező aktív legitimista jelentések alapján nagyon bizakodóan ítéli meg visszatérését a trónra. Sietteti ennek előkészületeit.

Országjáró körútján Horthy ismételten hangsúlyozza: a király húsvéti látogatásakor ő nem a saját akaratából akadályozta meg a trón elfoglalását. Külső körülmények kényszerítették erre. Szeretne továbbra is a király megbízható híve maradni. Akárcsak Bethlen, ezt azért hangoztatja, mert hatalma érdekében feltétlenül számolnia kell a legitimisták politikai erejével. A Kisgazdapártban számosan akadnak kormányzóellenesek, akik készek szövetkezni a legitimistákkal. A húsvéti események miatt ezek is esküszegőnek tekintik a fővezért. Hűségének hangoztatásával akarja Horthy lecsillapítani őket.

Horthy hűségét és Bethlen őszinteségét illetően a legitimisták tá-

bora megoszlik. Apponyi és Gratz hisznek ígéreteikben. Az aktív legitimisták azt a nézetet vallják: Bethlen csak taktikázik. A legitimisták egyek abban, hogy Horthyt állandó politikai nyomás alatt kell tartani; a királykérdésben tiszta helyzetet kell teremteni.

Károly király megbízottai megjelennek Horthynál. Rakovszky István, a nemzetgyűlés elnöke szemére veti: folyton csak ígérget, de a tényeket nem hozza összhangba ígéreteivel. Andrássy gróf elkeseredetten panaszolja: a cenzúrának alávetett sajtóban Károly király és általában a királyság tekintélye ellen jelennek meg cikkek. Horthy megígéri: intézkedik. Minden marad azonban a régiben.

Válaszként erre a legitimisták folytatják támadásaikat, hogy lejárassák Horthyt és környezetét. Lapjaik leleplezik a különítmények sorozatos bűneit. Ismételten felhozzák Prónay Kornhauser-ügyét. Mindezt annak bizonyítékaként, hogy Horthy nemhogy az országban, de a saját portáján sem tud rendet teremteni. Még Bethlenre támaszkodva is alkalmatlan a konszolidáció megvalósítására.

Prónay, amikor a legitimisták újból felvetik a Kornhauser-ügyet, elvárná Bethlentől: ígérete szerint cselekedjék. Hogy nem teszi meg, Prónay kihallgatást kér emiatt Horthytól. Magyarázatot követel Bethlen eljárására. Kijelenti: ő azt hitte, a kormányzó a miniszterelnök személyében a Kornhauser-ügy elsimítását gentlemanre bízta, aki betartja megállapodásukat. Tévedett. Fegyelmi vizsgálatot kért önmaga ellen, mégis minden oldalról támadják.

Kifakadására – írja Prónay – a kormányzó mentegeti Bethlent. Nem tehet róla, a legitimisták becsapták ... Ezután már, ahogyan a kormányzó mindig teszi, szóhoz sem engedi őt jutni. Attér szokásos banális dolgai elmondására. Az ebéd másodszori bejelentése szakítja csak félbe a kihallgatást. A kormányzó ekkor, mint szíves házigazda, karon fogja, és betolja az ebédlőbe, ahol a családja már régóta várakozik. A kormányzóné, mint kedves és bájos háziasszony, több kísérletet tesz a kedélyek felvidítására, a hangulat mégsem lesz fesztelen. Ő rosszkedvű marad, bizalmatlan Horthy iránt.

Mivel a kormányzó nem intézkedik – vélekedik Prónay –, neki kell valamit tennie. 1921. július 25-én levelet intéz Rakovszkyhoz, a nemzetgyűlés elnökéhez, a KNEP-legitimisták egyik vezéréhez. Mindennek, hazafiatlan bitangnak lehordja. Elégtételt követel tőle, amiért „kéjjel" eltűrte, hogy Beniczky a Kornhauser-ügyet egyáltalán és sértően tárgyalni merészelte. Az ügy pedig a Beniczky-féle megvilágításban sem felel meg a valóságnak. Beniczky különféle

bűnökkel gyanúsította meg a zászlóaljat, hogy diszkreditálja ennek tisztikarát. Két emberét, Héjjas Iván főhadnagyot és Francia Kiss Mihályt, akik érdemes, háborút viselt, többszörösen kitüntetett katonák, rablógyilkosoknak nevezte. Nem tűrheti – írja Prónay –, hogy egy képviselő ilyen súlyos rágalmakat szór arra a zászlóaljra, amely köztiszteletnek örvend az intranzigens keresztény világban.

Nem hiszi, hogy akár a Rakovszky, akár a Beniczky család fel tudna mutatni ősei között ilyen hazafiakat, mint Héjjas Iván és Francia Kiss Mihály. Különben nem süllyedhettek volna az utódok annyira, hogy Beniczky rágalmaz, és Rakovszky, aki ennek örül...

Ha a házelnök hazafi és magyar – folytatja –, hasson oda, hogy Prónay zászlóalja meg legyen követve a nyilvánosság előtt ezekért a rágalmakért és sértésekért, mert különben gondolkodóba esik, hogy az elnök urat nem a csehek küldték-e a megszállott területről ide, azzal a hazafias megbízással, hogy politizáljon és kártyát keverjen.

Prónay levele olyannyira sértő, hogy osztatlanul felháborítja a nemzetgyűlést. Szigorú megbüntetését követelik, eltávolítását a hadseregből. Addig is jelenjék meg a nemzetgyűlés mentelmi bizottsága előtt, és nyílt bocsánatkérés formájában kövesse meg a Rakovszky elnök személyében megsértett nemzetgyűlést.

Prónay a határozatot nem hajlandó teljesíteni. Ismét megjelenik Gödöllőn Horthynál. Fenyegeti. A mentelmi bizottság határozatának teljesítése az ő részéről olyan lépéseket vonna maga után – mondja –, amelyek a kormányzó hátrányára szolgálnának.

Horthy komolyan veszi Prónay fenyegetését. Prónay nemrég nősült, felesége arra biztatja, álljon át a legitimistákhoz. Horthy, nehogy megbántsa Prónayt, kijelenti: Prónay nem adhat elégtételt nyílt bocsánatkérés formájában a nemzetgyűlésnek és Rakovszkynak. Tiszt ennyire meg nem alázkodhat. Megígéri Horthy, hogy erről értesíti Bethlent és a pártok vezetőit.

Ezúttal sem tartja be ígéretét. Bethlenre bízza: valahogy okosan szabadítsa meg őt Prónaytól.

Bethlen ezt egyelőre nem tartja különösebben sürgősnek. Kormányra lépése óta minden célja a nemzetgyűlés tekintetében és a politikában nyugalmat teremteni. Mindent megtesz, hogy a legvitásabb kérdések, köztük a választójog, a király hazatérése, ne kerüljenek a nemzetgyűlés napirendjére. A foglalkoztatásra talál semleges kérdést: a pénzügyi törvényt.

Az antant nagyhatalmak ugyanezekben a napokban rendelkeznek véglegesen a trianoni békeszerződés még nyitva maradt két területi határozmányáról. Máris meg kell történnie az eddig Jugoszláviától megszállt pécs–baranyai háromszög visszacsatolásának. 1921. augusztus 27-én meg kell kezdeni a nyugat-magyarországi részek átadását Ausztriának. Első ütemként a Lajta-vidékről, utána Sopron és környékéről kell távoznia a magyar hatóságoknak és a katonai alakulatoknak. Az itteni német anyanyelvű lakosság jelentős része, részben tiltakozásként a magyarországi fehérterror ellen, csatlakozni kíván a demokratikus politikai rendszerű Ausztriához.

Pécs–Baranya többségében magyar anyanyelvű lakossága ugyanakkor hitet tesz hazaszeretete mellett, hogy Magyarországhoz akar tartozni. Tiltakozik azonban az ellen, hogy az ellenforradalmi Horthy-rendszer uralma alá kényszerítsék. Követeli az antantdöntés végrehajtásának elhalasztását. Amikor ez nem történik meg, a kommunisták és baloldali szocialisták vezetésével Pécs–Baranya népe kikiáltja a független baranyai–bajai szerb–magyar köztársaságot. Ennek intéző bizottsága magát a kisantant, elsősorban a jugoszláv állam védelme alá helyezi.

A nagyantant ragaszkodik a békeszerződés mindkét területi határozatának végrehajtásához. Jugoszláv–magyar kormányegyezmény alapján a magyar nemzeti hadsereg erői 1921. augusztus 22-én megszállhatják a pécs–baranyai háromszöget. A bevonulás politikai előkészítése annyiban gondja csak a Bethlen-kormánynak, hogy az államhatalom minden eszközével miként számolják fel a Pécs és környéke munkásságának erős baloldali szervezeteit. Likvidálják horthysta terrorista szellemben a Tanácsköztársaság bukását követően idegyülekezett, nagyszámú kommunista és baloldali elemeket.

Horthy hadseregének bevonulása előtt emiatt valóságos népvándorlás kezdődik. Sok ezren távoznak Pécsről és környékéről, hogy elkerüljék a fehérterror uralmat, a kormányzó és Bethlen által bevezetett katonai közigazgatást.

Pécs–Baranya megszállásával a Kommunisták Magyarországi Pártja erős emigrációs és illegális összekötő bázist veszít el a fehérterror elleni harcában. Megnehezíti a magyarországi illegális mozgalom fejlődését az is, hogy az emigrációban Kun és Landler hívei között tovább dúl a frakcióharc.

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága 1921 au-

gusztusában, mindkét frakció vezetőinek meghallgatása után, kötelező irányelvekben fejti ki álláspontját. Kimondja, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja munkáját megszabja a párt teljes illegalitása a fehérterror uralma alatt, és az, hogy a Horthy-uralom terrorja ellenére a nagy munkástömegeket magukba foglaló szervezetek máris kivívtak bizonyos fokú mozgási szabadságot. A proletártömegek között végzendő munkában tehát a szakszervezetek alkotják a KMP politikai és szervező működésének legfontosabb fundamentumát. Igaz, hogy Magyarországon minden szakszervezeti tag egyben a Magyarországi Szociáldemokrata Párt tagja is. Mégsem célszerű, hogy a szakszervezetekben való harcot a Szociáldemokrata Párt ellen a kommunisták azzal kezdjék, hogy kiadják a szociáldemokrata pártadófizetés megtagadásának jelszavát.

Az irányelvek fontos feladatként jelölik meg az agrárproletariátus és a kisgazdák közötti kommunista munkát, a párt befolyásának erősítését. A KMP-nek törekednie kell, hogy centralizált, illegális szervezetet alkosson, mint Oroszország bolseviki pártja a forradalom előtt. A KMP munkája súlypontjának Magyarországon kell lennie. A kommunista emigránsoknak Magyarországra való tömeges visszatérése egyelőre lehetetlen.

A Kommunista Internacionálé Végrehajtó Bizottsága, miután alapos mérlegeléssel egyezteti a Kun- és Landler-frakció törekvéseit és velük együtt meghatározza a KMP követendő útját, mindkét frakció képviselői elfogadják a jövendő politikai és szervező munka kötelező irányelvét. Új, ideiglenes Központi Bizottság alakul, hogy vezesse a pártot, amíg a KMP konferenciája megválaszthatja a Központi Bizottságot. Tagjai: Kun Béla, Landler Jenő, Hirossik János, Lukács György, Pogány József, Szilágyi Dezső.

A pécs–baranyai háromszög visszacsatolása a Horthy-rendszer külpolitikai sikere. A nyugat-magyarországi területrész átadása annál súlyosabb kudarc lenne, mert Horthy–Gömbös–Prónay és a szélsőjobboldal már eddig is mindenképp igyekeztek eldönteni Magyarország javára a kérdést. E célt szolgálták a különféle kalandortervek Ausztria megszállására a magyar csapatok támogatásával, Ludendorffékkal vagy az osztrák szélsőjobboldallal. Horthyék súlyos milliókkal támogattak minden olyan osztrák és német jobboldali szervezetet, amely a nyugat-magyarországi kérdésben hajlandó volt kedvező ígéretet tenni. Most kiderül: Horthyék semmilyen német és

osztrák belső segítségre nem számíthatnak. Bethlennek kell megtalálnia a lehetőséget, hogy megakadályozza e területek átadását Ausztriának. Legalábbis kompromisszumot szeretne elérni, hogy a Lajta-vidék átengedésével Sopron és környéke maradjon Magyarországnál.

Addig is a nagyantantnak tett ígérete ellenére elhúzni igyekszik a békeszerződésben Ausztriának juttatott nyugat-magyarországi területek átadását. Bánffy külügyminiszter arról értesíti az antant nagyhatalmak kormányait, hogy a békeszerződés értelmében Ausztriához csatolandó Burgenlandban heves pángermán agitáció folyik. Az „Anschluss" mint a Németországhoz csatlakozás mozgalma a Fertő-tó és a Duna közötti vidéken a legerősebb, amely terület osztrák–német hídfőnek tekinthető. Franciaország és a többi szövetséges hatalom biztosítékot kíván az osztrák politikával szemben. Ezt szolgálná, ha Burgenland mindaddig Magyarország fennhatósága alatt maradna, amíg az Anschluss kérdése végleg meg nem oldódott.

Miközben Bethlen hivatalosan egyezkedni próbál a békeszerződés nyugat-magyarországi rendelkezéseinek elhalasztására, nem hivatalosan, a legnagyobb titokban arról intézkedik, hogy akár nemzetközi bonyodalmak árán, sőt erőszakkal is meggátolja a területek átadását. Ennek előkészítéseként Horthy – mint hadsereg-főparancsnok – katonai megbízottjaként Hegedűs Pál tábornokot küldi Sopronba. Hadilétszámra emeli Sopron és környéke helyőrségét. Budapestről idehelyezi a Tanácsköztársaság óta az ellenforradalomban legvéresebben működő két szélsőjobboldali, Prónay és Ostenburg fegyveres katonai különítményt. Szorosan együttműködve Lehár ezredessel, a szombathelyi helyőrség parancsnokával kell felkészülniük az esetleges katonai ellenállásra.

Bethlen ugyanez okból támogatja az EKSZ vezértanácsának határozatát, hogy még Hegedűs tábornoknak sem alárendeltje. Gömbös hozzon létre „Felszabadulás" néven titkos polgári szervezetet. Ez látszólag a kormány tudta és beleegyezése nélkül működve gátolja meg az átadást. Ennek érdekében Gömbös az EKSZ, a MOVE, valamint a Kettőskereszt Vérszövetség által odaküldött nyugat-magyarországi lakosoknak álcázott fegyveresekből állít fel polgári szabadcsapatokat. Feladatuk az itteni német nyelvű lakosság terrorista befolyásolása az átadás elleni tiltakozás sikeréért, vigyázva arra, hogy a szabadcsapatok fegyveres működése a népfelkelés látszatát keltse.

Bethlen mindezt azért tervezi, hogy mint kormányfő kijelenthesse: tehetetlen Nyugat-Magyarország népének felkelésével szemben, amely fegyveresen akarja megőrizni Magyarországhoz tartozását. Az antanthatalmak felé pedig, mint eddig is, azzal indokolná a szabadcsapatok fegyveres beavatkozását, hogy hamarosan bekövetkezhet Ausztria csatlakozása Németországhoz. Nyugat-Magyarország átadása megkönnyíthetné a versailles-i békeszerződés megsemmisítésére irányuló nagynémet törekvéseket.

A német terjeszkedés lehetősége valóban aggodalmat kelt különösen Franciaországban és a kisantantban. Az antanthatalmakat rendkívül nyugtalanítják a német munkásság és a felfegyverzett osztrák munkásság forradalmi készülődései is. A magyar uralkodó körök nem reménykedhetnek többé abban, hogy szovjetellenes intervenciójuk fejében területi engedményeket kapjanak. Bethlen emiatt a zavaros nemzetközi helyzetet is kihasználva igyekszik mindenekelőtt diplomáciai úton elérni a nyugat-magyarországi területek megtartását. Tárgyal erről a budapesti olasz nagykövettel is. Felajánlja: amennyiben Olaszország támogatná Magyarország nyugat-magyarországi törekvéseit, nagy előnyökhöz juttatná a francia és angol tőkével versenyző, a magyarországi gazdasági életbe behatolni kívánó olasz érdekeltségeket.

Ostenburg örömmel veszi tudomásul, hogy zászlóalját áthelyezik Sopron környékére. Leginkább amiatt örül – amit természetesen eltitkol Horthy előtt –, hogy az ő zászlóalja lehet majd az első katonai egység, amely őfelsége Magyarországra érkezésével fegyverbe szállt, megvalósítani az újbóli trónfoglalását. Különítményét csakis a trianoni békeegyezmény katonai rendelkezéseinek megkerülése érdekében nevezik zászlóaljnak. Hadrendileg ezrednél nagyobb egység.

Ez a helyzet a Prónay-zászlóaljjal is. Ennek tisztjei viszont – Prónay biztatására – kijelentik: csak akkor engedelmeskednek az áthelyezési parancsnak, ha a Kornhauser-ügy, valamint a Rakovszky elleni támadás miatt ideiglenesen felfüggesztett parancsnokukat visszakapják.

A zászlóalj kilenctagú tiszti küldöttsége, Prónayval az élen, felkeresi Bethlen miniszterelnököt. Belitska honvédelmi miniszter jelenlétében fogadja őket. Prónay írja naplójában: Bethlen a zászlóalj követelésének hallatára pózba vágja magát. Csodálja, hogy tisztek, akiknek engedelmes katonáknak kellene lenniük, a kapott parancsot nem akarják teljesíteni. Ő is volt katona, tudja, mi a fe-

gyelem ... Azt magyarázza: mivel Prónay Rakovszky elleni támadásának emléke még igen eleven, jobb, ha egyelőre nem ő szerepel a zászlóalj élén, hanem a helyettese. Prónay ezt ellenzi. Összetűz Bethlennel, sarkon fordul, és köszönés nélkül távozik. Tisztjei követik. Bethlen dühöng. A kormányzóhoz siet, elégtételt követel.

Horthy ilyen haragosan még soha nem látta Bethlent. Elégtételt kíván neki adni. Hívatja Prónayt és helyettesét. Szinte könyörögve kéri őket, teljesítsék parancsát. A zászlóalj induljon azonnal Nyugat-Magyarországra. Prónay kövesse meg Bethlent. Cserébe szavát adja, hogy Prónaynak ideiglenesen kell csak távoznia parancsnoki helyéről és a hadseregből, amíg a Rakovszkyhoz intézett levél okozta politikai zavarok megszűnnek. Prónay legalább látszólag egyezzék ebbe bele, mert ha Bethlen mint miniszterelnök nem tud a nemzetgyűlésnek kellőképpen beszámolni, borzasztó eseményeknek néznek elébe. A külföld előtt az ország presztízse csorbát szenvedne.

Nem tehetett mást – írja Prónay –, Horthy kedvéért a kormányzóságról egyenesen a miniszterelnökségre ment. Bethlen még adta a sértődöttet, valójában igen örült jövetelének. Kezet fogtak ... Ő is, mint Horthy, arra kérte őt, legalább a látszat kedvéért kérjen bocsánatot a nemzetgyűléstől; távozzék ideiglenesen zászlóalja éléről és a hadseregből. Utána a Kornhauser-ügyben gyorsan lefolytatják az eljárást, és legfeljebb három, vagy hat hónapon belül minden rendbe jön. Bethlen ezt nemcsak becsületszavára ígéri. 1921. augusztus 26-i dátummal, szigorúan titkos írást ad erről. Horthy ezt láttamozza.

– Elismerjük, hogy Prónay Pál alezredesnek a magyar királyi hadseregből önként és szabad akaratából történt kilépését a jelen politikai helyzet és a haza főbb érdeke kívánja meg. Minek folytán semmi sem áll annak útjába, hogy azon pillanatban, amikor a fentebb jelzett okok már nem állnak fenn, vagy bármikor a haza veszélyeztetett érdeke azt kívánja, Prónay Pál alezredes a nemzeti hadsereg kötelékébe ismét visszalépjen ...

Ellenszolgáltatásként Prónayért, Gömbösék keresztülviszik Horthynál több legitimista főtiszt eltávolítását a hadseregből. Másoktól nyilatkozatot vesznek, hogy a király újbóli visszatérése esetén a kormányzóra tett esküjükhöz tartják magukat. Eckhardt sajtófőnök és Kozma Miklós irányításával megerősödik a durva királyellenes propaganda, amit a legitimisták nagyon rossz néven vesznek.

Bethlen ugyanakkor, mint a Prónay-ügyben is, igyekszik minden

pártot kielégíteni. Egyre inkább a maguk hívének tartják őt a legitimisták és a szabad királyválasztók.

A legitimista vezetők a tanácskozásukba is bevonják Bethlent. Céljuk ezzel: a még áprilisban, Szombathelyen kötött egyezmény alapján értekezleten megjelenni Horthynál, és kikényszeríteni tőle a királykérdés kedvező megoldását. Gratz doktor a királyhoz küldött üzenetében nagy reményeket fűz az értekezlethez, amelynek megtartásához Horthy máris hozzájárult.

A legitimista vezetők megelőzően még egyszer tanácskoznak, hogy egymás közt egyeztessék álláspontjukat. A tanácskozásra megérkezik Boroviczény Svájcból. Megállapítják, hogy a politikai helyzet megérett a cselekvésre. A hadsereg politizál, ezzel megbízhatatlanná vált. Nincs tekintély, amely az egymással civódó pártok felett állna. Politikai és gazdasági mocsárba jutott az ország, amelyből csak a király mentheti ki. Amennyiben ezt a kormányzó belátja, és támogatja őfelsége trónfoglalását, a legitimisták minden erővel segítik, hogy jelenlegi környezetétől megszabadulva, együttműködhessék velük. Ellenkező esetben erőhatalommal is keresztül kell vinni a trónfoglalást.

Boroviczény még a Horthynál tartandó konferencia előtt felkeresi Bethlent. Minden módon kitér az elől, hogy a királykérdésben határozottan nyilatkozzék. Végül nagy általánosságban mégis kijelenti: amióta miniszterelnök, egyre inkább arra a belátásra jut, hogy az országot csakis a törvényes trónfoglalás húzhatja ki a bajból. Véleménye részletesebb kifejtésére azonban nem hajlandó. Boroviczény még így is nagyon örül Bethlen állásfoglalásának.

A várban megtartott konferencián augusztus 22-én Horthy, Bethlen, Andrássy, Gratz vesz részt. A tanácskozáson – Gömbösék befolyására – Horthy megmarad azon az álláspontón, amit húsvétkor közölt a királlyal. Elismeri őfelsége jogát a trónra, de trónfoglalását továbbra sem tartja kivihetőnek. Ez a polgárháborút és a kisantant részéről az ország megszállását jelentené. Nem hajlandó jósolgatni, őfelsége trónfoglalása a közeljövőben megvalósítható-e.

Bethlen álláspontja közelebb áll a legitimistákéhoz, mint a Gömbösöknek elkötelezett Horthyé. Bethlen szerint mindent meg kell tenni a trónfoglalás lehető legsürgősebb megvalósítására. Ellenez azonban minden puccstörekvést. Megígéri, legközelebbi nyilatkozatában magát és kormányát nyíltan legitimistának vallja. Beszédét az épp visszacsatolt Pécsett akarja elmondani. Gróf Andrássy és Gratz ebben megegyeznek Bethlennel, amit Horthy is jóváhagy.

Andrássy és Gratz azt is kívánják, hogy Horthy kormányzó és szabad királyválasztó környezete szüntesse meg a királyellenes propagandát. Vagy legalábbis mérjenek egyforma mértékkel. Eckhardt sajtófőnök ne tilthassa meg a királyhű propagandát.

A kormányzó kijelenti: Eckhardt ezt nem teheti. A királypárti propaganda felkeltené a szomszédos államok gyanúját. A legitimisták ezután már nemcsak kérik, de erélyesen követelik, hogy Horthy tiltassa be a királyellenes propagandát, váltassa le szabad királyválasztó környezetét, járuljon hozzá Eckhardt sajtófőnök leváltásához is, amit Bethlen már megígért. A kormányzó látszólag beleegyezését adja.

A legitimisták azt is követelik: adjon magyarázatot Horthy a királyhű tisztek elbocsátására. Horthy azzal érvel: őt a tisztek leváltásában egyetlen szempont vezérli: a hadsereg fegyelmének megerősítése.

A továbbiakban Gratz és Andrássy azt kívánják: Horthy egy őfelségéhez intézett levélben garantálja, miszerint megakadályoz minden olyan kísérletet, amely a szabad királyválasztók részéről a király trónfosztását eredményezheti, vagy azt, hogy Gömbösék más Habsburgot jelölhessenek a trónra. Nyilatkozzék levelében, hogy elősegíti Károly király visszatérését. Igérje meg: addig is tartja a kapcsolatot őfelségével, és minden fontos politikai és katonai értesülést tudomására ad. Némi vonakodás után Horthy mindezt megígéri.

Gratz és Andrássy mégis elégedetlen Horthy magatartásával. Nem hisznek őszinteségében. Inkább bíznak Bethlenben, aki számukra kedvezőbben nyilatkozik, mint a kormányzó. A legitimisták újabb tanácskozása emiatt úgy határoz: mielőtt megszabnák további politikájukat, bevárják a kormányzó levelét.

Bethlen fogalmazza, amire Horthy hivatkozik is. A tartalma így olyan, amilyen Bethlen általános politikája. Halogatja a királykérdés megoldását. Úgy azonban, hogy ezért se a legitimisták, se a szabad királyválasztók ne támadhassák. Horthy viszont olyan báb legyen a kezében, akit esetleg felcserél a királlyal.

Őfelsége és a haza érdeke kívánja – közli Horthy a levélben –, hogy a jelenlegi kül- és belpolitikai helyzetet a legalázatosabban ecsetelje. A külpolitikai viszonyok őfelsége húsvéti látogatása óta lényegesen rosszabbodtak. Visszatérése a kisantant miatt pillanatnyilag lehetetlennek látszik. Biztosítja őfelségét, mi sem áll tőle távolabb, mint hogy kormányzóságához ragaszkodjék. Ellenkezőleg,

türelmetlenül várja azt a pillanatot, amely őt megszabadítja az állásával járó gondtól. Egyetlen törekvése, hogy az országot, amelynek élére őt kívánsága és akarata ellenére az események és a közbizalom állította, a jelen végtelen nehézségeiből kivezesse, majd a legitim államjogi elvek megőrzése mellett hivatott kezekre, őfelségére bízza a hatalmat.

Csak céltudatos és zavartalan munkával tudja kormányával együtt a törvényes megoldást előkészíteni – úgymond –, mert az őfelsége melletti nyílt propaganda a szomszédos államokban és az országon belül is szemet szúrna . . .

Írását – fejezi be Horthy – Bethlen gróf miniszterelnökkel folytatott tanácskozása alapján fogalmazta. Kéri őfelségét: e jelentését kegyesen elfogadni és legalázatosabb közléseit olyképpen felfogni szíveskedjék, hogy azok egy olyan férfi lelkiismeretes, igazi szavai, aki előtt a király, a haza és a személyes becsület egyaránt drága . . .

Gratz doktor személyesen adja át a kormányzó levelét őfelségének Svájcban. Bekövetkezik, amitől a mérsékelt legitimisták tartanak. Minthogy Horthy részéről eddig semmilyen komoly lépés nem történt a húsvétkor tett ígéretei beváltására, őfelsége kijelenti: nem hisz többé a megegyezés lehetőségében.

Utasítást küldet emiatt Lehár ezredesnek és Ostenburg őrnagynak: készüljenek fel most már a trónfoglalás katonai úton történő megvalósítására. A cselekvésre őfelsége távirati értesítése rövidesen megadja a jelt. Bizalmasan megüzeni a hazai legitimisták vezetőinek azt is, Briand francia miniszterelnök bizalmas úton ismét biztosította: Franciaország örömmel üdvözölné trónra lépését. Kötelező ígéretet kapott a román királyi háztól is: amennyiben a trianoni békeállapot nem változik meg a trónfoglalással, Románia semleges marad.

Gömbös értesíti Nádossy Imre országos főkapitányt: kezelje szigorúan bizalmas közlésként, hogy a nyugat-magyarországi harc egységes vezetésével az összes szervezetek által és magasabb helyről is megbízták. Nekik tehát összhangban kell dolgozniok. Egyelőre megcsinálja a trianoni határtól keletre, a Dráva és a Duna között az anyagi felvonulást, előreküldi a szállászcsinálókat, akiket ellátnak a mellékelt Feltámadás-igazolvánnyal. Kéri Nádossyt: mindenki más ideérkezőt tartóztasson le. Ők valamennyien álnéven szerepelnek, az ő neve Jákfay.

Levele megsemmisítésére kéri.

Gömbös Felszabadulás-szervezetének titkos hívására Budapestről és az ország más részeiből Nyugat-Magyarországra érkeznek a fehérterror legsötétebb elemei. Nyugat-magyarországi lakosoknak álcázva, fegyveres szabadcsapatokba szerveződnek. De nemcsak a Bethlennél történt megállapodás szerint, hogy segítsenek megtartani az ország nyugati részterületeit. Prónay közben már ideérkezett zászlóaljával együttműködve akarnak katonai erőhöz jutni, amellyel mint egykor Szeged után, most megint érvényesítik a szélsőjobboldali „szegedi gondolat" politikáját.

Eszerint jelöli ki Nádossy a szabadcsapatok parancsnokait. Héjjas Iván, a fehérterrorban hírhedtté vált kecskeméti tömeggyilkost. Hír György képviselőt, gazdag nagybirtokost, a szélsőjobboldali Ébredő Magyarok Egyesületének egyik vezetőjét. Páter Bónis ferencrendi szerzetest, a titkosan működő EKSZ egyik oszlopát, a gyilkosságokban bűnrészes papot. De ideérkezik ekkor már Prónay is. Megszegi a Bethlennel kötött egyezségét, és újból megtagadja Horthy legfelsőbb parancsát: adja át különítménye vezetését helyettesének. Ehelyett Sopronban annak élére áll.

Gömbös nem bír velük. Kicsúszik kezéből a „Felszabadulás"-mozgalom vezetése. A szabadcsapatok rémuralmat teremtenek az átadást pártoló, a fehérterrortól ily módon is megszabadulni akaró, német anyanyelvű lakosság megfélemlítésére, elhallgattatására.

A legitimisták fellépnek Gömbös ellen. Sigray gróf nagybirtokos, a terület kormánybiztosa, táviratilag tiltakozik Bethlennél, hogy Gömbös a nyugat-magyarországi kérdéstől függetlenül igyekszik minél nagyobb szabad királyválasztó erőt idehozni a legitimisták ellen. Bethlen nem veszi figyelembe Sigray panaszát. Az ország érdekének tekinti, hogy Gömbös sikerrel teljesítse feladatát, szervezze az ellenállást a nyugat-magyarországi terület átadásának megakadályozására.

Bethlen kettős politikája, hogy látszatra teljesíti a trianoni békeegyezmény előírásait, de titokban szervezteti a fegyveres ellenállást, véres események színhelyévé teszi Burgenlandot. 1921. augusztus 27-én, előzetes magyar–osztrák kormányegyezmény ütemtervének megfelelően, a magyar hadsereg egységei elvonulnak az átadandó terület legszélső határsávjából, a Lajta-vidékről. Helyüket elfoglalják a szabadcsapatok. A bevonuló osztrák rendőri egységek mit sem tudnak erről. A két kormány megegyezése alapján lépik át a határt, a „máris átengedett" terület békés megszállására. Miközben zeneszóval előrevonulnak, váratlanul a szabadcsapatok

tüzébe kerülnek. Az osztrákok hetvenhat halottat veszítenek. Visszavonulnak a határon túlra.

A szabadcsapatok a területen átveszik az uralmat.

Az osztrák kormány erélyesen tiltakozik a fegyveres támadás ellen. A magyar kormányt teszi felelőssé a történtekért. Leleplezik Bethlen–Gömbös akcióját. Bethlen minden felelősséget elhárít magától. Közli: a nemzeti hadsereg igenis elvonult a területről, az összeütközést a lakosság „önkéntes fegyveres ellenálló szervezetei" kezdeményezték.

A burgenlandi véres események nyomán általános a nemzetközi felháborodás. Az antanthatalmak tiltakoznak. A világlapok arról írnak: Bethlen valótlanságot állít. A szabadcsapatok bevetésével akarja kényszeríteni a nagyhatalmakat és Ausztriát: tárgyaljanak a trianoni békeszerződés megváltoztatásáról.

Bethlen azt, hogy a lakosság hazafias ellenállásának nyilvánítja a történteket, politikai ürügyként használja a nagyantant hatalmaknál: engedélyezzenek tárgyalásokat a trianoni békeszerződés Nyugat-Magyarországot illető határozatainak „békés" módosításáról.

Bethlen annyiban eléri célját, hogy a kiürített részek egyelőre nem kerülnek osztrák kézre. A hatalom nélkül maradt területen a szabadcsapatok garázdálkodnak, rabolnak. Egymás ellen törnek a szabad királyválasztók és a legitimisták. Gömbös felveti Bethlennél a nyugat-magyarországi legitimista puccskészülődéseket. Tárgyal erről Friedrich Istvánnal, de nem vezet pozitív eredményekhez. Szeptember 10-én levélben kéri emiatt, hogy Bethlen ne is tárgyaljon vele. Arra figyelmezteti még, hogy Sigray kormánybiztos és Ostenburg őrnagy – Friedrichtől függetlenül – ugyancsak legitimista puccsterveket sző. Ha ez kirobban, nem engedelmeskednek Horthynak, Bethlennek. Ajánlja ezért ezen urak brutalitásig menő, szigorú letörését, mert ha minden őrnagy, mint Ostenburg, a saját szűk portáján Napóleon akar lenni, meghiúsul a közös vállalkozás.

A Bethlen-kormánynak nemcsak Burgenland átadásának továbbra is megoldatlan kérdése és a királypuccs lehetősége okoz súlyos gondot. A gazdasági válság rohamos súlyosbodása az egyik legnagyobb akadálya Bethlen konszolidációs politikájának. Az államháztartás költségvetési egyensúlyát nem sikerül Hegedűs pénzügyminiszternek helyreállítania. A földbirtokra és a tőkés vállalatokra kirótt vagyonváltságnak csak egyharmada folyt be. A földadó emelése elé a nagybirtok, más penzügyi tervek elé a nagytőke gördít akadályt. Újból működik a bankóprés. A városi lakosság elkeseredett, különösen a munkásosztály. Az iparcikkek árának folytonos emelése és a már törvényileg kimondott, de végre nem hajtott földreform miatt elégedetlen a parasztság széles rétege.

A legitimista KNEP azzal a szellemességgel agitál, hogy egyetlen orvosság a korona romlásának megakadályozására a „korona behozatala". A KNEP agitációja elég sikeres. Sokan, hogy szabaduljanak a Horthy-rendszertől és ennek nyomorúságos gazdasági rendjétől, visszavárják külföldről a „koronát", a királyt.

A kisgazdák nevében Nagyatádi Szabó hangsúlyozza: pártja gyengén képviselt a kormányban. Tiltakozik az ellen, hogy a KNEP és a Kisgazdapárt szövetségének programját Bethlen akaratából „úgynevezett" pártonkívüli miniszterek irányítják. Elutasítja a Bethlen által szorgalmazott egységes kormánypárt megteremtését. Ez arra lenne csak jó, hogy a nemzetgyűlés esetleges közeli feloszlatásával, új választásokkal olyan testületet hozzon létre, amely mindenben Bethlent szolgálja. Követeli a szabad királyválasztás jogának törvénybe iktatását, a földreform-törvény végrehajtását, az igazságosabb adózást. Továbbá a közigazgatás reformját, az általános, titkos választójog kiterjesztését a megyékre, ahol még mindig csak a Ferenc József-i idők kevésnyi kiváltságosa bír a választójoggal, és a világháború előtt létrejött testületek tartják kezükben a hatalmat.

A Kisgazdapárt az általános, titkos választójog bevezetése révén akar betörni a megyék vezetésébe. A közigazgatási reform a hatalmi törekvéseinek egyik központi célkitűzése. Bethlen meg akarja akadályozni a közigazgatás reformját. Meg kell őrizni – úgymond – a megyegyűlések ősi tradícióit: nem enged hozzájuk nyúlni.

A vármegyék többsége Bethlen politikai irányvonalát követi. A közigazgatás ily módon Bethlen politikai és hatalmi támasza az

Egységes Párt megteremtésében. Leváltják Baranyában és Zemplénben a kisgazdapárti főispánokat. Ez ellen Nagyatádi Szabó 1921. szeptember 5-én, Kalocsán tiltakozik. Nem igaz Bethlen vádja, hogy a közigazgatási reformmal a Kisgazdapárt parasztdiktatúrára tör. „Kisgazda jelszóval indulunk a választásokon – mondja –, de a párt jelöltjeinek és megválasztottjainak háromnegyed része nem kisgazda, hanem az intelligenciából és az iparos osztályból került ki. Ne féljenek az urak! A közigazgatási reformmal nem akarjuk kiforgatni ősiségéből a vármegyéket, csak a születési előjogok megszüntetését kívánjuk." Kifejti továbbá, hogy a Kisgazdapárt nem olyan együgyű, hogy legnagyobb párt létére önként félreálljon Bethlen útjából. A Kisgazdapárt nem engedi beolvasztani magát semmilyen pártba.

Nagyatádi Szabónak gyengéje, amit maga is elismer, hogy pártja tulajdonképpen nem a kisgazdák és még kevésbé a parasztság széles rétegeinek a pártja. Nincs is egység a pártjában. Rubinek Gyula, az agrárkapitalisták képviselője, külön tárgyal Bethlennel a csatlakozás feltételeiről. Hajlandó támogatni Bethlen Egységes Párt tervét, ha az új párt nagyjából elfogadja a Kisgazdapárt jelenlegi programját. Ennek elismeréseként – javasolja Rubinek – Bethlen és társai lépjenek be a Kisgazdapártba, egyesüljenek azután a KNEP-pel.

Ilyen formában ez tulajdonképpen az Egységes Párt tervét is szolgálja. Előbbre jutna Gömbös a politikájával. Amíg e célkitűzését megvalósíthatja, tartja fontosnak a szoros együttműködést Bethlennel, nehogy a KNEP-pel alkudozva elkötelezze magát Károly király visszahozatalára.

Bethlen, Rubinek, Gömbös eredményesen tárgyal erről de együtt sem boldogulnak Nagyatádi Szabóval, aki megakadályozza terveiket.

Bethlen nem kockáztatja meg Nagyatádi Szabó ellenzékbe szorítását. Ez a kormánykoalíció felbomlására vezethet, ami a miniszterelnökségébe kerülhet. Emiatt próbál Bethlen egyezkedni a KNEP-től kezdve Gömbösig és Eckhardtig mindenkivel. A tömeggyilkos Prónayval is, akinek megígéri, hogy megegyezésük esetén megmenti a börtöntől.

Ugyanezt szándékozik tenni Bethlen most a Kisgazdapárt vezérével, Nagyatádi Szabóval. Választás elé akarja állítani: börtönbe juttatja vagy aláveti magát az Egységes Párt politikájának. Bethlen

eme terve megvalósításához alkalmat ad Nagyatádi Szabó személyi titkárának, Eskütt Lajosnak a korruptsága.

A nemzetgyűlés általában is útjában van közben Bethlennek. Mivel nem tudja a pártokat politikája elfogadására kényszeríteni, Horthyval három hónapra elnapoltatja a nemzetgyűlés üléseit. Szabad kezet nyer ezzel, hogy átmenetileg a nemzetgyűlés ellenőrzése nélkül működjék politikai programja megvalósításán. Megszabaduljon egyben Nagyatádi Szabótól.

Eskütt Lajosról kiderül, hogy nagy összegekért soron kívül kiadat miniszterével mezőgazdasági exportengedélyeket. A szállítók és exportálók milliókat keresnek. Részes az ügyben számos közéleti személyiség, akik busás sáp ellenében ajánlólevelekkel szolgálták a szállítók ügyét.

Bethlen gróf miniszterelnök felkérésére Nádossy országos főkapitány vezeti a nyomozást. Megvesztegetés vádjával 1921. szeptember 12-én letartóztatják Eskütt Lajost és több más személyt, nagykereskedőket, ügyvédeket. Mentelmi jog véd meg több nemzetgyűlési képviselőt a letartóztatástól.

Eskütt első rendőrségi kihallgatásán a kormány tagjai közül részt vesz Vass József közélelmezési miniszter, mint a KNEP egyik vezetője. A Kisgazdapártot Tomcsányi igazságügy-miniszter képviseli. Bethlen intézkedik így. Maga is ott van a kihallgatáson. Azzal indokolja, hogy a kormány illetékes tagja, Nagyatádi Szabó földművelésügyi miniszter, rendőrileg terhelt az ügyben. Esetleg bűnvádilag kell felelősségre vonni.

Bethlen a letartóztatott Eskütt Lajos révén reméli megszerezni azokat a terhelő adatokat, amelyek segítségével erkölcsileg és politikailag lehetetlenné teheti Nagyatádi Szabót, vagy eszközévé kényszerítheti.

Eskütt azonban mindent magára vállal. Menti miniszterét. Elismeri, hogy Nagyatádi Szabó személyi titkáraként igenis milliós összegekhez jutott, amit befizetett pártalapra, a Kisgazdapárt pénztárába. Tagadja, hogy miniszterének személyes haszna lett volna a kiviteli engedélyekből.

Eskütt nem fél az ellene indított bűnvádi eljárástól. Elmondja: megőrizte neves közéleti személyiségek ajánlóleveleit a kiviteli engedélyek ügyében. Nem nevezi meg őket, de céloz arra, hogy vannak köztük Bethlennek és a kormányzónak bizalmi emberei. Azt is megmondja: bizonyítani tudja, hogy ezek a közéleti ajánlók milliókat kerestek az exportot lebonyolító nagykereskedők révén.

Eskütt magatartásán megbukik Bethlen terve Nagyatádi Szabó kompromittálására, már az első menetben. Célját mégsem adja fel. Utasítja Nádossyt: szerezze meg az Eskütt által meg nem nevezett közéleti személyiségek ajánlóleveleit.

A főkapitány Eskütt hivatali szobájában két fáskosárnyi kompromittáló iratot talál, köztük valóban számos politikus ajánlólevelét.

Országos a botrány. A Bethlen-párti lapok támadó jellegű, részletes tudósításokat közölnek a panamáról. Azt írják: Eskütt Lajos panamázott, de a piszkos víz Nagyatádi Szabó miniszter szájáig ér.

Szeptember 11-én a Kisgazdapárt értekezletén Nagyatádi Szabó elismeri: a kiviteli engedélyekkel pénzt szerzett, de nem a saját zsebére, hanem a párt céljaira. Azzal fenyegetőzik: ha Bethlen úgy akarja, legyen Eskütt-per, de nyilvánosságra hozza a kiviteli engedélyt kijáró nemzetgyűlési képviselők és egyéb közéleti személyiségek névsorát.

Követeli azt is, hogy a konkurrens párt, a KNEP-et képviselő Vass József közélelmezési miniszter ügyeiben is rendeljenek el vizsgálatot. Tudja meg a nyilvánosság, ki mindenkinek adott kiviteli engedélyt, és ugyancsak mellékeljék az ajánló közéleti személyiségek névsorát.

Nagyatádi Szabó adatai alapján, a *Világ* napilap másnap kérdést intéz Bethlen grófhoz: igaz-e, hogy gróf Tisza Györgynek a Praxis Részvénytársasággal lebonyolított üzletét, melyben háromezer tenyészló illetékmentes behozataláról, ugyanannyi tenyészló illetékmentes kiviteléről van szó, a miniszterelnök úr ajánlotta?

A *Világ* megnevezi a mezőgazdasági termékek exportjával foglalkozó részvénytársaság igazgatósági tagjait is. Valamennyien nagybirtokosok. Bethlen hívei. A kérdésre Bethlen a Magyar Távirati Iroda útján kitérően nyilatkozik. Méltóságán alulinak tartja a *Világ* hozzá intézett kérdésére válaszolni, minthogy abban a rágalmazás szándéka villan fel.

A Magyar Távirati Iroda elnöke, Kozma Miklós jegyzi fel naplójába: „Magyarország a korrupciók országa. Mindennek és mindenkinek megvan az ára. A piszok olyan nagy, hogy az ember már azt sem tudja, akaratlanul is mikor keveredik valamibe bele. Alig van szállítás, amit kenés nélkül meg lehetne kapni!"

Nagyatádi Szabó ellentámadásba megy át. Bukása a Kisgazdapárt hatalmas veresége lenne, ezért még a Bethlennel egyezkedni akaró Rubinek-szárny is bizalmat szavaz vezérének a Kisgazdapárt vá-

lasztmányi ülésén. Megerősítik a kalocsai nagygyűlésen elhangzott politikai követelést: Nagyobb hatalmat a kormányban a Kisgazdapártnak! Szabad királyválasztást! A kormány ne halogassa tovább a földreformtörvény végrehajtását! Követelik a titkos választójog fenntartását. Ellenzik a Károlyi-forradalom és a Tanácsköztársaság által megszüntetett főrendiháznak felsőház formájában való visszaállítását. Nagyatádi Szabó – mint esthetőséget – felveti: ha Bethlen megtagadná követeléseik teljesítését, a Kisgazdapárt lépjen ki a kormányból, vonuljon ellenzékbe.

A Kisgazdapárt ellenzékbe vonulását a párt liberális csoportja szorgalmazza. Buktassák meg Bethlent! – követelik. Erre szólították fel a Kisgazdapártot a polgári ellenzéki pártok, és velük a szociáldemokraták. Az ellenzékbe vonulást követelő liberális csoportot a Gömbös-szárny elhallgattatja. Horthy–Bethlen–Gömbös politikai szövetsége nem tűr meg ellenzéki Kisgazdapártot.

A KNEP megkísérli hasznára fordítani a Kisgazdapárt válságát. Kiderül azonban, hogy Bethlen miniszterelnök támadása Nagyatádi Szabó ellen egyelőre hazárd jellegű, Nagyatádi Szabó visszafordítja a vádat azzal, hogy akkor viszont ő feltárja a keresztény kurzus minden mocskát, Bethlenét is.

Sokak „becsülete" forog most már kockán. Kik keveredhetnek még bele? – találgatják. Miniszterek, főispánok, minisztériumi főtisztviselők, képviselők várják rettegve, mikor nevezik meg őket.

Bethlen az Eskütt-ügy kirobbantásával elszámította magát. Nemcsak mert Nagyatádi Szabó ellenáll, és pártjában a Rubinek-szárny is védelmére kel. Megindul érdekében a mentőakció az ügyben kompromittált, nem kisgazdapárti nagyságok részéről is, fel a kormányzó környezetéig. E tények kényszerítik a KNEP-et arra, hogy most már a saját érdekében igyekezzék elsimítani a sokágazatú panamaügyet, ami Vass József miniszterségét is veszélyezteti. Vass lemondása súlyos politikai csapás lenne a KNEP legitimista törekvéseire. Esetleg a Bethlen-kormány bukására vezetne, ami most semmiképp nem érdeke a Károly király közeli hazahozatalán fáradozó legitimistáknak és a KNEP-nek.

Az ügy további kifejlődése a szabad királyválasztókra és személyileg Gömbösre ugyancsak rossz fényt vetne. Az egyik ellenzéki lap máris új adatokkal eleveníti fel a közelmúltban leleplezett, Gömbös-féle mozipanamát. Idézi a nemzetgyűlés naplóját, miszerint Bottlik József, a nemzetgyűlés alelnöke, felháborodottan felszólította a belügyminisztert, nyilatkozzék, ki az a nemzetgyűlési képviselő,

aki a zsidó mozitulajdonosok engedélyének megtartása érdekében, a közbenjárásért ötszázezer koronát kapott?

Gömbös most, hogy az ellenzéki lap felidézte a mozipanama ügyet, és neve az Eskütt-ügyben is szerepel, Nyugat-Magyarországról Pestre siet. Mint kisgazdapárti képviselő, és egyben mint Bethlen elkötelezettje, közvetíteni kész Bethlen és Nagyatádi Szabó között. Közbelépésre kéri Horthyt is, akivel hosszan tárgyal.

Bethlen találkozik Nagyatádi Szabóval. Beszélgetésük kölcsönös vádaskodássá fajul. Haraggal válnak el. Nagyatádi Szabó még aznap, az 1921. szeptember 23-án összehívott nemzetgyűlés előestéjén, értekezletet tart a Kisgazdapárt képviselőivel. Kéri, hogy a nemzetgyűlés ülésén a párt foglaljon állást Bethlen és politikája ellen.

Már együtt az értekezlet, csak Nagyatádi Szabó hiányzik. Gömbösnél van, aki megkísérli a közvetítést. Nem sikerül. Bethlen tudtával és egyetértésével Gömbös ekkor a kormányzóhoz siet. Megbeszélik, hogy mindenképp térdre kényszerítik Nagyatádi Szabót. Valósággal megzsarolják.

A kormányzó magához kéreti, Bethlen és Tomcsányi igazságügyminiszter jelenlétében fogadja. Nagyatádi Szabó, bízva Eskütt hallgatásában, az ártatlanságát hangoztatja a panamaügyben. Horthy szóhoz sem engedi jutni. Bizonyítékokat tár eléje. Fenyegeti, vagy megtalálja a Bethlen javasolta közös utat, hogy az ország kormányzásra alkalmas politikai erőbázishoz, egy egységes párthoz jusson, vagy bíróság elé áll . . .

Nagyatádi Szabó látja: csakis egy módon menekülhet. Ha kiegyezik Bethlennel. Tudja, hogy súlyos árat fizet érte. Az Eskütt-ügy megviselte idegeit. Az öngyilkosság gondolatával foglalkozik, megadja magát sorsának.

A lapok hivatalos jelentése szerint még ugyanaznap, 1921. szeptember 22-én, délután öt órakor, Bethlen István gróf miniszterelnök elnökletével pártközi értekezletet tartanak. Megjelennek a Kisgazdapárt részéről: Nagyatádi Szabó, Rubinek Gyula. A KNEP képviseletében: Andrássy Gyula gróf, Rakovszky Isvtán. A kilépettek csoportjából: Korányi Frigyes báró, Klebelsberg Kunó gróf. Az ellenzék soraiból: Friedrich István, Ereky Károly, Ugron Gábor, Rassay Károly, Szterényi József báró.

A pártközi értekezlet egyhangú megállapodásra jutott – jelentik a lapok. A Kisgazda- és Földműves Pártban Rubinek Gyula ismertette a pártközi megállapodást. Elhatározták, hogy a nemzetgyűlésben, amely egyhónapi szünet után holnap ismét összeül, a mai

nehéz helyzetre tekintettel nem kér senki napirend előtti felszólalásra engedélyt. Nem teszik szóvá a nyugat-magyarországi kérdést, az Eskütt-féle kiviteli engedélyek ügyét.

A nemzetgyűlés egyetlen eseménye, hogy Hegedűs pénzügyminiszter beismeri az infláció nagyméretű növekedését, gazdaságpolitikájának teljes csődjét: leköszön tisztségéről. Utóda ideiglenesen Hegyeshalmy Lajos, majd az év végéig – mint miniszterelnök – Bethlen.

8

Sopronban tevékenykedik Prónay. Igyekszik Nyugat-Magyarországon a saját szélsőjobboldali céljait elérni. Arról ír naplójában: Gömböst az irredenta mozgalom vezetésére nem tartja alkalmasnak. Megkísérli ő kezébe venni ennek megszervezését. Tervei szerint nemcsak Burgenland átadását igyekszik megakadályozni. Bázist akar itt kiépíteni a Csehszlovákia elleni fegyveres akcióra is. Innen kiinduló, váratlan támadással vissza akarja foglalni a trianoni békével elszakított felvidéket.

Céljai érdekében Prónay a felesége biztatására a legitimistákkal kacérkodik. Tárgyal Sigray kormánybiztossal, Ostenburggal, Friedrich Istvánnal. Súlyos nézeteltérése támad Lehár ezredessel. Letartóztatja mint Ausztria kémjét. Három nap múlva engedi szabadon.

Nyugat-Magyarország körzeti parancsnoka, Hegedűs Pál altábornagy táviratilag jelenti Bethlen miniszterelnöknek Lehár ezredes botrányos körülményű letartóztatását. Szükségesnek tartja Prónay eltávolítását. Kéri ehhez Sigray kormánybiztos segítségét is. Egyesült erővel talán sikerül rávenni Prónayt, hogy hagyja el Nyugat-Magyarországot . . .

Gömbös a legitimista intrika győzelmének tekintené a szerinte hűséges szabad királyválasztó Prónay eltávolítását Nyugat-Magyarországról. Bethlenhez fordul érdekében: – Kedves Pista! Jelentést kaptam, hogy Hegedűs altábornagy útján Prónay Palit ki akarod utasítani Nyugat-Magyarországból. Nagyon kérlek, hogy csak általam intézkedjél ilyen kérdésekben, mert a helyzet elmérgesedett, és ez újabb bonyodalmakhoz vezethet . . .

Nemcsak Prónay igyekszik önállósítani magát Nyugat-Magyarországon, és okoz ezzel egyre nagyobb bonyodalmat. Naplója szerint Prónay bizalmasan közli Ostenburggal: ő egyaránt meg akarja

előzni Gömböst és Friedrichet, hogy a saját politikai céljaira felhasználják a nyugat-magyarországi kérdést. Ki akarja kiáltani a terület függetlenségét. Katonai bázist hozna itt létre, ahonnan erőivel a csehek ellen fordulhat. Segédkezet nyújthat innen az osztrák keresztényszocialista, puccsista ellenforradalmi alakulatoknak a szocialista uralom ellen.

Ostenburg egyetért Prónayval. Megállapodnak együttműködésükben.

Prónay később megírja: Ostenburg, miközben e megállapodásukkal kapcsolatban figyelmesen hallgatta az ő terveit, semmivel sem árulta el a jövőre vonatkozó tulajdonképpeni szándékát, a királypuccs előkészítését. Erről mindössze annyit közölt: Gömbös, aki minden bokorban Károly királyt sejti, máris addig intrikált ellene Horthynál, amíg megparancsolta zászlóalja elhelyezését Nyugat-Magyarországról. Utána valószínűleg fel akarják oszlatni egységét. Horthyék – jelenti ki Ostenburg – nagyon csalatkoznak, ha azt hiszik, ő ezt eltűri.

Önállóan lép fel Nyugat-Magyarországon a hírhedt Héjjas Iván nagyobb létszámú fegyveres ereje is. Elpártol Gömböstől. Fosztogatja a vidéket. Gömbös eleinte szép szóval igyekszik őt újból engedelmességre bírni. Hiába kérleli Héjjast, küldet neki pénzt. Tarthatatlanná válik Gömbös helyzete. Bethlenhez fordul segítségért. Tartóztassák le Héjjast. „A nyugat-magyarországi harcok egységes irányítására azért választottatok engem – írja Gömbös –, mert azt reméltük, hogy módomban lesz a szabadcsapatok működését megfelelően irányítani. Itt azonban olyan káosz uralkodik, amelyből, úgy látszik, alig lehet kivergődni . . . "

Javasolja Gömbös: kapjon ő annyi felfegyverzett embert, hogy akaratát a legrövidebb időn belül érvényesíthesse Héjjas Ivánnal szemben. A legjobb volna a KKV (Kettőskereszt Vérszövetség) szervezett ötszáz embere, géppuskákkal. Ha ezt nem kaphatja meg, a lemondását méltóztassanak tudomásul venni. Addig is proponálja, hogy Héjjas Iványt, aki gyakran megfordul Magyaróvárott, tartóztassák le.

Héjjast azonban Prónay és Ostenburg támogatja. Sem Gömbös, sem Bethlen nem mer ellene eljárni.

Bethlen a lakosság hazafias ellenállásának nyilvánítja a szabadcsapatok ellenállását és politikai ürügyként használja a nagyantant hatalmaknál. Bizalmas, majd nyilvános javaslatban tárgyalási alapként felveti a Lajta-bánság végleges átadását Ausztriának, ha Sopron és környéke Magyarországnál marad.

Ajánlata itthon, különösen a szélsőjobboldal részéről súlyos belpolitikai nehézségeket okoz. Amiatt is, mert az antant igen erélyes követelésére az átadás első ütemeként a magyar kormánynak minden további tárgyalás nélkül feltétlenül át kellene most már adnia a Lajta-vidéket. Belpolitikai nehézségeit Bethlen érvként használja fel Nyugat felé, hogy Sopront és környékét nem tudja átengedni. A Lajta-vidék átadása a legtöbb, amit az országban keresztülvihet. Hasonló értelemben használja fel politikai érvként azt is, amivel ellenállási terveiben egyáltalán nem számolt, hogy Prónay, ellenezve Nyugat-Magyarország bármely részének átadását Ausztriának, október 3-án erőinek egy részét Sopronban hagyva, fegyveres katonai különítménye élén bevonul a Lajta-vidékre. Másnap, október 4-én, a burgenlandi Felsőőrön, Lajta-bánság néven kikiáltja a Magyarországtól és Ausztriától egyaránt független államot. Megalakítja ennek kormányzótanácsát. Élén ő áll, a Lajta-bánsági haderő önjelölt fővezére.

Szokott őszinteségével megírja naplójában, hogy a burgenlandi bennszülötteknek semmi részük a Lajta-bánság kikiáltásában. A kormányzótanácsot emiatt nem helyiekből, hanem a saját embereiből állította ösze, akik neki feltétlenül engedelmeskednek. Parancsban rendelte ki a kormányzótanács elnökévé Apáthy László százados. Külügyminiszternek dr. Lévay Ferenc hadnagyot, gazdasági miniszternek Hír György hadnagyot.

Bethlen Gömbös révén eddig szervezte és támogatta Prónay nyugat-magyarországi ellenállását. Külpolitikai érvei hatására, hogy Ausztria csatlakozásával a nyugat-magyarországi területek növelnék Nagy-Magyarország erejét, Olaszország és Beneš csehszlovák külügyminiszter, az angol és a francia kormány beleegyezésével hozzájárul: kezdődjenek osztrák–magyar tárgyalások Bethlen ajánlatáról, hogy a Lajta-bánságért cserébe Sopron maradjon meg Magyarországnak.

Bethlen és a magyar kormánydelegáció október 11-én Velencében találkozna Ausztria megbízottaival, élükön Johann Schober kereszténységszocialista pártállású kancellárral.

Bethlen nemcsak a Hegedűs tábornok útján küldött táviratban

utasítja el a Lajta-bánság ilyen helyzetben történt megalakulását. Sajtónyilatkozatban követeli: Prónay azonnal távozzék Burgenlandból. Egyben csendőrkordonnal záratja el a Lajta-bánsághoz vezető országhatárokat. Utasítást ad arra is, hogy a magyar hatóságok nem támogathatják Prónay céljait.

A nyugat-magyarországi területek átadása kérdésében Bethlennek nemcsak Prónaytól kell tartania. Megtörténhet, hogy Friedrich a legitimista erők segítségével eltávolítja Prónayt a Lajta-bánságból. Sőt esetleg talán éppen vele szövetségben legitimista bázist hoz létre Horthyék ellen. Megszerezhetik e célból Sopront és környékét is. Támogatja e tekintetben Friedrichet a Sopronban székelő Nagyantant Katonai Bizottság francia tagja.

Gömbös október 6-án megüzeni Bethlennek: Friedrich a Honvédelmi Minisztérium útján kap fegyvereket és utánpótlást. Kéri ennek megszüntetését. Bethlen akadályozza meg Friedrich embereinek a nyugati vármegyékbe utazását és ezzel legitimista céljait.

Október 7-én Bethlen utasítja Hegedűs Pál altábornagyot: távolítsa el Sopronból Friedrichet. Válaszként Hegedűs jelenti: Friedrich nem fogadja el a felszólítást, hogy azonnal menjen vissza Budapestre. Erőszakos eltávolításához a Sopronban székelő Szövetségközi Katonai Bizottság nem járul hozzá.

Egyéb intézkedéseivel Bethlen megakadályozza Friedrich esetleges legitimista puccstervét, de még így is, különösen Prónay miatt, a legnagyobb aggodalommal utazik el az október 11-én kezdődő magyar–osztrák tárgyalásra Velencébe.

Az antant megbízásából a tárgyalás harmadik résztvevője Olaszország. Bethlen már előzetesen megszerzi ennek támogatását. Titkos egyezségben számos magyarországi kereskedelmi előjogot biztosít Olaszországnak.

Olasz nyomásra Ausztria elfogadja a közvetítő javaslatot: amennyiben Magyarország békésen átengedi a Lajta-vidéket, Sopron és környéke hovatartozásáról az antant nagyhatalmak képviselőinek ellenőrzésével népszavazás döntsön. A Lajta-vidék átadását követő nyolcadik napon történjék meg a népszavazás.

Bethlen már Velencéből kéri a kormányzót és Gömböst, lépjenek közbe Prónaynál. Távozzék a Lajta-bánságból. Nem teszi meg. Árulásnak tartja a velencei egyezményt.

Elsőnek Gömbös ír Prónaynak levelet. Kéri: ne zavarja Bethlen velencei tárgyalásait. Időszerűtlen a Lajta-bánság reklámozása. Maradjon Prónay csendben. Majd azzal folytatja: Örülne, ha a Lajta-

bánság miatt közöttük keletkezett ellentétek jó barátokhoz illően elsimulnának. Jól jegyezze meg Prónay: egyikük sem ér a másik nélkül semmit. A múltban harmónia volt közöttük. A jelenlegi diszharmóniát ellenségeik, Károly király legitimista hívei okozták. Ügyesen kihasználják, ha Prónay nem vigyáz. Igen bizalmasan arról is értesíti, hogy ő Bauer ezredessel, azaz Münchennel, Ludendorffékkal – következőleg Hitlerrel – ismét felvette a titkos érintkezést . . .

Horthy levelét Majthényi Miklós kecskeméti polgármester viszi Prónaynak. Azért esik reá a választás, mert kecskeméti, mint Héjjas Iván. „Kedves Pali" – szólítja levélben Horthy Prónayt. Közli: a velenceli tárgyalások eredményességének feltétele a terület kiürítése. Ha ezt Prónay nem tenné meg – fenyegeti –, ő hajtja végre személyesen. A kiürítés részleteinek megbeszélésére Prónay vagy megbízottja jelentkezzék nála Budapesten.

Velencében 1921. október 13-án létrejön a megegyezés Ausztriával. Bethlen vállalja: a Lajta-vidéken véget vet a szabadcsapatok uralmának, a területet átadja Ausztriának. Sopron és környéke tekintetében csak azt éri el, hogy hovatartozását az antanthatalmak képviselőinek ellenőrzésével népszavazás döntse el.

Hazaérkezve Velencéből, az itt kötött egyezményt a maga nagy diadalának tekinti. Kijelenti: a népszavazás lehetőségével sikerült rést ütnie a trianoni békeszerződés változtathatatlansága elvén.

Prónaynak azonnal távoznia kellene most már az Ausztriának átadandó területről. Bethlen hivatalos miniszterelnöki felhívására sem teszi meg.

Bethlen tizenkét oldalas levéllel fordul hozzá. Engedelmeskedjék! Különben az antanthatalmak megtorlással élnek. Ha az elkezdődik, és nincs egyetértés, nyolc-tíz napon belül Budapesten a vörös forradalom újból kitűzheti zászlaját. Végül Prónay hazafiságára apellál, amelyben eddig – úgymond – sohasem csatlakozott.

Prónay 1921. október 19-én mégis közli Bethlennel: nem érdekli a velencei tárgyalás részleges sikere. Nyugat-Magyarország egészét akarja megtartani. A Lajta-bánságot még inkább függetleníti oly módon, hogy határain megállítja és megvámoltatja a jövő-menő vonatokat, autókat, szállítmányokat. Ezzel előteremti a terület fenntartásához szükséges pénzeket, pótolja a Bethlen által megszüntetett budapesti pénzforrásokat. Bélyeget adat ki a saját arcképével és a nyugati várak képeivel. A Lajta-bánság bélyegsorozat rövidesen Európa egyik legnagyobb bélyegpanamája.

Egyenetlenség dúl az egyéb nyugat-magyarországi szabadcsapatok tekintetében is. Parancsnokaik továbbra is egymás ellen küzdenek a vezérségért és e hatalmi pozíciójukból az országos politikára gyakorolható befolyásukért.

A nyugat-magyarországi legitimisták a maguk javára használják ki a helyzetet. Előkészítik a második királypuccsot, amit Gömbös a leveleiben és élőszóban is annyiszor megjósol Horthynak, Bethlennek. A puccs megindításához Ostenburg és Lehár csapatai máris várják a király parancsát. Amiatt is sikert remélnek, mert a nagyhatalmak súlyos nemzetközi problémákkal küzdenek. Megerősödik Szovjet–Oroszország. Romániát leköti Besszarábia és az orosz határ kérdése. Olaszország és Jugoszlávia viszonya ellenséges. Utóbbi Albániában érdekelt, amit Olaszország néz rossz szemmel.

Őfelsége 1921. október 20-án feleségével együtt repülőgépen Dénesfára, Cziráky József Vas megyei főispán birtokára érkezik. Gróf Sigray, Nyugat-Magyarország kormánybiztosa, a puccs sikeres végrehajtása érdekében, amíg lehet, titokban akarja tartani a király megérkezését. Elrendeli a teljes postai, telefon- és távirati zárlatot. A legszigorúbb titoktartással kötelezi a MÁV szombathelyi igazgatóságát: október 22-ére virradó éjjelre katonai csapatszállítások céljára négy vonatszerelvényt helyezzen indulásra kész állapotba.

Bethlen, mit sem sejtve a nyugat-magyarországi legitimista fordulatról, október 20-án Pécsre utazik. Előzetes sajtóközlemények szerint másnap, október 21-én nagyszabásúnak hirdetett programbeszédben készül kibontani az új, Egységes Párt konszolidációs politikájának zászlaját. Beszéde másik célja, hogy nemzeti királyság alapon kiáll a legitimizmus mellett.

Ezt Bethlen a Horthynál, július végén tartott értekezleten ígérte meg a legitimisták képviselőinek: Andrássynak, Gratznak. Három nappal ezelőtt Andrássynak újból megígérte. A KNEP-et akarja ezzel megnyerni az Egységes Párt megalakításának.

Andrássy és a legitimisták jól tudják azonban Bethlenről: ígéretét nem mindig követik tettek. Eddig is hangoztatta, hogy legitimista. Csak éppen gyakorlatilag mit sem tesz az ügyért. Úgy vélik: ha Bethlen legitimizmusa valóban több lenne ígéretnél, Gömbös nem ülne Pécsett – Bethlen oldalán – az elnökségben.

A KNEP nem akarja az Egységes Pártot. A Kisgazdapárt sem. Mindenki tudja: Bethlen „egységprogramjának" célja: megszabadul-

ni a versenytárs KNEP-től és a Kisgazdapárttól. Elszánt arra: ha veljük mégsem tudná létrehozni az Egységes Pártot, megvalósítja másképp. Mégpedig Gömbössel szövetségben. A kormányzó révén a nemzetgyűlés feloszlatásával, új választással, választási erőszakkal.

Beszédében minderről hallgat. A királykérdésről is úgy nyilatkozik, hogy minden szava kétértelmű. Megállapítja: az 1918-as forradalom és a Tanácsköztársaság megszűntével uralkodói jogát a király újból gyakorolhatja. Csak nyilatkoznia kell, elfogadja-e újbóli trónfoglalása, a nemzeti királyság feltételeit. A nemzet attól meg nem foszthető, hogy alkotmányos királya legyen. E feltételeket dolgozza ki a kormány.

Október 21-én őfelsége autón Sopronba érkezik. Az Ostenburg-különítmény és Lehár ezredes tisztjei, katonái felesküsznek rá. A királyi jutalom ezért báró Lehár ezredesnek a tábornoki, Ostenburgnak az ezredesi rang. Őfelsége kinevezi Rakovszky Istvánt, a nemzetgyűlés elnökét, a KNEP egyik vezetőjét miniszterelnöknek. Úgy tervezi, a hamarosan hozzá megérkező Andrássy Gyula gróf, a KNEP elnöke legyen a külügyminiszter, Gratz Gusztáv a pénzügyminiszter.

A király magához kéreti Horthy teljhatalmú nyugat-magyarországi katonai parancsnokát, Hegedűs altábornagyot. Emlékezteti a neki tett esküjére. Hegedűs kijelenti: Őfelsége hű és alázatos tábornoka ma is, amint a múltban. A valóságban taktikázik. Ha Horthy bizonyulna erősebbnek, mellette marad.

Sigray hírzárlata következtében Budapesten a kormányzóságon Károly király Magyarországra érkezéséről csak október 22-e hajnalán, négy óra húsz perckor értesülnek. Horthy, amikor felkeltik a hírrel, nem akarja elhinni. Izgatott, kapkodva öltözik. A várba kéreti Magasházyt, a szárnysegédét, Belitska honvédelmi minisztert, Berzeviczy vezérkari főnököt.

Horthy most még kevésbé akarja átadni hatalmát, mint húsvétkor. Azt kérdezi Magasházytól: tárgyaljon-e a királlyal? Horthy eleinte bízik ennek lehetőségében. Elveszti a reményét, amikor rövidesen jelentik neki, hogy a hadirendű Ostenburg-zászlóalj közvetlen kíséretében őfelsége elindult a főváros felé. Végképp nem tudja, mit tegyen, amikor közlik vele – ami később nem bizonyul igaznak –, hogy Prónay csatlakozott a királyhoz.

Ha átadná Károly királynak a hatalmat, mi lesz vele? – sopánkodik. A legitimisták gyűlölik. Ideiglenesen adnának neki valami

rangot, címet. Nyugdíjas admirális lenne, semmi több. Ha legalább Bethlen mellette lenne most, vagy Gömbös! Mindketten Pécsre utaztak. Magasházyval sürgősen keresteti őket telefonon. Lassan kapcsolják a vonalat. – Szörnyű! Szörnyű! – kiált fel. Felragyog az arca, amikor megtudja: Bethlen már előző este, október 21-én elindult vissza. Hajnali hat óra húsz perckor érkezik Budapestre. Gömbös ugyancsak elindult, délre várható.

Hajnali öt óra húsz perckor jelentkezik Horthynál Berzeviczy tábornok, vezérkari főnök. Horthy utasítására jobbra-balra telefonál, de semmi továbbit nem tud meg a királypuccsról. – Minden elveszhet maguk miatt! – kiált a tábornokra Horthy. Berzeviczy igyekszik megnyugtatni. A megteendő katonai intézkedésekkel minden kedvezőre fordulhat.

Belitska honvédelmi miniszter is itt van már. Ő is nyugtatja a kormányzót. Horthy komor, tétova. Hadparancsot kellene kiadni a hadseregnek, a királyi erők feltartóztatására. De ezzel vár most már Bethlen megérkeztéig.

Bethlen határozott és erélyes. Szó sem lehet a tárgyalásokról Károly királlyal. Lelket önt Horthyba. Megszövegezi Horthy hadparancsát. Látszatra legitimista, de a legteljesebben trónfoglalás-ellenes . . .

– A Nemzeti Hadsereg az én kezembe tette le az esküt, tehát az én parancsomat tartozik követni. Károly király őfelségének a hatalmat csak az ország megválasztott kormányzója adhatja át. Ez azonban a mai körülmények között a haza végpusztulását jelentené . . .

Horthy egyben elrendeli a hadsereg általános készenlétbe helyezését és felvonulását a királyi erők feltartóztatására. Ugyanakkor Bethlen általános érvényű kormányrendeletet bocsát ki a hatóságokhoz. Magyarországon ez idő szerint egyedül a kormányzó és a kormány hivatott arra, hogy parancsokat és rendeleteket adjanak ki. Felhívatnak a hatóságok: a király továbbutazását mindenképpen akadályozzák meg. A kormány rendelkezésére álló fegyveres erők a kormány további parancsainak megfelelően őfelségét kísérjék Budapestre . . . – Azaz tartóztassák le – csak így lehet értelmezni Bethlen utasítását, bár gondosan elkerüli, hogy ezt kimondja.

Bethlen hívására a várba érkezik közben a szabad királyválasztó Bánffy külügyminiszter. Bethlen felkéri: azonnal kéresse a Külügyminisztériumba a nagyhatalmak képviselőit. Közölje velük a kormány teljesen elutasító álláspontját a királykérdésben. A kormány-

zóválasztásról intézkedő 1920. évi I. sz. törvény értelmében Károly király az uralkodó jog gyakorlását Magyarországon át nem veheti; ismét el kell hagynia az ország területét. Közölje Bánffy azt is: a kormány azzal akarja elejét venni a királypuccs miatt bekövetkezhető bármilyen antant-beavatkozásnak, hogy a minisztertanács még ma délelőtt hivatalos közleményt ad ki Károly király érkezéséről. Távozására a kormány máris megtette a szükséges intézkedéseket.

Október 22-én reggel kilenc óra harminc perckor összeül a minisztertanács. Bethlen bejelenti a királypuccsot. Előadja: a király reggel több katonai vasútszerelvénnyel elhagyta Sopront. Kíséretében tartózkodik Rakovszky, Andrássy és Gratz, valamint Lehár és Ostenburg őrnagy a csendőrzászlóaljával. Amennyiben tehát a király utazásának semmi akadály nem állíttatnék elébe, vonata már délután Budapestre érkezhetne.

Felsorolja a kormányzó katonai és saját polgári intézkedéseit Károly király hatalomra jutása ellen, beleértve őfelsége esetleges letartóztatását. Bethlen színvallásra akarja kényszeríteni ezzel a legitimista minisztereket: melyikük áll ki a király erőszakos trónfoglalása mellett. Senki sem.

Bánffy külügyminiszter megkésve érkezik. Előadja: fogadta a szövetséges főhatalmak mindhárom képviselőjét. Közölték: a Habsburg-restauráció veszélyezteti a béke alapjait. Ezt tehát el nem ismerhetik, meg nem tűrhetik. Bejelenti Bánffy azt is: a főhatalmak követeinek fogadása után megjelentek nála Románia, Jugoszlávia és Csehszlovákia képviselői. Ugyancsak a leghatározottabban és legerélyesebben tiltakoznak Károly király magyar trónra visszahelyezése ellen. Amennyiben a magyar kormány nem volna abban a helyzetben, hogy Közép-Európa békéjének megzavarását megakadályozza, a kisantant kormányai maguk foganatosítják a szükségesnek vélt intézkedéseket.

Akárcsak az első királypuccs idején, a kisantant részéről ez ismét Horthyt támogató nyilatkozat. Nehogy Károly király magyarországi trónfoglalása kiinduló alapja lehessen az Osztrák–Magyar Monarchia helyreállításának, szomszédul inkább választják Horthy Magyarországát. Ha tehát Horthy fellép a Habsburg-uralom visszaállítása ellen, támogatják eme politikáját.

Bánffy mit sem szól arról, hogy a kormányzó és a miniszterelnök megbízásából ő kérte fel a hatalmak képviselőit sürgős állásfoglalásra, és mindenekelőtt a nagyhatalmak képviselői biztatóan vették

tudomásul őfőméltósága, a kormányzó úr és a kormány elszánt akaratát Károly király trónfoglalásának megakadályozására.

Még tart a minisztertanács, amikor bejön Bethlen titkára. Jelentést nyújt át: a király kilenc óra negyven perckor Győrbe érkezett. A helyőrség felesküdött a királyra. Az itteni katonaság megkezdte a berakodást, hogy kövesse a Budapest–Kelenföld felé előrenyomuló Ostenburg-csapatokat.

A miniszterek közben mind Bethlent figyelik: hogy olvassa a titkár által átnyújtott írást. Önkéntelen arcjátékából látni, hogy súlyosan érinti, amit olvas. Hirtelen elhatározással közli a jelentést, majd este hat óráig felfüggeszti a minisztertanács ülését.

Megérkezik Pécsről közben Gömbös is. Azonnal jelentkezik a kormányzónál. Őt és környezetét a legnagyobb aggodalomban találja. Úgy látja: katonai téren nincsen, aki felelősséggel intézkedjék. Kezébe veszi a kezdeményezést. Javaslatára Horthy kinevezi a szélsőjobboldali szabad királyválasztó báró Nagy Pál tábornokot a király ellen mozgósított katonai erők teljhatalmú parancsnokává. Gömböst ugyanakkor megbízza: legyen nevében irányító összekötő közte, a kormány és a főparancsnok között. Valósággal korlátlan katonai hatalmat ad ezzel Gömbös kezébe.

Máris több helyre telefonál. Sürgősen hívatja Nagy Pál tábornokot. Más tiszteket is magához kéret. Jelentik: bevetésre kész csapatok Budapesten alig állnak rendelkezésre. Mindössze hat gyalogszázad, két üteg és lovasszázad. Tisztjeik megbízhatósága kétes, ezért egyelőre laktanyákban tartják az egységeket. A máris mozgósított katonai körletek nem küldhetnek azonnali gyors segítséget a fővárosba. A miskolci és debreceni körlet által kiállítandó csapattestek késő este lesznek menetkészek, és holnap érkezhetnek a fővárosba.

Gömbös nem fogadja el az érveket. Követeli: tiszti küldöttekkel sürgessék meg a szabad királyválasztó tisztek által vezetett, Horthyhoz hű csapatok Budapestre érkezését.

Megegyezik Gömbös Horthyval az EKSZ-tagság és az egyéb szélsőjobboldali titkos és nem titkos ellenforradalmi szervezetek mozgósításában. Gömbös úgy véli: ily módon mintegy kétezer-ötszáz fő szélsőjobboldali erővel rendelkezhetnek. Közülük az egyetemi bajtársi szövetségeket hat-nyolcszáz főre becsüli. A Kettőskereszt Vérszövetséget ezerre. Néhány százra az Ébredő Magyarokat és másokat.

Megérkezik közben a minisztertanácsról Bethlen. – A csapatok mozgósításáig mindenképpen időt kell nyerni! – véli. Ennek érde-

kében délután két óra negyven perckor táviratban megküldeti Bánffy külügyminiszterrel az általa megrendelt antant és kisantant tiltakozó jegyzékeket Károly királynak. Közli azt is, hogy várható a kisantant azonnali fegyveres beavatkozása. A Bánffy külügyminiszternek átadott külhatalmi diplomáciai jegyzékek ezt pedig nem tartalmazzák. Az antant és a kisantant a királypuccs tekintetében egyelőre elegendőnek tartja Horthy–Bethlen szilárd ellenállását és a megtett intézkedéseit.

Beneš cseh külügyminiszter rövidesen éppen emiatt vádolja a magyar kormány prágai nagykövetét, hogy az azonnali beavatkozásról küldött és a Bethlen által a királyhoz továbbított jelentései hazugok. Beneš azt majd úgy tudja meg, hogy a magyar Külügyminisztérium Fehér Könyvet ad ki a királypuccs eseményeiről. Ez közli a prágai magyar nagykövet hazug jelentéseit.

A magyar kormány nem válaszol Beneš vádjaira, amit ő amúgy is csak a történelmi igazság kedvéért vet fel. A Külügyminisztérium később azonban elismeri: a Fehér Könyvben említett, Prágából küldött és a királyhoz továbbított dokumentumokat elsősorban politikai célokból megváltoztatták, megcsonkították. Csakis Bethlen tehette ezt, aki a kisantant katonai mozgósítása hírével akarja elriasztani a királyt a fővárosba jöveteltől.

Bethlen, miután elküldi a táviratot a királynak, hódoló értelmű levelet is szövegez Horthyval együtt: Ha minden kötél szakad, mégis tárgyalhassanak őfelségével ... – Nehéz lelki tusában, súlyos aggodalmaktól indíttatva, Horthy arra kéri őfelségét, ne folytassa útját fegyveres erővel a főváros felé. Tavasz óta – céloz Horthy az első sikertelen királypuccsra –, midőn őfelsége elhagyta az országot, a helyzet súlyosabbra változott. Az indokok, amelyek tavasszal mint kormányzót, de vele őfelségét és az országot sorsáért aggódó meghitt tanácsadóit arra kényszerítették, hogy a visszatérésre bírják, jelenleg még fokozottabb mértékben fennállnak ... Az antanthatalmak tiltakoznak a trónfoglalás ellen, amelyet a múltkor csak több nap múltán közöltek, most a kormánynak azonnal átadattak, éspedig a múltkorinál sokkal határozottabb formában. A kisantant bevonulással fenyeget. Ha a nemzet valahol fel is tudná tartóztatni az ellenséget, az ország óriási területei elpusztulnának. Ez utólag olyan elkeseredést és télen oly nyomort szülne, hogy biztos úton a bolsevizmushoz vezetne.

Nem tőle függ – folytatja Horthy – a polgárháború veszedelmének elhárítása. Ha Őfelsége mégis fegyveres erővel vonul Buda-

pest felé, elkerülhetetlen a végzet. Néhány nap és az ország maradéka is idegen kézre kerül. Ha eme értesüléseit Őfelsége személyesen óhajtaná ellenőrizni, az antant budapesti képviselőivel, vele vagy a kormánnyal megtanácskozni, semmi akadálya, hogy Őfelsége szűk kíséretével, teljes biztonságban, az utat Budapestre megtehesse. Ő önzetlenül élt mindig a kötelességének – fejezi be a levelét Horthy. – Kötelessége most azt jelenteni: ha Őfelsége fegyveres erővel bevonul Budapestre, Magyarország örökre megszűnik létezni. Legmélyebb hódolattal: Horthy.

Bethlen telefonon keresteti ezután a király miniszterelnökét, Rakovszkyt. Győrben találja. A király kíséretében éppen indulni készül Komárom felé. Bethlen közli vele: a kormányzó levelet írt őfelségének. Vass József vallás és közoktatásügyi miniszter Ottrubay alezredes kíséretében gépkocsin viszi, hogy személyesen adja át. Bethlen arra kéri Rakovszkyt: amíg őfelsége el nem olvassa a kormányzó levelét, ne folytassa útját Komáromnak. Az itteni ezred különben is parancsot kapott a fegyveres ellenállásra.

Rakovszky kijelenti: őfelsége igenis továbbvonul a fővárosba. Bethlen ekkor azokra hárítja az esetleges polgárháború felelősségét, akik megkezdték a támadást. Utal a nagy- és kisantant diplomáciai tiltakozására. Az események végromlást hozhatnak Magyarországra, de megpecsételnék a király sorsát is – érvel Bethlen.

Rakovszky fenyegetően válaszol. Ők is vannak olyan jó hazafiak, mint a budapesti kormány. Figyelembe vették az antant-beavatkozás lehetőségeit. Ennek ellenére továbbmennek Budapestre. Mint a király által kinevezett miniszterelnök, felszólítja a kormányzót, ne merje katonai erővel megakadályozni őfelsége csapatainak bevonulását. A kormányzó és a kormány, amennyiben engedelmeskedik őfelségének, enyhe elbírálásra számíthat. Ellenkező esetben szigorúan járnak majd el.

Bethlen este hat órakor, a folytatólagos minisztertanácson beszámol Rakovszky vakmerő kijelentéseiről. Elmondja, hogy ő erre letette a kagylót, megszakította vele a további beszédet. Bejelenti az elrendelt katonai intézkedéseket. Amennyiben Lehár és Ostenburg csapatai be akarnak törni Budapestre, elkerülhetetlen a polgárháború.

Bethlen nem szó szerinti hűséggel közli a Rakovszkyval folytatott beszélgetését. Zadravetz püspök feljegyzi: ott állt a telefonbeszélgetéskor Bethlen mellett. Rakovszky fenyegető tónust használt:

súlyosan felelősségre fogja vonni nemcsak Bethlent, hanem a „részeges matrózt is" – mondotta Rakovszky.

Komárom ezred állományú helyőrsége Horthy parancsa ellenére sem tanúsít ellenállást. Megadja magát a királyi erőknek.

Vass József miniszter az állomáson találja már a király vonatát. Jelentik érkezését őfelségének, aki kijelenti: okulva a húsvéti királypuccs tapasztalatain, nem hajlandó a kormányzó küldöttével tárgyalni. Horthy részéről ez megint csak az időhúzást szolgálná.

Vass miniszter kénytelen átadni Horthy levelét Rakovszkynak. Olvasatlanul gyűri a nadrágzsebébe. Vass ekkor arra figyelmezteti, hogy ha a király továbbvonul, azonnal bekövetkezik a nagy- és kisantant fegyveres beavatkozása, ami az ország végromlását jelentheti.

Rakovszky válasza az, hogy a nagyantantnak nincs módjában katonát küldeni. A kisantant országok közül a románok semmi esetre sem avatkoznak be. A csehek sem mernék megtenni. A jugoszlávok bevonulásától lehet csak tartani, őket majd leszerelik.

Vass miniszter megkérdezi Rakovszkyt: mire alapozza állítását? Titokzatosan felel: a jelenlegi Bethlen-kormánynak erről semmit sem mondhat. Őfelségének húsvétkor tett magyarországi kísérlete alkalmával bizonyos körök oly könnyelmű nyilvánossággal tárgyalták Briand francia miniszterelnök támogató szerepét, hogy már csak ezért sem mond semmit.

Lehár ezredes veszi át a szót. Nagy felháborodással nyilatkozik arról, hogy Horthy katonai egységei felszaggatják a vasúti síneket a király vonata előtt. Hangsúlyozza: ha további előnyomulása során hasonló merényletet tapasztal, kíméletlenül felkötteti az ilyen intézkedéseknek nemcsak végrehajtóit, de kezdeményezőit is.

Eredménytelen útjáról Vass miniszter visszaindul Budapestre.

Károly király úgy tervezi: másnap, október 23-án, a déli órákban harangzúgás közepette vonul be a budai várba. Eddig mindenütt hódolatteljesen fogadták. De épp a sok ünneplés tartóztatja fel őket. A Sopron–Győr közötti, nem egészen nyolcvan kilométer hosszú út tíz órájukba került. Onnan Tatáig csaknem újabb tíz óra, különben már rég Budapesten lehetnének.

Budapest utcáin szuronyos rendőrök, katonai járőrök cirkálnak. A falak tele friss plakátokkal. Statárium! Halálbüntetés arra, akinél fegyvert találnak, aki csoportosul. Szigorúan tilos rémhírt terjeszteni. Este tizenegy után tilos az utcán közlekedni. A színházak

plakátjait átragasztják: a kijárási tilalom miatt az előadások előbb kezdődnek.

Huszonkettedikén este, ahogyan ezt Gömbös megjósolta, kiderül: a budapesti helyőrség tisztikara a legjobb esetben semleges magatartást tanúsít. Harcolni nem hajlandó a király ellen. Horthy újabb szóbeli parancsot ad Nagy Pál tábornoknak: ami csapatot Budapestre lehet hozni, mind jöjjön a fővárosba. A vezérkar jelenti: tizennégy zászlóaljat és négy üteget indított útba. Többre nem lehet számítani.

Horthy és Bethlen e válságos katonai helyzetben sürgetik a nagyhatalmak diplomáciai közbelépését Károly király csapatainak megállítására.

Hohler angol főmegbízott október 22-én tizenkilenc óra húsz perckor rejtjeles táviratban jelenti Londonnak: ő és nagykövet kollégái felkeresték a kormányzót. Kérdésükre kijelentette: megtesz minden lehetséges lépést, amellyel meggátolja Károly előrehaladását. Budapesten marad, hogy fenntartsa a rendet. Az itteni csapatokat és a csendőrséget bezárták a kaszárnyákba. Más városok helyőrségei parancsot kaptak erőik összevonására, hogy Nagy tábornok parancsnoksága alatt előnyomuljanak Károly ellen.

Horthy kormányzóságát s Bethlen miniszterelnökségét nemcsak a királypuccs fenyegeti. Válságos a belpolitikai helyzet is. A Kisgazdapárttól nem tartanak. Többségében Habsburg-ellenes szabad királyválasztó. Félretesz most minden belpolitikai ellentétet; nem támad a Bethlen-kormány ellen. Biztosítéka ennek a Kisgazdapártban jelentős csoporttal rendelkező Gömbös is.

Egymás után érkeznek ellenben a Magyar Távirati Irodához a kedvezőtlen jelentések a legitimisták országos készülődéséről, Károly király megsegítésére. Kozma, a Magyar Távirati Iroda elnöke, nemcsak hivatala révén tud mindenről. Egyformán bizalmi embere Horthynak, Bethlennek, Gömbösnek. Állandóan a főhadiszálláson, mellettük tartózkodik a Várban. Arról tárgyalnak: súlyos csapás lenne most reájuk, ha a legitimisták összefognának a baloldali ellenzékkel. A királypuccs fenyegető veszélyében belpolitikailag rendkívüli módon megnőne a baloldali ellenzékkel tartó, tömegeket mozgósítani tudó Szociáldemokrata Párt jelentősége.

Ezzel a Horthy-rendszer kétfrontos belpolitikai válságba kerül. Bethlen emiatt feltétlenül meg akarja nyerni a szociáldemokratákat a királypuccs ellen, vagy legalábbis semlegesíteni őket.

Bethlen megbízásából Kozma október 22-én késő este, telefonon

értesíti bizalmi emberét, Szerdahelyi Sándort, a *Népszava* belső munkatársát, hogy „a legitimista puccskísérlet tekintetében a kormány teljesen ura a helyzetnek". A szociáldemokrata pártvezetés vegye ezt a kormányértesítést jóakaratú figyelmeztetésnek, nehogy megmozduljanak a legitimisták mellett.

Megmondja Szerdahelyinek: amennyiben a Szociáldemokrata Párt határozatilag elítélné a puccskísérletet, és nyugalomra intené a munkásságot, ellenértékként a Bethlen-kormány kész lenne a munkásügyek összkomplexumának kedvező megtárgyalására. A szociáldemokrata pártvezetés királypuccsellenes magaviseletével érdemelje ki tehát a kormány jóindulatát, amit Bethlen tettekben ígér kinyilatkoztatni.

Kozma még aznap éjjel, Szerdahelyitől azt a megnyugtató választ kapja: a Szociáldemokrata Párt értekezlete úgy határozott, teljes nyugalomban passzív szemlélője lesz az eseményeknek. Megígérik, hogy a *Népszava* másnap reggeli száma elítéli a legitimista puccskísérletet azzal, hogy a munkásság a maga szempontjából sokkal nagyobb szerencsétlenségnek tartaná a Habsburg-restaurációt, mint a jelenlegi kormányzat bukását. Erről a Szakszervezeti Tanács is kibocsát hivatalos közleményt.

Szerdahelyi azt is közli Kozmával: a Károly király által Sopronban kinevezett miniszterek közvetve már megkeresték a szociáldemokrata pártvezetést. Megígérték: amennyiben a párt támogatja a puccskísérletet, a király, a hatalomra kerülése után, amnesztiát ad a bebörtönzött szociáldemokratáknak; megszünteti az internálások rendszerét. A pártvezetőség visszautasítja a legitimisták ajánlatát, de kéri Kozmát: a Bethlen-kormány adja meg számukra ugyanezeket a kedvezményeket.

Kozma feljegyzi naplójába: a Szociáldemokrata Párt és a szakszervezetek az „inter duos litigantes" (két veszekedő között a harmadik nevető) álláspontján állnak.

A Szociáldemokrata Párt készségesen siet Bethlen és Horthy segítségére. Ahelyett, hogy a burzsoázia két csoportja közötti ellentétet felhasználná a munkásosztály önálló, harcos fellépésének szervezésére, az elnyomó osztályok mindkét irányzata ellen, féken tartja a munkásságot, nehogy megbukjék a Horthy-rendszer.

Erről szól a Kommunista Párt Központi Bizottságának október 24-én, Bécsben kiadott, a *Proletár*-ban megjelent, „A Habsburgok ellen! Horthy ellen!" nyilatkozata. Arra figyelmeztet: a magyar munkásosztály ne csatlakozzék az egymással harcoló felek egyike-

hez sem. Bármelyikük uralma egyformán a proletárság leigázása, kizsákmányolása és elnyomása folytatását eredményezi. A KMP Központi Bizottsága az uralkodó osztályokon belül a királykérdéssel kiéleződött politikai helyzetben és a szociáldemokraták politikájának hatására a párt erőit csak arra tartja alkalmasnak, hogy segítségével a proletariátus nagyobb mozgási szabadságot vívjon ki: amnesztiát, közszabadságot, munkanélküli segélyt, béremelést. Igyekezzenek egyben a helyzetet a proletár tömegekben gyökerező kommunista szervezetek kiépítésére felhasználni. E szervezetek az alapfeltételei a proletárság önálló osztályakcióinak és uralomra jutásának. A kommunistáknak egy pillanatig sem szabad elfelejteniük, hogy a harc az amnesztiáért, közszabadságért, munkanélküli segélyért, béremelésért csak különböző állomások a nagy, hatalmas végcél: a proletárforradalom, a dolgozók diktatúrája felé. A proletárság most nem juthat még uralomra Magyarországon, de ne felejtse el: nemrég még övé volt a hatalom. Ezt kell újból előkészíteni...

Október 23-án vasárnap kora reggel Horthy és Bethlen Vass miniszterrel tanácskozik a sikertelen küldetésről. Majd Gömbössel tárgyal Horthy a katonai intézkedésekről.

A vezérkar jelenti: nem sikerült végrehajtani Nagy Pál tábornok rendeletét, hogy Biatorbágynál robbantásokkal és a sínek eltávolításával megakadályozzák a vasúti forgalmat. A király eljutott Bicskéig. Lehár, Ostenburg katonákkal zsúfolt vonatai Budaörsnél.

Horthy és Bethlen eléggé reménytelennek látja a katonai helyzetet. Gömbös bizakodóbb. Közli: utasítására az államvasút nem szállíthat mást, mint Horthyhoz hű katonaságot Budapestre. Lefoglalta a helyiérdekű villamost. Hajnal óta ezen utaznak a saját erőik Budaörsre. Fegyveresen kilencszáz szélsőjobboldali védi itt a Horthy-rendszert. Ennyire olvadt le az a „válogatott" kétezer-ötszáz fő, amit Gömbös megígért Horthynak, Bethlennek.

Útban van már Budaörsre a budapesti helyőrség hat százada és két üteg tüzérsége is, de Gömbös tart az átállásuktól. Amiben leginkább bízik, az hogy Ceglédtől Budapesten át rövidesen Budaörsre érkezik az első nagyobb horthysta szellemű csapatszállítmány. Követi a Duna–Tisza közéről és a Tiszántúlról több megbízható egység.

Gömbös Zadravetz püspököt is mozgósítja. Ide-oda küldi megbízásokkal. Naplójában a püspök arról ír: Október 23-án megszólalt

nála a telefon. Kérik, azonnal jelentkezzék a kormányzóságon. Átmegy. Igazi lótás-futás, fejveszettség mindenfelé. Felismeri rögtön a királyt hozók nagy taktikai hibáját. Gyors, villámszerű rajtaütéssel már itt ülhetnének a Várban. De hát ők minden bakterháznál megállnak, fogadják a zászló alatti dikciókat. Így puccsot csinálni igazán nem lehet... Sajnálja, mert ha sikerülne a királypuccs, feltétlenül átállna őfelsége oldalára. Az elmúlt ősszel levelezett erről vele. Most amíg el nem dől, kié a győzelem... – kétszínűsködik, mint annyian Horthy legközvetlenebb környezetéből.

Feljegyez a hozzá hasonló kétszínűsködőkről egy epizódot, amit a Honvédelmi Minisztériumban széltében-hosszában mondogatnak. Belitska honvédelmi miniszter megkérdezte Bauer ezredest, az elnöki osztály vezetőjét: – Mondd, kérlek, sok Károly király érzelmű ember van itt a minisztériumban? – Azt, kegyelmes uram, csak akkor tudjuk meg igazán, ha a király őfelsége bevonul a Várba!

Horthy felhatalmazásával Gömbös elrendeli: a Budaörsnél felvonult erők mindenáron gátolják meg a királyi csapatok továbbutazását Budapest felé.

Gömbös a Várból telefonon irányítja a budaörsi ütközetet, amelyben mindkét fél részéről együttesen is legfeljebb háromezer-ötszáz fő vesz részt. Az egyetemi zászlóaljak és az őket segítő horthysta katonai erők támadása eredményes. A király csapatai, Ostenburgék visszavonulnak.

A királyi erők parancsnoka Hegedűs altábornagy. Vezérkari főnöke Lehár tábornok. Parancsára Ostenburg ellentámadást kezd. Eközben lép akcióba Hegedűs altábornagy, aki a királyhoz kényszerből és taktikázásból csatlakozott. Rábeszéli őfelségét és környezetét, találkozhassék a Horthy-erők főparancsnokával, Nagy Pál tábornokkal. Tárgyalni akar vele, hogy a királyi csapatok békésen bevonulhassanak Budapestre.

Hegedűs telefonon felszólítja a tábornokot: szüntesse be az ellenállást. Engedjen szabad utat a királyi csapatok bevonulására. A tábornok ezt megtagadja. Ellenben megegyeznek abban, hogy Hegedűs különmozdonyon a fővárosba siet találkozni Horthyval. Hegedűs jön is, noha a Horthyval való tárgyalásra nincsen engedélye a királytól.

Ostenburgék ellentámadása közben sikerre vezet. Eljutnak csaknem a kelenföldi állomásig. Elfogják az 1-es egyetemi századot. Ha e győzelem után Ostenburg továbbnyomulna és elfoglalná a kelenföldi vasútállomást, egy órán belül díszmenetben bevonulhatna

a fővárosba. Hegedűs tábornok parancsára azonban meg kell állnia.

Amikor Ostenburg eredményt ér el Budaörsnél, Horthy és Bethlen, de a náluk optimistább Gömbös is meglepett megkönnyebbüléssel fogadja Nagy Pál tábornok telefonjelentését Hegedűs tábornok tárgyalási készségéről. Azt hiszik: a tábornok a király nevében érkezik. Remélik: segítségével, valamint a nagyhatalmak budapesti képviselőinek közbejöttével meggyőzhetik a királyt: álljon el trónfoglalásától, a polgárháborútól.

Döntőnek tartják a tárgyalást. Ha nem sikerülne eredményre jutniuk, akkor is elérhetik, amit Gömbös most a legfontosabbnak tart: néhány óra időt nyerni az ekkor már vidékről folyamatosan nagy számban útba indított, Horthyhoz hű csapatok Budapestre érkezéséhez: Budaörsnél a katonai fölény megszerzéséhez.

A budapesti francia főmegbízott angol kollégájával teljes egyetértésben küldi tájékoztató jelentéseit Párizsba. Semmi jelét nem mutatják annak, hogy külföldi hivatalos körök támogatnák a királypuccsot, ami Károly király legfőbb reménye. A világsajtó mindössze arról ír: Franciaország nagyon óvatos a magyarországi események megítélésében.

Bethlen–Gömbös azt tanácsolja Horthynak: legyen nagyon határozott Hegedűs tábornokkal. Hivatkozzék a kormány katonai erőfölényére, a nagyantant tiltakozására, a kisantant bizonyosra várható fegyveres beavatkozására. Hegedűs útján kérje fel őfelségét, jöjjön szűk kíséretével Budapestre. A tárgyalások idejére kössenek fegyverszünetet. Horthy ugyanakkor ígérjen előléptetést és mindent Hegedűs tábornoknak, ha átáll a kormány oldalára. Gömbös mindehhez újra és újra hozzáteszi: közömbös, hogy Horthy és Bethlen miről tárgyal Hegedűssel, sőt, esetleg a királlyal. Csak az időnyerés számít.

Bethlen, amíg Hegedűs tábornok megérkezik, a reá várakozó minisztertanács ülésére siet. Beszámol a kormányzóval együttesen megtett intézkedéseiről, valamint Vass miniszter eredménytelen küldetéséről.

Horthy, ahogyan ezt Bethlennel, Gömbössel megbeszélte, egyedül fogadja Hegedűs tábornokot. Hegedűs már bevezető mondataiban hűségét nyilvánítja a kormányzó iránt. Kétszínűsködik most is, hogy a király felé se csapja be maga mögött az ajtót.

Hegedűs közli Horthyval őfelsége eredetileg Nagy Pál tábornokhoz intézett felszólítását, hogy a kormányzó járuljon hozzá a királyi csapatok harc nélküli budapesti bevonulásához.

Horthy a maga és a kormány nevében határozottan elutasít minden felszólítást. Indokolásként hosszasan idézi a nagy- és kisantant tiltakozó jegyzékeit a király trónfoglalása ellen. – Sajnos, ezeket őfelsége nem ismeri – mondja Horthy –, pedig ezekből megtudhatná, hogy a királyi csapatok fegyveres bevonulása a fővárosba az ország végromlását idézné elő. – Kéri Hegedűst: az elmondott antant és kisantant közlések alapján győzze meg erről a királyt. Ha ez nem sikerülne, jöjjön őfelsége a Várba. Győződjék meg személyesen az antanthatalmak várható fegyveres beavatkozásáról, a király trónfoglalása esetében. Amennyiben őfelsége eljönne Budapestre, minden módon gondoskodna teljes biztonságáról, mozgási szabadságáról.

Hohler angol főmegbízott jelenti Londonnak: Tíz óra negyvenöt perckor meglátogatta Bethlen miniszterelnököt. Nála találta Károly király megbízottját. Bethlen arra kérte, mint a brit kormány képviselőjét, fejtse ki véleményét Hegedűs tábornok előtt az erőszakos trónfoglalásról. Hegedűs tábornok válaszából kiviláglik – jelenti Hohler –, hogy a volt király és környezete illúziókat mélenget magában a kisantant cselekvésképtelenségéről, illetve a nagyhatalmak közömbösségéről. Hegedűs tábornok szerint Károly királyt java részben a pénz hiánya, anyagi gondjai sarkallták a visszatérésre. Ebbe Zita királyné hajtotta bele, aki hisztérikus. Lehárt mint parancsnokot, mérhetetlen becsvágy fűti. Rakovszkynak és Andrássynak politikai indítékai vannak.

Hohler azzal folytatja táviratát: Bethlen miniszterelnök és Bánffy külügyminiszter kijelentették: bár ők elvben valamennyien legitimisták, de első a haza iránti kötelességük. Sürgősen megüzenték ezért a királynak – idézik Horthy levelét –, mielőtt még késő lenne, mondjon le vállalkozásáról, amely az ország pusztulásához vezethet. Kérték, hogy a király jöjjön Budapestre. Vagy küldjön ide valakit maga helyett, akiben a leginkább megbízik, hogy ítélje meg a helyzetet. Továbbá, hogy ők mindenáron el akarják kerülni a vérontást, de ha a király nem áll el szándékától, és továbbindulna Budapest felé, megteszik mindazt, ami hatalmukban áll, hogy szembeszálljanak vele.

Engedély nélküli budapesti útjáról Hegedűs altábornagy délután két órakor érkezik vissza őfelségéhez, Biatorbágyra. Talál megfelelő indokot, hogy igazolja, miért ment Budapestre, tárgyalt Horthyval, Bethlennel, Hohler angol főmegbízottal. Nagy Pál tábornok kérte őt erre, és sikerrel biztatta.

Beszámolva budapesti találkozásairól, azt tanácsolja a királynak: tárgyaljon Horthyékkal. Meg lehet velük egyezni – fejtegeti biztatóan. – Ha ez nem sikerülne – érvel Gömbös módján –, akkor is feltétlenül szükséges a tárgyalás. Időt kell nyerniük, míg az őfelségére felesküdött dunántúli helyőrségek felvonulnak.

Őfelsége tanácskozik legszűkebb környezetével Hegedűs tárgyalásairól. Horthyval a tárgyalást attól teszi függővé, milyen Budaörsnél a katonai helyzet. Biatorbágyról átmennek ezért vonaton Ostenburgékhoz, Budaörsre. Ostenburg azzal fogadja őfelségét: épp e percben fegyverszüneti küldöttség érkezett Horthytól.

A király valamennyi tanácsadója, Rakovszky miniszterelnökkel az élen, azt a nézetet vallja: nem lehet megbízni Horthyban. Nem javasolják, hogy meghívására őfelsége egyedül utazzék Budapestre. Szerintük a kormányzó eddigi magatartásából csakis arra lehet következtetni: elfogatná a védtelen királyt, hogy minden lehető eszköz alkalmazásával a trónjáról lemondásra kényszerítse.

Tanácsolják ellenben elfogadni Horthy javaslatát, hogy megbízottaik találkozzanak. De ne Budapesten, hanem a front innenső oldalán, úgyhogy őfelsége állandó érintkezésben maradhasson megbízottaival. Fogadják el Horthy fegyverszüneti javaslatát is, nehogy azt mondhassa: ő kész volt tárgyalni őfelségével, aki nem adott neki erre módot.

Megállapodnak, hogy másnap reggel nyolc óráig tartó érvénnyel fegyverszünetet kötnek. Addig a csapatok a jelenleg elfoglalt helyükön maradnak. Reggel nyolckor a törökbálinti állomás melletti urasági majorban összeül a két fegyverszüneti bizottság.

Őfelsége és kísérete visszatér ezután Biatorbágyra. Hegedűs altábornagy visszamarad, hogy Horthy küldötteivel közösen meghúzza a térképen a fegyverszüneti frontvonalat, amelyet másnap reggel nyolc óráig mindkét félnek tartania kell. Hegedűs azonban olyan frontvonalat fogad el, amely annyira hátrányos a királyi csapatokra, hogy Kelenföld közeléből vissza kell vonulniuk csaknem Budaörsig. Újabb árulás ez részéről, amit később nyíltan bevall.

Bethlen miniszterelnök annyira biztos már a győzelemben – jelenti kormányának Hohler –, hogy azon töpreng, hol őrizzék Károly királyt, ha elfogják. Nagyon hálás lenne az antanthatalmaknak, ha javaslatot tennének: mely országba száműzhetik a királyt. Égetően fontos, hogy minden késedelem nélkül eltávolítsák Magyarországról . . .

Azaz, Bethlen veti fel az angol főmegbízottnál a király száműze-

tésének szükségességét, hogy utána ország-világ előtt az elháríthatatlan antantkövetelésre panaszkodhassék, aminek folytán Magyarország koronás királyát idegeneknek kellett kiszolgáltatnia...

Zadravetz püspök a naplójában arról ír: – A főhadiszállás teljhatalmú diktátora Gömbös Gyula. Rendelkezik, parancsol. Letartóztatásokat eszközöl a notórius karlisták közül. Midőn én szelíden bár, de komolyan felvetettem a „jogosság" kérdését, önhatalomra apellál, és a MOVE helyiségeit jelöli ki a letartóztatottak gyűjtőhelyéül. Közben jön Bethlen miniszterelnök, azzal tárgyal, majd felkeresi és külön szobába kéreti Gömböst – Albrecht főherceg. Rém bántó volt, hogy Gömbös a legmagasabb rangú urak jelenlétében egyszerűen elheverve a díványon osztogatta parancsait. Szóvá tettem ezt a modortalanságot. Azzal ütötte el, illetőleg magyarázta, hogy egyenesen Pécsről, a Bethlen-féle beszámolóról utazott fel, egyáltalán semmit sem aludt már három napja, de ébren kell lennie, fáradtságát is csitítania, mert másképp itt minden elvész... Bethlen és a kormányzó a kezébe dobták a jelen helyzetet, s ő meg is fogja oldani!

Horthyék közben megkapják a győri és komáromi helyőrség tisztjeinek hűségnyilatkozatát. Jelentik, hogy félrevezették őket, elálnak a királytól. Ettől kezdve az események szinte gombnyomásra peregnek. Horthy és Bethlen a megváltozott katonai helyzetben már csak formálisan kívánnak tárgyalni a királlyal. Feltételeket szabnak, amilyet csak győztes diktálhat a legyőzöttnek:

1. Feltétlen fegyverletétel.

2. Amnesztia mindenkinek, amennyiben a fegyvert haladéktalanul leteszik, kivéve a felbújtókat és vezetőket. Őfelsége politikai tanácsadóinak felelősségre vonása tekintetében a rendes bíróság dönt.

3. Őfelsége a magyar trónról írásban, önként lemond.

4. A magyar kormány őfelsége személyi biztonságáért az országban való tartózkodása idején jótáll. Ideiglenes tartózkodási helyéről a budapesti nagyhatalmi képviselőkkel való tárgyalás után fog dönteni.

5. Végleges tartózkodási helye tekintetében a magyar kormány a nagyhatalmakkal megállapodik.

Horthyék semmibe veszik a fegyverszünetet is. Gömbös utasítására Than tábornok, a Budaörsnél levő kormánycsapatok parancsnoka, hajnali hat órai érvénnyel felmondja azt. Ostenburg az erről szóló értesítést csak hét óra harmincöt perckor kapja kézhez, amikor a kormány erői már csaknem bekerítették csapatait...

A budaörsi ütközet elvesztésével Károly király belátja: a hatalom

visszaszerzéséért indított második puccs is elbukott. Megparancsolja: csapatai adják meg magukat. Majd a király és a királyné, Esterházy gróf meghívására, a vonatról átmegy a tatai kastélyba...

A horthysta történetírás nagy eseményként méltatja a budaörsi csatát. Pedig ütközetnek is aligha nevezhető. Mindössze kölcsönösen lőttek, lövöldöztek. Horthyék tizenegy, a királypártiak öt halottat veszítenek. A sebesültek száma hatvankettő.

A győzelmet nem is a budaörsi ütközet hozza meg a „legitimista" Horthynak, Bethlennek, a „szabad királyválasztó" Gömbösnek. Inkább az a közömbösség, amellyel az ország lakosságának túlnyomó része egyaránt fogadja a királypuccsot, illetve ennek leverésével Horthy–Bethlen–Gömbös együttes „országmentését".

1921. október 24-én este a Kisgazdapártban a királypuccs leverőit ünneplik. A MOVE és az Ébredő Magyarok Egyesülete is képviselteti magát. Gömböst és az egyetemi ifjakat éltetik.

Kozma Miklós utasítására a Magyar Távirati Iroda valósággal ontja a budaörsi „nagy diadalról" szóló tudósításokat. Eckhardt Tibor, a kormány sajtófőnöke is ezt teszi. Megakadályozza ugyanakkor, hogy a legitimista lapok bármi kedvezőt közöljenek a királyról, vagy részvéttel írjanak róla.

Őfelsége két napig tartózkodik Tatán.

Horthy írja emlékirataiban: a gondoskodás őfelsége személyes biztonságáról reá és a kormányra hárult. Ebből a szempontból a leginkább megfelelő helynek a tihanyi bencés apátságot tartották. A király viszont Szombathelyen kívánt tartózkodni, nem az elszigetelt tihanyi apátságban. „Alattvalói" alázattal kényszerítették őfelségét, hogy Tihanyba menjen...

Bethlen azt hangsúlyozza: nem tekintik őfelségét letartóztatottnak. Ez lehetetlenség volna, hiszen Magyarország törvényes királyának számít.

Csalás és ámítás, hogy nem fogoly – mondja a király a felügyeletére rendelt Siménfalvy ezredesnek.

Október 26-án megérkezik Tihanyba a kormány két küldötte: Kánya Kálmán, gróf Csáky Imre. Feladatuk: a kormány nevében közöljék a királlyal lemondása szükségességét.

Őfelsége nem hajlandó lemondani.

A külföld trónfosztó törekvéseinek megelőzéseként az is felmerül: a király mondjon le kilencéves fia, Ottó főherceg javára. Cser-

noch bíboros hercegprímás ilyen értelmű ajánlatát Károly király ugyancsak elutasítja.

Gömbös ez alkalomból is felveti: ültessék Albrecht főherceget a trónra. Mellette Horthy tartsa meg a tényleges hatalmat. Horthy ingadozik. Talán ez lenne a leghelyesebb. Ezt a kisantant fegyveres fenyegetésének hatása alatt a királyság megmentéséért, egy másik Habsburg érdekében tenné. A legitimisták ez esetben kevésbé vádolhatnák azzal, hogy megszegi Károly királynak tett esküjét.

Bethlen azonban továbbra is arra törekszik, hogy megegyezzék a legitimistákkal és pártjukkal, a KNEP-pel. Hallani sem akar Gömbös javaslatának megvalósításáról.

Horthy minderre majd úgy emlékszik vissza, hogy nem az ő hibájából vált sürgőssé őfelsége mielőbbi eltávolítása az országból. Hohler angol főmegbízott megint másként ismeri a tényeket. – A kormányzó bízik abban – jelenti Londonnak –, hogy az antant hatalmak ez alkalommal nem mulasztják el sürgetni Károly király végleges lemondását és biztos helyen elkülönítését. A király lemondása azt is lehetővé tenné, hogy a kormány megfelelő törvényeket fogadtasson el a nemzetgyűléssel.

Magyarán: Hohler arról értesíti kormányát: Horthy–Bethlen neki személyesen ajánlották fel Károly király kiszolgáltatását a nagyhatalmaknak, kérik biztos helyen az őrizetbe vételét.

A királypuccsról kiadott Fehér Könyvben Bánffy külügyminiszter is azt állítja: a nagyhatalmak követelték Károly király kiszolgáltatását. A Külügyminisztérium később ezt az állítását, akárcsak Beneš külügyminiszter esetében, kénytelen hivatalosan megcáfolni.

Kétszínűen jár el Horthy–Bethlen a királypuccsban részes, a király környezetéhez tartozó legfőbb legitimista vezetőkkel is. Amíg velük és a királlyal remélik a sikeres tárgyalást, Bethlen semmiképp nem enged Gömbösék követelésének, hogy tartóztassák le őket. Még mindig igyekszik valamiféle politikai egyezséget kötni a legitimistákkal. Horthy ezért feleli Gömbös követelésére: – Ha a jelen pillanatban letartóztatnák például Andrássy grófot, nincs olyan magyar törvény, amelynek értelmében eljárhatnánk ellene.

Valóban, amíg tart a tárgyalás a király lemondásáról, részt vesznek ezen a királypuccs politikai vezetői, Andrássy, Rakovszky, Gratz. Nem üldözik őket. Amint őfelsége nem hajlandó elfogadni a lemondást, Horthy–Bethlen talál törvényt a királypuccs vezetőinek letartóztatására. A szabad királyválasztó Gömbösék a királykérdésben elérik ezzel a legfőbb politikai céljukat, hogy lehetetlenné te-

gyék Horthy–Bethlen további együttműködését a legitimistákkal. Eddig ők akarták Gömböséket eltávolítani Horthy–Bethlen mellől. Most ennek ellenkezője történik. Összekovácsolódik inkább, mint valaha, Horthy–Bethlen–Gömbös egysége.

Elsőként letartóztatják Lehárt, Ostenburgot, a király titkárát, Boroviczényt és több vezető állású tisztviselőt. 1921. október 28-án az igazságügy-miniszter útján a minisztertanács felhatalmazza a királyi ügyészséget, hogy Rakovszky István, Andrássy Gyula gróf, Beniczky Ödön, Friedrich István, Sigray Antal gróf nemzetgyűlési képviselők és Gratz Gusztáv volt külügyminiszter ellen lázadás bűntette miatt, képviselői mentelmi jogukra tekintet nélkül, a bűnvádi eljárást a fennálló jogszabályok szerint szorgalmazhassa, nevezetteket letartóztatásban tarthassa.

A szélsőséges legitimista Friedrich István ellen az a vád: a királypuccs egyik kezdeményezője volt. Pedig a mérsékelt legitimisták – Rakovszky, Andrássy, Gratz – a királypuccs biztosabb sikere érdekében Friedrich közreműködéséről lemondtak. Friedrich emiatt elkeseredetten azzal jellemzi a királypuccs vezetését, Horthyék győzelmét: ha őt őfelsége beavatta volna a királypuccsba, akkor az másképp sikerült volna. Mert – úgymond – a puccsot nem három nap és három éjjel, hanem egyetlen éjszaka alatt kell csinálni!

Az ugyancsak letartóztatott Beniczky Ödön, volt belügyminiszter kijelenti: a királypuccs győzelme esetén ő csupán egy kegyet kért volna őfelségétől. A királyi udvar egyik sarkában letelepedhessék egy filmriporterrel, és reggeltől estig fényképeztethesse az előkelőségeket, akik hódoló tisztelgésre járulnak őfelsége elé.

Október 28-án Horthy és Bethlen személyes kérésére megérkezik a londoni Foreign Office válasza: Eleget téve a magyar kormány sürgős kérésének, utasították a jugoszláviai Novi Sadon állomásozó brit folyami flottilla parancsnokát: induljon Bajára. Vegye fedélzetére Károly királyt.

E közlés alapján fordul Bethlen levélben őfelségéhez: – Legkegyelmesebb Úr . . . A magyar felelős kormány nevében a legalázatosabban arra kell kérnem felségedet, hogy a szövetséges nagyhatalmak követelésének teljesítését legmagasabb beleegyező elhatározással lehetővé tenni szíveskedjék . . .

A király kijelenti: csakis a kényszernek engedve távozik Tihanyból. Bajára kísérik, ahol már várják.

A brit hadihajón száműzetésbe küldött királyi pár és kísérete a Fekete-tengeren nagyobb hajóra száll. Irány: Madeira szigete, Funchal.

A kisantant sürgetésére 1921. november 1-én a nagyantant párizsi nagyköveti konferenciája követeli a magyar nemzetgyűléstől: egy héten belül mondja ki IV. Károly király trónfosztását. Horthy–Bethlen vállalja a végrehajtást, amit titokban megint csak ők készítettek elő. Bethlen ezt igyekszik leplezni a Magyar Távirati Iroda hivatalos közlésével: – A trónfosztás elkerülhetetlen. Különben a kisantant mozgósít, megszállja Magyarországot.

Indoklásuk köztudomásúan nem felel meg a valóságnak. Hohler angol főmegbízott hivatalos közlése szerint a királypuccs kezdetétől az angol kormány a legenergikusabban fellépett a kisantant bárminő esetleges, Magyarország megtámadását célzó katonai készülődés ellen. Nem is volt erre szükség. A kisantant kielégítőnek tartotta Horthy kormányzó és a kormány szilárd elhatározását, intézkedéseit a királypuccs leküzdésére.

Bethlen 1921. november 3-án mégis a kisantant nyomására hivatkozással terjeszt törvényt a nemzetgyűlés elé IV. Károly uralkodói jogainak megszüntetéséről. Hatálytalanítani javasolja az 1713. évi törvényekben foglaltakat, az úgynevezett Pragmatica Sanctiót és minden más jogszabályt az Ausztriai Ház trónörökösödési jogáról. Kimondani javasolja azt is: A nemzeti királyság ősi formát változatlanul fenntartják. A királyi szék betöltését későbbi időre halasztja. Meghagyja ezzel annak lehetőségét, hogy a trónt később szabad királyválasztó alapon esetleg Habsburggal töltsék be. A javaslat ily módon látszatra Bethlen kompromisszuma: kiegyezni a királypuccsban részt nem vett elvi legitimistákkal. Titkon azonban máris félrevezeti őket.

Ekkor még a legitimisták, sőt a kormány sem tudnak arról, hogy Bethlen miniszterelnökként titkos nyilatkozatot tesz Horthy tudtával a nagyhatalmak felé. Kötelezettséget vállal, hogy a királyválasztás kérdésében a király tárgyalhat a nagyhatalmak képviselőivel. Bethlen ezzel lemond a magyar állam szuverén jogáról, hogy önállóan döntse el a kérdést. Amiatt teszi ezt, hogy ily módon a nagyhatalmak által tartósan biztosítsa Horthy kormányzóságát és általában a kormányzósági rendszert a legitimista törekvésekkel szemben. Amikor utóbb kitudódik, a legitimisták amiatt is támadják Bethlent, hogy a nyugati hatalmak szívesen fogadják, de nem kívánták a titkos kötelezettségvállalást.

Gróf Apponyi Albert, a legitimisták országosan nagytekintélyű vezetője, aki egyelőre mit sem tud Bethlen lépéséről, a KNEP nevében kijelenti: a trónfosztási törvény csakis kényszer hatása alatt

jöhet létre. A legitimisták továbbra is Károlyt tekintik a magyar királynak. Vádolják a magát továbbra is „legitimistának" nevező Horthyt és Bethlent. Hogy a kisantant üres fenyegetésére hivatkozva cselekednek őfelsége, a király ellen. A trónfosztó törvény előterjesztésével teljessé vált az árulásuk és csalárdságuk . . .

A Kisgazdapárt helyesli a trónfosztást. Élesen ellenzi azonban a megalkuvást a legitimistákkal, hogy a trónfosztó törvény határozott formában csak IV. Károly uralkodói jogát szünteti meg. Az egyéb Habsburgok tekintetében a királyválasztás a „nemzet előjoga".

A megalkuvásban a szabad királyválasztó Gömbös is részes. Ha sor kerülne a királyválasztásra, a legitimista tömegek politikai megosztása érdekében továbbra is Habsburg-jelöltje Albrecht főherceg. Sőt a szélsőjobboldal kisebb részének szabad királyválasztó jelszava: – Éljen I. Horthy Miklós király!

A liberális ellenzék képviselői kiemelik Horthy–Bethlen–Gömbös kétszínűségét a királypuccsban és a trónfosztásban.

Az országosan jelentős tömeget képviselő Szociáldemokrata Párt, minthogy a fehérterror elleni tiltakozásként nem vett részt az 1920. évi januári választáson, most a nemzetgyűlésben sem fejtheti ki a trónfosztást helyeslő köztársasági álláspontját.

A Kommunista Párt törvényen kívül helyezett, földalatt működő párt. Illegális kiadványban fejti ki véleményét: 1919 augusztusában elbukott, de lesz újból Tanácsköztársaság!

A nemzetgyűlés trónfosztó vitája befejeztével a legitimisták tüntetően kivonulnak a teremből. Nem szavaznak. A nemzetgyűlés nélkülük fogadja el a törvényt.

Nagyon is megszépítő igyekezettel írja majd erről Horthy: A király két visszatérési kísérletével kapcsolatban gyakran bírálták az ő magatartását. Bírálói azonban megfeledkeztek arról, hogy ő semmiképpen nem járt el hatalomra vágyó lázadóként, és hogy a király kísérleteit nem ő, hanem lényegében az a kedvezőtlen politikai helyzet hiúsította meg, amelyet a kis- és nagyantant következetes Habsburg-ellenes politikája idézett elő. Magyarország tehetetlenné vált e politikával szemben. Az antant iránt fennálló eme teljesen függő helyzetet mindennél jobban megvilágítja az országra és közvetve személy szerint reá kényszerített trónfosztó törvény. Ez az idegen hatalmak által más állam belügyeibe avatkozás kirívó példája . . .

Horthy valótlant állít. Még a honvédség püspöke, páter Zadravetz, Szeged óta Horthy hűséges embere, egyik szélsőjobboldali uralomra juttatója is becstelennek tartja Horthy szerepét a királykér-

désben. – A trónfosztás megtörtént – írja naplójában. – A trónfosztó törvénynek ellene mondott Apponyi, mégis úgy ment, mint a karikacsapás. Ez esetben is nagyon ügyes volt Bethlen. Csupa katolikusokat állított be a nemzetgyűlési vitába szónoknak, nehogy a protestantizmuson száradjon a trónfosztás. Koszó képviselő csúnya kis förmedvényt mondott Apponyi nagystílű beszédére. Hát igen! Koszónak meg kell szolgálnia a rövidesen kiutalványozandó államtitkárságot . . .

Zadravetz azt is elpanaszolja: alig múlik el a szomorú trónfosztás, alighogy a magyar királyi kormány az ellenség kezére adja és elhurcolják fogolyként hazájából Károly királyt, a magyar vidéken, különösen a tiszántúli protestánslakta vidéken ágensek tűnnek fel az ugyancsak protestáns Horthy Miklós kormányzó királlyá kiáltása érdekében. Zadravetz úgy hallja: már a proklamálási plakátok is készen állnak, hogy éljen I. Miklós király. Úgy tudja ugyan: ez az agitáció a kormányzó tudta nélkül folyik. Mégis hibát követ el a kormányzó, amikor elnézi, hogy a katolikus vallású kormányzóné papja, Gyarmathy, a király elleni harcra összetoborzott egyetemi hallgatókat a vári templomban ünnepélyes istentiszteletre gyűjti egybe, és ott nagy beszédben ad hálát az Istennek Károly király legyőzéséért. A kormányzó jelen volt, és nem utasította vissza Gyarmathy veszedelmes szónoklatát, amelyben többek között ezeket mondotta: – Nincs királyunk! Károlyt nem ismerjük, mert romlásunknak oka! De ha kell király, itt van Miklós király! – Ezt a jelen volt kormányzó hallotta, és nem utasította vissza. Sőt Gyarmathy dicséretet kapott.

A katonaságnál – folytatja Zadravetz – nagyon keserű napok következtek. A kormányzó egészen Nagy Pál hadsereg-felügyelő kénye-kedvére bízta az úgynevezett karlista-gyanúsakat. Mindazokat, akik részt vettek a királyjárásban, elmozdította, elcsapta vagy letartóztatta . . .

Budapesten a baloldal részéről az a tréfás szóbeszéd járta: végre sikerült az, amit sem Rákóczi, sem Kossuth nem tudott megvalósítan. Őfelsége szárnysegéde, a magyarul csak rosszul tudó Horthy, elkergette a Habsburgokat örökre . . . Most lett igazán szabad a magyar! – tették hozzá nagyon keserűen.

A trónfosztás mindenképp Horthy kormányzó, Bethlen István gróf és Gömbös Gyula személyi sikere. Korszak zárul le ezzel. Egy évtizedig, 1931. augusztusáig Bethlen az ország miniszterelnöke. 1931-ben, a Magyarországot is megrázó gazdasági és politikai világválság

nyomán lemondani kényszerül. Egy esztendei átmenet után, 1932 októberétől az 1936-ban bekövetkezett haláláig Gömbös az utódja.

Bethlen azonban még ekkor és tovább is, Horthy 1944. évi októberi bukásáig, a legbizalmasabb tanácsadó, barát.

1919–1944. Horthy és vele Bethlen–Gömbös, utóbbiak hol ellenségesen egymással, hol kéz a kézben, a negyedszázadig tartó ellenforradalmi korszak megalapozói.

TARTALOM

ELSŐ RÉSZ

ŐFELSÉGE SZÁRNYSEGÉDE 9

A TENGER HŐSÉNEK LEGENDÁJA 87

HONVÉDELMI MINISZTER, FŐVEZÉR 159

A FEHÉRTERROR ÉLÉN 237

A SZEGEDI GONDOLAT FŐVEZÉRE 301

A LOVAS TENGERÉSZ 391

MÁSODIK RÉSZ

A KORMÁNYZÓVÁLASZTÁS 463

KÉRGES KEZÜNKET NYÚJTJUK 520

KALANDOR HÁBORÚS TERVEK 573

AZ ELSŐ KIRÁLYPUCCS 613

A MÁSODIK KIRÁLYPUCCS 671

FELELŐS KIADÓ A SZÉPIRODALMI KÖNYVKIADÓ IGAZGATÓJA • FELELŐS SZERKESZTŐ Z. SZALAI SÁNDOR • MŰSZAKI VEZETŐ JÁNOSA ISTVÁN • MŰSZAKI SZERKESZTŐ APRÓ TIBOR • A BORÍTÓ- ÉS KÖTÉSTERV PAP KLÁRA MUNKÁJA • A SZERZŐ PORTRÉJÁT BALLA DEMETER KISZITETTE • MEGJELENT 1975-BEN
47,17 A/5 IV TERJEDELEMBEN • MSZ 5601-59 ÉS 5602-55. SZ 2313-h-7577

75. 45018. PETŐFI NYOMDA, KECSKEMÉT